

קריית ספר

רבעון לביבליוגרפיה

של

בית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי בירושלם

כרך ל"ד

הוצאת ספרים ע"ש י"ל מאגנס
האוניברסיטה העברית

ירושלם תשי"ט
הוצאת ספרים ע"ש י"ל מאגנס
האוניברסיטה העברית

תוכן הענינים

ביבליוגרפיה

דפוסי ישראל	ספרות עברית
עמוד	ומדע היהדות בחו"ל
עמוד	עמוד
1, 137, 265, 401	36, 183, 318, 440
1, 137, 265, 401	36, 183, 318, 440
2, 139, 403	38, 184, 319, 441
3, 143, 266, 404	39, 185, 320, 442
272	50, 190, 327, 449
3, 144, 272, 405	50, 191, 327, 450
8, 147, 281, 409	51, 192, 328, 452
8, 147, 282, 409	58, 194, 330, 454
10, 150, 282, 410	58, 194, 330, 455
11, 151, 283, 411	59, 195, 331, 456
13, 159, 291, 413	65, 200, 339, 467
14, 159, 291, 414	66, 200, 340, 468
22, 168, 300, 421	71, 204, 343, 472
22, 170, 301, 422	79, 205, 344, 473
170, 301, 423	80, 205, 344, 474
23, 170, 301, 423	80, 206, 344, 474
26, 173, 304, 426	80, 206, 344, 474
173, 304, 427	81, 207, 345, 474
27, 173, 304, 427	84, 209, 346, 476
29, 175, 307, 429	84, 210, 346, 477
30, 176, 309, 431	85, 210, 346, 478
32, 178, 312, 433	
35, 182, 317, 439	
	86, 210, 347, 479

בתוך כתבי עת 86, 211, 347, 479

מפתחות

529	מפתח שמות האנשים, החברות והמוסדות בעברית וביוונית
539	מפתח שמות הספרים בעברית והספרים האנונימיים ביוונית
551	מפתח שמות המחברים והספרים בערבית
564	מפתח שמות המחברים והספרים האנונימיים בלועזית

דברי בקורת

36	.. .. Die Religion in Geschichte und Gegenwart, 3. Aufl., Bd. 1 : י. א. אורמן
52	.. G. Vajda, L'amour de Dieu dans la théologie juive du moyen âge : ש. צ. א.
274	.. .. ששה סדרי משנה, מהר" אלקלון
336	.. .. N. N. Glatzer, Leopold and Adelheid Zunz : ג. א.
153	.. .. קשת, מ. י. ברוצ'בסקי <בן גוריון>, חייו ופעלו
268	.. .. זילברשטין, צ. : י. פליקס, עולם הצומח המקראי
139	.. .. כהן, י. י. : ג. בן-מנחם, מספרות ישראל באונגאריה
	A. S. van der Woude, Die messianischen Vorstellungen der Gemeinde von Qumran
55	.. .. R. de Vaux, Les institutions de l'Ancien Testament, I : ש. א.
45	.. .. נדב, יעל : פ. לחובר וי. תשבתי, משנת-הזוהר
147	.. .. נרקיס, ב. : הגדת קויפמן, הוצאת האקדמיה ההונגרית למדעים
71	.. .. פלוטר, ד. : The Latin Josephus, ed. by F. Blatt, vol. I
458	.. .. שטרן, מ. : י. גוטמן, הספרות היהודית-ההלניסטית
284	.. ..

מאמרים

101	.. .. אורבך, א. א. : השגות הראב"ד על פירוש רש"י לתורה ?
495	.. .. היילפרין, י. : הס' טהרות הקודש — מי חיברו ואימתי ?
368	.. .. יערי, א. : צרור צוואות
499	.. .. כהן, י. י. : הדפוס העברי בטרנסילבניה, ב : סאטמאר
363	.. .. מירסקי, א. : ר' משה ברבי מצליח הפייטן
109	.. .. רצהבי, י. : מלואים ל"ספרות יהודי תימן" (ק"ס כ"ח, 255-278, 394-409; ל"ג, 111-117)
222	.. .. שירמן, ח. : חקר השירה והפיוט בשנת 1958

מגנזי בית הספרים

241, 117	.. .. אלקושי, ג. : צרור אגרות של פרץ סמולנסקין אל יהודה ליב גורדון
513, 388	.. .. גולדשמידט, ד. : מחזור ק"ק וורמייזא
231	.. .. וייל, ג. א. : ארכיון צונץ
398	.. .. יואל, י. : מגלת אסתר בספרדית (עם פקסימיל)

הערות

	אורבך, א. א. : הערות נוספות למאמרי "השגות הראב"ד על פירוש רש"י לתורה ?" (ק"ס ל"ד
263	.. .. (108-101)
397	.. .. גלבר, ג. מ. : בשולי צרור אגרות סמולנסקין ליל"ג (ק"ס ל"ד 117-134, 241-262)
263	.. .. הלוי, מ. : הערות, תקונים ומלואים למאמר "הדפוס העברי בטרנסילבניה" (ק"ס ל"ב 386-403)
397	.. .. הרבבי, צ. : בשולי צרור אגרות סמולנסקין ליל"ב (ק"ס ל"ד 117-134, 241-262)
136	.. .. הרבבי, צ. : לביבליוגרפיה של א. מ. דיק (ק"ס ל"ב 76-92, 211-229)
135	.. .. זנה, י. : ר' יצחק גרשון וספרו "שלום אמת" (ק"ס ל"ג 377-378)
527	.. .. ליברמן, ח. : על דפוס האלמגה והאחים ראם
399	.. .. ליברמן, ח. : ספר יצירה דפוס פראג

523	..	..	..	..	..	..	ק א פ ח, י. : הערות אחדות ל"ספרות יהודי תימן" (ק"ס כ"ח 278*255, 409*394; ל"ג 117*111)
524	..	..	..	..	..	..	ק ט נ, מ. : עוד על ר' ישראל איסרל בן אליקים געץ ..
526	..	..	..	..	..	..	ר פ א ל, י. : למאמר "ר' משה אדוני וספריו" (ק"ס ל"ג 528*521)
397	..	..	..	..	..	..	ת מ ר, ד. : עוד "למאמרו של מהר"ם מרוטנבורג בענין קידוש השם" (ק"ס ל"ג 377*376)

רשימת הסימנים והקצורים

סימן כוכב * לפני המספר מורה שהספר אינו נמצא באוצרות בית הספרים.
 סוגרים עגולים ( ) מורים שהדברים לא נכללו בשער אלא הובאו מתוך הספר.
 סוגרים מרובעים [ ] מורים שהדברים נוספו ממקור חיצוני.
 סוגרים מהוקצעים < > מורים שהדברים נזכרו בשער בתוך סוגרים.
 סימני התבנית : ° 8 : 25—10 ס"מ ; ° 4 : 32—25 ס"מ ; ° 2 : 40—32 ס"מ ; ° 2 גדול : למעלה מ"ס 40 ס"מ.
 בסנטימטרים מציינים : א. ספרים שגבהם למטה מ"ס 10 ס"מ ; ב. ספרים שרחבם גדול מארכם ; ג. מפות.
 חמ"ד : חסר מקום הדפוס. חש"ד : חסרה שנת הדפוס. חש"מ : חסר שם המדפיס.
 כר' : כרכים. ע' : עמודים. ק"ס : קרית ספר. בשכפול, פירושו "stencilled", בהכפלה — "mimeographed".

דפוסי ישראל

עתונים

1958. 8°. תכופות ההופעה לא נזכרה. האחראי : ח. ספיבק. חוב' 1 : 3 ביוני. [2], 34, [4] ע' תמונות.

8 עקספרס; אונצנצייטונג. תל-אביב. (י. קרני, "הדפוס החדש"). 2°. דרישבעון. האחראי : נ. בן-עמי. גל' 8 : 8 ר' ניסן תשי"ח. [2] ע' תמונה.

9 Lupta; zlar independent de atitudine si informatie. Tfell-A[viv], (typ. Or), 1958. big 2°.

"המאבק : עיתון בלתי-חלוי להשקפה ולהסברה". העיר רח' : י. דובובני. גל' 2:1 15 באוגוסט. 8 ע' תמונות. חוזר ומופיע אחרי הפסקה. ר' ק"ס ל"ג 2.

10 Od nowa; dwutygodnik izraelski, Polityka, sprawy społeczne, kultura. (Tel-Aviv, I. Szoszani, typ. "Hadfus hachadasz"), 1958. big 2°.

"מחדש : דרישבעון ישראלי. העורך : Naftali Feder. גל' 1 : 10 ביוני. 7, [1] ע' תמונות.

קבצים

11 האנציקלופדיה העברית, כללית, יהודית וארצי ישראלית. כרך 8 : במדבר — בת-שבע. ירושלים — חל אביב, חברה להוצאת אנציקלופדיות ; (רמת גן, דפוס מסדה). תשי"ח. 1000 עמודות, תמונות, מקצת על לוחות, דיאגרמות, טבלאות, מפות, קסימילים, ציורים. 4°.

העורך הראשי : ב. נתניהו. מנהל המערכת : א. פלאי. המערכת המרכזית : י. גוטמן, י. קלוזנר, ב. נתניהו, י. ליכוביץ, ש. אשינגר, ש. כ"ץ. ערכים גדולים ביותר בכרך זה : ס' במדבר (מ. צ. סגל). בן-אשר (ז. בן-חיים). דוד בן-גוריון (י. ארז). מיכה יוסף בן-גוריון (ג. אלקושי). אליעזר בן-יהודה (י. קלוזנר). בנימין (ש. ייבין). בן-פחלי (ח. רבין). בן-סירא (מ. צ. סגל). יצחק בן-צבי (ז. שור). בנק (א. זילברנר). בן-צבי (א. פלדמן). בן-צור (י. בן-חור). בק' סרילוגיה (א. ל. אוליצקי). בקר (מחברים שונים). בקרת (ש. י. כהן). ס' בראשית (מ. צ. סגל). ברכים (פ. שער). בורדנו ברוג (ש. ה. ברגמן). תקופת הברונזה (מ. אבי-יונתן). ברוך (מחברים שונים). ברזיל (ע' 581-626 מחבר

ראה גם להלן במדור "בתוך כתבי עת".

1 אל המזרח : בטאון למען מיוזג אמת של כל שבטי ישראל. (תל-אביב, דפוס "האור"). 2° גדול. מופיע אחת לשבועיים (?). האחראי : שלום מויאל. גל' 6 : י"ג צ"ל : [1] אלול תשי"ח. 4 ע'.

2 דפי העובד הלאומי. תל-אביב, המחלקה לאיגוד המקצועי של הועד הפועל של הסתדרות העובדים הלאומית, (דפוס "המרכז"). תשי"ח. 2°. יצא לאור לעתים מזומנות. האחראי : מאיר האוס. גל' 1 : איר. [4] ע' תמונות.

מטעם הסתדרות העובדים הלאומית יצאו בשנת תרצ"ח "קול העובד הלאומי" ובשנת תש"ו "העובד הלאומי".

3 הליגה לידידות ישראל-צ'כוסלובקיה. עלון ידידות ישראל-צ'כוסלובקיה... (תל-אביב, דפוס ניאור גרפיקה). 1957. 16 ע' תמונות, קסימיל. 8°. הוצאה חד פעמית לכבוד חגה הלאומי של צ'כוסלובקיה... פני מ"י. השם גם בצ'כית. יצא גם בצ'כית, עם תכן שונה במקצת : Bulletin přátelství Izrael-Česko-slovensko.

4 מאורעות מזרחים על פני תבל ; לקט דברים פיקנטיים ומעניינים. (תל-אביב, דפוס מרידמן). [תשי"ח]. 8°. ירחון. חוב' [1] : בלי תאריך. 24 ע' תמונות.

5 המדפיס ; בטאון ארגון המדפיסים בישראל. (תל-אביב, ארגון המדפיסים בישראל). התאחדות בעלי מלאכה ותעשיה ועירה. (דפוס גוטמן). תשי"ח. 4°. תכופות ההופעה לא נזכרה. העורך : שמואל אביבי. חוב' 1 : אדר. 18, [2] ע' תמונות.

6 עלון המתכת ; בטאון פנימי של ארגון המתכת ליד התאחדות בעלי מלאכה ותעשיה ועירה תל-אביב-יפו והסביבה. (תל-אביב, דפוס מל"ן). 8°. תכופות ההופעה לא נזכרה. העורך : גרשון שפירא. חוב' 4:3 : סיון תמוז תשי"ח. 27, [1] ע' תמונות, טבלאות.

7 די וועלט. תל-אביב, (ז. סבטובסקי, דפוס "אריז").

רים שונים). ברזל (627'653, מ.ה. בן-שמאי, י. בן-תור, י. ליכוביץ). תקופת הברזל (מ. אבדיונה), ברלין (מחברים שונים). ברצלונה (מחברים שונים). בתי מדרש לרבנים (מחברים שונים). — הכרכים ייאצאו לפני כרך זה (ק"ס ל"א 5, ל"ב 379).

12 מזרע [קבוץ]. יעקב ושמאל; עלים לזכר רם. [מזרע, חש"מ, תשי"ז, 75, 1] ע', תמונות. 8°.
על המעטפת: יענקלה ושמואליק.

על יעקב אנגלמאיר (1936-1956) ושמואל גרוס (1936-1956), חברי הקבוץ שנפלו במבצעי צבא. עם מכ" חבים מהם.

13 משמר הים. אהובה חלוסוביץ <סלר מון>; ליום השלושים, אפק [משמר הים], תשי"ח. 12 דף, פורטרט. 16: 21. בכפול.

דברים לזכרה של א. חלוסוביץ (ניסן תרע"ד, פולין — ד' אדר תשי"ח), שהיתה חברת המשק מאז שנת 1945.

14 משמרות [קבוצה]. דפי זכרון לנמרוד שנקר-הרץ, י"ח באדר תרצ"ו — כ"א בכסלו תשי"ז... קבוצת משמרות; (תל-אביב, דפוס "המרכז"), תשי"ח. 30 ע', פורטרטים. 8°.

התכן: עם זכרו. ממכתביו.

15 עלי עשור; דברי תורה, מחקר וספרות מוגשים ליום העצמאות העשירי למדינת ישראל, בעריכת הרב י. ל. הכהן מ'מון. ירושלים, מוסד הרב קוק, (דפוס ויס), תשי"ח. [4], 154, [1] ע'. 8°. עם שער נוסף באנגלית. זהה ל"סיני", כרך מג, חוב' זח <רגורנח> (ק"ס ל"ג 351, שם גם התכן).

16 שדה-אליהו [קבוץ]. קובץ לזכרו של אליעזר ש"מיר ז"ל. (העורך: שאול א.ש.), שדה-אליהו; (ירוש-לים, דפוס טורים), תשי"ח (1957). 192 ע', פורטרט, טבלאות. 8°.

אליעזר שמיר [= אליעזר בלוטשטיין], ט' תשרי תרע"ח, מגדיבורג — י' חשוון תשי"ז, היה מפעילי בח"ד בגרמניה, ואחרי עלייתו עם קבוצת רודגס בשנת 1934 מפעילי הק"מ בוצ' הדתי. — התכן: דברי אזכרה. מדבריו. משק שדה אליהו, הישגים ולבטים. מבעיות הקבוצה הדתית. דברי מחשבה ועיון: ע. א. סימון: מונחי חינוך בעברית, משהו על התפתחותם ומשמעותם. ה. י. קצנשטיין: הפקיד "אשר על הבית" בימי הממלכה המאוחדת ועד חורבן שומרון. א. ש. רונטל: "דקדוקי עניות", המשנה הראשונה שב" מסכת שבת ופירושה בידי אמוראי איי ובבל. ש. אש: שיי

17 שלוחות [קבוץ]. לזכר הנופלים. (שלוחות: תל-אביב, דפוס "תרבות"), [תשי"ח]. 34 ע', תמונות. 8°.
דברי הספר וזכרונות על ישעיהו סלומון (נולד 10.X.1927 בצ'כוסלובקיה) ועל יצחק גלזר (נולד 28.X.1935 באנגליה), שנפלו במבצע קרש בראשית נובמבר 1956.

18 שמואל מרמרי חרס"ד-תשי"ז; דפים לזכרו. חיפה, הועדה להנצחת זכרו, (דפוס "אות"), תשי"ח. 32 ע', תמונות. 8°.

ש. מרמרי נולד בעיירה חיונה, היה מורה ופעיל ב"הח' לוח" עד עלייתו בשנת 1935. בארץ מלא תפקידי פקידות שונים במסגרת מועצת פועלי חיפה, והיה מפעילי הועד של יהודי פולין. בחוברת דברי זכרונות והערכה.

ביבליוגרפיה ותולדות חכמת ישראל

19 זלטקין, מנחם מנדל. ראשית בכורי הביבליוגרפיה בספרות העברית; הספר שפתי ישנים מר' שבתי משורר ב.ט. מאת מנחם מענדל זלטקין. תל-אביב, המחבר, (דפוס מל"ן), תשי"ח. 76 ע'. 8°.
בתחלת ספרו מלקט המחבר ידיעות על חיי שבתי בם, נותן תאור מפורט של מבנה ס' שפתי ישנים ושוקל את המניעים שגרמו לכתיבתו. אך במרכז הספר נמצא בדיוק יסודית של ס' שפתי ישנים, שמטרתה היא לקבוע בדיוק את מדת העצמאיות של המחבר ומדת תלותו בביבליורגרפים הנוצריים ובסופרים עבריים המזכירים שמות ספרים. עצם תלותו זו ידועה מכבר, אך כאן נעשתה עבודת השחאה מרובה ומדוקדקת וכל החומר ההשוואתי מודפס כאן באריכות. ניתן אפוא להכיר ביתר דיוק ופירוט, מה היו הספרים וכתבי היד שראה שבתי בס' במו עיניו, וב' אילו מקרים העתיק ידיעות מאחרים, וממי העתיקם. חלק ניכר של הספר מוקדש לדיון בטעויות הרבות שבס' שפתי ישנים. ניתנות רשימות ארוכות של רשומים לקויים, אם ביחס לשם המחבר, אם לשם הספר, לתוכנו או לפרטים ביבליוגרפיים אחרים, ונבדקות גם סבות הטעויות. רבוי הדוגמאות בפרקים על המקורות ועל השגיאות מעורר את הרושם, שאין לפנינו מונוגרפיה על ס' שפתי ישנים אלא פרוש ביבליוגרפי רחב. משימה מדעית זו של זלטקין

הכהונה, רק הוא ולא אחר. כת קומראן מזהה באופן זה עם חסידי, הקנאים, התפקיד, הפעילות, השקפת-העולם וההיסטוריה של מפלגת הקנאים שונים בתכלית מכפי ששוער עד כה; ויש, איפוא, לכתוב את ההיסטוריה שלהם מחדש. (ע' 75).

23 תנ"ך, נ"ד, מקראות גדולות נביאים וכ' טובים, מהדורה ישראלית מוגהה... מחדש. [א]: נביאים ראשונים. תל-אביב, פרדס; (ירושלים, דפוס ש. מונזון), תשי"ח. [4], 186, 107 דף, פקסימילים. 4. דפוס-צילום ע"פ מהד' ווארשה, תר"ך-תרכ"ו.

24 תנ"ך, הושע... הושע, מוצא לאור ביד יחזקאל הרטוב <ברגמן>. (תל-אביב), [המפרש], (דפוס ורד, 1958), 53, [2] ע' 8. בראש השער: תורה נביאים וכתובים בחבור בינה במקרא — הפירוש הקצר מביא בעיקר הקבלות לשוניות ועניניות משאר חלקי התנ"ך.

25 תנ"ך, אסתר, מגלת אסתר. Die Rolle Esther. [תל אביב, "סיני"? חש"מ, תשי"ז]. תמונות, גרסאות בצורת מגלה, עברית וגרמנית טור מול טור, העברית בדפוס-צילום. באותה צורה יצאה מגלה עם תרגום אנגלי כבר בשנת 1952, ועתה עם תרגום הונגרי: Eszter könyve.

26 תנ"ך, אסתר, מגלת אסתר, הציורים צבי מלבני צייק, תל-אביב, "סיני", דפוס ש. בלאס, [תשי"ז]. 4. בצורת מגלה, בתוך קופסה.

תלמוד, מדרש, ספרות רבנית

27 אהרן הלוי מברצלונה, ספר חידושי רבינו אהרן הלוי על מסכת כתובות... ירושלם, "דעת", (דפוס ספרא), תשס"ז. 111, [1] ע' 2. גרסאות לפי הוצאת פרי תפ"ב; גם נוסח השער לקוח מהוצאה זו.

28 אהרן הלוי מברצלונה (מיוחס לו), ספר החנוך על תרי"ג מצוות, חבור הרב ר' אהרן הלוי עם הגהות בעל משנה למלך ור' ישעיה טיק, מהדורה לעם, מגהת ומנקדת בצרפת מביא... ירושלם, "אשכול", (דפוס "אשכול", תשי"ח). 20, 399, [1] ע' 8.

הגהות הנ"ל: ע' שטבישע, תוספות לספר: שבע מצוות דרבנן, תקנות דרבנן, שבע מצוות בני נוח, כללים שונים, שלש עשרה מדות שהתורה נדרשת בהן (ע' שער שצט).

29 אליהו בן שלמה זלמן (הגר"א), ספר חידושי

עומדת בנגוד בולט למשימתו האחרת, להגיש ספר פופרי לרי, על המשימה ההיא מעידים סגנון ההרצאה, שהיא ארוכה ועממית ואף סובלת מחזרות מיותרות ומיגענות, וחסרון של מ"מ לספרות על שבתי בס, המקשה לבדוק אחרי דברי זלסקין. על כך יש להצטער, לעומת עצם עבודת המחבר, שעשה את מלאכתו בקפדנות ובהעמקה לכל פרט ופרט. את מפעלו של שבתי בס העריך כראוי ואת מקומו בתולדות הביבליוגרפיה העברית הגויר אל נכון.

מדע המקרא

כולל מגלות גנוזות

20 גונקל, הרמן [Hermann Gunkel], מבוא לספר בראשית. תרגמו: רות סלד ואלכס זרון. [תל אביב], סמינר הקיבוצים, המעבדה הפרוגית, חש"מ, תשי"ז. 67, [1] ע' 8.

תרגום המבוא לפירוש ס' בראשית מתוך הסדרה Göttinger Handkommentar zum A.T. הפירוש יצא לראשונה 1901 ואח"כ בעוד מספר מהדורות. המבוא נדפס גם כחבורת בפני עצמה בגרמנית Die Sagen der Genesis, Göttingen 1901 ובתרגום אנגלי The legends of Genesis, Chicago 1901.

21 סחרוב, ישראל מנחם מנדל, ספר אוצר תהי לות ישראל... על ספר תהלים... עם... המקרא והתנ"ך גוס... ילקוט מנחם הוא קובץ כל מאמרי חז"ל... כנסת ישראל בו הוכנסו בשלמות על כל פסוק ופסוק במקומו המפרשים העקריים... מנחם ישראל בו נקבצו באורים והסברים מגאוני ומאורי ישראל על מאמרי חז"ל המובאים כאן בגילקוט מנחם. לקטתי... ישראל מנחם מנדל בה"ר ירוחם פישל סחרוב. (חלק אה: תהלים א"מא). (תל-אביב, קרן ישראל ושיינה סחרוב; בבעתים, דפוס "קול-מוס", תשס"ז-תשי"ז. [16], 477, [8]; [4], 525, [1]; [4]; 452, 27; [4], 422, 28; [4], 342, 23 ע' 8. לכל חלק קודם שער מקוצר.

22 רות, בצלאל, הרקע ההיסטורי של המגילות הגנוזות. (עברית <מכתביד אנגלי>: דניאל שר). תל-אביב, "מסדה"; [רמת-גן], (דפוס מסדה), תשי"ח. 109, [7] ע' 8. בראש השער: בצלאל <סליל> רות. עם סיום ושער נוסף באנגלית: Cecil Roth: The historical background of the Dead Sea scrolls. "מורה הצדק יכול להיות אך ורק מנחם בן יהודה, מנהיג הקנאים, שנרדף בשנת 66 לספירה על ידי כה

33 אשר בן יחיאל. תוספות הרא"ש על מסכת סוכה. מאת... רבינו אשר ב"ר יחיאל... עם הע' רות וביאורים מאת... רבי שלמה אהרן ורטהימר. מהדור לה חדשה בתוספת מראי מקומות, הערות ומבוא מאת אברהם יוסף ורטהימר. ירושלים, כתב וספר, (דפוס "הת' חיה"), תשי"ח. 26, 98; 10, 150, [2] ע' 8.

10, 150 הע' האחרונים: ספר ערכי הלכה; לקוטי מאה הלכות הנמצאים בתלמוד וארבעה חלקי שו"ע... נלקטו ונתחברו ע"י... מוהר"ר אברהם שמואל סקלאר... יוצא לאור ע"י בנו שלום סקלאר. עם שער מיוחד. ל"תוספות הרא"ש", שנדפסו כאן מחדש ע"פ הוצאת ש"א ורטהימר, ירושלים תרס"ג, הקנים המהדיר מבוא על תולדות הרא"ש וספריו (ע' 26-11). גם לס' "ערכי הלכה" קודם מבוא קצר ובו ידיעות על משפחת המחבר (שנולד בהורדנא תר"ע בערך וחי שם בעניות רבה; כל בני משפחתו, לרבות בנו המהדיר, היגרו לאה"ב).

34 בן-אליהו, נעים, מלקט. מטבעות לשון; והם ניבים ופתגמים מליציים... ירושלים, "ישורון", (דפוס ורדי), [תשי"ח?]. 78 ע' 8.

רוב הניבים הם מן התלמוד והמדרש, מקצתם מן המקרא. הם מסודרים בסדר א"ב ובמקום הצורך נוספו הסברים קצרים.

גנצפריד, ש. קצור שלחן ערוך עם סיפורים... חסידי דיים... עיין להלן מס' 74.

35 הורביץ, אריה ליבש בן יצחק. שאלות ותשובות הריב"ש מים, מהדורה שלישית ורביעית. מאת... ר' אריה ליבש הורחץ. הקדמה ותולדות המחבר מאת הרב שמעון פדבוש. ירושלים, מוסד הרב קוק, (דפוס העברי); ציריך, מוריה, תשי"ח. 12, [5] 382 ע', פקסי מל. 2.

קס"ה סימנים של שו"ת, שנכתבו בסטרי בשנים תר"ן-תרס"ו, והן מסודרות כאן לפי זמן כתיבתן; אחריהן חידושים ופולמוסים בסדר הש"ס ומקצת דרושים. אל הור"בין (תר"ד-תרס"ט) היה רב בסטרי ובסטניסלבוב. מהר"א וב' של תשובותיו יצאו בלבוב תרמ"ג ותרג"ז. כה"י של הקובץ הזה נתגלה בתם ימי השואה ע"י מעריצי המחבר תחת חורבות בית בעיירה ביסטריץ בסרנסליבניה; הועתק והוכן לדפוס ע"י הרב נתן צבי מגואל. תולדות המחבר: ע' 12-5.

36 ורנר, אשר זאב (O. W. Werner). ספר בנערינו ובזקנינו. שלושה ספרים נפתחים בו:

הלכות על מסכת שבת אשר הורם... מפה קדוש... ה"ה... מורגו ורבונו אליהו <הגר"א> מחילנא ירושלים, דברי חכמים; (תל"אביב, דפוס "אלישע"), [תשי"ז]. 112 ע' 8.

ע' 88-67: ספר מ"ש רב [סדר הנהגותיו של הגר"א כתובות בידי י"ש כר בר בן תנחום]. — ע' 112-89: ספר ארחות חיים שאלות בשם כתר ראש מכר גה... מה ששמעתי מפי... רבינו חיים מוואלאוין... מה ששמעתי מפי [הגר"א]... וכן מה ששמעתי... על אדמו"ר ר' חיים... מאת אשר [בן צבי הירש] הכהן [אשכנזי]. החידושים נדפסו במקום וילנא, תרפ"ו, מעשה רב — זולקא, תקס"ח ועוד פעמים רבות, ארחות חיים — ירושלים, חש"ד.

30 אליהו בן שלמה זלמן (הגר"א). ספר פסקי הגר"א מהגאון רבינו אליהו מוואלאוין על... השו"ע והאחרונים, אשר הבנתם מחבור הגדול באורי הגר"א. מצורף לזה מעט חדשים... בשם עמודי אש... [מאת] צבי הירש בלא"א מוהר"ר שלמה. [אד"ן]. תל"אביב, י.א. לאנדא; [רמת-גן], (דפוס "אורצל"), תשס"ד-תשי"ח. 8.

דפוס צלום עפ"י הוצאת ווילנא, תרס"ב-תרס"ד. התכן: [א]: ארץ חיים. תשס"ז (1956). [6], 34 דף. — [ב]: יורה דעה. תשי"ז. [1] 40 דף. — [ג]: אבן העזר. תשי"ז. [2] 24 דף. — [ד]: חשן משפט. תשי"ח. [2] 62 דף.

31 אנציקלופדיה תלמודית לעניני הלכה. מיסודו ויצירתו של הרב מאיר בריאלין, בעריכת הרב שלמה יוסף זיון בהשתתפות חברי המערכת הרב בנימין רבי' גובין-תאומים, הרב שמעון סטרליץ ז"ל, הרב יונה מרצ' בך. כרך ח: דשון המנוחה — הטבת חלום. ירושלים, הר' צאת אנציקלופדיה תלמודית בסיוע מוסד הרב קוק; (תל-אביב, דפוס "תרבות", תשי"ז). 12 ע', 766 עמודות, 3 ע', לוחות-המונות. 4. עם שער נוסף באנגלית. הקודם: ק"ס ל"א 410.

32 אפשטיין, משה מרדכי. ספר לבוש מרדכי; כולל חידושים וביאורים על סוגיות במסכת... מאת... מרן משה מרדכי עפשטיין שה"י אב"ד ור"מ בסלובודקה וישיבת חברון כנסת ישראל... ירושלים... [אגן]. יר"י שלם, (מוסד "השכל" שעי"י ישיבת "חברון", דפוס "הת' חיה", תשי"ח. 4.

התכן: [א]: שבת. [1] 33 דף. — [ב]: כתובות. [2] 22 דף. — [ג]: בבא קמא. <מהדורה תניינא>. [1] 22, [1] דף.

רות, באורים ומקורים מאת הרב ניסן... ז"ק"ש...
ירושלים—ניו יורק, מעין החכמה; (ירושלים, דפוס
התחיה, תשי"ז). [4] 196 ע"י. 8° קודם שער מקוצר.

42 יעקב בן יעקב משה מליסא. ספר בית יע-
קב (חברו... מוהר"ר יעקב אב"ד ור"מ דק"ק ליסא);
כולל שני חלקים. חלק ראשון: חידושים על מסכת כתוב
בות; חלק שני: באורים על ש"ע אה"ע הלכות כתובות.
ירושלים, "המסורה", (דפוס התחיה) תשי"ז. [2] 218,
131 ע"י. 8°. עם שער נוסף לכל חלק. "מהדורה זו נד-
פסה על פי דפוס קניגסברג שנת תרי"ב, עם שיכלולים של
תיקוני טעויות עפ"י דפוס ראשון, הרובשוב, שנת תקפ"ג.

43 יעקב בן יעקב משה מליסא. שני ספרים נפ-
תחים: ספר תורת גיטין; חידושים וביאורים על
הלכות גיטין וחידושי הלכות על מסכת גיטין. ספר קהלת
יעקב; חידושי הלכות ופולפולים על ש"ע אה"ע ווא"ח.
(אשר חבר... מוה"ר יעקב בהרב... משה אב"ד... דק"ק
ליסא... נדפס במהדורה חדשה...). (ירושלים, דפוס
"ספרא", תשי"ח). 264; 101 ע"י. 8°. לכל ספר נוסף
שער מיוחד ומפורט.

44 יעקב ממרויש. שאלות ותשובות מן
השמים מאחד מבעלי התוספות... רבינו יעקב הלוי
ממרויש ומקוביל. עם פירוש [?] סתם הסופר מאת ר' אהרן
מרקוס. מהדורה שניה. תל-אביב, (דפוס "הפעול המו-
רתי"), תשי"ז. 47 ע"י. 8°.

מהר"א עם אותו פרוש: קראקא, תרנ"ה. מהד' אחרת
עם הערות מאת ראוון מרגליות: קיס ל"ג 277, שם גם
ציון למהדורות שונות.

יעקבסון, ב"ז. דברי בן שלמה. עין להלן מס' 90.

45 [כהן, ישראל מאיר בן אריה זאב]. ספר גדר
עולם; בו יבואר ענין הגדר... לבנות ישראל נשואות
להיות שערותיהן מכוסות... ממרן... בעל החפץ חיים
...ירושלים, (דפוס "חן"), תשי"ח. 24 ע"י. 8°. יצא גם
בתשי"ז ונדפס מקודם ורשה, תרמ"ט, ועוד.

46 לור, מנחם מנדל (Lezer). ספר שובע
שמות... א. על מסכת קידושין... ב. שו"ת... בעני
יני נשים ותקנות עגונות... מכבוד... הרב... מנחם
מענדל... לעזער... אבדק"ק סטריוב ובסוף ימיו...
בק"ק טארגא... הובא לבה"ד על ידי הרב יוסף לעזער...
ועתה יצא לאור מחדש... ע"י... הרב דוד נתן לעזער...
ירושלים, מעין חכמה, (דפוס התחיה) תשי"ז. [8] 172;

חלק הלכה... חלק הנסחרות... חלק הנגלות... על
יד... אשר זאב חורג... חלק א. (ירושלים), הוצע להו-
צאת סטרי הרב המחבר בסיוע "מעין החכמה", (דפוס
התחיה), תשי"ז. [3] 156 ע"י. 8°.

התכן: שו"ת בהלכה. דרושים חלק הנסחרות. דרושים
חלק הנגלות.

37 זילבר, בנימין יהושע. ספר מקור הלכה
על מסכת שבת... מאת בנימין יהושע בלאמור"ר ברוך
זילבר... חלק ב. בני ברק, המחבר; גבעתיים, דפוס קול-
מוס, תשי"ז. 54 דף. 2°. חלק א: ק"ס כ"ז 10.

38 זינגר, אהרן. ספר תפארת אהרן; חידושים
ופלפולים בסוגיות הש"ס. חברו... מר"ן אהרן זינגר
מסגורחט... וריש מתיבתא... מאסערסדארף... וגלות
אליו בסופו קונטרס בית דוד. יו"ל... ע"י ישראל בלא"א
...ר' דוד יששכר טויטג רב דמאה שערים... ירושלים,
(דפוס "התחיה"), תשי"ח. [2] 13, [1] 226, [2] ע"י. 4°.
במבוא ידיעות על חיי המחבר, שנפטר בתרכ"ט, ועל
מנהגי ק"ק מטרסדורף.

39 חיות, צבי הירש. (כל ספרי מהר"ץ חיות.
א). ירושלים, "דברי חכמים"; (תל-אביב, דפוס "אלישע"),
תשי"ח. 491 ע"י. 8°. מהכריכה, אין שער כולל. בשער:
ספר תורת הנביאים המכונה אלה המצות...
מחקירותיו הידועות של מהר"ץ חיות (1805-1855) נד-
פסו כאן מחדש, עם נוסח השערים שכדפוס ראשון: ספר
תורת הנביאים (דפוס ראשון זולקווא תקצ"ז) עם התוספות
(שם ת"ר); אחריו: דרכי הוראה (שם, תר"ג), מבוא התל-
מוד (תר"ח), ההקדמה והמאמרים "משפט ההוראה", "תפ-
ארת למשה" ו"דרכי משה" מתוך ספרו "עשרת צבי" (שם,
ת"ר-תר"ה). בסוף הספר: "תפארת לישראל", מאמר הת-
נצלות נגד עלילת דם.

40 טרופ, נפתלי. חידושי הברנ"ס... על מסכת
חיות... [אג]. ירושלים, י. כהן, תשס"ז-תשי"ז. 8°.
בשכפול, המעטפות בדפוס.

התכן: [א]: נדרים, קדושין וגיטין. תשס"ו. 115 ע"י.—
[ב]: בבא קמא ובבא מציעא. תשס"ו. 104 ע"י.—[ג]: בבא
בבא וסנהדרין. תשי"ז. 74 ע"י.— המחבר היה ראש ישי-
בת ראזין.

41 טרני, ישעיה בן מלי (חזקן) די. תוספות
ר"ד לרבנו ישעיה הראשון מטרנאני על מסכת בבא קמא
<מהדורה תליתאה>... יו"ל בשנויים רבים מתוך כתב-
יד הנמצא בספריה הלאומית בירושלים, עם הערות והאי-

הרב קלמן... כהנא. [1], 7 ע'—[4]: בית יעקב והוא פירוש רבנו יעקב בירב על ספר משנה תורה... ועוד ממחבר בלתי נודע... יצא לאור... מתוך כ"י... ע"י הרב משה שטרן. 34 ע'—[5]: מפתח הענינים לפי

סדר אלף בית. 6 ע'—[6]: הגהות וחדושים מאת ר' עקיבא איגר. 6 ע'—[7]: ס' קריית מלך, ציוני מקור רות [לכל הרמב"ם]... חיברתי... ש"ח... ק"ג ב ס ק"י תשי"ח. 86 ע'—[8]: דפים מספר משנה תורה מהדורה קמא כתובים בכתב יד הרמב"ם... צילומים, תעתיק... [נוסח מקובל], שינויי נוסחאות... נערך... ע"י קלמן כהנא. הובא לביה"ד ע"י בנימין מינץ. תשי"ח. [2], 19, [4] דף, פקסימילים.

גוף הספר דפוסי-צילום לפי הוצאת ורשה-וילנה; נספח 1 דפוסי-צילום מוגה לפי הוצאת ורשה, תרס"ב. לגוף הספר נוסף שער שני מפורט; לנספחים 1, 2, 4, 7, 8 שערים מיוחדים. — הקודם: ק"ס ל"ג 278.

51 משה בן מימון (מיוחס לו). ספר פירוש הרמב"ם על מסכת ראש השנה להנשר הגדול רבנו משה בן מימון, עם חידושים ומקורות מאת... ר' יקר תיאל ארי קאמלה אר. מהדורה שניה. [וגלוח עליו] ספר חידושי הרמב"ם למסכתות יומא ותמורה, מהרב... הנ"ל. המו"ל והמהדיר: משה קמלהר. ירושלים, (דפוס וייס), תשס"ו. 152 ע'—8°. לחדושי הרמב"ם למסכתות יומא ותמורה שער מיוחד.

הפירוש למס' ר"ה יחד עם החידושים לר"ה (ע' ד"100) נדפס כאן מחדש ע"פ הוצאת פאדגורוצ'קראקא, תרס"ו. "חידושי הרמב"ם" ליומא ותמורה, שהם למעשה חידושי ר"י קאמלהאר על מקומות אחדים מפורים ברמב"ם הנוגים עים בעניני מסכתות אלו (ע' 101-152), נסדרו כבר אחרי מות המחבר ביום י"ט אלול תרצ"ז, אך לא הופיעו בר' פוס, והם נדפסו כאן ע"י בנו לפי עלי ההגהה שנשתמרו, עם חצי שער: חידושי הרמב"ם... פרי מחשבתו של הרב... ר' יקותיאל אריה קאמלהאר.

52 משניות. משנה מפורשת מאת אליעזר לוי... הספר כמיל: משנה מנוקדת, פירוש רבנו עובדיה מברטנורה, משנה מפורשת. [ה]: סדר קדשים, תל-אביב, "סיני", (דפוס גוראר), תשי"ח. 597 ע'—8°. הקודמים: ק"ס ל"ג 279.

53 סולוביצ'יק, חיים. שעורי הגר"ח... על ענינים שונים [בש"ס]... ירושלים, י. כהן, תשס"ו. [4], 255 ע'—8°. בשכפול.

49 [3] ע'—2°. 49 הע' האחרונים: "שאלות ותשובות שובע שמחות... הובא לבית הדפוס ע"י... דוד נתן לע"זער", עם שער מיוחד. — חלק א יצא מקודם בפרעמיסלא תרל"ט.

47 מדרש רבה. ספר מדרש רבה ע"פ מתנות כהונה וע"פ תפארת ציון... [מאת] רבי יצחק זאב יאד-לע"ר. חלק א"ב. בני ברק, הועד להוצאת ספרי "תפארת ציון"; [גבעתיים, דפוס "קולמוס"], תשי"ח. 8°. התכן: חלק א: בראשית, פרשה איכט. [12], 413, [2] ע', פקסימיל. — ב: בראשית, פרשה ליגו. [2], 154, 186 ע'. מחבר הפרוש היה מגדולי הרבנים בירושלים מלפני שני דורות (נפטר בתרע"ו). הפרוש הוצא מכ"י המחבר ע"י נכדו רפאל חיים גאלדמן.

48 מדרש רבה. מדרש רבה מפורש פירוש מדעי חדש בצירוף "עין הדרש" — מראה מקומות לכל מאמרי המדרש. מאת משה אריה מירקין. (א): בראשית רבה חלק ג: (פרשה סגפג). תל-אביב, "בנה", (דפוס הארץ, תשי"ח). 262 ע'—8°. הפנים מנוקד. הקודם: ק"ס ל"ג 277.

49 מלצר, איסר זלמן. ספר אבן האזל... חדר שים ובאורים על... היד החזקה לרבינו משה בר מימון... מאת מרן איסר זלמן מלצר. חלק ח: הספרים מדע — אהבה — זמנים. ירושלים, (דפוס י.ע. איתאח), תשס"ו. [2], 100, [1] דף. 2°.

חלק א"ג: ק"ס ט"ו 295, י"ט 233. אחריהם יצאו: חלק ר"ז על הספרים משפטים (ח"א, תש"ה), עבודה (תש"ז), משפטים (ח"ב) ושופטים (תשי"א).

50 משה בן מימון. ספר משנה תורה לרבנו משה בן מימון... עם כל הפירושים שנדפסו עד הנה... [ועם] הוספות חדשות מכתבי יד וספרים עתיקים... (ו): קנין, משפטים, שופטים. ירושלים, פרדס; [תל-אביב], (דפוס אופסט ישראל-אמריקה), תשי"ז(תשי"ח). 2°.

התכן: ספר קנין. [4], 64, 52 דף. — ספר משפטים. [1] ע', 134, 53, 42 דף. — ספר שופטים. 132 דף, [1] ע'. — הנספחים: [1]: קריית ספר, חברו... משה מטרנאני <המבי"ט>. [29] ע'—[2]: שאלות ותשובות הרמב"ם ובנו רבנו אברהם... מתוך שו"ת הרמב"ם, שו"ת אברהם בן הרמב"ם, "ברכת אברהם" ועוד. תשי"ח. 7 ע', פקסימילים. — [3]: הלכות מלכים ומלחמותיהם, פרק י"א. נוסח מלא, בלתי מצונזר... ע"ס [שבעה] כתבי יד... ודפוסים ישנים בצירוף מבוא ושינויי נוסחאות ערוך ע"י

סחרוב, י. מ. מ. סי' אוצר תהלות ישראל. עיין לעיל מס' 21.
 54 ספרי. ספרי להתנא... רבי שמעון בן יוחאי עם הגהות... הגר"א... ועם הגהות וביאורים מכ"ק המיר חסות לגאון קדמון ספרדי ועם פירוש כתר כהונה אשר חבר... הרב צבי הירש הכהן וואלק... (חלק א). ירושלים, י. וואלק, (דפוס העברי), תשי"ד. 5, [3] ע', 84 דף. 2° פרשת נשא.

55 פרנקל, איסר. התפילין: >תוקת <צ"ל חר קת התפילין ופרקי הדרכה לנער ברימזה>. תל-אביב, "אליף" (ארגון לומדי ישיבות פולין, דפוס "אות"), תשס"ו. 202 ע', תמונות. 12.5: 17.5. ע' 135:58: הסברים לארבע הפרשות.

56 קוליצ' >קולדיצקי<, יצחק. ספר מנחת אליהו על ענינים שונים בהלכה... (ירושלים, דפוס "המסורה"), תשס"ו. [2] 77 דף. 2°.

57 קופרשטוק, יצחק נתן. ספר מאורות נתן: חקר הלכה בדבר השימוש בחשמל בשבת ויו"ט... ובירור הצד הסכני של ייצור כח החשמל... חובר... מאת יצחק נתן קופרשטאק... ירושלים, בסיוע "מעין החכמה", דפוס י. ע. איתאח, תשי"ז. 16, 144 ע'. 8°.

58 קפלן, אברהם אליהו. דברי תלמוד. חלק א. ירושלים, מוסד הרב קוק, (דפוס סולומון), תשי"ח. 14, [7] 346, [1] ע'. 8°.

א. א. קפלן נולד בקיידאן, ליטא, בשנת תר"ן. אחרי שלמד שנים רבות בישיבות של טלז וסלובודקה ואחרי שפעל למען התנועה היהודי-חרדי במסגרת השלטון היהודי האוטונומי בליטא, הוזמן בקיץ תר"פ להיות מורה לתל-מוד בבית-מדרש לרבנים בברלין, ואחרי מותו של ר' ד"צ הופמן מילא את מקומו. הצליח להרים את רמת הלמודים בתלמוד במוסד זה ולקרב את הנוער הדתי לתלמוד תורה. שמו הלך לפניו ברחבי גרמניה כפוסק מוסמך. בכ"ע "ישורון" היה מפרסם דברי מחשבה ברוח תנועת המוסר, ואת המוסף העברי של כ"ע זה ערך הוא עצמו. נפטר ללא עת בברלין בט"ו אייר תרפ"ד.

בספר זה כונס "החלק הגדול ביותר" מעזבונו. הוא מכיל: (א) מאמרו הגדול "על עריכת פירוש לתלמוד בבלי, צרכו ודרכו", שנועד להיות פתיחה למפעל הגדול... ששאף לעשותו למפעל חייו ושנפס בהמשכים ב"ישורון", תרפ"ד (ע' 54:9). למאמר זה נוספו כאן קטעים מפירושו לסוגיות שונות, שנמצאו בצורת סיוטות בעזבונו

62 תלמוד בבלי. מסכת... מן תלמוד בבלי, עם כל המפרשים כאשר נדפס מקדם ועם הוספות חדשות כמבואר בשער השני. (א, ד, ה). ירושלים, הוצאת הפצת תורה: [תל-אביב], (דפוס אופסט ישראל אמריקה), תשי"ז. 4°.

עם שער שני מפורט. דפוס-צלום מוקטן לפי הוצאת ראם, וילנה, כולל גם את הרי"ף, עם שער מיוחד. התכן: (א): ברכות. (משניות מן סדר זרעים). — (ד): פסחים. (שקלים מן תלמוד ירושלמי). — (ה): ראש השנה. (יומא. סוכה).

63 תלמוד ירושלמי. מסכת... סדר זרעים. עם פירוש רבינו הגר"א מחילנא, רבינו אליהו מפולדא ועוד... (חדושים... מאתי אברהם ישראל משה סלמן). [גד]. ירושלים, (א. מ. סלמן), תשס"ז-תשי"ז. 2°.

עם שער שני מפורט. התכן: [2]: דמאי. (דפוס "העברי"), תשס"ו. [2] 45

כוננים... א.ג. ירושלים, המחלקה לחנוך ולתרבות תורניים בגולה של ההסתדרות הציונית העולמית, תשי"ח. 8°.

בשכפול, המעטפת בדפוס.
מבחר מובאות, עם שאלות לכל פרק ופרק, התכן : א : ארץ-ישראל על פי רמב"ן. 29 ע'. — ב : מעשי אבות סימן לבנים על פי רמב"ן. 28 ע'. — ג : טעמי תורה על פי רמב"ן. 71 ע'.

69 דמיאל, יצחק. ישראל ליחודו; ציונים בתודעתו השרשית של ישראל, באורח-חינו ובתפקידיו היעודיים. תלאביב, "מורשת", (דפוס "יפת"), תשי"ח. 144 ע'. 8°.

70 סולה, משה זאב [Moshe Zeev Soleh]. בשבילי התודעה היהודית; פרקי עיון והסתכלות. תלאביב, "ניב"; (ירושלים, דפוס התחיה, 1958). 158 ע'. 8°.

המחבר שולל את ערכה של "התודעה היהודית" כאמצעי לשנוי המציאות הרוחנית במדינת ישראל בשל גישתה השכלתנית, ההופכת את מסירת תוכן היהדות למקצוע למוד. רק האמונה ואורח החיים הדתי עשויים להביא לידי התחדשות היהדות.

קבלה וחסידות

71 אזקרי, אלעזר. ספר החרדים להרב... כמוהר"ר אלעזר אזקרי... מפרש ואומר המצות לכל אבר ואבר לפי העת והזמן עם הרבה חידושים... בהוספת תולדותיו של... המחבר. ירושלים, (דפוס התחיה), תשי"ח. 264, [16] ע'. 8°.

72 בורנשטיין, שמואל בן אברהם. ספר שם שמואל; על סדר פרשיות התורה ומועדי קודש, מאת... מו"ה שמואל... [בן] מו"ה אברהם... הגאב"ד סאט"ם טשאב... מהקורה שניה ומתוקנת. [ד] : משפטים—סקרים. תלאביב, "נור"; ירושלים, דפוס יהודה, תשס"ו. 347 ע'. 8°.

73 ברוימברג, אברהם יצחק [Abraham Isaac Bromberg]. מגדולי התורה והחסידות... ספר יד; האדמו"ר ר' חנוך הניח הכהן לוי מאלכסנדר. ירושלים, המכון לחסידות, (דפוס התחיה), תשי"ח. 136 ע'. 8°.

מכיל גם לקוטים מדבריו, שיריו ואגרותיו של האדמו"ר מאלכסנדר. — הקודם : ק"ס ל"ג. 283.

74 (גנצפריד, שלמה בן יוסף). קצור שלחו

[43] דף. — [ד] : מעשר שני, חש"מ, תשי"ז. [2], 32, 50 דף. — הקודמים : ק"ס ל"א. 276.

64 תלמוד ירושלמי. מסכת שביעית מן תלמוד ירושלמי כגירסת הגר"א... עם ביאורי הגר"א ועם פירוש חזון איש... פירוש רבנו שלמה... סיריליאן... פירוש רבנו אליהו מפולדא, פירוש ניר להגאון... מאיר מארים מקאברין. (בני ברק) : גבעתיים, דפוס "קולמוס", [תשי"ח]. [6], 384, [1] ע'. 8°.

65 תלמוד ירושלמי. מסכת שקלים מן תלמוד ירושלמי... ע"פ נוסחא המוגהה... לרבינו שלמה בה"ר יוסף סיריליאן עם פירושו... יוצא לאור... מכתב יד בבריטיש מוזיאום... נוסף... חידושי וביאורי הר אפרים... [מאת] אפרים זאב... גרבונו... ירושלים, (דפוס סלומון), תשי"ח. [1], 61, 2 דף. 2°.

מקום הוצאו עם פירושו של סיריליאן : מסכת ברכות ע"י מ. לעהמאן, מנצח תר"א ; המסכתות דמאי עד ביי כורים ע"י הרב חיים יוסף דינקלס, ירושלים, דפוס דיסקין ודפוס המסורה, תרצ"ד-תש"ו. (השוה ק"ס י"ד 428, כ"ט 8).

66 Rabinowitz, Jacob J [ochanan]. Studies in legal history. Jerusalem, (typ. R. H. Cohen), 1958. 39, [1] p. 8°.

Cont.: Demotic papyri of the Ptolemaic period and Jewish sources. Dispositions in contemplation of death in the Aramaic papyri. P. Lond. 1727 and Talmudic sources. Coptic legal documents and Jewish sources. כרת ברית = foedus ferire.

מדע הדת, פילוסופיה יהודית

67 אמנה <חוג לברור התודעה ואורח החיים הישראליים>. תמצית הרצאות שניתנו בכנסים אמנה... בשנת תשי"ח. הוצבת ב"י ירושלים, תשי"ח. [2], 91 ע'. 8°.

"חברי אמנה לומדים ומבררים את השאלות הקשורות בהתחדשות חינוך הדתיים בימינו ומשתדלים להיות בגוש"א ההתחדשות הזאת מתוך הגשמה אישית".

68 בכרך, יהושע; משה ארננד [Moshe Ahrend]; Jeoshua Bachrach, מדברים ראשונים במצות התורה ובמחשבת ישראל, ערוכים לבתי ספר ח"י

דפוס י. ע. איתא, [תשי"ח], 50 ע', 8°. לקוטים בדרך החסידות, בעניני מוסר.

79 לוי יצחק בן מאיר מברדיטשוב. ספר קדושת לוי השלם... [מאת] מוהר"ר לוי יצחק... אב"ד דק"ק בארדיטשוב... חלק א"ג. ירושלים, המוסד להוצאת ספרי מוסר וחסידות, (דפוס התחזית), תשי"ח. 8°.

התכן: חלק א: על התורה, עם דרושים למועדים; לקוטים (לפסוקי תנ"ך, ש"ס וכו'), [4], 328 ע'—ב: ספר הקדושות, כללות ימים טובים, חידושי הלכה ואגדה, כללות הנסים, [2], 415-329 [1] ע'. עם שער מיוחד—ג: ספר הזכירות, על פרקי אבות, לקוטים מס' שמועה טובה ועוד, תולדות המחבר, [417] 544 ע'. עם שער מיוחד.

80 קלינמן, משה חיים. ספר אור ישרים; ארבעה מטיבי לכת... א: הרה"ק מו"ה מרדכי מלעכיז' וויטש... ב: בנו... מו"ה נח מלעכיז' וויטש; ג: תלמידי דו... מו"ה משה מקאברין; ד: תלמידו... מו"ה אברהם מסלאנים... לקוט אמרי שפר... ופרשת תפארתם וגדור לחם... מאתי... משה חיים במוהר"א קלינמאן... ועתה נדפס עם הוספות חשובות, ירושלים, (דפוס ש. מונזון), תשי"ח. [4], 115, [1] דף, פקסימיל. 8°. דפוס צלום לפי הוצאת הארשא, תרפ"ד.

81 רבינוביץ, אריה מרדכי. שערי אריה, וכו' ארבעה שערים (א) זכותא דאברהם מהה"ק מפוריטוב, [ח"ב] (ב) שאלות ותשובות (ג) צנצנת המן (ד) הערות על הגדה של פסח. מאת... ר' ארי' מרדכי רבינוביץ... ירושלים, (דפוס ש. וינפלד), תשי"ח. 234 ע'. 8°.

„זכותא דאברהם“ הם דברים על דודו של המחבר, האדמו"ר ר' אברהם בן יהושע מאיר בצרוף אמרו ומעשיות של דיוקים בשם „נחלי אמונה“. ח"א יצא ירושלים, דפוס הרשקוביץ, תש"ט. — צנצנת המן הם חרושים שהג המחבר לחוש בכל יום בענין המן. — קודמת ביורגריה קצרה של אי"מ רבינוביץ המכונה „הרב מבני ברק“ (תרמ"ה, פולין — ל"ג בעמר תשס"ו, ירושלים) מאת א. י. ברומברג.

82 שטיינמן, אליעזר [Eliezer Steinman]. ספר הבעש"ט (בו מתוארים חיי הבעש"ט והליכותיו בקר דש). מאת אליעזר שטיינמן. חל אביב, „כנסת“, (דפוס מליץ), [תשי"ח], 389, [2] ע'. 4°. (באר החסידות).

התכן: על סף היכלו (מבוא), תולדות הבעש"ט, שבחי הבעש"ט לפי המסורה, תורת הבעש"ט לפי האלף-בית, חזיונותיו, הצחאה, סיפורים, משלים, נפלאות הבעש"ט.

ערוך עם סיפורים ומאמרים חסידיים באר יעקב חיים (מאבי... מוה"ר יחזקאל רוטר), שיעורים בהלכה נערכו ע"י יעקב חיים רוטר. חלק א: סימן אל"ו. ירושלים, המוסד למחקר החסידות, (דפוס קרית גוהר <מכון קלרק>), תשי"ח. [8], 284 ע'. 8°.

הלכות ה"קיצור ש"ע" מוארות כאן ע"י מעשיות של דיוקים. בחלק זה מובאים 1080 סיפורים ומאמרים, יחזקאל רוטר היה רב בקלונבורג.

75 הלבשרשטם, מנחם מנדל. ספר דברי מנחם... מכבוד... רבי מנחם מענדל הלבשרשטם... אשר זכיתי... לסדר... וללקט פנינים... יחזקאל שרגא ליפ" שוין הלבשרשטם... חלק א"ב. ירושלים, חש"מ, תשי"ז. 8°. התכן: חלק א: [מבואות] אמרי קודש [לפרשיות ולימועים וקצת שו"ת], [4], 13, [7], 132-33 ע', תמונה—ב: שיחות וענינים... וכמה ענינים... ממרן אבי המחבר [אברהם] (שלום הלבשרשטם)... [ועם] הרבה מכתבים ממרן המחבר, [מאת אביו ומאת אביו זקנו] (יחזקאל שרגא הלבשרשטם), 161-133, [6] ע', פקסימילים.

76 וינברג, אברהם בן שמואל מסלונים. ספר בית אברהם. א. מאמרי קודש על התורה והמועדים. ב. מכתבי קודש לכללות אנ"ש וליחידים באה"ק ובתפוז צות. מאת... ר' אברהם בהרה"ק... כוהר"ש מסלוני מא. ירושלים, ישיבת בית אברהם, חש"מ, תשי"ח. [15], 268 ע'. 8°.

דברי האדמו"ר מסלונים שכהן בשנים תר"ץ-תרצ"ג. הדברים נרשמו מפיו ותורגמו לעברית ע"י שלום נח ברוך זבסקי, ראש ישיבת „בית אברהם“.

ורנר, א. ז. בערינו ובוקנינו. עיין לעיל מס' 36.

77 זהר, ספר הזהר על חמשה חומשי תורה מהתנא... רבי שמעון בן יוחאי... [כנ]: עם... הביאור מעלות הסולם... מסורת הזהר... חלופי גרסאות... בחלק זה כבוארים ההשמות לחלק בראשית והוספות לשמות ויקרא במדבר דברים... (המחבר... יהודה צבי ברנדווין) (תל-אביב, דפוס „עתידי“, תשי"ח. [8], 140, 68, 72, 40, 11 ע'. 8°). כך זה מהנה השלמה להוצאת הזהר עם פרוש „הסר לם“ של הרב יהודה ליב אשלג (ק"ס כ"ס 186, ל"א 21). מחבר הפרוש הוא תלמידו הותיק של הרב אשלג.

78 חנוך, נחום יצחק איזק. ספר „לקוט פת גמים“ קד. גימ' תחיש <ישועתו> מינאי <ר"ת שמותי...>... נחום יצחק איזק חנוך... (ד). ירושלים,

89 יוסף חיים בן אליהו מבגדד. ספר עוד יוסף ח' . חלק הדרוש... על סדר הפרשיות, דרושים ורמזים ומוסרים... למרנא... רבי יוסף חיים בכמהר"ר אליהו... הוצאה שניה. כרך ב: במדבר דברים וקונטרס מראות יחזקאל. ירושלים, י. כצורי עביד, (דפוס י.א. איתאח), תשי"ח. [2], 150, 14, [4] ע', פורטרט. 8°. הקודם: ק"ט ל"ג 145.

90 יעקבסון, בנימין זאב [Wolf Salomon Ja-] דברי בן שלמה. החלק הראשון: יד ושם לשמואל (דייטשלאנד); רעיונות לפרשיות השבוע, הקשר בין פרשיות השבוע וההפטרות. החלק השני: בשבילי מ"ר (= מורנו יעקב רוזנתיים); דרך השנה, לבעיות החנוך החרדי והישיבות, לשבחה של התורה ומנהיגיה. החלק השלישי <חלק ההלכה>: פה אש"ב [לזכר] (אברהם שמואל בנימין שפיצר); מאוצר רבותינו, הערות להלכות שונות. [כרך א"ב]. ירושלים, המרכז לספרות חרדית בישראל, (דפוס התחיה), תשי"ז. 345; [347] 668 ע'. 8°.

בראש השער: בנימין זאב יעקבסון.
הרוב מסוג הדרוש. — על ש. דייטשלאנד ר' ע' רצ"ט ש"א על יעקב רוזנתיים — ע' ת"צ"צ"ז, על הרב אש"ב שפיצר ותשובה ממנו — ע' תקי"ג"תקל"ו. — קטה יעקב זון: לבעיות החנוך (תנ"ש"ת"ס"ה). מכתבים מאת הרבנים אליעזר הגר, יוסף נפתלי שטרן ושמואל ואונר (תקל"ו תקמ"ה).

91 ירושלים. ישיבת "אמת ושלום". סגולה מכ"י ישן, קבלה איש מפי איש עד משה רבנו זע"א, להלחם עם האויבים ולנצח אותם ויפלו חללים לפני בני יעקב... (ירושלים, ישיבת המקובלים אמת ושלום), חש"מ, [תשי"ז]. [8] ע' 8: 6.

92 לוי, אליעזר. הפטרה מפורשת. תליאבי, "סיני", (דפוס מל"ח), [תשי"ח]. 312 ע'. 8°.
המחבר מספל בהפטרות לשבתות השנה, כולל את השבתות המיוחדות, אך לא בהפטרות המועדים. כל פרק מחוץ לק לשלושה חלקים: מפתח, הגותן את התכן הרעיוני של ההפטרה ומסביר את הקשר בינה לבין פרשת השבוע; אמרות, מבחר פסוקים בולטים מתוכה; הפטרה מפורשת, פרוש קצר לפי סדר הפסוקים. במבוא גיתנה סקירה על התפתחות קריאת התורה וקריאת הנביאים וברכותיה. ע' 195-312: גוסס ההפטרות.

93 [מאיר בן יצחק ש"ץ]. סדר אקדמות לחג השבועות. ירושלים, בית מסחר ספרים "התלמוד", דפוס

דברים ששמעתי ממורי. פסוקי"תמצית של תורת הבעש"ט. שיחות ותשובות. בדיחות הדעת. תוספות. דרכי אל החסידות. שירים.

83 שפירא, צבי אלימלך מדינב. ספר דברים נחמדים; חידושים... על משניות וגמרא וחידושי ד"י נים ורמזי חז"ל מתנ"ך, ודרושים... על ישעיה, תהלים ומשלי... ובסוף הספר פירוש... על מסכת אבות... מאת... מרן צבי אלימלך שפירא... ועתה יו"ל בהר" ספת. שתי תשובות... מעצם כתי"ק... ירושלים, (דפוס התחיה), תשי"ז. 96 ע'. 8°. הוצאה קודמת: פרמישלא, [תרמ"ה].

תפלה, דרשות, מוסר

84 אבות. פרקי אבות עם ביאור... רבינו אליהו מחילנא ופירוש רוח חיים מהגאון... רבינו חיים מח"א לאוין. ירושלים, ("מכון קלקר"), חש"מ, תשט"ו. [5], 46 [2], 84, [3] ע'. 8°. 84 ה' האחרונים: פירוש רוח חיים, עם שער מיוחד — שער חלקי והקדמה באנגלית. "רוח חיים" נדפס מקודם וילנה, תרי"ט, ובתוספת פי הגר"א ירושלים, תרס"ג.

85 אבידע, יהודה. כוסו של אליהו הנביא; גפ' תולי מנהג בהתרחקותו. (ירושלים, המדור הדתי במחלקה לעניני הנוער והחלוץ [של הסוכנות היהודית], דפוס גר"י סלם פוסט, תשי"ח). [1] ע', פקסימילים. 8°.

86 הגדה של פסח. סדר הגדה של פסח, תהלת ישראל עם שרש ערבי... בצורף דינים... ובקשות מלשון חכמים להגאון רי"ח... העורך והמוציא לאור צאלח ח"ר יעקב מנצור. ירושלים, חש"מ, [תשי"ז]. 79, [1] ע', תמוז. 8°.

87 [וולף, שלום]. דרשה לבר מצוה של רפאל גרינבאום. ירושלים, [דפוס לימודי], תשי"ח. 2, [1] דף. 8°. נדפס רק בצד אחד של הדפים.

ורנר, א. ז. בנערינו ובזקנינו. עין לעיל מס' 36.

88 חזן, בן ציון מרדכי. ספר משל ונמשל, והוא ילקוט המכיל... משלים... על פי הפסוקים או המדרשים, אשר לוקטו מבין ספריו... שחיבר... כמהר"ר יוסף חיים בכמהר"ר אליהו... נקבצו... ע"י... בן ציון מרדכי חזן... הדפסנוהו בפעם שנייה... ירושלים, י. ע. בקאל, תשי"ח. 258 ע', פורטרט. 8°. משלי מוסר. הר" צאה קודמת: ירושלים, תרע"ג.

רות] מאת הרב יצחק חי מוא"ה. גנייבנה, המחבר ;
(ת"א, דפוס קדמה, הק"י תשט"ו). [12], 140 ע'. 8°.

100 תפלות. סדור. סדר מנחה ומעריב לחול
ולשבת... ירושלים, "אשכול", חש"מ, [תשט"ז]. 144
ע'. 8: 6. נוסח אשכנז ונוסח ספרד.

101 תפלות. סדור. תפלת מנחה וערבית לחול
ולשבת... נוסח ספרד. [ירושלים], "ירושלים", בית מסחר
ספרים ועבודות בצלאל, חש"מ, [תשס"ז]. 128 ע'. 8°.

היסטוריה, ביוגרפיה, זכרונות
ראה גם לעיל במדור "קבצים" ולהלן במדור
"צינונות וכו'".

102 בצלאל, בית הנכבא הלאמי. ירושלים.
מרדכי נרקיס, ב' של חנוכה תרנ"ח — כ"ג באדר ב'
תשי"ז. Mordecai Narkiss... ירושלים, בית הנכות
הלאומי בצלאל, (דפוס מרכז), [תשי"ז]. 10, [1] ע', תמר
נות, פקסימיל. 8°. תאריכים מחייב ורשימה ביבליו-
גרפית נבחרת של חבוריו.

103 דובנוב, שמעון. דברי ימי עם עולם ;
תולדות עם ישראל מימי קדם עד דור אחרון. כרכים.
עברית ברוך קראו. (מהדורה ר', ערוכה וסדורה מחדש).
כרך א"ג. (תלאביב, "דביר", דפוס א. סטרוד ובניו,
תשי"ח). 8°.

התכן : כרך א : התקופה המזרחית מימי קדם עד סוף
שלטון פרס ביהודה. [12], 287 ע', פורטרס. — ב : מרא-
שית שלטון יון ביהודה עד חורבנה על ידי הרומאים. [8],
320 ע'. — ג : מחורבן יהודה עד ירידת מרכיז המזרח.
[8], 312 ע'.

מהר"א של התרגום העברי : 1933. ידיעות ביבליוגר-
פיות על המקור והתרגומים עין קיס ט"ו 459-460. —
מהדורה לעם בכרך אחד : ק"ס ל', 11, ל"ב. 255.

104 דינור, בן-ציון (Benzion Dinur). זכור ;
דברים על השואה ועל לקחה. ירושלים, "יד ושם", (דפוס
גרסלס פוסט), תשי"ח. 160 ע'. 8°. "יד ושם", סדרת
ספרים מטעם רשות הזיכרון לשואה ולגבורה).

19 הרצאות על גושא השואה אשר המחבר נשא, החל
מימי ההשמדה במלחמת העולם השנייה, כשהגיעו השמור
עות עליה לארץ (כסלו תש"ג), עד יום הזכרון לשואה
ולגבורה ביום כ"ז ניסן תשי"ז. כמה מן המאמרים באים
להסביר את מסרותיה ופעולותיה של רשות הזכרון. יד
ושם.

"ארץ-ישראל", [תשי"ח]. 8 ע'. 8°. עם דברי מבוא
קצרים ומרכיב.

94 סופר, משה. ספר חתם סופר על התורה,
מרכיבו משה סופר... יוצא לאור מכתבי יד... עם מראי
מקומות, ציונים והערות בשם "שער יוסף", על ידי יוסף
נפתלי שטרן. (חלק א : בראשית). ירושלים, מעין החכ"י
מה, (דפוס התחיה), תשי"ח. 15, [1], 283 ע', פקסימיל. 4°.
אינו מכיל את הדרושים שבמהדורות השונות של "תורת
משה", חוץ מאלה "שנפלו בהם טעויות דפוס המקשות
על הכתוב", אלא מוסיף עליהם ע"פ חומר עשיר בכתבי
יד. 15 הע' הראשונים : מבוא בשם "קריית סופרים" מאת
המהדיר.

95 סליחות. סדר ארבע תענית [?] כמנהג ספר-
דים ; כולל עשרה בטבת, צום אסתר, שבועה עשר בתמוז
ותשעה באב... הוצאה חדשה... תלאביב, "סיני",
[תשי"ז]. 240 ע'. 8°. על השער : יחדו חרבות =
תרליית, דפוס צלום לפי הוצאת וינה [של אותה שנה ?].

96 עלוי הנשמות. סדר עלוי הנשמות כמנהג
ק"ק ספרדים ובני עדות המזרח ; כולל פתיחת אליהו
הנביא, אלפא ביתא שבתהלים, פרקי משניות ע"ס א"ב,
מאמרי הזוהר... השכבות ובקשות... עם דינים... השיר
כים לאבלים... בצירוף תפלת בית עלמין... לפי דפוס
ליורנו... ירושלים, י. בקאל ועז. יפה, ("דפוס המערב"),
תשי"ח. 4, 103, [3] ע'. 8°. גופס מקודם בנדאר
תרמ"ט, ליורנו תרצ"ה ועוד.

97 שטרולי, יחיאל. ספר אמונת אומן, הוא
כעין צוואה ע"ד א"ב, אשר הניח אחריו... מ"ה יחיאל
שטראהלי... מכפר פילד סמוך לעיר הוניאד... והוצאתו
לאור וסרחתי להעתיקו גם ללשון יידיש-זשארנאן. ועתה
הוצאתי במהדורה שניה אני בנו ותלמידו משה חיים
שטראהלי... מק"ק סיגעט. בני ברק, דפוס "סלאוויטא"
הרב הרשקוביץ, תשי"ז. 93, [3] ע'. 8°. עברית ויודית.
מהר"א : סיגעט, תרצ"ה (ר' נ. בן מנחם, מספרות ישראל
בהונגריה, ע' 211).

בסוף הספר. חידושי תורה ואגרת הרמב"ן.

98 תפלות. סדר התפלות וההודיות ליום
הזכרון לגבורי מלחמת הקוממיות וליום חג העצמאות
בבית הכנסת הגדול בתלאביב. (תלאביב, ועד בית הכני-
סת הגדול, דפוס מל"ן, תשי"ז). 15, [1] ע'. 8°. לפי
הנוסח של הרבנות הראשית לישראל.

99 תפלות. סדור. קבלת שבת. (עם באור והע-

- 105 וינגרד, ישעיהו. אבא הלל סילבר; חייו, חינוכו ופעלו. מהדורה שנייה. (תל-אביב): הוצד הצ' בורי להוצאת ספר תולדות חייו של אבא הלל סילבר, (דפוס ישראל, 1957). 456, א' ע', לוחות-תמונות. 4°.
- עם הקדמה, מבוא, תכן ושער נוסף באנגלית: Isaiah Vinograd: Abba Hillel Silver... מדורות הספר: חייו ופעלו. העם גומל למנהיגו. מג' אומיו (ע' 341-452). עם תמונות רבות.
- 106 ירושלמי, אליעזר (Eliezer Yerushalmi). פנקס שאבלי; יומן מגיסו לטא"י <1941-1944>... ירושלים, מוסד ביאליק ו"ד וש"ס, (דפוס גרוסלם פוסט), תשי"ח. 420 ע', לוחות-תמונות, מפות. 8°.
- המחבר היה חבר "נציגות היהודים" בגטו שאבלי. שם היו כלואים כ-5000 יהודים, ורובם עברו עבודת כפייה בענפי תעשייה שונים. בתפקיד של "מוכיר טכני", ו"ע"י העזרה הפעילה מצד חבריו, עסקני הצבור, וזה ירושלמי לראות מסמכים רבים ולגבות עדויות רבות מפליטי ההרג. בעקבות התמיכה שתמכו השלטונות היהודיים בחבור יומן זה ניטל מן הרשימות הללו אוסיין הפרטי וניתנה להן כעין צורת כרוניקה רשמית, אחראית ומדויקת. כמעט מדי יום ביומו רשם ירושלמי מה שקרה בימים ההם; הוא מצרף פרט לפרט, מספר את עצם העובדות בסגנון ענייני מובהק, ומתאפק במדה מפליאה מהבעת רגשותיו. אל תוך הרשימות כלל מסמכים רבים כגון מכתבים, מאמרים, דו"ח כמו אלה של מועצת היהודים בגטו או זה של "יודנראט" בקובנה. מקור היומן, שהיה כתוב יודית חוץ מחלקו האחרון, שכתבו המחבר בעברית כדי להסוות את מעשה הכתיבה, הוחבא וגמסר אחרי השחרור לשלטונות הסובייטיים. הוצאה זו הותקנה ע"פ צלום, החלקים היחידים תורגמו, ונוספו הסברים קצרים והשלמות בשולי העמודים. נוסף גם מבוא, שבו מדבר ירושלמי על פרשת חברו היומן ועל תנאי החיים בגטו בכללם.
- 107 ישראל. צבא. מטכ"ל. ענף הסברה והש"כלה. [סדרת פרסומים קטנים] (27-29). חמ"ד, הוצאת מטכ"ל / קצין חנוך ראשי, ענף השכלה, (בית דפוס צבאי 665, תשי"ח). תמונות. 8°.
- התכן: (27): (אברהם נ. פולק) Abraham N. Poliak: פיזורי ישראל בימי בית שני. 51, [1] ע'. — (28): (אב. נ. פולק): דוד אלרואי, 31, [1] ע'. — (29): (נוגה הראובני): ימי קציר וביכור רים. 36, [4] ע'. — קודמים: ק"ס ל"ג 153.
- 108 מז'יריטש גדול בבנינה ובחורבנה. ערוך בידו כן-ציון ת. אילון באראניק. (תל-אביב): אירגון עולי מז'יריטש בישראל, (דפוס מ. שהם), תשט"ו-תשט"ז. 442 עמודות, [3] ע', תמונות, מפות. 4°. עם שער נוסף באנגלית. העמודות 339-442 ביודית, עם שער מיוחד: גרויס מעזשיריטש אין אויפבוין און אומקום. תשט"ו.
- ספר יזכור על מז'יריטש שבחלין. התכן: בשערי הספר, אקדמות ומבואות. — מז'יריטש בבנינה: זכרונות מימים ראשונים (ע' 30-64). זכרונות מימים אחרונים (65-96). בתי תפילה, חינוך ותרבות (97-136). בשדה התחיה הלאר מית (137-172). רשימות חזי ופולקלור (173-192). — מז'יריטש בחורבנה: חורבן ושואה (197-220). הצוררים בצרור החיים (221-336). — אין אויפבוין און אומקום: אלגעמיינער איבערבליק, פאקטן און דעראינערונגען. פערזאנען און משפחות.
- 109 המכון לדוקומנטציה היסטורית בישראל. חיפה. על מצרם של עשרות פושעים נאציים שהש' תתפו בחיסול רבע מיליון יהודי גליציה המורחית: קור לומיה, קוטי, קוסוב, הורדנקה, סטרי, סטניסלבוב ועש' רות עירות בסביבה. חיפה. "המכון לדוקומנטציה היסטורית בישראל", אגודה לחקר פעולות פושעים נאציים, 1958. 4°. במכונת-הכפלה.
- התכן: הקדמה. [17] דף. — פרשת חורבן קולומיה. 92 דף, לוח-פורטרטים, 16 דף של פקסימילים. — חיסול יהודי קוסוב, קוטי, זאביה, הורדנקה. 25 דף. — חורבן... סטרי. 12 דף, לוח-פורטרטים, 10 דף של פקסימילים. — חורבן... סטניסלבוב. 26 דף. — מקום פורסם החומר ע"י מנהל המכון הג'ל, טוביה פרידמן, בגרמנית (ק"ס ל"ג 149 מסי 808-810).
- 110 ניומן, ירמיה. בצל המוות: המערכה לה' צלת יהודי סלובקיה. (מגרמנית: י. רבי. הביא לבית-הד' פוס א. ש. שטיין). תל-אביב, מ. ניומן, (דפוס מל"ן), תשי"ח. 274, [1] ע', פורטרט. 8°. המקור, Jirmejah Os-kar Neumann: Im Schatten des Todes: ק"ס ל"ב 126, שם גם תיאור לצר.
- 111 נייברג, אריה. האחרונים; בקץ המרד של גיטו וארשה. (תרגמה <מכתביהי הפולני> חנה הוכ' ברג). מרחביה, ספרית פועלים, (דפוס השומר הצעיר, 1958). 190, [1] ע'. 8°. בראש השער: אריה נייברג. המחבר הצליח לברוח מגטו ורשה בסוף ספטמבר 1943.

the Jewish people, מהד' 1953: ק"ס ל"ג 196. תר-
גום צרפתי: ק"ס כ"ה 183. תרגום גרמני: ק"ס ל' 370.
רות, ב.ס. הרקע ההיסטורי של המגילות הגנוזות.
עיין לעיל מס' 22.

115 רצבזבי, יהודה [Y. Ratzaby]. יהדות-
תימן, חמ"ה, מסכל/קצין חינוך ראשי—ענף השכלה,
(דפוס צבאי 665, תשי"ח). 91, [4] ע', תמונות, מפה, פקסי-
מיל. 8° = יהדות התפוצות, 2. ביבליוגרפיה: ע' [93].
116 טאבאקמאן, ישראל [Israel Tabakman].
מיינע איבערלעבונגען > אונטער נאציסער אקופאציע אין
בעלגיע <. תל-אביב, י.ל. פרץ ביבליאטעק, (דפוס "אור-
לי"), 1957, 220, [2] ע', תמונות. 8°.

המחבר, יליד שולץ שבפולין ותושב בריסל שבבלגיה,
מספר על תלואותיו בימי מלחמת העולם השנייה לאחר פלי-
שת הגרמנים לבלגיה. המחבר ובני משפחתו הגיעו עם
זרם הפליטים לדרום צרפת, אבל חזרו בסוף 1940 לבייתם
בבריסל הכבושה בידי הנאצים. הספר מתאר אפיונות
מחיייהם של יהודי בלגיה תחת הכבוש הנאצי ואת שיטות
הגרמנים בשילוח יהודים להשמדה. בתאור היחסים הפני-
מיים בין יהודי בלגיה עצמם מובלט הנגוד בין היהודים
לידי המקום לבין היהודים שמוצאם מפולין. המחבר מציין
את פעילותה של תנועת ההתנגדות של יהודי בלגיה, שבה
הוא היה פעיל.

117 פאפיערניקאוו, יוסף [J. Papiernikow].
היימישע און נאענטע: > דערמאנונגען <. תל-אביב, י.ל.
פרץ ביבליאטעק, (דפוס "אורלי"), 1958, 265, [2] ע',
פורטרטים, פקסימיל, תוים. 8°.

מכיל: היימישע; וזכרונות מהתקופה שלפני עלייתו אר-
צה (ע' 134-1). — נאענטע; בעיקר על סופרים יודיים (ע'
137 עד הסוף).

Scharfstein, Zvi, Dunovitz...

עיין להלן מס' 514.

עם ישראל בהווה

118 גולדלמן, שלום (Solomon J. Goldelman).
גורל היהדות בברית-המועצות. 1917-1957. (ירושלים,
אוניברסיטה עממית בכתב, דפוס "אחזה", 1958). 93, [3]
ע', 8° = "ישראל בעמים, א. — עם תכן ושער גוסף
באנגלית.

תכלית המדיניות הסובייטית... היתה ויטולה המוחלט

והסתתר בבית אחת המשפחות הנוצריות שהתבואו יהו-
דים. במכתב זה רשם את הדברים מזכרונותיו וע"פ קרעי
רשימות שהציל מן הגטו. הוא היה גם בין היהודים
שהשתתפו במרד הפולני בספטמבר 1944.

112 פלינקר, משה (זאב) (Maurice Wolf).
(Flinker). הנער משה; יומנו של משה פלינקר.
הקדים מבוא דב סדן. ירושלים, "יד ושם", (דפוס ברוסלם
פוסט), תשי"ח. [4], 119 ע', פורטרט, פקסימיל. 8°.
(מגזין "יד ושם"; סדרת ספרים מטעם רשות הזיכרון
לשואה ולגבורה).

אחת התעודות המאלפות והרומטיות ביותר מתקופת
השואה שהגיעו לידינו. משה פלינקר, שנולד בתשרי
תרפ"ז בהאג להורים יוצאי פולין, כתב את יומנו בע"ב-
רית בבריסל (ס"ו כסלו—ו' אלול תש"ג), לפני שהגר-
מנים שלחו אותו ואת בני משפחתו למחנה השמדה, שם
נספה. יומנו מצטיין בראייה חדה של המציאות האכזרית
ובתקוה לגאולת ישראל—לא ביד אויבי היטלר, אלא
בידי ה' אמונה איתנה זו באה לו עקב חנוכו החרדי
הציוני. גם השכלתו הכללית רחבה, והוא למד אפילו ער-
בית, כדי להגשים את חלומו להיות בבוא הזמן ממנהיגי
המדינה היהודית. המביאים לדפוס, שאול אָש ויעקב שלהב,
לא פגעו במקור אלא הכניסו תקונים מועטים הבאים כולם
בצינור, הערות אחדות בשולי העמודים והסברי מלים
ושמות" בסוף הספר.

113 קובל; ספר עדות וזכרון לקהילתנו שעלה עליה
הכורח. העורך אליעזר לאוניצופרפין. תל-אביב, אר-
גון יוצאי קובל בישראל, (דפוס "אדו"ן), תשי"ז. 539, [1]
ע', תמונות, מפה. 8°.

המדורות: קדמוניות העיר (5 ערכים), וזכרונות, הוי,
פולקלור (12), חינוך, ספרות ותיאטרון (20), תורה וחסד-
דות (4), התנועה הציונית ותנועות הנוער הציוניות (13).
מוסדות, תנועות, ארגונים (14), ערב השואה (10), חורבן
קובל (13), קובל בחורבנה (12), המאמרים נכתבו על ידי
יוצאי העיר והם בחינת זכרונות אישיים קצרים. בראש
הספר מאמרו המקיף של רפאל מאהר: תולדות היהודים
בקובל (ע' 29-13).

114 דות, בצלאל > ססיל <. קצור תולדות
עם ישראל. מאנגלית יעקב קופלביץ... מהדורה חדשה
מורחבת. תל-אביב, מ. גיומן, (דפוס מל"ן), תשי"ח. [4],
457, [10] ע', 8°. הדפסה קודמת, בשני כרכים: ק"ס
כ"ד 35, המקור, Cecil Roth: A short history of

צבוריים, וקיים שרות נקיון... סלל כבישים הן בתוך השכונה הן מחוץ לתחומיה... דאג לרכישת מגרשים לצורך הקמת מוסדות צבוריים... הקים בנינים משלו... השתתף גם בעול החזקת מוסדות תנוך, תרבות וסעד, וקיים גני ילדים וספריה צבורית... בנה שיכון לשוטרים... שקד על פיתוח השכונה והרחבת תחומיה... היה יסוד מוסד לפעולות "ההגנה"... שימש יחד עם ועד הקהלה גם כנציגות פוליטית-לאומית של הישוב כלפי השלטון... לקראת סיום פעולתו ראה הועד כחובתו לצרור ולהגיש לצבור חומר על קורות המוסד והשכונה, על רקע התפתחותה של חיפה העברית". (מההקדמה). הספר מלווה תמונות בעלות ערך היסטורי, פורטרטים ומסמכים רבים.

123 אוריון, משה. תאונות דרכים בישראל; סקר. [ירושלים], 1957. [1], 19, [1] דף, כולל 7 דיאגרמות על 6 לוחות, טבלאות. 2°. במכונת-הכפלה, המעטפת בדפוס. בראש השער: מדינת ישראל, משרד התחבורה. "כל הנתונים... שאובים מהיגיון ותשבונות של משרת התנועה... דו"ח מפורט על תאונות הדרכים בשנים 1955-1956 יצא לאור בקרוב ע"י הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה" [ק"ס ל"ג 133].

124 אטלס ישראל; מכלול מפות של ארץ-ישראל ומדינת ישראל... (קונטרס 4). ירושלים, מחלקת המדינה, משרד העבודה / מוסד ביאליק, הסוכנות היהודית לארץ-ישראל, [דפוס לימודי, תשי"ח. 2° גדול. מכיל 11 מפות. — קונטרס 1: ק"ס ל"ב 127, שם גם ציון; קונטרסים 2-3: ק"ס ל"ג 150.

125 איתן, ולטר. בין ישראל לעמים. (תרגם מאנגלית: מרדכי אבידע). תל-אביב, "מסדה"; (רמת-גן, דפוס "מסדה", הקדמה תשי"ח). 202 ע', לוחות תמונות. 8°. המקור, Walter Eytan: The first ten years. ק"ס ל"ג 478, שם גם תוכן ותאור. הוצאה אנגלית אחרת להלן מס' 550.

126 אלבום העשור לה"ל, בעריכת גרשון ריב" לין. מבוא: דוד בן-גוריון... [תל-אביב], "מערכות", דפוס אריאלי ודפוס יפת. (הק' תשי"ח). [265] ע'. 4°. כל הספר תצלומים מצלמים רבים, עם מקראות-הסבר. 127 בן-גוריון, דוד [David Ben-Gurion].

בהילחם ישראל. (הביא לבית-הדפוס יהודה ארז). הדפסה שביעית. תל-אביב, עם עובד, (דפוס אחדות, תשי"ז). 367 ע'. 8°. מהד' א: ק"ס כ"ז 133, שם גם ציון התכן.

של היהדות כקבוצה לאומית וסמיעתם של היהודים כיחידים בתוך שאר העמים של המדינה" (ע' 8).

119 ההסתדרות הכללית של העובדים העבריים בא"י. הנער העובד. תפוצות הגולה בימינו. (לקט קטעים ומספרים לקראת הכנסים האזוריים, שבט-אדר תשי"ח). [תל-אביב, תשי"ח]. 29 דף, תמונות, דיאגרמות, מפות. 16: 21. בראש המעטפת: חטיבת חברות הנוער בקיבוץ המאוחד; על המעטפת השמאלית: הסתדרות הנוער העיברי העברי, חטיבת... — בשכפול.

ציונות, ארץ ישראל, מדינת ישראל

ראה גם לעיל במדור "קבצים" ובמדור "היסטוריה, ביוגרפיה, זכרונות".

120 אגד, קבוצה קואופרטיבית. "אגד" בונה תחנה. (תל-אביב, המחלקה ליחסי צבור — "אגד" <א.ש.ד.>, דפוס "אחדות", 1957). 17, [1] ע', מפה, תמונות. 17: 24. "דבריהם של נציגי הציבור והנהלת "אגד" בשעת הסכם להנחת אבן הפינה לתחנת האוטובוסים החדשה בהרצליה". (מההקדמה).

121 אגדה ישראלית למדעי המדינה. דרכי הביקורת הציבורית בישראל; (הרצאות שבסימפוזיון ייא סיון תשס"ז). ירושלים, אגודה ישראלית למדעי המדינה, (דפוס ליפשיץ), תשי"ז. 61, [2] ע'. 8°. עם תכן ושער נוסף באנגלית.

הרצאות על משרד מבקר המדינה, בתי המשפט, העתירה ולשכת החשב הכללי כציונות הביקורת הציבורית, והרצאה על תחומי הביקורת הציבורית.

122 אהרנוביץ, חיים. הדרך החרמל; מסכת עמל ויצירה של דור מיסדים ובונים. (חיפה, ועד הדר החרמל, דפוס "אות"), תשי"ח. ווא, 296 ע', תמונות, מפה, פקסי-מילם. 8°.

התכן: חיפה לפני הקמת הדר החרמל (1900-1920). הדר החרמל בראשיתו (1920-1924). חבלי גידול (1924-1932). רוחה ויצירות (1932-1939). על המשמר בשנות מלחמת העולם השנייה. מצוות עוז במערכה. לבה של חיפה העברית. נספחים.

"ועד הדר החרמל היה מוסד יחיד במינו, אשר לפי אופי תפקידי והיקף פעולותיו פעל כארגון מוניציפלי... מבלי לצאת מהדפוסים הארגוניים של אגודה שיתופית... הועד הקים מסעל מים... בנה רשת ביוב, נטע והחזיק גנים

עלינו לפנות, אלא לפסיכולוגיה של המקורות, אל רוח החיה אשר בהם, ורק אז נרד לעומק הדיון ונכון אל האמת" (ע' 17). החיה אומרה, שבדברו על גבולות המחבר אינו מתכוון לקיום ונקודות שהגבילו שטח גאוגרפי או תחום היסטורי, ושעליהם חל חוק התמורה וההתפתחות, אלא להשקפות קדמוניות על הקיום הללו. בגבולות האלה לא חל, לדעת ברדרומא, שום חילוף, ואכן הוא חוזר ומדגיש, שלמעשה אין הבדל עניני בין הגבולות שבבגרות בין הבגרות לבין הגבולות שבאלה מסעי, אלא הבדל נסוח בלבד. ולכן יש לפרש את רשימת הגבולות בבמדרש לד לאור הדברים בבראשית טו — וכן נהגו לדבריו התרגומים הארמיים בהשענם על דברי חז"ל — ויש לזכות את הזהויים המקובלים בקרב חוקרי המקרא בני זמננו כמעשה קיצוץ וזיוף.

על עקרון זה מבוסס החלק הראשון של הספר (פרק אד', ע' 298) שבו נעשה ניסיון חושש לזהות את נקודות הגבול שבבמדרש לד וכן מספר גדול של מקומות אחרים "בגבול" או סמוך לו שזכרם בא בשאר חלקי המקרא או בספרות חז"ל. הדיון מפורט ומבוסס על בסיס נרחב של מקורות, שביניהם תופסים התרגומים (שדוקא מהם שלל קליין במקום הנזכר להלן כל ערך ביחס להכרת גבולות בימי המקרא) וספרות חז"ל מקום חשוב, וכן על שיקור לים גאוגרפיים. ברדרומא מגיע לידי זיהויים רבים כגון: "כזיב הוא כסב, לרגלי ג'בל אל-אקרע, או יישוב אחר בתחום הפרת" (ע' 54-56); "עכו בצפון או צפון מזרח" [של סוריה] (ע' 67); "מעלה העקרבנים דרומה מזרחית לים המלח" (ע' 136-140); וכדו'. הפרק ה (ע' 299-610) מוקדש לברייאת המפורסמת של התחומים, שנמסרה לנו בצורות שונות (ספרי דברים נא; חוססתא שביעית ה; ירושלמי שביעית ה, א; ילקוט דברים תתעד), ושנחקרה לאחרונה בצורה ממצה ובשיטה שקופה ומשכנעת ע"י ש. קליין (HUCA V, 1928, p. 197-259). בנווד קליין ואחרים טוען ברדרומא שרישמה זו אינה פותחת מאמצע מערב אלא מן הצפון (ע' 309-317) ובהתאמה לתוצאות הפרקים הקודמים על הגבול המקראי הוא מציע זיהויים שונים בהחלט מזהוי קליין. גם בענין קביעת זמנה של הברייאת הוא חולק עליו (607-610). הפרק האחרון, כעין נספח (611-734), דן על הברייאת של שבועה ימים וארבעה נהרות (ירושלמי כלאים ט, ד, בבלי בבב עד, ב ומקבילות, ר' ע' 615). — מפתחות: ע' 735-808.

131 בר-ניב, צבי [Zvi Bar-Niv]. חלקו של עובד המדינה בחקיקה. מאת צ. בר-ניב [ירושלים],

128 בנאי, יעקב [Jaacov Banay]. חיללים אלמונים; ספר מבצעי לחי, מאת יעקב בנאי <מזל>... בעריכת ישראל אלדד [= שיב]. תל-אביב, הוצאת חוג ידידים, (דפוס "אלישע"), תשי"ח. 684 ע', תמונות, פקסימילים. 8°.

"לא נעשה עד כה ניסיון לכתוב את תולדות לחי... החלטתי למלא, ולו רק באורח חלקי, את החלל הריק במעלה על פס וזהעלות על ספר פרקים מתולדות אלה, בעיקר פרקים שהיה לי עמם מגע אישי ושהיו בתחום הפעולות המלחמיות של לחי. וזכרונותי הראשונים... נוגעים להיווצרות התאים הראשונים בפולין... החלק השני מבוסס על זכרונותי כאיש מחלקת הפעולות וכעבור זמן גם ראש מחלקה זו... אפרסם את הפירוט המלא של משפטי לחי... יובאו כאן מבחר דבריו של יאיר... ולאחר מכן חומר מתוך, החזית' ומוחזק, המעשי' או מתוך חוברות הסברה ותעמולה אחרות", (מהמבוא). בסוף הספר רשימת הפעילות (מ"ג כאלול תש"ו עד כ' בניסן תש"ח), רשימת הבורחים (מבתייהסוהר) והחללים.

129 בנתיב הפלמח. חלק א"ב. (ירושלים, ר. מס, דפוס גולדברג ודפוס "זיר", 1958). 8°.

התכן: חלק א: מתי מגד; יומי האחרון של דני. (הקדמה: יגאל אלון). ע', 175. לוחות תמונות. — ב: דני בעט ובחרט. (הקדמה ראובן מס; קיצור תולדותיו של דני; קטעי אגרות וחזיונים; בבית-הספר — מבחר רישור מים; בשלמח — מבחר רישומים צבעוניים). ע' 68; ע' 132, וxxx ע' של רישומים, לוחות תמונות.

קובץ לזכרו של דניאל מס, הגולד ט' חשון תרפ"ד בברלין, מטובי מפקדי הפלמ"ח, מפקד על גוש עציון. נפל עם הליה בדרך לגוש עציון ביום 16 בינואר 1948.

130 ברדרומא, חיים (H. Bar-Deroma). וזה גבול הארץ; גבולותיה האמתיים של ארץ ישראל לאור המקורות... ירושלים, הוצאת ספרים "באר" לחקר המקרא והארץ בסיוע מוסד הרב קוק, (דפוס "התחיה" ודפוס "אחיה"), תשי"ח. 30, 808 ע', 67 תמונות על 34 לוחות, פורטרט, מפות. 8°.

מצורפת מפה: מים עד ים, <המזרח התיכון>. [תל-אביב], דפוס מחלקת המדינות של ישראל, תשי"ח. 1957. 49: 69.

"כל העושה... את ההיסטוריה יסוד מוסד בבאור השמות הגאוגרפיים אשר במקרא, היהו מערבב מין בש-אינו מינו, ודבריו מופרכים מעקרים... אם אנו מבקשים לדעת את גבולות א"י שבמקרא מהם, לא אל ההיסטוריה

העובדות ? (תל-אביב), המחלקה להסברה של הסתדרות הצ' יונים הכלליים, (דפוס יפת), [תשי"ז], 15 ע'. 8°.

137 דרום-יהודה, אגדת הנהגים הקואופרטיב בית בע"מ. דפי זכרונות : תולדות קואופרטיב "דרום יהודה". בעריכת צבי רוזנבלום. ציורים ועי טור : רוטשילד את ליפמן. (תל-אביב), הנהלת "דרום יהודה", (דפוס "אחדות", 1956), 64 ע', תמונות, מפות, פק סימילים. 23 : 32. אוסף צלומים. על הכריכה: 1931-1951.

138 הורוביץ, דוד [David Horowitz]. הלכה כלכלית ומדיניות כלכלית בישראל. תל אביב, עם עובד ; (ירושלים, דפוס טורים), תשי"ח. 9, 205, [1] ע'. 8°.

בספר זה... נעשה הנסיון לחשוף את פעולת הגומלין בין מכלול ההכרה של המציאות הכלכלית והמדיניות הכלכלית בישראל... תפקידו אינו מצטמצם בהבלטת הקשר בין הלכה כלכלית ומדיניות כלכלית, אלא גם בהדגמת הקשר הזה על רקע המציאות הכלכלית המיוחדת של ישראל ובנסיון להתוות קוים של מדיניות כלכלית במציאות זו". (מההקדמה).

139 ההסתדרות הכללית של העובדים העברים בא"י. מבטחים. תקנות קרן פנסיה מקיפה. תל-אביב, ההסתדרות הכללית של העובדים העברים בארץ-ישראל, מבטחים, מוסד לביטוח סוציאלי של העובדים, 1957. 28 ע'. 8°. בהכפלה.

140 ורלינסקי, נחום [Nahum Verlinsky]. בעיות ההספקה החקלאית והשיווק. (תל-אביב), מרכז תנובה, תשי"ח. 37, [1] ע'. 8°. על פעולת "תנובה". הדברים נאמרו בוועידה הארצית של "תנובה" באפריל 1958.

141 ידין, אורי [Uri Yadin]. משפט מסחרי ; רשימות לפי הרצאותיו... מתפרסמות מבלי שנבדקו ע"י המרצה... בעריכת שלמה לוי. [אד]. ירושלים, מפעל השכפול [של] הסתדרות הסטודנטים של האוניברסיטה העברית, תשי"ז. 117 ; 271-118 ; 6, 483-272 ; 640-488, 4 ע'. 8°. בשכפול.

142 יערי-פולסקין, יעקב [Jacob Yaari-Polskin]. פרשת "נילי". (תל-אביב), עיידה, (דפוס "מופת", תשי"ח. 480 ע'. 8°.

פרקים מתולדות הישוב העברי בארץ בימי מלחמת העולם הראשונה. מהדורה מקוצרת של ספר "נילי", שיצא לאור בשנים תרצ"ח-תרש"ד ב"5 כרכים (ק"ס ט"ו 28, 414, ט"ז 421, י"ח 14, כ"א 236).

ביה"ס לכלכלה ולמדעי החברה ע"ש א. קפלן, החוג למדע המדינה ולמנהל ציבורי, תשי"ח. [1], 34 ע'. 8°.

= סדרת מחקרים במנהל הישראלי. 1. — ראש השער : האוניברסיטה העברית בירושלים... בשכפול.

132 ברית פקוח לקואופרציה החקלאית הערבית. ... מפקד משיגי העובדים לראשית תשי"ח. קבוצים, יות. תל-אביב, 1958. 138 דף של טבלאות (מהן מקופלות). 2°. = חבורות סטטיסטיות, 36. בהכפלה, המעטפת בדפוס. הקודם : ק"ס ל"ג 21.

133 ברטנא, מרדכי [Mordehay Bartana] ; נחמיה וולנשטיין [Nehemia Wallenstein] ; נ[ח]ן פרסקי. תקומת ישראל ; מקורות לתולדות תקומת ישראל. בהמלצת משרד החינוך והתרבות. (תל-אביב), קרני ; (ירושלים, דפוס ר.ח. הכהן, 1958). 326 ע'. 8°.

לקט מקורות המעידים "על כיסופי עמנו לשיבה לארצנו ועל מאבקו לתקומה מדינית בארצנו, מאז החורבן עד ימינו... מיועד לשמש ספר עזר לתלמידים בלימוד ההיסטוריה של תקומת ישראל בשנת הלימודים השמינית — בהתאם לורישת תכנית הלימודים". (מההקדמה). רובם המכריע של המקורות מתייחס לתנועה הציונית, לבנין הארץ, למלחמת העצמאות, לארגון המדינה ולמבצע סיני.

134 גפנר, בנימין (Benjamin Gepner). ספר מלחמת סיני ; כתבו לוחמי "מבצע קדש". ליקט וערך בנימין גפנר. תל-אביב, "לדורי" ; (חולון, דפוס "הכור", 1957). 254, [2] ע' ; לוחות-תמונות, מפה, מפה צבעונית מקופלת בתוך כיס. 8°.

החומר נכתב בחלקו במיוחד לקובץ זה או סופר בע"פ לעורך, בחלקו נלקט מתוך חומר שהודפס במקומות אחרים ("מערכות ים", "חיל-אוויר", עלונים קרביים וכו').

135 גשר [קבוץ]. ימי גשר ; סיפורו של קיבוץ במלחמת-השחרור. (קבוץ גשר ; תל-אביב, דפוס י. שלומי, [תשי"ח]. 187 ע' ; לוחות-תמונות, מפות, פקסימיל. 8°.

נתוח המערכה על גשר באפריל ובמאי 1948. מאת יצחק ברוש, חבר הקבוץ ומפקד גדוד "ברק", שהיה אותה שעה אחראי על מרחב כנרת והגליל התחתון המזרחי (ע' 40-9).

ימי גשר, תאור מהלך המערכה לארטיה מאת רויט, שוב"תב. בסמוך להתרחש הדברים" (104-41). רשימות שונות על שלבי הקרבות ועל פרטים מהי הקבוץ בשעת המצור, מאת חברים שונים. בסוף דברי אכזרה לחללים.

136 דורון, ק. למה מקופחת האינטיגנציה

החינוך והתרבות, (דפוס כורים), [תשי"ז]. [12] ע', תמוז. 8°. חוברת הסברה. מנוקד.

149 ישראל. משטרה. מחוז ירושלים. מרריץ למרחב הנפה. [ירושלים], תשי"ז. [2], 104 דף. 2°. בשכפול, המעטפת בדפוס. בראש המעטפת: משטרת ישראל, מחוז ירושלים, נפת הבידה.

מכל רשימת הרחובות, כתובות ומספרי-טלפון של המוסדות הצבוריים, לוחות-זמנים של אמצעי התחבורה, בתי הארחה, בתי-ספר, רופאים, ועוד.

150 ישראל. משרד החנוך והתרבות. אגף הע"ת. תיקות. על כלי-חרס ארצישראליים. ירושלים, (דפוס הממשלה), 1958. 24 ע'. 8°.

התכן: רות עמרין: תולדות הקרמיקה של ארץ-ישראל הקדומה (ע' 15-15). מילכה קאסוטו זלצמן: ביבליוגרפיה נבחרת (24-16). — מצורף לוחת-מונות: "כלי-חרס אופייניים לתקופות הארכיאולוגיות למן התקופה הכלקוליתית ועד התקופה הביזנטית". עם הסברים בעברית ובאנגלית. 42: 33.

"חברת זו ראשונה לסדרת חוברות המיועדות בראש וראשונה לנאמנים מסעם חבר שוחרי העתיקות שליד אגף העתיקות... אין בהן אלא משום סקירה כללית, מופלא רית'מדעית, על סוג מסוגי הממצאים הארכיאולוגיים".

151 ישראל. משרד הסעד. המחלקה למוסדות צבוריים. רשימת המוסדות המוכרים... ירושלים, (תשי"ז 1957). 192 דפים של טבלאות. 25: 35. בהכפלה, המעטפת בדפוס. עברית ואנגלית. השער באנגלית: State of Israel. Ministry of Social Welfare. Department of Public Institutions. List of recognized welfare agencies. "ברשימה זו מופיעים שמות המוסדות שהוכרו לשנת תשי"ח כמוסדות צבוריים לצרכי סעד".

152 ישראל. משרד הסעד. המחלקה למחקר ולתכנון. סיפול בעליה חדשה ממורת אירופה. ירושלים, תשי"ח. [2], 31 דף, טבלאות. 8°. = במער-כות עבודתו, ז. — בשכפול, המעטפת בדפוס. "הרצאות שהושמעו בסמינריון לפעולה חינוכית-מקצועית, שהתקיים בימים 29.12.57 — 1.1.58".

153 ישראל. משרד העבודה. מחלקת המדידות. סיני [והארצות הגובלות; מפה]. 1:000,000. [תל-אביב], מחלקת המדידות, תשי"ח. 65: 88.

143 ישראל. בנק ישראל. דין וחשבון לשנת 1957 מוגש לממשלה ולוועדת הכספים של הכנסת... (ירושלים, דפוס גירסולס סוסט, תשי"ח). 15, 259, [1] ע', דיאגרמות, טבלאות. 8°. יצא גם באנגלית: Bank of Israel: Annual report 1957. 273, [1] p., diagrs., tabs.

מבנה הדו"ח זה כמעט למבנה הדו"ח הקודם (בעברית: ק"ס ל"ג 23; באנגלית: ק"ס ל"ג 155).

144 ישראל. חקים. אוסף חוקי ישראל; חיקוי קי מדינת ישראל <על כל תיקוניהם>... בעריכת משה הוכמן. חברי המערכת: חנון שפילמן, עמוס זמיר. כרך ג: (חוק לימור חובה — חוק משפחות חיילים שנספו במערכה. מפתחות. (תל-אביב), גוילים, (דפוס "חן"), [תשי"ח]. [2], 1715-1157, [1] XLIX, [1] ע'. 4°. הקוד מים: ק"ס ל"ג 287 מס' 1501 (שם גם תיאור), 425.

145 ישראל. חקים. דיני בתים משותפים; <כר-לל פסקידין והחלטות>, בעריכת דוד אסון... ירושלים, (דפוס התחיה), תשי"ח 1957. 52 ע'. 8°.

מכיל: חוק בתים משותפים, תשי"ג 1952, ותקנות בתים משותפים, תשי"ג 1953, בצורה מעודכנת. לשון סעיפי החוק שתוקנו תשי"ד ותשט"ז ערב תיקונם. פסקידין והחלטות עקרוניות.

146 ישראל. חקים. חוקי מדינת ישראל; קובץ הכולל את כל החוקים שיש להם תוקף בארץ, הן חוקי המנוט והן חוקי המדינה, על כל תיקוניהם ועל השינויים הנובעים מהקמת המדינה ורשויותיה. מלוקטים וערוכים לפי סדר האלף-בית העברי ע"י רוברט גרצון... מהדורה שניה. כרך ה: מועצות מקומיות <מועצה אזורית עמק הירדן> — כסי מכס ובלו. תל-אביב, הוצאת רוברט גרצון, (דפוס "הפועל הצעיר", 1958). [2], 3600-2881, [1] V, ע'. 8°. הקודמים: ק"ס ל"ג 288.

147 ישראל. חקים. נזיקים אזרחיים; החוק ותקדימיו. פקודות הנזיקים האזרחיים, 1944, בצירוף אוסף תמציות מפסקי דין אשר ניתנו לפיה. מלוקט וערוך בידי חנה אבגור... יוסף סהר... [2-1]. (תל-אביב, דפוס "תרבות"), תשט"ז-תשי"ז. 320, 127 ע'. 8°. החלק הראשון יצא בתחשה המשכים, תשט"ז-תשי"ז. השני, מעודכן עד 1.5.57, בשני המשכים, תשי"ז.

148 ישראל. מנהל ההסברה. משרדי הממשלה ורועות המדינה. (ירושלים), מינהל ההסברה, משרד

לו בא לוח צבעוני, הנדפס באופסט, לרוב בגודל הטבעי של הצמח. הציור מדויק, אך בהתאם לשם הספר הושם הדגש על הפרח והעלים, בשעה שחלקים אחרים (הפרי, השרשים) אינם נראים. מתוארים כאן כמה צמחים יקרי מציאות, אך בדרך כלל בחרו המחברים מבין הנאים ביותר ומבין השכיחים ואף מן המצויים לא על הכרמל בלבד. לכן יש בו במבחר כדי לקרב את הצבור להכרת צמחי הארץ בכלל ולאחבתם. למטרה זו תסייע גם דרך התאור, ולכן גם האזהרות הנשנות, להזהר מקטיפת פרחים ואף להימנע ממנה לגמרי, במקומן הן. קובץ התמונות מרהיב את העין, ועיי הדפסת הטכסט באות נאה ובצבע כהה הושגה הרמוניה בינו לבין התמונה. והיא מקנה לספר קטן זה ערך אמנותי.

158 לוצקי, דוד, עורך. מדריך לעיני השלטון המקומי בישראל. [תל־אביב], ההסתדרות הכללית של העובדים העברים בא"י, הועד הפועל, המחלקה המוניציפלית, חש"מ, תשי"ז 1956. 8°.

עמודים בלתי מכורכים בחוף חיק. לכל פרק פגינציה נפרדת. התכן: מבוא (2 ע'). בשער (3 ע'). ההסתדרות בשלטון המקומי (4). פקודת העיריות 1934 (90). פקודת המועצות המקומיות 1941 (17). צו המועצות המקומיות תשי"א (53). צו המועצות המקומיות תשי"ג (19). צו המרצות האזוריות (45). פקודת בנין ערים (32). פקודת המלאכות והתעשיות (18). פקודת מס העסקים (4). חוק אי־גודי ערים (15). פקודת בתי־משפט עירוניים (4). חוק תקציבי המועצות הדתיות (9). משק הכספים והחשבונות (16). המנגנון המוניציפלי (10). יחסי צבור (4). רשימת הרשויות המקומיות והנהגתן (11). רשימת הישובים במדינת ישראל (20).

159 המדריך הכחול; ספר טלפון מסג 1958-59. תל־אביב, פרסום י. ליפשיץ, דפוס א. בן־חור, [תשי"ח]. [2] 736 ע'. 8°. בראש השער: שנתון -- נוסד 1939. רשימה ארצית לפי מקצועות עם מפתח השמות בסוף. יצא מקורם בשמות שונים (ר' ק"ס כ"ז 286).

160 מוטילוב, בני [Beni Motilov]. הזורעים במדבר... (רישומים: שמואל כץ). מרחביה, ספרית פועלים, (דפוס השומר הצעיר, 1958). 102, [1] ע'. 8°. (נעורים).

זכרונות חבר קבוץ "נירים" שבזמן מבצע סיני היה מושל צבאי בעזה. המדורות: התנחלות בנגב. מאורעות ומלחמה. פרק קדש.

154 ישראל. משרד התחבורה. השרות המטאורולוגי. ספר העשור של השרות המטאורולוגי למדינת ישראל. תל־אביב; (הקריה, דפוס הממשלה), תשי"ח. 73 ע'. לוחות־תמונות, דיאגרמות, טבלאות, מפה, פורטרט. 8°.

סקירות על פעולת השרות המטאורולוגי וחקירות באקלים הארץ. ע' 71 ואילך: רשימת הפרסומים של השרות המטאורולוגי.

155 לבונטין, א[ביגדור] [Avigdor Victor Le-vontin]. על נישואין וגירושין הנערכים מחוץ למדינה... ירושלים, מפעל השכפול [של] ההסתדרות הסטודנטים של האוניברסיטה העברית, (דפוס ר.ח. הכהן), תשי"ז. [6], 118, [6] ע'. 8°. = פירסומי הפקולטה למשפטים של האוניברסיטה העברית, 1. — עם תכן ושער נוסף באנגלית.

"המחקר... צמח משלוש הרצאות אשר שודרו... בקול ישראל. כונת הדברים לבעיות אחדות... מבחינה של התנגשות דגיגים" (מההקדמה). הבעיות מנותחות על סמך תשעה "מקרים". עם 12 נספחים על בעיות מיוחדות (ע' 55 ואילך).

156 לבנה, צבי [Zwi Livne (Liberman)]. פרקי העליה השלישית; מכניסת הבריטים לארץ עד ועידת ההסתדרות <תרי"ט-תרפ"א>. תל־אביב, ספידיש, (דפוס א. בלוק), תשי"ח. 188 ע'. לוחות־תמונות. 8°. בראש השער: צבי לבנה <ליברמן>.

מדובר בספר על הבעיות המיוחדות של עליה זו, על קבוצות העולים הראשונות, כבוש העבודה הממשלתית ברכבת ובדואר, סלילת כבישים, יבוש בצות, הכשרת קרקעות, חדירה למקצועות עירוניים ונסיונות ראשונים בדיג, וכן על ראשית הקבוץ והמושב, ומפעלים תרבותיים ראשונים. הדברים רשומים מתוך זכרונות אישיים של המחבר.

157 לוי, ברכה; זאב ברלינגר; צבי זילברשטיין. פרחי הכרמל; שלושים ושנים פרחי בר של הכרמל. מצוירים ע"י ברכה לוי. מבוארים ע"י זאב ברלינגר וצבי זילברשטיין. חיפה, המחלקה לחינוך של עיריית חיפה; [בתים], (דפוס לוינ־אפשטיין), תשי"ח. [71] ע'. [32] לוחות־תמונות. 8°. הופיע גם בצורת אלבום; דפים בודדים בחוף חיק.

לכל סרה מוקדש זוג עמודים. בצד ימין ניתן תאור קצר אך ממצה של מבנה הצמח, דרך חייו, מקום גידולו, ופה ושם מקצת רמזים לזכרו במקורות עבריים קדומים. ממור

בבית-החרושת אוור כוחותיו להוציא כליבסוי פנימי...
נא לזכור החוברת, דפי' שיצאה לאור בנובמבר 1950...
(מתוך ההקדמה).

166 מרכז פלך למחקר כלכלי בישראל. סידרת
מאמרי מחקר מס. 41, ירושלים, מרכז סאלק למחקר
כלכלי בישראל, חשי"ח, טבלאות. 8°.

התכן: 1: נדב הלוי, גיורא חנוך: ישראל וה-
הסכם הכללי על מכס ומסחר... תדפיס מתוך "הרבעון
לכלכלה" כ"ה ח' חוב' 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 350, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 367, 368, 369, 370, 371, 372, 373, 374, 375, 376, 377, 378, 379, 380, 381, 382, 383, 384, 385, 386, 387, 388, 389, 390, 391, 392, 393, 394, 395, 396, 397, 398, 399, 400, 401, 402, 403, 404, 405, 406, 407, 408, 409, 410, 411, 412, 413, 414, 415, 416, 417, 418, 419, 420, 421, 422, 423, 424, 425, 426, 427, 428, 429, 430, 431, 432, 433, 434, 435, 436, 437, 438, 439, 440, 441, 442, 443, 444, 445, 446, 447, 448, 449, 450, 451, 452, 453, 454, 455, 456, 457, 458, 459, 460, 461, 462, 463, 464, 465, 466, 467, 468, 469, 470, 471, 472, 473, 474, 475, 476, 477, 478, 479, 480, 481, 482, 483, 484, 485, 486, 487, 488, 489, 490, 491, 492, 493, 494, 495, 496, 497, 498, 499, 500, 501, 502, 503, 504, 505, 506, 507, 508, 509, 510, 511, 512, 513, 514, 515, 516, 517, 518, 519, 520, 521, 522, 523, 524, 525, 526, 527, 528, 529, 530, 531, 532, 533, 534, 535, 536, 537, 538, 539, 540, 541, 542, 543, 544, 545, 546, 547, 548, 549, 550, 551, 552, 553, 554, 555, 556, 557, 558, 559, 560, 561, 562, 563, 564, 565, 566, 567, 568, 569, 570, 571, 572, 573, 574, 575, 576, 577, 578, 579, 580, 581, 582, 583, 584, 585, 586, 587, 588, 589, 590, 591, 592, 593, 594, 595, 596, 597, 598, 599, 600, 601, 602, 603, 604, 605, 606, 607, 608, 609, 610, 611, 612, 613, 614, 615, 616, 617, 618, 619, 620, 621, 622, 623, 624, 625, 626, 627, 628, 629, 630, 631, 632, 633, 634, 635, 636, 637, 638, 639, 640, 641, 642, 643, 644, 645, 646, 647, 648, 649, 650, 651, 652, 653, 654, 655, 656, 657, 658, 659, 660, 661, 662, 663, 664, 665, 666, 667, 668, 669, 670, 671, 672, 673, 674, 675, 676, 677, 678, 679, 680, 681, 682, 683, 684, 685, 686, 687, 688, 689, 690, 691, 692, 693, 694, 695, 696, 697, 698, 699, 700, 701, 702, 703, 704, 705, 706, 707, 708, 709, 710, 711, 712, 713, 714, 715, 716, 717, 718, 719, 720, 721, 722, 723, 724, 725, 726, 727, 728, 729, 730, 731, 732, 733, 734, 735, 736, 737, 738, 739, 740, 741, 742, 743, 744, 745, 746, 747, 748, 749, 750, 751, 752, 753, 754, 755, 756, 757, 758, 759, 760, 761, 762, 763, 764, 765, 766, 767, 768, 769, 770, 771, 772, 773, 774, 775, 776, 777, 778, 779, 780, 781, 782, 783, 784, 785, 786, 787, 788, 789, 790, 791, 792, 793, 794, 795, 796, 797, 798, 799, 800, 801, 802, 803, 804, 805, 806, 807, 808, 809, 810, 811, 812, 813, 814, 815, 816, 817, 818, 819, 820, 821, 822, 823, 824, 825, 826, 827, 828, 829, 830, 831, 832, 833, 834, 835, 836, 837, 838, 839, 840, 841, 842, 843, 844, 845, 846, 847, 848, 849, 850, 851, 852, 853, 854, 855, 856, 857, 858, 859, 860, 861, 862, 863, 864, 865, 866, 867, 868, 869, 870, 871, 872, 873, 874, 875, 876, 877, 878, 879, 880, 881, 882, 883, 884, 885, 886, 887, 888, 889, 890, 891, 892, 893, 894, 895, 896, 897, 898, 899, 900, 901, 902, 903, 904, 905, 906, 907, 908, 909, 910, 911, 912, 913, 914, 915, 916, 917, 918, 919, 920, 921, 922, 923, 924, 925, 926, 927, 928, 929, 930, 931, 932, 933, 934, 935, 936, 937, 938, 939, 940, 941, 942, 943, 944, 945, 946, 947, 948, 949, 950, 951, 952, 953, 954, 955, 956, 957, 958, 959, 960, 961, 962, 963, 964, 965, 966, 967, 968, 969, 970, 971, 972, 973, 974, 975, 976, 977, 978, 979, 980, 981, 982, 983, 984, 985, 986, 987, 988, 989, 990, 991, 992, 993, 994, 995, 996, 997, 998, 999, 1000.

167 נבון, אריה. אני בן עשר... Arle Na...
von: Now I'm ten. J'ai dix ans (תל-אביב,
דבר, [דפוס דבר ז], תשי"ח). 9, [74] ע' 21, 22.
37 קריקטורות על 10 שנותיה של מדינת ישראל. ההק-
דמה (גברים אחדים על אריה נבון" מאת משה שמיר)
וההסברים שממול לקריקטורות בעברית, באנגלית ובצר-
פתית.

168 ענבר, י. עורך. המוצעה החקלאית.
ארגון חקלאים בישראל: לקראת הועידה הארצית בבית
יצחק בימים גיד' באב תשי"ח... (תל-אביב), "המשק החק-
לאי", (דפוס י. שלומי), [תשי"ח]. 96 ע', תמונות. 8°.

169 פרידלנדר, צבי [Zvi Friedlaender] מפח
חל אביב יפו, רמת גן, גבעתיים, חולון, בתים. קנה
מדה: 15,000. 1: 5 צבעים. עם מורה דרך. 2000 רחור
בות. המחבר, המשרטט והמזיל צבי פרידלנדר. (נערכה
על יסוד תומר מחלקת המדינות). [קריית-חי], (תל-אביב,
חברת ישראל-אמריקה להדפסת אופסט, תשי"ח). 90: 56.
מעבר למשה רשימת הרחובות וקווי התחבורה.

הוצאת תשס"ז: קיס ל"ב 265, באנגלית: שם 399
מס. 2102.

170 קול החטיבה. חמי"ד, (מפקדת החטיבה / חינוך,
בית דפוס צבאי 665, תשי"ח. 8°. חכיפות ההופעה

161 מחקרים בסוציולוגיה. חוברת א. ירושלים,
האוניברסיטה העברית, בית הספר לכלכלה ולמדעי
החברה ע"ש א. קפלן, (דפוס "אחיה"), תשס"ז. 51 ע',
טבלה. 8°.

התכן: משה ליסק: מושבי העולים במשבר ובהתבססות
(ע' 32). עובדיה שפירא: פעילות מפלגתית בעיר של
עולים (33-51).

162 מימון. <פישמן> עדה [Ada Maimon].
חמישים שנות תנועת הפועלות 1904-1954. (הדפסה
שלישית). תל-אביב, עם עובד, (דפוס אופק), תשי"ח. 274,
[2] ע', לוחות-תמונות. 8°. (ספריית עיונות). מהדורה
קודמת: קיס ל"א 168, שם גם ציון.

163 מני, אהרן סלימן אליהו. רשימות עורך-
דין... כרך ב': השליטות באישראל ובישראל, ירושלים,
תשי"ח-תשי"ח. 8°.

כל כרך מתחלק לשני חלקים. הראשון מוקדש לחוק
האיסלאם בלבד, אצ"פ שבשערו כתוב "השליטות באישראל
ובישראל", והשני מטפל במשפט ישראל. ברכים ב, ד,
ה, ו יש לחלק זה שער מיוחד רבו: השליטות בישראל.
בשמות הפרקים המקבילים בשתי הסדרות יש לפעמים
סיוות קטנות.

התכן: כרך ב: (באיסלאם: העקרים, חופש השליטה,
השכירות, האמנות; בישראל: השומרים, האמנות, השכיר-
רות). (דפוס "המערב"), תשי"ז. 16, 290, 11, [1], 143
ע'. — ג: (הערבות, ההמחאה, המשכון, הגולה, הנוקין).
(דפוס ש. וינפלד), תשי"ז. 16, 223, 16, 287 ע'. — ד:
(המצרות, השותפות). (דפוס "המערב"), תשי"ז. 16, 248;
8, 130 ע'. — ה: (יפו-הכח או ההרשאה, הפשרה, המ-
חילה). (דפוס "המערב"), תשי"ז. 11, 150, 7 [צ"ל 5]
60 ע'. — ו: (התביעה, ההוכחה, הדין). (דפוס ש. וינפלד),
תשי"ח. 8, 256, 26, 497 ע'. — הקודם: קיס י"ח 228,
שם גם ציון: והשוה גם קיס ל"ג 446, מס' 2362.

164 המפלגה הקומוניסטית בישראל. הוועי-
דה ה' 13 של המפלגה הקומוניסטית הישראלית, תל-
אביב—יפו 1.6.1957—29.5. (תל-אביב) הוועד המרכזי של
המפלגה הקומוניסטית הישראלית, (דפוס "עמלי"), [1957].
236 ע', תמונות (מקצתן על לוחות). 8°.

165 מפלגת פועלי ארץ ישראל. תא ב[ית]-
החר[שת] נשר. מנוע: <מפעל נשר ועובדיו>. נשר,
(דפוס קוטון), תשי"ז. 31, [1] ע', טבלאות. 8°.
"אין זאת הפעם הראשונה, שסניף מפלגת פועלי אי"

רשימות מסורים אל פינות חבויות בארץ ומשוללים בנגב, לאילת ולסדום; כחבות מ"מערכת סיני" ועוד. עם כלומים רבים.

177 **Arzi, Reuben**, Le Fonds national juif <Keren Kayemeth Leisrael>, ses fonctions et sa mission. Jérusalem, Fond national juif, (typ. Ahva), 1958. 32 p., diagrs., map. 8°. במעטפת: Fonctions et mission du Fonds...

178 **Benvenisti, David**, Israel: land and people... English version ed. by Zvi Wineberg. Jerusalem, Jewish National Fund... and Youth and Hechalutz Dept. of the World Zionist Organisation, 1957. 4 p.l., 123 p., illus., maps, ports. 8°.

תאור גאוגרפי-היסטורי של א"י, עם ידעיות על מדינת ישראל.

179 **Business Diary**, publishers. Tariffs and fees; a loose-leaf service of Israel: taxes, fees and related information. Haifa, Business Diary, [1958]. [122] 1. 8°.

דפים בודדים, עם פגיוניות רבות, בחוף חיק בתבנית 4°.

180 **Citron, Zwi; Avraham Kessler**, Investments in manufacturing made through the Investment Center. Jerusalem, Falk Project for Economic Research in Israel, 1958. 3 p.l., IV, 69 numb.l., tabs. 2°.

במכונת-הכפלה, המעטפת והשער בדפוס. חרוגם לע"ב רית ר' לעיל מס' 166.

181 **Gelbart, Dan**, The family of Israel... with the helping hand of Michael Elkins. (Tel Aviv, Lion the Printer), [1958]. [68] p., illus. 8°.

קריקטורות לשנת העשור.

182 **Hazor I**, An account of the first season of excavations 1955 by Yigael Yadin, Yohanan Aharoni, Ruth Amiran [a.o.l.]. Jerusalem, Magnes Press, the Hebrew University, (c1958). XXIV, 160 p., CLXXXIV pls. and plans (part. fold.). 2°.

בראש השער: The James A. de Rothschild Expedition at Hazor. ביבליוגרפיה: ע' xvi.

"כרך זה הוא בראש וראשונה וזינחשבוני עובדתי,

לא נזכרה. חוב' 1: אייר. 19, [1] ע', תמונות, מפה. "מוגבל".

171 קורן, יצחק. דרכה של תנועת המושבים; <סיכומים וסיכויים>. (תל-אביב), ההסתדרות הכללית של העובדים העברים בישראל / הועד הפועל / מרכז לתרבות ולחינוך, (דפוס "עמלי"), חשי"ח 1957. 29 ע'. 8°.

172 רוטשילד, דורותי (פינטו); דוד בן-גוריון. חליפת מכתבים בין הגברת גיימס א. דה רוטשילד לבין מר דוד בן-גוריון... (מוציאים לאור: ו. טורי-נובסקי ובנו בע"מ). (תל-אביב, פיקא, דפוס הארץ, [חשי"ח]. [23] דף, פורטרטים. 2°. עברית ואנגלית; החלק Exchange of letters between: Mrs. James A. de Rothschild... and Mr. David Ben-Gurion...

על תרומת גיימס דה רוטשילד לבנין הכנסת, הדפסה ביבליופילית, שטפסיה מצויינים במספר.

173 רשפים [קבוץ]. עלון רשפים בעשור להתשובתנו. (רשפים, הקדמה חשי"ח). [1], 77, [2] דף, תמונות, טבלאות. 4°. במכונת-הכפלה, המעטפת בדפוס. תולדותיו, פעולותיו ובעיותיו של קבוץ מתנועת "השור" מר הצעיר" על אדמת אשרפיה בעמק בית-שאן.

174 שרת, משה [Moshe Sharett]. בשער האומות; 1946-1949. תל-אביב, עם עובד, (דפוס "ער" פרי", חשי"ח). 379, [2] ע'. 8°.

מכיל 27 נאומים פוליטיים מאת שר החוץ שעבר. רוב הנאומים נאמרו לפני הועדה האנגלו-אמריקאית, בועדות אר"ם השונות, במועצת הבטחון ובמועצת המדינה הזמנית. לכל נאום קודם מבוא המסביר את רקע הדברים והמקשר נאום בנאום. תכן הנאומים הובלט ע"י כותרות ביניים.

175 תל-אביב. עיריה. המדור ליחסי צבור של שירותי הבריאות. פרקים בהתפתחות שירותי הבריאות העירוניים. (תל-אביב, המדור ליחסי צבור של שירותי הבריאות העירוניים, (דפוס גרואר, הקד' חשי"ח 1956). 123 ע', תמונות, דיאגרמה, טבלאות. 8°.

ע' 104-92: רשימת הפרסומים של רופא ביה"ח העירוני.

176 תלמי, מנחם (Menachem Talmi). ילקוט דרכים. תל-אביב, "עמית", (דפוס "תרבות", חשי"ח). [23], [2] ע', תמונות. 8°.

in pictorial maps. Prepared and printed by Department of Surveys, Ministry of Labour. Designed by Friedel Stern. Tel Aviv, Lion the Printer, [1958]. 35 l., 35 p. 29 : 35.

„מטרת האטלס הזה היא להבהיר בעזרת ציורים מתי אימים ודברי הסבר את סגולותיה של מדינת ישראל ותכונותיה האופייניות מבחינה גאוגרפית, דמוגרפית והיסטורית.“ (מההקדמה). החלק הראשון מכיל ס"ז תאורי אזוריים של ארץ-ישראל כולה, כל אחד על 2 דפים : על אחד צלום אופיני ותאור קצר ; ועל אחד מפה צבעונית, שבה ציורים עליונים, המיגישים את המיוחד שבגוף האזור, בפעילותו ובאנשיו. בחלק השני הסבר גאוגרפי והיסטורי ופרוש הציורים.

185 Keren Kayemeth Leisrael. Regards sur Adullam. (Jérusalem, Fonds national juif), [1958?]. [12] p., illus., map. 14 : 22.

186 (Louvish, Misha). Israël, faits et chiffres, 1957. (Rédigé par Misha Louvish. Traduit par Moché Catane). Jérusalem, Office israélien d'information, (typ. "Jerusalem Post", 1957). 144 p., illus., diagrs., tabs. 8°. בראש השער : Etat d'Israël. — המהר האנגלית Facts and figures יצאה שנה בשנה מאז 1951 (ק"ס כ"ח 40).

187 Lubell, Harold. Israel's national expenditure 1950-1954... in collaboration with Hadassah Weisbrod and Rivka Kahana. Jerusalem, Falk Project for Economic Research in Israel and Central Bureau of Statistics, (typ. Jerusalem Post), 1958. XV, 93 p., tabs. 8°. [= Central Bureau of Statistics] Special series, 74.

עבודת הכנה למחקר זה יצאה בעברית בתשס"ז (ק"ס ל"ב 17 מס' 100), וגם סיכום המחקר יצא בעברית. המי חקר מסתמך על חקר הכלכלה הישראלית, שנערך ע"י הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה בהנהלת א"ל געזון, ושי חלק ממנו נדפס (ק"ס ל' 14 מס' 111).

188 [Марголин, Юлий Борисович]. Израиль, еврейское государство. Тель-Авив, Оманут, (с 1958). 3 предв. л., 200 стр., иллюстр. вне текста. 8°.

מוקדש לתאור התוצאות של העונה הראשונה בלבד... רצוננו לפרסם בעתיד מספר כרכים נוספים, כל אחד מוקדש לתוצאות של עונה אחת. הכרך האחרון יכיל את סכום התוצאות של כל העונות... וכן דיון מפורט על דברי ימי חצור לאור תוצאות החפירות בהשואה עם הנתונים היוצאים מהתנ"ך ומהמקורות שבכתב. (מההקדמה). פרק א הוא תאור כללי של החפירות ותוצאותיהן ; הפרקים ב'ו מוקדשים כל אחד לאחד מחמשת אזורי החפירות ; ופרק ז אינו אלא טבלת עמות הומנים הקשורים בעיר התחתית. צוין בהקדמה, שכל צחת החוקרים פעל במשותף, גם כבצוע החפירות, גם בבדיקת התוצאות ; בכל זאת חולקת האחריות על הנסוח כדלהלן : פרק א — ינאל ידין, מנהל החפירות ; ב — יוחנן אהרונ, מרכז אזור א ; ג — רות עמירן, מרכזות אזור ב ; ד — ו'ן פרו [Jean Perrot], מרכז אזור ג ואזור ה, וידן ; ה — ידין ; ו — פרו וידן ; ז — טרודה דותן, עמנואל דונייבסקי וידן. מהדורה עברית יצאה בשעת הדפסת החוברת. הספר מהודר. לוחות של ציורי כל-יחיד ותצלומיהם, עם תאורים, הכוללים את כל הכלים השלמים והרבה מהי חרטים שנמצאו, הופסים יותר ממחצית הכרך, מלבד שפע תצלומים של מקומות החפירות. בסוף פרק א (ע' 8) מנהל החפירות קובע : „...אלו הן המסקנות הכלליות, שהגענו אליהן בעונה הראשונה וגם אושרו בעונות הבאות : ... [באזורים ביה] : 1. נמצאו בנינים בכל השטחים שנחפרו עד כה, דבר המרשה לנו להחליף את המונחים „הבירה“ ו„המחנה“ (שבהם השתמש גרסטנ) ב„עיר התחתית“ ; 2. השכבות הקדומות שייכות לחלק השני של תקופת הברונזה התיכונה, והמאחרות לסוף תקופת הברונזה המאוחרת. — [באזורים א"ב שעל] התל : 3. עד עכשיו נמצאו שבע שכבות השייכות לתקופת מלכי ישראל... ; 4. את השכבה הקדומה אנו מייחסים לשלמה המלך ואת המאוחרת — אחרי תגלת-פלאסר — לסוף המאה הח' או לתחילת המאה ה' לפני סה"נ ; 5. רק באזור ב גילינו שלושה מבצרים, שנבנו לאחר שכבר נחרב רוב העיר : הקדום שבהם שייך כפי הנראה לתקופת אשור והמאוחר לתקופת היונים.“

183 Israel, Ha-hevrah ha-memshalit le-tayarut, Acompañante para el turista en Israel. <3a ed.>. [Jerusalem], Estado de Israel, Centro de turismo, [Government Press, 1956]. 88 p. 8°.

הוראות לחירים.

184 Israel, Mahleket ha-medidot, Israel

עורכים. מועדים. ירושלים, ההסתדרות הציונית העו-
למית, המחלקה לחינוך ולתרבות בגולה; (תלאביב, דפוס
פ. נידט), [תשי"ח], 42, ע' 2, תוים. 12: 17. = זמיר
רות; שירים לעם, לנוער ולבתיספר, 27-25. עם העתיק
לועזי, ועם תמצית כל שיר ושער נוסף באנגלית, בצר-
פתית ובספרדית: Yosef Kariv; Issachar Mi-
ron <Michrovsky>: Festivals, Fêtes, Fes-
tivities. — קודמים בסדרה: ק"ס ל"ג 294 ו"432.

195 רפופורט, נתן. אנדרטות ופסילים. ערך
צבי זהר. מבואות: מרסל זימון, משה זוטל. (מרחביה),
ספרית פועלים; (תלאביב, דפוס אריאלי, תשי"ח), 48 ע',
מהם 35 של לוחות-תמונות, xv ע', 4. מקראות ומ-
בואות גם באנגלית, צרפתית וספרדית. עם שער נוסף:
Nathan Rapoport: Monuments and sculp-
tures... Zvi Zohar, ed... Marcel Gimond,
M(osheh) Zertal: Foreword... — ספר-הידור.

196 Gamzu, H(aim). The painter's eye
in Israel; ten reproductions in colour and
ten works in black-and-white. (Translated
from Hebrew by I. M. Lask). Tel-Aviv, Ha-
zvi, (typ. Haaretz), 1957. [13] p., 20 pls. (10
col. mounted). 2°.

המקור, חיים גמזו: הוי וגוף באמנות הצויר הישרא-
לית: ק"ס ל"ג 157.

197 Gur, Israel. Actors in the Hebrew
theatre. (Translated from the Hebrew by
E. El-Dror, Y. Hanegbi and M. Givton). Je-
rusalem, Youth and Hechalutz Department
of the Zionist Organization, 1958. 112 p.,
ports. 8°. (The Arts in Israel).

המקור, "המשחקים אביון ומלך": ק"ס לא 296, שם
גם התכן. מאמרים על שחקנים אחדים הושמטו כאן.

בלשנות

198 ברקלי, שאול. לוח הפעלים השלם:
לוחות לנטית הפעלים על כל גזרותיהם, בניניהם וצור-
תיהם... מהדורה י"ג מרחבת ומשכללת. ירושלים, ר.
מס, (דפוס "המעריב", 1957), 83, [1] ע', 17: 25. גרסם
מאמרות. מהדורה קודמת: ק"ס ל"א 421.

199 מני, אהרן סלימן אליהו. העברית לאור

בראש השער פסיונים של המחבר: Александр
Галин.

"ישראל המדינה היהודית"; ספר אינפורמטיבי על מדי-
נת ישראל לקוראי רוסית. מבחינת הצורה הספר הוא מעין
המשך לספרו האוטופי של הרצל "אלטנוילנד". נכדו הדמי-
יוני של ד"ר לבנברג גבור "אלטנוילנד" מבקר בפעם הרא-
שונה כתיבתו במדינת ישראל בשנת 1957 ומתאר את אשר
ראו עיניו.

אתנוגרפיה, פולקלור, אמנות

189 דברים לכבוד אהרן מסקין במלאות לו ששים
שנה. הושמעו בנוסף חגיגי שנערך — בחסות ועדי-כבוד
ציבורי — ביום א', כ"ג ניסן תשי"ח, 134.58 באולם
אדיסון. בירושלים. (ירושלים, דפוס ברוסלם פוסט),
[תשי"ח], 19 ע', פורטרט. 8°. לכבוד השחקן הידוע
שהוא חבר "הבימה" מראשיתה.

190 ירחון הנער המוסיקלי בישראל. (תלאביב,
דפוס "עופר"). 2°. העורך: הרצל שמואל. חוב' 4
5: ניסן-אדר תשי"ח. 16 ע', תמונות, תוים. העתון מיר-
עד לחברי, הנוער המוסיקי בישראל.

191 צליל ואומר: כתבי-עת למוסיקה, מוקדש לקונ-
צרטים לנוער של התזמורת הסימפונית חיפה, חיפה, העי-
ריה, המחלקה לחינוך, (דפוס "אות"), תשי"ח 1957. 8°.
תכנית ההופעה לא נזכרה. העורך: משה גורלי. חוב' 1:
חשון, 11, [1] ע', תמונות, תוים.

192 קצת יוסף הצדיק. ספר קצת יוסף הצדיק
וקצת חנה: שרץ בל ערבי... הוספנו חלק מהספר מה-
קרי הארץ גלות חזון קורא הדורות (מע' מוהר"ר יחיא
בשירי). ירושלים, יוסף בן אהרן חסיד ובהשתתפות
שלמה סיאני, (דפוס סורים), תשס"ז. 80 ע', 8°.

193 קרא, צבי. עורך. יפעת: הצעות לבטוי אמנו-
תי של נושאים יהודיים... מקראות, עטורים, כתב, מלא
כת מחשבת. סדרה א': חביה-עמאנות, שנת-העשור. (ירר-
שלים), המחלקה לתרבות תורנית, משרד החינוך והתרבות,
(תשי"ח), 12 ע', תמונות. 8°. במכונת-הכפלה.

"במיוחד מתכוון יפעת" לישובי העולים כדי לסייע
לפעילי התרבות שבתוכם לשווח להחיה התרבותית שב-
ישוב צורה נאה וטעם טוב. יחד עם זאת יהיה, יפעת
אכסניה ליוצרים ולצירות על נושאים מתחום התרבות
התורנית. (מההקדמה).

194 קריב, יוסף; יששכר מירון <מיכרובסקי>.

- שירי אבל על בנו נעם שנפל במלחמת העצמאות.
 205 אבינעם, ראובן; שלמה שפן [Reuben
 Avinoam; Shlomo Shpan]. שירת מלחמה
 וגבורה בישראל. ליקטו וסידרו ראובן אבינעם, ש.
 שפן. (תל-אביב), "מערכות"; (המדפס הממשלתי, תשי"ח).
 8, 440 ע'. 8°.
 לקט של שירת המלחמה והגבורה העברית — האספת
 והלירית — מן התנ"ך עד לשירה החדשה, בדרך כלל בסדר
 כרונולוגי של המחברים; רוב הספר (מע' 71 ואילך)
 מכיל יצירות של משוררים מרמח"ל ואילך.
 206 אוסטרובסקי, אלכסנדר [ניקוליביץ].
 משרה ושכרה בצדה; קומדיה בחמש מערכות.
 עברית: [אברהם] שלונסקי. מרחביה, ספרית פועלים;
 (תל-אביב, הדפוס החדש, 1958). 122 ע'. 8°. שם המקור:
 Александр Николаевич Островский: До-
 ходное место.
 207 אורן, יצחק. מסות בנימין החמישי. תל-
 אביב, מ. גוימן, (דפוס י. שלומי), [תשי"ח?], 251 ע'. 8°.
 במרכז הרומן עומדת דמותו של מלומד יהודי בישראל,
 המהרהר אחרי הבעיות הנצחיות של האדם.
 208 אלעד <לנדר>, פנחס [Pinkas Aron
 Lander]. מזרח שמש; שירי תנ"ך. (תל-אביב),
 אגודת הסופרים העברים ליד דביר, (דפוס עתיד, תשי"ח).
 166 ע'. 8°.
 209 אש, שלום. העיירה. תרגום והקדים מבוא
 יוחנן טברסקי. (התמונות.. חנה אדולפי). תל-אביב,
 דביר, (דפוס "הפועל הצעיר", תשי"ח), 135 ע', לוחות-
 תמונות. 8° = דביר לעם, סידרה א. נו. שם המקור:
 אשטעדטל, א. אסעמע פון דעם יודישען לעבען אין פוילען,
 מינסק 1905 ועוד הוצאות רבות.
 210 בוק, פרל (סידנטריקר). מכתב מפקין;
 רומן. עברית: שרה רוזי. (תל-אביב), עידית, (דפוס "מר-
 מת"), תשי"ח. 200 ע'. 8°. בראש השער: פירל ס. בוק.
 שם המקור: Pearl S. Buck: A letter from
 Peking.
 211 בירנה, אליזבת. סיסי; רומן. עברית: צבי
 שולדנר. (תל-אביב), עידית, (דפוס "מופת"), תשי"ח.
 288 ע'. 8°. בראש השער: אליזבת בורנה. שם המקור:
 Elisabeth Burnat: Sissi.
 212 בן-אמתי, לוי, עורך. דגניות משדה חיים

- העברית בתלמוד. חלק ב: ס"ת. ירושלים, (דפוס "המע-
 רב"), תשי"ח. [3], 690-449 ע'. 8°. הקודם: ק"ס ל"ג 432.
 200 סתוי <סטבסקי>, משה. סרקי טבע
 ולשון. (תל-אביב), "מלילות", (דפוס "אחדות", תשי"ח).
 170 [1] ע'. 8°.
 המחבר מצביע על שבועים וסעויות שקרו ואף הש-
 תרשו בספרותנו היות והסופרים בכתבם בלשון ציורי לא
 הקפידו במובנם המקורי של הלשונות. סעויותיהם תוקנו
 כאן מתוך הסתכלות במקורות, בטבע ובדרכי החקלאות.
 המדורות: טבע ולשון. מילונים. תשובות לשואלי ולמ-
 שיגי. — מקצת הדברים כבר פורסמו בבמות שונות.
 201 פבזנר, יעקב. מילון עברי-רוסי... תל-אביב,
 "ארץ", (דפוס קדמה, 1957). 205, [2] ע'. 8°. עם שער
 נוסף ברוסית: Яков Певзнер: Еврейско-
 русский словарь. — המילון הרוסי-עברי המקביל: ק"ס
 ל"ג 432.
 202 רוזן, חיים [ברוך]. עברית טובה; עיונים
 בתחביר הלשון ה"נכונה". (ירושלים), קרית ספר, (דפוס
 "טורים"), תשי"ח. 213, [2] ע'. 8°.
 "ספר זה מבוסס בחלקו על שיחות ששירדתי בפינת
 הלשון של קול ישראל בשנים 1955 עד 1957 ושמקצתן
 פורסמו בחוברות, לשוננו לעם בשנים האחרונות; אולם
 גם אותם החלקים... עובדו ונוסחו כאן בצורה חדשה
 לגמרי ואוחדו ליחידה מלוכדת... הפרק הראשון מכון
 להכניס את הקורא לעולם המושגים של העברית הנכונה;
 תוך ניתוח צורב של היסודות ההגיגיים של מושג זה;
 שלושת הפרקים הנותרים מתארים את היסוד המתודי של
 הניתוח התחבירי, את עיקר תחבירו של הפועל העברי
 ואת עיקר התנהגותו התחבירית של השם. כנספה מביאים
 אנו כמה רעיונות להוראת הלשון המבוססת על נהוני מבנה
 (בפרט התחבירי) של הלשון העברית המקובלת".
 (מההקדמה).
 ספרות יפה עברית חדשה
 203 אביבי, שמואל (S. Avivi). המנורה
 שהביקה. (שירים וספורים). תל-אביב, ועד עובדי
 המדפס הממשלתי, חשי"מ, תשי"ח. 153 ע'. 8°. מעבר
 לשער: שמואל אביבי <אמיל ברנהאוס>.
 204 אבינעם ראובן [Reuben Avinoam]. עץ
 שותלתי — שירים עלמות לבן. תל-אביב, "יבנה",
 (דפוס "גוטנברג", תשי"ח). 96 ע'. 8°.

- וספרות... תלאביב, ג. טברסקי, (דפוס יפת), תשי"ח.
259, [5] ע' 8°.
- לקראת היובל החמשים של הקבוצה כונסו כאן יצירות שירה ופרוזה מאת בני דגניה א' וב', "המשותף לסי"ו הבאים. בקובץ זה — אבות גם בנים — הוא הנוף, השם, אורח-החיים והרוח השורה במקום".
- 213 בסו, המילטון, ראש פומפיי, רומן, עב-רית : אריה חשביה, (תלאביב), עידיה, (דפוס "אלישע"), תשי"ח, 363 ע' 8°. בראש השער : המילטון באסו. שם המקור : Hamilton Basso: The view of Pompey's head.
- 214 ברייטסוף, יהושע (Yehoshua Bar-Yosef). אנשי בית-רימון : סיפורים מן הפרובינציה, תלאביב, "עמיחי", (דפוס ד. גוטמן, תשי"ח), 264 ע' 8°. מתוארות דמויות שונות מערי השדה בישראל.
- 215 ברוידס, אברהם (Abraham Broides). בקום ישראל, שירים, תלאביב, "עמיחי", (דפוס "הפועל הצעיר"), תשי"ח, 61 [2] ע', תמונות, 8°.
- 216 גוגול, [ניקולי וסיליביץ'] (Nikolai Vasil'evich Gogol). מבחר סיפורי גוגול, עב-רית : חנין תרסי, בעריכת [נ' חזן, תלאביב, "גיב", (דפוס מל"ן, תשי"ח), 233 ע' 8°. בראש השער : מסדרת סיפורי העמים.
- 217 גרינץ, יהושע מאיר (Jehoshua M. Grintz). מבחר הספרות המצרית העתיקה ; ספורי עם ושירים, תירגם ממצרית והוסיף מבואות והערות יהושע מ. גרינץ, (הצוירים... צילה בינדר), תלאביב, דביר, (דפוס אילון, תשי"ח), 39, 147, [2] ע' 8°. (דביר לעם, סידרה א'), עם מבוא כללי על הספור המצרי (ע' 39-11) ועם מבוא אות קצרים מיוחדים לכל ספור ושיר, עצם הספורים מגור קרים, ביבליוגרפיה : ע' 144-147.
- 218 דור בארץ : אנתולוגיה של ספרות ישראלית, (ערכו : עזריאל אובמני, שלמה טנאי [נ' משה שמיר], מרחביה, ספריית פועלים ; תלאביב, הדפוס החדש, 1958), 516, [3] ע', פורטרטים, 8°. (לכל),
- "זהו הכינוס הספרותי הראשון לאותו דור בספרותנו, ששעתו וגידולו חופפים את שעתה וגידולה של מדינת ישראל... רוב המשתתפים נבחרו מן הסופרים הארצי-ראליים שכתבתם יסודה בארץ... מספרים וסי"ו משוררים, רובם ככולם בעשור הרביעי לחייהם, מיוצגים
- ... המספרים — בסיפור לאיש... המשוררים — בקבוצת שירים שיש בה שלמות בפני עצמה". (מפתח דבר).
- 219 דנטה אליגיירי, החיים החדשים, תרגם עמנואל אולסבנגר, ירושלים, ספרי תרשיש ; (תלאביב, דפוס הממשלה), תשי"ח (1957), 80 ע' 8°. בראש השער : דאנטי אליגיירי, שם המקור : Dante Alighieri: La vita nuova.
- 220 הוז, חיים (Haim Hasas). חגורת מות : סיפורים, תל אביב, עם עובד, (דפוס דבר, תשי"ח), 259 ע' 8°. = חיים הוז : כתבים, ט.
- התכן : אופק נטוי (ספור על ההתישבות בחבל לכיש). חופה וטבעת, נהר שוטף.
- 221 ההסתדרות הכללית של העובדים העברים בא"י, המרכז לתרבות, פרקי עשור, א : כי בא יום זה, [תלאביב], ההסתדרות הכללית של העובדים העברים בארץ-ישראל, מרכז לתרבות ולחינוך, [תשי"ח], 42 ע' 4°.
- לקט שירים וספורים על הקמת המדינה, בשכפול.
- 222 הקר, אוסקר, בן-האולימפוס : ספור היסטורי מימי פריקלס, תרגם ועבד שלמה סקולסקי, תל-אביב, "עמיחי", (דפוס "נתיבה"), [תשי"ח ?], 278, [1] ע' 8°. בראש השער : א. הקר — מ. קונופניצקה, שם המקור : Paul Oskar Höcker: Der Olympier, תורגם מן התרגום הפולני של מ. קונופניצקה.
- 223 וינרב, נתנאל נורסן, הבבלים, (תרגם מאנגלית : ח. עזריאל), תלאביב, "מסדה" ; (רמת-גן, דפוס "מסדה"), תשי"ח, 339, [1] ע' 8°. בראש השער : נתנאל נורסן ווינרב, שם המקור : Nathaniel Norsen: Weinreb: Babylonians, רומן היסטורי על רקע בבל הקדומה וירושלים בימי ירמיהו.
- 224 זולה, אמיל, ז'ר באז, מצרפתית : מנשה לוין, (תלאביב), הקיבוץ המאוחד, (דפוס "למרחב"), תשי"ח, 381 ע', פורטרט, 8°. בראש השער : אמיל זולה, ע' [369] 381 : קול המון, מסה על "ז'רבאז" מאת פ. ו. האמינגס (Frederick William John Hemmings), Vox populi, שם המקור : Emile Zola: L'assommoir, — תרגום אחר, בשם "בית המות" : ק"ס ל"ב, 23.
- 225 טברסקי, יוחנן (Jochanan Twersky). הסער וההגה : מחיי שבתי-צבי וברוך שפי-נוזה, תלאביב, דביר, (דפוס "הפועל הצעיר"), תשי"ח, 271 ע' 8°. "דביר לעם" סידרה ג, לאלב — רומן.

- 226 טולסטוי, ל[ב] [ניקוליביץ']. ילדות, נעור
רים, עולמים. מרוסית: אברהם קריב. (מהדורה שניה).
תל-אביב, עם עובד, (דפוס קואופרטיבי אחדות, תשי"ח).
278, [2] ע'. 8°. מהד' א: ק"ס ל' 321; שם שם
המקור.
- 227 כרמי, ט. [= כ. טשרני] [Carmi Charny]
הים האחרון; שירים. ליתוגרפיות: שושנה הימן.
תל-אביב, מחברות לספרות: (ירושלים, דפוס למורי,
תשי"ח. 83, [3] ע'. 8°. עם שער נוסף באנגלית.
- 228 ליכטנבום, יוסף [Joseph Lichtenbaum].
מראות העולם; מבחר סיפורי מופת לנוער, תירגם,
ערך והוסיף ציונים ביוגרפיים יוסף ליכטנבום. תל-אביב,
"ניב", (דפוס "מופת"), תשי"ח. 240 ע', תמונות. 8°.
מכיל 27 ספורים של 21 סופרים.
- 229 ליכטנבום, יוסף [Josef Lichtenbaum].
תקומה; משירי הארץ וטיפוריה, ערך והוסיף ציונים
ביוגרפיים יוסף ליכטנבום. רישומים: אבא פניכל.
תל-אביב, "עמית", (דפוס "תרבות", תשי"ח). 363, [2]
ע', תמונות. 8°.
- אנתולוגיה ספרותית, מביאליק עד לאחרונים. עם תמונת
כל מחבר והערות קצרות על חייו וחיבוריו. המסרה היתה
"לכלול מספר רב ככל האפשר של משוררים ומספרים"
(כ"ב איש).
- 230 ליסיצקי, א[פרים] א. (E. E. Lisitzky).
אנשי-מדות; דמויות והוי של תמול. שמונה פוא
מות. תל-אביב, "עם הספר", (דפוס "ישראל", תשי"ח.
303 ע', פורטרט. 8°.
- ע' 293-303: ר. אבינועם: על שירתו של א.א. ליסיצקי.
- 231 מטליוס, גרס. פייסון פלייס. רומן. (עב-
רית: י. אברהמי). תל-אביב, ש. פרידמן, (דפוס "אלישע"),
תשי"ח. 356 ע'. 8°. בראש השער: גרייס מטליוס.
שם המקור: Grace Metalious: Peyton Place.
- 232 מיצ'נר, ג'מס אלברט. סיוורה >להתר-
אות<. מאת גיימס א. מיצ'נר. עברית: א. ירושלמי. תל-
אביב, "ששת", (דפוס מל"ן), [תשי"ח]. 223 ע'. 8°. שם
המקור: James Albert Michener: Sayonara.
- 233 מנש, יהודית. נעורים. תל-אביב, אורות,
(דפוס "דבר"), תשי"ח. 223 ע'. 8°.
- רומן. מתאר את אירת החיים של בני הנעורים הציו-
ניים בחו"ל לפני מלחמת העולם השנייה.
- 234 מר, יחיאל. קוים למעגל; שירים. ירוש-
לים, "קרית ספר", (דפוס "טורים", 1957). 170 ע'. 8°.
- 235 נטר, יצחק [Jizcak Eugen Neter]. לשכוי
בינה; ספורים מחיי הלול. מאת סבא נטר... (צירו
תרצה ואלישבע). תל-אביב, "יבנה", (דפוס "גוטנברג",
תשי"ח. 1957). 47, [1] ע'. 8°.
- 236 סלע, יצחק. הסניגור הגדול >רבי לוי
יצחק מבארדיצ'וב<; מחזה בשמונה תמונות. תל-אביב,
"ניב", (דפוס י. שלומי), [תשי"ח]. 87 ע'. 8°.
- 237 סמילנסקי, יזהר (Yizhar S[milansky]).
ימי צקלג. סיפור מאת ס. יזהר [= סמילנסקי]. כרך
א"ב. תל-אביב, עם עובד, (דפוס הפועל הצעיר, תשי"ח).
566; [5] 1143-567 ע'. 8°.
- מתאר קורותיה של יחידה קרבית במלחמת השחרור.
העלילה מתרחשת במשך שבוע ימים.
- 238 ספרינג, הארד. צמאון התהילה; רומן.
עברית: אהרן אמיר. (תל-אביב), "המתמיד", (דפוס "המר-
כז"), תשי"ח. 587 ע'. 8°. שם המקור: Howard
Spring: Fame is the spur.
- 239 פיארברג, מרדכי זאב. כתבים. תל-אביב,
דביר, (דפוס אילון, תשי"ח). 175 ע', פורטרט. 8°.
- = דביר לעם, סידרה א, נביג. בראש השער: מרדכי זאב
פיארברג.
- עם מבוא מאת פ. לחובר (פרקים מספרו "תולדות הספ-
רות העברית החדשה") ועם הארות והערות לפי סדר א"ב
מאת יו"ט לוינסקי.
- 240 פיארברג, מרדכי זאב. לאן? ספור מאת מ.
ז. פיארברג. מהדורה חדשה. תל-אביב, "בנסת", (דפוס
"הספר העברי"), [תשי"ח]. 63 ע'. 8°.
- 241 פירר, בן ציון. יעקב ובניו; ספור מקראי.
תל אביב, "ספרייתי", (דפוס זוהר), תשי"ח. 192 ע'.
תמונה. 8°.
- 242 צרעה [קבוץ]. הגדה של פסח. צרעה, תשי"ח.
[20] דף, עסורים. 8°. בהכפלה. לקוסי ספרות.
- 243 קוסמוס; ספורי מדע דמיוני. (תל-אביב, "חש-
טר", דפוס "עתיד", 1958). 8°.
- דו-שבועון. חוב' 1: [ניול]. 34, [1] ע'. מכיל 3 ספור
רים: מ. ליינסטאר; הגזע האבוד; ה. קאטנר; אל תסתכל
עכשיו!; י. אסימוב; הרובוט אל 76 תעה בדרך.
- 244 שו, ארוין. כפירי-איות; רומן. עברית:

אברהם בירמן, תלאביב, ספרי גדיש, (דפוס "קול"),
חשי"ח, 697, [1] ע' 8°. בראש השער: אריון שאו.
מהדורה ראשונה: ק"ס כ"ז 313. שם המקור: Irwin
Shaw: The young lions.

245 שולוחוב, מיכאל, הדון השקט, רומאן,
עברית: א. שלונסקי, (ספר ג), מרחביה, ספרית פועלים;
(תלאביב, "הדפוס החדש", 1958), 453 ע' 8°. בראש
השער: מיכאל שולוחוב, שם המקור: Михаил Илья-
Michail Il'ich — הקודמים: ק"ס ל' 23, ל"א
426.

246 שטינמן, אליעזר [Eliezer Steinman],
כתבי אליעזר שטינמן, כרך (ג) ד', תלאביב, [הועד להר-
צאת כתבי א. שטינמן], (דפוס מ"ן), תשט"ז-תשי"ח, 8°.
התכן: (ג): זמן חיינו; מחקרים ומסות, תשט"ז.
397, [2] ע' — ד: עליהם מעץ החיים; פרקייומן, תשי"ח.
399 ע'.

כתבים אלה לוקטו מכתביעת ומפרסומים שונים, וגם
מכתבייד שברשותו של המחבר. — "זמן חיינו" כולל בין
השאר מסה ארוכה על אברהם אבינו (ע' 152-198) ומדור
"שער הסופר" (299-397). "עלים מעץ החיים" מכיל הרהר-
רים על בעיות שונות, שאינם מתייחסים לשום תאריך
קבוע. — כר' אב: ק"ס ל"ב 407.

427 שניאור, זלקינד [Zalkind Shneur], פודרי
הגבור, (א"ב), תלאביב, דביר; (דפוס "הארץ", תשי"ח).
[2], 524, [1] ע' 8°. (ז, שניאור, כתבים), בראש השער:
זלמן שניאור. "מהדורה מיוחדת לקוראי הארץ". מהדורות
קודמות: ק"ס כ"ד 36, ל' 179; הספר ביוזית: ק"ס ט"ז
102; תרגומים והמחזה: ק"ס ל"א 427.

248 שניאור, זלקינד [Zalkind Shneur], שירים,
כרך א, תלאביב, דביר, (דפוס "הארץ", תשי"ח), 467, [4]
ע' 8°. (ז, שניאור, כתבים), בראש השער: זלמן שני-
אור. "מהדורה מיוחדת לקוראי הארץ". מהדורה קודמת:
ק"ס כ"ז 313.

249 שניאורסון, פישל [Fishele Shneurson],
נקמה יהודית, סיפור, תלאביב, "יבנה", חש"מ,
(תשי"ח), 159 ע' 8°. ספור מחי "האכסטרנים" היהודי-
דיים ברוסיה לפני מלחמת העולם הראשונה.

250 שקספיר, ויליאם, יוליוס קיסר, מאגלית;
נתן אלתרמן, (תלאביב), הקבוצה המאחה, (דפוס "דבר"),
חשי"ח, 150, [1] ע', תמונה, פקסימיל, 8°. (ספרית

המחזה). בראש השער: ויליאם שקספיר, שם המקור:
William Shakespeare: Julius Caesar.
ע' 139 ואילך: הערות. — תרגומים קודמים: מאת א.
א. ליסיצקי, ת"א, שטיבל, תרצ"ג; מאת ג. ליבס, ת"א,
י. צ'צ'יק, (1951).

251 [Sonnet], Avraham ben Yitzhak, שירי
Poems. With an essay by Poems. With an essay by
Benzion Benshalom. Translated by I. M. Lask.
Jerusalem, Youth and Hehalutz Department
of the Zionist Organization, 1957, 50 p. 8°.

השירים בעברית ובאנגלית, עמוד מול עמוד, על המ-
חבר (1883-1950) ושירתו: ע' 7/8, 50-39. הוצאה בלי
תרגום: ירושלים, תרשיש, חשי"ב (ק"ס כ"ט 31, שם גם
ציון).

ספרות יפה יודית

252 בערלינסקי, ש. (Sz. Berlinski), בילדער
און דערציילונגען, תלאביב, י.ל. פרץ ביבליאטעק, (דפוס
"אורלי", 1958, 245, [2] ע' 8°.

על החיים בפולין, בברית המועצות ובמדינת ישראל.
מרבית הספורים נכתבו בישראל בשנים 1948-1957.

253 מאן, מענדל (Mendel Mann), ביי דער
חייסל, תלאביב, י.ל. פרץ ביבליאטעק, ביי דער מיטהילף
פון ידישן וועלט-קאנגרעס אין ישראל, (דפוס "אחדות"),
1958, 370 ע' 8°.

רומן על חייו של פליט יהודי מפולין בברית המועצות
בימי מלחמת העולם השנייה.

254 מאן, מענדל (Mendel Mann), נאכט איבער
גלושינא (און אנדערע דערציילונגען), תלאביב, "פרץ"
ביבליאטעק, (דפוס "אורלי", 1957, 337, [1] ע' 8°.

כולל: נאכט איבער גלושינא, ספור על ברית המועצות
במלחמת העולם השנייה (ע' 198-1), 5 ספורים מחייהם של
עולים חדשים בישראל (ע' 201-301), דער טויט פון קע-
ניג ליר, ספור על ימי חייו האחרונים של השחקן והבמאי
הנודע שלמה מיכאלס שהיה הקרבן הראשון במסע הטרור
של ממשלת ברה"מ נגד סופרים ואמנים יהודים (ע' 305
ואילך).

255 צאנזין, מ. סעווד. (M. Tsanin), שבתדיקע
שמועסן, תלאביב, "לעצטע נייעס", (דפוס "ארוי"), 1957,
515, [3] ע' 8°.

אוסף של 120 פליטונים על עניני היום שנתפרסמו בע-
תון היומי "לעצטע נייעס" בשנים 1949-1957.

אביב, ספר וציר נחום גוטמן, תל-אביב, "יבנה", (דפוס הארץ, תשי"ח), 136 ע'. 8°. מנוקד. לבני הנעורים.

265 דודג'סון, צ'רלס לוטוידג', עליוזה בארץ הפלאות, עליה בארץ המראה. תרגום מאנגלית אהרן אמיר. [ציורים: ג'ון טניל]. (תל-אביב), מחברות לספרות, (דפוס "קולי", תשי"ח), [4], 111, 130, [1] ע'. 8°. כראש השער: לואיס קרול [= צ'רלס לוטוידג' דודג'סון]. שם המקור: Lewis Carroll [= Charles Lutwidge Dodgson]: Alice in wonderland. Through the looking glass.

שני הספרים באותו תרגום יצאו בנפרד כבר בשנת תשי"א. תרגומים אחרים של הראשון: מאת ל. סימן, פרנקפורט תרס"ד; מאת א. ל. יעקובוביץ, תל-אביב ת"ש.

266 דוידית, רבקה [Rivka Davidit], מי אוהב מה; שירים וסיפורים לגיל הרך. ציירה רות שלום. תל-אביב, דביר; (רמת-גן, דפוס בן צבי), תשי"ח, [2], 14 ע'. 17: 24. מנוקד.

267 הלוי, יעל, גבורת נערים; אגדות וספורים. רים. מציר ע"י בצלאל שץ, ירושלים, "קריית ספר", (דפוס טורים, 1956), 95, [1] ע'. 23: 25.

ספורים לילדים על רקע טבע א"י, תולדות ישראל, פרהיסטוריה; קורות חייה של המחברת, גננת לידים מנהל. לל. ניכר בהן רישומי של בנה יצחק, מגיבורי הל"ה. מנוקד. ספרהידור.

268 ויתרידג', אליזבת פ., מרה בת בבל. עב-רית: אורי סמדר. ציורים: לוטיל ולואר. תל-אביב, ספרי גדיש, (דפוס "תרבות"), תשי"ח, 101 ע'. 8°. ספור על שיבת-ציון. מנוקד. לבניהנעורים. שם המקור: Eliza beth P. Witheridge: Mara of old Babylon.

269 חנני, יוסף [Josef Chanani], מערת הפלאים; ספורים ואגדות. תל-אביב, "יבנה", (דפוס הפועל המזרחי, תשי"ח), 150 ע'. 8°. מנוקד. לילדים.

270 טובים, יוליאן, פלאים פלאים; שירים ליל-דים. עברית: בנימין טנא. ציר: שמואל כץ. (מרחביה, ספריית-פועלים; תל-אביב, דפוס פ. נידט, תשי"ח), [48] ע', תמונות. 8°. (אנקורים). מנוקד. לילדים. שם המקור: Julian Tuwim: Cuda i dziwy.

271 טורץ, לאה (רוזנברג); משה טורץ. חידות ושעשועים מאת לאה (רוזנברג-טורץ) ומשה (טורץ). תל-אביב, ספרי גדיש, (דפוס הפועל המזרחי), תשי"ח, 193 ע', תמונות. 8°. לבניהנעורים.

256 [צעטינסקי, קארל] [Karol Zetynsky]. דאס הויז פון די לאלקעס. תל-אביב, י. ל. פרץ ביבליאטעק, (דפוס אורלי), 1958, 357 ע'. 8°. כראש השער: קא. צעטינסקי. מהדורה אחרת ביוונית: ק"ס ל"ב 462. המקור העברי, "בית הככות": ק"ס כ"ט 190; שם גם ציון. תר-גום אנגלי: ק"ס ל"ב 60, תרגום ספרדי להלן מס' 638.

257 קוויאטקאווסקא, רבקה. הענט. חיפה, (דפוס "אות"), תשי"ז, 104 ע'. 8°. כראש השער: רבקה קוויאטקאווסקי-פנחסין. "ארויסגעגעבן ביי דער מיטהילף פון ארגון אסירי הנאצים לשעבר".

ספורים על הגטו ועל השמדת יהודי לודז'. הספור האחרון, "הענט" — על החיים במחנה רכוז נאצי.

ספרות הנוער

258 אבי-גיל, ש. סביב כדור הארץ... [ב]. העולם החדש <אמריקה>. תל-אביב, עמית, (דפוס "תרבות"), תשי"ח, 168 ע', תמונות. 8°. מנוקד. לבני הנעורים. הקודם: ק"ס ל"ג 435 מס' 2227.

259 אמתי, גדליהו. שחילים; (חוברות לילדים. כתובים ומנסחים בידי א. ג. ג. גדליהו אמתי). הציורים: ב. גבירץ. 121. (תל-אביב, "יורעאל", חשימ, תשי"ח). ככל חוברת 12 ע'. 8°. מנוקד.

260 בוכנר, אריה [Arje Buchner]. ברקסה אל הירח. לפי ספרו של י. פרלמן. תל-אביב, "גיב", (דפוס "עמיד", תשי"ז), 100 ע', תמונות. 8°. מנוקד. לבניהנעורים. שם המקור: Яков Исидорович Пельман: В мировые дали.

261 בוכנר, אריה [Arje Buchner]. ספורי הכתה. תרגום ועדב אריה בוכנר. צירה בינה גבירץ. תל-אביב, "יורעאל", (דפוס נ. רוהלר, תשי"ח 1957), 71 ע'. 8°. מנוקד. לילדים.

262 בן-נון, א. מרחיבי תבל. על-פי אירון בלוק. תל-אביב, "גיב", (דפוס ארליכמן), תשי"ח, 143 ע', תמונות. 8°. מנוקד. לבניהנעורים. שם המקור: Irvin Block: The real book about explorers.

263 ברוידס, אברהם [A. Brojdes]. לילדי החביב; שירים. ציורים: חוה נתן. תל-אביב, ש. וימר, (דפוס "אסתר", תשי"ח 1957), 24 ע'. 8°.

264 גוטמן, נחום [Nahum Gutman]. שביל קלפות התפוזים; הרפתקאות מראשית ימי תל-

- 272 יורעאלי, שמואל. פרח הרבש; אגדות וספורים. חרגם שמואל יורעאלי. תלאביב, "יבנה", (דפוס "נתיבה", תשי"ח), 159 ע'. 8°. מנוקד. לילדים. כמעט הכל תורגם מרוסית.
- 273 ילן-שטקליס, מרים (וילנסקי) [Miriam Yalan-Stekelis (Wilensky)]. שירים וספורים. ספר ראשון: (שיר הגדי, ציורים: צלה בינדר), תלאביב, דביר, (דפוס אמנים מאוחדים, תשי"ח 1957), 184 ע'. 4°. מנוקד.
- "לכרך ראשון זה כינסתי מבחר שירים מתוך הספרים, אצורצו גמדים" [ק"ס ט"ו 424, כ' 18, כ"ט 36], ספר דני [ק"ס כ' 141], שירילי, מירילי [ק"ס כ"ד 101], את הסיפור, המסע אל האי אולי [ק"ס כ"א 233, כ"ט 53] וכן כל אותם השירים והסיפורים שטרם כונסו, הקרובים ומובנים לגיל הרך. יתר שירי וסיפורי יכונסו בכרך השני, שיתאים לגיל הקריאה העצמאית של הילד המבוגר יותר." (מההקדמה).
- 274 כרמלי, אבנר. הבלשים הצעירים ססים בירה המלאכותי. ציורים: מ. אריה, תלאביב, א. זלקוביץ, (דפוס "תרבות", 1958), 141 ע'. 8°. ר' הערה לערך הבא.
- 275 כרמלי, אבנר. הבלשים הצעירים מת יישיבים בנגב הפרוע. ציורים: מ. אריה, תלאביב, א. זלקוביץ, בין, (דפוס "תרבות"), [תשי"ח], 144 ע'. 8°. לבגני הנעורים. קודמים בסדרת הבלשים הצעירים ר' ק"ס ל"ג 437 מס' 2264-2266, ור' גם הערך הקודם.
- 276 לבנון, יצחק (I. Levanon). שיערי דעת; אנציקלופדיה לילדים ולנוער, תלאביב, "עמיחי", (דפוס "דבר", 1958), 208 ע', תמונות. 8°. רוב הספר מנוקד.
- 277 לורד, קרולה (זילבר) [Karola Lorch (Zilber)]. האסופה (מהדורה שניה), תלאביב, "יבנה", (דפוס הפועל המזרחי), תשי"ח, 150 ע'. 8°. מנוקד. לילדים. מהד' א: ק"ס כ"ד 25.
- 278 מבחר אגדות העמים; עברית: אוריאל אפק, ציורים: מ. אריה, 31. תלאביב, מ. ניומן, (דפוס הפועל המזרחי), תשי"ח, 8°. מנוקד. לילדים. החכם: 1: צרפת, גרמניה, 72 ע'—2: צרפת, גור-בניה, [73] 132 ע'—3: אנגליה, [133] 192 ע'.
- 279 מילן, אלן [אלכסנדר]. פרח הרב. תרגמו מאנגלית ו. ישראלית ואליהו דן שפירא, ציורים מאת ארנסט ה. שפארד. (2nd impression). תלאביב, מח
- ברות לספרות, (דפוס "גוטנברג"), תשי"ח, 174, [2] ע'. 8°. מנוקד. לבגני הנעורים. מהד' א: ק"ס כ"ב 100. שם המקור: Winnie the Pooh. Alan Alexander Milne: Pooh.
- 280 נשמית, שרה. הילדים מרחוב מאפו; סיר פור לבגני הנעורים. הציורים: משה קופרמן. [תלאביב], הקיבוץ המאוחד; (עין-חרוד, דפוס הקיבוץ המאוחד), תשי"ח, 223, [1] ע'. 8°.
- 281 סקלי, טיבור [Tibor Szekely]. בן יער הבראשית. עברית: אבן-זהר, ציורים: אלישבע גדל לנדאו. תלאביב, מ. ניומן, (דפוס מל"ן), תשי"ח, 79, [1] ע'. 8°. (הדס). מנוקד. לילדים. בראש השער: טבור סקל.
- 282 עידן, יצחק. ספר מסיבות; מראשית השנה ועד אחרית שנה. [ארב]. תלאביב, "גיב", (דפוס "מופת", תשי"ח), 269, [2]; 320 ע', תמונות, דיאגרמות. 8°. תכניות לעריכת מסיבות נוער ומסיבות ילדים בחגים ובימי זכרון. כל תכנית מכילה שירים, פרקי קריאה, משחקים, שאלות, חידות ובדיחות, וכן הוראות לביצוע המסיבה. הדיאגרמות עלולות לשמש "חומר לתערוכות".
- 283 עמיר, אנדה [Anda Amir (Pinkerfeld)]. סודי עם אחי הגדול. <ספור>, תלאביב, "עמיחי", (דפוס "תרבות"), [תשי"ח 2], 59 ע', תמונות. 8°. מנוקד. לילדים. בראש השער: אנדה פינקרפלד. בחצי השער: אנדה עמיר-פינקרפלד.
- 284 עמיר, אנדה [Anda Amir (Pinkerfeld)]. תעלולי עין אחת עקשת; ספור. ציורים: נחום גוטמן. תלאביב, "עמיחי", (דפוס "נתיבה"), [תשי"ח 2], 117, [2] ע'. 8°. מנוקד. לילדים. בראש השער: אנדה עמיר פינקרפלד.
- 285 ענפי, יצחק. בשיבילי המקרא; אגדות וספורים. ציר אבני-גורן לואיזה. תלאביב, "יבנה", (דפוס הפועל המזרחי, תשי"ח), 264 ע'. 8°. מנוקד. לילדים.
- 286 פרבר, מאיר. שירת הים; ספורים מימי קדם... הציורים מאת פרלי פלציג, תלאביב, "אתאוא", (דפוס "הארץ", תש"ט), 35, [1] ע'. 8°. = ספרי "אתאוא לנער", 2—מנוקד.
- 287 צ'רנוביץ, ימימה [Yemima Avidar] (Tchernowitz). במעגל הסתרים. ציר: יוסף שטרן, תלאביב, מ. ניומן, (דפוס "מדע", תשי"ח, 244 ע'. 8°. (הדס). מנוקד. לילדים. מהד' קודמת: ק"ס ל"א 58.

ספורי המקרא, מצות התורה, דברי ימי ישראל וידיעת הארץ בשביל צעירים. שם המקור: Storia e tradi- zioni ebraiche ..., Firenze, 1952.

חנוך והוראה

295 אוירבך, משה [Moses Auerbach]. תורת

החנך; ספר עזר לחנוך והוראה בבתי-ספר דתיים. ירו- שלם, המרכז לספרות חרדית באר"י, (דפוס ורדי), תשי"ח. 96 ע', 8°.

בראש השער: משה אויערבך. התכן: החנוך בכלל: עצוב הרצון. הרגש והשכל. דרכי ההוראה. ההוראה המעשית בבית-הספר.

296 דינור, בן-ציון [Ben-Zion Dinur]. ערכים

ודרכים: בעיות חינוך ותרבות בישראל. תל-אביב, "אר- רים", (הדפוס החדש), תשי"ח. 201, [2] ע', 8°.

16 הרצאות על בעיות אקסואליות בחינוך הישראלי שהרצה אותן המחבר בהיותו שר החינוך והתרבות.

297 ההסתדרות הכללית של העובדים העברים

באר"י, הנער העובד. דפים למדריך; משחקים.

[תל-אביב] ההסתדרות הכללית של העובדים העברים בארץ-ישראל, ההסתדרות הכללית של הנוער העובד העב- רי, מחלקת ההדרכה, תש"ז. 61, [1] ע', 8°. בשכפול.

298 ההסתדרות הכללית של העובדים העברים

באר"י, הנער העובד. למדריך; לחג המעלות. (תל-

אביב) ההסתדרות הכללית של העובדים העברים בארץ- ישראל, ההסתדרות הכללית של הנוער העובד העברי, מחלקת ההדרכה, תש"ז. 39, [1] ע', תמונות. 8°.

בשכפול.

"חג המעלות" הוא... יום הכניסה לתנועה... ויום עליית קבוצותינו משכבה לשכבה... חוברת זו מנסה לגבש את הצורה והתוכן כאחד של החג. (מההקדמה).

299 ההסתדרות הכללית של העובדים העברים

באר"י, הנער העובד. שיחות למועצת מדריכים

<לשכבה הצעירה>. (תל-אביב) ההסתדרות הכללית של

העובדים העברים בארץ-ישראל, ההסתדרות הכללית של

הנוער העובד העברי, (דפוס ש. קוניאק), [תשי"ז]. 72, [3]

ע', 8°.

על הגורמים הכלליים והאופייניים בחינוך התנועתי.

300 הסתדרות הצופים העברים בישראל. פג-

קס למדריך; (חוקה, תקנון ונוהל של הסתדרות

הצופים העברים בישראל). [ירושלים]; (חיפה, דפוס "אמ-

נות"), [תשי"ח]. 170 ע', תמונות. 8°.

288 קינגסלי, צ'רלס. גבורי קדם; מאגדות

יוון. עברית: [שןלמה] סקולסקי, תל-אביב, "עמית", (דפוס

"קול"), [תשי"ח]. 236, [1] ע', תמונות. 8°. מנוקד.

לבני הנעורים. שם המקור: Charles Kingsley: He-

roes, or Greek fairy tales... — מכיל: פרסום,

הארגונאוטים, תסוס.

289 קיפלינג, רדירד. יורדי ים אמיצים; ספור.

חרגם יוסף ליכטנבוים. תל-אביב, "מסדה"; (רמח"ן, דפוס

"מסדה"), תשי"ח. [2], 283 ע', תמונות. 8°. מנוקד.

דפוס סטראוטיפי לפי מהד' תש"ז (ק"ס כ"ד 116). שם

המקור: Rudyard Kipling: Captains courageous.

290 קיפניס, לוין [Levin Kipniss]. איל בן-

חיל ועוד ספורים... [ציורים מאת נתום גוטמן]. תל-

אביב, נ. טברסקי, (דפוס "קול"), תשי"ח. 47, [1] ע', 8°.

= ספרית גן-נוי, ג. — מנוקד, לילדים.

291 ריד, אלכסנדר. מסעות התייר הצעיר

בצרפת. מלוח 25 תמונות. (מאגלית: אביעזר גולן).

תל-אביב, ש. פרידמן, (דפוס "אלישע"), תשי"ח. 173 ע',

לוחות-תמונות, מפות. 8° = "התייר הצעיר", 11.

בראש השער: אלכסנדר ריד. שם המקור: Alexander

Reid: Young traveler in France — אחרים בסדרה

רי ק"ס ל"ג 439 מס' 2287.

292 שגב <סוקולובסקי>, מאיר. שנת ברא-

שית לישראל; ימי מלחמת השחרור. תל-אביב, "יב"

נה", (דפוס הסועל המורח, תשי"ח). 159 ע', תמונות. 8°.

פרקים חשובים ממלחמת השחרור מסופרים לבני הנעורים.

מנוקד.

293 שם-אור, אורה [Shem-Ur]. מלאך הצ-

חוק; ספורים ושירים לאחיות ולאחים. תל-אביב, "גיב",

(דפוס "תרבות", 1957). 45, [3] ע', ציורים. 21, 25.

חלק בחרוזים.

294 Levi Leo; Jolanda Luzzatto. Beth Is-

rael; l'histoire du peuple juif et ses tradi-

tions, suivie d'un appendice géographique

sur le pays d'Israël. Traduit de l'italien par

Marcelle Dreyfus. Jérusalem, (Département

de l'éducation et de la culture par la Tora

dans la Diaspora de l'Agence Juive, typ. Je-

rusalem Post), 5717 1957. 183 p., illus., maps,

ports., chronol. tab. 8°.

307 קורצ'ק, ינוש. העתון בבית הספר. תרגם אריה בוכנר. תלאביב, "ניב", (דפוס מל"ה, תשי"ח), 56 ע', תמונות. 8°. בראש השער: יאנוש קורצ'ק, שם המקור: Janusz Korczak: O gazetce szkolnej.

308 Levenberg, Aliza. Welding a nation; education in Israel. (Tel Aviv), Ihud Olami, (World Union of Poale-Zion/Hitahdut—Mapai, typ. Blumenthal), [1958], 48 p. 8°.

ספרי למוד

309 בן-עזרא, ד[ניאל] [Daniel Ben Ezra]. צמחי הורעים; צמחי הפרחים מכוסיהורע. תלאביב, "מסדה"; (רמת-גן, דפוס "מסדה"), תשי"ח, 76, [3] ע', תמונות. 8°.

"מיועד לכתה ט'... ולכתות המשך מתאימות בבתי ספר עליוניים".

310 ברורמן, שרה (קניוק); מרים אילון. אני עובד בכתה א'. מאת ש. ברורמן-קניוק ומרים אילון. מחברת לעבודה עצמית. תלאביב, "עמית", "הש"מ" (תשי"ז). 26 ע', [3] דף, תמונות. 17: 24.

311 גבריאלי, נחום; ברוך אביבי. מקרא לילד... בהתאם לתכנית הלימודים החדשה... הציונים [אביגדור] [ריצון] לואיזאדא. (ד"ה). תלאביב, "יבנה", (דפוס הפועל המזרחי), 8°.

התכן: (ד): לשנת הלימודים הרביעית. תשט"ו. 384 ע' — (ה): לשנת הלימודים החמישית. (תשי"ז). 502 ע' — הקודמים: ק"ס ל' 335, ל"א 308.

312 גור-אריה, י[צחק] [Itzhak Gur-Arie]. תולדות העולם העתיק: מזרח, יוון, רומי; נושאים ושאלות... (חלק ב: יוון). תלאביב, אל"ף, (דפוס "הפועל המזרחי"), תשי"ח. 45 ע', 8°. הקודם: ק"ס ל"ג 441, שם גם ציון.

313 דבש, א.; י[הושע] שטרנברג. דפים לתל-מוד; עבודות סיכום וחזרה. [ב]: מסכת גיטין, פרק הנויקין. (ירושלים), הוצאת המחברים, (דפוס "הספר", תשט"ו). [8], 88, [4] ע', 8°. הקודם: ק"ס ל"א 64.

314 דובשני, מנשה [Menashe Dubshan]. שאלות ונושאים בתנ"ך... לתלמידים, למחנכים, דים... ספר ב. ירושלים, ש.זק, (דפוס "רוג'ר", תשי"ח). 194, [1] ע', 8°.

301 הסתדרות הציונים הכלליים בא"י. חנוכה חגיגבורה: <אנטולוגיה קטנה>. תלאביב, המחלקה להסברה ועמותות של הסתדרות הציונים הכלליים, תשי"ח. 53 דף, 16: 21. במכונת-הכפלה.

302 ויטהד, אלפרד גורת. מטרות החינוך ומאמרים אחרים בשאלות החינוך. עברית: אברהם [צנ] בראון. בעריכת צבי אדר. ירושלים, בית הספר לחינוך של האוניברסיטה העברית ומשרד החינוך והתרבות ע"י מ. גיומן, תלאביב; (תלאביב, דפוס מל"ה), תשי"ח. 135 ע', 8°. בראש השער: א.נ. וייטהד. עם שער נוסף בלועזית. שם המקור: Alfred North Whitehead: The aims of education and other essays.

303 וינברג, צבי זבולן [Cvi Zvulun Wein-1]. פרשת צו. וינברג במחלקת החנוך; מסמכים וחלופי מכתבים בין מרכז המורים ומחלקת החנוך תרצ"ד תרצ"ז. תלמוג, המחבר, תשי"ח 1957. 38 דף, 2°.

בשכסול, המעטפת בדפוס. כשעלה הסופר צו. וינברג בשניה מפולין בשנת תרצ"ד ובקש משרת מורה, נתקל ב"עלילות" מצד י. לוריא, מנהל מחלקת החנוך של הוועד הלאומי, אך הצליח, בעזרת מרכז המורים, להכחיש את ההאשמות נגדו.

304 ישראל, משרד החקלאות. האגף לחנוך חקלאי. תכניות הלימודים בבית-הספר החקלאי (תלאביב, דפוס "אלישע"), תשי"ח. 118, [1] ע', 8°.

התכנית היא פרי עבודתה של "ועדת בתי-הספר החקלאיים לבירורי השאלות הקשורות בתכנית הלימודים והבחינות" שפעלה בשנים תשי"ג עד תשי"ז.

305 ישראל, משרד הסעד. המחלקה למחקר ולתכנון. ילד חדש הגיע. (ירושלים), משרד הסעד, המחלקה למחקר ולתכנון, תשי"ח. [1], 3, 68, 111 ע', 8°.

= תמרומים, ספרי עזר לעובדי מעונות החסות, 1. בשכ-פול, המעטפת בדפוס.

רעיונות והשקפות על עבודת המוסדות לתקון עברניים צעירים, והם מבוססים על הספרות החנוכית ועל הנסיון בעבודה בארץ. החוברת היא עבודה משותפת של שפרה פינקווק, רחל הוטנר ואברהם אפרת.

306 גיב המורה; בטאון הסתדרות מורי אגודת יש-ראל בא"י. (תלאביב, דפוס "המרכז"), תשי"ח. 4°.

ירחון. העורך: יוסף רוזנברג. חוב' א: תמו. 15, [1] ע', תמונות.

ש. וינפלד, 1957), 137, [3]; 122, [4] ע', דיאגרמות, ציור רים. 8°. לשנה ז': מהר"ח; לשנה ח': מהר"ג, ובר שער: מ. כוכבא, ש. פ. קלעי, [זנבולון] תרמ"ז. חוברות קודמות, מאת קלעי ותוחמן בלבד: ק"ס ל' 339, ל"א 309, ל"ב 305.

320 לדי'נסקי, יצחק [Isaac Ladifjnski]. חשבון דיפרנציאלי וחשבון אינטגרלי. מהדורה שביעית. תל-אביב, חברת אמנות, (דפוס לוריא), תשי"ח (1957), VII, 271 ע', דיאגרמות, טבלאות, ציורים. 8°. במהר"ז נוסף סרך על תורת הגבולות. מהר"א: תרצח (ק"ס ט"ז 36).

321 פוגל, [רחל]; א. אלטשולר. לי ספר. תל-אביב, "אמנות", (דפוס פירסט, תשי"ח), 158, [2] ע', [5] דפים מחולקים לפתקים. 8°. מנוקד. מכשיר מתאים להוראת הקריאה והכתיבה... ערוך לפי שיטת הנושאים. מההקדמה. מהר"ז קודמת: ק"ס כ"ה 262.

322 פרינדיליך, האחים. הידד, ספרון לי. ערוך בהתאם לתכנית הלימודים החדשה. 121. (תל-אביב, "סיני"), [תשי"ז], 16: 24. בכל חוברת: 8 ע', תמונות. התכן: 1: שלום. 2: ראש השנה. 3: סכות. 4: הבקר. 5: נקיון. 6: בית הספר. 7: סתיו. 8: חנוכה. 9: גנה. 10: חרף. 11: פרחים בחרף. 12: טיבשבת. מסרת החוברות לאמן את הילד בקריאה. הוראות במעטפת האחורית.

323 קלעי, שרגא פיבל; זבולון תוחמן [Shraga Feivel Kallay; Zevulun Tuchman]. אלגברה. חלק א'. ירושלים, "עבר", [תשס"ז]. ציורים, דיאגרמות. 8°. בראש השער: פ. קלעי, ז. תוחמן, בשער ח"ג: ...ז. תוכמן.

חלק א': מהדורה רביעית. (דפוס ר. ח. הכהן), 155, [1] ע'. — ב': מהדורה שלישית. (דפוס י. ליכנהיים), 248, [2] ע'. — ג': (דפוס י. ליכנהיים), [4] 175 ע'.

324 רכבי, בתיה; מיכאל רכבי [Batia & Mi-Chael Rechavy]. חשבון וסדר; ספר למוד החשבון לכתה... בהתאם לתכנית הלימודים החדשה. לכתה ג. ו. תל-אביב, י. צציק, (דפוס "תרבות"), תשס"ז. ציורים. 8°.

התכן: לכתה ג. מהדורה מחודשת. תשס"ז, 133, [3] ע'. — לכתה ז. מהדורה ראשונה. תשי"ח, 207, [5] ע'. — חוברות אחרות: ק"ס ל"ב 29, 282, ל"א 305.

325 תנ"ך (לקוטים). תנ"ך לבית הספר. נסדר על

הדרכות לעיבוד נושאים. בשביל תלמידי כותה י"ב ונב' חנים כחינת בגרות. חלק א': 26 נושאים כלליים. חלק ב': 17 שאלות ונושאים בספר בראשית. — ספר א': ק"ס ל"ג 309 מס'.

315 וסלר, בצלאל; אברהם רוזן. דפים לעביר דה עצמית בתורה בכתה ובבית... בהתאם לתכנית הלימודים... כתה ו"ח... תל-אביב, "מסדה"; (רמת-גן, דפוס "מסדה"), תשי"ח. 8°. בכל חוברת [1], 32 דף. התכן: כתה ו': ספר בראשית עם רש"י. — כתה ז': הספרים שמות ובמדבר עם רש"י. — כתה ח': משנה תורה עם רש"י.

316 זבלדובסקי, אריה; יצחק משה עמנואל. ספר דברי הימים... בהתאם לתכנית הלימודים הממ' לכתה [ב]: לשנת הלימודים הששית, חלק א': מן היונים והשתלטותם על המזרח עד כבוש הארץ על ידי רומא. תל-אביב, י. צציק, (דפוס נ. רוהל, הקד' תשי"ח 1957), 193, [15] ע', תמונות, מפות. 8°.

ספר א' לשנת הלימודים ה': ק"ס ל"ג 39. הפרקים "ראשית התפתחות האדם" ו"יצירת מוונות וראשית החקלאות" מספר א' נדפסו גם בחוברת בפני עצמה: ספר דברי הימים; תולדות התרבות... מהדורה שנייה ומתקנת... חש"מ, [תשי"ח], 46, [2] ע'. חוברת זו מיועדת לפי התכנית החדשה לכתה ד'.

317 זידמן, נצה (טמס); יהודית אמיר (ליא-שבסקי) [Nizza Zeidman (Temes); Judith Amir (Liashevsky)]. ה. גולדברג. אני קורא. הציורים מאת ל. חלפרס. חלק א'. תל-אביב, "אמנות", (דפוס "סלע" ודפוס "תרבות", תשס"ז) תשי"ז. [6], 201, 94, [2] ע'. 8°. בראש השער: נ. טמס, י. ליכנסקי. ה. גולדברג. חלק א' מורכב מדפים בודדים. נוספו עליהם 8 דפים ובהם מלים בודדות. הדפים ניתנים לגזירה לפתקאות. — מהר"א של חלק א': ק"ס כ"ה 263.

318 יפה, עמנואל. יסודות החשבון... מותאם לתוכנית הלימודים הממלכתית. ה': לשנת הלימודים החמישית. חיפה, "אשכול"; (תל-אביב, דפוס "תרבות", תשי"ח), 150, [2] ע', ציורים. 8°. חוברת ב': ק"ס ל"א 63.

319 כוכבא, [משה]; שרגא [פניבל] קלעי [Shraga Feivel Kallay]. ספר למוד לחשבון ולהגוסה... מהדורה... מתוקנת בהתאם לתכנית הלימודים החדשה. לשנת הלימודים ז'. ירושלים, "עבר", (דפוס

- ידי יעקב גוטמן ואהרן דובניקוב. (הציורים: אביגדור לואיזה). [נ]: ספר שמואל ב', תל-אביב, "יב" נה", (דפוס "גוטנברג", תשי"ז). 77, [1] ע' 8°. חלקים אחרים: ק"ס ל"ב 283, 414, ל"ג 306.
- 326 Kapliwatzky, Jochanan. Arabic language and grammar... 3rd ed. (Pt. 1-3). Jerusalem, R. Mass. (typ. Hamarav), 1957. 4 p. l., 168; 151; 207 p. 8°.
- חלק ב: מהר"ד. לח"א צורף, "מפתח": [2] 26 ע', עם שער מיוחד. לכל חלק נוסף שער בערבית. מהר"ד קודמת, ד' כרכים: 1955-1953 (ר' ק"ס כ"ט 326). יצא גם בעבר רית: "יוחנן קפליבצקי: השפה הערבית ודקדוקה", בכ" מה מהדורות (ר' ק"ס כ"ג 98).
- 327 The Little Library. Supplementary to We learn English. (Illustrations: Amiram Tamary). Tel Aviv, Sifrei Gadish, (דפוס א. מוזס, c1957-c1958, 8°.
- Cont.: Grade I <6th class>: Primary 1: Pearl Gordon: We read English. 1957. 15, [1] p. — 2: Id.: Reading is fun. 1957, 15, [1] p. — Grade II, no. 7: The listening hood. (Adapted by H. Polturak. 1958). 36 p. — Grade III, no. 5: The battle of Hastings. (Adapted by L. D. Bamberger. 1958). 34 p.
- חוברות אחרות: ק"ס ל"ג 165, 443.
- 328 Wilde, Oscar. Three tales. (Adapted by Selma Chernigow; illustrations by Gabriella Rosenthal). Haifa, Beth Hahinukh Hatikhon, (typ. "Oth"), 1957. 90 p. 8°.
- (This wide world series). לשימוש בביה"ס.
- Cont.: The young king. The Canterville ghost. The birthday of the infant.
- 329 אבידן, ד. (D. Avidan). האינסטליציה הסניטרית בבנין: הוכן על ידי איג"ד. אבידן ונתן אשר על ידי הועדה לאינסטליציה סניטרית של המכון לחקר הבניה והטכניקה... (תל-אביב), מידות, (דפוס מ. שהם, תשי"ח). 86, [2] ע', ציורים. 8°. בראש השער: אגודת האינגינירים והארכיטקטים בישראל, המכון לחקר הבניה והטכניקה.
- 330 בורנשטיין, שמעון (Simon Bornstein). הלול: הטיפול בתרגולות ומחלותיהן. בהשתתפות אלי-חנן יצחקי. (תל-אביב), הקיבוץ המאוחד, (דפוס "עופר"), תשי"ח. 628 ע', תמונות. 8°. בראש השער: שמעון בורנשטיין.
- הספר מיועד ללולן המתחיל והותיק. המחבר הוא ראש מחלקת העופות בחתנה לחקר החקלאות, ושותפו הוא מרדכי לול במשרד החקלאות.
- 331 בקר, צ' [בין] ע' [לי] [Z. A. Baker]. נסוח ופירוש מסמכים: לקט תוספות מתוך הרצאותיו... בע' ריבת: דן אביי-צחק... ירושלים, "מפעל השכפול" [של] הסתדרות הסטודנטים של האוניברסיטה העברית, תשי"ז. 69 ע'. 8°. במכונת-הכפלה. השלמה להרצאותיו (ק"ס ל"ב 415).
- 332 גביון, י' [עקב] [Jacob Gavison]. דיני ראיות במשפטים אורחיים ופליים... כרך אב. תל-אביב, תשי"ח. [2] 200, [1] 2, [2] 5, [201] 419, 4 ע'. 8°. בשכפול, השער בדפוס.
- 333 גור, אריה. שארות האגס עם כנת-החבוש. רחובות, המחלקה לפירסומים [של] התחנה לחקר החקלאות, תשי"ח 1957. [7] 99, [9] 1, ע', לוח-תמונות, דיא-גרמות, טבלאות. 4°. = בולטין, מס' 10. — במכונת-הכפלה. בראש השער: מדינת ישראל. משרד החקלאות. התחנה לחקר החקלאות. עם סכום, תכן ושער נוסף באנגלית: A. Gur: The compatibility of the pear with quince-rootstocks. 99-89.
- 334 גנוסר, ש' [לן] [Shalev Ginossar]. דיון אורח. לפי הרצאותיו... מתפרסמות מבלי שנבדקו ע"י המרצה... בעריכת בנימין מרחב. חוברת [1] 3. ירושלים, מפעל השכפול [של] הסתדרות הסטודנטים של האוניברסיטה העברית, תשי"ח. 8°. בשכפול.
- התכן: חוברת 1: הפרוצדורה ע"פ פרשת התביעה. טרצדורות מיוחדות. תרופות נגד פסק דין. [8] 243 ע'. — 2: תרופות וכו', המשך. עקרונות והוראות כלליות בדיון האזרחי. נספח. תרגיל: החסימה של רס יודיקסה (לפי הר' צאותיו של א. הר ג'ו). [1] 16, [353-244] 26 ע'. — 3: תיקונים. עקרונות וכו', המשך. [3] 391-354 ע'.
- 335 הקנר, אריה. סקר ייצור פלחי אשכולית. (Tel-Aviv), המכון לפיריון העבודה והייצור, יחידת המון, 1957. [5] 26, [1] ע', לוחות-תמונות, טבלאות. 4°.

מיוחד בתיקונים סוציאליים. מברור בעיה זו הגיע המחבר לברור מקיף של מצבם הכלכלי של פשוטי העם ברומא (plebs) בכלל. ביבליוגרפיה: ע' 170-183.

340 לבונטין, אביגדור [Avidgor V. Levontin]; יהושע ויסמן. דיני קנין; רשימות לפי הרצאותיהם של א. לבונטין ושל י. ויסמן. בעריכת גדעון הולין... [אד]. ירושלים, מפעל השכפול של הסתדרות הסטודנטים, תשי"ח. [1], 7, 94; [4], 225-95; 30; 296-226; [4], 297-523, 25 דף. 2. בשכפול. בחוב' בד גוסס השער: "... לפי הרצאותיו של א. לבונטין ולפי התרגיל של י. ויסמן". דפי הספירה האחרונה של חוב' ב מכילים את הפרק "משכנתאות" מתוך ספרו של מ. דוכן, "דיני קרקעות במדינת ישראל" (ק"ס כ"ט 25).

341 לבונטין, אביגדור [Avidgor V. Levontin]; משפס בינלאומי פרטי ובין עמית; רשימות לפי הרצאותיו... בעריכת רפאל חיס... [1], 4. ירושלים, [מפ] על השכפול של הסתדרות הסטודנטים של האוניברסיטה העברית, תשי"ח. [2], 101; [2], 144-102; 188-145; 189-280 דף. 2. בשכפול. חוברת 4: בעריכת פליאה נבנצל.

342 לזר, דוד [David Lazer]. מסע לארץ אבזקאדי. תל-אביב, "מסדה"; (רמת-גן, דפוס מסדה, תשי"ח). [1], 171; ע', לוחות-תמונות. 8. בראש השער: דוד לאור.

רשמית מסע לארץ הבאסקים, דרך גואה, מונאק, דרום-צרפת וספרד. בין השאר התעניין הנוסע בשירידי היהדות שם.

343 ליכטנבוים, יוסף [Josef Lichtenbaum]. מספרי העולם. סדרה ב: מסיבנטון עד שולוחוב. ירושלים, אחיאסף, (דפוס "המערב", תשי"ח). 352 ע', פורטרטים. 8.

מונוגרפיות על מסיבנטון, קורולנקו, וילד, קונרד, המ' סון, ציכוב, לגרף, טגור, שניצלר, דאנונציו, זונביל, זירומסקי, מריקובסקי, קיפלינג, רולאן, ולס, איבנו, גלס' זרתי, גורקי, ריימונט, זיד, בוגין, דרייזר, אנדרייב, פרוסט, וסרמן, ת. מאן, דלדה, לונדון, הסה, ס. צוויג, ו. חלקי, אונסט, סינקלר, גיוס, א. טולסטוי, קפקה, דיהמל, פויכטוואנגר, ברוד, ס. לואיס, צ'פק, ורפל, המינגווי, שר לוחוב. — ביבליוגרפיה של יצירותיהם בתרגום עברי: ע' 348-352. — הקודם: ק"ס ל' 176.

344 לנץ, ראובן; אריה דורסט, עורכים. סתור-

= ענף השמורים והמיצים, דו"ח בינים מס' 1. בהכפלה, המעטפת בדפוס. עם סכום ושער נוסף באנגלית: [Arie] Hakner: Survey of the production of canned grapefruit segments.

336 ויסוצקי, חיים. פרקים בחשבונאות; ספר לימוד לתלמידי הסמינריון למנהלי חשבונות מדופל' מים ולמועמדים לבחינות ביניים של רואי חשבון. חלק ב. תל-אביב, הועד המרכזי של הסתדרות הפקידים, המחלקה לתרבות ותנוע' מקצועי, תשי"ח. [6], 544, [1], 3 ע', טבל' אות, מקצתן מקופלות. 2. בשכפול, המעטפת בדפוס. הקודם: ק"ס ל"ג 442.

337 זלס, ה[רברט] ג' [ורג]. דברי ימי עולם; הקיום העיקריים בתולדות העמים והארצות. בארבעה כרי. כים. בצירוף מפות ותמונות רבות. בתרגום י. בלובשטיין, ח. גולדברג, מ. ז. ולפובסקי, ד. קמחי. בעריכת מ. ז. ול-פובסקי. כרך אד. תל-אביב, י. צ'ציק, [תשי"ח]. 270; [1], 558-271; [1], 559-878; [879-1166] ע'. 8. "נדפס מאמחות". לכל כרך נוסף שער מיוחד. מהדורה קודמת, בששה כרכים: ק"ס ד' 501, ח' 14, 152, 433 שם גם התכן שם המקור: Herbert George Wells: History in outline.

338 חיפה, הטכניון העברי. תחנה לחקר הב' ניה. השפעת גובה החדרים בבתי מגורים מבחינה אקלימית, ארכיטקטונית וכלכלית. חיפה, הטכניון, מכון טכנולוגי לישראל, תחנה לחקר הבניה, תשי"ח. [3] דף, 35, [1], XXI ע', [2] דף, דיאגרמות, טבלאות (3 מהן מקר' פלות), ציורים. 4. = מחקרים, מס' 6. — בהכפלה. עם תרגום ושער נוסף באנגלית: A study of the influence of ceiling height in dwelling houses... Building Research Station, Technion, Israel Institute of Technology, Haifa, 1957. חקירה זו... בוצעה ע"י צוות מחקר... סרופ (רחל) שלון (Rahel Shalon) ראש הצוות.

339 יעבץ, צבי (Zwy Yawetz). פשוטי העם ברומי ושמית החובות. (תל-אביב), הקיבוץ המאוחד, (דפוס "למרחב"), תשי"ח. 183, [1] ע', תמונות, מפה. 8. בנגוד לדעתו של ציריקובר ושל לסס ב' Cambridge Ancient History הגיע המחבר לידי המסקנה שגם הפלבס אורבנה היתה מעונינת בשמיטת החובות, דרישה שהועלתה במרד קטילינה. קשר זה מקורו בחבורת אריס' טוקרטים שהיו שקועים בחובות, אך לא היה להם ענין

- לוגיה כללית וספציאלית. ירושלים, מפעל השכפול [של] הסתורות הסטודנטים, תשי"ז 1956/7, [5] 285 דף. 2°.
- רשימות סטודנטים לפי הרצאות המרצים במחלקה לפתור לוגיה. — בשכפול, המעטפת בדפוס.
- 345 מדריך לאינג'ינר. בעריכת שלמה אסינגר. כרך ב: בנות. חלק ג. תלאביב, "מסדה"; (רמת גן, דפוס מסדה), תשי"ח. 15, [1069] 1852 ע', תמונות, דיאגרמות, טבלאות, ציורים. 8°. עם שער גוסף באנגלית. החקן: י. איידלמן, ג. הראל: תבינת קונסטרוקציות. ש. אסינגר, י. איידלמן, ג. הראל: גשרים. מ. גולדשמידט, י. ברור: הידרומטריה. מ. גולדשמידט: הידרולוגיה. י. ברור: בארות, הסדרת נהרות, סכרים. ש. אירמאי: סכרי גיא. י. ברור: מובלעים, י. ברור, י. בר: ניצול האנרגיה של המים, י. ברור: אספקת מים. א. קרשון: ביוב. י. ברור: טיוב אדמות (נקות, השקיה), בריכות דגים. י. סטר: דרכי מים. א. כהן: בניה ימית. — הקורס: ק"ס ל"ג 307.
- מגי. א. ס. א. רשימות עורך דין. עיין לעיל מס' 163.
- 346 סאטר, [קרל]: [אוגוסט] צימרמן. חיים טובים סכונים... למכונאים, מסגרים, מכניים ובעלי מקצועות דומים. אוסף שאלות. (תורגם ועובד ע"י ר. גולדשטיין וק. בן-דוד). א. תלאביב, "אורט", [תשי"ז]. 74 ע', ציורים, טבלאות. 8°. במכונת הכפלה. שם המקור: Karl Sautter; August Zimmermann: Rechnen I...
- 347 טולצברגר, ס[ירוס] ל[א]. ההסרה הגדולה: סקר אישי של רוסיה "החדשה" והמדינות הגרות. עברית: יוסף גרבה. תלאביב, "מסדה"; (רמת-גן, דפוס "מסדה"), [תשי"ח]. 172, [1] ע'. 8°. שם המקור: Cyrus Leo Sulzberger: The big thaw.
- 348 סמוטריץ, ישראל. היסטוריה חדשה חלק א: <1789-1830>. תלאביב, "גיב", (דפוס "מור פת"), תשי"ח. 61, [2] ע'. 8°.
- הספר... שם לו למטרה לתאר... לא רק את העובדות, אלא גם את האירועים, הבעיות, הורמים, הכוחות ודעות-ההסתברויות שונים על התקופה החשובה ביותר בתולדות האנושות...". (מן ההקדמה).
- 349 עינן, ב. ראייה תקינה ללא משקפיים. ירושלים, "גויליס", (דפוס התחיה), 1958. 64 ע'. 8°.
- ע"פ השיטה הפסיכופיזיולוגית של W. H. Bates, וע"פ H. J. Benjamin, שכתב שיטה זו עם התוונה.
- 350 עלון האגודה הישראלית לקרימינולוגיה. (הקריה), חשי"מ, תשי"ח (1957), 8°. רבעון. העורך האחרון: צבי חרמון. גל' 1: כסלו. 6 ע', טבלאות.
- 351 פולט, מרי פרקר. המינהל הדינמי; ערך בידי הנרי ס. מטקאלף ול'נידל' אורוויק. תרגם מ[נחם] אייכלברג. ירושלים, המדפוס הממשלתי, (דפוס הממשלה, תשי"ז), 181 ע'. 8°. בראש השער: נציבות שירות המדינה, השירות להדרכה ולהשכלה. מרי פארקר פולט. שם המקור: Mary Parker Follet: Dynamic administration.
- 352 פמברטון, לואיס. לא החסידה; מדריך לגיל ההתבגרות... מלוח 25 ציורים. מאנגלית: חוה רותם. ירושלים, אחיאסף, (דפוס "אחיה", 1957), 199 ע'. 8°. שם המקור: Lois Pemberton: The stork didn't bring you.
- 353 פניקר, קולם מדהרה. אסיה ושלטון המערב, 1498-1945. (תורגם מאנגלית על ידי שמואל רגולנט). תל אביב, עם עובד, (דפוס הפועל הצעיר), תשי"ח. 359, [1] ע'. 8°. בראש השער: ק. מ. פאניקאר. שם המקור: Kavalam Madhara Panikkar: Asia and western dominance.
- 354 פרום, א[ריך]. מנוס מחופש. מאנגלית: אדן גרין. תלאביב, דביר, (דפוס אילון, תשי"ח), 236 ע'. 8°. = זביר לעם, סידרה ג', כוכה. שם המקור: Erich Fromm: Escape from freedom.
- 355 פרנקל, ולטר (Walter Frankl). הגן ללא אדמה: <סודות ההידרופוניקה>... (רישומים: בריגיטה פרונקפורטר). תלאביב, "הדר", חשי"מ, תשי"ח. 104 ע', תמונות, מקצתן על לוחות, טבלאות. 8°.
- הספר "גותן תאור מלא ומקיף של שיטות הגידול השרות וכן הוראות מעשיות לפרטי הטיפול בצמחים לסוגי המ". (מההקדמה). המחבר הוא מורה לחקלאות בגימנסיה העברית "רחביה" ומנהל תחנת הניסויים להידרופוניקה בירושלים. ביבליוגרפיה: ע' 104-101.
- 356 צונציגר, מנחם (M. Zwanziger). יסודי הסטיטיסטיקה. תלאביב, "מסדה"; (רמת-גן, דפוס "מסדה"), הקד' תשי"ח. 150 ע', דיאגרמות, טבלאות. 8°.
- עם שער גוסף באנגלית.
- "הספר הזה נועד לשמש ספר עיין לשכבות הרחבות בעלות השכלה", הוגמאות בתוך הספר לקוחות מן הסט-

ואילו החלק האמצעי (ע' 88-67) מוקדש להרמן כהן, דוס' טויבסקי ואלדוס הקסלי.

363 שלון, רחל; רודולף צ. ריניץ. משן ערוב הבטון—השפעתו הטכנולוגית והכלכלית [מאת] ר. שלון, ר. צ. ריניץ. חיפה, הסכניון, מכון טכנולוגי ליש' ראל, התחנה לחקר הבניה, תשי"ח. [2], 52, [1], 100, [2] ע', תמונה, דיאגרמות, טבלאות (מהן מקופלות). 4°.
= מחקרים, מס' 7.—בהכפלה, המעטפת והשערים בד' פוס. עם סכום ושער נוסף באנגלית: R[ahel] Sha-
lon; R[udolf] C. Reinitz: Mixing time of concrete—technological and economic aspects.—ביבליוגרפיה: ע' 52-51.

364 שרת, משה [Moshe Sharett]. משוט באסיה; יומן מסע. (הדפסה שלישית). תל-אביב, "דבר", (דפוס "אחדות", תשי"ח). 356 ע', תמונות, מפה. 8°.
= ספרית ילקוט, 38. הדפסה קודמת: ק"ס ל"ג 447, שם גם היאור.

365 Goussinsky, B[oris], A proposal for standardization of scales of maps in cartography... Tel Aviv, Survey of Israel, 1957. [1], 4, [3] l., tab. 4°.

בהכפלה. עם שער נוסף בעברית. הרצאה בכנס המדעי המאוחד השני, ירושלים, יולי 1957.

366 Levontin, A[vigdor] V[ictor]. The myth of international security; a juridical and critical analysis. Jerusalem, the Magnes Press, the Hebrew University, (typ. Jerusalem Post, 1957). XXIII, 34 p. 8°.

Cont.: The limits of international law: Is "international law" law? The weaker links in the system. The crisis. — War: The manipulation of power. The defection of diplomacy. A judicial approach. An experiment with individual punishment.—Epilogue: The price of peace.

שאר דפוסי ישראל

367 דבורין, לוגיה. תורת הכדורגל; בלחי הדגמות ע"י שחקני סגל נבחרת ישראל. עיבו: עמי פוס' סול. חמ"ה, "מערכות", (דפוס צבאי 665, תשי"ח). 119 ע', לוחות-תמונות, ציורים. 8°.

טיסטיקה הישראלית, ולהן נוספו תוספת של לוחות סט' טיסטיים על האוכלוסיה והכלכלה של ישראל, ביבליוגרפיה (ע' 135) ורשימת מונחים.

357 צ'ילד, ויר גורדון. האדם — צבת רא' שונה. מאנגלית: חניימ] אברבאיה. (תל-אביב), הקיבוץ המאוחד, (דפוס "למרחב"), תשי"ח. 207, [1] ע', תמונות. 8°.
בראש השער: ו. גורדון צ'ילד. שם המקור: Vere Gordon Childe: Man makes himself
ספר עממי על התפתחות התרבות הפרהיסטורית והתרבות של בבל ומצרים העתיקות.

358 קירי, א'. מאדאם קירי. מאת אח קירי. (מצרפתית: מרים וקבריאן טלפיר). תל-אביב, "גזית", (דפוס "עחיד", 1958). 318, [2] ע', לוחות-תמונות, פקסי-מילים. 8°.
מהר קודמת: ק"ס כ"ב 19 מס' 170, שם המקור: Eve Curie: Madame Curie.

359 קלינגהופר, ה[נס] [Hans Klinghoffer]. משפט מינהלי, לפי הרצאותיו... בעריכת עמוס שפירא... הרשימות מתפרסמות מבלי שנבדקו ע"י המרצה... [4-1]. ירושלים, מפעל השכפול [של] הסתדרות הסטודנטים [של] האוניברסיטה העברית, תשי"ח. [1], 79; [1], 158-80; [1], 205-159; 241-206, 3, 9, [1] דף. 2°.
בשכפול.

360 רודי, צבי [Zvi Rudy]. הוגים ובעייתיהם; <מסות פילוסופיות וסוציולוגיות>. (תל-אביב), אגודת הסופרים העברים לד' דביר, (דפוס לדור, תשי"ח). 335 ע'. 8°.

מסות על אוטו ווינגר, פאול רה. טויבני, א. דירקמ, דאן מרי גיא, ברגסון, ויליאם גימס, ליאון ברוגשוויק, שפינוזה, קרל מנהיים, ליב סטסוב, אלברט שחייצר, יעקב בורקהרדט וקירקגור.

361 רונטל, א[ברהם]. משפט מסחרי; רשימות לסי הרצאותיו... מתפרסמות מבלי שנבדקו ע"י המרצה... בעריכת רבאלין רוני. [3-1]. ירושלים, מפעל השכפול [של] הסתדרות הסטודנטים [של] האוניברסיטה העברית, תשי"ח. [1], 5, 159; 289-160, 4, [3], 349-290 דף. 2°.
בשכפול.

362 רותנברג, בנו [Beno Rotenberg]. אדם עם עצמו. תל-אביב, דביר, (דפוס אילון, תשי"ח). 138, [1] ע'. 8°.
מסות על בעיות האדם הבודד עם עצמו ומקומו בעולם. פרקי הפתיחה והסיום מנסים לתת את התשובה לבעיות,

המעטפת בדפוס. ביבליוגרפיה: ע' 109.
 370 תל-אביב. עירייה. המחלקה ליעל ולהדר-
 רכה. רישום דברים ממיפגש עיון על בעיות רישום
 וארכיון, שנערך לעובדי העירייה ביום י"ג בכסלו תשי"ח
 ... [תל-אביב], עיריית תל-אביב-יפו, המחלקה ליעל ולהדר-
 רכה, תשי"ח. [2] 30 דף. 8°. בשכפול, המעטפת בדפוס.
 הרצאות על הגנון והארכיון השוטף, חכנית סידור רשר
 מות, ניתוב הדואר ותיאום בין-ארכיוני בעירייה.

368 ול, ל. סגנון-חיינו החדש; עצות והד-
 רכה לעקרת הבית. מאת ל. ואל. ציורים: גבריאלה רוזנטל.
 ירושלים, (דפוס התחיה), תשי"ח. 20 ע"י. 8°.
 369 ישראל. נציבות שרות המדינה. תדריך
 לעבודות הארכיב; <סיוטה>... בוצעה ע"י אהרן
 כפיר. ירושלים, (אוש), תשי"ז. [110] ע"י, ספסים. 4°.
 = מסלה [= תפקיד שהוטל] מס' 13. בראש השער: נצי-
 בות שירות המדינה. השירות לארגון ושיטות. בהכפלה.

ספרות עברית ומדע היהדות בחו"ל

עתונים

ראה גם להלן במדור „בתוך כתבי עת“.

371 *Jewish Heritage*; (a quarterly mag-
 azine devoted to adult study). (Washington,
 D.C.), B'nai B'rith Department of Adult
 Jewish Education. 8°.

העורך: Simon Noveck. חוב' 2: אביב 1958. 56 ע"י,
 תמונות.

קבצים

372 *Die Religion in Geschichte und Ge-
 genwart*; Handwörterbuch für Theologie
 und Religionswissenschaft. 3., völlig neu be-
 arb. Aufl. in Gemeinschaft mit Hans Frhr.
 v. Campenhausen, Erich Dinkler, Gerhard
 Gloege und Knud E. Logstrup hrsg. von
 Kurt Galling. Bd. 1: A-C. Mit 8 Tafeln
 und 4 Karten. Tübingen, J. C. B. Mohr,
 (1957). XXXII p., 1898 cols. 4°.

כרך זה יצא קונטרסים קונטרסים 30 באוקטובר 1956
 עד 12 בדצמבר 1957.

מהדורה זו היא על כל ערכיה ספר חדש. עוד יותר
 מאשר במהד' ב' (1927-32), חלקה המקביל לכתב זה: ק"ס
 ה' 81, שם גם תיאור) מרוכז כאן החומר העשיר אל
 תוך מאמרים על מושגים ונושאים חשובים, על זרמים
 ותנועות בדתות העולם כולו, ועל בעיות מרכזיות בחיי
 הכלל והפרט שיש להן איזה קשר שהוא עם השקפה
 דתית. הערכים כתובים בתכלית הצמצום והגיבוש במסירת
 העובדות והדעות, ומצטיינים בחלוקה שקופה. לעומתם

נמנעו, כפי שצינו תמהדירים, הערכים הקצרים על
 שמות עצם מן ההיסטוריה והגיאוגרפיה, שבהם נוהגים
 להרבות דוקא באנציקלופדיות. בכל זאת כרך זה עולה
 בהיקפו על החלק המקביל של מהד' ב' (1760 עמודות).
 לפי התכנית יקוף המפעל החדש ששה כרכים של ערכים
 וכרך אחד של מפתחות. בכרך ראשון זה השתתפו כ-600
 חוקרים ואנשי כמורה פרוטסטנטיים, רוב רובם מגרמניה,
 ומיעוטם הקטן מחוצה לה, ודבר זה קובע גם את הגישה
 לתופעות מתוך לעולם הנצרות. כמובן ניתנו רמזות
 רבות, ולכל ערך צורפה ביבליוגרפיה נבחרת ומצומצמת.
 עולם היהדות מיוצג בעיקר ע"י ערכים מתחום מדע
 המקרא. עורך מדור זה הוא ק. גלינג, והשתתפו בו חוק-
 רים רבים ונכבדים. עניני מקרא חשובים, עניני יהדות
 הבית השני ועניני ארץ-ישראל נידונו כאן, כמו במהד' ב'
 ובהתאם לשיטת האנציקלופדיה, בחלקים מיוחדים של
 ערכים כוללים. למשל: ערך אלגוריה, חלקו השני הוא
 אלגוריה במקרא; אפוקליפטיקה, ח"ב: אפוקליפטיקה
 יהודית. וכן רבים. כאן יש להצביע על הערך המקיף
 „בבל, ח"ג: מסורות בבל והמקרא“, מאת De Liagre
 Böhl.

על יד ערכים מסוג זה נמצאת שורת ערכים עצמאיים
 קצרים: ביוגרפיים (רק על אישים חשובים, אברתם,
 אחרון וכו'), גיאוגרפיים ארכיאולוגיים (בית-לחם וכו'),
 אתנוגרפיים (עמונים, אמורי, ארמיים וכו'), ערכים על
 עניני דת כנען ודת ישראל (חרב, בעל וכו'), וגם על
 חוקרי מקרא מפורסמים (אלט, אולברייט וכו'). ביתר
 פירוט נכתבו המאמרים על ספרי המקרא או על חלקים
 מהם (עמוס, דברי הימים, ספר הברית, משלי בלעם).
 עצם הנושא „מקרא“ נידון אף הוא בהתאם לשיטה

גבירול (לפי Avicbron): Colpe מטיב להבין את העקרונות הפילוסופיים, אך מתעלם יותר מדי משרתו הדתית של הפיטן הגדול. חסרה הערה על השפעת גבירול על הסכולסטיקה. אע"פ שגרמו לרשימה הביבליוגרפית הכללית על הפילוסופיה היהודית מאת ווארא, היה אולי רצוני להדריך את המעוניין במישרין אל הספרים של ניימרק, הוזיק ווילוס גוטמן על הפילוסופיה היהודית בתור מקורות ראשונים במעלה לאינפורמציה מדעית מדויקת, ומצד אחר היה אולי רצוני להזכיר את הביבליוגרפיות המקיפות על הפילוסוף ועל המשורר ב"J.EJ.

בעל שם טוב: Rapp מביא יותר ספרות משהיה במהד' ב' והוא גם מתקרב יותר ליסודות העיוניים שב"תורת הבעש"ט.

ליא1 בק (Holsten): על תורתו של בק בא רק משפט קצר וכללי למדי; ספריו העיקריים לא נזכרו, לא מדובר על בק כמנהיג יהודי גרמניה אחרי 1933. לכיבליוגרפיה חוסיף: Th. Wiener, The writings of L. Baeck, Studies in Bibliography and Booklore I (Cincinnati 1953-54), 108-144.

בומברג (Kümmerer): הערך וגם הביבליוגרפיה יותר מפורטים מאשר במהד' ב'. כיום נראה שערך זה יוצא דופן במקצת ממבחר הערכים.

בובר: Holsten מתאר אותו בעיקר כפילוסוף, מדי כיר את רעיון הדיאלוג, מציין את הדחיפה שנתן לדור שיח בין יהודים לנוצרים, ואף את דרכו בצינונות, לעומת זה חסר דבר על בובר מורה דור, מעצבו ומחנכו, על מתרגם המקרא וחוקרו, על השפעתו העצומה על יהודי גרמניה, ביחוד על הנוער. ביבליוגרפיה של כתבי בובר נמצאת בחוברת Martin Buber und sein Werk, ברלין, שוקן, 1938. היה רצוני לציין אותה, וכן את הביורגרפיה מאת Hans Kohn, הכוללת ביבליוגרפיה, ואת החוברת המיוחדת של Der Jude לכבוד יובלו של בובר, 1928.

חסידות (Holsten): יותר מבמהד' ב' מובלטים המניעים ההיסטוריים להתהוות החסידות ויטודותיה העירניים, גם תפקיד הצדיק מודגש, ויש לקבל את זה בברכה. אך מתקבל הרושם, שהמחבר ראה את החסידות יותר כמסדר תיאולוגי-פילוסופי מאשר כתנועת המונים. בין המוני העם תפסת האמונות והדעות היתה ללא ספק יותר נאיבית משהיא מתוארת כאן, והחזיקה הדתית יותר עמוקה. היה כדאי לציין את צורות החיים החדשים, צורות חיים יומיומיים, שיצרה החסידות בקרב המוני ישראל.

בתת-ערכים המשולבים לתוך חמשה מאמרים מבין המאמרים הכלליים על הביבליה והעיונים הקשורים בה. כל הערכים על נושא זה מקיפים כ-130 עמודות; עניני המקרא שבתוכם — כ-27 עמודות, ואלו הם הערכים המקראיים: 1: ביבליה, ח"א: מקרא. נידון בו בממצא ובהרבה, באיסוף ובקונגוציה, בלשון ובכתב. — 2: כתבי יד של המקרא. כתוב בהתחשבות עם ממצאי קומראן והחקירות החדשות במסורה. — 3: בקרת המקרא. כולל סקירה על השיטות המקובלות ועל החדשות. — 4: תרגומי המקרא. מכיל פרקים מיוחדים על התרגומים הארמיים. — 5: מדע המקרא. מדבר על התפתחות ההיסטורית ועל הענפים השונים של מדע זה בימינו. בחלק על הברית החדשה נזכרו גם חקירותיהם של יהודים בשטח זה. הערכים הללו נכתבו בידי F. Maas, Jepsen, Rud., Meyer, Rendtorff, Baumgärtel, Roberts, C. Kuhl ואין צורך לומר, שהם מעודכנים ומשתמשים בספרות החדשה עד לשנת 1954 לכל הפחות.

גם הערכים המעטים מתחום היהדות מהחורבן עד לימינו נכתבו מחדש; לא נוסף במדור זה אלא ערך אחד, הערך "שגל" (W. Grohmann). הצורה החדשה של הערכים הללו מראה בדרך כלל ניסוח יותר מגובש והתקדמות מדעית. אך מאחר שהערכים נכתבו במהדורה זו בידי לא-יהודים — במהד' ב' נכתבו חלקם ע"י חכמים יהודים — מורגשת לעתים התרחקות וזרות לגבי המציאות היהודית; הפרטים המובאים לא נראים תמיד במשקל הראוי להם ולא תמיד באה לידי ביטוי חשיבותם בעולם היהודי. נציין כמה פרטים:

ערך "עקיבא": Huntzinger תולה בו בר' עקיבא כביכול את הקולר ביחס לתוצאות הפנימיות של מרד בר' כוכבא. אם הערכתו מסתפקת בכך, הרי היא חדצדית למדי. אנטישמיות: הערך נתקצר לגבי מהד' ב'. וזאת אחרי דור, שבו האנטישמיות שלטה בכיפה והשתוללה בצורתה האיומה ביותר. יש כאן אמנם עיון ביטודותיה הרציונליים והאירציונליים, אך מועט כאן החומר העובדי דתי ההיסטורי, בפרט על האנטישמיות הגזעית נאמר מעט מדי. קשה להבין, איך אפשר לדחות את זרעותיה במשפט אחד כללי, ללא הזכרת שמות ומצבים, בשעה שגורות ועיוניים של ימי הביניים פורסו. בדברו על המלחמה באנטישמיות הזכיר פריק במהד' ב' עוד את המיסיון; כאן רואה המחבר (Holsten) תרופה בהפצת האמונה הצרופה בין הנוצרים; במדינה החילונית של ימינו אין הוא רואה בכלל דרך לדאג את האנטישמיות.

באנד 2: [אותיות] גר. ניו-יארק, אלזעלטלעכער יידישער קולטור-קאנגרעס, (1958). [14] ע' / 552 עמודות. 4°. הקדום: ק"ס ל"ג 44, שם גם תאיר.

376 Altmann, Alexander. Jewish studies; their scope and meaning today. London, Hillel Foundation, 1958, 16 p. 8°.

הרצאה באוניברסיטת לונדון, 1957, במסגרת ה-Hillel-Foundation.

377 American Jewish Periodical Center. Jewish newspapers and periodicals on microfilm, available... Cincinnati, American Jewish Periodical Center [of the Hebrew Union College—Jewish Institute of Religion], 1957. 56 p. 8°.

הרשימה מכילה רק עתונים וכ"ע שיצאו באה"ב.

378 Benzing, Josef. Bibliographie der Schriften Johannes Reuchlins im 15. und 16. Jahrhundert. Bad Bocklet, W. Krieg, 1955. XIV, 50 p., pls. (facsim.). 4°. = Bibliotheca bibliographica, 18.

כולל כתביו על נושאים יהודיים.

379 Hemmerle, Rudolf. Franz Kafka; eine Bibliographie. München, R. Lerche, 1958, 138 p. 8°.

ע' 121'47: ספרות עליו (ביבליוגרפיות, ספרים, מאמרים, דברי מבוא וכו', 1280 ערכים; אח"כ: דברי בקורת, עיבודים והמחזות; תמונות לספריו).

380 [Orlinsky, Harry Meyer?]. Bibliography of Harry M. Orlinsky. New York, N.Y., 1957. 15 numb. 1. 4°.

בשכפול. "להפצה פרטית בלבד".

381 Polska akademia nauk. Komitet orientalistyczny. Bibliografia polskich prac orientalistycznych <1945-1955>. Warszawa, Państwowe wydawnictwo naukowe, 1957. 90, [21] p. 8°.

"ביבליוגרפיה של פרסומים פולניים במזרחנות <1945-1955>". בהוצאת הועדה למזרחנות ליד האקדמיה הפולנית למדעים. — פרסומים במדעים יהודיים רשומים בפרקים: פרסומים פריודיים וסריות במזרחנות, תולדות המזרחנות וארגונה... ביבליוגרפיה המזרח הקדום. סמיטי

גם לא נזכרו ההשפעות הרבות הפוריות, שהשפיעה החסידות על הספרות העברית והיודית.

הרמן כהן: J. Klein דן בשיטתו הפילוסופית ובאחד מסודותיה החשובים, היא מוגת הפילוסופיה של קנט עם תורת המוסר של נביאי ישראל. ההערכה שונה כאן לגמרי מזו שבמהד ב. הודגש במיוחד, ובצדק, שינוי הערכין שחל במחשבתו של כהן הזקן, וכן בצדק הגרעין האקסיסטנציאלי הטמון כבר ברעיון ה"קורלציה". לא זכו להערכה ואף לא נזכרו שלשת הכרכים של Jüdische Schriften ותיאור דמותו מאת תלמידו הגדול פרנץ רוזנצווייג בכרך א' שלהם, שהוא בודאי הערכה מעולה של אישיותו.

ספרות אחרונה נוספת על כהן, וכן על בק ועל בובר, ימצא הקורא בביבליוגרפיות שבשנותונים של "מכון ליאו בקי", לונדון, והשווה גם קטלוג מס' 3 של "היורן לייב ריי", לונדון, 1958. ג. י. אורמן

373 Schindler, B[runo], ed. Gaster centenary publication. London, pub. for and on behalf of the Royal Asiatic Society... by P. Lund, Humphries & Co., 1958. 4 p. l., 40 p., front. (port.). 8°.

קובץ של דברי הערכה לאיש ולמפעלו. ע' 71: E. Robertson: The Ancient Scroll of the Samaritans. — ביבליוגרפיה, מחוך Gaster anni-versary volume 1936, עם השלמות ותקונים: ע' 40'23.

ביבליוגרפיה ותולדות חכמת ישראל

374 בערנשטיין, מרדכי וו. דער ספר — אוגדער פאן: מאנאגראפיעס צו דער געשיכטע פיר הונדערט פופציק יאר פון יידישן דרוקדעק. נומער 1. בוענאס-אירעס, ביבליאטעק "ביכער-וועלט", תשי"ז. 63, [1] ע', פקסימיים לים. 8°.

התכן: וועגן ביבליאגראפיע. — א. מ. הברמן: חיים שווארץ [ע"פ מאמרו בק"ס ל"א 500'483]. — ב. ברילינג: מקורות וועגן דער דרוקדעק אין פראנקפורט דארן [ע"פ מאמרו ב"ס SBB, 1956-1953, והשווה גם ק"ס ל"א 136'145, 254'252]. — ש. ש. פייגענזאהן: הונדערט פערציג יאר ווילנער ראב-דרוקדעק [ע"פ מאמרו ב"הספרי", תשי"ד תשט"ז]. גם הפקסימיים שבחוברת לקוחים מן המאמרים הנ"ל.

375 לעקסיקאן פון דער נייער יידישער ליטעראטור.

רוח הנבואה; מתוך גישה מעשית זו הוא מנתח בשבעה פרקים תכונות אופייניות של הנבואה המקראית.

386 Balla, Emil. Die Botschaft der Propheten... Hrsg. von Georg Fohrer, Tübingen, J. C. B. Mohr, (1958), VII, 484 p. 8°.

בתוך תאור דמותם של הנביאים משולבים הפרקים החשובים של כתביהם בתרגום חדש; לכן אין הם מופיעים בסדר הכתובים כי אם בסדר עניינדיעוני. גם ספורי הנביאים מספרי שמואל ומלכים כלולים בספר. הפרק האחרון, על חגי זכריה ומלאכי, שוחזר ע"פ רשימות מעז בון המחבר. הספר, המבוסס על מחקר מדעי של שנים רבות, פונה לצבור המשכילים, ולכן לא הוסף לו מנגנון מדעי.

387 Beyerlin, Walter. Die Kulturtraditionen Israels in der Verkündigung des Propheten Micha. [Tübingen, Universitäts-Bibliothek, 1958]. VIII, 156 l. Diss. Tübingen, 1956. מיקרופילם מכתב-מכונה.

388 Bible, tr. Dutch. De Bijbel; toegelicht voor het Nederlandse volk, onder redactie von F. W. Grosheide, J. Ridderbos [a.o.]... Kampen, J. H. Kok, [1957], 8°.

Cont.: Leviticus... door S. Hoekstra. 123 p. — Nahum, Habakuk, Zefanja, Haggai, Zacharia, Maleachi... door J. A. Schep, P. N. Kruyswijk [a.o.], 123 p.

מקורם יצאו: במדבר, 1955. ישעיה (ק"ס ל"ב 36 מס' 294). ירמיהו (ק"ס ל"א 71 מס' 722). איכה, 1957.

389 Bible, Song of Solomon. Das Lied der Lieder, das man dem König Salomo zuschreibt. Übertragen von Manfred Hausmann, Frankfurt a.M., S. Fischer, (c 1958). 47, [1] p. 8°. עם אחרית דבר מאת המתרגם.

390 Bulley, Margaret H[attersley], ed. Great Bible pictures... London, B. T. Batsford, (1957). 142 p. incl. 62 illus. 4°.

אוסף תמונות מגדולי אמני הרנסנס והברוק. 15 התמונות הראשונות על נושאים מקראיים.

391 Calvin, [Jean]. Commentaries, New-York translated and ed. by Joseph Haroutunian, in collaboration with Louise Pettibone

קה (כולל מדעי היהדות). המזרח הקרוב. מקורות מורחבים לתולדות פולין ולעמים הסלביים. היחסים של אירופה, ובמיוחד של פולין, אל המזרח. תרגומים.

382 Reden und Ansprachen im Reuchlin-jahr 1955... Pforzheim, Im Selbstverlag der Stadt, 1956. 75 p., pls. 8°.

על למודיו העבריים של רויכלין ועל פרשת פפרקורן ר' בנאום האחרון, מאת ק. פריינדראנק, ע' 53 ואילך.

מדע המקרא

כולל: מגלות מדבר יהודה

383 תנ"ך. תורה ונביאים וכתובים. The Holy Scriptures according to the Masoretic text. v. I-II. Philadelphia, the Jewish Publication Society of America, חש"י. [2], 8, [4], 948; [4], 2264 [948]. ע' 8°.

עברית, צלום לפי הוצאת סונצינו, לונדון, ואנגלית, צלום מהד' א', פילדלפיה 1917, עמודה מול עמודה. על תולדות התרגום, מעשה משותף של מלומדים יהודיים באה"ב, ר' מהד' א', ע' וו"א.

384 Auzou, Georges. La tradition biblique; histoire des écrits sacrés du peuple de Dieu. Paris, Editions de l'Orante, (1957). 462 p., 1 l. 8°. Connaissance de la Bible, 2.

ספרות המקרא והחיזונים מתוארת כאן מבחינת השתרשותה בהתפתחות התרבותית, החברתית והמדינית של ישראל ועל הרקע היותר רחב של התערבות ממלכות המזרח הגדולות בא"י. אחרי פרק הסתייגה על המזרח בכ"ל באים חשעה פרקים העוקבים אחרי מהלך ההיסטוריה הישראלית מימי האבות עד לתקופת רומי ושני פרקים על הברית החדשה (ע' 361-451). במקומות המתאימים משולבים אל תוכנם תאורי הספרים או חלקי הספרים המקראיים, שנתחברו באותו זמן, וגם ידיעות על מתבריהם. המחבר מבלים את הרעיונות החשובים, קובע את מקום הספרים במהלך ההתפתחות הספרותית ומעריך את אופיים הספרותי. ההרצאה מיוסדת על תוצאות הבקורת, הגישה היא קתולית-נאורה, והספר מיועד לקהל המשכילים.

385 Baab, Otto J[ustice]. Prophetic preaching; a new approach. New York, Abingdon Press, (c 1958). 159 p. 8°.

המתבר דורש שהמסיף והדרשן שבימינו יהיו חדורים

italiana integrale annotata da E[doardo] Bratina. Trieste, Editrice libraria "Sirio", [1957]. 116 p., map. 8°.

תרגום סרך היחד עם הערות קצרות ומעטות. ע' 47:5 : מבוא המתרגם.

396 **Domínguez Casanueva, José Pablo.** Arqueología en tierras de la Biblia. (Santiago, Instituto chileno israelí de cultura, 1957). 22 p. 8°.

הרצאה באוניברסיטה הקתולית של צ'ילה ב-24 ביולי 1956. בראש השער: José Pablo Domínguez C.

397 **Forderer, Manfred.** Religiöse Geschichtsdeutung in Israel, Persien und Griechenland zur Zeit der persischen Expansion; das Auftreten des Perserreiches in der zeitgenössischen Geschichtsdeutung. [Tübingen, Universitäts-Bibliothek, 1958]. [2], V, 362 l. Diss. Tübingen, 1952. מיקרופילם מכתב-מכונה.

398 **Foulkes, Francis.** The acts of God; a study of the basis of typology in the Old Testament. London, Tyndale Press, (1958). 40 p. 8°. = The Tyndale Old Testament lecture, 1955.

מצדיק את השיטה הטופולוגית בפרשנות הנוצרית מתוך המקרא עצמו, ועומד על היחס בין השיטה הטופולוגית לבין השיטה האלגורית.

399 **Grant, R[obert] M[cQueen].** The letter and the spirit. New York, Macmillan, (c 1957). VIII, 163 p. 8°.

על הפרשנות האלגורית אצל היוונים ואצל אבות הכנסייה. בפרק "משה, הנביאים והרוח" (ע' 40:31, כיבליוגרפיה ע' 150/1) מדובר בעיקר על פילון, שעל דבריו סומך המחבר גם במקומות אחרים, בפרט בפרק על המינוח הפרשני היווני (ע' 133:120).

400 **Guiton, William Henri.** Introduction à la Bible... 5e éd. Bruxelles, Editions de la Librairie des Eclaireurs unionistes, 1957. 299, [3] p. 8°.

כתוב מתוך גישת הבאפטסיסטים הנוחים את בקורת המקרא. מבוא לתנ"ך: ע' 170-19.

401 **Haag, Herbert.** Die Handschriften-

Smith, London, SCM Press, (1958). 414 p. 8°. = The Library of Christian classics, 23.

מבחר מפרושי קליון לביבליה, עם מבוא מקיף על דרך פרשנותו והתהוות פרושיו. בו גם כמה הערות על ידעיו חיו בעברית (ע' 18). הלקט ערוך לפי נושאים תאולוגיים ומשולבים בו מספר קטעים מפרושי לספרים מקראיים. פרושים אלה הם למעשה דרשות, ומקורם הן הרצאותיו בפני תלמידיו ב"אקדמיה" בויננה.

392 **Charisteria orientalia praecipue ad Persiam pertinentia.** (Ioanni Rypka... hoc volumen sacrum). Ediderunt Felix Tauer, Vera Kubičková, Ivan Hrbek. Praha, Československá akademie věd, 1956. 411 p., front. (port.). 8°.

ספר יובל למאות ששים שנה לחוקר הספרות הפרסית והתורכית, עם ביבליוגרפיה של כתביו. מהתכן: S. Segert: Die Versform des Hohenliedes (p. 285-299).

393 **Childs, Brevard S[pring].** A study of myth in Genesis I-XI. Erster Teil der Inaugural-Dissertation... Basel, Plymouth, 1955. 2 p. l., 103, [21] p., 1 l. 4°.

על הנושאים המיתיים במעשה בראשית ובספורי גן עדן, המבול וההפלה. בפרושו לפרקים אלה מעלה המי חזר את היסודות המיתולוגיים לפרשנות, וכן באופיים, מעמידם מול מקורותיהם בספרויות המורה, ועומד על התמורות שחלו בהם במסורות הישראליות. — בהכפלה. **Damascus covenant.** The Zadokite documents... ed... Ch. Rabin. 491 מס' 491.

394 **Dead Sea scrolls.** The nezer and the submission in suffering hymn from the Dead Sea scrolls; reconstructed, vocalized and translated with critical notes by Meir Walenstein. Istanbul, Nederlands historisch-archaeologisch instituut in het Nabije Oosten, 1957. 5 p. l., 47 p., pls. (facsim.). 4°. = Uitgaven van het Nederlands historisch-archaeologisch instituut te Istanbul, 2.

ההודיות טו ויו ממגלת ההודיות (הוצ' ליכט, 149:131).

395 **Dead Sea scrolls.** Regole della comunità Essena del Mar Morto; prima versione

אלה אמנם יש להם כאן מקום נכבד, אך על ידם הוקצו מקום רב לדברי מבוא אל המקרא בחינת יצירה דתית מובהקת ובחינת ספר קדוש וספר יסוד של הכנסיה הקתולית. צרוף מסורות אלה קובע את מבנה הספר ואת תכנון לפרטי.

החלק הראשון של הכרך שלפנינו משמש מבוא כללי לביבליה הקתולית (ע' 212). באמצע חלק זה, בין הפרק על השראת רוח הקודש על מחברי כתבי הקודש לבין הפרק על דרכי הפרשנות הקתולית השונות בעבר ובהווה, ניתן גם מקום לדיון על השיטה המדעית המודרנית המטפלת בנוסח, וכאן מובדל יפה בין הסוגים השונים של הבקורת. החלק השני והעיקרי של כרך זה (ע' 214-836) מוקדש לספרים הבודדים של המקרא ושל החיצונים. אף הוא מוקף מסגרת רחבה: הוא פותח בסקירה על הרקע ההיסטורי-מדיני של המקרא (214-275) ומסיים בפרק מס' כמ, "התהוות המקרא", שבו מתוארת למעשה ההתפתחות הדתית של ישראל בקהיה הראשונים (785-836). גם הפרקים האמצעיים, המיוחדים לכל אחד ואחד של הכ"ד והחיצונים, מכילים לא רק ניתוחים של תוכן הספר הנדון ושל הרה"כ הספרותי, אלא נאמרים בהם דברים חשובים על ערכו הדתי ועל משמעותו הדתית. נטיה זו באה לידי ביטוי גם בדיון על התורה בכללה או על ספרות הנביאים בכללה (344-381, 482 ואילך).

לכל פרק נוספה ביבליוגרפיה נבחרת קצרה. מסרת הספר היא להיות מורה דרך מעודכן ובעל רמה מדעית ללמוד המקרא; הוא מיועד לכמרים, לסטודנטים ואף לב"עלי השכלה מעולה שאינם אנשי מקצוע.

407 James, E[dwin] O[liver]. Myth and ritual in the ancient Near East; an archaeological and documentary study. London, Thames and Hudson, (c1958). 352 p., map, fold, tab, 8°.

המחבר מלקט בשמונה פרקים חומר רב מתרבויות עמי הקדם, לרבות יוון, כדי לברר בפרק האחרון (ע' 279-310) את משמעות המיתוס ואת תפקידי הפולחן. לעם ישראל ולאיי מוקדשים קטעים מיוחדים בכל פרק, ובהם נווונים גושאים כגון: הפולחן בכנען ובישראל, המלוכה, מעשה בראשית, דואליזם, אסכולוגיה, מיתוסים איטיולוגיים, ועוד. ביבליוגרפיה: ע' 338-345.

408 Kenworthy, F[red], Ancient prophecy and modern crisis; the relevance of Old Testament prophecy to-day. London, Lindsey

funde aus der Wüste Juda. Zürich, (Schweiz. katholische Bibelbewegung <SKB>, 1958. 48 p. 8°. = Biblische Beiträge, 15/16.

402 Hayden, Eric W[illiam]. Faith's glorious achievement; three studies in the Book of Habakuk... London, Marshall, Morgan & Scott, (1958). 43 p. 8°.

עיונים באמונת חבקוק, למי סדר הפסוקים. הרצאות בפני ה- Christian Union של אוניברסיטת לונדון.

403 Hobbs, Herschel H. Moses' mighty men. Nashville, Tenn., Broadman Press, (c1958). X, 108 p. 8°.

דרשות נוצריות על דמויות מן המקרא.

404 Hoenig, Sidney B[enjamin]; Samuel H. Rosenberg. A guide to the prophets. New York, Yeshiva University, Department of Adult Education, Community Service Division, 1957. XIV p., 11, 224 p. 8°.

על נביאים ראשונים ואחרונים, לכל ספר מיועד פרק בפני עצמו, וכל פרק מכיל ידיעות קצרות על מחבר הספר המקראי, רקעו ההיסטורי, תוכנו ואופיו, וכן רשימות של הפסרות, של קטעים המוצעים ללימוד, של נושאים לעיון מיוחד ושל ספרות מתאימה. בנוסח רשימה של פרקים וניבים מפורסמים, מבחר קטעים בתרגום אנגלי, ביבליוגרפיה, תכנית לעיון נוסף ומעמיק בתנ"ך. הספר מיועד להוראת מבוגרים, הגישה היא דתית מסורתית. מהד' א': ק"ס כ' 145.

405 Hyatt, J[ames] Philip. Jeremiah, prophet of courage and hope. New York, Abingdon Press, (c1958). 128 p. 8°.

ספר ביוגרפי עממי, עם הבאות רבות מס' ירמיהו.

406 Introduction à la Bible, sous la direction de A[ndré] Robert et A[ndré] Feuillet. T. I: Introduction générale. Ancien Testament. Par P. Auvray, A. Barucq [a.o.]. (Tournai), Desclée, (c1957). XXV, [3], 880 p., 9 maps on 4 fold, 1, 8°.

ספר מקיף ועשירי-הן זה אינו מצטמצם בהגשת תוצאות השיטה הספרותית-היסטורית בלבד, שעיקר עיסוקה בספרי מבוא הוא נתוח כל ספר וספר, בהבהרת תהליך האיסוף ובידור השתלשלות הנוסח והתרגומים. עיונים

המשפט העברי (ע' 96'83) מתוארים רק המוסדות המשפטיים בתקופת המקרא.

414 **Moorehead, William G[illogly]**. Outline studies in the Old Testament, book by book. Grand Rapids, Mich., Zondervan Publishing House, [1957]. 2 p.l., 363 p. 8°.

מגיש את תכנון של כל ספר וספר, מוסיף הערות על מבנהו, ועומד בקצור על כמה מתכונותיו. נדפס תחלה 1893. למתחילים בלמוד התנ"ך.

415 **Paracelsus**. Auslegung des Psalters Davids. Teil II: Kommentar zu den Psalmen 103 <104> bis 117 <118>, bearb. von Kurt Goldammer. Wiesbaden, F. Steiner, 1957. XX, 260 p. 8°. = Theophrast v. Hohenheim gen. Paracelsus: Sämtliche Werke, Abt. 2: Theol. u. religionsphilos. Schriften, Bd. 5.

חוקר הטבע, הפילוסוף והמיסטיקן מימי הרנסנס כתב את "פרוש תהלים" באחת מעיירות באווריה בשנת 1530; ממנו נשתמר הפרוש למזמורים ע"ה-ק"ה, וספק הוא אם בכלל חובר פרוש למזמורים הקודמים. הנוסח מתפרסם כאן לראשונה ע"פ כתבי יד שונים, ומצורפים לו חלופי גרסי אות והסברים לבטויים קשים. לפרוש אופי דרשני מובהק, בעצם הדבר הוא מורכב ממאמרים קצרים שונים, שנושאים נקבע ע"י הסטק הבא להידרש. במאמרים אלו דן פרצלי סוס בבעיות דתיות, תאולוגיות, מוסריות, חברתיות, ואף בשאלות האקטואליות של הכנסיה; הם מכילים רעיונות מקוריים וחמר חשוב להכרת התאולוגיה של פרצלסוס, ועליהם עמד המהדיר במונוגרפיה שעתידה להתפרסם. השוה גם Paracelsus, Sozialethische und sozialpolitische Schriften, hrsg. v. K. Goldammer, Tübingen 1952 ובביבליוגרפיה חלק א', ע' xxi, xxvii, וחלק זה, ע' xv-xiii. — רשימת הנושאים הנוגעים ר' ע' xxvi-xx. — הקודם: ק"ס ל"א 441.

416 **Parrot, André**. Babylon and the Old Testament. (Translated by B. E. Hooke). London, SCM Press, (1958). 166 p., illus., maps, plans, pls., chronol. tab. 8°. = Studies in biblical archaeology, 8.

מקור: ק"ס ל"ג 50; תרגום גרמני: ק"ס ל"ג 318.

417 **Pépin, Jean**. Mythe et allégorie; les origines grecques et les contestations judéo-

Press, (1958). 29, [3] p. 8°. = The Essex Hall lecture, 1958.

409 **Kraus, Hans Joachim**. Das Volk Gottes im Alten Testament. Zürich, Zwingli Verlag, (1958). 79 p. 8°.

הספר מיוסד במדה רבה על השקפותיהם של נאח ושל פון ראד על המסורות וגלגוליהן, על קשירתן במעשי פולחן, וביחוד על החיות, שאת העולם הדתי של המקרא צריכים לראות בעיני המקרא עצמו. מתוך גישה זו סוקר המחבר את תולדות ישראל מראשיתן עד לימי עזרא ונחמיה; היסטוריה זו היא בעיני היסטוריה של בחירה ושל חסדי ה' עם עמו. דרך הרצאת הדברים מכונת לקהל רב.

410 **Kroeker, Jakob**. Jeremia; der Prophet tiefster Innerlichkeit und schwerster Seelenführung... Überarbeitet und ergänzt von Hans Brandenburg. 2. Aufl. Giessen, Brunnen-Verlag, (c 1958). XII, 290 p. 8°.

= [Jakob Kroeker:] Das lebendige Wort, 6. Die Propheten oder das Reden; הראש השער: Gottes <vorexilisch> מ"ה א' 1936. מס' 8 של הסדרה, על דניאל: ק"ס ל"ג 317, שם גם ציון על כל הסדרה ועל מגמתה.

411 **Medico, H[enri] E. del**. The riddle of the scrolls... Translated by H. Garner. London, Burke, (1958). 432 p., facsim., pls., plan. 8°.

המקור, L'énigme des manuscrits de la mer Morte: ק"ס ל"ג 455, שם גם תאור.

412 **Mensching, Gustav**, ed. Leben und Legende der Religionsstifter; Texte, ausgewählt und erklärt. Darmstadt, Holle Verlag, (c 1955). 348 p. 8°.

על משה: ע' 70'21. אחרי מבוא ביוגרפי-בקרתי ניתנים קטעים ונחרים מס' שמות, במדבר וסוף דברים בתרגום גרמני.

413 **Monier, Raymond**. Histoire des institutions et des faits sociaux des origines à l'aube du moyen âge. Paris, Editions Montchrestien, (1956). 633 p., fold. map. 8°.

בראש השער: — en collaboration avec Guil- laume Cardascia, Jean Imbert — במקר על

on 15 l. 8°. = Aberdeen University studies, 138.

במבוא ניתן תאור מפורט של כה"י היקר. כ"י זה מכיל את המקרא כולו, עם מסורה, לפי הסדר הנהוג בדפוסים, חוץ מבגילות, על 388 דפים של קלף ובכתובה ספרדית. חסרים רק דפים אחרים. למקרא קודמים: חלופי בן אשר ובן נפתלי לכל המקרא, אך מאמצע סי' תהלים והלאה בלי נקודה, ולוח ההפטרות. לפי הקולופון נכתב כה"י ע"י יצחק ב"ר דוד בלאנסי במצות הגביר יוסף ס"ט בן יעקב אל" בלייא שבבט רנ"ד; רות משער, שהמעתיק החל בעבודתו כבר בספרד וסיימה בנפולי. גם סגנון העיטורים הנה דרים רומן למקום זה. לא ידוע מה היו גלגולי כה"י עד שהגיע לסקוטלנד. הראשון שהשתמש בו היה כנראה קנ"י קוט (מס' 139 לפי סימונו). — הלוחות מראים: דף א"ח עם החלופים ולוח ההפטרות במסגרת עיטורית רבת פאר (אך יש להצטער על שא"א להכיר את הנקוד גם במקום שישנו), ההתחלות של כמה ספרים והכריכה.

424 Scholl, Robert. Jeremia; der Prophet unter dem Kreuz. Wuppertal, Sonne und Schild, 1958. 143, [1] p. 8°.

נאומי הנביא והפרקים הספורים מתורגמים מחדש, מסודרים לפי סדר כרונולוגי ומשולבים אלו בתוך אלו. לפעמים הורחבו ע"י דברי פרפרזה פרשנית. קודם מבוא קצר. רשימת הפרקים המתורגמים: ע' 142-144.

425 Schubert, Kurt. Die Gemeinde vom Toten Meer; ihre Entstehung und ihre Lehren. München, E. Reinhardt, 1958. 143, [1] p. 8°.

„סדרת הרצאות לתלמידי כל הפקולטות באוניברסיטת וינה בקיץ 1957... הנמוקים המפורטים לדעתי כבר נתתי בספרות המקצועית... חשוב היה בעיני להצביע על כך, שההיסטוריה של רבות מדעותיהם ותורותיהם של בני הכת מתחילה כבר במקרא. בעיקר התעניינתי לתאר את תורות הכת ואת קשריה לברית החדשה וליהדות הפרושית תלמודית-רבנית“. (מההקדמה). — ביבליוגרפיה: ע' 142-144.

426 Sims, Albert E[dward]; George Dent, ed. Who's who in the Bible; an ABC cross reference of names of people in the Bible. London, W. Foulsham, (c 1958). 96 p. 8°.

427 Smith, Cushing. Behold! Genesis; what the two Bible accounts are all about.

chrétiennes. (Paris), Aubier, Editions Montaigne, (1958). 1 p. l., 522 p., 1 l. 8°. (Philosophie de l'esprit).

Part. cont.: L'allégorisme grec et l'allégorisme juif (p. 215-244).

418 Perry, F[rank] T[homas]. Our most ancient ancestors. Ilfracombe, A. H. Stockwell, (1958). 304 p. 8°.

על ספורי המקרא (בעיקר סי' בראשית ושמות) ועל הכרונולוגיה המקראית. המחבר נוקט בדעה שהאנגלית סכסכים הם צאצאי שבט יוסף והאירים הם מבני ארם.

419 Pfeiffer, Charles F. The book of Leviticus; a study manual. Grand Rapids, Mich., Baker Book House, 1957. 2 p. l., 60 p. 8°. = Shield Bible study series, 2.

מדריך לסטודנטים של סמינריונים תאולוגיים. מכיל מבוא קצר וסקירה על התנ"ך, פסוק אחרי פסוק, עם הסברים ענייניים קצרים.

420 Popma, K. J. De boodschap van het boek Job. Goes, Oosterbaan & Le Cointre, 1957. 235, [2] p. 8°.

עוקב אחר מהלך המחשבה בנאומי הויכוח ועומד על משמעותו הדתית של סי' איוב.

421 Ricciotti, Giuseppe. La Bibbia e le scoperte moderne. Firenze, Sansoni, (1957). 138 p., 1 l., illus., facsim., map, plans, XXIV pls. on 12 l. 8°. = Le piccole storie illustrate, 8.

על הרקע הגאוגרפי והארכאולוגי של דברי ימי ישראל עד לחורבן הבית השני. עם פרק מיוחד על כת מדבר יהודה ועם תמונות רבות. סדרת מאמרים זו נדפסה תחלה בכה"ע L'Europeo בשנת 1957.

422 Ridout, Samuel. Lectures on the Books of Judges and Ruth. New York, Loizeaux, (1958). 332, 77 p. 8°. (Bible truth library).

בדרך של דרשה נוצרית. יצא ראשונה 1900.

423 Roth, Cecil. The Aberdeen codex of the Hebrew Bible. Edinburgh, pub. for the University of Aberdeen by Oliver and Boyd, (1958). 3 p. l., 37 p., 1 l., 25 pls. (incl. facsim.).

l., 18 p. 8°. "Claude Montefiore centenary lecture, 1958".

433 Tobit. The Book of Tobit; an English translation with introduction and commentary, by Frank Zimmermann. New York, pub. for the Dropsie College for Hebrew and Cognate Learning by Harper, (c 1958). XII p., 1 l., 190 p. 8°. (Jewish apocryphal literature).

צימרמן... בא לידי המסקנה שהספר נחבר בידי יהודי תושב אנטיוכיה במחצית השנייה של המאה השנייה לפסה"ג. לתאריך זה ניתנו ראיות נוספות... והופץ אור חדש על תרבות היהודים בצפון מלכות הסילבקים". (מההקדמה). מבוא: ע' 421, ע' 123-43: טקסט יוני והרגום, עמוד מול עמוד, עם פרוש ומקצת שנויי נוסח בתחומי העמוד. בנספח (178-127) מדובר על תולדות הנוסחים השונים, על התרגומים השונים, על המקור העברי או הארמי שאבד. ביבליוגרפיה: ע' 180-178. — מקודם יצאו בסדרה זו: מקבים א (ק"ס כ"ח 156), ב (ק"ס ל"א 440), ג (ק"ס ל' 354), הכמת שלמה (ק"ס ל"ג 180) ואגרת אריסטיוס (ק"ס כ"ח 345).

434 Tresmontant, Claude. La doctrine morale des prophètes d'Israël. Paris, Editions du Seuil, (1958). 197, [2] p. 8°.

המחבר מעיין במיוחד בבניית הסוב והרע, ברעיון הברירה ובמושג החטא, חטא היחיד וחטא הצבור. הוא מדיגש את נטיית המקרא להרחקת המיתוס, ובתאורו את השקפות הנביאים על ההיסטוריה הוא מציין את אופיו "הדיאלקטי". בסוף באה השואת דעות המקרא לדעות הברית החדשה. הספר הוא כעין המשך של ספריו הקודמים: Essai sur la pensée hébraïque (ק"ס ל"ב 172, שם גם התכן, מהד' ב: ק"ס ל"ג 466), Etudes de métaphysique biblique (ק"ס ל"ג 51, שם גם התכן).

435 Unger, Merrill F[ederick]. The Dead Sea scrolls and other amazing archaeological discoveries. Grand Rapids, Mich., Zondervan Publishing House, (c 1957). 1 p. l., 121 p. 8°.

בחלק הראשון מדובר על משמעות התגליות להבנת ראשית הנצרות; בשני מתוארות תגליות ארכאולוגיות אחרות, בעלות חשיבות לחקר המקרא, שפוררו בשעתן הרב.

New York, Pageant Press, (c 1957). 125 p. 8°. על בראשית א"ג.

428 Smith, Wilbur M[orehead]. Egypt in biblical prophecy. Boston, Mass., W. A. Wilde, (c 1957). 256 p., maps (on lining papers). 8°.

על דברי הנביאים על מצרים. מקצת הנבואות נחקמו, מקצתן עתידות להתקיים.

429 Stuttgarter Bibelhefte. Stuttgart, Quell-Verlag, (c 1957). 8°.

Cont.: Johannes Bergdolt: Hesekiel. 96 p. — Johannes Fichtner: Obadja, Jona, Micha. 63 p. — Eberhard Weissenstein: Nahum, Habakuk, Zephania. 53 p., 1 l.

חלקים אחרים: בראשית (ק"ס ל"א 187 מ"ס 1436), שמות-דברים (ק"ס ל"א 440 מ"ס 2787), ישעיהו א"ל (ק"ס ל"א 438 מ"ס 2766), ירמיהו, איכה (ק"ס ל"ב 299 מ"ס 1650), הושע, יואל, עמוס (ק"ס ל"ג 170 מ"ס 1046), משלי, קהלת, שיר השירים (ק"ס ל"ב 299 מ"ס 1651). בכל המקומות תאורים צורים.

430 Suball, Louis. Die Neuentdeckung der Erde... Mit 70 Abb., Zeichnungen und Karten im Text und in zwei Beiheften. Wien, G. Fromme, (c 1958). XII, 257, [1] p. 8°. Beihefte (in pockets): 1: Karten. 9 fold. maps. — 2: Globus-Abbildungen. 39 illus. on 13 fold. pls.

מציע תאוריה חדשה על גידות הקוטב הצפוני והדרומי מסביב לכדור הארץ. בעקבותיה מוסברים המבול, קריעת ים-סוף ותופעות אחרות שהן למעלה מן הטבע ושזכרן בא במקרא (ע' 210-205).

431 Sutcliffe, Edmund F[elix]. Der Glaube und das Leiden nach den Zeugnissen des Alten und Neuen Testaments. (Übersetzt von Ch. Edelstein). Freiburg, Herder, (1958). 4 p. l., 209, [1] p. 8°.

המקור... Providence and suffering... ק"ס ל"ב 298, שם גם תכן חלקי.

432 Thomas, D[avid] Winton. The Hebrew Bible since Claude Montefiore. London, Liberal Jewish Synagogue, [1958]. 1 p.

לושת חלקים אלו מורכב סרקים רבים, שרובם מסתעפים מצדם לסעיפים מספר. כרך ב' יוקדש למוסדות הצבא והדת. הספר פונה בראש וראשונה אל המשכיל, המחפש הר"ה רכה בהבנת רקע דברי המקרא ולא אל החוקר המקצועי. משום כך ויתר המחבר על הערות, על הבאת דברי החוקר רים בשם אומרים ועל ציון אותם המקורות, שאינם כל"י לים בביבליה הקתולית. מאותו הטעם הסתפק בדרך כלל בהנמקה קצרה של דעתו הוא, מבלי להיכנס לדיון על גימוקי מתנגדיו. אך מוסיף הוא בסוף הספר בביבליוגרפיה נבחרת ומעורכנת המסודרת לפי ענינים. לשבחה המיוחד של בביבליוגרפיה זו ציון, שאינה מדלגת על מחקרים, שהמחבר חולק על מסקנותיהם. למשל מחזיק דה וו בספרו החדש בדעתו הידועה, שהפקידות המלכותיות אור-גנה בישראל לפי מתכונת הפקידות המצרית² (עמ' 149, 188/9), אך המעין בביבליוגרפיה ימצא בה גם את מאמרו של מור, הקובע לפקידות זו מוצא כנעני³. בשאלת התי-חלת השנה בישראל חולק דה וו בעקבותיו של א. אורבך, הסבור שלא היתה לשנה בישראל העתיקה אלא התחלה אחת בלבד, שחלה בתשרי, עד שהוחלפה שיטה זו בסוף ימי בית ראשון בשיטה הבבלית, שלפיה החלה השנה בניסן⁴ (עמ' 289-293). אך הביבליוגרפיה מציגת גם את מאמרו של קאופמן, הסוּען לקדמות התחלתה הכפולה של השנה בישראל⁵. המחבר דוחה את ההשערה על קיום שיטת הקורנציות בישראל ורואה בקורנציות הבסוחות של דוד ושלמה, עזויה ויותם יוצאים מן הכלל המאשרים את הכלל, כי הרי בשני המקרים חללו נבצר מהאב לאחוז ברסן השלטון, מדוד בגלל זקנתו המופלגת, מעזויה בגלל חוליו (עמ' 157). אך בביבליוגרפיה מובא גם ספרו של תילה⁶, שבשיטתו הכרונולוגית תופסת הנחת הקורנציות

2 R. de Vaux, RB XLVIII (1939), 394-405

3 ב. מיילר, ידיעות החברה לחקירת א"י ועתיקותיה, יג, תשי"א, 105-114.

4 E. Auerbach, VT II (1952), 334-342
גם בשאלת התחלת היום נוקט המחבר בשיטה דומה, שלפיה התחיל היום בישראל הקדומה בבוקר בהתאם לנוהג המצרי, אך מאז סוף ימי בית ראשון נערכ בהתאם להשקפה הבבלית (עמ' 275-278), וחבל שאין בביבליוגר-פיה זכר לשיטתו של קאסטו, שטען שבכל התקופות התחיל היום לפי המקרא בבוקר, אך החג נערכ הקודם ליומו, ועיין מ. ד. קאסטו, מאדם עד נח, ירושלים, תש"ד, 13, 14.

5 Y. Kaufmann, VT IV (1954), 307-313
6 E. R. Thiele, The Mysterious Numbers of the Hebrew Kings, Chicago 1951, ועיין כעת

Vaux, R. de. Les institutions de l'Ancien Testament. I. Paris, 1958.

עין ק"ס ל"ג 461, שם גם התכן.

האב הדומיננטי דה וו נמנה זה עשרות בשנים על חוקרי המקרא המכובדים, ששמו הולך לפניו. רוחב ידיעותיו המקיפות את מדעי המזרח הקדמון לסוגיהם, בהירות מחשבתו המתונה והשקולה ויושר שיפוטו הבלתי משוחד מן המפורסמות הם אצל חוקרי כל העמים וכל הדתות. בשנים האחרונות זכו לתשומת לב מיוחדת חסי-רותיו במושבי כת ים המלח, ובחל אל פארעה, הוא תרצה הקדומה, אך עבודתו המאומצת במפעלים ארכאולוגיים אלו לא גרעה במאומה מהתמסרותו למחקר בעיתויו הכלליות של המקרא ואף השאירה לו פנאי לסכם את תוצאות עינוו בחיבור כולל, המעיד בכל עמוד ועמוד על התעקבותו הערה אחרי מהלך המחקר בימינו.

תוכנית הספר חושפת בקירוב את אשר כינו לפני דור בשם ארכאולוגיה מקראית, שבנציגגר הגדיר אותה בזמנו כענף ההיסטוריוגרפיה, המכוון לתאורם המדעי של כל דפוסי החיים, המנהגים, המוסדות החילוניים והדתיים כאחד¹, אך אין שינוי השם מארכאולוגיה מקראית למוס-דות המקרא דבר שבמקרה בלבד ואין אף להסבירו בפש-טות לאור המינוח של ימינו, המיחד את השם ארכאור-לוגיה למחקר שרידי התרבות החומרית, אלא מתבטא בו גמר המפנה מתאור קדמוניות טהם לניתוח סוציולוגי-שיטתי, המתרכז במחקר מבנה החברה והגורמים הקוב-עים את התגבשותו. לא לחינום אפוא פותח הספר בסיוג השיפוסים השונים של גורדי המדבר לשם הגדרתם חסי-פולוגית של בני ישראל כובשי הארץ, ויש להוסיף, שאותה הגישה נותנת את אותותיה אפילו בנושאים, הבאים למחבר בירושה מספרות הקדמוניות, כגון בפרק על המידות והמשקלים, המבחין בהבנה מעולה בין שיטת המידות של החברה הקמאית, המסתפקת באומדנה אמפירית, לשיטת המידות של החברה המאוחרת, המושתתת על מדע מדויק. לארכאולוגיה במובן. ומננו נשאר במסגרת זו רק המקום הצנוע של כלי עזר לביוריים סוציולוגיים, המסייע למשל לקביעת שטחן של ערים ומספר תושביהן.

ספרו זה של דה וו יכיל שני כרכים. הכרך הראשון, שהופיע זה עתה, נחלק לשלושה ענינים עיקריים: א) חיי הגודדים ורישומם בחי ישראל היושב בארצו, אירגון השבט; ב) המשפחה; ג) מוסדות חילוניים. כל אחד מש-
1 I. Benzinger, Hebräische Archäologie¹, Leipzig 1927, מבוא.

(יש' כב, כב) על ידי תאור תפקידיו של משנה המלך במצרים הממונה בין השאר על פתיחת משרדי פרעה בנזק (עמ' 199, 200), בזה יוצאים דברי הכתוב מכלל מליצה סתמית ומוכנים כסמל חי המעורה במציאות.

תשומת לב מיוחדת מקדיש המחבר למנהגי הערבים, שבקרבם הוא חי. בהצלחה ניכרת הוא מסתמך עליהם למשל לשם בירור סיפורי המקרא, המתארים קביעת שם לילד. ההסברים הלשוניים, הנלווים במקרא תכופות לקריאת השם ומנמקים אותו, נידונים בדרך כלל דין דרשות איטיולוגיות, הנטולות אחיזה במציאות. אף זה וז' אינו מתעלם מהאפשרות, שטעמי השמות נוספו בידי המספר המאוחר על פי סברה. אך הוא מוסיף, שעד היום נפוץ הוא המנהג בין הערבים לקבוע שם ילד באותה הדרך, המתוארת בדרשותיו הלשוניות של המקרא. כן הוא מזכיר בין יתר דוגמאותיו מעשה באשה ערבית, שקראה למראה ילדה: הרי זה כושי (הבש) וקראו לילד הבש. זה וז' מסיק מכאן שעלינו לקבל לפחות חלק מדרשות השמות שבמקרא בפשטות כסיפור מעשה שהיה (עמ' 75, 76). מכל מקום מסתבר לאור השוואותיו, שדרך העולם היה לקבוע שם ילד על סמך דרשה לשונית, וכי כאן אסור לראות בדברי הכתוב תחבולה ספרותית גרידא המתנכרת למציאות. בהשוואה אל העולם הערבי נעזר המחבר גם במבואר המצוין ליסודות החקירה של רשימות היוחסין שבמקרא. בדין אינו מסתפק בכך, להצביע על הצד השווה הבולט ביותר, הוא יחוסה של כל קבוצה אתנית אל אב אחד, אלא הולך ומפטר, שאצל שני העמים יוחסו לאותו האב האחד גם זרים, שסופחו לקבוצה במאוחר, משמע שסיפוח אירגוני. נהפך ליחוס דם (עמ' 20*17).

אך יש מקום לשאלה, שמא המחבר הרחיק לכת בהסייכו מנהגי ישראל לאלו של הערבים. זה וז' מחפש את מקור ההקפדה היתרה בדבר הכנסת אורחים הניכרת במקרא בחוקי המדבר (עמ' 25, 26). אך עצם תאורו של מנהגי הבדואים יש בו כדי לעורר ספקות בהנחה זו. זה וז' מזכיר את דין הבדואים, שלפיו נהנה האורח מחסות מארחו עוד זמן מסוים אחרי שעזב אותו. אך דין זה הטיפוסי לבדואים, אינו נזכר במקרא אף ברמז קל. יש לומר שהאדרת מצות הכנסת אורחים אופינית היא לכל העמים הקדומים, שאצלם לא נהנה הזר מחסות מדינה מאורגנת ואף לא נמצאה לו אכסנית אורחים כמו בימינו, ושירי הומירוס יוכיחו. בספקות דומים נתקלת דעתו של זה וז', שיש לחפש את מקור דין נקמת הדם בחיי המדבר דוקא (עמ' 28*26), כי הרי דין זה מחויב המציאות הוא

המשוערות מקום מכריע. לפי אותה המחכונת נהוג המחבר אפילו בשאלות בעלות חשיבות משנית גרידא. כן ימצא הקורא בביבליוגרפיה את מאמרו הגדול של אלפרנק על לשונות כגון "נאסף אל אבותיו" המדגיש, שלשונות אלו חלות גם על אנשים שלא הובאו לקבר אבותיהם ומסיק מכאן, שכונתן לכניסת המת לשאול, לחברת אבותיו אשר שם? אולם בגוף הספר מסתפק המחבר בהבעת דעתו, שאכן משמעותו העיקרית והמקורית של הביטוי היא לקבורה בקבר האבות, אך התגלגלה מכאן לציון חגיגי של המיתה בכלל אנבי הדגשת התמידות של קשרי הדם מעבר לימות החיים⁸ (עמ' 97). קיצורו של דבר, זה וז' קבע לעצמו את הכלל, להוסיף על תמצית נימוקיו שבגוף הספר נספח ביבליוגרפיה, המראה לכל דורש את הדרך למחקרן העצמאי של הבעיות הנידונות.

הספר נקרא בקלות בזאת, שהקורא הבלתי מקצועי לא ירגיש בחומרת הבעיות הנידונות אלא לפעמים רחוקות בלבד ומשופע הוא תאורים מזהירים ומרתקים, כגון תאור המלכות, שבו מושקע הניתוח היסודי והמושך ביותר שנכתב אי פעם על האידיאלוגיה של המלכות בישראל, ובטוחני שכל קורא ישראלי יקדם בברכה מיוחדת את הסתייגותו הברורה של המחבר מפני דרכי האסכולה הסקנדינבית התמורות בסוגיה זו. בגלל קוצר הידיעה לא נדגים כאן את הרצאתו החיה והמרעננת של המחבר אלא בדוגמאות ספורות וקצרות בלבד, רבים הם החוקרים, שדשו בדברי קטרוגם של נביאי המאה ה' לפסה"ג נגד העשירים ואף עמדו על שידוד המערכות בחיי החברה, המשתקף בהם. זה וז' מסתפק בסיכום קצר, אך מקדים לו מעין המחשה ארכאולוגית, המסתמכת על תוצאות חפירותיו בתרצה. בתי עיר זו, הוא מציין, דומים זה לזה במאה העשירית לפסה"ג דמיון מוחלט. אך במאה ה' ניתן להבחין בבירור בין רובע בתי הפאר של העשירים לרובע דלת העם על בתי הצנועים (עמ' 114). השוואות אל מנהגי המזרח הקדמון מוסיפות על הבנת רקע דברי המקרא בכל פרק. כך מבהיר זה וז' את הפסוק: ונתתי מפתח בית דוד על שכמו ופתח ואין סגר וסגר ואין טתח

דבריו בתוך הקובץ A Stubborn Faith; Papers Pre-sented to W. A. Irwin, Dallas 1956, 39-52 B. Alfrink, Oudtestamentische Studien V 7 (1948), 118-131.

8 תשובה דומה לאלפרנק אצל ליוונסט'בלאו, אוצר לשון המקרא, ירושלים תשי"ז, ערך אסף, נפעל 2.

הקדומה קנין קרקע המשותף לקבוצה שלמה, אלא קנין פרטי בלבד. אך לא זכה הפרט בתקופה שאחרי ההתנחלות לנחלה, אלא בתור חבר השבט והמשפחה, משמע שדין המקרקעין שונה היה מיסודו מדין המטלטלין, שכל דורש רשאי היה לרכוש אותם. מכאן מסתבר גם אופיו המציאותי של דין היובל, שדה וז' מיחס אותו לתחום האוטופיה (עמ' 267-270). אמנם יש לשקול את האפשרות, שדין היובל נוסחו ניסוחם האחרון בבחינת נסיון החזרת העטרה ליושנה בתקופה, שבה דיני היובל כבר פסקו להיות הלכה למעשה, אך אין בכך משום ערעור על קיומם בתקופה שאחרי הכיבוש. לא לחינם נזכרים הם בסדר פור בנות צלפחד (במ' לו, ד), המשקף את מבנה החברה באותה התקופה. ראיות מכריעות לממשותו של דין היובל משמשות הגבלות דין זה לטובת ההקדש (וי' כז, טז-יא) ולטובת קונה בית מושב בעיר מוקפת חומה, שאינו רכוש הלוויים (וי' כה, כט-לד). ליוצאים מן הכלל כאלו אין משמעות כלשהי בהלכה אוטופית, אך מובנים הם כל צרכם כשלבים מאוחרים בהתפתחותה של הלכה למעשה, כאשר אינטרס הקדש והתרופפות האירגון השבטי בערים צמד צמו את תחולתה. עוד מסביר חוק היובל את העדר דיני חכירת קרקעות במקרא, כי הרי אין מכירת קרקע לפי דין זה אלא מעין חוזה חכירה.

נגענו בזה בגישתו הביקורתית של המחבר, המבוססת על שיטתו של ולהאוזן, המכירה במקור כ' (P=), שנערך בימי בית שני בלבד, והנה אף על פי שרואה זה וז' במקור זה עקרונית צירוף יסודות קדומים ומאוחרים (עמ' 223), הרי מן הסתם הוא מאחר את תוכנו לימי בית שני. מכאן נובע בסחוגו המתמיה, שלא נמשח בימי בית ראשון אלא המלך לבדו ושלל משחו את כהן הראש אלא בימי בית שני בלבד, כאשר נהפך לראש בעדה, עד שלבסוף משחו אף כהן הדיוט. המחבר מחזיק בהשקפה זו, אף על פי שאינו מתעלם מדברי רבותינו, שמשחת הכהן פסקה בסוף ימי בית ראשון⁸; אך לדבריו אין להביא ראיה מכאן אלא על תקופת רומי בלבד. בצמצום תוקפה של העדות התלמודית הולך זה וז' בעקבות האסכולה הגרמנית, הטוענת מאז ימיו של שירר, שהמשיח הנזכר בדנ' ט, כו הוא חוגי השלישי כהן גדול, שכיניו "משיח". מעיד על משיחת הכהן הגדול בראשית ימי החשמונאים (עמ' 160-163). מכל זה נמצאו למדים, כביכול, שמשחת כהן הראש הונהגה בראשית ימי בית שני, הורחבה לאחר מכן על כל

9 הוריות יב, א.

ב כל חברה, שטרם הגיעה לאותו השלב של אירגון, שבו המדינה מקבלת עליה את תפקיד גואל הדם. נטיתו של זה וז' לדמות את ישראל לערב מורגשת גם בהשערות, שהיתה לכפר הישראלי קרקע משותפת, שחולקתה מדי שנה בשנה בגורל בין ראשי האבות דוגמת קרקעות ה"משע" של הכפר הערבי בארץ ישראל (עמ' 253, 254). סמך להצעתו הוא מוצא בכתובים כגון יש' לד, יז; מיכה ב, ה; תה' טז, ה, ו, הרומזים לחלוקת קרקע בגורל, אך מוקשה להעלות בדרך השערה מוסד משפטי חשוב, שאין לו זכר לא בהלכה ואף לא בסיפורים ומן הסתם מכונים הרמזים הנ"ל לחלוקת הנחלה בין יורשים. אמת היא, שהמקרא אינו מפרש את דרך חלוקת הירושה, וממילא אינו מזכיר את חלוקתה בגורל. אף שימוש הגורל לשם זה נזכר אצל בן סירא יד, טו כדבר הידוע לכל וגם החוק האשורי (לוח ג, סעיף ו) מתאר שיטה זו של חלוקת הירושה ואותה בלבד.

ואמנם אליבא דזה וז' אין מקום להנחה שהמקרא רומז לחלוקת ירושה בגורל, כי הרי הוא גורס, שהקרקע לא נחלקה בין היורשים, אלא נשארה קנינם הבלתי מחולק או עברה אל רשות הבכור לבדו (עמ' 254). אך אין ראיה לחידוש זה. יתר על כן, מתעלם הוא מעצם מקורם הסורי-ציולוגי של דיני הירושה בבמ' כז, ויא; לו, ה"א, שאינם משמשים שם אלא לשם השלמה לדין חלוקת הארץ בגורל בין כובשיה. הערכה זו של דיני הירושה גובעת לא רק מרקעם הסיפורי בלבד (במ' כז, נבנו; כז, א"ה), אלא גם מעצם תוכנם ודאגתם המעולה לשמירת האירגון השבטי-משפחתי. דאגה זו, המודגשת בדין בנות צלפחד במפורש (במ' לו, ויא), קובעת את מבנה ההלכה בכללה. מן הסתם אין לנשים חלק בירושה ואין המשפחה מצד האם קרויה משפחה, לבל העבור הקרקע לרשות משפחה אחרת. אין זכר ליורשי אשה, כי מן הסתם אין לה קנין קרקע. מאלפת ביותר היא השוואת דין הירושה של התורה אל דינה המקביל של המשנה (ב"ב, ז, א, ב), המבוססת בדרך כלל על התורה, אך נוטה ממנה בנקודה אופיינית ביותר. איש שמת חשון צאצאים מוריש לפי התורה את אחיו, ואילו לפי דין המשנה קודם לאחים אבי המת, הקרוב אליו קרבה יתרה. דין התורה דולג כאן על האב, מפני שלא התעניין אלא בחלוקת הקרקע בלבד, והנה לפי ההשקפות המונחות ביסוד דין התורה הקדום לא יתואר כלל, שאב יירש את קרקעות בנו, כי הרי אין איש זוכה לחלק בנחלת השבט אלא בתור יורש בלבד, משמע שאין לבן מקרקעין בחיי אביו. סיכומי של דבר, אין בישראל

מה, יב) 13. כתוספת שחות מלבר למנה הקדום בעל 50 שקל 14. אך אין ללמוד מכאן עם זה ו, שיחזקאל חידש גם את חלוקת השקל ל-20 גרה. נהפוך הוא, אילו היה יחזקאל קובע את חלוקת השקל על דעת עצמו, היה חולך גם בנידון זה אחרי השיטה הבבלית המחלקת את השקל ל-24 גרה ואין להבין את סטיתו מהשיטה הבבלית של סביבתו אלא על סמך הנחה, שמצא לפניו כתוב בתור רה, שלשקל 20 גרה בלבד, בעוד שלא מצא בה כתוב על הרכב המנה.

דוגמה אחרת לגישתו של המחבר, המשתחרר יתר על המידה מכבלי המסורת היא דיונו על דיני התורה המגדילים את רשות המלוכה לחבול את חפצי הלוה (עמ' 262). לפי מסורת ישראל המדובר בתפיסת נכסי לוה, שלא סילק את חובו בזמן הפרעון. מסורת זו קבועה עד כדי כך, שמלאת דפשיטא היא בעיני בעליה, שאינם דנים אלא על הפרוצדורה של התפיסה בלבד 15. דה ו, עובר על מסורת זו בשתיקה גמורה ומקבל את השקפת האסכולה הצרפתית המפרשת שהמדובר במשכון הגיתן בשעת מתן ההלואה 16. נמצאנו למדים, שהתורה מגבילה את רשות המלוכה לקבל משכון בשעת ההלואה, אך אינה מכירה בשום הגבלת רשותו לתפוס את חפצי הלוה שאינו פורע את חובו. אך מאז חוק חמורפי (סעיף 241) עד ימינו רבים הם החוקים המצמצמים מטעמים סוציאליים את זכות המלוכה לעקל את נכסי הלוה, שלא שילם בזמן הפרעון, מבלי להגביל את רשות המלוכה לקבל משכון בשעת מתן ההלואה, בעוד שעדיין לא הובאה אסמכתא לקיום תחוקה המחליטה שיטה זו.

ויש שהמחבר מדגל אפילו על דברי המקרא. דה ו,

14 בבא בתרא ז ; בכורות ה. נראים הדברים, שחידושו של יחזקאל לא נתקבל וכי מנה הקודש נשארה בת 50 שקל גם בימי בית שני, שלא כדעת מפרשי הגמרא בימי הביניים, שסברו על סמך הכתוב ביחזקאל, שמנה הקודש הכילה באותה התקופה 60 שקל. סברה זו גררה אחריה את קשייתו של הר"י, שגילה סתירה בין ההנחה, שמנה הקודש כפול היה למנה החול בן 25 שקל לבין ההנחה האחרת שמנה הקודש נחלק לששים שקל, ותירץ מה שתירץ. אך עצם יסוד הקושיה נופל, אם נוחס למנה הקודש בימי בית שני פעמים 25 שקל היינו 50 שקל, שלא כדעת מפרשי הגמרא בימי הביניים.

15 יוסף בן מתתיהו, קדמ' ה, ח, כו ; ב"מ ק"ג, א' קטו, א.

16 השוה נוסף לביבליוגרפיה הרשומה אצל דה ו : H. Cazelles, Etudes sur le Code de l'Alliance, Paris 1946, 80.

הכהנים ובוטלה כליל בסוף תקופה זו. אך שחזור זה אינו יוצא מגדר השערה רופפת. מליצתו הסתומה של ספר דניאל אינה מוכיחה, שמשיתה בשמן נהגה בימי בית שני, כי הרי מצינו, שספרי הכרית החדשה, אע"פ שהם מכנים את ישו בכינוי χριστός היינו משיח, אין הם מתכוונים למשיחתו בשמן, אלא לתפקיד, המיוחס לו בנצרות. יתר על כן, מנהג המשיחה קדום הוא במזרח הקדמון ואינו מוגבל למשיחת מלך. דה ו, בעצמו מזכיר את משיחת אלישע לגביא וכן את מנהג המצרים למשוך פקידים גבוהים, ויש להוסיף על זה עדויות מהתקופה הפרי-ישראלית, שנהגו למשוך אף כלה, קונה קרקע ועבד משוחרר 17. משמע, שהמשיחה שימשה סמל להקניית מעמד משפטי חדש במובן הרחב ביותר. על רקע כללי זה אין שום קושי בקבלת דברי המסורת העברית, שהקניית מעמד הכהן כרוכה היתה בישראל הקדומה במשיחתו. אותה הגישה הביקורתית נותנת את אותותיה גם בטע' נת דה ו, שדין הרכב השקל מעשרים גרה (שמ' ל, יג) בא לתורה מדברי יחזקאל מה, יב (עמ' 311). אך עצם ההשוואה המאלפת, שדה ו, משווה את שיטת המטבע הכנענית אל השיטה המסופוטמית, מערערת את מסקנתו. לפי סקירה זו נחלק הכיכר המסופוטמי ל-3600 שקל, שהם 60 מנה בעלי 60 שקל כל אחד. השקל המסופוטמי מצידו נחלק ל-24 גרה. לעומת זאת נחלק הכיכר לפי התורה (שמ' לח, כה, כז) ל-3000 שקל, השקל ל-20 גרה (שמ' ל, יג), משמע שההבדל הוא בשני המקרים שחות: יש להניח שהתורה קיבלה בנידון זה שיטה כנענית קדומה, כי הרי מוכח מוזמן, שגם באוגרית הקדם-ישראלית הכיל הכיכר 3000 שקל דוקא 18. פחות ברורה היא שאלת הרכב המנה הכנעני. דה ו, משער, שגם המנה הכנעני נפל מהמנה המסופוטמי בשותה, משמע שהיה 50 שקל ומסתמך על כתובים המזכירים תשלומים של 50 או 100 שקל (דב' כב, יט, כט ; מל"ב טו, כ), לדעתו מנה או שנים, ועל משקלים אוגריתיים, השוקלים 50 שקל 19. ויש להעיר, שלכן מסייעת גם דעת רבותינו, שפירשו את קביעתו של יחזקאל שלמנה יהיו 60 שקל (יח'

E. Edel, Jahrbuch für Kleinasiathe For- 10 schung II (1951), 273; R. Harris, Journal of Cuneiform Studies IX (1955), 92.

F. Thureau-Dangin, Syria XV (1934), 141 11 Idem, ibid., 147 12.

A. Barrois, RB ע' 13 על בעית הגרסה של פסוק זה ע' A. Barrois, RB (1932), 56 f.

משער, שמשמעותה המקורית של המילה היא מעין חנוכה הגבר הקודמת לנישואיו ולקבלתו כחבר השבט, ומסתמך בזה על מנהגיהם של שבטי אפריקה (עמ' 80). אך ברור, שיש להקדים בכגון אלו את מחקר דבור הכתוב עצמו, המבחינים את ההשקפות המקוריות על אופי המילה בסיפור חתן דמים (שמ' ד, כדכז), שקדמותו אינה מוטלת בספק. ואם גם פרטי הסבר הסיפור שנויים במחלוקת החוקרים¹⁷, הרי לכל הדעות ברור, שהמילה משמשת בו להשבת פני סכנת נפשות, היינו שיש לה תפקיד אפוסרופאי מובהק. והנה אותה ההשקפה על משמעות המילה מונחת גם ביסוד דברי פילון מגבל, המספר שקרר נוס העלה בשעת דבר ואובדן את בנו היחיד עולה לאור נוס אביו, מל את עצמו ואף אילץ את בעלי בריתו לנהוג כמותו¹⁸.

לחלום הגבול בין הלכה ומנהג שייך גם דיונו של דה וו על מנהגי האבלות (עמ' 100-97), המסתיים במסקנה, שבני ישראל כיבדו את המתים ברוח דתית, אך לא הקדישו להם פולחן. הערכה זו אינה ממצית את העניין. סקירה על משפט המקרא מראה, שאין בו אף דין אחד המצוה על כיבוד המת, אלא רק איסורי מנהגי אבלות בלבד (וי', יט, כז; כח; דב' יד, א והשווה וי' י, ו; כא, ד). הסתייגות זו של משפט המקרא בפני כיבוד המתים אינה מוכנת אלא על רקע מלחמתו בפולחן המתים. פולחן זה התבטא בזבחי מתים (תה' קז, כח), היינו זבחי חים, שבשעת אכילתם הוזכרו את שם המת יחד עם שמו של בעל והזמינו את המת לאכול ולשתות עמו¹⁹, במתן מהמעשר למת (דב' כז יד)²⁰, בשאלת אוב ובכלל בהשקפה העממית ש"עם אל אלהיו (היינו רוחות המתים) ידרוש בעד החיים אל המתים" (יש' ח, יט). הדחיה שהי מקרא דוחה את פולחן המתים ואת כל אשר עשוי להביא לידו, ראייה חותכת היא, שאכן נהג פולחן כזה בעם.

אף בסוגיות של משפט המלך והמשפט הבינלאומי משאירים זכריו דה וו מקום להבהרות נוספות. המחבר

עמ' טלמון, ארץ ישראל ג', ירושלים תשי"ד, 93; בלאו, תרביץ, כ"ו, תשי"ז, 31.

Eusebius, Praeparatio Evangelica I, 10 18 (Migne, PG XXI, 84).

19 השעה את כתובת פנמו, מלך יארי, המוקדשת להודו, היינו לבעל, שבו הוא דורש מבנו, להזמין אחרי מותו לזבחי הוד. מכתובת זו מתבררת בין השאר גם סמיכות פולחן הבעל לענין זבחי המתים הרמוזה בכתוב הנ"ל.

20 לדעתו של H. Cazelles, RB LV (1948), 54-71.

משמש השם מת בדיון זה כניגוד לבעל, אך אין זה מסתבר.

קשה בריבונות ולשעבוד לאין נשוא.

קיצרתי כאן בשבח ספרו של דה וו והארכתי במקצת בדברי הסתייגות. אולם לא טיב הספר גרם לכך, אלא קוצר היריעה. תאור פרשיות הספר, המרחיבות את דעת הקורא ומעוררות את הסכמתו המלאה, היה חורג ממסגרת הצרה של ביקורת, אך את דברי הפולמוס אפשר היה לצמצם לדפים ספורים. והנה עם כל מה שחילוק החולק ויערער המערער בפרט זה או אחר, הערכתו הכללית של הספר לא תהיה שנויה במחלוקת כלל ועיקר כי הרי גלוי וברור ערכו לא רק בשביל החובב המשכיל בלבד, אלא אף וביחוד בשביל חוקר המקרא.

שמואל א. ליונשט

Woude, A. S. van der. Die messianischen Vorstellungen der Gemeinde von Qumrân. *יין להלן מס' 457.*

436 Zehren, Erich. Das Testament der Sterne. Mit 90 Abb. auf Kunstdrucktafeln

S. E. Loewenstamm, Israel Exploration 21 Journal VI (1956), והשווה גם סנהדרין מ"ח ע"ב.

J. Nougayrol, Le Palais Royal d'Ugarit 22, C. H. Gordon, IV, Paris, 1956, 103 ff. Journal of Near Eastern Studies XVII (1958), 28 f.

= Calwer Hefte zur Förderung biblischen Glaubens..., 9.

חוברת עממית. מובלט בה השוני המוחלט. חוברת אחת בסדרה זו על כת מדבר יהודה: ק"ס ל"ג 463 מ"ט. 2456.

תלמוד, מדרש, ספרות רבנית

441 אלכסנדר זוסלין הכהן. ספר האגודה: (והוא קיצור מחדושי דינים היוצאים מכל מסכתא ומסכתא שבכל שיטת סורי, ומפסקי הגאונים אשר קדמוהו. ועוד גוסף עליה חדושי דינים שהוסיף)... מ"ה אלכסנדר זוסלין הכהן, הנקרא ר"ך מערפורט... ניו יארק, הוצאת הרב א. י. ציק, ובא לציון גואל בימים האלה מהרה אמן = תשי"ט [צ"ל תשי"ח]. [6], 250, [1] דף. 4°. דפוס צלום לפי הוצאת קראקא, של"א, עם צלום השער של הוצאה זו.

442 באב"ד, יוסף בן משה. ספר מנחת חנוך השלם... בארבעה חלקים. כולל ספר החנוך... מאת... <ר' אהרן הלוי מברצלונה...>, ספר מנחת חנוך... תכרו הרב... יוסף באב"ד... ועתה... הוספנו ספר ההשלמה הכולל עשרים וארבע הוספות חדשות... עם תמונות מכתבי יד ומהוצאות עתיקות. חלק א'—[ניריוק, דפוס האחים שולצינגר, תשי"ב, 2° גדול. קודם שער מקוצר. הכל, חוץ מספר ההשלמה, דפוס צלום לפי הוצאת וילנה, תרע"ב.

התכן: חלק א': בראשית שמות. [5], 114, 4 דף, פקסי מילים. — ב': ויקרא. [1], 150, [2] דף, פקסי מילים. — ג': במדבר דברים. [3], 121 דף. — [ד]: ספר ההשלמה... כו' לל עשרים וששה הוספות... מתוך ספריהם של גאוני קמאי ובתראי. 28, 160 ע', פקסי מילים. — [וגלה עליו:] ס' שמן למנחה... אשר אספתי... מרדכי יצחק אייזיק רבינוביץ. 14 דף, עם שער מיוחד. — קונטרס לבנת המניח... מאתי יעקב טאושוונסקי. 6 דף, עם שער מיוחד. שנים האחרונים דפוס צלום הם, אבל כלולים הם במספר 26 ההוספות הנזכרות בשער ס' ההשלמה.

ספר ההשלמה מכיל בין השאר את המאמר הביוגרפי "החינוך ונושא כליו" מאת הרב משה לייטער, "קונטרס הגהות, חילופי גרסאות ותיקוני שגיאות"... מאת הרב חיים דוב שער על (ע' 131-150, עם שער מיוחד), "רשימה ביבליוגרפית מכל ההוצאות של ס' החנוך וס' מנחת חנוך"... בצירוף צילומים מאת הרב יהודה רובינ' שטיין". למעשה מספר ההוספות שבס' ההשלמה עולה

und im Text. Berlin-Grünwald, F. A. Herbig, (c 1957). 416 p., maps (on lining papers). 8°.

המחבר עומד על פולחן הירח ופולחן כוכב גוגה בקרב עמי הקדם, ולשם הוכחת טענותיו הוא מוציא גם פסוקים רבים ועובדות מן המקרא מירי טשטם.

ברית חדשה

437 Dodd, C[harles] H[arold]. The interpretation of the Fourth Gospel. Cambridge, University Press, 1958, XI, 477, [1] p. 8°.

חלק א', הרקע, מכל פרק על היהדות ההלניסטית ופיר לון וגם פרק על היהדות הרבנית. בזה האחרון מוגש חר' מר רק על "התורה, המשיח ושם המפורש". המחבר תלוי בדיעות המקורות היהודיים בעיקר בג. פ. מור ובשטראק-בילרבק. אינו מתימר למצוא את בעית הרקע היהודי של האונגליון הרביעי, אלא כונתו להדגים, כיצד יש להשתמש בהסברתו במקורות יהודיים. גם בחלק ב', הרעיונות המר' כוים, ובחלק ג', פרוש לרעיונות ולמהלך הרצאתם, מצ' כיע המחבר לעתים לרעיונות יהודיים ולדברי חז"ל.

438 Gift, Joseph L. Life and customs in Jesus' time; daily affairs in the lives of Jesus' contemporaries that formed a mutual bond of understanding between the Teacher and the taught. Illustrated by Wilbur G. Adam. Cincinnati, O., Standard Publishing Foundation, (c 1957). 119 p. 8°.

ספר פופולרי המטפל בחיי הבית, החקלאות, החברה והכלכלה וגם במצב הדתי והמדיני. המחבר שאב רק מן המקרא ומן הברית החדשה. את ספרות התנאים הכיר רק מכלי שני.

439 Howie, Carl G[ordon]. The Dead Sea scrolls and the living Church. Richmond, Va., John Knox Press, (c 1958). 128 p., facsim., plan (on lining papers). 8°.

השוואה בין דברי הברית החדשה לבין דברים מכתבי קומראן והידיעות על הכת. מודגש הרקע המשותף מזה והשוני בתורות ובמהות הדתית מזה.

440 Stauffer, Ethelbert. Jesus und die Wüstengemeinde am Toten Meer. Stuttgart, Calwer Verlag, (c 1957). 31, [1] p. 8°.

447 **Koschland, Max.** Die Sch'tar Isko-Bestimmungen im jüdischen Bankengewerbe; Referat... 21. März 1956. (Zürich), Bank Koschland & Hepner AG., [1956]. 10 p. 8°. הרצאה באספה השנתית הכללית של הבנק.

448 **Silverman, William B.** Rabbinic stories for Christian ministers and teachers. New York, Abingdon Press, (c1958). 221 p. 8°.

לקוטים מן התלמוד, המדרש והספרות החסידיית משור לבנים וממוזגים כאן עם דברי הסבר מאת המחבר.

מדע הדת, פילוסופיה יהודית

449 **Balthasar, Hans Urs von.** Einsame Zwiesprache; Martin Buber und das Christentum. Köln, J. Hegner, (1958). 129, [1] p. 8°.

450 **Buber, Martin.** Schuld und Schuldgefühle. Heidelberg, L. Schneider, 1958. 68 p. 8°. הרצאה, על רעיון ה"יודוי": ע' 43 ואילך.

451 **Leff, Gordon.** Medieval thought; St. Augustine to Ockham. (Harmondsworth, Middlesex), Penguin Books, (1958). 316 p. 8°. = Pelican books A 424.

בקטע על הפילוסופיה היהודית מדובר רק על גבירול והרמב"ם (ע' 167-162).

452 **Lullus, Raymundus.** El "Liber predicationis contra Judeos" de Ramón Lull. Primera ed., crítica, con introducción y notas por José M.ª Millás Vallicrosa. Madrid, 1957. 150 p., 31, facsim. 8°. = Consejo superior de investigaciones científicas. Instituto Arias Montano. Serie B, núm. 7.

ספר פולמוס זה: היצא כאן לראשונה ע"פ שני כ"י, מורכב מ-52 דרשות על פסוקים מן המקרא, והם נדרשים כאן ברוח כריסטולוגית, שהרי ברוב רובם מגלה לולוס רמזים ל"שילוש". במבוא (ע' 13-67) מנתח המהדיר את מהלך המחשבה של כל דרשה ודרשה ומצביע על הרעיונות של הטכולסטיקה הנוצרית המונחים ביסודן של הדרשות. הוא עומד גם על הקשרים בין חבור זה לבין שאר ספרי פולמוס וזכות של לולוס.

בהרבה על המספרים הנקובים בשערים, שהרי אחדים מן הערכים הם ליקוטים מקיפים מספריהם של חכמים רבים.

443 ויס, אברהם. סדר הדיון; מחקרים במשפט התלמוד. מאת אברהם וייס. ניוירוק, "חורב", ישיבה אר-ניברסיטה בסיוע המכון הישראלי, תשי"ח. א, 257 ע'. 8°. התכן: הבי"ד של זבליא. "זה פוסל דיינו — זה פוסל עדיו של זה...". חזרת בע"ד מקבלת דיינים, עדים, שבו-עה. משנת הפסולין. בעית הגדרת סוחרי שביעית. משנת הקרובין — האהב והשונא. "הן ובניהן וחתניהן וחורגו לבדו". משנת כיצד בודקין. בירור השיטות בגביית עדות, חזרת העדים ועדים זוממין. גביית עדות וחזרת עדים (סי' כום ומסקנות). לשון הפס"ד. "הרגו אין נהרגין" וראיה אחרונה בד"נ. ראיה אחרונה בד"מ. בעית החזרת הדין בסוגית הבבלי. "זילתא דבי דינא". משנת רפ"ד כמעבר מד"מ לד"נ — "דרישה וחקירה" — פתיחה לזכות. הצעת משנת ד"נ — הבי"ד של כ"ג — האיום. טיב החקירות ומס' פרן. מי מלמד זכות ומה דינו. "יוסיפו הדיינים".

444 מדרש הגדול על חמשה חומשי תורה. ספר במדבר. יוצא לאור עולם פעם ראשונה על-פי ששה כתבי יד מארץ תימן. ערוך ומסודר... עם חילופי גוססאות ופירוש... וגם מראי מקומות ממקורות שונים... וגם מכא... מאת שלמה פ"ש. חלק א. לונדון, (דפוס "החיר נור"), תשי"ח (1957). 33, 376, [2] ע', פקסימיל. 8°. עם שער גוסף באנגלית.

במדבר — שלח לך. המהדורה הקודמת, שכללה רק את סדר במדבר ומחציתו של סדר נשוא, ת"ש: ק"ס י"ח 33, שם גם בקורת מאת ח. ליון.

445 צ'כוביץ, ירוחם זאב. ספר תורת ירוחם: ... חדושים ובאורים... בסוגיות ובענינים עמוקים בש"ס ופוסקים... מאת ר' ירוחם זאב צ'כוביץ... המכונה פישל וואלף צ'כאנאוויץ מלומד... יוצא לאור ע"י בני המחבר... חלק ב (New York, דפוס Twersky), תשס"ו. 82 דף. 4°.

צ' סימנים של שו"ת וחדושי הלכה וס' מאמרים בדברי מוסר. — הקודמים: ק"ס כ"ו 45.

446 קושלבין, שמואל. ספר נתיבות שמואל: חלק ב: חדושים וביאורים על מס' חולין אשר חנן די אותי שמואל בלאאמור... צבי יהודה קושעלעוויץ... גוא יארק, דפוס "בלשן", תשס"ו. 15, 404, [1] ע'. 2°. עם שער גוסף באנגלית. חלק א, על סוגיות שונות, יצא בשנת תש"א.

שבין מושגי אהבת ה' במסורת הרבנית, בכלאם היהודי ובניאוראפלטוניות היהודית. הוא מדגיש את העובדה שסעדיה גאון היה הראשון שהכניס את מושג האהבה השכלית לתוך הפילוסופיה היהודית (עמ' 76), מושג החור' זר ונשנה אצל ר' בחי אבן פקודה, רמב"ם וכו' (אפילו אצל ר' משה די ליאון והרבה מקובלים!), אבל נעדר בחסידי אשכנז (עמ' 153). ברם, אין אנו מוצאים כלל, שוואידא שם דגש על יחס זה בין האהבה הקונטמפלטיבית ובין תפיסת האל הכרוכה במסורת הניאוראפלטונית. כך, לדוגמה, אין זכר לחסדו של האל כהנמקת הבריאה, רעיון אפלטוני הרווח במחשבה היהודית של ימיהבינים.

בכלל, אין ספרו של וואידא מנסה לעמוד על הנושא באופן שיטתי-תיאולוגי, ואף לא מבחינת "התפתחות האי-דאות". הוא מגדיר את תפקידו בדברים ברורים כנסיון "לגתח את המקורות ולפרשם" (עמ' 7), תפקיד כביר אשר המחבר מלא אותו בהצטיינות יתרה ולפי מדתו הנעלה היועצת. המחבר אסף חומר עשיר מספרי דפוס ומכתבי יד רבים (ראה רשימת כה"י בעמ' 307), הוציא את תמי ציתו והסביר את הלך רוחם של הוגי דעות ותורתם בני-דון. הטכסטים מלוקטים ממקורות פילוסופיים וקבלים מתקופת ימיהבינים עד גירוש ספרד, והמחבר נוגע בבע' יות הספרותיות שמסביב להם. בפרק הפתיחה מעט הכ' מות ורב האיכות אנו מוצאים לקט תורות ודעות מן המקרא, הספרים החיצוניים ומדרישי חז"ל. הטכסטים ניי-תנים בתרגום צרפתי צח ומדויק עם פירושים מאירי עי-נים. הספר ישמש, איפוא, אנתולוגיה מקיפה ונהדרת על נושא מרכזי בתורת היהדות ובכלל כעין פתיחה לספרות הפילוסופית-קבלית. הוא ידריך רבים להערכת עומק המח' שבה הדתית ביהדות ויקל על העיון בבעיות התיאולוגיות עפ"י הטכסטים הנ"ל ועפ"י בירור הדעות הניתן לנו.

רוב המוטיבים החוזרים ונשנים בנריאציות שונות במ' קורות המובאים מתיחסים אל ענינים אלו: פסוקי התורה כמו "ואהבת את ה' אלהיך", "לאוהבי ולשומרי מצותי" וכיוצא בהן; בחירת ישראל; המצוה להדמות לה'; שמחת הצדיק; עקדת יצחק; יסורין של אהבה. הספר מלא וגי-דוש פירושים על ענינים אלו ובראשם שלושה נושאים הראויים להזכרה ואולי גם לבדיקה מיוחדת:

א. אהבה ויראה והיחס שביניהן תופסים מקום רב בספר. אם נלקט את הציטטות המסורות ופירושהן ניוכח עד כמה העסיקו מוטיבים אלו את דעתם של חז"ל והוגי-הדעות של ימיהבינים. במה שנוגע למדרישי חז"ל הרבה ואידא להשתמש במחקרו החשוב של א' ביכלר ז"ל על

453 Mensching, Gustav. Toleranz und Wahrheit in der Religion. Heidelberg, Quelle & Meyer, 1955. 196 p. 8°.

על גישתם של הנביאים לבעיה ר' ע' 35-6, של "הכנסיה היהודית" ע' 57-55. יחס הכנסיה הקתולית ליהדות: ע' 50. זר' גם במפתח. ביבליוגרפיה: ע' 187-190.

454 Siegen, Johann. Der Erzengel Michael. (Colmar), Verlag Alsatia, (1957). 105 p., 31, 8°.

Part. cont.: Der Fürst Israels (p.13-16).

455 Siegfried, André. Les voies d'Israël; essai d'interprétation de la religion juive. [Paris], Hachette, (1958). 175, [1] p. 8°.

המחבר משתחל להבין את החשיבה הדתית המיוחדת ליהדות. הוא שואל על הסבות שבגללן "היהדות המשיכה בדרכה המפליאה המיוחדת לה", לאחר שנתנה לצורות לפ' רוש ממנה. הוא יצא לחקירה זו מתוך רצון להבין אותם השרשים של דתו — דת פרוטסטנטית — הנעוצים ביהדות.

456 Vajda, Georges. L'amour de Dieu dans la théologie juive du moyen âge. Paris, J. Vrin, 1957. 307 p., 11. 4°. = Etudes de philosophie médiévale, 46.

אהבת ה' היא נושא המונח ביסודה של היהדות. משמ' עותה היא כפולה: מצד אחד מסמנת היא את אהבתו של ה' את האדם וישראל ומצד אחר את האהבה בה דבק האדם בה' וירא אותו. מי שדן בבחינה הראשונה עוסק בתיאולוגיה, שהרי חוקר הוא את מדותיו של ה' ובלי ספק צריך לשים לב גם למדת החסד וגם למדת הדין. מי שעו' מד' על ענין האהבה מהבחינה השנית יש לו גישה אחרת; יכולה זו להיות פסיכולוגית, מוסרית או מספיוית. בכל אופן עוסק הוא בתורת האדם. ספרו החשוב של וואידא מתכוון לדון בשתי בחינות אלה גם יחד. רוצה הוא לענות על השאלה: "שתי אהבות אלה (או אהבה הדתית. זו). מהותן והתגלותן. מה הן?" (עמ' 8). אין זה ברור אם הכיר המחבר די הצורך בבעיה המתודית הכרוכה בכונה זו, שיש בה לכאורה מעין ערוב פרשיות. מאידך, יש קשר בין שתי אהבות אלה. התפתחותה של זו מביאה לידי שינוי בעמדתה של זו. תפיסת האל בניאוראפלטוניות היהודית דורשת אהבת ה' שכלית וקונטמפלטיבית. הפירוש האלגורי המסורתי של שה"ש משנה, איפוא, את אפיו (השוה להלן). וואידא מראה בדיקנות רבה את ההבדלים

„חטא וכפרה בספרות הרבנית של המאה הראשונה“ (1928), כפי שציין בהערותיו. בפילוסופיה היהודית עמדו לרשותו סטרו של ארנסט הופמן על „אהבת ה' אצל הרמב"ם“ (1937); דברי יצחק היינמן ז"ל על תורתו של חסדאי קרשקש בספרו על „תורת היעוד של האדם וכו“ (1926); ובמיוחד מחקריו הוא על סעדיה, בחיי, יודא בן נסים אבן מלכא וכו'. ואידא נותן לנו סיכום בעל-ערך של ויכוחי חז"ל על „עובד מאהבה“ וה„עובד מיראה“ ועל השאלה אם איוב היה עובד מאהבה. ברור שלפי כל הסכסטים כלם (חוץ ממאמר מעורפל באבות דר' נתן) האהבה גדולה מן היראה. במדרש חדש ובפילון מדובר על ג' כחות של צדיקים כנגד ג' מיני קרבנות, דעה שלא השפיעה במידה ניכרת. על התפתחות הויכוח (עמ' 65). הפילוסופים והמקובלים חולקים בדבר. רבנו בחיי אבן פקודה מגדיר את אהבת ה' כ„כלות הנפש ונסותה בעצמה אל הבורא כדי שתדבק באורו העליון“ (חז"ל י"א). האהבה היא אִיפוא „הארה שכלית“ (עמ' 97). „היראה היא על שני פנים“ (זה אינו מובא אצל ואידא), היינו יראת העונש ו„יראה לכבודו ורוממותו ועוצם גבורתו“ אשר „מביאה אל האהבה הזכה“ (שם, י"ו). הנה אומר שהיראה קודמת בזמן והאהבה קודמת במעלה, ניסוח המ- צוי בדיוק אצל יעקב אנטולי (מלמד התלמידים קס"ב ע"ב ואילך, השוהה ואידא עמ' 173). דעתו של הרמב"ם בהל' יסודי התורה מסכימה עם זה (עמ' 126), ואילו ספר הישר אומר ש„מן האהבה תצא היראה“ ושהאהבה היא סבת היראה“ (עמ' 182-183). הרעיון שיש שני מיני יראה מצוי שוב אצל יוסף גיקטילה—ואולי תחת השפעתו. של ר' בחיי—המדבר על יראה פנימית ויראה חיצונית (אל הציטטה מ„שערי אורה“ המובאה בעמ' 205 יש להוסיף „שערי צדק“, ריוחא דטרינטו, דף מ"ס ע"א) וכוונה בראי שית י"א ע"ב בצורה קצת משונה: „יראה אתפוש לתלת סטרין וכו“ (עמ' 206). ברם אצל גיקטילה היראה הפנימית מתוארת כגדולה מן האהבה, היות והיראה מזדהה עם הספירה חכמה והאהבה עם חסד (עמ' 205), דעה אשר נתקבלה בפירוש על התורה לר' מנחם מדיקאנאטי (עמ' 239). מן הראוי להעיר שהחילוק בין שני מיני יראה נשמט בספר טעמי המצוות לר' יוסף גיקטילה והיראה סתם מופיעה שם כמדה העליונה. השוה כ"י בודלי, מ"י כאל, 119, דף 195 ע"א; כ"י קמברידג' Dd.10.11.6, דף 54 ע"ב. דברי הרמב"ם בפירוש המשניות אבות א' ג' (עמ' 122) המייחסים את האהבה לקיום מצוות עשה ואת היראה לשמירת מצוות לא-תעשה משתקפים, לכאורה,

בדעתו של ר' עזרא בן שלמה (עמ' 196) וכוונה (עמ' 214), דבר שאולי כדאי היה לציין.
ב. כבר נזכר לעיל שמבחינת הנושא וידן נודעת חשי- בות יתרה לדרכי הפירושים על ספר שיה"ש. ואידא השי- תמש בחומר רב: פירושו של יוסף בן יהודה אבן עקנין בהוצאת הלקין (בספר היובל לאלכסנדר מרכס, 1950); פירושו של משה אבן תבון (1874); ודרשות הזוהר על שיה"ש; פירושו של יצחק אבן אבי טהולא (כ"י בודלי); דברי ר' בחיי בן אשר על האהבה בספרו „כד הקמח“; פירושו של עמנואל בן שלמה מרומא (בהוצאת אשווע הבלתי שלמה ובכ"י פאריס); פירושו של שמריה בן אלי מקנדיה (בשני כ"י פאריס); פירוש הרלב"ג על שיה"ש; הדרשות האלגוריות של יודא בן נסים אבן מלכא; ועוד מחברים (השוה עמ' 252, 278, 280). בצדק העיר המחבר שרצוי היה לחבר מונוגרפיה חדשה על נושא זה אשר טפל בו ז' זאלטלר בשעתו בספרו גדול הערך Das Hohe- lied bei den jüdischen Erklärern des Mittel- alters, Berlin 1879.
מן הסכסטים המובאים אצל ואידא עולה שמקצת פירו- סוסים החזיקו בפירוש הרבני האלגורי הרואה בדר"שיח של הספר רמז לאהבה שבין ישראל לאביהם שבשמים. (על הרקע ההיסטורי של פירוש זה השוה. עתה מאמרי הגדול והחשוב של יצחק בער בציון, כ"א, תשס"ז, עמ' 16 ואילך). כך אברהם אבן עזרא תופס פירוש זה נגד דרכי קודמיו (עמ' 115, הערה 6; וראה ג"כ עמ' 278). ואילו רוב הפילוסופים מפרשים את הספר כדילוג בין הנפש השכלית (או ההיולאנית) לבין השכל הפועל. לדעתו של ואידא היה אבן עקנין הראשון שהלך בדרך זה. אין הוא מזכיר שהלקין מציג את הרמב"ם כראש המדברים בזה (השוה מאמרו בספר היובל לכבוד אלכסנדר מרכס, עמ' 396-397). הלקין הסתמך על דברי הרמב"ם במוציא ח"ג פרקים ג"א וז"ל (הוצאת וילנה ח"ג דף ס"ו ע"א ודף ע' ע"ב), אמנם דברי הרמב"ם שם אינם הולמים פירוש מעין זה. בעקבות אבן עקנין הולכים משה אבן תבון (עמ' 179-180), שמריה בן אלי מקנדיה (עמ' 243-247) והרלב"ג (עמ' 252). אחרים אוחזים גם בפירוש זה וגם בזה של המדרשים (השוה עמ' 233-236; 242; 278-280). אפילו בספרות הקבלה משמשים שני הדרכים בערבוביה. דומה שנעלם מעיני המחבר שחוגי בעלי הקבלה הראשונים בספר ראו ב„דוד“ של שיה"ש כנוי למלאך הכבוד (ורוח הקודש). שגלה לנביאים ומזדהה עם השכל הפועל של הפילוסופים (השוה ג' שלום, „עקבותיו של גבירול בק-

בלה", מאסף סופרי ארץ ישראל, ת"ש, עמ' 175-176). נראה שר' עזרא מגירונה מפרש את השיר כדורשית בין הכבוד (או כסא הכבוד) להקביה (עין פירושו על שני הפסוקים הראשונים). ואידא מקדיש מקום ניכר לדורות שבזוהר, טוען הוא שהזוהר משתמש בדרך הפילוסופיה ובדרך המדרש גם יחד, אבל אינו מראה בפירוט באיזה אופן משתזרים שני מוטיבים אלה בספר הזוהר. בצדק הוא מציין את העובדה שהדורשית בשיה"ש לובש צורה חדשה לגמרי לגבי הפירושים המצויים בתורת הנגלה. כאן הוא מסמל את החיים הפנימיים של האלהות בתוך תחום הספירות. "הכונה כאן למאורע אלהי שיש בו משום זוגות קדישא, יחוד של ת"ת ומלכות, של אבא (= חכמה) ואמא (= בינה). ואידא מפרש את הטקסטים שהוא מביא מן הזוהר בזהירות רבה, לפעמים בסיוע הפירוש של י. תשבי שב"משנת הזוהר" שלו. על ענין העריות שאין בהן משום איסור בעולם הספירות (עמ' 212, הערה 3 ועמ' 218) השווה טעמי המצות לר' יוסף גיקטילה, כ"י בודלי, מיכאל 119, דף 165 ואילך וכ"י קמברידג' Dd.10.11.6, דף 29 ע"א; סודות המצות (של גיקטילה?) בכ"י קמברידג' Add.4.2.3, דפים 25 ע"ב — 26 ע"א. אשר לפירוש הק' בלי של "מזל" (עמ' 212, הע' 4) היה רצוני להזכיר את המקומות בזוהר דהיינו א' קט"ו ע"א, ג' קל"ד ע"א וכו'. אותו הפירוש נמצא גם ב"שערי אורה" לגיקטילה, הוצאת ריהא דטרינטו ס"ב ע"א.

ג. ענין הדבקות מהוה בלי ספק שיאה של תורת אהבת ה' ביהדות. בספרות הרבנית דבקות משמעותה הה' דמות לה' בבחינת "והלכת בדרכיו" (עמ' 39-41). פירוש אחר ניתן בכתובות קי"א ע"ב: וכי אפשר לדבוק בשכי' גה אלא כל המשיא בתו לתלמיד חכם (וכו'). בדומה לזה, כמו שהאידא מראה לנו, מפרש סעדיה גאון את הענין ב"תפסיר" בשלושה מקומות. לדבק בה' ניתרגם שם כדב' קות בשמי' ע' לה', כלומר קיום מצוותיו, ולא בה' עצמו. דחאק הניאראפלטוניות היהודית היא ההושפכת את הדבקות ליחוד מיסטי של הגשמה עם האור העליון. המ' חבר אינו מזכיר את יצחק ישראלי, אשר הכניס משמעות זו של הדבקות לתוך הפילוסופיה היהודית (וואגב גם לקבלה). שלמה אבן גבירול משקף תורה זו במלוא קור' מתה. ההשוואה להדבק בה' מביעה אצלו, "אהבה קוסי' מית" (עמ' 88) המונחת ביסודה של כל הבריאה כולה ומוצאת את בטויה במאווי החומר להתלבש בצורה. ואידא מרחיב את הדיבור על שירו של אבן גבירול המת' חיל "אהבתך", שהוא מוקדש לגושא ההוא. את השאלה

איך לפרש את החרוז "והוא נכסף לשומו יש כמו יש וכו'" הניח בתיקו, אבל גוטה הוא לפרשו ביחס אל ה' בניגוד לפירושו של בארגבור (עמ' 88, הע' 4) שהנכסף הוא החומר וכו'. כבר דוד קויפמן בספרו "מחקרים על אבן גבירול" (1899) נתן אותו הפירוש (עמ' 119, הע' 1), אשר נעלם, כנראה, מעיני האידא ובארגבור, המחבר מת' אר את אברהם אבן עזרא כ"מיסטיקן מטיפוסו של אבן סינא" (עמ' 112, הע' 2); הוא מביא מספרו "יסוד מורא" בציון מקום "סרק י"ב דף 43 ע"א" ציטטה אשר לפיה משתמש אבן עזרא במונחים "דבקות" (= אתצאל) ו"הת' אחדות" (= אתחאד). ברם, ביטויים אלו אינם מצויים בהוצאתו של קריצנץ (1840), אשר ממנה ציטט האידא במקום אחר (עמ' 113, הע' 3) וקשה לקבוע מאיזה טקסט נלקחה הציטטה הנ"ל. אשר לענין הדבקות אצל ר' אלעזר מגרמיוא (עמ' 157) יש להעיר על דברי ג' שלום Major Trends, עמ' 112 בנידון זה: "אע"פ שאין האדם יכול להדבק בה' יכול הוא להתחבר עם הכבוד". הוזה אומר שאין דבקות אלא עם הכבוד, לא עם מה שלמעלה ממנו. על מושג הדבקות אצל הרמב"ן השווה מאמרו של חיים חונה ב"סיני", י"א (תש"ב-תש"ג) עמ' פ"ו ואילך. על תורת הדבקות בזוהר מביא האידא (עמ' 229) את דברי שלום האומר שחזן ממקרה אחד אשר בו מדובר על הזיווג בין משה רבנו לשכינה משתמש הזוהר בטימבור ליקה המינית של הייחוד רק לגבי הספירות. מן הראוי לציין שמושג הדבקות כתו יפה בזוהר גם במונח הרגיל של דבקות האדם בה' (השווה, לדוגמה, זוהר ב', נ"ה ע"ב). מענינת דעתו של ר' בחיי בן אשר (עמ' 238) המ' תאר את ה"חשק" שעליו הדיבור בשיה"ש ככח העולה על זה של ה"אהבה" גרידא. יצחק אלימנו קרא את פירושו על שיה"ש דחאק בשם "חשק שלמה". לפירוש זה הקדיש האידא טפול מפורט עפ"י כ"י בודלי (עמ' 280 ואילך). היחס בין דבקות לאהבה מוגדר בטעמי המצות לר' מנחם מריקאנאטי (עמ' 240) בשם ר' עזריאל בלשון זה: "ואין ספק כי האוהב את חברו... אותו את דרכיו ותומך אשר ריו על כן היא מצות עשה יוצאה ממדת האהבה". גם לפי קרשקש (עמ' 262-263) הדבקות יוצאת מן האהבה. הערות אלו תספקנה לתת לקורא רושמימה מאוצר הדעות העשירי הבלום בספר הזה. כל מי שענין לו בחכמת ישראל יקדם בברכה את מפעלו המוצלח של המחבר ויביע את התקווה שיזכה מהרה לתרגום עברי ואולי גם אנגלי לטובת חוג רחב יותר של שוחרי תורה וחכמה.

ש. ז. אלכסנדר אלתמן

בראש ובראשונה אלו שנוכרה בהן המלה משיח, בין אם במשמעות אסקטולוגית ובין אם לאו. כמו כן הוא מביא את הפסקאות העוסקות בדורש התורה, במורה הצדק ובנביא. הוא דן בהודיה שבמגילת היהודיות דף ג, על לידת פלא יועץ. והוא אף מביא, ובהרחבה, פסקאות מתוך מגילת המלחמה שיש בהן להראות על מעמדם החשוב של הכהנים בכלל ושל הכהן הראש בפרט במלחמה העתידה נגד העמים. בפרשיות אלו אין המחבר דן לפי עניינן כי אם לפי הספרים שבהם הן באות.

המחבר מגיע לפרקים, מחמת השתדלותו להיות יסודי ומחמת צמידותו לסדר מסוים של כתבי הכת, עד לזי קיצוניות. למשל, עיונו במגלות מתחיל במגלת ברית דמשק דף ב, ש' יא: "וידועים ביד משיחי רוח קדוש", ובמגילת ברית דמשק דף ה, ש' כא ואילך: "וגם במשיחו ובקדושו". והוא דן בשני פסוקים אלה ובפסקאות הסמוכות להם על פני עשרים עמודים; וזאת כדי לסכם, ובי צדק, שאין בהם כדי לסייע לתיאור התפיסה המשיחית של כת מדבר יהודה (עמ' 20, 27).

דוגמה מאלפת לדיון נרחב בענין מצומצם ופשוט יחסית, תוך חזרות רבות, הוא דרך עיסוקו של המחבר בשאלת משיחי אהרן וישראל. בעמ' 38-27 הוא עוסק בכתובים שבמגילת ברית דמשק המזכירים את "משיח אהרן וישראל", מבלי שהוא נזקק עדיין לכתוב המקביל שבסוף היחד דף ט, ש' ייא, אשר בו נזכרים משיחי אהרן וישראל; והוא גומר בכתבו שעדיין אינו יכול להכריע אם הכוונה למשיח אחד או שנים. בעמ' 58 מזכיר הוא את הכתוב שבסוף היחד דף ט, אבל רק בדיון לשוני. הוא חוזר לאותו עניין בעמ' 66, ורק בעמ' 85-75 הוא בא לסכם אותו. המחבר מיתר אפוא שלושים עמוד לערך לשאלה זו, שנידונה בקצרה על ידי כמה וכמה חוקרים כבר קודם לכן, מבלי להוסיף הרבה לענין. וזאת מתוך שמנע עצמו מלהזכיר בתחילת דבריו את הכתוב שבו נזכרים במפורש שני המשיחים.

בעוד שהמחבר מאריך הרבה באותם סכסכים שנתפרסמו עד לשנת 1955 הרי משבא הוא לעסוק בסכסכים המשיחיים ממערת קומראן 4 שנתפרסמו על ידי אלגרו ב־ JBL משנת 1956, עמ' 174-187, הדיון הוא קצר ביחס. סכסכים אלה, שנוכר בהם במפורש משיח מבית דוד, חשובים במיוחד להבנת התפתחותה של התפיסה המשיחית של כת מדבר יהודה. עיקר הדיון בסכסכים אלה, בספר שלפנינו, הוא פרשני טכני; ואין המחבר גם מוסיף הרבה על דבריו של אלגרו, אם כי הוא חולק עליו בכמה עניינים.

457 Woude, A[dam] S[imon] van der. Die messianischen Vorstellungen der Gemeinde von Qumrân. Assen, Van Gorcum & Comp., 1957. 2 p. l., 274, [2] p. 8°. = Studia semitica Neerlandica, 3.

יצא גם כדפוס צה, גרוננינגן. ביבליוגרפיה: ע' 271-274. ספר זה, לפי שמו, בא לעסוק ברעיון המשיחי בכת מדבר יהודה. הקשיים העומדים לפני החוקר בעניין זה אינם מעטים; ולא האחרון שבהם הוא תיחומו של מושג המשיחיות ממערך המושגים הקשורים באחרית הימים בכללה. המחבר מנסה להחליץ מקושי זה על ידי שהוא מעמיד את מושג המשיחיות על צמצומו המופלג, ומסייג עצמו מן הדיון במכלול התפיסה האסקטולוגית של כת מדבר יהודה (עמ' 65). את מהות המשיח מגדיר הוא בתור "eine eschatologische Erlösergestalt", והוא כורך את עצם מושג המשיחיות במשיח גואל.

כנגד זאת, בתחום שתחם לעצמו, השתלח המחבר להי קיף, עד היכן שידו מגעת, את המקורות שיש להם שייכות לגושא מחקר. ואכן עיקר תכנו של הספר, לפחות מבחינת הכמות, הוא דיון פרשני מדויק באותן פסקאות בכתבי כת מדבר יהודה (היינו הכתבים שנמצאו במערות קומראן ומגילת ברית דמשק) שלדעת המחבר, או לדעת חוקרים אחרים, יש להן נגיעה ולו גם רחוקה לשאלת המשיחים. דיון זה, שבו מציע המחבר את המקורות פסקא אחר פסקא — כל אחת בפני עצמה — הוא עיקר תכנו של הפרק הראשון שבספר. פרק זה מקיף למעלה ממאה ושמונים עמודים בתוך מאתיים וחמשים העמודים שכולל הספר כולו.

הדיון הוא בדרך כלל שקול. המחבר מביא את הדעות השונות שנאמרו לעניין, ומתוכנן באריכות עם כל דעה ודעה. סיכום החומר כשלעצמו והדיונים המפורטים יש בהם עזר רב לחוקר הנוזק לבעיית המשיחים במגילות מדבר יהודה. חבל שאין המחבר נזקק הרבה למחקרים העבריים על מגילות מדבר יהודה, ובמיוחד לספריהם של י. ידין וי. ליכט על מגילת מלחמת בני אור ומגילת ההודיות (אם כי אולי ספרו של י. ליכט נתפרסם מאוחר מדי מכדי שיוכל להעזר בו).

בפרק זה מציע המחבר את הפסקאות השונות הצריכות לעניינו מתוך: מגילת ברית דמשק, סרך היחד, סרך הע' דה, ברכות היחד, מגילת המלחמה, ההודיות, פשר חבקוק, מגילת ישעיהו א (!), ולאחרונה הטכסטים המשיחיים ממערת קומראן 4. הפסקאות שהוא עוסק בהן ומפרשן הן

קרומה היא, אין בכך עדיין כל אחיזה לזיהוי אליהו עם משיח מאהרון שבכתבי כת מדבר יהודה.

הפרק השני של הספר, העוסק בספר צוואות י"ב בני יעקב וזיקתו לתורת המשיחים של כת מדבר יהודה, הוא קצר הרבה יותר מן הפרק הראשון. כאן טסה המחבר משיטתו בפרק הראשון, והוא עוסק במקורות שבספר הצוואות לפי ענינם ומתוך שילוב עם המקורות שמן המ"ג גילות. זהו דיון מגובש, ממצה ומעמיק, המחבר הצליח לבסס מה שאמרו כבר קודם כמה חוקרים²; היינו שב-ספר צוואות בני יעקב כולו באה תורת שני המשיחים שבקחים כלליים דומה היא לזו שבמגילות מדבר יהודה. לפי תורה זו יקומו באחרית הימים מלך מיהודה וכהן מלוי והכהונה תהיה עליונה על המלוכה. אבל המחבר לא עמד על ההקבלה שבין העמדה כלפי הכהונה והמלוכה שלאחרית הימים שבמגילות מדבר יהודה ובספר הצוואות לזו שבספר היובלים (פרק לא) שנתחבר אף הוא בחוגים הקרובים לכת מדבר יהודה.

אפשר להוסיף מקבילה מאלפת בין צוואות בני יעקב בנוסח היווני ובין אחד הקטעים מן הצוואות בארמית ממערת קומראן³. המחבר גורס באותו קטע: "מלכות כהנותא רבא מן מלכות...". (עמ' 110) כאילו המדובר הוא במלכות הכהונה⁴. אבל לפני המלה "מלכות" באות האותיות "נ"ך" ושיעורו של הקטע שממעת קומראן⁵ הוא "ולך ולבניך מלכות, כהנותא רבא מן מלכותא"⁶. וכאן אפוא לפנינו הקבלה ברורה לצוואת יהודה (כא, ב), האומר לבניו שהאלהים שם את המלוכה תחת הכהונה. הפרק האחרון של הספר הוא שצריך להביא לפנינו את מערך התורות המשיחיות של כת מדבר יהודה ולהסביר את דרך צמיחתן וגיבושן. אבל בעצם תורותיה המשיחיות של הכת אין המחבר עוסק כאן אלא מעט; עיקר הדיון הוא בצמיחתה של כת היחוד ובקורותיו של מורה הצדק ההיסטורי. בהתחית תולדות הכת הולך המחבר בעקבות אותם חוקרים⁷ המבקשים את ראשיתה בחוגים שהיו מקורבים לחסידים שבימי החשמונאים, ושלא הסכימו עם

ואילך; י. היינמן, דרכי האגדה⁸, ירושלים תשט"ו, עמ' 30; י. מ. גרינץ, סיני לב (תשי"ג), עמ' לב.

2 י. מ. גרינץ, שם, עמ' ל"ג; K. G. Kuhn, NTS 1 (1954), 168 ff.

Barthélemy-Milik, Qumran Cave I, Oxford 3 1955, p. 88.

4 וראה: עיונים במגילות מדבר יהודה, ירושלים תשי"ו, עמ' 70.

5 השוה: מ. צ. סגל, תרביץ כב (תשי"א), עמ' 136-152.

חוסר הפרסורציה בין חשיבות המקורות להבנת הת-פיסה המשיחית של כת מדבר יהודה לבין אורך הדיון בהם בולט במיוחד כשאנו משיחים את דרך עיסוקו של המחבר בטכסטים שבמגילות ברית דמשק המזכירים את המלה משיח (בין אלה שבהם היא באה במשמעות אסטורי לוגית ובין אלה שאין היא באה בהם במשמעות זו) אל דרך עיסוקו בטכסטים המשיחיים ממערת קומראן⁴. מתקבל הרושם שהמחבר עסק במגילות ברית דמשק לא רק לפני שפרסם אלגרו את הקטעים מקומראן⁴; כי אם גם עוד קודם שנתפרסמו על ידי מיליק וברטלמי (1955) הקטעים ממערת קומראן¹; והמחבר, שאז היו לפניו רק מקורות מעטים השתולל בהם הרבה. ואילו משפרסם אלגרו את הטכסטים מקומראן⁴, כבר היה עיקרו של הספר כתוב, והמחבר הוסיף עיון קצר בלבד במקורות חדשים אלה. אבל שוב לא עמד בו הכוח לקצר בדיון באותם כתובים שחשיבותם היחסית נתמעטה במאוד לאחר פר-סום סרך העדה לאחרית הימים ובברכות הכת ממערת קומראן¹, והקטעים מפשר בראשית מ"ט, פשר ישעיהו, ולקט היעודים, כולם ממערת קומראן⁴.

תוך כדי דיון בשאלות לשוניות ופרשניות מנסה המחבר גם לקבוע את זהותם של הנביא ומשיחי אהרון וישראל עם אישים הנזכרים בתולדות הכת, ואף עם דמויות אסכי-טולוגיות שבמדרשי חז"ל. את מורה הצדק ההיסטורי מזהה הוא עם הנביא המבשר את בואם של משיחי אהרון וישראל (עמ' 72 ואילך, 186 ואילך ועוד), ואילו המשיח מאהרון, היינו הכהן העתידי שבאחרית הימים, אינו לדעתו אלא אליהו הנביא. והוא נאחז בזוהר שזיהו בעלי המדרש את אליהו עם פנחס הכהן כראיה שאכן נחשב בכת מדבר יהודה אליהו הנביא כמי שעתיד להיות כהן גדול באחרית הימים (עמ' 55 ואילך, 60, 186 ואילך, 244 ועוד). השערות מעין אלה מסבך הדברים שאין להן אחיזה של ממש, וכל כולן אינן אלא ענין של סברה. אבל בעוד שזיהוי מורה הצדק עם הנביא העתידי הוא עדיין בגבולות ההסתברות, הרי זיהוי הכהן המשיח שלאחרית הימים עם אליהו הוא תמוה ביותר. שכן בכל המסורות הקדומות אליהו הוא מבשר הגאולה. כנגד זאת המסורת המזהה אותו עם פנחס אינה כנראה אלא מדרש המיוסד על קיים של דמיון בין פנחס בן אלעזר ובין אליהו התשבי, ששני-הם קנאו לאלהי ישראל, והיא מאוחרת למסורות שלפיהן אליהו הוא כהן סתם¹. מכל מקום, אפילו מסורת המדרש

1 ראה מ. איש שלום, סדר אליהו רבה, מבוא עמ' ז

הימים, אבל לא בית דויד לא המלך הגואל ולא הכהן שיעמוד באחרית הימים אינם נזכרים בו. הגואל הנזכר בחזיונות דניאל (אם אמנם הוא כזה) הוא דמות קוסמית — בן האדם. גם מרד בית חשמונאי לא היה כרוך במשיחיות אקטיבית, לא בית חשמונאי ולא תומכיהם ראו במי אורעות זמנם את קץ הימים. אף סדרי המקדש והמדינה שקבעו כוחם יפה רק עד עמוד נביא אמת (חשמ"א ה, מו ; יד, מא). כנגד זאת צפתה כת מדבר יהודה לאחרית הימים המקוה, ובמהרה ; ואף קבעה את סדרי העדה לאותה עת, כפי שהם באים בסוף העדה. סדרי אחרית הימים שבתורת הכת הם בכואה של סדרי הכת ההיסטורית ; בראש ישראל שלעתיד, היא הכת והגלוים אליה, יעמוד הכהן הגדול, כשם שבראש הכת ההיסטורית עמדו הכהנים בני צדוק. אבל הסמכות הבלתי מסוייגת שהיתה למקרא בקרב העם חיבתה את הופעת המשיח מדויד בכל שיטה אסכטולוגית שנושאהיה הם אישים ארציים, ומשהעלו את דמות הכהן האסכטולוגי שוב לא היו יכולים להתעלם מן היעודים למלך העתיד מבית דויד והעמידו בצידו של המשיח מאהרון את המשיח מישאל, הוא המלך מבית דויד ; אבל יחד עם זאת עשו אותו חשוב פחות במדרגתו מן המשיח מאהרון.⁷

שני המשיחים אינם ביסודו של דבר משיחים גואלים במלוא משמעותה של המלה, כי אם שליטי העתיד בבוא הגאולה. ואמנם במרבית כתבי כת מדבר יהודה, המשיח אינו דמות העומדת בפני עצמה כי אם חלק מעדת ישראל כולה. כמו כן מוצאים אנו בכתבים אלה גישה וזירה ומסוייגת למלך העתיד מבית דויד המכונה נשיא, משיח ישראל, אבל לא המלך מבית דויד.

מקום לעצמו בהתפתחות התפיסה המשיחית של כת מדבר יהודה יש לכתבים המשיחיים ממערת קומראן⁴, שבאים בהם יעודים ברורים ומפורשים למשיח הצדק צמח דויד, אשר לו ולזרעו נתנה ברית מלכות עמו, עד דורות עולם, אם כי גם בכתבים אלה נזכר, אמנם לא במפורש, המשיח המיועד מאהרון. קיימות, אפוא, שתי קבוצות של כתבים כיתתיים : באחת יש הימנעות מכוונת מלהוכיח את המלך היעודי מדויד בשמו, ובאחת באים יעודים ברורים ומפורשים למשיח מדויד. ואף שמחבר הספר, שאנו עוסקים בו, אינו מוצא התפתחות פנימית בתורת המשיחים של כת מדבר יהודה, הרי אין להסביר את ההבדל הברור בין שתי קבוצות אלו של כתבים כיתתיים⁷ וראה ביתר פירוט בדרי בקובץ : עיונים במגילות

מדבר יהודה, עמ' 76-55.

דרכם של החשמונאים ונבדלו מהם. ואילו בהתעצמות שבין כת מדבר יהודה ובין בית חשמונאי מבקש המחבר לראות את ההתעצמות שבין הכהנים בני אלעזר ובין הכהנים בני איתמר. לשיטתו היו בני בית חשמונאי מבני איתמר⁶, ואותו זמן שנתגבשה התפיסה המשיחית של כת מדבר יהודה עמד עדיין הניגוד בין בני אלעזר ובין בני איתמר (עמ' 229, ועוד). תפיסה זו אינה נעדרת חריפות אבל היא מיוסדת על שבשתא. אמנם מתוך כתבי כת מדבר יהודה למדים אנו בבירור שראשי הכת נמנו על בית צדוק, היינו על בני פנחס בן אלעזר. ואם כי אין אנו יודים עים אילו משפחות כהונה נתייחסו על צדוק, יש יסוד להניח שבני בית חשמונאי (שהיה ממשמר יהויריב) לא נמנו ביניהן ; שכן ההלל שבסוף בן סירא העברי שנאמר בו "הודו לבוחר בבני צדוק לכהן" (נא, כט, מהדורת סגל) שוב אינו בא בתרגום היווני שנעשה בימי שלטון בית חשמונאי. וכנראה נשמש ההלל כולו מפני שאותו זמן לא שמשו בני צדוק בכהונה. אבל כנגד זאת יש לנו ראיה ברורה למדי שבני בית חשמונאי היו מבני אלעזר ואפילו מבני פנחס ; שכן בנאומו של מתתיהו החשמונאי לבניו לפני מותו נאמר במפורש : "פנחס אבינו" (חשמ"א ב, נב). יכול היה אמנם המחבר לטעון שאין כאן ראיה ברורה ולהחזיק בשיטתו. אבל הוא נוקט בדרך פשוטה הרבה יותר : הוא מתעלם לחלוטין ממקור קדום זה שבספר חשמונאים א'. כן אין הוא נוקט כלל בדבריו להלל שבבן סירא על אף שיש בו לכאורה ראיה לשיטתו. המחבר רואה בתורת שני המשיחים של כת מדבר יהודה תורה שצמחה בכת בעקב נסיבות ההתהוות, ובמי ייחוד בעקב התנגדותם של הכהנים בני צדוק, מנהיגי כת מדבר יהודה, לבית חשמונאי, שנטל לעצמו הן את הכהונה הן את השלטון המדיני היעודים לבית צדוק ולבית דויד. ללא ספק השפיעו גם גורמים אלה על עיצוב תורת שני המשיחים של כת מדבר יהודה, אבל גורמי צמיחתה של תורת שני המשיחים המיוחדת לכת מדבר יהודה אינם, לדעתי, בהתנגדות הכת לבית חשמונאי ; ויש לבקש אותם בכת עצמה. בימי גזרות אנטיכווס נחדשה ביהודה הכימיה לגאולה, כמיהה שמצאה את ביטוייה בחזונו האפוקליפטיים שבספר דניאל. ענינו של ספר דניאל הוא קץ

6 ההצעה לייחס את משמר יהויריב, היינו את בית חשמונאי, על בני איתמר נאמרה כבר על ידי רותשטיין, אם כי בתורת סברה בלבד, וראה : Rothstein-Haenel, Kommentar zum ersten Buch der Chronik, Leipzig 1927, p. 434 f.

461 **Buber, Martin**, Hasidism and modern man... Ed. and translated by Maurice Friedman. New York, Horizon Press, (c1958). 256 p. 8°.

Cont.: Hasidism and modern man. My way to Hasidism. The life of the Hasidim. The way of man, according to the teachings of Hasidism. The Baal-Shem-Tov's instruction in intercourse with God, Love of God and love of neighbor.

תפלה, דרשות, מוסר

462 בארי, ש.; י. בוגלה. חגי ישראל; ראש השנה, יום הכסופים, סכות... (Asmara, דפוס Elio-retti, 1954). [4], 20, [2] ע' 8°. לוח האי"ב מקופל. הטכסט בחבשית.

463 טלושקין, ניסן. ספר התורה והעולם; דרשות לפרשיות השבוע... מאת ניסן טלושקין... כרך ג: לחומש דברים, אלול, ראש השנה, שבת שובה, יום הכיפורים, סוכות, ומאורעות מיוחדים בחיי היהודי. ניו יארק, (דפוס האחיים שולזינגר), חשיית. [4], 236 ע' 8°. הקורם: ק"ס ל"ב 443.

464 ליטוין, יוסף. ישמח ישראל; <על אהבת ישראל וארץ ישראל>. מאת יוסף ליטוין בן... מוהר"ר ישראל... לונדון, (דפוס גרוד), תשי"ח. xvi, 282, [2] ע' פורטרט. 8°. עם שער נוסף באנגלית. דרשות ומאמרים על רעיונות חז"ל בענין אהבת ישראל ואהבת א"י ובענינים הקשורים בהן; פרקים הרבה מן הספר הופיעו בשעתם ברבעון "שערי ציון" בלונדון, הנערך בידי המחבר.

465 נימן, שמעון בצלאל. ספר ילקוט ש-עוני על משניות אבות, עם מירוש הרע"ב ועם פי"ל קוט שמעוני, דברים יקרים ונפלאים... מלוקט מספרים קדושים... וגם כמה דברים טובים אשר חנני ה'... שמעון בצלאל ניימאן (מסארנא) מפ"ק קראקא. ניו יורק, מ. ח. גרינפעלד, תשי"ז. [2], 84 דף. 8°. עם הפנים. דפוס צלום לפי הוצאת פיעטרכוב, תרצ"ח.

466 סטולמן, יצחק. ספר מנחת יצחק... ובו הגיונות... השקפות מקוריות ומוסריות... חומר רב להוגים ונאמרים. חובר... ע"י יצחק סטאלמאן אב"ד

חיים אלא בהתפתחות פנימית בתוך הכת. היתה זו ככל המסתבר התפתחות שהקנתה משקל יתר לעיודים הקשרים בבית דויד. תפנית זו אירעה כנראה לאחר ירידתה של הכת בעקב הרדיפות של שליטי בית חשמונאי ובעקב האכזבה על שהגאולה התמהמהה. ואפשר אף שהתעוררות התקחת למשיח גואל מבית דויד בתקופה שלאחר ירידת בית חשמונאי, התעוררות שמצאה את ביטוייה במזמורי שלמה (השוה מזמור יז'ית), הביאה לנטיה דומה גם בין אנשי כת מדבר יהודה, שבאה לידי ביטוי בהוגשת מוצאו של משיח ישראל מבית דויד⁸. יצק ב ליוור

קבלה וחסידות

458 גוריצ'נסקי, ישראל. ספר שארית יש-אל; חידושי תורה בדרך חסידות ואגדה, גם דברי פלי פול והלכה ודברים קדושים, מגאונים וצדיקים... מסודרים על פרשת השבוע ומועדים... אשר השאיר אחריו... ר' ישראל הכהן גוריצ'נסקי... נלקטו ונסדרו על ידי בנו משה הכהן גורדון. ברזקלין; ניו יורק, (דפוס Hadar), תשט"ז. [4] ע' 8°.

לפרשיות התורה, למועדים ולגמרא; אח"כ הערות למדרש תנחומא וליקוטים מפי צדיקים. בסוף (ע' 164 ואילך) מכתבים אל המחבר מן השנים תרל"ח עד תרצ"ז ותשובותיו. המחבר נולד בקלימנטוב והיה מחשובי בה"ב בטאמאשוב דלובלין.

459 (וורטמן, משה בן חיים). ספר דברי תורה, מלוקט מש"ס ומדרשים ומספרים קדושים... ועוד נתוסף חידושי תורה... מכתבי יד... הרב... שמעלקי מניקלש פורג... רבי יעקב יצחק מלובלין... אברהם יהושע העשיל ממעזביז... ניו יארק, חש"מ [תשט"ז], 83 דף. 8°. דפוס-צלום, לפי דפוס לעמבערג. על מחברותו של וורטמן עיין ח. ליברמן, ק"ס ל"ג 381, ערך מס' 1.

460 שניאורסון, יוסף יצחק. רשימה מכ"ק... הרב יוסף יצחק... שניאורסון מליובאוויטש... יוצא לאור לחג הגאולה, יריגת תמוז, חלק ד. ברזקלין, ג. "אוצר החסידים", תשט"ז. 47 ע' 8°. = ספרי אוצר החסידים — ליובאוויטש, לקוט ל"ז.

פרק אוטוביוגרפי זה, המכיל זכרונות לשנת תרנ"א, נכתב בעת מאסר המחבר בריגא בשנת תרפ"ח. — הקודם: מים; ק"ס ל"ב 173.

8 וראה עוד; עיונים במגילות מדבר יהודה, עמ' 64-69, 76-75.

היסטוריה, ביוגרפיה, זכרונות

ראה גם לעיל במדור „קבצים“ ולהלן במדור „צינונים“, ארץ ישראל, מדינת ישראל.

473 דראהיטשין: פינף הונדערס יאר יידיש-לעבן. באארבעט און רעדאקטירט פון הרב דוב ב. ווארשאווי. ס.ק. לזכרון נאך די פינף טויזנט יידישע נפשות פון דראהיטשין, וועלכע זיינען געווארן אומגעבראכט פון די מערדערישע דייטשן... שיקאגע, בוך-קאמפטיטעס „דראהיטשין“ תשי״ח. 424 ע, תמונות, מפה, פסקימילים. 4°. ספר זכרון לעיירה דרוהיצין הסמוכה לפינסק. הספר כולל את החלקים: אלגעמינע געשיכטע [בתוכו המאמר „דראהיטשין, היסטארישער איבערבליק“ מאת ע. בן-עזרא] (ע' 110-111). — רבנים און שוחטים [בתוכו 3 מאמרים על אליהו מרדכי לוינבוים הנפח, שנודע בשם „הרבי מחולר זי״ר“] (111-156). — רבנים און חסידים (157-168). — פער-זענלעכקייטן, טיפן און יארצייטן (169-248). — אינסטיטוציעס און פארטייען: רעליגיעזע און קולטורעלע אינסטיטוציעס; צייטונגס-און סאציאליסטישע פארטייען; געזעלשאפטלעכע אינסטיטוציעס (249-280). — חורבן און אומקום [בחלק זה נכללו גם המחלקות: „פארטיזאנער און שארית הפליטה“, „זכור, נעמען פון די קדושים“] (281-384). — דראהיטשינער אין דער וועלט (385-424).

474 ועד הצלה. ניו יארק. חורבן און רעטונג; די געשיכטע פון „ועד הצלה“ אין אמעריקע. מיט אן הקדמה פון הרב אליעזר סילבער... ניו יארק. „ועד הצלה“ בוך קאמפטיטעס, תשי״ז. [7], 62, [10], 525, [15], 64 ע, תמונות, פסקימילים. 4°. על הכריכה: דברי ימי ועד הצלה. דברי הפתיחה בעברית ובאנגלית. עם שער נוסף באנגלית: Disaster & salvation, the history of „Vaad Hatzalah“ in America.

„ועד הצלה“ נוסד ביזמת אגודת הרבנים האורתודוקסים בא״ב ובקנדה בפרץ מלחמת העולם השנייה; בראשו עמדו הרב אליעזר סילבר מסינסיני, ישראל רוזנברג מברוקלין ודוב אריה (ברנהרד ל.) לוינטל מפילדפיה. הוא פעל רבות למען הצלת בני הישיבות בפולין, ליטא, סלובקיה והונגריה, למען העברתם בקבוצות שלמות לא״ב או למען השתרשותם בא״ב, ותמך ברבנים ותלמידי חכמים פליטים בסיביר, שנחאו ומקומות אחרים בעולם. הועד עבד בקשר הדוק עם ממשלת א״ב ובתמיכתה והרציא למפעלי במשך עשר שנים למעלה משבעה מיליון דולר.

דדעטראיט. חלק ד: דברים, עשיית, שה״ש וקהלת. New York, דפוס Twersky, תשי״ז. [4], 288 ע. 8°. עם שער נוסף באנגלית. קודמים: ק״ס כ״א 42.

467 רובינשטיין, שמואל יעקב. ספר שארית מנחם... מסודר לפי פרשיות השבוע על כל חמשה חומשי תורה ומועדים. ביאורים, חידושים והגיגות לפי רוח תקופתנו. מאת שמואל יעקב רובינשטיין... חלק ב: ד. פאריש, המחבר, תשי״ד. 4°. עם שערים נוספים ביוונית ובצרפתית.

התכן: חלק ב: ויקרא-במדבר. 382, [3] ע. — גר: דברים / מועדים (ספר זמנים > חגיגות, סעודות מצוה... ושונוה <). בית השמחות. מילי דהספידא. 638, [6] ע. — הקודם: ק״ס ל״א 90.

468 שפעטמאן, יהושע. פארשידענע ארטיקלען... וועגן 15... יאר פון אויפשטאנד אין דער ווארשאווער גהעטא... צען יאר מדינת ישראל... לונדון, המחבר, (דפוס Superior Printers), תשי״ח. [1], 47 ע. 8°. = יום-טוב קונטרסים, 20. קודמים: ק״ס ל״ג 167, 467.

469 Benoschofsky, Imre. Harminec év után. Benoschofsky Imre budai főrabbi beszédei. Budapest, (Egyetemi nyomda), 1958. 77 p., 1 l. 8°.

„אחרי שלוש שנה“. נאומים מאת הרב הראשי של בודא להודמנויות שונות. י״ל למלאות שלוש שנה לש-רותו בקדוש.

470 Jacobs, Louis. A guide to Yom Kippur. London, Jewish Chronicle Publications, (c 1957). VII, [1], 83 p. 8°.

הסברים פשוטים על היום, משמעותו, מנהגיו ותפלותיו.

471 Leibowitz, Jacob. Religious guidance. New York, Philosophical Library, (c 1958). XII p., 2 l., 100 p. 8°.

כ־90 ערכים קצרים שיש בהם משום יעוץ והדרכה להתנהגות נכונה במצבי חיים מסובכים.

472 Minda, Albert G. „Speak to the heart“; anthology of readings and statements for funeral and memorial services. Minneapolis, Minn., Ad Art Publishing Co., 1956. 64 p. 8°.

לקוטים ממקורות יהודיים ולא-יהודיים.

המחבר, יליד העיירה ביטן, בין סלונים לברנוביץ שבפון לין המזרחית (כעת בברית המועצות), מספר זכרונות מעיירת מולדתו ומתאר את דרך גידולו מאז פרוץ מלחמת העולם השנייה. כשפרצה המלחמה בין גרמניה לברית המועצות היה המחבר חייל בצבא האדום. לאחר מכן הועבר לגורד עבודה באורל. אחרי גמר המלחמה יצא לפולין ומשם למחנות שארית הפליטה בגרמניה. ב־1947 היגר לקרבה. עם פרוץ מלחמת השחרור התגוב לצבא ההגנה לישראל, שבו שרת עד שהשתחרר מהצבא, וחזר לקיבוץ מקום שם התמסר לפעילות ציונית.

478 עדלבוים, מאיר. די יידן-שטאט מעזריטש ; <פון איר בראשית ביו ערב דער וועלט-מלחמה>. בועז נאס איירעס, מעזריטשער לאנדסלייט-פאראיין אין ארגענטינע, תשי"ז. 424, [3] ע', פורטרט, פקסימילים. 8°.

עם שער גוסף בספרדית.

מונוגרפיה היסטורית על קהלת מזריץ' פודלאסקי. המחבר, יוצא מזריץ', היה מתלמידיו של מאיר בלבן ובהדרגתו התחיל באיסוף חומר לעבודה זו כבר לפני מלחמת העולם השנייה. הספר כולל : קטעים מפנקס חברה קדישא (ע' 370-402) ; קטעים מפנקס הקהלה (404-419) ; ביבליוגרפיה (421-422).

479 שווארצבארט, יצחק. צווישן בידע וועלט-מלחמות. זכרונות וועגן דעם יידישן לעבן אין קראקע אין דער תקופה 1919-1939. בוענאס איירעס, צענטראל-פארבאנד פון פוילישע יידן אין ארגענטינע, תשי"ח. 385, [2] ע', לוחות-פורטרטים. 8°.

= דאס פוילישע יידנטום, 132. עם שער גוסף בספרדית.

התכן : די [ציוניסטישע] טעטיקייט אין אונזער ווינקל. די ראלע פון דעם לאנדעס-פארבאנד אין קראקע אינעם יידישן און אלגעמיינעם לעבן אין פוילן. דער צושטייער פון דעם קראקאער לאנדעס-פארבאנד צום וועלט-ציוניזם און צו ענינים פון וועלט יידנטום.

המחבר, מנהיג ההסתדרות הציונית הארצית של מערב-גליציה וציר לסיים הפולני האחרון (1938-1939), מתאר את פעילותה הצבורית של הציונות והשפעתה בקראקא ובגליציה המערבית ואת מאבקם של הצירים היהודים בסיים הפולני האחרון. רשימות הצירים לסיימים הפוליטיים בין שתי מלחמות העולם : ע' 212-214.

480 Alexander, Lloyd. Border hawk: August Bondi... Illustrated by Bernard Krigstein. (New York), Farrar, Straus and Cu-

התכן : א. סילבר : הצלת ישראל בימינו (דברי פתיחה, ע' אימט). — הגיל : קונטרס דברי תורה (נביסב). — מ. פראנער : דער אמת פון הצלה ; צי האט מען געקענט אויסקויפען פון די נאציס מיליאנען טויט-פערזאנלעכע אידן ? (137-1) — חורבן און רעטונג ; קאפיטלען געשיכטע פון „ויד הצלה" (141-525). — דברי פתיחה באנגלית.

475 יזכור-בוך פון דער זשעלעכאוער יידישער קהלה (אונטער דער רעדאקציע פון א. וואלף יאסני). (שיקאגא, צענטראלער זשעלעכאוער לאנדסמאנשאפט, 1953). 398, XXIV, [4] ע', תמונות. 4°.

התכן : סקירה היסטורית על תולדות יהודי זליכובר (עיירה בחבל סנדומייז' <צומיר> גליל רדום שבפולין) ביווית ובעברית מאת א. וואלף-יאסני. הפרקים העיקריים שבספר : אנטוויקלונג פון יידישן ישוב אין זשעלעכאוו און דער פרומער לעבנסשטייגער [8 מאמרים, אחד — על תולדות יהודי זליכובר, השאר זכרונות]. — ערשטע רוסישע רעזאלוציע [6 מאמרים על המצב הכלכלי של יהודי זליכובר ועל השתתפותם בתנועת המהפכה הרוסית של 1905]. — צווישן צוויי וועלט מלחמות [19 מאמרים, בעיקר על החיים הצבוריים של יהודי זליכובר]. — זשעלעכאוו אין שפיגל פון דער יידישער ליטעראטור [6 מאמרים על הספר היודי י.מ. הייסענבערג שהנציח את זליכובר בספרו „א שטעטל"]. — יחיאל לערער [7 מאמרים על המשורר היודי בן זליכובר]. — זשעלעכאוו אין געראנגל, פון און אומקום [8 מאמרים על החיים בגטו ועל ההשמדה]. — אין קאמף מיטן גרויזאמען דייטשן שונא אין פארטיזאנער מחנות [7 מאמרים]. — אויף ארישער זייט און אין בא' העלטענישן [5 מאמרים]. — זשעלעכאוער אין די טויטן לאגערן [3 מאמרים]. — איבערלעבונגען פון זשעלעכאוער אין פראנקרייך [4 מאמרים על השמדת יהודי צרפת].

476 יעקב שאצקי צום אנדענק. רעדאקציע-קא' לעגיע : פיליפ פרידמאן, אלעקסאנדער הערץ, יוסף ל. ליכטען. גוויאראק, קלוב פון פוילישע יידן, 1957. 51, 56 ע', פורטרטים. 8°.

יודית ופולנית עם שער גוסף בפולנית : Jakób Szacki in memoriam, Ko-mitet redakcyjny: Philip Friedman, Aleksander Hertz, Joseph L. Lichten.

מאמרים להערכת אישיותו ועבודתו המדעית.

477 מינקאוויטש, גרשון. פון ביטען ביו ירושלים. האחאנא, (דפוס "Vida Habanera"), תשט"ו. 236, [3] ע', פורטרט. 8°.

עים ממנו ועליו ; כמו כן פסקימיל של כתב יד וכמה מצטויר.

486 **Brodsky, Isadore**. Sydney looks back. Sydney, Angus and Robertson, (1957). X, 244 p., illus. 8°.

פה ושם נזכרים גם אורחים יהודים ועסקיהם.

487 **Brown, John Mason**. Through these men; some aspects of our passing history. London, H. Hamilton, (c1956). IX p., 1 l., 302, [1] p. 8°.

Part. cont.: Frankfurter and the uniform of justice (167-197). A preface to Lippmann (198-227). In the matter of J. Robert Oppenheimer (228-291).

488 **Cohen, Joseph J.** In quest of heaven; the story of the Sunrise co-operative farm community. New York, Sunrise History Publishing Committee, 1957. XVI, 255, [1] p., front. (port.), pls. 8°.

י.י. כהן, יליד רוסיה הלבנה, בא לאה"ב בשנת 1903, השתייך לתנועה האנרכיסטית. יסד משק חקלאי שחופי במציגין וניהל אותו במשך כל שנות קיומו (1940-1933). במבוא פרטים ביוגרפיים.

489 **Colvin, Ian [Goodhope]**. Flight 777. London, Evans, (1957). 212 p., pls. 8°.

על פרשת שהותו של השחקן הידוע **Leslie Howard** (ר' 45, p. 400) (Amer. Jew. Y. B., 45, p. 400) בספר ועל פרשת מסעו האחרון, שהן לוטות עדיין בסוד. הוא נספה כשהפילו הגרמנים את האווירון, בו נסע מליסבון ללונדון ב"1 ביוני 1943. יחד אתו נהרג גם וילפריד איסרל. עליו ר' ע' 117-123.

490 **Dagboek fragmenten, 1940-1945**. 's-Gravenhage, M. Nijhoff, 1954. 638 p. 8°.

= Rijksinstituut voor oorlogsdocumentatie. Bronnenpublicaties. Diversen, 2.

"קטעי יומן". מלוקטים כאן קטעים מיומנים רבים. שכו-לם כתובים בהולנדית, והם מסודרים לפי סדר הזמן. מקצתם נכתבו בידי יהודים בהולנד, בסרינשוטט ובמקומות אחרים, באחרים מסופר על גורלם של יהודים, הלוקט הוא מעשה המכון הממשלתי לדוקומנטציה של המלחמה באמ-סטרדם ; ברשותו נמצאים היומנים או צלומים מהם.

dahy, (c1958). 4 p. l., 182 p. 8°. (Covenant books).

ספור ביוגרפי. על א. בונדי ר' ק"ס ל"ג 329 מ"ס 1878.

481 **An der Stechbahn; Erlebnisse und Berichte aus dem Büro Grüber in den Jahren der Verfolgung**. (2. Aufl.). Berlin, Evangelische Verlagsanstalt, (1957). 63, [1] p., front. 8°.

הכומר הפרוטסטנטי הברלינאי היינריך גריבר עמד בראש "משרד גריבר", שפעל רבות למען הצלת "לא-אריים" בת-קופה ההיטלרית. מהד' קודמת : ק"ס כ"ח 354.

482 **Bamberger, Fritz, Leo Baeck**; the man and the idea. New York, Leo Baeck Institute, 1958, [18] p. 8°. = The Leo Baeck memorial lecture, 1.

483 **Beit, Alfred; J[ohn] G[ibson] Lockhart**. 1906-1956. The will and the way, being an account of Alfred Beit and the Trust which he founded... London, Longmans, Green, (1957). XII, 106 p., pls., 24 p. of col. diags. and maps. 8°.

אלפרד בייט (1853-1906), כן משפחה ספרדית בהמבורג, בא משם לדרום אפריקה בשנת 1875, רכש מכרות זהב ויהלומים, נעשה אחד מעשירי העולם, ופעל רבות לבנינה הכלכלי של רודסיה. בחיי הצבור היהודי לא השתתף. רק שני הפרקים הראשונים של הספר הם ביוגרפיים ; הם כתובים בידי בן-אחיו, ויש בהם ידיעות גם על אבותיו.

484 **Boon, Corrie ten, Dennoch**. (Übersetzt von Adrienne van Hamel... 2, völlig neu bearb. Aufl.). Wuppertal, Sonne und Schild, (1957). 135 p. 8°.

זכרונות אשה הולנדית ממחנה רבנסבריק. בעמודים הראשונים מסופר, כיצד בגי משפחתה החביאו יהודים מפני הנאצים. שם המקור : "Gevangene en toch".

485 **Brod, Max, Franz Kafka**; eine Biographie. (3. erw. Aufl.). (Berlin), S. Fischer, 1954. 357, [9] p., illus., facsim., pls. 8°.

מהד' ראשונה : פרג, 1937, שניה : ניו יורק, 1946. חרגום אנגלי של המהד' השניה : ק"ס כ"ה 78, כ"ו 47. חרגום עברי : ק"ס ל"א 283. במהד' זו נוספו בגוף הספר קווים חדשים לדמותו של קפקא (פרק ח), ובנספח קט-

Studies, 1957, 2 p.1., 38 p., 1 l. 8°. = College of Jewish Studies, [Publication] 2.

הרצאה בהכפלה.

499 Heichelheim, Fritz M[oritz]. An ancient economic history from the palaeolithic age to the migrations of the Germanic, Slavic, and Arabic nations. Revised and complete English edition... v. 1 <translated by Joyce Stevens>. Leiden, A. W. Sijthoff, 1958. XI, 542 p. 8°.

המקור, Wirtschaftsgeschichte des Altertums, שם, שם, 1938.

התאור מסכם את הידיעות על החיים הכלכליים של העמים הפריקוהיסטוריים ושל כל עמי הקדם בתקופה היסטורית, וממוג אותן לתמונה אחידה. לתקופה, שבה מופיע ישראל בהיסטוריה, נוגע רק הפרק האחרון של כרך זה: "ראשיתה של תרבות ים התיכון בתקופת הברזל הקדומה וכו', 560-1100 לפסה"נ לערך" (ע' 292-193, הערות, שהן בעיקר מראי מקומות: ע' 528-467). בפרק זה נזכרו, עובדו ושולבו לתוך התאור ידיעות רבות מאוד על כלכלת ארץ ישראל בימי המקרא.

500 Hofer, Walther, ed. Der Nationalsozialismus; Dokumente 1933-1945. Hrsg., eingeleitet und dargestellt. (Frankfurt a.M.), Fischer Bücherei, (1957). 397, [1] p. 8°.

= Bücher des Wissens, 172.

Part. cont.: Judenverfolgung und Juden-ausrottung (267-312).

501 Joel, Stanhope. Ace of diamonds; the story of Solomon Barnato Joel, by Stanhope Joel as told to Lloyd Mayer. London, F. Muller, (c 1958). 228 p., ports. 8°.

ע"י פעולתו בתפוקת יהלומים בדרום אפריקה וע"י המסחר בהם נעשה ס. ב. יואל (1866-1931), יליד ויטצ'סל, לאחד מעשירי בריטניה. ביבליוגרפיה: ע' 219-217.

502 Koschland, Menki. Der jüdische Kalender; Referat... 10. April 1957. (Zürich), Bank Koschland & Hepner AG., [1957]. 10 p. 8°. הרצאה באספה השנתית הכללית של הבנק.

503 Kraus, Ota; Erich Kulka. Halálgyár. (Forditotta: Balassa László). (Budapest),

491 Damascus covenant. The Zadokite documents. I. The admonition. II. The laws. Ed. with a translation and notes by Chaim Rabin. 2nd rev. ed. Oxford, Clarendon Press, 1958. XVI, 103 p. 8°.

ספר ברית דמשק, טכסט ותרגום עמוד מול עמוד, ופי" רוש בשולי העמודים. נוספו Addenda: ע' 103-99. מהד' קודמת: ק"ס ל' 57.

492 Drage, Charles. Two-gun Cohen. (London, Hamilton & Co., 1956). 252 p. 8°.

על מוריס אברהם כהן, יהודי אנגלי שנעשה גנרל בצבא סין הלאומית. הוצאה אחרת: ק"ס ל' 209.

493 Dreyfus, Camille. Some milestones in the history of hematology... With a foreword by Sir Lionel E. H. Whitby. New York, Grune & Stratton, 1957. VI, [1], 87 p., illus., facsims. 8°.

Part. cont.: Georges Hayem (1841-1933). [רופא יהודי צרפתי].

494 Flesch, Karl. The memoirs of Carl Flesch. Translated by Hans Keller and edited by him in collaboration with C. F. Flesch... London, Rockliff, (c 1957). XIII, 393 p., facsims., pls. 8°.

האוטוביוגרפיה של הכנר ומורה לכינור הידוע (1873-1944) מגיעה עד 1928, והיא הושלמה ע"י בנו. בסופה נסמך על הוברמן.

495 Freud, Martin. Glory reflected; Sig-mund Freud—man and father. London, Angus and Robertson, (c 1957). 218 p., pls. 8°. זכרונות בנו של יגמונו פרויד על בית הוריו.

496 Goldfarb, Rafael. Los judíos y Antioquia <Colombia>. [Colombia, 1956]. 1 p. 1., 22 l. 4°.

בשכפול. יהודים הגיעו לקולומביה כבר בימי הכבוש ע"י הספרדים, ושם נטמעו באוכלוסייה לגמרי.

497 (Gramsch, Werner). Das Geheimnis des ewigen Juden. Berlin, n. pr., 1957. 54 p., 1 l. 8°. הרהורים על גלות ישראל.

498 Hailperin, Herman. Rashi and his world. Pittsburgh, Pa., College of Jewish

= Centre de documentation juive contemporaine, Publication 30.

רובן של התעודות, הבאות באוסף זה בתרגום צרפתי, שימשו כמסמכי התביעה בשנים עשר משפטים נגד פושעי מלחמה, שהתקיימו בנירנברג אחרי המשפט הגדול. אחרות נמצאות באוסף המרכז. הן מסודרות במדורות לפי ענינים, וכוחותן להעיד בעיקר על הלך רוחם של הנאצים, שהוא מקור מעשי פשעים. דברי הסבר מקשרים תעודה לתעודה. דה. בסוף ידיעות על האנשים הנזכרים.

508 Milska, Anna. Henryk Heine. (Warszawa), Książka i wiedza, 1957. 229 p., illus., facsim. 8°.

על תולדותיו ועל יצירתו הספרותית של הניריך הינה. כולל פרקים על הינה וקרל מרכס ועל הינה ופולין. הספר מתעלם כמעט לגמרי מבנית יהדותו של המשורר.

509 Moscati, Sabatino. Il profilo dell'Oriente mediterraneo; panorami di civiltà preclassiche. (Torino), Edizioni Radio Italiana, (1956). 337 p., fold. map, plans, pls. 8°.

= Letterature e civiltà, 3.

ספר פופולרי על היסודות והקיום האופייניים של תרבות עמי הקדם, עם הבאות רבות מספרותם. כנענים וארמים; ע' 200-226. ישראל: 227-271. בהערות בסוף הפרקים מראי מקומות. זכרו של ישראל בא גם במקומות אחרים של הספר.

510 Munich. Institut für Zeitgeschichte. Gutachten des Instituts für Zeitgeschichte. München, Institut für Zeitgeschichte, 1958. 439 p. 8°. (Veröffentlichungen des Instituts für Zeitgeschichte).

חוות דעת על פרשות מיוחדות של מעשי רדיפה ושל ארגון המשטר הנאצי, שנחקשו מבתי דין ומשלטונות לשם ביורר שאלות משפטיות. האוסף מכיל גם 18 חוות דעת על ענינים מיוחדים בקשר למצב היהודים בגרמניה ובארצות הגרורים; ע' 238-66. לכל חוות דעת נוספו מקורות.

511 Noth, Martin. The history of Israel. (Translated... by Stanley Godman). New York, Harper, (c1958). VIII, 479 p. 8°.

המקור, מהד' א: ק"ס כ"ו 327; מהד' ב: ק"ס ל' 356; מהד' ג: ק"ס ל"ג 473. התרגום נעשה ע"פ מהד' ב.

Kossuth könyvkiadó, 1957. 338 p., 1 l., front. (map), illus., plans, pls. 8°.

„בית חרשת למות“. על מחנות המות של אושביץ וביר.

טוא. שם המקור: Továrna na smrt.

504 Lamm, Hans, ed. Von Juden in München; ein Gedenkbuch. München, Ner-Tamid-Verlag, 1958. 406 p., facsim. pls. 8°.

בחלק הראשון 13 מאמרים על תולדות הקהלה ועל מוסדות יהודיים ומאמר מאת א. רות על כ"י של מחזורים בספריה הממשלתית. בחלק השני, „מגישות“, רשימות רבות וקצרות מאת יהודים ולא-יהודים, שיש בהן זיקה כלשהי ליהודים חושבי מינון לשעבר או לבעיות מיוחדות של תרבות היהדות המודרנית. בסוף ידיעות ביוגרפיות קצרות על המשחתתים (ע' 375-392) וביבליוגרפיה (405).

505 Levitan, Tina [Nellie]. The firsts of American Jewish history. (2nd ed.). Brooklyn, N.Y., Charuth Press, (c1957). 285 p., illus., facsim. 8°.

למעלה מ-100 דוגמאות של ראשונות יהודית בתולדות ארה"ב. „ראשונות“ בשני מובנים, א: על היהודים הראשונים שעסקו בשטח מסוים, ב: על יהודים שהיו הראשונים בקרב הצבור האמריקאי בכלל ביחס לחודש חברתי-תרבותי או תעשייתי.

506 Löwenthal, Zdenko, ed. The crimes of the fascist occupants and their collaborators against Jews in Yugoslavia. Belgrade, Federation of Jewish Communities of the Federative People's Republic of Yugoslavia, 1957. XIX, 42, [1], 245 p., illus., facsim. 8°.

הספר הוא בעל אופי דוקומנטרי. הוא מכיל רק חלק של החומר הרב שנאסף עד 1948 על ידי „הועדה הממשלתית היוגוסלבית לחקר פשעי הפולשים ומשתפי הפעולה אתם“. בשנת 1948 הפסיקה ועדה זו את פעולותיה, והפדרציה של הקהלות היהודיות לקחה על עצמה להשלים את החומר ולפרסמו. החומר מחולק לששה חלקים עיקריים בהתאם ליחידות הגיאוגרפיות שנוצרו ע"י הכובשים. מבוא, סכום והסברת החומר הפוסטדוקומנטרי באנגלית; הסכום בסרבית.

507 Mazor, Michel. Le phénomène nazi <Documents nazis commentés>... Paris, Editions du Centre, 1957. 273 p. 8°.

rigine et le développement du rabbinat au Moyen Age. Paris, Durlacher, 1957. 78, [2] p. 8°. = Mémoires de la Société des études juives, 2.

הספר מכיל שלושה מחקרים: (א) על "נשיא היהודים (roi juif) בגרמניה: לדעת המחבר התואר "נשיא" מציין את ראש אחד מענפי שושלת דוד המלך; אמנם היגר ענף אחד במאה השמינית לסה"נ מבגדאד לקטלוגיה, ואפשר להניח שעבר למרכז החשוב שבגרמניה. — (ב) "ראי שיתח של הרבנות" קשורה לפי סברתו של שורצפונס בהתפתחות הקדמונות במאה ה"א, כי כך בבר עמן התפתחו הקהלות. — (ג) המחלוקת על "הרבנות הראשית בצרפת" (1389-1386 לערך) בין יוחנן בן מתתיהו לבין ישעיה בן אבא מרי מוסברת על רקע המצב שנוצר מאז חזרת היהודים לצרפת (1359); מובלט גם ההבדל בין הסברה הקדומה, שגדולי הרבנים ממנים את תלמידיהם לכהן במקומות הנראים להם, לבין הסברה החדשה של רבני ספרד בעיקר, שהקהילה היא הבוחרת ברבה באשור המלך. — מגמת הרב שורצפונס היא להבהיר את תולדות היהודים מחוץ הסתמכות על ההיסטוריה הכללית והכלכלית של העמים, אשר הם ישבו בקרבם. — ע' 75-65 תעודות.

519 **Slonimski, Antoni**. Wspomnienia warszawskie. (Warszawa), "Czytelnik", 1957. 114, [2] p. 8°.

"זכרונות ורשה". מאת נכדו המומר של חיים זליג סלוניםסקי מיסד "הצפירה" ועורכה. בתוכם: זכרונות על אחד מאבות אבותיו אברהם שטרן מהרוביישוב, ממציא מכונת חישוב מתמטית, ועל סבו חיים זליג סלוניםסקי (ע' 34-28).

520 **Tucholsky, Kurt**. The world is a comedy; a Tucholsky anthology. Translated and ed. with a critical essay by Harry Zohn. Cambridge, Mass., Sci-Art Publishers, (c1957). 240 p., front. (port.). 8°.

תרגום אנגלי ראשון של דברי העיתונאי הסטיריקן היהודי-גרמני המפורסם. "טוכולסקי הנהו דוגמה טובה של השניות הטרגית בנפש הגרמנו-יהודית, הקרע שבלב, שאי חזרה רבים" (ע' 16). "לשוא מחפשים בכתביו מלה ארץ בה ומלאת הבנה על דבר העם היהודי" (ע' 51-52). במסתי המבוא של המתרגם-העורך (ע' 62-15) פרק "טוכולסקי והיהודים" (ע' 56-50).

512 **Playfair, Giles; Derrick Singleton**. The offenders; society and the atrocious crime. London, Secker & Warburg, 1957. X, 278 p., ports. 8°.

Part. cont.: Rudi Brettinger (p. 52-90). Irma Grese (147-185). Julius and Ethel Rosenberg (186-213).

ברטינגר היה צעיר יהודי ממוצא גרמני שהובא למשפט בבליטמור בשנת 1950 בגלל מעשה שוד.

513 **Poliakov, Léon**. Petite histoire de l'antisémitisme. (Paris), Comptoir du livre du Keren hasefer, [1957]. 103, [1] p., illus., facsim. 8°. = Collection "Maillons", 3.

514 **Scharfstein, Zvi**. Dunovitz my hometown. [New York?], Dunayevtzy, Podolier Relief of America; (Tel-Aviv, typ. E. Ben-Hur), [1957?]. 62 p., pls. 8°.

על החיים בדונאיב-דונוביץ, עיירה בדרום-רוסיה, שרוב חושביה היו יהודים, בסביבות 1900.

515 **Schellenberg, Walter**. Le chef du contre-espionnage nazi parle <1933-1945>. Traduit de l'allemand par Edith Vincent. Paris, R. Julliard, (1958). 514 p., 1 l. 8°.

תרגום אנגלי בשם The labyrinth: ק"ס ל"ג 64, שם גם ציין.

516 **Schnabel, Ernst**. Sur les traces d'Anne Frank <Spur eines Kindes>. Traduit de l'allemand par Marthe Metzger. Paris, A. Michel, (1958). 202 p., 3 l. 8°.

המקור: ק"ס ל"ג 474.

517 **Schulin, Ernst**. Die weltgeschichtliche Erfassung des Orients bei Hegel und Ranke. Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 1958. X, 325 p. 8°. = Veröffentlichungen des Max-Planck-Instituts für Geschichte, 2. הגל על: רוח היהדות ע' 26-18, 60; תולדות ישראל 100-96; רומא וישראל, יהדות ונצרות 111-114; יהדות ואיסלאם 123/4. — רנקה: עיונו בתנ"ך 147/8; על יש"ר 174; על דת המקרא וספרותו 175/6, 183, 192-195, 203, 272. — בורקהארדט על דת ישראל 296. — ביבליון 320-324.

518 **Schwarzfuchs, Simon**. Etudes sur l'o-

munity participation, and observance of some traditional Jewish practices. Washington, D.C., Jewish Community Council of Greater Washington, 1957. 1 p.l., IV, [5], XIX, 173, [1] p., maps, tabs. 4°.

בהכפלה, המעטפת בדפוס. צורף שאלון בן 7 ע'. — בחשינוטון ובפרבריה חיים כ־80,900 יהודים, שמונים למאה מהם ילידי ארצות־הברית. רובם המכריע (עד ארבע חמישיות) פעילים במסגרת יהודית כלשהי.

526 Brodsky, Irving. Manual for board members; a guide to service. New York, Jewish Community Center Division, National Jewish Welfare Board, 1957. 55, [1] p., illus. 8°.

527 Fischer-Galati, Stephen A., ed. Romania. Stephen Fischer-Galati, editor. New York, pub. for the Mid-European Studies Center of the Free Europe Committee by F. A. Praeger, (c1957). XV, 399 p., maps. 8°. (East-Central Europe under the communists). = Praeger publications in Russian history and world communism, 22.

על מספר היהודים ברומניה שלאחרי מלחמת העולם השנייה ושל היום ר' ע' 53-55; על ארגונים הדתי' ע' 136, 142, 144; על האנטישמיות ברומניה של היום ע' 66 ו־151; ועיין גם במפתח.

528 Goldberg, S. P. Jewish communal services; programs and finances. New York, Council of Jewish Federations and Welfare Funds, 1957. 1 p.l., 38 p., 15 l. (tabs.). 4°.

ידיעות סטטיסטיות על כבידות שונות. בהכפלה.

529 The Jewish Star; a bi-weekly devoted to Jewish and communal affairs for Greater Washington, Maryland and Virginia. (Washington, D.C.). 4°.

חוב' 8: כ־ט אדר תשי"ח. 23, [1] ע', תמונות.

530 Joint Distribution Committee, Serving the needs of older people. Paris, American Joint Distribution Committee, 1957. 1 p.l., 65, [1] p. 8°.

ידיעות על שירותים למען קשישים הקיימים בקהלות

521 Vallentin, Antonina, pseud. Henryk Heine. (Tłum. z języka francuskiego I. Krzywicka). (Warszawa), Książka i wiedza, 1958. 354 p., port. 8°.

בראש השער: A. Valentin. שם המקור: Henri Heine. פריז, 1934. חרוג עברי: ק"ס ל"ג 19.

522 Het woord als wapen; keur uit de Nederlandse ondergrondse pers, 1940-1945. With an English summary. 's-Gravenhage, M. Nijhoff, 1952. 434 p. 8°. = Rijksinstituut voor oorlogsdocumentatie. Bronnenpublicaties. Diversen, 1.

"המלה ככלי נשק". מבחר מאמרים מתוך עתונות המחתרת ההולנדית. עם מבוא מקיף. במקצת מאמרים ניתן ביטוי לאהדה ליהודים הנרדפים (מס' 14, 16, 21, 34, 36, 40, 43, 74). ניתן סיכום אנגלי מכל מאמר ומאמר.

עם ישראל בהווה

523 אינסטיטוט פאר אידישע ענינים. ניו יארק. דאס אייראפעישע יידנטום צען יאר נאך דער מלחמה; א שילדערונג פון די אנטזיקלונגען און דעם איצטיקן סטאטוס פון די פארשידענע יידישע ישובים אין אייראפע. טייל 2, 33. ניו יארק, אינסטיטוט פאר יידישע ענינים ביים יידישן העלטיקאנגרעס, 1956. 4°. במכונת הכפלה.

התכן: טייל 2: צפון, צענטראל און דרום־אייראפע; נארוועגיע, דענעמארק, דייטשלאנד, עסטרייך, יוגאסלאוויע, איטאליע און גריכנלאנד. [2], 67 דף. — 33: הינטער דעם אייזערנעם פארהאנג: אונגארן, רומעניע, בולגאריע. [2], 41 דף. — הקודם: ק"ס ל"ב 449.

תרגום חלקי של European Jewry ten years after the war (ק"ס ל"ב 181).

524 קהילה און פאלק: ... ביולעטין פון ועד הקהילות ... ב. איירעס. [בועטס־איירעס], ועד הקהילות באר־גטטינה. 4°. השער גם בספרדית. חטיפות ההופעה לא נזכרה. גל' 8: כסלו־טבת־שבט תשי"ח. [1], 27 ע', בשכפול.

525 Bigman, Stanley K. The Jewish population of Greater Washington in 1956; report on an interview survey of size, social characteristics, residential mobility, com-

חדשות בעברית קלה, מנוקדות חלקית, עם תרגום המלים לקשות לאנגלית וסיכום באנגלית.

536 הסוכנות היהודית לא"י. המחלקה לחנוך ולתרבות תורניים בגולה. יום העצמאות ה' 8. בומביי, המחלקה לחנוך ותרבות תורניים בגולה, הסוכנות היהודית, תש"ו. 19 ע' 8. במהרשית. שכפול מכתביר.

537 געווערקשאפטן קאמפיין פאר ארבעטענדן א"י. ארבעטער רינג דייוויזיע. הסתדרות זשורנאל, געווייזעט דעם צענטן יובל פון מדינת ישראל. ניו יארק, (ארבעטער-רינג דייוויזיע ביים הסתדרות-קאמפיין), 1957. [1], 150, [2] ע', תמונות. 4. יודית ואנגלית עם שער נוסף באנגלית: Histadrut journal in honor... Publ. by the Workmen's Circle Division of the National Committee for Labor Israel.

פרטים על פעולות המגבית להסתדרות; ברכות והערכות.

538 Avram, Benno. The evolution of the Suez Canal status from 1869 up to 1956; a historico-juridical study. Genève, E. Droz, 1958, 170, [1] p. 8°.

Part. cont.: The Egyptian-Israeli dispute and the passage of Israel's ships and goods through the Suez Canal (p. 95-150): The Egyptian attitude towards shipping to and from Israel. Legal aspects of the dispute. Analysis of some aspects of the dispute from the point of view of International Law. General conclusions. — Bibliography (155-170).

539 Bernstein, Marver H[illel]. The politics of Israel; the first decade of statehood. Princeton, N.J., Princeton University Press, 1957, XIV, 360 p., maps, tabs. 8°.

הספר מבוסס על הסתכלויות שיטתיות ומחקר-שדה בישראל, החל מ-1953, כשנתמנה המחבר ליועץ למבקר המדינה. המחבר משתמש בגישות של מדע המדינה המשווה ושל מדע המינהל הצבורי, אוסף כאן חומר רב שהיה מפורז עד כה, מוסיף אינפורמציה רבה על בעיות ההתפתחות המדינית והכלכלית, ומגיש נתוח המפלגות

ומוסדות יהודיים באירופה והצעות רבות לשכלולם. ביבר ליוגרפיה: ע' 62-57. — בהכפלה, השער בדפוס. יצא גם בצרפתית (בהכפלה): Service aux personnes Agées. 1 p. l., 65, [1] p. (בדפוס); Betreuung älterer Menschen. 61, [3] p.

531 Liber, B[enzion]. The new Rumania; communist country revisited after sixty years. New York, Rational Living, (c 1958). על יהודי רומניה: ע' 106-95. 190 p. 8°.

532 Liptzin, Sol[omon]. Generation of decision; Jewish rejuvenation in America. New York, Bloch Publishing Co., 1958. VII, 307 p. 8°.

לא רק היהודי השפיע על ידי נוכחותו על הרוח האמריקאית, גם הנסיון האמריקאי השפיע על האופי היהודי, ואף במדה גדולה יותר... הוא עודנו שתול בשתי התרבויות, האמריקאית והיהודית. (מהמבוא). לפי דעת המ' חבר מביאה דו-תרבותיות זו את היהודי לידי חיים יותר עשירים, אך גם יותר מסוכנים ופחות יציבים. המחבר מאמין באפשרות דואליזם תרבותי זה גם להבא, ואף צופה ל"תור זהב של היהדות" בארה"ב. דור זה הוא "דור ההכרעה" בבעיה זו.

533 Orlinsky, Harry M[eyer]. American stimulus and Jewish response: a challenge to our youth... Commencement address, Hebrew Teachers College, June 16, 1957. Brookline, Mass., Hebrew Teachers College Press, 1957, 1 p. l., 12 p. 8°.

534 Zelkowicz, Hirs. Judaísmo y anti-semitismo a la luz de la historia. San José, Costa Rica, 1958. 1 p. l., XVI, 30 p., 1 l., port. 8°. Hirsch Zelkovicz. בראש השער:

צינונות, ארץ ישראל, מדינת ישראל

ראה גם לעיל במדור "קבצים" ובמדור "היסטוריה, ביוגרפיה, זכרונות".

535 ישראל; ירחון לחדשות ישראל. ניו יורק, המחלקה לחנוך ותרבות תורניים, הסוכנות היהודית, תש"ח. 4. העורך: ע. בן-עזרא. גל' א: שבת. 23 ע', פורטרטים. בשכפול, המעטפת בדפוס.

Hale, (c1958). 224 p., tabs., maps, pls. 8°.

עתונאית, שעשתה כעשר שנים במורה, סוקרת את תולדות עבר-הירדן וממלכת הירדן בארבעים השנים האחרונות. תשומת לב מיוחדת ניתנת לקשרים עם איי המזר, דטורית, למלחמה בשנת 1948, לתקריות הגבול, לבעית הר הצופים, לבעית המים (תכנית גונסטון), לשמירה על המקומות הקדושים ולפעולה הממשלה לרכישת קטעי קומראן. גישה המחברת לבעיות היא גישה ירדנית. בסוף נוסח הסכם שביית הנשק והסכמי הר הצופים. ביבליוגרפיה: ע' 216-215.

547 Du Buit, M. Géographie de la Terre Sainte. [1-2]. Paris, Editions du Cerf, 1958. 237 p., 11.; 18 fold. maps in portfolio. 8°.

יעודו של הספר, לשמש השלמה ל-Bible de Jérusalem, קובע את שיטתו. המחבר נשען בתורו הבני יות על ספרו של Abel. בחלק הראשון נידון על האור גרפיה המסיקלית, כולל גאולוגיה, חקלאות ודמוגרפיה של הארץ בכללה, ומתוארים הנופים השונים, לרכות עברי הירדן, זה אחר זה, במדה שהדברים נחוצים להבנת הביבליה. בחלק השני, הגאוגרפיה ההיסטורית, מדובר על דרכי התחבורה, על חלוקת האוכלוסיה הישראלית והלא ישראלית, על גבולות מלכות יהודה וישראל וארגון הגאוגרפי, וגם על חלוקת הארץ בימי בית שני. ע' 179-231: מפתח השמות הגאוגרפיים עם הערות קצרות.

548 Eban, Abba. Israel amongst the nations... (London, typ, Narod Press), [1958]. 30 p. 8°.

הרצאה לרגל חגיגת העשור למדינת ישראל, ביום 3 במרץ 1958.

549 Eberhard, Otto, ed. Aus Palästinas Legendenschatz; Überlieferungen und Erläuterungen aus der jüdischen und der arabisch-islamischen Welt. Berlin, Evangelische Verlagsanstalt, (1958). 303, [1] p. 8°.

בחלק הראשון מורשים נבחרים על התנ"ך, אגדות מחיי חז"ל, גם סטורימקשיות מהתקופה החדשה ואף מעשה התגירות איכרי סאן ניקאנדרו. בשני: מאגדות הערבים על דמויות המקרא ועל מקומות קדושים בא"י. החומר היהודי שאוב בעיקר מאוספים אחרים בגרמניה. בראש וראשונה מספרי מ. בן-גוריון.

550 Eytan, Walter. The first ten years; a diplomatic history of Israel. New York,

ומבנה המנגנון הממשלתי במדינה שמוסדותיה הם מוסדות דמוקרטיים.

540 Bloch, Pierre. Carnet d'un voyageur en Israël. Paris, Editions S.I.P.E.P., (1958). 77, [1] p., pls. 8°.

מסע זה ארך תשעה ימים.

541 Bohne, Gerhard. Begegnung mit dem Heiligen Lande. Hamburg, Furcht-Verlag, (1956). 55, [1] p. 8°.

מסע אל מקומות הקדושים לנוצרים.

542 Bustani, Emile. Doubts and dynamite: the Middle East today... London, A. Wingate, (1958). 159 p., map. 8°.

המחבר, איש עסקים וחבר הפרלמנט בלבנון, הוא ידיו המערב. השקפותיו על היחסים לישראל מצטיינות במיניו ראויה לתשומת לב (ע' 36-30).

543 Campbell, John C[oert]. Defense of the Middle East; problems of American policy. New York, pub. for the Council on Foreign Relations by Harper, 1958, XIV p., 11., 392 p., maps. 8°.

Part. cont.: Breakdown of the Armistice in Palestine (p. 80-98). The Arab-Israel conflict (295-325). Bibliography (361-380).

544 Clawson, Mary. Letters from Jerusalem, London, Abelard-Schuman, (c1957). 8 p. l., 224 p., front. (map). 8°.

המכתבים האלה נכתבו במשך שנה, מיוני 1953 עד ליולי 1954, לקרובים וידידים באה"ב. יש בהם פרטים רבים מן החיים היומיומיים של המחברת ושל בני משפחתה ורשמים רבים מחיי האוכלוסיה, בעיקר בירושלים. המחברת שהתה כשנתיים בארץ, יחד עם בעלה ושני ילדיה; בעלה, מומחה לכלכלה חקלאית, פעל אז כיועץ לממשלת ישראל, וע"י כך הייתה לה הזדמנות לבוא במגע הדוק עם חוגים שונים של החברה היהודית.

545 Cycon, Dieter. Junger Staat im alten Land; Eindrücke von einer Reise durch Israel. Köln, Informationsabteilung der Israel-Mission, 1958. 16 p., illus., map. 8°.

נוסע מקום בהמשכים ב-Stuttgarter Zeitung.

1958-1957.

546 Dearden, Ann. Jordan... London, R.

ע' 196-198. המחבר הוא עתונאי תורכי, קומוניסט לש-
עבר, ועתה תוך הסתייגות ביקורתית ידיד בריטניה.

557 **Ibn Batūṭah**. The travels of Ibn Battūṭa, A.D. 1325-1354, Translated with revisions and notes from the Arabic text edited by C. DeFrémery and B. R. Sanguinetti, by H. A. R. Gibb. v. 1. Cambridge, pub. for the Hakluyt Society at the University Press, 1958. XVII, 269 p., pl. (front.), maps, plans. 8°. = Works issued by the Hakluyt Society. 2nd series, 110.

סרק ב' מתאר את מסעו של החייר המפורסם בסוריה (כולל א"י) ומכיל תאורי בקורו בעזה, חברון, ירושלים, אשקלון וכו'. עניינים יהודיים אינם נזכרים.

558 **Indelman, Elchanan**. Israel 10 years old... English adaptation by Tamar Grand. [New York], (Histradruth [!] Ivrit of America and Canadian Association for Hebrew Education and Culture, 1958). 32 p., illus., map. 8°. עובדות ומספרים לבני הנעורים.

559 **Israel, Konsuliyah, Milan**. "Shalom" significa pace. A cura del Consolato d'Israele. Milano, 1957. 22 p., 1 l. 8°.

קטעים מנאומה של שרת החץ במליאת א"י, דצמבר 1956, ודברי מדינאים יהודיים וערביים.

560 **Jirku, Anton**. Die Welt der Bibel; fünf Jahrtausende in Palästina-Syrien. (2. Aufl.). Stuttgart, G. Kilpper, (c 1957). 257 p., 1 l., incl. 112 pls., map. 4°. (Grosse Kulturen der Frühzeit).

תוצאות המחקר הארכאולוגי וההיסטורי מוגשות כאן לצבור הרחב בספר-הידור. המחבר מביא בראשונה מבחר קטעים של הספרות הכנענית הקדומה להבהרת אופיה של התרבות בא"י, ולאחר-מכן הוא מסביר את התפתחות עם ישראל בארצו עד החורבן הראשון, ובקצור נמרץ אף עד מלישת המוסלמים. לכל תמונה תאור מפורט. — ביב' ליוגרפיה: ע' 254-255.

561 **Join-Lambert, Michel**. Jerusalem... Translated by Charlotte Haldane. London, Elek Books, (c 1958). 223, [1] p., map, plans, pls. 4°.

Simon and Schuster, 1958. X p., 1 l., 239 p., 1 l., 2 maps, plan, pls. 8°.

ההוצאה האנגלית המקורית: קיס ל"ג 478, שם גם תכן ותאור. הוצאה עברית לעיל מס' 125.

551 **Frye, William R[uggles]**. A United Nations peace force... London, Stevens & Sons, 1957. XII, 227 p., diagrs. 8°.

במקצת מקומות מדובר על הפעולות בקשר לבטיה הישראלית-ערבית. ר' מפתח.

552 **Gittelsohn, Roland B[ertram]**. Some common misconceptions about the State of Israel; a sermon... Temple Israel, Boston... [Boston, 1957]. [6] p. on 1 l. 8°.

553 **Grabar, André**. Ampoules de Terre Sainte <Monza — Bobbio>. Photographies de Denise Fourmont. Paris, C. Klincksieck, 1958. 69, [2] p., LVI pls. on 28 l. 8°.

תאור מדעי של צנצנות, שנמצאו בשני מגורים באיסליה ושהן מלאכת האמנות הנוצרית בא"י במאה השביעית.

554 **Gruber, Ruth**. Israel today; land of many nations. New York, Hill and Wang, (c 1958). XIV, 242 p., 2 maps, pls. 8°.

המחברת, סופרת של New York Herald Tribune בקרה שמונה פעמים בארץ ורכשה לעצמה ידיעות יסודיות גם בשטחים שמבקרים מחו"ל בדרך כלל אינם מגיעים אליהם. השתולתי לרשום דבריה מן הצחוק ורוח הנ-
עורים שצינו את העשור הראשון של חיי ישראל. היו גם בעיות, אף חמורות, ורשמתי גם אותן. (מהמבוא).
עם צלומים מאת המחברת.

555 **Hadawi, Sami**. Land ownership in Palestine. New York, Palestine Arab Refugee Office, (1957). 3 p. l., 46 p., maps. 8°.

556 **Humbaraci, Arslan**. Middle East in-dictment; from the Truman doctrine, the Soviet penetration and Britain's downfall to the Eisenhower doctrine. London, R. Hale, (c 1958). 288 p., maps. 8°.

על ישראל להחפץ חלק אינטגרלי של השטח. סכנה צפויה לקיומה לא מבחוץ אלא מבפנים (ע' 261-263, 280/1). על תוצאות ההתקפה על עזה בפברואר 1955:

Part. cont.: Dans les monastères grecs palestiniens; Mar Saba au désert de Juda, Sainte-Cathérine du Sinai (p. 91-127).

567 **Liddell Hart, B[asil] H[enry]**. Strategy; the indirect approach. (3rd rev. and further enl. ed.). London, Faber and Faber, (1954). 420 p., maps. 8°.

נספח 2 (ע' 386-404) מכיל: א. תרגום מקוצר של מאמר של י. יריין: "כך בתחולות תעשה לך מלחמה" (קרי-בות אשתדך באספקלריה איסטריטית) מתוך: במחנה ג, 4/5 (תשרי תש"ח), ע' 54—ב. תאור מבצעי מלחמה העצמאות מאת ג. לורך, בצרוף מסות.

568 **Lüth, Erich, Israel**; Heimat für Juden und Araber. Hamburg, Gesellschaft für christlich-jüdische Zusammenarbeit, 1958. 72 p., pls. 8°.

רשמים ממסעו השלישי לישראל. על גרמניה לתרום תרומה לפתרון בעית הפליטים הערביים. בסוף חלוף מכתבים בין ישראל לעמלק. על המסע הקודם ועל המדבר ר' ק"ס ל"ב 455.

569 **Lyautey, Pierre**. Le duel en Orient. Ed. revue et augmentée. Paris, Plon, (1957). 2 p. L., XVII, 232 p. 8°.

מדינה של רשמי מסע עם סקירות על ההתפתחות הפנימית ועל הבעיות של היום. מהתכן: Pâques aux lieux saints (p. 64-92). Au Sinai, le raid d'Israël (197-206).

570 **Mader, Evaristus**. Mambre; die Ergebnisse der Ausgrabungen im heiligen Bezirk Râmet el-Hallî in Südpalästina, 1926-1928. [I-II]. Freiburg i.Br., E. Wewel, 1957. 4°.

Cont.: [I]: Textband: Einleitung. Bauwerke. Einzelfunde. Topographie und Geschichte. 356 p. — [II]: Tafelband: Zeichnungen. Lichtbilder. Pläne und Seitenrisse. [68] p., 103 pls., fold. plans.

במבוא ובשני החלקים הראשונים ניתן תאור מפורט של מהלך העבודה בשלש עונות החפירות וכן של שרידי הבניינים והחומות ושל הממצאים השונים. השרידים החשובים ביותר שייכים ל"סמונה" מימי הורדוס ולבניי

סכום המחקר ההיסטורי והארכאולוגי על ירושלים המקראית, הנוצרית והמוסלמית בשביל הקורא מן השורה. מחקרים של חוקרים יהודיים לא הוזכרו. 134 תמונות, בעיקר בתחום הארכיטקטורה, מרגימות את תקופות הבנייה השונות. — המקור: ק"ס ל"ב 454.

562 **Kallen, Horace M[eyer]**. Utopians at bay. New York, Theodor Herzl Foundation, (c 1958). VIII p., 2 l., 303 p. 8°.

המחבר רואה את מדינת ישראל בתורנה במתיחות מדינית בין החזון המשיחי של שקום חברתי וגאולה אישית לבין צרכיה התכופים במאבקה על עצמאותה ובטחונה. במתח זה מתנהל תהליך ה"ישראליות" של תושבי הארץ. המחקר בוצע לפי שיטות סוציולוגיות חדישות, אך תוצאותיו נמסרו בצורת ספור אישי.

563 **Klatt, Heinz Günther**. Heilige Stätten; Reichtum oder Last? Witten, Luther-Verlag, 1958. 79, [1] p. 8°.

אגב מסע-צלינות נידון כאן על השאלה: מה משמעותה של אי באמונה הנוצרית.

564 **Laffin, John**. Middle East journey. Sydney, Angus and Robertson, (1958). 5 p. l., 193 p., maps (on lining papers), pls. 8°.

אוסטרלי המטייר בארצות ים התיכון, מתאר בין השאר גם מקומות שונים, שבהם חנו ונלחמו צבאות אוסטרליה במלחמת העולם השנייה, כפי שהם נראים היום, והוא מספר פרטים רבים על מעשי האוסטרלים בקרבות המלחמה. ירושלים העתיקה והחדשה: ע' 147-157.

565 **Laqueur, Walter Z[e'ev]**, ed. The Middle East in transition; studies in contemporary history. London, Routledge & K. Paul, (1958). XIX, 513 p. 8°.

Part. cont.: I. Berlin: The origins of Israel (p. 204-221). S. Perowne: Levant dusk; the refugee situation (222-231). Mizra Khan: The Arab refugees; a study in frustration (232-255).

המאמר הראשון ה"ל: הרצאה בפני ה-Anglo-Israel Association בשנת 1953. שאר המאמרים, שניהם משנת 1956, נדפסו מקודם בבמות אחרות.

566 **Leroy, Jules**. Moines et monastères du Proche-Orient... Paris, Horizons de France, (1958). 276 p., map, 64 pls. 8°.

of the kingdom of Israel. (Translated by S. H. Hooke). London, SCM Press, (1958). 143, [1] p., illus., maps, plans, pls., chronol. tab. 8°. = *Studies in biblical archaeology*, 7.

המקור: ק"ס ל"א 339, שם גם התכן; תרגום גרמני: ק"ס ל"ג 318.

575 Pritzke, Herbert. Nach Hause kommt du nie... (Wien), Ullstein, (1957). 325, [2] p. 8°. (Abenteuer des Lebens).

תרגום אנגלי, בשם Beduin doctor: ק"ס ל"ג 72, שם גם תאור קצר.

576 Regards sur l'Alliance France-Israël. (Réalisé... sous la direction du Général E. Laurent et de Maurice Pleau). Paris, Service d'études & liaisons, d'information & de propagande, (1958). 221 p., 1 l., illus., maps, music, tabs. 4°.

מכיל ברכות ויותר מ-50 תרומות שונות על כל דפי החיים, בעיקר הכלכליים, בישראל, עם מודעות פרסומת רבות. — יצא גם באנגלית ובספרדית.

577 Reisch, Max, Siwa, Sinai und Sid; Autoreise durch die drei Wüsten Ägyptens... Bern, Kümmerly & Frey, (c1958). 256 p., maps, pls. (part. col.). 8°.

על המסע מסואץ דרך מדבר סיני למנזר קתרינה ר' ע' 150-203.

578 Rose, Arnold M[arshall], ed. The institutions of advanced societies. Minneapolis, University of Minnesota Press, (c1958). IX, [2], 691 p. 8°.

Part. cont.: S. N. Eisenstadt: Israel (p. 384-443).

579 Russell, E[dward] John. The land called me; an autobiography. London, G. Allen & Unwin, (1956). 286 p., pl., ports. 8°.

Part. cont.: Palestine and the Jewish colonies 1927 and 1928 (p. 166-173).

המחבר, אגרונום אנגלי מפורסם, בקר פעמיים בא"י, כדי ללחץ את דעתו על קיום החקלאות בה.

580 Sherman, Bezalel Charles. Labor Zionism in America; its history, growth and program, by C. Bezalel Sherman. (New

כנסיות מימי אדריאנוס וקונסטנטינוס. בין הממצאים יש לציין שרידי פסלים, תבליטים, כתובות יווניות, כלי חרס מכל התקופות מהברונזה הראשונה עד לתקופה הערבית. המסבעות שנמצאו מספרן 1331, וחלק נכבד מהן הן מסבעות קונסטנטינוס. בחלק השלישי, ההיסטורי והטופוגרפי (183-345), הדיון אינו מוגבל לממרא, אלא כולל את תולדות חברון, והוא עוקב אחרי התפתחות המקומות הקדושים מן התקופה שלאחרי המקרא עד לימי הביניים. המחבר בודק את המסורות השונות ביחס לזיהויים של האתרים ועומד גם על התפקיד, שמלאו המקומות הללו בחיים הדתיים במשך כל תקופת קיומם. דבריו מבוססים על נתוח בקרתי של המקורות הרבים, כגון הספרות החיצונית, החלמוז והמדרש, מפת מידבא, פקודות קונסטנטינוס, ספרי מסע של צליינים. כרך התמונות מכיל חומר עשיר: למעלה ממאה ציורים ותרשימים של פרטים ארכיטקטוניים; לוחות ותרשימים המראים את מקומות החרויות ואת הממצאים השונים. הסברם של הלוחות נדפס ממולם. הספר כולו נדפס בטעם ובהידור. המחבר עסק בחבורו שנים רבות עד לפטירתו ב-13 במרץ 1949, והספר הוצא לאור אחרי שהושלם ע"י פ. שטומר, שאף הוא נפטר בשנת 1955.

571 Magliocco, Vito. La strada per Gerusalemme, Milano, Le Nuove edizioni d'Italia, (1958). 89, [1] p., 1 l., maps, plans. 8°.

רשמים ממסע לישראל ולירושלים העתיקה. הספר פותח בפרק על מלחמת סיני.

572 Mead, Margaret. Israel and problems of identity. New York, (Theodor Herzl Foundation), 1958. III, 27 p. 8°. = Herzl Institute pamphlets, 3.

הרצאה על משמעותה של מדינת ישראל לעולם.

573 Ogrizek, Doré, ed. Die heiligen Stätten: Jordanien, Syrien, Libanon, Israel. Vorwort von Kasimir Edschmid. (Texte: N. Bammate, A. J. Chandlerli [a.o.]. Bilder: Pierre Belvès, G. Jacquemot [a.o.]). München, K. Desch, (1958). 237, [3] p., illus. (part. col.), col., maps. 8°. (Die Bunte Welt).

המקור, Terres saintes: ק"ס ל"ג 202, שם גם התכן ותאור קצר. הוצאה גרמנית זו מופיעה בתבנית יותר גדולה מהצופתית.

574 Parrot, André, Samaria, the capital

cia <el drama del Medio Oriente>. Buenos Aires, Editorial Jerusalem, 1958. 190, [2] p., pls. 8°.

Part. cont.: Israel (p. 99-137). Arabes in Israel. La guerra unilateral (139-154).

אתנוגרפיה, פולקלור, אמנות

הגדה של פסח. הגדת קויפמן; הוצאה פקטימילית של כ"י 422 מאוסף קויפמן... בודפשט, תשי"ז. עם מבוא בחוברת מצורפת: The Kaufmann Haggadah, by A. Scheiber. עיין ק"ס ל"ג 57, שם גם תאור קצר.

מאז הודיעה הספריה האורינוטלית של האקדמיה ההוג' גרית למדעים על הוצאה פקטימילית של הגדת פסח זו מאספו של דוד קאופמן, חכו שוחרי האמנות היהודית והובחי הספר העברי להופעתה בכליון עינים*. כבר התיי אורים המוקדמים שלה ע"י קאופמן בעצמו¹ הביאו מספר חוקרים של כתבי היד העבריים לדון ולטפל בה; אך עתה אין כל ספק שירבו חוקריה. יש משום כך לברך את האקדמיה ההוג'רית למדעים על הוצאה זו שעור תביא בודאי יכול רב בחקר התרבות היהודית בספרד.

עד עכשיו הופיעו דפוסי פקטימיליות שלמות של שני כתבי יד מצויירים של הגדות פסח בלבד (פקטימיליות של הגדות בדפוסי אינקונבולה יש רבות יותר). האחת

* יורשה לי לראות במאמר בקורת זה את המשכה של מסורת שהתחיל בה אבי מרדכי גרקס ז"ל, בחקר הציור של הגדת הפסח. בשמחה דבר על הופעה של פקטימיליה זו ולא זכה לראותה. יהיו נא דברים אלה תרומה מעטה לזכרו.

1. ההגדה תוארה לראשונה בלוית צילומים בלתי צבעוריים ע"י קאופמן בתוך: D. H. Müller und J. von Schlosser, Die Haggadah von Sarajevo. Wien 1898. (Hag. Sar. בקיצור. I: Textband עמ' 187-199. ולאחר מכן (העתק מדויק מן הקודם) M. Weisz, Katalog der hebräischen Handschriften und Bücher in der Bibliothek des Prof. Dr. David Kaufmann. Frankfurt a. M. 1906, p. 146-152. — חוברת מוקדמת שהודיעה על ההוצאה הפקטימילית העתידה יצאה בשתי צורות, האחת ובה שלשה ציורים בצבע אחי: A forthcoming novelty: A facsimile edition of Passover Haggadah, "Kultur", Budapest [1952?], tura", Budapest [1952?] A forth- coming new publication: A facsimile of Pass- over Haggada, Budapest [1953?]

York), Labor Zionist Organization of America — Poale Zion, 1957. 34, [2] p. 8°.

581 Sitwell, Sacheverell. Arabesque and honeycomb. London, R. Hale, (c1957). XXVIII p., 21., 224 p., map, pls. (part col.). 8°.

ספר מסע. עיקר התענינותו של המחבר היא בארץ כלות של האיסלאם. על דמשק, תומור, סלע אדום, ברש ירושלים העתיקה ר' ע' 139-84.

582 Slaughter, Gertrude Elizabeth (Taylor). Saladin <1138-1193>; a biography by Gertrude Slaughter. With drawings by Robert Hill Taylor. New York, Exposition Press, (c1955). 304 p. 8°.

בפרק 10 (ע' 112-120) מתוארת ממלכת ירושלים הצלבנית ובפרקים 28-13 (ע' 130-274) מסופר על שלטונו של צלאח'אדין בא"י ועל מסע הצלב השלישי.

583 Stamm, Johann Jakob. Der Staat Israel und die Landverheissungen der Bibel. Zürich, Gotthelf-Verlag, (c1957). 45 p. 8°. אין לתקומתה של מדינת ישראל משמעות בתורה הנוצ'רית. ויכוח עם כתבי אברהם פוליאק, ראש כת יהודית-נוצרית (ר' ק"ס ל"ב 455).

584 Sur le front d'Israël; récits et documents sur la guerre de libération. Textes traduits par Ben Porat, Moché Catane, D. Jassine. (Paris), Comptoir du livre du Keren hasefer, [1957]. 94, [2] p., illus. 8°. — Collection "Maillons", 4.

585 Vriezen, Th[eodorus] C[hristiaan]. Der Nahe Osten in der Brandung. (Aus dem Holländischen... Annemarie Barkhuis). Konstanz, F. Bahn, (1958). 239 p., map, pls. 8°. המקור, Het Nabije Oosten in de branding ק"ס ל"ג 341, שם גם התכן.

586 Wartenweiler, Fritz. Fliegen und Pflügen; Lebensbilder für junge Leute... Zürich, Rotapfel Verlag, (c1957). 210, [1] p., ports. 8°.

Part. cont.: David Ben Gurion, vom Landarbeiter zum Staats-Chef (p. 73-104).

587 Zafran, Arie. Democracia o autocracia

ישל כחול ושל אדום היוצרים גוונים סגולים וחומים מופ"רים במקצת. כמו כן הפריזו ללא צורך בגון הירוק של צבע הקלף של דפים רבים. לא תמיד ברור צבע הזהב ולעתים נדמה שהוא צהוב או חום בהיר וזה משום שהש"תמשו בדפוס בשלשה צבעים בלבד. הפנס העיקרי של הפקסימיליה הם לוחות הרשת הגסה מדי, שבהם השתמשו לשם העברה על הגומי שבדפוס האופסט, הגורם לטשטוש גוסף בכתב היד הדהוי. בשביל הוצאה פקסימילית אמנור תית נוחים בימינו להשתמש בדפוס אור (Lichtdruck, Albertotypie) צבעוני על לוחות זכוכית רגישה, או בכל טכניקת "ליתו" אחרת ובמספר צבעים רב יותר.

פגם זה הביא בעקבותיו לכמה תקונים, והם הם לקוייה העיקריים של הדפסה פקסימילית זו. גלויים של תיקונים אלה נתאפשר ע"י השוואה עם צלומי הגדת קאופמן בש"חור"ל⁵, עם התמונות בדפוס אור שנדפסו בהגדת סרייבו⁶ ואפילו עם התמונות הצבעוניות שנדפסו בחוברת השניה שבישרה את הופעת ההגדה. אחד הלקויים המזוירים שבהדפסת ההגדה הם רשומי עם עדינים הנראים כרישום ושאינם מתאימים לחלוטין לדפוס הרשת הגסה שבה הש"תמשו המוליים. המדובר הוא בתיקוני עם בצירים וכן בשיפוצים בתוך הטקסט. אביא מספר דוגמאות כדי להס"ביר זאת, אך לפני כן אסביר את מוצאם. הצייר המקורי של ההגדה השתמש מלבד בצבעים גם בט ובריו לרישום קוי התיקוף של הדמויות. דיו זה, כמו שאר הצבעים ועוד יותר מהם, התקלפה ודהתה, אך עם זאת ישנם מקומות רבים בהם נשארה קיימת. (יתכן גם שמתקן מאוחר עבר על מספר קוי התיקוף של הדמויות, על קפלי הלבוש וביחוד על השער). מסתבר, שבהדפסה ראשונה לא ניכרו קוים אלה בכל בהירותם בגלל גלופת הרשת הגסה ולכן ניתנו הלוחות לידי רשם מומחה להגה ולתיקון. רשם זה, שהוא בודאי אמן בשטח הציור והריקונסטרוקציה, אינו מומחה כלל בשטח הרישום (Retouche, Retuche). "הרישום (של לוחות שקע) דורש זהירות מיוחדת כדי שלא ידגש ביותר התיקון ולא יהיה בולט משאר הקוים"⁷. האמן המתקן חזר אמנם בדרך כלל על קוי ההקף שהיו בהגדה המקורית, אך בתוך חוסר הבהירות

היא "הגדת סרייבו"²; מלבד שלושה עמודים בצבעים מלאים נדפסו רוב הציורים בהוצאה זו בדפוס אור בצבע אחד. ב-1953 נדפס מהגדה זו שמונה עמודים בצבעים³. השניה היא "הגדת דרמשטדט הראשונה"⁴, והיא נדפסה כולה בצבעיה האורייגנליים בדפוס אור משובה.

הגדת קאופמן, שנדפסה גם היא במלואה ובצבעיה המקוריים, הופצה בשתי הוצאות: האחת בת 720 טפסים ביבליופיליים, מכורכים כריכת עור אמיתי ומסומנים במספרים. ואילו השניה – הוצאה רגילה בלתי מסומנת ומכורכת גב עור וקרטון. ההבדל היחיד שבין שתי ההרצאות הוא במלת "בורך" הנמצא על גב הכריכה. בהוצאה הראשונה היא בעלת גון אחד בלבד, ואילו על כריכת הקרטון של ההוצאה השניה היא רבת גוונים.

כהגדה ספרדית בת המאה ה"ד יש להגדת קאופמן חשיבות רבה לחקר הטקסט של ההגדה והתפתחותו, כשם שיש לה חשיבות לחקר המנהג היהודי, התרבות החמרית של יהודי ספרד ובעית התערותם של היהודים בחיי הסביר בה. מחקר ניקודה יכול ללמדנו רבות על ההגוי העברי ועל המסורת הלשונית העממית בספרד. (אגב, מאחר שכתבי היד של ההגדות מנוקדים בדרך כלל, להאיר אף עיני תיגוקות, ומאחר שניקודה של ההגדה לא היה קבוע ומקודש בניקוד התורה, יכול מחקר כזה לשקף את התפתחות ההגוי העברי העממי בימיה"ב וכמו כן לעזור בניחות הביקורת של הטקסט וקביעת המקום והזמן של כתיבת כתבי יד מסויימים של ההגדה.)

מעל לכל יש חשיבות להגדה זו בחקר האמונות היהודית הן מהבחינה הפילאוגרפית, והאיקונוגרפית, הן מבחינת מסורת המיניאטורה היהודית ויחסה אל הסביבה הנוצרית.

א. הפקסימיליה

כתביד יקר זה אינו במצב טוב עתה. שוליו נחתכו בידי כורך מאוחר, דפים רבים דהו מרוב ימים, צבעים רבים נשחקו ונתקלפו בגלל שמירה גרועה ובמקומות אח"דום אף גוספו צבעים ורישומי עם ע"י יד מאוחרת. יש להעריך לכן נכונה את העמל הרב ואת הנטייות הרבים שנעשו בודאי ע"י המרפסים, בכדי לדייק בהתאמת הצ"בעים שבדפוס לאלה שבהגדה המקורית.

יש, אם כן, להצטרף על כך שבדפים מספר ניכר גודש

Hag. Sar. II: Tafelband. Wien 1898 2

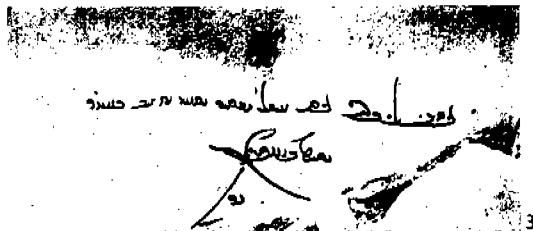
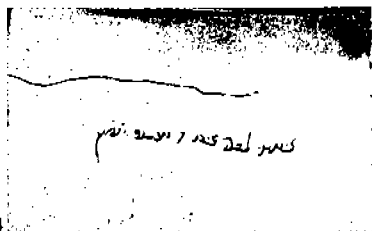
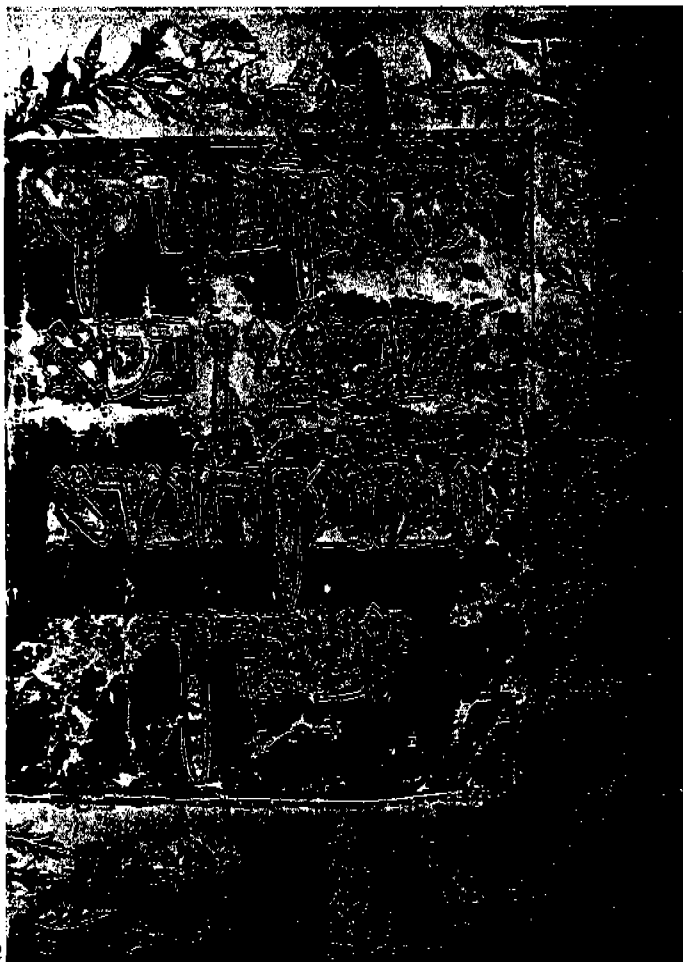
S. Radojčić, Haggadah of Sarajevo, Beograd 1953

B. Italiener, Die Darmstädter Pesach-Hagadah, I-II. Leipzig 1927

5 ביד אבי המנוח נמצא העתק פוטוסטטי של הגדת קאופמן כלה מלבד עמ' 26, שהוכן לצורך ספרו על "ציורי ההגדה של פסח" שעמד לצאת לאור בהוצאת "מוסד ביאליק". Hag. Sar. Tafel XXXI-XXXV 6

7 מ. גרקס, מלון למונחי הגרפיקה, ירושלים תרצ"ו, עמ' 203, מ"ס 1372.

לדברי הבקרת על הגדת קויפמן (ע' 71 ואילך)

1 : עיטור השוליים השמאליים בע' 26 של ההגדה (עיין ע' 73 טור 1). — 2 : ע' 11 של ההגדה במצבו המקורי המשובש (עיין שם. מטעמים טכניים הושמטו בחמונה השוליים השמאליים). — 3 : הכתובת בע' 3a של ההגדה (עיין ע' 74-75). — 4 : הכתובת בע' 105 של ההגדה (עיין ע' 75 טור 1).

2010-01-01

של המלה "מתחילה"; בעמ' 36 מסביב למלה "והיה" הורחקו כל הכתמים ונוספה כל המסורת!; תקוני צבע מקולף נעשו בצורה גסה גם בעמ' 82 ו-84; בעמ' 86 נוקה הדף מכתם גדול והאותיות במלה "אוני" שנתקלקלו חוקנו בדיו כחול. בעמודים רבים מאד נעשו תיקוני צבע בעטורים הצמחיים שבשולים (כגון בעמ' 19, 20, 24, 27, 57, 66, 68, 71).

דוגמה לתיקון בטכסט אפשר לראות תוך השואה לצי לוס בעמ' 15 של הגדת קאופמן בו מובא סימן ההגדה המ- פורסם ("קנר יהנה ממך"). כאן לא טרח המחנך אפילו להתאים את צבע הדיו שהשתמש בה לדיו העפצים החומה של הסופר המקורי. ואף הוסיף דגש לא רק ל"כ" — סימן הכרסם, אלא אף ל"ק" — סימן הקדוש. ובמקום לחזק את הפתח של "המוציא", בא והוסיף פתח ל"ה" של הסימן, פתח שאינו נמצא כלל בהגדה המקורית. כדי להוסיף "ולהבהיר" רשם קוי היקף מסביב לניקוד הסימן המוזנח: לְךָ נִקְּחָה מִסָּפָה מַלְכָּה בְּחֹלֶם שֶׁל הַקָּדוֹשׁ. גם כאן ברור שהמעט המקורי הקיף אף הוא את הנקודות בקוי דיו (כפי שנראה ברור למשל בעמ' 20) אך לא היה איש צריך לעזור לו בכך. כל מי שראה תיקונים אלה בעמ' 15 יכול למצאם בנקל גם בלי השואה בעמ' 16 ובתיקוני אותיות בעמ' 14: בשורה 1 "ושותין"; בשורה 2 מל' מטה "ועוקרין"; ובעמוד 13 בשורה 1 "הנפן" ובשורה 2 "למנוחה". נראה שאותיות אלו מצוירות בידי גרפי קאי בן ימינו ואינן כתובות בקולמוס הספרדי המקורי. תיקון גם נעשה גם במלה "ואם" בשורה האחרונה של עמ' 12. תיקונים כאלה ישנם עוד רבים, אך נסתפק בדוגמאות אלו.

לעתים הרשו לעצמם המתקן, הצלם או המדפיסים למ- חזק כתובות והערות שבשולי העמוד. כך עשו לכתובת בעמ' 105 ולמלה אחת בראש עמ' 3a. בעמ' 23 נמצא במקור (בשולים מימין ליד שורה שניה מלמטה) התיקון "לעמוד" פעם נוספת, והדיו שלו נמרח על העמוד. תקון זה נמחק לחלוטין מן הפקסימיליה, כמו כן נמחק בעמ' 29 התקון (בשולים מימין ליד השורה האחרונה) של המגיה בן דודו של הסופר, שהוסיף את המלה "את" הח- טרה בין "ואקח" ל"אביכם".

פגם אחר הוא הנסיון לחסוך בהכנת גלופה של עמוד ריק כביכול. במקום להדפיס את העמוד החלק ב' הדפיסו שנית את העמוד 105 שאינו ממוסר ושהכתובת שבו טושטשה במכתן (ע"י אי שימוש בגלופה השחורה חומה; ר' ציור 4). קשה להניח שמקרה כזה הוא מוצאן של תצנ-

של הדפוס בולטים קוים צדיניים אלה יתר על המידה ולי- עתים גם שלא במקומם. לקוי זה בולט ביותר תוך כדי השואה עם הצלומים, אך רישומי עט אלה ניכרים לעין הבקיאה גם בלי השואה זו. דוגמה טובה לכך יכולים לשמש הציורים בעמ' 103, 104, בהם הובלטו בעיקר תוי הפנים של האנשים והחיות, לעתים גם למעלה מן המידה ושלא במדויק עד כדי סילוף. תיקונים אלה נמצאים לרוב גם בעמודים אחרים, הן בדפי הציורים, הן בעטורים לטכסט. לכן יש להודות לאמן המגיה שהשאיר כמה ציור- ים בלתי מתוקנים לשם השחאה, כגון בעמ' 9, 10. עמור- דים אלה אינם בהירים ביותר בשל הרשת הגסה, אך לפי חות אינם לוקים בריטוש גרוע מידי אמן בן דורנו. תיקון שהביא אף לידי סילוף הציור המקורי נמצא בעמ' 26, והוא גרם להתענייתו של פרופ' שייבר (בחוברת המלוה את הפקסימיליה, עמ' 26 * 8). בעיטור השולים משמאל נמצא תיש או עז מוזרה שפרופ' שייבר ראה בה אילה. בהגדה במקורה היתה זו ארנבת, הממלאת תפקיד ברור במחזה ציד שבו משתתפים גם כלב וצפרים; אי לזאת אין לייחס לה משמעות אסכטולוגית. (ר' הלוח אחרי עמ' 72 ציור 1).

כאן יש להעיר שבהדפסת פקסימיליה אין נוהגים בדרך כלל ריקונסטרקציה, ניקוי ושיפוץ; לפחות לא בפקסי- מיליה שתפקידה להראות את מצבו האמיתי של כתב היד על כל הכתמים ועל ההערות של הבעלים השונים במשך הדורות; מה גם שתוספות אלה באות לחפות על הדפסה שאינה כהלכה.

גם בעמודי הטכסט הרשה המתקן לעצמו להביא שנויים כבדי משקל כדי להבהיר ולהבליט את שלמותה של הה- גדה. הריקונסטרקציה שנעשתה בעמ' 11 בראשית הטכסט ("אתאן מפרקא וגו'") היא ללא תקדים בשדה הדפסת הפקסימיליות. לפי הצילום בשחור-לבן (ראה ציור 2), משובש עמוד זה ביותר והצבעים נתקלפו בו, בייחוד בתוך מצע האריחים הכחול (מסביב למלים "אתאן, שט- פין כסא"). הצייר המתקן השלים את המסכת לאריג שלם כמעט וכן השלים את הציורים המטושטשים בשוליים. מאחר שכאן נעשה הריטוש באופן כמעט מושלם, נשאר לנו אך לקחת שהוא לא נעשה בתוך המקור אלא על העתקה. תיקונים צבעוניים כאלה רבים בפקסימיליה, ואלה הם הבולטים שבהם: בעמ' 28 תוקן רקע התכצלות

8 מספרי עמודים המצוינים בכוכב * מתיחסים לחוברת של פרופ' שייבר, מספרי עמודים שאינם מצוינים מתיח- סים לפקסימיליה.

גרידא. אין הוצאה מדעית רשאית לעשות כך, ביחוד מא' חר שיתכן שנמצאת כתובת כל שהיא בעמ' 2b המקורי, שהיה בה אולי כדי לעזור בקביעת מקורה או גלגוליה של ההגדה. לצערי אין ביכולתי לתאר את תכנו של עמ' 2b היות וגם בידי אין העתק פוטוסטטי ממנו. כתר בות כאלה נמצאות בעמ' 1a, 3a, 105.

העובדה שלא נוסף צילום של הכריכה (Cover) המאר' חרת מכל צדדיה (חלקה הפנימי והחיצוני, מלפנים, מאחור ומגבה של הכריכה), יתכן ואף היא מנועת מאתנו לעקוב אחרי גלגולי בעלות ההגדה. אילו לפחות נתפרסם תאורה של הכריכה, שמא היינו מוצאים בו רמזים חשובים. חסרון גדול הוא שלא סמנו בדפוס את מספרי עמודי הפקסימיליה, שהרי המספרים שצוינו בעצם כה"י אינם ברורים כלל.

אולם למרות החסרונות האלה בהדפסה יש להעריך את החשיבות הגדולה של הוצאתה לאור בשלמותה ולקדם בברכה את עבודתם של מוציאייה.

ב. החוברת המלווה

לספר הפקסימיליה מצורפת חוברת ובה מחקרו של פרופ' א. שייבר על ההגדה⁹. בחוברת מעוטת דפים זו, שאינה מתיימרת להיות מחקר מקיף, הוגש אוצר בלום של ידיעה וחכמת מחקר. כל הערות, שאביא להלן, יהיו אך השלמה לחוברת המלווה.

בחוברת ששה פרקים: 1. דוד קאופמן; 2. ספריותו של דוד קאופמן; 3. הגדת קאופמן מס' 422; 4. מוצאה של הגדת קאופמן; 5. המנהגים בהגדת קאופמן; 6. הציורים בהגדת קאופמן; א. סדרת ציורי התנ"ך, ב. ציורים אחרים. בשני הפרקים הראשונים מתואר תוך יחס כבוד וחבה מרובים דוד קאופמן האיש, החוקר, האספן והמוזיאן.

הפרק השלישי מכיל תאור כללי של ההגדה, והוא מת' חלק לשניים: חלקו הראשון סוקר את צורת ההגדה, את מספר עמודיה, גולה, כריכתה וכד', והשני דן בתאור כתובות הבעלים של ההגדה. ברצוני להעיר על כמה אי' דיוקים וחסרונות בתאור הפרטים בשני חלקי הפרק הזה. הערות לחלק הראשון: 1. אמנם יש 104 עמודים מסומנים בכה"י, אך מספר עמודיו הכולל הוא 108, כי לעמ' 4 של הספירה המצויה בכה"י קודמים למעשה 6 עמודים, והעמ' האחרון, 105, לא מסומן מספרו.

2. לתאור הכריכה (cover). בחוברת צויין רק שהיא The Kaufmann Haggadah by Alexander 9 Scheiber. Budapest 1957 (להלן: שייבר).

פשוטה ומאוחרת, וזה אינו מספיק, לא למתענינים בתול' דות הכריכה ולא למתענינים בגלגוליה של ההגדה. 3. כאשר לאופן הכריכה (binding) לא נמסר מספר הקונטרסים (quires) ולא ברור כמה דפים בכל קונטרס. בכ"י כגון זה שבו הסדר של הציורים מבלבל יש חשי' בות מרובה לבדיקה זו, כי יתכן מאד שכורך מאוחר הוא שערכב את הפרשיות, ובדיקת הקונטרסים ודרך כריכתם עלולה לעזור הרבה לשחזור הסדר המקורי. על כל פנים, ברור גם לפרופ' שייבר שבמקורה לא היתה ההגדה כרוכה כך (עמ' 16*).

אשר לחלק השני הדן בכתובות יש להעיר כי בגוף ההגדה קיימים שני מיני כתובות: כתובות בעלים ותקוני נוסח ומנהג של מגיהים בני הדור ומאוחרים יותר. על זמנן של הכתובות הללו יש לדון מבחינה פליאוגרפית ולא כאן המקום לעשות זאת, אך יש לציין כמה טעויות וחסרונות.

1. בעמ' 1a נמצאות שלש כתובות ואילו פרופ' שייבר ציין רק כתובת אחת, ובהעתקתה (עמ' 8*) נפלה טעות. במקום "חיו" שאין כדוגמתו בעברית צ"ל: "הי"ן" (השם ישמרהו ויצילהו). הכתובת כתובה בכתב מרובע. הכתובת השנייה אינה אלא העתק מהראשונה, אך חסרה בה הסינומת: "תנו רבנן לעלם [1] יתחוב | אדם שמו על ספרו | שמה [2] יבוא אדם אחר". אף היא בכתב מרובע. הכתובת השלישית באותו עמוד כתובה בקורסיב ספרדי בשלש שורות. בניגוד לקדמותיה אין היא ברורה לחלו' טיף. היא כתובה מתחת לקו: "הקב"ה [..] שמרני [2] לי ולזרעי וזרע | זרעי [..]".

בקצתו התחתון של עמוד 1a מימין ישנן בצילום מספר אותיות החסרות בפקסימיליה. קשה לצרפן למלים ויתכן שהן נסיונות הקולמוס.

2. אם בעמ' 2b החלק היו כתובות נוספות לא ידוע לנו היות ובפקסימיליה חסר, כאמור, עמוד זה. צר לי שגם בידי אין צילום של העמוד. 3. גם בעמ' 3a נמצאת כתובת שפיענוחה לא נמסר ע"י פרופ' שייבר. היא כתובה בכתב קורסיב ספרדי מתו בר בשלש שורות, ראשיתה לאדינו וסינומה עברית: "איסט" ליברו איס¹⁰ משל הבחור נחמד וחשוב כמוה"ר | נסים [בנופיש 11] | נ"ר. (ר' ציור 3).

10 כלומר: "ספר זה הגו". ברצוני להודות לד"ר נחמיה אלוגי, מנהל המכון לתצלומי כתבייד עבריים, על עזרתו בזהו הכתובת.

11 החתימה מסולסלת ולי נראה שיש אפשרויות שר-

אנשים נושאים אותו או מורים עליו, אופייני, לא פחות מן המצה המצויירת, להגדה הספרדית.¹³

המזמור העתיק "דיינו" מאפשר כתיבה בצורות "ארכיטקטוניות"¹⁴ שונות. כמעט ואין הגדה ספרדית מצוירת שבה לא נוצלה אפשרות זו. גם בהגדות אשכנזיות נוצל הרעיון, אלא שבספרדיות יש למבנה הדף אופי מיוחד בו מכוננת האות "ל" הספרדית הגסה אל חברתה שמעליה, לרוב בליגטורה של "אל". נדמה לי כי אין כמעט הגדה ספרדית מצוירת שאין בה שלשה הדברים האלה. הוכחה נוספת שמביא פרופ' שייבר לספרדיותה של ההגדה הן המנורות המורחבות (עמ' 10*) האופייניות כל כך לכתבי יד יהודיים מספרד.¹⁵ אבל מנורת הכד המזרחית שבהגדה קאופמן אינה המנורה בעלת הצלחת מלמטה מתוך הקנטיקה המפורסמת של אלפונסו העשירי, שאותה הביא פרופ' שייבר להשוואה. ולא רק בצורתה אלא גם בדרך שימושה שונה מנורת הכד שבהגדה שלנו מן המנורה המאוחרת יותר שבה מצורפת צלחת לכד.

אם גם הגדת קאופמן מאוחרת היא, צורת מנורת הכד שבה קדומה היא ביותר במסורת הציור היהודי, שהרי היא מופיעה כבר בציור המשכן שבחומש של אשכנז, בן המאה ה-7 (דף 76)¹⁶. ועד היום היא נמצאת במסגדים מוסלמיים (כגון במסגד אליאקצא). מוטב היה להשוות גם את ציור פנים ביה"כ הספרדי, על בימתו הגבוהה שם דורש החכם, על ספסליה הנמוכים ועל מנורות הכד התלויות שלה למיניאטורות של אסכולות מזרחיות. לדוגמה אפשר להביא אף מיניאטורות מאסכולות בגדד בה המאה ה-14, למשל ציור מתוך העתק של מקאמות חירי שנוכתב ב-619 להגירה (1222-23) ונמצא בספריה הלאומית בפריז, מסימן 6094 Arabe. בדף 93¹⁷ נראה שם אבו זייד

13 מ. נרקיס, הגדה ספרדית מסביב לשנת 1300 בירושלם פרסית בירושלים. "הארץ", י"ד בניסן תשס"ז 26.3.1956. ובהדפסה מיוחדת של בית הנכות הלאומי בצ"ל אל (להלן: נרקיס — "הארץ").

14 למשל "אילו" בצד אחד, "ולא" ו"דיינו" בצידו השני של העמוד, או "אילו" "ולא" מצד אחד, "דיינו" בשני וכד.

15 שייבר הזכיר שנים מהם, את הגדת סריבו והגדת BM.Or.2884. לזה אפשר עוד להוסיף רבות, כגון BM.Add.14.761 וכן BM.Or.1404, עמוד הציורים שלפני "אתאן מפרקא"; הגדת פולק, ברשות פרסית בירושלים, עמ' 36; BM.Or.2737, עמ' 20b.

J. D. Bordona, Die Spanische Buchmalerei, 16 I. Firenze-München 1930. Taf. 3

17 תמונה משוכתת ר, Bibliothèque Nationale,

באמצע העמוד מעל למלה "משל" נמצאה עוד מלה שנמחקה ע"י המו"לים לחלוטין. היא קשה לקריאה כי הריו שבה נכתבה נמרחה על פני העמוד. נראה לי שמתוך ארבע אותיותיה, השתיים האחרונות הן: "... חק".

4. הכתובת בעמ' 105 טושטשה ע"י המו"לים (ר' ציור 4). בעל ההגדה כתב את הכתובת למעלה מימין, כשהספר מוחזק במהופך ופחות בדף האחרון. לכן, למחזיק את הספר כראוי נראית הכתובת הפוכה בתחתית הדף האחורי משמאל. הכתובת דומה בצורתה לכתובת בעמ' 3a, אך ברור שנכתבה ביד אחרת סמוך לאותה תקופה. הכתובת בקורסיב ספרדי מחובר ובשורה אחת: "איסטי ליברו איס די סניור יצחק".

בפרק הרביעי של החוברת דן פרופ' שייבר במוצאה ובזמנה של ההגדה. ההוכחה הכרוכה ביותר למוצאה הספרדי הוא כתב הקולמוס הספרדי הברור שפרופ' שייבר מזכירו תוך ספק בעמ' 14. בעמ' 10* הוא מציין כמה הוכחות אחרות לספרדיותה של ההגדה, כראשונה את הצורה המסורתית של המצה (ליד "מצה זו") והעיסור של ערבסקה הגלולה אליה. יש להוסיף שמבחינה איקונוגרפית ציורים של המצה, של המרור (ליד "מרור זה") והמבנה הארכיטקטוני של "אילו" "ולא", "דיינו" — אופייניים להגדה הספרדית בכלל.

המצה הגדולה, שלצדה מצוירות בדרך כלל דמויות אדם קטנות ממנה המצביעות עליה או נושאות אותה, נמצאת כמעט בכל הגדה ספרדית מצוירת. היא ממלאה בדרך כלל עמוד שלם, ואילו העיסור האשכנזי ל"מצה זו" מתאר בדרך כלל איש המחזיק בידו מצה הקטנה ממנו בהרבה. עיסור המצה, כדרך הגדת קאופמן, נמצא לעיתים גם בהגדות ספרדיות בלתי מצוירות והוא בלי ספק תולדה של מסורת קדומה מאד של ציורים על המצות שבקערת הפסח, מסורת הקיימת עוד מתקופת המשנה¹². קישוט המצות עצמן בתקופת המשנה הפך במורת לעיסור ההגדה במצה המצוירת.

המרור הענקי, המצויר בצורת קלח מרובה עלים ששני

נות לקראה. השם "בונופיש" נראה לי בגלל קרבתו לשם בונפיש (Bonafes), שהיה רוח בין יהודי ספרד. קריאתו של מר מ. בניהו היא "בונופיאל", ואילו קריאתו של ד"ר נ. אלוני היא "בן עזיאל".

12 הסריקין המצוירין משל בית ביתוס בן זונין. יורו שלמי פסחים כ"ט, ע"ב; בבלי פסחים ל"ז, ע"א. אע"פ שאסרו אותן, נהגו לעשותן.

הרבה מסוף המאה הי"ג. פרופ' שייבר הולך בעקבות הגב' וישניצר²² ואף קובע "תאריך שממנו" (עמ' 10): קסטיליה; הרבע השלישי של המאה הי"ד. לפני שנוסה לדון בתאריך זה, ראוי לציין כי לאוצר הדגמים המופיעים בהגדה יש להוסיף את הסהר והכוכב האיטלקיים המופיעים עים בעמ' 101, 102 ואת דגם החבצלת הצרפתי (Fleur de Lys)²³ הנמצא בעשרות דפים.

קביעת מוצאו וזמנו של כתב יד לפי דגמי מלכויות, נסיכים ואבירים, יכולה להיות מדויקת, אם יש בידינו עדות מסייעת לכך, אך ורק במאות הי"ב-י"ג, שהרי כבר בראשית המאה הי"ד מופיעים הדגמים בכתבי היהודים כנוצרים — לא כסמלי מלכויות, אלא כעיסור גרידא. עי טורי הדגמים הרגילים ביותר הם: אריה, מבצר חלח צריח, חבצלת, נשר, כתר, שושן, סהר וכוכב. רבים מאלה מופיעים בהגדת קאופמן. לכן אין לדעת ליחס כאן חשיבות רבה, לדגמים הללו כשלעצמם, אלא כסיוע לסגנון הציורים, לצורת הכתב ולעובדות ההיסטוריות. יחסי המתיחות והידידות בין אראגון וקסטיליה נמשכים לסרוגין מאז עצמאותם במאה הי"א ועד 1374²⁴ עם שלום אלמזון (Almazan) ונישואי גואן הראשון (Juan), בנו של אנריקה השני (Enrique de Tarastamara) מלך קסטיליה, לאלינור מאראגון. רק מאז 1375 קיימים למעשה יחסים תקינים בין שתי המדינות עד לאיחודן המוחלט. עם נישואי פרדיננד השני לאיזבל מלכת קסטיליה, הברית בין צרפת לקסטיליה מתחדשת אף היא ביזמת אנריקה השני לפני הקרב עם אנגליה בלח רוש (1372). מזה יש להסיק איפוא, שזמנה של ההגדה הוא לכל המוקדם החל מהרבע הרביעי של המאה הי"ד, ולא מן הרבע השלישי כפי שמציע פרופ' שייבר. נגסה לקבוע תאריך מדויק יותר. כידוע נהרסו בגזרות קנ"א קהילות היהודים בקסטיליה כמעט כליל, עד כדי כך שלא נשארו בידינו עדויות כתרבות מקסטיליה גופא אלא רק עדויות שנרשמו מפי פליטים יהודים שהצליחו להימלט לאראגון. רכוש היהודים שלא נגזל ונהרס ע"י הפורעים, ובתוכם גם ספריהם, הוח'.

כשהוא עומד ודורש מעל בימה שאליה עולים במדרגות; לפניו יושבים קהל שומעיו, מעליו ומעל ראשי האנשים מגורות כד תלויות בשרשראות. אין להתפלא על הדוגמאות המוקדמות הללו בהגדתנו המאוחרת, שהרי ליהודים היתה מסורת ציורית משלהם בעיסור כתבי יד, שנשתנתה רק באטיות רבה. (ר' שייבר עמ' 11).

אולם ההוכחות העיקריות של פרופ' שייבר למוצאה הספרדי של ההגדה אינן מתבססות על הפרטים הגל אלא על סגנון הציורים של ההגדה ועל דגמי המלכויות הספרדיות המופיעות בה. ריבוי הסגנונות שבהגדה וביחוד ההשפעות של האמנות המוסלמית, הצרפתית והאיטלקית יתבררו בנקל אם נניח שההגדה צוירה בספרד הנוצרית. ארץ זו על כל מדינותיה היתה בית קיבוץ ממש להשפעות תרבותיות מאז ימי הרקונקיסטה השנייה. אין כאן המקום לדיון מפורט על ההשפעות המזרחיות, הצרפתיות והאיטלקיות על צורת הדמויות, על הלבוש וכד' בספרד. ברור שכל ההשפעות הללו קיימות, אך ללא ציורי הש"ו וואה מרובים אין כמעט ערך לדיון כזה. ואולם על מנת לקבוע זמן כתיבתה וציורה רצוי להצביע על העובדה שבמאה הי"ד הושפעה ספרד בעיקר מאיטליה. אשר לסבר נון של הגדת קאופמן, חשובה העובדה שהציור הספרדי שאחרי 1330 מושפע בעיקר מגיוטו (Giotto)²⁵. על קיומם של כל היסודות הללו: האיטלקיים-צרפתיים-מוסלמים וגם על השפעת גיוטו על צייר ההגדה כבר עמד קאופמן²⁶. מסגנון הציורים נראה ברור, אם כן, שההגדה נכתבה וצוירה בספרד שאחרי 1330. נשאר לנו לברר מתי אחרי תקופה זו יכלו להופיע דגמי צרפת, ליאון, קסטיליה ואראגון במשותף כפי שהם מופיעים בהגדה. בדגמים המופיעים בהגדה הבחין כבר קאופמן²⁷. ואילו הגב' וישניצר²⁸, היא היא שזיהתה את הדגמים והסבירה את אפשרות הופעתם במשותף בסוף המאה הי"ג. אך השוואת זו עם הקנטיגס די סנטה מריה של אלפונסו הע' שירי החכם אינה עוזרת במקרה שלנו לקבוע את זמנה של ההגדה, כי הרי לכל הדעות מאוחרת הגדת קאופמן

Les Arts de l'Iran, L'ancienne Perse et Bagdad. Paris 1938. pl. X.

18 הציור הספרדי הראשון שהיה בטוסקנה שבאיטליה והושפע מגיוטו היה Ferrer Bassa (מת 1343). הוא הקים אחרי אסכולה חשובה של ציירים בספרד.

Hag. Sar., Bd. I, p. 188 19.

Hag. Sar., Bd. I, p. 197-198 20.

R. Vishnitzer, Illuminated Haggadahs. 21.

JQR N.S. XIII, 1922, p. 193-218.

22 למראי המקומות שבע' 9 * אוסיף: דגם ליאון נמצא גם בהגדה BM.Add.27.210, עמ' 14, גם בדגל גם בשלט של המלך ואף על סוסו מלפנים ומאחור. דגם ברצלונה (אראגון) יתכן והוא מופיע גם בהגדה BM.Or. 2884 בתחתית עמ' 27, כעיסור בחמישה פסי זהב.

23 גם הוא שכיח בהגדות מסח ספרדיות, למשל BM.Add.14.761, עמ' 26, ובהגדת סולק שבפרשת פר' סית בירושלים, עמ' 17.

אינו מושלם, ואכן, המצאותם של היהודים במבצר, והדגם שעל מגן שר הצבא היו מאפשרים אולי לקבוע את זמנה של ההגדה גם לראשית תקופת הריקונקויסטטה, אך היות וסגנון הציוריים, הכתב ואף הדגמים מעידים על כתיבתה במאה הי"ד, אפשר להניח שהנושא — היהודים הנמצאים במבצר — נלקח מן המציאות של הפרעות של שנת קנ"א. גם בקסטיליה וגם באראגון נמצאו אחרי 1391 מספר, קטן אמנם, של יהודים עשירים ומקורבים לאדמיניסטרציה המלכותית, שהיו מסוגלים להזמין לעצמם הגדה מפורטת זו²⁷. אם כן, אולי לא רחוקה השערתנו, שהגדת קאופמן צוירה וגם נכתבה באראגון בעשור האחרון של המאה הי"ד, לכל המוקדם.

בפרק החמישי (עמ' 12*—14*) הביא פרופ' שייבר מס' פר פרטים מנוסח ההגדה, לדבריו המנהג ותנועת של ההגדה מעידים עליה שהיא ספרדית. לכן יורשה לי להעיר כמה הערות הנראות לי חשובות, היות והן גותיות מקום לספקות לגבי מה שנוהגים לקרוא "נוסח ספרדי".

מילר ושלוסר קבעו שנוסח הגדת קאופמן הוא איטלקי, בראש ובראשונה בגלל הסטסס וביוחד בגלל נוסח הקטע "שפוך חמתך"²⁸. בהגדת קאופמן מופיע רק הפסוק הראשון (תהלים ע"ט, ו') של "שפוך חמתך", ומאחר שגם במחזור מנוגד רומא נמצא בקטע זה רק הפסוק הראשון טוברים הכלל, שלל הגדה שאין בה אלא פסוק זה היא בהכרח איטלקית. הספרדים והתימנים מוסיפים את הפסוק "כי אכל" וכו', באשכנז נוספו עוד שני פסוקים, ובשאר מנהגים וארצות הרבו עוד יותר בהם²⁹. מילר ושלוסר עצמם מוסיפים מיד שבו דרך מוזרה גם בשתי ההגדות של הלורד קראופורד (הספרדית והאשכנזית) נמצא רק פסוק ראשון זה. לכן יש לבדוק מחדש עד כמה

רם לטובת המלכות ונשאר בארכיוניה²⁴. ואילו באראגון גותורו לפליטה קהלות מספר של יהודים שהצליחו להתבצר במבצרים ובטירות, בשעה שקבוצות אחרות נטבחו או נאלצו להמיר את דתם²⁵. דון גיאן הראשון "הטוב", מלך אראגון, אמנם החרים בשעת הפורענות לטובת האוצר את נכסי היהודים, לרבות את ספריהם, אולם אחרי הפרעות הרשה ליהודים לחזור ולהקים את קהלותיהם. לכן אפשר להסיק כמסקנת ביניים, שאילו נכתבה הגדת קאופמן לפני הפרעות, כנראה באראגון נכתבה, שבה היו לה סיכויים גדולים יותר להנצל מידי פורעים ומידי המלכות ולהשאיר בידי יהודים, מאשר בקסטיליה, ועל השארותה בידי היהודים מוכיחות כתובות בעליה²⁶. ההשערה, שמוצאה הוא מנבארה, נראית לי רחוקה, ששם לא היתה קיימת השפעה מורסקית.

אך נמצא בהגדה ציור אחד המעורר את המחשבה, שההגדה נכתבה בתקופה שאחרי הפרעות של 1391. בעמ' 101, בחציו התחתון של הדף, נמצא ציור שהוא מוזר ביותר לכל הדעות. בתוך מבצר נעול (המוכיר את צורת המבצר בדגם קסטיליה) נמצאים היהודים. בראש המגדל איש תוקע בשופר. מפנים לחומה איש העושה בידו תנועת דבור מסבירה. משה ואהרן בדמותם האפיינית בהגדה ועוד איש שלישי נמצאים מחוץ למבצר ופניהם אל המבצר, כאילו הם שייכים לקבוצת הפרשים העומדים מאחריהם. בראש פרשים אלה עומד שר צבא שעל מגינו סהרון וכוכב. הכי תובת לציור, אם היתה כזאת, נשטשה.

אף אם נניח שזאת היא הודעת משה לעם על ההיתר לצאת ממצרים, מוקשה המצאותו של ציור זה מתחת לציור יציאת מצרים, שכן בתוך עמוד אחד סודרו הציורים כסדרם הזמני של המאורעות, ורק הסדר בין העמודים מבלבל. וכן לא ברור מה עושים יהודים בתוך מבצר, אף אם נניח שהוא מסמל את ארץ גושן — שייבר עמ' 24.

לכן נראה לי שציור זה נלקח מהמציאות של שנת קנ"א. רק אז ראה הצייר יהודים מסתגרים במבצר (מלבד אולי בראשית הריקונקויסטטה שאז שמשו היהודים שומרי מבצרים נוצריים ונלחמו במוסלמים) ומחכים להצלחתם. משה, המסמל כאן את החכם היהודי (אולי ר' חסדי קרשקש?), מביא את הגאולה ע"י מר"ם. ברור לי שהסבר זה לציור

24. בער, תולדות היהודים בספרד הנוצרית. תל אביב, תש"ה. כרך א' עמ' 109-96; 121-112. וכרך ב' עמ' 365-366. (להלן: בער).

25. בער, ב' עמ' 375 ואילך.

26. ר' כתובות-הבעלים המאונחות בעמ' 3 ו-105.

27. בער, ב' עמ' 379. ופרופ' דוראן בן הדור מוכיר ב"מעשה אפוד" בהקדמה (ויו"ן תרכ"ה ע' 20): דרך הלמוד השישי. וכבר היה משלמות האומה כי תמיד חשובי עשי ריה בכל דור ישחזלו בכתיבת הקבצים היפים.

28. Hag. Sar., Bd. I, p. 53.

29. ביחס להגדה האנגלית שמלפני הגירוש ר' :

D. Kaufmann, The Ritual of the Seder etc.

D. Kauf., וב"יחס להגדת צפון צרפת: JQR IV, p. 557

mann, Une Haggadah de la France septen-

trionale etc. REJ XXV, p. 74.

צאלית: M. Schwab, Le Ms. Hébreu n° 1388.

de-la Bibl. Nat. — Tiré de notices etc. Tome

XXXVIII, 1902, p. 14-15.

שהרי בהגדתנו יש רק ה"הלל" ו"ההלל" עם חתימתו³⁷. הברכה על "כוס רביעי" הנמצאת בהגדה (עמ' 99) גם היא אינה בהתאם למנהג ספרד של ימינו³⁸.

על עוד פרט אחד מוזר ברצוני להעיר: הנוסח הספרדי המקובל של "מה נשתנה" בא בדרך כלל בסדר זה: 1. מטבלין; 2. חמץ ומצה; 3. שאר ירקות; 4. מסובין³⁹. הסופר המקורי שלנו כתב לפי הסדר (עמ' 181): 1. חמץ ומצה; 2. שאר ירקות; 3. מטבלין; 4. מסובין; שהוא סדר אשכנזי לכל הדעות. ורק המגיה הקיף את שאלת המטבלין בסוגרים וכתב בשוליים שהדבר מניח טעות לקטנים, ובעמ' 17 כתב בשוליים שנית את שאלת "מטבלין" במקומה לפי מנהג ספרד הידוע (וראה גם שייבר עמ' 14*). קשה לומר מכאן אם הסופר המקורי לא ידע מנהג ספרד, או שבאמת טעה. ואולי גם כאן יש מקום לבדיקה מחודשת מהו מנהג ספרד ומה אינו כן, ואיוו מסורת נמצאת לפנינו בהגדת קאופמן.

מסתבר, איפוא, שמן הטכסט קשה ללמוד על מוצאה הספרדי של ההגדה, אך מן הטכסט והמנהג אפשר בכל זאת להסיק שההגדה היא ספרדית כפי שעשה פרופ' שייבר בחוברתו.

בפרק האחרון שבחוברת (עמ' 15* 29*) עוסק המחבר בהרחבה בציורי ההגדה. בהגדה הספרדית מתחלקים הציוריים בדרך כלל לשלושה סוגים: 1. שורת ציורי התנין. 2. עיטורים לנוסח ההגדה. 3. ציורים טכסיים (ריטואליים) המלוים את הסדר⁴⁰. שייבר תאר בפרסות את תוכנם של כל הציורים המופיעים בראשה ובסופה של ההגדה, וכן את העיטורים הנמצאים בדפי הטכסט, חוץ השואה עם תאורים דומים בהגדות אחרות. אין המקום מרשה דיון מפורט בבחינה האיקונוגרפית והטיפולוגית של הציורים. ברצוני להעיר דבר רק ביחס לסדר הציורים. כידוע אין

37 אם "ברכת השיר" היא "ההלל" או "נשמת" מה לוקת אמוראים היא בפסחים ק"ה, ע"א. וכן יש מנהג שונה אם לומר "הלל הגדול" בכוס רביעי או, לפי דעת רבי טרפון (פסחים, שם, שם), בכוס חמישי. ויש הגדות רבות המשמיטות משום כך את ה"הלל הגדול". ועייני כשר פרק מ"ג עמ' 181-183, וגולדשמידט עמ' 11, 21 (הערה 1), 66-61.

38 גולדשמידט עמ' 67.

39 גולדשמידט עמ' 29. כשר, פרק כ', עמ' 112-117. מוצאו במשנה שבירושלמי פסחים פ"י מ"ד, ל"ז ע"ב. כך גם בסדורי רב עמרם גאון ורס"ג, בנוסח הגדת הרמב"ם, בהגדות מזרחיות אחרות וגם במחזור רומא, שונצינו 1485. 40 נרקיס, "הארץ", עמ' 5.

אפשר לסמוך בקביעת מוצאה של ההגדה על מספר פסוקי שפור חמתן שבה, דרך קביעה שבה נקטו חוקרי הטכסט של ההגדה⁴⁰. איטלינו⁴¹, שעסק בבקורת הטכסט של כל ההגדות שהביא בספרו, לא עמד על שאלה זו במיוחד, אך מבדיקה שטחית בספרו נראה שנמצאות בו לא פחות מתשע הגדות אשכנזיות בהן נמצא רק הפסוק היחיד הזה (תהלים ע"ו)⁴² ורק שתי הגדות איטלקיות כאלה⁴³: בין ההגדות הספרדיות בעלות פסוק ראשון בלבד יש להזכיר מלבד הגדת קאופמן 422 עוד שמונה כתבי יד: הגדת פולק⁴⁴, הגדת קאופרד הראשונה (= ריילנד מס' 6), איטלינו יודע להוסיף על כך את ההגדה בספריה הפרוטית הממלכתית בברלין MS. Or. fol. 569⁴⁵; הס' דור בספריה העירונית ב"Nimes מס' 13.709⁴⁶; מתוך בדיקתי השטחית, יכולני להוסיף: את הגדת BM. Add. 14.761; הגדת פארמה 1740; הגדת ששון 514 (כאן הר' סיפה יד מאוחרת עוד ארבעה פסוקים בשוליים); הגדה בבית המדרש לרבנים בירורק E.N.A.1337.

לכן אין ביכולתנו לקבוע את ספרדיותה של הגדת קאופמן מפסוקי "שפור חמתן" דוקא, וכן אין באפשרותנו לקבוע זאת מתוך העדרם של "הלל הגדול" ו"נשמת" —

30 ראה למשל ד. גולדשמידט, סדר הגדה של פסח, ת"א, שוקן, תש"ח עמ' 58 (להלן: גולדשמידט), ולאחרונה אצל הרב מ. כשר, הגדה שלמה, פרק ל"ה, עמ' 177-178 (להלן: כשר).

31 איטלינו ו, עמ' 275, 280.

32 הגדת סינינאטי — איטלינו עמ' 171; הגדת פריס 1333 — שם עמ' 177; מחזור המבורג 37 — עמ' 183; סדור המבורג 116 — עמ' 192; סדור המבורג 208 — עמ' 194; הגדת קראפורד השניה (= ריילנד מס' 7) — עמ' 230; הגדת דרמשטדט השניה 28 — עמ' 233; הגדת מינכן 200 — עמ' 219; וגם שטוטגרט Q1. לזה אני יכול להוסיף את הגדת פרמה 2998. כך נמצאות ודאי אחרות מצרי יירות ובלתי מצוירות הטענות בדיקה.

33 כתב יד רוטשילד 24, כיום בבית הנכות הלאומי "בצלאל" בירושלים — איטלינו עמ' 280; פרנקפורט 725/17 — שם עמ' 261. בסדור המבורג 155, שהוא העתק מדויק ממחזור רומא — שונצינו 1485, חסר "שפור" בכלל — שם עמ' 254. להגדות האיטלקיות בנות פסוק אחד יש אולי להוסיף (אם היא איטלקית באמת) את "הגדת סיריני" שהועברה עם כל ארכיונו של אנצו סיריני ו"ל לארכיון הכללי לתולדות ישראל ונמצאת במקדון בבית הנכות הלאומי "בצלאל" בירושלים.

34 נרקיס, "הארץ", (עייני הערה 13).

35 Kat. Steinschneider Nr. 15 וראה איטלינו עמ' 275.

36 איטלינו עמ' 280.

ידישער וויסנשאפטלעכער אינסטיטוט. יודא. א. יאפע-בון. עיין להלן מס' 592.

588 מארעווסקי, אברהם, פטעווי, אהין און צו ריק, זכרונות און רעיונות פון א יידן — אן אקטואר. באנד 1. הארשע, יידיש בוך, 1958, 373, [2] ע', תמונות. 8°.

על צעיון הראשונים של השחקן היודי הגדול בוילנה ועל מסע למדיו בבירות אירופה המרכזית והמערבית, עד לנסיעתו לפטרבורג ב־1907 לשם למוד אמנות המשחק מפיו של השחקן הרוסי ו.פ. דלמטוב, על יהושע ברטנוב ותאטרון "הבימה": ע' 111-112.

Eberhard, O. Aus Palästinas Legenden-schatz. עיין לעיל מס' 549.

589 Erben, Walter. Marc Chagall. (Der Maler mit den Engelsflügeln). München, Prestel, (1957), 159, [1] p., illus., 12 col. pls., 64 pls. on 32 l. 4°.

590 Jochsberger, Tzipora H[ilde]. Halle <Psalms of praise> for cantor, mixed choir and children's choir. New York, The Jewish Reconstructionist Foundation, c1958, 36 p., music. 4°.

תוים מלוים תחתיק לועזי. בסוף (ע' 34-36) ההלל כולו בעברית.

591 Modigliani, Amedeo. Modigliani. (Text by Claude Roy. Translated by James Emmons and Stuart Gilbert). [Genève?] Skira, (c1958). 133 p., col. pls. 8°. (The Taste of our time).

בינוגרפיה והערכה; קודמת לה רשימת תאריכי חייו. בתוך הטכסט למעלה מס' 50 רפרודוקציות צבעוניות מוד-בקות מיצירותיו. על גאותו להיות יהודי ר' ע' 90, 91. — נדפס בשוויצריה.

בלשנות

592 ידישער וויסנשאפטלעכער אינסטיטוט. יודא. א. יאפע-בון; רעדאגירט פון יוול מארק. גיר יארק, ייחא. 1958, xv, 302, [1] ע', פורטרט. 8°. עם תכן ושער נוסף באנגלית.

התכן: י.מ.; אוניווערסיטעט פון פריינד יודא. א. יאפע. ביבליאגראפיע פון יודא. א. יאפעס ארבעטן. מ. קאסאדער:

סדר בציורי הגדה זו (עמ' 16*) וגם הציורים הבאים זה לאחר זה נראים כאילו צוירו משמאל לימין. הסדר נשמר רק בתוך העמוד עצמו. מלבד עמוד אחד המתאר הכנות לפסח (2a), מתארים 13 עמודי הציור האחרים את יציאת מצרים ממשיתיו של משה ועד שירת מרים. תחילה סברתי כפרופ' שייבר שכורך מאוחר ערבב את הדפים⁴¹, אך כל נסיונותי לסדרם מחדש עלו בתוהו; מאחר שאין בידינו ידיעות מפורטות יותר על אופן הכריכה, על מספר הקונטרסים ועל מספר העמודים בכל קונטרס, אין באפי שרותנו לקבוע בודאות מהו הסדר המקורי. מאידך אי הסדר בציורים אינו אופייני רק להגדה זו. ישנן עוד הגי' דות ספרדיות, שבהן אין סדר כרונולוגי בציורים, ואף ספרי חנ"ך ספרדיים בעברית, ספרדית ולטינית שגם בהם אין סדר זה נשמר⁴².

נראה שלא תמיד הקפידו המעטרים על סדר כרונולוגי ברור בכתבי היד. כמו כן נמצא גם בהגדות אחרות, כבי' הגדת קאופמן, שהציורים מתחלקים בין תחילת ההגדה ובין סופה.

כל הערותי אלה אינן גורעות במאומה מחשיבות פר-סום ההגדה ומחשיבות החוברת המלוה; לא נתכונתי בהן אלא להעלות כמה בעיות בחקר ההגדה, המחכות עדיין לדיון ולפתרון. לכן ברצוני לסיים בברכה לפרופ' שייבר על מפעלו החשוב בפרסום החוברת, שהיא מועט המחזיק את המרובה, ועל הזכות שנפלה לידו בהוצאת הפקסימיליה של הגדה נפלאה זו. בכך פתח פתח נוסף למחקר התרבות היהודית בספרד הנוצרית.

41 כשם שנעשה הדבר בהגדת Bib. Nat. Bologna, No. 2559. שם למשל סדר המכות הוא: דם, ערוב, דבר, צפרדע, כינים, ארבה, חושך, שחין, ברד, בכורות. 42 מבין אלה ברצוני להזכיר שבהגדת פרמה 2411 (Cat. de Rossi 1107) סדר הציורים בעמ' 6a-6b הוא: לחם הפנים, מלאך ה' נגלה למשה, צפרדע, כינים, כלי המקוש, שחין, יציאת מצרים, טביעת מצרים, שירת מרים. בהגדת BM.Or.2737 סדר הציורים: שמשון והארי, יש-ראה עוברים, משה והנחש, משה ואהרן אצל פרעה, הש-לכת הזכרים ליאור — עד שירת מרים (6 ציורים). אח"כ הכנות לפסח (10 ציורים), עקדת יצחק (3 ציורים). הקובץ המפורא של המוזיאון הבריטי BM.Add.11.639 מתחיל אמנם בגלגל המזלות אך המשכו הוא "בריוכני" ושלמה המלך וכו' ללא כל סדר. גם בתנ"ך לטיני מקטלוגיה (Bib. Nat. Lat. 6) (St. Pere de Roda) הנמצא בפרזי' תמצא בדף 1: מטביעת מצרים עד למלחמת עמלק, ובדף 6: בריאת העולם עד להריגת הבל.

Hebrew poetry. (Two lectures). New York, (Theodor Herzl Foundation), 1958. III p., 1 l., 58 p. 8°. = Herzl Institute pamphlets, 2.

Cont.: Biblical vision in modern Hebrew poetry. The voice of tradition in modern Hebrew poetry.

ספרות יפה יודית

598 גוטמאן, חיים. פאמפאדור; פאָראַדאָקסן און שטימונגען. בוענאס-אירעס, "ידובן", 1957. 328, [2] ע', פורטרט. 8°. בראש השער: דער לעבעדיקער <ח. גוטמאן>. עם שירים נוספים בספרדית. רשימות הומוריסטיות וסטיריות. נדפסו מקודם בתוך כל כתיבי המחבר, ורשה 1928, כרך ה'.

599 גלאזער, משה. שבת, יום טוב, חול המועד. (Farlag "Moshe", Los Angeles, 1957). 16 ע', פורטרט. 24: 16. שירים ביוזית. עם שער נוסף באנגלית.

600 דמשק, שלמה. אין געראנגל פארן לעבן. <שפיטאל-בלעטער>. ארויסגעגעבן פון חלמידים און פריינד. ניריארק, (דפוס האחים שולזינגר, 1958). 188 ע', 8°.

בית החולים "גרינגלד" בעיניו של חולה שבילה בו 5 שנים.

601 הערצל, טעאדאר. דערציילונגען און פעלער-טאנען. (איבערגעזעצט פון דייטש: אסתר האלפערן <הדסה>). בוענאס אירעס, פועלי ציון — התאחדות, תשט"ז 1955. 213, [4] ע', לוחות-תמונות. 8°. = קיום, 7. — עם שער נוסף בספרדית.

602 העשעלעס, ירמיה. סאנעטן פון תוהו ובוהו; לידער, פאעמעס. ניריארק, "אייגנעג", (1957). 192 ע', פורטרט. 8°.

603 וויינפער, ז'ניסע. שרייבער און קינסטלער. ניריארק, איקוף, (1958). 381, [1] ע', פורטרט. 8°. מאמרים ומסות. כולל את החלקים: ה. וויינפער וועגן זיך און זיין שאפן. יידישע שרייבער (29 ערכים, ע' 21-281). יידישע קינסטלער (7 ערכים, ע' 283-349). מיטן גאנג פון איקוף.

604 כהן, יעקב <בן אהרן> (J. Kahan). לעבן און טראכטן; עסייען. ניריארק, בידערמאן, תשנ"ז. [4], 159 ע', 8°.

יידישע מאכלים (ע' 145-1). זיסקינד: באטראכטונגען וועגן דער געשיכטע פון יידיש. מ. וויינרייך: ראשי פרקים וועגן מערבדיקן יידיש. ש. בירנבוים: פון דייטשמעריזם ביז דער הייל אין מדבר יהודה. ר. יאקאבסאן: דער יידי-שער קלאנגען באשטאנד אין פארגלייך מיטן סלאווישן ארומ. א. וויינרייך: די קלאנגיקע סטרוקטור פון א פאר-דאליער ריידעניש. יוכבד יפהן: יידישע דיאלעקטן איינ-טיילונג לויט פאנעטישע און לעקסישע פרינציפן. י. על-זעס [= הרב י. ל. אבידע (= זלוטניק)]: שמועסן וועגן העברעיש-יידיש און יידיש-העברעיש. י. ריבקינד: ווערטער מיט יחוס. מ. שטארקמאן: גמרא יידיש. ד. טון: וואכער. ש. ירושלמי: ביי די קהאלן. ח. ליבערמאן: פון בדחנישן רעפערטואר. פ. מאטענקא: א פאר פאלקסטימלעכע צו-גאבן צו דער עקידה ליטעראטור. י. מארק: וואס איז א ווארט פון דער יידישער שפראך.

593 Hawkins, C. H. [= Sydney Prevezer]. Handbook of Jewish words and expressions for use by anyone calling on the Jewish merchant. (London, the author), [1958]. 24 p. 8°. רשימת ביטויים שכיחים בתעתיק לטינו.

594 Hochman, Ascher Zelik, Diccionario español-hebreo. Buenos Aires, the author, (typ. Cultura), 1954. 412, [4] p. 8°.

עם שער נוסף בעברית: מלון ספרדי-עברי מאת אשר זליג הוכמן.

595 Klíma, Otakar; Stanislav Segert. Mluvnice hebrejštiny a aramejštiny. Praha, Československá akademie věd, 1956. 306 p. 8°. דקדוק הלשון העברית והארמית של המקרא.

ספרות עברית בימי הביניים

596 הרכבי, אברהם אליהו. לתולדות ר' שמואל הנגיד. ניו יורק, חבר המסיתים של בית המדרש למורים ובית המדרש ללמודי היהדות שעל יד בית המדרש לרבנים באמריקה, תשי"ח. [3], 56, [1] ע'. 8°. עם שער נוסף באנגלית. צלום מתוך: "מאסף", פטרבורג, תרס"ב. קודמת ביבליוגרפיה קצרה (ביבליו-גרפיה מקיפה מאת ח. שירמן: ק"ס י"ג 373-382).

ספרות יפה עברית חדשה

597 Bavli, Hillel. Some aspects of modern

Traum. Gedichte, Gedenkrede auf Mozart. (Frankfurt a.M.), S. Fischer, 1956. 96 p. 8°. (S. Fischer Schulausgaben moderner Autoren).

614 English, E. Lois. The poet and the Psalms; an interpretation in verse. New York, Exposition Press, (c1957). 44 p. 8°. 150 שירים קצרים כנגד 150 מזמורי ההללים. הכן כל שיר קשור קשר רופף עם רעיון שבמזמור המקביל.

615 Fast, Howard [Melvin]. Moses, prince of Egypt. New York, Crown Publishers, (c1958). IX p., 11., 303 p. 8°.

רומן על משה בבית פרעה.

616 Goldin, Grace. Come under the wings; a Midrash on Ruth. Philadelphia, Jewish Publication Society of America, 5718 1958. 105 p. 8°.

שיר.

617 Goldin, Hyman E[lias], ed. A treasury of Bible stories. New York, Twayne Publishers, (c1958). 403 p., pls. 8°.

מבחר ספורי המקרא בתרגום חפשי עם תמונות דוריי.

618 Humy, Fernand E[mile] d'. What manner of man was Moses? New York, Library Publishers, (c1955). 301 p., pls. 8°.

ספורי המקרא נתפסים כאן לרומן ביוגרפי פסיכולוגי על חיי משה, על יציאת מצרים ועל ישראל במדבר.

619 Jacobson, Dan. The price of diamonds. New York, A. A. Knopf, 1958. 4 p. 1., 207 p. 8°. (Borzoi books).

רומן, ובתוכו דמויות יהודים. מקום העלילה הוא דרום אפריקה.

620 Levin, Meyer. Zwang. (Deutsch von Hermann and Margot Stiehl). (Frankfurt a.M.), S. Fischer, 1958, 535, [1] p. 8°.

המקור, Compulsion: קיס ל"ג 208, שם גם תאור קצר.

621 Levinger, Elma C. (Ehrlich). Elijah, prophet of the one God, by Elma Ehrlich Levinger. New York, Association Press, (c1956). 123 p. 8°. (Heroes of God series).

בצורה נובליסטית.

605 ספארד, דוד. לידער. הארשע, יידיש בוך, 1957. 146, [2] ע', תמונות. 8°.

בחלק מהשירים ניתן ביטוי להתלבטויותיהם של קומיסטים יהודים בפולין בשנים האחרונות.

606 פאלאטניק, ראזע [(שאפרא)]. ביים גערויש פון אטלאנטיק; דערציילונגען. Rio de Janeiro, "Mon-te Scopus", 1957, 177 ע', 8°.

ספורים מחיי היהודים בברזיל. בכורי כתיבתה של המדברת, ילדת פולין ותושבת ברזיל.

607 קוזנעץ, חיים. א מענטש טראכט > העגן מענטש און לעבן <. ברוקלין, מענטש, תשי"ז. 223 ע', 8°. הרעורים ואמרות על ענינים שונים בדת, פילוסופיה, פסיכולוגיה ואמנות.

608 רובין, הדסה. טריט אין דער גאכט. הארשע, יידיש בוך, 1957. 117, [3] ע', תמונות. 8°.

שירים מהשנים 1934-1957. בשירים מהשנים האחרונות נשמע הד להתלבטויותיהם של קומיסטים יהודים בפולין.

609 רייזען, אברהם. אויסגעוויילטע הערק. באנד 2. הארשע, "יידיש בוך", 1957. 447, [3] ע', תמונות. 8°. התכן: די שטאט. שטייע ליבע. אייגאקטערס. ניויאיר קער גאוועלן. — הקודם: קיס ל"א 110.

610 שעליובסקי, משה יודל. אין דער העלט אריין, דערציילונגען. בוענאס איירעס. צענטראל-פארבאנד פון פוילישע יידן אין ארגענטינע, תשי"ח 1957. 350 ע', 8°. = דאס פוילישע יידנטום, 131. עם שער נוסף בספרדית.

ספרות יפה לועזית על נושאים יהודיים

611 Ash, Shalom. El canto del valle; novela. (Traducción de César Horacio Silvera). Buenos Aires, Logos, (1951). 164 p. 21. 8°.

בראש השער: Schalom Asch. שם המקור: דאס געזאנג פון טאל. תורגם מתרגום אנגלי בשם Song of the valley, ניו יורק 1939. תורגם עברי, עם ציון הנושא: קיס ל"ב 104.

612 Astrachan, Sam[uel]. An end to dying. London, Barrie, (1958). 267 p. 8°.

ספור על משפחת אכרים יהודית, עליה לעושר ברוסיה לפני המהפכה, יידיה ועליה, מחדש בניו יורק.

613 Beer-Hofmann, Richard. Jaakobs

ספור על מספר יהודים פליטי החופה הנאצי מגרמניה, פולין וצ'כיה, המגיעים אחרי נדודים רבים לאמריקה. שם הם נאבקים עם בעיות שקום חייהם. אחדים מהם מגיעים לישראל כדי לבנות שם את חייהם מחדש.

630 Oulmont, Charles. L'enfant d'Israël. Paris, Librairie des Champs-Élysées, (1957). 239 p. 8°.

ספור על יהודיה מאלום שהמירה את דתה מבלי להאמין, כדי להנשא לאהובה. רק לבנה שהוקדש לכומר היא מגלה את סודה בשעת מיתתה.

631 Rudnicki, Adolf. The dead and the living sea, and other stories. (Translated by Jadwiga Zwolska). Warsaw, Polonia Publishing House, 1957. 419, [1] p. 8°.

שמונה ספורים. עלילת רובם מתרחשת בנרשה בימי השואה, ובין גבוריהם מופיעים יהודים.

632 Shalom Aleichem. Notatki komiwojażera. Przełożył Jakub Appenzlak. (Warszawa), Państwowy instytut wydawniczy, (1958). 199, [1] p. 8°.

בראש השער: Szolem Alejchem. המקור: כתבים פון א קאמיוואזשער (אייזנבאן געשיכטעס). דברי בבווא מאת ירוסלב איבשקביץ. התרגום מאת יעקב אפושלץ.

633 Snow, C[harles] P[ercy]. The conscience of the rich. London, Macmillan, 1958. XI, 337, [1] p. 8°.

רומן. העלילה מתרחשת בקרב אחת ממשפחות העשירים של החברה היהודית-אנגלית בשנות השלושים של מאה זו.

634 Stenlund, Josef. Eremitmordet i Jeriko. Stockholm, Harrier, (1957). 269, [1] p. 8°.

"רצח הנוזר ביריחו". ספור בלשי על רקע גלוי מגלות ים המלח.

635 Strong, Kendrick. Old Testament portraits. Philadelphia, Christian Education Press, (c 1958). X p., 1 l., 179 p. 8°.

מצייר כמה מגבורי המקרא בדרך של ספור ביוגרפי, שבו מעורבים יסודות דרשניים.

636 Sykes, John. The ocean crossing. London, Hutchinson, (1958). 215, [1] p. 8°.

622 Lewisohn, Ludwig. In a summer sea-son; a novel. New York, Farrar, Strauss & Co., (1955). 3 p. l., 215 p. 8°.

בין דמויות הספור נמצא גם עורך דין יהודי ממוצא גרמני, והוא מביע בהודמותיו שונות את השקפותיו על היהודים והיהדות.

623 Lichtman, William. Between the star and the cross. New York, Citadel Press, (c 1957). 285 p. 8°.

טייס יהודי מארה"ב, שבמלחמת העצמאות התנדב לחיל האוויר של ישראל, מספר ברומן זה על מעשיה וחוויותיה של קבוצת מתנדבים מחו"ל ששרתו בצה"ל.

624 Magliocco, Vito. L'incorruttibile; romanzo. Milano, Nuove edizioni d'Italia, 1957. 448 p. 8°.

רומן. דמויות-משנה יהודיות. סה ושם הערות בודדות על עניינים יהודיים.

625 Malamud, Bernard. The assistant; a novel. New York, Farrar, Straus and Cudahy, (1957). 4 p. l., 246 p. 8°.

ספור על חנוני יהודי בנוי יורק ועוזרו האיטלקי.

626 Memmi, Albert. Strangers. Translated from the French by Brian Rhys. London, Elek Books, (1958). 166 p. 8°.

רומן. המקור: Agar: ק"ם ל"ב, שם גם ציון הנושא.

627 Miller, Arthur. Collected plays. With an introduction. London, Cresset Press, 1958. [6], 439 p. 8°.

Cont.: All my sons, Death of a salesman. The crucible. A memory of two Mondays. A view from the bridge.

"מות הסוכן", מהנה מחייה של משפחה אמריקאית מן המעמד הבינוני (יהודית ע"פ שמה). תרגום עברי: ק"ס כ"ח 43. כמה מהמחזות הוצגו בישראל בתרגום עברי.

628 Moll, Elick. Seidman and son. New York, G. P. Putnam, (c 1958). 288 p. 8°.

רומן מחיי היהודים בנוי יורק בימינו.

629 Oblatz, Rose (Meyerson). The long road home; a novel of Jewish refugees, by Rose Meyerson Oblatz. New York, Exposition Press, (c 1958). 176 p. 8°. (An Exposition-banner book).

וכחבר אגודת הסופרים. התרגומים מיודית הם מאת מרת-גמים שונים. המבחר כולל שירים שנכתבו עד 1948 ועד ככלל.

642 Керлер, Иосиф [Борисович]. Виноградник моего отца; стихи. Авторизованный перевод с еврейского. Москва, Советский писатель, 1957. 131, [1] стр. 8°.

„כרם אבי“; מאת יוסף קרלר. שירים מהשנים 1942-1955. התרגום מיודית מאת מתרגמים שונים.

643 Кушников, Арон [Давидович]. Избранное; стихи и поэма. Перев. с еврейского. Москва, Советский писатель, 1956. 179, [1] стр., портр. 8°.

שירים נבחרים ופואמה מאת אהרן קושנירוב (1890-1949). תורגמו מיודית ע"י מתרגמים שונים. אחרית דבר על המשורר ושירתו מאת אהרן ורגליס.

644 Лурье, Н[оях] Г[ешелевич]. Лесная тишина; история одного поселка. Перевел с еврейского автор. (Кн. I). Москва, Советский писатель, 1957. 315, [1] стр. 8°.

המקור: נח לוריא: אין חאלה, 1941. המחבר, מסופרי יודית בבית המועצות שנשארו בחיים לאחר חיסולה של הספרות היודית, נולד בבאלשאנה פלך מינסק בשנת 1885. הספור מתאר חיי יהודים כפריים ברוסיה הצארית.

645 Тейф, Моисей [Соломонович]. Избранное; авторизованный перев. с еврейского. Москва, Советский писатель, 1958. 152, [4] стр. 8°.

„שירים נבחרים“ מאת משה טייף. תורגמו בידי מרת-גמים שונים. דברי מבוא על שירתו מאת אהרן ורגליס. השירים הם מהשנים 1920-1957.

646 Фефер, Ицик. Избранное; перев. с еврейского. Ред. и вступ. статья Павла Антокольского. Москва, Советский писатель, 1957. 392, [2] стр., 1 л., портр. 8°.

שירים נבחרים מאת איציק פפר (1900-1952), משורר יודי נודע שהיה בקבוצת הסופרים היודיים שהוצאו להורג ע"י שלטונות ברית המועצות ב-1952. המבחר נעשה ע"י פ. קלישפפר וא. ורגליס. העריכה ודברי מבוא על המ-שורר מאת פחל אנסקולסקי. השירים תורגמו מיודית ע"י מתרגמים שונים. המבחר כולל שירים שנכתבו עד 1948 ועד ככלל.

רומן. בין הדמויות גם יהודים. העלילה מתרחשת בא-ייה, בדרך לזרוב אמריקה.

637 Viertel, Joseph. The last temptation. New York, Simon and Schuster, (c 1955). 3 p. 1., 377, [1] p. 8°.

הוצאה עברית, „הפיתוי האחרון“: ק"ס ל"ג 160, שם גם ציון הנושא.

638 [Zetynsky, Karol]. La casa de las muñecas. (Traducción de Estela Canto). Buenos Aires, Editorial Israel, 1958 5718. 285 p., 1 l. 8°. = Biblioteca Israel, 50.

בראש השער פטיונינס של המחבר: Ka-tzetnik 135633. תורגם מן התרגום האנגלי. הוצאה ביודית, וכן ציון ביבליוגרפי עיין לעיל מס' 256.

639 Бергельсон, Давид [Рафаилович]. Избранное; перев. с еврейского. Москва, Советский писатель, 1957. 431, [1] стр., портр. 8°.

„סופרים נבחרים“ מאת דוד ברגלסון (1884-1952). הסופר היודי הנודע שהיה בקבוצת הסופרים היהודים שהוצאו להורג ע"י שלטונות ברית המועצות ב-1952. נתרגמו ע"י מתרגמים שונים. אחרית דבר על הסופר מאת אהרן ורגליס. הסופרים נכתבו בשנים 1907-1946.

640 Квитко, Л[ейб]. Лям и Петрик; повесть. Москва, Гос. издат. художественной литературы, 1958. 284, [1] стр., 1 л. л., иллюстр., портр. 8°.

ספור אוטוביוגרפי שעלילתו מתרחשת באוקראינה לפני מהפכת 1917. תורגם מיודית ע"י י. טאיצה ול. יודקוביץ. אחרית דבר מאת ורה סמירנובה. המקור היודי: לייב קוויטקא: ליאם און פעטריק, כארקא 1930, מהד' ב': כארקא 1932. פרטים על המחבר ראה בערך הבא.

641 Квитко, Л[ейб]. Песнь моей души; избранные стихи. Перев. с еврейского. Москва, Советский писатель, 1956. 343, [1] стр., портр. 8°.

„שירת גשמת“; שירים נבחרים מאת לייב קוויטקו (1893-1952. 12.8). משורר יודי נודע שהיה בקבוצת הסופרים היודיים שהוצאו להורג ע"י שלטונות ברית המועצות ב-1952. (תאריך מותו ניתן במבוא לספר „לחבריי“, הלן מס' 657). ב-1955 זכה להחזרת כבודו כחבר המסלמה

du Keren hasefer, 1958. 118 p., 1 l., illus. 8°. (Bibliothèque bleu-blanc).

ספורי אגדה על שלמה המלך. לבני הנעורים.

654 Schwarz, Jean. La ronde des personnages bibliques; album à colorier et à découper... Illustrations de Roland Blum. (Paris), Comptoir du livre du Keren hasefer, [1958]. 35, [1] p. of illus. 4°. (Collection Albums bleu-blanc). לילדים.

655 Silverman, Althea O[sber]. Jabibi y You; un niño y su perro. Ilustraciones de Jessie B. Robinson. (Traducción de Rebeca Trabb). Buenos Aires, Editorial Israel, 1958. 5718, 108 p., 1 l., 4°. = Biblioteca Israel; ediciones judías en castellano, 51.

ספורים לילדים על חגי ישראל. המקור, Habibi and Yow... ק"ס כ"ד 140.

656 Stilson, Max. Bible number quiz. [1]-2. Boston, W. A. Wilde, (c 1957). 71; 71 p. 8°.

שאלות החידון פותחות ב"כמה"... ? בשער ח"ב: Bible number quizbook.

657 Квитко, Л[ейб]. Моим друзьям; стихи. Рисунки В. Конашевича. (Перев. с еврейского). Москва, Гос. издат. детской литературы Министерства просвещения РСФСР, 1957. 239, [1] стр., портр. 8°.

"לחברך"; שירים לילדים מאת ליב קויטקו, נועדו "להלמידי הכחות הנמוכות של ביה"ס העממי". תורגמו מיודית ע"י מתרגמים שונים. מבוא מאת מ. סריירמן. על המחבר ר' לעיל מס' 641.

658 Шолом-Алейхем. Мальчик Мотл. Москва, Гос. издат. детской литературы Министерства просвещения РСФСР, 1954. 99, [1] стр. 8°.

"הילד מוטל". מבחר מהספור "מאטעל פייט דעם חנוס" מאת שלום עליכם. תרגום מאת ל. גולדברג; עריכה ודברי מבוא מאת ו. פינק. לבני הנעורים.

חנוך והוראה

659 עציין, יצחק רפאל הלוי. Isaaq Raphael. Etzion: הוראת החלק ההלכית שבמורה והתנוון לא

647 Харик, Изид. Стихи и поэмы; перев. с еврейского. Ред. и вступ. статья Арона Вергелиса. Москва, Советский писатель, 1958. 286, [2] стр., портр. 8°.

"שירים ופואמות" מאת איזי חריק (1898-1937), חורגו מיודית ע"י מתרגמים שונים. המבחר נעשה ע"י ד. מטלינה-חריק, העריכה ודברי המבוא על המשורר הם מאת אהרן ורגליס.

648 Шолом-Алейхем. С ярмарки (повесть). Рассказы. Перев. с еврейского. Москва, Гос. издат. художественной литературы, 1957. 690, [2] стр., иллюстр., портр. 8°.

המקור: שלום עליכם: "פון יארד". על ספור זה נוספו ספורים מתוך הספרים: ארעמע און פריילעכע, מאנאלאגן, איינבאן געשיכטעס, מעשיות פאר אידישע קינדער, שיר השירים. התרגומים מאת מתרגמים שונים. דברי מבוא: ר. רובינא.

ספרות הנוער

649 סאריין, בער. כיחל איך דערציילן א מייסע. אארשע, ידיש בוך, 1958. 80 ע', המונות. 8°. שירים לילדים.

650 Ben Israel [pseud?]. Our people in olden days <from Saul to Bar Kochba>... Illustrated by Herbert Kruckman. [New York?], Kinderbuch Publishers, (1956). 1 p. l., 173, [1] p., map (on lining papers). 8°.

651 Eisenberg, Azriel. My own J.N.F... Illustrations by Gabe Josephson. New York, pub. by Youth and Education Dept., Jewish National Fund, 1958. 5718, 32 p.; 8°.

חידון לצעירים.

652 Firth, Catherine B[eatrice]. Roads of Israel... Illus. by K. F. Rowland. London, Ginn, (c 1957). 256 p., maps. 8°.

= Roads to Christian faith, 2.

מסרת הספר לקרב צעירים לספרות המקראית.

653 Mine, Rachel. Le palais aux portes ouvertes et son grand roi. Illustrations et lettrines de Benn. Paris, Comptoir du livre

665 Weill, Denise. Pour l'équilibre de votre enfant. (Paris, Communauté), [1958?]. 16 p. 8°. להורים. על חשיבותו של חנוך יהודי.

666 World Union for Progressive Judaism. The Jewish youth group; a handbook for progressive Jewish youth groups. Edited on behalf of... the Youth section of the World Union... by John D. Rayner and Henry F. Skirball. London, 1956. 1 p.l., VI p., 2 l., 154 p. 8°.

מכיל כשלושים מאמרים קצרים על בעיות החנוך והיגיון של קבוצות נוער של התנועה הפרוגרסיבית.

667 Young Judaea. Contests & debates. N[ew] Y[ork], National Young Judaea, [1957]. 23, [1] p., illus. 4°.

פעולות לקבוצות-נוער. בהכפלה, המעטפת בדפוס. ההקדמה חתומה: Naomi Stark.

668 Zionist Organization, America. Department of Hebrew Education and Culture. Proceedings [of] the National Conference on Hebrew Education and Hebrew Day Schools... November 17th, 1957... New York City. (New York, Department of Hebrew Language and Culture, Zionist Organization of America), [1957]. 1 p.l., 25 p. 4°. בשכפול.

ספרי למוד

669 איגוס, אברהם יצחק. דברי ימי ישראל. חלק א: משיבת ציון עד גזירות אדרינוס. ניו יורק, הסוכנות היהודית/המחלקה לחנוך ותרבות תורניים, חשייו. [5], 8, 178, [1] ע', תמונות, מפות מקופלות. 8°.

עם שער נוסף באנגלית.

מנוקד, חוץ מההקדמה לכל פרק המיועדת למורה. לכל פרק צורפו גם מלון עברי-אנגלי, שאלות, ולפרקים אחדים דברי אגדה.

670 פרסקי, דניאל. המלון שלי... בעריכת דניאל פרסקי. ציר על ידי מ. לנגור. חוברת ב. [ניו יורק], ההסתדרות העברית באמריקה, תשי"ח. 31, [2] ע', תמונות. 8°. עברית ואנגלית עם שער נוסף באנגלית: My dictionary... ed. by Daniel Persky... נושא חוברת זו: בנין המדינה הקדומה: קים ל-210.

מונה. ניו יורק, ועד החינוך היהודי, מחלקת הישיבות, [תשי"ח]. 16 ע', 8°. = למורה; מאמרים בחינוך והוראה. ב. "תדפיס ממענות", ו'.

660 פרסקי, דניאל. בן עדן של ילדים עברים; רשמים על המחנות העבריים בארצות הברית. ניו יורק, ועד מחנות "מסד" בארצות הברית, תשי"ח. 68 ע', תמונות. 8°.

במחנות "מסד" במדינת פנסילבניה (Tannersville; Dingman's Ferry) מתארחים ילדי ניו יורק היהודים, הרוצים לבלות את הקיץ מתוך למוד מקצועות עבריים. המפעל נפתח בתש"א ומתקיים שנה בשנה. בחוברת נלקטו מאמרים שנדפסו ב"הדאר". עם פתח-דבר לשבח המחבר מאת שלמה שולזינגר.

661 Glustrom, Simon. When your child asks... A handbook for Jewish parents. New York, Bloch Publishing Co., 5717 1957. X p., 1 l., 164 p. 8°.

הספר מכיל שבעה פרקים על נושאים חשובים: אלהים, התנ"ך, דינים, מועדים, היהודים בסביבה הלא-יהודית, אנטשמיות, מות. כל פרק מחולק לשנים: סקירה על השקפות היהדות—שאלות, בדרך שילדים שואלים אותן, והצעות חשובה בצדן. ביבליוגרפיה: ע' 157-162.

662 Hadassah, the Women's Zionist Organization. Education. New York, Hadassah, Education Department, 1957. 13 numb. 1, illus. 4°. חומר לשיחות ולהרצאות. בשכפול.

663 Jerusalem, Hebrew University. La Universidad hebrea de Jerusalén. (Buenos Aires, Oficina latinoamericana de la Universidad hebrea de Jerusalén, 1958). 27, [1] p., plan, pls. 8°.

664 Schenectady, Bureau of Jewish Education. A developing curriculum for the schools of the Schenectady Bureau of Jewish Education and teachers' manual, prepared by Ben Hurowitz... v. 1: Curriculum for the two hours weekly religious schools <Sunday schools>. Rev. ed. Schenectady, N.Y., Schenectady Bureau of Jewish Education, 1957. [2], 78 numb. 1. 4°.

בשכפול.

על המועדים, המצות המעשיות וכו'. כל שיעור : 4 ע', תמונות.

שונות

674 (Botha, F.). Suez versus Elath in the light of Old Testament prophecy... (Roodepoort, Tvl., typ. Transo Press), [1957?]. 7, [11] p. 8°.

ברוח המיסיון.

675 Goodspeed, Edgar Johnson. Modern Apocrypha. Boston, Beacon Press, (c 1956). IX p., 1 l., 124 p., facsim. 8°.

על מעשי זיוף ספרים חצונים לברית החדשה. ביניהם : "The Book of Jasher" שהופיע בשנת 1751, אח"כ בבריסטול, 1829, ושוב פעם בשנת 1934, בסאן הווי, קליפורניה.

671 Marks, John H[enry]; Virgil M. Rogers. A beginner's handbook to biblical Hebrew. New York, Abingdon Press, (c 1958). XIV, 174 p. 8°.

ללומרים מתחילים בסמינריונים תאולוגיים וללמוד עצמי. עם תרגילים ועם הסברים לשוניים לבראשית א"כ.

672 South African Jewish Board of Deputies. Correspondence course. Jewish history. Lesson no. 1-22. (Johannesburg), [195-]. 4°.

מאברהם עד חתימת התלמוד. כל שיעור : 4 ע', תמונות.

673 South African Jewish Board of Deputies. Correspondence course. Jewish laws and customs. Lesson no. 1-[26]. (Johannesburg), [195-]. 4°.

בתוך כתבי עת

במדור זה ירשם תכן כתבי-עת במדעי היהדות בעברית ובלועזית, וגם מאמרים בודדים מענייניהן מתוך כתבי-עת כלליים. יכללו כאן מחקרים בלבד ולא ספרות יפה ואף לא עיונים בבעיות ימינו. עתונים חדשים נרשמים גם לעיל במדור "עתונים".

— ר. עמירן : ארץ-ישראל, טוריה וקפריסין בתקופת הברונזה התיכונה I (30-25). — מ. ו. פראוסניץ : טביעות גליל באיזור המזרחי של הים התיכון בסוף האלף השלישי (34-31). — מ. שטקלים : על גרעין האובסידיאן שנמצא בקייב ברי (37-35). — מ. דותן : בעיות בסטראטיגרפיה של השכבה XX במגדו (40-38). — ג. גליק : הסקר הארכי-אולוגי בנגב <עונה חמישית> (46-41). — י. לייבוזיץ : אמנות מצרית ואמנות חיקסוסית (51-47). — ג. צורי : על שבע צלמויות בעמק יזרעאל ובית-שאן (54-52). — ט. דר"ת : לחקר תרבות הפלשתים לאור הממצאים בארץ-ישראל ובמצרים (66-55). — א. מלמס : חוון גבאי ומציאות היסטורית במכתב למלך מארי (73-67). — ג. טוריסיני : על כמה רמזים היסטוריים שבמקרא (79-74). — ש. א. ליונשטם : עדות ביהוסף (82-80). — מ. הרן : הארון והכרובים (90-83). — י. דיין : מעלות אחז (96-91). — ש. ייבין : יכין ובעז (104-97). — ש. אברמסקי : סיגים וברדילים בישיבתו של א (107-105). — ה. י. קצנשטיין : בני

הארץ. תליאביב, כט אלול תשי"ט 14. ix. 1958. — י. רצהבי : ראש השנה במסורת יהודית (9). — ח. ליפ"ש : מינות ישראל — בתפיסת הרב אברהם יצחק הכהן קוק וצ"ל (14). — א. מ. הברמן : סליחה לרבי משה אבן עזרא. מושל רום ותחת ברב אונים על כל העליונים (15). — ט. תשרי תשי"ט 23. ix. — א. מ. הברמן : סליחה לר' סהלן [מותר לשער, שהוא ר' סהלן ב"ר אברהם ראש כלה] "סיחנו תענה לעתותי הצרה" (2).

ג מרחשון 17. x. — חפירות ותגליות בשכם (5).
י מרחשון 24. x. — א. חיימי : מאזן החפירות בחצור (9, 5).

כד מרחשון 7. xi. — י. אריאל : קברות קדמונים בגליל (5).

ארץ ישראל : מחקרים בידיעת הארץ ועתיקה — תיה. ה. "מוגש לבנימין מ' זר במלאות לו חמישים שנה". ירושלים, תשי"ט. — ח. ביינארט : כתבי בנימין מזר (8-1). — קמלן : החפירות בתלוליות בטאשי, נחל-שורק (24-9).

hate, and fear; psychological aspects of Sumerian culture (66-74). — J. Cerný: Stela of Ramesses II from Beisan (75-82).

בטרם. טז, חט <רמוררזמ>. ירושלים, ערב ראש השנה תשיט. — א. קמניאק: היהודים והחיתקאן [סקירה היסטורית] (23'21). — א. בן-דוד: ירידים בישראל בתקופת התלמוד (31'29).

בצרון. לת, ו <202>. ניו-יורק, סיון-תמוז תשית. — ג. גלאצר: דרכו של מ. בובר במקרא (87'78).
ז <203>. אביאלול. — א. שלוינגר: האדם בדת ישראל (151'156). — צ. קארל: פלחן אהל מועד לפי שיטתו של יחזקאל קויפמן (172'162).

הבקר. תלאביב, כט אלול תשיח 1958. 14. 10. — ח. לשם: מנהגים סמליים לראש השנה (11). — ש. שונמי: פרשיות בהצלת אוצרות הגולה (13).
ט תשרי תשיט 23. 10. — א. שני: שלדים וחרטים בקברות שנחשפו באכזיב (3).

ט כסלו 21. 10. — ח. לשם: השחמט במקורותינו (5).
ברקאי. כו, ריו, יוהנסבורג, אב תשית. — א. הילבין: אחריות צבורית למוסדות חינוך [לפי המקורות היהודיים] (7'6; ריח: 6'4).

רכ. ער"ה תשיט. — א. הילבין: האם צום גדליה הוא "נדחה"? (15'13). — א. ט. שרוק: ברבג בג ובני-הא (19). — י. לוינסון: זכרונות [על ז'בוטינסקי] (41). — ז. הרש: יהודי סין (49'47). — א. אלמגור: משוט בארצות אפריקה והיהודים בהן (56'55).

בשער. א, 9. תלאביב, ספט. 1958. — א. יסעור: מת-חום חקר ההיסטוריה הישראלית הקדומה בברית-המועצות (42'36).

10. אוקט. — ב. הלוי: לדמותו של חנוך הקדום (45'32).
גזית. טז, ה' <פסה-קפו>. תלאביב, אביאלול תשית. — ז. וילנאי: ציורי ארץ-ישראל בכתבי-יד ובדפוסים עבריים (41'29).

גשר. 4 2 <15>. תלאביב, תמוז תשית. — א. טר-טקובר: על דמות המברה הישראלית ויעודה (16'8). — מ. קיסרון: העתונות הלועזית בישראל (59'55). — ו. מאהלר: קיום האומה לפני היום; ה. באירופה המזרחית הפיאור-ולית (91'80). — מ. דבורצקי: הסוציולוגיה של הרעב בתקופת השואה (109'100; 3: 100'92).

3 <16>. אלול. — י. לשצניסקי: המציאות המפחדת

אליקים בן חלקיהו, נושאי התואר „אשר על הבית“ (108'110). — ש. טלמון: „המה הקינים הבאים מחמת אבי בית רכב“ (113'111). — י. ליור: ראשיתה של שיבת-ציון (119'114). — ז. קלאייקליינמן: עין דור (123'120). — מ. נאור: בית-דגון וגדרות-קדרון, אלתקה ועקרן (128'124). — י. אהרונ: תמר והדרכים לאילת (134'129). — מ. אבי-יונה: לשאלת זמנו של הלימס הארץ-ישראלי (137'135). — ש. מורג: מישע; עיונים בתכונות לשון של להגים עבריים קדומים (144'138). — י. ייבין: מגילוי המלרעיות בלשון העברית (149'145). — ח. דמור: „חטאו של סר-גון“; לבעיית יחסם של סרגון וסנחריב לבבל ולתרבותה (162'150). — ב. קנאל: הערות לכרונוולוגיה של חירבת קומראן (170'164). — ג. אביגו: עונת החפירות השביעית בבית-שערים, תשטו (188'171). — א. א. אורבך: הלכות עבודה זרה והמציאות הארכיאולוגית וההיסטורית במאה השנייה ובמאה השלישית (205'189). — ש. ספראי: בית-שערים בספרות התלמודית (212'206). — ח. ז. הירשברג: הקשרים בין יהודי המגרב ובין ארץ-ישראל בתקופת הג'אונים (219'213). — י. ברסלבי: למינויו של ר' אביתר כגאון בחיי אביו ו„מערת המכפלה“ <לאור תעודה חדשה מן „הגניזה“ > (223'220). — י. פראור: אשקלון העיר ו„רוננות אשקלון“ בתקופה הצלבנית (237'224). — ל. א. מאיר: בית-דגון באמנות היהודית הדתית (238'239). — י. בן-צבי: ספר אבישע (252'240).

החלק האגנלי; Eretz-Israel. 5. Jerusalem, 1958. — W. F. Albright: Was the age of Solomon without monumental art? (1-9). — C. H. Gordon: Indo-European and Hebrew epic (10-15). — G. R. Driver: Geographical problems (16-20). — J. Lewy: The biblical institution of derôr in the light of Akkadian documents (21-31). — E. A. Speiser: In search of Nimrod (32-36). — G. E. Wright: The problem of the transition between the chalcolithic and bronze ages (37-45). — H. G. Güterbock: Kaneš and Neša; two forms of one Anatolian place name? (46-50). — K. M. Kenyon: Some notes on the early and middle bronze age strata of Megiddo (51-60). — H. L. Ginsberg: An unrecognized allusion to kings Pekah and Hoshea of Israel <Isa 8, 23> (61-65). — S. N. Kramer: Love,

- [שנאת עולם לעם עולם!] (25'10). — י. ישעיהו: ביקור באריתריאה ובחבש (65'56). — י. שורצברט: לאחדות התפוצות: הקהילה היהודית בקונגו הבלגית (70'66). — י. שפירא: על יהדות דרום אפריקה (80'71). — ג. שפירא: היהודים בתעשיית הסוכר (112'101). — צ. רוזי: פרידריך ניצשה והיהודים (127'116). — ב. פוסטל: היהודים באלס"קה (144'140).
- הדאר. כו. לח <אחשכב>. ניו-יורק, כ אלול תשי"ח. — א. צייטלין: משה הס והיהדות (713'712).
- לס <אחשכב>. יט תשרי תשי"ט. — א. שפיזוגולר: מ. ריבולוב בעבודתו: צדור מכתבים (747'746).
- דבר. תליאביב, כ אלול תשי"ח 1958. 5.א. — ג. אלקר: שי: חידת. "התכנית 1877" [המיוחסת לירשלאי והיתה של יל"ג] (6, 5). נ.מ. גלבר: לא היתה "תכנית בריטית" [בקשר לענין הנ"ל] (5).
- כו אלול 12.א. — ג.מ. גלבר: בענין תכנית 1877 <מכתב לעורך המוסף> (5).
- כט אלול 14.א. — ח. לשם: תשי"ט — שנת שמיטה [בפרט על הימנעות מן הלחימה בשנת השמיטה, לפי יוס"ט פוס ומגלות מדבר יהודה] (7, 8).
- ס. תשרי תשי"ט. 23.א. — ח. לשם: יום הכיפורים — יום טוב (5).
- ב כסלו 14.א. — מ. בוסאק: למוצא השם ישראל (5, 6).
- דפים רפואיים. יו. ביג. תליאביב, אב תשי"ח. — מ. דבורצקי: הפתולוגיה של הלב בגישאות ובמחנותיהרי כוז (211'200). — ל. גלקן: שכחות הסוכרת בעדה התי-מנית בארץ (251'250).
- הדרום. ז. גיוורוק, אלול תשי"ח. — י. רובינשטיין: תשובות ומכתבים מגאוני ישראל (9'3). — מ. בלעך: תולדות רבינו המהרי"ט (100'78). — מ. הרשקוביץ: במקום הרשע שם המשפט [ר' שמשון רפאל הירש] (117'100).
- הדר"המשפט. א. 20'19. תליאביב, אב תשי"ח. — ש. ז. חשין: התנין ספרספריו של המשפטן (357'354).
- חרות. תליאביב, כט אלול תשי"ח 1958. 14.א. — א. אלמאליח: היהודי שיצר את העתונות ההיתולית הצ'רית (6).
- ה תשרי תשי"ט. 19.א. — א. אלמאליח: היהודי שנלחם לשחרור מצרים (4).
- יד לקורא. ה. ביג. ירושלים, גסן. תשי"ח. — חשון תשי"ט. — א.מ. הברמן: הביבליוגרף הארצישראלי הראשון
- <הרב חיד"א> (89'86). — מ. בנייה: ביקוריו של חיד"א בספריות אירופה וגילגולי ספרייתו (94'90). — מ. קטן: גנוי היהדות בבית הספרים הלאומי בפרס (104'100). — ש. שוגמי: פרשיות בהצלת אוצרות הגולה (118'113).
- ידיעות החברה לחקירת ארץ ישראל ועתיקות תי"ה, כב, גר. ירושלים, תשי"ח. — י. ירין: חומת גור ושערה מימי שלמה (121'115). — ש. יבין: הערה לראש חץ מבקעת הלבנון שחרותה בו כתובת (125'122). — ג. אביגד: אור חדש על טביעות החותם "מצה" (133'126). — י. אהרוני: צפת של תחומימט (147'134). — מ. הרצל: כביש "מעלה העקרב" (152'148). — י. קפלן: קשרי האלקוליתיקון הארצישראלי עם מצרים הפרהיסט-טורית (156'153). — י. מישן: פירושו של סמל הסוכך על מטבע של המלך אגריפס הראשון (160'157). — י. קידר: החקלאות הקדומה בחבל ניצנה-בארותיים (173'161). — י. עולמי: סקר פריהיסטורי של הכרמל (180'174).
- כרמלית: שנתון ספרותי. דיה. חיפה, תשי"ח. — שי-רים וספורים (157'7). — מסות ורשימות (234'159). [שב-עה מאמרים, ביניהם] י. זיגלמן: לפיתרון בעיית הכתיב העברי (199'189). — ל. קניג: שמואל הירשנברג <חמי-שים שנה לפטירתו> (208'200). — ב. חבס: כלפיד"אש: אנציקליס סרני (223'209). — ש. רוזנהק: בין אידיש לעברית <הערות ליובלה של ועידת טשרנוביץ> (224'234). — סופרים וספרים (313'235). — עיר ויושביה [חי-סח] (431'315). [שנים עשר מאמרים, ביניהם] מ. אבי-יונה: חיפה וסביבתה בימי הבית השני, המשנה והתלמוד (371'339). — מפעלים (443'433).
- למרחב. תליאביב, ט תשרי תשי"ט 1958. 23.א. — ש. נשמית-שני: מי השמיד את יהודי ליטא? (4).
- לשוננו. כב, גר. ירושלים, תמוז תשי"ח. — ב"צ. דינור: וויז הייחוד במקרא ומשמעותה (204'199). — א. ש. הר-סום: נגינת העבר. המהופך בפעלי ל"א ול"ה (208'205).
- ע"צ מלמד: השמות "בהמה", "עיר" ו"בקר" ככינוי (214'209). — ג"ה טורסיני: בעקבות הלשון והספר; זך חדש לבירור נוסחו של ספר בן-סירא העברי (222'215).
- ז. בן-חיים: מסורת השומרונים וזיקתה למסורת הלשון של מגילות ים המלח וללשון חז"ל (245'223). — ח. רבין: לחקר העברית הספרותית החדשה (257'246). — מ. אלט-באואר: על העברית שבפי קראי ליטא ועל היסודות העבי-ריים שבלשונם (265'258). — א. מירסקי: הערה למאמרי "ה"א החציצת" (266).

- לשוננו לעם. ט, ט <צא>. ירושלים, אב תש"ח. —
 ד. סדן : לשון סופר וספר : ללשונותיו של ש"י ע"ג
 נון וסביביהם (31 ע').
- י <צב>. אלול. — מ"צ קדרי : ביטויים מעולם הק'
 בלה בלשוננו ; "בחניה", "בחנית", "בבחנית" (273)
 285). — ר. מרקין : על שלוש תופעות מורפולוגיות בעב'
 רית החדשה (293-286). — ר. לוי : הערות ; א. גזנים בל'
 שון ופני האדם ; ב. א"מ או א"מ ? (293-295). — י.
 כנעני : לענין "הימר" ו"הימור" (298-295).
- מאזנים. ז, ג'ד <לאילב, קעגקעד>. תלאביב, אב'
 אלול תש"ח. — ליובל השבעים של ש"י ע"ג 209
 238).
- מבפנים. כא, 1. עין-חרוד, תשרי תש"ט. — י. אפרון :
 קדמוניות הנבטים לאור מקורות עתיקים (101-96). — י.
 פלדמן : בעקבות המצודות הישראליות בנגב (107-101).
- מדע. ג, 1. ירושלים, אב תש"ח. — מ. גרשוני : סיורים
 בחולה (40-36).
- המודיע, ירושלים, יט תשרי תש"ט 1958. 3. x. — מרן
 רבי עמרם קורח זצ"ל רבה הראשי האחרון של יהדות
 תימן ; שש שנים להסתלקותו (5).
- כא תשרי. 5. x. — ב. לנדוי : מנהגי חתן תורה (2).
- מולד. טז, 120. תלאביב, אב תש"ח. "על ש"י ע"ג"
 נון. — א. ציריקובר : האנטישמיות בעולם העתיק (361-
 372).
- 122-121. אלול תש"ח — תשרי תש"ט. — ד. לייבל : בין
 ישראל לכנען [על פי חפירות ראס-שאמרה] (477-467). —
 י. אבינרי : הלכות צירופים [בלשון העברית] (510-499).
- המזרח החדש. ט, 21 <34-33>. ירושלים, תש"ח.
 — ש. מורה : הספרות בשפה הערבית במדינת ישראל
 (40-26). — ה. רוזנפלד : הגורמים הקובעים את מעמד הא'
 שה בכפר הערבי [בגליל התחתון] (47-41).
- מחננים. לו, מסכת לחייל לימים הגוראים ולחג הסו'
 כות, צה"ל, ערב ראש השנה תש"ט. — השמיטה בתקופת
 בית שני (42-37). — מ. פירון : תקנות שמיטה לאחר החור'
 בן (48-43). — ג. לנדוי : השמיטה וחידוש הישוב בא"י
 (54-49). — מ. צ. סגל : חזון הגאולה בספר ישעיהו (79-
 84). — ד. סדן : בין ישראל לעמים <בנחבי הבירור>
 (96-85). — י"ס לוינסקי : יום טוב של ראש השנה (105-
 110). — א. מ. הברמן : שלושה פיוטים לראש השנה :
 "מלך אמיץ ואיוב", "מי כמוך אל המעלה", "משפט יובלנו
- ושמטינו" (111-113). — מ. מדן : פיוטי יום הכיפורים
 (115-121). — י. רוטשילד : לסדר ההושענות בסוכות
 (157-160).
- מערכות. לא, ד <קטו>. יפו, תשרי תש"ט. — ש.
 גפני : מצומת-רפיח לתעלת-סואץ (19-9).
- גיב הרופא. 9, 87 <כוכח>. תלאביב, אב תש"ח.
 — מ. דבורצקי : הרעב המתוכנן <שיטה נאצית להרס
 הביולוגי של העמים הכבושים ולהשמדת היהודים> (70-
 102). — ז. מונטנר : פסיכוסומטולוגיה ברפואת הרמב"ם
 (145-149). — ד. מרגלית : תפקיד הרפואה בעולם החסר
 דות (149-158).
- סורא ; ספר-שנה ישראלי אמריקאי. ג, ירושלים-ניו'
 יורק, תש"ח-תש"ט. — י. בן-צבי : יסודות הכרונולוגיה
 השומרונית (24-5). — ש. בעלקין : המדרש הנעלם ומקו'
 רותיו במדרשים האלכסנדרוניים הקדומים (92-25). — ש.
 ק. מירסקי : למהותו של מדרש תנחומא (119-93). — א.
 ג. צ. רות : מבית מדרשם של הגאונים בגנוזי קויפמן'
 (150-120). — מ. צוקר : מפרושו של רס"ג לתורה מכ"י
 (164-151). — ג. סלושץ : תולדות פאס ומשפחת אבן'
 דנאן רשמי קורותיה (191-165). — י. ריבלין : ירושלים
 נלחמת על הגמוניה במשך הדורות (216-195). — מ.
 בניהו : פנקס שלוחי ארץ-ישראל באדריאנופול (217-
 234). — א. יערי : פנקס-חשבונות של שליח חברון מסוף
 המאה השמונה-עשרה (254-235). — י. רוזנטל : מספרות
 הוכחים עם הנוצרים <קטעים מתוך "עדות ה' נאמנה"
 מכ"י> (274-257). — י. לשצנסקי : ערב האמנציפציה
 היהודית באירופה לאור התמורה הכלכלית (301-275). —
 י. אביעד : בין ישראל לעמים (330-302). — ג. א. חורגין :
 המחשבה הפרגמטית בתרבות אמריקה (357-333). — א.
 טרטקובר : יהודים בהתישבות האוטופית בארצות הברית
 (378-358). — ג. מ. גלבר : מרכזי עמנואל נח, חלוק רע'
 יון המדינה היהודית באמריקה הצפונית (413-379). —
 ג. רוזנבלום : אמריקה בעיני ביאליק (446-414). — א.
 הפטרמן : בית-ישראל בארצות הברית (456-447). — המש'
 פט העברי ומדינת ישראל : סימפוזיון ; מ. יילברג : תחית
 המשפט העברי, כמשפט המדינה, בישראל — כיצד ? (459-
 463). פ. וייקן : לעתידו של המשפט העברי (474-464).
 ח. ה. כהן : דאגה של יום אתמול (491-475). י. פ. כהן :
 תחית המשפט העברי במדינת ישראל (494-492). י. ליבר'
 ביץ : דין-תורה כמשפט למדינת ישראל ? (509-495). ש.
 ק. מירסקי : המשפט העברי ומדינת ישראל (510-518). —

ח. חמיאל : להערכת שירתו של אפרים לוצאטו (533*521).
 — י. ברנד : תחיית לשון או הסכם לשוני ? [על : „מלון
 למונחי הקדרות"] (534*536). — מ. ד. גאון : ירושלים [על :
 „ספר ירושלים, טבעה, תולדותיה והתפתחותה, תשטז
 (557*566)]. — דברים שבעל פה (567*633).
 סיני, מג. יאיב „רכס ארסכ“. ירושלים, אביאלול
 תשיח. — ח. י. ד. אולאי ז"ל : העלם דבר (301*314). —
 י. ל. מימון : מדי חודש בחדשו „חודש... בתולדות יש-
 ראל“ (314*336 ; מד, א : 22*3 ; ב"ג : 91*71). — ח. ד.
 שעזעל : „ספר הזהר“ כמקור חשוב לפירוש הרמב"ן על
 התורה (337*364). — ד. מלאכי : חידושים וביאורים בירר-
 שלמי (365*369). — מ. יקיר : משנתו הלאומית של הרב
 רא"ה קוק זצ"ל (370*377). — מ. הכהן : מצוות עלייה
 לרגל בזמן הזה (378*385). — ג. אלוני : דונש ואדונים
 בספרותנו (385*400). — י. גילת : בינה במשנה (401*418).
 מד, א „רסג“. תשרי תשיח. — יהודה ב"ר קלונימוס
 משפטיג : יהוסי תנאים ואמוראים, יול ע"י י. ל. מימון
 (3*1 ; ב"ג : 71*65). — ד. הלבני : לזיהויו של „מיוחס
 לרשי“ על תענית (23*25). — י. מ. טולידאנו : מתי ובאילו
 מקומות נתקבל הש"ע הלכה פסוקה ? (26*30). — ד.
 מרגליות : לחקר המספרים בתלמוד (31*38). — א. הילביץ:
 תיקוני לשון ב„יחסי תנאים ואמוראים“ (48*53). — מ.
 ש. גשורי : יום תרועה בנגינות יהודי ספרד (56*62).
 ב"ג „רסדרסה“. חשון-כסלו. — תנחום הירושלמי :
 הקדמת ספר „אלמרשד אלכאסי“ „המדריך המספיק“,
 תורגם מערבית לעברית ע"י ב. טולידאנו (92*116). — ז.
 זרהפטיג : ביצוע חווים בעין — במשפט העברי וה„יש-
 ראלי“ (133*147). — מ. זיידל : מידכם היתה זאת לכם
 [בירור נוסח הפסוק] (147*151). — ג. אלוני : משירת ספרד
 ולשונה (152*169). — א. ל. גלמן : הרבנות הראשונה של
 „הגודע ביהודה“ ביאמפאלא (169*184). — מ. גושן-גוט-
 שטיין : עם הופעת התרגום של ספר המצוות להרמב"ם
 (185*187). — מ. ש. גשורי : חג התנוכה בנגינת יהודי
 ספרד (187*190).
 ספר השנה של העתונאים תשיח. תלאביב, 1958.
 — מעשור לעשור (29*7). — מאבקים ומעשים (33*74). —
 סוגיות בכנסת (75*81). — ערים גדולות וגדלות : ירושלים,
 תלאביב, חיפה (82*97). — ערים חדשות ומתחדשות : אי-
 לת, בארשבע, קרית-שמונה (98*109). — הקיבוץ והמיר-
 שב : גבעת ברנר, נהלל (110*116). — העתון והציבור
 (167*228). — חוויות אנשי עט (229*257). — במערכות
 עולם (259*275).

עיון, ס. ג. ירושלים, תמוז תשיח. — מ. י. מיהלי : הח-
 ויהיה הדתית ביהדות (129*151). — צ. ורלובסקי : רא-
 שית המונותיאזים והמונותיאזים הראשוני (152*162).
 על המשמר. תלאביב, כס אלול תשיח 1958. ix. 14. —
 ש. אפשטיין : סוד העיבור מהו ? (12, 13). — כיצד יצאו
 יהודי איטליה מן הגיטו (15, 19).
 כו תשרי תשיט x. 10. — י. רבי : תרמ"ב — השנה
 ההיסטורית של יהדות רומניה (5).
 פרקים. י. חיפה, אלול תשיח. — א. פורת : דרכי חז"ל
 בפרשנות המקרא (234*237).
 הצופה. תלאביב, כס אלול תשיח 1958. ix. 14. — א.
 ביליק : בני מרון (6). — מ. ש. גשורי : נגינות יהודי ספרד
 ביום הרין (8, 9). — י. הורוביץ : השגות הראב"ד על
 בעל המאור למסכת ר"ה (9). — צ. הרלבי : נוסח „אני
 מאמין“ של י"ג העקרים להרמב"ם (9). — א. צייטלין : שי-
 טחו המוסרית של הרמאן כהן (13). — ז. ווארפטיג :
 המשפט העברי בחקיקת מדינת ישראל... (15).
 ה תשרי תשיט ix. 19. — יהדות קובה לקהילותיה (4).
 ט תשרי ix. 23. — מ. דלוצובסקי : נדחי ישראל במכ-
 סיקו (2). — מ. ש. גשורי : נגינת הספרדים ביום הכפורים
 (4). — צ. נהיר : יום טוב של כהן גדול (4). עוד באותו
 ענין (4).
 יד תשרי ix. 28. — מ. ש. גשורי : נגינות ושירות הס-
 פדים בחג האסיף (4). — ח. סיקרש : משפחת התקלאיים
 הדתיים „סיכומי ההתישבות הדתית במדינה“ (4). — א.
 צייטלין : יהדות המסובכת של ת. לטינג (5). — מ. צינו-
 ביץ : בבית מדרשו של הגר"א מווילנא „ט"ו שנים לחור-
 בנה של ווילנה היהודית“ (6).
 יז מרחשון x. 31. — ח. בר-גמליאל : יהודי אורן שבי-
 אלגיריה — בימי חול ומועד (4).
 ציון, כב, ד. ירושלים, תשיח. — ש. ספראי : קהלא
 קדישא דבירושלם (183*193). — י. היילפרין : חבורות
 לתורה ולמצוות והתנועה החסידית בהתפשטותה (194-
 213). — א. פלדמן : לקורות הארגון הקהילתי בנסיכויות
 הרומניות בתקופת התקנון האורגני (1832*1857 <
 214*238). — ח. ז. הירשברג : בני סגמאר אשר באלי-
 מהדיה (239*241). — י. זנה : מקום גדולתו של ר' ישראל
 איסרל מ„שטראסבורג“ (242*243). — ד. י. כהן : הערה
 לרשימה על מצבה בנייבורג ע"ג דגובה (243).
 קשת, i. א. תלאביב, סתיו 1958. — מ. פוגל : הצל-
 בנים בכוחם ובחולשתם (154*163).

חשיח. — ש. ל. שניידערמאן : די 300 יאר אידישע קהי-
לה אין ניופארט (32'24). — ת. ה. בן-ששון : דער מיטל-אל-
טער אין דער אידישער געשיכטע (51'46).

ארגענטינער יווא-שריפטן. 7. בוענאס-אירעס.
1957. — ז. שיקאוסקי : די אנהייבן פון דער יידישער
קאלאניזאציע אין ארגענטינע (56'5). — ב. הויכמאן : פא-
זיטייע און נעגאטיווע מיינונגען וועגן דער יידישער קא-
לאניזאציע אין ארגענטינע (90'57). — ב. מעזשיבאוסקי :
מיינע 51 יאר צו דינסט ביי דער ייטא, היצעס-היאס און
סאפראטימיס (167'91). — רשימה פון ארגענטינער יידישע
און יידיש-שפאנישע פובליקאציעס פאר די יארן 1951-
1956 (222'169).

די גאלדענע קייט. 31. תל-אביב, 1958. — א. שטיי-
מאן : יידיש-חסידיש (35'15). — א. גאלאמב : רעליגיעזע
וועלטלעכקייט (82'55).

יידישע קולטור. 20, 7. ניריארק, אויג-סעפט. 1958.
— ת. קאטיליאנסקי : וועגן יידישע פאלקס-לידער (38'33).

יידישע שפראך. 18, 2. ניריארק, סעפט. 1958. — י.
מארק : פראבלעמען ביים נארמירן די יידישע כלל-שפראך
(50'33). — י. ריינקין : ווייבערשע פרנסות <פון מין
ווערטער-ביכל> (56'50). — י. לעווין : ווערטער פון מין
היימישער געגנט (60'57). — ג. בלומענטאל : ווערטער און
ווערטלעך פון דער תורבן-תקופה (62'60).

שריפטן. 17, 1958-196. בוענאס-אירעס, אלול תשיח-
תשרי-חשון תשיט. — ש. פענדערבוש : דעם רמב"ם בא-
ציונג צו דער העברעישער שפראך (175'171).

A.J.A. Quarterly. 4, 3. London, Sept. 1958.
— H. Carrère d'Encausse: Russia — the un-
solved Jewish problem (1-11). — H. Soref:
Report on Poland (12-17).

Allgemeine Wochenzeitung der Juden in
Deutschland. 13, 24. Düsseldorf, 12.IX.1958.
— Deutsche sehen Israel (17-23).

The American Journal of Economics and
Sociology. 17, 4. New York, July 1958. — R.
E. Crist: Land for the fellahin; land tenure
and land use in the Near East (413-420).

The American Journal of Sociology. 64, 1.
Chicago, July, 1958. — G. K. Hirabayashi,
M. Ishaq: Social change in Jordan; a quan-

הרוקח העברי. ז. ד. תל-אביב, תמוז-אב תשיח. — ד.
הלמן : צמחי מרפא בספרותנו הקדומה (101'99).

הרפואה. נה. ז. ירושלים, יז תשרי תשיט. — ת. ה.
פריד : גורמי קרישה בעדות השונות בישראל (169'167).

שנתון הממשלה. [נ]. תשיט. הקריה, ע"ה תשיט. —
נשיא המדינה : ממשלת ישראל ; הכנסת השלישית ; נשיא
מדינת ישראל ; משרדי הממשלה ; בנק ישראל ; הנהלת
ההסתדרות הציונית והסוכנות ; הקרנות הלאומיות (1-
428). — סקירות ורשימות : ההתפתחות הכלכלית ; ההת-
יישבות החקלאית ; שירות המדינה בישראל ; מחוקי יש-
ראל ; שמות יישובים חדשים ; מועצות עירוניות (429-
504). ביבליוגרפיה <אפריל 1957 — מארס 1958> (505-
559).

שערים. תל-אביב, ערב יום כפור תשיט 1958. 23. ix.
— מ. ש. גשורי : צילילי כל נדרי (3). — מ. י. ויס : התשרי
בה במשנתו של הבעש"ט זי"ע (3).

תחנה לחקר החקלאות. כתבים. ת. גיד. רחובות,
תמוז תשיח. — צ. אבידב : מחקר על אורח-החיים של
כחליל-הרימון <Virachola livia Klug> בישראל
(145'129). — צ. אבידב : תנודות האוכלוסיה של הכנימה
השחורה בשפלת-החוף של ישראל (164'147). — א. סביר-
סקי, ש. אמתי : מחקרים בביולוגיה ובאקולוגיה של אק-
רית-החלודה <Phyllocoptruta oleivora Ashm.>
[בישראל] (181'165).

תרביץ. כח, א. ירושלים, תשרי תשיט. — ג. בן-עמי
צרפתי : השברים החשבוניים בלשון המקרא ובלשון חז"ל
(17'1). — י. בראנז : מגילת "ברית דמשק" וזמנה (18-
39). — א. א. עקביא : לוח לארבע תקופות השנה (40-
47). — א. שייבר, י. האן : דפים מספר המצות לרב
סעדיה גאון (53'48). — י. ד. גילת : שתי בקשות לר' משה
מקוצי (58'54). — ג. שלום : ידיעות חדשות על ר' יוסף
אשכנזי, ה"תא מצפת" (89'59). — י. היילפרין : רבי לוי
יצחק מברודיטשוב וגורות המלכות בימיו (98'90). —
י. א. ואידה : הערה על דברי אליגזלי המובאים על-ידי
אבנר מבורגוס (100'99). — י. תשבי : על משנתו של גר-
שם שלום בחקר השבתאות [על : ג. שלום, "שבת צבי
והתנועה השבתאית בימי חייו"] (133'101).

אונזער צייט. 9 <203>. ניריארק, סעפט. 1958. —
ה. קרוק : טאגבוך געפירט אין ווילנער געטא (32'26).

אידישער קעמפער. 39, 1275. ניריארק, כז אלול

Bible et Terre Sainte, 14. Paris, Oct.-Nov. 1958. — R. North: Les murs de Jéricho (10-17).

Biblica, 39, 3. Roma, 1958. — M. Dahood: Qohelet and recent discoveries (302-318). — R. E. Murphy: Yēser in the Qumran literature (334-344). — R. Yaron: Identities in the "Brooklyn Museum Aramaic Papyri" (344-354). — J. B. Bauer: Drei Tage (354-358) ["Es erscheint kaum zweifelhaft, dass die Dreizahl im Hebräischen für die niedere unbestimmte Vielzahl steht"].

The Biblical Archaeologist, 21, 3. New Haven, Sept. 1958. — V. R. Gold: The mosaic map of Madaba (50-71). — O. R. Sellers: The 1957 campaign at Beth-Zur (71-76).

Bibliothèque d'Humanisme et Renaissance, 20, 3. Genève, Sept. 1958. — F. Secret: Les Jésuites et le kabbalisme chrétien à la Renaissance (542-555).

Biuletyn Żydowskiego Instytutu Historycznego, 26. Warszawa, Apr.-June 1958. — B. Mandelsberg: The extracts from the economic history of the Lublin Jews in the first half of the seventeenth century (3-27). — I. Halpern: The Woszczyłło's uprisings (28-41). — M. Passenstein: The smuggling in the Warsaw ghetto (42-72). — T. Berenstein, A. Rutkowski: The number of Jewish population and the area inhabited by Jews in Warsaw during the Hitlerite occupation (73-114). המאמרים בפולנית עם תמצית באנגלית.

The Bridge, 3. New York, 1958. — B. Hessler: Social thought in the Old Testament (31-53). — F. L. Moriarty: The prophets; bearers of the word (54-83). — J. Kritzeck: Jews, Christians, and Moslems (84-121). — J. M. Oesterreicher: The Hasidic movement (122-186). — B. Ulanov: Job and his comforters (234-268). — M. M. Bourke: Yahweh, the divine name (271-287).

titative approach in a non-census area (36-40).

L'Anthropologie, 62, 1-2. Paris, Sept. 1958. — A. Thoma: Métissage ou transformation? Essai sur les hommes fossiles de Palestine (30-52).

Antonianum, 33, 3. Roma, July 1958. — A. Jadrijević: Tria aenigmata hebraica librorum Machabaeorum (263-274).

Arabica, 5, 2. Leiden, May 1958. — E. García Gómez: La poésie lyrique hispano-arabe et l'apparition de la lyrique romane (113-144).

L'Arche, 20-21. Paris, Aug.-Sept. 1958. — P. Aubery: Aspects du philosémitisme et de l'antisémitisme aux Etats-Unis (28-31). — H. Lehrman: L'"El Wifaq" chez les Juifs marocains (32-36). — J. Madaule: L'Etat d'Israël et le Vatican (37-40, 67).

L'Architecture d'Aujourd'hui, 29, 77. Boulogne <Seine>, Apr. 1958. — Constructions récentes en Israël (62-99).

בין השאר על: היכל התרבות, המכון לפזיקה ברחובות, האוניברסיטה העברית בירושלים, בנייני הוסה, בית החור לים בלינסון.

Archiv Orientální, 26, 3. Praha, 1958. — K. Petráček: Die Äthiopier in Jerusalem in den tschechischen Reisebeschreibungen des XV. und XVI. Jhdts. (347-365). — S. Segert: Altorientalisches Material zum Alten Testament (498-505).

Der Archivar, 11, 3. Düsseldorf, July 1958. — B. Brilling: Judenakten in deutschen Archiven. Ergebnisse einer wissenschaftlichen Archivreise 1955/56 (199-212).

Archivio Storico Italiano, 116, 418. Firenze, 1958. — G. Corti: Relazione di un viaggio al Soldano d'Egitto e in Terra Santa (247-266).

Aufbau, 24, 30. New York, 25.VII.1958. "Zehn Jahre Israel" (52 p.).

to summarize the effects of oral tradition upon the interpretation of the OT..." (299-326). — R. North: Biblical and archeological news (354-361).

The Chicago Jewish Forum, 17, 1. Chicago, Fall 1958. — O. Kraines: The Holmes family and the Jews (28-34).

Commentary, 26, 2, New York, Aug. 1958. — A. Temko: Temple Emanu-El of San Francisco (107-118). — J. L. Talmon: Social prophetism in 19th-century France; the Jewish element in the Saint-Simonian movement (158-172).

3. Sept. — N. Cohn: The horns of Moses; old symbols and new meanings (220-226).

Congress Weekly, 25, 10, New York, 12.V. 1958. "Salute to Israel" (68 p.).

Conservative Judaism, 12, 4, New York, Summer 1958. — L. Finkelstein: The ethics of anonymity among the Pharisees (1-12).

Cultura Biblica, 15, 160, Segovia, May-June 1958. — D. Gonzalo Maeso: La Biblia en el nuevo Estado de Israel (129-147).

Current Notes on International Affairs, 29, 5, Canberra, May 1958. — Israel (275-286).

Daedalus; Journal of the American Academy of Arts and Sciences [= Proceedings of the American Academy of Arts and Sciences 87, 3], Cambridge, Mass., Summer 1958. — K. Burke: On the first three chapters of Genesis (37-64).

Davar, 76, Buenos Aires, May-June 1958. — M. Rabell: Abraham Goldfaden, el fundador del teatro judío moderno (47-60). — M. Molho: Consideraciones sobre folklore sefardi (61-76). — A. Luzzato: El pensamiento y la doctrina moral del Ecclesiastés (91-99).

77. July-Aug. — Ch. W. Reines: Los criterios colectivo e individualista en el juda-

Bulletin de nos Communautés, 14, 18, Strasbourg, 12.IX.1958. — L. Landau: Les origines de l'antisémitisme moderne (15).

Bulletin du Musée de Beyrouth, 13, Paris, 1956. — A. Dupont-Sommer: Une inscription araméenne inédite de Sfiré (23-41).

Bulletin of the American Schools of Oriental Research, 150, New Haven, Apr. 1958. — R. W. Funk: The 1957 campaign at Beth-Zur (8-20). — W. F. Albright: Recent progress in Palestinian archaeology: Samaria-Sebaste III and Hazor I (21-25). — M. Evenari: Note on a recent paper by Nelson Glueck (25-26). — R. Yaron: Note on a Judean deed of sale of a field (26-28). — G. Evans: "Coming" and "going" at the city gate — a discussion of Professor Speiser's paper (28-33). — Y. Yadin: A note on dating the Shechem temple (34). G. E. Wright: Comment on Yadin's dating of the Shechem temple (34-35). — W. F. Albright: Specimens of late Ugaritic prose (36-38).

Bulletin of the John Rylands Library, 41, 1, Manchester, Sept. 1958. — R. E. W. Madison: Robert Boyle and the Irish Bible (81-101). — H. H. Rowley: The Book of Job and its meaning (167-207).

Les Cahiers de l'Alliance Israélite Universelle, 118, Paris, June 1958. — Ch. Ben-Simon: Les origines anciennes des Israélites du Maroc (3-5). — Un criminel nazi [en Grèce]: Max Merten (6-8).

Cahiers de l'Orient Contemporain, 14, 35, Paris, 1957. — Synthèse chronologique: Rapports israélo-arabes (18-29).

36. — Documents: Rapports israélo-arabes (17-43).

The Catholic Biblical Quarterly, 20, 3, Washington, July 1958. — C. Stuhlmüller: The influence of oral tradition upon exegesis and the senses of Scripture ["an attempt

The ideology of the Letter of Aristeas (59-85). — J. Bloch: Some christological interpretations in the Ezra-Apocalypse (87-94).

Historia Judaica, 20, 1. New York, Apr. 1958. — E. Birnbaum: David Reubeni's Indian origin (3-30). — Z. Szajkowski: Jewish autonomy debated and attacked during the French Revolution (31-46). — R. Kayser: Bettina von Arnim and the Jews (47-60).

Historisches Jahrbuch, 77. München, 1958. — J. Ziegler: Jeremias-Zitate in Väter-Schriften. Zugleich grundsätzliche Betrachtungen über Schrift-Zitate in Väter-Ausgaben (347-357).

The Holy Land Philatelist, 4, 46-47. Tel Aviv, Aug.-Sept. 1958. — B. Postal: Towns named for Jews on the map of the United States (1020-1021, 1023).

The International and Comparative Law Quarterly, 7, 3. London, July 1958. — C. Shachor-Landau: The enforcement of foreign judgments in Israel (577-584).

International Review of Social History, 3, 2. Assen, 1958. — E. Silberner: Der junge Moses Hess im Lichte bisher unerschlossener Quellen, 1835-1840 (239-268).

Internationales Jahrbuch für Geschichtsunterricht, 6. Braunschweig, 1957/58. — S. B. Robinsohn: Vom Wandel des jüdischen Geschichtsbildes (41-60). — Y. Paporish: Bemerkungen zur Behandlung Israels in deutschen Erdkundelehrbüchern (361-362).

Israel Exploration Journal, 8, 3. Jerusalem, 1958. — J. Leibovitch: Le griffon d'Erez et le sens mythologique de Némésis (141-148). — J. Kaplan: Excavations at Wadi Rabah (149-160). — R. D. Barnett: The siege of Lachish (161-164). — J. Naveh: Khirbat al-Muqanna'-Ekron; an archaeological survey (165-170). — Y. Aharoni, R. Amiran: A

ismo (6-18). — J. Klausner: El arte hebraico en la epoca de los Asmoneos (36-65).

Diogenes, 22. Chicago, Summer 1958. — A. Dupont-Sommer: Problems regarding the Dead Sea scrolls (75-102).

Education Abstracts, 10, 6. Paris, June 1958. — M. Avidor, J. S. Bentwich: Education in Israel (19 p.).

Estudios Bíblicos, 17, 1. Madrid, Jan.-March 1958. — T. Ayuso Marazuela: Un Salterio "iuxta Hebraeos" y un Salterio Romano en un códice tardío del Escorial (5-46). — N. Allony, A. Diez Macho: Dos manuscritos "palestinoses" más de la Geniza del Cairo (83-100). — V. Vilar: Crónica arqueológica de Palestina (109-127).

Etudes Méditerranéennes, 5. Paris, Autumn, 1958. — J. Nantet: Le problème des minorités en Israël (86-94).

Evidences, 10, 73. Paris, Sept.-Oct. 1958. — G. Cohen: Histoire et pensée du peuple juif; l'époque talmudique (30-37, 49). — A. Dupont-Sommer: Sur le passage de Plin l'Ancien relatif aux Esséniens (38-39).

The Expository Times, 59, 11. Edinburgh, Aug. 1958. — K. Smyth: The Teacher of Righteousness (340-342).

Forschungen und Fortschritte, 32, 7. Berlin, July 1958. — A. Jirku: Eine Renaissance des Hebräischen (211-212). — S. Kirst: Sin, Yerah und Jahwe; eine Bemerkung zum vorderasiatischen Mondkult (213-219).

The Gates of Zion, 13, 1. London, Oct. 1958. — B. Strauss: My library (11-14). ["A chapter from the introduction of the "Ohel Baruch" Bibliographical catalogue of the books of the B. Strauss library... First volume is in print"].

The Harvard Theological Review, 51, 2. Cambridge, Apr. 1958. — V. Tcherikover:

adelphia, July 1958. — S. Zeitlin: The medieval mind and the theological speculations on the Dead Sea scrolls (1-34). — S. D. Goitein: The Geniza collection of the University Museum of the University of Pennsylvania (35-52). — L. H. Feldman: The identity of Pollio, the Pharisee, in Josephus (53-62). — Z. Szajkowski: The reform of the état-civil of the French Jews during the revolution of 1789 (63-75).

Jewish Social Studies, 20, 2, New York, Apr. 1958. — H. Goldberg: Jean Jaurès and the Jewish question: the evolution of a position (67-94). — J. S. Fisher: How many Jews died in Transnistria? (95-101).

3, July. — J. Schnitzer: Rabbis and counseling; report on a project (131-152). — H. L. Poppers: The déclassé in the Babylonian Jewish community (153-179). — D. Edinger: Bertha Pappenheim <1859-1936>: a German-Jewish feminist (180-186).

Journal de la Société des Africanistes, 27, 2, Paris, 1957. — W. Staude: Iconographie de la légende éthiopienne de la Reine d'Azib ou de Saba (139-181).

The Journal of Bible and Religion, 26, 4, Boston, Oct. 1958. — W. F. Stinespring: History and present status of Aramaic studies (298-303). — M. Smith: Aramaic studies and the study of the New Testament (304-313).

Journal of Biblical Literature, 77, 3, Philadelphia, Sept. 1958. — J. L. McKenzie: Problems of hermeneutics in Roman Catholic exegesis (197-204). — R. B. Y. Scott: The Hebrew cubit (205-214). — J. M. Allegro: More Isaiah commentaries from Qumran's fourth cave (215-221). — S. V. McCasland: "The Way" [Acts 24, 14] (222-230). — J. M. Baumgarten: Qumran studies (249-257). — Reviews: OT section (258-274).

Journal of Semitic Studies, 3, 4, Manches-

ter, new scheme for the sub-division of the Iron Age in Palestine (171-184). — G. Radan: Helmet found near Ascalon (185-188). — A. P. Schick: Tiran; the straits, the island, and its terraces (189-196).

Israelitisches Wochenblatt, 58, 44, Zürich, 31.X.1958. — L. Rothschild: Das Rabbinat Endingen im Jahre 1858; Rabbiner Dr. Fürst verlässt die Schweiz (37, 39).

Jewish Book Annual, 16, New York, 1958-1959. — Z. Vilnay: Illustrations of Eretz-Israel in Hebrew manuscripts and prints (36-40). — J. Kabakoff: Israeli literature in English garb (55-67). — D. Patterson: Hebrew literature; the art of the translator (68-80). — Bibliographies of new books, 1957-1958: I. E. Kiev: American Jewish non-fiction books (113-125). M. N. Kiev: American Jewish fiction books (126-130). F. Goldstein: American Jewish juvenile books (131-135). D. Persky: American Hebrew Books (136-152). D. Abramowicz: American Yiddish books (153-180). R. P. Lehmann: Jewish books in English; published outside the U.S.A. (181-190).

The Jewish Chronicle, 4655, London, 11.VII.1958. — D. Kessler: The Jewish position in Algeria (17).

4669, 17.X. — C. Abramsky: The books of a bibliophile [S. Schocken] (21, 26).

Jewish Frontier, 25, 9 <278>, New York, Sept. 1958. "Section two: Israel seen from within" (32 p.).

Ch. Rabin: Language re- : מאמרים, ביניהם : 10 vival: colloquialism or purism? (11-15).

The Jewish Quarterly, 6, 1 <22>, London, Autumn 1958. — The origins and functions of the monarchy in ancient Israel (4-9). — R. Rubin: Nineteenth century history in Yiddish folksong (23-26).

The Jewish Quarterly Review, 49, 1, Phil-

gel: Niederländische und englische Bibel-drucke d. 15. u. 16. Jahrhunderts (127-140).

Man. 58, 62-85, London, Apr. 1958. — D. V. W. Kirkbride: A Kebaran rock shelter in Wadi Madamagh, near Petra, Jordan (55-58).

Menorah. 9, 114, Bogotá, 16.IV.1958. "Estado de Israel 10º aniversario" (56 p.).

Midstream. 4, 3, New York, Summer 1958. — H. Lehrman: Report from Morocco (5-20).

The Mississippi Valley Historical Review. 43, 4, New Orleans, March 1957. — J. Higham: Anti-Semitism in the gilded age; a re-interpretation (559-578).

Mitteilungen aus dem Arbeitskreis für Jiddistik. 8, Butzbach, July 1958. — F. J. Beranek: Der jiddische Name der Prager Judenstadt (110-112). — M. Fraenkel: Ketowes (112-115). — F. J. Beranek: Zur Entwicklung des jiddischen Vokalismus (116-118).

Der Monat. 10, 119, Berlin, Aug. 1958. — H. Gollwitzer: Zehn Jahre Israel; Deutsche und Juden heute (52-61).

Nachrichten der Akademie der Wissenschaften in Göttingen. Philologisch-historische Klasse, Göttingen, 1958. — 2: J. Ziegler: Beiträge zur Ieremias-Septuaginta (45-236). — 3: J. Hempel: Heilung als Symbol und Wirklichkeit im biblischen Schrifttum (237-314).

New Outlook. 2, 1, Tel Aviv, Sept. 1958. — E. Marx: Bedouin society in the Negev (17-24; 2: 25-31).

New Testament Studies. 5, 1, London, Oct. 1958. — S. L. Edgar: New Testament and Rabbinic messianic interpretation (47-54). — R. A. Soloff: Toward uncovering original texts in the Zadokite Documents (62-67). — O. Betz.: Das Volk seiner Kraft; zur Auslegung der Qumran-Hodajah 3, 1-18 (67-75).

ter, Oct. 1958. — P. Wernberg-Møller: "Pleonastic" waw in classical Hebrew (321-326). — F. Willesen: The Philistine corps of the scimitar from Gath (327-335). — C. C. Forman: The pessimism of Ecclesiastes (336-343). — R. B. Laurin: The question of immortality in the Qumran "Hodayot" (344-355). — I. Renou: A proposed reading of the Manual of Discipline, 10, 4 (356-362). — H. Klein: Some general results of the separation of Gemara from Sebara in the Babylonian Talmud (363-372).

The Journal of Social Psychology. 48, 1, Provincetown, Mass., Aug. 1958. — G. Engel, H. E. O'Shea, M. A. Fischl, G. M. Cummins: An investigation of anti-Semitic feelings in two groups of college students: Jewish and non-Jewish (75-82).

Journal of the Economic and Social History of the Orient. 1, 2, Leiden, Apr. 1958. — S. D. Goitein: New light [from the Cairo Geniza] on the beginnings of the Kārim merchants (175-184).

Le Judaïsme Sephardi. N. S., 17, London, Oct. 1958. — Ch. Haddad: La communauté juive de Tunisie (751-754). — N. Pavoncello: La comunità di Roma (755-756). — H. V. Besso: The Jews in Spain until their expulsion in 1492 (764-770, 776). — G. Camhy: El arte culinario de los Sephardim de Bosnia (774-775).

Judisk Tidskrift. 31, 10, Stockholm, Oct. 1958. — J. Oterdahl: Något om Selma Lagerlöfs judiska kontakter (250-258).

Kerygma und Dogma. 2, Göttingen, 1956. — G. von Rad: Die ältere Weisheit Israels (54-72).

4, 2, Apr. 1958. — E. Pfeiffer: Der alttestamentliche Hintergrund der liturgischen Formel "Amen" (129-141).

Libri. 8, 2, Copenhagen, 1958. — P. H. Vo-

ma, July 1958. — R. Marchi: La figura e l'opera del pittore Luigi Levi <1858-1939> (291-295). — Z. Szajkowski: Gli Ebrei nel club dei Giacobini durante la rivoluzione francese del 1789 (296-304). — S. Olivetti: La comunità Israelitica di Chieri (317-319). — S. Foa: Gli Ebrei in Alessandria (320-324).

8-9, Aug.-Sept. — A. Milano: L'interno di due case private nel ghetto di Roma del seicento (366-378).

Revista Bíblica. 20, 89. Buenos Aires, July-Sept. 1958. — A. Lobina: Examen de la crítica literaria del capítulo 16 del Génesis, comparado con el 21 (121-126). — L. F. Rivera: Melquisedec (134-137).

Revista de la Universidad de Buenos Aires. 3, 1. Buenos Aires, Jan.-March 1958. — J. Schobinger: Fundamentos prehistóricos de las civilizaciones del antiguo Oriente (35-54).

Revue Biblique. 65, 3. Paris, July 1958. — R. Tournay: Recherches sur la chronologie des Psaumes (321-357). — J. P. Audet: Essai sur l'histoire du genre littéraire de la "Bénédiction" juive et de l'"Eucharistie" chrétienne (371-399). — Bulletin: Ancien Testament (445-451). Archéologie (472-477).

Revue d'Assyriologie et d'Archéologie Orientale. 52, 2. Paris, 1958. — G. Dossin: A propos du nom des Benjaminites dans les "Archives de Mari" (60-62).

Revue d'Histoire Economique et Sociale. 36, 2. Paris, 1958. — G. Schmidt: Grandeur et décadence d'une entreprise Israélite en Allemagne; Isr. Schmidt Söhne, 1873-1938 (220-233).

Revue de Théologie et de Philosophie. 2. Lausanne, 1958. — S. Amsler: Adam le terreur, dans Genèse 2-4 (107-112).

Revue des Nations Unies. 7, 6. Paris, June

New York Folklore Quarterly. 14, 2. New York, Summer 1958. — S. Dantzker: Some Jewish folk habits and superstitions (148-149).

Notes and Queries. N.S., 5, 10. London, Oct. 1958. — F. W. Emerson: The Bible in Spenser's Chaucer (422-423).

Nouvelle Revue Théologique. 80, 7. Louvain, July-Aug. 1958. — J. Roth: Thèmes majeurs de la tradition sacerdotale dans le Pentateuque (696-721).

Palestine Exploration Quarterly. 90. London, July-Dec. 1958. — W. Culican: Essay on a Phoenician ear-ring (90-103). — C. Roth: The Jewish revolt against the Romans <66-73> in the light of the Dead Sea scrolls (104-121). — E. Danelius: The boundary of Ephraim and Manasseh in the western plain (122-144).

Preuves. 89. Paris, July 1958. — M. Sperber: Rencontre; notes de voyage en Israël (24-34).

The Psychoanalytic Quarterly. 27, 3. New York, 1958. — J. W. Slap: The Genesis of Moses (400-402). M. Naftalin: Footnote to the Genesis of Moses (403-405).

Publication of the American Jewish Historical Society. 47, 4. Philadelphia, June 1958. — H. J. Dubester: Resources on American Jewish history at the Library of Congress (179-185). — N. Reingold: Resources on American Jewish history in the National Archives (186-195). — S. J. Kohn: Jacob Mordecai Netter, world traveler; his comments on American Jewish life (196-199).

The Quarterly Review. 296, 615-618. London, Jan.-Oct. 1958. — N. Bentwich: Biblical archaeology in Galilee (379-389). — J. C. Arnold: The law and the Prophets (416-425).

La Rassegna Mensile di Israel. 24, 7. Ro-

and in various non-Jewish sources"] (245-259).

Semitica. 8. Paris, 1958. — M. Sznycer: Remarques sur le graffiti phénicien en caractères grecs de la grotte de Wasta (5-10). — P. Grelot: Remarques sur le bilingue grec-araméen d'Armazi (11-20). — A. Caquot: Le psaume 91 (21-37). — A. Vaillant: Le Josèphe slave et les Esséniens (39-40). — M. Philonenko: Le Testament de Job et les Thérapeutes (41-54).

Sinn und Form. 10, 4. Berlin, 1958. — J. Hescheles: Aufzeichnungen aus dem Janow-skilager (560-587). זכרונות ילקה יהודיה.

Southern African Jewish Times, Rosh H-shanah annual. Johannesburg, Sept. 1958. — Jews in the Belgian Congo (13). — Sh. Coleman: In the Orange Free State; there are warm ties between Jews and non-Jews (32, 68, 70).

Studia Islamica. 9. Paris, 1958. — G. H. Bousquet: Des animaux et de leur traitement selon le Judaïsme, le Christianisme et l'Islam (31-48).

Temple Law Quarterly. 31, 2. Philadelphia, Pa., Winter 1958. — G. Horowitz: The privilege against self-incrimination — how did it originate? (121-144). ["It is the writer's opinion that the source lies in Talmudic law"]. תדפיס

Theological Studies. 19, 3. Woodstock, Md., Sept. 1958. — R. E. McNally: The "tres linguae sacrae" [Hebrew, Greek, and Latin] in early Irish Bible exegesis (395-403).

University Museum Bulletin. 22, 2. Philadelphia, June 1958. — J. B. Pritchard: A second excavation at Gibeon (13-24).

Verbum Domini. 36, 4. Roma, 1958. — M. Brunec: De sensu protoevangelii <Gen. 3, 15> (193-220).

1958. — Conseil de sécurité: Question de Palestine: Incident du Mont Scopus [רצח ק"ן לזול פליט (5-7)].

7. July. — Requêtes du Liban et de la Jordanie contre la République arabe unie (12-48).

Rivista di Legislazione Scolastica Comparata. 16, 4. Roma, July-Aug. 1958. — Y. Colombo: L'organizzazione scolastica dello Stato di Israele (198-207).

Saeculum. 9, 2. München, 1958. — R. R. Geis: Bund und Erwählung im Judentum (125-135).

Scholastik. 33, 3. Freiburg i. Br., 1958. — A. Grillmeier: Hellenisierung — Judaisierung des Christentums als Deutepinzipien der Geschichte des kirchlichen Dogmas (321-355). — A. Haas: Naturphilosophische Erwägungen zum Menschenbild des Schöpfungsberichtes und der modernen Abstammungstheorie (355-375).

Schweizer Monatshefte. 38, 4. Zürich, July 1958. — Über den Judenhass. Ein Wort von Hermann Hesse an die deutsche Jugend (271).

Scripta Hierosolymitana. 5. Studies in law. Jerusalem, 1958. — S. Ginossar: Renewal of actions [in Palestine and Israel] (47-94). — R. Lapidoth: Les rapports entre le droit international commun et le droit interne en Israël (132-177). — M. Zohar: Modern trends in military law and their influence on Israel's military justice law (178-194). — Z. Warhaftig: Specific performance of contracts in Hebrew law and in the positive law effective today in the State of Israel (195-218). — Y. Dror: Some recent developments of the doctrine of precedent in Israel (228-244). — R. Yaron: Dispositions in contemplation of death: some formulas ["three phrases occurring... in the Talmud

Luther-Universität. Gesellschafts- und Sprachwissenschaftliche Reihe. 7. Halle-Wittenberg, 1957-58. — H. Goeseke: Die Sprache der semitischen Texte Ugarits und ihre Stellung innerhalb des Semitischen (623-652). — H. Bardtke, H. Wagner: Von der [Bibel-] Exegese zum Unterrichts-Entwurf (751-765). — W. Kessler: Aus welchen Gründen wird die Bezeichnung "Jahwe Zebaoth" in der späteren Zeit gemieden? (767-771). — W. I. Awdijew: Die Erforschung der Geschichte des Alten Orients in der Sowjetunion <1917-1957> (843-856). — J. Fück: Carl Brockelmann als Orientalist [mit Verzeichnis seiner Schriften] (857-875). — M. Fleischhammer: Die Orientalistik an der Universität Halle <1694-1937> (877-884). — O. Eissfeldt: Des Matthäus Aurigallus Hebräische Grammatik von 1523 (885-889). — H. Ahrbeck: Einige Bemerkungen über "Mosaische Philosophen" des 17. Jahrhunderts (1047-1050). — K. von Rabenau: Die Form des Rätsels im Buche Hesekiel (1055-1057). — O. Podczek: Die Arbeit am Alten Testament in Halle zur Zeit des Pietismus. Das Collegium Orientale Theologicum A. H. Franckes (1059-1078).

The Year Book of Education 1958. London, 1958. — A. M. Dushkin: The education of adolescents in Israel (155-160).

Zeitschrift für die Neutestamentliche Wissenschaft. 49, 1-2. Berlin, 1958. — S. Schulz: Die Decke des Moses (1-30). — P. Winter: Lukanische Miszellen: 1) Lc 1, 17 und Ben Sira 48, 10c Heb. 2) Lc 1, 68, 72, 73 und die Kriegerrolle; Lc 1, 48-52 und Judiths Jubelied. 3) Lc 2, 11: $\chi\rho\iota\sigma\tau\acute{o}\varsigma$ $\kappa\acute{\upsilon}\rho\iota\circ\varsigma$ oder $\chi\rho\iota\sigma\tau\acute{o}\varsigma$ $\kappa\upsilon\rho\iota\circ\upsilon$? (65-75). — E. Bammel: Höhlenmenschen (77-88). ["Im Zusammenhang mit ... Qumran"]. — P. Kahle: Das palästinische Pentateuchtargum und das zur Zeit Jesu

Vetus Testamentum. 8, 4. Leiden, Oct. 1958. — E. Auerbach: Neujahrs- und Versöhnungs-Fest in den biblischen Quellen (337-343). — A. M. Dubarle: Les textes divers du livre de Judith (344-373). — R. S. Foster: A note on Ezekiel 17, 1-10 and 22-24 (374-379). — S. B. Frost: Asseveration by thanksgiving (380-390). — I. Rabinowitz: The guides of righteousness (391-404). — H. S. Stern: "The knowledge of good and evil" (405-418). — M. Treves: The date of the war of the sons of light (419-424). — W. Baars: Einige Bemerkungen zu einem altlateinischen Text von Nehemia (425). — A. Jepsen: Amah und Schiphchah; Nachtrag VT 8, 3 (425). — H. Brunner: Gerechtigkeit als Fundament des Thrones (426-428). — H. Brunner: "Was aus dem Munde Gottes geht" (428-429). — F. S. North: Hosea's introduction to his book (429-432). — R. Yaron: A ramessid parallel to 1K 2, 33, 44-45 (432-433). — J. A. Soggin: Einige Bemerkungen über Jeremias 2, 34 (433-435). — S. Speier: Die Bedeutung von לאֲנוֹשָׁא in einem kairoer Genisafragment (435-436). — G. Vermes: "The Torah is a light" (436-438). — N. E. Wagner: A note on Isaiah 7, 4 (438). — F. Zimmermann: Bel and the dragon (438-440).

Vigiliae Christianae. 12, 3. Amsterdam, Sept. 1958. — R. P. J. Hooyman: Die Noe-Darstellung in der frühchristlichen Kunst; eine christlich-archäologische Abhandlung zu J. Fink: Noe der Gerechte in der frühchristlichen Kunst (113-135). — P. Smulders: A quotation of Philo in Irenaeus (154-156).

Vox Theologica. Assen. — P. Winter: The main literary problem of the Lucan infancy story (117-122). על המקורות היהודיים. תרס"ט

Wissenschaftliche Zeitschrift der Martin-

ein kaufmännischer Begriff? <Gedanken zur Frage des jüdischen und griechischen Selbstverständnisses> (240-243).

Zeitschrift für Romanische Philologie, 74, 1-2. Tübingen, 1958. — J. Knobloch: König David und der Diebsschlüssel; ein wortgeschichtlicher Streifzug über Land und Meer (88-115).

Zeitschrift für Theologie und Kirche, 54, 3. Tübingen, May 1958. — D. Lerch: Zur Geschichte der Auslegung des Hohenliedes (257-277).

Zeitschrift für Vergleichende Sprachforschung, 75, 3-4. Göttingen, 1958. — E. Schwentner: Rotwelsch Rebbe "Rabbiner" (214).

gesprochene Aramäisch (100-116). — M. Weise: Mt 5, 21 f. — ein Zeugnis sakraler Rechtsprechung in der Urgemeinde ["ein Interpretationsversuch..., der ausgeht von einem Ritus jener jüdischen Gruppe, die aus den Handschriften vom Toten Meer zu uns redet"] (116-123).

Zeitschrift für Religions- und Geistesgeschichte, 10, 3. Köln, 1958. — W. Philipp: Der Philosemitismus im geistesgeschichtlichen Feld; Bericht über eine neue Quelle und Orientierungsversuch; ["zwei Briefe des zum Judentum konvertierten Hamburger Bürgers Benedikt Sebastian Sperling = Israel Benedeti in Amsterdam"] (220-230). — E. L. Dietrich: Ist die jüdische "Gerechtigkeit"

הגותו של הרב
הרב אריה

השגות הראב"ד על פירוש רש"י לתורה ?

מאת

אפרים א. אורבך

בקטלוג של שילר-סינסי של כה"י של המקרא ושל פירושי המקרא שבספריית קמברידג' נרשם במספר 35 „ספר השגות שהשיג הרב אברהם בר' דוד ז"ל על רבינו שלמה הצרפתי ז"ל בפירוש התורה“¹. כ"י זה עורר את סקרנותי ובהיותי לפני שלוש שנים בקמברידג' ניגשתי לבדיקתו ולבירור השאלה, אם השגות אלו שייכות באמת לגדול המשיגים והמבקרים בספרות הרבנית. אפתח בתאור קצר של כה"י. הוא כולל אחד עשר דפים. אחרי הכותרת הנ"ל נאמר „אני מפיס לכל מי שיהיה הספר הזה בידו שלא יפרסמנו ברבים“. נראה שזאת היא הערת המעתיק, שבה רצה ליישב את מלאכתו, מלאכת ההעתיקה. דברי פיוס אלה לא הועילו ועל כל פנים לא הספיקו לאחד מבעלי כה"י, שחם על כבודו של רש"י והעביר את הקולומס על פני הביטויים הקשים והעזים נגד רש"י. אולם מלאכת המחיקה נפסקה אחרי דף ג' ע"ב וגם בשני הדפים הראשונים לא נעשתה בתכלית השלמות, כי כמעט כל המקומות הנמחקים נתנים לקריאה — חוץ משמו של הסופר. בסוף כה"י נאמר: „נשלמו השגות שהשיג הר' אברהם בר' דוד על רש"י זצ"ל על ידי ל... הצעיר בן החבר ר'... כהן ומחוקק בלבו בן הרב ר' יהודה הכהן בלבו. ברוך ה' שלי כתבתי“. אותו סופר העתיק בקובץ זה גם את סודות אבן עזרא וגם בקולופון זה נמחקו שמו ושם אביו ונשאר רק שם זקנו „... בן כבוד הרב רבי יהודה כהן“. בדף קכ"ב ע"א של הקובץ נמצאת רשימה: „גולד בני מיכאל ביום ב' לחדש ניסן שנת הקע"א“. אם מיכאל זה הוא מיכאל כהן בלבו בכ"ר שבתי כהן בלבו ז"ל, החתום על אחת מתקנות קנדיא, הרי נראה שסופרו של כה"י אינו אלא שבתי בר' ישעיה הכהן בלבו, שהעתיק גם את כ"י פריס 689 והקובץ שלנו נכתב סמוך לשנת 1410 באי כרתים אי. אולם על פי שני עדים אלה, הכותרת שבראש החיבור והקולופון שבסופו, לא יקום דבר, כי ההשגות עצמן מכחישות ומזימות אותם וקריאתן אינה משאירה צל של ספק, שהן לא יצאו מתחת ידיו של הראב"ד. מחברן של ההשגות היה מעריצו של הרמב"ם ושל „ספרו היקר מורה הנבוכים“. הוא אומר על רש"י, שהיה „ריק מכל חכמה זולתי בהילוך הסוגיא לבדה“ וטוען כנגדו על שלא מצא באגדות חז"ל שום רמז „לעניין נסתר לא מחכמה ולא מזולתו“. לאמיתו של דבר, המטרה לחצי לעגו היא לא רק הבנתו הפשטנית של רש"י אלא דברי חז"ל עצמם. יש והוא מקבל דוקא את פירוש רש"י ודוחה את פירושי חז"ל ודרשותיהם בביטויי גנאי כלפי אומריהם ובסגנון קרוב ללשונם ולבקרתם של קראים.

ברור, שהמחבר האלמוני, בניגוד למעתיק של כה"י, מעוניין היה להפיץ את דבריו ולפיכך העדיף להעלים את שמו וליחס את השגותיו לחכם תלמודי מובהק ומפורסם כראב"ד. אשר השיג בלשון חריפה וקשה על חיבוריהם של גדולים וטובים, ואמנם יכול היה המחבר האלמוני להסתמך על דברי הראב"ד, שהיו מכוונים נגד רש"י ויוצאי חלציו, כגון: „פירושי הצרפתים צריכים

1 Schiller-Szinessy, Catalogue of the Hebrew Mss etc. in Cambridge, I. 1876, p. 51.
מס' כה"י הוא Add. 377.

א ע"ש עמ' 60 הערה ועמ' 61, ובקטלוג ששון ח"א עמ' LVII. א. פריימן ב"Rashi Anniversary Volume, גיריוורק, עמ' 78, ותקנת קנדיא, הוצ' הרטום-קסטו, חש"ג, עמ' 62.

תיקונים ותיקוני תיקונים², או: "ואין שם על דעת בפי' הצרפתי"³, ברם במקומות אלה ובדור מיהם המדובר בפירושי רש"י לגמרא והם מובאים בהשגותיו החריפות נגד ר' זרחיה בעל המאור. לא כן דרכו של הראב"ד במקומות שהוא מביא את פירושי רש"י לתורה בפירושו הגדול לתורת כהנים. הוא מביאם תוך הסכמה לדבריו⁴, ואף טורח ליישבם ולתרגם⁵, וגם כשהוא סותר את דברי רש"י אין דבריו נאמרים אלא על דרך כבוד⁶. ר' בנימין מטודילה⁷ מתאר את הראב"ד כ"חכם גדול בתלמוד ובפסוק". אמנם אין לנו כל ידיעה על חיבור פירושים למקרא על ידי הראב"ד, אבל במדה ששרדו פירושים כאלה בתוך שאר חיבוריו, הרי הם מראים נטיה בולטת ואף קיצונית לפשוטו של הכתוב מבלי להתחשב בדרשת חז"ל אף בענייני הלכה⁸, ממש כדרכם של הרשב"ם ושל ר' יוסף בכור שור⁹. בדרך זו הלך גם בן עירו ובן זמנו של הראב"ד, ר' מנחם בר' שמעון מפושקירש בפירושו לירמיה וליחזקאל (ראה בנספח).

אשר לאגדות חז"ל — אמנם אין הראב"ד נמנע מלפרשן פה ושם שלא כפשוטן, לתת להן מובן מתקבל על הדעת ולראותן בפרספקטיבה היסטורית, אבל בודאי שרחוק היה מרחק רב מפרשנות פילוסופית בקרתית של האגדה¹⁰, ודי בהזכרת דבריו בפתיחת פירושו לספרא: "ועל כן אנחנו צריכים להאמין מאוד ולסמוך על דברי קדמונינו החכמים הראשונים שקבלו מאבותם ואבותם מאבותם בכל דקדוקי המצוות והמדרשים ואם יצא המדרש מדרך הפשט ולולי כי המלאכה ארוכה לפנינו וכבדה עלינו... היינו מאריכים בדברים האלה לשבר דברי המינים הממאנים לשמוע ולהאמין לדברי רבותינו...".

אחרי הדברים האלה קשה להניח, שהראב"ד הוא מחברן של ההשגות על פירוש רש"י שבכתב יד קמברידז', המלאות דברים קשים ובוטים נגד דברי חז"ל מחד והתלהבות לפילוסופיה מאידך. לאמתו של דבר אין המחבר האלמוני טורח הרבה כדי לגלות עניינים נסתרים באגדות חז"ל. עיקר מגמתו להבליט את המרחק בין דרשות חז"ל ובין פשוטו של מקרא ולהקיע את חוסר ההגיון ואת מידת הדמיון שבדבריהם.

השיקולים הפנימיים הגוזרים גזרת פסידואפיגרפיות על החיבור מקבלים יתר תוקף על ידי

2 תמים דעים, ויניצאה שפ"ב, ס"ה, ע"ב.

3 שם ס"ה, ע"ב, והכוונה לפירוש רש"י, שעליו רמז בעל המאור במלים "כתוב שם ופי' ההלכה תמצאנו על אפיו בפי' הרב ר' שלמה ז"ל", ועי' בספרי "בעלי התוספות", עמ' 22 ועמ' 62.

4 תו"כ הוצאת רא"ה וייס, ק"א ע"ד "כך פירש הרב צרפתי ז"ל בפירוש התורה על דרך המדרש הזה".

5 שם ד' ע"א: "דכת' ויהי כאשר תמו למות וידבר ה' אלי לאמר פרש'י ז"ל בפי' התורה מתחלת שלוח מרגלים ואילך לא נאמר אלא ויאמר ה' אל משה ועכשיו וידבר ה' אלי משמע לשון חבה וקביעות לישוב הרעת, אבל ויאמר משמע לשון עראי, ואעפ"י שיש בתורה כמה וידבר משלוח מרגלים ואילך, איפשר כשנכתבה תורה לסוף ארבעים שנה החזיר אותם ללשון דיבור, אבל הוא מעיד על עצמו שלא היה כדבור קבוע וחזק עד אשר תמו למות".

6 ס"ב ע"א: "וראיתי בפירושי הרב צרפתי ז"ל שכתב בפירושי התורה [נדברים] שהם סותרים דברינו וסותרים הגמרא השנויה כאן בספרא והמשכילים יזהירו כוונה הרקיע".

7 מסעות ר' בנימין, הוצאת גרינהוט אדלר, עמ' 4 וראה שם הערה 13.

8 ראה לדוגמא בפירושו לעדיות פ"ד מ"ג: "פירוש הבקר כמו הסקר וכן בלשון תורה בקרת תהיה כמו פקורת תהיה, כלומר מפקרת היא שאינה אשת איש לא יומתו כי לא חופשה" (בפי' הספרא קדושים פרק ה', פ"ט ע"ג פירש כדרך חז"ל), ובהשגה לה' גנבה פ"ט ה"ט: "א"א אינו נמנע מלכתב... לך הדבר כשמש שלא בא על עסקי נפשות וכו' אעפ"כ אינו יוצא מיד פשוטו כיום אינו רשאי להרגו, שאין גנב בא ביום אלא אם יכול להשמיט שומט ובורח ואינו מתעכב לגנוב ממון גדול ולעמוד על בעליו להרגו. אלא גנב בלילה מפני שהגנב יודע שבעל הבית בבית אז בא להרוג או ליהרג, אבל גנב ביום אין בעל הבית מצוי ושמוטא בעלמא הוא ובחיי ראשי כל מבין די לו בזה". ודוגמאות אחרות הביא גרוס, במונטסרפיט 1873, עמ' 453.

9 עיין בספרי "בעלי התוספות", עמ' 45 ועמ' 117.

10 ראה כעת בהערכתו המאוננת יפה של י. טברסקי, במאמרו על יחסו של הראב"ד למדעים החלונים ב" Proceedings של האקדמיה היהודית האמריקאית 1957, עמ' 173-175.

נימוק כרונולוגי. הראב"ד נפטר לכל המאוחר בשנת 1198. ר' שמואל אבן תיבון לא החל בתרגומו של "מורה הנבוכים" לפני 1199 וגמרו רק בשנת 1204. הראב"ד לא הכיר איפוא בכלל את חיבורו הפילוסופי של הרמב"ם — הוא "הספר היקר" של המחבר האלמוני.

אין אנו יודעים את שמו של המחבר, אבל נדמה לי שיש בידי לקבוע את החוג והזמן שלהם השתייך. כשקראתי את השגותיו, נזכרתי בטענותיו של ר' אהרן בן ר' גרשון אבו אלרבי בפירושו על רש"י, שאותו חיבר בשנת 1420.¹² גם מחבר זה לא כתב, למעשה, פירוש על רש"י אלא התקפה בלתי מרוסנת על אגדות חז"ל המובאות על ידי רש"י. אלרבי מודה בכך בעצם בהקדמה לפירושו: "ובעבור הרשות הנתונה נכנסתי על ידי הדחק הצעיר מכל בית אבי בזמן ובמעלה אשר לא דעת ולא בינת אדם לי המטולטל מדחי אל דחי מדרגת הנמלה האמון עלי תולעת אהרן בן הר' גרשון אבו אל רבי ממדינת קטניאה אי סקיליאה לבאר כפי קוצר דעתי וחולשת הבנתי המעט מזער אשר העיץ רואה, אולי יועיל לנו ולאשר כמונו ולהיות לי למשמרת אחרי האסף החושים ולשים לי שארית בארץ ולהחיות עם רב והנה בעבור שדברי היש"ר רובם נחצבו מאשלי רברבי, שמתי פני עליהם יותר מאשר החכמים שדבריהם דברי יחיד".

כמה וכמה מהשגותיו של המשיג האלמוני שלנו נמצאות בפירושו של אבו אלרבי, ואחדות מהן אף דומות לפירושו דמיון רב בלשון ובסגנון. ייתכן איפוא, שאבו אלרבי כבר הכיר את ההשגות הללו, ולא יחא זה רחוק מן האמת לומר שמחברן השתייך לחוג הרציונליסטים במאה הארבע-עשרה בפרובנס או באיטליה. שחשב להכשיר את דעותיו על ידי זה שייחסן לראב"ד. קרוב למחברנו, מבחינת היחס לדרשות חז"ל, הוא ר' אלעזר האשכנזי בן ר' נתן הבבלי, שאת טיב ספרו "צפנת פענח" (נתחבר בשנת 1364) גלה אברהם עפשטיין.¹³ ר' אלעזר מרחיק את הדרשות שאין בכוח לגלות בהן כונה פנימית ואף הוא לועז למבינים אותן כפשטן. לדעתו, "אלו הדרשות הן סבות חזקות להעלם אמתת התורה מאמתנו... ועל זה ראוי לבכות כל חכם לב על שנשתקעו בים הדרשות". מענין, שגם כתב יד זה הועתק בכרתים בשנת 1399.

הנני מעתיק כאן את ההשגות העיקריות שבכתב יד ואבאי בהערות את המקבילות מתוך פירושו של אבו אלרבי ושמא יעלה הדבר בידי מיששו לזהות זהו מלא את המחבר האלמוני.

מפני שראיתי בפי' התורה המכונה לרש"י הצרפתי ז"ל הגדות ופירושים (נוטים מן דרך כוונת התורה במקומות הרבה ומקצתם הם הפך מהכוונה הנכונה)¹⁴ ומשפט הנכון ומהדיקדוק וכפי העניין הנראה לעניין השכל ראיתי להזכיר קצת המקומות (שטעה בהם) בהגדות ובפשטים כפי מה ששייך קוצר הבנתי ונכנסתי לזה לא מפני שאני בקי בתורה יותר מזולתי, אבל מפני שידעתי טיבו של

11 עין שטיינשניידר, Hebräische Übersetzungen, עמ' 415 ועמ' 420.

12 הם כלולים בתוך הספר "פירושים לרש"י" שנדפס כנראה בקושטא בשנת רפ"ה [?] ספר זה כולל את פירושיהם של ר' שמואל אלמושנינו, ר' יעקב קניול, אבו אלרבי ור' משה אלבילה. שטיינשניידר, Cat. Bodl., עמ' 1196 כבר כתב עליו Liber ad rarissimos pertinet ואני מודה למר שמואל זאחרמן, שהשאל לי סופס שברשותו. על ר' אהרן אלרבי ראה יה"ש, ציון של יוסט, ח"א, 1841 עמ' 166-168; 196-193 (ור' כעת במכתבו של יה"ש HUCA, 1957, חלק עברי עמ' י"ד), א. מרמורשטיין, REJ ח"א (1907), עמ' 156 וי. פרלס ZfHB ח"א, עמ' 246 ואילך.

12א מקדמוניות היהודים, עמ' 125 ואילך ועיי"ש עמ' 133. עפשטיין כותב שם עמ' 127 שכה"י שבירוש הוא היחיד שבעולם. בהערות שפרסם בהכרז, תרמ"ח עמ' 98 (= כתבי אברהם עפשטיין, ירושלים תשי"ז, ח"ב עמ' קע"ג) הוא מוסר שבידי דוד קויפמן היו פרושיו של ר' אלעזר למשלי ואיובו. א.מ. הכרמן, שההדיר את כתבי עפשטיין, העיר, שם עמ' תמ"ה, שהפרוש לפרשת לך לך נחפרס ע"י ש. רפפורט ב"ברקאי" המופיע ביונתנסבורג גיל' ראש השנה תשי"ז עמ' 24. הרב יאבידע הואיל להשאל לי את הגליון הנ"ל שברשותו ונתברר לי שבידי ש. רפפורט נמצא צלום של חלק גדול מן כתב היד של עפשטיין. 13 כל מה שנדפס בסוגרים נמחק בכ"י.

מפרש הנזכר, (כי היה ריק מכל חכמה וזולתי בהילוך הסוגיא לבדה. נראה מדבריו שלא תבין בדבר אחד זולת באותו הילוך לבד, מבלי שיבין שום הגדה רומז לענין נסתר לא מחכמה ולא מזולתו ודבר בהגדות כסומא בארובה). ובמקצת המקומות נראה מדבריו שהיה דרך משל כאיש ששמו בפיו קצת מילות משום לשון נוכרי (שמדבר בהם ולא הבין אותם ושמע איש מבין באותם המילות מפיו). ומפני שהם שגורים...¹⁴ יחשבו עליו שהוא מבין מה שהוא מדבר ולא כן הדבר. (ולא נמצא לרב) הנזכר בדבריו במקצת הגדול שאחז"ל [ב"ב קלד, א] בענין מעשה בראשית ובדברי חכמת האלהות ובנבואה ובחכמות אחרות (כי לא הבין בהם הרב כמעט כלל וכלל) והנני מבאר בכל סדר וסדר על פי אשר ראיתי (דבר ששבש) בו הרב ז"ל ומהאל עזרי.

סדר בראשית. אותם הדרשות שהוא מזכיר שראשית הוא מפני שנקראו ישראל ראשית תבואתה והתורה ראשית, אעפ"י שלא היה כן הכוונה באותה מילה אינו מויק. אבל ההגדה שאחז"ל, שהשמים נבראו מאש ומים, (ולא הבין הרב)¹⁵, אבל הם דבר אמיתי נפלא כי האש היא התפסת הניצוץ והמים הוא הקיטור הלח העולה ומאותם שני הדברים נברא הרקיע שנקרא שמים כמו שחבר הרמב"ם ז"ל¹⁶ ורבי אברהם אבן עזרא ז"ל [בפירושו לבראשית א, ו] וג"כ כי לא קדם שום אחד מהם לאחר לא השמים לארץ ולא הארץ לשמים¹⁷.

אמר הרב ז"ל כשהלכו אצל לוט ומצות אפה ויאכלו, אמרו כי פסח הית¹⁸, ומי יתן ידעתי מהיכן היה יודע לוט דבר הפסח כי לא שמע זה מעולם, כי לא היה נביא ועוד אמר כי היה רשע גמור ולכן בא לדור בסדום¹⁹, אבל האמת היא כי לחם המצות נעשה במהרה יותר מהחמץ כמו שעושים היום הדורים בהרים שאוכלין כל לחמן מצות.

ויצא יעקב וגו'. אמרו כי נטמן בבית עבר י"ד שנה, וג"ל כי אלו היה כן היה הכתוב זוכר אותו כמו שזכר שגלל יעקב את האבן מעל פי הבאר כן היה זוכרנו וכמו שזכר פרטים אחרים שאינן ראויין ליכתב. וכל החשבונות שהביא, ג"ל שלא היה יעקב באותה שעה זקן אלא נער כשנתברך כי הכתוב מעיד כך והוא אומר שהיה בן ס"ג שנה, וי"ד שנה שאמר שישב בבית עבר²⁰ הא לך ע"ז שנה זו שנים בבלהה [צ"ל: בבית לבן] הא לך פ"ד שנה שיעבוד וישמור צאנו וזה הבל ורעות [רוח]. ואומרו שקפצה לו הארץ²¹ איננו נכון.

וילן שם כי בא השמש. הוא מעצמו, לא בעדו²², עד שלא היה יכול ללכת משם ושכב באותו מקום.

14 כאן הדין קרוי ומודבק.

15 מלים אלו לא רק שהמוחקן העביר עליהן את קולמוסו אלא גם תקנן וכתב מעליהן "לא פירש הרב".
16 נוסף על הגליון: "במורה בחלק שני בפרק ל"; ולדברי המחבר יש להשוות את פירושו של ר' משה הגרובני "כי המים אשר מעל לרקיע הוא החלק הקר מן האויר... ואמנם נקרא מים למה שהוא הלח יעורב בו בכל חלקיו ולא יתהוו ממנו המטר למה שזה חלק מהאויר הוא בעבור התהפכות הניצוץ...". ר' שם טוב ב"ר יוסף שהעתיק את דבריו הוסיף, "ותשקיף כי כל מה שאמרו חז"ל אמרו הפילוסופים".

17 בכ"י: "ולא השמים לארץ", אבל תוקן וזמל למלים סומן ב"י א. גם אלרבי טוען טענות אלו נגד פירוש רש"י: "... ואעפ"י שאלו הדברים אינם כפשוטם לא היה לו לדברם כל שכן לכתבם בספר, והאמת שכל מה שפי' בזאת הפרשה כלם נעשים מהקדמות מקובלות או הנחיות מדומות וכלם ישר רוח כי מי אמר לנו שהשמים נתהוו מאש ומים... ושאר דבריו אין להם על מה שיסמכו ואם להם סוד יסתירם בסתר אהליו. והנה אבאר המאמרים ולא אשא פנים לזקן כי לא אצדיק רשע...".

18 רש"י ב"ר יט, ג עפ"י ב"ר פ"ג אות י"ב, הוצ' תיאודור אלבק, עמ' 531 וע"י שם פמ"ח אות י"ב, עמ' 490.

19 עיין רש"י לבראשית יג, יג.

20 רש"י בראשית כח, ט עפ"י סדר עולם רבה פ"ב, הוצאת רטנר, ה ע"א, מגילה יז, א, ב"ר פס"ח אות ה'.

עמ' 733.

21 בראשית כח, י"א ורש"י בעצמו מוסר את המקור "כמו שמפורש בפרק גיד הנשה", (חולין צא, ב).

22 נגד פרש"י שפירש "ששקעה לו חמה פתאום שלא בעונתה כדי שילין שם".

וישכב. באותו מקום ואומר שלא שכב בבית עבר ²⁵ הוא הכל הבלים. וישלח יעקב מלאכים. מה שאמר מפי מורי שמעתי שאין המלאך אומר שמו כי השם שקורא לכל אחד כפי שליחותו ²⁶ גם זה אמת היא, אבל לא הבין המפרש. ויהי מקץ... נער עברי, אמ' כי לגנאי אמרו ²⁷, ואינו נכון כי אמ' נער ולא היה לו לומר דבר אחר.

ואלה שמות בני ישראל. בענין הע' נכנס להם שיבוש גדול, כי הוצרכו לומר שנולדה יוכבד בין החומות ²⁸ והכתוב מנה ע' נפש עם יעקב, שני' יעקב ובניו, וכשהשלים הענין אמ' כל הנפש הבא ליעקב מצרימה יוצאי יריכו כל הנפש ס"ו ששים ושש ובני יוסף שנים והוא הילך ס"ט סתם, ובוה השיבוש נפלו בשוחה עמוקה והוא שנולד משה רבי' עליה [= עליו השלום] שנת ק"ל לאמו, וראה איך העידה התורה שהיה פלא גדול והוא שילדה שרה בת צ' שנה ואמ' אחרי בלותי היתה לי עדנה [בראשית יח, יב] כי ילדתי בן לזקוניו [שם כא, ז] ואמר אם שרה הבת תשעים תלד [שם יז, יז], והדורות בכל יום היו גורעים מאורך השנים, ואיך לא היה כתוב בתורה הפלא הגדול שתלד אשה בת ק"ל שנה לאיש כמו משה ולא יזכור אותו בתורה. וכבר זכרתי ²⁹ כי לא היה ובאה התורה אלא לפרסם כל הנסים שנעשו לצדיקים, ועוד כי הכתוב העיר כמו שאמ' וילך איש מבית לוי ויקח את בת לוי [שמות ב, א] אלא על כורחך נולדה יוכבד אחר ביאתם למצרים שנים רבות, וזה אמת בלא ספק ³⁰.

ואלה המשפטים. אמר לפנייהם ולא לפני גויים, שאין מביאין דיני ישראל בערכאות של גויים. ויפה פירש ³¹.

לא תהיה אחרי רבים להטות. יפה פירש מעצמו ³² לא מדרשי חוכמה שאומרים שהוא מצווה להטות אחרי רבים והפך זה דבר כי לא אמר הכתוב אלא שלא יטה אחרי רבים וכ"פ ³³.

23 רש"י שם עפ"י ב"ר פס"ח אות י"א, עמ' 784.

24 ברש"י לבראשית לב, כט רק : "אין לנו שם קבוע משתנים שמותינו הכל לפי מצות עבודת השליחות שאנו משתלחים", אבל בכ"י : "ומפי ר' שמעון מורי שמעתי שאין רוצה לגלות שמו" וכו'. עי' בהוצאת ברלינר, עמ' 60 הערה כ"ה, ועי' ב"ר פס"ח אות ד', עמ' 922.

25 רש"י לבראשית מא, יב עפ"י ב"ר פס"ט אות ז', עמ' 1094.

26 רש"י לבראשית מו, טו וכו' עפ"י סוטה יז, א ; ב"ב קכ, א ; ב"ר ספ"ד אות ט', עמ' 1180, ועי' בהערה שם.

27 עי' לעיל עמ' 104 והלשון משובשת כאן, ואולי צ"ל : כי לא באה התורה...

28 טענה זו משמיע גם הראב"ע בפירושו לבראשית מו, כב "ובדרש כי יוכבד נולדה בין החומות. גם זה תימה למה לא הזכיר הכתוב הפלא שנעשה עמה (שהולדה) [שילדה] משה והיא בת ק"ל שנה ולמה הזכיר דבר שרה שהיתה בת תשעים... וכי אחיה חי כך וכך שנים דרך אגדה או דברי יחיד. והנכון בעיני שיעקב בחשבון...". ואת פרושו קבלו גם בעלי התוספות, עי' בדעת זקנים ובמנחת יהודה לפסוק הנ"ל ועיין בספרי בעלי התוספות עמ' 496 הע' 67 שם הבאתי תרוץ ליישב את התמיהה על אגדת חז"ל מתוך כתב"ד יתוסי תנאים ואמוראים. המחבר האלמוני לא חדש הרבה מבחינת הענין, אלא התריף את לשונו וסגנונו, בדומה לכך כותב אלרבי "והאומר יוכבד שנולדה בין החומות בסל שהיתה בחולידה משה בת מאה ושלשים שנה וזה חוץ מהטבע שהיה ענין שרה בת צ' וזמן קדום [נקודה זו חסרה אצל ראב"ע והיא העלתה ע"י המחבר האלמוני] וכל העולם נתפלא", פירושים לרש"י דף ע', ע"ב, וכבר עמד על כך בקיצור לפני זה, בדף ס"ו, ע"ב ושם הוסיף תמיהה, שאינה רחוקה מהליצנות : "ומזה אני נפלא איך עמרם נשא דודתו שמלתו כאמו והיה לה כבן וכבר היו מצויים על העריות ועכ"ז יצאו מהם בנים בתכלית החשיבות וכמוהו בני יהודה מכלתו, וישי מרות המואבית ושלמה משני לאוין ומי יודע מאנה יצא משיח והלואי ויבוא לפדותנו מהגלות".

29 שמות כא, א. אלרבי מוצא כאן סתירה בדברי רש"י : "כשידויק בוה נמצא שהוא סותר דבריו, כי בתחילה פ"י שהש"י אמר למשה לא תעלה על דעתך וכו' ובפ"י זה נראה כאילו היה מדבר לישראל, שלא יביאו משפטיהם למערכות הגויים אלא לדיניהם, ולא למשה", פ"ז ע"ד.

30 בלשון רש"י שמות כב, ב "ואני אומר לישבו על אפניו כפשוטו...",

31 אלרבי דוחה אף הוא את פירוש חז"ל וגם אינו מקבל את פ"י רש"י אלא אומר "אחרי רבים להטות, ר"ל במנהגים הראויים לעולם תלך אחרי הרוב".

וחדלת מעזוב לו. פעמים שאתה חדל כשיהיה הבהמה של גוי ואיננו נכון כי התורה הפך זה שלא יחדל מלעזור אפילו יהיה של גוי.³²

ויקחו לי. השואל מנין היו להם העצים שטים והמשיב שיעקב נטען, השאלה תוהו והתשובה בוהו כי היו נמצאים להם יותר מזולתם.³³

כי תשא. ויראו כל העדה כי בושש משה. האמת כי לא בלבד להם השעות, אבל הוא לא נתן להם זמן ולא מפורש בתורה והם לא ידעו מתי ירד כי לא היה יודע משה כמה זמן יעמוד שם ולא שערבבן השטן³⁴ וכל אותם ההבלים אשר כתב וי"א שעשה משה לאדוניו [צ"ל: לארונן] של יוסף³⁵ כי לא אמר הכתוב אלא וישם בארון במצרים [בראשית ג, כו] וכתוב אחד אומר ויקח משה את עצמות יוסף [שמות יג, יט] וכי התורה מפרסמת מפני דבר מועט ולא יפרסם אותו גם גדול, אלא האמת גודו אילנא וקציצו ענפיה [דניאל ד, יא], כי כל זה כוב בדו אותו מלבם אנשים ריקים סבבו לישראל להיות בשיבוש וחזורים לדברי אלהים חיים שהיא תורה שבכתב לדברי הבלים ודברי הבאי שהוציאו אותם מליבם.³⁶

פרשת פרה אדומה. טעמה מצאו וכ"כ הרמב"ם ז"ל בספרו היקר מורה הנבוכים³⁷, ועל מה שאמר שנסתלקו ענני הכבוד זה לא דבר הכתוב בו כלל³⁸, וכן אמרו שחזרו לאחוריהם גם זה איננו נכון כי הכתוב לא דבר בו כלל³⁹.

וקצותה את כפה. אמר המפרש כי הוא בממון כמו יד תחת יד⁴⁰, והנראה לפי העניין כי כריתת היד ממש וע"כ אמר לא תחוס עיניך [שם שם] ואין בזה ספק שזאת היתה כוונת התורה.

32 רש"י לשמות כג, ה עפ"י המכילתא משפטים פ"כ, הוצאת הורוביץ רדיבין, עמ' 325 וברייטא אחת ב"מ לב, סוף ע"ב, אבל בתוספתא ב"מ פ"ב הכ"ז (מובא בבבלי שם): "ראה חמורו של גוי חייב ליטפל בו כדרך שמיטפל בשל ישראל", ועי' במכילתא שם הערה 10.

33 רש"י שמות כה, ה וכו', טו עפ"י תנחומא תרומה אות ט' ותנחומא הוצאת בוכר אות ט' בלשון שו"ת, מהיכן היו הקרשים וכו', ועי' ב"ר פצ"ד אות ד', עמ' 1174 בש"ג ובהערות שם, וגם הראב"ע בפ"י שם תמה על המדרש, אבל יחד עם זאת הוא אומר: "והנה לא ידענו אם קבלה היתה ביד אבותינו שממציים הוציאו גם אנחנו נסור אל משמעתם, ואם סברא היא יש לבקש דרך אחרת ונאמר כי היה סמוך אל הר סיני יער עצי שטים", וכן כותב בפשטות ר' יוסף בכור שור בפ"י לשמות שם: "במדבר היו יערים שגדלו שם אותם עצים הקרויים שטים" מבלי להביא בכלל את המדרש.

34 רש"י לשמות לב, א עפ"י הגמרא שבת פט, א.

35 רש"י שם ד עפ"י תנחומא תשא אות י"ט, נטל הלוח שכתב עליו משה עלה שור כשהעלה ארונו של יוסף.
36 כאן כותב המשיג כקראי' ודוקא אלרבי גוטה לקבל את דעת ה"ש אומרים" ואלה דבריו: "ויצר אותו וכו' לפי דיוק הפסוק נראה שאהרן כיון לעשות טלסם בצורת עגל דכתיב ויצר אותו ר"ל עשה בתרט צורת עגל וכן יצא דכתיב ויעשהו ובעבור שאן החמה היתה במול שור גם הלבנה ואולם היו במחברת מאדים ושבתי בפנים השניים ממנו במבט שלישית והיה כל אחד קרוב לביתו או לגשיאות יצא העגל הזה, ונראה כי כן עשה משה כשהעלה ארונו של יוסף כי אמר עלה שור, ואני התבודדתי מעם בזה וראיתי בו מה שראיתי ונראה שמשה עשה הנהגה כבדת שמות הקדושים כשהעלה ארונו של יוסף כמו שנמצא זה רמזו בספר העגולים של ר' בן מנחם דרקנט ובבבלי ספר היצירה לה' יוסף בר' שלום ומי שלא למד חכמה ולא דעת קדושים לא ישיג בדיעת זה", צ"ה ע"ג. ספר העגולים של ר"מ מריקאנטי אינו ידוע לי, פרופ' גרשם שלום אמר לי שהכוונה, כנראה, לספר חיי עולם הבא על שם ע"ב של ר' אברהם אבולעפיה, הנקרא גם ס' עגולים, באור ספר יצירה לר' יוסף בר' שלום הוא פ"י ספר יצירה המיוחס לראב"ה, כפי שהוכיח ג. שלום, ק"ס ש"ד, עמ' 286-302.
37 המכון לדברי רש"י במדבר יט, ב עפ"י הגמרא יומא סו, ב. גם אלרבי, חוקת לא, ע"ב, מעיר לדברי רש"י "ולא נראה שאין שום חוקה ומצוה שלא גודע טעמה לחכמים אבל לא להדושים", אבל הרמב"ם בעצמו אומר במד"ג ח"ג פמ"ו: "... אך היות סהרתה — של הצרעת — בעץ ארז ואזוב ושני תולעת ושני צפורים, כבר גודע טעמם במדרשות, ואמנם אינו נאות בכונתנו, ואין לא ידעתי עד היום טעם אחד מהם ולא טעם עץ ארז ואזוב ושני תולעת בפרה אדומה...".

38 רש"י לבמדבר כא, א עם ציון המקור "כדאיתא בראש השנה", ג, א.

39 רש"י שם ד עפ"י סדר עולם רבה פ"ט, ועי' ברש"י שם כו, יג עפ"י הירושלמי יומא פ"א ה"ה.

40 דברים כה, יב כדרשת הספרי פ"י רצ"ג וכן פירש גם הראב"ע.

קללות שבמשנה תורה מפי עצמו אמרן ושבתורת כהנים מפי תגבורה אמרן⁴¹ וזה היפך דכריהם
אומרן כל התורה אפילו עטרות ודיבון ניתנו למשה בסיני⁴². אמר לא אוכל עוד לצאת ולבוא
[דברים לא, ב] שהיה בן ק"כ שנה ומי שהיה [יותר] מק"ל לא כ"ש⁴³.
וג"כ מעשה עוג יותר היה ראוי שיהיה א' מהאבות או משה רע"ה זה השעור יותר מעוג שהיה
רשע גמור⁴⁴ אלא האמת היא כי כל אותם הדרשות בדו אותם בליבם תועי רוח והיו חוטאים
והחטיאו את תורת ה' תמימה משיבת נפש.

נספח

פירושו של ר' מנחם בר' שמעון מפושקייירש לירמיה וליחזקאל

ראה לעיל בע' 102

ר' בנימין מטודילא מונה בין החכמים שמצא בעירו של הראב"ד את ר' מנחם. אין ספק שהוא
בעל הפירוש לס' ירמיה ויחזקאל שבכ"י פריס 192. העתק מכ"י זה, שנעשה בשעתו ע"י יאפ"ז
(ישראל איסר פרח זהב = גולדבלום) נמצא בבית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי (Heb. 8° 871).
הפירוש לירמיה פותח בהקדמה קצרה: "המלמד אדם דעת יביני לדעת בספר ירמיה החוזה לפרש
בו כל סתום ויגלה לי אני עבדו המחבר מנחם בר' שמעון שמי הבא לפרשנו וגם בכתב הדקדוק
לבארנו ומאתו אשאל העוזר אשר כל כושל עוזר לתחל אותו ולכלותו ואחלי יכונן בו זממי, יתמוך
אשורי במעגלותיו בל ימוטו פעמי והמסתכל בספר יוציאנו בחסדו לזכות מכל שגגה וטעות שימצא
בו, כי אין בינה שלמה חוץ מיוצר רוח אדם בקרב". בסוף הפירוש לירמיה נאמר: "והש"י שהוציאנו
מבית האסורים ונתן כסאו ממעל לכסא המלכים והשרים יוציאנו מהרה מיד הצרים ואכזרים אשר
היינו בתוכם נאסרים וירוממנו לרשת ארצנו וישיב לנו כבודנו, ושונאינו ירדו למטה תחתינו
וייראנו ויקומו מפנינו לקיים בנו חזון הנאמר כה אמר ה' גואל ישראל קדושו לבזה נפש למתעב גוי
לעבד מושלים מלכים יראו וקמו שרים וישתחוו למען ה' אשר נאמן קדוש ישראל ויבחר. ברוך
לעד יוצרי, למדני ספר ולשון עברי, והנחני בדרך ישרה לחבר זה הספר שנת תתקנ"א ליצירה".
את פירושו ליחזקאל הוא פותח במלים: "גאם מנחם בר' שמעון נ"ע מפשקייירש המחבר זה הספר
זה הנביא הגלה עם הגולה בראש הפרק. והנה אני המחבר במראות לא אוכל לראות ולא מצאתי
אדם שיבינם. רק אדבר בהם מעט דברים נוחים ופיר' בשם ר' שלמה ז"ל ופירוש כל מפרש
טוב אביא בספרי לשמו והקורא בספר ידני לזכות מכל שגגה וטעות שימצא בו ויגן עלי בחסדו,
כי אין התום וההשלמה בלתי לה' לבדו...".

דרכו של ר' מנחם לפרש פשוטו של כתוב ועל פי הדקדוק. אין בפירושו מהחקירה, הוא נוהג
לסכם בקצרה את דברי הנביא ואח"כ לפרש את הפרטים, ולפעמים הוא בעצמו אומר: "והנה עברתי
דרך כלל על הפרשה הזאת ועתה אפרש כסדר" (יחזקאל יג יח). מקורותיו הם פירוש רס"ג, ר'
חננאל, מנחם נ' סרוק, דונש, ר' יתודה המדקדק הוא ר' יהודה נ' חיוג, ר' יונה מרון נ' גאנת,
ר' משה הכהן הוא ר' משה נ' גיקאטילה, רש"י, הראב"ע, מורו של המחבר ר' יוסף קמחי ובנו ר'
משה⁴⁵, ואף יפת הוא הקראי יפת בן עלי הלוי. הבאות מרובות אלה עושות את הפירושים של ר'

41 רש"י דברים כח, כג כדברי אביי מגילה לא, ב.

42 המכון לדברי הגמרא ברכות ה, א. לעולם יסלים אדם פרשיותיו עם הצבור שנים מקרא ואחד תרגום
ואפילו עטרות ודיבון". 43 הוא מבקר כאן את האגדה על יוכבד, ע"י לעיל עמ' 105.

44 הכוונה לדברי רש"י דברים ג, ב. "ויבא הפליט והוא עוגי, וע"י רש"י לבראשית יד, יג ובש"נ בהוצאת ברלינה,
עמ' 22, והוא עפ"י ב"ר פמ"א אות ח, עמ' 415. המחבר האלמוני טוען שראוי היה שהאבות או משה יארכיו חיים
יותר מעוג.

45 ור' משה קמחי בר' יוסף ז"ל אמר... ועל דעת רבי אביו ר' יוסף קמחי ז"ל בן פירושו... ובמקום אחר
"ואדוני רבי ר' יוסף קמחי ז"ל פירשו בענין אחר ור' משה קמחי בנו פי...".

מנחם למקור חשוב לפרשנותם של קדמונים. אולם ר' מנחם אינו מאסף בעלמא אלא הוא מרחיב ומפתח את פירושי קודמיו⁴⁶, שוקל את ערכם, מסכים להם תוך התפעלות⁴⁷, אבל הוא גם מבקר אותם ודוחה את דיעותיהם מפני הפירושים שלו.

לדברי ר' חננאל ליחזקאל כח, יב הוא מעיר: „והתימה מר"ח ז"ל שאמר כי בעבור שטען על עצמו אלהות קראו נגיד... והנה לפי דעתי רחוק ממחשבת האדם לחשוב על דרך הפשט שיחשוב מעצמו שהוא אלוה, גם כן נבוכדנצר ופרעה רק דבר הכתוב על רוב גאותם שאינם יראים הש"י מפני רוב הממשלה והכבוד שנתן להם הש"י כאילו יחשוב כל אחד מעצמו שהוא אלוה ולא יצטרך להם הבורא יתברך וגאות זה מלך צור היתה בשנים ברב חכמה ועושר כאשר ראינו בפסוקים הבאים אחרי כן"⁴⁸. בדומה לכך הוא מבקר את פירושו של רש"י ליחזקאל לו, ב, וכאן הוא מקדים את פירושו: „והעבירני סביב הבקעה לראות כמה הם העצמות רבות. ר' שלמה ז"ל פי' כי העבירו סביב בעבור חיותו כהן ולא נכנס שמה ואתמה אני עליו בעבור הכתוב עליו בתוך הבקעה, ואם יטען טוען לצד, אשיבנו הנה כתוב בתוך הבקעה והיא מלאה עצמות, ואחר שהוא מראה סרו כל הטענות ואין לדקדק בדבר"⁴⁹. אין ר' מנחם מזכיר במפורש את הראב"ד, אבל ייתכן שהוא מתכוון אליו בפירושו ליחזקאל טז, לו: „נחשתך מלה זרה ונכריה וגזרו אותו מלשון רבותינו שאמרו נחשתו של תנור⁵⁰ ופירושו תחתיתו והוא כינוי ערוה... ושאלתי לאחד מחכמי התלמוד למה התחת נחשת והוא השיב מפני שחזק וסובלת מהתשמיש הרבה"⁵¹. חבורו של ר' מנחם בר' שמעון ראוי לתשומת לבם הן של חוקרי פרשנות המקרא והן של תולדות הדקדוק העברי⁵².

46 „וזה פי' היה לר"ח ז"ל רק הוא לא פי' טעם המלים כי אני פירשתיים כן והנה הוא לשון פירושו...".

47 „כן פי' ר' שלמה ז"ל ומה טובו דבריו", „כן פי' ר"ח ז"ל ומה מתוקים דבריו מדבש".

48 הראשון שפרסם את סבי הפירוש היה ל. דוקס ב-Litteraturblatt des Orients 1847, מספר 33, עמ' 514:520; הוא גם לקט פירושי הר"ח ליחזקאל, שם 1848, מספר 14, 210:214, ומשם הועתק ע"י א. ברליגר, במגדל חננאל" בחלק העברי, עמ' 43, אולם מלאכתם לא נשלמה וישנם גם פירושי ר"ח לירמיה.

49 גם הרד"ק דוחה בטענה דומה ובלשון אחרת את דברי רש"י. הרד"ק כתב את פירושו לנביאים אחרי 1205, ראה במבוא האנגלי של פינקלשטיין למהדורתו של פי' רד"ק על ישעיה, גיריווק תרפ"ו, עמ' xix. „ייתכן שהרד"ק כבר השתמש בפירושו של ר' מנחם או ששיניהם קיבלו את הדברים מפי ר' יוסף קמחי.

50 כלים ה, ג וע"י בפי"ג הוצאת י. ג. אפשטיין, עמ' 16.

51 וע"י ברד"ק שם והסברו שונה.

52 העתק כה"י שבספרייה הלאומית והאוניברסיטאית היה ברשות מ. ברול, ברלין, לינדנשטרסה 48/50. על שולי הגליונות של כה"י נמצאות הערות רבות כהכנה להוצאת החבור לאור. נמצא גם נספח, שבו נלקטו פירושי ר' משה קמחי לירמיה וליחזקאל, תוך השוואה עם ספר הדקדוק שכל טוב לר' משה בהר"ש בן אחיז של ר' מנחם שהו"ל ע"י אברהם רפאל מאיר, קראקא תרנ"ה, ועם פי' של ר' משה בן ששת ליחזקאל, הוצ' ס. ר. ורייבר.

מלואים ל"ספרות יהודי תימן" (ביבליוגרפיה)¹

מאת

יהודה רצהבי

למס' 4: חבצלת השרון. כ"י זה נרכש בזמן האחרון ע"י ביה"ס הלאומי (Heb 8° 2428). בדיקת החיבור מגלה שכולו עוסק בצורת אותיות הא"ב. הוא מחולק ל"נתיבות" — נתיב נתיב לכל אות מאותיות הא"ב. ניתוח צורת האות מלווה ברמזים ודרשות מן הקבלה הסובבים על אותה אות. נוסף לחקר צורת האותיות דן החיבור באותיות הגדולות והקטנות שבמקרא, בצורות הסופיות של אותיות כמנפ"ץ, בניקוד ובטעמים, והכל משולב בדרשות מספרות המקובלים.

מן ההקדמה: "בשמך רחמנא / ועלך רחצנא / נאם הצעיר אבנר בר נר השרוני² י"צ. עלינו לשבח לאדון הכל יחיד העולם כולו / יוצר השמים ורוקע הארץ בחילו / ... הדור אתם ראו והבינו סתרי תעלומה התורה הטהורה הקדושה המפוארה / אשר נתנה מפי הגבורה / על יד ציר עניו נאמן נקרא / בגבורת חסין יה נורא זה שמו. דע בן אדם והבן זה הסוד המושל / האמור על פי הקבלה / בסוד סתרי צורת האותיות / איש על דגלו באותות / ובדקדוקן האמתי על פי מה שהשיגו חז"ל בידיעתן ובשמות שיוצאין מהן על פי מה שהעתיקו הסופרים ז"ל איש מפי איש מפי משה רבי ע"ה מסיני כמו שתראה. ומן השמים יספיקו בידינו ויסייעו אותנו ויורונו הדרך הנכונה ולכתוב אותיות הכי"ס³ על תמונתן וסדורן בקצור, כי אין דבר חדש תחת השמש, כי העיר השם יתעלה את רוחו ומלחו שם על לשוני לתקן אופני צורת האותיות כל אחד על יסודו ועיקרו... ואני הדל באלפי, צעיר התלמידים, רך בשנים, כשחברתי ואני בן תשע עשרה שנה, לכן אשאל מאת השם ית' ואתחנן לפניו, ממכון שבתו ישיגו ברחמי עלינו, ויהי נועם ה' אלהינו עלינו ומעשה ידינו יכונן וכו'".

כ"י זה של ביה"ס הוא אוטוגרף של המחבר. בראש הספר מצורף — בכתב ידו של המחבר — הערוך הקצר ומגלת אסתר, ובסופו ליקוטים מספר הזוהר. בשולי "הליקוטים מהזוהר" כותב המחבר בקולופון: "ושלמו אלו הליקוטים מהזוהר יום ב' י"א לחדש סיון שנת אתתק"ע לשטרות [1659] / תהא סוף וקץ לכל הצרות / תחלה לכל הבשורות / לחיין אריכין / ולשנין נפישין / אמן. ספרא זכריה⁴ בן אברהם אלבשירי שצ"ו שושר"ש". בהצעת גליון נרשם בכתב מאוחר: "אתנגין ספרא רבא אבנר בר נר השקני יום ששי ב"ך באב י"ל [= ייהפך לשון] שנת קע"ב וסימניך ותצננהו ש"י [= שלשה ירחים (שמות ב, א)] להנחיל אוהבי י"ש נרמו לעליית נפשו למרום; הכותב מקשר גוסריקון של ש"י עם הדרש של ריב"ל על הכתוב "להנחיל אוהבי י"ש" (משלי ה, כא), ר' עוקצין פ"ג] משה הצעיר". לפי זה נפטר המחבר בשנת אתתקע"ב לשטרות (התכ"ו ליצירה).

למס' 6: חלקת מחוקק. מחברו, ר' אברהם אלישיב, נפטר בהתקפ"ס (1829) [ענין "סערת תימן" ע' קע"ג]. למס' 8: מדרש הגדול. ספר שמות במלואו ממדרש זה הופיע בהוצאת מוסד הרב קוק, ירושלים תשס"ז. למס' 10: סגולת ישראל. כה"י שברשות מוסד הרב קוק (19/23) נושא את השם "שארית ישראל". למס' 11: נור אלטלאם. גרסא "אתר"ם לשטרות (1327). ס"ד וצ"ל (1329). בינתיים גרסא על ידי יוסף קאפה, ירושלים תשי"ו.

למס' 19: מדרש הביאור. כה"י שברשות סעדיה יפת, שלפי שעה הוא כה"י השלם היחיד בעולם (חלס

1 ק"ס כ"ח 278-255; 409-394. ראה גם ק"ס ל"ג 111-117.

2 אבנר בר נר — הוא כינויו הספרותי של המחבר ר' יחיאל בשירי. את שמו האמתי והמלא מציין המחבר בסיום העתקת מגלת אסתר הנספחת לספר "ספרא חיים בא"מ אברהם בירב סעדיה אלבשירי".

3 כ"ב אותיות הא"ב וחמש הצורות הסופיות של אותיות כמנפ"ץ.

4 זכריה — הוא יחיאל הוא חיים (ענין מאמרי "לחקר השמות יחיאל זכריה וחיים", לשוננו, חוב' כסלו תש"ה).

ממדרש זה מצוי במחלקת כה"י של מוסד הרב קוק) נשתמר סוף ההקדמה למדרש, שבה מנמק המחבר על שום מה קרא למדרש "מדרש הביאור": "וקראתי שם מדרש זה מדרש הביאור לפי שבו אני מבאר עיקרי תורה שבכתב ועיקרי תורה שבעל פה ועיקרי דברי חכמים ומעשיותיהם". ההקדמה מסיימת בשיר "סמכיני ויהי לי למסעד" שהאקרוסטיכון שלו הוא "סעדיה בן דוד". כל ספר מסיים במכתם-שיר, שבו המחבר נוקב בשמו "אני סעדיה בן דוד". בפתיחה לספר "במדבר" מכסה המחבר את שמו "סעדיה" בחידה הבאה: קח נא אילי חנוכת המזבח עם פרי שבעת ימי חגיגה / וקח למנין דגלים עם חצי השם תמצא שמי בלא הגיגה. אילי חנוכת המזבח = 60 (ס), עיין במדבר 1 פח; פרי החג = 70 (y); מנין דגלים = 4 (ד); חצי השם (חצי שם הוי"ה) = יה. — ספר "דברים" פותח בשיר "חי העולמים שהוא מלך נאור" שהאקרוסטיכון שלו הוא "חזומק בן דוד" (חזומק באתב"ש הוא סעיד).

המדרש "ליקוט אנונימי" שמר גרידי מציין אותו כחיבור נפרד במדור "מדרשים שהידיעות עליהם פגומות" ("מגניי תימן", ע' 29) אינו אלא פרשה מתוך "מדרש הביאור", וכבר הוכחתי זאת במאמרי "מלואים לקטע ממדרש אלמוני על דברים" ב"היברו יוניון קולג' אניואל", כרך כ"ח, ע' א.

למס' 28: מדרש חמדת ימים. נדפס שנית ע"י יוסף בן אהרון חסיד, ירושלים התשס"ז. בהקדמה לספר מנסה ר' יוסף קאפה, ללא הוכחות מספיקות, לבסס את המסורת המייחסת את החיבור למשורר ר' שלם אלשבני, שנתערעה כבר ע"י כמה חוקרים.

למס' 50: גן החיים. החיבור בצורת סיוטה בכתב-ידו של המחבר נמצא ברשות ר' יוסף קאפה.

מס' 54 ג: ליקוטי תורה. ליקוטים על התורה מתוך ק"ו חיבורים. מאוחרים ברובם. המלקט: שלום בן יחיא. תקופת חיבורו ברי"ט לשטרות. כה"י ברשות שלמה הומי, חולון.

מס' 54 ד: ליקוטי כתובים. טעמים בדרך הקבלה והנוטריקון. מחברו: ר' שלום חבשוש בעל "שושנת המלך". אוטוגרף של המחבר ביד ר' יוסף קאפה.

למס' 59: חפצי האלהות. ר' זכריה הרומא במדרשו על שיה"ש (ר' מס' 68) א, יב, מוזכר חיבור בשם "חפצי האלהות": "כמו שנתבאר בחפיצה האלהית". אולי הוא חיבור זה או חפיצה (מס' 57). מחבר "חמדות ימים" (מהדורת י. חסיד, ע' כ"ד טור א') אף הוא מציין ספר זה בשם "חפצי האלהות".

למס' 69: זהה עם מס' 71 (עיין דברי ח' אלבעק על חיבור זה בתוך "הדרשות בישראל" לצונץ, מהדורה עברית, ע' 150).

מס' 74 א: שער שלוש מגילות. מדרש מאוחר בדרך הקבלה על ג' מגילות. כה"י ברשות דוד צ'אלעי, שכונת התקוה, ת"א.

למס' 75: מלאכת שלמה. יש לתקן: פירושו לכל ששה סדרי משנה נדפס בהוצאת המשניות וילנא תרמ"ו. מס' 79 א: בנין שלמה. הגהות על תלמוד, סדר קדשים וזולתו. מאת ר' שלמה עדני, מחבר ספר "מלאכת שלמה" (מס' 75). המחבר מוזכר חיבור זה בפתיחתו להקדמת הרמב"ם לסדר טהרות.

מס' 82 א: שרח אלשחיתיה. חיבור בהלכות שחיטה לר' נתנאל בן ישעיה, מחבר מדרש "נור אלס'לאם" על התורה (עיין "מאור האפלה", מהדורת יוסף בן דוד קאפה, ירושלים התש"ז, ע' 10).

למס' 103: לחם תודה. עקב נדירותו של כה"י מן הראוי להצטיק כאן חלקים מהקדמתו, שיש בהם עניין לא רק לחיבור אלא אף לתקופת המחבר והמצב הרוחני של היהודים בימיו.

הקדמת המצרף: "ידוע מאמר חז"ל לבן של ראשונים כפתחו של אולם וכי, אמר רב אשי ואנן כי אצבעתא בצירה לשכתה ע"כ. ק"ו בן בנו של ק"ו אנו בדור הזה שגברה יד האויב עלינו ובכל יום ויום אומרים הב הב ממון, מס וארנון, כי יתן בביס עינו במיעוט פרנסה וחסרון כיס, וכמעט שלא נשאר לב להבין התורה ולהעלותה על לב. ובהיות ראיתי בעצמי שבעונותינו הרבים אני קשה לכנס ומהר לשכת כי ביטול השקידה וקוצר המשיג ועומק המושג וחמדת התאוה הוא הגרמא בנויקין, על כן יעצוני כליותי שטוב לעשות קיצור דיני הלכות שחיטה וטריפות מקובץ מכל הפוסקים ז"ל כפי מנהג טה בק"ק צנעא יע"א, כי שליחות היר בקולמוס היא מסוגלת להיות לי למוכרת. ולא לכם החכמים עשיתי זה רק לעצמי או גם לאחי ורעי בני גילי הילדים אשר כגילי, ואף כי אני פחת הערך, יהי לבן עלי רך, ואל תדבר עלי פרך. כי ידעתי שרבים מהתלים על עשות ספרים חדשים, אמור אמרתי יעבור עלי מה, כי מאתי אין מאומה, כי אם מדברי החכמים עולי הרמה. ולהיות שכבר טרח והאריך

בפלפולים נאים, טובים ונעימים, לחוק ולסעד המנהג מדברי הפוסקים, ראשונים ואחרונים, הוא הרב המובהק המפורסם מהרי"ץ נע"ג בספרו "זבח תודה" על כן בחרתי בו לקצר דבריו ולחסות תחת כנפיו. זאת ועוד אחרת, ראיתי כי הקיצור שעשה הרב הנזכר הנקרא "שערי קדושה" הוא בתכלית הקיצור וכמעט שרוב הדינים שהעלה בספר ז"ת לא נזכרו בש"ק, על כן אמרתי לעשות קונדרים זה סביב לש"ע להשלים ולמלאות דבריו מניה וביה ולחבר את האהל להיות אחד ושניהם כאחד טובים, ועוד הוספתי בו קצת מדברי הפוסקים מה שלא הוזכר בספרו ז"ת. וזה שמו אשר ראוי להקרא בו לחי"ת כי הוא לוקח מז"ת וא"א ללח"ת תודה בלא זבח תודה. זאת ועוד אחרת כי שם זה עולה כמספר שמי במילואו עם הכולל ועם כינוי הדל אני הצעיר יודת יודתה (דהיינו יחיה) בן לא"א כמהר"ר יהודה בן יחיה, מעתה ומתחנן לפני האל, להתיר לב הערל, ויפתח לבי בתורתו עם אהבתו ויראתו לעשות רצונו כחפצו אני וכל זרעי אכ"ר.

בהקדמתו השנייה עומד המחבר על ירידת התורה בימיו ועל קוצר השכלתם של השוחטים, בין השאר הוא כותב: "הא כמה שני והא כמה דרי יושבים גולים ומטולטלים בארצות מונינו, ועל חנם הרבו פצענו, ובסבתם רבו פשעינו, ומתורתנו הקדושה השביתנו, עד שבעונותינו הרבים ח"ו אבדה חכמתנו ולא תמצא תורה אלא באחד מעיר ושנים ממשפחה. וכולי האי ואולי. ובפרט באנשי הכפרים שעברתי בהם בגלותי שלא נמצא אתם לא שולחן ולא מפה, לא נש"ר ולא תלמוד לא מר"ן ולא רבן מעוני ביום ופחד כלילות. והשוחטים והבודקים נמצאים אצלם קונדרים שונים מדברים חידות וחידוים ורוב עיקר הדינים עוברים, על כן קנא קנאתי לאזור חלצים כפי כחי לזכות את הרבים בקונדרים זה שקראתי לח"ת שכמעט כל ה"ש וטרפויות באו לשם, וכאשר ראיתי שהוא מעט הכמות ורב האיכות ואף שימצא ביד כל אדם להיות לו למזכרת עיר"ן על כן יעצוני כליתי להוסיף בתחלתו הדינים הנהוגים אשר הובאו בש"ע ופוסקים שהשמיים מהרי"ץ ז"ל ולא הובאו בש"ע כדי שיהיה הספר הזה כלול מכל ולא יחסר כל בו".⁵

(בשולי אחד הפרקים נרשם התאריך "יום ב' חוש אלול י"ו בחדש, ברי").

למס' 107: שם החיבור הוא "שערי רחמים", שכן כותב המחבר בהקדמתו: "זה ספר שערי רחמים ועמו נחל הבשור שניהם תואמים, בשם הלכות שחיטה וטריפות כלולים". הקולופון מסיים במלים: "ותהי השלמת ספר זה בס"ד בתרין בשבא דהוא י' יומין לחדש ניסן שנת אשרי כל חוכי [הערת שולים: פי עם המלה] ל"ו לפ"ק במתא אלמאידה תתבני עד דתשתכלל ירושלים בובק"א [בעגלא ובזמן קריב אמן].

בשולי הגליון נמק המחבר את שמות החיבורים: "פי" זה על דרך מה שחז"ל שחיטה הוא רחמים שלה. וזה נרמז שם המחבר אביו ומשפחתו הצריכים לרחמי שמים. כי ש ע ר י ר ח מ י מ עם אותיות רחמים [עולים] של מ בש א ר י⁶ וכן זה ספר באותיותיהן גם... במ"ק בגי' מעודד עם שם הכולל⁷ וכן נחל [במ"ק] י"ו ושלם עם האותיות... (מטושטש)".

מס' 111 ח: יברך הובח. הלכות שחיטה לר' יחיא ב"ר חיים קרח. נפטר במצרים בשנת ברליה לשטרות. כבן פ"ה כמותו. אוטוגרף של החיבור בידי יהודה נחום, חולון (לא ראיתי). מלבד חיבור זה חיבר ר' יחיא קרח טעמים על התורה בדרך הסוד, גימטריאות ונוטריקון, ואף פיוטים וסליחות (מפי ר' יוסף קרח). מס' 111 ט: כלי חמדה. פירוש על "שערי קדושה" למהרי"ץ (עיין מס' 97). מתברר: שלום בן משה חראץ. כה"י ברשות יוסף בן יהודה חראץ, ת"א.

מן ההקדמה: "וליקטתי הפירוש אנכי שלום הקטן יצ"ו וקראתיו כלי חמדה שהוא חמדת הלבבות. ועוד כלי חמדה ג' אד"ם חכ"ם עם האותיות. ע"ש הפסוק חכמת אדם תאיר פניו, שהעוסק בספר זה פניו מאירים כחמה". מס' 111 י: ספר הזכרון. קיצור הלכות שחיטה והלכות טריפות. ראשית החיבור נותרה בידי מר יהודה משאט, ת"א.

מס' 111 יא: שלמי חגיגה. לר' שלם מנצורה. פירוש על "שערי קדושה" (מפי ר' יוסף קאפח).

5 מתוך כ"י שברשות סעדיה יפת, ת"א.

6 שערי רחמים עם אותיות רחמים עולים 883 וכן שלם בשארי.

7 זה ספר במ"ק עולים 28. מעודד במ"ק עם מספר החיבות של שלם בשארי מעודד עולים 28.

מס' 111 יב: תורת זבח. על הלכות שחיטה ובדיקה. ר' יחיא עמוד, מהדיר "מקור חיים" (מס' 100) מעתיק בהקדמתו קטעים מספר זה, ומודיע בשער כי בעת ההדפסה הוסיף מתוך חיבור זה "חידושי דינים וטעמים וסדר הבדיקה".

מס' 111 יג: ספר מאור עין. פסקי דינים בהלכות שחיטה "אשר אסף וקבץ אדונו מורנו ורבנו ועטרת ראשו כמהר"ר שלום ק' כמהר"ר מנשה ושכ"ת שלום עם המלה עולה מאור עין. והוא פסקי דינים / לכל ענינים / מפי הרבנים / נטע נאמנים / באיסורא והיתירא / פשט וסבירא / ודקדקי הגמרא / ולא יטעה הקורא בו / כי יאחזו בנתיביו / וישם העונה סביבו / וישפיל עצמו באימה / ויהיה ירא בחכמה / ולא יקל ראש בעצמה / ויהיו עיניו למול תולה ארץ על בלימה / ויזכה להגות בתורת התמימה אכ"ר". כתב-יד ברשות מוסד הרב קוק.

מס' 111 י"ד: תורת הזבח. דיני שחיטה וטריפות לר' עואץ כהן, רב ראשי באזור בעדאן והסביבה (נפטר י"ח בתשרי תרצ"ו). אוטוגרף בדי בני ראובן עודד הכהן, רבה של נחליאל ליד חדרה.

הקדמה: "הוא חיבור כולל דיני שחיטה ודיני טריפות / אמרות טהורות / בשם אמרן ברורות / מזוקקות ומנופות / מלוכשים בטעמים ופירושים המה לפופות / מספרי זבח ומקור חיים ופירושים המה גלופות / ועמהם איזה דינים מס' זכ"י תרועה עמהם פרופות / לרבות נפשות הצמאות והעייפות / ולאמץ ברכי דרבנו ולחזק ידים רפות / והוכרחתי לזה יען כי ראיתי בדורות הללו עיני שכל התלמידים מחופות / מלעין בפירושי הספרים הנזכרים אשר הם טובות ויפות [1] / על כן שמתי להכות ופירושים הכל מקשה א' כמאכל בתוך קופות / לכות את הרבים למצוא הלכות פסוקות / בחירוצים אליבא דהלכתא בלי קושיות ופרכות / וגלוי לפני ה' שלא לכבודי עשיתי זאת / כ"א לכבודו הוא אדון הנפלאות / אולי יאיר עיניו ויצילנו משגיאות / ויגאל שכינת עוזינו ויעשה עמנו לטובה אות / וישפיע לנו שפע רב ושלומות.

וקראתי שם הספר הזה תורת הזבח כי כן הוא נאה לו. כי כשמו כן הוא. ועוד כי תורת במ"ק עם האותיות עולה בגי' שמי עוד"ד. הוב"ח במ"ק עולה בגי' ב"ן יפ"ת... כת דברי מקוה חסדי אל / הדל באלפי ישראל / צעיר הזאן עודד בן יפת כ"ץ ס"ט נע"ג. שנת זבתחל מ'קל"ך ומצאנך ליצירה לפ"ק [תרפ"ב].

למס' 130: שרח אלהיבור. קונטרסים בודדים מחיבור זה, הכוללים חלקים מספר אהבה, זמנים, אישות ושחיטה מצאתי בידי נסים וחש, פתחתהו.

הלכות שחיטה פותחות בהקדמה זו: "קאל אלחכים יחיא בן סלימאן אנא למא שרחנא בעץ' הלכות מן אלחבור ראית אן נשרח עלי הלכות שחיטה אכתיר ממא שרחנא עלי סאיר אלגמל לחאגת אלנאס אליהא אכתיר מן גירחא. והדי אבתי אלקול". [תרגום: "אמר הרופא יחיא בן סלימאן: כשפירשנו מקצת הלכות מן החיבור ראינו לנכון לפרש הלכות שחיטה יותר ממה שפירשנו שאר ההלכות כיון שהבריות זקוקים לתן יותר מלזולתן. וזה פתח דבריי"]. "יהי רצון ורחמים מלפניך ה' חילי / לכוון מחשבות לבי ולישר שבילי / ולסמכני כאמתך ולתמוך גורלי / ולהשפיר נחלתי ולהפיל בנעים חבלי / ולמלאות תאות לבי ולהפיק משאלי / ולתן לי מענה לשון ולהאיר את שפלי / ולהיות ירך עמי לבל תמוט רגלי / בעת אפתח פי לפני קהלי / לדרוש במשפטי מצות שצוית עלי אלי / ללמוד אותם ולהורות בהם בתורת מאכלי / והם עניני השחיטה שנצטוו בהם פלילי / רצוני לחקור לדרשם ולעשות אותם למולי / למען אכל מפרי כפי ואשבוע משוב עמלי / ועל זאת אל תבישני מסברי כי עליך נסמכתי וממעי אמי אתה גואלי / ועתה כללכם רבותי ומרותי אל תבוז לי / ואל תשמהו בכשלי".

למס' 149: פירוש העברי ופירוש הגרי. מפאת חשיבות ההקדמה לשני חיבורים אלה מעתיק אני אותה כאן: "פירוש עברי קצר מעניני השחיטה ועלת הבהמה והעוף למה הוצרכו שחיטה. וכולן ממה שלקטנו והבנו מדברי רבותינו ז"ל אעפ"י שלא נזכרו שמותם בכל ענין. יהי שמם לעולם לפני שמש ינון שמם, לבד מהריק"א ז"ל שכתבנו שמו כי הוא משנה להרמב"ם כי לא עמד פוסק אחר בכל הפסקנים כמותם זק"ל. ועם פירוש ריק"א הבאנו מעט מהריב"א ז"ל ועם מעט מרבי ישמעאל הכהן. ועשינו כן לפי צורך השעה לתנוקות של בית רבן שלא הרחיבו בספרי הרבנים הגדולים, המה הגבורים אשר מעולם קודם בריאת העולם אשר מעולם אנשי השם. ופירוש הגרי מעט קטן וכן יקטן ויקטן עד שישתקע. והוא ערבי ומרוב השגאה קראתי שמו הגרי ולא ערבי, כי ערבי יקרב לעברי בסירוס האותיות. וע"ש הגר אמם נקרא כן. לומר: מה הגר היתה שפחת שרה כך לשון ערבי עבר

ללשון הקדש הוא לשון עברי. ואעפ"י שזאת הלשון מגונה בעיני ומנוחלת עד מאד לא נמנעתי מלהעלותה לפי צורך השעה שנצרכה לכך. ושלום על כל הולך בתומו ומדבר בלשון ישראל עמו והשם ברוך הוא יהפוך אל עמו שפה ברורה לקרוא כולם בשם ה' לעבדו שכם אחד, כמו שאמר ע"י חזון צפניה: כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה וגו' אכ"ר.

למס' 155: פירוש ספר המצוות. החיבור נמצא בידי ר' סעדיה גאון, ת"א. ששון מניח שהוא לזכריה הרופא, ואם כן הוא זהה עם מס' 151.

למס' 158: שאלות ותשובות. השאלות סובבות על פסוקי מקרא, מאמרות חז"ל ודברי הלכה וחכמה, הרמב"ם ועניני פילוסופיה. התשובות קצרות ותמציתיות ללא מו"מ. חלק מן החיבור המקיף מ"ה שו"ת ברשות ר' סעדיה גאון, ת"א.

ר' יחיא קאפה זצ"ל באגרתו על נבכי תימן ("מתומן לציון", ע' 149) מציין "קובץ שבעים שאלות ותשובות בעניינים שונים לר' זכריה הרופא". ייתכן שהמכון הוא לחיבורו של מנצור בן סלימאן אלדמארי המונה שבעים שו"ת. למס' 162: הערך מוסל בספק. הרמזים סובבים בנראה על איגרת — ולא על חיבור — שנשלחה מאת אברהם בן זכריה הלוי אל המשורר זכריה אלצאהרי ושכללה כמה שאלות.

למס' 164: תורת חכמים. להלן ההקדמה לחיבור מתוך כ"י שברשות שלום רצהבי: "אמר המאסף בהיות ראייתי בדורנו זה שרבו התלאות והצרות חולשות ובאות / ונתמעטו הלבבות / ונחסרו הדעות. וראיתי להרב הגדול הדיין המצויין מהרי"ץ שחיבר ספר שאלות ותשובות הנקרא ספר פעולת צדיק. ומסיבת דוחק הזמן ושערי דמעות ננעלו לא נחפשו הספר הזה בעיר זולתי שלשה ספרים א' הגה וא' הנה. והכל צמאים לשחות מימיו ולא מצאו מחמת מיעוט הספרים. על כן אורתי חיל וליקטתי המכון באותה שאלה ותשובה והעליתי אותה להלכה קטנה בלשון צח ויפה. הן מטעם שכל מי שירצה ללמוד השאלה אינו צריך אלא למסקנת אותה שאלה לא לשקלא וטריא, הן מטעם שאם יפור שכלו ברוב המשא והמתן יצא מהמכון, משא"כ אם ילמוד תוכן התשובה או ישמח לבו ותתבונן דעתו.

והוא יודע תעלומות כי לא נתבנתני לכבודי אלא לכבוד מהרי"ץ, שחיבר ס' שו"ת כדי להשתעשע באמרותיו. ולזה קראתי שם הקיצור תורת חכמים שלא יעלה על דעתך שממני יצאו הדברים אלא הכל מתורונו של חכם ששמו חיים שגימ' חכ"ם. והגני מחלה פני הלומד בסי' זה שלא יסמוך עליו אלא בשעת הדחק כשאין לו פנאי ללמוד. אבל כשיש לו פנאי ללמוד ילמוד בעיקר החיבור וימלא כריסו ממנו וימצא נחת רוח בשכלו."

למס' 170: שנת הדפסת התכלאל היא תרנ"ד ולא תרנ"ה. מהדורת צילום של התכלאל והפירוש הופיעה ע"י חיים שלום מחבוב, ירושלים תשי"ב.

מס' 198 א: פרי צדיק. ליקוטים מספרות הקבלה והמוסר לימות השנה, לשבת ולימים טובים. המחבר: צאלח בן יחיא (מס' 93).

מן ההקדמה: "... על כן ראיתי לחבר ספר קטן, ר"ל קטן הכמות ורב באיכות ותועלת כאשר תראינה עיני המעיין, שבו יתבארו דברים שצריך האדם להתנהג בהם עם כוונותיהם, וחלקתי אותו לשלושה חלקים. החלק הראשון כללתי בו ענייני שבת כיצד יתנהג אדם בשבת בתפלתו ובמאכלו ובדיבורו ובכל שאר הדברים הנוהגים בו.

החלק השני כללתי בו כיצד יתנהג אדם בימים של חול בדברים שצריך להתנהג בהם.

החלק השלישי כללתי בו ענייני ימים טובים כיצד יתנהג בהם. וכונתי בחיבורו כרי שיהיה לי לזכרון לכלתי אחסא... וקראתי שמו פרי צדיק עץ חיים על שם שאם יתנהג האדם כמה שנוכר ונכלל בו יקרא צדיק."

(חיבור אחר בשם זה לאותו מחבר עיין מס' 94).

קולופון: "נבצע זה הספר יום ראשון ב' לחשו תמוז שנת אני ה' בעתה אחישנה לבריאת העולם. חברותיהו וכתבתיהו לעצמי אני הקל והצעיר צאלח בן יחיא בן יוסף יצ"ו". אוטוגרף ברשות ר' שלום הלוי, ת"א.

על מקורותיו של המחבר נמנים הספרים הבאים: הזהר, עקידת יצחק לר' יצחק בן עראמה, מראות אלהים לר' מאיר גבאי, יורה חסאים, פרדס רמונים לר' משה קורדובירו, אורן ימים לר' שמואל בנבנשתי וספר היראה לר' יונה גירונדי.

למס' 209: דופי הזמן. באחד המקורות מכונה חיבור זה בשם „מעשה צנעא“ (עיין ש"ד גויסיין, „כ"י עברי ערבי על קורות היהודים בתימן“, ק"ט י"ד 257). „דופי הזמן“ נדפס בשלימותו ע"י ר' יוסף קאפח בשם: „ספר דופי הזמן לרבי סעיד צעדי“, ב„ספונות“ א' (תשי"ז) ע' קפ"ה-רמ"ב.

למס' 231: שרח אלקואעד. מתוך הקדמת המחבר: „בעד דאלך ראית אנא חסר בן אבא מרי שלמה נע"ג אבן אלמעלם תנצב"ה אן אתגרד לשרח אלקואעד, ומא חרכני לדאלך. אלא אני סמעת בשרח אלקואעד מן תאלוף בעץ, זמאנא פאשתקת אלי אלנטר פי דאלך אלכתאב, אד' פי אלקואעד מן אלעסר מא יהיג קלב כל משתאק אלי אלשריעה.

פלמא נטירת דאלך אלכתאב וגדת מולפה ז"ל למ ידכר אסמה פי כתאבה בל אנה ז"ל גמע פצול מן אלמנטק ואלדלאלה ומן כלאם אלחכמי ז"ל אלפצל נקלה בעינה ואלכלאם בנפסה בלא זיאדה ולא נקצאן. אלא וגד פיה ראית"ה מא או כלמה מסאולה. פטין ז"ל אן קד שרח אלקואעד בגמיע תלך אלפצול. והוא מני משכור עלי דאלך. לאן מא פעלה צאר ריאציה וואידא פי שוקי ופתח לדחיני אבואב אלטלב. ונבהני לאשיא כנת גאפלא ענהא וחרוני אן אתחרא פי מא אצ"ע. וסדר בצירתי נחו אלגרץ לאן באלמקאיסה בין אלארא פי אלאקואל ינתבה אלאנסאן עלי אלחק אלמחץ צירורה. ועלי אלגמלה אן כל מגתהד מציב לא סימא פי תורת ה' תמימה, כי טוב סחרה מסחר כסף. (כ"י של ר' יוסף קרח). [תרגום: „אתר זה ראיתי אני חסר בן אבא מרי שלמה נע"ג אבן אלמעלם תנצב"ה להתמסר לפירוש העיקרים. מה שהניעני לכך הוא ששמעתי על פירוש העיקרים שנתחבר ע"י אחד [מתכמן] זמננו. השחוקתי לעיין באותו ספר והנה מצוי בעיקרים קושי המסעיר לב כל חושק לתורה. כשראיתי אותו ספר מצאתי שמחברו ז"ל לא הזכיר שמו בספרו אלא קיבץ פרקים מתורת ההגיון וממורה נבוכים ומדברי חז"ל. והעתיק את הפרקים והמאמרים כמות שהם בלא תוספת ובלא חסרון, וזלתי אם מצא שם... או תיבה שאולה. ודימה ז"ל שפירש את העיקרים בכל אותם הפרקים. והוא ראוי לתודה ממני על כך, כי מה שעשה נתן לי מקום להתגדר בו והגביר חשקי ופתח לפני שכלי שערי בקשת החכמה ועוררני לענינים שהסחתי דעתי מהם והזהירני לבדוק יפה כל מה שכתוב, והדריך את תבונתי אל המטרה. כי על ידי הקשה בין הדעות שבמאמרים יתן האדם בהכרח דעתו על האמת הצרופה. כלל הדברים: כל המשתדל ישיג את המטרה ביחוד בתורת ה' תמימה וכו"ו].

חסר בן שלמה הוא הוא מחבר „סראג' אלעקול“ מאחר שבין מקורותיו הוא מזכיר מדרש זה.

מס' 232 א: אלמראקי אלי ימות המשיח (המעלות לימות המשיח). ספר מוסרי-פילוסופי, כתוב בשיטת „חובות הלבבות“ ודן במידות שאדם זוכה על ידן לימות המשיח. הקונטרס ברשות ר' יוסף קאפח (עיין „בסתאן אלעקול“, ירושלים תשי"ה, מבוא ע' 10).

מס' 232 ב: לשם שבו. מאת ר' שמואל צ'אהרי. ת"א, התש"ח. כ"ה פרקים בחכמת הפילוסופיה, שאובים מחיבורי הקדמונים, ומגמתם הארת תורתו של הרמב"ם. מצורף אליו „גתיב אור“ — באורים לקהלת בצורת שיח בין קהלת, יקה ואיתאל.

למס' 233: אלוגיו. גם הרב יחיא קאפח מזכיר חיבור זה באגרתו על נבכריתמן („מתמן לציון“, ע' 149).

מס' 240 א: מקאלה אלאלהאן (מאמר על הלחנים) לר' יחיא בשירי (מס' 4). מהר"ץ מזכיר חיבור זה בספרו „חלק הדקדוק“ (עיין „סערתיתמן“ לר' עמרם קרח, ע' ק').

מס' 240 ב: ספר קץ הנחתם. עניני מדות ומוסר, גאולה וחשובייהקץ. „אוסף דברי חכמה ובינת מדע אשר מעולם בתוון לדניאל בפרטי אומר במקראות ודברי סופרים אשר נכוננו מעולם“. נכתב בעדן בשנת התרפ"ה על ידי שלם בן שלמה בן יוסף לגוע חוטר. כה"י בידי בנו צדוק שלמה, בתים.

מס' 245 י"ב: שירי תימן. הוצאת חיים בן שלום מחבוב. ירושלים תשי"ג. ר"מ עמודים. צילום של „דיואן ירושלים“ (מס' 245 ו) בצירוף תולדות ר' שלם שבוי מתוך חוברת „שירייתמן“, והשלמות בדפוס של כמה שירים, בראש הדיואן ובסופו.

מס' 245 י"ג: הפץ חיים. אוסף גדול של שירייתמן בצירוף פירושי של ר' יחיא בן שלום קרח: משכיל על נגינות ומשכיל שיר ידיוות. הוצאת שלמה מקיסון. ירושלים תשי"ג. השירים והשירות סדורים לפי פתיחותיהם, בסדר א"ב ובסופם שירים לשבתות ומועדים. הוצאה הדורה ומשוכללת. שלמה בצורה יחסית להוצאות האחרות

שהופיעו עד כה בידי יהודי תימן. הדיואן הופיע בדוגמת "חפץ-חיים" (מס' 245 ט, ק"ס כ"ח 404) וכל השירים אשר שם הופיעו מחדש בהוצאה זו.

מס' 245 י"ד : ספר שירים. כולל כשלוש מאות שירים בסדר א"ב, בתוספת ברכות אירוסין ונישואין וכמה "קצור" (שירי-עם), הופיע בהוצאת אהרן בן יוסף חסיד (דפוס סלומון), ירושלים תשי"ג.
למס' 246-247. הפירושים נדפסו בדיואן "חפץ-חיים", לעיל מס' 245 י"ג.

נוספות למלואים של שמעון גרידי

(ק"ס ל"ג 115-117)

(א) קצור הלכות שחיטה וטרפות הריאה מדינים המצויים והרגילים תמיד בכל יום, מספר ש"ע עם הרבה חדושים מפוסקים האחרונים. כלכתא, התורה לפ"ג [התרי"א].

(ב) ספר מעין גנים. ליקוטים וחיזושים על שיה"ש בדרך הרמו והסוד. המחבר : סעדיה בן יוסף צפירה. נדפס בסוף "כסף צרוף" (מס' 52). החיבור מסתיים בפרק ד' של מגילת שיה"ש. מכאן ואילך הושלם בידי בנו של המחבר : יוסף בן סעדיה צפירה. לחיבור נספחו "דרושים להספד".

(ג) ספר שו"ת מאור דגל התורה. (בגוף הקונטרס מופיע על כל עמוד השם "שו"ת דגל מאור התורה") מרבים גאונים עמודי ההוראה. ע"י המו"ל אברהם בן יוסף המכונה אלשיך מעיר צנעא, ירושלים תרע"ג. כ"ד [?] דפים. הקונטרס כולל פסקי-דין של גדולי-התורה בעניני ממונות שנפלו בינו לבין אחיו.

מפתח שמות החיבורים

ערך ללא סימן בצידו מורה על הופעתו בהערות מר גרידי ותשובות המחבר עליהן (ק"ס ל"ג 111-117). ערך בצידו כוכב אחד מורה על הופעתו במלואים של המחבר הנדפסים לעיל (ע' 30-35). בצידו שני כוכבים על הופעתו בשני המקומות.

אגדתא דמגלת אסתר 69	* חבצלת השרון 4	** מלאכת שלמה 75
אור החור ב	החיים והשלום ט, 50	כתאב אלמסאחה יא
אזהרות יגר שהדווא ה	יחלקת מחוקק 6	מעאריג אלפכר 203, כ
באר הקר 105, ג	* חמדת ימים 28	* מעין גנים ב
בדיקות 93	יחפצי האלהות 59	* מעשה צנעא 209
בן ראמים ה	יברך הובח 111ח	מפי חכמים טו
* בנין שלמה 79א	ידי שלום י	* מקאלה אלאלחאן 240א
בסתאן אלעקול 223	* כלי חמדה 111ט	* אלמראקי אלי ימות המשיח 32א
* גן החיים 50	כתאב אלמסאחה יא	ט' המרגלית 132
* דיואן (חפץ חיים) 245יג	לחם משנה יב	* משכיל על נגינות 247
" (ספר שירים) 245יד	לחם שלמה 177	* משכיל שיר ידידות 246
" (שירי-תימן) 245יב	** לחם תורה 103	משל הקדמוני 235
דפי הזמן 209	* לקוטי כתובים 754	נבואת ישראל שבוי טו
דם צדיקים ה	* לקוטי תורה 354	נוה שלום 222
דקדוק התרגום 1	* לשם שבו 232	* גור אלטלאם 11
אלדרה אלמנח"ב 14	* מאור דגל התורה ג	* נחית אור 232
הורית הקורא 1	* מאור עין 111ג	ט' סגלות 176
השכל וידוע יג	מאמר השכל וידוע יג	* סגלת ישראל 10
* אלוגיו 233	** מדרש הביאור 19	ספר הזכרון 111
זבח פסח ז	* מדרש הגדול 8	ספר המחשבה 244
זבח תודה 96	מדרש אלציאני 61	ספר המרגלית 132
זבחי אלהים 104	מחברת צנעאני 1	ספר סגלות 176
זבחי שלמים 102	מחברת התיאון 1	סראג אלעקול 12
אלויג אלמציפרי ה, יט	מתנים יג	עבור שנים 199
* ט' הזכרון 111	ט' המחשבה 244	** עץ חיים 170

- ** פרוש הגרי 149
 • פרוש ספר המצות 155
 ** פרוש עברי 149
 • פרי צדיק 198א
 פתח האהל 121
 צרור החיים 50, כא
 קורות גלות תימן 216
 • קץ הנחתם 240ב
 קצור הלכות כג
 • קצור הלכות שחיטה וכו' א
 ראשי בשמים 119
 רביד הזהב 166
- רגשי הדת כד
 • שאלות ותשובות (למנצור בן
 סלימאן אלד'מארי) 158
 • שאלות ותשובות (לאברהם בן
 זכריה הלוי) 162
 • שארית ישראל 10
 שחיטות ובדיקות 91
 שיר חדש ה
 שלום ירושלים 193
 • שלמי תגיגה 111א
 • שער שלוש מגלות 74א
- ** שערי רחמים 107
 שרח אלאפאטי 220
 • שרח אלחיבור 130
 • שרח אלקואעד 231
 • שרח אלשחיטה 82א
 שתילי זיתים 118, כו
 • תורת זבח 111ב
 • תורת הזבח 111ד
 • תורת חכם 164
 תקון יששכר יי
 תשובות כו

מפתח שמות המחברים

- חבשוש, שלום 754
 • חסר, שלם בן שלמה 240ב
 חראץ', משה בן יהודה כג
 • חראץ', שלום בן משה 111ס
 • כהן, עואץ' 111י
 • מנצורה, שלם 111א
- נתנאל בן ישעיה 82א
 • עדני, שלמה 79א
 עמר, שלמה כו
 • צאלח בן יחיא (מהר"ץ) 198א
 ** צ'אהרי, שמואל בן אברהם יג
 כד, 232ב
- קרח, יחיא בן חיים 111ח
 קרח, שלום בן סעדיה כו
 • שלום בן יחיא 154
 • שלום בן מנשה 111יג

ספרות יהודי תימן
 גול-אביב

צָרֹר אִיגְרוֹת שֶׁל פֶּרֶץ סְמוּלֵנְסְקִין

אֶל יְהוּדָה לִיב גּוֹרְדוֹן

הוֹבֵאוּ לְדְפוּס ע"י

גִּדְלִיָּה אֶלְקוֹשִׁי

אַרְבַּעִים וּשְׁתַּיִם הָאִיגְרוֹת הַמִּתְפַּרְסְמוֹת כָּאן בַּפֶּעַם הָרִאשׁוֹנָה בְּדְפוּס, הֵן מֵתוּךְ אֲרִכְיוֹן יל"ג שְׁבַגְנוֹי בֵּית־הַסִּפְרִים הָלְאוּמִי וְהָאוֹנִיבֶרְסִיטָאִי בִירוּשָׁלַיִם, וְנִיתְּנוֹת הֵן כִּכְתָּבָן וְכִלְשׁוֹנָן, פֶּרֶט לְשִׁינוּיִם קְלִים בְּכִתְיִב וּבִפְיִסוֹק, לִמְעַן הַקֵּל עַל הַקּוֹרֵא בֶן זְמַנָּנוּ. אִיגְרָתוֹ שֶׁל יל"ג אֶל סְמוּלֵנְסְקִין, הִנִּיתָתָּ בְּסוֹף, מִתְפַּרְסְמָת מֵתוּךְ טִיוֹטָה שֶׁל תְּשׁוּבָה, שֶׁרָשָׁם הַמְשׁוֹרֵר עַל עֲמוּד רֵיק שֶׁל אִיגְרָת שְׂקִיבֵל מְסוּלֵנְסְקִין. לְעִיתִים קְרוֹבוֹת חֲסֵרִים בְּאִיגְרוֹת סְמוּלֵנְסְקִין הַתֹּאֲרִיכִים שֶׁל כְּתִיבָתָן, וּלְפַעְמִים הַתֹּאֲרִיךְ הוּא רַק חֲלָקִי — הַיּוֹם וְהַחֹדֶשׁ בְּלִבָּד, לֵלֵא הַשְּׁנָה. בְּכָל הַמִּקְרִים הָאֵלֶּה הַשְּׁלֵמָתִי בְּסוּגְרִיִּים מְרֻבָּעִים אֶת הַחֲסֵר, לְאַחַר שֶׁקִּבְעֵתִיו עַל סִמְךְ הַתֹּאֲרִיכִים שֶׁרָשָׁם יל"ג בְּשׁוּלֵי אִיגְרוֹת אַחֲדוֹת בּוֹמָן שְׂקִיבֵל, אוֹ בּוֹמָן שֶׁהֵשִׁיב עָלֵיהֶן, וְכֵן עַל סִמְךְ תַּכְנֵן. הוֹסַפְתִּי בְּשׁוּלֵי כָּל הָאִיגְרוֹת הָעֲרוֹת הַסֵּפֶר לְשׁוֹנִיּוֹת וְעִנְיָנוֹת. הַסִּפְרִים אַחֲדִים קְצָרִים, שֶׁרָאִיתִי הִכְרַח לְתִיתָם בְּתוֹךְ גּוֹף הַמִּכְתָּבִים, הִזְשָׁמוּ בְּתוֹךְ סוּגְרִיִּים מְרֻבָּעִים. הָאִיגְרוֹת שֶׁלְפָנֵינוּ לֹא רַק מִבְּהִירוֹת וּמִבְּלִיטוֹת אֶת הַיִּדִידוֹת הַכֵּנָה וְהַזְעָרָכָה הַהִדִּית הַגְּבוּהָה שֶׁבָּהֶן הִצְטִינּוּ הַיַּחֲסִים שְׁבִין יל"ג לְסְמוּלֵנְסְקִין, שְׁנֵי הָאִישִׁים הַמְרַבִּיזִים שֶׁל סְפָרוֹת הַהִשְׁלָלָה הָעִבְרִית בְּמַחְצִית הַשְּׁנִיָּה שֶׁל הַמָּאָה ה־19, אֲלֵא, כִּפִּי שִׁיתְּבֵרֵר מֵתוּךְ הָעֲרוֹת הַלּוּזָאִי, תּוֹרְמוֹת הֵן גַּם תְּרוּמָה נִכְבְּדָה לְהַבְהִיר פְּרָשִׁיּוֹת סְתוּמוֹת שׁוֹנוֹת הַקְּשׁוּרוֹת בְּחִיתָם וּבְפַעְלָם שֶׁל שְׁנֵי הָאִישִׁים הַנּוֹכְרִים.

פִּירוּשָׁם שֶׁל מוֹנַחִים לוֹעֲזִיִּים, רָאשֵׁי תִיבּוֹת וּקִיצוּרִים, חֲחוּזִים וְנִשְׁגִּים בְּאִיגְרוֹת וּבַהֲעֲרוֹת :

אֲבָצִיגַע [גֶּרְמָנִית] — הַדְּפָסִים.	נֹמ' [קִיצוֹר מִנוֹמֶעֶר, גֶּרְמָנִית] — מִסְפָּר.
אֲדֻרְעֶסֶט, אוֹ בְּקִיצוֹר אֲדֹר' [כְּנִ"ל] — כְּתוּבָה.	נ"י — נָרוּ יֵאִיר.
אִוִּפְלָאגַע [כְּנִ"ל] — מִהֲדוּרָה.	ס' — סֵפֶר.
ב"ה — בְּרוּךְ הַשֵּׁם.	ע"י — עֲמוּד ; עֲמוּדִים.
בּוֹגִין [גֶּרְמָנִית] — גִּלְיוֹן דְּפוּס ; גִּלְיוֹנוֹת דְּפוּס.	עֶסְטְרִיךְ [גֶּרְמָנִית] — אוֹסְטְרִיָּה.
דו"ש — דּוֹרֵשׁ שְׁלוֹמֶךְ.	עֶקּוּעַמְפֵּלָאר, אוֹ בְּקִיצוֹר עֶקּוּעַמ' [כְּנִ"ל] — טוֹפֵס.
ה' — הָאֲדוֹן.	פֶּאֶסֶט [כְּנִ"ל] — דּוֹאָר.
הג' — הַגְּבִיר.	פֶּאֶרְטָא [אִיטָלְקִית] — הוֹצָאוֹת הַמִּשְׁלּוֹחַ בְּדוֹאָר.
זֶאטֶץ [גֶּרְמָנִית] — סֵדֶר.	פ"ב אוֹ פֶּט"ב — פֶּטְרִבּוֹרֵג.
חֹב' — חוֹבֶרֶת ; חוֹבֵרוֹת.	פֶּלֶאֲרִין, אוֹ בְּקִיצוֹר פֶּלֶאֲר' — מִטְבַּע אוֹסְטְרִי בְּמָאָה ה־19.
יל"ג — יְהוּדָה לִיב גּוֹרְדוֹן.	פ"ס — פֶּרֶץ סְמוּלֵנְסְקִין.
כ"י — כְּתָבִיד ; כְּתָבִידִּי.	קֶאָרְעֶקְטוֹר [גֶּרְמָנִית] — הַגָּהָה.
מֹרִיָּה — מוֹרֵנוּ וְרִבְנֵנוּ הֶרֶב.	קֶרִיצְבֶּאֲגִי [כְּנִ"ל] — אֲרִיזוֹת שְׁתֵּי וְעֶרְבִי, צוֹרֵת־מִשְׁלּוֹחַ
מֹי"ל — מוֹצִיא לְאוֹר ; מוֹצִיאִים לְאוֹר.	לְדַבְּרִי דְּפוּס שֶׁהִיתָה נְהוּגָה בְּמָאָה ה־19.
מֹי"ס — מוֹכֵר סְפָרִים ; מוֹכְרֵי סְפָרִים.	רֹז"כ — רוֹבֵל כֶּסֶף (מִטְבַּע רוֹסִי).
מִכְתָּה"ע — מִכְתָּב הָעַת ; מִכְתָּבֵי הָעַת.	ר"ח — רֹאשׁ חֹדֶשׁ.
מ"ע — מִכְתָּב עִיתִי ; מִכְתָּבֵי עֵת.	

א

וויצען, ערב סוכות [תרל"א; 9 באוקטובר 1870]

כבוד הרב החכם המשורר הנעלה מו"ה יהודה לייב גארדאן נ"י
זה פעמים רבות הבטיחני ה' מיכאלאווסקי¹ לכתוב לך ולדרוש שלומך בשמי כאשר ביקשתי
וגם ה' קאלמאן מפעטערסבורג כזאת הבטיחני, כי המה יודעים כי חמודות לי דברייך כאשר כבר
השמעתי במחברתי "ביקורת תהיה"² ובכל לבבי הנני נכון לתת למאמריך, ואף כי לשיריך, מקום
ב"השחר"³, אך עד הנה לא מצאתי מענה מהאנשים ההם, ואני ברית כרתי לידי לבל אכתוב לאיש
בראשונה, ועד הנה לא הפרתי את הברית הזוה, באחת, כי חסרון-מאמרים לא אדע, וזאת שנית כי
בני ישראל כולם חכמים, כולם גבונים ונוקמים וגו' בעד כבודם כחכמים גדולים, ואם אכתוב
לאיש אז יפגעו בי למאות, ויתנוני כנושא פנים וחונף, ועל כן חדלתי עד הנה מכתוב לך, אך בהיות
האשה המשכלת מרת מארקל⁴ בפראנצענסבאד, ותיוודע אל אחי⁵ ותאמר לו בשמך כי "השחר" מצא
חן בעיניך, וכי יש את נפשך לעזורני כיד חכמתך הטובה עליך, אמרתי הנני לכתוב לך ולהשמיעך
כי כמו נגיד אקרבך, והנני נכון לשלוח לך את "השחר" שנה שנית, אחרי אשר תודיעני את אשר
בלבבך.

והנני מכבדך ומקירך בכל לב פרץ סמאלענסקין

אם ימצאו ספריך הנכבדים תחת ירך שלחם אלי, כי יש את נפשי לדבר אודות השיר והמשוררים
בשפת עבר, ואקוה כי על ידי ירבי יודעי שמך, כי רבים המה אשר משפטי ימצא חן בעיניהם⁶ —
Gr. Ankergasse 17

ב

[ראשית דצמבר 1870]

כבוד המשורר והחכם הנכבד מו"ה יהודה לייב גארדאן נ"י,
היום בא מכתבך עם השיר¹ לידי, ואשמיעך כי השיר מצא חן בעיני מאוד, כי את זה אני מבקש,
ואתן לו מקום בחוברת הרביעית², כי השלישית נשלמה. גם לסיפורך³ אתן מקום כאשר תשלחנו
לי, כי מקום אתי. ואת "השחר" שנה שנית אשלח לך כאשר אמרתי, גם את השנה הראשונה אשלח

- 1 מו"ם וסוכן "השחר" בחילנה.
- 2 מאמרי-ביקורת חריף של פ"ס על "בן אביוה" של מאיר הלוי לטריס (וינה 1865), תרגומו החפשי של "פאוסט" מאת גתה, המאמר נתפרסם לראשונה בשבועון "המליץ", ב' 1867, ואח"כ בחוברת מיוחדת (אודסה 1867).
- 3 הירחון שיסד פ"ס בחינה ב' 1868.
- 4 היא מרים מארקל-מוזסון מבית וירצ'בולובסקי (1841-1920), אשר תירגמה-עובדה עברית את הסיפור "היהודים באנגליה או היהודים ונוסעי הצלב" מאת הסופר היהודי-גרמני יצחק אשר פראנקולם (2 חלקים, וארשה 1895-1896). מרים מארקל-מוזסון עמדה בחליפת מכתבים עם יל"ג, וצורר איגרות של יל"ג אליה נתפרסמו ע"י אברהם יערי (מקודם בהמשכים בשבועון "העולם" תרצ"ו-תרצ"ז, ואח"כ בחוברת מיוחדת, ירושלים, תרצ"ו).
- 5 הוא יהודה לייב סמולנסקין (או מוססון).
- 6 בשולי האיגרת רשום בכתב-ידו של יל"ג: "עניתי ושלחתי, אשקא דריספק' ביום ב, ו חשון תרל"א, 19 אָקטאבער 1870. שבתי ושלחתי ביום ה ר"ח כסליו, 12 נאוועמבער, ושמחת בתגך — השמחה". לעניין ההשטטה — ראה להלן, איגרת ג, הערה 12.

- 1 "אשקא דריספק חריב ביתר". נתפרסם לראשונה ב"השחר" שנה ב, חוברת ד (טבת תרל"א).
- 2 של "השחר" שנה ב.
- 3 הכוונה לסיפור "אחרי שמחה תוגה" (ראה איגרות יל"ג, הוצאת ניסברג, וארשה 1894, איגרת 84), אך בסופו של דבר לא נדפס הסיפור מעולם ב"השחר", ויצא אח"כ, בתרל"ג, בחילנה, כחלק שני מסדרת סיפורי יל"ג "עולם כמנהגו". וראה גם להלן, איגרת יב.

במחיר ספריך הנכבדים⁴, והיום אכתוב אל ה' מיכאלאווסקי⁵ כי ישלח לך את החוברות הראשונות. אבל בדבר המכתב לא אוכל לעשות כדברידך, כי ברית כרותה לבלי קבל מכתבים בלתי חפשים⁶ ואולי יבוא מכתב ממך בעת אשר לא אהיה בביתי ואז ישוב למקומו, ועל כן שלח לי את המכתבים חפשים. וטוב טוב לי כי תחשוב את דמי המשלוח, ואני אשיבם לך על ידי אחד הסוכנים, אף כי לא אעשה כזאת לאיש, אך פניך אשא, כי חמודות לי דברידך. ואת אשר אחזה לי אני, עוד לא קראת ב"השחר" ולא תדע דרכו, כי לולא זאת לא שאלתני אם יישר בעיני תוכן שירך, אך בעוד ימים מעטים תחזה את "השחר" ותבין במה אבחר — גם מאמרי חכמה קטנים תוכל לשלוח לי בכל עת ואקבלם באהבה. וכאשר תקרא ב"השחר" מהחל ועד כלה אבקשך כי תשמיעני דעתך ומשפטך בלי משוא פנים, ותשכח בעת כתבך כי אל מחבר או מו"ל תשים דברידך כי אם כמדבר לגפשו, ולא תטה משפט, כי באלה חפצתי.

אני אמרתי כי כבר קראת מחברתי "ביקורת תהיה" אשר יצאה לאור בשנת תרכ"ז בהוספה ל"המליץ" באדעססה, ואחרי כן בהוצאה מיוחדת⁷, כי אדמה כי שלחתי או לה' מיכאלאווסקי מחברת אחת למענך, אך עתה ספו תמו כל החוברות מתחת ידי, ואם יצלה בידי למצוא אחת אשלחנה לך. ואולי אמצא מחברת אחת בשפת אשכנז (כי מחברתי נעתקה לשפת אשכנז) אשלחנה לך. ואלה הדברים כתבתי שם בדברי אודות הספר "בן אכזיב": "אם לספרים כמו אלה יתנו יד ושם עולם, ויעלו לשמים שיאם, אנן מה נעני אבתרם בדבר "שירי שפת קודש"⁸ ושירי המשורר הנעלה י"ל גארדאן, ומה גם בדבר ספרו "משלי יהודה", אשר באמת הוא אבן חן בשפת עבר ואיש לא קם להרעיש עולמות בעבורו".

את ספריך ראיתי כולם והתענגתי עליהם, וגם מאמריך בהשחר⁹ אשר יצא לאור באדעססע ושיריך ב"הכרמל"¹⁰ כל אלה ראיתי, וצר לי מאוד כי לא ימצא עוד ספר אחד מן "אהבת דויד ומיכל" למעני, כי נכון הנני לדבר דבר בדבר השיר והמליצה בשפת עבר, ונפשי נכספה כי יהיה בידי למראה עיני בעת כתבי.

עתה למשפט אעמודה ואשיב לך על שאלותיך:

(א) בארץ רוסיה נולדתי, אבל זה שנים רבות הנני פה¹¹, וגם לא על ילידי הארץ המפוארה (?) והברוכה (??) היא אחשב, ולולא הייתי אזרח פה כי אז לא ידעתי על איזה ממלכה אחשב, כי כל ארצות איירופא עברתי, ונהירין לי שבילי עריה כשבילי עיר וויען.

(ב) ריחיים לא העמסתי עוד על צווארי.

(ג) ימי שני חיי עשרים ושמונה שנים¹².

(ד) מעשי בבית הדפוס¹³, ומפרי "השחר" לא אראה אשבע חיים, כי אם מפסי הוצאתי כסף להשלים השנה הראשונה, אך עתה החברה "כל ישראל חברים" לעזר לי, כי בארץ אשכנז

4 "אהבת דויד ומיכל", וילנה 1856; "משלי יהודה", שם 1859; "שירי יהודה", מחברת א, שם 1868.

5 ראה למעלה, איגרת א, הערה 1.

6 מכתבים שדמי המשלוח תמורתם לא נפרעו. 7 ראה למעלה, איגרת א, הערה 2.

8 אסופת שיריו של אדם הכוהן לבנסון, 2 כרכים, ליפסיה 1842 — וילנה 1856.

9 השבועון היהודי-רוסי, "ראוסחייט", שיצא ב"1860-1861 באודסה.

10 שבועון עברי שיצא בחילנה ב"1860-1870, בעריכת שמואל יוסף פיין. ב"1871 נהפך לירחון.

11 בחינה.

12 יצא, איפוא, שפ"ס נולד ב"1842, היא השנה הרשומה כשנת לידתו של פ"ס במאמר אחיו יהודה ליב. אלה תולדות פרץ" (מוסף לדבר" מיום כא בשבט תרצ"ה) וכן במונוגראפיה של ראוובן בריינין "פרץ בן משה סמולנסקין, חייו וספריו", וארשה 1896, עמ' 9. מכאן, שטעה י. קלוזנר בקבעו בספרו "היסטוריה של הספרות העברית החדשה", כרך ה, ירושלים תש"ט, עמ' 21-20, תוך היגדרות אחר מרכיב בן הילל הכוהן, שפ"ס נולד ב"1840. 13 פ"ס עבד באותו זמן כמגיה הספרים העבריים בבית הדפוס של יוסף הולצנצרט בחינה.

וצרפת מצא "השחר" חן, עד כי רוב דברי "השחר" שנה ראשונה נעתקו לשפת אנגליה וגם לשפת אשכנז, ובלי תפונה ראית ב"המליץ" כי סיפורי "התועה בדרכי החיים" הנדפס ב"השחר" נעתק בניו-יארק לשפת בריטאניה.

על שאלותיך הארבע הא לך תשובות ארבע, ותראה כי לא דרך כל היהודים לי לענות על ארבע שאלות תשובה אחת אשר לא תספק להם, והאות כי ישובו וישאלו בכל שנה ושנה.

אף כי לא אשלח לאיש בלתי אם שאל ממני את "השחר", בכל זאת אעשה כדבריך ואשלח להאנשים הנקובים בשמות במכתבך את "השחר" שנה שנית.

והנני מכבדך ודו"ש פ. סמאלענסקין

את "השחר" אשלח לך על ידי סוכן בווארשא.

ג

[14 בדצמבר 1870]

כבוד הרב החכם, יקר רוח, איש תבונה, מו"ה יהודה ליב גארדאן נ"י,

מכתבך בא לידי, ואודיעך כי השיר "אשקא דריספק" נדפס בחוב' ד אשר תצא מחר לאור¹ והשיר השני² אתן בחוב' ה, אף כי צדקת כי נופל האחרון מן הראשון, אך למען תוסיף לשלוח לי משופרא דשופרא, ותעניק גם ל"השחר" מ ש י ר י זה ב י כ אשר הרנינו לבי, הקרבתי כמו נגיד. החוברות משנה הראשונה יבואו לידך בלי תפונה בעוד ימים מעטים, כי זה כעשרה ימים כתבתי להסוכן באדעססע³ כי ישלחם לך, ואת החוברות משנה הזאת בעוד שתי שבועות. בדבר סיפורך⁴ אעשה כדבריך ואשלח לך תחת חמישים מאה⁵, אך כי תרשני להדפיס שתי מאות, כי הוצאות הדפוס והנייר תרבינה עתה אחרי כי כל המאמרים יבואו יחד לא כבשנה העברה⁶, ולמלא חסרון כיסי אדפיס גם למעני מאה. בדבר דמי הפאסט הלא כתבתי לך כי על חשבוני תשלח, וכאשר יעלה הכסף לשנים או שלושה רוב' כתוב לאחד מסוכני כי ישיבם לך, ואם כן לא תפסיד מאומה. מו"ה עהרליך⁷ בא לידי שתי החוברות "משלי" ו"שירי יהודה", ואת "אהבת דוד" ומיכל⁸ אם יש את נפשך לשלוח לי הלוא תוכל לשלחו על יד קרייצבאנד, ואם מכורך הוא — שימהו בתכריך ושלחנה הנה בלתי חפשי, ואני אשלם דמי הפארטא. מן סיפורי⁹ לא קראת עוד אף החלק הרביעי, אחרי כי רק שש חוברות ראית, כי עד תום השנה הזאת ישתרע ועתה נגמרו שני חלקים, עשרים וארבעה עלים¹⁰ שלמים, והחלק השלישי יכיל כחמשה-עשר בוגין. גם את ה"ביקורת תהיה"¹¹ תשיג על ידי הסוכן באדעססע, אם ימצא בידו עקועמפלאר, כי בידי אין אף אחד.

את ההשמטה¹² נתתי בדפוס ותבוא בחוב' ד, כי הג' יצאה כבר לאור כעשרה ימים, אך צר לי מאוד כי לא קראתי את המאמר השלם ב"המליץ", כי זה ירחים רבים לא בא עוד לידי. בשיר

- 1 "השחר" שנה ב, חוברת ד (טבת תרל"א).
- 2 "ושמחת בחגך".
- 3 שיריזהב (פנסות), שפירסם יל"ג בכתביהעת "הכרמל", "כוכבי יצחק", ועוד.
- 4 יצחק דוד יודלביץ.
- 5 ראה איגרת קודמת, הערה 3.
- 6 תרפ"ט.
- 7 ב"השחר" שנה א נדפסו כל המאמרים והסיפורים בסימנים מיוחדים, כדי שאפשר יהיה למכור כל אחד מהם כחוברת בפני עצמה.
- 8 הסופר העברי, מדידי יל"ג, ד"ר אברהם אבלי ארליך (1837-1918), יליד מיטאו שבחבל קורלאנד. שהה באותו זמן בגרמניה.
- 9 "התועה בדרכי החיים", אשר נתפרסם בהמשכים ב"השחר" שנים א"ב.
- 10 גליונות-דפוס.
- 11 ראה למעלה, איגרת א, הערה 2.
- 12 קטע שהושמט, בגזירת (או מפחו) הצנוורה הרוסית, מתוך מאמרו של יל"ג, "בינה לתועי רוח", אשר נתפרסם בהמשכים בשבועון "המליץ", 1870 (תרל"א), גליונות 30-33, 35, 36, 39, 41, 42. הקטע שהושמט נדפס ב"השחר" שנה ב, חוברת ד (טבת תרל"א), ראה גם איגרות יל"ג, הוצאת וייסברג, וארשה 1894, איגרת 38.

„אשקא“ תיקנתי מתחתן תחת מתחתם בחרז „כי נגנב מתחתם“ (מתחת הכסות) ¹³. בשיר השני ² קלמן ינוקד לנכון, והנקודה האמיתית היא קלמן, אך תחת החולם יוכל לבוא ק ¹⁴. אמנם הניקוד גמרא ודגוש במ"ם לא אכין, הלא המלה גמרא היא כסברא ע"מ ¹⁵ סערה ולכן תנוקד גמרא, אך לכל תחסר תנועה אחת אשאר את הנקודה, אך הניקוד כלה נאה טעות הוא בלי ספק בכתיבה. הנני שולח לך בקרייצבאנד איזה עלים מ"השחר", והיה כי יבואו לידך אוסיף בכל עת לשלוח גם את החוברות בקרייצבאנד.

ה' לעטעריס שונא אותי על כי כתבתי את ה"ביקורת תהיה" ¹⁶ על ספרו „בן אבוייה“, ועל כן לא נראה פנים. ואולי דבר לך עם בעל „המגיד“ ¹⁷. הלוא אז אוכל לשלוח לו את החוברות והוא ימציאן לידך.

והנני אוהבך דו"ש באהבה פ. סמאלענסקין

ואם יש תחת ידך קבוצת שירים אשר תאמר להוציאם בחובר מיוחדת תוכל גם כן לתיתם ב"השחר" ואני אניח את הזאטץ ואחרי כן יודפסו בחוברות מיוחדות. שים עינך על מאמרי „אכן ישראל“ ב"השחר" שנה ראשונה, ועל מאמרי „עת לדבר“ בשנה זאת, והגיד לי משפטך עליהם, כי עוד מאמרים רבים לי בדרך הזה. בעודני כותב הביא לי אחד ממיועדי מחברת „ביקורת תהיה“ כאשר שאלתי מאתו, ואותה אשלח לך בקרייצבאנד.

כתבתי כל זאת ושלחתי ביום ב, ב טבת [תרל"א] 14 דעצעמבער [1870].

ד

[שלהי דצמבר 1870]

ידיד יקר לי!

לששון לבבי הגיעוני שני מחברותיך אדו"מ ¹ ושיול"א ². את הראשונה כבר ראיתי וקריתי ושניתי ושילשתי זה יותר מעשר שנים, והיה לי לשמחת-לב, ועל כן אדבר אתך משפטים על כי תשפיל ערכה, ותאמר כי מעשי נערות היא, כי אף אם נמצאו בה שגיאות אחדות, אך קצר כוח אלה להשבייתה מטהרה, כי ניב אלוהים לה, ומי יתן על ידי מעשי נערות כאלה למאות והראיתי להם לחיים תוצאות. וסיפורך הקטן גם הוא מילא שחוק פי, כי תמונה נאמנה בידי אמן ציירת על הגליון ואודותי אדבר בחוברת הבאה בידי עת-ספרים ³.

את סיפורך ⁴ או סיפוריך לאח שלחתם אלי כי אז ראה אחד מהם אור בחוברת החמישית הבאה, כי אף כי „התועה“ עוד לא תם, וייתם בתום השנה ⁵, בכל זאת הנה מקום אתי לסיפורים קטנים. ואל תאמר כי מחברת קטנה היא מחברת „השחר“, הלא חמש בוגין גדולים, אשר כל אחד מכיל פי שנים

13 התיקון נתקבל על ידי י"ל, והוכנס לנוסח שנתפרסם בכל שירי י"ל, מהדורת היובל (פטרבורג 1884).

14 קמץ קטן. 15 על משקל.

16 ראה למעלה, איגרת א, הערה 2. למן 1848 ישב המשורר מאיר הלוי לטריס (1807-1871) ישיבת קבע בחינה, העיר בה הוציא פ"ס את „השחר“.

17 אליעזר ליפמן זילברמן (1819-1882), מייסדו ובעליו של השבועון העברי „המגיד“ בליק.

1 „אהבת דויד ומיכל“, שיר ייחודי, וילנה תרי"ז. ספרו הראשון של י"ל.

2 „שני ימים ולילה אחד בבית מלון אורחים“, סיפור ראשון בסדרה „עולם כמנהגו“, אודסה תר"ל.

3 פ"ס פירסם במדור „ידיעת ספרים“, ב"השחר" שנה ב, חוברת ה (שבט תרל"א), רשימת-ביקורת קצרה על סיפורו של י"ל. „שני ימים ולילה אחד בבית מלון אורחים“.

4 ראה למעלה, איגרת ב, הערה 3.

5 הרומאן „התועה בורכי החיים“, שהיה לראשונה בן 3 חלקים, נתפרסם בהמשכים בשנתיים הראשונות (1868-1871) של „השחר“. אחר כך הוסיף פ"ס חלק רביעי, ופירסם את כל החלקים יחד, כספר שלם, ב"הינה, 1876.

מן הבוגין בתבנית „אהבת ציון“⁶, לכל חוברת, ואם אתן א בוגין מן „התועה“, הלא אוכל לתת עוד בוגין אחד מסיפור אחר, כאשר כן גם אעשה, וכבר נתתי שני סיפורים קטנים טובים מאוד ממעשה ידי סופר בגאליציע⁷, לכן דע את אשר תעשה. — את ספרך משלי יהודה השני⁸ שלח ואדפיסנו, ואמלא דבריך כאשר אמרת —

צר לי מאוד כי לא השמעתני בתחילה כי תחפוץ עקו' מן שירך, כי אז עשיתי זאת, אך עתה עבר המועד, כי השיר הראשון וההשמטה⁹ נדפסו, והשיר השני „ושמחת בחגך“ יבוא בחוברת הבאה ואעשה בקשתך, אך עצתי כי תשנה בסוף השיר הזה, ואז יהיה מטע שעשועים, כי כל השיר יתהלך במישורים וינעם לחיך, אך סופו יפול משמים ארץ, ועצתי כי כה תעשה לו אחרי השורה: על אביה? על חתנה? מי זה יודע? תשים דבריך אל החוק לא טוב, אל משפט התחומים אשר שם בסד רגלי האומלל, ומה לך כי נזעקת על אדמת טיט ורפש? הלא עולם כמנהגו נוהג, והשוטה הזה, אשר צלו הראה לו בלילה כי ראשו הוסר מעל כתפיו, היה לו לחפש דרכיו ולתת ראש בין שכמיו ולאמור לנפשו: הלא המצוה ושמחת בחגך היא מדאורייתא, ותזמין דרבנן, אבחר בתורת משה אשר היא גם תורת חיים, והוא קילקל את השורה, ועליו ליתן את הדין ועל אוריו ותומיו אשר הסיירו ראשו מעל כתפיו בהציגם לפניו אך צל אור תחת אור יקרות, ולא על האדמה אשר פצתה פיה לקחת גשמי נדבות. אדמה כי תבין הגיגי ותחתום את השיר כאשר אשמיעך¹⁰, והאמת אשמיעך כי לולא היית אתה הכותב כי אז שלחתי ידי ואעשה בו כהעולה על רוחי, אך אתה ידך רב לתקן, לכן מהר ושלח לי את סוף השיר, כי עוד אחפוץ להדפיסו בחוברת זאת ואחכה לבואו.

כל אשר אתך שלח וגם את המאמר „ארץ בבל“¹¹, כי „הצפירה“ כאילו לא נוצרה, ואין איש בארצות האלה אשר ראה אותה, ורוב חותמי „השחר“ הלוא המה מארצות אשכנז עסטרייך וצרפת, והנה לא יבוא אף אחד ממכתה¹²ע היוצאים לחושך בארץ החשכה — אני ראיתי את „הצפירה“, אך לא אזכור עוד את המאמר ופה לא תמצא, לכן בשלחך את המאמר תשלח גם את הפרקים מעלי „הצפירה“ —

אתה אמרת כי משולחי יגיעו לידך, ולא הודעתני אם הגיעו לידך המודעה „ביקורת תהיה“ ובוגין מן „השחר“ אשר שלחתי למען דעת אם יבוא קרייצבאנד לידך, כי ידוע תדע כי הצענזור הארוכה¹³ תשים מעקשים לרגלי „השחר“ ותשימנה עיפה ואופל¹⁴ במקומות רבות, ובפעטערסבורג קם היהודי המומר בראפמאן¹⁵ לשטן לי, ויאסרו את החוברת הראשונה מבוא שמה, כה הודיעני הד"ר זיבערלינג¹⁶, לכן אשלחנו בדרכים עקלקלות עד כי יבוא לידי החותמים בלתי נקוד

6 הרומאן הנודע של א. מאפו. יצא לראשונה ב-1853, בחילנה.

7 הכוונה לסיפוריו של מרדכי דויד בראנדשטטר (1844-1928). „אליהו הנביא“ ו„מרדכי קיוביץ“ אשר נתפרסמו ב„השחר“ שנה א.

8 היא סידרת המשלים של יל"ג „גם אלה משלי יהודה“, אשר נתפרסמה אחר כך בחוברות ח"י, יב של „השחר“ שנה ב (תרל"א).

9 השיר „אשקא דריספק חריב ביתר“ (ראה למעלה, איגרת ב, הערה 1) וההשמטה מן המאמר „פינה לתועי רוח“ (ראה איגרת קודמת, הערה 12).

10 יל"ג שמע בעצת פ"ס, וחרוזי הסיום של „ושמחת בחגך“ תוקנו ברוח הדברים האמורים כאן.

11 הוא מאמרו של יל"ג „ארץ בבל העתיקה וחכמיה“, אשר שלושת פרקיו הראשונים נתפרסמו ב„הצפירה“ 1862, גליונות 21, 23, 24, ואילו פרקיו האחרים לא נדפסו, מאחר ש„הצפירה“ עמדה אז מצאת (ולא נתחרשה אלא ב-1874). המאמר כולו נתפרסם ב„השחר“ שנה ב, חוברת ו (אדר תרל"א). 12 ברוסיה.

13 הכוונה למחיקות בדיו שחורה, שהצענזורה הרוסית היתה מוחקת בתוך חוברות „השחר“.

14 יעקב בראפמאן (1825-1879) — יהודי מומר ברוסיה, נתפרסם בחיבורו הרוסי „ספר הקהל“ (2 חלקים, 1869-1871), בו הוקיע את סדרי הקהילה היהודית. בסוף ימיו שימש כצענזור לספרים עבריים בפטרבורג.

15 ד"ר יוסף זיבערלינג — ממשכילי ישראל ברוסיה במאה ה-19. יליד וילנה, מיידיותם של פ"ס ויל"ג. כחמש

וטלוא¹⁶, אך אם הגיע הקרייצבאנד לידך מהר והודיעני ואשלח לך וליתר החותמים בעירך על ידי קרייצבאנד —

הנה אנסה ואשלח לך את ארבעת החוב¹⁷ ע"י קרייצבאנד, והיה כי תבואנה אליך גם מאדעסטע תתן בטובך לאחד מהחפצים בו, ואם תבואנה אלה לידך באין מעצור, אז אוסיף שלוח לכל הדורשים —

מהר ושלח את אשר תחפוץ לשלוח והשיבני דבר.

והנני מברכך בברכת שנה טובה ביום ראש השנה¹⁸.

אוהבך פרץ.

אם ימצאו בידך איזה עקזעמ' מן "שני ימים"¹⁹ להימכר שלחם אלי ואמכרם — היום חג, ומחר אבוא בית הדפוס, והיה אם אמצא את הזאטץ משירך²⁰ אחשכנו ליום אשר אדפיס את המאה חוברות למענך²¹ ואדפיס אותו עוד הפעם למענך — את ארבעת החוברות אשלח יחד את המכתב, ואם לא תבואנה אליך אז אדע כי הצענזור לא תתן לעבור.

ה

וויצען, ו/22 [1871]

ידידי הנכבד,

מכתבך עם סוף השיר¹ באו לידי ואוכל לתת את השיר עוד בחוברת ה, אך תחת "שכן עליך עב הענן", שמתי "לולא נחוך מורין בעמוד ענן"².

אחשוב כי כבר הגיעה לידך השנה הראשונה מ"השחר" וגם להחותמים משנה זאת, בטרם יבוא מכתבי, ולולא זאת שלחתי לך שנה אחרת בקרייצבאנד. בווארשא אין לי סוכן כעת, כי כל המו"ס שם נובלים המה, וע"כ אשלח את "השחר" דרך אדעסטא, אף כי רב הדרך, אך לך אוסיף לשלוח בקר"ב³ כאשר עשיתי, אך חלילה לי להתפאר במת שקר, ואומר לך כי "השחר" אשר שלחתי לך לא על נייר טוב הוא, כי כעת אדפיס את כל "השחר" על נייר כזה, ואף כי בדעתי היה לשלוח לך על נייר וועלין, אך נחמתי כי יראתי פן תשים הצענזור מעקשים על דרכו, לכן שלחתי על נייר פשוט, ואתה קרא בו עד תום השנה ואז אילי ייקרה חותם אחר, ותוכל לתת לו את אשר לך, ולך אשלח שנה תמימה על נייר וועלין דרך אדעסטא, כי בקרייצבאנד מן הנמנע לשלוח, יען כי משקל כל חוברת על נייר וועלין פי שלושה מן נייר פשוט.

בדבר מאמרך ושיריך חלילה לי מהיות כנושה, כי המאמרים אשר תחת ידי רבים המה במאוד מאוד, אך למען אוכל לתת מאמרך כאשר אחפוץ עלי לשים עיני עליהם בראשונה, כי כשלושה ירחים בטרם תופיע החוברת אכין הכול, וכבד עלי מאוד לתת מאמר בירח אשר בא בו, ורק למען המשורר יל"ג עשיתי זאת, וע"כ גם אתה מהר ושלח כאשר יהיה לאל ידך.

עשרה שנה שימש כצנזור לספרים עבריים בקיאב, אחר כך, בשנות ה'80, כמומחה לעניינים יהודיים במיניסטריין להשכלה בסטרבורג, ובסוף ימיו השתקע בחינה. המשורר אברהם דוב (בער) גוטלופר הקדיש לויברלינג את תרגומו העברי מ"גן החכם" של לסינג (וינה תרל"ד).¹⁶ על פי בראשית ל, לבלג הכונה — ללא מחיקות.

17 4 החוברות הראשונות של "השחר" שנה ב (תרל"א). 18 ראשית שנת 1871.

19 ראה למעלה, הערה 2. 20 אשקא דריספס חריב ב"התר". ראה למעלה, הערה 9.

21 מאה תדפיסים מן הסיפור "אחרית שמחה תונה", אשר הובטח על ידי יל"ג לפ"ס. ראה למעלה, איגרת ב, הערה 3, וכן איגרת ג.

1 "ושמחת בחגך", אשר נתפרסם ב"השחר" שנה ב, חוברת ה (שבט תרל"א).

2 החרוז הרביעי לפני סיומו של השיר. יל"ג הסכים לתיקונו של פ"ס, והכניסו גם לנוסח שנדפס בכל שירי יל"ג, מהדורת היובל (פטרבורג 1884).
3 בקרייצבאנד.

על הדפיסי את מכתבי ראפפורט⁴ בשיבושים אל תתמה על החפץ, כי בזאת חפצתי, ומה לי לתקן את אשר עות? ידעו הקוראים מעלותיו וחסרונותיו, ואם כי לא אחשוב לו לחטאה על כי לא ידע דבר נכוחה בשפת אשכנז, רק אשים אשם נפשו על כי כתב בשפה אשר לא ידע אותה לכל משפטיה, ולמה אכסה פשעיו בהשמיעי תהילתו? האם למתים אשר לא כבר מתו אשא פנים יותר מאשר אשא פני המתים בשכבר הימים? —

את השגיאות אשר נפלו בשיר⁵ ראו עיני, אך קצרה ידי מהיטיב, כי הוא אשר דברתי, כי כאשר יימצאו בידי איזה שבועות מקודם אז אתן את השירים על ידי המדפיס בעת אשר העבודה לא רבה היא, לא כן כאשר אתנם על ידי מסדר האותות, ואצות כי ימהר מעשהו, אז מן הנמנע כי יינקו משגיאות, לכן זאת אעשה בחיתי את ספרך „גם אלה משלי יהודה“⁶ כי אשלח לך את העלה הנדפסה, והיה כי תמצא עוד שגיאות תמהר להשיבה אלי ובהדפסה השניה אתן אותן כולם. בראפמאן⁷ אסר את החוב הראשונה⁸, על כי נמצא בו המאמר „עת לדבר“⁹, בדבר סיפורי „התועה“ אהודך כי לפך טוב עלי, אך גם אבקשך לבלתי דבר כאגב אורחא כי אם כמבקר, ואם אין — טוב לי כי תחריש ולא תשארו על שפתיך¹⁰, כי בשפת אשכנז כבר נישא על שפתים הרבה יותר מאשר קיויתי, כי אחד מגדולי החכמים הרימהו בפומבי גם מעל ספורי דיקנס ואויערבאך, וגם זה הסופר אויערבאך הרבה יהללו, ואם תקרא הפרעססע מווין¹¹ הלא ראית את אשר כתב אודותי אחד מגדולי המבקרים, אך מכל התהילות אשר למאות שמעתי יקר בעיני ביקורת נאמנה, אף אם לא עוז והדר תלבישני, אך אם תדפיס את מאמרך שלחתי אלי כי שומע אני¹² — שלח לי עשרים מסיפורך „עולם כמנהגו“¹³ בקרייצבאנד, וכאשר תבואנה החוברות¹⁴ לידי החותמים קח מאתם הכסף, וחשוב את המגיע לך, ואת היותר תשלח לי. החוב¹⁵ תופיע בר"ח¹⁶.

אוהבך ודו"ש פ. סמאלענסקי

י

[פברואר 1871]

ידידי הנכבד,

עד הנה ייחלתי, כי אמרתי עוד תשמיעני דבר אחרי אשר יגיע מכתבי לידך, כי המכתב עם המאמר „ארץ בבל“¹ שלחת בטרם היה מכתבי למראה עיניך, והנני שולח לך עתה את החוב² החמישית ואת השלישית³. החוב⁴ החמישית אחרה לצאת, אף כי גשלמה זה כשלושה שבועות, כי שטף נורא שטף ועבר פה ויסב רעות רבות לרבים מיושבי העיר הזאת וגם בי נגע לרעה⁵. מן השיר⁶ הדפסתי למענך חמישים⁷ ואשלחם לך בעוד ימים אחדים. המאמר „ארץ בבל“ נדפס

- 4 החכם ר' שלמה יהודה ראפפורט (ש"ר), 5 מאיגרותיו נתפרסמו ב„השחר“ שנה א, חוברות ג, ו, ח, יא.
- 5 „אשקא דריספס חריב ביתר“, ראה איגרת קודמת, הערה 9.
- 6 ראה איגרת קודמת, הערה 8.
- 7 ראה איגרת קודמת, הערה 14.
- 8 חוברת א של „השחר“ שנה ב (תשרי תרל"א).
- 9 מאמר של פ"ס שנדפס בראש החוברת א של „השחר“ שנה ב.
- 10 מסתבר, כי יל"ג הודיע באחת מאיגרותיו לפ"ס, כי בדעתו להזכיר את „התועה בדרכי החיים“ במאמר רוסי שהוא כותב, וכונתו היתה למאמרו „סקירה על הספרות העברית בת זמננו“, שנתפרסם בהמשכים ב„יבריסקאיה ביבליותקה“, כרכים אב, ושבן גם העריך את „התועה בדרכי החיים“ של פ"ס.
- 11 Wiener Presse.
- 12 רוסי.
- 13 ראה איגרת קודמת, הערה 2.
- 14 של „השחר“, החוברת החמישית של „השחר“ שנה ב.
- 16 בראש חודש שבט תרל"א.

- 1 ראה למעלה, איגרת ה, הערה 11.
- 2 מן „השחר“ שנה ב (תרל"א).
- 3 על שיטפון זה בחינה, ב" 11 ביאנואר 1871, סיפר פ"ס בכתבה שפירסם בשבועון „המגיד“, בגיליון מיום 22 בפברואר 1871.
- 4 „ושמחת בחקך“, ראה איגרת קודמת, הערה 1.
- 5 תדפיסים.

בחוב' השישית אשר נשלמה היום ובעוד שבוע תצא לאור. אני גוהרתי לתת את כל הנקודות, אף כי רב העמל במאוד מאוד למסדר האותות לעשות כזאת, ושילמתי בעד הפוגין הזה חמישה פלאר' יותר להמדפיס. גם ממנו אשלח עליהם לך כאשר דרשת. הוא יחזיק כא' וחצי בוגין, והדפסתיו בפעם אחת. בחוברת הזאת הודעתני, כי לא אקבל עוד שירים לכל השנה, גם השיבותי שני שירים לידי שולחיהם, יען כי מפנה מקום אני לגם אלה משלי יהודה⁶. לכן מהר ושלחנו לי כולו, או רובו ואחרי כן כולו. אמנם אם אין לאל ידך לשלחנו לידי עד עבור ארבעה עשר יום מהיום, אז תמהר הודיעני ואקרב אחד למן המרוחקים.

בחוברת השישית הודעתני, כי גם מאמרים לא אקבל מעתה עד תום השנה, ולך אגיד כי תמהר להכין את סיפוריך, אם תאבה כי יבואו ב"השחר", כי נחץ לי כי יהיו המאמרים בידי לכל הפחות שלושה ירחים בטרם יבואו בדפוס. גם למאמרים קטנים אוכל לתת עוד מקום בשנה הזאת —

שני השירים⁷ מצאו פה חן במאוד מאוד, ואיש לאיש השמיע תהילתם, גם הדי"ר יעלינעק⁸ לא כלה שפתיו מהללם בכל פה.

עוד זאת: מדוע לא שלחת לי את החוברות "שני ימים"⁹ כאשר דרשתי¹⁰? גם השמעתי, כי החותמים בקשו לתת לך כסף "השחר", אך אתה מאנת, יען כי יראת פן יעקבו אורחותיו. אך עתה הלוא תוכל לקחת את הכסף מידם, וחשוב לך את המגיע לך, ואת היותר שלח לי. גם השמיעני מה אעשה ליתר החותמים על ידך, אם אכתוב להם אם אין? החוברות הגיעו לידם — מהר והשיבני — אני אוהבך —¹¹.

ז

[מרץ 1871]

ידידי הנכבד,

ההערות אשר אתך על המאמר "ארץ בבל"¹ תוכל לשלוח ואדפיסן. הסיוע מספ' "היובלים"² ראיתי גם אני, וגם במקומות רבים ראיתי כי יש להעיר על מאמרך, אך לא זו דרכי להתנפל בהערותי על מאמרי אחרים, אם לא נאלץ הנני לעשות כזאת בראותי כי שגגה יצאה מלפני הכותב. ודע, כי במאמרך היו שגיאות רבות, פעם אחת נכתב כנען תחת בבל, ופעם אחת כשדים תחת כנענים, ושלושת המילים היוניות היו משובשות מאוד ותיקנתי כראוי, כי בכ"י נכתב πρὸς γὰς χαλδαίως ולא מילתא היא.

השמיעני מהר אם באו החוב' לידך, כי אני שלחתי לך חוב' העם ג ביוחד, ומספר משיך⁴, ועתה שלחתי את השישית ומספר עליה ממאמרך⁵, ולפלא יהיה בעיני אם לא יבואו לידך, כי לידי לא שבו, והחוק הוא כי הספרים אשר לא תתן הצענזור לעבור ישובו לידי שולחיהם. אם כי לא

⁶ ראה למעלה, איגרת ד, הערה 8. ⁷ "אשקא דריספס חריב ביתר" ו"ושמחת בחגך".

⁸ די"ר אהרון ילינק (1821-1893) — החוקר הנודע בחכמת ישראל, ששימש כרב וכמספיק בקהילת וינה למן 1857 ועד סוף ימיו. ⁹ ראה למעלה, איגרת ד, הערה 2. ¹⁰ ראה איגרת קודמת, בסוף.

¹¹ בשולי האיגרת רשום בכתב-ידו של י"ג: "עניתי ביום י אדר, 18 סעכרואר [1871] — לפי הלוח היווליאני, שהיה נהוג באותו זמן ברוסיה".

¹ ראה למעלה, איגרת ד, הערה 11.

² אשר תורגם עברית, בליחי הערות, על ידי החכם די"ר שלמה רובין, ונתפרסם בהמשכים, בסימנים מיוחדים, ב"השחר" שנה א. ³ החוברות של "השחר" שנה ב.

⁴ ומספר תדפיסים מן השיר "ושמחת בחגך". ראה איגרת קודמת, הערה 4.

⁵ "ארץ בבל העתיקה ותכניה". ראה למעלה, איגרת ד, הערה 11.

צדקת בעיני במשפט לבכר את השנה הראשונה⁶ על פני השניה, כי רב ערך המאמרים אשר באו ואשר עוד יבואו בשנה הזאת מערך השנה הראשונה, בכל זאת לא ארשיע משפטך, כי אין לו לדין אלא מה שעניני ראות, ובשלושת החוב' הראשונות לא נראתה עוד פעולת השנה. תודות לך על כי תשים לבך לתת ל"השחר" מהלכים בארצך.

בקאנונא לי שישת חותמים, וה' מארקעל⁷ אחד מהם. אקווה כי מעתה אמצא דרך נכון למהר משלוח "השחר" לארצך. סיפור⁸ בא לידי ארבעה ימים אחרי המכתב.

על דבר הסיפור מה' י. ראבינאוויץ⁹ אבקש לדבר את המו"ל האשכנזים, אולי יקנהו איש מידך, כי אני אדע את הסיפור, כי נחמד הוא כרוב דברי הכותב הזה. אמנם מדוע לא תנסה דבר אל ה' פהיליפזאן¹⁰ כי יתן לו מקום בתוך האינסטיטוט¹¹? אבל העברים לא ישלמו מאומה, כעברים המדברים עברית כאלה אשר בשפת אשכנז יכתבו, ואם יצלח בידי למכרהו לאחד המו"ל פה אז תמצא שכר לעמלך. אם אמצא פה חפץ בו אז היה בטוח כי לא יצא מתחת ידי בלתי מתוקן, כי גם בלעדי הד"ר יעלינעק¹² יש לאל ידי לשים עין על השפה, אף כי הורתי ולידתי לא בקדושת אשכנז היו.

אעשה כדברייך ואשלח את העלים למעמל כאשר אמרת, והיום הנני שולחם. הראית את הלחץ הטוב אשר נתן לנו, לך ולי, הרב בעל "המגיד" לבל נלעג לדברי החכמים?¹³ אך סלח נא לו כאשר אסלח לו אני, כי הוא היטיב עמדי בהשמיעו דבריו אודות "השחר", והוא היה האחד, ואחינו ה' צעדערבוים¹⁴ וח' פין¹⁵ כלאו שפתם ולא הודיעו אף צאתו לאור. ישמחו חסידים על זאת!

אם באו לידך החוברות ה' שים עיניך בספר "גבעת ירושלים"¹⁶, כי הוא דבר יקר במאוד מאוד וכמעט אין ערוך אליו בכל הספרים אשר נדפסו בדבר הזה עד היום.

השמיעני 'משפטך על השיר לה' בראנדשטעטער¹⁷, את פקודת שלומך נתתי לו במכתב, ודע

6 של "השחר".

7 אונשל מארקל-מוזסון, משכיל עברי בקובנא, בעלה של הסופרת העברית מרים מארקל-מוזסון מבית וירז' בולובסקי (עליה — ראה למעלה, איגרת א, הערה 4).

8 ראה למעלה איגרת ה, הערה 2, פ"ס ביקש מל"ג, שישלח לו מספרו זה למכירה 20 טופס (ראה למעלה, איגרת ה, בטוף), אך יל"ג המציא לו רק 6 טפסים (ראה להלן, איגרת ה, בטוף).

9 יוסף (אסיף) רבינוביץ (1869-1817) — מספר יהודי-רוסי ומייסד כתב-העת היהודי-רוסי "ראסוויט" באודסה ב-1860. יל"ג תירגם אחד מסיפוריו לגרמנית, וביקש מפ"ס, שיעזור לו למצוא מו"ל לפירסום התרגום בדפוס.

10 לודוויג פיליפסון (1889-1811) — הרב הפרומי הנודע, מייסדו ועורכו של כתב-העת היהודי-גרמני "אלגמיינע צייטונג דס יידנטהומס" ב-1837.

11 הוא המכון לקידום חכמת ישראל, ביה"הוצאה אשר נוסד ב-1855 על ידי לודוויג פיליפסון, והוציא ספרים בעלי תוכן יהודי בלשון הגרמנית.

12 ראה למעלה, איגרת ו, הערה 8.

13 עורך "המגיד" בליק פירסם בו, בגיליון מיום 8 במרץ 1871, במדור "בשורת ספרים", רצוניה קצרה על חוברת ה של "השחר" שנה ב (תרל"א), ובה כתב, לאחר דברי הפתיחה בשבח "השחר": "רק על דבר אחד מצאנו להעיר את ידידנו המו"ל [פ"ס], על תתן מקום לשירים כאלה במחברותיו, אשר יורו חיצו היתולים על דברים הקדושים בעיני עמנו, עד"מ [על דרך משל] השיר "אשקא דריספסק" וכו' בחוברת רביעית, והשיר "ושמחת בחגך" בחוברת החמישית, אשר בראשון הציב לו המשורר למטרה את איסור חמץ בפסח, ובשני את עירובי התחומין. וגתמה תמות גם על המשורר החכם מהר"ל גארדאן, אשר בחר בעניינים כאלה לנושאי שיריו. הלא ידיו לא אסורות לירות חיצו לעגו בעטו החד והגמרי על עניינים אחרים, אשר באמת צריכים תיקון, ומדוע שולח ידו בעניינים כהנ"ל, שהיו לאבן נגף להרעפארמער מקצה האחרון ולא לאלה ההולכים בדרך הממוצעת, המוצאת חן בעיני ד' ואדם".

14 הוא אלכסנדר צדרבוים (1893-1816), מייסדו ועורכו של "המליץ".

15 הוא שמואל יוסף פין (1890-1818), מייסדו ועורכו של "הכרמל".

16 מחקר על תולדות התלמוד הירושלמי, מאת הרב יונה אליהו ויזנר, נדפס בהמשכים, בסימנים מיוחדים, ב"השחר" שנה ב, חוברות הי"א.

17 הוא שירו הסאטירי של מרדכי דויד בראנדשטטר "מעשה נורא", אשר נדפס ב"השחר" שנה ב, חוברת ו.

כי האיש הזה חסיד הוא, לובש שטריימעל¹⁸ ואזור במתניו וייסע אל הצדיק עד היום הזה, ואיש לא ידע כי כותב הוא ב"השחר", וכאשר שאלו אותו החסידים מדוע נקרא שמו על מאמרים רבים ענה כי איש לץ ובליעל כתב את המאמרים ויחתום שמו עליהם למען חיתו חרפה והוא נקי. וידעתי נאמנה כי ישמח מאוד על דבריך והיו לו שילומים על השם הרע אשר הוציאו עליו כי יתן יד ל"השחר".

שלח לי את מאמרך בלשון רוסית¹⁹ אם בא לידך.

אם לא שלחת עוד את השירים²⁰ — מהר ושלח.

אוהבך פרץ.

והנני מכבדך ובברכת ושמחת בחגך

עשה נא אתי חסד אמת ושלח חמשה ר"כ על האדרעסע הזאת, וכאשר תקבל כסף "השחר" תנכה לך, והנני נכון לשלם לך חסד כחסדך — Купцу Хаиму Мерлиму въ Г. Г. Смоленскъ — ובשפת עברית: למען האשה גיסי רבקה באמאנאשטירשציונא. ואבקשך כי תמהר למען יבוא בטרם החג. האשה הזאת היא אמי חורתי תחי'.

ח

אסרו חג [של פסח, תרל"א; 14 באפריל 1871]

ידידי האהוב!

לנחמד מיגונך על תשובתי אשר אחרה לבוא אומר לך בדברי החכמים הקדמונים Memoria praeteritorum malorum iucunda est¹. ואם ידעתי כי אלוה עושנו ימצא גם הוא נחומים לאבלו אשר יתאבל עלינו על כי לא נשוב בתשובה שלמה לפניו, כי אז מיהרתי לשוב בטרם הצגתי כף רגלי על מפתן פתחו של גיהנום, אך אחרי אשר נסתם חוון ממני, לכן אחפה עוד ואבוא אתך בדברים, כי אותך ראיתי מוחל וסולח בטרם יקראו. ראשית כול אודך ביושר לבב על כי עשית עמדי חסד לשלוח את חמשת הר"כ לאמי תחי'², כי יראתי פן יעבור המועד, ומסיבות שונות אחרתי בירת הזה ולא שלחתי לה את הכסף מראש לה למחיתה.

בדבר העלים³ אשר שאלתני, אשמיעך כי לא שלחתים למעמעל⁴, כי נחליתי אז, ובין כה בא מכתבך שבו השמעתי לכל אשלח שמה, לכן צוה אנה אשלח ואקים לך.

את החוברות ג, ה וז⁵ אשלח לך היום.

בדבר הספר "גם אלה"⁶ אשמיעך כי כבר ניתנו לדפוס, אך לפלא בעיני מדוע לא העירות, כי רוב השירים נדפסו כבר⁷ ופה יבואו בשינויים, לכן מהר וכתוב לי את הערתך, כי אני לא אוכל עשו כזאת, יען כי לא אדע מי ומי כבר ראה אור, ואחדים מהם אוכזר כי כבר קראתי ב"כרמל"⁸.

18 הוא הכינוי האידי למצנפת הפרחה שחובשים לראשם החסידים.

19 הוא המאמר "סקירה על הספרות העברית בת זמננו", ראה למעלה, איגרת ה, הערה 10.

20 גם אלה משלי יהודה", ראה למעלה, איגרת ד, הערה 8.

1 "ינעם זכרם של פגעים אשר חלפו ואינם".

2 ראה איגרת קודמת, בסוף.

3 תדפיסים ממאמרו של י"ג "ארץ בבל העתיקה וחכמיה", אשר נדפס ב"השחר" שנה ב, חוברת ו (אדר

תרל"א). 4 ראה איגרת קודמת, פסקה חמישית.

5 של "השחר" שנה ב (תרל"א).

6 גם אלה משלי יהודה" — ראה למעלה, איגרת ד, הערה 8.

7 בעיקר בשבועון "הכרמל".

8 מסתבר שיל"ג לא הספיק להמציא לפ"ס את ההערה המבוקשת, ופ"ס הוסיף בשולי המשל הראשון, "מעשה נערות", את ההערה הבאה: "משלים אחדים מאלה כבר באו בדפוס, ויבואו פה בשינויים לטובה — המו"ל".

את הספר "שולחן ערוך" * אשלח לך וכנגדו תשלח ספר אחד לידידי הד"ר רובין למנחה. ששת החוברות "עולם כמנהגו" ¹⁰ נמכרו, לכן מהר ושלח לי עוד לכל הפחות כמספר הזה. מהר לשלוח לי את ההערה לשירים ⁸, כי תחוב' השמינית מ[מ]שמשות ובאה.

אוהבך דורש שלומך וטובתך כל הימים פ. סמאלענסקי

את מכתבך שלחתי היום לה' בראנדשטאטער ¹¹ למען ישמח בו, כי גדול אתה בעיניו ודברך יקר לו.

ט

ידיד יקר!

ויען 3/V[18]71

במכתבי האחרון שכחתי להשיבך בדבר ההגה[ה] ¹, יען כי בעת כתיב את המכתב לא היה מכתבך בידי, כי שלחתי לה' בראנדשטאטער ², אשר שמח עליו במאוד מאוד. אמנם עתה אשיבך, כי מן הנמנע לעשות כזאת, כי כעשרה ימים יעברו ברצוא ושוב, והמדפיס ימאן לחכות, אך אשים עיני עליהם להגיהם כאשר תמצא ידי, וגם בשרי "ושמחת בחגך" ³ לא היו שגיאות, רק בתמישים * אשר הדפסתי אחרי כן, כי המדפיס לא הגיד לי דבר בטרם אדפיסם, ועתה אדפיס למענך מאה * כאשר הבטחתך, ולמעני לא אדפיס אף אחד, כי שבתי ממחשבתי להדפיס גם למעני, כי בתחילה דמיתי כי ספר גדול יהיה, אך בראותי כי רק בוגין וחצי יכילו השירים, ואין בהם כדי ספר להימכר, שבתי מדברי ואדפיס רק למענך.

את העלים מן "ארץ בבל" "ושמחת בחגך" * אשלח על שם האיש אשר אמרת.

את שלושת החוברות ⁷ ג, ה וז שלחתי זה כירח ימים וגם חוברת ח שלחתי זה כארבעה ימים וגם את החוברת "העקוב למישור" * שלחתי לך, ואם כן יגבנו על הפאסט בעירך * את החוב', כי גם לידי לא שבו.

לה' עפראטה לא כתבתי, יען כי עוד לא הגיעו יתר החוברות לידו, והיה כאשר אשמע כי באו החוברות אז אכתוב לו. החוברות נתעכבו באדעססע באשמת הצענוזר, אשר תבקש שוחד, ואתמול בא אלי מכתב שבו הודיעני הסוכן ¹⁰, כי עתה הצליח בידו להוציא את החוב' מתחת ידי השוחד, הוא המבקר העברי ¹¹.

ששת החוב' "עולם כמנהגו" ¹² באו אתמול לידי.

אני אשאל את ה' רובין ¹³ איזה ספר יכשר בעיניו ¹⁴, ואת הש"ע ¹⁵ הלוא כבר שלחתי לך את ¹⁶ החוב' ג, ה וז.

9 הוא החיבור האיטלקי Riti של ר' יהודה אריה ממודנה, בתרגומו העברי של ד"ר שלמה רובין, ובליווי הערות מאת ר' אהרון ילינץ (וינה תרכ"ז).
10 ראה איגרת קודמת, הערה 8.
11 חנת דעת שכתב יל"ג, לפי בקשת פ"ס, על שירו של מרדכי דויד בראנדשטטר "מעשה נורא" — ראה איגרת קודמת, פסקה שמינית.

1 מ"גם אלה משלי יהודה" (ראה איגרת ד, הערה 8). פ"ס הבטיח ליל"ג מאה תדפיסים מן הסידרה, ויל"ג ביקש מפ"ס הגהה קודם שידפיסה.
2 ראה איגרת קודמת, בסוף, וכן שם, הערה 11.
3 ראה למעלה איגרת ה, הערה 1.
4 התדפיסים.
5 מאה תדפיסים מן "גם אלה משלי יהודה".
6 תדפיסים ממאמרו של יל"ג, "ארץ בבל העתיקה והכמיה" (ראה איגרת ד, הערה 11) ומשירו "ושמחת בחגך".
7 של "השחר" שנה ב (תרל"א).
8 נגד לשון הרע, מאת יצחק אייזיק טויבש (וינה תרל"א).
9 טלו שגליטה.
10 סוכן "השחר" באודסה, יצחק דויד יולוביץ.
11 הצנוזר האודסאי לספרים עבריים.
12 ראה איגרת קודמת, פסקה חמישית.
13 החכם ד"ר שלמה רובין (1823-1910), אשר ישב באותו זמן בחינה והיה מראשוני המשתתפים ב"השחר".
14 תמורת ספרו "שולחן ערוך". ראה איגרת קודמת, הערה 9.
15 ה"שולחן ערוך".
16 יחד עם.

כתוב את השגיאות אשר תמצא בשירך ¹⁷ על מכתבך והודיעני, ואדפיס אחרי כן לזה"ט ¹⁸.
הנני שולח לך בזה חצי בוגין משיריך ¹⁹ כי אולי לא באה החוב' השמינית ²⁰ לידך.
הכין את הסיפור אשר בידך, כי אחפץ לתתו בחוב' הראשונה. משנה השלישית, ואם לא יבוא
לידי עד חצי סיון אז לא אוכל עוד עשוה כדבר הזה.
אוהבך ומכבדך ודו"ש פ. סמאלענסקי

י

[1871] 25/6

ידידי הנכבד שלום וברכה!

מכתבך עם חמשת הדו"ש מה' הורוויץ הגיע לידי. את סיפורך תוכל לשלוח עד חצי תמוז, אך
טוב יותר כי תשלחנו בפעם אחת.

צר לי כי לא אראה את מאמרך בשפת רוסי' ¹, ובלי ספק קראת את המאמר בשפת אשכנז
בהאצ.ד.יט. ² מאת הד"ר קמחי את אשר כתב אודות "התועה", ובשבוע העבר דיבר אודותי ברב
תהלה המבקר היותר גדול בימינו בשפת אשכנז ד"ר לעהמאן, מוציא לאור מכתב עתי "מאגזין
פיר דיא ליטעראטור דעס אויסלאנדעס", ודבריו נשנו בהרבה ממכתבי העתים בשפת אשכנז. הגומ'
מהמאגזין הוא ²², ביום ג' לירח יולי ³, אם תמצא ידך את העלה בעירך קרא.

הנני שולח לך עתה שתי חוברות ס' ואתה בטובך תשלח את האחת לה' ליליענבלום ⁴
באדעססע, כי הצענזור באדעססע תשים מעקשים לרגלי "השחר" והוא ביקש ממני כי אשלח לו
את החוברת אשר בה בא מאמרו ⁵, ומי כמוך יודע את נפש הסופרים העברים, אשר רק מראה
עין כל שכרם לעמלם, לכן תעשה זאת למעני ולמענו ותשלחנה לו. גם חוברת אחת דאס האהע
ליעד' נתן לי המחבר כי אשלחנה לך במתנה, כי מאוד יקרת בעיניו.

אדמה כי תשנה דעתך בדבר "השחר" בראותך את החוברות הראשונות ולא תתן עוד היתרון
לשנה הראשונה, כאשר יבוא מאמרך על דבר המלמדים בדפוס אבקשך כי תשלחנו לי למראה עין.
מ"גם אלה משלי יהודה" ⁶ אדפיס רק מאה ⁷ למענך ולא יותר, כי כולם יכילו רק שני בוגין
חסר רביע, ואשלחם לך יחד את יתר העלים אשר לך בידי.

אוהבך ודו"ש פרץ סמאלענסקי

17 "ושמחת בחגך". 18 לוח הטעויות. 19 "גם אלה משלי יהודה".
20 של "השחר" שנה ב (אייר תרל"א), בה נדפס חלק מן הטידורה "גם אלה משלי יהודה".

1 הוא המאמר "סקירה על הספרות העברית בת זמננו". ראה למעלה איגרת ה, הערה 10.
2 "אלגמיינה צייטונג דס יודנטהומס", ראה למעלה, איגרת ז, הערה 10. במוסף הפיליטון של הגיליון 13
משנת 1871 (28 במארס) נתפרסמה תחת הכותרת "תמונות אתנולוגיות מרוסיה", רשימת ביקורת גדושת-שבחים
מאת ד"ר קמחי איש וינה, על "התועה בדרכי החיים" של פ"ט.
3 תאריך זה מוטעה, כנראה, כי הרי האיגרת שלפנינו נכתבה ב-25 ביוני.
4 של "השחר" שנה ב (סיון תרל"א).
5 משה ליב לילינבלום (1843-1910), שהשתתף ב"השחר".
6 "תיקון מדיני ותיקון ספרותי".
7 הוא תרגום "שיר השירים" לגרמנית ופירוש ביקרתי על ידי טרופ' צבי גרץ (וינה 1871). על ספר זה פירסם
פ"ט את מאמרו הביקרתי "משפט חרוץ" ב"השחר" שנה ג.
8 אשר נדפסו בהמשכים ב"השחר" שנה ב (תרל"א).
9 תדפיסים.

יא

[יולי-אוגוסט 1871]

ידידי היקר והנכבד,

בדבר סיפורך אבקשך שנית כי תמהר לשלחו אלי, כי בכל הסיפורים אשר בידי לא מצאתי אף אחד ראוי לבוא ב"שחר", ואם לא תשלח את סיפורך מהר, למען אוכל להחל בו השנה, אז אין לי דרך אחרת בלתי אם להחל בסיפור חדש, אשר כתבתי אני¹, והוא יגדל עד שבע או שמונה חוברות, ואז לא אוכל עוד להרפס את סיפורך עד אחרית השנה, ובזאת לא חפצתי, כי אחפץ בכל לבב לתת בשנה הזאת סיפורים מעשי ידי אחרים.

מעתה יהיה לי סוכן נאמן בווארשא², והחברות תבואנה במועדן, ואבקשך כי תבקש להרבות לוקחי "השחר" כאשר לא ידך לעשות, כי לדאבון נפשי לא אמצא עוד כן לי בהחיתמים אשר לי כעת, אף לשלם דמי הנייר והדפוס, כי יותר מחמש מאות פלאר³ הוצאתי מכיסי למען השלים השנה⁴. זו תורה וזו שכרה!

אעשה כדברך ואתן לך את השירים⁵ בראשית⁶, אף כי עלי להוציא כסף מכיסי על הטיטעל בלאט ובראשית⁷, וזאת אעשה רק לך לבדך, וגם מן הסיפור אתן כאשר תשיג ידי, כי בכל לב אוהב לשלם להעמלים עמדי, אף כי שש הייתי לוא נתן לי איש מאה עקומפלאר⁸ חנינם מחיר עמלי, ואז הייתי נכון לעבוד בלבב שלם. ובכל העמל הרב אשר אעמול לא לבד כי לא אראה ברכה, כי אם עוד אעבוד עבודה זרה⁹ למען החיות את "השחר".

אולי יצלח בידך לשלוח לי את סיפורך עד חמשה עשר באלול — טוב, ואם אין — אחל בסיפור אחר כאשר היגדתי, ואז אל תמהר עוד, ושלח את אשר בידך שירים ומאמרים כאשר תאזן נפשך, גם את חמשת המזמורים¹⁰ אדפיס.

בשבוע הבא אתן מודעה ב"המגיד"¹¹ ואקרא בשם הסוכן החדש בווארשא¹², ואם יידרש מידך "השחר" תכתוב אליו וימלא חפצך כרגע, כי כבר השמעתיו אודותך, אך לא אדע עוד את בית מגוריו ועל כן לא אודיעך זאת כעת.

על דבר השגיאות¹³:

"רבי מאיר, דייקציון"¹⁴ עשיתי כה, כי לדעתי לא ייתכן לכנות שיר בשם דייקציון, כי אם השם ר' מאיר נאה ויאה לו, כי כל השיר הוא כתולדות רבי מאיר בקצרה, והוא הוא הדייקציון. המלה "אוי" לפני "תקמוט מצחה" השמטתי אני¹⁵, כי לא מדרך העברי להחל במשפט הראשון במלת או, כי אם במשפט השני ההפוך, והעברי יאמר אם במשפט הראשון. אם תקמוט מצחה או ... אך גם מלת "אם" היתה יתרה פה לדעתי והשחיתתה את היופי. שקול נא זאת במאזני שכלך, אך אם תחפוץ להגיה¹⁶ אומר לך רצוני של אדם הוא כבודו, ואעשה כדברייך. למיטיבנו לא שגיאה היא כי הרבים מטיבים ולא מטיבים.

- 1 הוא סיפורו של פ"ס "שמחת תנף", אשר נדפס בהמשכים ב"השחר" שנה 1 (תרל"ב).
- 2 הוא אחיו של פ"ס — יהודה ליב סמולנסקי (או מווסון). 3 היא השנה השניה (תרל"א) של "השחר".
- 4 התדפיסים מסירת השירים המשלים, גם אלה משלי יהודה.
- 5 בגרמנית — מעוטפים.
- 6 בגרמנית — השער והעטיפה.
- 7 עבודה אחרת. ראה למעלה, איגרת ב, הערה 13.
- 8 "מזמורי יהודה" של יל"ג. נדפס ב"השחר" שנה 5, חוברת ב (אייר תרל"ח).
- 9 השבועון העברי בליק שבפרוסיה המזרחית.
- 10 ראה למעלה, הערה 2.
- 11 ב"גם אלה משלי יהודה".
- 12 בראש סידרת המשלים, גם אלה משלי יהודה. שם יל"ג שיר הקדשה לרבי מאיר (התנא, אשר לפי המסורת התלמודית הצטיין כממשל משלים), וקרא לשיר בשם דייקציון (בגרמנית — הקדשה), אך פ"ס קרא לשיר "רבי מאיר", ואחרי כן שם, ככותרת משנה, את המלה דייקציון. בהוצאת היובל של שיריו (פטרבורג 1884) השאיר יל"ג את הכותרת "רבי מאיר", אך השמיט את המלה דייקציון.
- 13 בחרו הרביעי של השיר המשל "מעשה נערות". יל"ג קיבל תיקון זה והשאירו גם בהוצאת היובל של שיריו (פטרבורג 1884).
- 14 בתדפיסים.

יב

[1871] 22/10

ידידי הנכבד,

במכתבך אשר בא לידי היום הבאתני במבוכה, אשר כבד עלי מאוד לצאת ממנה.¹ על דברייך נשענתי, ואחכה ואחכה, עד כי ראיתי כי חזיתי לשוא, גם על מכתבך הראשון אשר שלחת אלי מביתך.² גם על מכתבך השני אשר כתבת מפ"ב מיהרתי לענות ברגע אשר בא המכתב לידי, כי יראתי פן אאחר המועד ובי יהיה האשם, אך עתה, אחרי אשר עניתי ברגע אשר בא מכתבך אלי, לא אבין פשר דבר, ובתחילה מאי קא סברת? ואף כי אין צועקין לשעבר, בכל זאת אשמיעך, כי לא טוב עשית עמדי הפעם. הנה בראשונה אמרתי לתת סיפור ממני, אשר יבוא בחוברות אחדות, אך כבוא מכתבך אלי שמחתי מאוד, כי אמצא מנוחה למצער שני ירחים, והחילולי לכתוב מאמר גדול.³ גם הדפסתי בויגין אחד ממנו בחוברת הראשונה,⁴ כי אמרתי אחרי אשר לא אכלה עתי בכתיבת הסיפור אוכל לכתוב מאמר אחר, ועתה נכזבה תוחלתי, ומה אעשה? המאמר החילולי ולא אוכל להפסיק, ועתה נטל עלי לכתוב גם את הסיפור, ואני חולה הנני גם בלעדי זאת, וכמשא כבד תכבד ממני המלאכה. חי נפשי, כי ברגע אשר בא מכתבך נפעמתי עד מאוד, עד כי אמרתי אשליך את כל המלאכה מיד, כי לא שכר אראה בעמלי הרב עד מאוד, כי אם אחרי רעיון לבי הנני הולך, ואבלה ימי גם את הכסף אשר אמצא בעבודה זרה⁵ אכלה ב"השחר", והנני עמל רק להחיות, ולוא נקרה לפני איש אשר בידו להוציא לאור מ"ע ב"השחר" כי אז נתתי בשמחת לב המשרה על שכמו, ישא ויסבול, ואני הנני נכון לעבוד ארבע שעות מדי יום ביומו בלי כל תשלום גמול, רק למען יהיה כזאת בישראל. ואם כן, די לי די אם הנני שבע כעס כל היום מהסוכנים הרמאים, מהצנזור הארורה,⁶ וכמוהם פגעני בני אדם למרבה. אך זאת לא פיללתי, כי גם מהסופרים אשבע ממרוזים. תסלח כי אדבר אתך משפטים, אך אדמה כי לי הצדקה, כי אותך רק אותך הפלאתי מבין הסופרים הרבים, ואמלא כל חפצך, את אשר לא אעשה לסופר אחר. הן תודה כי הד"ר רובין? רבות פעל ב"השחר", ועוד לא תדע לערוך את ערך עמלו, כי ברוסיה אתה, אשר שם הקוראים רק לקרוא יחפצו, לא כן פה, אשר בעד ספר כ"ספר היובלים"⁷ יתנו במחיר כל שירי שפת עבר וסיפוריו ומליצותיו, והרבים בחותמי הלוא המה בארץ אשכנז וצרפת (כי אין פראפעסאר או רב או ביבליאטעק אשר לא חתמו ידם על "השחר"). והמה יוקירו מלאכה כזאת מפז, ובכל זאת לא נתתי להד"ר רובין אף עקזעמפ' אחד, כי אם מכספו שילם בעד הנייר וההדפסה היתרה, בעשותו לו שלש מאות עקזעמפ', ולך אעשה את אשר תבקש, ועוד זאת, כי תעשה לך שם בארץ אשכנז, אשר לא ידעו אם יימצא "המליץ" בעולם, וגם "המגיד" יימצא אחד בעיר, ועל ידי "השחר" יגדל שמך בארצות האלה. ואחרי כל אלה אמרתי, כי תשמור הברית אשר נתת לי, ולא כן עשית הפעם. אמנם לולא חולה הייתי, כי אז לא נגע הדבר עד לבי, אך עתה לא על המאמר הנאבד אתאבל, כי לא יחסר ב"השחר" סיפורים אף אם כל הסופרים יעזבוני, רק על כוחי ואוני אשר יעלו בתוהו בעבדי משנה עבודה חנם ידאב לבי. את כל אלה השמעתיו לבל תישאר בלבי שטנה עליך, ועתה נכון הנני להושיט ידי לך באהבה וראשונות לא יזכרה, ובמה תתצא אלי — בשלחך מהר דבר מה אל "השחר" —

1 י"ג הבטיח לפ"ס להמציא לו סיפור לשם פירסום ב"השחר" (ראה גם בראשית האיגרת הקודמת), הוא הסיפור "אחרית שמחה תוגה" (אשר י"ג הוציאו אחר כך כספר בפני עצמו, וילנה 1873), ברם, באיגרת שעליה משיב כזה פ"ס, הודיע לו י"ג כי לא יוכל לעמוד בהבטחתו.

2 בטלו שבליטה. 3 "עם עולם". 4 של "השחר" שנה ג (תרל"ב).

5 ברוסיה. 6 ראה איגרת קודמת, הערה 7.

7 ראה למעלה, איגרת ט, הערה 13. 8 ראה למעלה, איגרת ז, הערה 2.

את אשר שאלתני מדוע לא אשלח לפעטערסבורג * — אתמה מאוד: הן יותר משלושים חותמים לי שם, ולכולם אשלח, לבד מראזענטהאל¹⁰ מטעם כמס עמדי. הודיעני נא עוד הפעם שם החותמים אשר חתמו על ידך, והחבורות אשר תחסרנה להם, ואמלא חסרונם כרגע, כי סוכן נאמן לי עתה בווארשא אשר פקודתי ישמור, כי אחי הוא¹¹. הנני שולח לך את החוב' הראשונה מ"השחר"¹² ו"שולחן ערוך"¹³ כאשר ביקשת. את החבורות "גם אלה משלי יהודה" ואת המאמר "ארץ בבל"¹⁴ אשלח לך מחר בדרך ווארשא או דרך איידקוהנעץ¹⁵.

והנני אוהבך אף כי קצפתי פ. סמאלענסקין

[תשובתו של יל"ג על איגרת זו ניתנה להלן, היא איגרת מבן.]

יג

[יולי 1873]

ידידי היקר והנכבד,

במידה אשר העצבת לבי, בהשמיעך אותי כי עבודתך החמרית תגזול את מנוחתך, עד כי קצרה ידך מפה פאר במקדש הרוח, במידה הזאת נתת שמחה בלבי בדבריך האחרונים "עבודתי נתונה לך ולא לזרים", כי כבעל המקנא לאשתו כן הייתי לשפת עבר, וכל מאמר טוב אשר יבוא במכתב עתי אחר יראה בעיני כגזל "השחר".

גם על שתי הערותיך שמחתי¹, ולך הצדקה והמשפט לחוות דעך אותי, ואני אשיש על כל משפט, ואף כי על משפט אשר יצא מפיו, אך גם אני אצדק, אם אמנם למורת רוחי היתה המריבה בין חיר"ג², אשר גם אני לא מהמעריצים אותו הנני, ובין ה' ליליענבלום, אשר את נפשו ידעתי, אך לא יכולתי להשליך דבריהם הלאה מבלי הטות משפט. ה' ליליענבלום פגע בכבודו בשירו "אני מאמין"³ ויקרא לספרו בלויי סחבות⁴, ודבר אמת אומר, כי לא ידעתי כי ג' כתב ספר בשם "ציוני מדע" אשר עליו כונן ל"ב" חיצו לעגו, ועל כן היתה הצדקה לחיר"ג להשיב חורפו דבר, ולליליענבלום היתה הצדקה להשיב על דבריו, אשר לא כמצדק כי אם כמתנפל על רעהו

9 את חבורות "השחר". 10 הנדיב יהודה (לאון) רוזנטאל (1817-1887), גובר "חברת מרבי השכלה".

11 יהודה ליב סמולנסקין (או מוזנסון). 12 שנה ג (תרל"ב). 13 ראה למעלה, איגרת ח, הערה 9.

14 תדפיסים מסידרת משליו של יל"ג, גם אלה משלי יהודה ומאמרו "ארץ בבל העתיקה וחכמיה".

15 עיירה בפרוסיה המזרחית, בקרבת הגבול בין רוסיה ובין ליטה.

1 מסתבר, שיל"ג הביע באיגרת לס"ס את מורת רוחו על שהלה פירסם ב"השחר" שנה ד (תרל"ג), בחבורות ו וט', דברי פולמוס, מלווים עלבונות הדדיים, בין הסופר משה ליב ליליענבלום (מל"ל) לבין החוקר חיים יונה גורלאנד (חיר"ג), ועל שלא השמיט כמה דעות כפירה קיצוניות מתוך חיבורו של ד"ר שלמה רובין "מנחם הבבלי", אשר ניתן בהמשכים כחוספת לחבורות "השחר" תרל"ג.

2 חיים יונה גורלאנד (1843-1890) — חוקר עברי של תולדות ישראל וספרותו. עבד בראשונה בספריה הקיסרית בפטרבורג, שימש אחר כך, ב"1873-1880, כמפקח על בית המדרש למורים יהודים בויטומיר, ולמן 1888 — כרב מטעם באודסה. ב"השחר" שנה ג (תרל"ב), חוברת ב, פירסם הסופר משה ליב ליליענבלום את שירו הסאטירי "תפילה על קבר אמי", שבאחד מחרוזיו ליגלג ליליענבלום, בהתאם להשקפותיו הפוזיטיביסטיות באותו זמן, על חיבורו ההיסטוריפילולוגי של ח"י גורלאנד "ציוני מדע" (מבלי להזכיר את שם המחבר), אשר גורלאנד הקדישו לזכר אביו המנוח, ועל ליגלוגו של ליליענבלום הגיב גורלאנד בסוף מאמרו "לקט ושכחה", שדפס ב"השחר" שנה ד (תרל"ג), חוברת ב. ליליענבלום פירסם או ב"השחר", חוברת ו, את רשימתו החריפה "שיחת חולין של תלמידי חכמים צריכה לימוד", הגדושה לעג לגורלאנד, ואילו האחרון השיב לו ברשימתו "אל תען ו' ב"השחר" חוברת ט.

3 טעות, וצ"ל "תפילה על קבר אמי". שירו של מל"ל "אני מאמין באמונה שלמה" נדפס באותה חוברת של "השחר" שבה נדפס השיר הקודם, ומכאן, כנראה, טעותו של פ"ס.

4 ושוב טעה פ"ס: בשיר הנ"ל כינה מל"ל את התיבור "ציוני מדע" בשם "דברי רוח", אך הביטוי "בלויי סחבות" אינו מצוי שם. 5 גורלאנד. 6 ליליענבלום.

דיבר, ועל כן לא מצאתי דרך אחרת בלתי אם לקבל את המענה והתשובה ולהוכיח לשניהם דרכיהם על פניהם.⁷

אך בדבר הד"ר רובין⁸ אדמה כי במשפט קיבלתי דבריו, הן זאת היא הדרך אשר ברוזני לי להאיר נתיב מבלי נשוא פנים לא לראשונים ולא לאחרונים, ולתת לכל איש חוקר לחוות דעתו, והן ד"ר רובין לא כמלעיג או כצר ניצב לעומת האמונה, אך כחוקר אשר ישמיע את אשר העלה מים חקירתו, ואיכה יוכל החוקר לשבור חוק על גלי הים הזה לאמור עד פה תבוא ולא תוסיף? והייתכן לקרוא לדרישה כזאת חקירה או דעת, אחרי אשר בריח ודלתיים ישים לרוחו, והבריח והדלתיים האלה יקח מאוצר אויבת הדעת והחקירה, מאוצר האמונה? ואיכה אוכל אני, מבלי עשות שקר בנפשי, לאמור לה' רובין, כתוב כה או כה? האם שופט רמים אני ואדע כי אני לא אשגה? לה' רובין לב חכם כמוני, ויקרא וישנה הרבה יותר ממני, ועוד בטרם נולדתי כבר שלח דברו על פני חוק, ועתה אבוא אני כמורה ואוכיח לו להתוות לו דרך? בידי אך להעיר על דבריו במקום אשר אראה כי שגה במשפט, אך לא נושא כלי האמונה הנני להילחם בעדה, ולא למענה קראתי לשחר.

ואם אמנם ידעתי את לבבך, וכמחשבותיך מחשבותי בדבר הזה, ידעתי כי לא כגארדאן אשר ישב בעיר טעלש ושאולאן⁹ יחשוב לב גארדאן היושב בפ"ב¹⁰, גארדאן אשר ישב בערים הקטנות, ויראה את דרכי החשכים מורדי האור, התעורר על כסל ופתיות ויקרא מלחמה על התועים והמתעים וישלח חיצי השנונים ללבם ביד גבור משכיל מאין כמוהו, וגארדאן היושב בפ"ב ראה את האויב מאחור, גאים חסרי דעת, בזוי חכמה ושפת אבותם ובחסרון דעתם יתפארו, ובהכוותם את עצמם ואמונתם ושפתם יאמרו כי הגדילו לעשות, ובראותו זאת התחמק לבבו ואולי השיב אל לבו: טובים בעיני חללי האמונה מפגרי הגאווה, כי הוא באהבתו ובחמלתו על עמו ביקש לפקוח להם עיניים, ולא כצר ומתקומם קם נגדם, אשר ידרוך ברגל גאוה על כל רגש קודש. ידעתי זאת, כי כן שוניתי גם אני מעת אשר עזבתי ארץ רוסיא ואראה עולם הפוך לפני, אך אחר כל אלה אשוב ואומר לנפשי: חלילה מהניח כלי מלחמתנו מיד, פן ירבו שמיר ושיח, ויכסו עלינו בצלמוות. אך על זאת נפלאתי מאוד, כי תמאן להשמיע דעתך בקהל, האיש כמוד יסתיר דעתו בחובו ולא יגלנה קבל עם? אני אדמה כי טוב עשית לזאת כתבת אתה, ואם גם רק דברים אחדים בדבר הזה, וראה ה' רובין והשיב אל לבו לקמץ מעט במידת דעותיו החפשיות.

את העקזעמפ' אשלח עד מהרה ורב תודות לך על הבטחתך הטובה לעמוד לימיני.

אוהבך בלב נאמן פ. סמאלנסקין

יד

כד אלול [תרל"ג—16 בספטמבר 1873]

כבוד החכם הגדול, ראש משוררנו ה' י"ל גארדאן שלום!

כמעט כל ימי הקיץ חולה הייתי, שוכב על ערש דווי¹, ולא מצאה ידי לכתוב לך כאוות נפשי, ועתה כאשר שבתי ממעיני הרפואה² הנך הראשון אשר עלה על זכרוני לכתוב לך.

7 בהערת המו"ל בסוף רשימת חיו"ג "אל תען!". 8 ראה למעלה, הערה 1.

9 טעות, וצ"ל שאולאן, עיר מחוז בליסיה, אשר בה התגורר יל"ג ב-1860-1865. שאחלאן היא עיירה קטנה במחוז שאחעל. 10 בפטרבורג התגורר יל"ג למן 1872 ועד יום מותו.

1 מחלתו זו של פ"ס הייתה לפי זה בקיץ 1873, בהגיע לקצה השנה הרביעית של "השחר" (תרל"ג), וכך כותב גם אחיו של פ"ס יהודה ליב סמולנסקין ב"אלה תולדות פרי" (מוסף, דבר" לשכתות ולמועדים, כא בשבט תרצ"ה, עמ' 8a). טעה, איפוא, י. קלוזנר, שכתב, כי המחלה טקדה את פ"ס בסוף שנת 1872, שעה שהוא החל בהדפסת השנה הרביעית של "השחר" (י. קלוזנר, "היסטוריה של הספרות העברית החדשה", כרך ה, ירושלים תש"ס, עמ' 86). 2 ברוז'יק, כיום ביוגוסלאוויה (י"ל סמולנסקין, במאמרו הנוצר בהערה הקודמת).

אם כי אחשוב למשפט, כי משפטי על ספרך³ לא ישר בעיניך, בכל זאת אדע נאמנה, כי איש כמין ידע את לבי, כי רק את מחשבותי העליתי על הגליון, ולולא עשיתי כזאת כי אז נבזה הייתי בעיני, וגם אתה לא כיבדתי על זאת, אם עשיתי שקר בנפשי לדבר לא כרוחי, וזאת תתן תקוה בלבי כי לא תקצוף עלי. אך מדוע זה תטמון ירך בצלחת ולא תכתוב מאומה ל"השחר" כאשר הבטחתי פעמים רבות? האם חדלת משיר בשירים אשר בהם שימחת באמת לב כל קוראיהם מהחסידיים עד האפיקורסים, ואם גם חדלת משיר (אשר כמעט לא אאמין כי תהיה כזאת) הלוא ירך רב לך לכתוב לא בחרוזים כבחרוזים, תן לי מאמרים כ"משא בבל"⁴ וכמותו, ותברכך נפשי. ומי כמין יוכל לכתוב השקפות על מצב היהודים בארצך, ודברים כאלה נחוצים במאוד מאוד לדור הזה והבא, וכמקור נאמן יהא לכותבי דברי ימי ישראל. האם חיללת בריתך לשפת עבר, או ב"השחר" געלה נפשך? האמן לי, כי עת אשר אחשוב, כי אולי הייתי אני האשם בדבר הזה, כי חדלת מכתוב ל"השחר", ידוע לבי מאוד, וכל קוראיו ישאלוני בלי חשך: מה זה היה לגארדאן כי קול מיליו נחבא? ענני נא דבר ברור למען אדע אם יש לי עוד תקוה כי תשמחני בדבריך?

את החוברות הי"א והי"ב⁵ הנני שולח ביום הזה לווארשא, ובחצי חודש תשרי תופיע החוברת הראשונה⁶. הודיעני נא אם אשלח להחברה את מספר החוברות עשרים במספר⁸, ואם אוכל לשלוח מפה או רק דרך ווארשא?

אוהבך בלב נאמן המצפה למכתב בתאוות נפש פ. סמאלענסקין⁹

טו

ידידי היקר והנכבד שלום! יום א בחוה"מ סוכות תרל"ה [28 בספטמבר 1874]

הנני מהר לעשות רצונך ואשלח לך את העלים החסרים¹, אשר לדאבון נפשי מתו מחמת מילה², אף כי אין בהם כל דבר לא נגד האמונה ולא נגד ההשכלה. את העלים הסירתי מחוברת אחרת, אבל אבקש תחבולה להדפיסם שנית ולשלחם.

אבקש ממך כי תודיעני בטובך אם גם לשנה הבאה איחל לעזרתך כאשר עד כה. והנני אוהבך בלב נאמן, המצר על רוחך כי עמדה מלדת, ועט סופר כמון שמת מי יביא לנו תמורתו? והמתפלל בכל יום כי תשוב בתשובה שלמה

הנני נאלץ לשלוח את המכתב בלתי חפשי³ למען יבוא בטח.

(המשך יבוא)

3 הכוונה לרצוניה הקצרה שפירסם פ"ס ב"השחר" שנה ד (תרל"ג), חוברת ז, במדור "ידעת ספרים", על סיפורו של י"ל "עולם כמנהגו, סיפור שני — אחרית שמחה תועה" (וילנה תרל"ג), שבה הביע פ"ס את מורת רוחו על שיל"ג תיאר בסיפורו רק את מעשי הגיבורים והתנהגותם, אך לא התעכב על מניעיהם הפסיכולוגיים.

4 ראה למעלה, איגרת ה, הערה 11. 5 של "השחר" שנה ד (תרל"ג). 6 של "השחר" שנה ה (תרל"ד). 7 להחברת מרבי השכלה" בפטרבורג. שיל"ג היה מוכירה למן 1872. 8 בהשפעת יל"ג נימנו בשנת תרל"ג טגן ראש "חברת מרבי השכלה", הבארון הוראץ גינצבורג, וגיבורה, יהודה (לאון) רוזנטאל, כל אחד על עשרה ספטים של "השחר" (ראה "תולדות חברת מרבי השכלה בישראל", חלק א, פטרבורג 1885, עמ' 94-93), למען החברה. במכתב שלפנינו, אשר נכתב על סף השנה החמישית (תרל"ד) של "השחר", שאל פ"ס את יל"ג אם להמשיך גם בשנה הבאה במשלוח 20 הספטים להחברת מרבי השכלה. 9 מעבר לאיגרת זו של פ"ס רשם יל"ג את החרוזים הבאים, אשר בהם טיכם יל"ג, בדרך שיר, את הטענות שהשמיע כלפיו פ"ס באיגרת שלפנינו, ובסופם — פתיחה למענה על טענות אלו: "המאוס מאסת שפתך יהודה, / או געלה נפשך בתורה ובתעודה, / או אם אפך יחר, / עלי ועל השחר, / כי הרי זה ימים ושנים / ואתה ממני כמסתיר פנים, / אקראך ולא תעניני, / אל נא תפרוץ פרץ". ובצד חרוזים אלה עוד 2 חרוזים, שיל"ג חשב, כנראה, לשלבם במענהו לפ"ס: "ומקול המונה של עיר / ישחו כל בנות השיר".

1 דפים מן "השחר" שנה ה (תרל"ד), חוברת י. 2 נתלשו על ידי הצנזורה הרוסית.

3 מכתב שדמי המשלוח שלו נגבים ממקבלו.

ר' יצחק גרשון וספרו "שלום אסתר"

השלמות למאמר "פרקים לתולדות חכמי א"י ואיטליה ולספרותם" מאת דוד תמר (ק"ס ל"ג, 377-378)

בעל כרחי אני עונה "אמן" אחר מסקנתו של מר תמר, שהופעתו של ר' יצחק גרשון בויניציאה חלה לפני שנת של"ה, ושלאפי זה יש לתקן את השערתו בנוגע לשנת הדפוס של ספרו "שלום אסתר" ולהעביר גבולות הזמן מש"מ שמ"ג לשל"ב-של"ה.

אולם לא למותר יהיה לסקור עין על התחנות השונות שהתעכבתי בהן בדרכי להשיב אחורנית שנת הדפוס של הספר, שהביבליוגרפים שמתחילת המאה הנוכחית (פריימן, רזואניס) איחרוה לשנת שמ"ט-ש"י. לתחנה הראשונה, ש"מ-שמ"ג, הגעתי לפני שלשים שנה בערך. בק"ס שנה זו, עמ' 281 וכו' ציינתי את השבילים שהוליכו אותי לתחנה זו. לפני חמש עשרה שנה בערך הגעתי לתחנה שניה, והיא שנת של"ד-של"ט. אני מציינ כעת את התעודה שהגיעה אותי לעשות את הצעד השני לאחר, כי אינה משוללת ענין. באותו הזמן הייתי ממשמש בכתבי היד שבספריית הסמינריון לרבנים שבגיריורק, וביניהם מצאתי קובץ שו"ת של רבני איטליה הידוע בשם "מתנות באדם". בהיותי הופך בו נתקלתי בחתימתו של ר' יצחק גרשון, וזמנה: "י' לחדש חשון משנת ויקרא את שמו משה". התאריך הוא סתם, ואין אנו יודעים אם הוא לפ"ג (ש"מ) או לפ"ק (שמ"ה). אולם מתוך התשובה הסמוכה אנו למדים שבשנת ש"מ אנו עומדים. כי בתוכה אנו קוראים: "והב' הכי נכבד מופת הדור חכם מחוכם ולבו לשמים כמהר"ר יצחק גרשון אשר למד תורה בטהרה בארץ הקדושה...". מוסב איפוא על הסכמת ר' יצחק גרשון שמלפני זה, והתשובה הסמוכה חותמת: "נכתב פה סיניגליא, י"ב לחדש חשון שנת וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך לפ"ק... מהללאל ידידיה בן לא"א כמ"ר ברוך ז"ל". נחברר לי איפוא שבתחילת שנת ש"מ כבר היה ר' יצחק גרשון באיטליה (לא הוברר לי אם היה אז בויניציאה, שכן חתימתו באה בין תשובת הרב מאנקונה ותשובת הרב מסיניגליא). ואז החלטתי להעביר את זמן שהותו בקושטא, היינו שנת הדפוס של ספרו "שלום אסתר", לשנת של"ד-של"ט.

כאשר קראתי דברי מר תמר, הייתי בתחילה מן המסרבים לקבל את דעתו המיוסדת על זהותו של "העציר יצחק יצ"ו בן לגאון כמהר"ר גרשון טריחס זצ"ל (או: ניצ"ע) עם "יצחק בן לא"א החסיד ונבון כמהר"ר מרדכי גרשון זלה"ה". כי נדמה לי שאין כאן "שני יוסף בן שמעון", כי אם "יצחק בן גרשון, ממשפחת טריחס" מצד אחד, ומצד השני "יצחק בן מרדכי, ממשפחת גרשון". כי עד כמה שיריעתי מגעת, כל מקום שאתה מוצא "בן מרדכי" אין אתה מוצא שם המשפחה "טריחס", ו"גרשון" תופס מקומו. מר תמר אמנם מונה בין הפנים השונים שר' יצחק גרשון רגיל היה לחתום את שמו בהם גם "יצחק בן מרדכי גרשון טריחס" (ע' 377, הערה 2). אבל מכיון שלא ציין שום מקור לקיים את דבריו, חוששני שסיגרת העט היא¹.

עודני עומד ושוקל בדעתי טענותיו של מר תמר, והנה נודמנה לידי הוצאת דייגארה השניה של ה"ראשית חכמה", משנת ש"ג, וזהו מה שמצאתי כתוב בשער הספר: "גדפס שנית והוגה מחדש עם רב העיון כאשר יראה כל מי שיעריך בינו ובין הגדפס בשכבר על ידי החכם השלם כמהר"ר יצחק גרשון יצ"ו". המגינה של ההוצאה השניה הוא ר' ישראל זפרוני, והוא המעיד על המגינה של ההוצאה הראשונה, "יצחק בן לגאון כמהר"ר גרשון טריחס", שאינו אלא ר' יצחק גרשון. מובן מאליו שדבר זה הכריע את הכף לדעתו של מר תמר.

מסבעי לברוח מן ה"ודאי", ועל כן דעתו של מר תמר היא בעיני קרובה לאמת ביותר, אבל לא מתחרת מכל צל של ספק. כי כל זמן שלא נמצא פתרון לחידת השימוש בשתי חתימות, שבאחת הושם הדגש על "טריחס" ובשנית על "גרשון", איני יכול להשתחרר מאבק-ספק שאולי בשגגה ערבב ר' ישראל זפרוני את שני השמות. המפתח לשימוש בשתי החתימות, אם באמת שתיהן של ר' יצחק גרשון הן, יש לבקש בגלגולי חייו שטרם נחשפו.

1 מצד אחר אין מר תמר מונה את החתימה של "יצחק טריחס", ותו לא, ב"עצור שנים", ויניציאה של"ט.

ובביתן זה אני רושם כאן השערות קלות שעלו על לבי תוך כדי כתיבה. בדברי הרב מסינגליא הגזמרים למעלה אני מוצא רמז שר' יצחק גרשון אינו מן הרבנים שגדלו בארץ ישראל ונשתקעו אחר כך באיטליה, כי אם בן איטליה הוא שעלה לא"י, "ללמוד תורה בטהרה בארץ הקדושה", עשה שם זמן מה ושב לארצו. אם נכון הדבר, כי אז אפשר שה"גאון כהנא"ר גרשון טרייטס" אינו אלא חתנו של המהר"ק הידוע. וזה גם יסביר לנו את העובדה של הליכתו לא"י ללמוד שם תורה, כי ידוע הוא שבנו ובן בנו של המהר"ק (ר' פרץ קולון ור' יוסף קולון השני) התישבו בא"י והרביצו שם תורה.²

כל אלה הם דברי יחוש הבאים לעורר את שימת לבם של בעלי המלאכה העוסקים בפרשה זו.

י. ז. נה

2 לפני שליח את הערתי זאת, נזכרתי שמתוך דברי החתימה של ר' יצחק גרשון בס' "שושנת העמקים", פי אלשיך לשה"ש, וינ' שני"א, נראה יוצא ברור שצפת היתה "ארץ מולדתו", כמו שציין רמ"ש"ש ב-2905/6, CB, col. אולם לשון המליצה מאפילה שם על התכן. ומענין לראות שגם בחתימה זו ר' יצחק גרשון מדגיש את תשוקתו "להיות אחד מהם", היינו מ"השרידים שתרם אומנתם".

הערה בשולי הביבליוגרפיה של א. מ. דיק לאברהם יערי

(ק"ס כרך ל"ב, חוב' א)

אני סומך על דיוק רישומו של יערי. והנה בי ערכים מצוין דפוס יוסף ראובן ראם בחילנא: 3 (תרכ"ט); 24, 61 (תר"ל); 9 (תרל"א). והלא רי"ר נפטר בטורים תרי"ח [ראה שפ"ן הסופר, דפוס ראם בחילנא, "הספר" ב"ג, עמ' 51] ומשנת תרכ"ג נקרא הדפוס ע"ש האלמנה והאחים ראם [ראה בספרי "לחקר משפחות", מהדורה שניה, עמ' 42, הערה 63]. בערכים 37 (תרכ"ח) ו-58 (תרי"ז) שם המדפיס, לפי רישום בית הספרים הלאומי, צ"ל יוסף [ראובן] ראם.

ואגב בנידון: בספון נאענטן עבר" (חרשה, 1937) נתפרסם חזונו בעברית בין דיק כמתברר ובין ר' יוסף - בצלאל הרכבי (אביה של דבורה ראם, מנהל הדפוס) כמ"ל משנת 1864 נזכר צינתינו בחקר משפחות, שם עמ' 43, הערה 64.

צבי הרכבי

הוצאה לאור: הוצאת "הדפוס"

תל-אביב

דפוסי ישראל

עורך: מרדכי שטיין. גל' 1: 10 בנובמבר. 14 ע'.
בשכפול.

"החלטנו להוציא מעתה, נוסף על המהדורה הרגילה של העתון הדימוקרטי, גם מהדורת-סטנלי, אשר תשמש כעין, אגרת-לחברים...". — העתון הדימוקרטי יוצא לאור משנת 1945 (ק"ס כ"ג 4). מסעם לפעם יצא גם בצור רות שונות: ביורית, כעתון ערב; וגם עם הציון "מהדורה מיוחדת".

683 פאלקסבלאט. [תל-אביב, חש"מ, תשי"ט 1958.
2° גדול. שבועון. העורך: נחום ניר. גל' 1: ס"ו
בכסלו. 7 [1] ע', תמונות.

אין קשר, כפי הנראה, עם העתון "פאלקס בלאט", שה"ר פיע בתל-אביב בשנות תשס"ו-תשס"ז (ק"ס ל"ב 241).

684 Friendship; monthly bulletin of the Pen Pal Club of Israel (and the Israeli Youth Philatelic Club). (Tel-Aviv, typ. Solár & Nadiv). 8°.

העורך: J. Goldenberg. חוב' בלי מספר: דצמבר 1958, 18 [2] ע'. כולל גם מאמר בצרפתית.

685 Mântuirea; săptămânal independent. Bat-Yam, n. pr. big 2°.

"הנאולה: שבועון בלתי-חלוצי". העורך: אברהם פלר.
גל' 2: 11.X.1958. 16 ע'.

686 Po prostu w Izraelu; pismo myśli socjalistycznej. (Tel-Awliw, typ. Hadfus ha-klali), 1959, big 2°.

"פשוט מאוד בישראל: עתון למחשבה סוציאליסטית".
דו-שבועון. העורך: מ. קושניר. גל' 1: 1 בינואר. 8 ע', תמונות.

קבצים

687 אברהם העברי, קובץ מוקדש למנהיג והלוחם אברהם ש. ר. ק. נ. ס. לרגל מלאות לו שבעים שנה, וחמ"י שים שנה לפעילותו הציבורית. [תל-אביב, ועד היובל, (דפוס מרקוס), חש"מ. 4 [1], 133 [1] ע', תמונות, פקסי-מלים. 8°.

הקובץ מכיל מספר רב של מאמרי הערכה ורשומות זכ-

עתונים

ראה גם להלן במדור "בתוך כתבי עת".

676 אגדת ישראל-יפן לקשרי ידידות, תרבות וכלכלה. ע' 1: (ביולטין של אגדת ישראל-יפן לקשרי ידידות, תרבות וכלכלה). [תל-אביב, י.מ.ס.], תשי"ט (1958), 8°. תכיפות ההופעה לא נזכרה. העורך: קורט אלכסנדר מוסברג. חוב' 1: חשון. 7 [5] 8 ע', תמונות. בהכפלה עברית ואנגלית עם שער נוסף באנגלית: The Israel-Japan Society for Friendship, Cultural and Economic Relations, Bulletin.

677 בעורף. (חמ"ד), [צה"ל], שלישות-ראשית. 8°. תכיפות ההופעה לא נזכרה. העורכת הראשית: חנה לבני ברג. חוב' 3: תשרי תשי"ט (עלון ראש-השנה). 67 ע', תמונות. בשכפול.

678 ידיעות לבולאים: בטאון התאחדות אגודות הבולאים בישראל. [תל-אביב, מולטיליס "דף", 1958], 8°. ירחון. חוב' 1: דצמבר. 19 [1] ע'. בהכפלה, המעטפת בדפוס "פנימי".

679 המבצר: בטאון פנימי לבני הישיבות. ירושלים. התאחדות בני הישיבות, חש"מ, תשי"ח. 2°. תכיפות ההופעה לא נזכרה. העורך: הרב יהושע לייב הלברשטם. גל' 1: אלול. 4 ע'.

"אנו נמשיך את דרך החיים של נטורי קרתא". (מתוך "דבר המערכת").

680 נייב הפועל החקלאי. [תל-אביב], מפלגת הפועלים המאוחדת, המחלקה המקצועית, המזכירות הארצית לפועלים חקלאים שכירים, "הדפוס החדש", 1958, 8°. ירחון. חוב' 1: אוקטובר. 11 [1] ע', תמונה. "פנימי".

681 עולם הספורט. [תל-אביב], משה לרר, דפוס א. מוס, תשי"ט (1958), 2°. שבועון. העורך: חיים ליפקין. גל' 1: ס"ו בכסלו. 15 [1] ע', תמונות.

682 העתון הדימוקרטי: בטאון תנועת "הכוח השלישי" בישראל. מהדורה מיוחדת. [תל-אביב], 1958, 2°. "תוסף לפעמים תבואות לפי הצורך". המו"ל וה-

690 גבעת ברנר [קבוץ]. מגילת חג ליום העצמאות. עשר שנים ליסוד המדינה... בשנת השלושים לעלינו על הקרקע. גבעת ברנר, תשי"ח. 28 ע', 8°.

691 יעקב פינקרפלד, כ"ט טבת תרנ"ז—י"ח תשרי תשי"ז. (תלאביב, דפוס "הפועל הצעיר", [תשי"ז]. 10, [1] ע'. 8°.

692 כפר הס [מושב]. אורי, דפים לזכרו של אורי קנמון. כפריהם; (תלאביב, דפוס "דבר", תשי"ח. 47 ע', פורטרסים. 8°.

דברים לזכרו של א. קנמון (נולד בכפר הס י"ז תשרי תרצ"ז, נפל בהיאחזות "אמציה", א' סוכות תשי"ז) ומספר מכתבים ממנו ואליהו.

693 מעברות [קבוץ]. לזכרו של ראובן [שרגאן]. מעברות; חמ"ד, חש"מ, תשי"ח. 73, [1] ע', תמונות. 8°.

ר. שרגאן (27.8.1936—29.4.1958), בן הקבוץ וחברו, קצין חיל התעופה, נספה באסון. החוברת מכילה דברים לזכרו מאת הוריו, חבריו וחברותיו, מכתבים ממנו ואליהו, וגם קצת שירים ופרקי יומן.

694 משמר הגלב [קבוץ]. יעקב <ויק> בן-חיון. נפטר כ"ז ניסן תשי"ח... קובץ לזכרו... [משמר הגלב], חברת הנוער "חיות הגלב", [תשי"ח]. 10 דף, תמונות. 4°.

695 משמר הגלב [קבוץ]. מקראי חג העצמאות. (משמר הגלב, תשי"ח). [12] דף. 8°.

696 עינת [קבוץ]. דני וקסטינ. ט"ו אלול תרצ"ז—כ"ה אלול תשס"ז... ביום השנה לנפלו. עינת; (תלאביב, דפוס "הפועל הצעיר", תשי"ז. 30, [2] ע', תמונות. 8°.

מדורות החבורת: עם מותו. לדמותו. אגרות תנחומים. מכתבים ורשימות מעובדו. הצוירים הם מעשה ידיו.

697 עינת [קבוץ]. חיים'קה. אטלס... ויוי צפריי... ציון לזכרם כתום שנה לנפילתם. עינת; חמ"ד, חש"מ, תשי"ח. 63, [1] ע', תמונות. 8°.

ה. אטלס (י"ט בשבט תרפ"ט—ט"ז בחשוון תשי"ז) נפל במבואות ניצנה. צפריי (ח' בחשוון תרפ"ז—כ"ז בחשוון תשי"ז) בקרב על רפיח, במערכת סיני. בחוברת פרקי שירה ופרווה מאת ה. אטלס, ודברים לזכר שניהם.

698 Ignace Goldziher memorial volume. Pt. 2, ed. by Samuel Löwinger, Alexan-

רון לא. ש. רקנטי, מעולי סלוניקי, עסקן ציוני ביהדות יוון, חבר הכנסת הראשונה.

688 אוצר יהודי ספרד: לחקר חולדות יהודי ספרד וחברותם. (בעריכת יצחק ר. מלכו). ספר א. ירושלים, (דפוס "אחיה"), תשי"ט. 84, XL ע', תמונה, פקסימיל. 8°.

ארבעת המאמרים האחרונים בספרות. עם שער נוסף בספרות: Tesoro de los judíos sefardies... (redacción de Isaac R. Molho).

התכן: א. אלמאליח: על המורחן הגדול יוסף הלוי. א. מ. הברמן: שלוש סליחות לרבי משה אבן-עזרא. י. ר. מלכו: הספרות היהודית-ספרדית בתורכיה. מ. בניהו: רבי יצחק קאריגאל באיטליה. נ. בן-מנחם: מאוצרות בית הספרים הלאומי בפאריז. נ. אלוני: והגבות כמו קשת (שיר תהילה מאת צדקה). י. לוויטאנוס: הנוסע פייר ביר לון ויהודי-ספרד. נ. אלוני: כתבי-יד העברים בספרות ספרד. [העורך?]: סינתזה מרי קרוס: ד"ר יצחק עמנואל; יוסף מ. איסטרוגו. י. ר. מלכו: מצבות סאלוניקי. — H. Peri: Un predecesor de Léon Hebreo. D. M. Maeso: Evocación de Sefarad. I. S. Emmanuel: El portugués en la sinagoga de Curaçao. C. Ramos-Gil: La lengua española en Israel.

689 אנציקלופדיה כללית מסדה. (העורך הראשי: גדליה אלקושי [עד סוף אות א, ומכאן ואילך]: חיים רבין). כרך א"ב. (תלאביב), "אלומות", תשי"ח-תשי"ט. 4°.

"מהדורה מיוחדת לקוראי מעריב". התכן: כרך א: א—אפיה. חש"מ, תשי"ח. [8] 400 ע', [1] 64 לוחות-תמונות, מסות. — ב: אפיון—ג'י. (רמ"ת גן, דפוס מסדה), תשי"ט. [5] 423 ע', 64, [1] לוחות-תמונות, מסות.

"בשנים 1935-1937 יצאה בהוצאת מסדה, אנציקלופדיה כללית ב-6 כרכים [ק"ט י"ב 12, 413; י"ג 13 (שם תאור), 152; י"ד 287, 431], שהכילה את מערכת השמות בלבד... באנציקלופדיה החדשה נוסף מדור העניינים, המושגים והמונחים... ונתחספו בה אלפי ערכים במדור השמות, ולעומת זה הושמטו ממנה מאות ערכים... ואף אותם ערכים המשותפים לשתי האנציקלופדיות נבדקו מחדש, וברובם המכריע אף נכתבו מחדש... הכרך המוגש בזה לקהל — ראשון הוא לשישה כרכים" (מההקדמה). — האי-לוטרציה מרוכזת בלוחות שבסוף כל כרך. הבצוע הטי-פוגרפי יפה.

מלבד ענינים ארגוניים, כוללת החוברת הרצאה של קשראן היילפרין על "המחקר ההיסטורי היהודי וגיו הארכיונים" (ע' 22-25) ושל א. בין על "מערכת הארכיונים בארץ כבסיס למחקר" (36-26), וכן סרטים על כל הארכיונים החשובים במדינת ישראל.

700 ארשת: ספר שנה לחקר הספר העברי. א. בעריכת נפתלי בן-מנחם, יצחק רפאל. ירושלים, מוסד הרב קוק, (דפוס טורים), תשי"ט, 512, [3] ע', פקסימילים. 8° עם תכן ושער נוסף באנגלית.

"ספר שנה זה, שיופיע מעתה מדי שנה בשנה, יוקדש למקצוע אחד בלבד, לחקר הספר העברי, על כל גילוייו וגווניו, צפונותיו ומטמוניו". עם הקובץ "ארשת", שיצא בתשי"ד (ק"ס כ"א 65) "אין... מן המשותף אלא השם בלבד". התכן: ר' להלן ע' 211.

701 בן-מנחם, נפתלי [N. Ben-Menahem]. מספרות ישראל באונגאריה... ירושלים, "קרית ספר", (דפוס טורים), תשי"ח, 379 ע', תמונות, פקסימילים. 8°.

חשעה מאמרים לספר. ארבעת הראשונים קשורים לארץ-ישראל וציונות: א. "מבדופשט לירושלים" (ע' 9-49), מכיל תרגום עברי של תאור מסע לארץ-ישראל בשנת תר"ע, שהוציא לאור בצורת חוברת ר' גרשון שטרן, רבה של העיר מראש-לודאש (Maros-Ludas) בטרנסילבניה. החוברת המקורית יקרת המציאות, בשם "ספר מסעי בני ישראל", פאקש תר"ע, נדפסה בגרמנית באותיות עבריות. ר' גרשון שטרן היה מארגנה ומנהלה של השירה בת 72 איש; רובם יהודי הונגריה היו, אך גם מארצות אחרות באירופה השתתפו במסע זה. יש כאן רשמי של הרב שטרן מהנסיעה, תיאור מקומות הקדור שים שאנשי השירה ביקרו בהם, התפללות (שחברו על ידי הרב שטרן) שהתפללו אנשי השירה במקומות הקדור שים, ורשימת האנשים שהשתתפו בשירה. — ב. "איגרת צפת משנת תר"ץ" (ע' 50-59), שכתב ר' ישראל צבי הירש [שכטר], יהודי ממחוז מרמרוש שעלה לצפת, אל בניו במרמרוש. באיגרת זו הוא מתנה את צרותיו ואת קשיי הקליטה שלו בצפת. — ג. "הרב אהרן ריימאן" (ע' 60-63), הוא הוספה למאמר "רבני אונגאריה שעלו לארץ-ישראל", שפרסם י. גרינולד המנוח בירחון "סני" כרך כו וכך כח. — ד. "איגרות ציון" (ע' 64-85), מרבנים אחדים בהונגריה בעד וגנר רעיון הציונות.

שלושת המאמרים שלאחר מכן ענינם העיר סיגט ומ

der Scheiber, Joseph Somogyi. Jerusalem, (R. Mass), 1958. VIII, 222, 129 p., facsim. 8°.

עם מדור עברי ושער נוסף בעברית: ספר זכרון לכהן יצחק יהודה גולדציהר, חלק ב... ירושלים, (דפוס חיים), תשי"ח.

Part. cont.: S. Krauss: The Christian legislation on the Synagogue. S. L. Škoss: Suggestions for further studies in Judaeo-Arabic literature. B. Cohen: Testimonial compulsion in Jewish, Roman, and Moslem law. A. Guttmann: Eliezer ben Hyrcanus — a Shammaite? A. Brody: On the development and shifting of motives in the Israelitic-Jewish conceptions of clean and unclean. O. Komlós: About Jewish elements in the "Vitae Prophetarum". D. Fokos-Fuchs: Psalm XIX, 5. W. J. Fischel: Ibn Khaldūn on the Bible, Judaism and the Jews. A. Scheiber: Addenda to the Bibliography of Goldziher. Additions and corrections.

ג. אלוגי: כתאב אלסבעין לפסיה לרב סעדיה גאון. ש. ד. גויטיין: התחדשותה של המחלוקת בענין "הרשות" אחר עלייתו של רבנו אברהם בן הרמב"ם. א. שייבר: שני פיוטים לסוכות, מגני קויפמן. א. ג. צ. רות: להשתלשלות בעית העגונה. א. יונג: יש אם למקרא. א. ש. הלפין: תרי"ג מצות אצל השמרונים. ד. צ. בנעס: לנוסח הערבי של הכוזרי > השלמות לתיקוני גולדציהר למאמרים א' ב' <. י. בלאו: משפטי הויקה בלהג הערבי של איברי בירזית. — הקודם: ק"ס כ"ו 148.

ביבליוגרפיה ותולדות חכמת ישראל

699. האגוד הארכיוני בישראל. הארכיונים בישראל: הרצאות, דינים וחשבונות והחלטות בהעידה הראשונה של האיגוד הארכיוני בישראל, שהתקיימה ביום ט' באדר תשי"ז/12 במרס 1957 בבית הילל, ירושלים. ירושלים, האיגוד הארכיוני בישראל, (דפוס טורים), תשי"ח. 41, xv ע' 8°. עם סכום ושער נוסף באנגלית: Archives in Israel; summary of resolutions adopted and lectures given at the 1st Convention of the Israel Archives Association.

חזו מרמרוש: א. "שלשלת הרבנים הראשונה בסיגט" (ע' 99'86), רשימה. ביוביבליוגרפית של שלושת הרבנים הראשונים שכהנו בעיר זו. — ב. "הדפוס העברי בסיגט" (ע' 100'287), מאמר זה הוא גולת הכותרת של הספר כולו לא רק מבחינה כמותית. מאמר זה מכיל רשימה ביבליוגרפית מדויקת ומפורטת להפליא של הספרים העברים והאידיים שראו אור בסיגט. הביבליוגרפיה מכילה 11 מדורות: 1. רשימה של 187 ספרים, רובם המכריע על פי ראיית הספרים עצמם. קשה לתאר ביבליוגרפיה מפורטת וממצה יותר מזה שמר בן־מנחם זיכה בה את קהל המעוניינים. ברוב המקרים הוא נותן את העתקו המלא של שער־הספר, רושם את המסכמים ואת ההקדמות, מעיר על חלקים שונים בספר שאינם חלק אורגני ממנו או שחברו בידי מחבר שונה, מצביע על הביבליוגרפים שרשמו פרט זה או אחר בטעות, ומעתיק גם את החתימות, ההחלטות והכתבות שעל הסופס שהיה לפניו. ואילו נזכר שם ספר ברישום רק דרך אגב, מעיר המחבר על כל המהדורות השונות של אותו ספר. 2. רשימת 17 כתבי־עת בעברית ואידיש שנדפסו בסיגט. 3. ספרים מיוחסים בטעות לסיגט. 4. לוח־המחברים שספריהם נדפסו בסיגט. "השתוללות ליתן כאן פרטים ביוגרפיים מדויקים על המחברים". ואכן הצליח בן־מנחם לתת פרטים ביוגרפיים על מחברים שאינם ידועים כלל ועיקר. 5. מפתח שמות הספרים. 6. מפתח שמות המסכמים. 7. מפתח בתי הדפוס: בעליהם ופועליהם. 8. מביאים לבית הדפוס, מוציאים לאור וכו'. 9. בעלי הספרים. "נהגתי כאן מנהג חדש, שרשמתי בעלי הספרים שהיו בידי, שמצאתי את חתימותיהם על הספרים. על ידי כך נתבררו לי כמה וכמה פרטים מעניינים על גלגולי ספרים, תולדות מחבריהם וכו'". 10. נזכרים: אישים, ספרים, מקומות [שנזכרו בעיקר בהערות של בן־מנחם]. 11. נספחות. מחלוקת חיוניצה־סיגט על נשיאות כולל מאראמאראש. כאן מתפרסמים ארבעה מכתבים מרבני הונגריה בענין מחלוקת זו, וזכרו מטעם "מנהלי קהל עדת ארטהדאקסין פה עיר סיגט", המצודר בעמדתו של הרב מסיגט, ר' חנניה יום טוב ליסא טיטלבוים. — ג. "הדפוס העברי באויב־ערווישא" (ע' 288'294), רשימה ביבליוגרפית מ־10 הספרים שנדפסו באויב־ערווישא.

חזו מרמרוש: א. "שלשלת הרבנים הראשונה בסיגט" (ע' 99'86), רשימה. ביוביבליוגרפית של שלושת הרבנים הראשונים שכהנו בעיר זו. — ב. "הדפוס העברי בסיגט" (ע' 100'287), מאמר זה הוא גולת הכותרת של הספר כולו לא רק מבחינה כמותית. מאמר זה מכיל רשימה ביבליוגרפית מדויקת ומפורטת להפליא של הספרים העברים והאידיים שראו אור בסיגט. הביבליוגרפיה מכילה 11 מדורות: 1. רשימה של 187 ספרים, רובם המכריע על פי ראיית הספרים עצמם. קשה לתאר ביבליוגרפיה מפורטת וממצה יותר מזה שמר בן־מנחם זיכה בה את קהל המעוניינים. ברוב המקרים הוא נותן את העתקו המלא של שער־הספר, רושם את המסכמים ואת ההקדמות, מעיר על חלקים שונים בספר שאינם חלק אורגני ממנו או שחברו בידי מחבר שונה, מצביע על הביבליוגרפים שרשמו פרט זה או אחר בטעות, ומעתיק גם את החתימות, ההחלטות והכתבות שעל הסופס שהיה לפניו. ואילו נזכר שם ספר ברישום רק דרך אגב, מעיר המחבר על כל המהדורות השונות של אותו ספר. 2. רשימת 17 כתבי־עת בעברית ואידיש שנדפסו בסיגט. 3. ספרים מיוחסים בטעות לסיגט. 4. לוח־המחברים שספריהם נדפסו בסיגט. "השתוללות ליתן כאן פרטים ביוגרפיים מדויקים על המחברים". ואכן הצליח בן־מנחם לתת פרטים ביוגרפיים על מחברים שאינם ידועים כלל ועיקר. 5. מפתח שמות הספרים. 6. מפתח שמות המסכמים. 7. מפתח בתי הדפוס: בעליהם ופועליהם. 8. מביאים לבית הדפוס, מוציאים לאור וכו'. 9. בעלי הספרים. "נהגתי כאן מנהג חדש, שרשמתי בעלי הספרים שהיו בידי, שמצאתי את חתימותיהם על הספרים. על ידי כך נתבררו לי כמה וכמה פרטים מעניינים על גלגולי ספרים, תולדות מחבריהם וכו'". 10. נזכרים: אישים, ספרים, מקומות [שנזכרו בעיקר בהערות של בן־מנחם]. 11. נספחות. מחלוקת חיוניצה־סיגט על נשיאות כולל מאראמאראש. כאן מתפרסמים ארבעה מכתבים מרבני הונגריה בענין מחלוקת זו, וזכרו מטעם "מנהלי קהל עדת ארטהדאקסין פה עיר סיגט", המצודר בעמדתו של הרב מסיגט, ר' חנניה יום טוב ליסא טיטלבוים. — ג. "הדפוס העברי באויב־ערווישא" (ע' 288'294), רשימה ביבליוגרפית מ־10 הספרים שנדפסו באויב־ערווישא.

אם כי כמעט כל המאמרים שבספר פורסמו כבר בתוך כתבי־עת שונים (בעיקר ב"סיגט"), יש הצדקה מלאה לכי נוסם בספר, וביחוד בגלל התיקונים וההערות הרבים שהמחבר הוסיף כאן. שני המאמרים שלא פורסמו קודם לכן ("הדפוס העברי בסיגט" ו"הרב יוסף הכהן שווארטץ הי"ד"), הם גם החשובים והגדולים שבספר.

ספר זה מהווה אוצר בלום לחקר ההיסטוריה והביבליוגרפיה היהודית בטרנסילבניה. (אע"פ ששמו הוא "מספר רות ישראל באונגאריה", הרי כמעט כל החומר המתפרסם בו מצמצם לספרות ישראל בטרנסילבניה). שדה מוזנח זה בספרות ישראל, כדברי המחבר בהקדמתו, זכה לספולה של יד אמונה וחרוצה. ידיעה גדושה ובקיאות מפליגה בשטח הספר העברי מבצצות בספר זה על כל עמוד ועמוד שבו. מאות ההערות המאירות עיניים מעיר דות על שליטה בנושאים שברובם הגדול הם בבחינת "קרקע בחולה" וכמעט שלא נגעה בהם יד חוקר. מר בן־מנחם לא חסך טרחו ויגיעה באיסוף החומר הרב. גם "לתורה שבעל־פה", כלומר לליקוט אינפורמציה אישית מאנשים, נזקק המחבר במקרים לא מעטים. אין ספק שכל מי שיוקק לחקר ההיסטוריה היהודית בטרנסילבניה, ישמש לו ספר זה כמקור ראשון במעלה.

בשורות הבאות אנסה להעיר הערות מספר שנרשמו אגב עיון בספר.

לפרק "מבודפשט לירושלים". בן־מנחם מעיר (ע' 13 הע' 1): "זו היתה השיירה השנייה. הראשונה באה ארצה באדר תרס"ה". על המסע לארץ־ישראל בשנת תרס"ה, שעליו נזכר ר' שלמה צבי שיק, רבה של עיר קארצאג (Karczag), ראה בהרחבה בספרו "שאלות ותשובות רשב"ן על אבן העזר" (סאטמאר, תרס"ה), דף קצ"ד־רל. בשיירה זו השתתפו 150 איש, רובם מאנשי הונגריה. ע' 20 הע' 24: "אורח חיים הלכות קריעה סי' שמ, לח". כנראה שחלה כאן טעות הדפוס והכוונה כמובן לשלחן ערוך יורה דעה סי' שמ. אמנם גם באורח חיים מובא דין זה, אך בסי' תקסא.

למאמר "הדפוס העברי בסיגט". ע' 105 מס' 6: "ספר ייטב לב... וצי"ח. ליברמן, מוזיף שערים, ק"ס לא, 397". 398. אף כותב טורים אלה לא ראה עד היום טופס של

שני המאמרים האחרונים: "בעל קונטרס הספיקות" וביתו באונגאריה" (ע' 329'295), סקירה ביוביבליוגרפית על צאצאיהם וצאצאי צאצאיהם של שני בניו — מתוך שבעה בנים ובת — של ר' יהודה הכהן העליר, בעל המ'

של דבר נדפס בשנת 1935. ראה ק"ס יג, 230, מס' 928. לרשימת הספרים שנדפסו בסיגס יש בידי להוסיף עוד חמשה ספרים שלא נדפסו על ידי מר בן-מנחם. 3 מהם נמצאים בבית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי בירושלים (המס' 1, 2, 5).

1. סדר הקפות לשמיני עצרת ושמחת תורה, כפי מנהג וסדר של אדמו"ר... יוסף מאיר [חייס] מספינקא. הובא לביה"ד ע"י... דוד אלימלך חייס. סיגס, דפוס מ. ויר דער, 1897. ח דף. 8°. [ראה רשימת בן-מנחם, ע' 194 מס' 127].

2. ספר סמיכת נוסלים... בכדי שיתחזק האמונה... ע"י ראיות ברורות בחכמה ובאמת... [מאת] אביגדור חיינבערגער... מ. סיגס, דפוס א. קויפמאן, תרפ"ב. ה, מה, כד, מס' 9 דף. 8°. [חסר בסוף. לא נשלם בדפוס?]. 3. גאסליב, הירש ליב. לידער פון מין לעבן. מארא מאראשיגס, 1933. 96 ע'. 8°. [רשמתי לפי לעקסיר קאן פון דער נייער יידישער ליטעראטור, צווייטער באנד : גיד, עמודה 16 ; נזכר גם בירחון האידי "אויפגאנג", סיו געט, נומ' 1, מאי 1933].

4. אפשאן, הערצל. חאלף שוחס דער שטודענט. נא וועלע. סיגס, 1936. [לפי הלעקסיקאן ה"ל, ערשטער באנד : א"ב, עמודה 153].

5. מארק, נאטאן. די ליימענע פויסט. משלים / משלים באלדאעס / לידער / סקיצן. סיגס, "אויפגאנג", 1937. 95 [1] ע'. 8°. [ראה גם ק"ס טו 87, מס' 390].

לכתב-ידע שנדפסו בסיגס יש להוסיף : "די יידישע חעלט", שהופיע בשנת 1933. בירחון "אויפגאנג" ה"ל, גליון מס' 7 משנת 1933, ע' 24, במדור "כראניק" : בר מים אלה התחיל להופיע בסיגס שבועון אידי חדש בשם "די אידישע חעלט". פרטים אחרים על שבועון זה חס' רים. יש לשער שעתון זה לא המשיך לצאת ואולי נפסק עם גליונו הראשון.

למדור "מיוחסים בסעות לסיגס" יש להוסיף עוד שני ספרים : 1. דגל מחנה אפרים לר' משה חיים אפרים מסדילקוב. בן-מנחם רושם את הספר הזה (ע' 218 מס' 174) בעקבות פרידברג. אולם ספר זה נדפס בסעאיני (ראה ק"ס ליג, 400, מס' 115). אין להניח שספר זה נדפס פעמים בשנה אחת בטרנסילבניה. גם מספר הדפים — 115 — השהו בשני הרישומים מעיד על כך. 2. דרושי וחורשי הרמבמאי"ל לר' משה דייטש, אשר בן-מנחם מש' מיטו, נדפס לפי פרידברג (ע' 244 מס' 1055) בסיגס. אך גם ספר זה נדפס בסעאיני. ראה ק"ס שם, מס' 118.

ייטב לב בעל שער מוזיקה. אם כי גם לירי לא נודמן טופס כזה, אך בספר ימים נוראים לשי עגנון (מהדורה שלי שית, תש"ז) ב-רשימת הספרים שנזכרו בספר ימים נוראים ע' תב רשום : יסיב[ן] לב... לבוב תרל"ה.

ע' 122 מס' 31 : "דבר בעתו... פרידברג רושם בטר עות : סיגס תרנ"ו. טעות זו נובעת כנראה מ-ZfHB כרך 1, ע' 106 : 1896.

ע' 130 מס' 42 : "ספר ארחות חיים... חלק ראשון... תרנ"ח". גם על השער של חלק שני : תרנ"ח. אך ברור שלא נדפס לפני שנת תרנ"ט, כי כל ההסכמות הן משנת תרנ"ט. יש להניח שלא נדפס לפני תר"ס (וכן רושם שווארץ, שם הגדולים מארץ הגר, ג, דף ז מס' נה). בן-מנחם אינו מעיר על כך דבר, אף על פי שהוא עצמו רושם את ההסכמות שניתנו בשנת תרנ"ט.

ע' 146 מס' 59 : "קונטרס מחית עמלק ושותיו... לא נרשם על ידי פרידברג". נרשם על ידו בע' 903 מס' 612.

ע' 157 מס' 74 : "ספר נחלת ישראל... תרס"ד". פרידברג ע' 721 מס' 337 : תרס"ג. כן גם ב-ZfHB כרך 9, ע' 8. בן-מנחם אינו מעיר על כך דבר.

ע' 158 מס' 75 : "ספר רפואות... בדפוס זאב שווארץ". מדפיס זה אינו נזכר במפתח המדפיסים. אגב, שווארץ עבר אחר כך לסאטמאר והדפיס שם ספרים עבריים בין השנים תרס"ח-תרע"ו.

ע' 192 מס' 124 : "ספר משיב נפש... תרע"ב". שווארץ, שם הגדולים מארץ הגר, ג, דף כו מס' קיח : תרע"ג. בן-מנחם אינו מעיר על הטעות דבר.

ע' 196 מס' 131 : "ספר אמרי יוסף חלק ויקרא במד' בר... תרע"ג". שווארץ, שם דף ח מס' עח : תרע"ב. בן-מנחם אינו מעיר על כך, בניגוד למנהגו.

ע' 202 מס' 139 : "הגדה של פסח עם פירוש ברכת השיר... המהר" האחרונה חארשא תרפ"ו". יש להוסיף : לודו תרצ"ט. המהדורה האחרונה : פערנחאלד תש"י, שהיא צלום ממהדורת חארשא תרמ"א-1880.

ע' 209 מס' 154 : "ספר פרי מגדים... [תרצ"ג]". המ' חבר אינו מתקן את טעותו של פרידברג (ע' 850 מס' 755) : [תרצ"ד].

ע' 213 מס' 160 : "ספר חיים ושלום". בן-מנחם רושם את הספר כנדפס בשנת תרצ"ו, אך על השער עצמו כתוב : בשנת ברצ"ו (= תרצ"ח).

ע' 219 מס' 176 : "יוסף טראכטענבערג, אויף באסארא' ער ערד". הוכנס למדור "חסרי שנת הדפוס". לאמתו

ישראל (ע' 136) לשם הקלה על הספרן במיון חומר יש-
ראלי, ומפתח לסבלה זו (ע' 317).

על ספר זה מבוססת עבודת המיון במרבית הספריות
הצבוריות העממיות בישראל. במיון מקצועות היהדות
היא מפשטת את "שיטת שלום" הנהוגה בבית הספרים
הלאומי והאוניברסיטאי.

705 הברמן, א[ברהם] מ[איר] [Abraham Meir
Habermann], מלקט. כתב וספר בתרבות העב-
רית. חומר קריאה לתרגיל. ירושלים, האוניברסיטה העב-
רית, בית הספר לספרנות, תשי"ח. [1], ע' 43, מפות מקו-
מלות. 8°. בשכפול.

706 המועדון העולמי לספריות עבריות. רשי-
מת ספרים לספריות עבריות. 3 סדרות. ירושלים, המו-
עדון העולמי לספריות עבריות; (תל אביב, דפוס הארץ),
תשי"ז. [8], 56, 48, [8] ע' 2°. עברית ואנגלית. עם
שער נוסף באנגלית: List of books for standard
Hebrew libraries... [ed. by] The World
Club for Hebrew Libraries.

רשימה זו, בת 1862 ערכים, אינה אלא קטלוג היצוא
של המועדון, שקבע למטרתו את הפצת הספר הישראלי,
ובהתאם לכך אין מקפידים בה על דיוקי הרישום הביבליו-
גרפי. שמות הספרים ערוכים בקטלוג לפי עניניהם 8°
מדורות. המהדירים מבחינים בין שלושה סוגי ספריות:
ספריה מקיפה, ספריה נבחרת וספריה נבחרת מצומצמת.
וסימן מיוחד ע"י כל ספר רומז לאיזה מין ספריה הוא
מתאים.

707 שונמי, שלמה (Shlomo Shunami). כתב י-
צחק בן צבי; ביבליוגרפיה תרס"ד-תשי"ח... עם
ביוגרפיה מאת ז[למן] שור. ירושלים, ההסתדרות הכללית
של העובדים העברים בארץ-ישראל, ההסתדרות הפקידים
העברים בישראל—ארגון הספרנים בישראל, (דפוס טו-
רים), תשי"ח. 10, 37, [1] ע' פורטרט. 8°. עם שער
נוסף באנגלית. חלק מן הביבליוגרפיה נדפס מקודם ביד
לקורא ד, א"ב (טבת-אב תשט"ז), ע' 53-42.

708 שמעוני, שמואל. מה אקרא? מדריך קריאה
בספרות העברית והכללית... בעריכת צבי אדר. [א"ב].
ירושלים, בית הספר לחינוך של האוניברסיטה העברית
ומשרד החינוך והתרבות, (דפוס "אחזה"), תשי"ח. 8°.
התכן: [א]: לשנות הלימודים השביעית, השמינית וה'
תשיעית. מאת שמואל שמעוני. 240 ע'. — [ב]: לשנות
הלימודים העשירית, האחת-עשרה, השתים-עשרה ולקורא

ההערות הללו אין בהן, כמובן, כדי לגרוע במאומה
מערכו הרב של הספר "מספרות ישראל באונגאריה",
המהדה נכס חשוב מאד בספרות הביבליוגרפית וההיס-
טורית ההונגרית-טרנסילבנית, הענינה מאד בספרות מסוג
זה. וביחוד אם נזכור שהיצירה העברית והיהודית באר-
צות אלה הפכה לנחלת ההיסטוריה, כתוצאה מהשוואה
שפקדה אותן וכן בעטיים של השינויים המדיניים שנת-
הו שם לאחר מלחמת העולם השנייה. יש איפוא משום
ברכה מרובה בכל ספר החושף את ההוי ההיסטורי וה'
תרבותי של יהדות אירופה מלפני השואה.

י. יוסף כהן

702 בר-דוד, סוכנות לספרות. קטלוג בר-
דוד לספרי ישראל; ובו שמות הספרים שיצאו לאור
בישראל עד חודש ינואר 1959. העורך הראשי: יעקב
בר-דוד. Bar David's Israel book cata-
log... Editor-in-chief: Jaap Bar-David.
שנה שניה. תל-אביב, י. בר-דוד, (דפוס "המרכז", 1958),
397, ו' ע' תמונות. 8°.

הקודם: ק"ס ל"ג 138 (שם תאור). "מהדורה שניה זו
גדלה בהרבה מן הקודמת. מו"לים ציבוריים... נתנו לנו
יד, והמפתחות הורחבו בהתאם לכך". (מההקדמה).

703 גליונות ביבליוגרפיים לבתי-המדרש למורים.
[ירושלים], מדינת ישראל, משרד החינוך והתרבות,
המרכזיה הפדגוגית, (ד.מ. [= דפוס הממשלה], 1958), 8°.
תכופות ההופעה לא נזכרה. העורך: משולם הלוי. גל'
1: בלי תאריך. 5, [1] ע'.

בגליונות "ירכזו רשימות נבחרות, מוסברות-חוכן ומ'
צוידות במפתחות עניינים, של ספרים, פרקי ספרים ומא-
מרים, ממיינים לפי נושאים ונושאי משנה, שיופיעו בר-
ציפות וישמשו מדריך קבוע בספרות החינוך בעברית".
(מההקדמה). גל' 1: ביבליוגרפיה בתורת החינוך. 1:
תיאוריה ופילוסופיה של החנוך. א. מכל 38 ערכים.

704 דיואי, מלול. תקציר המיון העשרוני
ני... בתרגום משמשון שטיין, מותאם לצרכי המיון ביש-
ראל. ערך וצרף מפתח יששכר יואל. מהדורה שניה
מתוקנת. תל-אביב, מרכז לתרבות ולחינוך — המדור לספ-
ריות, תשי"ח. 19, 318 ע'. 4°. שם המקור: Melvil
Dewey: Abridged decimal classification...
בשכפול.

מהדורה קודמת: ק"ס ל' 4, שם הובא גם מההקדמה.
במהד' זו נתוספה הטבלה: חלוקה "בדומה" של ארץ-

היחס בין קרבנות המוספים בפי פנחס על פי רמזי המי
טורה (נדפס בראשונה בהמעין). מקרא מסורס (תורגם
מאיוראעליט, שנה 46, מס' 54, 60, מגנזה, תמוז תרס"ה).
אין מוקדם ומאוחר בתורה.

712 טלמון, שמריהו (Shemarjahu Talmon).
כפלי גירסה: תועת יסוד בתולדות המסירה של
נוסח המקרא... (ירושלים, מפעל השכפול של הסתדרות
הסטודנטים), [תשט"ז], 4, 123, [2] ע' 4. עם שער
נוסף באנגלית, דיסרטציה, ירושלים תשט"ז, בשכפול.

"יצאנו להוכיח את ההנחה שספרי המקרא לא נוסחו
מלכתחילה נוסח טכסטואלי אחד ואחיד כי אם הילכו בקי
רב עם ישראל, על פלגיו, במתכונות לשוניות וסגנוניות
שונות זו מזו במעט או בהרבה. הראינו שפעמים נותרו
נסוחי דברים קודמים בצורת "גירסות נדפדות" במקורות
חיזוניים מקבילים לנוסח המסורה". (מהקדמה).

713 מזרחי, אליהו בן אברהם. ארבעה פירוש
רושים על פי... רש"י... רבינו אליהו מזרחי...
גור אריה מאת... מהר"ל מפראג... לבוש האורה...
[מאת] מהר"ר מרדכי יפה... שפתי חכמים... [מאת]
מהר"ר שבתאי משרור [בס]... חלק אב: בראשית-שמות.
(מגילת אסתר). ירושלים, דברי חכמים, (דפוס ש. מונזון),
תשי"ח, [2], 127; [1], 89 דף 4. על הכריכה: אוצר
פירושים על התורה. בראש השער: רבינו אליהו מזרחי,
גור אריה, לבוש האורה, שפתי חכמים. — דפוס צלום לפי
הוצאת הארשא, תרכ"ב.

714 סגל, משה [צ'בין] (Moses Hirsch Segal).
מבוא המקרא... מהדורה רביעית מתוקנת ומורחבת.
ספר אד. ירושלים, "קריטספר", (דפוס טורים),
תשט"ז-תשט"ח, 8. נדפס מאמהות.

התכן: ספר א: פתיחה כללית, תורה, נביאים ראשונים.
השט"ז. [8], 228, [5] ע' — ב: נביאים אחרונים.
[8], 516; [3] ע' — ג: כתובים. [10], 805; [5] ע' —
ד: תולדות המקרא. [7], 1042; 810 ע'.

במהד"ז הוכנסו מספר של הוספות והשלמות. הן נדפסו
על עמודים מיוחדים שצוינו ע"י צרף אות למספר
(כגון 1700). עמודים אלו אינם כלולים במנין העמודים
הרשום לעיל. מהד"ג: ק"ס כ"ט 294 מס' 1679, שם גם
ציון למהד' קודמות.

715 תג"ך. תורה, חמשה חומשי תורה לבתי הספר...
[אד]. ירושלים, "צשכול", חש"מ, [תשי"ז], 103; 86;
62; 86; 75 ע' 8. דפוס סטראוטיסי.

הבוגר. מאת איה לובין-צפרוני וטוביה שלונסקי.
ע' 235.

ביבליוגרפיה נבחרת ומוערה זו מכונת בעיקר לבני
העזרים עצמם לשם הדרכה בקריאתם הפרטית. מדורי
כרך א', הרושם כ"ט 850 ספר, הם: א) ספורים ורומנים,
ב) ספורי חיות, ג) שיר, משל ואגדה, ד) ספורים היסטורי
ריים, ה) אישים, זכרונות ופרשיות היסטוריות, ו) ישראל
ובוניה, ז) תבל ויושביה, ח) ספרי מדע. כרך ב', הרושם
אף הוא כ"ט 820 ספר, מכליל מדור לבקורת ספרותית, למסות
וביוגרפיות ומדריך ביבליוגרפי למאמרים עבריים שנכ-
תבו על הסופרים שיצירותיהם נרשמו בכרך. ההערות
מקיפות מ"ד עד 15 שורות כ"א.

מדע המקרא

כולל מגלות גנוזות.

709 אפרת, אליהו. עיונים בשכילי התנ"ך והי-
יסטוריה. תל-אביב, "אורים", ההסתדרות הכללית של
העובדים העברים בארץ-ישראל, הועד הפועל, מרכז לתרי-
בות ולחינוך, ("הדפוס החדש"), תשי"ח, 97, [1] ע' 8.
= ספריה פדגוגית קטנה, ל"ג.

המדורות: עיונים בתנ"ך (6 מאמרים). פרקים בהיסטור-
רית (5). שיטות הנוראה לבוגרים (3). התוהבה, שיצאה
ליום הזכרון הראשון לפטירת המחבר, מתאימה למדריכים
בחושים לתנ"ך ולהיסטוריה.

710 גרשטנקורן, יצחק (Yizhak Gerstenkorn).
ספר אברהם בתענוגים: ילקוט מאמרי חז"ל ומפרשי
מגילת שיר השירים הראשונים והאחרונים עם תולדותיה-
ם והקדמותיהם. חלק א: [לפרק א]. בגיברק, המחבר;
(תל אביב, דפוס ד. גוטמן), תשי"ח, 255, [1] ע' 8.

לקוט מקיף של פרושים מכל התקופות, החל מדברי
חז"ל בתלמוד ומדרש, רש"י, רמב"ן עד לבעלי
הקבלה (האר"י וגוריו, שלמה אלקבץ, ועוד), לספרות
החסידות ולבדולי האחרונים (הגרי"א, הנצי"ב מחלוצין,
המליכים, ועוד). ע' 13-39: מהקדמות המפרשים, מרש"י
ועד המלבי"ם. ע' 235-251: קונטרס פרושים על שה"ש
מלוקט מספרי הרבינו בחי... עם שער מיוחד, ועל שה"ש
כולו. בסוף הלקוטים לכל פסוק ופסוק ניתנו בפסקה
"אהבה בתענוגים" באוריו של המלקט.

711 וולף, פינחס. גברשת הילנה... ירושלים,
(דפוס "התחיה"), תשי"ח, 51 ע' 8.
התכן: המלים בתנ"ך שיש להן קרובים בלי ערבי.

716 תנ"ך. תורה. תקון סופרים ותקון קורא
אים מקרא קדש... כתובים משני עבריהם, מזה ומזה,
מסודרים כתמונת ס"ת במ"ב שיטין חי העמודים... (ירו'
שלם, צאלח ח"ר יעקב מנצור), [תשי"ז?], [8], [16], [5],
498 [צ"ל 496], 20, 4, 15, 9, 7, 32 ע' 8°. דפוס
צלום לפי הוצאת ברדיטשוב, תרנ"ח. מכיל גם את חמש
המגלות. עם דינים לסופרים.

717 תנ"ך. תורה. חמשה חומשי תורה עם הפטרות
לכל השנה. תל-אביב, סיני, (דפוס "אופק"), [תשי"ח], [2],
116; [2] 108; [2] 83; [2] 98; [2] 83, [1] דף.
8.5; 6.3.

718 תנ"ך. תורה. ספר... מן חמשה חומשי תורה
עם תרגום אונקלוס ופירוש רש"י... עם פירוש אונג'ים
לתורה מאת זלמן... סורוצקין... [ד]: במדבר.
ירושלים, (דפוס התחיה), תשי"ט. 4, 193, [3] 376, 31 ע' 8°.

לעמודי הפרוש. אונג'ים לתורה, שנסדרו ונדפסו מחושי,
יש ספירה מיוחדת, והם נשתלבו אל תוך עמודי הפנים
עם רש"י, שנדפסו מאמהות הקודם: ק"ס ל"ב 244 מ"ט
1185.

719 תנ"ך. תהלים. ספר תהלים עם ביאור המלות
תהלת ישרים... ירושלם, צאלח ח"ר יעקב מנצור,
[תשי"ז?], 16, 240, 96 ע' 8°. דפוס צלום לפי הר'
צאת ירושלם, תש"א. 96 הע' האחרונים: מעמדות, עם
שער מיוחד.

720 תנ"ך. תהלים. ספר תהלים... עם שני פירו'
שים... לקוטי אורות... מכבו"ק... שמואל שמעלקי
הלוי איש הורוויץ האבד"ק ניקלשפורג, פנים יפות...
מכבו"ק... פינחס הלוי איש הורוויץ האבד"ק פ"דמדין.
לקטתי... פינחס בהר"א פינקלשטיין... ירושלים, מעין
החכמה; [רמ"ג], (דפוס "אורצל"), תשי"ח. [10], 378,
[2] ע' 8°. קודם שער מקוצר. דפוס צלום לפי הוצאת
סיעטקוב, תרפ"ד.

721 תנ"ך. תהלים. ספר תהלים "תהילת ישרים"...
ירושלים, בית מסחר ספרים "עץ חיים", לוגאטסי, תשי"ח.
[4], 121, [2] דף. 8°. דפוס סטראוטופי.

722 תנ"ך. תהלים. ספר תהלים... תל-אביב, "סי'
ני", (דפוס "אופק", 1958), 255 ע' 6; 7.

723 תנ"ך. משלי. משלי. מפרש על ידי אשר ויזר.
תל-אביב, "יהודה", (דפוס "תרבות"), תשי"ח. 143 ע' 8°.
פרקי המבוא (ע' 323): המשל בישראל. ספר משלי.

חזרות בספר משלי [עם לוח סינופטי]. ההוי שבספר משלי.
חיבורו. סי משלי וחז"ל. ספר החכמה של אמינימוטי
המצרי וספר-משלי אחיקר החכם האשורי ויחסם לספר
משלי שלמה. לשון... הפרוש מתחלק לשנים: באורי
מלים ותכן [על מבנה הפרקים ומהלך המחשה].

תלמוד, מדרש, ספרות רבנית

724 אגמתי, זכריה בן יהודה. ספר הנר; פי'
רוש קדמון על מסכת ברכות לר' זכריה ב"ר יהודה אבי
מאתי... מיוסד על פירושי הגאונים והראשונים... יוצא
לאור בפעם הראשונה מכתב-יד, עם מבוא, ציונים והערות
מאת מאיר דוד בן ש"ם. ירושלים, מכון תורה שלמה,
(דפוס התחיה), תשי"ח. 15, 126 ע', פקסימילים. 8°.

עם שער נוסף באנגלית.
הפרוש, ש"ל כאן ע"פ כ"י Brit. Mus. Or. 1391.
הוא הפרוש, שממנו פרסם ש. אסף קטעים לפי שני כ"י
מלנינגרד ב-מאמרים לזכרון רצ"פ חיות, תרצ"ג. לפי
פתיחת כה"י ונתחבר הפרוש בשנת 1189. הוא מכיל פר'
שים רבים מגאונים וראשונים, שאינם ידועים לנו ממקום
אחר.

725 אדרת, שלמה בן אברהם נ' (רשב"א).
חדושי הרשב"א, רבנו שלמה בן אברהם בן אדרת...
למסכת בבא בתרא. מופיע בפעם הראשונה על-פי כתבי-יד.
ירושלים, מוסד "השכל" להוצאת ספרי הלכה ומוסד
על-יד ישיבת חברון, (דפוס "התחיה"), תשי"ז. 272 ע',
פקסימיל. 4°.

המוציא לאור: ישראל זיסל פלטיין-דבורץ. העורך: בנו
אליעזר זאב דבורץ. לפי כתב-יד: ניו-יורק, אינסטיטוט
אוף רליג'ן 200; ירושלים, בית-הספרים הלאומי 1257 [8°]
517 [8°] ולפי "שטה מקובצת". העורך מביא מסעם
הרב יצחק מאיר בר-נחום הוכחות על מחברותו של
הרשב"א (ע' 65).

726 ספר אוצר הפוסקים על שלחן ערוך אבן העזר,
כנוס תמצית שו"ת להלכה ולמעשה עפ"י סדר השו"ע,
לוקט סודר ונערך ע"י חבר רבנים... כולל פנים השו"ע
והרמ"א בצירוף א: באר הגולה, ב: באורי הגר"א ב:
באר היטב, ד: פתחי תשובה. כרך ה: הלכות אישות
<סימן י"ה, סעיפים כ"כ"ה>. ירושלים, (דפוס התחיה),
תשי"ח. [2], 189 דף 3, [3] ע' 2°. עם שער נוסף
באנגלית. קודמים: ק"ס ל"א 410, ל"ב 276.

727 אליהו בן שלמה זלמן (הגר"א). ביאור

סיכומם של ס"ט הסימנים שבחלק זה. — הקודם: ק"ס ל"א 155.

733 ועקנין, שמעון [Chimon Vaaknin]. ספר גא"ה דור"ש מאד"ל... מילי דאגתא... מדרשים... נתתי אל לבי לפרושי ליהו בדרך פשט או דרך דרש... המחבר... שמעון ואעקנין... ירושלים (דפוס "התחיה"), תשס"ו. [8] 115, [5] ע' 8°. חרושי אגדה.

734 זסלנסקי, אהרן יצחק. כפי אהרן; חקרי הלכה ואגדה. ירושלים, בסיוע מוסד הרב קוק, (דפוס ר. ה. הכהן), תשס"ה. [16] 207, [1] ע' 8°. לרוב תשובות בעניני הלכה, ששלח המחבר אל גדולי התורה בישראל; גם קצת אגרות אליו.

735 זסלנסקי, אהרן יצחק. קובץ על יד. כרך א: הערות ובאורים "לגי החזקה" של רבנו משה בן מיי מון, ירושלים, בעזרת משרד הדתות — הועדה לשנת הרמב"ם ובסיוע מוסד הרב קוק, (דפוס "העברי"), תשס"ו. [19] 196 ע' 8°.

על ספר המדע. לקוטי הלכות. אגרות בדברי הלכה מאת המחבר ואליהו.

736 טוקצינסקי, יחיאל מיכל. ספר השמיטה: כולל הלכות שביעית — דינים ומנהגים לשומרי שביעית, היתר מכירת קרקעות להפקיע שביעית... מהדורה שניה. ירושלים, מוסד הרב קוק, (דפוס "המעריב"), תשי"ח. 127 ע' 8°. המהר" הקודמת: ק"ס כ"ט 7.

737 יעקב יושע בן צבי הירש. ספר פני יהושע על מסכתות... שחיבר... מוהר"ר יעקב יושע... חלק א"ב, ירושלים, פרדס; [תל-אביב] (דפוס אופסט יש ראל-אמריקה), תשי"ח. 4°. דפוס צלום. אותו צלום יצא לפני כן בהוצאת "הלכה" (ניו יורק, תש"ה).

התכן: חלק א: ברכות, שבת, פסחים. [2] 144 דף. — ב: ביצה, ר"ה, יומא, סוכה, מגילה. 89 דף.

738 כהנא, קלמן [Kalman Kahana]. הלכות שמיטה והלכות תרומות ומעשרות, כלאי זרעים, ערלה, ונטע רבעי. עסי פסקי מרן... בעל חזון איש. נערך וסודר ע"י הרב קלמן בן בנימין זאב כהנא... ירושלים, תנועה למשמרת מצות התלויות בארץ, (דפוס אשכול), תשי"ח. [3] 32, [19] 174, [1] ע' 8°. כמחש"ג בקי צור שלחן ערוך של הוצאת "אשכול", ירושלים (ק"ס ל"ג 140, 276).

739 לוי, אליעזר. צא ולמד; מורה-דרך במצות

על אגרות של רבה בר בר חנה וסבי דבי אתונא ועוד מאמרי רז"ל. מאת הגאון... אליהו מחילנא... בני ברק, דפוס "סלאוויטא", הרב הרשקוביץ, תשי"ז. 56 ע' 8°. כותרת העמודים, כשם הספר במהדורות קודמות (לובלין תרפ"א ותרג"ד): "ביאור הגר"א".

728 אפשטיין, משה מרדכי בן צבי חיים [Moses Mordechai Epstein]. ספר לבוש מרדכי, כולל חידושים וביאורים על סוגיות במסכת... חובר מאתי משה מרדכי בן... מ"ה צבי חיים עפשטיין... [א] ג, ירושלים, (מוסד "השכל" ש"י ישיבת "חברון", דפוס התחיה), תשי"ז. 2°.

התכן: [א]: בבא קמא. הוצאה שלישית. 13, 116 דף. — [ג]: בבא בתרא. [1] 37 דף.

חרושי "לבוש מרדכי" על ב"ק יצאו לאור לראשונה בחורשה, תרס"א ונדפסו מחדש בניו-יורק, תרפ"ד. "מהדורה גניינא" יצאה באותה הוצאה בירושלים, תשי"ח (ק"ס ל"ד 4), עם חידושים על שבת וכתובות. על ב"מ: ירושלים, תרפ"ט; על זבחים ומנחות: ירושלים, תרצ"ו.

729 גלים, יעקב. תרגום המלים, והוא מאות מלים המובאות לתוספת הבנה בשפת "אידיש" בחיבור הגדול משנה ברורה על שולחן ערוך אורח חיים להכהן הגדול... רבי ישראל מאיר הכהן... מאת יעקב גלים... וכן קיצור תולדות המחבר ומפעליו, מאת אברהם יהודה ליב הלוי בונימוביץ... ירושלים, (דפוס התחיה), תשי"ח. [1] ע' 8°, 23.

730 גרוס, יצחק יחיאל. אגרת לגבוכים בשנת השבע... מאת יצחק יחיאל הכהן (Gross)... ירושלים, (דפוס "ורדי"), תשי"ח. 72 ע' 8°.

דן בארבע שאלות: מה דין שמיטת קרקעות בזה"ז בקרקעות של ישראל. מה דינם של קרקעות הערביים. אם יש היתר למכור הארץ להערביים. אם המכירה שרוצין לעשות מכירה היא או לא.

731 הדאיה, עבדיה (Ovadiah Hadaya). ספר שאלות ותשובות ישכיל עבדי... על ארבע חלקי הש"ע... חלק ה. ונלוה עמהם שאלות ותשובות ע"ד הנסתר דע"ה והשכל... ירושלים, דפוס י. ע. איתא, תשי"ח. 9, [1] 308 ע' 2°. הקודם: ק"ס כ"ה 138.

732 וינוגרד, ישעיה זאב. ספר שערי זיו; חידושים ותשובות... מאת... כמחש"ר ישעיה זאב וינוגרד... חלק ג: במילי דסדר קדשים. ירושלים, דפוס י. ע. איתא, תשי"ח. [2] 167 דף. 2°. דף 161 ואילך:

עמנו... ירושלים, ר. מס, (דפוס התחיה, 1958), 200 ע'.
8°.

סקירה על המצות ומשמעותן בשלשה חלקים: עבודת הקדש (על התפלה, זמנים ומועדים), והיה מחנך קדוש (בעיקר על מצות שבין אדם לחברו), קדושים תהיו (על מידות ועל איסור והיתר), הספר נועד בעיקר "לנוער הנכנס לעול מצות... כאן יפתחו לו האוצרות הרוחניים של האומה". עם מובאות רבות מן המקורות (מקרא ודברי חז"ל).

740 מדרש רבה. מדרש רבה מפורש פירוש מדעי חדש בצירוף "עין הדרש" — מראה מקומות לכל מאמרי המדרש מאת משה אריה מירקין. (ד): בראשית רבה חלק ד: (פרשה פדק). תל-אביב, "יבנה", (דפוס הארץ, תשי"ט 1958), 297 ע'. 8°. הקודם: לעיל ע' 6 מס' 48. ע' 272-249: שיטה חדשה לברכת יעקב, נדפס בוניר ציאה עם ספר משפטי שבועות לר' האי גאון. ע' 273 ואילך: מוסף לפרשיות צהצו, לפי תיאודור.

741 מושקוביץ, צבי. ספר סדר שובבי"ם ת"ת... מלוקט מהרבה ספרים וש"ת מראשונים ואחר רונים, מקורים ורונים וטעמים למנהג ישראל שרגילין לקבוע תענית בפרשיות אלו... וכל הדינים ומנהגים השייכים לזה... מאתי... צבי מאשקאויטש... ירושלים, חש"מ, תשי"ז [2], 36, [2] ע'. 8°. שני שערים.

742 משה בן מימון. משנה תורה הוא היד החזקה לרבינו משה בן מימון. מהדורה מנוקדת עם פירוש לעם. (ספר יב: ספר קנין, ניקד מרדכי דב רבינו-ביץ, מפורש על ידי הרב שמחה בונם אורבאך. בעריכת הרב מרדכי יהודה ליב זק"ש). ירושלים, מוסד הרב קוק, (דפוס ר.ח. הכהן, תשי"ט), 14, [2], 462, [1] ע'. 8°. חלקים קודמים: ק"ס ל"ג 278.

743 משניות. (ששה סדרי משנה, מפורשים בידי חנוך אלבק ומנוקדים בידי חנוך ילון). [נ]: סדר טהרות... עם מבואות, הספנות והשלמות... ירושלים, מוסד ביא-ליק — דביר, תל אביב, (תל-אביב, דפוס ש. בלאס, תשי"ט 1958), 612 ע'. 8°.

עם פתיחה כללית לסדר טהרות, מבוא לכל מסכת ומסכת ו"השלמות והוספות" מאת המפרש (ע' 507-612), בזה נשלמה מהדורת אלבקילון של המשנה כולה. הכרכים הקודמים: כ"ט 8 (שם גם ציון), 185, לי 145, ל"א 411, ל"ג 279.

744 נסים בן ראובן גירונדי. ספר תיודושי

הר"ן על מסכת בבא מציעא. חיברו רבינו... נסים ב"ר ראובן... ירושלים, (ד. פרנקל, דפוס התחיה), תשי"ז, 189, [1] ע'. 8°.

"הכנסנו תקונים על ידי השוואת דפוסים קודמים של הר"ן ב"מ [ניהרנפורט תקפ"ג ועוד], כן... ע"י השוואת לשון הר"ן המובא בש"מ". (מההקדמה).

745 קסובסקי, חיים יהושע (Chaim Josua Kasowski). אוצר לשון התלמוד; ספר המתאמות <קונקורדנציה> לתלמוד בבלי... חברו חיים יהושע קאסאובסקי. כרך ג: אות א' <אכ"א>. ירושלים, מש"רד החנוך והתרבות של ממשלת ישראל ובית המדרש לרבנים באמריקה, (דפוס "רוג'ד"), תשי"ח, [4], 1043-1562 ע'. 4°. עם שער נוסף בלטינית. הקודמים: ק"ס לי 146-145 (שם גם תאור), ל"ב 7.

746 קרו, יוסף בן אפרים. שלחן ערוך... מהגאון... מוהר"ר יוסף קארו, עם חדושי דינים... [מאת] מוהר"ר משה איסרל"ש, עם... באר הגולה... באר היסב... אשל אברהם... [א"ב]. ירושלים, (כרם שלמה, דפוס ש. מונזון), תשט"ז (תשי"ז), 8°. דפוס צלום.

התכן: [א]: אורח חיים, [עם] אשל אברהם... לקוטים טובים... מהרב... דובער קאראטיק... (תשי"ז), [3], 259, [1] דף. — [ב]: יורה דעה, [עם] פתחי תשובה ונחלת צבי מהרב... צבי הירש אייזענשטאט. כרך [א"ב]. תשט"ז. [3], 209, [1], 210-438 דף.

747 [קרליץ, אברהם ישעיהו]. ספר חזון איש על הרמב"ם; ביאורים, חרושים והגהות שנלקטו ונאספו מספרי חזון איש, עם הוספות מכת"י. חלק א"ב. בני-ברק, חש"מ, ערב שנת השמיטה תשי"ט [= תשי"ח], 8°.

התכן: חלק א: מדע — קרבנות, 243 דף. — ב: טהרה — שופטים, [244-424], [1] דף.

748 רוננברג, יהודה יודל. ידות נדרים, (הוא ביאור... על כל כלומר אשר בפירש"י והר"ן ושאר מקומות הקשים שבמסכת נדרים חברתיו... הר"ר יהודה יודל... ראזענבערג), מהדורה שניה. (תל-אביב, דפוס הפועל המזרחי), תשט"ז, 124 ע'. 8°. מהד' א: ורשה, תרס"ג.

749 רפפורט, דוד בן עקיבא הכהן. ספר מקדש דוד... אשר חנן ה' אותי... דוד הכהן ראפאפארט... בלא"א... עקיבא... חלק א[ב]. (נס' ציונה), מכון "מאיר" רות"; [רמת-גן], (דפוס אורצל, תשי"ח), 8°. דפוס

זהר (לקוטים). משנת הוזהר: גופי מאמרי הוזהר מסודרים בידי פ. לחובר וישעיה תשבי. (מה) דורה שנה. כרך א. ירושלים, תשי"ז. עיין ק"ס ל"ג 281.

הספר שלפנינו נועד לשמש מפתח לגנו העול של סי הוזהר. העובדה שהספר זכה למהדורה שניה (תשי"ז) שנים מועטות לאחר הופעת המהדורה הראשונה (תשי"ט) מעידה על הצמאון לאוצרות תרבות ישראל שנתכסו מעיינינו בדורות האחרונים.

דרוש היה תרגום עברי בלחית פיסוק, פירושים והערות, כדי לפתוח את ספר הוזהר הכתוב ארמית, בסני הקורא העברי של ימינו. מעמדה של הארמית שונה אמנם אצלנו ממעמדן של שאר הלשונות שנתלחו לישראל בגלותו. כל כך הרבה זמן שהתה בקרבנו וכה קרובה היתה, עד שקשה מאד להיפרד ממנה, ומלים ומסבעות לשון ארמית התגנבו גם לתוך העברית המחודשת והתאחו בה, אך היא חדלה להיות נחלת־הרבים. אולי אם יענינו בוזהר בתרגומו העברי וידבקו בו לאהבה, ישחולו להתאמץ ולהתגבר על קשי הלשון הארמית כדי לקרוא את הדברים במקורם.

בסי משנת הוזהר תורגם לעברית מבחר מאמרי הוזהר. התרגום הוא טוב מאד, מדויק וצמוד למקור. בתוך התרגום עצמו אין מגמה פרשנית. הפירוש בא בתחתית העמוד. כל מלה קטנה נוספת, כגון מלת־רמז, שאינה במקור עצמו, באה בתרגום בסוגריים מרובעים. את הבעיות הקשות של תרגום הוזהר הזכיר י. תשבי בהקדמה לספר (עמ' ז), ואין סעם לחזור עליהן שנית כאן, אבל אזכיר למשל את הקושי לתרגם בדיק המאכסימאלי את התערובת של הארמית על כל צורותיה וגיביה, הבלולה בעברית של ימי הביניים ובמילון "פרטי" של בעל הוזהר, אותן מלים "ארמיות" שאינן מצויות במקור אחר של השפה הארמית ושאפשר להבינן רק על ידי הישענות על מסורתם של מקובלים ועל ידי מקומן במאמר. כמה מתפתה הלב לתרגם "בכלות", תרגום חפשי ופרשני, ולכן יבורכו המתרגמים, פ. לחובר ז"ל וי. תשבי ז"ל, שלא נתפתו לו והלכו בדרך הקשה מאד של תרגום מדויק. ומי שאין לו אפילו ידיעה קלושה בארמית יכול לקרוא קסעי זוהר במקורם בעזרת התרגום. בכך יסייע לו המפתח למאמרי הוזהר, שנדפס במהדורה השנייה עמ' הקדיתקו, ושחסרונו הורגש במהדורה הראשונה. כן יצוין לשבחתי של התרגום, שביניגוד למרבית תרגומי הוזהר לעברית וללועזית מצויים כאן תרגומי מאמרים קשים מאד, שהושמטו בתרגומים אחר

צולם של חלק מהוצאת פיצטרקוב־בילגורייא, תרפ"ח תרצ"ח.

התכן: חלק א: על ענינים מסדר זרעים. [ח"ב]. 76 דף. — [ב]: על ענינים מסדר קדשים. 55 דף.

750 שמואל הכהן הקראי. ענין השחיטה לעדת היהודים הקראים. חובר ע"י החכם שמואל הכהן (הקראי) [רמלה?], (ש. מרוק, חש"מ, תשי"ח). 16 ע'. 8° מנוקד.

751 תוספתא. תוספתא חזון יחזקאל; כולל: א: גוף התוספתא עם חלופי גרסאות... והבהות הגרי"א. ב: באור חדש... ג: חרושים... ד: ציונים ומראה מקור מות... "מצפה שמואל" עם הוספות... כל אלה עשתה ידי... יחזקאל בא"א מרדכי זלמן אברמסקי... ירושלים, תשט"ז-תשי"ח. 4°.

יבמות. (דפוס "הספרא"), תשט"ז. [3], 62 דף. — גדרים. (דפוס העברי), תשי"ח. [3], 40 דף. — גיטין (קידושין). (דפוס "הספרא"), תשי"ז. [3], 49; [1], 34 דף.

מדע הדת, פילוסופיה יהודית

752 כי טוב, [אברהם] אליהו, מלקס. ספר התודעה; לדעת חוקי האלקים ומצותיהו, חגי ישראל ומועדיו... ספר א: תקופת השנה. כרך א: תשרי-אדר. (ירושלים), הוצאת ספרים א. (דפוס יהודה, תשי"ח). 298 ע'. 8°.

עניני הלכה ואגדה משולבים זה בזה בלשון שוה לכל נפש. הפרקים על המועדים השונים מחולקים בסעיפים קצרים עם תתיכותרת לכל אחד מהם, מה שמקל הרבה על השמוש בספר.

קבלה וחסידות

753 אגדת חסידי ספינקא. חסידות ספינקא ואדמו"רה: חוברת מיוחדת ליומא והילולא של כ"ק... מהר"א (ר' יצחק אייזיק ווייס) בעל "חקל יצחק" מספינקא ולזכר אבותיו ובניו הקדושים <אויטשביץ, י"ג סיון תש"ד>. ירושלים, אגודת חסידי ספינקא והג' הלת ישיבת "אמרי יצחק", (הסכ' תשי"ח). 80 ע'. תמו"ג. 8° קבץ של זכרונות, רשימות ודברי הערכה.

754 הלשטיק, מאיר יחיאל בן אברהם יצחק. ספר אור תורה ע"ס בראשית... מכ"ק אדמו"ר... מאיר יחיאל הלוי אבד"ק אוסטראחצא בן אברהם יצחק... נדפס שנית... ירושלים, (דפוס התחיה), תשי"ח. [4], 273 ע'. 8° הוצאה קודמת: פיצטרקוב תרמ"א.

ונשלמת לאחר המיתה עם שובה לעולם הבא? כל משמי עושה של תורת האדם בסי הוזהר מיטשטש, אם יסולק ממנה שלבה האחרון, המכונה כאן בהקדמה "שערי הג' מול". לא כך עשה ר' משה די ליאון בסי נפש החכמה ובסי משכן העדות, כשרצה לסדר את תורת האדם בסדר שיטתי-ענייני ולא בצורה דרשנית. האם לא שימשה תודעה זו של האדם ונפשו נר לרגליהם של ההולכים למות על קידוש השם? אם כן, יש להדגיש נקודה זו. השקפות אלו היו בשעתן מורייתן לחיי המעשה, שחנכו לעמידה במבחן, ולא התפלספות ערטילאית בלבד. חוששני כי יורד מי הרעיון של סי משנת הוזהר, פ. לחובר ז"ל ושא. הורודצקי ז"ל, לא שיערו מלכתחילה את מלוא שיעור קומתו של המפתח אשר יצקו לשם פתיחתו של אוצר הוזהר הגנוז. בשעה שבא ישיעה תשבי להפיח רוח מדע בגולם שלפניו, נגרמו ממילא ועזועים במבנה הספר, ונשתנה ממה שעלה במחשבה קודם לכן, וכנראה יהיה המבחר בכרכים הבאים כולל ומקיף עוד יותר משהיה בכרך שלפניו.

המבחר המצוי בכרך זה מחולק לשלושה חלקים: האלי הות (עמ' צברפב); סטרא אחרא (עמ' רפגישעו); הב' ריאה (שעטרתה). החלק הגדול ביותר, חלק האלהות, מציג כאן בצורה משביעה רצון את תורת האלהות בק' בלה בכלל, ובסי הוזהר בפרט. ענין איין סוף והספירות, ובפרט התחתונה שבהן — השכינה, מוטברים היטב על ידי הקטעים הנבחרים ובמבואות לסדרות. החלק על הס' דא אחרא ממוין ומגובש כהלכה, ויושלם בודאי בכרכים הבאים בעניינים הנוגעים ליחסו אל האדם בעה"ז ובעולם הבא, כפי שהזכרתי לעיל. החלק השלישי, הבריאה — מלכתחילה היתה בודאי הכוונה לכלול בו כל מה שאינו אלהות ואינו אדם. לוקטו לתוכו עניינים מכל העולמות והדרגות: מלאכים, כסא הכבוד וההיכלות, חיות ומרכבה, כוכבי השמים וכל ציץ השדה, החד והקשת, הים והיום — הכל כאן. בחלק זה אין אותה אחידות המציית את שני החלקים האחרים. אולי משום שכך טיבה של הבריאה, שאין בה אחידות כלל, והצד המשותף שבה הוא כי החל בכוכבי השמים וכלה בדשא הארץ — כולה נבראה על ידי האלהות שבאצילות, והיא סמל לה.

כל המאמרים המתורגמים פורשו, הפירושים שטושים, קצרים וענייניים. כמובן, דרכי הפירושים לא נעלו, אבל המפרש י. תשבי השתדל, ובהצלחה, להיות צמוד לפשט של הסוד, כלומר נזהר מאותם פירושים שהכניסו לגופו של הוזהר רעיונות מאוחרים של קבלה לוריאנית. הפירוש

רים בשל קשיי לשונם ותכנם. הכוונה לעשות את סי משנת הוזהר ספר פופולארי יחסית לא פגעה במבחר, ולא הגבילו למאמרים קלים בלבד. גם מי שרגיל לעיין בסי הוזהר במקורו עשוי להסתמך להבנתם של מאמרים קשים בתרגומם של סי משנת הוזהר.

לו היו מתרגמים את סי הוזהר כולו לפי סדר פרשיו- תיו, מסתפקים היינו בבדיקת התרגום באיו מידה הוא מדויק ותואם את המקור, ותו לא. אבל כאן לפנינו מבחר. נקודה זו הריהי עיקר התוקף ואף מקום התורפה של הספר שלפניו. לו היה סי הוזהר מתורגם במלואו לפי סדר פרשיותיו, היה הקורא המתחיל מתקשה למצוא לו נקודת אחיזה שממנה יוכל להתקדם הלאה, לגבש את העניינים ולראות לנגד עיניו בנין שלם ולא רסיסי מחד שבה בלבד. אבל לעולם לא תהינה כל הדיעות שוות וכל קני המידה זהים לבחירתו של אותו מבחר ולסידורו לפי עניינים. הסידור לפי עניינים גם גורם לפירוקה של המסי גרת הסיפורית.

קשה לעמוד על טיבו של ספר כשאינו מצוי לעיניו בשלימות, כלומר, קשה לשפוט את הכרך הראשון של סי משנת הוזהר שוכה להירפס כשהוא עומד בפני עצמו, בלי שני הכרכים שיבואו בעקבותיו. יש מאמרים רבים שבהם משתלבים שני עניינים, וכמה וכמה שיקולים נשי קלו בודאי עד שהוחלט על מקומו של כל מאמר ומאמר במסגרת העניינית שבסי משנת הוזהר, השונה תכלית שיי נוי ממסגרתו הסיפורית-דרשנית של סי הוזהר. אין לי ספק כי מאמרים המשתייכים לעניינים שונים כאלה ימצאו להם מקום, משיקולים של טעם, בשני הכרכים הבאים, וגם הסטרא אחרא ימצא את תיקונו והשלמתו בסדרה על יצרו הרע של האדם ובענין גיהנם. חזקה על כל מה שאינו — שיבוא לעולם בכרכים הבאים. אלא מה? חלוקת המאמרים לכרכים כפי שהיא מותווית בהקדמה למהדורת תש"ט נראית לי יותר מוז שמדובר עליה בהקדמה למהדורת תש"י. חלוקת מבחר מאמרי הוזהר לשני כרכים, שכל אחד מהם ידון באחד משני הקטבים: אלהים — אדם, קסמה לי יותר. מהחלוקה החדשה לשלושה חלקים. ראשית נתקלקלה החלוקה הסמלית, שנית, שוטעה תורת האדם וחולקה לשני כרכים, כשחיו בעולם הזה — בכרך שני, וחיו בעולם הבא — בכרך השלישי. ופרט זה נראה לי שר' משה די ליאון וכל חכמי הקבלה לא היו מסכימים עליו: איפה השלימות והרציפות בחיי הנפש, המתחילה בעבר הפריאקסיסטנציאלי שלה בעולמות העליונים, נמ' שכת בתוך גוף האדם בכור-הנסיון של ההווה בעולם הזה,

שלא הוכנסו כאן עוד כמה סיפורים ושברי סיפורים נפ' לאים שבווהר על הנער ריש מתיבתא שבגן עדן, או על הנער-החתן שהיה מופלג בתורה וכלתו היתה בוכה ומצ' טערת שנישאה לעם-הארץ, ועוד תיאורים שחסידיהם אגדתי נסוך עליהם. בפתיחה יש גם קטעים, השכינים לפי תוכנם לכרכים שבדרך: תורת הנפש בסבא דמשפטים וענין ה"צדיק" המתגלם בדמויותיהם של ר' שמעון בר יוחאי ור' אליעזר הגדול, ושאלה יש לי לשאל: למה אין מבוא כלל לפתיחה? יש מה לומר על המסגרת הספרותית ודמויותיה. המבואות האחרים הם מקיפים, מעמקים, מדעיים—וכאן לא כלום. המסגרת הסיפורית של הווהר נכתבה בידי המחבר לא מטעמים פסיונאליים אלא בלבד. היא נכתבה גם מתוך רצון להכניס את הקורא לאוירה מתאימה, לעולם חדש ומופלא של הסוד. תארו לעצמכם את משלי "ספר השעשועים" בלי מסגרתו הסיפורית: נודדי הגבורים יוסף וזבארה וענין הנפש בדרכים, כשהם רכובים על חמוריהם, או את שירי המקאמות של ספר "התחכמוני" ליהודה אלחריזי בלי הסיפור על חבר הקיני והימן האזרחי. כיצד היו נראות כל המקאמות הגאות של משוררינו בספר ללא מסגרתן הסיפורית? ע"י שימוש בשמותיהם של גיבורים מקראיים (תבר הקיני והימן האזרחי) לא נכתחו אלחריזי, למשל, ליצור את הרור שם, שהעלילה התרחשה בתקופה המקראית. אלא מאי? המשורר שם בפי גיבוריו, שתולדותיהם ומעשיהם סובלים תוריר מחוסר רציפות הגיונית-כרונולוגית, שיריחול או משלימוס, שנכתבו משכבר הימים והם ללא קשר מיוחד למאורעות המסגרת העלילתית, כעוד שהמשורר-המקובל ר' משה די ליאון שם בפי גיבוריו דברי קבלה.

יש לס' משנת הווהר מבוא כללי, "מבוא למשנת הווהר", הנקרא בשם "ספר הווהר וחקר הווהר" (עמ' 17-116). במבוא זה אין י. תשבי עוסק כלל בתכנון ובהשקפתו של ס' הווהר (שזהו עיסוקם של אחד-עשר המבואות הקטנים), אלא בעיקר בבחינת חיבורו של ס' הווהר. ישנה במבוא סקירה קצרה על חלקי הווהר ומבנהו ועל דפוטים, כתיבית, פירושים לס' הווהר וכן תרגומים של מים או חלקים לעברית ושפות לועזיות (תרגומי הווהר: עמ' 112-114). אבל עיקרו של המבוא—המחבר וזמן חיבורו של הווהר, ששימשו נושא לבקורת ופולמוס עד ימינו. מסכת הבקורת הפרושה כאן לפני הקורא על כל נוגיה היא חומר עיון מצוין לתלמיד המתקדם בקבלה. אבל האם הספר נועד בעיקרו למתקדמים? הרי תפקידו החשוב היה לפתוח פתח בפני מתחילים גמורים, להמוני משכילים

נועד להיות הקרוב ביותר לאמת, כלומר הפירוש מתאים לקבלת המאה השלש-עשרה בספרד, ולא לפלפולי מקובלי המאה השש עשרה והשבע עשרה, שחלו בס' הווהר תלמידי תלים של פירושים לחזיון דעתם.

בהקדמה לס' משנת הווהר כתב י. תשבי: "זרות השפה הארמית ועומק תוכנו וסתימתו של הספר גרמו, שער היום נשאר הווהר מעבר לאופק ראייתם והתענינותם של בני דורנו" (עמ' 5). ואמנם עמו כאן המחבר על הסיבה השניה המרתיעה את הקורא, מלבד "זרות השפה הארמית", והיא—עומק תוכנו וסתימתו של הספר. ללא הדרכתה בתורת הקבלה, ובפרט בקבלת הווהר, עתיד הקורא של התרגום העברי לתעות בו כסומא בארובה. לצורך זה באו המבואות בראש החלקים והסדרות של ס' משנת הווהר, מלבד ההערות בתחתית העמודים. המבואות—בהם סמונה עיקר חשיבותו של ס' משנת הווהר ללימוד קבלת הווהר והבנתה. ערכם של הקטעים המתורגמים ללא המבואות—היה זעום למדי. למעשה הפכו המאמרים המתורגמים לאילוסטרציה של המבואות. דומני מבחינה מתודית, שהקורא החפץ ללמוד בספר על הצד הטוב ביותר יצדק אם יתחיל בקריאתו מן המבוא הראשון של הסדרה הראשונה הפותחת בעמ' צה: אין-סוף ועולם האצילות, ויקרא כל הדפים לפי הסדר עד סופו של הספר, ואז יהיה כבר בדמיונו רישום כלשהו של ס' הווהר, ויעמדו לפניו עולם הקדושה ועולם הטומאה, עליונים ותחתונים; אמנם אדם אין בארץ—כלומר, אין עדיין בדפים אלה הסברת תורת-הנפש ושאר ענייני-האדם שבה זוהר—אבל הקורא יכיר את בורא-האדם ואת הכוחות המשפיעים על האדם. רק אז יחזור הקורא אל הפתיחה (עמ' גצא), כי ללא קריאת כל המבואות של שלשת חלקי הספר ואחת-עשרה סדרותיהם—חוששני שלא ימצא אדם ברכה בקריאת הפתיחה "אישים ומעשים".

בפתיחה מצאה לה מקדש-מעט המסגרת הסיפורית של ס' הווהר, שנדחתה הצידה ולא זכתה להשתבץ במשנה סדורה ומרוכזת. ה"חבריה", החמרים בדרכים, הליסטים שבהרים, הצפורים-הנשמות המשוטטות בעולם, חמורו המופלא של ר' מנחם בן יאיר—כל אלה שגרשו מן המבחר הענייני—נצטופפו כאן בפתיחה. כששלפו את התוך והעיקר החשובים מבחינה עניינית מנרתיקיהם, נות' רן נשמות-המאמרים בלא לבושים כלל, ואילו כאן בפתיחה חה שוב מצויים הרעים הסתורים בתוך שלהם. הפתיחה באה כדי להביא לפני הקורא את העניינים החשובים בתוך מסגרתם הסיפורית, כשהם בלולים זה בזה. תבל

דיו, ישיבת „בית יוסף צבי“, [ירושלים, תשי"ח], 1], 7 ע', 8°.

759 הגדה של פסח באותיות גדולות בשני צבעים. עם שש תמונות בארבעה צבעים ושמונה תמונות בשחור מאת ג. דורה, ציורים: בלינט, תל-אביב, „סיני“, (דפוס בלומנטל), [תשי"ח], 71 ע', 8°.

760 כהן, אפרים מנשה; מנצור בן שמעון. מוסר יש מ ל ב, מהמזכים את הרבים... אפרים כהן... מנצור בן שמעון, שלקטו את חוברת הזו מה זוהר הקדוש ומדברי ר"ל ומספרי... רבי ששון מרדכי משה... ומהגאון... רבי יוסף חיים ומהגאון חפץ חיים... ירושלים, בהשתדלות אהרן ציון ח' ברוך, דפוס י. ע. איתא, תשי"ח, 32, 82 ע', 8°. כותרת העמודים: חזרת למוסר.

761 לוצטו, משה חיים. חנוכת הארון, לר' משה חיים לוצטו. יוצא לאור לכבוד חנוכת בית הכנסת בהיכל שלמה... [ירושלים; (תל-אביב, דפוס אמנים מאוחדים), תשי"ח, 2], 11, 3] דף, תמונות. 8°.

דפוס צלום של הוצאת ויניציאה, ש"ם אצמ"ח = תפ"ט; כולל גם את שער הוצאה זו. נדפס אח"כ בתוך: משה חיים לוצטו, ספר השירים, הוצ' בנימין קלאר, ירושלים תש"ה, בצרוף מבוא ופרוש מאת המהדיר, ועתה מחדש לרגל העברת ארון הקדש של ביה"כ הגדול בפאדובה לירושלים.

762 לוצטו, משה חיים. מסלת ישראל... חבי ר... רבינו משה חיים לוצטו. ונלוה עליו ספרו דרך עץ החיים. עם עיונים... ע"י יחזקאל... ס. נ. א. ירושת"ו [=ירושלים], מוסד „השכל" שע"י „ישיבת חברון“, (דפוס „התחיה“, תשי"ז, 16, 228 ע', 8°).

763 מונק, מאיר. ילקוט לשבועות. לקט מאיר ב"ר אליהו הכהן מונק. בני-ברק; (תל-אביב, דפוס הפועל המזרחי), תשי"ח, 40 ע', 8°.

לקט עממי של דינים ומנהגים, אגדות ומאמרי חז"ל, ועוד ענינים הקשורים לשבועות.

764 מחזור... כמנהג ק"ק ספרדים... [עם] (פירוש מלוטס, [א"ב], תל-אביב, „סיני“, (דפוס מ"ל, תשט"ו), 8°. דפוס צלום לפי אחת מהוצאות שלוניגר, וינה. התכן: [א]; לראש השנה, 1], 48, 102, [1] דף. — [ב]: ליום כפור, 1], 76, 169, [3] דף.

765 מחזור לעם ישראל... כפי הנהוג בבתי הכנסת שבארצנו הקדושה. גוסס ספרד, [א"ב], תל-אביב, „סיני“, (דפוס ש. בלאס, תשט"ז-תשי"ז), 8°.

עברים שאינם „משכילים“ בלשוננו של רמב"ל, שהארמית אינה שגורה בפהם והקבלה זרה להם. והאם מבוא זה נאות להם? הפולמוס בפתחו של הספר מכביד על כניסתו של הקורא לעולם הזהיר. ודאי שהדברים ראויים וצריכים היו להיכתב. השאלה היא רק האם נכתבו במקום המתאים. לאחר כל מה שאמרתי ראוי שהעושה העיקרי במלאכה, י. תשבי, יעמוד על הברכה. צאתה לאור של המהדורה השניה מעיד שהספר הגיע אל האנשים הרבים שצריך היה להגיע אליהם. כל מי שיקרא את המבואות לסדרות ואת המאמרים שבעקבותיהם, אי אפשר לו שלא יתבשם קמצא. ואולי יעורר המבחר הזה את לבות קוראיו לקרוא בעזרתו בס' הנוהר עצמו במקורו הארמי, ויתעוררו לה כיר ולהבין את היופי, להסתהחון ועזירות האצור בדפי הנוהר.

755 לוצטו, משה חיים. ספר תיקונים חד-שי, שהם ע' תיקונים ע"פ ולכל יד החזקה וכו' אשר אינן וחזק... רבינו משה חיים לוצטו. יצא לאור לראשונה מכ"י שהיה ספון בבית עקד הספרים באוקספורד. ירושלים, „ספריית“, (דפוס התחיה), תשי"ח, 3], 155, [3] ע', 8°.

756 שטיינמן, אליעזר [Eliezer Steinsman]. ילקוט משלים. סיפורים, אמרי-חכמה, פריקתקדמות, ערוכים ומתוקנים בידי אליעזר שטיינמן, (תל-אביב), כנסת, (דפוס „מל"ן, תשי"ח), 303 ע', 8°. התכן: מבוא. משלים. מפי חסידים. משלי אלמונים. משלים על התפילה. חכמי המידות. אנשי-מידות. סיפורים קצרים. ויכוחים. עקחותם של חסידים.

תפלה, דרשות, מוסר

757 אבות, פרקי אבות, עם ביאור... רבינו אליהו מחילא, ופירוש רוח חיים מהגאון... רבינו חיים מחילא, ופירוש מצפה יהושע מהגאון מוהר"ר יהושע העשיל מחילא... ירושלים, „כרם שלמה“, (דפוס התחיה), תשי"ח, 2], 105 ע', 8°.

אבות עם רוח חיים ומצפה יהושע; וילנה תרי"ט; עם כל שלושת הפרשים: ירושלים תרס"ג. והשוה גם לעיל ע' 10 מסי' 84.

758 דושינסקי, יצחק משה. דברי התעוררות וחידושי תורה לקראת חג הפסח הבעל"ט שנת תשי"ח לפ"ק, מפי... הגר"מ דושינסקי. יוצא לאור ע"י תלמי

אמרי קדושים, התעוררות ובאורים לתפלה, וגם דיני חפ-
לה, מלוקטים מדברי האדמו"רים שלום, יהושע וישכר דוב
רוקח מבעלו. עם שער מיוחד. בסוף הספר תהלים ומעמ
דות עם שער מיוחד. נדפס לפי הוצאות קודמות, ורשה
תרנ"ב ותרס"ח.

772 תפלות. סדור. סדר עבודת ישראל; כולל
התפלות והברכות לכל השנה... עם סדר הפרשיות וה-
מעמדות... ועליהן באור שמו יכין לשון... על ידי יצחק
בן אריה יוסף דב [ברן]. חל אביב, אור תורה; [רמת-גן].
(דפוס "אורצל", תשי"ז, [4], 740, 86, 2] ע"י, 8°.
מנהג אשכנז. דפוס צלום מוקטן לפי הוצאת רדלהים
תרכ"ח (או לפי דפוס צלום, ברלין, שוקן, תרצ"ז).

773 תפלות. סדור. סדור תפלה שלמה לכל
ימות השנה. מפרש על ידי יעקב אמוראי, ז. בהרב
[= אריאל]. תל-אביב, "יזרעאל", <ש. שרברק>, (דפוס
בני שאול, תשי"ח 1957), 13, 619 ע"י, 8°. בראש
השער: נסח אשכנז. יצאה גם הוצאה בנוסח ספרד, גם
היא 13, 619 ע"י.

774 תפלות. סדור. סדור שפתי רננות; כולל
תפלות מכל השנה... נוסח ספרד. תל-אביב, "סיני",
(דפוס "אופק", 1958), [2], 381, [1] ע"י, 8°. דפוס צלום.

775 תפלות. סדור. תפלת ישראל, כמנהג אש-
כנז. כולל התפלות מכל השנה, מהדורא חדשה עם הו-
ספות רבות... תל-אביב, "סיני", (דפוס ש. בלאס, תשי"ח),
384 ע"י, 8°. דפוס סטראוטיפי.

776 תקונים. סדר תקון ליל שבועות וליל
הושענא רבה... תל-אביב, "סיני", (דפוס גרואר, 1958),
[1], 134 דף, 8°. דפוס צלום.

היסטוריה, ביוגרפיה, זכרונות

ראה גם לעיל במדור "קבצים" ולהלן במדור
"צינונות וכו'".

אפרת, א. עיונים בשבילי התניך וההיסטוריה. עין
לעיל מס' 709.

**777 ביגרט, חיים; חיים הלל בן-ששון [H. Bel-
nart; Haim Hillel Ben-Sasson] קווי יסוד**
בתולדות היהודים בימי הביניים; מקורות לתרגיל, לוקטו
כידיו. ה. בייגארט - ח. ה. בן-ששון. (הדפסה שניה) ירוש-
לים, האוניברסיטה העברית, (הפקולטה למדעי-הרוח -
לימודי יסוד), תשס"ו 1954, 210 ע"י, מפות מקופלות, 8°.

התכן: [א]: ראש השנה. (דפוס ש. בלאס, תשי"ז), 165,
103 ע"י - [ב]: יום כפור. (דפוס ש. בלאס, תשי"ז), 101,
290 ע"י - [ג]: פסח, שבועות, סוכות. (דפוס "אופק",
תשס"ז), 30, 310 ע"י.

766 מחזור זכור לאברהם לראש השנה כמנהג
ק"ק ספרדים ומדינות מזרח ומערב, עם התפלות מכתבי
האר"י... עם הגהות מוהר"ר חיים מודעי... ובסוף...
בקשות מוהר"ר דוד סאדו... עם פ"י הר"ר... אברהם
אלנקאר... ירושלים, דפוס י. חסיד ושו"ת, לעזרת =
תשי"ז, [2], 158 דף, [4], 20 ע"י, 8°. חוץ מהדפים
האחרונים דפוס צלום לפי אחד מדפוסים ליחורנו.

767 צדקה, אברהם בן מרחיב. מזמירות
בשבח משה בן עמרם הנביא, מאת הזקן אברהם בן מר-
חייב צדקה הצפרי... חילון, [הוצעה להוצאת תדפיסים
שומרוניס?], 1956, 32 ע"י, 8°. הסכסס כולו בכתב
שומרוני. השער בכתב שומרוני וכתב מרובע. בהכפלה.
תפלות אחרות של השומרונים: ק"ס ל"ג 414 מס'
2081*2080.

768 קינות. סדר הקינות לחשעה באב... תל-אביב,
"סיני", (דפוס מלין, 1957), 144 ע"י, 8°. דפוס סטראוטיפי.

769 קרנץ, יעקב. ספר משלי יעקב מאת...
מוה"ר יעקב דובנא. לקטחי... המשלים אשר הקשבתי...
מאנשי אמת, שיצאו מפי אותו צדיק והמה לא באו עוד
בכתובים... אנכי... משה נים בויס... בהרבני...
מנחם מענדל רישר... ירושלים, "כרם שלמה", (דפוס
"התחיה"), תשי"ז, [8], 228 ע"י, 8°.

הוצאות קודמות: פרעמישלא תרל"ב ועוד. על המהדור
ראה ה. ליברמן, לביבליוגרפיה של א.מ. דיק, ק"ס ל"ג 381,
הערה 4.

770 תפלות. ספר שירי שמתות... עם דרוש
תפילין <מכתבי הר"י שבתי עלון>. יצא לאור בהוצאות
העורכים חביב כח"ר שבתי עלון, אפרים כח"ר מרדכי
עלון, בהשתדלות הרב יוסף ריבלין. ירושלים, דפוס סלר
מ"ן, 5718, [10], 208 ע"י, מורטס, 8°. מיוסטים.

771 תפלות. סדור. סדור תפלה השלם; כולל א. סדור
"אור הישר"... ב. קונטרס "וראה ישראל"... ג. קונ-
טרס דיני התפלה... ירושלים, מעין התכמה, (דפוס "הח-
היה"), תשי"ז, [12], 80 ע"י, 300, 70, 26 דף, 8°.
סדור נוסח ספרד ע"פ "אור הישר" לר' מאיר פאפרש,
שנקרא בפי כל "הבעלזער סידורל". עם שער שני מפור-
ט. 80 הע' שלפני גוף הסדור: קונטרס "וראה ישראל";

בשכפול. על המעטפת: מקורות לתולדות... תשי"ז
1956/7.

בן-מנחם, ג. מספרות ישראל באונגריה. עין לעיל
מס' 701.

778 גובר, אפרים; צבי גובר. ספר האחים;
מערכונם של אפרים וצבי גובר. מהדורה רביעית. תל-
אביב, "מסדה"; (רמת גן, דפוס "מסדה"). [תשי"ח]. 320,
[2] ע', פורטרט. 8°. מהד' ב: ק"ס כ"ח 5 (שם גם
התכן והערה על ג. וצ. גובר); מהד' ג: ק"ס כ"ס 291.

779 דובנוב, שמעון. דברי ימי עם עולם;
תולדות עם ישראל מימי קדם עד דור אחרון. ביס כרכים.
עברית: ברוך קרא. (מהדורה ו' עריכה וסדורה מחדש).
כרך ד"ו. (תל-אביב, "דביר", דפוס סטרו, תשי"ח-תשי"ט
1958). 8°.

התכן: כרך ד: מראשית הגולה באירופה עד סוף מסעי
הצלב. (תשי"ח). [8] 288 ע'. ה: סוף ימי הביניים;
מהמאה השלוש-עשרה עד המאה החמש-עשרה. (תשי"ח).
[8] 299 ע'. ו: המאה השש-עשרה והמחצית הראשונה
של המאה השבע-עשרה. (תשי"ח). [8] 264 ע'. ז: מח-
צית שניה של המאה השבע-עשרה והמאה השמונה-עשרה.
(תשי"ט 1958). [8] 302 ע'. — הקודמים: לעיל ע' 11,
שם גם ציון ביבליוגרפי.

780 הוברמן, נחמן (N. Huberman). ברשאד;
בצל עיירה... דברי מבוא מאת דב סדן. ירושלים,
"אנציקלופדיה של גלויות"; (תל-אביב, דפוס "חן",
תשט"ז). 247, [1] ע', פורטרט. 8°. = ספרית "עין
רות", א.

ספר זכרונות. הפרקים הראשונים מוקדשים לתולדות
הקהלה ולחיי היהודי בעירה במאה שעברה. המחבר, יליד
ברשאד (1866-1955), היה עסקן צבורי ופעיל בתנועת
העבודה בבסרביה ובבוקובינה, עלה לא"י בשנת 1936.

781 הירשהורן, אברהם. קיפוח וסבל;
של עובד חברת החשמל; עובדות על דרך שלטונו של
ועד עובדי חברת החשמל בתל-אביב. תל-אביב; (פנתח)
תקוה, דפוס "העובד", תשי"ח 1957. [2] 189 ע'. 8°.
"תיאור מלא של האירועים שהתרחשו במשך 5 השנים
האחרונות, במשך כל התקופה... לא מסקן הקיפוחים וה-
התעללות מצד הוועד כלפי". (מההקדמה).

782 ישראל. צבא. מטכ"ל. ענף הסברה והש-
כלה. תולדות יהדות מצרים. (נערך על ידי עז-
ריאל שוחס על פי כתב יד של אליהו אשתור). חמ"ד,

מטכ"ל / קצין חנוך ראשי, ענף השכלה, (דפוס צבאי 665,
תשי"ז). [2] 65, [2] ע', תמונות; פקסימילים = יהדות
התפוצות, 1. — מס' 2 בסדרה זו: ק"ס ל"ד 13, מס' 115.

783 כץ, בן ציון [בן אברהם צבי] Ben Zion
[Katz]. רבנות, חסידות, השכלה; לתולדות התרבות
הישראלית מסוף המאה הטי"ז עד ראשית המאה הי"ט...
כרך ב. (תל-אביב), אגודת הסופרים העברים ליד דביר,
(דפוס אילון, תשי"ט 1958). 264 ע'. 8°.

החלק הראשון (הוא ח"ג של הספר כולו, ע' 139-9)
מוקדש להגריא ולגוללי החסידות, ובו כ"ו מאמרים;
בכ"ה המאמרים של החלק האחרון (143-251) מדובר על
תקופת ההשכלה החל מחדש "המאסף" בשנת תרנ"ט
ע"י שלום הכהן, ובמיוחד על מאורעות מסוימים בהת-
פשטות ההשכלה, על ר' מנשה מאליא, ריב"ל, רנ"ק, ישי"ר,
שי"ר ושו"ל. בסוף מראי מקומות. הכרך הקודם: ק"ס
ל"ב 256, שם גם תיאור. — המחבר נפטר בשנת תשי"ח.

784 כרמלי, יצחק. לוח אלגברי משולב עברי
נוצרי, שנתי ותמיד. עם מפתח לשנים: הת"ל-התשי"ט
... רמת-גן, המחבר; (תל-אביב, דפוס "הארץ", תשי"ח).
32 ע', טבלאות. 8°.

המחבר מציע כאן שיטה אלגברית חדשה לשם הפיכת
תאריכים עבריים לתאריכים נוצריים ולהפך, ולשם קביעת
היום בשבוע שבו חל תאריך מסוים.

785 מולכו, יצחק רפאל. נקודות חן מהעולם
הספרדי בורות האחרונים. ירושלים, ועדת התרבות וה-
חינוך של התאחדות קהילות הספרדים בישראל, (דפוס
"אחיה"), תשי"ח. 60, [3] ע'. 8°. = [פרטמן] התאחד-
ות קהילות הספרדים בישראל, 34. בראש השער: יצחק
ר. מלכו. עם חנן ושער גוסף בצרפתית: Isaac R.
Molho: Grains de beauté du monde sefardi
des dernières générations

התכן: הפילוסוף ר' אליהו בן-אמוג. הרופא משה
קופינאט. איש-המחתרת יהודה <ליאון> יהושע. הוגה
הרעות יצחק בן-רובי. הנאמנים נסים רוס... ישראל
כלב. הסופר פיליס גאלה. הגבור מכבי מוצרי. המספר
יצחק בן אליהו שמי. המנהיג הרוחני דוב דוד פראטו.

786 מלמט, אברהם [Abraham Malamat],
מלקט. מקורות לתולדות ישראל בתקופת המקרא...
חלק [א]ב. [ירושלים, האוניברסיטה העברית, הפקולטה
למדעי הרוח, החוג לתולדות ישראל, (מפעל השכפול),
תשי"ח 1957 — תשי"ט 1958]. 8°.

„קריית ספר“, (דפוס „טורים“), תשי״ח. xvi, 264 ע׳,
תמונות, דיאגרמות, פקסימילים. 8°.

בספר חמשה חלקים: א) העולם היהודי בשנת 1914
(ע׳ 541), המכיל תאור מפורט של מצב היהודים לפי
חלוקה גיאוגרפית, החל מן המרכזים הגדולים באירופה
עד הישובים הנידחים וכלה במצב הישוב בא״י. — ב)
היהודים בזמן המלחמה (ע׳ 75-55), ציון שמלחמת העולם
הראשונה חזקה בקרב היהודים את המגמה להדוק הקשרים
עם האוכלוסיה הלא־יהודית ואת המגמה המנוגדת לה
לחיות חיים לאומיים עצמאיים. כמו כן מובלטים עליות
חשיבותה של יהדות ארצות־הברית והשנויים בגורל יהודי
די רוסיה. — ג) ההפוגה בין שתי המלחמות (ע׳ 133-76),
ההתפתחות מצטיירת כאן בנושאים כמו: זעזוע של עולם
חדש (על יהדות ברית המועצות), גן־עדן של התבוללות
(על היהדות במרכז אירופה ובמערבה), ובנינו של הבית
הלאומי. — ד) שואת היהדות באירופה (ע׳ 134-193) (ראה
התקופה שלאחרי המלחמה ותקומת מדינת ישראל (ע׳
194-264). כאן מסכם המחבר בסקירה שיטתית את המי
אורעות אשר הידיעות עליהם מפורזות במנוגרפיות.
בתאורי עדים ובזכרונות. הרצאת הדברים מגיעה עד שנת
1957. בפרק האחרון: „בעיות התרבות“ נעשה ניסיון של
העמדת פרשנויות לרוח ישראל ותרבותה, בפרט במדינת
ישראל.

המחבר מדבר בפתח דבר״ על סכנת הסוביסקטיות
בתאור תקופות הקרובות להווה. דחקא משום כך יש
לציין את המאמץ הגדול לתאר את כל הזרמים הרוחניים
הדתיים, המדיניים והכלכליים של היובל האחרון תאור
נאמן ומלא לפי מדת היקף הספר.

הספר מיועד לקורא הכללי, ולכן לא יכל להמנע מלי
הביא עובדות היוצרות לחלק מן הקוראים, אך בנתוח
הזרמים ואף המוסדות עשוי הוא להעשיר את ידיעותיהם
של כל קוראיו.

לעזרת הקורא באות אף התמונות הרבות שיש בהן
תוספת־הסבר ממש ולא קטום גרידא. חלק ניכר נלקט
מהארכיון הציני ומאוסף „יד ושם“. ראשי הפרקים בשיר
לי העמודים מאפשרים התמצאות מהירה בתוך הפרק.

792 קשת, ישרון (Kop-) Yeshurun Kesheth
(Lewitz). מ. י. ברדיצ׳בסקי <בִּיִּגְרִיִּוִּן> ;
חייו ופעלו, ירושלים, הוצאת ספרים ע״ש י״ל מאגנס,
האוניברסיטה העברית, (דפוס „אחווה“), תשי״ח. 304 ע׳.
8° ע׳ 302-304; ביבליוגרפיה.

התכן: חלק [א]: מתקופת האבות עד לימי ההתנחל
לות. תשי״ח 1957. [2], 172 דף. — ב: מקורות חיצוניים
לתקופת ההתנחלות הישראלית. תשי״ס 1958. [3], 71 דף.
מה׳ א של חלק א: ק״ס ל־19, שם גם התכן. כאן
נוספו לוחות תענו, מתעודות אל־עמארנא ועוד. ח״ב
מכיל: כתובות פרעונים, תעודות מצריות מימי השושלות
הי״ס—הכ״א, חזנים מדיניים חתיים, מתוך כתובת תגלת
פלאסר א׳. „התרגומים נעשו בחלקם מן המקור... ובחל־
קם לפי תרגומים מוסמכים“ בהשתתפות מגן ברושי, ש.
ליונסטס, פ. ארצי.

787 מרק, יעקב. במתיצתם של גדולי הדור:
ביוגרפיות, ספורים, אימרות ושיחות חולין של גדולי
ישראל בדור הקודם. תרגם שמואל חגי, ירושלים, „גויל“,
(דפוס למודי קריית נוער), תשי״ח. [4], 248 ע׳. 8°.
המקור, „גדולים פון אונזער צייט“, ניו יארק תרפ״ו:
ק״ס ה' 87, שם גם התכן. בתרגום העברי מובאות רק
המסות על גדולי התורה, לרבות המסה על מתתיהו שטרא
שון, הנדפסת במקור בתוך מדור העסקנים. בתיאורים בא
לידי ביטוי „המגע הקרוב והאישי של המחבר שהיה מצוי
במתיצתם של גדולי הדור“. (מההקדמה). לא מתוארים
אלא אישים שהכיר הכרה אישית.

788 סלעם־קמנצקי, צפורה. צרור מכתבים
של צפורה סלעם־קמנצקי, למלאת 25 שנה למותה. תלי
אביב, (דפוס „אחדות“), תשי״ח. 62, [2] ע׳, תמונות. 8°.
על המחברת (תרע״א־תרצ״ג) ר' תדורה, אנציקלופדיה
כרך ה' 2197, ע׳ 56-35: צרור קטעים, שנדפס מקודם
במלאות שנה למותה.

789 על פרופ׳ אביגדור צ׳ריקובר ז״ל; דברים
שנאמרו לזכרו ע״י נתן רוטנשטיין, תימן וירשובסקי,
[דן] אשרי, אֶלֶכְסַנְדֵּר פּוֹקֶס, ביום השלושים לפטירה,
כ״ו שבט תשי״ח... באוניברסיטה העברית בירושלים.
ירושלים, הוצאת ספרים ע״ש י״ל מאגנס, האוניברסיטה
העברית, (דפוס מרכז), תשי״ח. 19 ע׳, פורטרט. 8°.
ע׳ 19-16: כתבי צ׳ריקובר, ביבליוגרפיה מאת ב. שוחטמן.

790 פרנקל, איסר. יחידים בגולה: תולדותיהם
והליכותיהם של מ״ז מגדולי ישראל, תר״ם־תש״ו. מה
דורה שניה מתוקנת. (א). תל־אביב, „אליף“ (= ארגון
למודי ישיבות פולין), (דפוס אלישע), תש״ו. 275, [1]
ע׳, תמונות. 8° מה׳ א: ק״ס ל־28, שם גם ציון.

791 קטן, משה (M. Catane). תולדות הי
הודים ממלחמת העולם הראשונה ועד ימינו. ירושלים,

בכל נפשו. לפינוי של ריבוי זיקות, שחת"ר ומתנגדות שהיו מושכות אותו בכיוונים הפכים חליפות, או בעת ובעונה אחת.

כן יצוינו לזכותו של המחבר המאמץ והנכונות לקביעת פרספקטיבה היסטורית ופסיכולוגית נאותה כלפי הדמות המתוארת. שכן הספרות על מ"ב המצויה בידינו, לוקה לא מעט בסובייקטיביות. חותם ההערצה של תלמידים לרבם או רחש־לב משפחתיים מקלקלים לעתים את שורת הדיון המחקרי השקול. ואילו מצד שני מופיעה דמותו באספקלריה פולמוסית של בני דורו או בני דורנו. המ"ב חבר מתיחס אמנם באהדה לדמות נפתלת זו, אך אינו נמנע לעתים גם להעמידנו על חולשותיה, סתירותיה ופגמי מיה ומשתדל לשפוט את גילויי פעולתו הספרותית של מ"ב הן לשבט הן לחסד.

המחבר אמנם שקד על ריכוז מקורות לתולדות מ"ב מתחומים שונים, אך קיימות מיגבלות שונות לגבי מדת שלמותו של אותו ריכוז. הוא נעזר לפי עדותו בכתב יד של מר עמנואל בן-גריון, בנו של מ"ב, ובו חומר אינטרמאטיבי רב שאוב מכלי ראשון. וכן נסתיע במדה מרובה ביומנו הגרמני של מ"ב, שהוא רב משמעות לגבי תאור מעשיו והשקפותיו בתקופת בגרותו ובפרשה האחרונה לחייו (ועיי' למשל הצטיטות המרובות מיומן זה בעמ' 137-145). יחד עם זאת הועמד המחבר בפני ה"עדרו של חומר, שהמונוגרפיה של אישיות נזקקת לו ביותר: דהיינו הארכיון הפרטי הנמצא ברשות בני המשפחה נשאר לפי שעה חתום בפני החוקר ולא כל הסתומות יכלו איפוא להתסענן.

לעומת זאת נזקק המחבר במדה מופרזת לסיפורי האבטוביוגרפיים של מ"ב והתייחס אליהם כאל חומר מהימן שאין חולקים עליו. אמנם הצביון האבטוביוגרפי של רבים מסיפורי מ"ב הוא כבר מן המוסכמות בבקורת העברית. הסיפורים הללו עשויים לשמש גורם מסויע, אך אינם יכולים ליהפך לפוסק אחרון והם סועונים עימות עם חומר דוקומנטארי. מדת המהימנות האבטוביוגרפית בסיפורי מ"ב אין לראותה על פני מישור אחד כל עיקר. יש ורשאים אנו לקבל את דבריו כפשוטם ויש והמדובר הוא ביסודות אבטוביוגרפיים בלבד, אשר מרובה בהם ערבוב תחתומים שבין חזון ומציאות. כן יש להביא בחשבון שמצויה בהם חוקיות סיפורית, שימוש בנוסחאות ובמוטיבים ספרותיים שגורים, שאינם עולים בקנה אחד עם המציאות ההיולית הבלתי־מאורגנת. ולא זו בלבד אלא שלעתים קיים כאן חזיון אנכרוניסטי של העתקת

במונוגרפיה רבת היקף זו שלפנינו נתבחר המחבר, לדבריו שבהקדמה, לכרוך שתי מסרות בנושא אחד: לתאר את תולדות חייו של מ.י. ברוצ'בסקי (בן-גריון) ולגולל את תולדות יצירתו ואת צביונו כסופר. לכך עוד נצטרפה מגמת־משנה, והיא "לציין את מקומו ואת תפקידו בספרות העברית". באשר לנקודת־המוצא המיתודולוגית בחר בגישה שיש בה לדבריו משום צירוף של הדרך האינדוקטיבית, המסתייעת בצירוף פרטים לשם בנין התייחסות הביוגרפית, וביחד עם זאת נהג לנקט בדרך של הכללה ותפיסה אינטואיטיבית בתחום ההערכה הבקרתית. בספר שני חלקים שהראשון מהם, "גתיבי רוחו" (עמ' 11-185), הוא הגדול שבהם, ואילו ח"ב, "יצירי רוחו", משתרע בעמ' 185-300. בח"א סוקר המחבר בפרוטרוט ובשקידה את "ימי הנעורים", "ימי הגדולים", "ימי הנס" תוליים", ו"ימי המעשים". בח"ב המדובר הוא בהגדרת דמותו הרוחנית ובמצויה מהות של מ"ב כסופר. קצב התאור של התקופות הללו אינו שווה, לא רק בעית החומר שעמד לרשותו היתה הקובעת בנידון זה, אלא למחבר נ"י מוקים משלו מה ראה להאריך בתקופת הילדות והנעוריים ולקצר לעומת זאת בתאורה של תקופת הבגרות והאחרית (ועיי' שם, עמ' 65).

המחבר בחר בשתי שיטות, של מירוס והכללה, בעת ובעונה אחת מתוך הנחה שהן משלימות זו את זו. לאמתו של דבר לא תמיד הגיע בספרו זה לכלל מיוג שלם שבין הרצאת הדברים העובדתיים, בנוסח של היסטוריון הספרות ושל הביוגראף המסתייע במקורותיו ובין הגוסס המסארי שירי, שבו עיקר כוחו ותנועתו. ולא זו בלבד, אלא שאלמנטים רבים של הגוסס המסארי חדרו אל תחום הביוגרפיה. לעתים קרובות נתקלים אנו בתאורים שמרובה בהם העומס המיסאפורי והגטיה לדימויים ולמשלים מתחום החזיונות שבטבע הדומם, לשם הגדרת תהליכים ושלבים בהתפתחותו של מ"ב. נוסח זה שבהרצאת הדברים הוא שירי ומצויים בו ציורים מקוריים בפני עצמם. כן מרובה היסוד הדיגרסיבי בשולי העניינים הנידונים.

לזכותו של המחבר יאמר שאין הוא מסתפק בקביעת העובדות החיצוניות שבחי מ"ב, אלא הוא חותר גם בהתמדה לקראת חיפוש עולמו הנפשי; אם על דרך של הסקת מסקנות מתוך חומר עובדתי מהימן הועמד לרשותו, ואם על דרך ההשערה והריקונסטרוקציה. ואף אם מדת השכנוע אינה שווה, הרי הצליל המחבר להעלות לפנינו את "גזירות הדורכיות שבאופיו של מ"ב", שכל ימיו היתה רוחו מתקוממת בו לדברים, שאלהם היה קשור

מהדורות כתביו של מ"ב, אך הסתפק במיצוי החלקי בלבד. מבחינת המשמיה המחברת-איגורסקיבית, שהם חבר הכרזו עליה, כדאי היה שלא לסטות על כל גילוי מתוך עובדו הספרותי; שכן חומר ביוגרפי מהימן משוקע דווקא בתוך אותן הרשימות שהן בטלות בערכן למראית-עין. המחבר גילה אמנם בדרך כלל שקידה מרובה וליקט חומר מכל מקור אפשרי, כמיטב יכולתו. אף על פי כן מן הראוי להביא לשם הדיוק והשלמות של הנושא אי-אלה מילואים, שאינם באים לגרוע כלל מחשיבות מפעלו:

[א] בחישוב שלשלת היוחסין של מ"ב מסתמך המ"ב חובר על הנאמר בדרך אב ככמה מסיפוריו של מ"ב (עמ' 11). ויש להוסיף כמקור ברוך ומפורט יותר: S. A. Horodetzki, Genealogisches; Gedächtnisschrift zum zehnten Todestage von Micha Josef Bin Gorion. Berlin, 1931, S. 7-15. לשם שרשט דמותו של האב של מ"ב ושאר בני ביתו אשר להיעזר בדברים שנאמרו אב תאור אחריתו. ועיין בין השאר: ח"י אזוי איז געשטארבען דער דובאווער רב, מ.י. בערייטשענסקי פאטער, דערזעהל פון ר. פיינענ' בערג און בעשריבען פון י. יינשטיין, היינט, חארשה, 3.2.1922 (גל' 30); לעובדה שאביו היה בעלאגנה לפי נסיתו (עמ' 15) יש להזכיר שמהדורת תרע"ו של "אוצר האגדה" הוקדשה לו על-ידי הבן; המחבר מדגיש בצדק את השפעתם של סיפורי האם לאור הנאמר ברשימתו "שכתב ושתעלה", אלא שאין להסתפק בגידון זה בנו"ס אחרון בלבד. בנוסח א' מצויים כמה פרטים מאלפים שהושמטו. והשוה ספורים, ח"א (מהדורת שטיבל) עמ' יגיד לעומת "מעירי הקטנה", פיעטקוב, תר"ס. עמ' 84-85. פרטים אבטוביוגרפיים על תקופת הילדות שול-בו גם בפיליטון "ל"ג בעומר", חתום בשם בר ב"ר, המליץ, תרמ"ו, גל' 96.

[ב] כאשר לפרשת הנושאים של מ"ב וביטולם בראשונה ובשניה יש להוסיף לעומת דבריו של המחבר (בעיקר עמ' 51, 58, 64) את הפרטים הרבים המצויים בביוגרפיה של מ"ב שנכתבה בידי ז. פישמן, הישוב, תרפ"ה, גל' ו'; הדים אבטוביוגרפיים מסיימם לאותה פרשה אפשר היה לזכות מסיפורו "הצין ונפגע" ("המ"ל", תרפ"ה, וכן: כל סיפורי מ"ב, מהדורת "עם עובד", עמ' שכ"שכד).

[ג] משמגע לתקופת שהותו של מ"ב בשדה-לבן קורב המחבר שאין לנו ידיעות ברורות. לאמתו של דבר

דברי הגות והרהורים של מ"ב המבוגר הרואה מהרהורי לבו בתחום הילדות התמימה. משום כך נראה לנו מוגזם השימוש הבלתי-מסויג לשם צרכי הביוגרפיה בסיפורים כגון "אויב" (עמ' 20-26). אף סיפורים אבטוביוגרפיים מובהקים כגון "מעבר לגדר" או "מחניים" מושתתים על דפוסים סיפוריים המקובלים באותו פרקזמן בספרותנו. ומן הראוי היה לנסח כמה עקרונות של קבע בדרכי האב' חנה שבין דברי ספרות לבין דברי עדות, בין העובדות בפני עצמן ובין דרך הסיפור אודותן. לעומת אותה דביקות יתירה בסיפורים האבטוביוגרפיים לא הגיע המחבר לכלל מיצוי מלא של הערות אבטוביוגרפיות שונות ודידגיסיות אישיות שבהיסח הדעת, שמרובה מדת מהימנותן, המפורזות על פני מאמרי הפובליציסטיקה והביקורת של מ"ב.

ברם השימוש הראוי לשמו בהערות כגון אלו כרוך בבעיות הבקורת של הטקסט של כתבי מ"ב בכללותם; לפי הודעת המחבר (בהערה לעמ' 7) כל המובאות שבספר הן לפי כתבי מ"ב שבהוצאת שטיבל, מהדורה ב', מפאת טיבו של החיבור היה מן הראוי לעמוד על כך שהמהדורה של כל כתבי מ"ב (ובאותה מדה גם מהדורת תשי"א של "עם עובד") היא למעשה רק בבחינת מכתר סובייקטיבי של כתבים שנוסחו מחדש על ידי המחבר בערב יומו, שעשה בהם כבתוך שלו. מרובות הן ההשמטות של פיסקות או של מאמרים שלמים, שמי"ב לא מצא אותם ראויים להיכלל מסעמים אישיים, אידיאולוגיים או סגנוניים בשעת כינוס כתביו. אך דווקא אותו חומר שהושמט הוא לעתים קרובות בעל חשיבות מרובה לבני בדיקת התפתחותו האישית והרעיונית של מ"ב. ולא זו בלבד אלא בשביל החוקר עדיפות הן אותן גירסאות ראשונות שנפסלו, אף העימות שבין הנוסחאות השונות שבכתבים אלה עשוי להביא לידי מסקנות מאלפות.¹

אמנם נהג המחבר להשתמש באותם המאמרים של התקופה הראשונה (תרמ"ד-תר"ן) אשר כלל לא כונסו אל

1 וכבר העירו על כך בדרך אגב: ס. לחובר, תולדות הספרות העברית החדשה, ח"ג, 219; לחובר, ביאליק חייו ויצירותיו, תשי"א, עמ' 243 הערה 3, 247 הערה 10, ובעיקר 250 הערה 1; צ. ויסלבסקי, יחידים ברשות הר"ב, תשט"ו, עמ' 29 בהערה; ובעיקר עיין מסקנות עליוה אשכול-קלוזנר, השפעת ניטשה ושופנהאואר על מ. י. בן-גוריון, עמ' 30; וכן בהקדמתו של מו"ר הפרופסור י. קלוזנר, שם עמ' 9-8; ועיין גם: שמואל וילנאי (ורסס), עולם האגדה ביצירת מ. י. פיאברג, גליונות, תשי"ד, עמ' 5.

מצויים על כך פרטים למכביר בדברי זכרונותיו של י. רויטברג, הדואר, 1924, גל' 3.

[ד] לפרק "בישיבת חלוזין" (עמ' 56-53) יש להוסיף: "צדור מכתבים, מאת בר ב"ר", אמנם נזכר בספר מאמר זה אלא שלא נוצל כלל, למרות חשיבותו הביוגרפית ממדרגה ראשונה לגבי תקופת לימודיו של מ"ב בישיבת חלוזין. שם מצויים פרטים מאלפים על מצוקתו התמריית, על הספרים שקרא, על נסיונותיו הספרותיים ועל פעילותו בישיבה. ועיין: צדור מכתבים מאת ברי"ב רב, המליץ, 1888, גל' 12, 19, 30, 53, 56, 59. בגל' 59 גילה המחבר את זהותו.

[ה] לעמ' 56-54: בנידון מאמרו של מ"ב "מעולם האצילות", שנתפרסם ב"הכרם" של אליעזר אטלאס, יש לציין שמתוך שבעת פרקיו הושמטו עלידי העורך שנים הראשונים, מפאת חשש שמא יהיו נועזים מדי בעיני קוראיו, ועל כן נקטם ראשו של המאמר, כלשונו של יל"ג (המליץ, תרמ"ח, גל' 11), ובפרוטרוט נדונה פרשה זו בדברי מ"ב, "תשובה להכורס", שם, תרמ"ח, גל' 17, המפרסם את מכתבו של אטלאס אליו בדבר הצורך בהש"מטות. כאן מגלה מ"ב לראשונה את זהותו כמחבר של "מעולם האצילות". את הפרקים שהושמטו עלידי אטלאס נתכחן מ"ב לדבריו (שם) לפרסם בספרו "קורות החסי דות ורודפיה", אשר יצא בקרוב". בדבר יחסו האישי לאטלאס יש עוד להוסיף את עדותו של מ"ב בהודמנות מאוחרות יותר: "בבואי לורשה לפני עשרים שנה, היתה לי אישיותו של הסופר אטלאס היותר חמה ומאירה". (ועיין כל כתביו, בשדה ספר, ח"ב, עמ' מב). לפירסומיו מתקופת שבתו בברשאד בשנת תרמ"ח יש להוסיף לפרק "הסופר המתחיל" (עמ' 62-57) ולעמ' 64: בהמליץ, תרמ"ח, גל' 170, נתפרסם "עולם החורה (השקפה על ישיבת קאחנא)", שנשלח מברשאד כ"ז בשבט תרמ"ח ונתפרסם רק בח' אלול תרמ"ח. ומעיר על כך העורך יל"ג: "ואנחנו הת' אפקנו מלפרסמו", ואילו עתה מזרנו "למהר לשלוח את יתר דבריו אשר נקוה כי יהיו מיוסדים על אדני מעשים ומופתים שרירין וקיימין".

[ו] לעמ' 62-61: תאור הקשרים עם יל"ג טעון הש"למה. בבית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי בירושלים שמורים (בארכיון יל"ג) שני מכתבים של מ"ב אל יל"ג, מיום כ"ד אלול וד' סיון תרמ"ח. מ"ב מזמינו להשתתף בקובץ "הסרקלין" שיש בדעתו להוציא. כן הוא מבקש שיקבלו לעבודה ספרותית קבועה ב"המליץ". הוא שואל לגורלם של שני מאמריו ("גברא קטילא" ו"נצחית משוגע

ואיש הרוח"), ששלח ל"המליץ" ושלא נתפרסמו. כן הוא מזכיר שני כתבייד ששלח אל שפ"ר (הספרים "תורת העולם והאדם לפי דרכי התלמוד ביחוסם אל חכמי האר"מות"; "הבעש"ט ושיטתו, תיוו וספריו") ומבקש הת' ערבותו של יל"ג בנידון זה.

מאותו פרק זמן שמורים (באוסף הג"ל) שלושה מכתבים, ללא תאריכים, מאת מ"ב אל החוקר יעקב רייפמן. אלה הם בעיקר בירורים עיוניים להשגותיו ולהערותיו של רייפמן לדברי מ"ב בקובץ "בית המדרש"; מאלפת בקשתו: "הן יש את נפשי לנסוע לחו"ל להשתלם בבית מדרש לרבנים, היתן כבודו בידי כתבת עזרה?"

[ז] לעמ' 64: מאלפים מאד לגבי עיצוב השקפותיו של מ"ב הצעיר על היהדות ועל הספרות העברית הם מאמריו שנתפרסמו באותה שנת תרמ"ח בעתונות העב"רית, ונציין מהם: "נחפשה דרכינו", הן במצבו של עם ישראל ובמהותו, בתפקידם של הרבנים והספרות. (המגיד 1888, גל' 22), שם בגל' 28, 29 נתפרסם מאמרו "אליה וקץ בה", על יתרונותיה של ההשכלה ועל הסכנות הכרוכות בה בשביל צעירים מישראל. במאמרו "נחקר רה", (שם, גל' 31, 32) מדובר ביעודה של הספרות העב"רית וסופריה ובהרחבת גבולותיה. במאמרו "נשובה" (שם, גל' 33) דן מ"ב בשאלות הרבנות, ובו כמה הערות אישיות על יחסו לאביו כרב בישראל. עוד יציין מאמרו "לדעת ישראל" ("המגיד" 1889, גל' 21, 22, 23). כל אלה לא שולבו לתוך הדיון שבספר.

[ח] באשר לתקופת שהותו של מ"ב באודיסה עושה המחבר, ריקונטרקציה משוערת ממעמדו... על סמך עדויות מכלי שני ושירי סימנים מקוטעים פחות או יותר מהימנים ומגיע לכלל מסקנה ש"מפאת אפיו וה' ליכותיו לא היה מ"ב מקובל על חכמי אודיסה" (עמ' 66). ואילו פרטים מהימנים ומאלפים על תקופה זו מספק לנו מ"ב בעצמו: בהספדו על ח. גורלנד (חיו"א), "מות ישרים", אוצר הספרות, שנה ג', תרמ"ט, הוא מעיד על עצמו (שם, עמ' 150): "ואנכי כמכיר וכמועד לו, אשר מאז באתי אדעססאה הייתי רגיל לבקר את ביתו לפרקים". בהערה 2 שם הוא מעיד על עצמו שהיה "אחד הנכנסים לפני ולפנים בהמפעל הבכיר" של יצירת קרן לתמיכה בסופרי ישראל המוכנים לעסוק בחקר תולדות ישראל ברוסיה, ביזמתו של חיו"א. וכן יש עיין בדבריו, שם בהערה 1 לעמ' 152: "אנכי מדי באתי אליו, דבר עמי רק בשפת עבר, ופעמים רבות ישבנו שעות אחדות ודברנו אדות ענינים רבים, והוא השכיל לדבר מאד בשפת עבר

בסגנון נפלא. — על קשריו עם החכם דוד כהנא באותו פרק זמן שומעים אנו מתוך דברי מייב בזכרונות לתולדות ר' פרץ בן משה סמאלענסקיין ז"ל, אוצר הספרות שם, עמ' 111-112. הוא מפרסם כאן קטעי מכתביו של סמאלענסקיין אל כהנא ומוסיף בהערה: "אנכי ראיתי בבית הח' הנ"ל מדי דברנו אדות רפ"ס, וראיתי כי יש בהם ברכה בפרסום כרבים". — כן מן הראוי לציין לגיבוש עולמו הרעיוני של מייב את שורת המאמרים שפירסם בתקופת אודיסה בשם "עולמו של ישראל", המליץ, 1890, גל' 213, 219, 224, 226; "על ישראל ועל ספרותו" (כעין מכתב אל המו"ל), כנסת הגדולה וארשה, תר"נ, עמ' 26-19.

[ט] לשם שלמות התמונה של הליכותיו ותכונותיו של מייב עם בואו לגרמניה יש להוסיף את מכתבו אל החוקר מ. א. רובינצ'יק, שישב אותה שעה באמריקה. במכתב זה מיום 14.8.92 (שנתפרסם עליידי ז. פישמן ב"הישוב", שנה א', תרפ"ה, גל' טו, עמ' 14) מביע מייב את רצונו, מפאת המצוקה שהוא שרוי בה, "להיות נודד עוד הפעם... ויש את נפשי לבוא אמריקה... ואולי אוכל להשיג חלם בלמודים על חשבון איוה חברה... הענינים שלוקחים את לבי מהם משפט וכלכלה". מאלף גם הסיום: "לפי דעתי אין עוד כל תקוה לספרותנו להשתלם", עד כמה לא היה בתכנית זו משום רעיון שבהלך רוח חולף אפשר גם להסיק ממכתבו של ד. פרישמן אל מייב מיום 23.5.93 שבו הוא מעודדו בביצוע מחשבה זו. (ועיין: מאוננים, כרך ז', עמ' 234).

[י] בצדק הקדיש המחבר תשומת-לב מרובה לצורך מכתביו של דוד פרישמן אל מייב. אך משום מה אינו מחמיץ הזדמנות להבליט "את הצדדים המכוערים שבאופי יו" (עיין למשל עמ' 85, 95, 119), אמנם לגירסתו זו של המחבר אפשר היה עוד להוסיף, שמעל דפי "הדור" הנערך בידי פרישמן, הותקף מייב בצורה פולמוסית חריפה. ועיין פרטים על כך במאמרו של ג. אלקוש, "הדור" בעריכת דוד פרישמן, גליונות, כרך כו, חוב' ה"ז, עמ' 367. אולם מבחינת הגישה העניינית לפרשה זו אפשר היה להביא לעומת זאת גם עדותו של בן דורו וחברו של מייב באותו פרק זמן, שבה נאמר בין השאר: "ההנאה מחברתו של פרישמן היתה תמיד עונג בלי יישכח". (השוה דברי מ. אהרנפרייז, בין מזרח למערב, "עם עובד", תשי"ג, עמ' 53). כן כדאי היה להזכיר עדותו של מייב על התרשמותו העמוקה מ"תהו ובהו" לפרישמן, כשהיה בן ס"ה, במאמרו הגדול על פרישמן שנכתב

בשנת 1903. (ועיין: בשדה ספר, ח"ב). מייב הרבה לעקב באהדה אחר יצירת פרישמן בתקופות שונות. ציור המכ" תבים אינו עשוי למצות את מכלול קשריהם. מבחינה זו אין להסיק את הדעת מדבריו של מייב על הסיפור "יום הכפורים" של פרישמן, שנתפרסם בעתון "קדימה", 1899, חוב' ד'. בשנת 1903 חובע מייב עלבון כתביו של פרישמן שטרם נתפרסמו במקובץ. (ועיין הערותיו בנידון זה ב"הצפירה", 1903, גל' 53). אף בשנות חייו האחרונות מוקיר מייב עד כדי הודות את סיפורי "במדבר" (כשדה ספר, ח"ג, עמ' נב"נ), כן הוא מפליג בשבח הרגום השיר הראשון של איליאס, מעשה ידי פרישמן (שם, עמ' נה). [יא] לפרשת היחסים עם י. ל. פרץ (בעמ' 90-92) היה גם להדגיש את התמורות וההתפוכות שחלו בהערכת ספורי החסידות עליידי מייב. יש איפוא להציג זה לעומת זה את מאמרו הנלהב "דברי זמר" (ספר השנה, שנה ג' תרס"ב, עמ' 264-265), שלא כונס, לעומת דברי ההסתייגות הנמרצים המאוחרים יותר. (והשוה דבריו בשדה ספר, ח"ג, עמ' מה"מ). כן יש להזכיר את רשימתו המסתייגת של פרץ בקשר לסיפורי אידיש של מייב (במאמרו "אין פאלק אריין"). והשוה גם א. ר. מלאכי, פרץ און בערדי-טשענסקי, בירחון "יידישע קולטור", 1945, גל' 3, עמ' 53-48. מן הראוי גם לעיין בדבריי-עדותו של ג. שופמן, כל כתביו, כרך ד' (תשי"ב), עמ' 182-183.

[יב] לעמ' 113-106, הדנים בפעולת מייב על רקע של החוג "צעירים", יש להוסיף את החומר הביוגרפי המהימן, המובא עליידי אחד מראשי המדברים שבחוג זה, הלא הוא מ. אהרנפרייז. והשוה לשם כך את תאוריו המעניינים בזכרונותיו, בין מזרח למערב, תליאביב, תשי"ג, עמ' 52-53, 64-69. מסופר כאן בין השאר על ביקוריו של מייב אצל אהרנפרייז, רבה של קהילת דיאקובר בקיץ 1897. ביקור זה וחוויותיו של מייב על רקע של אהבה נכזבת משתקפים באורח דוקומנטארי, לפי עדותו של הנ"ל, בסיפורו הגרמני של מייב, Daneben, שנתפרסם ב"Neue Deutsche Rundschau", 1899. הערות ביוגרפיות מאותה תקופה משולבות במאמרו של בן דורו, יהושע טהאן, "עם פטירתו של מייב". (ועיין: היינט, וארשה, 25.11.1921, גל' 267). בעלת ענין רב לביוגרף של מייב היא רשימתו של ראובן בריינין ביומנו מיום 22.6.1907, לאחר פגישה עם מייב. (ועיין: כל כתביו בריינין, ניוירוק, ח"ש, כרך ג', עמ' 123-125). כמוכן שיש להביא בחשבון לעומת זאת את מאמריו המרובים של מייב שהוקדשו לראובן בריינין

בצדק הקדיש המחבר תשומת-לב מרובה לצורך מכתביו של דוד פרישמן אל מייב. אך משום מה אינו מחמיץ הזדמנות להבליט "את הצדדים המכוערים שבאופי יו" (עיין למשל עמ' 85, 95, 119), אמנם לגירסתו זו של המחבר אפשר היה עוד להוסיף, שמעל דפי "הדור" הנערך בידי פרישמן, הותקף מייב בצורה פולמוסית חריפה. ועיין פרטים על כך במאמרו של ג. אלקוש, "הדור" בעריכת דוד פרישמן, גליונות, כרך כו, חוב' ה"ז, עמ' 367. אולם מבחינת הגישה העניינית לפרשה זו אפשר היה להביא לעומת זאת גם עדותו של בן דורו וחברו של מייב באותו פרק זמן, שבה נאמר בין השאר: "ההנאה מחברתו של פרישמן היתה תמיד עונג בלי יישכח". (השוה דברי מ. אהרנפרייז, בין מזרח למערב, "עם עובד", תשי"ג, עמ' 53). כן כדאי היה להזכיר עדותו של מייב על התרשמותו העמוקה מ"תהו ובהו" לפרישמן, כשהיה בן ס"ה, במאמרו הגדול על פרישמן שנכתב

ובחלק ממהותי" (עמ' 166), ואין אנו בני חורין להתעלם מצוואה זו.

בין הפרקים שלקו בחסר עוד נציין את „קהליות ובי" קורח" (עמ' 262-280). משום מה לא שולבו אל תוך הדין רשימותיו „(בשדה ספר", ח"ג) על ביאליק, פרץ, פרישמן, ברנר, טשרניחובסקי, שופמן, גנסיין, עגנון, הע" שוים ללמד על טעמו הספרותי של מייב ועל בלגוליו. [טז] הפרק „החוקר" ובעל האגדה" (עמ' 281-297) נכתב, לפי עדותו של המחבר, על יסוד כתביד של עמ' גואל בן-גוריון. והיה מן הראוי בהודמנות זו להשתמש גם במחקרו של הגי"ל, „בעל האוצר", שנחפרסם ב„מאונס", כרך י"ה, (תש"ד) עמ' 138-141. הערכה גבוהה ועניינית על קבצי האגדות של מייב פורסם בשעתו Meir Wiener, Märchensammlungen, Der Jude II, 1917, Heft 4, p. 280-283. חלק ניכר שבפרק זה הוא אינן פורמאטיביביבליוגרפיה, והוא שיך למעשה לח"א של הספר, לפרקים הוגים בתקופת חייו האחרונה של מייב ובתנאי יצירתו. המחבר קובע ש„אוספי האגדות של מייב הם גולת הכותרת של פעולתו המדעית והפיוטית וחיידוש אישי מהפכני, והברכה התרבותית הצפונה בהם לא תסולא בהלל ושבח" (עמ' 290). פליאה היא איפוא שהקדיש לענין זה שני עמודים וחצי בלבד (עמ' 290-292), שחסר בהם אף מיצוי כלשהו של שתי הקדמותיו המאלפות של מייב אל „מאוצר האגדה".

ברם הערות כגון אלו אינן מסיחות את דעתנו מן המשמעות הכללית של ספר זה, שהוא בגדר תרומה נכ" בדה לסוג המונוגרפיה במחקר הספרות החדשה. עשוי חיבור זה לקרב אל עולמו של ברדיצבסקי את הקורא שבדורנו וכן ישמש כמקור, שאין לפסות עליו, לכל מי שיבוא להתמיד ולהתייחד בחקר חייו ומפעליו.

ש מ ו א ל ו ר ס ס

793 שרפשטיין, צבי [Zvi Scharfstein]. 1917. ביץ עיר מולדתי. מאת צבי שרפשטיין. בצורה דברי זכרונות מאת שלמה רוזן. [ניו יורק] חברת העזרה של בני דונובין <פודוליה> באמריקה; (תל-אביב, דפוס א. בן-חור), [תשי"ז]. 51 ע', לוחות-תמונות. 8°. הוצאה אנגלית: לעיל, ע' 64, שם גם ציון התכן.

794 פאליאקוויטש, שמחה (Symcha Pola-kiewicz). אין שאטן פון טרעבלינקע; [חורבן סאקא לאוד-פאדליאסקי]. תל-אביב, ארגון יוצאי סוקולוב-פוד לסקי בישראל, (הדפוס הכללי), תשי"ז. 167, [1] ע'. 8°.

בתקופות שונות. מאמרים אלה לא כונסו ברובם אל כל כתביו ונרשמו עלידי ז. פישמן בביבליוגרפיה של בריי"ן, עין הקורא, ברלין תרס"ג, חוב' א, עמ' 114. [יג] לפרק „ברדיצבסקי ואחד העם" (עמ' 114-122) היה כדאי לציין מתוך הספרות הענפה את החיבור המ" סכם של אשר א. ריבלין, „אחד-העם ומתנגדיו והשקפיו תיהם על הספרות העברית בדורם", תל-אביב, תשס"ז, 145 עמ'. אמנם מסאת כושר-קיבולה של מונוגרפיה מן הנמנע היה לגולל את כל דברי יריביו ומשיגיו של מייב. אך נראה לנו שמן הדין היה להביא לפחות את „מכתב גלוי למר ברדיצבסקי" מאת מ. ז. פיארברג (כונס לכל כתביו, מהדורת שטיינגן, עמ' 156-161). כן היה מקום לעמוד על פרשת יחסו של מייב אל פיארברג כפי שמשחק מתוך מאמרו הנרגש, בעל הנימה האבטובור גראפית, אשר לא כונס אל כל כתביו של מייב. (ועיין: בא והולך, דברים אחרים אחרי מות מ. ז. פיארברג, לוח אחיאסף, תר"ס, עמ' 116-123). ומן הראוי היה לשם השלמות המחקרית לשלב את השגותיו רבות המשקל והענין של י. קלוונר. (ועיין בין השאר: ספורים חדשים, ספר השנה, הארשא, תרס"א, עמ' 114-121. וכן שם, בתוך הסקירה „ספרותנו היפה בשנת תר"ס", עמ' 240-256). [יד] לתאור פגישתו של מייב עם ברנר בשנת 1908 (עמ' 159-160) יש להוסיף שקטעי הרשימה ביומנו של מייב כבר נתפרסמו ב„קבץ יוסף חיים ברנר", תש"ד. ובגדר השלמה מהימנה יש לראות את „דברי לחאי" של רחל בן-גוריון שהשתתפה באותה פגישה. (ועיין שם עמ' 112-113). פרט לדבריו הידועים של מייב על ברנר שכונס סו אל „בשדה ספר", יש להוסיף את רשימתו של מייב באידיש, המוקדשת לאישיותו. ועיין: כתבים פון א חיי" טען קרוב, חלק ה', עמ' 126-128.

[טז] לעומת כמה פרקים שבחלק השני של הספר שהם בגדר מסות מקוריות בפני עצמן, ושיש בהם משום חזירה נבונה לעולמו של מייב ההוגה והמספר, יש לציין כמה חוליות שנחקצו או שהן חסרות כלל. קשה להצדיק את ההתעלמות ממייב הסופר האידי. אמנם הוזכרה פרשה זו, בעמ' 124 ועמ' 131. מבחינת העמדה העקרונית אל בעית הלשונות בספרותנו. אך עיבוננו הספרותי של מייב בלשון זו ראוי היה לדיון בפני עצמו. המחיצה הלשונית אין מקומה במונוגרפיה שיעודה הטבעי הוא לשקף את כלל יצירתו של הדמות. הן המ' חבר בעצמו מביא את דברי מייב על יצירתו באידיש: „סוף סוף גם אלה בני הם, שהריתים וילדותם בנפשי

גית העולמית, המחלקה לאירגון, המדור לחקר התפוצות, תשי"ט 1958, 4°. תכניות ההופעה לא נזכרה. מס' [1]: כסלו, [1], 43 דף, טבלאות. בשכמול.

"אין הכונה לייסד כתבי-עת חדש, אלא להביא לפני המעוניינים — בדרך החינוך — חומר מאלף ומעודכן על הנעשה בתנועה הציונית בגולה וביהדות העולמית לארצות סיווריה" (מתוך "הודעה מסעם המדורי").

800 המועצה הצבורית המיעצת לענייני פצויים אישיים מחוץ לארץ. פיצויים אישיים מגרמניה למי? ועל מה?; חוברת הסברה לתושבי הארץ. עברית אידיש. (ירושלים, "המועצה הצבורית המיעצת לענייני פצויים אישיים מחוץ לארץ"; תלאביב, דפוס "דבר", [תשי"ח], 47, [1] ע' 8°. ע' 22 ואילך ביוזית, עם שער מיוחד.

זכרונות, ארץ ישראל, מדינת ישראל

ראה גם לעיל במדור "קבצים" ובמדור "היסטוריה, ביוגרפיה, זכרונות".

801 אלדד, ישראל [Israel Eldad]. מדינת ישראל ראש גשר למלכות ישראל. ירושלים, סולם; (תלאביב, דפוס ורד), תשי"ח, 34 ע' 8°. המחבר חובע "פינוי כל הגלויות... שחזרה של כל ארץ ישראל... מן הפרת ועד הגילוס... שיבת התחדשות וחחיה אל ערכי יסוד של היהדות מעיקרי האמונה והני בואה". (ע' 32).

802 אלסברג, פ[אול] [אברהם]. מדיניות ההנהלה הציונית ממותו של הרצל ועד מלחמת העולם הראשונה... ירושלים, [דפוס מרכז], תשי"ח, [5], 27, [5] ע' 8°.

פרק ה' של היסטוריה השלמה, ירושלים תשי"ח, כפי שהוא נדפס ב"ציון" כ"ב, ב"ג, 149-176, עם שערים נוספים, ועם סכום, תכן ושער נוסף באנגלית: The policy of the Zionist Executive in the period between the death of Herzl and the outbreak of World War I... by P. A. Alsborg.

803 ארן, זלמן [Zalman Aranne]. הרצאה במליאת הכנסת על הקציב משרד החינוך והתרבות לשנת 1958/59. [ירושלים], תשי"ח, 45 דף, 4°. בשכמול, המעטפת בדפוס. כראש השער: זלמן ארן, שר החינוך והתרבות.

804 ארץ ישראל במפות עתיקות, עם שמונה

המחבר, יליד סטערדין, בקרבת סוקולוב, בא לסוקולוב בקיץ 1940. כאן הוא רשם את קורות הגטו וחורבנו ע"פ זכרונותיו וע"פ גביות-עדות, ומשלים בזה את ספרו "א טאג אין טרעבלינקע" (ק"ס כ"ו 46).

795 Friedmann, Tuvyah, ed. Die Tragodie des oesterreichischen Judentums; Bericht und Dokumenten-Sammlung hrsg. von Tobias Friedmann... und von der Vereinigung der Juden aus Oesterreich, mit Hilfe der Israel-Executive des Juedischen Welt-Kongresses. (Haifa, Typ. Wachenheimer, pref. 1958). 1 p. l., IV, 55 p. 8°. בהכפלה.

796 Geve, Thomas. Youth in chains. Jerusalem, R. Mass, 1958. XII, 262 p., map, music, 2 plans, 8°.

זכרונות של יהודי צעיר, משנות המלחמה הראשונות בברלין, וממחנות בירקנאו ובוכנוואלד.

797 (Szner, Zvi, ed.). Extermination and resistance; historical records and source material. (Translations: I. M. Lask, J. Adler). v. 1. Kibbutz lohome haghethaot, Ghetto Fighters' House in Memory of Yitzhak Katznelson, n. pr., 1958. 196 p., illus., facsim. 8°.

אוסף זה הוא הראשון שמוציא "בית לוחמי הגטאות" באנגלית. הוא מכיל תעודות, עדויות וסקירות, שנתפרסמו במשך השנים האחרונות ע"י "בית לוחמי הגטאות" בבמות שונות ובפרט ב"דיעות" שלו. במבחר הושם הדגש על מקורות, שלא יצאו עד כה אלא בעברית ויוזית, ושיש להם חשיבות לתנועות המרי במזרח אירופה.

798 Tachauer, David. Familientafel der Nachkommen von Mendel Rosenbaum Zell... (Tel Aviv, typ. Ha'aretz), [1958]. 40 p. 8°.

פ. רוזנבאומ'צ'ל היה עסקן צבורי חרדי בימי האמנציפציה בבאבאריה.

עם ישראל בהנה

799 בתפוצות הגולה; מחקרים וסקירות על הנעשה בתנועה הציונית בארצות הגולה ובעולם היהודי. מינעד לשליחים ולמרצים. [ירושלים] ההסתדרות הציו-

החבורת מכילה הרבה חומר סטטיסטי-כלכלי, ובסופה מבחר תעודות, כגון הסכמים קולקטיביים וכו'.

810 בר-עם, מיכה; עזריה אלון. על פני סיני; (צלומים). מבוא מאת יוחנן אהרונ. (מהדורה שלישית). (תל-אביב) הקיבוץ המאוחד ו"למרחב", (דפוס "עופר" ודפוס לוינ-אפשטיין), תשי"ז. 77, [4], xv ע', לוחות תמונות. 8°. עם מבוא ושער נוסף באנגלית: Micha Bar-Am, Azaria Alon: Across Sinai. 60 צלומים עם הסברים קצרים. רוב הצלומים הם מראי הטבע.

811 גדי-חביבי, לאוני לילה. הספול במשפחות נודדות באנגליה ובישראל. מאת לאוני לילה גדי-חביבי. ירושלים, המחלקה למחקר ולתכנון נשל משרד הסעד, תשי"ח. [1], 29, 2 דף. 8°. = סדרת חוברות על העבודה המוציאלית בישראל ובעמים, כ"ה במכונת הכפלה, המעטפת בדפוס. בראש השער: מדינת ישראל משרד הסעד. ביבליוגרפיה ב"ה הדפים האחרונים.

812 גיל, בנימין [צביל]. תחזית האוכלוסיה של ישראל <1955-1970>. ירושלים, (המדפוס הממשלתי), תשי"ח. 42, 35, XLII ע', דיאגרמות, טבלאות. 4°. = סדרת פרסומים מיוחדים, 69. בראש המעטפת: ישראל. הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. בהכפלה, המעטפת בדפוס. עברית ואנגלית עם שער נוסף באנגלית: Projections of the population of Israel <1955-1970> by Benjamin Gil.

813 גינסברג, גרשון. האמת כיסוד לקיומו הלאומי... (ירושלים, דפוס "אחווה", תשי"ח). [2], 17 ע'. 8°. לתקן המוסר הצבורי.

814 גני-צבי, ישראל [ליב]. עורך. המדריך לישראל הדתית: אישים, מוסדות, מפעלים. (מהדורה עברית). (תל-אביב, "ציון", בהשתתפות משרד הדתות, (דפוס "מוריה", תשי"ח). 180 ע', תמונות. 8°.

החבורת מכילה סקירות קצרות על כל הצדדים של החיים הדתיים בארץ וערכים ביוגרפיים קצרים על הרבנים, ראשי הישיבות ואנשי הצבור, בצירוף תמונותיהם. בצד מאמרי המערכת מובאות מודעות פרסומת רבות ומי פורטות של מוסדות וארגונים, ובהן יש למצוא דברי הסבר מועילים על פעולותיהם.

815 גנוסר, ש[לן] [Shalev Ginossar]. דיון פוליטי. לפי הרצאותיו... מתפרסמות מבלי שנבדקו

תמונות. ירושלים, בית מסחר ספרים אוניברסיטאיים, (דפוס ליכנהיים ובנו), תשי"ז. [14] דף. 24.5: 21.5. עברית ואנגלית, עם שער נוסף באנגלית: The Holy Land in ancient maps.

805 אשכול, לוי [Levi Eshkol]. יצוא אבטלה; מדברי שר. האוצר לוי אשכול בפני הכנסת השלישית (ח' בשבט תשי"ח). (ירושלים, המחלקה ליחסי ציבור ולהסברה, משרד האוצר, דפוס הממשלה), (תשי"ח). 23, [1] ע', תמונות. 8°.

806 בורוכוב, ברוך. כתבים. ערכו ל. לויטה, ד. בן-נחום. (תרגום ד. בן-נחום, מ. ז. ולפובסקי, י. רביץ). כרך ב. (מרחביה), ספרית פועלים והוצאת הקיבוץ המאוחד, (תל-אביב); (תל-אביב, דפוס "עופר", תשי"ס. 1958), 16, 677, [3] ע', פורטרט, פקסימילים. 8°.

בכרך זה, קובצו כתבים ממאי 1906 עד סוף שנת 1911, הגותנים כאן, בדרך כלל, בסדר כרונולוגי... ניתן להבחין בהם ארבע חטיבות עיקריות: א) מאמרים השייכים לתקופת-הייסוד של פועל-ציון... ב) מאמרים מענייני-דינאמיקה בשנות המהפכה הרוסית הראשונה... ולבסוף ר"ה... ג) דברים בדיוני המפלגה בשאלות הציונות-הפרעלית והצבוריות היהודיות... ד) העבודות המדעיות והפובליציסטיות לחקר הסטאטיקה והדינאמיקה של ההווה היהודית ובעתידה... — כנסת: תעודות (ע' 399-452). הערות. מפתח להערות. רשימת השמות [= ביוגרפיות קצרות], לוח המאורעות. — הקודם: ק"ס ל' 300.

807 בלנק, חיים. הדרוזים. ירושלים, 1958. [4], 55 ע'. 8°. בשכסול. בראש השער: לשכת היועץ לענייני ערבים, משרד ראש-הממשלה.

התכן: נתונים דימוגרפיים. הרקע ההיסטורי. העת החדשה. אורח חיים. הדרוזים ואומות העולם. סיכום. ביבליוגרפיה (ע' 48-55).

808 בן-יעקב, א. הריכוז הטבעי במדינה... חוברת ב. ירושלים, (דפוס ספרא), 1956. 15 ע'. 8°. הקודם: ק"ס ל"ב 260.

809 בקר, אהרן [הירש] [Aron Hersh Beker]. העובדה שכיר בעשור למדינה. (תל-אביב), ההסתדרות הכללית של העובדים העברים בארץ-ישראל, הועד הפועל, המרכז לתרבות ולחינוך, (דפוס החברה המאוחדת להדפסה), תשי"ח. 110 ע', דיאגרמה מקופלת, טבלאות (אחת מקופלת). 8°. = מעשים ומגמות, 1.

הסתדרות הפקידים העברים בארץ ישראל, (דפוס „אחזה“), תשי״ח, 48 ע׳, תמונות. 8°.

822 ההסתדרות הכללית של העובדים העברים בא״י, מרכז לתרבות. לנצרכים ביותר; > מהות השינויים ב„דור לדור“ >. (תלאביב), ההסתדרות הכללית של העובדים העברים בא״י, הועד הפועל, מרכז לתרבות ולחינוך, (דפוס „הפועל הצעיר“), תשי״ח, 11, [1] ע׳, 8°.

823 ההסתדרות הכללית של העובדים העברים בא״י, מרכז לתרבות. שינויים בשיכון ההסתדרות. (תלאביב), ההסתדרות הכללית של העובדים העברים בא״י, הועד הפועל, מרכז לתרבות ולחינוך, (הדפוס החי), תשי״ח, 31 ע׳, 8°.

824 ההסתדרות הציונית, הועד הפועל. מושב הועד הפועל הציוני בירושלים. המושב השלישי אחרי הקונגרס הכ״ד, כ״ז באדר—ו׳ בניסן תשי״ח > 27-18 במרס 1958 <. הרצאות, ויכוחים, החלטות. ירושלים, המחלקה לאירגון של הנהלת ההסתדרות הציונית, (דפוס גירוסלם פוסט, הקדמה תשי״ח), 231 ע׳, 8°.

חלק גדול מהחברות מוקדש להוצאת נחום גולדמן על „היחסים בין ישראל לגולה“ ולזכות עליה.

825 הרצל, בנימין זאב, איגרות הרצל, כרך ב: מראשית הפעולה הציונית עד הקונגרס הראשון > מאי 1895 — אבגוסט 1897 <. (תורגמו בידי דב סדן... בעריכת א. ביינ וג. הרליץ). ירושלים, הספריה הציונית ליד הנהלת ההסתדרות הציונית, בשיחוף עם מ. ניומן, תל-אביב; (ירושלים, דפוס גירוסלם פוסט), תשי״ח, 13, [1], 375 ע׳, פורטרטים, פקסימילים. 8° = כל כתבי הרצל, סידרת איגרות, ב. „מהדורה מחודשת ומורחבת“, מהד׳ א: ק״ס כ״ח, 28, שם גם בקרת מאת ב. שוחטמן. כרך ג של האגרות: ק״ס ל״ג 22.

826 (וילנאי, זאב; אפרים ארני) [Zev Vilnay; Ephraim Orni]. מלחמת השחרור ומערכת סיני, ירושלים, הלשכה הראשית של הקרן הקימת לישראל, (דפוס „אחזה“), תשי״ח, 31, [1] ע׳, תמונות, מפות. 8° = ספרית אדמה, [6].

ההקדמה ומערכת סיני מאת ז. וילנאי; „מלחמת השחרור“ מאת א. ארני. — אחרים בסדרה: ק״ס ל״ג 428, מס׳ 2149.

827 ויץ, יוסף [Joseph Weitz]. דפים ראשונים. חלוצים, ספרי גדיש, (דפוס „תרבות“), תשי״ח, 279 ע׳, תמונות. 8°.

ע״י המרצה ושלא על אחריותו. בעריכת בנימין מרחב. [1] 2. ירושלים, מפעל השכפול [של] ההסתדרות הסכודני טיס, תשי״ח. [3] 5, [1] 128, 99; 3, 201-129 ע׳, 8°.

816 דגניה א׳. בית גורדון. בית גורדון; בית לטבע ולחקלאות ע״ש א.ד. גורדון. דגניה א׳; (חיפה, דפוס מ. סוכובולסקי, תשי״ח), [16] ע׳, תמונות. 12: 17. חוברת הסברה.

817 דין, יהודה. על חפירות מצר. (כתב וערך יהודה דין). (חדרה), מועצה אזורית מנשה; (ירושלים, דפוס מרכז, תשי״ח), 17, 11, [1] ע׳, תמונות, מקצתן על לוחות. 8° עם סכום ושער נוסף באנגלית: Dis-coveries at Metzger, by Yehuda Dayan. בקיץ השנה״צ מצר, מורחה לחדרה, נחשפו בשנים 1956/7 ע״י משלחת מחלקת העתיקות שרידים מסוף האלף ה׳ לפסה״ג.

818 ההד. (ירושלים), ההסתדרות הכללית של העובדים העברים בא״י, מועצה פועלי ירושלים, אגודת פועלי הובלה, (דפוס „רונלד“), תשי״ח, 28 ע׳, תמונות. 8° „עם חגיגות העשור. הוצאה חרפעתית. אב תשי״ח... חברי המערכת: אברהם קובלנוב, ש. רוס, מ. שכרעם“.

819 הליכות; בטאון המועצה הדתית תל-אביב—יפו. (תל-אביב), דפוס הצבי, [תשי״ח], 4°.

„יופיע כל כמה חדשים“, יושב ראש ועדת הבטאון חיים בריאבא. חוב׳ א: ערה״ש תשי״ט, 26, [2] ע׳, תמונות.

820 הליכות; > „הייבסט“ הישראלי <. קובץ ההלכות שבפסקי-הדין אשר ניתנו בארץ, בתקופת המנדט ומאז הקמת המדינה, מסודר לפי נושאים. בעריכת רובנס גרעין... אליהו ויינגרטן... כרך ג׳ד. תל-אביב, ר. גרעין, (דפוס הפועל הצעיר, הקד׳ 1956) [1958], 8°.

התכן: כרך ג: (שכירות, בעריכת מקס צירנובולסקי... בהשחתות י. מלמן, הקד׳ 1956), 815, [1] ע׳ — ד: (דיון פלילי, בעריכת מקס קנת. נזיקין, בעריכת ה. ש. לחנברג, בוררות... בידי יצחק ג. אבינל), [1958], 570, [8] ע׳ — הכרכים יצאו קונטרסים קונטרסים. הקודם: ק״ס ל״ב 261.

821 ההסתדרות הכללית של העובדים העברים בא״י. ההסתדרות הפקידים. סניף ירושלים. הסדרות הפקידים בירושלים על סף 1958. ירושלים, ההסתדרות הכללית של העובדים העברים בארץ ישראל,

לאות (מהן מקופלות).² בראש השער: עירית חיפה. הנוברות. בהכפלה, המעטפת והשער בדפוס.

832 חצור א. פרשת החפירות בעונה הראשונה <1955>. מאת יגאל ידין, יוחנן אהרונ, עמנואל דונא ייבסקי, טרודה דותן, רות עמירן, זאן פרו. (ירושלים). מוסד ביאליק והחברה לחקירת ארץ-ישראל ועתיקותיה, (דפוס גולדברג, תשי"ט 1958). 20, 136 ע', CLXXXIV לוחות (תמונות ומפות, מקצתן מקופלות).² בראש השער: משלחת החפירות על שם גיימס א' דהידוסילד בחצור. — ההוצאה האנגלית, Hazor I: ק"ט ל"ד 20, שם תאור מפורט.

833 חקלאות והתישבות בישראל. בעשור למדינה. בעריכת עברית ידין [= אהרן פלדמן]... [יורו-שלים] מדינת ישראל, משרד החקלאות / הסוכנות היהודית, המחלקה להתישבות, (המדפיס הממשלתי), [תשי"ח] 208 ע', תמונות, דיאגרמות, טבלאות, מפות מקופלות.⁸ "מגבורתם של ראשונים ומלבסי האחרונים בצירוף המדע והמחקר המלווים אותם." (מהקדמת העורך).

834 טרוס, ע[מנואל] מ[וניק]. תכנון תחנת אם וילד, ירושלים, תשי"ז. [1], [11], [5], [14], [1] דף, ציורים.⁴ בשכפול. בראש השער: ישראל. משרד הבריאות, עברית ואנגלית, עם שער נוסף באנגלית: Planning the mother and child health centre, by E[manuel] M[onic] Tross.

835 יגול, יונה. שיתוף פועלים בתנהלות המפעלים. (תל-אביב), ההסתדרות הכללית של העובדים העברים בא"י, הוצע הפועל, מרכז לתרבות ולחינוך, (דפוס "הפועל הצעיר"), תשי"ח. 23, [1] ע'.⁸

836 ירושלם. עיריה. העיר; ילקוט ירושלמי... לוקס ע"י לשכת העתונות והמודיעין בעירית ירושלים בפרוס שנת העשור למדינת ישראל... [ירושלם, תשי"ח]. 29 דף.² בשכפול. ידיעות על פעולות העיריה.

837 ישראל. בנק ישראל. נספח לדיון וחשבון לשנת 1957. ירושלים, תשי"ט 1958. 7, 144 ע', טבלאות. 4. בהכפלה, המעטפת בדפוס. "המטרה של נספח זה היא לתת... תיאור על דרכי החישוב של הנתונים העיקריים המובאים בדיון וחשבון." (מהקדמה). — "דיון וחשבון לשנת 1957": ק"ט ל"ד 17.

838 ישראל. חקים. חוקי מדינת ישראל; קובץ הכולל את כל החוקים שיש להם חוקף בארץ, הן חוקי

התכן: בעיות: שומרים עברים ופועלים ערבים. בתים לפועלים במושבות. המרחיבים והממצעים בחזרה. פועל לים אשכנזים ותימנים ברחובות. הוועידה השנייה של פועל על יהודה. תולדות משרד המושבות בגליל התחתון. הגליל ליל התחתון במלחמת העולם הראשונה. צורת התישבות חדשה לארץ-ישראל. קליעה אל המטרה — קורות: דפים ראשונים. בעתות האוש. "הגלילה". מכתב מאופיזוני, שנה בחזרה. שתי הוועידות הראשונות. — הוי [ספורים]: קרנים מפציעות. יום נגוהות. עלה וחזר. — בשולי הספר. — הדברים נכתבו בשנים תרס"ח-תרע"ט.

828 זהר, צבי; טוביה ריבנר, עורכים. מבקר עד בקר; מראה-חיים בישראל. (מרחביה), ספרית פועל לים (תל-אביב, דפוס אריאלי, תשי"ח). [8] ע', 98 לוחות: תמונות, [10] ע'.⁴ עם הקדמה ושער נוסף באנגלית, צרפתית וספרדית: From sunrise to sunset... (Ed. Zvi Zohar, Tuvia Ribner).

מדורי הספר: יסודות, האחות, בעיר, בקיבוץ. 99 הצ' לומים; מעשי ידי 14 צלמים ממשיקי הקבוץ הארצי, מצטיינים במקוריותם לעומת החומר המוגש באספים דומים. "הם לא צילמו, על" כי אם מתוך החיים." (מהקדמה).

829 זיו, אריה [Arieh Ziv]. 1948-1958, עשר השנים הראשונות; יומן מאורעות ישראל. נכתב בידי אריה זיו. תמונות: שלמה פרנק. (תל-אביב), הארץ, (דפוס "הארץ", הקד' 1958). [4], 574, [2] ע', תמונות, מפות, טבלאות.⁴

"בספר זה מוגשות לקורא תולדות המדינה בעשר השנים הראשונות לקיומה, על ידי תיאור שוטף של האירועים העיקריים כפי שהם נבחרים לפרסום ולהבלטה על ידי עורך-החדשות של עתון יומי. מתוך למעלה מ-3000 העתונים, שהופיעו בתקופה הזאת, נקלט החומר... רוכז במתכונת של 120 חודש ונכתב מחוץ באופן ממציתי... לועמת כל עמוד של טכסט צילומי-העתון הנוגעים לפרק הזמן שעליו מדובר." (מהקדמה).

830 זיוראב, יצחק [Itzhak Ziv-Av]. שלנו עד-עולם. תל-אביב, "אמנות וספר", (הדפוס הכללי), [תשי"ח ז]. 338 ע', לוחות-תמונות.⁸ רשמים מטיוולים בארץ; המדורות: האהבה הגדולה. בתחום האגדה. דור שני. אדם חדש. המליון השני.

831 חיפה. עיריה. דיון וחשבון כספי-לשנת 1957/58. חיפה, (הקדמה תשי"ח). [1], 263 דפים של טב-

[1] 2, 42 ע"י. 4. — [18]: קוננו הבלגית ואורנה "צל": ורואנה[אורנדי; התנאים... אב. [3] 5, 128, [1] דף, דיאגרמות. 4. — הקודמים: ק"ס ל"ב 395, ל"ג 25 ו"ר 153.

844 ישראל. משרד הסעד. המחלקה למחקר ולתכנון. 10 שנים לשרות המבחן לנוער במדינת ישראל <1948-1958>. ירושלים, תשי"ח. [2] 11 דף, טבלאות. 2. = סדרת חוברות על העבודה הסוציאלית בישראל ובעמים. כ"ו. בשכפול, המעטפת בדפוס. חתום: אפרים מילוא.

845 ישראל. צבא. מטכ"ל. ענף הסברה והשכלה. האוכלוסיה היהודית במדינת ישראל; סקירה כללית... חמ"ד. מככל / קצין חנוך ראשי — ענף הסברה (דפוס צבאי 665, תשי"ז). 40, [4] ע"י, טבלאות, דיאגרמות. 8. = פרקי עיון למפקד. 1.

846 ישראל. צבא. מטכ"ל. ענף הסברה והשכלה. [סדרת פרסומים קטנים] (31-30). חמ"ד, הוצאת מטכ"ל / קצין חנוך ראשי, ענף השכלה, תשי"ט 1958. חמונות. 8.

התכן: (30): (נוגה הראובני) [N. Hareubeni]: ארבעת המינים. [תלאביב] (דפוס י. שלום). [2] 62 ע"י. — (31): [אברהם] [פולק] [Abraham N. Pollak]: ספרותה של תקופת החשמונאים. [תלאביב]. [הדפוס החדש]. 39, [4] ע"י. — הקודמים: ק"ס ל"ר 12.

847 ישראל. צבא. מטכ"ל. ענף הסברה והשכלה. עשור לישראל; סיכומים וסיכויים. חמ"ד, מטכ"ל, קצין חנוך ראשי, ענף הסברה, חש"מ, תשי"ח. 18 ע"י. 8. בראש השער: ראשי פרקים להסברה, יום העצמאות תשי"ח.

848 כהנא אליהו אהרן. פרשה מקורות הישוב; מזכרונותיו של אחד מראשוני הישוב ביפו אליהו אהרן כהנא ז"ל. [תלאביב] (דפוס מ"י). תשי"ח. 40 ע"י, פורטרט. 8.

פרשת יסור. "החור" העברי הראשון ביפו (תרס"ה). שבו לקח המחבר חלק פעיל, והפיכתו לביה"ס. תחכמוני. עם הביורפיה של כהנא (ג' אב תרל"ה — כ"ה אדר תשי"ז) מתוך תדהר, אנציקלופדיה, א. 392.

849 כלטוב, [עקב] א. סחר החוץ של ישראל בשנת 1957. ירושלים, (המדפיס הממשלתי), תשי"ח. 50 ע"י, 281 ע"י של טבלאות, XLVIII ע"י. 4. = סדרת פרי

המנדט והן חוקי המדינה. על כל תיקונים ועל השינויים הנובעים מהקמת המדינה ורשויותיה. מלוסקים וערוכים לפי סדר האלף-בית העברי ע"י רוברט גרעין... מהדורה שניה. כרך ד"ו. תלאביב, הוצאת רוברט גרעין, (דפוס "הפועל הצעיר", 1958). 4.

התכן: כרך ו: מסי מכס ובלו; צו המכס <הסדרת יצוא>, 1947 — גכ"ס. 4306[3601], V, [1] ע"י, מצורפים 9 דפים של תקונים ו-102. "דפי החלפה", הבאים לעדכן את הכרכים הקודמים עד 27.8.1958. — זכסי גרמנים — עתיקות. 5027[4307], VI, [1] ע"י, מצורפים "דפי החד לפה מס' 7", הבאים לעדכן את הכרכים או עד ליום 18.11.1958. — הקודם: לעיל ע"י 17 מס' 146.

839 ישראל. הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. שנתון סטטיסטי לישראל תשי"ח. מס' 9. [נר] שלים] (המדפיס הממשלתי), (דפוס הממשלה), (הקדמה תשי"ט). 41, [1] ע"י, 407 ע"י של דיאגרמות וטבלאות, xli ע"י. 8. עברית ואנגלית, עם שער נוסף באנגלית: [Israel], (The Central Bureau of Statistics): Statistical abstract of Israel 1957/58. No. 9. — הקודם: ק"ס ל"ג 24.

840 ישראל. המוסד לבטוח לאומי. חוק הביטוח הלאומי ותקנותיו. ירושלים, (דפוס "אחזה"), תשי"ח. [2] 185 ע"י. [188] 10 ע"י, טבלאות. 8. בראש השער: המוסד לביטוח לאומי, מצורף דף של תקריים בשכפול.

841 ישראל. משרד האוצר. דין וחשבון שלישוי על הכנסות המדינה 1956/7. ירושלים, (המדפיס הממשלתי, דפוס "אחזה"), תשי"ח. 12, 448 ע"י, דיאגרמות, טבלאות. 8. הקודם: ק"ס ל"ב 395.

842 ישראל. משרד מבקר המדינה. דין וחשבון על הביקורת במוסד ידושים — רשות הזכרון לשואה ולגבורה. ירושלים, תשי"ח. 20 ע"י, טבלאות. 2. בהכפלה. בראש השער: משרד מבקר המדינה, האגף לביקורת האיגודים.

843 ישראל. משרד המסחר והתעשייה. סדרת סקירות כלכליות על ארצות חוץ... [18-16]. ירושלים, היתווה לחקר השווקים בחטיבת סחר-חוץ, תשי"ח. מפות, טבלאות, בשכפול, המעטפת בדפוס. עם ביבליוגרפיה.

התכן: [16]: הונגקונג; התנאים הכלכליים והמסחריים... חשון אוקטובר 1957. 3, [1] 30 ע"י. 2. — [17]: הפורציה של רוסיה וניאסלנד; התנאים... חמור.

עובדות ומעשים. מוגש למליאת המועצה ביום 24.3.58. [ירושלים, תשי"ח]. 9 ע', טבלאות. 4. כשכול.

855 המלאכה: קובץ לענייני המלאכה, למלאות ארבעים שנה להתאחדות בעלי מלאכה ותעשיה ועירה בירושלים ולחנוכת משכן המלאכה ע"ש מנחם ברסלה. ירושלים, [התאחדות בעלי המלאכה], (דפוס אחוז 2), תשי"ח. 44 ע', תמונות. 4.

856 המרכז המשותף להדרכה חקלאית. חוברת [22] 24. הקריה, המדור לפרסומים חקלאיים, (דפוס הממשלה), תשי"ח-תשי"ט. תמונות, טבלאות. 8. בראש השער: מדינת ישראל, משרד החקלאות / הסוכנות היהודית, המחלקה להתישבות / המרכז המשותף להדרכה חקלאית. ...

התכן: 21 [צ"ל 22]: רפאל אלסברג: פרטים עונתיים. האגף למטעים, המדור לשחלות וגנות, תשי"ח. 20, [6] ע' — 23: חנן פכטר [Hanan Pachter]: זרובבל ארבל: האיסוף המיכאני בכותנה: >סקירת הבעיות האגרוטכניות והכלכליות של האיסוף המיכאני ולקחה של עונת האיסוף 1957<. המחלקה לצמיח תעשיה, תשי"ח. 16 ע', דיאגרמות — 24: מנחם בר-רומא: אפונה ושועית לימה לשימורים. המחלקה לפלחה ומספוא, תשי"ט 1958. 48 ע'. עם סכום ושער נוסף באנגלית: M. Bar-Droma: Peas and Lima beans. — הקודמים בסדרה: ק"ס ל"ג 290 (מס' 1523) ו"ד 427.

857 המרכז המשותף להדרכה חקלאית. [פרסום מים שונים]. הקריה, מדור הפרסומים, (דפוס הממשלה), תשי"ח-תשי"ט. 8. בראש השער: מדינת ישראל, משרד החקלאות / הסוכנות היהודית, המחלקה להתישבות / המרכז המשותף להדרכה חקלאית. התכן: חיים גבתי [Chaim Gvati]: פיתוח החקלאות בישראל כיצד? תשי"ח. 53, [1] ע'. [בראש השער הושמט זכר הסוכנות היהודית]. — [ז'נקנה] סמיש [Zdenka Samish]: מוצרי עגבניות. תשי"ט 1958. 8 ע', תמונות.

858 נגבה [קבוץ]. עשור למערכה על נגבה, תשי"ח-תשי"ט. [נגבה; תל-אביב, "הדפוס החדש", 1958]. 7, [1] ע', תמונות. 8.

859 נחשון, ח'נוד [Henoch Nahshon]. מחקר

סומים מיוחדים. 76. בראש המערכת: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. בהכפלה, המערכת בדפוס. עברית ואנגלית עם שער נוסף באנגלית: <1957> Israel's foreign trade. by J. A. Colto v.

יצא כבר לשנת 1951 (ק"ס ל' 14 מס' 114) ולשנת 1952/3 בשם "סטטיסטיקה של סחר החוץ...".

850 הכנוס לשאלת התודעה ואורח החיים הישראליים. דין וחשבון על הכנוס לשאלת התודעה ואורח החיים הישראליים, שנערך במוסד "נעורים" בכפר ויתקין בחול המועד סכות תשי"ח. (ירושלים, מפעל השכ"פול) [של הסתדרות הסטודנטים] (הקדמה תשי"ח) [1957]. [3] 66 ע', 8. בהכפלה.

"רעיון התודעה מקונו בלבם של אנשים רבים בארץ מזה שנים; ולרבים מבין אלה יש הכרה שהתודעה איננה רק חומר שיש ללמדו לילדים, כי אם השקפה המחייבת מעשים וביטוי בחיי יומיום. הכרה זו הביאה ועדה יוזמת להזמין אנשים כאלה... לכינוס. הכינוס... נמשך יומיים ("ח"כ" בתשרי). השתתפו בקביעות כ-50 איש מכל חלקי הארץ. תמצית ההרצאות והדיונים נחונה בזה". (מתוך המבוא של יוסף בנטואיק). ההרצאות העיקריות מאת ש"ה ברגמן וי. דמיאל.

851 לבון, פנחס [Pinhas Lavon]. תוכן ישרן וכלים חרשים. (תל-אביב), ההסתדרות הכללית של העובדים העברים בארץ-ישראל, הועד הפועל, מרכז לתרבות ולחנוך, (דפוס "דבר"), תשי"ח. 19 ע', 8. על הראורגניזציה של סולל-בונה. הרצאה בישיבת הועד הפועל של ההסתדרות. 14 באפריל 1958.

852 ליפשיץ, אפרים [Efraim Lifshitz]. בין היצרן לצרכן >התנועה הצרכנית בעשור למדינה<. [תל-אביב], ההסתדרות הכללית של העובדים העברים בארץ-ישראל, הועד הפועל, מרכז לתרבות ולחנוך, (דפוס "הפועל הצעיר"), תשי"ט 1958. 79 ע', תמונות, טבלאות. 8. = מעשים ומגמות. 3.

המחבר פרסם בתשט"ו ספר על "אגודת הצרכנים השיחית" (ק"ס ל"א 436).

853 (לנדאו, מיכאל) [Michael Landau]. מפעל הפיס: סקירה על מהות ופעולות >אקטובר 1951 — מרץ 1958<. תל-אביב, (התבררה המאוחדת להדפסה, תשי"ח) 15, [1] ע', תמונות, טבלאות. 8. תדפיס מתוך רבעון לכלכלה, מס' 19 (אפריל 1958).

854 לשכת העבודה הכללית לפועלי ירושלים.

צבורים ופרטים. מוצגים בו מטבעות יהודיים (מס' 14, 19, 22) ורומיים (מס' 15, 18), ומטבעות הערים האבי טונומיות ביהודה (מס' 23, 26), בחוף הדרומי (מס' 27, 30), בשומרון (מס' 31, 33), בגליל (מס' 34, 39) והדיקפוליס (מס' 40, 46). הצלומים, אשר בחלקם מראים את שני צדי המטבע, הם מגדלים, לקובץ התמונות נוספו שתי חובות (רות: א) תאור המטבעות, [1], 29 ע'. בחוברת זו ניתנים הרקע ההיסטורי של המטבע, תאורו ותעתיק הכתובת אשר עליו. (ב) Thesaurus of Judean coins from the fourth century B.C. to the third century A.D., by Arie Kindler. — English summary. 15 p. חוברת זו מכילה תמצית של המבוא ושל חוברת התאור.

867 קלינגהופר, הנס [Hans Klinghoffer]. משפט מינה לי... חלק א. ירושלים, מפעל השכפול [של] הסתדרות הסטודנטים, (דפוס ר.ח. הכהן), תשי"ז. [12], 154, [6] ע' 8. = פרסומי הפקולטה למשפטים של האוניברסיטה העברית, 2. — עם חכן ושער נוסף באנגלית.

„תיאור של המשפט המינהלי הישראלי על בסיס מדעי עיוני. נקודת מוצא שימשה לי ההנחה שתפיסה תיאורית-שיטתית זו חייבת להיות הולמת את המשפט הפורמלי במדינתנו. שאיפתי היתה, איפוא, יצירת יחס מאורזן בין התיאוריה לבין המציאות המשפטית-הפוזיטיבית.“ (מהקדמה). — חלק גדול של הספר יצא בשנת תשס"ו בשכפול (ק"ס ל"ד 35).

868 קלינגהופר, הנס [Hans Klinghoffer]. משפט פוסט פוזיטיביזמי. לפי הרצאותיו... מתפרסמות מבלי שנבדקו ע"י המרצה ושלא על אחריותו. בעריכת דן דותן, [י"ג]. ירושלים, מפעל השכפול [של] הסתדרות הסטודנטים, תשי"ח. 8. בשכפול.

החכן: [1]: (מבוא היסטורי <המנדט>), [1], 54 ע' — 2: (מדינת ישראל), 146-55 ע' — [3]: (הרשות המינהלית). נשיא המדינה. הממשלה, 147-246 ע'.

869 הקרן הקימת לישראל. נוער מיצר אדמה. (ירושלים, הקרן הקימת לישראל, דפוס טורים, תשי"ח). 16 ע' / תמונות. 8. חוברת הסברה.

870 רחובות. תחנה לחקר החקלאות. דין וחשבונון דו-שנתי על פעולות התחנה לחקרי-חקלאות לתקופה מ' באפריל 1955 עד 31 במרץ 1957. רחובות, המחלקה לפירסומים, 1958. [3], 167 ע' / פורטרט. 4. בהכ

על שינוי המסים המוניציפליים. ירושלים, מדינת ישראל, משרד הפנים, תשי"ח. [5] דף. 60 דפים של טבלאות, [1] דף, דיאגרמה. 2. בשכפול.

860 משה [Moshe Sneh]. שברי לוחות שחוקים. על ראשיה-הפרקים של מאיר יערי לקראת ועידתה השלישית של מפ"ם... (תל-אביב), הוצע המרכז של המפלגה הקומוניסטית הישראלית, (דפוס „עמל“), 1957. 34 ע' 8.

861 ספר התעשייה... תשי"ח-תשי"ט. (תל-אביב), הוצאה ישראלית, (החברה המאוחדת להדפסה), [תשי"ז] — תשי"ח. תמונות, דיאגרמות, טבלאות. 8.

החכן: תשי"ח. 340, [2] ע' — תשי"ט. 234 ע'. מאמרים על הפיתוח ועל המימון של התעשייה, מונרי גרפיות על ענפים שונים ועל מפעלי תחבורה, וכו', עם דברי פרסומה.

862 עתיר, אריה. התפתחות עבודות ארגון ושיטות בשירות הציבורי בישראל... ירושלים, האוניברסיטה העברית, ביה"ס לכלכלה ולמדעי החברה ע"ש א. קפלן, החוג למדע המדינה ולמינהל ציבורי, תשי"ח. [4], 43 ע' 8. = סדרת מחקרים במינהל הישראלי, 3. בשכפול.

863 פלוטקין, גליליה. מפת ישראל. משורטטת בידי גליליה פלוטקין. [תל-אביב], „דבר“, דפוס מחלקת המידות, תשי"ח. 93: 40. קנה המדה: 1: 500,000. בראש המפה: שי למנוי „דבר“ ו„אמר“ בעשור למדינת ישראל.

864 צידון, אשר [Asher Zidon]. הכנסת בעבודתה. (ירושלים), המדפוס הממשלתי, (דפוס גרור סלם פוסט, תשי"ח). 23, [1] ע' / תמונות. 8. בסוף: מגילת העצמאות.

865 קדמי, יצחק. מלקט מבחר חוקים בידי אישים. ירושלים, מפעל השכפול [של] הסתדרות הסטודנטים, תשי"ח. [3], 111, 51, [1] ע' 8. בשכפול. כולל רק חוקים הנהוגים במדינת ישראל. בספירת הע' מודים השניה (51 ע') חוקים בלועזית.

866 קינדלר, אריה. אוצר מטבעות ארץ-ישראל: מבחר מטבעות ארץ-ישראל מימי שיבת ציון ועד חתימת המשנה. צילומים: אלפרד ברנהיים. ירושלים, מרכז ביאליק, (דפוס למודי, תשי"ח). 18, [1] ע' 46 „ציל“ [67] לוחות-תמונות, מפה. 4.

המבחר כולל תמונות של 46 מטבעות מתוך 14 אספים

- פלה, המעטפת בדפוס. בראש השער: מדינת ישראל. משרד החקלאות. תחנה לחקר החקלאות, רחובות — בית דגן.
- הוגש עלידי מנהל התחנה יעקב פלג (1897-1958) והוקדמו לו ביוגרפיה וביבליוגרפיה של המנוח. כולל רשימת עובדי התחנה בפרק הזמן הנזון ורשימת פרסור מיהם. — דו"ח של התחנה לחקר החקלאות יוצא משנת תרפ"ו ואילך.
- 871 רכב, שלמה (Land-) Shlomo Réchav (kutsch), עורך, המפלגות בישראל; ילקוט תער דות. גבעת חביבה, סמינריון הקיבוץ הארצי השומר הצ"ע, 1958, 2, 103 דף, טבלאות. 2. = הרצאות וחומר לימודי ב. — בשכפול, המעטפת בדפוס.
- 872 שרותי נמל אילת בע"מ. לסיכום שנת פעולה: נובמבר 1956 — נובמבר 1957. המו"ד. [16] ע', תמונות, דיאגרמה, טבלאות. 8. צלום של כתבימכונה. בראש השער: שירותי נמל אילת.
- 873 תולדות צה"ל... (עריכה: א. קרבי A. Kravitz). (תלאביב, "לוריי", דפוס ישראל, 1957, [78] דף, תמונות, מסות. 23: 24. דף [13:5]: ישראל בר: צה"ל בעבר ובתווה. רוב הספר תמונות, המקראות בעברית, בצרפתית ובאנגלית. שם הספר בלועזית: Histoire de l'armée d'Israël, The history of the Israel armed forces. (Texte français: Prosper Cohen, English text: David Saraph).
- 874 תכנון המים לישראל בע"מ. (פרסום) מנספר [40:32, 42, 45, 49. תלאביב, 1957-1958. תמונות, דיאגרמות, טבלאות ומפות (מקצתן על לוחות ומהן מקופ לוח). 4. בשכפול, המעטפת בדפוס.
- התכן: 32: פיתוח שיטות מחקר הידרולוגי בעזרת עוקבים רדיואקטיביים. דו"ח מס' 1: ניסוי בקידוחי טירלי באיוסוס¹, מאת אהרן ניר, א. הלוי, ש[מואל] מנדל, י. הרפז, דצמבר 1957, [2] ע', 24 צ"ל [25] דף. — 33: התפלת מים באילת. ספטמבר 1957, [2] ע', 23 דף. בראש השער: האגף לתכנון כללי, המחלקה לכלכלה הנדסית. — [34: א. מלמד; [אברהם?] לוי: ירידת כושר הולכת המים בצנורות פלדה. אוקטובר 1957, 70 דף. — 35: ר' להלן. — 36: ש[מואל] מנדל; א. ארד: דיווח ראשון על הגאיהידרולוגיה של הגליל המערבי. ספטמבר 1958, [1] ע', 15 דף. בראש השער: האגף לתכנון כללי, המחלקה ההידרולוגית. — 37 (תרגום ספרדי
- של הפרסום מס' 6 באנגלית ומס' 7 בצרפתית; ר' להלן). — 38: ר' להלן. — 39: מנחם פירנקו: השימוש בשיטות גיאופיסיות במחקרי קרקע. ינואר 1958, [1] ע', 4 דף. — 40 (נספח ד"ר לזכר על מחקר מי תהום באזור החוף): קרונה; כהנא: רשת קידוחי התצפית > בהתאם להצעת הפרופ' בייקוב. — פברואר 1958, 18 דף. — 40 (7-ט'): מושגים ומונחים בהידרולוגיה של מי תהום. בעריכת [יעקב] בר. פברואר 1958, 51 דף. בראש השער של שתי החוברות מס' 40: אגף לתכנון כללי, המחלקה לתכנון הידרולוגי, צוות מחקר איזור החוף. — 42 (סיכום של מס' 34; ר' להלן). — 45: ר' להלן. — 48: השיטות החדשות בייצור הבסון; בעיות התכנון, הייצור והפיקות. סדרת הרצאות שהושמעו בסימינריון... שנערך... במעבדת תה"ל לביקורת חומרים, בית דגן, ינואר 1958. יוני 1958, 97 דף. — 49: ר' להלן. P[ublication] N[umber] 35: Report on earth blanketing of reservoirs by B[oris] Aisenstein, M. Bar-Shany, G[eorg] Korlath, I. Saidoff, J. G. Zeitlen. February 1958. IX, 152 numb. 1. Bibliography: 1. 117-121. — 37: Servicios de Ingenieria de Israel para el desarrollo de la irrigación, Diciembre 1957. 12 numb. 1. — 38: Alexander Yevnin: Report on a study project in the United States concerning soil mechanics, soil investigations & earth construction, December 1957, [6], 64, [1], 91. — 42: Reduction with age of the carrying capacity of steel pipelines. February 1958, [1], 28, [1] 1.; 11. of bibliography. — 45: F. Mero: Hydrological investigation of the Na'aman spring region. April 1958. 11, 32 numb. 1. — 49: Tahal engineering services, August 1958, [1], 19, [3] 1.
- בראש השער של החוברות באנגלית: Tahal, Water Planning for Israel; בספרדית: Planeación del Agua para Israel. — קודמים בסדרה: ק"ס ל"ג 429.
- 875 ציוניסטישע ארגאניזאציע. טורניי פון די חברים פונעם ציוניסטישן אקציאנסקאמיטעט, תמוז תשי"ז... (ירושלים, דפוס "גירוסלם פוסט"), [תשי"ז]. [6] דף, תמונות, מסה. 8.

(4e éd.). Jérusalem, Société nationale du tourisme, (1957). 64 p., illus. 8°.

882 **Israel, Misrad mevaker hamedinah.** Annual report no. 8 of the State Comptroller for the fiscal year 1956-57; selected chapters. Jerusalem, State Comptroller's Office, 1958. [3], XV, 199 p., diagrs., tabs. (part. fold.). 4°.

בשכפול, המעטפת בדפוס. יוצא שנה בשנה משנת 1952/53. הדו"ח השלם בעברית: קיס ל"ג 426.

883 **Israel, Misrad ha-mishar we-ha-ta'asiyah.** Made in Israel; the modern trademark of an ancient land. (Tel-Aviv, pub. for the Ministry of Commerce and Industry, Foreign Trade Department, Division of Economic Publications, Jerusalem, by Tour Ltd.), [1957]. 3-40, [2] p., illus. (part. col.). 8°. Classified חוברת הסברה, ריבוי תמונות. מצורף: List of Israel's products for export promotion. 6th ed. 21, [1] p., 11. Made in Israel; emblème moderne d'un pays ancien. 3-40, [2] p. — Liste classée des fabrications d'Israël destinées à l'exportation. 2e éd. 25, [1] p., 11. — יוצא גם בספרדית.

884 **Israel today.** 1-6. Jerusalem, "Israel Digest", (typ. Jerusalem Post), 1958. 8°.

Cont.: 1: M[oshe] Avidor: Education for a growing nation. 28 p. — 2: Avraham Harman: Agricultural settlement. 36 p., pls. — 3: The core of Israel-Arab relations. 19 p. — 4: Shaul Ramati: The Israel defence forces. 39, [1] p., map, pls. — 5: Chaim Rabin: The revival of Hebrew. 19, [1] p. — 6: Rinna Dafni: The Negev. 21, [3] p., maps, pls.

הסדרה יוצאת גם בצרפתית, בשם - Israël au jour d'hui [ed. by] "La Semaine israélienne de hoy [ed. בספרדית בשם. élienne by] "Crónicas". — "Israel Digest", "La Semaine israélienne", "Crónicas" הם כתבי-יד מקבילים היוצאים משעם מחלקת ההסברה של הסוכנות היהודית.

Bodenheimer, F. S.; E. Swirski. The Aphidoidea of the Middle East. 1065 מס' עייץ להלן מס' 1065

876 **Das, Aubrey C.** Israel, a young state in Asia. Jerusalem, Universitas Publishers, 1958. 105 p., pls. 8°. = Asia library, 1.

Cont.: The Jewish nation, Israel's spiritual heritage. National revival. Towards independence. A democratic state. Integration of immigrants. Agriculture.

877 **Faerber, Meir.** Das Parlament Israels. Tel Aviv, Verlag "Atasa", (c 1958). 160 p. 8°.

הספר נכתב מתוך גישה עיתונאית ונוון ליד תאור מהלך החקיקה גם פרטים ביוגרפיים על חברי הכנסת.

878 **Goldschmidt, M[artin] J[ulius]; M[artin] Jacobs.** Precipitation over and replenishment of the Yarqon — and Nahal Hatteninim [!] underground catchments. Jerusalem, [the Government Printer?], 1958. 8 p., tabs. 8°. = Hydrological paper 3. בראש השער: State of Israel, Ministry of Agriculture. Water Authority. Hydrological Service. — ביבליוגרפיה: ע' 3. הקודמים בסורה: קיס ל"ג 29, מס' 191.

879 **Israel.** Rédacteurs: Ab. Harman — Yigael Yadin. Préface: David Ben-Gurion. (Rédacteur: Amir Gilboa. Rédacteurs pour l'art: N. Avnon — S. Grundman). Tel-Aviv, Massadah Publishing Co.; (Ramat-Gan, Massadah Press), [1958]. 10 l., front., 300 pls. on 150 l. 4°.

אלבום של כ-300 תמונות, רבות מהן בצבעים, על הוי הארץ. ההקדמה, וכן הכתובות, בצרפתית ובאנגלית.

880 **Israel, Ha-hevrah ha-memshaltit le-tayarut.** Nazareth. (Jerusalem, Israel Government Tourist Corporation), [1958?]. [16] p., illus. (part. col.), maps (on lining papers). 8°. (Historical sites in Israel).

881 **Israel, Ha-hevrah ha-memshaltit le-tayarut.** Vade mecum du touriste en Israël.

Aufgabe, Festrede anlässlich der Zehnjahresfeier des Staates Israel im Carmel-Elternheim des Irgun olej merkas Europa am 23. April 1958, [Haifa], Spinozaeum, [1958]. 5 numb. 1, 2°. בשכפול.

890 Thompson, Charles A. Development of extension service in agriculture and home economics; report to the Government of Israel... Tel-Aviv, United States of America Operations Mission to Israel, 1958. [128] p., pls. 4°. = Technical assistance program. USOM agricultural report, 26.

בשכפול, המעטפת בדפוס. פגינציות מרובות.

891 Vilnay, Zev. Israel guide. 2nd ed., revised and enlarged. With 526 illustrations and a general map of Israel. Jerusalem, (typ. Central Press), 1958. 560 p. 8°. Coloured map in pocket.

מהדורה מתוקנת ומורחבת זו של המדריך הידוע גדלה לעומת קודמתה ב-40 עמודים וב-118 תמונות. המדריך בא גם במהדורתו החדשה לשרת את התייר המעוניין בהעמקת ידיעותיו ההיסטוריות והארכאולוגיות, וההרחבת בות באות בעיקר לגולל לפני הקורא את פרשות החפירות החדשות, כגון אלה שבבית שער ובבית שאן. יש לציין את המספר הגדול של התמונות שיהיו לתייר לעזר בסיוע ריו. מהר קודמת: ק"ס ל"א 421.

אתנוגרפיה, פולקלור, אמנות

892 אגדת הצירים והפסלים בישראל. חמ"י.

ש"ם אמנים; חברי המערכת: מ. אבניאל, פ. ק. הניך, מ. ב. פומרוק, ח'אביב, "מסדה"; (רמת גן, דפוס "מסדה"). [תשי"ח]. 38, [1], 37, [1] ע', 49, [1] לוחות-תמונות. 4°. בשער: אגודת הציירים והפסלים. הועד הציבורי/ בית שאנא — חיפה. עברית ואנגלית עם שער נורסי באנגלית: Fifty artists. Ed. committee: M. Avniel, P. K. Hoenich, M. B. Pomrock.

מכונסות היצירות של 50 אמנים החיים ויוצרים בחיפה. התמונות והפסלים הוצגו בתערוכה בביתן לאמני חיפה ע"ש מרק שגל לרגל תנוכתו. המבוא של ל. קניג דן בבעיית האמנות הלאומית בכלל והיהודית-ישראלית בפרט. ניתנו פרטים ביוגרפיים על כל אמן ואמן.

885 Lotan, Giora. Social insurance in Israel. (Jerusalem, Public Relations and Publicity Division of the National Insurance Institute), n. pr., [1958]. 24 p., illus. 8°.

קצור של הרצאה שהרצה מנהל המוסד לבטוח לאומי.

886 Marie Aline de Sion. La forteresse Antonia à Jérusalem et la question du prétoire. (Jérusalem [Old City], typ. des PP. Franciscains, 1956). XIII, 304 p., 11., 76 pls. (incl. plans). 4°. "Thèse principale pour le doctorat ès-lettres présentée à la Faculté des lettres de l'Université de Paris, 1955".

אחרי פרקים אחרים על חולדות המבצר "אנטוניה" וה"בירה" שקומה לה, הכתובים ע"פ המקורות ההיסטוריים (ע' 437), נתנת בחלק המרכזי של הספר (190-47) חקירה ארכאולוגית מפורטת של ה"אנטוניה", חקירה המיוסדת על תוצאות החפירות מן השנים 1931-1951 והמביאה לידי שחזור של המבצר. להלן דגה המחברת בזהו המקומות הקשורים במשפטו של ישו על סמך העדויות והמסורות השונות וכן על סמך מחקרית היא. — ביבליוגרפיה: ע' v-x.

887 Nouvelles culturelles d'Israël, Jérusalem, Ministère des Affaires étrangères, Section des Relations culturelles (typ. Ahva), 1958. 8°.

הכיפות ההופעה לא נזכרה. חוב' 1: ספטמבר. 36 ע', תמונות, פקסימילים. — הוצאה אנגלית בשם Cultural events in Israel לאור משנת 1957 (ק"ס ל"א 155).

888 Picard, Leo. Structure and evolution of Palestine, with comparative notes on neighbouring countries. Jerusalem, (Mif'al Haschichpul, The Students' Organization of the Hebrew University), [1958]. 187, [11] p., illus., maps, fold, chronol. tab. 8°.

עם סיום קצר בעברית. בשכפול, השער בדפוס, ובו: The Geological Department, Hebrew University... 1943. — נדפס תחלה באותה שנה ב"Bulletin of the Geol. Dptmt., vol. 4, no. 2-4. ביבליוגרפיה: ע' 174-187.

889 Shikmoni, G. H. Israel; Erbe und

המוסיקה: מ. זעירא. — 17: בשוב ה' שבות עמו. המיר
סיקה: ש. ברשירה. — 18: י. רנה. רקוד לכרם. המוסי
קה: י. הושען שור. — 19: אם תרצו... (למען ציון לא
אחשה). המוסיקה: י. רינהן שולנסקי. — 20: דן אלמגור:
במסילה לבארשבע. מוסיקה: נ. יסן כהן הברון. — 21:
דברו אמת. זמנה נש: לאחם. המוסיקה א. (ברהם) דאוס.
— 22: היושבת בגנים. המוסיקה: ג. יסן כהן. הב
רון. — 23: ולקחתם לכם. המוסיקה: ש. ברשירה.

897 וכטל, לוי. 34 שירים למקהלה. ירושלים,
ר. מס; (תלאביב, דפוס פ. נידט, הקדמה תשי"ז). 47.
[1] ע. 8. על המעטפת השמאלית: Levi Wachtel:
34 songs for children's choir

תוים לומדים על פסוקי הנ"ך, שירים ישראלים ותור
גומים, עם הנוסח העברי ותעתיק לועזי. רבם הגדול של
השירים... מיועד לביה"ס העממי, חלקם מתאים גם
לבתי"ס תיכוניים ואף למקהלות מבוגרים.

898 קפלן, ש[למה]. פרקי אורטוריה... בעריכת
ש. קפלן... הנוסח העברי: א. אשמן... ספר 1. תלאביב,
(ההסתדרות הכללית של העובדים העברים בארץ-ישראל),
מרכז לתרבות ולחנוך, (דפוס פ. נידט), תשי"ח. 104 ע.
פורטרטים, תוים. 8. = ספריה מוסיקלית ע"ש נסי
מוב, 105. החלק האנגלי של השער: Oratorio selec-
tions, ed. by Sh[lo]mo[el] Kaplan

מתוך "שמשון" ו"הורה המכבי" להנלה. מעשה ברא
שית" להידון ו"אלהיו" למנדלסון-ברתולדי. עם תעתיק
לועזי.

899 קריב, יוסף; יששכר מירון <מיכרוב-
סקי> Yosef Kariv; Issachar Miron <Michrovsky>
לנוער ולבתי-ספר. 15, 16, 23/24, 28. ירושלים, ההסתדר
ות הציונית העולמית, המחלקה לחינוך ולתרבות בגולה,
(תלאביב, דפוס פ. נידט), תוים. 12: 17. לכל שיר
תעתיק לועזי (של הבית הראשון) וסכום באנגלית, בצור
סתית ובספרדית.

התכן: 15: סיו בשבט <חוברת ב'>. 15, [1] ע. —
16: שירי לכת. 15, [1] ע. — 23/24: חג השבועות. 24
ע. — 28: חנוכה. 30, [2] ע. — אחרים בסדרה: קיס ל"ב
294, 432. ל"ד. 22.

900 ספר שבחי צדיקים... מומועין פיה מעשיות
חקיקין ומעזבין וזאד די עמרהום מא תכתבו בלעריביא
והומא מן רבותינו הקדושים והצדיקים... חלק א. ירוש-

893 אוירבך, ישראל מתתיהו. ספר שמירת
הנפש; בו מבואר כל דבר סכנה... אשר הזהירו חז"ל
לשמור את נפשם וגופם מהם, גם כל הדינים השייכים
לענינים אלה, מסודר ע"פ איב... חברו... מו"ה ישראל
מתתיהו אויערבאך מצעשינוב... עם הגהות והוספות בשם
"שמירה מעליא", מהרב... מו"ה שבתי ליפשיץ דומ"ץ
דק"ק אורשיווא... וכעת נדפס מחדש עם הערות והוסי
פות... ירושלים, צ. מאשקאחיסט, תשי"ח. 157, [3] ע.
8. נדפס מקודם: מונקאטש-תר"ע, אורשיווא תרפ"ט.

894 גור, ישראל. התיאטרון העברי; ציגור
דרך ירושלים, קרית-ספר, (דפוס גרוסלם פוסט), תשי"ח.
71 ע. 8.

895 הכהן, יחזקאל. קונטרס שומר ישראל
אחרון... כולל סגולות שמירה לנפש ולגוף, מלוקט
מספרים קדושים ראשונים ואחרונים וממאור הגולה...
יוסף חיים. העורך והמסדר יחזקאל הכהן, ירושלים, דפוס
מרכז, לעזרתי = תשי"ז. 32 ע. 8.

896 ההסתדרות הכללית של העובדים העברים
בארץ. המרכז לתרבות ולחנוך. (סדרה לזמר עם).
23-2. (תלאביב, דפוס פ. נידט), תשי"ח-תשי"ט. 8.
כל שיר בצורת עלון עם תוים ותעתיק לועזי, ממס' 21
ואילך גם תרגום אנגלי וספרדי. ממס' 12 ואילך השנה:
תשי"ח. מס' 22 יצא בתשי"ט 1958.

התכן: [מס' 1: קיס ל"ב 402 מס' 2125]. — 2: עורי
לכשי עזר. מנגינה: משה וילנסקי. (1956). — 3: חיים
חפר: שיר לכיש. הלחן: מרדכי זעירא. — 4: יחיאל מר
הר: מול הר סיני. מוסיקה: משה וילנסקי. — 5: צ.
אסקין: הורה נגב. מוסיקה: א. ארגוב <אברמוביץ>. —
6: לפסח: כי לו נאה (המוסיקה: מ. בן-אורי), קרב יום
(עממי), אדיר הוא (המוסיקה: [מ. זעירא]). — 7: עורי
דבורה. מוסיקה: מתתיהו שלם. — 8: לאה גולדברג:
זמר חג. מוסיקה: ג. יסן ניסימוב. — 9: ש[משון] חלפי
בת הכרמים. מוסיקה: ד. זהבי. — 10: עור אבנך וגבנית.
(אשירה נא לידיד). המוסיקה: ע. פנואל זמיר. — 11:
אברהם ברוידס: אדמה. מוסיקה: מ. ביק. — 12: י.
מחר: פגישת רועים. מוסיקה: ת. אלכסנדר. — 13: ונתנה
הארץ יכולה. המוסיקה: צ. סלמון. — 14: י. מחר: אנתנו
הרועים <מתוך "שולמית">. מוסיקה: מ. וילנסקי. —
15: י. מחר: זמר כל אחר. המוסיקה: מ. וילנסקי. —
16: שני שירים לעשור עצמאות ישראל. (כחצים ביד
גבור. המוסיקה: ע. עמירן. [עקב] אורלנד: "שירשור".

905 צדקה, יצחק, תורת הנקוד: שיטה חדשה בהוראת הדקדוק למורים, לתלמידי בתיספר גבוהים ול- משתלמים, ערוך בידי אברהם רוזן, תלאביב, "יבנה", (דפוס "גוטנברג"), (תשי"ח), 167, [1] ע', ציורים: 8.
...ספרי... נסיון חדש בהוראת תורת הנקוד ותכונותיו העיקריות הן: א. גישה חדשה בהוראת תורת הנקוד; ב. הוראת יסודות הפונטיקה העברית; ג. הבלטת הקשר, הקיים בין התנועות הגדולות והקטנות לבין סוגי ההבדל; ד. הבלטת הזיקה שבין תורת הנקוד לבין הגיה מדויקת; ה. עקיבה אחרי התפתחות הצורות של השפה העברית; ו. הורגה דידקטית בסידור החומר והתאמתו להוראת הדקדוק בבתיספר; ז. שיטה של כללים בהוראת הנקוד במקום לימוד מיכני גרידא" (מההקדמה).

906 שיר, מרים (וולמן); דוד שיר, מלון עברי-פולני, כרך א'ב: א'ו; ס'ת-תלאביב, דביר, (הדפוס החדש, תשי"ח), XVIII, 468; [4] 469, 857 ע'.
8. בראש השער: מרים שיר <וולמן-שירטשק> ודוד שיר, עם שער נוסף בפולנית: Miriam Szir (Wolman-Sieraczkowa) i Dawid Szir: Słownik hebrajsko-polski.
ע' 820-844: ראשי תבות וקצורים.

ספרות עברית בימי הביניים

907 Gershon b. Solomon of Arles. The gate of heaven <Shaar ha-shamayim>. Translated and edited by F[rantz] S[imon] Bodenheimer. Jerusalem, Kiryath Sepher Ltd., 1953. X, 356 p., front., illus. 8. = Studies and texts towards the knowledge of the history of science in the Middle East, 1. בראש השער: Gershon ben Shlomoh d'Arles. התכן: מבוא (ע' 85'1), תרגום עם הערות קצרות (ע' 346-86). רשימת השמות העבריים של אבנים, מחכות, צמחים וחיות וזיהויים (347-356). — המקור העברי נדפס ויוציאה ש"ו, ועוד מספר פעמים.

ספרות יפה עברית חדשה

908 אבן-חן, יעקב, מעבר להרים, שירים, ירושלים, מוסד הרב קוק, (דפוס סורים), (תשי"ח), 204 ע'.
8. = ספריית אמונים, ד'.

לים, בית מסחר ספרים "עץ חיים", לונאסי, (דפוס המע-רב), (תשי"ח), 108 ע'. 8.

901 שורין, יהודה לודינג, ציורי גוף בישראל. בציור הקדמה מאת אנויגן קולב. (פרקי החוברת תור-גמו בידי יוזנן טברסקי). תל אביב, "דביר", (דפוס "הארץ" ודפוס "אמנים מאוחדים"), תשי"ח, 2. 8 הדפסי-אבן על דפים בודדים ושתי חוברות של [8, 8] ע' עם דברי מבוא בעברית ובאנגלית בתוך מעטפת. שם הפרסום על המעטפת: מראות ישראל. בראש השער: י.ל. שחרין. השער באנגלית: Ludwig Schwerin: Land-scapes in Israel...

"ציורי גוף בישראל", שיצא בשנת תשס"ו (ק"ס ל' 312) באותה צורה, כולל סדרה אחרת של הדפסים.

902 שרטר, זיגמונט [Zygmunt Schreter]. בארץ הנגב: סודם — בארשבע: ירושלים. בציור הקדמה מאת ולדמר זורן, תלאביב, דביר, (דפוס הארץ ו"אמנים מאוחדים", 1958), 2. 8 הדפסי-אבן, עם חוברת הסברה של [7] ע', בתוך תיק.

903 Stern, Friedel. In short: Israel. [Tel-Aviv], Hod, (typ. Marcus, c 1958). 81 l. 17: 18. קריקטורות על התרשמות התיירים מישראל, עם מקראות באנגלית ובעברית, ועם שער נוסף בעברית: פרידל שטרן: בקיצור: ישראל.

בלשנות

904 האקדמיה ללשון העברית. מילון למונחי האנטומיה; עברי-לאטיני. ירושלים, האקדמיה ללשון העברית, (דפוס מרכז), תשי"ז, 9, [4] 304, 53, [2] ע'. 8.
= מילונים מקצועיים, ד: עם שער נוסף באנגלית: Dictionary of anatomical terms... publ. by The Academy of the Hebrew Language
מכתובות המלונים המקצועיים ערוך גם כאן החומר לפי סדר ענייני-שיטתי, וצורפו מפתח עברי ומפתח לטיני. בעבודה במלון הוחל כבר בשנת תש"ב ע"י ועדת משנה של הועדה למונחי רפואה, ובשנת תש"ו נתפרסמו שלושת הפרקים הראשונים בתורת דווגמה (לשוננו י"ד 251-277). את המלון ערך לדפוס ז. כניחיים בהשתתפות א. רבינוביץ, מגמת הועדה היתה ליצור טרמינולוגיה עברית מדעית ברורה ומדויקת תוך נצול המונחים העבריים מתקופת ימי הביניים.

- המדורות: בלהבות עציון. בארץ ההרים. מן השבי. נונות באור. תפלות דמויות. יום ונוף.
- 909 בובואר, סימון דה. המאנדארינים. מצרית: צבי ארד. מרחביה, ספרית פועלים; (תל-אביב, "הדפוס החדש", 1958). 587 ע'. 8°. (לכל). רומן. שם המקור: Simone de Beauvoir: Les mandarins.
- 910 ברנדווין, חיים. בחצרות ירושלים; סיפורים ארצישראליים, בליווי שנים-עשר רישומים של יוסף שטרן. ירושלים, ר. מס, (דפוס התחיה, 1958). 208 ע'. 8°.
- 911 גוטפריד, מרדכי. הבריאה — שיר; שיר... תל-אביב, דפוס לוריא, תשי"ח. 24 ע'. 8°. בשער: ספר קמ"ד.
- 912 גוטפריד, מרדכי. ההכרח המטפיזי המכריח את המשורר — לשיר; שירים... תל-אביב, דפוס לוריא, תשי"ח. 32 ע'. 8°. בשער: ספר קמ"ג.
- 913 גוטפריד, מרדכי. הכנור המנגן מאליו; שיר... תל-אביב, דפוס לוריא, תשי"ח. 16 ע'. 8°. בשער: ספר קמ"ב.
- 914 גוטפריד, מרדכי. מפחד היקום והאדם; שירים ומאמרים... תל-אביב, דפוס לוריא, תשי"ח. 32 ע'. 8°. בשער: ספר קמ"ה.
- 915 גרדה, חיים. שבתותיה של א.מ.א. מיי-דיש: שלמה שנהוד. תל-אביב, "מסדה"; (רמת-גן, דפוס "מסדה"), [תשי"ח]. 351 ע'. 8°. בראש השער: חיים גראדה.
- ספורים על ילדות המחבר (ע' 1999). "סוף העולם" על קורותיו בשנות המלחמה (301-203). "שבע הסמכות" לאר חר המלחמה (351-305).
- 916 גרין, גרהם. האמריקני השקט. מאנגלית: שושנה ודל. מרחביה, ספרית פועלים; (תל-אביב, "הדפוס החדש", 1958). 235 ע'. 8°. (לכל). בראש השער: גרהאם גרין. שם המקור: Graham Greene: The quiet American.
- 917 דשא, מיכאל. צולת-ימים האדמה, שיר; תשד-תשי"ח. תל-אביב, "מסדה"; (רמת-גן, דפוס מסדה), תשי"ח. 198 ע'. 8°.
- 918 הווארת, דוד. לבו ימות האדם. (תורגם בידי צבי שולדיגר. בעריכת א.ד.ש. רישומים מאת ט. נורי-לנד). תל-אביב, עם עובד, (דפוס "עופרי", תשי"ח). 207 ע'.
- ע'. 8°. בראש השער: דויד הווארת. שם המקור: David Howarth: We die alone.
- פרשת קבוצת-חבלה בריטית בחוף גורביה באביב 1943.
- 919 הלקין, שמעון [Simon Leo Halkin]. מקורות לתולדות הבקורת העברית; חמר לסמי-נריון של ש. הלקין, ירושלים, האוניברסיטה העברית. הפי-קולטה למדעי הרוח, החוג לספרות עברית, תשי"ז. [2]. 126 ע'. 8°. בשכפול.
- התכן: ל. ליליענבלום; בקרת לכל שירי יהודה ליב גורדון; תעודת "השלח". [מ.י. ברדיצבסקי: "על פרשת דרכים". אחד העם: צורך ויכולת; עצה טובה. מ. עהרנ-פרייז: לאן?]
- 920 וו. אלק. אי ב.ש.ש; רומן. עברית: [נצלאל] גילאי. (תל-אביב), עיידית, (דפוס "מופת"), תשי"ח. 566 ע'. 8°. בראש השער: אלק חאר. שם המקור: Alec Waugh: Island in the sun.
- 921 ולנטין, אנטונינה. פאבלו פיקאסו; (>ביאוגרפיה של יוצר ויצירתו), עם רישום ושלושים ושתיים תמונות). מצרפתית: צבי ארד. מרחביה, ספרית פועלים, (דפוס השומר הצעיר, 1956). 365, [3] ע'. לוחות-תמונות. 8°. שם המקור: Antonina Vallentin: Pablo Picasso [= Antonina Luchaire].
- 922 חזן, לוי [Lew Chasan]. דירה על הגג. רומן. ירושלים, "קריית-ספר", (דפוס "סורים", 1958). [3] 356 ע'. 8°.
- פרשת אהבה של נערה ירושלמית בימינו.
- 923 החוברות הכחולות. [תל-אביב?]. חש"מ, [תשי"ט]. 8°. ירחון. העורך: עמוס שגב. חוב' 1: בלי תאריך. 33, [3] ע'. 3. סיפורים; תאונה, מאת אגאתה כריסטי...; הצמפיון (מאת רינג לרדנר)...; הוסאלונג מצטרף למשחק (מאת קלארנס א. מלפורד).
- 924 חולדה [קובין]. הגדה של ססח. חולדה, תשי"ח. 17 דף. תמונות. 16, 21. בשכפול. לקוסי-ספרות.
- 925 טרולופ, אנתוני. שלושת הלב-לרים. עברית: שרה רוי. העורך: ע. המנחם. ירושלים/תל-אביב. מ. גיומן; (תל-אביב, דפוס מל"ן), [תשי"ח]. 503 ע'. 8°. בראש השער: אנטוני טרולופ. שם המקור: Anthony Trollope: The three clerks.
- 926 ישראל. משרד החנוך והתרבות. מחלקה

- לחנוך ותרבות תורנית. חזון ארבע הגאולות : מסכת
מקרא ואגדה. ירושלים: תשי"ח. 2, 11 דף. 17 : 21.
בשכפול. בראש המעטפת : משרד החנוך והתרבות —
המחלקה לתרבות תורנית.
עשור לעצמאות ישראל. בצורת מחזה.
927 ישראל. צבא. מטכ"ל. ענף הוי ובדור.
שירים ומערכונים, מבחר קטעים מתוכנית לה-
קוט צה"ל תש"ח-תשי"ח... חמ"ד, מטכ"ל / קצין חנוך
ראשי, ענף הוי ובדור, (דפוס צבאי 665, תשי"ח). 183
ע" 8°.
928 כפר סולד [קבוץ]. 15 שנה בתוכנו. כפר
סאלה, תשי"ח. 21 ע" 8°. בשכפול. שירים.
929 כרמי, ט. [= כ. טשרני] [Carmi Charney].
אין פרחים שחורים : שירים... חתוכיץ שושנה
הימן. (מהדורה שניה). (תל-אביב) : מחברות לספרות,
(דפוס "קול", 1958). 77, [1]. ע" 8°. מהר"א : ק"ס
כ"ט 318.
930 לגרקוויסט, פר. הגמד, מאת פאר לאגרקוויסט.
עברית : יוסף לוז. ירושלים / תל-אביב, מ. ניומן : (תל-
אביב, דפוס י. שלומי), [תשי"ח]. 182 ע" 8°. עם שער
נוסף בלועזית. שם הספר באנגלית : Pär Lagerquist :
The dwarf.
931 מגד, אהרן [Aaron Meged]. חנה סוש ;
מחזה בשתי מערכות. (תל-אביב). הקיבוץ המאוחד, (דפוס
"למרחב"), תשי"ח. 101 ע" 8°.
המחזה "פוחת בתפיסתה ע"י שוביה ומסיים בהוצאתה
להורג בכלא", הוצג ע"י "הבימה".
932 מוסנזון, יגאל [Yigal Mossinson]. מחזות
מהוי ימינו : זרוע אותו לכלבים. קובלן. תל-אביב, ספרי
גדיש, (דפוס א. מוסס), תשי"ח. 150 ע" 8°. בראש
השער : יגאל מוסנזון. המחזה הראשון הוצג ע"י "הבי-
מה" בשנת 1958, השני ע"י "התיאטרון הקאמרי" ב-1954.
933 מלר, ליס. סהר צעיר : שירים. (הציורים
בידי יעקב [נסלר]). תל-אביב, יצחק, (דפוס "מדע",
תשי"ח). 44, [2]. ע" 8°. השירים תורגמו בידי מתר-
גמים שונים.
934 מקפרטלנד, ג'ון. תל החלומות : רומן.
עברית : שרה בת-לחה. (תל-אביב), עידית, (דפוס "עתידי",
תשי"ח. 345 ע" 8°. בראש השער : ג'ון מקפרטלנד.
שם המקור : John McPartland : No down pay-
ment.

szonyának... (Tel-Aviv, typ. Uj kelet, 1956.

90 p., 31. 8°.

"דרישת שלום לאשת העתיד". שירים, למקצתם חן יהודי.

ספרות הנוער

951 אבנון, יצחק [Ichak Avnon]. ישראל: הארץ והמדינה. תלאביב, "יבנה", (דפוס "גוטנברג", תשי"ח). 336 ע', תמונות. 8°. מנוקד. לבני הנוערים. פרקים על תולדות הארץ למן התקופה הפרהיסטורית, על הגאוגרפיה, ועל תולדות מדינת ישראל. הספר הופיע גם בכרך נוסף (י"א) לאנציקלופדיה "מכלל" (ר' להלן מס' 971).

952 אופק, אוריאל [Uriel Ofek]. מסע אל אבא החיל: ספור. צירה רנה דניאל. תלאביב, י. ציציק. (דפוס קדמה), [תשי"ח]. 41, [1] ע', 8°. מנוקד. לילדים. בראש השער: אוריאל אפק.

953 אילון, דבורה (רבינוביץ). אומרים יש בעולם: פלאי פלאים מעולם בעלי החיים... מהדורה שניה. צדור א. [מרחביה] (ספרית פועלים; תלאביב, דפוס "הפועל הצעיר", 1958). 39 ע', תמונות. 8°. (אנקורים). בראש השער: דבורה אילון-טרני. מנוקד. לילדים. מהר"א: ק"ס כ"ב 185.

954 אילון, דבורה (רבינוביץ). מסע במזרח הרחוק. מאת דבורה אילון-טרני. תלאביב, "יבנה", (דפוס זילברברג, תשי"ח). 146 ע', תמונות. מפה. 8°. מנוקד. לבני הנוערים.

תאורי טבע והחי (הוולולון, יסוף, הונגיקונג, תאילנד, בורמה, הודו).

955 אלטרמן, נתן [Nathan Alterman]. ספר התבה המזמרת. ציורים: צלה בינור. תלאביב, מחד ברות לספרות, (דפוס "קול", תשי"ח). 177, [4] ע', 8°. שירים לילדים.

956 אנציקלופדיה "דעת". (בעריכת ז. אריאל). [ב]: בשביל הדעת. כתב ש. אלרואי. תלאביב, י. שרברק, (דפוס "תרבות", 1958). 388 ע', תמונות. 8°. מנוקד. לבני הנוערים. הקודם: ק"ס ל"ב 276.

957 אנציקלופדיה "מעין". (העורך ז. אריאל). [י"א]: מדינות ערב. מאת מנחם קפליוק. תלאביב, י. שרברק, (דפוס "תרבות", 1958). 388 ע', תמונות. מסות. 8°. מנוקד. לבני הנוערים. הקודם: ק"ס ל"ב 300.

כרך ביג. תלאביב, דביר, (דפוס הארץ, תשי"ח). 496, [2] 479 ע', 8°. (ז. שניאור, כתבים). "מהדורה מיוחדת לקוראי הארץ". כרך א: ק"ס ל"ד 26. מהדורה ק"ד דמת: ק"ס כ"ז 313. שם גם ציון.

945 שפירא, שלום יוסף [Schalom Josef Schapira]. שירי קוממיות ישראל; מימי החלוציות ועד שנת העשור למדינת ישראל <תרפ"ד-תשי"ח>. תלאביב, "יבנה", (דפוס "גוטנברג", תשי"ח). 224 ע', 8°. בראש השער: ש. שלום [= שלום יוסף שפירא]. יצא גם בהוצאה עממית (=ספרית ילקוט, 39).

946 P.E.N. Israel. Israel P.E.N. Centre Bulletin. Jerusalem, (typ. Central Press), 1958, 8°.

תכופות ההופעה לא נזכרה. חוב' 1: נובמבר. 28 ע'. כולל דו"ח על פעולות; רשימות ביוביבליוגרפיות על סופרים נפטרים וקטעי תרגומים.

ספרות יפה יודית

947 זאקאליק, ד. (D. Zakalik). געראנגל. געשריבן: אין לובלין און רוים — 1946-1944. תלאביב, י. ל. פרץ-ביבליאטעק, (דפוס "אורלי", תשי"ח). 156, [4] ע', תמונות. 8°.

ספור על רקע קורות לובלין באותה תקופה. 948 צינברג, ישראל. תולדות ספרות ישראל מן הפייטנים הראשונים ומשוררי ספרד עד תקופת ההש"כלה ברוסיה. (כרך ד: ספרות אידיש <מראשיתה ועד לתקופת ההשכלה>. תירגם מרדכי אמיתי, ערך דוד כנעני. השלמות: מגדל פיקאוו). מרחביה, ספרית פועלים וי. שרברק, תלאביב; (תלאביב, "הדפוס החדש", 1958). 280, [4] ע', לוחות-פקסימילים. 8°. הקודם: ק"ס ל"ב 432.

949 קליר, אליעזר. שטיל-געזיין... א ציקל ליר דער... תלאביב, (דפוס "אחדות"), תשס"ז. 48, [1] ע', פורטרט. 8°.

"געזיידמעס דעם... אנדענק פון... דוד קליר... צב"ה קה מרכוס... האט זענען געפאלן פאר דער אנטשטייאונג פון מדינת ישראל... מהדורה יודית של הספר. מקרב" (ת"א, תש"י). מע' 35 ואילך: היום מההוצאה העברית של "מקרב", בעברית.

ספרות יפה לועזית על נושאים יהודיים

950 Fürth, Margit F. Üdvözet a jövő asz-

Alexandre Dumas (père): Le comte de Monte-Cristo

966 הגרד, [הנרי] רידר, אלן קווסרמין...
 חרגם רפאל ברדן, תליאביב, י. ציציק, (דפוס נ. רוהלד),
 [תשי"ח], 133, ע' 8°. מנוקד. ספור לילדים. דפוס
 סטראוטיפי, מהד' קודמת, [תש"ח]: ק"ס כ"ה 153. שם
 המקור: Henry Rider Haggard: Allan Quatermain.
 main

967 ורן, ז'ול. כוכב הדרום; ספור לבני הני
 עורים. עברית: [שלמה] סקולסקי <ש"ס>. תליאביב,
 "עמיחי", (דפוס "קול", [תשי"ח], 257, ע' 1], תמונות.
 8°. מנוקד. לבני העורים. שם המקור: Jules Verne:
 L'étoile du sud

968 ישורון, אליהו. מאה ספורים נפלאים...
 (לקט וחרגם אליהו ישורון. הציורים: ש. יורני). 24-1.
 (תליאביב, "סיני", חש"מ, 1956). 8°. בכל חוברת 16
 ע', תמונות: הפגיזיה נמשכת מ' עד 384. מנוקד.
 לילדים.

969 כספי, רחל; צבי לבני. קרקס עליון;
 הצגה מיוחדת לילדים. ערוכה ומצירת על ידי רחל כספי,
 צבי לבני. תליאביב, "צבי", (דפוס "אמנים מאוחדים"),
 [תשי"ז], [22] ע' 8°.

970 כרמלי, אבנר. הבלשים הצעירים בחפ'
 קיד מיוחד בשנת העשור. ציורים: מ. ארית. תליאביב, א.
 זלקוביץ, (דפוס "תרבות", 1958), 140, ע' 3], 8°.
 קודמים בסדרת הבלשים הצעירים ר' ק"ס ל"א 58, ל"ד 28.

לוי, א. צא ולמד. עיין לעיל מס' 739.

971 מכלל; אנציקלופדיה לנער. בסדר אלפביתי,
 ערוכה בידי יצחק אבנן. כרך י"ג. תליאביב, "יבנה",
 (דפוס "גוטנברג", תשי"ט 1958). תמונות, מקצתן על לר'
 חות. 8°. מנוקד.

כרך יב: אבלקט. 150 ע'. — יג: מאיר-תשרי. 168 ע'.
 שני הכרכים הללו מהווים סדרה חדשה. הם מכילים
 100 ערכים במדעי היהדות, שבהם מרוכזים "כאלף ואר'
 בע מאות ענינים", ומשלימים בזה את הכרכים הקודמים
 (ק"ס כ"ט 208, 322, ל' 24, 181, ל"א 59, 429, ל"ב 27),
 שבהם הושם הדגש על הגשת ידיעות כלליות. הכרכים
 הקודמים, י"א: ישראל, הארץ והמדינה, מאת י. אבנן
 הופיעו גם כספר בפני עצמו, ר' לעיל מס' 951.

972 ניצן, שלמה. בקבוק הפלאים; אגדות

958 אנציקלופדיה נעורים; ספר המדעים לילד,
 לנער ולעם. (העורך המרכז: ד. קלעי). כרך א. תליאביב,
 "מסדה"; (רמת-גן, דפוס מסדה), תש"ז. 271, [1]; 271,
 [1]; 254, [2]; 253, [2]; 278, [2]; 255, [1] ע' 1] תמו'
 נות, מקצתן על לוחות, פקסימילים. 8°. דפוס צלום.
 מהד' קודמת: תרצ"ח-תש"ב (ק"ס ט"ו 280, שם גם תאור,
 ט"ו 149, י"ז 7, י"ח 3, כ' 6).

959 ביאנקי, ויטלי [ולנטינוביץ']. מורוזק
 חלדת הבר... תרגמה ר. כושיט [רות אורן]. ציורים:
 לילי ליכטמן. תליאביב, י. ציציק, (דפוס קדמה), תשי"ח.
 94, [1] ע' 8°. מנוקד. לילדים. שם המקור: Виталий
 Валентинович Бианки: Мурзук; история
 пчелы

960 בנאי, מרגלית. בעקבות האוצר. ציור'
 רים: רנה דניאל. תליאביב, י. ציציק, (דפוס "בני שאול"),
 תשי"ח. 128 ע' 8°. מנוקד. ספור לילדים.

961 בנט, רודני [Rodney Bennet]. הנסיך
 אמין-הלב; אגדה... עברית: נחמיה פורת. תליאביב,
 י. ציציק, (דפוס "בני-שאול"), [תשי"ח], 75, [1] ע' 1] תמו'
 נות. 8°. מנוקד. לילדים.

962 גליקמן, בנימין. עורך. שאו זמרה... לקט
 שירים לנוער... [ירושלים] המדור הדתי במחלקה לעניני
 הנוער והחלוץ של ההסתדרות הציונית בשיתוף עם ההנ'
 הלה הארצית של בני עקיבא, תשי"ח. 104 דף, תמונות.
 15: 20. בשכפול.

963 גלעד, רבקה (הלר). חודה תנ"ך; רזי'
 חידות בידועת התנ"ך, חדה ופתרה רבקה הלר-גלעד.
 ציורים: מנחם גפן; ירושלים, "קרית-ספר", (דפוס כורים,
 1958). 128 ע' 8°.

חידות בחרוזים המתאימים לבדור צעירים ולחזרה על
 החומר הנלמד בכתות דה של ביה"ס. חידות הקשות
 מיועדות לחזרה בכתה ז'. הפתרונים: ע' 57 ואילך.

964 די-ז'ה, אפרים. מאה בניס; מספורי ואג'
 דות העמים. תליאביב, י. ציציק, (דפוס נ. רוהלד), [תשי"ח].
 107 ע', תמונות. 8°. מנוקד. לילדים.

965 דימה, אלכסנדר (האב). מונטה קריסטו
 <מקצר>. תרגם אברהם רגלסון. תליאביב, מ. גיומן,
 (דפוס "הפועל המזרחי"), [תשי"ח], 151 ע', תמונות. 8°.
 (הדס). בראש השער: אלכסנדר דיימה. מנוקד. לבני הני'
 עורים. הוצאה קודמת: תליאביב, מצפה 1935. תרגום
 שלם, מאת י. כרוסט; ק"ס ל"א 50. — שם המקור:

ש. יורני. תל-אביב, "סיני", (דפוס "אופק", 1958), 204, [1] ע', תמונות. 8°. מנוקד. לילדים.

980 רודין, דוד. הסמל מאיר לווין, ספור חייו של סיס צעיר, ציורים: רינה דניאל. תל-אביב, י. צ'צ'יק, (דפוס בני שאול), תשי"ז, 80, [1] ע', 8°. בראש השער: דוד ראדין. מנוקד. לילדים.

981 שולץ, ג'מס וילרד. בן שבט הנז'חים. תרגום מנחם זולמן ולפובסקי. תל-אביב, י. צ'צ'יק, (דפוס בני שאול), תשי"ז, 160 ע', תמונות. 8°. בראש השער: ג'מס ו. שולץ. מנוקד. לבני הנעורים. מהד' קודמת: ק"ס י"ג 30, שם המקור: James Willard Schultz: Son of the Navahos.

982 שורצמן, מאיר. ואלה תולדות הרבי הראשון מגור... עברית: אלעזר ברוינר. <ספר א>. ירושלים, נחילאל, (דפוס "ספרא"), תשי"ח, 180 ע', תמונות. 8°. (ספרית גדולי ישראל, מאורי החסידות). בראש השער: מאיר שורצמן.

ספור ביוגרפי על ר' יצחק מאיר אלטר; בחלק זה מסופר על שנות למודיו בבית ר' ישראל מקוזניץ, ר' שמחה בונם ור' מנחם מנדל מקוצק. לבני הנעורים.

חנוך והוראה

גליונות ביבליוגרפיים לבתי-מדרש למורים. עיין לעיל מס' 703.

983 הלוי, משולם [Meshulam Halevi]. סולם העבודה העצמית. ירושלים, משרד החינוך והתרבות, (דפוס הממשלה), תשי"ח, 23, [1] ע', 8°. = איגרות למורה בשאלות חינוך והוראה, 6.

984 ורמל, נחום; ברוך בן-יהודה [Nachum Vermel, Barukh Ben-Yehuda]. מסבות לערב: שבת ומועד, לבתי-ספר ותכרות נער. תל-אביב, "מסדה", (רמת-גן, דפוס "מסדה"), תשי"ח, 32, [1] ע', 318 ע', לוח תמונות, חתום. 8°.

"מסכות" לכל מיני שבתות ומועדים בשנה, כפי שבוצעו במסכות של גמנסיה "הרצליה" בתל-אביב במשך שמר נה'עשרה שנה.

985 ירושלים. האוניברסיטה העברית. אוסף בחינות פרס וקונקורס במקצועות... בשנים תשי"ג-תשי"ח. עריכה וכתב-יד: ישעיה מישקונסקי. [אב]. ירושלים, תשי"ח, 8°. בשכפול.

וספורים. תרגום ועבד שלמה ניצן. צירה יהודית ארן. תל-אביב, י. צ'צ'יק, חש"מ, [תשי"ח], 97, [1] ע', 8°. מנוקד. לילדים.

973 ניצן, שלמה. ידידות בערבה: ספורים. תרגום ועבד שלמה ניצן. צירה רנה דניאל. תל-אביב, י. צ'צ'יק, (דפוס "קדמה"), [תשי"ח], 117, [1] ע', 8°. מנוקד. לילדים.

974 (ספורטה, ר[פאל]) [Raphael Saportal], עורך. חג ומולדת. (ציורים: איזה). [חוברת] 24-13. (תל-אביב), הוצאת תפוח, (דפוס גרפיקה-בצלאל), [תשי"ח]. בכל חוברת 24 ע' המנויים ברציפות מ'1 עד 288. 15: 17. ספורים, שירים ומשחקים לילדים. כולו מנוקד.

התכן: 13: היום פורים. 14: אביב הגיע. 15: פסח. חג החרות. 16: כוסו של אליהו. 17: עצמאות ישראל. 18: שי לחיל. 19: מרבד הקסמים. 20: ל"ג בעמר. 21: חג הבכורים. 22: אל הים. 23: בא הקיץ. 24: ירושלים. — הקודמים: ק"ס ל"ב 410, ל"ג 301.

975 עבר הדני [=אהרן פלדמן] [Ever Hadani]. עצמאות ישראל; תולדות מדינת ישראל. ספר לבני הנעורים. ציורים מ. אריה. תל-אביב, "גיב", (דפוס קדמה), [תשי"ח]. 211 ע', 8°. מנוקד.

976 עציון, יצחק רפאל הלוי [Isaak Raphael Etzion]. העולם הגדול בו אנו חיים; שיחות באסטרונומיה... לתלמידי הכתות הגבוהות של בתי-הספר היסודיים ולנוער. ירושלים, "קרית-ספר", (דפוס טורים, 1958), 40 ע', טבלה, תמונות. 8°. מנוקד.

977 פישמן, י[שראל]. דפנה ודיאן; ספור על ילדה וילד ביון העתיקה. צירה חנה נתן. תל-אביב, מ. ניומן, (דפוס קדמה), תשי"ח, 89, [2] ע', 8°. (דור רות עברו, סדרת ספורים היסטוריים לילדים) מנוקד.

978 (פרחי זיו), [אה]. תל-אביב, "עמית", (דפוס "נתיבה", תשי"ז). תמונות. 8°. מנוקד. לילדים. רוב הספורים כתובים או מעובדים בידי שלמה [סקולסקי] או י. גון. באותה שנה הופיעה גם הוצאה אחרת בלי שערים נוספים ועם פגינציה נמשכת: ק"ס ל"ב 410.

התכן: [א]: שלגונית ואדמונית ועוד ספורים. 46, [2] ע' — [ב]: מעשה בעכבר פיק ועוד ספורים. 50, [2] ע' — [ג]: התרנגולת האדמה ועוד ספורים. 50, [2] ע' — [ד]: יגאל ורוח הצפון ועוד ספורים. 50, [2] ע' — [ה]: היפה פיה הנרדמת ועוד ספורים. 41, [2] ע'.

979 צביאלי, בנימין. יומנו של ג'עזון. ציורים:

- דוח הפילוסופיה הכללית... כל פרק פותח בהרצאה כל-
לית על הנושא, ואחריה באים ליקוטים מספרי המופת של
הפילוסופיה של היהדות, השייכים לענין. הפרק מסתיים
בשורה של שאלות לעבודה עצמית... בהערות בא תר-
גומם האנגלי של כל מונחי היסוד. (מהדקדמה). רוב
ה"ספרים לעיון" הם מפילוסופים של ימי הביניים
(רמב"ם, יהודה הלוי, אלבו, וכו'), והם באים עם הערות
להבנתם. — נספח בירוביליוגרפי: חלק ג, דף 36'35.
- 1004 זיו, מיכאל: ש[משון] ל[יב] קירשנבאום
[Shimshon Leib Kirschenbaum]; ש[מואל]
אברמסקי [S. Abramski]. דברי הימים; ספר
למוד לבתי ספר תיכוניים... כרך א"ב, חיפה, הוצאת בית
החנך התיכון, (דפוס "אות"), תשי"ח-תשי"ט. לוחות
תמונות, מפות מקופלות. 8°.
- התכן: כרך א: הזמן העתיק, תשי"ח, 16, 339. [3]
ע' — ב: ימי הביניים, תשי"ט. [14], 2, 444 ע'.
בסוף כל פרק קטעי מקורות, תאריכים, שאלות; בסוף
כל כרך לוח סיכומי של תאריכים וספרים לעיון נוסף.
- 1005 ישראל, משרד החנך והתרבות. מחלקה
לחנך ותרבות תורנית. גאולים, גאולה וגואל;
גאולת ישראל בספרות המקורות. [ירושלים, תשי"ח]. [48]
דף, 16: 21. בשכפול. בראש המעטפת: המחלקה
לתרבות תורנית, משרד החנך והתרבות.
לקוטים, לרוב מן האגדה, עם "הערות למורה".
- 1006 מזור, בנימין [Benjamin Mazar]. אסלס
לתקופת התנ"ך, מימי האבות ועד עזרא ונחמיה, 1800-
333 לפנה"ס... תכנית וביצוע י. שפירא. תל-אביב, י. שפיר
רא, חש"מ, (1957). [32] ע', מפות. 4°.
- 21 מפות, רובן בצבעים, הממחישים את גודלי בני יש-
ראל, חלוקת הארץ, מסעות מלחמה וכו'. מפה והסבר קצר
מנוקד עמוד מול עמוד. עם לוח תאריכים סיכומי, מקו-
צו מחנך. אסלס היסטורי של עם ישראל, מחנך א. ספר
א: ישראל בארצו (ת' ק"ס י"ח 333, י"ס 10, שם גם
בקרת מאת מ. ד. קאסוטו) ומיועד לבתי ספר.
- 1007 מישקיןסקי, ישבעם [Jeshovam Mish-
kinsky]. בוסניקה כללית; מבחר שאלות ות-
שובות... מאת ציורים וטבלאות לנבחני בגרות ולמ"ש
תלמים. ירושלים, (מפעל השכפול [של] הסתדרות הסטו-
דנטים), תשי"ח. [8], 180 ע'. 8°. בהכפלה המעטפת
והשער בדפוס.
- 1008 נהיר, שמחה [Simcha Nahir]. כיצד
- הספר התיכון. תל-אביב, "מסדה", (דפוס "מסדה"),
[תשי"ח]. 84 ע', טבלאות. 8°. עם "שאלות".
- 998 בן צבי, ח[יים] י[ונה] [Haim Jona Benzvi].
עבודה מעשית בהנהלת חשבונות; תרגילים, מאונים
ופעולות לרוממה... תל-אביב, מכון שקספיר, [תשי"ח].
101 ע'. 16: 21. בשכפול.
- 999 בס, צפורה (דנין); חמדה לוינטון (אורבך).
פרקי טבע בעולם החי, גוף האדם ובריאותו, כוחות
הטבע בשדות האדם. ספר לימוד לכיתה ח' של בית
הספר היסודי הממלכתי, מהדורה מחודשת... תל-אביב,
נ. טברסקי, (דפוס ורד), תשי"ח. 240 ע', תמונות. 8°.
בראש השער: צ. כסדינון / ח. לוינטון-אורבך.
- 1000 ברתנא, מ[רדכי]; י[יהודה] לוינטון
[Mordehay Bartana; Jehuda Levinton].
עורכים. עלי עשור; פרקי קריאה ולמוד לכתות...
בבתי הספר הממלכתיים... באשור משרד החנך והתר-
בות. (בג'י, תל-אביב), קרני, (דפוס "תרבות", 1958).
תמונות, מפות. 8°. מנוקד.
- התכן: (ב): לכתות ביה, 63, [1] ע' — (ג): לכתות
רח. 63, [1] ע'.
- 1001 גרעין, מ. י. גליק, ישראל; מפת העשור.
ערוכה בידי מ. גרעין, שרטוט י. גליק, עם הוראות לעי-
בודה עצמית לתלמידי בית הספר היסודי. תל-אביב, "יסוד",
חש"מ, [תשי"ח]. 66: 22. מפה מקופלת בחוך מעטפת.
ההוראות לעבודה עצמית על המעטפת.
- 1002 הלוי, משולם [Meshulam Halevi].
היישוב שלנו; פרק בלימוד המולדת לכיתה ד',
חוברת התלמיד, ירושלים, משרד החנך והתרבות, המד-
כירות הפדגוגית, המרכז הפדגוגית, (דפוס הממשלה),
תשי"ט. 24 ע', מפה, ציורים. 8°. = דפי עזר לתלמיד
ולמורה, 1. מנוקד.
- 1003 ונטורה, משה [Moïse Ventura]. מבוא
למחשבת ישראל לכתות העליונות של בתי הספר התיכו-
ניים ולתלמידים המתמחים בפילוסופיה של היהדות, מאת
הרב משה ונטורה. חלק א"ג. תל-אביב, המחבר, תשי"ז.
2°. בשכפול, המעטפת בדפוס.
- התכן: חלק א: תורת ההגיון. [2], 40 דף, ציורים —
ב: תורת ההכרה והישות <מספסיקה>. [2], 68 דף.
— ג: תורת המדות <אתיקה>. [2], 36 דף.
- "מגמת הספר הזה... היא... למסור למתחילים את
עיקר הפילוסופיה של היהדות, במסגרת שיטתית של יסו-

"חוברת לעבודה עצמית בחשבון... לכתות גן... לבני החמש — ולכתות א', הכוללת, חוץ מהוראות למחנכת (ע' 3), רק תמונות. 2 הע' האחרונים נועדים לגנייה.

1014 רדאי, יהודה. הצעד הראשון; גישה חדשה ללמוד השטה העברית הישראלית למתחילים... עיון מתודי-דידקטי: מרדכי קמרס, הציונים: רות לוין. מהדורה שלישית, מתוקנת, ירושלים, ר.מס, (דפוס "המ" ערב", 1957). 216 ע', 8°. "גדפס מאמחות". מהד' קר' דמח: ק"ס ל' 339.

1015 רחמני, דוד... חוברת לחזרה והעמקה בתוררה ומפרשים. מהדורה שניה. [ב, ד]. תל-אביב, א. ציוני, (דפוס נתיבה), תשי"ז. 8°.

התכן: [ב]: שמות. 55 ע'—[ד]: במדבר. 42 ע'— ח"א: ק"ס ל"ב 282, שם גם ציון לתכן.

1016 שיפמן, דוד. מולדת ישראל; ספר ללמוד המולדת בבית-הספר היסודי. ערוך לפי תכנית הלמודים החדשה. מהדורה שישית <ארבע-עשרה>. חלק ב. תל-אביב, "יבנה", (דפוס "גוטנברג", תשי"ט 1958). 283 ע', תמונות, מפות. 8°. מנוקד.

1017 של, צבי [Zvi Schaal]. משה מונטיפוריי (ירושלים), קבוצת מורים למבגרים בסיוע ברית עברית עולמית, (דפוס סולומון), [תשי"ח]. 36 ע', תמונות. 8°. = שער, ספריה בעברית קלה למתחילים בקריאה, נ. רובו מנוקד. בראש השער: צבי שאל, במעטפת: בוני ישראל... ספור חייו של חלוץ הישוב...

ספרי מדע כלליים

1018 אגדה ישראלית לגנטיקה שמושית בב"עלי חיים. הרצאות הכינוס הראשון של האגודה הישראלית לגנטיקה שימושית בבעלי חיים (אשר החקיים ברחובות ביום כ"ח בשבט תשי"ח). רחובות: [תל-אביב], דפוס "שות' דורון", [תשי"ח]. 86, [1] 19 ע', דיאגרמה, טבלאות (אחת מקופלת). 8°. "הוצאה חד-פעמית". בהכפלה. עם סכום, תכן ושער נוסף באנגלית: Pro-ceedings of the first annual meeting of the Israel Society of Applied Animal Genetics...

1019 אולמוצקי, אוגניה. המנגנון הכימי של הפעולה הטוקסית של אתילן דיברומי... רחובות, [תשי"ז] [10] 5, [2] דף. 4°. עם סכום ושער נוסף באנגלית: The chemical aspects of the toxic

אכתוב חבור? חוברת לעבודה עצמית... ב: בכתות אי"ב תיכוניות... חיפה, בית הספר הריאלי העברי, תשי"ח. 211 ע', פקסימילים. 8°. בהכפלה. הקודם: ק"ס ל"ב 281.

1009 נתנס, א[ברהם] [דוד], מרדכי לינדמן. פיסיקה. [ב]: חשמל <חוג שני>, מיועד לכתות השמי"ניות של בתי-ספר תיכוניים... ולמתכוננים לכניסה לאר"יברסיטה ולטכניון... מעובד מן ההוצאה ההולנדית על ידי מרדכי לינדמן... בהשתתפות ישראל ליפשיץ... ירר' שלים, אחיאסף; (חיפה, דפוס "אות", 1958). 239 ע', ציורים. 8°. הקודם: ק"ס ל"א 309.

1010 פיקר, שלמה. כיבוד במגע הבין-אישי... על ארבע המצוות המעשיות-החברתיות: שאר' לתשלום, כיבוד-שם-אדם וכו'... שילומי-שפתיים בויקת אדם לזולתו... התייצבות... ירושלים, קריית-ספר בסיוע משרד החינוך והתרבות ואגודת הסופרים העבריים ביש' ראל, (דפוס סורים, 1958). xvii, 260 ע'. 8°.

על דרכי הנמוס והנהוגות בחברה התרבותית בבוא אדם במגע עם חברו. עם בקורת על הזנחת הנמוסים בקרב בני ארצנו.

1011 פפוריש, יהויקים. ארץ-ישראל; ספר ללמוד ידיעת-הארץ לשנת הלמודים השמינית בבתי הספר היסודיים... תל-אביב, י. צציק, (דפוס מל"ן), תשי"ח. 193, [5] ע', לוחות-תמונות, מפות, אחת מהן מקופלת. 8°. בראש השער: י. פאפוריש, מהד' ד: ק"ס כ"ח 144.

1012 פפוריש, יהויקים. גיאוגרפיה... ספר ללמוד... ערוך על פי התכנית החדשה. [בג]. תל-אביב, הסתדרות המורים בישראל, (דפוס "אבוקה"), תשי"ט. 8°. בראש השער: י. פאפוריש.

התכן: [ב]: גיאוגרפיה [של אירופה, חוץ מארצות ים התיכון, ואמריקה]. לכתה ז', [8] 252, [4] ע', 32 לוחות-תמונות, מפות. — [ג]: גיאוגרפיה כללית. לכתה ח', [7] 141 ע', תמונות, מפות, ציורים — עם "עבודות להכנה, עבודות לחזרה ועבודות לסכום". — הקודם: ק"ס ל"ב 305.

1013 קניוק, שרה (ברורמן); מרים אילון (קרממן) Sara Kaniuk (Braverman); Miriam Ellon] (Krechman). אנו מונים. (הציורים: לנודיגן פרידריך טובי). תל-אביב, דביר, (דפוס "גוטנברג", 1958). 31, [2] ע'. 16: 24. בראש השער: שרה ברורמן (קניוק); מרים אילון.

לחלל החיצון; דו"ח הסברה שהוכן על ידי ועדת היעוץ המדעית של נשיא ארצות הברית. [תלאביב] (שרות ההסברה של ארצות הברית), חש"מ, [תשי"ח], [12] ע', תמונות. 8°.

1027 **אשתור, א[לי]** [Eliyah Ashfor]. תולדות העולם המוסלמי, רשימות לפי הרצאותיו... בלא שנבדקו ע"י המרצה ושלא על אחריותו. ערך רפאל בליך. (חלק א: ההשתלטות הערבית על קדמת אסיה וצפון אפריקה), ירושלים, מפעל השכפול [של] הסתדרות הסטודנטים, תשי"ח. [2], 3, [1], 71 ע', מפות. 8°. בשכפול. בראש השער שמו של חוג הלמודים: תרבות המזרח.

1028 **בודנהימר, ו[ולף]** [W. Bodenheimer]. על ידיו: מדריך לאגליות של מינרלים לקורס במחלקה לגיאולוגיה של ו. בודנהימר, [ירושלים], האוניברסיטה העברית בירושלים, המחלקה לגיאולוגיה — החוג המינרלוגי, [תשי"ח]. [3], 49 דף. 8°. בשכפול.

1029 **בדוזה, חנוך**. פרקציונאציה במילוח של חלבוני האלבומין בטרנס דם אנושי. [ירושלים, תשס"ז]. [4], 35, 5, [3] דף. טבלאות. 2°. עם סכום ושער נוסף באנגלית: The fractionation of human blood albumin by salting out... by Henoch Brzozowski. — דיסרטציה, ירושלים תשס"ז. בשכפול.

1030 **בנטון, רולנד הרברט**. תולדות הנצרות עברית: צבי רין, תלאביב, "דוגיח", (דפוס "מדע"), [תשי"ח], 218, [1] ע', תמונות. 8°. בראש השער: רולנד ביינטון. שם המקור: Roland Herbert Bain. ton: The Church of our Fathers.

1031 **בקר, צבי עלי** [Zvi Elli Baker]. ניסוח ופירוש מסמכים: רשימות לפי הרצאותיו... בעריכת דוד בקר. [ירושלים], מפעל השכפול של הסתדרות הסטודנטים, תשי"ח. [3], 381 ע'. 8°. בשכפול. הוצאה קרית: דמת: קיס ל"ב. 415.

1032 **ברוקוי, ולס**; הרברט וינסטוק, גדולי המוסיקה בעולם; חייהם, זמנם ויצירתם. תרגם אברהם בירמן. [ארב]. תלאביב, י. ציציק, (דפוס מלין, 1957). לוחות תמונות. 8°. בראש השער: ואלאס ברוקוי, הרברט וינסטוק, שם המקור: Wallace Brockway; Herbert Weinstock: Men of music.

התכן: [א: מבאד עד בטהובן] 185 ע' — [ב: תקופת ואבר—ליסט. 162 ע' — מגולטון ברחולדי: ב, ע' 75-57.

action of ethylene dibromide... by Eugenia O. Lomucki. — תקציר דיסרטציה, ירושלים תשי"ז. בשכפול, המעטפת בדפוס.

1020 **אומנוף-חשמונאי, משה**. מורפולוגיה של בעלי החיים <חסרי חוליות ובעלי חוליות>... ערך וצייר משה אומנוף-חשמונאי. ירושלים, מפעל השכפול [של] הסתדרות הסטודנטים, תשי"ח. 448 ע'. 8°. מבוסס על הרצאותיהם של פרופ' [קרל] רייך... ופרופ' [גיאורג] האס... על חמר המעבדות המלחת הרצאות אלו, ועל הספר Parker & Haswell: Text-book of zoology. (מההקדמה). בשכפול.

1021 **אורן, רחל**. השפעת דרך ההדבקה על מידת האינטקציה של סלמונלות... ירושלים, תשס"ז. [2], 54, [3] דף. טבלאות. 2°. עם סכום, תכן ושער נוסף באנגלית: Influence of the route of infection on the infectivity of salmonella... by Rachel Oren. — דיסרטציה, ירושלים תשס"ז. בשכפול, המעטפת ועמודי ההקדשה בדפוס.

1022 **איוקס, טון סתרלנד (פרהרסט)**. צמיחה שכלית של ילדים קטנים. עברית: אורי רפ. [מרחביה], ספרית פועלים; (תלאביב, "הדפוס החדש", 1958), 411 ע'. 8°. (השכלה וחינוך). בראש השער: ס. איוקס. שם המקור: Susan Sutherland Isaacs (Fairhurst): Intellectual growth in young children.

1023 **אקצין, ב[נימין]** [Benjamin Akzin]. תורת המספרים; רשימות לפי הרצאותיו... מתפרסמות מבלי שנבדקו ע"י המרצה ושלא על אחריותו, בעריכת אליהו בן-ישראל — שלמה לוי, ירושלים, מפעל השכפול [של] הסתדרות הסטודנטים, תשי"ז. [4], 288 ע'. 8°. בשכפול.

1024 **אדרון, מיכאל**. קינטיקה של ריאקציות חימצון על ידי צריים <תפקידן של תרכובות בינים>... [ירושלים, תשי"ז]. [3], 8, [8] דף. 4°. עם תכן, סכום ושער נוסף באנגלית: Kinetics of oxidation reactions by Cerium... by Michael Ardon. — תקציר דיסרטציה, ירושלים תשי"ז. בשכפול.

1025 **ארצות הברית, שרות ההסברה**. חקרה לחלל. [תלאביב] (שרות ההסברה של ארצות הברית), חש"מ, [תשי"ח]. [16] ע', תמונות. 8°.

1026 **ארצות הברית, שרות ההסברה**. מכוא

- 1033 ברכיהו, מ[רדכי] Mordechai Brach-
[yahu]. פסיכולוגיה בלווית 11 ציורים. תל-אביב.
י. צ'צ'יק, (דפוס אבוקה) תשי"ח. [3], 99, ע' 8°.
- 1034 ברנזון, צבי [Zvi Berinson]. דיני
עבודה ובטוח סוציאלי; רשימות לפי הרצאותיו...
בעריכת שלמה לוי. [ירושלים] מפעל השכפול של הסתדרות הסטודנטים, תשי"ח. 112 ע' 8°. בשכפול. השוה
ק"ס ל"ב 150 מ"מ 824.
- 1035 גנוסר, ש[לוי] [Shalev Ginossar]. דיון
פילילי: רשימות לפי הרצאותיו... >מבלי שנבדקו
ע"י המרצה ושלא על אחריותו < בעריכת אדם קלינג.
[31]. ירושלים, "מפעל השכפול" [של] הסתדרות הסטודנטים,
טי"ח, תשי"ח. [1], 75; 170-76; 248-171, 32 ע' 8°.
- 1036 דבורצקי, אריה [Aryeh Dvoretzky].
מבוא לתורת ההסתברות לפי הרצאותיו...
ערון ע"י אורי גמזו. ירושלים, מפעל השכפול [של] הסתדרות הסטודנטים, תשי"ח. [2], 5, 308 ע' 8°. בשכפול.
פול. "לניסוח החומר ולסידורו אחראי העורך".
- 1037 דיאמנט, יהודה. חקירות על הוויסמינים
ופחמימות כחולדות מורעלות באמטין... [ירושלים,
תשי"ח]. [3], 14, [1], 11, 10, [3] דף, דיאגרמות, טבלאות. 2°.
עם סכום, חקן ושער נוסף באנגלית: - Studies on vita-
min and carbohydrate metabolism in emet-
line poisoned rats... by Jehuda Diamant
— תקציר דיסרטציה, ירושלים תשי"ח. בשכפול.
- 1038 הלוי, אברהם חיים. מחקרים במשק המים
של הספן. [ירושלים, תשי"ח 1957]. [3], 93, [6] דף, דיא-
גרמות, טבלאות. 2°. עם חקן, סכום ושער נוסף
באנגלית: - Studies on water relations of Gla-
diolus... by Abraham H. Halevy — דיסר-
טציה, ירושלים תשי"ח 1957. בשכפול, המעטפת בדפוס.
- 1039 הלפרין, חיים [Haim Halperin]. מדי-
ניות אגריט. לפי הרצאותיו... בעריכת שלום אפל-
בום. החומר נבדק על ידי המרצה, ירושלים, מפעל השכ-
פול [של] הסתדרות הסטודנטים, תשי"ח. [1], 112 ע' 8°.
לאות. 8°. בשכפול. בראש השער: האוניברסיטה העב-
רית — הפקולטה לחקלאות.
- 1040 הרנון, אליהו. דיני בוררות. רשימות
לפי תרגילים בהדרכת א. הרנון, בעריכת גדעון הולין.
- מתפרסמות ללא שנבדקו ע"י המרצה ושלא על אחריותו.
ירושלים, מפעל השכפול [של] הסתדרות הסטודנטים,
תשי"ח. [1], 92, 10 ע' 8°. בשכפול.
- 1041 וינברג, אריה. מעבר אנרגיה מן הממים
למומס בתמיסות פלואורסצנטיות... ירושלים, תשי"ח.
[7], 90, 111, [2] דף, טבלאות, ציורים. 4°. עם סכום
ושער נוסף באנגלית: - Energy transfer from sol-
vent to solute in fluorescent solutions... by
Arye Weinreb. — דיסרטציה, ירושלים תשי"ח.
בשכפול, המעטפת והשער בדפוס.
- 1042 טדסקי, גר [Guido Gad Tedeschi].
דיני גזיקין; לפי הרצאותיו... בשנת תשי"ח מת-
פרסמות בלי שנבדקו ע"י המרצה ושלא על אחריותו. בעי-
ריכת רביאלון רוגי. [31]. ירושלים, מפעל השכפול [של]
הסתדרות הסטודנטים, תשי"ח. [2], 96; 218-97; 379-220
ע' 8°. בשכפול.
- 1043 טדסקי, ג[ר] [Guido Gad Tedeschi].
מבוא לתורת המשפט. רשימות לפי הרצאותיו...
מתפרסמות בלא שנבדקו ע"י המרצה ושלא על אחריותו.
ערך אהרן ברק. ירושלים, מפעל השכפול [של] הסתדרות
הסטודנטים, תשי"ח. [6], 164 ע' 8°. בשכפול. מהדור
רה קודמת: ק"ס ל' 342.
- 1044 יפה, א. ב. (A. B. Yoffe). דו-שיח צר-
פתי; אישים ומגמות בספרות הצרפתית החדשה. מר-
חביה, ספרית פועלים; (תל-אביב), "הדפוס החדש",
1958. [1], 338 ע' 8°. (מדע לכל).
- החקן: דו-שיח צרפתי. תמורות ותמורות. מושג השי-
רה המודרנית. בעיות הרומן המודרני. הספרות המתקדמת.
פרוסט. זייד. מרטין דייגאר. א. פראנס. ר. רולן. דיהמל:
קלודל. ז. ר. בלוק. בארביס. סנט-אקזופרי. אלואר. ארא-
גון. סארטר וס. דה-בובואר. קאמי. ר. וואיאן.
- מסות אלה "חוברו בזמנים שונים, במשך שנים עשרה
השנים האחרונות", הן לשם פרסום בכתבי-עת ספרותיים,
הן במיוחד בשביל ספר זה. פרק א הוא הבהרת "המשמ-
עות וההסתעפויות" של רעיון "הדוקרים של זרמים שו-
נים" בספרות צרפת, ושאר הפרקים המחשת הרעיון הזה.
- 1045 ירון, ר[אובן]. משפט רומי. לפי הרצאו-
תיו... בעריכת יהודית פלאי. ירושלים, מפעל השכפול
[של] הסתדרות הסטודנטים, תשי"ח. [6], 146 דף. 2°.
- בשכפול.
- 1046 ירושלם. האוניברסיטה העברית. תפקול-

לוחית ההתפתחות. סרוונס: דון קישוט, מוליר: הקמצן. גי:
תה: פאוסט, סולסטוי: מלחמה ושלום, איבסן: פר-גינט.
304 ע'—[ב]: אורייסיה, איסכילוס: פרומתבס הכבול.
פושקין: ייבגני אוניגין. שילר: וילהלם טל. רסין: פורה.
באלוק: הקומדיה האנושית. טאגורי: הגן. 304 ע'.

לכל סופר מוקדשת מסה מפורטת, ואלה צורפה דוגמה
מן היצירה, בת עמודים אחדים בלבד, המלקט השתמש
בחרגומים קיימים.

1053 פושטר, א[שר] [Asher Poshter]. בורסה
וניירות ערך. (תלאביב) בנק לאומי לישראל בערבון מוג-
בל, (דפוס מל"ן) [תשי"ח]. 54, [2] ע', פקסימילים. 8°.

החבורת מבוססת על הרצאות בפני פקיד הבנק ובפני
תלמידי ביה"ס למשפט ולכלכלה. מוגשות בה לפקידים
הידועות הנחוצות לשם הדרכת הצבור בעניני השקעות
כספיות.

1054 פטנקין, דן [Don Patinkin]. מבווא
לכלכלה: סכום הרצאותיו... מהדורה חדשה על סמך
ההרצאות... בשנים תש"ו ותשי"ז. ערוכה בידי דוד
פינס... ירושלים, מפעל השכפול [של] הסתדרות הסטור-
דנטיס, תשי"ח. [1], 5, 214 ע', 8°. בשכפול. מהדורה
קודמת: קים ל"ב 31.

1055 פיאמנטה, משה. שימוש הומניסטי האס-
פקטים והדרכים בלהג הערבי הירושלמי... (חלק א"ב).
[ירושלים, תשי"ז]. [2], 19, 301, 302-601, 4, VII,
[2] דף 2°. עם סכום, תכן ושער נוסף באנגלית:
The use of tenses, aspects and moods in the
Arabic dialect of Jerusalem... by Moshe
Pia ment a. — דיסרטציה, ירושלים 1957. בכתב-
מכונה.

1056 פיאמנטה, משה. שימוש "יפעל" בלהג
הערבי הירושלמי... ירושלים, תשי"ח. [2], XVI, 133,
XVII, [2] דף 2°. עם סכום, תכן ושער נוסף באנגלית:
The use of the imperfect <without B> in
the Arabic dialect of Jerusalem... by Moshe
Pia ment a. — תקציר דיסרטציה, ירושלים תשי"ח.
בשכפול. ראתה הערך הקודם.

1057 פיטלסון, י[הודה] [Y. L. Feitelson].
כימיה סיסטמטית. לפי הרצאותיו... כפי שנושמו
ונערכו ע"י שלמה משיח, דוד מנס, אבנר אליצור, יאיר
קסטור. ירושלים, מפעל השכפול [של] הסתדרות הסטור-
דנטיס, תשי"ח. [1], 116, 25 ע', דיאגרמות, ציורים. 8°.
בשכפול. 26 הע' האחרונים: תרגילים.

טה למשפטים. עבודות במשפט מסחרי, מוגש
ע"י ועד [הלמידין] שנה ג', ירושלים, מפעל השכפול [של]
הסתדרות הסטודנטים, תשי"ז. [55] דף 2°. בשכפול.
לקט עבודות תלמידים על הנושאים שניתנו בשנת
תשי"ז במשפט מסחרי (דיני חברות). (מההקדמה). לכל
חבור פגישה מיוחדת.

1047 ישראל. משרד החקלאות. המחלקה להגנת
הצומח. המרים להגנת הצומח: חכשירים
המורשים למכירה בישראל. מאת המחלקה להגנת הצומח,
משרד החקלאות. תלאביב, "ספרית השדה", (דפוס "אי-
לון", תשי"ז). 44 ע'. 24: 34.

"מהדורה שניה ומתוקנת של המהדורה שפורסמה בשנת
1954. הטבלאות סודרו ורוכזו ע"י א. רסקין... הפרקים
על ערבוב תמרים ורעילות חכשירי הדברה נכתבו ע"י
ח'נין רזניק". (מהקדמת ג'רעון כהן).

1048 לוי, מילטון י. ג'ין. ה. זליגמן. סוד
החיים: כיצד אנו גולדים וכיצד אנו מתבגרים...
מאנגלית: אפרים קרליץ. תלאביב, "הדר", חש"מ, תשי"ח.
84 ע', תמונות. 8°. שם המקור: Milton I. Levin;
Jean H. Seligman: The wonder of life.

1049 לויצקי, י[עקב] [Jakob Levitzki].
אלגברה א'. לפי הרצאותיו... בעריכת עזריאל לוי.
"מהדורה שניה עם תיקונים והוספות". ירושלים, מפעל
השכפול [של] הסתדרות הסטודנטים, תשי"ז. [4], 3, [2],
215 ע'. 8°. בשכפול, השער והמעטפת בדפוס. מהדורה
א: ק"ס ל' 338.

1050 מראני, [אבישלום] [A. Marani]. גדולי
תעשייה. לפי הרצאותיו. ירושלים, מפעל השכפול [של]
הסתדרות הסטודנטים, תשי"ז. [1], 159 ע', ציורים. 8°.
בשכפול. בראש השער: הפקולטה לחקלאות.

1051 ניר, אהרן. הבדלים ברכווי טריסיום בט-
בע... (ירושלים, תשי"ז). [2], 29, [9] דף, דיאגרמות. 4°.
עם תכן, סכום ושער נוסף באנגלית: Variations in
tritium distribution in nature... by Aharon
Nir. — דיסרטציה, ירושלים, תשי"ז. בשכפול, המעטפת
בדפוס.

1052 פוירשטיין, אמיל [Emil Feuerstein].
שבעה סופרי מוסת... [א"ב]. תלאביב, "אודיס",
(דפוס "המרכז"), [תשי"ח]. תמונות. 8°. על שער כרך
[ב]: שבעה ספרי מופת.

התכן: [א]: הומרוס: איליאס. דאנסי: הקומדיה הא-

- 1058 פלוסר, ד[וד] [David Flusser]. עולם
של ימי הביניים. לפי הרצאותיו... בעריכת שמעון שטר-
בר — מיכאל יוהר. ירושלים, "מפעל השכפול" [של] הס'
תורות הסטודנטים, תשי"ז. [1], 3, 168 ע'. 8°. בראש
השער: לימודי יסוד — סוגיה ביהדות.
1059 פרומן, סנדר. מחקרים סינתטיים [1], ספק'
סריים וקינטיים על ω פלואוראצטופנון ותולדותיו...
[ירושלים, תשי"ז]. [3], 25, [7] דף. 4°. עם סכום ושער
נוסף באנגלית: Synthetic, spectroscopic and kinetic investigations with ω fluoroaceto-
phenone and its derivatives... by Sander
Vromen. — תקציר דיסרטציה, ירושלים תשי"ז.
במכונת-כתיבה.
1060 צירקין, ד[וד]; ק[ורט] מנדל [David]
Zirkin; Kurt Mendel. דפים לריבוי צמ'
חים... א: הנבט וזעים. [תל-אביב], הקיבוץ המאוחד,
חש"מ, תשי"ח. [2] ע', דיאגרמות, ציורים. 8°. עם
שער נוסף באנגלית. מורה דרך לבעלי משתלות.
1061 קליבנסקי, יאיר. סינתזה של הולדות
פחמימנים פוליציקליים ארומטיים מסיסות במים או בחומ'
צות מהולות לשם בדיקת פעילותן הקרצינוגנית... [יר'
שלים, תשי"ז]. [4], 13, [3] דף, ציורים. 4°. עם
סכום, תכן ושער נוסף באנגלית: Synthesis of poly-
cyclic aromatic hydrocarbons derivatives...
by Yair Klibansky. — תקציר דיסרטציה, יר'
שלים תשי"ז. 1956. בשכפול.
1062 ריבס, מרים; אילנה ברודצקי. מבוא
לגיאולוגיה לתלמידי הפקולטה למדעי הטבע <חק'
לאות, גיאוגרפיה, גיאולוגיה> שנה א'. ירושלים, "מפעל
השכפול" [של] הסתדרות הסטודנטים, תשי"ח. [3], 56,
[1] דף, ציורים. 2°. בשכפול.
1063 שץ, אולגה. אמנות דורנו; האמנות המו-
דנית לזרמיה. ירושלים, ר. מט, (דפוס למודי), תשי"ח.
[1], 131, [1] ע', תמונות על 48 לוחות. 8°. = ספרית
דני למדע סופולרי, 58.
התכן: האמנות עד למאה העשרים. המאה העשרים.
האמנות האמריקאית. זרמים שונים. הפיסול. — בכל פרק
תיאור כללי והערכה לכל אמן ואמן. בסוף הספר ביוגר-
פיות קצרות (ע' 119-93) וביבליוגרפיה (125-131). הופיע
לראשונה באה"ב Olga Schatz: Juval sings into
(the spring, Berkeley 1949) ומוגש כעת בעיבוד
חדש לגמרי.
- 1064 שריאר, אפרים (Efraim Schreier).
אמנות ותיאטרון. מיידיש: א.ד. שפיר. מבוא: ד.
ב. מלכין. תל-אביב, ספריה י.ל. פרץ, (דפוס "אורלי"),
1958. 118, [2] ע'. 8°. בראש השער: אפרים שרייער.
מהתכן: חנה רובינא (דיוקן): ע' 115-119.
תכנון המים לישראל בע"מ. פרסומים. עיין לעיל
מס' 874.
1065 Bodenheimer, Fritz; Swirski, E[lihu]. The Aphidoidea of the
Middle East. Jerusalem, The Weizmann
Science Press of Israel, (typ. Government
Press), 1957. 3 p.l., 278 p., illus., diagrs. 8°.
Cont.; General introduction. Ecology of
the Aphidoidea of the Middle East. Keys.
Systematic list. List of host plants. Biblio-
graphy (p. 353-370). Addenda. Index.
שאר דפוסי ישראל
1066 ארצות הברית. שרות ההסברה. "פיקוד
האוויר האסטרטגי", קו ההגנה הראשון של העולם החפשי.
[תל-אביב], (שרות ההסברה של ארצות-הברית), חש"מ,
[תשי"ח]. [16] ע', תמונות. 17, 24.
1067 ון-אמרונגן, [אדוארד] [Eduard van]
Amerongen. 133 מלכודות בפתיחות. (תל-אביב,
דפוס "מופת"), תשי"ט. 1958. 38, [1] ע', ציורים. 8°.
= ספרית "תורת השחמט", בעריכת מנשה צירניאק, א.
1068 יקותיאל, יוסף. דע את משחק הכדור-
רגל; חוקת המשחק, כפי שנקבעה ע"י התאחדות הכדור-
רגל האנגלית. מהדורה עברית: (יוסף) יקותיאל. תל-
אביב, י. ציציק, (דפוס מל"ן, הקד' תשי"ז). 47, [1] ע',
תמונות. 15, 23.
1069 פדואה, מ[איר] [Meir Padoa]. טפסים
— תכנון ופקות. (תל-אביב), המכון לפירון העבודה
והייצור, מחלקת ההדרכה, (1958). [2], 42, [1] ע', [11]
דפים של טפסים וטבלאות. [3] ע'. 8°. = חוברת הד'
רכה, 14. בהכפלה.
1070 מנדלבאום, א. א.; ר[פאל] פרסיץ
[Raphael Persitz]. תחרות אמנים בשחמט;
ירושלים — תל-אביב — חיפה, תשי"ב-1952. מהדורה שניה
מתוקנת ומורחבת. תל-אביב, "אמנות", (דפוס "תרבות"),
תשי"ח. 128 ע', תמונות. 8°. מהד' א: 1952.

ספרות עברית ומדע היהדות בחו"ל

ניריווק, ועד החנוך הארצי של המורחיה הפועל המזרחי בסיוע המחלקה התורנית של הסוכנות היהודית, תשי"ח.

98 ע' פורטרס. 8°.

התכן: הערכות. — ערכים: י.ז. פרישברג: תורה או לשון. ז. חומסקי: הספר הראשון ללמוד הלשון העברית על אדמת אמריקה. צ. שרשטיין: המורה העברי לספר סיני. ש.מ. בלומפלד: למחותו של החינוך היהודי באמריקה. ג.א. חורגין: חנוך מוסרי. — י. אלפנבין: לדמות דיוקנו של זאב חאלף פאהרילע. — ע. בן-עזרא: מדת עולה ויורד בתנ"ך. — א.ר. מלאכי: ביבליוגרפיה [של כתבי פרישברג] (ע' 86 ואילך).

1077 האוואנער לעבן. יובילי-אויסגאבע, 25 יאר האוואנער לעבן... 1932-1957. (Habana, 1958). 94, 34 ע' תמונות. 4°. יודית וספרדית, עם שער גוסף בספרדית: Un cuarto de siglo Vida haba... nera... — לרגל עשר שנים ל"האוואנער לעבן" יצא "אלמאנאך" בשנת תש"ד (ק"ס כ"א 102).

1078 *Between East and West*; essays dedicated to the memory of Béla Horowitz. Ed. by A[lexander] Altmann. London, East and West Library, 1958. 4 p. 1., 214 p., front. (port.). 8°.

Cont.: M. Papo: In Memoriam, M. Buber: Hasidism and modern man, S. H. Bergman: Hermann Cohen, N. N. Glatzer: Franz Kafka and the tree of knowledge, L. Simon: Ahad Ha-Am and the future of the Diaspora, N. Bentwich: The Hebrew University, a link between East and West, N. Wieder: The Dead Sea scrolls type of biblical exegesis among the Karaites, S. M. Stern: An unpublished poem by Abraham Ibn Ezra, J. Heller: Maimonides' theory of miracle, J. L. Teicher: An unidentified Hebrew incunabula, K. Wilhelm: An early 19th century Frankfurt benevolent society, D. Patterson: Moses Mendelssohn's concept of tolerance, A. Bein: Modern anti-Semitism and its place

עתונים

ראה גם להלן במדור "בתוך כתבי עת".

1071 יידיש לעבן; בולעטין פון דער געזעלשאפט פאר יידישע יישובים אין אמעריקע. ניו-יארק, 4°. תכניות ההופעה לא נזכרות. חברי המערכת: לייבל כהן, מינדל רינקעוויטש, טשארגע שעכטער. גל' 3: ינואר-פברואר 1958. 5 דף. בשכפול. התברה הג'ל שמה לה למטרה להקים יישובים יהודיים בארצות-הברית, על בסיס קואופרטיבי, פציפיסטי וצמחוני.

1072 די יידישע שטימע; ארגאן פון "מזרחי" הפועל המזרחי" פאר לאטיין-אמעריקע. בונענאס איירעס, תשי"ח, 2° גדול. תכניות ההופעה לא נזכרות. העורך: B. Stulbach. גל' 1: מנחם אבי. 7, [1] ע', פורטרטים. הע' האחרון בספרדית, עם הכותרת: Voz hebrea. בעצם זהו הבטאון של כל היהדות הדתית בארגנטינה. — עתון בשם Voz hebrea יצא גם בשנת 1929 בעיר רווריו שבארגנטינה.

1073 *Community*; to promote close co-operation among Jewish communities. Religion, education, culture. (Paris, Alliance Israélite Universelle — American Jewish Committee — Anglo-Jewish Association, 1958). 8°. תכניות ההופעה לא נזכרות. חוב' 1: ינואר 32 ע'.

1074 *Die Gemeinde*; offizielles Organ der Israelitischen Kultusgemeinde Wien, Wien, 1958, big 2°.

ירחון (?). האחראי: Rudolf Baumann. גל' 1: 21 בפברואר. 4 ע' — בטאון קהלת וינה באותו שם יצא כבר בחודש ספטמבר 1948 — דצמבר 1949 (ק"ס כ"ח 341).

1075 *The Indo-Israel Review*. (Bombay, Shellim Samuel for the Bombay Zionist Association), 1958, 8°.

תכניות ההופעה לא נזכרות. חוב' 1: יולי 15, [1] ע', תמונות.

קבצים

1076 ספר זכרון לישראל [זאב] פרישברג. נערך: על ידי י.ג. אדלר, ישראל אלפנבין, יצחק מרגלית.

מדיה של פאוליריוסובה, גם על תרגומי המקרא של הירושלמי ופירושו (320-318, 309/10).

1081 Otten, Karl, ed. *Ahnung und Aufbruch; expressionistische Prosa*. (Darmstadt), H. Luchterhand, (c1957). 567 p. 8°.

בין הסופרים המופיעים באנתולוגיה זו גדול מספר היהודים: 21 מתוך 51.

ביבליוגרפיה ותולדות חכמת ישראל

1082 מולכו, מיכאל [ש.] [Michael Molho]. ספרים עבריים עתיקים וספרי לאדיו; שארית הפליטה מספרית שנשרדה בשאלוניקי בשנת 1941 בידי הגרמנים. Buenos Aires, המחבר, (דפוס J. Kaufman, 1957). 22, [1] ע', 8°.

עברית: מס' 561; לאדיו: מס' 223-57. הרוב דפוס שאלוניקי. רשומים גם כתבייד עבריים (בעיקר שטרות), הרכה, חוברות של פיוטים (קונפלאס), דרשות ותקנות בלאדיו.

1083 (Fuks, L[ajb]). *Bibliotheca Rosenthaliana*. Amsterdam, Bibliothèque de l'Université, (1958). [24] p., facsim. 4°.

קטלוג של תערוכת כתבי יד וספרים יקרים, שנערכה לכבוד ביקור נשיא מדינת ישראל בספריה ב־16 ביולי 1958. בצירוף סקירה על תולדות הספריה ומאמר על גלגולי טופס אחד של מחזור רומי, סונצ'ינו קולמג'ורי 1486, שהגיע לידי אנוסים בספרד.

1084 Geyer, Arthur. *A magyarországi fasizmus zsidóüldözésének bibliográfiája*, 1945-1958. Az előszót írta Scheiber Sándor. Budapest, (a Magyar Israeliták Országos Kepviselőtársaságának kiadása), 1958. 167, [1] p. 8°.

ביבליוגרפיה של רדיפת היהודים ע"י הפשיזם ההונגרי. — "זה למעלה מעשר שנים העליתי את התכנית, לחקור אחרי כל המסמכים על שואת יהדות הונגריה ולכתוב את כל קורותיה ע"פ מסמכים מהימנים... הפרסום הראשון הוא ביבליוגרפיה זו, המשמשת יסוד ועזר לעבודות הבאות. המחבר, חניך בית המדרש לרבנים בבודפשט... הוזמן בשנת 1954 מטעם הספריה של מוסדו להכין ביבליוגרפיה זו. היא מכילה חלק מהחומר שכונס על ידו. פרט ל־154 מחקרים היסטוריים, 90 יצירות מתוך הספרות היפה ו־10 יצירות אמנותיות, שהופיעו בשנים

in the history of the Jewish question. A. Altman: Franz Rosenzweig on history.

ב. הורוביץ (1898-1955) יסד וניהל את בית ההוצאה "פידון" בווינה, אח"כ בלונדון, ואת ההוצאה "East and West Library".

1079 *Lexikon für Theologie und Kirche*, begründet von Michael Buchberger. 2. völlig neu bearb. Aufl., hrsg. von Josef Höfer und Karl Rahner. Bd. 2: Barontus bis Cölestiner. Freiburg, Herder, 1958. 8 p. 1., 1256 col., maps, pls. 4°.

כמו בכרך הקודם (ק"ס ל־449 שם גם תאור) כן נדונים כאן ענינים מקראיים במסגרת ערכים כלליים כגון Berufung, Beschneidung, Biblische Ethik, — Geographie, — Theologie, Bund רבים היסטוריים וביאוגרפיים. עצמאיים ועצורים. לשטח מבוא המקרא מוקדשים מאמרים על דפוס המקרא על כתבי היד (עם לוחות), על הבקורת, הנוסח והתרגומים. על היהדות שלאחר המקרא כמעט ואין ערכים, והמועטים שישנם הם בני שורות אחדות בלבד, חוץ מהערך Böser Trieb, "בזכר", למשל, חסר. עורך מדור היה דות הוא, כמו בכרך א. ק. שוברס, וינה.

1080 Lietzmann, Hans. *Kleine Schriften*. Hrsg. von Kurt Aland. I: Studien zur spätantiken Religionsgeschichte, Berlin, Akademie-Verlag, 1958. X, 468, [1] p., XV pls. (incl. facsim.). 8°.

Part. cont.: Der Weltheiland (p. 25-62). Zur altchristlichen Verfassungsgeschichte (141-185). Hieronymus (305-325). Ein Psalterfragment der Jenaer Papyrussammlung (410-419). Zur Datierung der Josuarolle (430-436). Jüdisch-griechische Inschriften aus Tell el Yehudie (437-445).

במאמר הנוכח ראשונה מדובר על מקורות של האקלוגה הרביעית לוירגיל (ע' 26 ואילך) ועל הרעיון המשיחי בישאל הקדומה ודוגמאותיו במדבר (42/3); במאמר השני על מוסד "הוקנים" בחינת ראשי קהלות בא"י ובגולה (165-159); במאמר השלישי, הוא הערך מן האנציקלון

ביו י"ש כאן 1063 (ביניהם 1044 — במקום 14 — מאמרים בעתונים, מסודרים לפי זמנם). במקום 64 מכתבים יש כאן 147 ממנו, 357 אליו ו-44 מאשתו ואליה; ובמקום 24 ספרים ומאמרים נבחרים על הם נרשמים עכשיו 31. על כל אלה נוספו 241 כתבי יד של הס' 28 מסמכים שונים הקשורים בו. — תרגומי המאמרים של הס' לעברית, שנכללו בביבליוגרפיה של 1951 הושמטו כאן. רשימה זו פורסמה מקודם בתוך Bulletin of the International Institute of Social History, 1954 (ק"ס ל' 79), וכעת הוכנסו בה תוספות (500 ערכים) ושנויים.

מדע המקרא

כולל מגלות מדבר יהודה.

1088 **Bible and N.T. Selections.** What the Bible says, compiled by Frank S[pencer] Mead. (Westwood, N.J.), F. H. Revell, (c1958). 128 p. 8°.

לקוטים של פרקים ופסוקים מתאימים למצבי חיים שונים.

1089 **Bible, tr. German.** Das Alte Testament deutsch. Neues Göttinger Bibelwerk... hrsg. von Volkmar Hertrich und Artur Weiser. Teilband 24: Das Buch der zwölf Kleinen Propheten, I: (Die Propheten Hosea, Joel, Amos, Obadja, Jona, Micha. Übersetzt und erklärt von Artur Weiser). 2., neubearb. Aufl. Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 1956. 289 p. 8°.

מהר"א של חלק זה: ק"ס כ"ו 324. חלקים אחרים ר' ק"ס ל"א 452.

1090 **Bible, tr. German.** Biblischer Kommentar. Altes Testament. In Verbindung mit Karl Elliger, Kurt Galling [u.a.] hrsg. von Martin Noth. Bd. 13; 15. Neukirchen, Kreis Moers, Buchhandlung des Erziehungsvereins, (c1958). 4°.

Cont.: Bd. 13; Ezechiel [14.-18. von] Walter Zimmerli. 321-400 p. — 15; Psalmen [9/10-42/3 von] Hans-Joachim Kraus. 81-320 p.

חלקים אחרים: ק"ס ל"ב 291/2 (שם גם ציון לסדרה). ל"א 314.

1945-1958, מובאים כאן אך ורק אותם ערכים ומאמרים מתוך קבצים, כתבי עת והעתונות, היכולים להחשב כח" קירות מדעיות... נעדרות ממנה אותן היצירות שנכתבו בהונגריה או בלשון אחרת ושהופיעו מחוץ להונגריה. ביבליוגרפיה זו שונה מאחרות בואת שהמחבר צרף לעצם רשום הערכים תמציות של חכנו. בזה הוא גותן גם לחוקר הרחוק ממקור החומר למצוא בנקל את הדרוש לו. לשם כך הרבה גם במפתחות. נוסף לכך העביר המחבר כל נתון תחת שבת הבקרת וציין את ערכו ההיסטורי. (מהקדמתו של א. שיבר).

1085 **John Rylands Library, Manchester.** Catalogue of an exhibition of Hebrew manuscripts and printed books together with other items of Jewish interest. MCMLVIII... Manchester, Manchester University Press, 1958. 28 p., front., 16 facsim. הקטלוג מכיל תאור קצר של כל המוצגים (73). 8°.

1086 **Lancaster, Joan C[adogan].** Bibliography of historical works issued in the United Kingdom 1946-1956, compiled for the Sixth Anglo-American conference of historians... [London], University of London, Institute of Historical Research, 1957, XXII, 388 p. 8°.

ביבליוגרפיה זו רשומים, לפי הענינים, 7382 ספרים וחבורות בשטח ההיסטוריה במובן הרחב ביותר. פרקים מיוחדים על היהודים בעבר ובהווה, ע' 25-29 (כ"ס 100 ער' כ"ס), ועל איי וסוריה. ע' 281/2 (ערכים אחדים). השל' מות: מס' 7199, 7200, 7366. חוקר היהדות ימצא ענין גם בפרסומים אחרים הרשומים בשאר המחלקות, כגון מס' 10, 292, 300, 335, 425, 5989, 7205.

1087 **Silberner, Edmund.** The works of Moses Hess; an inventory of his signed and anonymous publications, manuscripts, and correspondence. Leiden, E. J. Brill, 1958, XVII, [1], 125, [1] p. 8°.

בראש השער: Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Amsterdam

המחבר, המקדיש את מרבית מחקריו למשה הס, פרסם כבר בשנת 1951 בהכפלה ביבליוגרפיה בקורתית עליו (ק"ס כ"ח 344). אך בעוד שהיו שם 307 ערכים של כת'

The Dead Sea scrolls רונות, מאז הופעת ספרו הקודם (ק"ס ל"א 320, תרגום גרמני ק"ס ל"ג 46, צרפתי שם 172, איטלקי בערך הבא), מביא את השקפות החוקרים על פרטים רבים ומעמיד למולן את דעותיו הוא. למרות הויכוח המדעי, המכון במיוחד נגד שונפילד, רות, טייכר, דל מדיקו, וזה המחבר לשוחת להוצאתו צורת סיכום מקיף, הכולל את כל הבעיות והמובן גם לרבים. התרגומים מכילים טכסטים שנודעו רק לאחרונה כגון המגלה החיצונית לב ראשית, הפשרים לבראשית, וביאים ותהלים ועוד. ביבליו-גרפיה: ע' 424-411. תרגום גרמני ר' בערך הקודם.

1097 Burrows, Millar. Prima di Cristo; la scoperta dei rotoli del mar morto. (Traduzione... Adriana Dell'Orto). (2a ed.). Milano, Feltrinelli, (1958), 430 p., 31, facsim., map, pls. 8°. = I fatti e le idee, 3.

על המקור ותרגומים אחרים ר' בהערה לערך הקודם.

1098 Dodd, C[harles] H[arold]. The authority of the Bible. London, Nisbet, (1955). XIX, 310 p. 8°. (The Library of constructive theology).

מהר"ט; דפוס צלום. יצא לראשונה 1928. — לכות המחייב של הביבליה יש תוקף גם בזמן הזה, זמן של בקורת רציונליסטית, שהרי "דבר ה'" הוא בנוגע למקרא, כוח החיוב מושתת על סמכותם של הנביאים, שהיו יחידים סגולה בעלי "השראה" ויוצרים גאונים בתחום הדת בזכות השראה זו. תופעת הנבואה מוסברת מתוך תפיסה זו, בנגוד להסברים פסיכולוגיים, ולנבואה מיוחסת כאן יצירת דת המקרא, ובעקבותיה כל התרבות הדתית של ישראל הקדומה: החוק הוא המוסד החיצוני והמסגרת לחיים החברתיים שנטבעו בידיהם, ספרות התהלים היא אוצר החסידות האישית שלהם כפי שקבל אותה הצבור, ובספרות החכמה מתגלמת תורת המוסר שלהם. (ע' 190-1).

1099 Dodd, C[harles] H[arold]. La Bible aujourd'hui... Traduit par Francis Ledoux. Tournai, Casterman, 1957, 171 p., 11. 8°. (Bible et vie chrétienne).

בית הוצאה קתולית מגיש כאן הרצאותיו של איש הכנסייה האנגליקנית על מהות הביבליה ומשמעותה למש"כיל של ימינו. בהרצאות אלו מזוהה אמונה עם גישה בקורתית-היסטורית. בין השאר מדובר בפרק על המקרא.

1091 Bible. tr. German. Die Botschaft des Alten Testaments; Erläuterungen alttestamentlicher Schriften. Bd. 23/I: Das Buch des Ringens Gottes um seine Kirche; (der Prophet Amos, Übersetzt und ausgelegt von Hellmuth Frey). Stuttgart, Calwer Verlag, (1958), 202 p. 8°.

ביבליוגרפיה נבחרת: ע' 201/2. — חלקים אחרים של הסדרה ר' ק"ס ל"ג 171 (שם גם תאור), 452.

1092 Bible. Later prophets. Bücher der Kündung. Verdeutsch von Martin Buber gemeinsam mit Franz Rosenzweig. (Neubearb. Ausg.). Köln, J. Hegner, (1958). 778 p. 8°. תרגום התורה בהוצאה זו: ק"ס ל"א 76.

1093 Bible. Proverbs. Der achmimische Proverbientext nach Ms. Berol. orient. oct. 987. Teil I: Text und Rekonstruktion der sahidischen Vorlage, von Alexander Böhlig. Mit einem Beitrag von Hugo Ibscher. München, R. Lerche, 1958, XXVII, 161 p. 8°. = Studien zur Erforschung des christlichen Aegyptens, 3.

עמוד מול עמוד נדפסים, בהכפלה, הנוסח הקופטי האחד מימי ומקורו, הוא לדעת המחיר נוסח קופטיס-היד, כפי ששוחזר כאן מתוך נוסחים סהידיים שונים. כה"י, קובץ של פפירוס, הוא מן המאה ה' או ה"ר.

1094 Blair, J. Allen. Living reliantly; a devotional study of the 23rd Psalm. New York, Loizeaux, 1958, 125 p. 8°.

1095 Burrows, Millar. Mehr Klarheit über die Schriftrollen; neue Rollen und neue Deutungen nebst Übersetzung wichtiger jüngst entdeckter Texte. (Übertragen von Friedrich Cornelius). München, C. H. Beck, 1958, VIII, 375 p., plan. 8°. המקור ר' בערך הבא.

1096 Burrows, Millar. More light on the Dead Sea scrolls; new scrolls and new interpretations, with translations of important recent discoveries. New York, Viking Press, 1958, XIII, 434 p., front. (col. map), 8°.

המחבר מגיש סקירה על תוצאות המחקר בשנים האחר

בחלק השני של „מדריך“ זה (ע' 197'39) ניתנת בידי פרקים סקירה על „הרקע העברי של דת הנצרות“. סקירה זו מקיפה את ההיסטוריה הפוליטית, אך ביחוד את הדתות והספרותיות של ישראל מתקופת האבות עד למקבים, ומשולבים בתוכה הבאות רבות של טסקאות מספרי המקרא, ביחוד מספרי הנביאים; בסוף כל פרק „הצעות לקריאה נוספת“, היינו בעיקר קטעים מספרי סכום. בחלק השלישי, „ראשית הנצרות“ (370'201) פרקים על היהדות ועל ספרותה בתקופת הברית החדשה (230'211). ביבליוגרפיה (לספר כולו): ע' 497'489.

1104 Galbiati, Enrico. La struttura letteraria dell'Esodo; contributo allo studio dei criteri stilistici dell'A.T. e della composizione del Pentateuco. [Roma], Edizioni Paoline, (1956). 325 p., 11., [4] p., 11. 8°.

= Scrinium theologicum, 3.
עבודת סיום ב־ Pontificio Istituto Biblico, רומא, משנת 1954.

המחבר טוען, שלמרות השוני הרב בין הסוגים הספרותיים שבשם שמות (ספור, חוקה, תיאור כלי קודש, פירוש ריטואלי) קיים איזה שהוא „הגיון“ באופן צירוף החלקים, בין שהוא מעשה מחבר בין שהוא מעשה עורך. ניכרת בגישתו הסתייגות בקורתית כלפי תורת התעודות ותורת המקורות, לטובת הנחת אחדות הספר.

במבוא כללי (ע' 89'15) על „קני המידה האמנותיים של הפרווה הסיפורית במרחב הקדמון“ ניתנת תחלה סקירה בקורתית על תוצאות חקירת צורות הפרווה המקראית וחוקותיה. המחבר מתאר את כללי הסגנון (Canoni „stilistici“) למיניהם (כגון דיכטומיה, נוסחאות קבע, סימטריה, הקבלה, כיאסמוס וכו'), בוחן ומוכיח את חלוקתם על הספרות המקראית בכללה וגם על תעודות מצרי, יוון, חתיות ואוגריתיות. מכאן הוא עובר לדון בסימנים שמות. לאחר סיכום בקורת של תוצאות המחקר החדש לזרמיו הוא מנתח ראשית (249'93) את הסיפורים שבספר יתרו מפורט (המכות, ססח מצרים, קריעת ים סוף, פרשת המן וכו'). ניתוח זה נעשה לאור חוקי הסגנון והמבנה הסיפורי הגיוניים במבוא. הם מתגלים גם כאן ומשמשים לפתרון בעיות שבהן נתקלה האסכולה הביקורתית. חלק שני יותר קצר של החקירה (298'253) דן בחלקים הבלתי ספרותיים (עשרת הדברות, סי' הברית, המשכן וכליו).

בפרקי סכום (320'299) דן המחבר באחדות הספר ומנסה להגדירו כמיצג סוג ספרותי מיוחד, בהשוואה את

ע' 70'41, על כמה עיקרים של דת המקרא: בחירת אברהם, יציאת מצרים, דת הנביאים, תפיסת ההיסטוריה. — שם המקור: The Bible to-day.

1100 Drijvers, P[ius]. Les Psaumes; genres littéraires et thèmes doctrinaux; traduit du néerlandais. Paris, Editions du Cerf, 1958. 221 p., 31. 8°. = Lectio divina, 21.

המחבר מפתח את חקירותיו של גונגל ובית מדרשו ומעביר אותן אל תוך תחומי החיים הקהילתי, שהרי מגמתו היא להביא את המאמין לידי הבנה יותר עמוקה של תפישותיו, וזו אי אפשר היום אלא על בסיס מדעי, לכן הוא מוותר על פרוש פרטים אלא הוא מעונין להבליט את הקיום הכלליים והחשובים של מבנה המזמורים ושל חכמם. בפרקי ההקדמה מוסברים התהוות אסופת התהלים, סגנונם וסוגיהם הספרותיים בכלל; עיקר הספר מכיל סדרת פרקים, אחד לכל אחד מהסוגים הללו. מדובר בהם ראשונה על „מקומו בחיים“ של הסוג, וכאן ניתנת תשומת לב לתחום הפולחן הקדום שממנו צמחו מזמורים; אחר־כך מנתח המחבר את המבנה האופייני לכל סוג ועומד על הרעיונות הדתיים שמצאו בו ביטוי. אלה הם לדבריו לא סגולת המזמורים בלבד אלא נחלת המקרא בכללו. בקשר זה מדובר גם על משמעות התהלים כתפלה הנוצרית ואף מוכנסים הסברים כריסטולוגיים. בנוסף רשימת המזמורים לסוגיהם ורשימת מבניהם של כל אחד מהם. — שם המקור: Over de Psalmen.

1101 Ecclesiasticus. Der Brunnen der Weisheit; Worte aus Jesus Sirach und der Weisheit Salomo. Wuppertal-Barmen, J. Kiefel, 1958. 47, [1] p. 8°. (Im Lebensreigen). לקוטים.

1102 Eisenberg, Azriel. El gran descubrimiento. (Traducción de Rebeca Trabb). Buenos Aires, Editorial Israel, 1958. 5718. 118 p., 11., front. 8°. = Biblioteca Israel; ediciones judías en castellano, 52.

פרשת גילוי המגלות מדבר יהודה, בצורה ספורית. שם המקור: The great discovery.

1103 Eller, Meredith F[reeman]. The beginnings of the Christian religion; a guide to the history and literature of Judaism and Christianity. New York, Bookman Associates, (c1958). 518 p. 8°.

<chapter 1-25>... (Chicago, Department of Photoduplication, University of Chicago Library), [1957], [3], 177 l. — Diss. Northwestern University, Evanston, 1950.

מיקרופילם מכתב-מכונה.

1110 Heaton, E[ric] W[illiam]. Het dagelijks leven in de tijd van het Oude Testament. Geïllustreerd met 30 foto's en 30 tekeningen van Marjorie Quennell. [Transl. by J. F. Kliphuis]. Baarn, Bosch & Keuning, [1958], 223 p., map, 8°. (Bibliotheek van boeken bij de Bijbel).

המקור, Everyday life in Old Testament times. ק"ס ל"ב 427; תרגום גרמני: ק"ס ל"א 454.

1111 Hooke, S[amuel] H[enry], ed. Myth, ritual, and kingship; essays on the theory and practice of kingship in the ancient Near East and in Israel, Oxford, Clarendon Press, 1958, XI, 308 p. 8°.

Part, cont.: G. Widengren: Early Hebrew myths and their interpretation (p. 149-203). A. R. Johnson: Hebrew conceptions of kingship (204-235). H. H. Rowley: Ritual and the Hebrew prophets (236-260).

1112 Kroeker, Jakob. Die erste Schöpfung, ihr Fall und ihre Wiederherstellung. Noah und das damalige Weltgericht. 3., durchges. Aufl. Giessen, Brunnen-Verlag, (c1958), 352 p. 8°. = [Jakob Kroeker:] Das Lebendige Wort, 1.

חלקים אחרים בסדרה: ק"ס ל"ב 317 (שם גם ציון על הסדרה ומגמתה) ולעיל 42.

1113 Leaney, A[lfred] R[obert] C[lare]; R. P. C. Hanson; J[acob] Posen. A guide to the Scrolls; Nottingham studies on the Qumran discoveries. London, SCM Press, (1958), 128 p. 8°.

חמש הרצאות המשמשות מבוא ראשון למגלות, לכת מדבר יהודה ולבעיות הקשורות בהן: זהו הכת ויחסיה לברית החדשה, בראש הספר לוחזמים וסכום הוהויים השונים שהוצעו עד כה.

הרכבו המיוחד לאופן עריכתו של חומר סיפורי וחומר חוקי בחבורים חתיים ובכתובות מסופוטמיות. הרכב מיוחד זה נראה, לעינינו מלאכותי, זר ובלתי אורגני (319), אך הוא קיים, ועל כן הוא מצדיק את הנחת "אח" דותו היחסית של הספר, ולא זו בלבד, אלא ניכרת המבנה להבליט את נקודת המוקד של הספר (מתן תורה).

1105 Gelin, Albert. Die Botschaft des Heils im Alten Testament. (Übertragung... Eleonore Beck). Düsseldorf, Patmos-Verlag, (1957), 107, [1] p. 8°.

המקור, Les idées maîtresses de l'Ancien Testament. ק"ס כ"ט 57.

1106 Gese, Hartmut. Der Verfassungsentwurf des Ezechiel <Kap. 40-48> traditionsgeschichtlich untersucht. Tübingen, J. C. B. Mohr, 1957, VIII, 192 p., plans, 8°.

= Beiträge zur historischen Theologie, 25. הניתוח הבקריטי-ספרותי מביא לידי התוצאה, כי אפשר ליחס את החומר לשתי שכבות, בהתאם לתפקידים ולהישיבות המיוחדים בו לנושא או לבני צדוק. מתוך ניתוח זה מנסה המחבר להסיק מסקנות גם ביחס לתמורות שחלו במוסר הנושא. החלק השני של החבור דן בבקורת הנחיות הארכיאולוגיות-אדריכליים במסורות השונות של הטקסט. — ביבליוגרפיה: ע' 191'188.

1107 Graham, James R[obert]. A philosophy of Scripture <Cosmology>. v. 1: A connected commentary on the Book of Genesis. Butler, Ind., Highley Press, (c1955), 333 p. 8°.

פרוש דתי ונצרי, המחבר מיסיונר בסין. 1108 Halley, Henry H[ampton]. Bible handbook <formerly called "Pocket Bible handbook">; an abbreviated Bible commentary... (21st ed., revised). Chicago, Ill., H. H. Halley, (1958), 956 p., illus., maps, 8°. ספר שמוש לצבור הרחב ביותר. מכיל ידיעות קצרות בצורה אנציקלופדית גם על המקרא ורקעו וסכום המצוי של תכני הספרים המקראיים עם הערות ארכיאולוגיות והיסטוריות (ע' 345'58). המהדורה הראשונה יצאה 1924, ומאז נדפסו כמיליון טקסים.

1109 Hastoupis, Athanasius Panos. The Septuagint text of the Book of Jeremiah

1120 Nütscher, Friedrich. Gotteswege und Menschenwege in der Bibel und in Qumran. Bonn, P. Hanstein, 1958. 133 p. 8°.

= Bonner biblische Beiträge, 15.

מוסכרים מקומות רבים במקרא, בכתבי קומראן ובברית החדשה, שבהם מופיעים בטוים כגון "דרך", "הליכה" ובטוים נרדפים או קרובים להם. מתבררת העברת המש' משעות מן המובן המוחשי למובן המוסרי המופשט, ונשאלת השאלה, מה הן ההשקפות הדתיות הכרוכות בשמוש' השונוות הללו, ואם יש בהן שיטה אחידה של חשיבה ותהליך של התפתחות.

1121 Oswald, Pierre. Le livre de Daniel. Neuchâtel, Delachaux & Niestlé, (1957). 81 p., 11. 8°. [Collection "La Bible ouverte"].

הסברים ועיונים עממיים.

1122 Renkens, H. Israëls visie op het verleden; over Genesis 1-3. (3de druk). Tiel, Lannoo, (1958). 247 p. 8°. (Collectie Woord en beleving).

חזונו של ישראל על העבר. ביבליוגרפיה: ע' 246/7.

1123 Ridout, S[amuel]. The Book of Job. New York, Loizeaux Brothers, (1958). 264 p. 8°. מסביר את מהלך הכוח והרעיונות השונים המובאים בו, זה אחר זה, לעתים בדרך דרשה ומתוך מפרוה רחבה. נדפס מחדש לפי הוצאת 1919.

1124 Scharbert, Josef. Solidarität in Segen und Fluch im Alten Testament und in seiner Umwelt. Bd. 1: Väterfluch und Väterseggen. Bonn, P. Hanstein, 1958. XIII, 293 p. 8°. = Bonner biblische Beiträge, 14.

עבודת גמר בפקולטה לתאולוגיה קתולית בבון (1957). עם ביבליוגרפיה עשירה בהערות. מגמתה לתרום לבירור הבעיה "צבור ופרס בתנ"ך". אחרי סקירת הבעיה אצל עמי המזרח העתיק (ע' 24'71) ואצל הבדחים בימינו (72'112) בודק המחבר את כל המקורות התנכיים הנוגעים בענין (113'248). מסקנותיו הן שבתוך המסגרת של הסר' לידרנית המשפחתית ניכר מקום נרחב לאחריות כל נפש אדם (249'277). — כרך ב' על היחס בין המתחכים (מל' כים, כהנים, נביאים וכו') לעם נמצא בהכנה, וכרך ג' על הסולידריות בין העם כולו לבין הפרטים השייכים לו — בתכנית.

1114 Michaeli, Frank. Le livre de la Genèse <chapitres 1 à 11>. Neuchâtel, Delachaux & Niestlé, (1957). 109 p., 11. 8°.

(Collection "La Bible ouverte").

הסברים קצרים, עניינים, דתיים ותאולוגיים, בלשון מובנת לרבים.

1115 Morton, H[enry] V[ollam]. Women of the Bible... Illustrated with a full-color frontispiece and eighteen portraits by famous old masters. New York, Dodd, Mead & Co., 1956. VIII p., 11., 204 p. 8°.

1116 Neuberger, Frank J. Ugaritic and the Book of Isaia. [Baltimore], (Johns Hopkins University, Illustration Division), [1958]. 22, [1] l. — Diss. Johns Hopkins University, 1950. מיקרופילם מכתבי-מכונה.

1117 Newgass, Edgar. An outline of Anglo-American Bible history. London, B. T. Batsford, (1958). 56 p., 17 facsim. incl. front. on 9 l. 4°.

תאור מרוכז של תולדות תרגומי הביבליה ושל הדפסתם באנגליה ובאח"ב. בנוסף סינופסיס של שני קטעים מן המקרא ומן הברית החדשה. הפקסימילים מראים דפים ושערים מתוך הוצאות חשובות של הביבליה.

1118 Nicolussi, Johann. Gott im Alten Testament. Innsbruck, F. Rauch, 1957. 390 p. 8°. = [Nicolussi, Johann:] Meine Gedanken sind nicht eure Gedanken, T. 2.

סקירה על המקרא בחינת תולדות חסדי ה' בנישה קת' לית ובסגנון עממי. תוך פולמוס נגד הרציונליזם של ו. קלר בספרו Und die Bibel hat doch recht (עברית: "התנ"ך כהיסטוריה"; ק"ס ל"ג 275). השוהה ק"ס ל"ג 460 מס' 2437.

1119 Noerdlinger, Henry S. Moses und Ägypten; die wissenschaftlichen Grundlagen des Films Die zehn Gebote... (Aus dem Amerikanischen von Kamilla Knopf). Los Angeles, University of Southern California Press, (c1957). [IX], 197 p., pls. 8°.

חמרים היסטוריים וארכיאולוגיים מוקפים לשם הכנת הצילום והתאורה של הסרט. המקור: ק"ס ל"ב 464.

1131 Warfield, B[enjamin] B[reckinridge]. Biblical foundations. London, Tyn-dale Press, (1958). 350 p. 8°. (Selected theological studies).

קובץ מאמרים, כנראה דפוס צלום. במאמר הראשון, "הרעיון המקראי של ההתגלות", ובאחרון, "אמונה", ימצא ענין חוקר התנ"ך, ובמאמר "פרידיסטיציזם" אף חוקר היהדות. הראשון נכתב בשנת 1915 ל-International Standard Bible Encyclopaedia, שנים האחרים ל-Hasting's Dictionary of the Bible.

1132 Watts, John D. W. Vision and proph-ecy in Amos. 1955, faculty lectures, Bap-tist Theological Seminary Rüschlikon/ZH, Switzerland. Leiden, E. J. Brill, 1958. VIII, 89, [1] p. 8°.

המחבר מספל בארבעה נושאים עיקריים: (א) אישיותו של עמוס, מוצאו והדרך המיוחדת של נבואתו. — (ב) הצורות הספרותיות השונות של גאון וחזון, יחסם לעניינים ביוגרפיים, וההשערה של מיוזג שני אספים בספר עמוס. — (ג) ההימנון ששרידים ממנו נמצאים בפרקים ה, יב"ג; ה, ו"ט; ט, ה"ו. "מקומו בחיים" ויחסו לפולחן. — (ד) יום ה', הוא היום שבו מתגשמים בהיסטוריה הרעיונית שמוצאו ביטוי בפולחן. — ההרצאה מלווה תיעוד עשיר, כולל ביבליוגרפיה.

1133 White, K[enneth] Owen. Studies in Hosea; God's incomparable love. Nashville, Tenn., Convention Press, (c1957). XIV, 142 p. 8°.

1134 Wolff-Windegg, Philipp. Die Ge-krönten; Sinn und Sinnbilder des Königtums. Stuttgart, E. Klett, (c1958). 376 p., illus., pls. 8°. על דוד ושלמה ר"ע '90-87.

ברית חדשה

1135 Baldwin, A[lfred]. Graham. The drama of our religion. New York, Oxford University Press, (1956). X, 253 p., geneal. tab. 8°.

מיועד להלמדיי בתי הספר התיכוניים ולחנך הדתי במשפחה... מכיל סקירה על התפתחותה של דת ישראל עד זמנו של ישו. כתוב ברוח הנצרות הליברלית ובקרת המקרא. הופיע לראשונה בשנת 1939.

1125 Schultz, Samuel Jacob. The differ-ences between the Masoretic and Septua-gint texts of Deuteronomy... [Cambridge, Mass.], (Harvard College Library), [1958]. [3], VIII, 128 l. — Diss. Harvard Divinity School, 1948. מיקרופילם מכתב-מכונה.

1126 Schumacher, Heinz, ed. Die Namen der Bibel und ihre Bedeutung im Deutschen. Nach Deutungen von Th. Burgstahler und George Kahn und unter Vergleich von Wör-terbüchern, Konkordanzen und älteren Na-mensbüchern zusammengestellt und hrsg. von Heinz Schumacher. Stuttgart, Paulus-Verlag K. Geyer, 1958. 224 p. 8°.

לקורא הדיוט. כולל שמות אנשים ושמות גאוגרפיים, הרגומם ואף את הגמטריה שלהם. במבוא מדובר על דרכי יצירת השמות העבריים עם Nestle, Olshausen, אך לא מצאנו זכר לספרו של Noth, Die israelitl-schen Personennamen etc., 1928.

1127 Sessions, Will. Greater men and women of the Bible. St. Louis, Miss., Beth-any Press, (c1958). 208 p. 8°.

רשימות ביוגרפיות ברוח דתית-נוצרית של 52 דמויות מן הביבליה, מהם 41 מתוך התנ"ך.

1128 Täubler, Eugen. Biblische Studien; die Epoche der Richter. Hrsg. von Hans-Jürgen Zobel. Tübingen, J. C. B. Mohr, 1958. XV, 320 p., fold. map. 8°. "Bibliographie Eugen Täubler": p. [IX]-XII.

1129 Thompson, J[ohn] A[rthur]. Ar-chaology and the pre-Christian centuries. Grand Rapids, Mich., W. B. Eerdmans, (1958). 139 p., maps, pls. 8°. (Pathway books).

המשך של ספרו על הארכאולוגיה והמקרא (ק"ס ל"ג 323, שם גם תאור). כאן מדובר על תקופת גלות בבל, שיבת ציון והבית השני. עם פרק על כת מדבר יהודה.

1130 Thomson, Lucy (Gertsch). Women of the Bible... the stories of twenty prom-inent women of the Old and New Testa-ment, by Lucy Gertsch Thomson. Salt Lake City, Utah, Deseret Book Co., (c1957). 96 p. 8°.

191 p., illus., facsim., map on lining paper.
8°. = Men of wisdom, 5.

בפרקים הראשונים מדובר על הרקע היהודי על האסים
(הם לדעת המחבר כת מדבר יהודה) ועל השאלה, אם
יוחנן השתייך אליהם. מובאים קטעים מספרות הכת. שם
המקור: Saint Jean-Baptiste et la spiritualité
du désert.

1143 Tabachovitz, David. Die Septuaginta
und das Neue Testament; Stilstudien.
Lund; C. W. K. Gleerup, 1956. 134, [1] p. 8°.
= Skrifta utgivna av Svenska Institutet i
Athen, 8°, IV.

לשון השבעים אינה לשון יוחנן ברורע כפי שהיתה
מדוברת בפי יהודי מצרים, אלא התרגום מכון לצרכי
בית הכנסת ומחקה משום כך את תכונות הלשון העברית
בכוונה ברורה להיות נבדל מן השפה המדוברת לשונות
בברית החדשה, הדומות או השוות ללשונות השבעים יש
איפוא להסביר לא כמטבעות לשון הקוינה (κοινή)
אלא כביטויים הנשענים על תרגום השבעים או השאולים
ממנו.

תלמוד, מדרש, ספרות רבנית

1144 איסרליין, ישראל בן פתחיה. ספר תרומת
הדשן. חיברו ויסדו... רבינו ישראל אשר שמו נודע
בשערים ומכונה... בשם רבי איסרלאן... נדפס כעת
מחדש... בתקונים רבים ובהסרת השיבושים... ע"י הר"ר
אהרן ואלדען, גירדורק, י.ו. ואלף, תשי"ח. 73; 30, [1]
דף. 4°.

דפוס צלום לפי הוצאת וארשא, תרמ"ב. גם השער הוא
צלום של הוצאה זו.

1145 גנצפריד, שלמה בן יוסף. ספר קסת
הסופר, והוא דיני כתיבת ס"ת תפילין ומוזות ומגילת
אסתר ותיקונייה... מאה שלמה בן... יוסף גנצפריד
...ואלו נצמדים דברים... מכבוד... מוה"מ משה סופר
Multi-Los Angeles; צ.ו. הכתן; (New York)...
type Press, תשי"ו. [1] 39 דף. 8°.

דפוס צלום לפי הוצאת וארשא, תרנ"ט.

1146 הלבפשטם, חיים. מצנץ. ספר דברי חיים
מאה... מרן חיים האלברשטאם... האבד"ק צאנו והר
ליל... הובא לבית הדפוס מתוך ע"י נכדו הרב דוד הלי
ברשטאם. גם הוספו בסוף הספר תמונות כ"ק מברטין

1136 Bishop, Eric F[rancis] F[ox].
Apostles of Palestine; the local background
to the New Testament Church. London,
Lutterworth Press, (1958): 258 p. 8°.

דרך החיים של האוכלוסיה הערבית הכפרית בא"י של
ימינו משקפת, לדעת המחבר, בנאמנות את חיי האוכלוסיה
בימי השליחים, ומשמשת לו כמקור להסברת הסביבה,
שבה התפתחה הכנסייה הקדומה. המשך של ספרו Jesus
of Palestine (ק"ט ל"א 324).

1137 Gaechter, Paul. Petrus und seine
Zelt; neutestamentliche Studien. Innsbruck;
Tyrolia-Verlag, (1958). 457, [1] p. 8°.

על הכתנים הגדולים של התקופה ר' ע' 104'67.

1138 Gärtner, Bertil. Die rätselhaften
Termini Nazoräer und Iskariot, Lund, C. W.
K. Gleerup, 1957. 68 p. 8°. = Horae Soe-
derblomianae, IV.

דן בשאלות, אם לשם הראשון יש קשר כלשהו לכת
מדבר יהודה, ואם להסבר של השני יש סמכים בדברי
חז"ל על אחתפל.

1139 Johnson, Sherman E[bridge]. Jesus
in his own times. London, A. & C. Black,
(1958). XI, [1], 180 p., front., map. 8°.

הרקע הדתי והיחס של ישו והנצרות הקדומה אל הכ-
חות השונות מתוארים בפרקים הראשונים (ע' 69-1).

1140 Jones, T[om] Ellis. Sect y Sgroliau
a'r Eglwys fore. [Aberystwyth], Gwasg
Aberystwyth, 1957. 89 p., 1 l. 8°.

כת המגלות והכנסייה הקדומה (?). כפי הנראה נגד
המבטלים את מקוריית הנצרות לאור המגלות. — בשפה
החלשית.

1141 Kelly, J[ohn] N[orman] D[avid-
son]. Early Christian doctrines. London, A.
& C. Black, (c1958). XI, [1], 501 p. 8°.

Part. cont.: The background: Judaism
(p. 17-22). The Old Testament (52-56). The
unity of the two Testaments; typology and
allegory (64-75).

1142 Steinmann, Jean. Saint John the
Baptist and the desert tradition. Translated
by Michael Boyes. New York, Harper, (1958).

Zoll, con uno studio introduttivo di Sofia Cavalletti. Bari, Editori Laterza, 1958. LII, 440 p., 11. 8°.

תרגום של מ"ס ברכות בשלמותה. ע' וא"ל: מברא על תולדות הספרות התלמודית מן הסופרים והלואה, על מבנה המשנה והגמרא, על דרכי הדרש והמדות שהתורה נדרשת בהן ועל הספרות הרבנית אחרי חתימת התלמוד. המבוא נכתב מתוך ידיעת הספרות המקצועית עד לימינו. לתרגום נוספו הערות קצרות בשולי העמודים.

1152 Tosefta. Die Tosefta; Text, Übersetzung, Erklärung. Hrsg. von Gerhard Kitzel und Karl Heinrich Rengstorff. Bd. 1: Seder Seralim... Heft 1-3: Berakot, von Eduard Lohse und Günther Schlichting; Pea, von Karl Heinrich Rengstorff und Günther Schlichting. Stuttgart, W. Kohlhammer, 1956-58, 112, 64 p. 8°. = Rabbinische Texte, Reihe 1, Lfg. 12-14.

שלוש החוברות מכילות: תוספתא ברכות, פאה א' ב' יב, ותרגום ומירוש של תוס' ברכות, פאה א' אב. חוברות אחרות בסדרה: ק"ס ל"ב 168.

מדע הדת, פילוסופיה יהודית

1153 Aronson, David, The Jewish way of life. Rev. ed. [New York], The National Academy for Adult Jewish Studies of the United Synagogue of America, (c1957). X, 227 p. 8°.

מורה דרך עממי לאמונת היהדות ולאורח חיים. החומר שבהוצאה הראשונה (ק"ס כ"ה 176) ערוך כן בצורה שונה. נוספו עיונים בנושאים שונים (מות, חטא וכפרה) ובפרט חלו שנויים, לרגל תקומת המדינה, בפרק על מעמדו של עם ישראל בגולה.

1154 Baeck, Leo. God and man in Judaism. London, Vallentine, Mitchell, (1958). 76, [11] p. 8°.

המקור, "Das Judentum", נדפס בקיץ Die Religionen der Erde, ed. by Carl Clemen, 1927

1155 Belkin, Samuel, The philosophy of purpose. New York, Yeshiva University,

של מרן. חלק אב ברוקלין, "שרגא", התשי"ח. פקסימי לים. 2. דפוס צלום ממהדורת מונקאטש, חר"ב. התכן: א: על דיני גיטין בשמות אנשים ונשים. [3] 70 דף. ב: על הלכות מקחאות. [1] 23, [1] 1 דף.

1147 יהונתן בן דוד הכהן מלונגיל. פירוש רבנו יהונתן הכהן מלונגיל על הלכות הרי"ף מסכת ברכות. יוצא לאור בפעם הראשונה ע"י שני כתבי יד, עם הערות, מראה מקומות וביאור בשם ברכת משה, מאת משה יהודה הכהן בלוי. ניו יורק, (דפוס שוליונגר), תשי"ז. 27, [5], 167, [1], 13, [12], 188, [12] ע', פקסימילים. 8°. עם הפנים. עם שער נוסף באנגלית.

עמודי הספירה השניה מכילים, עם שער מיוחד, דפוס צלום של סיפורת הלויים, על הלכות הרי"ף מסכת ברכות, לרבינו אהרן ב"ר יוסף הלוי, מאינן תר"ח. הכולל גם שער הוצאה זו. לדפוס צלום זה נוספה כאן הקדמה מאת משה יהודה הכהן בלוי.

1148 סי מדרש רבה; עם... עץ יוסף, ענף יוסף ויד יוסף, מאת הרב... חנוך זונדל... [ועם] מחנות כהונה... חלק אב. ניו יארק, "הוצאת ענפים", (distributed by E. Grossman—S. Goldman), תשי"ז. 2. קודם שער מקוצר. — דפוס צלום לפי הוצאת ורשה, תרמ"ט, חוץ מן הנספח: פירוש [= הגהות] עין חנוך מאת חנוך העניך טיטלבוים, עם שער מיוחד.

התכן: חלק א: בראשיתיוקרא. [2] 188, 58, [13] דף. — ב: במדברדברים. [2] 157 דף. — ג: חמש מגלות. [1] 138, [12] דף.

1149 משה בן מימון, מיוחס לו. ספר פירוש רבינו משה בן מימון למסכת ראש השנה. יוצא לאור על פי כתב יד פאריז, בתוספת הארות ובאורים בגמ' וראשונים, בשם אור לישרים מאת שמרי בלאאימ פנחס אלי שולמאן. ניו יורק, (דפוס האחים טברסקי), תשי"ח. [7] 116 ע', פקסימיל. 8°. נדפס מקודם: פאריש תר"כ"ה ועוד.

1150 רפופורט, אברהם. שאלה ותשובה בענין כתובה. נערכה ע"י הרב אברהם רפופורט... לונדון, מש"ר ביד"צ, תשי"ח. [2] 14 ע'. 8°. = הוצאת בית דין צדק לונדון והמדינה, חוברת ו.

חוברות אחרות של הסדרה: ק"ס ל"ב 168, 300 מס' 1659, ל"ג 54.

1151 Talmud. Talmud Babilonese. Trattato delle benedizioni a cura di Eugenio

חוקרי טבע ונציגי הדתות. על השארת הנפש ביהדות ראה מאמרו של ש. ס. כהן, ע' 137-144.

1162 **Das Gewissen**, mit Beiträgen von E. Blum [a.o.]. Zürich, Rascher Verlag, 1958. 207, [1] p. 8°. = Studien aus dem C. G. Jung-Institut, 7.

סדרת הרצאות. על המושג המקראי של "הלב" וה' מוזמר קל"ט, על "היצר הרע והיצר הטוב", ועל תורת הנפש של הקבלה דנה הרצאתו של ר. צ. ורבלובסקי (ע' 117-99).

1163 **Hammerstein, Franz von**. Das Mesiasproblem bei Martin Buber. (Stuttgart), W. Kohlhammer, (1958). 119 p. 8°. = Studia Delitzschiana; Abhandlungen und Texte aus dem Institutum Judaicum Delitzschianum, 1.

המחבר מנתח את התפתחות הרעיון המשיחי בתנ"ך לפי תפיסתו של בובר, בתלותה בתפיסה התלמודית. אחר כך הוא קושר את התפיסה הזאת בפילוסופיה הכללית של בובר ומתאר את עמדתו כלפי ישו והנצרות. הפרק האחרון דן ב"צפיית המשיח האישית" של בובר, גם במסגרת הציונות. — ביבליוגרפיה: ע' 116-119.

1164 **Jocz, Jakób**. A theology of election; Israel and the Church... London, S.P.C.K., 1958. VIII, 227 p. 8°.

1165 **Kaplan, Mordecai M[enahem]**. Judaism without supernaturalism, the only alternative to orthodoxy and secularism. New York, Reconstructionist Press, 1958. XVI, 254 p. 8°.

קובץ של מאמרים, שנתפרסמו בהודמוניות שונות, בשני מדורות, "דת ישראל" ו"עם ישראל". בראשון מגיש המחבר את תפיסתו את המסורת היהודית, המוסכרת כאן על יסוד "מושגים של השקפת עולם מודרנית", בשני הוא מסיק ממנה את המסקנות בנוגע לצורות החברתיות שעם ישראל צריך לקבל על עצמו כדי להמשיך ולהתקיים בקרב החברה המודרנית. לכל מדור נושאו "שאלות ותשובות", ובסוף הספר סוכמו כתוצאות הדיון בקצור עיקרי דרישותיה, המודרות לאלה שהובעו בספרו Judaism as a civilization (ק"ס ל"ג 55).

1166 **Laloup, Jean**. Bible et classicisme. (Tournai), Casterman, 1958. 299 p. 8°.

Community Service Division, 1958. 35, [1] p. 8°. = Studies in Torah Judaism, 1.

"פילוסופית התכלית... היא העמדה היהודית המסורתית". (ע' 7).

1156 **Cohen, Boaz**. Law and ethics in the light of the Jewish tradition. (An address delivered before the Institute for Religious and Social Studies at the Jewish Theological Seminary of America on November 22, 1955). New York, (typ. M. Jacobs), 1957. 1 p. 1, 55 p. 8°. ציונים ביבליוגרפיים רבים בהערות.

1157 **Daniélou, Jean, Philon d'Alexandrie**, Paris, A. Fayard, (1958). 220, [2] p. 8°. ספר מסכם על חייו יצירותיו ורעיונותיו של פילון. המחבר, נזיר קתולי, רואה בו יהודי נאמן, אם כי הוא מעורב בחברה ההלניסטית.

1158 **Drioton, Etienne; Georges Contenau; J[acques] Duchesne-Guillemin**. Die Religionen des Alten Orients. (Deutsch von Siegfried Schneider, Margarete Drechsel, Peter Paul Pattloch). Aschaffenburg, P. Pattloch, (1958). 184 p., maps, 8°. = Der Christ in der Welt, Reihe 17, Bd. 2.

Part. cont.: Der Iran und Israel (p. 158-167).

1159 **Ferguson, John**. Moral values in the ancient world. London, Methuen, (1958). 256 p. 8°.

Part. cont.: The contribution of Judaism (p. 208-226).

1160 **Fishman, Isidore**. Introduction to Judaism. London, Vallentine, Mitchell, (1958). 160 p. 8°.

מבוא עממי לאמונות, למצאת המעשיות ולמוסר היהדות המסורתית, המיועד בעיקר לצעירים.

1161 **Garrett, Eileen Jeanett (Lyttle)**. Does man survive death? A symposium, edited and with an introduction by Eileen J. Garrett. (New York), Helix Press, (c1957). [4], 204 p. 8°.

קובץ פרספסיכולוגי אשר בו משתתפים גם פילוסופים.

והיהדות, בחלק השני גם פרק בפני עצמו: M. Sklare: The function of ethnic churches: Judaism in the U.S. (p. 458-463).

1171 Кашдан, А[лександр] П[етрович]. Религия и атеизм в древнем мире. Москва, 1957. 341 стр., иллюстр. 8°. (Академия наук СССР. Научно-популярная серия).

„דת ואתיאיזם בעולם העתיק“, מאת א.פ. קודן. תכן חלקי: הדת היהודית הקדומה (ע' 103'81); מוצא הנצרות (ע' 310'275). הפרק על הדת היהודית — סקירה מרעיונות דתיים בתנ"ך ועל בקורת המקרא מנקודת השקפה מרכסיסטית.

קבלה וחסידות

1172 Bindel, Ernst. Die geistigen Grundlagen der Zahlen. Stuttgart, Verlag Freies Geistesleben, 1958. 258 p., illus. 8°.

Part. cont. (p. 184-196): Kabbala und Gematria. Gematria der apokalyptischen Zahl 666.

1173 Dorese, Jean. Les livres secrets des gnostiques d'Égypte. [T.1]: Introduction aux écrits gnostiques coptes découverts à Khénoboskion. Paris, Plon, (1958). 3 p. l., VIII, 374, [1] p., pls. 8°.

Part. cont. (p. 316-329; notes: 346-351): Gnose juive et Cabbale. Les gnostiques et les sectaires de Qoumran.

1174 Zohar. The wisdom of the Kabbalah, as represented by chapters taken from the book Zohar. With a foreword by Dagobert D. Runes. New York, Philosophical Library, (c1957). 185 p. 8°.

לקוטים מן ה־Kabbala denudata בתרגום האנגלי של S. L. MacGregor Mathers, 1887. משום מה המלקט לא השתמש בתרגומו האנגלי של Sperling-Simon, לונדון 1931-1934.

תפלה, דרשות, מוסר

1175 תפלות. תפלת הודיה לחג העשור למדינת ישראל שנערכה מטעם הקונסוליה הכללית של ישראל.

כדי לשמש מורה דרך לנוצרים מאמינים משום המחבר את החשיבה היוונית המופשטת והספקולטיבית לחשיבה היהודית-נוצרית שבה מכריע רעיון התגלות. הדעות השונות והמנוגדות על העולם, האדם והאלהים, על ההיסטוריה הישועה והחברה, על חיים אהבה ומות, מובאות אלו מול אלו ומנותחות. במקומות שונים מיוחד המחבר את הדבור להשקפות מקראיות.

1167 Religie świata; praca zbiorowa pod red. Eugeniusza Dąbrowskiego. Warszawa, "Pax", 1957. 627, [1] p. 8°.

„דתות העולם“; קובץ בעריכת הכומר א. דומברובסקי, פרופסור באוניברסיטת הקתולית בלובלין. תכן חלקי: דת ישראל, מאת א. דומברובסקי (ע' 533-413). אפילו: הער' לם הקדום על סף הנצרות, מאת הנ"ל (ע' 566-535). הסקירה על דת ישראל מתייחסת לתקופת המקרא והבית השני, עד הופעת הנצרות.

1168 Simon, Ulrich [E.]. Heaven in the Christian tradition. London, Rockliff, (c1958). XVIII, 310 p., front. 8°.

Part. cont.: Heaven in the Hebrew tradition (p. 38-51).

בפרק הזה, ובמקצת גם בשאר פרקי הספר, מוגשים הסברים לפסוקים מקראיים, למימרות בספרות החיצונית, בפילון, במגלות מדבר יהודה ובספרות הרבנית, שיש בהם זכר למושג התאולוגי „שמים“ ולמושגים אחרים הקשורים בו כגון שמות אלהות (ה„כבוד“, השכינה, רוח הקודש), הפמליא של מעלה (כרובים, שרפים אופנים), בני אלהים, השטן ועוד. „נמנעתי מכל נסיון להסביר את החומר מנקודת השקפה מודרנית... ביועץ לא עברתי את התחומים של העדות האוביקטיבית“ (ע' VIII). לכאורה הדברים הללו מכוונים נגד בולטמן.

1169 Steinberg, Milton. To be or not to be a Jew. Eleventh printing. New York, Jewish Reconstructionist Foundation, 1957. 15 p. 8°. = Reconstructionist booklet, 1.

1170 Yinger, J. Milton. Religion, society and the individual; an introduction to the sociology of religion. New York, Macmillan, (c1957). XVI, 655 p. 8°.

מכיל תאור כללי של הנושא (ע' 312-1), מעשה המ' חבר, ואחריו 39 פרקי קריאה מלקטים מן הספרות (611-315). בשני החלקים נמצאים קטעים על היהודים

1182 Newman, J[acob]. Speak unto the children of Israel; sermons for every Sabbath and festival of the year for Jewish children. New York, Bloch Pub. Co., [1958]. 5 p. l., 164 p., 11. 8°.

1183 Pirke Abot. The living Talmud; the Wisdom of the Fathers and its classical commentaries, selected and translated with an essay by Judah Goldin. (Chicago), University of Chicago Press, (1957). 244 p. 8°.

הוצאה אחרת: ק"ט ל"ג 329 (שם גם תאור).

1184 Singer, Joseph I. Margin for triumph; timeless answers to timely questions. New York, Bloch Pub. Co., 5718 1958. 270 p. 8°.

היסטוריה, ביוגרפיה, זכרונות

ראה גם לעיל במדור "קבצים" ולהלן במדור "צינונים".
ארץ ישראל, מדינת ישראל.

1185 ווערביצקי, גרעגאריא. ריווערא: דער אויפטו פון א האלבן יארהונדערט. איבערזעצט פון שפאניש: מ. רענאלסקי. רעדאקציע און קארעקטור: י. פאלאטיצקי. (Buenos Aires), יובליקאמיסיע צום 50סטן אינווערסאר פון ריווערא און אירע קאלאניעס, 1955. 247.

[1] ע/ לחיות-ממונות. 8°.

תולדות המושבה החקלאית, ברוך הירש"ש ע"י העירייה ריברה בארגוטינה. התכן: יידישע קאלאניסטן אויף איני דיאנישער ערד. ריווערא אינעם שפיל פון אירע אינסטיטוציעס. מאמענטן און פיגורן פון לעבן אין ריווערא [צלומים].

1186 יזכור-בן ראטנע; דאס לעבן און דער אומ-קום פון א יידיש שטעטל אין האליין. רעדאקטארן: יעקב באס שאנסקי, יצחק יאנאס און י. ש. בוענאס איירעס, ראטנער לאנדסלייט פארזינגען אין ארגענטינע און נאדראמערקע, תשס"ו 1954. 806. [5] ע/ תמונות, מפות. 4°.

המורות: יידיש ראטנע פארציטנס (ע' 151-19); בו אוסף המקורות של פילים פרידמאן; פארשידענע מקורות העגן ראטנע; מאמרו של פישל העלד: די אנהייבן פון יידישן ישוב אין ראטנע; ושל יודל קאנישטער: די לעצ-טע זיבציק יאר אין ראטנער. יידישן לעבן. בימי בולאק

ראל בשתוף פעולה עם הקהילה "שארית ישראל" . . . Thanksgiving service. ניו יורק, (דפוס האחים שולוינגר), תשי"ח. 14, [1] ע'. 8°.

מפורסם 2 דפים: פקסימיל של מגילת העצמאות והרגומה באנגלית.

1176 Fabricant, Isaac N. A guide to Suc-
coth. London, Jewish Chronicle Publications,
(c1958). V, [1], 69 p. 8°.

תאור פופולרי של הלכות התג, מנהגיו ותפלותיו, עם

פרקי מחשבה. השוה לעיל מס' 470 ולהלן מס' 1179.

1177 Garfiel, Evelyn. The service of the heart; a guide to the Jewish prayer book. [New York], The National Academy for Adult Jewish Studies [of] the United Syna-
gogue of America, (c1958). 251 p. 8°.

פרוש עצמי לתכן התפלות, פרי הרצאותיה של המחברת בקורסים למבוגרים של Women's Institute of the Jewish Theological Seminary.

1178 Goldberg, P[ercey] Selvin. Karaite liturgy and its relation to synagogue wor-
ship. Manchester, University Press, (c1957). VIII, 134 p. 8°.

השוואת מנהגי התפלה ונוסחה אצל הקראים ואצל הרבנים. סקירה קצרה ועניינית עם ביבליוגרפיה (ע' 127) ומפתחות.

1179 Lehrman, S[imon] M[aurice]. A guide to Hanukkah and Purim. London, Jewish Chronicle Publications, (c1958). 95 p. 8°.

תאור פופולרי של דיני שני החגים ומנהגיהם. על רקעם ההיסטורי ומשמעותם. עם פרקים על ס' המקבים וסכום מגילת אסתר. השוה לעיל מס' 470.

1180 Minda, Albert G. Over the years; papers and addresses. New York, Bloch Pub-
lishing Co., 1957. 1 p. l., 111 p. 8°.

דרשות והרצאות של רב רפורמי בבית הכנסת וברדין וגם מאמרים על נושאים יהודיים וכלל-אמריקאים.

1181 Mindel, Nissan. The complete story of Tishrei... Brooklyn, N.Y., Merkos P'inyonei chinuch, 5717 1957. VIII, 231, [1] p. 8°.

דינים ומנהגים, לקוטים מן התפלה, הסדרות והטולקור.

Cont.: Moses Mendelssohn. Moses Hess. Walther Rathenau. Franz Rosenzweig.

ההרצאות התקיימו ביוני 1956. המהדיר, ק.ה. רנגסטורף, הוסיף הערות (ע' 53 ואילך).

1191 **Baron, Salo Wittmayer.** A social and religious history of the Jews... 2nd ed., rev. and enlarged. Vol. VI-VIII: High Middle Ages, 500-1200. New York, Columbia University Press, 1958, 8°.

Cont.: v. 6: Laws, homilies and the Bible; Reign of the Law. Homilies and histories. Restudy of the Bible. Notes (p. 321 ff.). 3 p.l., 486 p. — 7: Hebrew language and letters: Linguistic renaissance. Worship, unity amidst diversity. Poetry and belles-lettres. Notes (p. 219 ff.). 3 p.l., 321 p. — 8: Philosophy and science: Magic and mysticism. Faith and reason. Scientific exploration. Medical science and practice. Notes (p. 273 ff.). 3 p.l., 405 p. קוראים: ק"ס ל"ג 59.

1192 **Becker, Heinz,** Der Fall Heine-Meyerbeer; neue Dokumente revidieren ein Geschichtsurteil. Berlin, W. de Gruyter, 1958, 149 p. 8°.

בהסתמכו בעיקר על חומר רב לא ידוע עד כה (אגרות מאירבר ויומניו, 6 מכתבים של הינה ועוד) מראה המ' חבר, שמוטיבים אישיים הם שגרמו במשך הזמן לכך, שהערצתו של הינה למאירבר נהפכה לאיבה ולפולמוס בלתי מרוסן. הוא מפיץ אור חדש על פרשת התערבותו של מאירבר בענייני צואת בן-דודו של הינה לטובת המ' שורר. מחוץ לעצם בירור היחס האמביוולנטי בין המשורר להמלחין והסכסוך העגום שביניהם, חשוב החומר המוגש גם להבנת גישתו של הינה למוסיקה בכלל, שהרי היא נקבעה, כידוע, במדה רבה ע"י יצירות מאירבר. כדי להגיע לידי הבנה יותר עמוקה של היחסים המטובכים שבין שניהם, עומד המחבר על השקפותיהם בענייני דת ויהדות ועל התוצאות הפסיכולוגיות הנובעות מעמדתם כורים בתוך הסביבה הלא-יהודית. הבאת מקורות בהרחבה, הן לא ידועים הן ידועים עד כה בצורה מסודרת בלבד, נ"י תנת לקורא את האפשרות, להגיע לידי משפט עצמאי בבעיות הנורמות. — ביבליוגרפיה: ע' 144-146.

באלפאבתיש (203'155). צהישן רי צחי' חעלס'מלחמות (269'205). ראטנער אין קאמפ פאר אונזער היימלאנד (302'273). סיפן און געשטאלטן (351'303). זכרונות (353'455). ערב חורבן (479'457). דער גרויסער חורבן (481'613). ראטנער לאנדטלייט דערמאנען און באזיינען זייער היים (677'615). ראטנער אין דער חעלס (719'679). יזכור (798'721).

1187 **שענדעריי, משה.** די געשיכטע פון דעם יידישן שן ישוב אין טשילע. ארויסגעגעבן דורך דעם רעפרעזענטאטיון קאמיטעט פון דער יידישער קאלעקטיוויטעט צו די פיערונגען פון דעם ערשטן יובל פון ישוב <חסי"ד תשי"ז>. סאנטיאגא, "דאס יידישע הארט", 1956, 357, [3] ע', תמונות. 8°. עם שער נוסף בספרדית.

המחבר סוקר את התקופה משנת 1906 ואילך, שהרי רק אז התחיל הישוב היהודי בצילה להתארגן. על התקופה הקודמת מדובר רק בפרק ב' ע' 37-65, ומסקנת המחבר היא, שיהודים בודדים, אשכנזים וספרדים וביניהם גם אנוסים, נטמעו או לגמרי בסביבה הלא-יהודית. — בתאור 50 השנים האחרונות הושם הדגש על ההיסטוריה של המוסדות והארגונים השונים של הישוב היהודי. צוין הח' לק שתרמו יהודי צילה להתפתחות ארץ מגוריהם מזה, והשתתפותם הערה בגורל היהדות בעולם ותורומם לציונות ובנין המדינה מזה. — מסמכים: ע' 311-326.

1188 **Achterberg, Erich.** Frankfurter Bankherren. Frankfurt a.M., F. Knapp, (c1956). 99 p., illus. 8°.

Part. cont.: Die fünf Rothschilds (p. 68-89).

1189 **Adler, H. G.** Der Kampf gegen die "Endlösung der Judenfrage". (Bonn), Bundeszentrale für Heimatdienst, (1958), 119 p. 8°. = Schriftenreihe der Bundeszentrale für Heimatdienst, 34.

הופיע לראשונה כמוסף לשבועון (ק"ס ל"ג 471 שם גם תאור) ומוגש כאן בצורה נרחבת.

1190 **Baeck, Leo.** Von Moses Mendelssohn zu Franz Rosenzweig; Typen jüdischen Selbstverständnisses in den letzten beiden Jahrhunderten... Stuttgart, W. Kohlhammer, (1958), 64 p., ports. 8°. = Franz Dehltzsch-Vorlesungen, 1955.

ma del diritto comune fino alla prima emancipazione. Milano, A. Giuffrè, 1956, 2 p.l., 80 p., 11. 8°.

המצב החוקי של יהודי איטליה מתקופת הקיסרות הרומית עד סוף המאה הי"ח לסה"נ. — עם הרבה ציונים כיבי ליוגרפיים בהערות השוליים.

1198 Dorease, Jean. L'empire du Prêtre-Jean. v.1-2. (Paris), Plon, (1957). illus., maps (1 fold.), pls. 8°. (D'un monde à l'autre; la collection des découvertes).

Cont.: 1: L'Ethiopie antique. [7], XXVII, 304 p. — 2: L'Ethiopie médiévale. [3], 360 p. רדיפות הנוצרים בנגרן בידי המלך היהודי יוסף דוד נואס: כרך א, ע' 170-159, ביבליוגרפיה ע' 294/5. — חיי הפלאשה, תולדותיהם וספרותם: כרך ב, ע' 176-198, ביבליוגרפיה ע' 345/6.

1199 Feuer, Lewis Samuel. Spinoza and the rise of liberalism, Boston, Beacon Press, (c1958). X p., 11., 323 p. 8°.

בפרק הראשון דן המחבר בפרשת החרם נגד שפינוזה (ע' 371); הוא מכליל גם קטעים על המבנה הכלכלי והמדיני של קהלת אמסטרדם.

1200 Herzl, Theodor. L'affaire Dreyfus; reportages et réflexions traduits par Léon Vogel, d'après les origines conservés aux Archives sionistes de Jérusalem. (Paris), [Fédération sioniste de France, 1958]. 32 p. 8°.

1201 Hibbert, Christopher. King mob; the story of Lord George Gordon and the London riots of 1780. Cleveland, World Pub. Co., (c1958). 249 p., 2 l., pls. 8°.

תעמולתו האנטי-קתולית של חבר הפרלמנט ג. גורדון גרמה למחומות של שנת 1780, שבהן הותקפו גם יהודים. כמה שנים אח"כ התגיר והפך לשומר מצות קפדני. ב-1788 הוטל לבית הסחר בגלל כתב שסנה נגד הממשלה ונמ בשנת 1793. — ביבליוגרפיה: ע' 243-235.

1202 Hole, Edwyn [Cecil]. Andalus: Spain under the Muslims. London, R. Hale, (c1958). 189 p., map, pls. 8°.

על היהודים בספרד מדובר, דרך אגב, בכמה מקומות בספר, ר' ממתח.

1193 Buch des Dankes an Georg Simmel; Briefe, Erinnerungen, Bibliographie. Zu seinem 100. Geburtstag am 1. März 1958, hrsg. von Kurt Gassen und Michael Landmann. Berlin, Duncker & Humblot, (1958). 371 p., facsim., pls. 8°.

מכול מאמרים אחדים על זימל (מצאצאי משפחות יהודיות), קובץ אגרותיו וכ-50 מאמרי זכרון קצרים מאת סופרים והוגי דעות. ע' 365-309: ביבליוגרפיה.

1194 Busch, Fritz Otto. The five Herods. Translated... by E. W. Dickes. London, R. Hale, (1958). 192 p., map, pls. 8°.

מסביב לתאור חייהם של המלכים מבית הורדוס נותן הספר את תולדות א"י על תנאיה המדיניים, הכלכליים והגאוגרפיים בזמנו של ישו מתוך שמוש בספרות המדעית, כדי להביא את הקורא הכללי להבנה יותר עמוקה של ספורי הברית החדשה. בדרך הכתיבה מתמוגים קרים של תאור ספרותי עם הרצאה מדעית. שם המקור: Was begab sich aber zu der Zeit.

1195 Chłędowski, Kazimierz. Pamiętniki. Do druku przygotował, wstępem i przypisaniami opatrzył Antoni Knot. Wyd. 2 uzupełn. T.1-2. Kraków, Wydawnictwo literackie, (1957). facsim., pls. 8°. = Pamiętniki i wspomnienia. Ser. 1: Pamiętniki polskie.

Cont.: T. 1: Galicja <1843-1880>. 425 p., 3 l. — 2: Wiedeń <1881-1901>. 502 p., 1 l.

ספרי זכרונות. המחבר היה פקיד הממשלה האוסטרית בלוב ובוינה ושר לענייני גליציה בממשלת אוסטריה וכן עיתונאי פולני, מבקר ספרות ואמנות וחוקר תולדות הרנסנס באיטליה. נכללו בהם פה ושם זכרונות על יהודים ועניינים יהודיים. במפתח שמות יהודים רבים למדי.

1196 Chojnacki, Władysław, K. M. Pospieszański, E. Serwański. Materiały do bibliografii okupacji hitlerowskiej w Polsce 1939-1945... Warszawa, Państwowe wydawnictwo naukowe, 1957. 63, [1] p. 8°.

חומר לביבליוגרפיה על הכבוש הנאצי בפולין, 1939-1945, בהוצאת המכון להיסטוריה של האקדמיה הפולנית למדעים. כולל 71 ערכים על השמדת האוכלוסיה היהודית.

1197 Colonn, Vittore. Gli ebrei nel siste-

Magnus' Outlines of Jewish history. Completely revised and brought up to 1948. London, Vallentine, Mitchell, (1958). XIII, 258 p., maps. 8°.

קצור תולדות ישראל זה שיצא לראשונה בשנת 1879 ומאז במספר מהדורות שמסעם לפעם הושלמו ונערכו מחדש. מופיע כעת בלבוש חדש לגמרי. פרקים שלמים קוצרו. בהרבה ואף הושמטו, אחרים נכתבו מחדש. גם בחלוקת החומר ובשמות הפרקים והתת-פרקים חלו שנויים ניכרים. נוספו פרקים קצרים על השואה. על עם ישראל אחרי המלחמה ועל א"י.

1209 (Margolinsky, Jul[ius]). Gravplads-serne på mosaisk nordre kirkegård i Mølle-gade, 1693-1953. København, 1956. 1 p.l. IV, 164 l. 2°.

הקברים בבית הקברות היהודי הצפוני במולדה גרמיה של האמן (תרגומה לעברית: קיס ליב 255, שם גם הערה על האמן).

1210 Margolinsky, Jul[ius]. De jødiske kirkegårde i danske provinsbyer; historisk overblik, navnefortegnelse, gravpladser 1722-1956. Udvalg af gravskrifter. København, Det mosaiske Troessamfund, 1957. 190 l. 2°.

בתי הקברות היהודיים בערי המחוז הדניות; סקירה היסטורית, רשימת שמות, ציוני קברים 1722-1956; מבחר כתובות. — בהכפלה.

1211 Margolinsky, Jul[ius], ed. 299 epitaphs from the Jewish cemetery [!] in St. Thomas, W.I., 1837-1916. With an index compiled from records in the archives of the Jewish Community in Copenhagen, Copenhagen, 1957. 34 l. 2°.

בהכפלה.

1212 Mendelssohn-Bartholdy, Felix. Briefe einer Reise durch Deutschland, Italien und die Schweiz und Lebensbild von Peter Sutermeister. Mit Aquarellen und Zeichnungen aus Mendelssohns Reiseskizzenbüchern. Zürich, M. Niehans, (c1958). 384 p., facsims., pls. 8°.

האגרות ודפסו לראשונה 1861; כאן הן מתפרסמות בדיוק לפי מקורן הנמצא, יחד עם ציורי מנדלסון, בידי

1203 Josephus, Flavius. The Latin Josephus... by Franz Blatt. I: Introduction and text. The Antiquities, books I-V. Aarhus, Universitetsforlaget, 1958. 359 p., pls. (facsim.). 4°. = Acta Jutlandica, XXX, 1. = Humanistisk serie, 44.

1204 Kammnitzer, Heinz. Erkenntnis und Bekenntnis: Arnold Zweig 70 Jahre. Berlin, Aufbau-Verlag, 1958. 29, [1] p., port. 8°.

הרצאה.

1205 Kuhn, Lois Harris. The world of Jo Davidson... Illustrated by Leonard Everett Fisher. (New York), Farrar, Straus and Cudahy, (1958). 5 p.l., 181 p. 8°.

(Covenant books).

ביוגרפיה ספורית, מבוססת בין השאר על האוטוביוגרפיה של האמן (תרגומה לעברית: קיס ליב 255, שם גם הערה על האמן).

1206 Larsen, Egon. Men who fought for freedom. London, Phoenix House, (c1958). 191 p., pls. 8°.

Part. cont.: Parachutists from Palestine; Hanna Senesch, Haviva Reich, Enzo Sereni, and their twenty-nine comrades (p. 149-165).

1207 McCown, Chester C[harlton]. Man, morals and history; today's legacy from ancient times and biblical peoples. New York, Harper, (c1958). XVII p., 2 l., 350 p., maps, pls. 8°.

הארכאולוג הידוע מנסה כאן לנסח את דעותיו בשטח הפילוסופיה של ההיסטוריה, והוא מתאר את התהליך של תולדות ישראל מן הנמך הקדום עד לפילוג שבין היהדות והנצרות מתוך השקפתו. גישתו הפילוסופית מבורססת על א. ג. וייטהד ומושפעת ע"י טרלסש, דילתי, וינ' דלבנד, קסירר וקייסמן. הוא רואה בהיסטוריה "תהליך אורגני" ותהליך של חנוך". בהרצאתו הוא מבליש את הקיים התרבותיים, התיים והספרותיים והרעיונות שבעקבות התהליך ההיסטורי נוצרו ע"י עם ישראל ונעשו קנין העולם כולו. לכל פרק לוחיתארכים סינכרוני. ביבליוגרפיה: ע' 341-309.

1208 Magnus, Katie (Emanuel). Lady

1218 Stuckenschmidt, H[ans] H[einz]. Schöpfer der neuen Musik; Portraits und Studien. (Frankfurt a.M.), Suhrkamp, 1958. 300, [1] p. 8°.

Part. cont.: Igor Stravinsky (p.128-161). Stil und Ästhetik Schönbergs (162-191). Darius Milhaud (204-216).

1219 Thalheimer, Siegfried. Macht und Gerechtigkeit; ein Beitrag zur Geschichte des Falles Dreyfus. München, C. H. Beck, 1958. 6 p. l., 823 p. 8°.

תאור יסודי זה מבוסס על הסברה — שהמחבר טורח להוכיחה — כי האשמת דריפוס ביומה ע"י שרות המודר עין הצרפתי, וכי בנייה לא היתה ולא נבראה בכלל. תומכי דריפוס נפלו בפח. כשהתאמצו למצוא את הבורג, שהרי בוגד לא היה קיים מעולם. מתוך דעה זו טוען תלמייד, שכיבוד הכללים היסודיים של השפיטה מצד הגורמים האחר-ראיים היה מונע בהחלט את התפתחות הפרשה לשערוריה. אלא אף אחד מהמעורבים בענין לא העלה את הצדק מעל הריב המדיני. בכך יש להרשיע את המגנים על דריפוס ואף את השלטונות יחד עם מבחימי הפרשה. כשהללו נוצחו, לא הצדק גבר כי אם השמאל.

דברי תלמייד מתקבלים על הדעת במידת-מה. אך כפי שהוא מנסה להציג אותם, אין בהם חדוש גדול. הארכי-סים והמהפכנים למיניהם הכריזו תמיד, כי פרשת דריפוס היא התנגשות בין "קרובים", ואין היושר מצוי לא באלה ולא באלה. אמנם מכיר המחבר שכך גרס המשורר שארל פגי. אבל הוא קובע אותו כיוצא מהכלל, כאילו לא יוחס עד הנה ערך היסטורי לעמדתו. אפילו במה שנוגע לאפ-סות ההאשמה, כבר רמז פליאולוג המתון (ר' ק"ס ל"ב 312 בסוף העמוד) על הקושי להאמין, שמכתב סורי נמצא בסל הניירות של השגרירות הגרמנית.

הספר חודר לפסיכולוגיה של המגויגים וההמונים ומ-ביא מספר תעודות או במקור הצרפתי או בתרגום גרי-מני. — ביבליוגרפיה: ע' 781-786. כרונולוגיה: 787-797. מסתח שמות מסודר: 799-823.

1220 Wellhausen, J[ulius]. Israelitische und jüdische Geschichte. 9. Aufl. Berlin, W. de Gruyter, 1958. 4 p. l., 371 p. 8°.

דפוס צלום. מהר קודמת: 1921.

1221 Zunz, Leopold; Adelheid Zunz. Leopold and Adelheid Zunz; an account in let-

צאצי המלחין, ד"ר א. ואך, ציריך, וגב' מ. ואך, וילדרסויל. בביוגרפיה העממית (ע' 251-368) גם פרק על משה מנדל-סון (253-274).

1213 Mitchell, Donald, Gustav Mahler. [v.1]: The early years. London, Rockliff, (c1958). XVIII, 275 p., facsim., music, pls. 8°.

כרך זה מקיף את השנים 1880-1860. לביוגרפיה קודמת ביבליוגרפיה (ע' xvii). ע' 116-229: רשימה ביבליוגרפית ונתוח מפורט של יצירותיו מתקופה זו. על "מהלר וה' יהוה' ר' ע' 3/4.

1214 Oppenheim, Ralph. Marianne Petits upplevelser. (Till svenska av Monica och Sven Stolpe). Uppsala, J. A. Lindblad, (1957). 253 p. 8°.

המקור הדני, Marianne Petits dagbog fra Theresienstadt, ק"ס כה 79, שם גם ציון.

1215 Paris, Edmond. Le Vatican contre la France. Paris, Fischbacher, (1957). 298 p., 3 l., pls. 8°.

דברי קינטורין נגד האפיפיור מיום ה-12 ומנגנון הכנ-סיה, על בסיס קטעי עתונות מ-40 השנים האחרונות ותצ-לומים רבים. בין ההאשמות העיקריות: מתינות האפיפיור כלפי היטלר (ע' 24-51) ובמיוחד תמיכתו בערבים בבקיעת א"י (143'55).

1216 Ringelblum, Emanuel. Notes from the Warsaw ghetto; the journal of Emmanuel Ringelblum. Ed. and transl. by Jacob Sloan. New York, McGraw-Hill Book Co., (c1958). XXVII, 369, [1] p., map on lining paper, plan. 8°.

מתורגם מ-גאטיצען מן הארשער געטא (ק"ס כס 77. שם גם תאור קצר), אשר גם הוא מבחר מתוך כ"י. "למו-לנו הרע לא היתה אפשרות להשיג את הסכסס השלם, לא במקור בורשה ולא בהעתק הנמצא בישראל". (הערת המ-הרג ע' vi).

1217 Schlesinger, Erna (Cohn). Grandes figuras del judaísmo. Buenos Aires, Editorial Candelabro, (1958). 327, [1] p., ports. 8°.

ביוגרפיות עממיות קצרות של כשלושים גדולי ישראל מהלל הזקן עד חיים ויצמן. בראש השער: Erna C. Schlesinger.

tee, April 10-14, 1957: The pursuit of equality at home and abroad. New York, American Jewish Committee, 1958. XIV p., 21, 305 p. 8°.

1227. Estrugo, José M. Los sefardies. La Habana, Editorial Lex, 1958. 143 p., 11. 8°. תולדות יהודי ספרד, שנפוצו בעולם; שמותיהם מנהיגיהם, שפתם, פתגמים וקטמונים הרוב מכלי שני.

1228 Kirshenbaum, David. Mixed marriage and the Jewish future. New York, Bloch Pub. Co., 5718 1958. 11, IX p., 21, 144 p. 8°. מסרת הספר היא "לעורר מתוך האדישות בתקוה, להציל את הבית היהודי מן האש ההרסנית של נשואי התערובת". (מהמבוא). הדרך למניעתם היא יהדות המקיימת אורח-חיים של תורה ומצוות ואינה מסתפקת ברגשות ומחשבות ערטילאיות. המחבר הוא רב בלונדון, קנדה.

1229 Kol-Sepharad; mensuel consacré à la vie sociale et spirituelle des communautés sépharadies à travers le monde. Directeur: Of[radia] Camhy. London, Fédération Séphardite mondiale, 1958. 8°.

חוב' 1: ספטמבר, 16 ע'. דברים בצרפתית, באנגלית או בספרדית.

1230 Sündermann, Helmut. Alter Feind — was nun? Wiederbegegnung mit England und Engländern. Leoni am Starnberger See, Druffel-Verlag, (1956). 207, [1] p., front. 8°. סגן ראש מחלקת העתונות בממשלת היטלר עד 1945 מחפלים בני 198-195 נגד Lord Russel of Liverpool: The scourge of the swastika, מלמד וכות על רדיפת היהודים ומכחיש את אחריות הצבור בהשמדתם.

ציונות, ארץ ישראל, מדינת ישראל

ראה גם לעיל במדור "קבצים" ובמדור "היסטוריה, ביוגרפיה, זכרונות".

1231 Ben-Gavriel, Moshe Ya'aqov. Mahaschavi in peace and war. Transl. by Basil Creighton. London, G. Duckworth, (1958). 221 p. 8°.

המקור, Frieden und Krieg des Bürgers Ma-haschavi: ק"ס ל"ג 207.

ters, 1815-1885. Edited with an introduction by Nahum N[orbert] Glatzer. London, pub. for the Institute by the East and West Library, 1958. XXVI p., 11, 427 p., facsim., ports., geneal. tab. 8°. (Publications of the Leo Baeck Institute of Jews from Germany).

חליפת מכתבים בין צונץ ואשתו לבין בני משפחת אירנברג, וע' 231 הע' 1 וע' 239, טור וו.

1222 Żywulska, Krystyna. J'ai survécu à Auschwitz. Varsovie, Éditions Polonia, 1956. 323, [1] p. 8°.

זכרונות מסוטר גם על השמדת יהודים. המקור ר' בערך הבא.

1223 Żywulska, Krystyna. Przeżyłam Oświęcim. (Warszawa), 'Książka i wiedza', 1958. 337, [2] p. 8°. תרגום צרפתי ר' בערך הקודם.

1224 Евреи загинали в антифашистската борба. [София], (Издат. на Националния съвет на отечествения фронт, 1958), 366 стр., портр. 4°.

"יהודים נפלו במלחמה האנטיפאשיסטית"; קובץ בהרצאת ועדה ליד הקונסיסטוריה היהודית המרכזית ברפוב' ליקה העממית הבולגרית. מתחיל לשנים 1944-1923. מכיל בעיקר נקולוגים על קומוניסטים יהודים מבולגריה שנפלו.

עם ישראל בהווה

1225 לוח. סגן סאלער לוח און העגויזער פון יאר ה'תשי"ט... צוזאמענגעשטעלט און ארויסגעגעבן טון יעקב בלעכמאן. (Almanaque e guia israelita-paulista composto por Jacob Blechman). סגן סאלער, [תשי"ח]. 62, [30] ע', תמונות. 8°.

מכיל לוח, דינים, בדיחות, ידיעות על המוסדות היהודיים והכלליים בעיר ועל הלוחות השונים, זכרון מסירת גדולי ישראל, תפלות אחדות עם התחיק לעוין שונות ופרסומות.

1226 American Jewish Committee. Proceedings of the Fiftieth anniversary observance of the American Jewish Commit-

- 1238 Duesund, Olaf. Israel; i går i dag. (Oslo); Lutherstiftelsen, [1958]. 247 p. 8°. ישראל אתמול והיום. ניתנת סקירה על תולדות הציונות. מחבת ציון ותולדות א"י מתקופת המנדט הבריטי עד הקמת המדינה. להלן נדונות בפרק "ישראל בפעולה" הבעיות הגובעות מתוך הסכסוך הישראלי-ערבי, ויש בו נספח על מדינות ערב. הפרק האחרון מוקדש למבצע סיני.
- 1239 Edelman, Lily. Israel; new people in an old land. New York, T. Nelson, (c1958). 208 p., illus., facsim., maps. 8°. ההתקומות בכל ששני בנין המדינה מתוארת בצורה פופולרית, בצורה המונות רבות עם מבוא מאת ה. מ. אולברייט.
- 1240 [Emmrich, Kurt]. Early sites of Christianity [by] Peter Bamm [pseud.]. Tr. by Stanley Godman. London, Faber and Faber, (1958). 240 p., map, pls. 8°. המקור, Frühe Stätten der Christenheit : ק"ס ל"ב, שם גם ציון. הוצאה אמריקאית : ק"ס ל"ב, 200.
- 1241 Faber, Gustav. Sand auf heiligen Spuren; Reise durch Nahost. Mit zahlreichen Aufnahmen des Verfassers und zwei Karten. Stuttgart, Engelhornverlag, (c1958). 324, [1] p. 8°. רשמים ממסעות אל מקומות היסטוריים ומקומות קדושים לנוצרים בארץ ישראל. עם הסתכלויות בחיי האוכי לוסיה של ימינו והערות על ההיסטוריה הקשורה למקומות.
- 1242 Farrell, James T[homas]. It has come to pass. New York, Theodor Herzl Press, 1958. V, 288 p. 8°. הסופר האמריקאי הידוע מספר על סיורו בישראל בשנת 1956. רשמים מתבססים בהרבה על שיחות עם תושבים ותיקים ועולים חדשים. אחרי שבא לארץ מתוך יחס בקרתי לגבי עניינים רבים, הגיע כאן לעמדה אחרת מאד.
- 1243 Gil, Benjamin [Zvi]. The demographic statistics in Israel; objectives, sources and organisation. Athens, U[nited] N[ations] Population Seminar, 1958. 10 numb. 1. 4°. = UN/SOA-TAA, Working paper 2/24. בשכסול.
- 1232 Berlin, Isaiah. Chaim Weizmann. London, Weidenfeld & Nicolson, (c1958). 2 p. 1., 60 p. 8°. "Herbert Samuel lecture... 1957".
- 1233 Blühende Wüste; aus dem Leben palästinensischer und ägyptischer Mönche des 5. und 6. Jahrhunderts. (Ausgewählt, übersetzt und eingeleitet von Sophronia Feldhohn). Düsseldorf, Patmos Verlag, (1957). 274 p. 8°. (Alte Quellen neuer Kraft).
- 1234 Bodenheimer, M[ax] I[sidor]. So wurde Israel; aus der Geschichte der zionistischen Bewegung. Erinnerungen... Hrsg. von Henriette Hannah Bodenheimer. (Frankfurt a. M.), Europäische Verlagsanstalt, (c1958). 321, [1] p., facsim., ports. 8°. בודנהימר מתאר בפרוטרוט את ימי נעוריו, את ראשית התנועה הציונית בגרמניה, את הקונגרסים הציוניים, את פעולתו העסקנית והארגונית ואת נסיעותיו השונות למצרים, ויש כאן קטעים מעניינים על תנאי החיים ביישוב א"י בימיו. בחבור היומן התחיל בודנהימר כבר אחרי נסיעתו לא"י בתור נשיא הקק"ל בשנת 1912, והמשיך ברשור מיו עד לשנת 1938, שנתיים לפני פטירתו.
- 1235 Braunthal, Julius. Il socialismo in Israele. Pref. di Alessandro Schiavi. (Traduzione di Gastone Duse). (Roma), Opere nuove, (1958). 64 p., 21. 8°. = Il socialismo contemporaneo, 9. שם המקור : The significance of Israeli socialism.
- 1236 Cadler, Ritchie. Men against the desert. (2nd) rev. ed. with a re-appraisal. London, G. Allen & Unwin, (c1958). 208 p., maps, pls. 8°. על כבוש השממה בישראל : ע' 144-164. מהד' א' : ק"ס כ"ח 173.
- 1237 Creten, J. Das Heilige Land. (Aus dem Französischen... Brigitte Altenau). Mit 30 Farbaufnahmen. München, W. Andermann, (c1958). 16, 47-61, [1] p., 30 col. pls. on 151. 8°. (Panorama-Bücher).

- Cont.: O.K. Rabinowicz: Herzl, architect of the Balfour Declaration, R. Patai: Herzl's Sinai project, a documentary record, S. J. Fraenkel: Colonel Albert E. W. Goldsmid and Herzl, Ch. Bloch: Herzl and Joseph S. Bloch, W. J. Cahnman: The correspondence between Herzl and Ludwig Gumplowicz, H. L. Blumkin: Herzl on Israel stamps, W. Aron: Herzl and Aron Marcus, L. Goldhammer: Herzl and Freud, N. M. Gelber: Herzl's Polish contacts, I. Klausner: Adam Rosenberg, one of the earliest American Zionists, E. Rosenberger: The First Congress, A. Bein: Some early Herzl letters. — From Herzl's early diary.
- 1250 **Hilton, Richard**: The thirteenth power; the Middle East and the world situation. London, C. Johnson, (1958). 256 p., map, 8°.
- Part. cont.: Israel and Zionism (p. 68-78). — The Arab-Israeli conflict (p. 96-118).
- המחבר, קצין בריטי בווה, תובע שבריסטית תציל את המזרח התיכון משעבודו לבעלי התון הבינלאומי השולטים על מדינות הארץ.
- 1251 **Israel Maritime Review**, Montreal, Israel Maritime League, Canadian Branch, 4°.
- תביעות ההופעה לא נזכרה העורך: Mendel Ladsky חרב' בלי מספר לכבוד "כ"ג באייר, יום הים": מאי 1958, 94 ע', תמונות, טבלאות, גם לכבוד העשור לישראל. על המעטפת: Maritime day.
- 1252 **Kac, Arthur W.** The rebirth of the state of Israel — is it of God or of men? London, Marshall, Morgan & Scott, (1958). 387 p., 8°.
- 1253 **Memories of Sir Wyndham Deedes**, edited by Eliahu Elath, Norman Bentwich and Doris May. (London), V. Gollancz, 1958, 93 p., front. (port.). 8°.
- קובץ זכרונות והערכות, ביניהם מאת ה. סמיואל, י. בן צבי, ג' ויצמן, ג. בנטוויץ, א. אילת וידע היה מוכר
- 1244 **Gil, Benjamin [Zvi]**, An example of demographic problems in town planning: the town of Ashdod, Athens, U[nited] N[ations] Population Seminar, 1958. 15 p., tabs. 4°. = UN/SOA-TAA, Working paper 6/19.
- בשכפול, ביבליוגרפיה: ע' 15. יצאה גם המצית בוצר
- Un exemple de problèmes démographiques dans la planification des villes: la ville d'Ashdod. [1] p.
- 1245 **Gil, Benjamin [Zvi]**, Use of school population forecasts in planning an education-savings scheme [in Israel]. Athens, U[nited] N[ations] Population Seminar, 1958, 9 p., tab. 4°. = UN/SOA-TAA, Working paper 5/18.
- בשכפול.
- 1246 **Glick, Edward B.** Latin America and the Palestine problem. New York, Theodor Herzl Foundation, 1958, VIII, 199 p., tabs. 8°.
- לפי דברי המחבר ספר זה הוא המחקר הראשון על יחסן של מדינות אמריקה הלטינית לבעית א"י ולהקמת מדינת ישראל. ממסקנות הספר: (1) מחוץ לבעית בינאום ירושלים נקטו מדינות האזור עמדה אוהדת לישראל. (2) הסכנות לעמדה חיובית זו הן יעילות הדיפלומטיה הישראלי והזדהות המשלחות הלטינו-אמריקאיות עם אותם היסודות עליהם הושתתה השאיפה למדינה יהודית: ערבים הומניטריים ודתיים, וכות ההגירה העצמית של העמים והשוויון הרבונני והמשפטי בין כל העמים. ביבליוגרפיה: ע' 182-196.
- 1247 **Hahn, Herbert**, Das Heilige Land; Reisebilder und Eindrücke. Stuttgart, Verlag Freies Geistesleben, (1958), 143, [1] p., pls. 8°.
- התבוננויות ורשמים ממסע צילונים בשנת 1934.
- 1248 **Henriques, Robert [David Quixano]**, A hundred hours to Suez; an account of Israel's campaign in the Sinai Peninsula. (Drawings by Yehuda Harari). New York, Viking Press, 1957, XII, 206 p., maps. 8°.
- הוצאה אנגלית: ק"ס ל"ג ז', שם גם תאור, תרגום צרפתי שם שם: תרגום צרפתי: שם 22.
- 1249 **Herzl Year Book**... ed. by Raphael Patai... vol. I. New York, Herzl Press, 1958, VIII, 334 p., facsim., pls. 8°.

fairs. London. British interests in the Mediterranean and Middle East; a report by a Chatham House study group. Issued under the auspices of the Royal Institute of International Affairs, London, Oxford University Press, 1958. VI, [1], 123 p. 8°.

הקטע „מדינות ערב וישראל“ (ע' 66'62) מכיל דברי הערכה חיובית למדינת ישראל.

1261 Spiro, Melford E. Children of the kibbutz... With the assistance of Audrey G. Spiro. Cambridge, Mass., Harvard University Press, 1958. XIX, [1], 500 p. 4°.

זהו הכרך השני של מחקר אתנוסולוגי של המחבר על הקבוץ. ההתעניינות המדעית היתה מכוונת לאספקטים התפקודיים יותר מאשר למבניים שלו. ביחוד הייתי סקרן להכיר את האישיות הנוצרת על ידי חרבות שכונות. (מההקדמה). הכרך הראשון Kibbutz: Venture in utopia (ק"ס לב 52, שם גם תוכן) מציג את הרקע ההיסטורי-תרבותי, בו מתרחשת התפתחות האישיות והיחברות של ילדי הקבוץ. המחבר חי במשך שנה אחת (1951) במשק קבוצי, השתלב במשך זמן זה בחיי וערך את הסתכלויותיו ומבחינו. מסקנתו העיקרית היא שאישיות ה„צברים“ אינה אלא ואריאציה של האישיות המערבית ולא טיפוס מיוחד במינו. רובו הבולט של הספר מכיל את הרצאה ההסתכלויות והדבבים, שעליהם מושתת המחקר, לכל מרטיהם.

1262 Stern, Geraldine. Daughters from afar; profiles of Israeli women. London, Abelard-Schuman, (c1958), 190 p., 1 l. 8°.

המחברת מציירת את דמותן של 13 נשים שהכירה אותן במסעותיה בישראל, ושבגורלן יש מן האופיני לקבוץ הגלילות. היא נותנת להן לספר על הרפתקאותיהן בגולה ועל קורותיהן בישראל. בין הדמויות המתוארות: ג. מאיר, ח. רובינה, מ. ברק, גב' חורי מיטל, מנהלת סנת האשה הערבית בקול ישראל.

1263 Toynbee, Arnold J (oseph). East to West; a journey round the world. London, Oxford University Press, 1958. XII, 243. [1] p., fold. map. 8°.

Part. cont. (199-214): The spell of Palestine. The Gaza strip. Three Pishgah sights. Jordan cities.

כללי של ממשלת א"י בשנים 1920-1923. בסוף הקובץ עיונים דתיים מיומניו (ע' 93'89).

1254 Mikes, George. Milch und Honig; die Entdeckung Israels. (Übertragung... von N. O. Scarpi). Mit Zeichnungen von Nicolas Bentley. Zürich, Diogenes Verlag, (c1958). 181, [3] p. 8°.

להוצאה האנגלית, Milk and honey 1950 (ק"ס ל' 36), הוסף כאן סרך השלמה ובו רשמים הומוריסטיים ממסע בשנת 1957.

1255 Milhaud, Jean. Tel Aviv, la colline du printemps. <Un voyage en Israël>. Paris, Jeheber, (1958). 154 p., 1 l., map, pls. 8°.

1256 Montgomery, Bernard Law. The memoirs of... the Viscount Montgomery of Alamein. London, Collins, 1958. 574 p., facsim., maps, pls. 8°.

1257 Mowat, R[obert] C[ase]. Middle East perspective. London, Blandford Press, (1958). 279 p., maps. 8°.

Part. cont.: The powers and Palestine (p. 135-188).

1258 Paraf, Pierre. L'Etat d'Israël dans le monde. Paris, Payot, 1958. 229 p., map. 8°.

(Bibliothèque historique). המחבר פותח בבידועות סטטיסטיות, נותן בקצור רב את חילדות א"י מתקופה קדומה, ובקצת יתר פירוט את תולדות ההתיישבות הציונית ותקופת המנדט, מתאר את מבנה המדינה, המוסדות הצבוריים והכלכליים, המדיניות של ישראל כלפי העולם והפעולות בשטח התרבות. הוא מסיים בתיאור הנופים והערים המעניינים את התייר. בסוף תקנון המנדט על א"י של חבר הלאומים. לחון ההרצאה משרי לבות סטטיסטיקות המאלפות בזכות קצורן.

1259 Patai, Raphael. The Kingdom of Jordan. Princeton, N.J., Princeton University Press, 1958. IX, 315 p., maps, pls., tab. 8°.

התאור מקיף על רקע היסטורי את הצדדים השונים של החיים הצבוריים הכלכליים והתרבותיים בירדן, את חיי הפרט והתמורות ההולכות ומתרחשות בהם. על ישראל מדובר רק במקומות אחרים בספר, ר' מסתח.

1260 Royal Institute of International Af-

Part. Cont.: Nancy A. Gray: Office management in Israel (p. 22-24).

1269 **Zionist Organization. Argentine.** Boletín. B[uenos] Aires, 1958. 8°.

הכנסות ההפועה לא נזכרה. חוב' 1: סברואר. 23 [1] ע'.
בהכנסה. בראש השער: Organización sionista argentina.

1270 Академия наук. Институт этнографии. Народы Передней Азии. Под ред. Н. А. Кислякова, А. И. Першица. Москва, 1957. 613 стр., иллюстр., слож. карты. 4°. (Народы мира; этнографические очерки).

„עמי אסיה הקדומה“, בהוצאת המכון לאתנוגרפיה של האקדמיה למדעים של ברית המועצות. חכן חלקי: עמי מדינת ישראל (ע' 535-549).

1271 Иванов, Константин Петрович; Зиловый Савелевич Шейнис. Государство Израиль, его положение и политика. Москва, Гос. издат. политической литературы, 1958. 146, [2] стр. 8°.

„ק. ס. איבנוב; ז. ס. שיניס: מדינת ישראל מצבה ומדיניותה“. ספר סובייטי ראשון על מדינת ישראל. מתאר את המתרחש בישראל ואת מדיניות הממשלה מתוך חוסר אהדה ושולל את לרך הפתרון הציוני של שאלת היהודים.

אתנוגרפיה, פולקלור, אמנות

1272 ווארשאוסקי, מארק [מ.]. יידישע פאלקס-לידער, מיט 31 ניגונים; פראגמענטן פון סאראצרבטען צו דער באראקטערדישטיק און זכרונות. אריינפיר און רע-דאקציע פון שמואל ראזשאנסקי. (בענאס-אירעס, ארגענ-טינער אפטייל פון אלו" יידישן קולטור-קאנגרעס, תשי"ח). 213 ע', פורטרט, פקסימיל, תוים. 8°. = מוסטערערק פון דער יידישער ליטעראטור, ארויסגעגעבן פון יוסף ליפשיץ-פאנז, 2. — עם שערים גוספים באנגלית וספרדית. מהדורות קודמות: ורשה תרס"א אודיסה תרע"ה, ובתוספת שירים חדשים: ניו יורק 1918. לגוף השירים נוספו כאן: ביוגרפיה קצרה, הערכת המחזיר (ע' 35-9), ובסוף הספר (171 ואילך) לקט דברי הערכה למשורר ולשיריו, ביניהם דברים מהקדמות שלום עליכם לשתי ההוצאות הראשונות, המחזות של שנים משיריו, וביבליו-גרפיה מאת י. ישרון.

1264 **Utley, Freda.** Arabische Welt — Ost oder West? Vom neuen Schauplatz des Kalten Krieges (Übertragen von Peter Kleist). Göttingen, Plesse Verlag, (1958). 232 p., maps, pls. 8°. המקור ר' בערך הבא.

1265 **Utley, Freda.** Will the Middle East go West? Chicago, H. Regnery, 1957. XIII p., 11, 198 p. 8°.

מחשש, שמדינות ערב עלולות להתפך, דוגמת סין הע' במית, למדינות קומוניסטיות, מהירה המחברת את מדי-נות המערב, לנהוג בפוליטיקה מפוכחת ושקולה ולסייע בידי עמי ערב בשאיפותיהם לעצמאות. במסגרת זו, וללא אהדה לישראל, היא סוקרת בפרקים „רקע משבר כואץ“, „בארץ הקדושה“, „ישראל בעיתנו“ (ע' 200-95) את הסכ-סוך הישראלי-ערבי. תרגום גרמני ר' בערך הקודם.

1266 **The Wellcome-Marston Archaeological Research Expedition to the Near East. L a c h i s h <Tell ed Duweir> IV: The bronze age, by Olga Tufnell [a. o.] [1-2]. London, Pub. for the Trustees of the late Sir Henry Wellcome by the Oxford University Press, 1958. 4°.**

Cont.: [1]: Text: History and archaeology. — Industries, seals, inscriptions. — Pottery. — Cemeteries. 351, [1] p., illus., map. — [2]: Plates. 6, [2] p., 92 pls., 9 plans in pocket.

הכרבים הקדומים של הו"חיים על חפירות לכיש דנים במכתבי לכיש (ק"ס ט"ו 338, ט"ז 310-312, שם בקורת מאת ו. ס. אלברייט), בהיכל החפיר (ק"ס י"ח 264-265) ובתקופת הברזל (ק"ס כ"ט 362).

1267 **Williams, David.** The road to Herod's Hill. London, P. Owen, (c1958). 175 p., illus. 8°.

רשמי מסע, על ירושלים העתיקה ובית לחם ע' 136-159.

1268 **Women and technical assistance; first-person stories.** (New York, United Nations, 1958). [3], II, 77, [1] p., illus. 8°. "Reprinted from United Nations Review, May-August 1958, vol. 4, nr. 11-12 and vol. 5, nr. 1-2".

texts. Leiden, E. J. Brill, 1958. VII p., 11, 191 p. 8°.

חקירה מפורטת זו על שמושי השורש „שוב“ בבניי הפעל, בשמות העצם ושמות התואר המשתיכים אליו, מבוססת במידה רבה על סטטיסטיקות לשוניות והשוואות לתרגומים. היא מתחלקת לג' חלקים: ראשית נותן המחבר השוואה למקבילות שבתרגומים העתיקים ומסיק ממנה מסקנות, אחר-כך הוא מגדיר את המשמעויות השונות על כל הסתעפויותיהן לפי שיטות לכטיקליות, ובסוף הוא עוקב אחרי השמוש הדתי של „שוב“, כלומר שמושו לציון יחס בין האדם למקום, בספרים השונים של המקרא. —

דיסטציה לידן.

1278 Marwick, Lawrence. A handbook of diplomatic Hebrew; Hebrew-English and English-Hebrew vocabularies, abbreviations, bilingual list of international organizations. Washington, Davelle, 1957. 59, 60 p. 8°.

מלון זה, המקיף את כל השטחים הקשורים במדיניות ושחומרו מבוסס על מסמכים רשמיים של ממשלת ישראל, מיועד לשמש כלי עזר למתרגמי תעודות רשמיות, ולכן הורחבה גם מסגרת אוצר המלים — החלק האנגלית-עברי מכיל כ-2000 מלים וצורפי לשון — גם מדור ראשי התיבות.

1279 Segal, M[oses] H[irsch]. A grammar of Mishnaic Hebrew. Oxford, Clarendon Press, (1958). XLI, 248 p. 8°.

דפוס צלום מוגה של מהד' א' 1927 (ק"ס ר' 136, שם גם בקורת מאת ח. ילון). הוצאה עברית מורחבת, ת"א תרצ"ו: ק"ס י"ב 299 (שם בקורת מפורטת מאת ח. ילון).

ספרות עברית בימי הביניים

1280 Moses ben Maimon. The preservation of youth; essays on health. Translated from the original Arabic <Fi tadbir as-sihha> and with an introduction by Hirsch L. Gordon. New York, Philosophical Library, (c1958). 92 p. 8°.

התרגום העברי של אבן תיבון. „הנהגת הבריאות“, נתפרסם לאחרונה בשנת תשי"ז עם מבוא מקיף ע"י זיסמן מונסון (ק"ס ל"ב 404). לציון ביבליוגרפי ר' גם S. W. Baron, A social and religious history of the Jews, vol. 8 (1958), p. 400, n. 5 — לפינוי התרגום הראשון לאנגלית.

1273 Bouisson, Maurice. La magie, ses grands rites, son histoire... Paris, Nouvelles éditions Debresse, 1958. 316 p., illus., pls. 8°.

על הקבלה ע' 115'107, על הגנוסטיס ע' 117'115. בפרק על החפצים המגיים דן המחבר במסורת העברית, כנחש הנחושת, בארון הברית, בכפורת, באפוד, כחושן המשפט, בתפילין ובחרשים, אשר בכולם הוא רואה כלי מגיה (ע' 139'130). אחר-כך מדובר על שלמה המג (ע' 140'139) ועל כתובות מגיות עבריות שונות (ע' 142'140).

1274 James, Walter, ed. Temples and faiths. London, Skeffington, (1958). 49, [1] p., pls. 4°.

Part. cont.: C. Roth: Synagogues of Toledo (p. 35-38).

1275 Юдовин, Соломон Борисович. Каталог выставки. Ленинград, „Искусство“, 1956. 15, [1] стр., 1 л., 22 иллюстр., портр.; 1 л. 4°.

קטלוג תערוכה של הצייר שלמה יודובין (1892-1954). חלק מהרישומים בקטלוג על נושאים יהודיים. כולל סקירה ביוגרפית. בראש השער: Ленинградский союз советских художников.

בלשנות

1276 Diringier, D[avid]. The story of the aleph beth. (London), pub. for the World Jewish Congress, British Section, by Lincolns-Prager, (1958). 195 p., XXXVII pls. 8°.

= Popular Jewish library, 10.

מסכם בצורה עובדתית ופופולרית את תוצאות החקירה בשטח התהוות האלף-בית השמי הקדום והעברתו לארצות ערב ואירופה, ובשטח הכתב העברי הקדום והכתב המרובע על הסתעפויותיהם השונות. ניתנת הדגמה לפי הממצאים הפלאוגרפיים החשובים. המחבר דן בקצור ובדרך אגב גם בשאלות הקשורות בנושא רק בעקיפין, כגון עניני מסורה ובעית הטיפוגרפיה העברית של ימינו. מלוסק כאן חומר רב, שקשה למצוא אותו מכוס ומרוכז בצורה זו במקום אחד.

1277 Holladay, William L[ee]. The root šubh in the Old Testament, with particular reference to its usages in covenantal con-

ספרות יפה עברית חדשה

קלים לגבי הוצאת 1956 (ק"ס ל"ג 207); גם החוים חסרים כאן.

1288 סענטער, (בערנארד בערל). געקליבענע שריפטן; לידער, דערציילונגען און דראמאטישע פאעמעס. ניו יארק, (Greenich Printed Corp.), 1955. 150 ע', פורטרט. 8°. הערכה מאת ש. סימאן; ע' 65.

1289 עטינגער, שלמה. אויסגעקליבענע שריפטן; קאמעדיע, משלים, קאטאעזעלעך. (אריינפיר און רעדאקציע פון שמואל ראזשאנסקי). בוענאס איירעס, יוסף ליפשיץ סאנד ביים קולטור קאנרעס אין ארגענטינע, (1957). 259, [4] ע', פורטרט. 8°. עם שערים נוספים באנגלית ובספרדית.

למבחר (אפיגרמות, משלים, הקומדיה „סערקעלע“) קודמים ביוגרפיה קצרה ומאמר הערכה מאת המהדיר; אחריו באים 3 מאמרים על עטינגער ועל חבריו, שנדפסו מקודם בכמות שונות.

1290 פישמאן, י[עקב] [הערש]. פריער און שפעטער; דערציילונגען. בוענאס איירעס, „ידיבוק“ ביי דער „געזעלשאפט פאר יידיש-וועלטלעכע שולן אין ארגענטינע“, 1957. 174, [2] ע'. 8°. עם שערים נוספים בספרדית ואנגלית.

1291 קאגאנאווסקי, אפרים. יידישע שרייבער אין דער היים פאריו. „אויפסניי“, (1956). 526, [1] ע', תמונות. 8°. „יוביליי-אויסגאבע“.

התבן: „פרעהיסטאריע“. דוד פרישמן. דער „זיידע“ מענערלעך. פרץ צייט. הערש דוד נאמבערג. איינער פון מינע חברים. דער יידישער „איטאליענער“. דריי פריינט. טעג פון „טלאמאצקע 13“. דער „ליטערארישער ייד“.

1292 קנאפאייס, משה [א.]. 100 סאנעטן. בוענאס איירעס, „אילוסטרירטע ליטערארישע בלעטער“, (1957). 138, [6] ע', תמונות. 8°. השירים נכתבו בשנים 1949-1956 בפאריז, מונטווידאו ובואנוס איירס.

1293 שטענצעל, אברהם נחום. גלות און גאולה. [מאת] א. נ. שטענצל. לאנדאן. לשון און לעבן, 1958. 136 ע'. 8°. שירים.

1294 שטערן, ישראל. לידער און עסייען. צונויף געשטעלט פון ה. לייזיק. (New York), ציקא, (1955). 288, [2] ע', פורטרט. 8°. (ל. מ. שטיין פאלקס ביבליאטעק ביים אלגעמיינעם יידישן קולטור-קאנרעס, סעריע 3).

1281 אלון, משה. אחרותה של מלכהלה: ספור פרשת לבטי יורדים. ניו יורק, הוצאת ידידים, תשי"ז. 183 ע'. 8°.

1282 Halkin, Simon. La littérature hébraïque moderne; ses tendances, ses valeurs, par Simon Halkine. Traduit... par Abraham Goldenson. Paris, Presses universitaires de France, 1958. VII, [1], 198 p., 1 l. 8°. (Sinaï; collection des sources d'Israël). המקור, Modern Hebrew literature: ק"ס כ"ז 64, שם גם ציון.

ספרות יפה יודית

1283 אונדזער אייניקייט: פארזער צייטשריפט פאר ליטעראטור. קונסט אין קולטור-געזעלשאפטלעכע טראבלעמען. (Paris). 4°. ירחון (2). העורך: בנימין שלעזין. חוב 54: אוגוסט-ספטמבר 1958. 63, [1] ע', תמונות.

1284 איגנאטאוו, דוד. „אפערעסענע בלעטער“: <עסייען, פארבליבענע כתבים און פראגעמענטן>. בוענאס איירעס, „ידיבוק“ ביי דער „געזעלשאפט פאר יידיש-וועלטלעכע שולן אין ארגענטינע“, 1957. 339, [5] ע', פורטרט. 8°. עם שערים נוספים בספרדית ובאנגלית.

1285 אליצקי, לייבל. סאלקסטימלעכע באלאדן. הארשע, „ידיבוק“, 1957. 313, [7] ע', תמונות. 8°. „יוביליי-בוק“.

ע' 149 ואילך: תרגומים משירי משה אבן-עזרא, יהודה הלוי, עמנואל הרומי, ה. נ. ביאליק, ש. טשרניחובסקי, י. כהן, י. מיכמן, י. קצנלסון, ו. שניאור. ד. שמעוני, א. שלונסקי, ש. שלום, נ. אלתרמן, א. ברודס, ד. חומסקי, ב. טננבוים.

1286 מיזשעריצקי, נחמן. געקליבענע דערציילונגן. גען. בוענאס איירעס, שרייבער פאריון „ה. ד. נאמבערג“ אין ארגענטינע, תשט"ז. 303 ע', פורטרט, פקסימיל. 8°. עם ביוגרפיה קצרה מאת אחיו אברהם מ. (ע' 13-35). בסוף (ע' 285) דברי הספד.

1287 א. נייע הגדה של פסח... מוזיק... פון מיכל געל בארט. (העברעישע טעקסטן איבערגעזעצט פון י. י. שחארק). [ניו יורק] בילדונגס-קאמיטעט פון אר"ב עטער רינג, 1958. 36 ע', תמונות. 8°. עם שניים

and Ernst Kaiser. London, Hutchinson, (1958). 270, [1] p. 8°.

ר' גם בערך הבא המקור, Tochter: ק"ס ל"ג 208.

1301 Feuchtwanger, Lion. Jephta and his daughter... Transl. by Eithne Wilkins and Ernst Kaiser. New York, G. P. Putnam, (c1958). 255 p. 8°.

נוסח טוסי של התרגום הרשום בערך הקודם.

1302 Feuchtwanger, Lion. Żydówka z Toledo. Tłumaczył Jacek Frühling. (Warszawa), Czytelnik, 1958. 490, [2] p. 8°.

רומן היסטורי, שם המקור: Die Jüdin von Toledo.

1303 Golding, Louis. Elsie Silver; Roman. (Deutsch von Karl Berisch). Berlin-Grünwald, F. A. Herbig, [1957]. 317, [1] p. 8°.

עליה של משפחה יהודית עניה ממזכסטר, כראשית מאה זו. שם המקור: Five Silver daughters.

1304 Kodolányi, János. Az égő csipkebokor. I-II. Budapest, Magvető könyvkiadó, 1957. 631, [1]; 615, [1] p. 8°.

רומן על חי משה רבנו.

1305 Malamud, Bernard. The magic barrel. (Philadelphia, Jewish Publication Society of America, 1958 5718). 6 p. 1., 214 p. 8°.

ספורים מן ההווה; מקצתם נוגעים בבקעת המגן בין יהודים ללא יהודים.

1306 Perez, Isaac Löb. Wybór opowiadań. Przełożyła i przypisy oprac. Anna Dresnerowa. Wstęp napisał Bernard Mark. Wrocław, Zakład narodowy im. Ossolińskich, (1958). XC, 364, [1] p., port. 8°.

מבחר ספורים. התרגום מאת אנה דרסנר. מבוא נרחב על פרץ תקופתו ויצירתו מאת ב. מרק. כראש השער: Lechok Lejb Perec.

1307 Preuss, Heinrich Wilhelm. Ich sah, dass es ein Mensch war; Roman. Giessen, Brunnen-Verlag, (c1958). 234 p. 8°.

חלק העלילה המתרחשת בימי מלחמת העולם השנייה, הוא גורלה של משפחה יהודית מברלין.

כראש הספר דברי הערכה לי. שטרן (נולד 1894 באוסטריה). נספח בגוף ורשה) מאת מ. פלאסקער וה. לייכטיץ. — שירים: ע' 94/31; מסות: 97 ואילך.

ספרות יפה לועזית על נושאים יהודיים

1295 Ash, Shalom. Pietruburgo. (Traduzione di Angelo Treves). [Milano], A. Mondadori, (1958). 351, [1] p. 8°.

כראש השער: Sholem Asch. תרגום עברי: ק"ס ל"א 48 מס' 329. שם גם ציון למקור היברי ולתרגום אנגלי וגרמני, ור' גם ק"ס ל"ג 207. יצא גם בצרפתית, סריו 1933.

1296 Avisar, Samuele. Teatro ebraico. (Milano), Nuova accademia editrice, (1957). 432 p., 21., pls. 8°.

קובץ מחזות מתורגמים לאיטלקית. ההקדמה היא סקירה על התיאטרון העברי והיודי (ע' 62/16). תרגום של ש. אונסקי. הרבוק; שלום עליכם; קשה להיות יהודי; הרי סקלר; רחב; אפרים קישון; שמו הולך לפניו; יגאל מיסניצון; קובלן. לכל מחזה מבוא ביורגרי על מחברו. המלקט, ששמש בהוראה בארץ, למד ולימד באוניברסיטאות באיטליה; הוא היום מרצה ללשון וספרות עברית באוניברסיטת שטרסבורג.

1297 Benaya, M[argaret]. The levelling wind. (New York), Pantheon Books, (c1958). 286 p. 8°.

1298 Chomut, Ruth. Road to within. London, MacGibbon & Kee, 1958. 199, [1] p. 8°.

ספור מחיי קבוצה המהבירה ילידת אנגליה. היתה בעצמה חברה בקבוצה בארץ.

1299 Droste-Hülshoff, Annette von. Die Judenbuche; ein Sittengemälde aus dem gebirglichten Westfalen. (Wiesbaden), Insel-Verlag, (1955). 79, [1] p. 8°.

1300 Feuchtwanger, Lion. Jephtah and his daughter... Transl. by Eithne Wilkins

- Советский писатель, 1957. 150, [2] стр., портр. 8°.
- „אהבתכם, החיים!“; שירים מאת מ. הרצמן. התרגום מיוונית מאת מתרגמים שונים. סקירה ביוגרפית ובקורותיה מאת מרק שכטר. המשורר, ילד אוקראינה, השתתף במלחמה נגד הגרמנים ונפל בקרב ב־15.12.1943.
- 1315 Гольдштейн, Моисей. Биробиджанцы на Амуре; повести и рассказы. Перев. с еврейского М. Шамбадала. Москва, Советский писатель, 1958. 199, [1] стр., 2 л., портр. 8°.
- המקור, מ. גולדשטיין: ביראבידזשאנער אויפן אָמור און אנדערע דערציילונגען, ק"ס כ"ג 220. התרגום מאת מ. שמבדל. דברי מבוא מאת אהרן ורגליס. ספורים על חיי יהודים בבירובידז'ין ועל יהודי ברית המועצות במלחמת העולם השנייה. המחבר היגר לברית המועצות מארגנטינה ב־1931, השתתף כקצין במלחמה נגד הגרמנים ונפל בקרב ב־1943.
- 1316 Гордон, [Илья Зиновьевич]. Повести и рассказы; перев. с еврейского. Москва, Советский писатель, 1957. 469 стр., [1] стр., 1 л. 8°.
- „ספורים“, מאת אליהו גורדון. נכתבו בשנים 1927-1956. התרגום מיוונית מאת מתרגמים שונים. במרבית הספורים מתוארים חיי קהלאים יהודים בברית המועצות. הספר כולל בין השאר תרגומים של הספורים „דריי ברידער“, 1939 (ע' 182-3), „איבערן פון סטעפעס“, 1932 (ע' 183-261).
- 1317 Гофштейн, Давид [Наумович]. Избранное; переводы с еврейского. Москва, Советский писатель, 1958. 389, [1] стр., 1 л., портр. 8°.
- „שירים נבחרים“, מאת דוד הופשטיין (1889-1952), משורר יודי שהיה בקבוצת הסופרים היהודיים שהוצאו להורג ע"י שלטונות ברית המועצות. תורגמו מיוונית ע"י מתרגמים שונים. המבחר נעשה ע"י מ. הופשטיין ביברמן, ש. חולדנקה, ב. אלינג. סקירה על המשורר ושירתו מאת מכסים רילסקי.
- 1318 Грубиян, М[атвей] М[ихайлович]. Я звал тебя, жизнь! Стихи. Перев. с еврейского. Москва, Советский писатель, 1958. 198, [2] стр. 8°.
- 1308 Sachs, Nelly. Und niemand weiss weiter; Gedichte. (Hamburg), Ellermann, 1957. [51-98 p., 11, 8°.
- כולל שירים על נושאים תנ"כיים וחסידיים.
- 1309 Shapiro, Karl [Jay]. Poems of a Jew. New York, Random House, (c1958). XI, p., 11, 70, [1] p., 11, 8°.
- שירי יהודי אמריקאי לא דת. מקצת השירים נוגע בנושאים יהודיים.
- 1310 Weidman, Jerome. The enemy camp; a novel. New York, Random House, (c1958). 4 p. l., 561, [1] p. 8°.
- ספור על יהודי בארזה"ב שמתוך נתוק מוחלט של קשריו עם עברו הגיע לעשר והצלחה בחיים.
- 1311 Баумволь, Рахиль [Львовна]. Стихотворения; перев. с еврейского. Москва, Советский писатель, 1958. 216, [8] стр. 8°.
- „שירים“, מאת רחל בוימחל. מרבית השירים תורגמו מיוונית ע"י מתרגמים שונים.
- 1312 Вендров, З[алман]. Рассказы о былом; авторизованный перев. с еврейского Р. Рубиной. Москва, Советский писатель, 1957. 272, [2] стр., 1 л., иллюстр. 8°.
- „ספורים על העבר“, מאת זלמן ונדרוב (שמו הרשמי: דוד יעקוביץ ונדרובסקי). התרגום מיוונית וסקירה ביוגרפית-בקורותיה על המחבר מאת ר. רובינה. ספורים מחיי היהודים ברוסיה הצארית, בעלי יסוד אוטוביוגרפי בולט, מהשנים 1909-1941. המחבר הוא כעת זקן הסופרים היהודיים בברית המועצות.
- 1313 Галкин, С[амуил Залманович]. Стихи, баллады, драмы. Москва, Гос. издат. художественной литературы, 1958. 542, [2] стр., портр. 8°.
- „שירים, בלדות, מחזות“, מאת שמואל הלסקי, משורר יודי שנשאר בחיים לאחר חיסולה של הספרות היהודית בברית המועצות. נולד ברוג'יבו, רוסיה הלבנה, בשנת 1897. תכן הלסקי „המרד בגיטו“, מחזה (ע' 317-426); „בר כוכבא“, מחזה (ע' 427-535). התרגום מיוונית מאת מתרגמים שונים. בסוף סקירה ביוגרפית על המשורר.
- 1314 Гарцман, Матвей. Я люблю тебя, жизнь! Стихи. Перев. с еврейского. Москва,

„שרשים חיים“; שירים ופואמות מאת ז. סלסין.
התרגום מיוונית מאת מתרגמים שונים.

1324 Штурман, Марк [Моисеевич]. Лю-
бовь и труд; стихи. Перев. с еврейского.
Москва, Советский писатель, 1957. 118 стр.,
1 л. 8°.

„אהבה ועבודה“; שירים מאת מרק שטורמן. התרגום
מיוונית מאת מתרגמים שונים.

ספרות הנוער

1325 אינדלמן, אלחנן. מדינת ישראל בת
עשר [ניירורק], (ההסתדרות העברית באמריקה וקרן
חרבות — אגוד עברי לחנוך ותרבות בקנדה, תשי"ח).
32 ע', תמונות, מפה. 8°. מנוקד ובעברית קלה
לילדים.

1326 וכסלר, רחל. עורכת. למדינת ישראל;
שירים לדקלום... [ניירורק], ועד החודש העברי של
ההסתדרות העברית באמריקה, תשי"ח. 19 [1] ע', תמונות.
21: 13 בהכפלה.

1327 Eisenberg, Azriel. The story of the
Jewish calendar... Wood engravings by
Elisabeth Friedlander. London, Abelard-
Schuman, (1958). 62 p., 1 l., front. 8°.

ידיעות יסוד לבני הנעורים.

1328 Epstein, Isidore. Step by step in the
Jewish religion. London, Soncino Press, 1958.
XII, 143 p. 8°.

מדריך למוסר היהדות, וגם למצאת מעשיות; לבני
הנעורים.

1329 Hyman, Frieda Clark. Jubal and
the prophet... Illustrated by Bernard Krig-
stein. [New York], Farrar, Straus & Cudahy
[and] Jewish Publication Society, (c1958).
VI, 175 p., front. 8°. (Covenant books).

ספור על התקופה של ירמיהו, לבני הנעורים.

1330 Petersham, Mrs. Maud (Fuller);
Miska Petersham, David; from the story
told in the first book of Samuel and the
first book of Kings. [By] Maud and Miska
Petersham. New York, Macmillan, 1958. [32]
p., illus. (part col.). 8°. לילדים.

„קראתי לכם, החיים“; שירים מאת מוטל גרוביאן.
התרגום מיוונית מאת מתרגמים שונים.

1319 Лурье, Нотэ. Степь зовёт; роман.
Перев. с еврейского Т. Лурье-Грибовой и
Р. Рубиной. Москва, Советский писатель,
1958. 372, [1] стр., 1 л. 8°.

שם המקור: „נסע לוריא: דער סטעפּ רופט“. רומן מחיי
יהודים בקולחין בברית המועצות (נכתב 1930-1935).
התרגום מיוונית מאת ס. לוריא-גריבובה ור. רובינה.
„לצורך מהדורה זו עיבד המחבר את הרומן“.

1320 Маркиш, Перец. Избранное; стихо-
творения и поэмы. Перев. с еврейского.
Москва, Советский писатель, 1957. 415, [1]
стр., портр. 8°.

שירים נבחרים מאת פרץ מרקיש (1895-1952), משורר
יודי שהיה בקבוצת הסופרים היודיים שהוצאו להורג ע"י
שלטונות ברית המועצות. המבחר נעשה ע"י א. לובניק-
מרקיש וא. ורגליס. העורך: ב. ב. לויק. דברי מבוא על
המשורר מאת בוריס לברנייב. המבחר כולל שירים
שנכתבו עד 1948 ועד ככלל.

1321 Перцов, С[амуил Давидович]. Из-
бранное; перев. с еврейского М. А. Шам-
бадала. Москва, Советский писатель, 1957.
397, [1] стр., 1 л., портр. 8°.

„כתבים נבחרים“; מאת שמואל פרסוב (1890-1952).
ספורים ורפורטז'ות. התרגום מיוונית מאת מ. שמבול.
דברי מבוא על הסופר מאת ס. גולובוב. פרסוב היה
בקבוצת הסופרים היודיים שהוצאו להורג ע"י שלטונות
ברית המועצות ב-1952.

1322 Рабин, И[осиф Израилевич]. По-
вести и рассказы; перев. с еврейского С.
Родова. Москва, Советский писатель, 1956.
375, [1] стр., 2 л. 8°.

„ספורים“; מאת יוסף רבין. נכתבו בשנים 1946-1955.
התרגום מיוונית מאת [ש. ז.] רודוב. תכן חלקי: „לד
הנימן“; ספור המתאר חיי יהודים בתחום ליטא ברוסיה
הצארית לפני מלחמת העולם הראשונה (ע' 186'3).

1323 Телесин, З[иновий Львович]. Жи-
вые корни; стихи и поэмы. Перев. с еврей-
ского. Москва, Советский писатель, 1957.
189, [1] стр., 1 л. 8°.

כרך. א. מדריך לארגון ולסטטיסטיקה של החנוך,
יציא בשנת 1955.

ספרי למוד

1337 מילנר, אחיטוב. סר שות בראשית למת
חילים. לאמון בקריאה בסגנון החומש על פי יחידות
הקריאה המקראיות. [ניו יורק]. (עזר להוראת העברית.
1956). [6] 57 ע"י. 8°. גרסא בשני צבעים.

1338 [רומעניע]. אונטעריכטס-מיניסטעריום.
יידישע שפראכ; גראמטיק און ארטאגראפיע
פאר... עלעמענטארקלאס. [איד]. (București).
דיאקטישער און סעאגאגישער מעלכע-פארלאג, 1955.
1957. [1] 67; 102; 84; 79; [1] ע"י, תמונות. 8°.
בראש השער של חלק א'ג: אונטעריכטס-מיניסטעריום; של
חלק [ד]: מ. גאסענברג. — לכתות איד של ביה"ס
היסודי. א. ד. 1956. ב. 1957. ג. 1955.

1339 [רומעניע]. אונטעריכטס-מיניסטעריום.
יידישע שפראכ; ליענבוק פאר... עלעמענטאר
קלאס. [איד]. (București). דיאקטישער און סעאגאג
שער מעלכע-פארלאג, 1956. [2] 86; 154; [1] 231; [1]
155, [1] ע"י, תמונות. 8°. לכתות איד של ביה"ס
היסודי. כרך ג. 1955. כרך ד. "צווייגעשטעלט פון א.
שפיגלבלאט". לכתה ה: ק"ס כ"ח 183.

1340 Meyer, Levin; Toby K. Kurzband.
The story of the synagogue... Art editor:
Stephen Kraft. Illustrations: Robert Pious.
New York, Behrman House, (1957). 191 p.,
maps. 8°. = The Jewish heritage series, 1.
ספר למוד לכתות בינוניות, כתוב בסגנון ספורי ומלחה
"תפקידים" ושאלות. עם ציורים רבים. נקודת מוצא היא
הסביבה הדתית של הילד, ועריכת החומר מבוסס על
הרעיון שביה"כ הוא המוסד המרכזי שממנו נובעת הבנת
ההיסטוריה התרבותית של עם ישראל.

שונות

1341 Heller, Adolf. Israel und die Welt-
mächte in der Endzeit. (2. Aufl.). Stuttgart,
K. Geyer, 1957. 40 p. 8°. אסטולוגיה נוצרית.

1342 International Conference on Nu-
clear Structure, Rehovot, Israel, 1957.
Proceedings of the Rehovoth Confer-

1331 Тайц, Я[ков Моисеевич]. Неуга-
сый свет. Рисунки И. Браславского. Мос-
ква, Гос. издат. детской литературы Минин-
стерства просвещения РСФСР, 1958. 236,
[2] стр., 1 л., иллюстр. 8°.

"האור שאינו כבה"; ספורים לילדים מאת יעקב טייץ.
הספור הראשון. "האור שאינו כבה" אוטוביוגרפי. דברי
מבוא על המחבר מאת אלכסנדרה בורשטיין. המחבר יליד
סמורגון ליד וילנה. "יעקב טייץ מת לא מזמן... בגיל
חמישים". (מהמבוא).

חנוך והוראה

1332 הסתדרות הציונית. ברזיל. ימי עיון
של המורים העברים בריודה-דנירו, שנתקמו בימים ט"ז
ריודה-דנירו בתמונת הש"י... ריודה-דנירו. הסתדרות ציונית
אחידה בברזיל, מועצה ארצית לחינוך ולתרבות, מחלקה
לחינוך ולתרבות, תשי"ז. [1] 19 דף. 4°. בשכפול.
1333 מעקסיקע. אשכנזישע קהילה "גדחי יש"

ראל". חינוך-דעפארטאמענט. ערשטע יידישע לערער-
קאנפערענץ אין מעקסיקע. (מיקסיקע-שטאט). אשכנזישע
קהילה אין מעקסיקע "גדחי ישראל" — הקהלה האשכנזית,
חינוך דעפארטאמענט, 1958. 96 ע"י. 8°.

1334 Eisenberg, Azriel; Abraham Segal.
Teacher's guide to Modern Jewish life in
literature. New York, United Synagogue
Commission on Jewish Education, 5716 1956.
1 l., XXIV, 147 p. 8°.

הנצות דידקטיות מפורסות לשמוש בספר-
A. Eisenberg; Modern Jewish life etc. (ק"ס כ"ח 181)
עם ביבליוגרפיה (ע' 136-140 ובפנים).

1335 The Seminary Beacon. (New York),
National Planning Committee of the
Jewish Theological Seminary of America,
1958. 4°.

רבעון. העורך: Sydney Gross. גל' 1: יוני 12 ע"י.

פורטרטים.

1336 (United Nations Educational, Scien-
tific and Cultural Organization). World
survey of education. II: Primary education.
(Paris), Unesco, (1958). 1387 p., diagrs., fold.
map, tabs. 4°. Part. cont.: Israel (p. 588-603).

Applied Physics <IUPAP>. Ed. By H[arry] J. Lipkin. Amsterdam, North-Holland Pub. Co., 1958. XVI, 614 p., illus., diagrs., pl. 8°.

ence on Nuclear Structure, held at the Weizmann Institute of Science, Rehovoth, September 8-14, 1957, under the auspices of the International Union of Pure and

בתוך כתבי עת

במזרח זה ירשם הכן כתבי עת במדעי היהדות בעברית ובלועזית, וגם מאמרים בודדים מענייניהם מתוך כתבי עת כלליים. יכללו כאן מחקרים בלבד ולא ספרות יפה ואף לא עיונים בבעיות ימינו. עתונים חדשים נרשמים גם לעיל במדור „עתונים“.

בצרפן, לט, א <204>. ניו יורק, תשרי-חשוון תשי"ט. —
ב"צ לוריא: המלחמה האחרונה של בית חשמונאי (34'28).
הבקר. תלאביב, ח סבת תשי"ט 1958. 19.12. — א.
וינשל: קנובה. היהודים וארץ ישראל; פרשיות לא ידועות
על ההרפתקן הונציאני מהמאה ה-18 (7).
גשר. 4.4 <17>. תלאביב, סבת תשי"ט. ל. ברנ
שטיין: אנטישמיות כיום (75'67). — ב. ל. בראסלוף: אוס
טריה וקרבות הנאצים (84'81). — ח. ליפשיץ: מדינת יש
ראל במשנת הרב קוק (94'84). — מ. דבורצקי: הסוצי
לוגיה של הרעב בימינו (103'97). — א. ש. שטיין: רומי
ירושלים-מוסקבה „יחודה של היהדות במערכה מימי
קדם ועד ימינו <117'106>. — מ. לנדאו: כופר הישוב —
פרק במאבק על המדינה (124'117). — י. שברצברט: ירידה
תלולה במספר יהודי סין; 35.000 עד ל-234 (132'129).
הדאר. לה, ד <א'תשל>. ניו יורק, סז כסלו תשי"ט. —
מ. זהרי: ספר תנך בגוונים (56'55).
ה <א'תשל>. כז כסלו. — שלושים לפטירתו של יוסף
קלוזנר ע"ה (4 מאמרים) (76'72).
דבר. תלאביב, כט סבת תשי"ט 1959. 9.1. — פראם: תל
שיח' אחמד אל עריני אינו גת שלשתים (9).
דעות. ח. ירושלים, חנוכה תשי"ט. — ד. גולדשמידט:
„הגות הללו“ (5'3). — י. כץ: האם חידוש הסנהדרין הוא
בגד סתר? [עם סקירה היסטורית] (28'23).
הדים לשאלות החברה הקיבוצית. כג. 59. מרחביה,
אוקט. 1958. — י. סנחסי: התנועה החלוצית בגולה והמצי
אות היהודית בימינו (10'3). — מתוצאות הקליטה בקיבוץ
הארצי (28'24).
הרות. תלאביב, כא שבט תשי"ט 1959. 30.1. — ר.

הארץ. תלאביב, טו סבת תשי"ט 26.XII.1958. —
מ. ארציאלי: עכדת מתנעת מעפר, שרידים ביונטיים
ונבטיים בנגב (9).
ארשת; ספר שנה לחקר הספר העברי. א. ירושלים,
תשי"ט. — ש. ברנשטיין: מחזור קצנטיא שבכתב-יד
<רשימה ביבליוגרפית> (43'9). — נ. אלוני: רשימות
ספרים כתבי-יד; מן המאה החמש עשרה מסיבולי שבאי
טליה (490'489, 60'44). — א. מ. הברמן: המדפסים בני
ר' יעקב פרעצוני בחיניציאה (90'61). — ד. גולדשמידט:
על סדר הסליחות כמנהג מדינת קולין (96'91). — א. יערי:
הדפוס העברי. באומד (222'97). — מ. בניהו: איגרות רבי
משה חיים מורפורגו בעניינות ספרים (253'223). — א.
שייבר: שמואל ב"ר צבי הירש דרעוניץ סופר וצייר מניקל-
שפורג; כתבי-יד מצוירי של תפילות יום כיפור קטן מניש
(259'254). — ע. ב. פוזנר: בית הדפוס של מאנאש בקרא-
טאשין (278'260). — נ. קצבורג: כתבי-יד עבריים באוני-
גאריה (298'279). — י. י. כהן: שבעים שנה כתבי-יד
תורניים בטרנאטילחאניה: תרלי"ד-תש"ד (326'299). — י.
רפאל: „פליטת סופרים“ עם „שפה לנאמנים“ (395'327). —
נ. בן-מנחם: כתבי-יד מספרייתו של רבי נחום דובער
פרידמאן מסאריגורה (413'396). — ר. מרגליות: ציונים
ביבליוגרפיים [יחד עם שם הספר ומחברו]. יוכנא
מראי-מקומות של חומר נוסף (472'414). — ד. תמר:
מאמר מ„מגיד משרים“ בפירוש ר' אברהם גאלנטי לאיכה
(478'473). — נ. בן-מנחם: ארכע מהדורות של „מסילת
שרים“, זאלקא (480'479). — י. אלפסי: על הספר „אוהב
ישראל“ להרב מאפטא (483'481). — א. ש. רימלט: מעשה
נערות של ר' אליעזר גולדשמידט (485'484). — נ. בן-
מנחם: אבסורדיזם גרפי של הרב מאזעס חיים ליטש
ראזענבוים (488'486).

קשאני: לפני חיסולה המלא של הגולה העתיקה והמסורת באפגניסטן (4).

טבע וארץ, א. ארבי, תל-אביב, סכת' שבט תשי"ט. — א. שולוב: עקרים ארסיים בארץ (22'18). — י. סלע: מערת הנטיפים בנחל נמר [ממרח לחניתא] (41'40). — א. שופאני: מעיליא [בגליל העליון המערבי] (43'42). — י. רות: המוזיאון הפריהיסטורי בשער הגולן (47'44).

ידיעות המכון לחקר השירה העברית בירושלים. 7. ירושלים, תשי"ט. — א. מ. הברמן: רשימת כתבי ד"ר מנחם זולאי <מחקרים ופירסומים> (ס"ב). — א. מירסקי: מתחבתן של צורות הפיוט (129'1). — ח. ילון: "שוה" בפיוטות ובמדרשות (136'131). — ש. שפיגל: קרובות יוני בניקוד בני"בבל (143'137). — א. שייבר: קטעי ברכת המזון <מגזני קופימן> (153'145). — ח. שירמן: שיר על מצר קתן של קהילות אחדות בארץ ישראל (161'155). — ש. אברמסון: סליחות ר' יעקב ב"ר יהודה החבר עמאני (163'181). — ד. גולדשמידט: סדר התהלה של הרמב"ם ע"פ כ"י אוקספורד (213'183). — א. מ. הברמן: פיוטי רבי אפרים ב"ר יעקב מבונא (296'215). — עם שער נוסף: Studies of the Research Institute for Poetry in Jerusalem.

ידען מעריב תשי"ט. 4. [תל-אביב], ערב ר"ה תשי"ט. — ארצות תבל (ד'139). — אטלס זוסא [ד'מסות]. — ישראל מאל"ף עד ת"ו (302'161). — מד ומי במשק (365'321). — פנקס רחובות ירושלים, תל-אביב, יפו, חיסה, באר שבע (495'385).

לשוננו לעם, י. א. <צ>. ירושלים, מרחשון-כסליו תשי"ט. — נ"ה טור-סיני: לדמותו של פרופסור יוסף קלוזנר ז"ל (8'3). — י. רצהבי: עיוני לשון בפיוטי ר' משה בן עזרא (16'9). — י. א. וידמן: מלשוננו של צבי חיטלבסקי ז"ל, תרגומי פתגם (20'17). — מ. סתרי: מונחי הגפן (21'23). — ר. סיון-סילמן: "החברה ההיסטורית" והממשלה הבריטית (27'23). — א. דורה: "קורות" ו"ארז" וסביבתם (31'28).

ב <צד>. סבת. — נ"ה טור-סיני: מפעלו של אליעזר בן-יהודה (40'35). — י. פליקס: על שמות צמחים בלשוננו (49'41). — מ. ז. קורי: ביטויים מעולם הקבלה בלשוננו; "המתיק את הדיון" (57'50). — ש. תודר: מסתגמי ש"י עננון <מתוך "כלב חוצות"> (60'58). — ר. לוי: "הקצין או החייל יבקר" או "יבקר"? (62'60). — א. יובי: "קיר" או "אזובי קיר"? (64'62). — "תמחיר" (64).

מאזנים, ח. ג. <לא קצט>. תל-אביב, שבט תשי"ט. — מ. סטריגלר: בין ישראל לעמים וישראל בין העמים [כמה נקודות-שוני בגישה ובתפיסה בין התנ"ך לגירסתו החולית] (156'150).

מבפנים, כא. 3'2. עין-חרוד, שבט תשי"ט. — א. פוס: קלינסקי: בעיית האלמנה והיתום במקרא (287'280). מדע, ג. 2. ירושלים, טבת תשי"ט. — א. גור: תולדות התמר בישראל (26'17).

מחניים, לו. מסכת לחייל לחג החנוכה. צה"ל, ערב חנוכה תשי"ט. — מ. הכהן: יחסם של חז"ל לחשמונאים (37'44). — ש. ספראי: חז"ל וחג החנוכה (58'51). — ז. זינגר: משחקים לשעשועים בתפיסה היהודית של ימי הביניים (82'79). — א. מ. הברמן: שיר לחנוכה מהגניזה: "גלה מלכותו וישוב בשחקים" (92).

מערכות, לב. ה. <טו>. יפו, טבת תשי"ט. — י. ואלאך: מסע נפוליון בארץ-ישראל (64'53). גיב הקבוצה, ז. ד. <28>. תל-אביב, כסליו תשי"ט. — ד. קורן: אילת (852'843).

סיני, מד. ד. <רטו>. ירושלים, טבת תשי"ט. — יהודה ב"ר קלונימוס משפירא: יחסי תנאים ואמוראים יו"ל ע"י י. ל. מימון (197'193). — י. ל. מימון: מדי חודש בחודשו <חודש... בתולדות ישראל> (204'197). — ה"ו: 261'275). — ב. תאומים-סרנגל: אמרי ברוך (212'204). — ח. ז. ריינס: המקדש ובית הכנסת (224'213). — י. ליינער: המהרש"ל והקבלה (229'224). — י. ל. מימון: משנת רבי שמעון בן גמליאל (237'229). — א. יערי: שינויי-נוסחאות במשנה פסחים (249'237). — ח. ליפשיץ: נשמת הארץ (258'249). — ג. וידר: "מאה ברכות" = "ברכות השחר" (260'258). — ב. טולידאנו: מלואים <למאמרי ר' תנחום הירושלמי"> (260).

ה"ו <רסורסח>. שבט-אדר א. — ש. י. וזין: שמיטה (299'288). — מ. י. ל. זקש: תוספת השביעית בזמן הזה (303'299). — ב. ליפקין: טבל, הגדרת איסורו והתרתו (313'303). — י. ז. כהנא: מעלתה של ירושלים על ערי ארץ-ישראל בספרות השאלות ותשובות (324'313). — ש. ספראי: העליה לרגל מן התפוצות בימי הבית השני (325'330). — י. מ. טולידאנו: שנויים בפירוש הרמב"ם למסכת שביעית (338'330). — מ. פוגלמאן: הקומת הרמב"ם לפי רישו למשנה, סדר זרעים (346'339). — ע"צ מלמד: "מלאכת שלמה" לר' שלמה עדני (363'346). — י. פליקס: הצמחיה שבסדר זרעים (367'363). — ח. מ. גביריהו: "שברכת

(137-136). — ש. ייבין: רשימות טופוגראפיות ואתניות (145-138). — מ. קאסוטו זלצמן: ביבליוגרפיה נבחרת: פרסומים על חפירות וסקר בישראל שיצאו לאור בשנות 1948-1957 (162-146). — ל.י. רחמני: צלמית שלה פני לביאה (164-163). — י. לנאוו: טביעת חותמת על ידיה כד מיפו (166-165). — ל.י. רחמני: גלגולו של עיסור (168-167).

פרקים. ט. חיפה: כסליו תשיט. — י. שכטר: יחסו של דור ההשכלה ושל דורנו לרמב"ם (312). — מ. ש. גשורי: תבלי הלידה של נגינת העברים הקדמונים (325). — י. סבת-שכט. — א. שמואלי: הדרשה בספרות העברית — הגורתה ותולדותיה <סקירה היסטורית> (33-30).

הפרקליט. יד. ד. תל-אביב, תמוז תשית. — פ. דמקן: פקוח נפש וחרוף נפש בתלמוד ובספרות הרבנית (333-308).

רבעון לכלכלה. ו. 22-21. תל-אביב, סבת תשיט. — א. עמיר: התפתחות החקלאות בשנת תשי"ח (146-135).

רפואה וטרינרית. 15, 4. תל-אביב, כסלו תשיט. — א. שושן: בעלי חיים בעולם הסוד (183-182).

שבט ועם. ג. ירושלים, כסלו תשיט. — י. מ. סולידאנו: לתולדות הישוב היהודי בסביריה (77-73). — י. פלטי: דוד פרנקו-מנדס, הדרמטורג העברי הראשון (90-77). — ג. שלם: הפעילות הסקסונית ב"ליבאנס" לאור הרעשים (90-96). — מ. אטיאש: הרומנסה "סרקינוס ולוקרציה" בכתב-יד שבתאי (101-97). — מ. ד. גאון: להצלת שרידי אחינו האנוסים (106-101). — ר. קשאני: ממנהגי הימים הנוראים אצל יהודי אפגאניסטאן (110-106). — י. אבירט: אלה <מפי מר חיים לוי, איש סלוניק> (110). — א. עבאס: לתולדות תנועת "החלוץ" בסוריה והלבנון (124-113). — ח. קרישפיין: לתולדות "כפר-חיים" <סרק בהתישבות הספרדים לפני הקמת המדינה> (133-129).

שערים. תל-אביב, ג. חשון תשיט 17.X.1958. — ז. פישר-שיין: מצבת זכרון לקהלת לכו"ב (5) חשון: 5; כד חשון: 5; ד. ב. כסלו: 5; ט. כסלו: 7; טז. כסלו: 5; כג. כסלו: 7; טז. סבת: 7; כס. סבת: 7; ז. שבט: 7; כא. שבט: 9). — א. סבת. 12.X. — מ. בן חיים: גזירת תענית בתנוכה <לחקר דברי חז"ל> (4).

יד שבט 23.I.1959. — מ. ש. גשורי: הומר והשיר בטי-בשבט כפי הספרים (7, 5).

כא שבט 30.I. — האדמו"ר הזקן [רבי מנחם מנדל מקוצק זצ"ל: מאה שנה להסתלקותו (8-3).

המינים > המאבק עם המינים לאור מסכת ברכות < (375-367). — כ. פ. סבורש: תורה שכתב ותורה שבעל פה (384-375).

ספונות; ספר שנה לחקר קהילות ישראל במזרח. ב. ירושלים, תשית. — י. אליאש: ידיעות על ארץ-ישראל מהמאה האחת-עשרה (25-7). — י. ר. מלכו, א. אמארייליו: ילקוט הסכמות שאלוניקי בלאדינו (60-26). — ד. תמר: הצפייה באיסלח לשנת הגאולה של"ה; שני פרקים מספר "עבודת הקודש" למחבר עלום-שם (88-61). — י. נסים: הגותיהם של רבי יעקב קאשטרו ורבי יעקב צמח על שלחן-ערוך (102-89). — י. אבידע: "מעשה נסים" לששון חי לבית קשתיל; גוסט עממי של "שבחי האר"י" (103-127). — מ. בניהו: קהל אשכנזים בירושלים כשנות תמ"ז תק"ז / 1747-1687 (189-128). — י. בן-צבי: מקורות לתולדות דות יהודי פרס (213-190). — ג. ברגיורא: לתולדות בתי הכנסת בקוגין (245-214). — י. קאפח: "קורות ישראל בתימן" לרבי חיים חבשוש (286-246). — י. רצהבי: תעוררות לתולדות יהודי-תימן (302-287). — ד. בנבנשתי, ח. מוזרי: רבי יהודה ביבאס וקהילת קורפו בזמנו (303-330). — מ. אטיאש: ה"קומפלאס דייפורים" בלאדינו (376-375).

על המשמר. תל-אביב, ה. אדר א תשיט 13.III.1959. — מוסף לכלי (32 ע').

עתיקות. ב. ירושלים, תשי"ח-תש"ח. — מ. דותן: חפירות חורבת בחר <באר שבע> (39-1). — א. ייבין: כלי הצור בחורבת בחר (44-40). — ד. ו. זיצק: שרידים של צמחי חרבות בחורבת בחר; הודעה מוקדמת (48-45). — ש. אנגרט: עצמות יונקים מחורבת בחר (64-49). — מ. תדמור, מ. פראוסניץ: החפירות בראש הנקרה (79-65). — ע. ענתי: חפירות בבית-הקברות של תל אבו הואם <1952> (80-92). — מ. אבנימלך: הערות לאוסים הגיאולוגי של סביבות תל אבו הואם ובית-הקברות בשטח מוצא הקישון (93-95). — י. קפלן: החפירות במסגד הלבן ברמלה (103-96). — ל. א. מאיר: שתי כתובות ערביות מרמלה (105-104). — י. לייבוז'ין: כלית-מרקום וזואומרפיים מן הממלכה המצרית הקדומה (107-106). — א. גיצה, ש. לוי: שבר-לוח של עלילות גלגמש ממגידו (115-108). — ר. עמירן: קצרת אבן מהתקופה האשורית המאוחרת מתל אלקטאף שבעמק בית-שאן (118-116). — ה. המבורגר: מסמון של סטראדרכמות מסביריה (129-119). — פ. ו. חייט: כתובות תימיות מן הגלב (133-130). — א. ג'ים: כתובת צפאית מן הגלב (134-135). — י. אהרונ: שתי אבני גבול גוסטות מעמק החולה

- (123-132). — J. Gutmann: Watchman on an American Rhine; new light on Isaac M. Wise (135-144). — H. H. Mayer: What price Conservatism? Louis Ginzberg and the Hebrew Union College (145-150). — M. H. Stern: Some notes on the Jews of Nevis (151-159).
- The American Journal of Economics and Sociology.** 18, 1. New York, Oct. 1958. — R. E. Crist: Land for the fellahin; land tenure and land use in the Near East (83-90).
- Annuaire de l'Institut de Philologie et d'Histoire Orientales et Slaves**, 14 <1954-57>. Bruxelles, 1957. — H. F. Janssens: Les cou-
leurs dans la Bible hébraïque (145-171).
- Antonianum**, 33, 4. Roma, Oct. 1958. — S. Cavalletti: Il sogno profetico di Giacobbe e i nomi divini (443-447).
- Archaeology**, 11, 4. Brattleboro, Vt., Winter 1958. — S. Yelvin: A year's work in Israel (239-245).
- Archiv Orientalní**, 26, 4. Praha, 1958. — S. Segert: Aramäische Studien (561-584). — J. Heller: Der Name Eva (636-656).
- Avhandlingar utgitt av det Norske Videnskaps-Akademi i Oslo. Historisk-filosofisk klasse**, 2. Oslo, 1957. — S. Mowinckel: Real and apparent tricola in Hebrew psalm poetry (1-106).
- Biblica**, 39, 4. Roma, 1958. — W. L. Moran: Gen 49, 10 and its use in Ez 21, 32 (405-425). — D. Gualandi: Salmo 29 <28> (478-485). — J. J. Rabinowitz: Some notes on an Aramaic deed of sale from the Judean desert (486-487).
- Biblical Research**, 3. Amsterdam, 1958. — W. Harrelson: Worship in early Israel (1-14). — C. U. Wolf: The Gospel to the Essenes (28-43). — Bibliography of Ralph Marcus (44-46).
- Bibliotheca Sacra**, 115, 460. Dallas, Oct. 1958. — Ch. L. Feinberg: The scapegoat of
התעשייה. 22, 12, תל-אביב, כסלו-תש"ט.
התעשייה בחיפה" (38 ע').
- תרביץ. כח. ב. ירושלים, טבת תש"ט. — י. מ. גרינץ:
משלי עלוקה (137-135). — ב. אופנהיימר: לשאלת ריכוז
הפולחן בישראל (153-138). — א. א. הלוי: המחלוקת הרא-
שונה <פרק בחולדות ההלכה> (157-154). — ב. דה-
פריס: בעית היחס בין התוספתא ובין התלמודים (158-
170). — א. מירסקי: תולדות השרשור (180-171). — א.
פרייס: מורש ר' אברהם אבן-עזרא לתהלים א (189-181). —
ש. ד. גויטיין: חשבות חדשות בכתביו של הרמב"ם
(196-190). — ז. אמינובה: ספר מנהגים מצויר מימי
הביניים המאוחרים (200-197). — ג. שלום: ידיעות חדשות
על ר' יוסף אשכנזי, התנא" מצפת: נספחים (235-201). —
ד. בן-שבתאי: מדוע פוצה האדמה את פיה ואיל נאחו בסבך
בקרני (236). — ב. דה-פריס, ש. אלבק: הערות למאמרו
של ראובן ירון "השפעות הלגיסטיות בייחודי ומתנה"
(237). — נ. ה. טורסיני: על הוספה למילון המקראי בדברי
משורר עברי אלמוני בתקופת ספרד (238). — ד. צמח:
לקט בשדה השירה העברית בספרד (243-239).
- אונזער וועג. 13, 1. שיקאגו, תשרי תש"ט. — נ.
קראתי: רנ"ק אויסטייטש פון דער יידישער געשיכטע
(29-23).
- דווקא, 9, 35. בוענאס-אירעס, תמוז-אלול תש"ט. —
ל. קלעניצקי: דער פסח-מאקירוס פונעם איגוד עלעמאנ-
טינע (225-205). — ל. סאראן: די מעשה-בראשית אידעע
אין גריכנלאנד <זינס העסיאד ביו דעמאקריט> (226-
237). — א. סאניס: יחזקאל קויפמאנס גרונט-געדאנקען אין
דער ביבליקריטיק (252-238).
- די צוקונפט. 63, 11. ניו-יארק, נאח. 1958. — א. ליבנה:
יבין, דער מלך פון כנען (442-439).
- Acta Orientalia**, 7, 2-3. Budapest, 1957. —
K. Czeglédy: The Syriac legend concerning
Alexander the Great (231-249).
- 8, 1. 1958. — A. Scheiber, S. Hahn: Leaves
from Saadia's Kitāb al-Šarā'ī from the Kauf-
mann Geniza (99-109).
- American Jewish Archives**, 10, 2. Cincin-
nati, Oct. 1958. — J. R. Marcus: An Arizona
pioneer; memoirs of Sam Aaron (95-120). —
War on the Willamette, 1880 (121-124). —
S. L. Falk: Alfred Mordecai, American Jew

Bethel (3-8). — G. W. van Beek, A. Jamme: An inscribed South Arabian clay stamp from Bethel (9-16). — P. and N. Lapp: A comparative study of a Hellenistic pottery group from Beth-zur (16-27). — A. Goetze: Remarks on some [Palestinian] names occurring in the Execration texts (28-33). — Th. H. Gaster: A curious Qumran tradition (33).

Bulletin of the Research Council of Israel. D. Botany, 6, 4. Jerusalem, June 1958. — R. Kenneth: Contribution to the knowledge of the Helminthosporium flora on Gramineae in Israel (191-210). — I. Reichert, M. Galun: Some lichens on olive trees in Israel (237-246). — R. Barkai-Golan: A study of airborne fungi in Israel (247-258).

Les Cahiers de l'Alliance Israélite Universelle. 120. Paris, Sept.-Oct. 1958. — I. Revah: Qu'est-ce que les Marranes? (17-31). — C. Bensimon: Le rôle du judaïsme dans l'histoire du Maghreb (75-89).

The Catholic Biblical Quarterly. 20, 4. Washington, Oct. 1958. — R. E. Brown: The pre-Christian Semitic concept of "mystery" (417-443). — J. A. Fitzmyer: The Aramaic suzerainty treaty from Sefiré in the Museum of Beirut (444-476).

The Church Quarterly Review. 159, 333. London, Oct.-Dec. 1958. — C. S. Mann: The scrolls, the Lord, and the primitive Church (512-531).

La Civiltà Cattolica. 109, 4 <2604>. Roma, Dec. 1958. — P. Boccaccio: Il cristianesimo e la comunità di Qumrân (608-622).

Commentary. 26, 4. New York, Oct. 1958. — D. Bakan: Moses in the thought of Freud (322-331).

6. Dec. — Ph. Friedman: Two "saviors" who failed; Moses Merin of Sosnowiec and Jacob Gens of Vilna [who "were tricked into collaborating in their own destruction"]

Leviticus sixteen (320-333). — C. Armerding: The atonement money [Ex. 30, 11-16] (334-340).

Biblische Zeitschrift. N. F. 2, 1, Paderborn, Jan. 1958. — J. Scharbert: "Unsere Sünden und die Sünden unserer Väter"; ["über das gegenseitige Verhältnis zwischen israelitischem und altorientalischem Sündenbewusstsein"] (14-26). — R. Mayer: Der Gottesname Jahwe im Lichte der neuesten Forschung (26-53). — F. Nötscher: Hodajot <Psalmenrolle> (128-133). — P. Nöber: אֵשֶׁר נִשְׁמָח <Esdras 7, 23> (134-138).

3, 1. Jan. 1959. — H. Gross: Zum Problem Verhelssung und Erfüllung (3-17). — H. Schneider: Der Dekalog in den Phylakterien von Qumrân (18-31). — J. Schildenberger: Zur Textkritik von Ps. 45 <44> (31-43). — S. Grill: Textkritische Notizen: 1. Ps 104, 26; 2. Ps 77, 11 (102).

Biuletyn Żydowskiego Instytutu Historycznego. 27. Warszawa, July-Sept. 1958. — B. Nadel: Ancient Jewish legal documents from the Black Sea region <an epigraphic study> (3-21). — M. Horn: Jews in the voivodship of Belzec in the first half of the seventeenth century <a statistical assessment> (22-61). — J. Goldberg: Jews in agriculture in the Wieluń district during the second half of the eighteenth century (62-88). — E. Stocki: Dr Filip Lubelski, physician and surgeon <1787-1879> (89-92). — M. Chodźko: Memoirs of a prisoner in Treblinka (93-104). — S. Zemiński: Pages from the diary of a teacher from Łuków written during the Nazi occupation (105-112).

המאמרים בטולית עם תמצית באנגלית.

Bulletin de nos Communautés. 14, 20. Strasbourg, 10.X.1958 — Vie juive en Grèce (9).

Bulletin of the American Schools of Oriental Research. 151. New Haven, Oct. 1958. — J. L. Kelso: The third campaign at

5. Heusden, 1958. — J. Schelhaas: De ondergang van Israëls verworpen koning en de handhaving van het koningschap (143-152).

Ha-Makor. 6. Roma, Jan.-May 1957. — N. Pavoncello: Bachyà 'ibn Pakuda, mistico-asceta medioevale (3-16). — B. Di Porto: Documenti inediti sull'emancipazione religiosa in Piemonte (17-20).

Harvard Library Bulletin. 12, 3. Cambridge, Mass., Autumn 1958. — G. Downey: The Christian schools of Palestine; a chapter in literary history (279-319).

The Harvard Theological Review. 51, 4. Cambridge, Oct. 1958. — W. H. Brownlee: Ezekiel's poetic indictment of the shepherds (191-203). — A. C. Sundberg: The Old Testament of the early church <a study in canon> (205-226).

Hispania Sacra. 10, 20. Madrid, July-Dec. 1958. — M. de Castro: Dos itinerarios de Tierra Santa de los siglos XIV y XV (443-486).

Historia Judaica. 20, 2. New York, Oct. 1958. — B. Z. Wacholder: Attitudes towards proselytizing in the classical Halakah (77-96). — Z. Szajkowski: French Jewry during the Thermidorian reaction (97-108). — A. Wiznitzer: The merger agreement and regulations of congregation Talmud Tora of Amsterdam <1638-39> (109-132).

History Today. 8, 12. London, Dec. 1958. — S. G. F. Brandon: Josephus, renegade or patriot? (830-836).

Index Translationum. 10. Paris, 1959. — Israel, nr. 10784-11132 (251-259).

International Review of Education. 4, 4. 's-Gravenhage, 1958. — R. Dror-Elboim: Educational normative standards in Israel — a comparative analysis (389-408).

Israel Economic Bulletin. 10, 2-4. Tel Aviv, Dec. 1958. "After ten years" (120 p.).

(479-491). — E. Rosenthal: Five million American Jews; progress in demography (499-507).

Communio Viatorum. 1, 2-3. Prague, Autumn 1958. — K. Farner: Gustave Dorés Bibelillustration (103-109). — S. Segert: Aufgaben der biblisch-aramäischen Grammatik (127-134).

Cultura Bíblica. 15, 163. Segovia, Nov.-Dec. 1958. — B. Martín Sánchez: El canon bíblico. Libros canónicos, Canonicidad e inspiración. Cómo fué formado y fijado el canon del Antiguo Testamento? (338-341).

Davar. 78. Buenos Aires, Sept.-Oct. 1958. — A. A. Cohen: Martin Buber y la Biblia (3-11). — J. Heller: Maimónides en nuestra época (28-32).

East and West. N.S., 9, 3. Rome, Sept. 1958. — F. Altheim, R. Stiehl: The Aramaic version of the Kandahar bilingual inscription of Aśoka (192-198).

Eckart. 27, 5. Berlin, Jan.-March 1958. — S. Ben-Chorin: Jüdische Theologie der Krise (8-15).

Estudios Eclesiásticos. 32, 127. Madrid, Oct.-Dec. 1958. — S. Bartina: "Yo soy Yahweh". Nota exegética a Io 18, 4-8 (403-426).

The Expository Times. 70, 2. Edinburgh, Nov. 1958. — J. W. Wenham, H. H. Rowley: The migration of Abram (54).

3. Dec. — J. Jeremias: The Qumran texts and the New Testament (68-69).

4. Jan. 1959. — C. F. D. Moule: Once more, who were the Hellenists? (100-102).

Faith and Thought. 90, 2. Croydon, Surrey, Autumn 1958. — F. F. Bruce: Qumran and the New Testament (92-102).

Fundamental and Adult Education. 10, 4. Paris, 1958. — B. Shachar: Workers' education in Israel (142-145).

*Gereformeerd Theologisch Tijdschrift. 58,

- 157). — J. M. Baumgarten: 1QSa 1,11 — age of testimony or responsibility? (157-161). — S. Z.: The Masora and the Dead Sea scrolls (161-163).
- Jewish Social Studies**, 20, 4, New York, Oct. 1958. — M. G. Guysenir: Jewish vote in Chicago (195-214). — Z. Szajkowski: Synagogues during the French revolution of 1789-1800 (215-231). — M. Markrich: A note on Jewish nicknames (232-233).
- The Journal of Genetic Psychology**, 93, 2, Provincetown, Mass., Dec. 1958. — B. M. Levinson: Cultural pressure and WAIS scatter in a traditional Jewish setting (277-286).
- Journal of Near Eastern Studies**, 17, 4, Chicago, Oct. 1958. — R. Hallevy: "Man of God" (237-244). — C. G. Tuland: 'Uššaya' and 'uššarnā [in the Book of Ezra]; a clarification of terms, date, and text (269-275).
- The Journal of Religion**, 38, 4, Chicago, Oct. 1958. — G. Vahanian: Biblical symbolism and man's religious quest (226-239).
- Journal of the Warburg and Courtauld Institutes**, 21, 1-2, London, Jan.-June 1958. — H. Stern: The Orpheus in the synagogue of Dura-Europos (1-6).
- Judaica**, 14, 4, Zürich, Dec. 1958. — B. von Maydell: Vom "Stern des Bundes" zum "Stern der Erlösung"; kabbalistische Elemente im Weltbild Stefan Georges (211-215).
- Judaism**, 7, 4, New York, Fall 1958. — E. Mihaly: Jewish prayer and synagogue architecture (309-319). — H. H. Rose: Freedom without a framework; ["Jean Paul Sartre in the light of Jewish values and Weltanschauung"] (320-328). — I. Elfenbein: Menahem Ziemba of Praga; 1882-1943 [ראש ועד הרבנים האחרון בורשה] (345-352).
- *Kirchenblatt für die Reformierte Schweiz**, 114, 13, Zürich, 1958. — H. Wildberger: Der **The Israel Economist Annual**, [8], 1958. Jerusalem, 1958. "A survey of ten years of Israel's economy". — General (11-56). — Finance and banking (59-82). — Industry and trade (91-167). — Agriculture (179-193). — Housing and planning (199-212). — Communications (215-238). — Insurance (243-246). — Statistics (249-260).
- Istituto Lombardo. Rendiconti**, 92, 2, Milano, 1958. — U. Pestalozza: La dea Anat e la sua area di culto (483-526).
- Iura**, 9, 1, Napoli, 1958. — B. Cohen: Testimonial compulsion in Jewish, Roman, and Moslem law (1-21). — B. Cohen: A trace of acceptilatio in Jewish law (74-78).
- Jedioth Chadashoth**, Tel Aviv, 19.XII.1958. — U. Benjamin: Eine unbekannte jüdische Widerstandsgruppe. Nicht veröffentlichte Dokumente aus Berlin (5).
- Jewish Affairs**, 13, 11, Johannesburg, Nov. 1958. — S. du Toit: The silver jubilee of the Bible in Afrikaans (19-23).
- The Jewish Chronicle**, 4673, London, 14.XI.1958. — Restrictions on Russian Jews (19, 31).
- 4674, 21.XI. — E. Bienenstok: Yiddish education under Communism (21, 33).
- Jewish Life**, 26, 1, New York, Oct. 1958. — C. Roth: Yom Kippur in Jerusalem in 66 C.E. (45-49).
- The Jewish Quarterly Review**, 49, 2, Philadelphia, Oct. 1958. — A. N. Poliak: The Dead Sea scrolls; a new approach (89-107). — N. Wieder: Three terms for "tradition" (108-121). — S. Zeitlin: Personal status in Israel [על: מ. וילברג המעמד האישי בישראל] (122-132). — J. B. Fischer: The term $\delta\epsilon\sigma\mu\sigma\tau\iota\varsigma$ in Josephus (132-138). — S. Zeitlin: The Sabatians and the plague of mysticism [על: ג. שלום, שבתי צבי והתנועה השבתאית בימי חיו] (145-155). — L. Nemoy: Matrūn once more (155-

cerpts from Leo Baeck's writings; H. Reichmann: The fate of a manuscript (361-363). Wandlungen der Weltanschauung und der Parteien (363-371). Das Wiederaufleben im Judentum (371-372). — Post-war publications on German Jewry, 1957 (373-397).

Libri, 8, 3-4. Copenhagen, 1958. — P. H. Vogel: Romanische und skandinavische Bieldrucke im 15. und 16. Jahrh. (263-275).

The Literary Review, 1, 3. Teaneck, Spring 1958. "Israeli number" (384 p.). קבץ ספרותי

Loeb Monats Blatt, 28, Bern, Dec. 1958. "Ausstellung 10 Jahre Israel in 23 unserer Schaufenster" (34 p.).

The Menorah Journal, 46, 1-2. New York, Autumn-Winter, 1958. — H. Kohn: Zion and the Jewish national idea (17-46).

Merkur, 12, 11 <129>. Stuttgart, Nov. 1958. — K. Wagenbach: Die Jugend Franz Kafkas (1019-1029).

12 <130>. Dec. — E. Neumann: Chagall und die Bibel (1154-1167).

Midstream, 5, 1. New York, Winter 1959. — A. Werner: Modern art and the synagogue (4, 103-108).

Miscelanea de Estudios Arabes y Hebraicos, 5. Granada, 1956. — D. Gonzalo Maeso: La elocución oratoria en el Antiguo Testamento (133-161). — A. Llanillo García: La hipérbole en la Biblia (163-198). — J. Rubio: Notas sobre la vida y obras del capitán Miguel de Barrios (199-224). — D. Gonzalo Maeso: Menéndez Pelayo y la cultura hispano-semitica (225-248). — P. Pascual Recuero: El poema de la sabiduría en el libro de Job (249-260).

The National Geographic Magazine, 114, 6. Washington, Dec. 1958. — A. D. Tushingham: The men who hid the Dead Sea scrolls (784-808).

***Nederlands Theologisch Tijdschrift**, 13, 1,

heutige Stand der alttestamentlichen Wissenschaft (194-198; 14:210-215).

Land Economics, 34, 4. Madison, Wis., Nov. 1958. — A. Rubner: The "price-less" land of Israel (290-297).

על אדמת קק"ל ואומת המדינה, התישבות פרטית וקואר-פרטית.

Leo Baeck Institute of Jews from Germany. Year Book, 3. London, 1958. — R. Weltsch: Introduction (IX-XXIX). — E. Simon: Martin Buber and German Jewry (3-39). — S. Stern-Taeubler: Eugen Taeubler and the "Wissenschaft des Judentums" (40-59). — E. Feder: Paul Nathan, the man and his work (60-80). — J. Leftwich: Stefan Zweig and the world of yesterday (81-100). — E. Sterling: Jewish reaction to Jew-hatred in the first half of the nineteenth century (103-121). — A. Asch, J. Philippson: Self-defence at the turn of the century; the emergence of the K.C. (122-139). — F. L. Carsten: The Court Jews; a prelude to emancipation (140-156). — H. Seeliger: Origin and growth of the Berlin Jewish community (159-168). — A. Galliner: The Philanthropin in Frankfurt; its educational and cultural significance for German Jewry (169-186). — F. Friedlander: Trials and tribulations of Jewish education in Nazi Germany (187-201). — E. Mayer: A German Jewish miscellany (202-223). — H. G. Reissner: The histories of "Kaufhaus N. Israel" and of Wilfrid Israel (227-256). — E. Rosenbaum: Albert Ballin; a note on the style of his economic and political activities (257-299). — W. Schwarz: A Jewish banker in the nineteenth century <M. Plaut> (300-310). — K. Wilhelm: The influence of German Jewry on Jewish communities in Scandinavia (313-332). — Y. L. Bato: Italian Jewry (333-343). — M. Mayer: A German Jew goes East <Lithuania 1918> (344-357). — Ex-

a Surinam planter of the eighteenth century (19-27). — G. M. Price: The Russian Jews in America (28-62).

Reconstructionist. 24, 13. New York, 31.X.1958. — J. L. Spector: Yemenite wedding songs (11-16).

14. 14.XI. — A. Lunel: Lost Jewish music of Provence (25-28).

16. 12.XII. — W. Barrett: Hebraism and Hellenism (7-12).

Revista Bíblica. 20, 90. Buenos Aires, Oct.-Dec. 1958. — J. S. Croatto: La literatura cananea y el Antiguo Testamento (183-189). L. F. Rivera: La inspiración del libro segundo de los Macabeos (194-198).

Revista de la Alliance. 33. New York, Oct. 1958. — Algunas cifras sobre el judaísmo marroquí (24). — Notas estadísticas (25).

Revue d'Histoire de la Médecine Hébraïque. 11, 2 <40>. Paris, July 1958. — I. Jakobovits: L'insémination artificielle du point de vue du judaïsme (53-62). — V. B. Gauval: Notes sur l'histoire de l'art dentaire dans la Bible et le Talmud (63-70). — L. Stern: La sollicitude envers les malades d'après l'éthique juive (71-77). — I. Simon: Introduction à l'histoire de la chirurgie biblique et talmudique (79-86; 41:127-142).

3 <41>. Oct. — J. O. Leibowitz: L'histoire de l'enseignement médical israélite (101-108). — L. Munster: Maître Guillaume, feu Isaïas da Urbino, Docteur ès-Arts et en Médecine à Ferrare en 1426 (109-114). — A. d'Esaguy: Isaac Cardoso, médecin philosophe et poète (115-119). — D. Margalith: Le médecin idéal d'après nos anciens écrits (121-125).

Revue de l'Histoire des Religions. 154, 1. Paris, July-Sept. 1958. — T. A. Burkill: L'antisémitisme dans l'évangile selon saint Marc (10-31).

Wageningen, 1958. — J. van Lindonk: De Ebed Jahwe (10-26).

New Outlook. 9, 11. Los Angeles, Nov. 1956. — M. George: The Jews of India; a forgotten chapter of India's history (20-24).

New Testament Studies. 5, 2. London, Jan. 1959. — R. B. Y. Scott: "Behold, he cometh with clouds" [derived from Dan. 7, 13a] (127-132). — N. Walker: The origin of the "thrice-holy" (132-133).

Onoma. 7, 1. Louvain, 1956/57. — Bibliographia onomastica 1955: M. Altbauer: Israhel (71-74).

L'Orient Syrien. 1, 1. Paris, Jan.-March 1956. — P. Berasategui: Les versions de la Bible, en usage dans les églises de langue syriaque (44-65).

Partisan Review. 25, 4. New York, Fall 1958. — I. Deutscher: The wandering Jew as thinker and revolutionary (555-567).

The Personalist. 39, 4. Los Angeles, Oct. 1958. — H. G. Jefferson: Canaanite literature and the Psalms (356-360).

Philologus. 102, 3-4. Berlin, 1958. — G. Zuntz: Zum Aristeas-Text (240-246).

Philosophisches Jahrbuch der Görres-Gesellschaft. 66. München, 1958. — Ph. Dessauer: Die Paradiesesgeschichte (212-231).

Il Ponte. 12, 12. Firenze, Dec. 1956. — L. Levi: Lettera da Gerusalemme. Sinai e Suez, democrazia e neonazismo, paradossi di allora e di oggi (2067-2074).

13, 11. Nov. 1957. — G. Volli: La vera storia dei "Protocolli dei savi anziani di Sion" (1649-1662).

Publication of the American Jewish Historical Society. 48, 1. Philadelphia, Sept. 1958. — E. Levow Greenberg: Isaac Polock: early settler in Washington, D.C. (1-18). — F. O. Dentz: The name of the country Surinam as a family-name; the biography of

Revue des Etudes Augustiniennes, 1, 3, Paris, 1955. — A. M. La Bonnardière: Le Cantique des Cantiques dans l'œuvre de saint Augustin (225-237).

2, 1-2. 1956. — G. Joussard: Réflexions sur la position de saint Augustin relativement aux Septante dans sa discussion avec saint Jérôme (93-99).

3, 4. 1957. — A. M. La Bonnardière: Les douze Petits Prophètes dans l'œuvre de saint Augustin (341-374).

Revue des Etudes Augustiniennes. Supplément. Recherches Augustiniennes, 1, Paris, 1958. — B. Blumenkranz: Augustin et les Juifs — Augustin et le judaïsme (225-241).

Revue des Etudes Grecques, 71, 334-338. Paris, Jan.-Dec. 1958. — R. Cadiou: Sur un florilège philonien; notes complémentaires (55-60).

La Revue des Lettres Modernes, 5, 35. Paris, Spring 1958. — A. B. Jackson: La Revue Blanche et l'affaire Dreyfus (21-64).

Revue des Nations Unies, 7, 12, Paris, Dec. 1958. — Conseil de sécurité; Séances du 8 et du 15 décembre: Requête d'Israël contre la Syrie (108-113).

Revue des Sciences Religieuses, 32, 4, Strasbourg, Oct. 1958. — J. Daniélou: Le symbolisme de l'eau vive (335-346). — Ch. Hauret: Notes d'exégèse. Genèse 4, 1: Posedi hominem per Deum (358-367).

Revue International de Droit Comparé, 3, Paris, 1958. — A. L. Grajevsky: Le mariage et le divorce en Israël (1-7). חרמים

Soproni Szemle, 12, 4, Sopron, 1958. — A. Scheiber: Die blossgelegte mittelalterliche Synagoge von Sopron <Oedenburg> (289-298). המאמר בהונגריה עם תמצית בגרמנית.

Studii Biblici Franciscani Liber Annuus, 8, Jerusalem, 1958. — B. Bagatti: Resti ro-

2, Oct.-Dec. — I. S. Révah: Spinoza et les hérétiques de la communauté judéo-portugaise d'Amsterdam (173-218).

Revue de Qumran, 1, 1, Paris, July 1958. — J. Carmignac: Concordance de la "Règle de la Guerre" (7-49). — J. Mejía: Posibles contactos entre los manuscritos de Qumran y los Libros de los Macabeos (51-72). — J. Bowman: Did the Qumran sect burn the Red Heifer? (73-84). — M. Delcor: Cinq nouveaux psaumes esséniens? (85-102). — M. H. Goshen-Gottstein: Die Qumran-Rollen und die hebräische Sprachwissenschaft, 1948-1958 (103-112). — P. Grelot: L'eschatologie des Esséniens et le livre d'Hénoch (113-131). J. P. de Menasce: Un mot iranien dans les Hymnes (133-134). — S. Szyszman: A propos du récent livre de M. H.-E. Del Medico ["L'énigme des manuscrits de la Mer Morte"] (135-138).

2, Oct. — H. Lignée: Concordance de "1 Q Genesis Apocryphon" (163-186). — R. Busa: The index of all non biblical Dead Sea scrolls published up to December 1957 (187-198). — P. Guilbert: Deux écritures dans les colonnes VII et VIII de la Règle de la Communauté (199-212). — O. Betz: Die Prose-lytentaufer der Qumransekte und die Taufe im Neuen Testament (213-234). — J. Carmignac: Le retour du Docteur de Justice à la fin des jours? (235-248). — M. R. Lehmann: 1 Q Genesis Apocryphon in the light of the Targumim and Midrashim (249-263). — J. R. Rosenbloom: Notes on historical identifications in the Dead Sea scrolls (265-272). — P. Grelot: Sur l'Apocryphe de la Genèse <colonne 20, ligne 26> (273-276). — J. B. Bauer: In 1 Q Milhamah 7, 3 commentariolum (277-278). — R. Vuilleumier-Bes-sard: Une question à propos des manuscrits de la Mer Morte (279-280). — Idem: Osée 13, 12 et les manuscrits (281-282).

1958. — The U.S.S.R., the Soviet Jews, and Israel (518-532).

Zeitschrift des Deutschen Palästina-Vereins. 74, 1. Wiesbaden, 1958. — A. Kuschke: Das Deutsche Evangelische Institut für Altertumswissenschaft des Heiligen Landes. Lehrkurs 1957 (7-34). — E. Jenni: Historisch-topographische Untersuchungen zur Grenze zwischen Ephraim und Manasse (35-40). — R. Bach: Zur Siedlungsgeschichte des Tal-kessels von Samaria (41-54). — H. Gese: Ammonitische Grenzfestungen zwischen wādi es-šir und nācūr (55-64). — A. Jepsen: Pardes [Neh. 2, 8] (65-68). — E. Lohse: Die römischen Statthalter in Jerusalem (69-78).

Zeitschrift für die Neutestamentliche Wissenschaft. 49, 3-4. Berlin, 1958. — A. Strobel: Die Passa-Erwartung als urchristliches Problem in Lc 17, 20 f. (157-196). — O. Michel, O. Bauernfeind, O. Betz: Der Tempel der goldenen Kuh. <Bemerkungen zur Polemik im Spätjudentum> (197-212). — P. Katz: The quotations from Deuteronomy in Hebrews (213-223). — J. Blinzler: Qumran-Kalender und Passionschronologie (238-251). — H. Duesing: Ein [christliches] Mosesapokryphon (251-258). — T. F. Glasson: John 1, 9 and a rabbinic tradition (288-290).

Zeitschrift für Theologie und Kirche. 55, 1. Tübingen, Sept. 1958. — E. Kutsch: Erwägungen zur Geschichte der Passafeier und des Massotfestes (1-35). — K. Koch: Die Eigenart der priesterschriftlichen Sinaigesetzgebung (36-51). — O. Kaiser: Die Begründung der Sittlichkeit im Buche Jesus Sirach (51-63).

mani nell'area della Flagellazione in Gerusalemme (309-352).

Theologische Zeitschrift. 14, 6. Basel, Nov.-Dec. 1958. — R. Press: Der zeitgeschichtliche Hintergrund der Wallfahrtspsalmen [Ps. 120-134] (401-415).

Tradition und Erneuerung. 4. Bern, Dec. 1958. — H. Gryn: Als Rabbiner in Indien (57-60).

United Nations. Report of the Security Council to the General Assembly. 16 July 1957 to 15 July 1958. New York, 1958. — The Palestine question (1-8).

Verbum Domini. 36, 5. Roma, 1958. — G. Bouwman: Juliani Aclanensis commentarius in prophetas minores tres: Osee, Joël, Amos (284-291).

6. — M. Brunec: De sensu protoevangelii <Gen. 3, 15> (321-337).

*Verdad y Vida. 15, 58. Madrid, Apr.-June 1957. — L. Arnaldich: El diluvio (145-182).

Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte. 45, 3. Wiesbaden, Sept. 1958. — A. Vagts: M. M. Warburg & Co; ein Bankhaus in der deutschen Weltpolitik 1905-1933 (289-388). — S. Stern-Taeubler: Zur Rechts- und Sozialgeschichte der Juden Deutschlands im Mittelalter (389-397).

Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte. 6, 4. Stuttgart, Oct. 1958. — A. Bein: Der moderne Antisemitismus und seine Bedeutung für die Judenfrage (340-360).

Vox Romanica. 17, 1. Bern, Jan.-June 1958. — G. Hilty: Zur judenportugiesischen Übersetzung des Libro conplido (129-157).

The World Today. 14, 12. London, Dec.

חקר השירה והפיוט בשנת 1958

רשימה ביבליוגרפית

מאת

ח. שירמן

השלמות לרשימות הקודמות סומנו בכוכב (*) שעל יד מספרן.

מחקרים ביבליוגרפיים ומאמרי ביקורת

עין גם במס' 817, 837, 838.

803* נ. אלוני וד. ש. לוינגר, רשימת תצלומי כתביהיד העבריים במכון [לכתביהיד העבריים], חלק א: כה"י בספריות אוסטריה וגרמניה. מוסף לכתביעת „בחינוך ובתרבות“. ירושלים תשי"ז [1957], 78, 2 עמ', 14 לוחות, VIII עמ'. [השער, תוכן הענינים, ההקדמה, רשימת המקומות גם באנגלית. — ברשימה זו מתוארים בקיצור כתביהיד שלא זכו עד כה לתיאור בקאטאלוגים מודפסים; ביניהם ראויים לציון מיוחד הקטעים שבאוסף הארכיווקס ריינר בוונה. עמ' 169. מיתר האספים צולמו הרבה סידורים ומחזוריים ושירים מכל המינים. ועין במפתח החיבורים של הרשימה בערכים: סידור, מחזור, שירים ועוד].

804 ש. ברנשטיין, מחזור קנטינא שבכתב-יד (רשימה ביבליוגרפית). [תיאור המחזור לפי מנהג קונסטנצינה שבאליגיריה השמור בספריית בית-המדרש לרבנים בניו-יורק (אוסף טולצברגר 535), ועין ברשימתנו לשנת 1955 מס' 569 ולשנת 1956 מס' 665. לאחר התיאור נדפסו י"ח פיוטים מתוך המחזור הנ"ל שלא יצאו עד כה לאור]. — ארשת, ספר שנה לחקר הספר העברי, בעריכת ג. בן-מנחם, י. ורפל, א. 439, הוצאת מוסד הרב קוק, ירושלים תשי"ט [1958].

805 י. רצהבי, מלואים לספרות יהודי תימן (ביבליוגרפיה). [מילואים לרשימות שנתפרסמו ב„קריית ספר“ כח ולג; כולל גם שירה ופיוט]. — קריית ספר לד, 116-109, תשי"ט/ס. 1958.

*806 E. D. Goldschmidt, Studies on Jewish Liturgy by German-Jewish Scholars. — Year Book II of the Leo Baeck Institute of Jews from Germany, p. 119-135, London 1957.

[סקירה היסטורית על חקר התפילה והפיוט בגרמניה מראשיתו עד למהפכת היטלר].

807 א. מ. הברמן, רשימת כתבי ד"ר מנחם זולאי (מחקרים ופירסומים). — ידיעות המכון לחקר השירה העברית, כרך ז, טכג תשי"ח/1958.

808 J. Cantera, Sidur; Majzor de Rosh Hashana; Majzor de Yom Kipur. — Sefarad XVIII, p. 162-163, 1958.

[ביקורת על מהדורה חדשה של הסידור והמחזור לימים נוראים לפי מנהג ספרד בצירוף תרגום קאסטיליאני. יצא לאור במקסיקו ב־1954 בהוצאת האנציקלופדיה היהודית הקאסטיליאנית].

809 S. Stein, M. Wallenstein, Some Unpublished Piyyutim. — Journal of Jewish Studies VIII, p. 238-239, 1957 [הופיע ב־1958]. 661 מס' 1956 לשנת 1956 מס' 661. [הופיע ב־1958]. 809 א. מ. הברמן, ילקוט הפיוטים. [ביקורת על ספרו של א. מירסקי הרשום להלן במס' 844]. — מאזנים

ח, 50-49, תשי"ט [1958].

810 J. Millás, Bargebuhr, F. P.: The Alhambra Palace... Sefarad XVIII, p. 156-158, 1958.

[ביקורת על המאמר שנרשם ברשימתנו הקודמת במס' 780].

- 811 מ. שירמן, אוצר הכתובות העבריות בספרד. [ביקורת על ספרם של פ. קאנטירה וי. מ. מיליאס שנרשם להלן במס' 848. במדור ההשלמות לאוצר הנ"ל נזכרו הרבה כתובות מפויטות וקיונות ואף נדפסו שירים אחדים]. — חרביץ כו, 569-563, תשי"ח/1958.
- *812 מ. אג"ף, מחברות עמנואל. [ביקורת על מהדורת ד. ירדן, עיין ברשימתנו לשנת 1957 מס' 797]. — חרות, ו בתמוז תשי"ז/5.7.1957.
- *812א ב. קראו, "מחברות עמנואל" במהדורה מושלמת. [ביקורת על הספר הנ"ל]. — הבקר, י"ג בתמוז תשי"ז/12.7.1957.
- *812ב א. נהור, המהדורה החדשה של "מחברות עמנואל הרומי". [ביקורת על הספר הנ"ל]. — ידיעות אחרונות, ה' באב תשי"ז/2.8.1957.
- *813 מ. גושן-גוטשטיין, מחברות עמנואל הרומי. [ביקורת על הספר הנ"ל]. — הארץ, יד בתשרי תשי"ח/9.10.1957.
- 814 G. Vajda, מחברות עמנואל. — *Revue des études juives* XVII (CXVII), p. 149, Paris 1958. [ביקורת על הספר הנ"ל].

מחקרים על נושאים כלליים; מדע הספרות ותולדותיה

*815 G. Prampolini, *Storia universale della letteratura* Vol. II, p. 906-923: La letteratura ebraica medioevale. Unione tipografica — editrice torinese, Torino 1949.

[תולדות ספרותן של כל אומות-התרבות. מספר זה הופיעו עד כה שבעה כרכים ובתוכם נועדו לספרות ימי הביניים העברית בסך-הכל 18 עמודים. ואם כי ההרצאה עולה כאן ברמתה על זו שב"תולדות הספרות" של סדרת Pleiade הצרפתית (עיין ברשימתנו לשנת 1956 מס' 633), הרי אין התיאור מקנה מושג על טיבן של השירה והמחשבה העברית בימי הביניים. לצערנו אין לראות בכך מקרה: המדור העברי יוצא כרגיל מקופה בספרי-סיכום על הספרות הכללית, ועיין מה שצויין בהערה למס' 823 שלהלן].

816 י. ציגלר, תולדות ספרות ישראל מן הפייטנים הראשונים ומשוררי ספרד עד תקופת ההשכלה ברוסיה. כרך שלישי: המרכז התרבותי בממלכה העותמנית/המרכז התרבותי האשכנזי-פולני. ספרות פועלים... מרחביה/הוצאת י. שרברק בע"מ חל אביב, [תשי"ח/1958] 441 (1) עמ', לוחות. [מהדורה עברית כירי ש.ו. אריאל, ד. כנעני, ב. קראו; "השלמות" (389-425) מאת א. מ. הברמן. מן המשוררים דן המחבר בין השאר על כלב אפנדופולו, נביארה, החוג מסביב לגדליה אבן-יחיא, שבזי, יוסף פנסו, האחים פראנשיס, משה מקיוב, מקוני גורות ת"ח. מ. ח. לוצאסו. על הכרכים הקודמים עיין ברשימות 1955 מס' 559, ל-1957 מס' 730].

817 S. W. Baron, *A Social and Religious History of the Jews*. Volume VII: High Middle Ages (500-1200) — Hebrew Language and Letters. The Jewish Publication Society of America, Philadelphia 5719/1958, (IV), 321 pp.

[רובו של כרך זה נועד לתולדות התפילה, הפיוט והשירה; התערות מכילות דיון על השאלות בהן נגע המחבר בטכסט וכמו כן ביבליוגרפיה רבת-היקף. והרי החלקים השייכים לנושאי רשימתנו:

XXXI. Worship: Unity amidst diversity — Liturgical consolidation; Inwardness and standardization; Reader's discretion; Faithful recording; Piyyut; Yannai and Qalir; Weak opposition; Prayer books; Amram and Saadia; Maimonides' Summary; Western compilations; Synagogue chant; Ritualistic dynamism (62-134; 244-285). XXXII. Poetry and Belles-Lettres — Books and libraries; Poetic sophistication; Spanish courts; Stellar achievements; Secular themes; Ethics and history; Sacred poetry; Italo-German pietism; Romances and parables; Non-hebraic poetry; Poetic arts; Musical trends and theories; Freedom under authority (135-216; 286-321).

*818 י. דוידזון, אוצר המשלים והפתגמים מספרות ימי הבינים. הוצאת מוסד הרב קוק, ירושלים תשי"ז [1957], טז, 232, (2) עמ'. [שער אנגלי: Thesaurus of Proverbs and Parables from Mediaeval Jewish Literature by Prof. I. Davidson]

ניצא לאור מחוך עזבון המחבר. את הספר התקינו לדפוס שמואל אשכנזי ואברהם דרום. הוא מכיל 3222 משלים המסודרים לפי הענינים בשמונה עשר שערים; בסופו מפתח הערכים ורשימת המקורות. חלק גדול של המשלים שאוב משיירת ימי הבינים העברית.

*819 A. Z. Idelson, Jewish Liturgy and its Development. New York, Sacred Music Press, Hebrew Union College — Jewish Institute of Religion [1956], XIX, 404 pp.

[תצלום הספר שיצא בשנת 1932].

820 מ. מדן, פיוטי יום הכיפורים ולפי מנהג אשכנז. — מחנים, מסכת לחייל לימים הנוראים ולחג הסוכות, לו,

121'115, תשי"ט [1958].

821 י. רוטשילד, לסדר ההושענות בסוכות: „אני והו הושיעה נא!“ — מחנים, מסכת לחייל לימים הנוראים

ולחג הסוכות, לו, 160'157, תשי"ט [1958].

*822 E. H[arris], Jewish Drama. — The Oxford Companion to the Theatre ed. by Ph. Hartnoll, p. 422-427, Oxford University Press, Oxford 1951.

*823 J. Sc[hirmann], Ebraico, Teatro. — Enciclopedia dello spettacolo Vol. IV, p. 1261-1263, Casa editrice Le Maschere, Roma 1957.

[מאמר זה קוצץ על ידי מערכת האנציקלופדיה עד כדי שהמחבר אינו רואה את עצמו אחראי לגיטורו. קיצוצים אלה חלו אפילו במדור הביבליוגרפיה. בעקב מגיעה זו בזכויותיו נאלץ המחבר לוותר על כתיבת ערכים נוספים לאנציקלופדיה הנ"ל].

824 ידיעות המכון לחקר השירה העברית בירושלים, כרך שביעי, שנת תשי"ח, הוצאת שוקן, ירושלים. [שער אנגלי: Studies of the Research Institute for Hebrew Poetry in Jerusalem Volume: VII, Jerusalem 1958, Schocken Publishing House Ltd. 302, 24, (2) ע'.

825 ג. אלוני, דונש ואדונים בספרותנו. (א) דונש בן ישעיה; (ב) דונש בן יהודה; (ג) אדונים בספרותנו: (1) אדונים בן תמים — דונש בן תמים מקירואן; (2) אדונים הלוי — דונש בן לבראט מפאס; (3) אדונים הלוי ברבי מסימו; (4) אדונים הלוי בן נסים מפאס; (5) משה בן אדונים; (6) אדונים בן אבי שחר; (7) אדונים אבר אל חסן אבן מפציל; (8) אדונים; סיכום. נספחים — שירים חדשים לדונש בן יהודה. — סיני כא, כרך מג, 385-400, תשי"ח/1958.

לשון השירים, צורותיהם ומשקליהם

עין גם במס' 818, 848, 884, 885.

826 ח. ילון, שוה בפיוטות ובמדרשות [על הוראות השורש „שוה“]. — ידיעות המכון לחקר השירה העברית

כרך ז, 133-136, ירושלים/תשי"ח/1958.

827 ד. צמח, לקט בשדה השירה העברית בספרד 1: VII. התעוררות החשר על פי בניינו של השיר; VII.

התעוררות החשר על פי בניינו של השיר. — תרביץ כח, 239-243, תשי"ט/1958.

828 ד. ירדן, ממילונ המקראי של רבי שמואל הגדול. [אר = ענן; אשר = שונא; המולה = מחנה; המולה = מילה; חפש = בקש; חורש = ענף; יד ליד = חכף ומיד; מחול = כלי זמר; גא = היום; הסית = הסיר; עיפה = מדבר; פארור = פאר; שפתים = כירים; תנואה = און; תנואה = תרעומת]. — לשוננו לעס ט, קונטרס היו (פירפח), 135-149, אייר תשי"ח [1958].

829 ד. ירדן, ממילונ המקראי של רבי שמואל הגדול. [לפי שיריו; פירושי מלים: את = קרדום, גרון; את = מעדר; חולה = יולדת; חולל = מנגן בחליל; מחוספס = מפורז; מיסת = די; הגיא = שבר; פנימה =

אשה כבודה; שעע = פחד; תוא = עוף; תכלת = שחרות, שחור]. — לשוננו לעם ט, קונטרס ח (צ), 225-215 תשי"ח/1958.

830 י. רצהבי, עיוני לשון בפיוטי ר' משה בן עזרא. [גרס, אצר, ביקוש, פשעה, שנאות, קדרון, משברת, שתי, פצה, זורר, שבל, גשפל, נתאב, עיצם, הכמיש, התעטף, קצרפה, קצרנפש, רוכסרבושת]. — לשוננו לעם, מחזור י, קונטרס א (צ), 167, ירושלים תשי"ט [1958].

831 ד. סדן, "במקדש אל נאור" (עם זמר לשבת חנוכה). [על גלגליו של צירוף, לשון הנ"ל המופיע בפיוט היהודה הלוי; דוגמאות מימי הבינים ומן העת החדשה]. — מחנים, מסכת לחייל לחנוכה, לה, 28-27, תשי"ח [1958].

832 ד. סדן, ממך — אליך (עם מדרש עשרת הדברות). [על השתלשלות הרעיון "אברח ממך אליך" בשירה העברית; לשירת ימי הבינים נועד פרק ג, עמ' 30-27]. — מחנים, מסכת לחייל לחג השבועות, לה, 35-25, תשי"ח/1958.

833 א. מירסקי, מחצבתן של צורות הפיוט. — ידיעות המכון לחקר השירה העברית כרך ז, 143-1, ירושלים/תליאביב תשי"ט/1958.

[התוכן: מבוא. — מה מצינו. — נגד. — מעל. — מעל ונגד. — דבר והיפוכו. — פסוק הפותח את הדרשה. — פסוק המסיים את הדרשה. — נספחות. — לוח שמות התנאים והאמוראים שדבריהם הובאו בפרקי החיבור].

834 א. מירסקי, תולדות השרשור. [המחבר מוצא את השרשים של צורה פיוטית זו בלשון המשנה, התוספתא, הגמרא והמדרשים]. — תרביץ כח, 180-171, תשי"ט/1958.

835 א. מירסקי, תחילתו של החרוז. [עיקרי הדברים הללו נאמרו בכינוס השני למדעי היהדות, שנכתסם בירושלים בקיץ תשי"ז]. — מאזנים כרך ו, 458-450, תשי"ח/1958.

836 א. ל. שטראוס, כמה מושגי יסוד של תורת הספרות. [כולל בין השאר תיאור של כמה מיסודות השקילה והתחוויה בשירה העברית בספרד ובאיטליה]. — בתוך: דרכי הספרות, עיונים בספרות ישראל ובספרות העמים 65-33, מוסד ביאליק, ירושלים תשי"ט [1958].

*837 F. Cantera, La canción mozárabe. Publicaciones de la Universidad Internacional "Menéndez Pelayo", 7. Santander (Hermanos Bedla) 1957, 78 pp.

[על החתימות הרומאניות שבשיריהאזור העבריים; על פי הרצאה שהושמעה באוניברסיטה הבינלאומית ע"ש מינינדספילאיו בסאנטאנדר. דיון על החתימות הנ"ל במסגרת של סקירה היסטורית; כמה עמודים נועדו לחתימות הרומאניות שנתגלו בשירים ערביים (עמ' 57-50). החוברת מסתיימת בהערכת החומר החדש מבחינה ספרותית (70-57) וברשימה ביבליוגרפית (77-75)].

838 E. García Gómez, Las Jaryas mozárabes y los judíos de Al-Andalus, Madrid, Imprenta de S. Aguirre Torre, Calle del general Alvarez de Castro, 38, 1957. 66 pp.

[נרפס גם בתוך המאסף Boletín de la real academia española, Tomo XXVII, cuaderno CLII, 1957. זוהי ביקורת מפורטת על החוברת של פ. קאנטירה שנושמה לעיל במס' 837. התעתיק של טקסטים ספרדיים קדומים שהגיעו אלינו בתוך החתימות של שירים עבריים איננו עבודה קלה ובחודאי שמותר לו למלומד אחד לחלוק על תעתיקו של חברו ואף להציע הצעות חדשות משלו. ברם, מר גארסיה גומיס אינו מסתפק בהתקפה חריפה על פירושיו של פ. קאנטירה; הוא מקדיש לא מעט מקום גם לדיונים על "ההתלהבות הפרו-יהודית" של הנ"ל, טוען שהיהודים לא תרמו תרומה להתפתחותו של ה"מושח" בספרד ומגיע עד כדי שלילת מקוריותה של השירה העברית הספרדית בכללה (בעמ' 60-58). מר ג. ג. אינו מכיר את שירתו מכלי ראשון ונראה שאהבתו וקנאתו לשירת ערב קלקלו כאן את השורה].

839 E. García Gómez, La poésie lyrique hispano-arabe et l'apparition de la lyrique romane. — Arabica Vol. 5, p. 113-144, Leiden 1958.

[הרצאה מעמיקה על החתימות הרומאניות בשיריהאזור הערביים והערביים ועל הנעיות של מחקרן. המקור הספרדי של מאמר זה נרפס בכתב-עת Al-Andalus XXI/2, 1956, p. 303-338].

840 J. M.ª Millás Vallicrosa, Al margen de un artículo. — Sefarad XVIII, p. 114-121, [תשובה על החוברת של א. גרסייה גומיס שנרשמה לעיל במס' 838]. 1958.

841 מ. ש. גשורי, יום תרועה בנגינות יהודי ספרד. [צלילי מנהג ומסורת; השפעת הקבלה בנגינת הספרדים; נוסח ספרד במלל ובצליל; עבודת החזן בימים הנוראים]. — סיני כב, כרך מד, 62-53, תשי"ט/1958.

842 מ. ש. גשורי, א. נגינות יהודי ספרד ביום הדין; ב. נגינות יהודי ספרד ביום הכיפורים; ג. שירות ונגינות של יהודי ספרד בחג האסיף. — הצופה, כ"ט באלול תשי"ח, ט' וי"ד בתשרי תשי"ט/28.9.1958; 23.9; 14.9.

843 L. Algazi, Chants sephardis recueillis et notés. Publications de la Fédération séphardite mondiale, Département culturel, directeur: O. Camhy. [London 1958], XVI, 63 pp.

[כולל הקדמה בצרפתית מאת א. קמחי (עמ' צו) ובה סקירה על הפיוטים של היהודים הספרדים ועל מנגינותיהם; החלק הראשון של הספר מכיל בין השאר את המנגינות לפיוטיהם של י. גמארה, א. אוכרי, יצחק לוריא וכו'; החלק השני נועד כולו לרומאנסות הספרדיות של היהודים הג'ל].

אנתולוגיות וקבצי שירים

844 א. מירסקי, ילקוט הפיוטים. מבחר שירים עתיקים מזמנו של יוסי בן יוסי ועד זמנו של ר' ישראל גמארה, סדורים ומבוארים... הוצאת ספרים מ. גיומן בע"מ, ירושלים/תל-אביב תשי"ח [1958], א, (1), 375, (1) עמ'. [אם כי הספר נקרא "ילקוט הפיוטים" יש בו גם משירי-חול וגם משירי הקודש, בסך הכל 253 יצירות מאת 62 מחברים. בין פייטני ארצות המזרח, אשכנז וצרפת ישנם אחדים ששמותיהם מופיעים בפעם הראשונה באנתולוגיה עברית. לכל השירים מצורף פירוש; בראש הספר ניתן מבוא קצר (עמ' xv-vii) ובסופו "לוח הפיוטים והמשקלים" (שסמ"שעה)].

845 ר. אבינועם וז. שפאן, שירת מלחמה וגבורה בישראל. צה"ל, הוצאת מערכות, [תשי"ח/1958], ה, 440 עמ'. [רוב האוסף שייך לתקופות המקרא ולעת החדשה. מימי הביניים הכירו העורכים כנראה רק שירי-מלחמה של שמואל הנגיד ובחרו מהם שש דוגמאות בעמ' 68-59. ישנן גם שתי דוגמאות מ"מעשה שמשון" של מ. ח. לוצאטו עמ' 72-71].

*846 סליחות. סדר ארבע תענית (1) כמנהג ספרדים, כולל עשרה בטבת, צום אסתר, שבעה עשר בתמוז ותשעה באב... הוצאה חדשה... תל-אביב, "סיני" [תשי"ז (1957)], 240 ע'. [נדפס לפי תצלום של הוצאת וינה].

847 ג. אלוני, משירת ספרד ולשונה. [א] ספר אשר חובר -- על שירו זה של הרמב"ם. עיין להלן מס' 883; ב] הרם ישרון [גנוי שעכטער ג. 288-289]; ג. ושמיינ' לך מודה (כ"י וסטמינסטר קולג' ליטורגיקה, א 48) — קטע של שיר שקול; ד] פיוס ("מרוב כאב"), שיר ("וניב שחורים" של הנגיד) ושירי אזור (סיום ערבי; "מה תשמאל דודי או האמין") — כולם לפי כ"י ש"ס H8/4; ח] מי על הר חורב (הטכסט של פיוט בכ"י אדלר 4096 שנתפרסם משום שמנגינתו נרשמה שם בסימנים עתיקים; אגב, מסתבר כי עמר, מחבר הפיוט, לא היה ספרדי; ט] הערות לעיוני לשון בשירת ספרד (למאמרו של י. רצהבי, עיין ברשימתנו הקודמת מס' 746). — סיני כב, כרך מד, 169-152, תשי"ט/1958.

*848 F. Cantera & J. M.ª Millás, Las inscripciones hebraicas de España [Consejo de investigaciones científicas, Instituto Arias Montano], Madrid 1956, XV, (1), 475 pp.

[איצר הכתובות העבריות בספרד. במדור ציוני-הקבר ישנו מספר גדול של קינות שקולות, שנדפסו לפני כן באבני זכרון של י. אלמנצי וס. ד. לוצאטו ובין שירי הדיואן של משה אבן-עזרא. לכל הטכסטים תרגום ספרדי וכיבורים].

*849 Weinfeld, Eduardo [director], Tesoros del Judaísmo [Vol. III]: Bellezas sefardies. Selecciones compiladas por E. Weinfeld, con introducción del profesor Meir Benardete, Mexico 1957, 463 pp.

[על טיבו של ספר זה בכללו ראה את הנאמר ב"קריית ספר" לג, 450 סמ' 2392; בעמ' 130'27 ניתנה בו אנתולוגיה משירי התקופה הספרדית בתרגום קאסטיליאני. ואלה הם המשוררים: דונש, שמואל הנגיד, גבירול, משה אבן עזרא, יהודה הלוי, אברהם אבן עזרא, לוי אלתבאן, זבארה, דוד אבן בקודה, אברהם אבן חסדאי, שלמה גירונדי, אלחנני, קלונימוס, הריב"ש, פרופיס דוראן, שלמה דיסארה].

תפילות-הקבע וראשית הפיוט

עיין גם במס' 817, 818.

*850 Ch. F. Kraft, Poetic structure in the Qumran thanksgiving psalms. — Biblical Research II, p. 1-18, Amsterdam 1957.

*851 F. Nötscher, Hodayot <Psalmenrolle>. — Biblische Zeitschrift Neue Folge I, 128-133, Paderborn 1957.

852 ג. וידר, "מאה ברכות" = "ברכות השחר". — סיני כב, כרך מה, 260'258, תשי"ח/ט, 1958.

853 י. גילת, בינה במשנה. [על "מאימתי קורין את שמע בערבית", "מאימתי קורין את שמע בשחרית"]. — סיני כא, כרך מג, 418'401, תשי"ח/ח, 1958.

854 א. שייבר, קסעי ברכת המזון (מגנזי קויפמן). — ידיעות המכון לחקר השירה העברית כרך ו, 153'145, ירושלים/תל-אביב תשי"ח/ח, 1958.

855 ד. גולדשמידט, סדר התפלה של הרמב"ם ע"פ כ"י אוקספורד [הוצאה ביקורתית של הסכסס בצירוף חילופי גרסאות והערות]. — ידיעות המכון לחקר השירה העברית, כרך ז, 213'183, ירושלים/תל-אביב תשי"ח/ח, 1958.

856 א. יערי, תפלות מי שברך, השתלשלותן, מנהגיהן ונוסחאותיהן [נסים המאמר מס' 757 שברשימתנו לשנת 1957]. — קריית ספר לג, 250'233, תשי"ח/ח, 1958.

857 ד. גולדשמידט, הנרות הללו. [על נוסח הברכות להדלקת הנרות בחנוכה]. — דעות, בסאון הנוער האקדמי הדתי, ח, 5'3, חנוכה תשי"ט [1958].

*858 Goldberg, P. Selvin, Karaite Liturgy and its Relation to Synagogue Worship, Manchester University Press s.a. [1957], VIII, 134 pp.

השירה העברית בארץ-ישראל, במזרח ובאפריקה

עיין גם במס' 805, 809, 819, 835'833, 841'843.

859 A. Murtonen, Materials for a Non-Masoretic Hebrew Grammar, I: Liturgical Texts and Psalm Fragments Provided with the So-Called Palestinian Punctuation, Edited with an Introduction, Partial Translation, Comments and Plates by A. Murtonen, with a Contribution by G. J. Ormann. Helsinki 1958. [Distributor: Akateeminen Kirjakauppa, P.O.B. 128, Helsinki, Finland]. 126 pp., 5 plates, 60 pp.

[כולל הוצאה של פיוטים רבים מנוקדים בניקוד העליון של א"י. רובם נדפסו לפני כן בניקוד הרגיל ע"י מ. זולאי ב"פיוטי יג"י" (ברלין 1938). ואלה הם: (1) מהר' זולאי עמ' 371-373 מס' יד; (2) שם מס' קיח (287-289); (3) מס' קיט (289-295); (4) מס' קכ (296-299); (5) מס' קכא (297-298); (6) מס' קכב (298-305); (7) מס' קלא (326-328); (8) מס' קלב (328-342); (9) יוסי בן יוסי, עבודה. "אוכיר גבורות" אותיות א"ס; (10) "למה אמות" קטע של קרובה לשמחת תורה ממחבר עלום השם; (11) מהר' זולאי מס' ח (23); (12) מס' ט (23-28); (13) מס' י (28-32); (14) מס' עד (169-170); (15) מס' עה (170-173); (16) הוצאה ראשונה של הקדושתא לשבת ראש חודש מאת הקלירי (חלק זה של הספר מאת ג. י. אורמן).

860 ש. שפיגל, קרובות ימי בניקוד בני בבל. — ידיעות המכון לחקר השירה העברית, כרך ז, 143*137, ירושלים/תלאביב תשי"ח/1958.

861 P. Grelot, Une Tosephta targoumique sur Genèse XXII dans un manuscrit liturgique de la Geniza du Caire. — REJ XVI (CXVI), p. 5-26, Janvier-Décembre 1957. [מכיל בעמ' 25*22 את הטקסט של סליחה ארמית חסרת התחלה וסוף בצירוף תרגום הערות ופירושו. נדפס לפי כ"י [T-S, B 8/9]. — [הופיע ב'1958].

862 א. מ. הברמן, סליחה לר' סהלן. [סיחנו תענה לעזותי צרה] לפי כ"י אוקספורד 2710]. — הארץ, ט בתשרי תשי"ח/23.9.58.

863 א. מ. הברמן, פיוטים לשבועות מהגניזה. [שלמה סולימן, ארזים שיברתה קולך כהגעיר; או ציר אמונים באמונתו] — שניהם לפי כ"י אוקספורד 2712]. — מחנים, מסכת לחיל לחג השבועות, לה, 112*111, תשי"ח [1958].

864 א. מ. הברמן, שלשה פיוטים לראש השנה. [א] מלך אמיץ ואיום [מיוחס לקלירי; בשניונים לגבי הנוסח במנהג רומא; ב] אלברדאני, מי כמוך אל המעולה; ג] מבורך, משפט יוכלנו ושמייטנו [שני האחרונים לפי כ"י אדלר 3437]. — מחנים, מסכת לחיל לימים הנוראים ולחג הוסכות, לה, 114*111, תשי"ט [1958].

865 א. מ. הברמן, פיוט מתוך מעמד לשבועות. [מיום זה ועד יום כיפור פשעים], קטע של הקרובה, ארזים שיברת קולך כהגעיר" מאת שלמה סולימן אלסנגארין]. — הארץ, ד בסיון תשי"ח/23.5.1958.

866 ח. שירמן, שיר על מצוקתן של קהילות אחרות בארץ-ישראל. [שיר למחבר עלום-השם על תעלוליו של איש שהמיט שואה על כמה ישובים יהודיים, וביניהם עכו, צור, אשקלון. המהדיר משער כי הכוונה כאן לנשיא דוד בן-דניאל (חי במחצית השנייה של המאה האחת-עשרה). הטקסט נדפס על פי קטע מן הגניזה באוסף האליאנס שבפאריס]. — ידיעות המכון לחקר השירה העברית, כרך ז, 161*155, תשי"ח/1958.

867 ש. אברמסון, סליחות ר' יעקב ב"ר יהודה החבר עמאני. [הפייסן היה אולי נכדו של אהרן החבר אבן אלעמאני, ידידו של יהודה הלוי. כאן נדפסו שש סליחות ליעקב בר יהודה ובנספח של סליחות לאהרן החבר]. — ידיעות המכון לחקר השירה העברית, כרך ז, 181*163, ירושלים/תלאביב תשי"ח/1958.

868 ח. לשם, פיוט לתקיעת שופר. [על העקרה "עת שערי רצון להיפתח" ליהודה שמואל אבן עבאס; בצירוף ניתוח ופירושו]. — הצופה, כט באלול תשי"ט/14.9.1958.

869 י. קומלוש, שיר לאברהם הכהן מאת משורר בשם דניאל. [לפי קטע מן הגניזה באוסף ד. קויפמן. שני שירים שקולים; הראשון מכיל בפתיחתו תיאור מפורט מאד של יפיפיה]. — תרביץ כז, 544*548, תשי"ח/1958.

870 ח. שירמן, הערות אחרות לשירים לכבודו של אברהם הכהן. [על המאמר שנרשם כאן במס' 869. לדעתו של המחבר הועתקו השירים במאה ה"ב או ה"ג. שם מחברם אינו ידוע, אך הוא ישב בחנם (דאמיסה) שבמצרים]. — תרביץ כז, 548*549, תשי"ח/1958.

*871 N. Ben Ezra, L'école de Safed: Salomon Alcabets et Israël Nadjara. — Les Cahiers de l'Alliance israélite universelle VII, p. 37-38, Décembre 1957.

872 יהודה רצהבי, יהדות-תימן. הוצאת מטכ"ל/קצין חינוך ראשי — ענף השכלה [סדרה: יהדות, התפוצות, ג], אדר תשי"ח/מרץ 1958, 91 (5) עמ'. [על שיריהם של יהודי תימן מדובר במיוחד רק בפרק על "הספרות" (עמ' 35*30); ברם, לחוקר השירים יש עניין גם בפרקים המתארים את הרקע ההיסטורי והתרבותי של ספרות זו].

873 א. מרתאן, משרת ישראל במרוקו. [בצירוף שלשה פיוטים לדוגמא]. — הדואר, לו, גליון כח, 533*532, גיוורוק תשי"ח/1958.

ספרד

עיין גם במס' 804, 808, 810, 811, 817, 830*827, 843*837, 849*845.

874 א. א. הרכבי, לחולדות ר' שמואל הנגיד, מהדורת-צילום מתוך "מאסף" הוצאת ל. רבינוביץ, פטרבורג

- תרכס. בהוצאת חבר המסייעים של בית המדרש למורים ובית המדרש ללמודי היהדות שעל יד בית המדרש לרבנים באמריקה, ניו יורק תשי"ח [1958], (4), 56, (2) עמ'.
- 875 ד. ירדן, להבנתה של קינה אחת לשמואל הנגיד. [תקינה "חדשים משני ריגו חרוצים" מהד' ששון מס' צב; מהד' הברמן ב, 124-122]. — כתבי החברה לחקר המקרא בישראל כרך ה, 417-420, ירושלים תשי"ח/1958.
- 876 ח. שירמן, שני שירים חדשים של שלמה אבן-גבירול. (1) בשורי העליה כי מאד שגבו מעוניה; (2) אמת עושר ימי חבל ברישם. שניהם לפי כ"י שוקן 37]. — יובל שי, מאמרים לכבוד שמואל יוסף עגנון... ערוך בידי ב. קורצווייל, רמת-גן תשי"ח [1958], 166-163.
- 877* א. מור, דמותו הרוחנית של משה אבן עזרא. — בוקאי, כרך כה מס' כז, 13-12, "יהונסבורג תשי"ח/1957.
- 878 מ. זהרי, אומה ויעודה בשירת משה אבן-עזרא. — הבקר, י בשבט תשי"ח/1958, 31.1.
- 879 א. מ. הברמן, סליחה לרבי משה אבן עזרא. [מושל רום וחתת ברוב אונים" על פי כתבייד שברומא ובברלין]. — הארץ ער"ה תשי"ט/14.9.1958.
- 880 א. ל. שטראוס, משירת ר' יהודה הלוי. — בתוך: בורכי הספרות, עיונים בספרות ישראל ובספרות העמים, מוסד ביאליק, ירושלים תשי"ט [1958], עמ' 95-104.
- *881 S. L. Skoss, Judah Halevi. — Portrait of a Jewish Scholar, Essays and Addresses. New York 1957, p. 80-90.
- 882 ג. בן-מנחם, תפילות טל וגשם לרבי אברהם אבן-עזרא. [עשרה פיוטים לתפילות טל וגשם, מכוונים וערוכים לפי דפוטים עתיקים וחדישים]. — מנחה לאברהם [ספר יובל לכ"י של א. אלמאליך], ירושלים תשי"ט/1958, עמ' 97-108.
- 883 י. קאפח, [שיר של הרמב"ם לסיום הפירוש על המשנה "ספר אשר חובר בדין משה"]. — סיני כא, כרך מ"ג, 262, תשי"ח/1958.
- 884 ד. ירדן, הערות למאמרו של ח. שירמן: אוסף משלים וסיפורים ממחבר עברי ספרדי [תרביץ כז, 249-256]. — תרביץ כז, 562, תשי"ח/1958.
- 885 ג. ה. טור-סיני, על הוספה למילון המקראי בדברי משורר עברי אלמוני בתקופת ספרד. [על אחת מן ההערות הלשוניות של ד. ירדן ב"תרביץ" כז, 562; עין בער הקודם]. — תרביץ כה, 238, תשי"ט/1958.
- 886 J. G. Weiss, A Contemporary Poem on the Appearance of the Zohar. — Journal of Jewish Studies VIII, p. 219-221, 1957 [הופיע ב"1958].
- [לדעתו של בעל המאמר מוסב שירו של סדרוס אבולעאפיה, גן המשלים והחידות מס' תשצו (מהד' דגליון כרך ב ח"א, עמ' 147) על ספר הזהר].
- 887 ג. סלושץ, תולדות פאס ומשפחת אבן-דנאן רושמי קורותיה. [בסעיפים היו (עמ' 183-191) דן המחבר על חייו ופעולתו הספרותית של סעדיה אבן-דנאן, מאחרוני המשוררים העבריים של ספרד]. — סורא, ספר שנה ישראלי אמריקאי... בעריכת ש. ק. מירסקי, כרך ג, 166-191, ירושלים תשי"ח/1958].
- צרפת ואשכנז**
- 888 ד. גולדשמידט, על סדר הסליחות כמנהג מדינת קוילן. [לפי טופס יחיד בעולם של הסליחות הנ"ל, דפוס פראנקפורט 1694, השמור בספרייה הבודלויאנית]. — ארשת, ספר שנה לחקר הספר העברי... א, 91-96, ירושלים תשי"ט [1958].
- 889 [מאיר בן יצחק ש"ץ], סדר אקדמות לחג השבועות. ירושלים, בית מסחר ספרים, התלמוד, דפוס "ארץ ישראל", [תשי"ח (1958)], 8 עמ'.
- 890 א. מ. הברמן, פיוטי רבי אפרים ב"ר יעקב מבוגא. [עשרים וששה פיוטים וסליחות לפי כתבייד ודפוטים עתיקים בצירוף חילופי גרסאות וביאורים]. — ידיעות המכון לחקר השירה העברית, כרך ז, 215-296, ירושלים/תל-אביב תשי"ח/1958.

891 י. ד. גילת, שתי בקשות לר' משה מקוצי [1] (אנא יי אלקי אברהם יצחק ויעקב בוראי שבראתני ; 2) אנא יי אלקי ישראל חטאתי עויתי פשעתי ; שתימהם בפרוה ; גרפסו בעמ' 57-58] — תרביץ כח, 54-58, ירושלים תשי"ט/1958.

איטליה

עיין גם במס' 812-814, 845.

892 N. Ben Ezra, La lyre hébraïque en Italie. — Les Cahiers de l'Alliance israélite universelle VII, No. 7-9, p. 80-81, Jérusalem 1958.

[על מ. זכות, י. ד. אולמו, ש. כהן מורון ; סוגיט של האחרון בתרגום צרפתי].

893 ח. חמיאל, להערכת שירתו של אפרים לוצאטו. — סורא, ספר שנה ישראלי אמריקאי... בעריכת ש. ק. מירסקי, כרך ג, 521-533, ירושלים תשי"ח-1958].

894 V. Colorni, Shemuel Aron Romanelli a due secoli della nascita. — La Rassegna mensile di Israel XXIV, p. 19-24, Roma 1958.

הולאנד

895 י. פלטי, דוד פרנקו מגוס, הרמטורג העברי הראשון [כן !] — שבט ועם, חוברת ג, 77-90, ירושלים כסליו תשי"ט [1958].

רשימת מחברי הספרים והמאמרים ומהדירי הטכסטים

Algazi, L. 843	מור, א. 877	אבינועם, ר. 845
Baron, S. W. 817	מירסקי, א. 833-835, 844	אברמסון, ש. 867
Ben Ezra, N. 871, 892	מרתאן, א. 873	אג"ף, מ. 812
Camhi, O. 843	נהור, א. 812ב	אלוני, נ. 803, 825, 847
Cantera, F. 837, 848	סדן, ד. 831, 832	בן-מנחם, נ. 882
Cantera, J. 808	סלושץ, נ. 887	ברושטיין, ש. 804
Colorni, V. 894	פלטי, י. 895	גולדשמידט, ד. 855, 857, 888
García Gómez, E. 838, 839	צינברג, י. 895	גושן-גושטטיין, מ. 813
Goldberg, P. S. 858	צמח, ד. 827	גילת, י. ד. 853, 891
Goldschmidt, E. D. 806	קאפה, י. 883	גשורי, מ. ש. 841, 842
Grellot, P. 861	קומלוש, י. 869	דוידזון, י. 818
Harris, E. 822	קרווא, ב. 812א	הברמן, א. מ. 807, 809*, 816
Idelson, A. Z. 819	רוטשילד, י. 821	862, 865, 879, 890
Kraft, Ch. F. 850	רצהבי, י. 805, 830, 872	הרכבי, א. א. 874
Millás Vallicrosa, J. M. a 810, 840, 848	שטראוס, א. ל. 836, 880	וידר, נ. 852
	שייבר, א. 854	זהרי, י. מ. 878
Murtonen, A. 859	שירמן, ח. 811, 866, 870, 876	חמיאל, ח. 893
Nötscher, F. 851	שפאן, ש. 845	טוריטיני, נ. ה. 885
Ormann, G. J. 859	שפיגל, ש. 860	ילון, ח. 826
Prampolini, G. 815		יערי, א. 856
Schirmann, J. 823		ידדן, ד. 828, 829, 873, 884
Skoss, S. L. 881		לוינגר, ש. 803
Stein, S. 809	Weinfeld, E. 849	לשם, ח. 868
Vajda, G. 814	Weiss, J. G. 886	מדין, מ. 820

ארכיון צונץ

מאת

גוט הולד אליקים וייל

א. העברתו של ארכיון צונץ לרשות בית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי בירושלים

ביום שבלאו ליום טוב ליפמן (ליאפולד) צונץ 70 שנה יסדו בברלין ידידיו ומעריציו לכבודו את "קרן צונץ" (Zunz-Stiftung). ההכנסות מתוך הקרן הג'ל עמדו לרשותו של בעל היובל כל ימי חייו, אחרי מותו (17 במרס 1886) השתמש בהן הקורטוים, כדי להביא לדפוס ספרים מדעיים על תולדות היהודים והספרות העברית. האישיות הבולטת ביותר בנשיאות הראשונה של "קרן צונץ" היה מ. שטיינשניידר, והאיש הפעיל ביותר בנשיאות האחרונה בשנת 1939 היה פרופסור א. אלבוגן.

ביום 10 ביולי 1886 מסרה Theodora Meyer, בתה הצעירה של אחות צונץ, Julie Meyer (שמתה כבר בשנת 1847 בבילפלד), על יסוד הרשות, שהיתה לה לפי סעיף 2 בצוואתו של צונץ מיום 23.10.1885, את כל עזבונו שבכתב-יד כמתנה לקרן צונץ, ואילו ספריו המודפסים הגיעו לידי ספרית הקהלה בברלין, אף כי יחסו של צונץ כלפי ה-"Hochschule" בברלין (בית המדרש הגבוה לחכמת ישראל) לא היה ידידותי, הועמד עזבונו, ה"ארכיון צונץ", בבנין המוסד הג'ל, כנראה בכדי לחסוך הוצאות מיותרות.

צונץ נטה מילדותו לרשום רשומות מתוך ספרים, שבהם קרא, להעלות על הכתב תאריכים ועובדות, שגראו לו חשובים, לערוך רשימות מבחינות שונות, לחתוך קטעים מתוך העתונות ולשמור מסמכים ואפילו קבלות חסרות ערך. עזבונו שבכתב מכיל איפוא לא רק חומר על נושאים מדעיים, על עבודתו כמורה, דרשן או יועץ בקהלות שונות, על פעולתו הפוליטית, אלא גם מאות ואפילו אלפים של פתקאות בודדות, ובמיוחד זכו לשמירה בו אלפי מכתבים, שהוא ואשתו אדלהיד קבלום. מראשית קיומו היה ארכיון צונץ פתוח לשימוש, ורבים היו המלומדים שהשתמשו בו. לכן לא קטן הוא מספר הפרסומים, שבמשך שבעים שנה הובאו לדפוס על יסוד החומר הארכיוני הזה.¹ בשנת 1939 הופיע אצלי עולה אחד, שעלה ארצה זמן קצר לפני פרוץ המלחמה העולמית השנייה, והודיע לי, שהביא אתו יחד עם כל כליו שלושה ארגונים גדולים, שקבל בברלין מידי הפרופ' אלבוגן, לפי דברי אלבוגן — כך מסר לי העולה — הכילו הארגונים חומר של כתבי-יד, שהיה שמור עד אז ב"הוכשולה", ומכיון שאני חבר הקורטוריום של אותו המוסד, נשלחו אלי, העולה הוסיף, שלפי הוראותיו של פרופ' אלבוגן תהיה לי זכות קדימה לעיין בכל החומר הנמצא

1 כותב השורות האלה נמנה הרבה שנים עם חברי הקורטוריום של ה"הוכשולה" והחזיק במשרת ככזו זו גם אחרי עלותו ארצה בשנת 1935. ואולם מעולם לא השתייכתי לא לקורטוריום ולא למועצה המדעית של "קרן צונץ", ולא היו לי שום קשרים או יחסים אתה; עלי להודיש את העובדה הזאת, מטני שד"ר ג. לצד במבוא לספרו Leopold and Adelheid Zunz; an account in letters 1815-1855, ed. by N. N. Glatzer, London 1958, p. VII, שעלי אפרסם מאמר בקורת בחוברת הבאה של קים, מכנה אותו "the last surviving member of the governing body of the Zunz Stiftung".

2 ביבליוגרפיה של כל המכתבים שנתקבלו מצונץ ואשתו או שנשלחו משניהם ושהובאו לדפוס עד שנת 1937, יתחנה על ידי אלבוגן, 31 (1938), 245 f. 168-170; 30 (1937), Jahrbuch für Jüdische Gesch. u. Lit.

בתוך הארגונים ולעבדו, בתנאי שאמסרנו אחרי כן לידי בית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי בירושלים כרכושו התמידי.

באותן השנים של המלחמה היה לי התפקיד הקשה לנהל את המוסד הנ"ל, וחשבתי לנכון לקדם בראש וראשונה את כל העבודות העשויות לחזק את התכונה הפנימית של הספריה, לספק את הצרכים היומיומיים של האוניברסיטה העברית, מוריה, עובדיה ותלמידיה, ולמלא את הדרישות של הקהל הרחב בארץ, שמחוסר ספרים היה תלוי בספרייתנו המרכזית. כך נדחו כמו תמיד העבודות הרצויות בפני ההכרחיות. נאלצתי איפוא להניח את שלושת הארגונים האלה בלתי פתוחים ולדחות את עיבודם לימים, שבהם אמצא פנאי כדי לטפל בחומר הזה, שהיה הרבה יותר קרוב ללבי מתכנם של מאות ומאות של ארגונים אחרים, שהגיעו מדי חודש בחדשו להך הצופים ושעיבודם המידי היה חיוני. גם בשנים שלאחר המלחמה נמנע ממני מסיבות שהזמן גרמן לטפל בחומר הזה. רק בחדשים האחרונים זכיתי לעשות מה שבקשה נפשי כבר משנים רבות והתחלתי בלי דיחוי לעבור על מאות התיקים, החוברות, המחברות, הצורות והפתקאות שבתוך שלושת הארגונים, לסדרם ולאחדם לפי חכנם. במשך עבודתי הגעתי לידי התוצאה שהמשלוח, שהגיע לידני על ידי חכמתי של פרופ' אלבוגן, הכיל שלושה עובדות של כתיב יידי, שעד אז היו שמורים ב"הוכשולה" בברלין, ואלה הם: א) עזבונו של פרופ' מוריץ לצרוס (1824-1903), מחברו של הספר *Die Ethik des Judentums*, אשר יחד עם גיסו חיים שטיינטל הניח יסוד למדע חדש "פסיכולוגיה של העמים", וגם עזבונו של אשתו, הסופרת נהידה רות לצרוס (1849-1927); ב) עזבונו של החוקר הדגול ד"ר מ. שריינר (1863-1927), שמילא את מקומו של דוד קסל כמרצה ב"הוכשולה" ושהעמיד בה במשך שמונה שנים (1894-1902) תלמידים רבים, עד שחלה במחלה אנושה ונאלץ להפסיק את ההוראה; ג) "ארכיון צונץ", שהרכבו יפורט על כל פרטיו בפרק הבא של המאמר. מכיון שאין בדעתי להשתמש בזכות הקדימה בשימוש כל החומר הזה, שהגיע לירושלים, מסרתי מיד את הארכיונים הנ"ל לידי בית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי בירושלים כרכושו התמידי.

ארכיון צונץ היה כבר מסודר כשהגיע לידי, אבל סידור זה לא היה אלא בחינת סידור ראשון. כל החומר שבכתב יד היה מחולק לתשע מחלקות לפי חכנו, כל מחלקה היתה מסומנת באות מאותיות האלף-בית, והתיקים בתוך כל אות צוינו על ידי מספר נוסף. אבל לא צויין כלל תוכן התעודות שבתיקים, ובמקרים לא מעטים החומר הנמצא בתיק אחד אינו אחיד; זה חל במיוחד על התיקים המסומנים באות D. אני השארתי כמוזן את המסגרת החיצונית הזאת ולא שיניתי בה מאומה, אפילו במקרה שהיה בלבול של נושאים שונים בתיק אחד או כשהתברר, שהמסדר טעה. ראיתי את תפקידי בזה למלא את המסגרת החיצונית ולפרט את תוכן הניירות שבכל תיק ותיק ולתת על יסוד החומר הארכיוני עצמו ועל יסוד התעודות, שמצאתי בתיקים של "קרן צונץ", מעין מורה דרך (רפרטוריום) לתוכן התיקים שבארכיון. אני אחראי איפוא לכל הטכסט הניתן ברשימה המודפסת בפרק הבא, בעוד שהמסגרת של האותיות והמספרים היא מעשה מי שסידר לפני את הארכיון סידור ראשון.

כשמסר בשנת 1886 הארכיון לידי "קרן צונץ", ערך ד"ר מ. קירשטיין, אחד ממעריציו של צונץ, רשימה עראית של כל החומר שבכתב יד, בכדי לאפשר לפרופ' שטיינשניידר להשוותו ולקבלו כבא כחה של הקרן. הרשימה הזאת, הנשמרת עוד בתיק Z12 של מסמכי הקרן, נערכה במהירות רבה אך ורק למטרה זו, ואף כי היא עוזרת במקרים בודדים לזהות קטעים מסוימים, היא רחוקה מאד מלהיות אינוונטר של הארכיון. בתוך עבודתי נתברר לי יותר ויותר, שסידור הארכיון הנוכחי לתיקים וסימונו נעשה רק בשנים האחרונות לפני מלחמת העולם השנייה. אני עסקתי בעיבוד הארכיון וברישומו רק חודש ימים, כדי למסרו בהקדם לידי הספריה הלאומית. לכן רשימתי אינה יכולה להיות מלאה ושלמה, במיוחד לגבי תיקים אלה, שבהם יש חומר מעורב או

שבהם נמצא מספר רב של פתקאות בודדות: אבל אני מקוה, שהיא תשמש מורה דרך מספיק לאלה הרוצים לעיין בארכיון צונץ.

נוסף על התיקים המסומנים הגיעו לירושלם עוד 19 חוברות או מעטפות בלתי מסומנות, המכילות מסמכים דומים לאלה שבתיקים המסומנים. אין אני יודע, אם המסדר השאיר בכוונה את החומר הזה לחוד, מפני שנראה לו פחות חשוב, או אם הפסיק את עבודתו באמצע ולא גמרה. על כל פנים שמרתי גם במקרה זה בדייקנות על המצב, שבו הגיע הארכיון לירושלם; השארתי איפוא את המעטפות האלה כמו שמצאתין ורשמתי את תכנן לחוד בפסקה מיוחדת.³

מתעוררת השאלה, אם ארכיון צונץ, בצורה שבה נתקבל כאן, שלם הוא ומכיל את כל החומר, שהיה בתוכו מן ההתחלה. אנו צריכים להשיב על שאלה זו בשלילה.⁴ אפשר שפרופ' אלבוגן, שבאותו הזמן, בו ארגן את חובלת ארכיון צונץ לארץ ישראל, הכין את הגירתו הוא לארצות הברית, שכה תיקים אחדים ולא נתנם לארצו; עוד יותר קרוב לודאי — יש אפילו ראיה לזה — שמלומדים אחדים, שקבלו בהשאלה תיקים מתוך הארכיון, לא החזירום. על כל פנים עובדה היא, שלא כל החומר, שהיה את ארכיון צונץ בתחילתו, הגיע אלינו. כי בין כתבי היד, שרכש בית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי בשנים שאחרי מלחמת העולם השנייה, נמצאות גם מחברות, שכלי שום ספק שייכות לארכיון צונץ. את הרכישות האלה רשמתי לחוד בסוף רשימתי בחלקה השלישי. בעוד שמכתבי צונץ הרשומים שם היו בידי המשפחות שאליהן נשלחו, ברור לחלוטין, שארבעה הליקוטים, שנרכשו על ידי בית הספרים,⁵ הוו מן ההתחלה חלק בלתי נפרד של ארכיון צונץ, שהרי מצאתי בתוכן אפילו החותמת של ארכיון צונץ. ממקור נאמן נודע לי, שארבעת הליקוטים הושאלו בהסכמת "קרן צונץ" לפרופ' אהרן פריימן בפרנקפורט, שהשתמש בהם בביתו לשם מחקריו המדעיים. כאשר החליט פרופ' פריימן להגר לארצות-הברית, שלח לשם גם את ספריתו. בדרכה לניו-יורק היא נחטפה ונגולה באיטליה על ידי הנאצים, וחלק גדול ממנה הגיע בעקיפין לאוסטריה, ובתוכו גם ארבעת הליקוטים שהושאלו לפרופ' פריימן מ"קרן צונץ". שם נארה ונשארה כל הגולה, עד שאנשי הבריגדה היהודית מצאו אותה בקץ המלחמה. הם הם שדאגו לכך, שהחומר יגיע לידי בעליו. ספור מותח זה מוצא את אישורו בידיעה הקצרה הרשומה באינוונטר של בית-הספרים הלאומי, שארבעת הליקוטים של צונץ נתקבלו ביום 24.9.1946 מידי קצין של הבריגדה היהודית. כך השיב הגורל בעקיפין את ארבע החוברות האלה למקורן, שאותו הביא המזל כבר מלפני כן לירושלים.

"אוצרות הגולה" מצאו את דרכם לארץ ישראל — עד כמה שהגיעו הנה בכלל — רק אחרי גמר המלחמה ואחרי החורבן, שבו הישמדו רובם, ואילו ארכיון צונץ נשלח לארץ ישראל ברגע האחרון וניצל בתבונתו ובחכמתו של פרופ' אלבוגן. לארכיון הזה יש אמנם מקום מיוחד בין "אוצרות הגולה", אבל אסור להגזים בערכו. מן המכתבים, שצונץ שלחם וקבלם, כבר נתפרסמו החשובים ביותר, ואפילו "ספר צונץ", שמסביבו היתה מתחילה אוירה מיוחדת. הפסיד מזהרו, מאחר שקטעים ממנו הוצאו בדפוס. המצפים איפוא למצוא בו הפתעות, יאוכזבו, וכן כל אלה המקווים לגלות בו "הסטוריה נסתרת" לחכמת ישראל. מאידך יהיה ארכיון צונץ מקור לא אכזב לאלה המטפלים בתולדות התפלה והפיוט ואלה העוסקים בתולדות יהודי מערב אירופה במאה התשע עשרה.

3 ראה להלן את החלק השני של "מורה דרך".

4 כך למשל נמסרו ל"קרן צונץ" בשנת 1886 למי רשימתו של קירשטיין לא רק הספרים הרשומים כעת במחלקה E, אלא גם טפסים של Zur Geschichte und Literatur, Ritus ושל Synagogale Poesie, אבל מה-Gesammelte Schriften נמסרו באמת רק שני הכרכים הרשומים להלן.

5 ר' להלן בחלק השלישי של "מורה דרך", סעיף 2.

ב. מורה דרך לתוכן ארכיון צונץ

חלק ראשון: התיקים המסומנים

התיקים המסומנים באות A מכילים את עזבונו של הפילוסוף והסופר Lazarus Bendavid (1764-1832). העזבון הזה היה בידי צונץ ונמסר יחד עם עזבונו הוא ל"קרן צונץ" בשנת 1886.

- A1** מכתבים של פילוסופים ובלשנים אל בן־דוד (כגון מאת Salomon Maimon) והעתיקים של מכתביו הוא.
- A2** מכתבים מקוריים מהמתימטיקאי והמשורר Abraham Gottlieb Kästner (שמת 1800 בגטינגן) אל בן־דוד.
- A3** טיוטות ומאמרים, ביניהם ביוגרפיה מוכנה לדפוס של הפילוסוף והמלומד הרבי־צדדי Joachim Junge (1587-1657).
- A4** "Untersuchungen über den Pentateuch" ביניהם ומאמרים, בעיקר על מתימטיקה.
- A5** טיוטות ומאמרים, בעיקר על מתימטיקה.
- A6.7.8.9.10** טיוטות והרצאות שהרצה ברובן בחברות פילוסופיות.
- A11.12** רשומות שרשם בן־דוד בהיותו סטודנט לפי הרצאות מוריי.
- A13** חוברת בשם: "ספר המבדיל Sinonimia Ebraica". ראה זה חדש הוא מצוה שהתחיל בה רבי נפתלי הירץ וויזל ו"ל ולא גמרה, ובא אחר לגמור על ידו, אם יד' ה' עזרתו, הלא הוא שמואל דוד בן חזקיה לוצאטו איש טריאסטי... חלק ראשון... התקע"ט". לפי עצתו של ד"ר א.ד. גולדשמידט עיינתי לשם זיהוי השם הנ"ל בביבליוגרפיה הנמצאת בסוף הפרק החמישי של "חמשה חומשי תורה מתורגמים איטלקית ומפורשים עברית... מלאכת שד"ל" (Padova 1876) ומצאתי שם בע' 284 בין חיבורי שד"ל "שלא ראו אור הדפוס" בדיוק אותו השם "ספר המבדיל", על כל פרטיו הרשומים למעלה, כחיבור שחבר שד"ל בילדותו ושרק חלק ממנו יצא לאור בבכורי העתים תקפ"ח (ע' 166'86). נראה לי כאילו החוברת A13 היא הטופס המקורי של שד"ל שהגיע לידי צונץ ושהכניסו המסדר בטעות לעזבונו של Bendavid.

התיקים המסומנים באות B מכילים חומר הנוגע לאגודה לתרבות ולמדע של היהודים (Verein für Cultur und Wissen-schaft der Juden).

- B1** ספר הפרוטוקולים של האגודה מיום 7.XI.1819 עד 11.III.1821 ; וגם ה-Annalen des Wissenschaft-lichen Cirkels מיום 21.XI.1816 עד 3.VII.1817.
- B2** ספר הפרוטוקולים מיום 23.III.1821 עד 14.IV.1822.
- B3** ספר הפרוטוקולים מיום 28.IV.1822 עד 1.II.1824.
- B4** רשימת המכתבים שנשלחו לנשיא האגודה.
- B5** סדרי היום לישיבות האגודה.
- B6** העתיקים של המכתבים שהאגודה שלחה אותם.
- B7** רשימת הישיבות של המוסד למדע היהדות (Institut für Wissenschaft des Judentums) מיום 20.IV.1821 עד 7.I.1824.
- B8** רשימות הנוגעות למכון ללימודים (Unter-richtsanstalt), תלמידיו, מוריו ולימודיו.
- B9** מכתבים שנשלחו לאגודה על ידי חבריה לרגל מינויים וכו'.
- B10** הודעות של חברים על תפקידי האגודה.
- B11** מסמכים על תקנות האגודה וסדרי ההנהגה שלה.
- B12** ישיבות של ועדות האגודה, בעיקר על המכון ללימודים.
- B13** מסמכים על פעולות האגודה (המוסד למדע היהדות, כתבי־העת, הספרייה וכו').
- B14** חשבונות וקבלות.

התיקים המסומנים באות C מכילים מסמכים ותעודות על מהלך חייו של צונץ, משפחתו, לימודיו, משרותיו כמורה פרטי או בבית הספר והסמינר של הקהלה, יחסו לשינויים בתפלה ולדרשה בשפה הגרמנית, פעולתו הפוליטית החל מ-1848 וכו'.

C1 ליב רפפורט (פראג), שלשלות ייחוסין של המשפחות צונץ וברמן (משפחת אשתו). "אילן היחס, כולל שמות כל האנשים הנזכרים בתנ"ך... נכתב... יצחק שמואל ריגיוו, התקע"ג" (כנראה לא הופיע בדפוס).

C10 מחברות מזמן היותו תלמיד בחולפניסל המכילות בין השאר תרגילים לתרגום קטעים מגרמנית לעברית.

C11a, 11b Weltgeschichte, Heft 1. Heft 2. 1813. שתי המחברות נשארו מזמן, שבו היה צונץ תלמיד של ה"פרישולה" בחולפניסל. המנהל של המוסד הנ"ל, ש.מ. אירנברג, עסק הרבה בחולדות ימי הקדם, פרסם מאמר על ראשיתה של רומא ב"המאסף" (תמוז ואב, תק"ע), וחיבר בכתביד עברי ספר שלם על חולדות רומא עד זמנו של קונסטנטיין, שלא הגיע לידי דפוס פרט לחוברת קטנה בעלת גליון אחד Probe aus der hebräi-schen Übersetzung der römischen Geschichte שהופיעה בשנת 1852 בהמבורג. גם בשעוריו הטיל אירו ברנ על תלמידיו, ובעיקר על "ליפמן", לתרגם קטעים מטיטוסותיו לעברית. צונץ רושם את העובדה הזאת במיוחד ב"ספר צונץ" (ע' 18, לשנת 1809) ומוסיף, שהוא השמיד בשנת 1849 את כל המחברות הנדונות שנשארו לו פרט לשתיים ששמרן. בלי שום ספק הן הן המסומנות למעלה בסימן C11a.b.

C12 רשומות שרשם צונץ כסטודנט בברלין כהכתבות לפי הרצאות מוריו מאוקטובר 1815 עד יוני 1817.

C18 "Das Buch Zunz, Künftigen ehrlichen Leuten gewidmet" הוא מחברת עבה, שכל עמודיה מכוסים רשומות כתובות בכתב ידו הדק של צונץ ואלה מצורפות תפקאות וקטעי עתונות לאין מספר. המחברת הזאת היא היחידה האופיינית ביותר של הארכיון, כי בניסוחיו החדים והתריפים, מלאים התמרמרות ובכל זאת לא חסרי תקווה, משתקפת בבהירות אישיותו של המלומד הדגול. זהו ספר זכרון שבו רשם צונץ מזכרונות או מתוך רשומותיו לפי סדר השנים בקצור נמרץ את כל המאורעות שהשפיעו על התפתחותו הגופנית והרוחנית, על לבו ושכלו. לכן אנו מוצאים בו לא רק דברים הנוגעים למדע ולדת, אלא גם דברים קטנטנים מימי

C1 אישורים מאת האוניברסיטה והצבא ועל התאווה, מכתבים רשמיים של משרדים ממשלתיים בגרמניה ושל אנשי שם (כגון א. פון הומבולד, הגיאוגרף ריטר), או של קהלות, שהומינוחו לכתן כרב, מורה, מרצה, נואם או סופר, תשובה על בקשתו להקים פרופסורה לחולדות היהדות באוניברסיטה בברלין. מסמכים על ה-Cultur Verein החל משנת 1840.

C2 מכתבים מאת נשיאות הקהלה בברלין אל צונץ מהשנים 1824-1841 על פעולתו כדרשן, מרצה ומורה, או כסופר לטובת הצבור. מסמכים על הרצאותיו ב- Veitel Heine Ephraim'sche Lehranstalt.

C3 המשך המכתבים מאת נשיאות הקהלה אליו עד שנת 1857, אבל גם מכתבים מהשנים הקודמות. מסמכים על פעולתו הפוליטית החל משנת 1848.

C4 יומן של צונץ על עבודתו בבית הספר של הקהלה בברלין. מסמכים על חילוקי דעות בינו לבין נשיאות הקהלה על שאלות התפלה. מכתבי תלונה על הסמינר.

C5 יומן של צונץ על עבודתו בסמינר הקהלה בברלין וכו'.

C6 שימוש השפה הגרמנית בתפלה, במיוחד בקהלת ברסלאו. חולדות ה"Samson'sche Freischule" בחולפניסל ביטל ורשימת מוריו ותלמידיו.

C6a סידור התפלה בקהלת טראג.

C7 רשימות של ספרים ישנים וכתבייד. העתקים של ציוני קברים. שירים וחרוזים קלים לכבודו של צונץ וכו'.

C8 חוברת בכתבייד מוכנה לדפוס: Fischbach Die Duldung der Fremdlinge im Königlich-preussischen Staate, oder warum ist der Jude so, und nicht anders. Eine Flugschrift (4. October 1803) (כנראה לא הובאה החוברת הזאת לדפוס). מלבד זה מסמכים על המעמד החוקי של היהודים במדינות שונות של גרמניה בזמנו של צונץ. ראשי פרקים להרצאותיו על נושאים כלליים ולנאומים פוליטיים.

C9 דיפלומת הדוקטור המקורית של צונץ, וחיידה בשנת יובלו. התרת הוראה חתומה על ידי הרב אהרן חורין (אראד) ואישור אחר חתום על ידי שלמה יהודה

C14 מחברת בעלת 54 עמודים בפוליו המכילה כתב יד שלם של ביוגרפיה של צונץ, מוכנה לדפוס. אין זה ברור בחזקאות, מהי חוברת הביוגרפיה הזאת ומי חיברה. היא נמצאה בעזבונו של דוד קסל (שמת בשנת 1893) ולכן הניחו, שהוא מחברה. על סדר היום של ישיבות "קרן צונץ" מופיעה הביוגרפיה הזאת לא לפני 1910. הרב מאיר באום, שהיה קרוב לקסל, שיפר או קצת את גיסוהה הגרמני והמליץ על פרסומה. אף על פי שהחיבור אינו מתאים לדרישות, שהקרן צריכה לדרוש מביוגרפיה של צונץ, הסכימה המועצה המדעית (ב"6 ביוני) והקורטורים של הקרן (ב"4 ביולי) להצעתו של מאיבאום והקציבו את הסכום הדרוש להדפסתו. למרות זאת התחיל הויתור מהדש ובשתי הישיבות ביום 15.9.1910 ו"7.1911 נדחתה ההחלטה מתוך ספקות, מי מחברה של הביוגרפיה ואם היא ראויה לדפוס.

C15 שירים וחרוזים בעברית ובגרמנית לכבודו של צונץ ואשתו לתודמנויות שונות, כתובים מאת Büschenthal, איירנברג ואחרים וחומר דומה.

C16 תעודת הנישואין של צונץ וצוזאנת, תעודות על חיי משפחת ברמן, היא משפחת אשתו אדלהיד.

C17 ראשי פרקים לנאומים, שנאם צונץ בטקס החופה של ידידים, שירים וחרוזים לתודמנויות שונות.

C18 קטעים מתוך העתונות וכו' לרגל יום הולדתו ה"90 של צונץ.

ילדותו ומחיו היומיומיים. ספר צונץ הוא המקור היסודי לביוגרפיה שלו וציטטות בודדות מתוכו מפורזות בפרסומים השונים עליו. אבל הספר עצמו בתכונתו המיוחדת נשאר בלתי ידוע. קנה לו זכות גדולה פריץ במברגר, שפרסם בשנת 1931 לסובת חברה סוצינז (ברלין) מבחר מוצלח ודי גדול ממנו בכדי לתת לקהל הרחב את האפשרות להכיר את הספר הגדול בפשטותו ומתינותו.

סידור "ספר צונץ" קצת מסובך, עד לעמוד 72 ניתנות הידיעות הביוגרפיות לפי תאריכי השנים 1794 עד 1839. העמודים 73-74 מהווים יחידה בפני עצמה, הכוללת למעשה מספר רב של עמודים בעלי פניציה נוספת, ובהם ממשכות הרשומות בסדר הכרונולוגי עד לשנת 1880. העמודים 99-94 חוזרים ומביאים ידיעות בסדר כרונולוגי של השנים 1841-1849, ואילו בעמודים 92-76 נותן צונץ בשם "Meine Schriften" רשימה מפורטת של כל חיבוריו המודפסים והבלתי מודפסים עם הערות בעלות ערך. חלק זה הוצא לאור על ידי אלבונג, Jahrbuch f. Jüdische Geschichte u. Lit. 30 (1937), 140-168 בהשתתפותו של א. ד. גולדשמידט ועמנואל ברנפלד, שהשימו לימן את ההערות הביבליוגרפיות של צונץ. גם העמודים 100-166 מכילים רשימה מקיפה מחוברת על ידי צונץ עצמו. בה הוא אסף ורשם בסדר האלף בית מ"Zuckermantel" אה כל המ"קומות בכל הספרים, כתבי העת, עיתונים ופרסומים אחרים, שבהם נזכר שמו או אחד מספריו, או שבהם, בכונה או ללא כונה, נסקד שמו.

התיקים המסומנים באות D מכילים ראשי פרקים וטיטות להרצאות ולפרסומים, רשומות וליקוטים מתוך ספרים וכתבי יד כמקורות והכנות לחיבוריו השונים של צונץ.

klärung einiger majusculae. Der historische Gang der jüdischen Geistestätigkeit. Raschi, Anfang einer zweiten Bearbeitung aus d.J. 1824. Beurteilung von Hambergers Übersetzung des Dizionario de Rossi's. Original der Additamenta nebst Nachträgen" ויעד טיטות וחמרים לנושאים אחרים; מחקרים למדרשים וכו'.

D5 מעין מלון גרמני-עברי מורכב מהרבה רשימות המסודרות לפי נושאים.

D1 רשימות מסוגים שונים להסטוריה הכללית (מות ומשקלות, אנשי שם שחיו בזמן החדש, תאריכי לידה ומות של אנשים מפורסמים, בדיחות וכו').

D2 חמרים וטיטות לדיסרטציה שלו De Schemtob Palkira.

D3 העתק כתב-היד של ס' המעלות לשמטוב בן על-קירה וחומר הנוגע לו ולספריו.

D4 קובץ טיטות שסומן על ידי צונץ עצמו כדלהלן: "Justinians Novelle 146. Versuch der Er-

- D6** אוסף מלים עבריות למתחילים.
- D7** הערות ורשימות לדקדוק ולמבנה המלים בשפה הגרמנית והעברית.
- D8** הערות בודדות על הדקדוק העברי והגרמני ועל הלוח העברי.
- D9.10.11** סיוטות של דרשות בגרמנית.
- D12** ראשי פרקים לדרשות בגרמנית.
- D13** הערות ומקורות ל-"Namen der Juden" ולהרבה מאמרים אחרים שהופיעו ב-"Gesammelte Schriften".
- D14** הערות לספר תהלים.
- D15** חמרים לגיאוגרפיה של ארץ ישראל מתוך מקורות עבריים.
- D16** Lehrbuch der mosaischen Religion zum Gebrauch im ... Königreich Würtemberg [1833] עם שינויים והערות של צונץ.
- D17** ציוני קברים. רשומות והערות שונות על התנין והמשנה, וגם על נושאי הלכה.
- D18** מקורות וחמרים הנוגעים ל-"Gottesdienstliche Vorträge". הערות למדרשים.
- D19** רשימות שונות בעיקר על ספרות הסליחות. העתקים מתוך מחזורים.
- D20** רשימות שונות לספרות השירה, המחזור והפיוט.
- D21** רשימות של ספרים ומחברים מתוך ספריות שונות.
- D22** חומר למאמרו של צונץ שהופיעו באנציקלון פדיות. ראשי פרקים וסיוטות להרצאותיו על ספר תהלים, על תולדות הספרות העברית וכו'.
- D23** דפים מקוריים בודדים מתוך כתבי יד ישנים. העתקים של מסמכים ומכתבים.
- D24** סיוטות למאמרים. ליקוטים מתוך ספרים גרמניים. סיוטה לנושא מתוך משפט הירושה.
- D24a** העתקים של חתת דעות של אחרים (בגרמנית) על סידור התפלה והלימודים.
- D25** נאומים ומאמרים של אחרים (בשפה גרמנית).
- D26a. 26b** גזרות מתוך עתונים, רשימות ופתקאות מלוקטות לשם ביבליוגרפיה של מחברים יהודיים שפרסמו ספרים בשפה גרמנית.
- D27** פתקאות בודדות בעלות תוכן שונה (על מבנה המלים בשפה הגרמנית; העתקים ורשימות מתוך כתבי יד של ספריות שונות).
- D28** תצלומים מתוך תיקים שונים של ארכיון צונץ שנעשו לפי הזמנת הוצאת שוקן.
- D29** הערות ורשימות בודדות.
- D30** העתקים מתוך כתבי יד של מחזורים.
- D31** ליקוטים שונים מתוך ספרים עבריים ולא עבריים.
- D32** רשימות אחדות של ספרים עבריים בסדר אלף בית.
- D33** ראשי פרקים להרצאותיו על "מדע היהדות" בשנת 1852/53.
- D34** רשימות של כתבי יד עבריים הנמצאים באספים שונים. העתקים מתוך "אור החיים".
- D35** ליקוטים מתוך ספרים וכתבי יד עבריים. ציוני קברים.
- D36** רשימה של 80 כתבי יד יקרי מציאות.
- D37** רשימה של שמות ספרים (רק האות א); כנראה מפתח לאיזה ספר או אוסף.

התיקים המסומנים באות E מכילים חלק של ספריו ומאמריו המודפסים של צונץ (וגם של אחרים); באחדים מהם (בעלי כוכבן ברשימה) נמצאות הוספות רבות בכתב ידו של צונץ.

E4* Die gottesdienstlichen Vorträge. Berlin 1832.

E5* Namen der Juden, Leipzig 1837.

E6* The itinerary of Rabbi Benjamin of Tudela, transl. and ed. by A. Asher, Vol. 2. London 1841.

E1* G. B. de Rossi, Dizionario storico degli autori Ebrei. Vol. 1.2. Parma 1802.

E2* Etwas über rabbinische Literatur. Berlin 1818.

E3* Zeitschrift für die Wissenschaft des Judentums. Bd. 1, Berlin 1823.

- E9 Révolution, Vortrag. Berlin 1865.
 E10* Deutsche Briefe. Leipzig 1872.
 E11* Gesammelte Schriften, Bd. 1. 3. Berlin 1875-76.
 E12.13.14.15.16.17. קבצים של חוברות, מאמרים ותדפיסים.
 E18 Steinschneider, Die Schriften des Dr. L. Zunz, Berlin 1874.
 E7 Samuel Meyer Ehrenberg. Braunschweig 1854.
 E8* Literaturgeschichte der synagogalen Poesie. Berlin 1865.

התיקים המסומנים באות F מכילים רשימות המכתבים ששלח צונץ, ולחלקם הטיטות וגם מכתבים מקוריים שלו.

- F1 רשימות בסדר כרונולוגי של כל המכתבים, שצונץ שלחם בעיקר בשנים 1821-1850, יחד עם קיצור תכנם, ולפעמים אפילו הטיטה השלמה. הרשימות אינן מרוכזות בסנקס אחד, אלא נמצאות במחברות אחדות ועל פתקאות.
 F2 טיטות למכתבים, שצונץ שלחם לנשיאות הקהלה בברלין, לועדה הממונה על בית הספר שלה ולקהלה בקניגסברג. מלבד זה טיטות למכתבים חשובים ששלחם בשנים 1818-1872.
 F3 מכתבים מקוריים של צונץ אל מרדכי Moritz Lazarus ואל Louis/Amalie Rosenzweig. טיטות ממשפחת ברמן, היא משפחת אשתו.
 F4 העתקים של מכתבים שצונץ כתבם או קבלם מהעיתקים של מכתבים שצונץ כתבם או קבלם.

התיקים המסומנים באות G מכילים את המכתבים המקוריים שצונץ או אשתו קבלו מאחרים; מתיק G7 ואילך רק מכתבים אל צונץ, מסודרים לפי האלף בית של שמות השולחים.

- G1 10 מכתבים בעברית או ביווית שנשלחו מאבינו של צונץ אל הוריו או מקרובים אליו.
 G2.3.4.5 מכתבים מ-Johanna Kley (המבורג) אל אדלדיי צונץ; האחרונים (אחרי מותה של אשתו) אל צונץ.
 G6 מכתבים בודדים אל אדלדיי צונץ.
 G7 שם השולח מתחיל באות A.
 G8.9 " " " " B.
 G10 " " " " C.
 G11 " " " " D.E.
 G12 " " " " F.
 G13 " " " " G.
 G13a מכתבים אל צונץ מאברהם גייגר.
 G14 שם השולח מתחיל באות H.
 G15 " " " " I.J.
 G16 שם השולח מתחיל באות K.
 G16a מכתבים אל צונץ מדוד קאופמן.
 G17 שם השולח מתחיל באות L.
 G18 " " " " M.
 G19 " " " " N.O.P.
 G20 " " " " R.
 G21 מכתבים אל צונץ ממיכאל זקס.
 G22 שם השולח מתחיל באות Sa-Sch.
 G23 " " " " Sch-St.
 G24 " " " " T.U.V.
 G25 " " " " W.
 G26 " " " " Z.
 G27 העתקים של מכתבים בודדים שנשלחו אל צונץ, עשויים לפי המקורות שהיו בידי Theodor Meyer בת אחותו.

האות V היא, כך נראה לי, קיצור של Varia.

הקומדיה הרשומה למעלה לא הופיעה בדפוס; על כל פנים לא נזכרה בספרו של Goedeke.

V2 תיק עבה המכיל כתב־יד של ספר שלם ושמו: Briefe von Leopold Zunz an S. M. Ehrenberg, Philipp Ehrenberg und M. Isler. Bearbeitet von Ludwig Geiger. 1916. (Abgeliefert 20. August). פרטים על כתב־היד הזה יינתנו בבקורת על ספרו של J. J. גלצר, Leopold and Adelheid Zunz etc. (7 הערה 1) שאפרסם בחוברת הבאה.

V1 חוברת המכילה כתב־יד של הקומדיה Sophia oder Rache machte ihn tugendhaft. Ein Original-Lustspiel in Prosa und fünf Aufzügen. מי שסדר את ארכיון צונץ סידור ראשון לא ידע כנראה, מי מחברה של הקומדיה הזאת ולכן סימן אותה באות V. ואולם בתיק A3 יש גליון, שבו רשוי מים כל כתב־היד שנמצאו בעזבונו של לצרוס בן־דוד וביניהם כמספר 13 המחזה "סופיה וכו'". מקומה של החוברת V1 הוא אישוא בין התיקים בעלי אות A. כנראה

התיקים המסומנים באות Z מכילים את כל המכתבים והמסמכים שהיוו את הריגיסטרטורה של "קרן צונץ".

Z15 חליפת מכתבים בדבר יום הולדתו ה־80 של צונץ.
Z16 חליפת מכתבים בדבר Gesammelte Schriften.
Z16a חליפת מכתבים בדבר הוצאות חדשות של חיבוריו של צונץ.
Z17 חליפת מכתבים בדבר יום הולדתו ה־90 של צונץ.
Z18 רשימת דברי הדפוס שנתקבלו.
Z19 פנקס המסמכים והחוברות שניתנו בהשאלה.
Z20.21 מסמכים על עניינים כספיים.

Z1.1a.1b.2.3.4 מסמכים על תקנות "קרן צונץ", על ייסודה ועל מייסדיה.
Z5.6.7.8.8a.8b.8b!8c.8d.8e בקשות שהוגשו לקרן.
Z9.9a.9b.9c.10 פרוטוקולים של ישיבות הקורטוריום והמועצה המדעית.
Z11 חוזים עם מו"לים.
Z12 מסמכים בדבר עזבונו של צונץ.
Z13.14.14a חליפת מכתבים בדבר השימוש בארכיון ועם חברות מדעיות.

חלק שני: המעטפות הבודדות

12 מכתבים פרטיים אל צונץ ואשתו, גם מתלמידיו.
13 מכתבים מד"ר מ. קירשטיין, מ־Moritz Meyer אל צונץ.
14 ארבעה מכתבים בוודים אל צונץ מדוד קסל, אבי רהם ברלינגר, חיים שטיינזל ומ. שטיינשניידר.
15 ברכות ליום הולדתו של צונץ משנים שונות.
16 פתקאות מודפסות הנוגעות לפעולתו הפוליטית.
17 פתקאות בעלות שמות ספרים; כנראה רשימת הספרים שדפוסם נתמך על ידי "קרן צונץ".
18 כרטיסי כניסה, הודעות מסחריות וחומר דומה.
19 תדפיסים של שני מאמרים מאת ל. גייגר על חליפת המכתבים של צונץ.

1 מגילה המכילה את הדרכון של צונץ ואשתו עבור נסיעתו לפראג בשנת 1856.
2 גליון תודה, שהוגש לצונץ על ידי המלומדים, ששמרו את הרצאותיו ב־Veitel Heine Ephraim'sche Lehranstalt בשנת 1860.
3.4 גליונות ברכה ליום הולדתו ה־90 מאת בית הדפוס Lewent ומאת ה־D.I.G.B.
5.6.7.8 ארבעה קבצים של מכתבים פרטיים, שנשלחו לצונץ ולאשתו מצד קרוביהם.
9 מכתבים פרטיים, שנשלחו לאחיה צונץ.
10 מכתבי Rahel de Castro (המבורג) אל צונץ ואשתו.
11 מכתבים מ־Dr. B. Beer אל צונץ (1833-1872).

חלק שלישי: רכישות של בית הספרים

und Verzeichnisse, Abschriften, hebr. Sachen. Anfangen zu Berlin im Jahre 1820, Mai, von Zunz — לעשירותו של השם מתאים גם תכנון השופע של שתי המחברות. הראשונה מכילה את העמודים 1571-2298, והשניה את הע' 2301-2454; יחד עם השניה מכורך מספר די גדול של מחברות וגליונות אחרים בלי סימון הדפים. בתחילת המחברת הראשונה יש מפתח מלא ומועיל המכסה את כל תבנה. שתי המחברות היו בעזבונו של צונץ, שנמסר ל"קרן צונץ" בשנת 1886, כי הן רשומות ברשימתו העראית של ד"ר קירשטיין, אפילו בהוספת הפגינציה, שכבר אז התחילה במספר 1571. אבל כמעט בטוח הדבר, שהפגינציה הזאת אינה המקורית, שהרי בספר צונץ נמצא כתוב בחודש מאי Das Collectaneenbuch angefangen. 727: 1820. Seiten in 4° geschrieben bis circa A.1845.

ג. מחברת הליקוטים ב"א אינה אחידה, אלא היא אוסף של גליונות אחדים המכורכים ביחד בלי הוספת פגינציה. כולם מכילים העתקים מתוך כתבייד ורשימות עשויות על יסוד מקורות דומים.

ד. המחברת ב"ב יש לה פגינציה מ"763, אבל שלוש הדפים אי שנחתכו ואינם בכלל או שריקים הם. המחברת הזאת אינה מכילה ליקוטים מקריים, אלא חומר המסודר באופן שיטתי, בעיקר על המנהגים ועל השירה שבתפילה, ומלבד זה רשימות ביבליוגרפיות או הסטוריות וכו'.

1 אוסף של יותר מ-80 מכתבים מקריים מצונץ ואשתו אל משפחת ידידו הסופר Dr. Bernhard Beer (1801-1861) בדרסדן ואל המורה וההסטוריון Dr. Gerson Wolf (1823-1892) בוניה, שהתחתן עם Franciska Mankiewicz, בתו המאומצת של בער. אוסף זה כלול בקובץ אגרות שסימנו בבית הספרים הוא Ms. Var. 236. בער היה מידידיו הקרובים ביותר של צונץ, שבצעמו אמר: "ידידי חיים בחלפנביטל, המבורג ודרסדן". בשעה שהכין גיגור את הוצאתו של אגרות צונץ, אשר כתבייה נשתמר בתיק V2, השתדל להשיג גם את אגרותיו של צונץ אל בער, אך לשוא (ר' ע' 46 של כה"י). משום כך נודעת לרכישה זו של בית הספרים חשיבות מיוחדת.

2 ארבע מחברות. המכילות ליקוטים מתוך ספרים וכתבי יד. סימניהם של הקטעים האלה בבית הספרים הם: אב) שתי מחברות ב"ד : 1, 2; Ms. Var. 105, 3; ג) מחברת אחת ב"ה : 8; Ms. Var. 105, 3; ד) מחברת אחת ב"ו : Ms. Var. 105, 4.

א.ב. לברך הראשון של הליקוטים יש שער מיוחד בו כתוב כשם הספר בכתב ידו הקטן של צונץ עצמו כדלהלן: Collectaneen zur Jüdischen Litteratur, Enthaltend: Auszüge, Notizen, Bemerkungen, Berichtigungen, Sammlungen, Skizzen, Ideen, Entwürfe, Litterarische Merkwürdigkeiten

צרור איגרות של פרץ סמולנסקי

אל יהודה ליב גורדון

הובאו לדפוס ע"י

גדליה אלקושי

(המשך מקריט ספר ל"ד ע' 117-134)

טז

[29 בספטמבר 1874]

ידיד יקר ונכבד,

אתמול עניתך על מכתבך הנכבד ושלחתי לך את שלושת העלים החסרים, והיום בא מכתבך השני לידי ואמהר להשיבך דבר.

העיר באטושאן אשר שאלת עליה היא עיר גדולה לישראל, כחמשת אלפים בתי אבות לישראל שמה, והנה כבערדיטשעב העיר לכל משפטיה. כל צביעות וכל התחסדות מצאו להן קן בה, כמו חשו מפלט להן מיתר הערים, אשר בהן יתאמצו היהודים בכל כוחם לעלות מעלה, ותאווה שבת בעיר המגואלה ההיא. אך בכל זאת יימצאו בה גם אנשי לב, חכמים וטובים, אשר ישישו לעשות טוב, ובית הספר נוסד שמה, אשר אף כי בעמל רב ותלאה יימצא די כסף להחזיקו בכל זאת רבה וגדולה טובתו מאוד. שלוש מאות נערים עניים ילמדו בו חנם אין כסף, והמנהל ה' הילל כהנא יקריב כל עיתותיו אך למען החזיקו וסעדו, ובעזרת חברת כל ישראל חברים אשר בווען הוא עומד על תלו, ויש תקוה כי עוד יעשה חיל, אשר על כן לפי דעתי מצוה גדולה לעזור לדבר הזה. ואם יחפץ הג' גינזבורג⁴ לעשות אתו צדקה, או עצתי כי ישלח את כסף נדבתו לה' פיקשאטטא⁵ בבוקארעסט, ויכתוב בפירוש למען בית הספר אשר בבאטושאן, או לראש חברת כל ישראל חברים בווען Benjamin Franklin Peixotto, General Consul der Vereinigten Staaten America's in Bukarest ואם לווען Ritter von Wertheimer, Bognargasse 3, Wien.

לאחד משני אלה יוכל לשלוח את הכסף, לבוקארעסט או לווען, אך אם יכבד הדבר בעיניו יוכל לשלוח גם על שם הילל כהנא. דירעקטאר דער איזר' שולע אין באטושאן, רומעניען.

את האחים ווינטער⁶ אדבר היום, אך לוא ידעתי כי עוד בידך מספריך, כי אז היה בידי למכרם כולם כבר, וגם עתה לא איעצך למכרם בפעם אחת, כי המוכר ספרים יבקש לקנות בזול מאד, ויותר טוב יהיה אם תשלח הנה חמישים חמישים מכל ספריך, ועד ירח מארץ תקבל שכרם משלם בנכיון ארבעים למאה אשר יקבל מוכר הספרים, וה' ווינטער יודיע בהקאטאלאג כי בידו יימצאו

1 ראה איגרת קודמת.

2 פ"ס שהה ב' 1874 כשלושה חדשים ברומניה, בשליחות חברת כל ישראל חברים בחינה (ראה להלן), איגרת ית, הערה 3), ומכאן ידיעותי על קהילות ישראל בארץ זו.

3 מחנך וסופר עברי (1821-1901), יליד סטאניסלאווב שבגאליציה המזרחית. למן 1860 חי בבאטושאן אשר ברומניה, בה הקים וניהל בית-ספר לילדי ישראל.

4 הנריק הוראץ גינזבורג (1833-1909), סגן-הנשיא של "חברת מרבי השכלה" בפטרבורג ב' 1863-1877.

5 בנימין פראנקלין פִּיכְסוֹטוֹ (1834-1890) — משפטן ודיפלומטס יהודי בארצות הברית של אמריקה. שימש כקונסול כללי של ארצות הברית ברומניה ב' 1871-1876.

6 בעלי בית-מסחר ספרים גדול בחינה.

להימכר, וכמספר הזה תוכל לשלוח לסוכני החדש בווארשא ה' צוקערמאן ז', אשר הוא איש אמונים, וימכרם לך.

החוב' יא יב⁶ כבר נשלחו לרוסיה, אך יען כי פיאדעראף⁶ איננו בביתו, לכן יעכב הצענוער את המשלוח. החוב' הראשונה לשנה השישית תצא בשבוע הזה, והגני מסגיר פה מכתב להחברה¹⁰ אשר חטיב נא להגישו לפניה.

הודיעני נא בטובך אם אכתוב גם להאדונים גינזבורג וראזענטהאל¹¹ בדבר עזרתם? למכתבך הנכבד אייחל.

יז

ידידי המשורר הנעלה מו"ה י"ל גארדאן נ"י [בערך 12 בפברואר 1875] החכם ד"ר הערץ, המביא את המכתב, נוסע למאסקויה לה' לאזאר פאליאקאווי, בתור מורה לבנו, ובלי ספק יבקש וימצא בעירך, ואתה תרבונו באהבה וכבוד, כי נכבד האיש מאוד בחכמתו ודרכיו.

חלום חלמתי ואני הנני בבערלין, ויבוא אלי איש צעיר לימים ושמו קאנטאר² ויאמר לי כי שיר בידך ששמו "קוצו של יוד", אשר לא היה דוגמתו בכל אשר ראו עיניו עד היום. ולדבר הזה חם לבי, כי אתה הבטחתני, כי אם יהיה בידך מאמץ או תשלחנו אל "השחר", אשר ידעת נאמנה, כי ישיש על דבריך, ואין תלין בידך את אשר ל"השחר" הוא? וידעתי, כי החלום הזה לא הבלים ידבר, לכן אוכירך, כי אך בידך שבר החלום, ואתה תפתרנו לטובה.

אוהבך הנאמן פ. סמאלענסקין

יח

ידידי היקר והנכבד מו"ה י"ל גארדאן נ"י ווען 17 פעברואר [1875] את תודתי קבל בעד עמלך למעני להשיג את ספך העזר מהאדונים ה' גינזבורג וראזענטהאל ג. את הספר "ויגרש את האדם"² תקבל עד מהרה כי אשלחנו לווארשא למענך. בשבוע העבר שלחתי לך "ספר זיכרון" בשפת אשכנז אשר כתבתי על דבר מסעי ברומעניה³. הספר הזה נכתב ונדפס רק למען אלה אשר דבר להם עם העניין הזה, אבל אני שלחתי שלושה ממנו לך ולהאדונים

7 הסופר העברי ומוכר הספרים אברהם צוקרמאן (1843-1892), סוכנו הכללי של "השחר" בווארשא למן שלהי 1874. 8 של "השחר" שנה ה (תרל"ד).

9 הוא היהודי המומר צבי גרינבוים פיודורוב (1814-?), מתרגם "ירושלים" של משה מנדלסון לעברית בחתימת "שוחר טוב לישראל" (וינה 1876). למן 1871 שימש כעוזר לספרות עברית ואידית בווארשא.

10 ל"חברת מרבי השכלה" בפטרבורג, שיל"ג היה מזכירה למן 1872. זהו, כנראה, המכתב, שתכנו מובא בתולדות חברת מרבי השכלה בישראל, חלק א, פטרבורג 1885, עמ' 133. 11 ראה למעלה, איגרת יד, הערה 8.

1 אלעזר פוליאקוב (1842-1913) — באנקאי יהודי במוסקבה. מאזירי ההון ברוסיה. הקים מפעלי-חרושת וסלל מסילות ברזל ברוסיה ובפרס. מראשי הקהילה היהודית במוסקבה.

2 הסופר העברי ד"ר יהודה ליב קאנטור (1849-1915), ממשתתפי "השחר", ואחר כך עורכו של העיתון העברי היומי הראשון "היום" בפטרבורג ב-1886. ב-1873-1879 שהה קאנטור בברלין, שם למד רפואה, וב-1874-1875 היה עורכה-בפועל של "הצפירה", שיצאה באותו זמן בברלין.

1 ראה למעלה, איגרת יד, הערה 8.

2 האפוס Paradise Lost של מילטון בתרגומו העברי של יצחק אדוארד סאלקינסון (וינה תרל"א).

3 כאמור למעלה (איגרת טז, הערה 2) נשלח פ"ס ב-1874, מטעם חברת כל ישראל חברים בחינה, כשליח לרומניה כדי לעמוד מקרוב על מצב חושביה היהודים וכדי להקים שם בתי-ספר לילדי ישראל וסניפים לחברת כל ישראל חברים. פ"ס שהה ברומניה כשלושה חודשים, וכשחזר לחינה פירסם מאמר מפורט, בשני המשכים, על מסעו ושליחותו בשם "על דבר מלאכותי לרומניה", ב"השחר" שנה ה (תרל"ד). התזכיר הגרמני, שעליו כותב כאן פ"ס,

ג. ור. 4. ואשמיעך כי אף על פי כי ראשי החברה פה * לא קיבלו דעתי, בכל זאת נמנו וגמרו באספה הכללית אשר היתה בשבוע העבר בברלין, ושם נקראתי אף אני והשמעתי דעתי קבל עם, וכל החכמים ומביני דבר נענענו * לי בראשם ויקבלו עצתי, ועל פיה יקום דבר בעוד ירחים אחדים. אני לא אדבר עוד מזאת ב"השחר" בטרם יצא הדבר לפועל, אך את אונך אגלה. ובלי ספק יודפס בעוד ימים אחדים ספר זיכרון שני ממני, וגם אותו אשלח לך.

זה ימים אחדים שלחתי לך מכתב * על ידי איש נכבד וחכם גדול ה' ד"ר הערץ ובו בחלומות דיברתי עמך, אבל פה אשמיע הפתרון, כי אמנם בברלין הייתי, וה' קאנטאר * אמר לי כי בידך שיר נקוב בשם "קוצו של יוד" אשר לא ראה כמוהו מעודו ליופי, ואני אאמין בדבריו ואריב עמך, כי לא שלחתי ל"השחר" עד הנה, ועברת על "אל תשכן באהלך עוולה". ובלי שפתי חנף אומר לך, כי הרבה יותר שמחתי לוא שלחת לי שירך מאשר שימחתני במשלוח הכסף. עשה נא איפוא זאת ויברכך טובים *.

השמועה כי "הלבנון" ¹⁰ וחיותו יהיה לבקר ¹¹, אף כי לא אאמין בזה, כי חברת מוזיקי הרבים ¹² יאספו נדבות בעדו, ובלעדיהם כבר נשבת מאנוש זכרו, אחרי כי רק שתי מאות וששים חותמים עליו, והיא תתמוך בידו בלי ספק גם בימים הבאים, אך גם הספק פן יקומו דברי השמועה הביאו חלילה בעצמותי. עתה יבוא הקץ לאמונת ישראל, אם לא בריל וסאפיר ולעהמאן יחיות מי יקימנה עוד ? שלוש אלה אשר הקב"ה איננו אוהבן הלא המה דל גאה (ברילל) עשיר מכחש (לעהמאן) וזקן מנאף (ספיר) היו לרועים לאוהבי אמונה בליטא, ובאמונת השלושה ישימו מבטחם, ואם תתפרד החבילה, חלילה, או אוי להם ואוי לנפשם.

את מכתבך הקטן ב"הצפירה" ¹³ ראיתי בהיותי בברלין, אבל אודה ולא אבוש כי בקראי את מכתבך אמרתי: יהי רצון שאחטא עוד בחטאים כאלה, אחטא ואשוב ואחטא, אם רק יימצאו מכשי-לים לדבר עבירה כזאת. צר לי כי רק מכתב אחד כתבת לה' ראבינאוויץ.

אחמה בלב מלא ביטחון ותקווה לקוצו של יו"ד ואברכך בשלום בלב נאמן

פ. סמאלענסקין

נופס בחינה ב"תורת כתביו, ונקרא Memorandum ueber das gegenwaertige israel. Schulwesen, ונקרא in Rumaenien und die daselbst zu errichtenden hoeheren Bildungs-Anstalten.

4 בארון הוראץ גינצבורג (ראה למעלה, איגרת טז, הערה 4) והנדיב יהודה (לאון) רזונטאל (ראה למעלה, איגרת יב, הערה 10).

6 פליטת קולמוס, וצ"ל נענעו, 7 הוא המכתב הקודם, 8 ראה איגרת קודמת, הערה 2.

9 י"ל נענה לבקשת פ"ס, ופירסם את "קוצו של יוד" בהמשכים ב"השחר" שנה ז' (תרל"ו).

10 שבועון עברי אורתודוכסי, נוסד בירושלים ב"1863, הועבר אחר כך לפאריס, ואילו ב"1872-1881 יצא במאגנצה, ושימש כעין תוספת עברית לעיתון האורתודוכסי בלשון הגרמנית, דר. איזראליט, שנערך על ידי הרב ד"ר מאיר להמאן (1831-1890). עורכו של "הלבנון" בפאריס ובמאגנצה היה הסופר יחיאל ברי"ל (1836-1886), חתנו של הסופר והנוסע יעקב ספיר (1822-1885), שנמנה עם התומכים ב"הלבנון". את שני אלה, וכן את ד"ר להמאן, מכנה להלן פ"ס בכינויי גנאי.

11 מליצה על פי במדבר כד, כב, וישעיה מ, טז, וכוחנתה, שכתב"העת "הלבנון" יחדל מלצאת.

12 שמה המסורס של "חברת מצדיקי הרבים", אשר נוסדה ב"1870 על ידי האורתודוכסים הקיצוניים בליטה, לשם מלחמה בתנועת ההשכלה.

13 ב"הצפירה" מיום 3 בסברואר 1875 (כח בשבט תרל"ה) נתפרסם מכתב מ"ל"ג, בו הביע המשורר את מורת רוחו על שהמשכיל הילל רבינוביץ איש גרודנו הדפיס בחוברת ד של "השחר" שנה ו' (תרל"ה) איגרת שקיבל מ"ל"ג, מבלי ליטול מקורם רשות מכתוב האיגרת. באיגרת זו (אשר חזרה ונדפסה באיגרות י"ל"ג, הוצאת וייסברג, כרך ב, וארשה 1894, עמ' 437-438), שבה הביע י"ל"ג את אכזבתו מן המשכילים היהודים המתכחשים לקדשי אומתם, מצויים גם דברים קשים נגד אחד מסופרי השבועון "המגיד", דויד מילר, וי"ל"ג הצטער על שהם נתפרסמו ברבים, ובמכתבו הנ"ל ב"הצפירה" כתב: "אין רוחי נוחה מזה שתפרסם המכתב, כי אין ברצוני להלבין פני חברי ברבים, ואין דרכי לנקוב בדפוס שמות האנשים אשר אדבר משפטיהם ולתוכריסם-לגנאי, וכל מה שאמרתי במכתבי ההוא אמרתי רק ביני לביני מקבל המכתב".

יט

[שלהי פברואר 1875]

ידידי היקר והנכבד,

לא השיבותיך עד היום, יען כי לא בביתי הייתי, כי נסעתי ווארשעא לכרות ברית את האשה אשר ארשתי לי.

החרוים האחדים אשר שלחת אלי משירך "קוצו של יוד" אמנם נחמדים מאוד, וה' קאנטאר¹ לא הפריז על המידה באמרו כי הוא המובחר מכל אשר כתבת, אבל מתי יבוא לידי? זאת אבין גם בלעדי תגיד כי בעיר גדולה והומיה כעיר אשר איזת לך לשבת² לא עת לשיר בשירים. כי אם לעבוד כל היום, אך בכל זאת אדמה, כי רוחך יציק לך ולא יתן לך מנוחה וירדפך עדי תחזיק בעט. אך על כולם אתן לך תודתי על הבטחתך, כי עוד תשלחנו לידי, ואף אם יתמהמה אחכה בתקוה כי בוא יבוא.

והנני אוהבך הנאמן פ. סמאלענסקי

כחונה היכיתי עוד בהמכתב ימים אחדים, כי חפצתי לשלוח לך צל צלם³ בחירתי וצלמי אף אני לאות אהבה, אך עוד לא באו לידי, ובעוד ימים אחדים אעשה כזאת, ואתה ברוב טובך תקבל המנחה ברצון.

כ

[דצמבר 1875]

ידידי היקר והנכבד,

כברכתך תבורך סלה!

לא עניתך עד הנה על מכתבך היקר, יען כי חפצתי לשלוח לך במכתב עלה אחד ממאמר ה' רודערמאן על דבר הד"ר דראבקין וחברת מפיצי השכלה¹, אשר לפי דעתי ראויים המה הדברים מאוד להיוודע, וימצאו חן בעיניך, אך מסיבות שונות נתאחרה הדפסת העלה הזו, ומאנתי לחכות עוד, ואשלחנו לך בעוד ימים אחדים.

תודות לבי לך על הצעתך הטובה לטובת "השחר", ואת הכסף יהיה נא בטובך לשלוח אלי הנה. על כי לא נשאתי אשה זה שלוש שנים לא יצר לי, כי שש הנני באשתי אשר לקחתי², ולוא חפצתי לעשות זאת לפני שלוש שנים לא השגתי חפצי ללא כל ספק, אבל על כי שחו אצלך כל בנות השיר יצר לי מאד.

מתי יבא הקץ ל"קוצו של יוד"?

אוהבך הנאמן פ. סמאלענסקי

אחרי כתיבי שבתי מדעתי וחיכיתי עוד שני ימים למען אשים את המאמר בהמכתב.

כא

[שלהי מרץ 1876]

ידידי היקר והנכבד,

שירך הקטן¹ נדפס בחובר' ה', והנני מחכה בכליין עיניים לקראת בוא אחיו הגדולים ממנו. "השחר" איחר מועד צאתו, מסיבות שונות, כשלושה ירחים, אך עתה יצא שנית במועדו.

1 ראה למעלה, איגרת יו. 2 פטרבורג, בה השתקע יל"ג ב'1872. 3 תצלום.

1 הכונה למאמר "למען ידעו" (ב"השחר" שנה ז', חוברת ב', חשוון תרל"ו) מאת פסח רודרמאן (1854-1887), מן הפובליציסטים הקבועים של "השחר". במאמר זה נמצאים דברי שבת לאישיותו של ד"ר אברהם דראבקין (1844-1917), שעלה באותו זמן על כס הרבנות של קהילת פטרבורג, אחר פטירתו של רבה הקודם ד"ר א. גיימאן, וכן תיאור סדרי הלימודים בבית המדרש לרבנים בברסלוי, שם למד ד"ר א. דראבקין, ולבסוף מדובר במאמר על חשיבות פעולותיה של "חברת מרבי השכלה בישראל" בקרב יהדות רוסיה.

2 ב'21 בנובמבר 1875 נשא פ"ס לאשה את לאונורה סמקין מווארשה.

3 פ"ס ביקש מעמים אחדות מל"ג את שירו "קוצו של יוד" לשם פירסום ב"השחר" (ראה למעלה, איגרות ייטט), ומסתבר שיל"ג השיב לו, כי השיר אינו גמור, ולכן מכוונת שאלתו של פ"ס.

1 "השירה מאין תמצא", אשר נדפס ב"השחר" שנה ז' (תרל"ו), חוברת ה'.

הנה הדפסתי את "התועה בדרכי החיים" הוצאה חדשה², אולי תמצא החברה הנכבדה³ חפץ לחלקו לאשר יישר בעיניה. היה נא למליץ בעבורו⁴.

כפי הנראה משך הג' ה' ראזענטהאל⁵ את ידו מ"השחר". צר לי מאוד, כי לפי דעתי לא נופל "השחר" כעת מהשנים אשר חלפו.

שמחני עד מהרה במנחת ידך
והיה שלום כחפץ אוהבך מוקירך פ. סמאלענסקי
רעייתי⁶, אשר תלמוד כעת שפת עבר ואחדים ממשליך ב"משלי יהודה" שגורים על שפתייה בעל פה, תדרוש שלום הממשל משלים⁷.

כב

כבוד החכם המשורר הגדול ה' י"ל גארדאן נ"י [אפריל 1876]

למרות רוחי לא עניתיך בעיתו על מכתביך האהובים והנחמדים לי מאוד, גם לא ברכתיך על הבשורה הנעימה לי מאוד שבישרתני, אשר בעוד לא כפיר תשלח לי את שירך "קצוץ של יוד", אשר לו אחפה בכליון עיניים, כי העבודה הרבה אשר היתה עמוסה על שכמי, עבודה פשוטה, עבודת עבד, בעת אשר בית הדפוס שינה מקומו, היא לקחה כל עיתותי, ובדבר הזה אצטדק לפניך, כי אף כי הכסף נחוצ לי מאוד עתה הרבה יותר מאז, בכל זאת לא כתבתי אף לה' ראזענטהאל¹ על דבר המאה, וכזה נתתי לך יד לחשדני במה שאין בי, כי חלילה נתעשרתי ואין לי חפץ בכסף, דיבה אשר אף שונאי היותר גדולים לא הוציאו עוד עלי. והדבר הזה יהיה גם למענה על שאלתך מדוע לא סידרתי בחוברות האחרונות את המאמרים כהלכתם, כי זה לי בפעם הראשונה מעת אשר אוציא את "השחר" לאור אשר לא קראתי את כל המאמרים ולא הגהתיים בידי מראשיתם עד סופם, רק בארבע חוברות נאלצתי לעשות כזאת ועתה אשוב לעבודתי הראשונה.

רב תודות לך על המאמר על דבר עבודת האדמה אשר שלחת אלי²; המאמר טוב ומועיל הוא מאוד, ואני עיני ראו ולא זר את כל דרכי הקולוניות ומישרים דיבר, רק בשפה ובסדר ובסגנון שיניתי, והחצי נדפס בחוב' ניסן, והחצי השני יבוא בחוב' אייר בשבוע הבא.

אנא היה נא לי למליץ להג' ה' ראזענטהאל ולהחברה³, ושלח נא לי את שירך⁴ אשר אליו אחפה בכל יום.

2 "התועה בדרכי החיים" או תולדות יוסף מעיר מדמנה⁴, 4 חלקים, וינה תרל"ו -- ההוצאה המלאה הראשונה של הספר (ר' למעלה, איגרת ד, הערה 5).

3 "חברת מרבי השכלה בישראל" בפטרבורג.

4 כתוצאה מפנייתו זו של פ"ס קתה החברה 10 טפטים מן "התועה בדרכי החיים" למען ספרייתה (ראה תולדות חברת מרבי השכלה בישראל, חלק א, פטרבורג 1885, עמ' 132).

5 ראה למעלה, איגרת יב, הערה 10, ואיגרת יד, הערה 8.

6 ראה איגרת קודמת, הערה 2.

7 הערת י"ל בשולי האיגרת: "תשובתי ביום 7 ניסן [תרל"ו], 4 באפריל 1876".

1 ראה למעלה, איגרת יב, הערה 10, ואיגרת יד, הערה 8.

2- הוא המאמר "היהודים עובדי האדמה בדרום רוסיה ומעמדם" מאת אביעזר מקאנויא, אשר הומצא על ידי מחברו, עובד אדמה ומורה הוראה באחת ממושבות היהודים בדרומה של רוסיה (ראה במאמר "עזרה בצרות" של מ. ל. ליליינבלום, בכרך ב מכל כתביו, קראקוב תרע"ב, עמ' 126).
3 "חברת מרבי השכלה בישראל" בפטרבורג, וי"ג, מזכיר החברה, שלח לי פירסום לפ"ס. המאמר נדפס בשני המשכים ב"השחר" שנה 1 (תרל"ו), חוברות ז"ח. וכאן המקום להעיר, שבספר Hebraeische Publizistik in Wien מאת ואכשטיין, טאגליכט וקריסטיאנופולר (וינה 1930), חלק ג, עמ' 22, נרשם בטעות, שהמאמר הוא של י"ג, ושאביעזר מקאנויא הוא כינויו הספרותי, וחזר על טעות זו גם י. פאזרינסקי ב"ביבליאוגרפיה של מאמרי יהודה לייב גורדון" (קריית ספר, ח, עמ' 249).

4 "חברת מרבי השכלה בישראל" בפטרבורג.

כג

[2טען יולי 1876]

ידידי היקר והנכבד,

תודה לך על עמלך לתקן את מאמר ה' לעוינונאהן¹, ותודה כפולה לך על כי לא שלחת אלי את החמש עשרה ר"כ, כי לא לנדבות ולא למעני תצפינה עיני. אני אפסיד מכיסי מדי שנה בשנה ב"השחר" אשר אשלח לארץ רוסיא כחמש מאות ר"כ, ובכל זאת לא נסוגותי אחר עד הנה מעשות זאת, ולוא עזרו לי אלה אשר בידם לעזור גם אז לא לנדבה לי חשבתי זאת, כי אם לצדקה אשר יעשו את יתר הקוראים. ואני נדרתי לעבוד בעד "השחר" כל עוד אשר לא תקצר ידי, אבל אם ימשכו הגבירים את ידיהם מעזור — אעבוד בלי עזרתם, ואם תקצר ידי — אחדל במנוחת לב מעבוד עבודה זו, אשר תאכל מבחר עיתותי וכספי מבלי כל תקוה לראות גם אחרי מותי כל שכר לעמלי, כי כל עוד אשר הצענזור הארורה תשור ברוסיא מן הנמנע הוא להשיג אף את ההוצאות אשר אוציא. אלף וחמש מאות² אדפיס, וההוצאות תעלינה ליותר משלושת אלפים ר"כ לשנה, ומהם אשלח שמונה מאות לרוסיא, אשר במחירן אקח אלף ושש מאות ר"כ (אקח אם יינתן, כי על הרוב לא אשיג אף את החצי), והוצאות הפארטא והצענזור תאכלנה כחמש מאות ר"כ לשנה, ותותרנה אלף ומאה ר"כ בעד מספר העקועמפלירים אשר אני אשלם במחירן אלף ושש מאות וחמישים ר"כ, כן הוא מדי שנה בשנה, והסוכן³ יודע זאת, וכל אשר לו עסק בספרים יודע זאת. והנני עובד עבודתי באישיהרוח או [— — —], ולפני חמש שנים הבטיחוני רבים מהגבירים בפט"ב לתמוך בידי מדי שנה בשנה, והגביר ראזענטהאל⁴ [— — —] בהבטחתו בראותו פני בברלין, וחשבתי את העזרה לניכיון בעד ההפסד אבל לא כנדבה, ואם יחדלו — יחדלו. להתלאות אשר אשבע לרגלי "השחר" אין ספורות. הצענזור⁵ תעמוד כדוב אורב, ותחת ידה תשכבנה למעצבה לפעמים עד ירח וששה שבועות בטרם תתן את החוברות לצאת אור, ומה אעשה? לוא מילאתי את "השחר" בדברים של מה בכך, כי אז לא שמה אליו לבה, אבל עתה יראה היא.

רב תודות יהגה לבי להרופא אם ייעצך לנסוע למאריענבאד, כי אז נטל עליך לעבור דרך וויען ואזכה לראותך פא"פ⁶.

להתנאים בדבר השיר⁷ אסכים כחפצך.

החוברת העשירית⁸ תודפס כעת בעת אשר השביעית יצאה בשבוע העבר מתחת יד הצענזור⁹. ועל דבר "התועה" — הנדבר בהוועד¹⁰ אודותו לקנותו או לחדול? שלח נא את השיר ואעשה ככל חפצך.

והנני אוהבך ומכבדך פ. סמאלענסקין

כד

[ספטמבר 1876]

ידיד יקר ונכבד,

מאוד יצר לי כי מכתבך בא אתמול לידי, והחוברת הראשונה¹ כבר יצאה זה שלושה² מבית

- 1 יהושע לוינסון (1843-1911) — סופר עברי, מיידישו של יל"ג. למן 1874 שימש כמשיג על ביתהספר ילידי ישראל בעיר טוקום שבחבל קורלאנד ברוסיה. לפי איגרת שלו אל יל"ג מחול'המועד פסח תרל"ה, הנמצאת בארכיון יל"ג שבבניין בית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי בירושלים, המציא לוינסון ליל"ג את מאמרו "חיון קורלאנדי, סקירה על היישוב היהודי בחבל קורלאנד, ויל"ג ערך את המאמר ושלחו לפ"ס, והלה הדפיסו ב"השחר" שנה ז, חוברת ח (אייר תרל"ו). כאן מודה פ"ס ליל"ג על טרחתו בעניין זה. 2 טפסים.
- 3 ראה למעלה, איגרת טז, הערה 7.
- 4 ראה למעלה, איגרת יב, הערה 10.
- 5 ברוסיה.
- 6 פנים אל פנים.
- 7 "קוצו של יוד".
- 8 של "השחר" שנה ז (תרל"ו).
- 9 ברוסיה.
- 10 של "חברת מרבי השכלה בישראל" בפטרבורג. ראה גם למעלה, איגרת כא, פיסקה שלישית.

- 1 טעות, כנראה, וצ"ל האחרונה (השוה עם הכתוב להלן, בסוף האיגרת), והכוונה לחוברת האחרונה (יב) של "השחר" שנה ז (תרל"ו), בה נדפס סיומה של הפואמה "קוצו של יוד" ליל"ג.
- 2 ימים.

הדפוס וקצרה ידי מתקן עוד עד מה, גם החוברות למענך * נדפסו ונתתין לכריכה ובשום אופן לא יכולתי לחכות עד כה למען שלוח את הקארעקטור, אחרי אשר כבר נשלמה ההדפסה מהפוגין ההוא ביום אשר קיבלתי מכתבך האחרון על ידי ה' י.ע.ס. * ועל זאת יצר לי מאוד מאוד, כי אמנם כל לבבי מלא תודה לך על השיר * אשר פארת בו את "השחר" וכחשד של אמת אחשוב לך זאת עד עולם, כי על דעתי, וכן גם חכמים הגידו, לא נכתב עוד שיר כזה בשפת עבר, וגם בשפות העמים היה להתפאר. אני ששתי וגלתי על כל מלה אשר העברתי על דל שפתי, ואחרי כל אלה תבין כי לששון לב היה לי לעשות רצונך, אבל את אשר קצרה ידי מהשיב לא אוכל, ואם יישר בעיניך שלחה לי את הנוסחא השניה ואדפיסנה בסוף מחברותיך * וגם ב"השחר". אך מהר נא לשלוח, כי מחברותיך ניתנו להכורך.

ואבקשך, הודיעני נא למי אשלח מאתיים המחברות מן "היהודים עובדי האדמה" * אשר הדפסתי בדברייך במכתבך אז אלי, והנן מונחות תחת ידי צוקערמאן * בווארשא להישלח אל כותב המאמר ההוא.

החוברת הראשונה * מהשנה השניה ¹⁰ תעזוב את בית הדפוס ביום ערב סופות, ומתי תבוא לארץ רוסיא מי יודע? ¹²

שמחני בדברייך והנני אוהבך מקרב לב נאמן פ. סמאלענסקין

כה

ידידי היקר, אסרו חג (הסוכות תרל"ז; 12 באוקטובר 1876)

מכתבך היקר בא לידי ביום שמחת התורה, וזוהי תשובה מספקת מדוע לא שלחתי לך את מחברתך * ליום ההוא, וביום הזה אעשה זאת בשמחת לב, ובכל לבבי אתן את תודותי לך על כל דבריך הנעימים, ועל הבטחתך שהבטחתני לשלוח לי עוד מעט שיר חדש, והשיר לזכרון מיכה יוסף לעבנזאהן * אשר אקבלנו בשמחת לבבי, אך יהי נא זה חסדך למהר לשלחנו לי, ואל תחשוב את הירחים לפי אשר יבוא "השחר" לידך, כי פה תופיע כל חוברת בעיתת, ונחוץ לי לסדר את החוברת חודש אחד לפני המועד לכל הפחות, ואם תשלחנו לידי ב"ה טבת או תעשה עמי אות לטובה, ואעיר אזנך, כי החובה עליך להוציא את השיר * משום יקרא דחיי ויקרא דשכבי * ואל תאמר מעשה נערות יש בי, כי גם בשירך "אהבת דויד ומיכל" * לא עוד תאמר הן, ובעיני הוא גם היום כאוצר נחמד מאוד.

3 התופסים מ"קוצו של יוד".

4 יצחק אדוארד סאלקינסון (1820-1883) — סופר עברי, מוסר, תושב וינה, מידידיו של פ"ס. נודעים תרגומיו העבריים מן הברית החדשה ומכתבי שכספיר ומילטון (ראה גם למעלה, איגרת יח, הערה 2)

5 "קוצו של יוד". 6 בתופסים.

7 ראה למעלה, איגרת כב, הערה 2.

8 ראה למעלה, איגרת טז, הערה 7. 9 של "השחר".

10 מהשנה הבאה, תרל"ז, היא שנתו השמינית של "השחר".

11 תרל"ז. 12 רמז למכשולים מצד הצנזורה הרוסית.

1 התופסים משירו של יל"ג. "קוצו של יוד", אשר נדפס בהמשכים ב"השחר" שנה ז (תרל"ו).

2 הוא שיריהקנה של יל"ג על מות רעהו, המשורר מיכל (1828-1852), "אופל בת ציון", אשר נדפס ב"השחר" שנה ח, חוברת ה (שבט תרל"ז).

3 "אופל בת ציון", אשר נכתב על ידי יל"ג ב"1854, בהיותו בן 24, ובמשך 22 שנה גנו יל"ג את השיר בכתב יד, ומכאן דברי הזרוז של פ"ס.

4 בארמית, "כבוד החיים [אד"ם הכהן לבנסון, אביו של מיכל] וכבוד המתים [מיכל]".

5 ספרו הראשון של יל"ג — יצא בחילנה ב"1856, בהיות המשורר בן 26.

ספריק מברלין לא באו לידי.
בדבר הסוכנות⁶ אבקש לשים משטר חדש, ואת אשר קרה אותי עד היום תראה בעיניך
בעלה הזה⁷.
אוהבך הנאמן פ. סמאלענסקין

כו

ידידי יקר ונכבד מאד!
את "התועה"¹ אשלח לך בתוך החוברת ב "השחר"² בשבוע הבא, ואל נא תקצוף על כי נשלח
המשלוח הראשון בלי תשלום דמי הפאסט, כי אך משגה היה מאת המשלוח, אשר בפירוש ציוויתי
עליו כי ישלם, לבל יעמים עליך עול השילום, ותנפה את הכסף הזה לעת מצוא. את מחברתך "קוצו
של יוד"³ שלחתי יחד את החוברת הא' מ "השחר"⁴ אשר שלחתי למען הסוכן⁵.
יהיה נא בטובך לשלוח לי את הכסף מאת הוועד בעד "השחר"⁶ ובעד "התועה"⁷, ואולי גם נדבת
גינצבורג⁸ בקרוב, כי על ידי הסוכן בווארשא באתי קצת כמבוכה.⁹
קבל נא תודתי מקרב לב על הבטחתך לדבר על לב ה' סירקין¹⁰ כי יהיה בעוזרי "השחר",
וענותך תרבה לך כבוד, אך אני לא אומר כדברך, ואחזיק בדעתי כי טוב אתה לי מעשרה סירקי
נים. האמן לי כי בשנה הזאת, אשר עמל וכעס ויגון מרבה להכיל ראיתי על ידי "השחר" מאת
הצענזור בווארשא ומאת הסוכן¹¹ והסוכנים, היה שירך "קוצו של יוד" ממשפורת שלמה ונאמנה
בעיני לכל עמלי הרב, כי כל דבריו הרחיבו לבי והניחו דעתי, וכן כל קורא בו שש עליו בשמחה
גלויה, ותהילה ותפארת לאין קץ שמעתי באוזני, גם במכתבים השמיעוני. ואחפה בתשוקה עזה את
אשר הבטחתני לשלוח עוד.
ואני אוהבך הנאמן פ. סמאלענסקין

כז

ידידי היקר,
לעשות רצונך אחפוץ, וככל אשר אמרת במכתבך אבקש לעשות, ואת כל המחברת¹ אשים
בחוברת אחת² לבל תפוג טעמה.
משבצת שחורה על כל העלים לא נכון לתת, וגם על העלה הראשון לא תעלה משבצת שחורה
של "השחר" ברוסיה.
7 הכונה למאמר "ראש דבר לשנה השמינית", אשר פורסם פ"ס בראש החוברת א של "השחר" שנה ח (תשרי
תרל"ז), ובו התאונן על סוכני המשנה של "השחר" ברוסיה, אשר לא המציאו לסוכן הראשי בווארשא, אברהם
צוקרמאן, את דמי המנויים, ופ"ס אף איים בסוף המאמר, שאם מעוות זה לא יתקן, הוא יאלץ להפסיק את משלוח
יחתונו לרוסיה.

1 ראה למעלה, איגרת כא, פיסקה 3. 2 שנה ח (תרל"ז).
3 ראה איגרת קודמת, הערה 1. 4 שנה ח (תרל"ז). 5 ראה למעלה, איגרת טז, הערה 7.
6 הוועד של "חברת מרבי השכלה בישראל" בפטרבורג החליט בישיבתו ביום 20 בנומבר (7 בנומבר לפי
הלוח היוליאני) 1876 להגדיל את התמיכה השנתית ל"השחר", והעמידה על 140 ר"פ (ראה "תולדות חברת מרבי
השכלה בישראל", חלק א, פטרבורג 1885, עמ' 133).
7 ראה למעלה, איגרת כא, הערה 4. 8 ראה למעלה, איגרת טז, הערה 4.
9 הסוכן הכללי של "השחר" בווארשא, אברהם צוקרמן, נשאר חייב סכום כסף גדול לפ"ס עם תום השנה
השביעית (תרל"ז) של "השחר". ראה גם איגרת קודמת, הערה 7.
10 יהושע סירקין (1838-1923) — סופר עברי, שפירסם חיבורים פופולאריים במדעי הטבע, והיה בשנות השמר
נים והתשעים מראשי חובבי ציון ברוסיה, מידידיו הקרובים של י"ג.
11 הסוכן הכללי של "השחר" בווארשא, אברהם צוקרמן.

1. אוסל בת ציון, ראה למעלה, איגרת כה, הערה 2. 2 של "השחר".

בלתי אם על אכל מתיים (נעקראלאג), אבל לא ליום הזכרון אשר כיום שמחה ייחשב לכל העמים, אך אם זה חפצך אעשנו.³

הנני ממחר לענות אותך עוד בטרם קראתי את כל המחברת, אך שמע ושחק כמוני: הנה החילותי לקרוא את ההקדמה בראש, ודמיתי כי היא להזקן לעבדנוזאן.⁴ ואחרי אשר קראתי שורות אחדות קראתי בתימהון: מה זאת?! האם נהפכה להזקן שפה ברורה ונמרצה כזאת לעת זקנתו? ואני ידעתי מאז, כי במליצה פשוטה אך בכבדות ידבר, ומה שחקתי על נפשי כאשר ראיתי כי בדבריך המה. ואומר לך, כי השפה בהמכתב הזה היא יפה עד להפליא, עד כי כמעט לא אדע ערוך אליה. הנני כשאל לא אדע שבעה, ואחרי כי שילמת נדרך אבוא שנית כנושה, כי תשלח לי את השיר אשר אמרת.

את המחברת⁵ הנני נותן להמסדר, למען אוכל לשלוח לך קארעקטור. עוד שאלה אחת קטנה אנוכי שואל מעמך: היום הגיעתני השמועה על הילקח הגבירה אנגא גינזבורג.⁶ ואני, אשר ידעתי את האשה הנפלאה הזאת, רגוזתי תחתי לשמועה, ובכל לבב אבקש להציב לה זיכרון כאשר יאתה לאשה נפלאה כמוה, ואם אולי ייטב בעיניך לכתוב אודותה בידך מה טוב, ואם אין תוכל להודיעני לכל הפחות כמה ימי שני חייה ובאיזה יום בחודש מתה.⁷ ועוד שאלה אחת, וגדולה היא אלי: אולי תוכל להראותני חסדך לשלוח לי הכסף מאת החברה בעד "השחר"⁸ ובעד "התועה"⁹, ואולי גם נדבת גינזבורג¹⁰ בימים האלה, ועשית אתי ברכה, כי הימים האלה ימי הדין המה לי בסוף השנה.

והנני אוהבך הנאמן המפיר לך טובה פ. סמאלענסקין¹¹

כח

[דצמבר 1876]

ידיד יקר!

צר לי כי בא מכתבך הנכבד לידי אחרי אשר כבר נשלחה החוברת השנית,¹ ועוד לא אדע איך יפול דבר בפט"ב,² כי על כן לא אשלח עוד את החוברת השלישית, אשר תצא בשבוע הבא, בטרם אדע דבר ברור.

על שירך³ אשמח מאוד, וגם נכון אני לתת לך מספר עקזעמפלי על נייר טוב כחפצך, אך בדבר התמונה⁴ קשה עלי מאוד הדבר להוציא כסף רב כזה בעת הזאת, כי למען עשות תמונה יפה ישולם להמפתח עד חמישים פלאר. ולוא רק היתה לך טובת הנאה מהדבר הזה, כי אז לא דיברתי דבר, כי אז אמרתי: הנה שכרך לפניך; אבל גם לך לא תצא כל טובה מהדבר הזה, כי על כן אעיר אונן על הדבר הזה. אך אם זהו חפצך ותמאן לשנותו, אז שלח לי את התמונה ואני אתננה על ידי המפתח.

3 מסתבר שיל"ג קיבל את דעתו של פ"ס, והשיר "אופל בת ציון" נדפס ב"השחר" ללא כל מסגרת שחורה.

4 אדי"ם הכוהן לבנון, אביו של מיכ"ל. 5 "אופל בת ציון".

6 רעייתו של הבארון הוראץ גינזבורג. נפטרה בגיל 40 בקירוב, ב'ד' בנובמבר 1876.

7 יל"ג המציא לפ"ס את הפרטים שביקש, ופ"ס קשר עליה הספר, תחת הכותרת "מספר רבי"ם, ב"השחר".

8 שנה ח, חוברת ד (סבת תרל"ז). 9 ראה למעלה, איגרת קודמת, הערה 6.

10 ראה למעלה, איגרת כא, הערה 4. 11 ראה למעלה, איגרת טז, הערה 4.

11 הערת יל"ג בשולי האיגרת: "תשובתי 7 דעקאבר 1876 — לפי הלוח היוליאני, הוא 20 בדצמבר לפי הלוח הגרגוריאני".

1 חוברת ב של "השחר" שנה ח (חשון תרל"ז).

2 הכוונה למספר הספטים שתומין "חברת מרבי השכלה בישראל" בפטרבורג מן "השחר" שנה ח (תרל"ז).

3 "אופל בת ציון". ראה למעלה, איגרת כה, הערה 2. 4 תמונתו של מיכ"ל.

ספריק⁶ באו הנה בשבוע העבר ואבקש לחלקם כאשר תמצא ידי, אבל עוד טרם תקצוב לי המחיר, ועל כן הודיעני נא ואדעה, איך להודיע. ושולם לך מאת אוהבך הנאמן פ. סמאלענסקין על דעתי לוא שילים ה' אריה לעבענזאהן⁷ את דמי התמונה לא לעוון גדול נחשב הדבר לו, או אולי לא כן תדמה?

כט

[פברואר 1877]

ידידי היקר והנכבד,

בדבר מחברתך בשפת אשפנו¹ אודיעך כי קראתי אותה בשום לב, ואף כי בדברים אחדים אין דעתי כדעתך, ומה גם בדבר ממלכת תוגרמא, אשר בדעתך כי עוד מעט תתפורר לרסיסים², אשר באמת לא כן הוא. ואולי יבוא קץ ממלכת רוסיא (במשטר כמו שהיא עתה) בטרם יבוא יום תוגרמא. וזאת ראוי וישר גם לבקש בכל לב כי כן יהי, כי לוא שרר משפט בארץ רוסיא אף החצי מאשר בתוגרמא (עוד בטרם לדת הקאנסטיטוציאן) כי אז מאושרים היו יושביה, אבל בכלל דבריך טובים ונכוחים וראויים להישמע. בדבר השפה נתתי אותה על יד מבין בשפה, כי ייטיב בכמה מקומות, ואם לא תחשבנה עתה, אחרי אשר דברי הריבות כמעט חדלו³, כי עברה את הזמן, אז אדפיסנה עד מהרה.

בדבר התמונות⁴ אין דרך אחרת בלתי אם להדפיס אותן בוילנא, כי פה לא אוכל להדפיס על אבן הנשלח מוילנא, ולוא הכינותיה אני, כי אז לא פתוחת אבן כי אם פתוחת ברזל מצפון (שטאהל שטיך) היתה, ועתה ישלחו לי אלף וארבע מאות כפי מספר "השחר" אשר ידפיסו שם, אך ימהרו בהמשלוח.

את הקארעקטור⁵ אשלח לך בעוד שלושה ימים.

בדבר השירים, אשר אמרת כי תחפון לחשוך אותם להוצאה אשר תצא על ידי עליאשאוו⁶,

5 "משלי יהודה" (וילנא 1859) ו"שירי יהודה" (שם 1868). פ"ס טרח בהפצתם, ופירסם על כך הודעות ב"השחר".
6 הוא אחיו של מיכ"ל. האב, אד"ם הכותן, הקדיש לבנו זה את החלק השני מספרו "שירי שפת קודש", שבו גם נדפסו 16 שירים שכתב אד"ם לכבודו (בעמ' 163-187, לפי המהדורה הרביעית, וילנא 1895). אריה לבנון חי כל ימיו בחיילנה, ונודע שם בעשירותו, אך גם בקמצנותו ובגסות דרוהו, ויל"ג כתב עליו באחת מאיגרותיו: "איש האוהב את שערי בית החומה אשר לו מכל משכנות יעקב, ובן אשר לא כיבד כראוי גם את אביו המשורר והסופר העברי היחיד בדורו" (איגרות יל"ג בהוצאת וייסברג, וארשה 1894, איגרת 204).

1 היא החוברת הגרמנית האנונימית של יל"ג Die juedische Frage in der orientalischen Frage ("השאלה היהודית בתוך השאלה המזרחית"), וינה 1877, שבה הוצע ייסודה של מדינה יהודית בארץ-ישראל, תחת חסותה של אנגליה, בתש"ז פירסם ד"ר ג. מ. גלבר, בתל-אביב, תצלום מן החוברת בליווי תרגומה העברי ומבוא, וייחס אותה בטעות ללורד ביקונספילד, ואף נתן לחיבורו את השם "תכנית המדינה היהודית ללורד ביקונספילד". גם באנציקלופדיה העברית (כרך ט, ירושלים: תל-אביב תשי"ח, עמ' 780-782), בערך "ברלין, קונגרס", בסעיף על שאלת היהודים בקונגרס הברליני, אשר נכתב על ידי ד"ר ג. מ. גלבר, חזר הכותב על טעותו, והציגה כעובדה שאינה מוטלת בספק. ראה גם: ג. אלקושי, "התכנית היתה של יל"ג?", ב"דבר", עיתון יומי, 1 באוגוסט 1958; הגיל, "חידת התכנית 1877", שם, 5 בספטמבר 1958. 2 היא הנחת היסוד של החוברת הגיל, ובה היא פותחת. 3 רמז להפסקת פעולות האיבה של תורפיה נגד האוכלוסיה הנוצרית בבאלקאנים בשלהי 1876, תחת לחץ רוסיה.

4 העתקים מתמונות מיכ"ל בשביל התדפיסים שתתקין פ"ס משירו של יל"ג "אופל בת ציון" (ראה למעלה, איגרות כה, כו, כח). 5 עלי ההנהגה מ"אופל בת ציון".

6 מנחם מנדל אלייזב — משפיל עברי וסוחר אמיד בעיר גרודנו שברוסיה הלבנה, במחצית השנייה של המאה ה-19. העריץ את יל"ג ועמד עמו בחליפת איגרות, ואחת מאיגרות יל"ג אליו נדפסה באסופת איגרות יל"ג, הוצאת וייסברג, וארשה 1894, איגרת 118, ואילו 7 מאיגרות אלייזב אל יל"ג מצויות בארכיון יל"ג שבגני בית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי בירושלים. משנודע אלייזב, כי יל"ג מכין לדפוס חלק שני מספר שיריו "שירי יהודה" (ראה איגרות יל"ג, הוצאת וייסברג, איגרות 83, 85) שחלקו הראשון יצא ב-1868, הציע אלייזב את עצמו כמ"ל

צר לי עליהם, ולפי דעתי אחת היא אם יודפסו בפעם הראשונה ב"השחר" ואחרי כן יצאו בהוצאה חדשה, מלבד אשר ספרי שירים לא יבואו עד למרחוק כמו "השחר", אשר גם לאיסטראליא ולאפריקא ימצא נתיב, ואם תאות להדפיסם בתחילה ב"השחר" אודך מקרב לבי.

אוהבך הנאמן פ. סמולנסקין

"התועה בדרכי החיים" ⁷ אשר שלחתי לך שב לידי, כי הצענזור ⁸ לא נתנה אותו לעבור, ושלחתי אותו שנית על ידי צוקערמאן ⁹, אשר גם החוברות הבאות ¹⁰ תבואנה על ידו. והנני משיב לך תודתי בעד הכסף.

אוהבך הנ"ל

את החוברות למענך ¹¹ אדפיס בתבנית "השחר", לא בתבנית "קוצו של יוד" ¹² לבל תכבד המשא בשלחי על ידי הפאסט, כי בתבנית "קוצו של יוד" יכבד פי שנים.

ל

ידידי היקר והנכבד, [סוף מרץ או ראשית אפריל 1877]

לוא על פי חפצי נעשה הפול כי אז היללתני על פי פעלי, אבל לא בידי היתה המלאכה ולא אני אשם בדבר אם לא כחפצך אשר הוא גם חפצי נעשה הפול יפה בעיתו. כירח ימים הלכתי למסעי ובשובי זה כירח ימים הבאתי מחלת לב אשר דפאתני עד מאוד, השעול הרעיד כל עצמותי כשלושה שבועות ביום ובלילה מאין הפוגות, עד כי אמרתי נגורתי, וכמעט לא עזבתי ערשי בכל העת ההיא ואף כי לכתוב מכתבים קצרה ידי. אמנם גם בהעוזר על ידי ¹ לא תנחת האשמה, כי הוא שלח את האופל ² ביום אשר קיבל התמונות ³, ובטרם אשר באו התמונות הן לא יכול לשלחו, ואני עד כי שלח לכל אלה אשר נקבת בשם, ואם לא בא עדיהם לא בי האשם. השגיאה אשר נפלה ונדפס על תחת אל ראיתי כבר ותהי לי לפיקת לב, אך לא יכולתי הועל, כי זה כארבעה ירחים אשר לא אוכל להגיה בעצמי. כל אשר לך בידי יודפס בעיתו, ושלח נא את אשר בידך, כי לפול עת, ולהנמצא בידי אוכל להכין מקום כחפצי.

ויל"ג הסכים לך, ובאגרת של אלייב אל י"ב מיום 25 בנובמבר 1876 (מתוך הארכיון הנ"ל) הוא כותב: "על האופנים אשר אמרת במכתבך הנני אצט. אדפיס כל שיריך על גייר מהודר ואקפיד שיהיה הדפוס ג"כ מהודר, כמו כן אשים בראש כל ספר את תמונתך כאשר תחפץ אתה, אבל בתנאי כי אדפיס 2000 עקו ל, וארבעה מאות לך (סמילא מובן כי תקבלם חנם אין כסף, בלתי בעד שכר הובלה), ואין לך רשות לעשות אויפלאגע שניה במשך ג שנים. אם נכון הדבר לפניך תוכל להכין את ספרך לדפוס, וכעבור חודש ימים תשלחו אלי מוגה ומדויק היטיב עם תמונתך הסאטאגראמיש, ואני מצדי לא אאחיר לתתו לדפוס". י"ג הודיע לפ"ס על הצעתו זו של אלייב, והוסיף, כי מטעם זה נמנע הוא מלפרסם משיריו החדשים ב"השחר", ועל כך באה תגובת פ"ס כפי שהיא לפנינו. בסופו של דבר לא יצאה תבניתו של אלייב אל הפועל, ושיריו של י"ג, שנכתבו אחר צאת ספרו "שירי יהודה", חלק א, כונסו לראשונה ב"1884, בהוצאת היוכל של שיריו.

7 ראה למעלה, איגרת ד, הערה 5, וכן איגרת כא, פיסקה שלישית.

8 ברוסיה. 9 ראה למעלה, איגרת טז, הערה 7.

10 חוברות "השחר". פ"ס מרגיש זאת, משום שעם תום השנה השביעית של "השחר" (תרל"ו) נשאר צוקרמן חייב לפ"ס סכומיכסף גדול, ופ"ס איים עליו שיחלח מלשלוח לו את "השחר", ואף י"ג ידע על כך (ראה למעלה, איגרת כה, הערה 7, וכן איגרת כו, הערה 9).

11 התדפיסים מ"אופל בת ציון". 12 התדפיסים משיריו של י"ג "קוצו של יוד".

1 הוא הסופר מרדכי אולמן (1847-1922), אשר עזר לפ"ס בעריכת "השחר" בשנים 1876-1877.

2 התדפיסים משיריו של י"ג "אופל בת ציון".

3 ההעתקים מתמונת מיכ"ל, אשר צורפו לתדפיסים (ראה איגרת קודמת, פיסקה שניה).

מה תהי את נדבת הגביר גינזבורג? האם תלך גם היא כדרך ראזענטהאל?⁴
 שמחני במכתבך היקר לי ובנדבות עטך אשר תשמחנה רוחי. אוהבך הנאמן פ. סמאלענסקי
 בלי ספק קיבלת את המחברת האשכנזית⁵ בעיתה. לרבים ממ"ע נשלחה ולרבים תישלח עוד,
 אך לוא הדפסתי למען שלחה לכל המו"ל באשכנז. צרפת, בריטאניה ואמעריקא אשר לא יצוררו
 ישראל, כי אז היה עלי להדפיס כעשרת אלפים. את החשבון אשלח לך במכתב הבא.

לא

[שלחי אָגוסט 1877]

ידידי היקר והנכבד,

לא אדע מי הוא השטן המרקד בין מכתבינו, ובעת אשר אני יושב ומצפה למענה ממך, הנך
 משתומם על כי אבד מענה ממני, ואנוכי הן שני מכתבים שלחתי לך, אשר על שניהם לא באני
 מענה. הראשון שבו בקשתיך מאוד בדבר נדבת הג' גינזבורג¹, אשר בימים הנוראים האלה,
 בעת אשר אכלה כוחי וכספי על "השחר" ומאומה לא אראה בעמלי, את כוחי לא אבקש כי ישיבו
 לי, אבל את פספי אשר אבקש, גם לו אין אומר השב. ולא לבד כי לא השגתי אף פרוטה אחת
 במחיר השנה הזאת², כי אם גם בעד השנים שעברו עוד פספי בידי הסוכנים, ואני הייתי כאובד
 עצות על ידיהם, כי יותר משלושת אלפים פלאר³ אבדו בשתי השנים האלה ב"השחר", ומכל
 אוהבי שפת עבר (אם ימצאו בין החיים) אין מתעורר להחזיק בימיני, וגם מנחת עני אשר השגתי
 מפט"ב⁴ כלה כחלום, ובמצב כזה הנני היום, ידידי! אך פל עוד אשר יתר דרכי המסחר לא היו
 אבלות, והדברים לא היו יגיעים כמו היום, כל עוד אשר מצאה ידי לקחת מעבר מזה ולהשליך
 לתוהו בעבר השני, כל עוד אשר לא כלה [כוחי] להחיות את הבן הזה, אשר לא לשעשועים היה
 לי מיום היוולדו, את "השחר" אשר כילה מבחר ימי ומיטב כוחי וכל עמלי, או החרשתי ואמרתי
 אני אשא ואני אסבול גם אם אין מושיע, ותושיע ידי לי, ופיזורתי הוספתי לפזר כסף מדי שנה
 בשנה, אבל עתה הלאיתי. מחיר שטר הרו"פ ירד פלאים, ואם ישולם לי בשטרות אפסיד החלק
 השלישי, ואם לא רעה רבה היא, אך לזה אמרתי אך חלי הוא ואשאנו, אך אם גם הרו"פ הרע הזה
 יוקר רגליו ולא יראה עוד פני זה כמה וכמה, זאת היא מחלה רעה אשר לא אוכל לשאת אותה עוד,
 ומה גם אחרי כי כל יתר מוצאי פרנסתי דללו וחרבו מאוד, וכל אלה דיברתי או באוניך ובקשתיך
 עוד אולי תמצא ירך להשיג למעני שני חניכים מעירך וארצך אשר יינתנו על ידי לחנכם פה,
 אולי ירווח לי אחר כך גם מעט בדבר הזה, ואחרי כן כתבתי לך גם החשבון, וגם על זאת לא
 מצאתי מענה, ולפי דברי ה' הורוויץ⁵ תתאונן גם אתה על כי נסתם חזון ממני. לזאת אמרתי
 אשוב ואשוב בדברי, ואבקשך מאוד אולי תוכל לשלוח לי נדבת הג' גינזבורג וגם בדבר החניכים.
 החשבון אשר בינינו כך הוא: בעד "אופל בת ציון"⁶ לא אקשוב לך מאומה בלתי אם שלושה
 פלאר⁷, אשר שילמתי להכורך. בעד המחברת האשכנזית⁸ מחיר הנייר והדפוס והפריכה עלה
 לשלושים ושנים פלאר⁹, ודמי פארטא בעד המשלוח למכת"ע שונים — שמונה פלאר¹⁰, ביחד יהיה

4 ראה למעלה, איגרת יד, הערה 8. מראשית 1876 חזל רוזנטאל מלתמך ב"השחר" (ראה למעלה, איגרת כא, פיסקה רביעית). 5 ראה איגרת קודמת, הערה 1.

1 ראה למעלה, איגרת טו, הערה 4. 2 היא השנה השמינית (תרל"ז) של "השחר".
 3 התמיכה אשר ניתנה ל"השחר" על ידי "חברת מרבי השכלה בישראל" בפטרבורג ועל ידי ראשיה (ראה למעלה, איגרת יד, הערה 8, ואיגרת כו, הערה 6).
 4 המשורר העברי יששכר בעריש הורוויץ (1835-1905), ממשלתפי "השחר".
 5 התדפיסים משירו של יל"ג "אופל בת ציון". ראה למעלה, איגרת כו, הערה 2.
 6 ראה למעלה, איגרת כט, הערה 1.

החשבון ארבעים ושלושה פלאר'. החצי מהמחברות עודד מונחות בידי, ואת אשר תצווה עלי אעשה בהן, משירך ⁷ ימצאו בידי רק חמשת הקאפ' ⁸, ואותם לא יכולתי להדפיס מסיבות שונות, ובחבורת השניה משנה הבאה אדפיסם ⁹. ואם יש בידך איזה שירים — אנא שלחם לידי, למען אוכל להודיע בהחבורת האחרונה ¹⁰ אשר תופיע בשבוע הבאה, כי לשנה הבאה יש בידי ממך שירים או מה.

והנני אוהבך הנאמן פ. סמאלענסקין

אולי לא טובה היא האדר' על שם האדון גינבורג? הודיעני נא אחרת ¹¹.

לב

וויצען דען 11טען פעברואר [1878]

ידידי רצתה נפשי!

כן אברכך בחיי וכן אהודך על שהחייטני בדבריך ובתקוות טובות שהראיתני באורך, כי עוד תשוב ותשמחני בשירך ובדריך.

המחלה הראשונה אשר עברה על נפשי היתה מחלת החזה, אשר ממנה כמעט נתרפאתי, אבל מחלה שניה עברה עלי והיא מחלת חסרון הכסף אשר באה לרגלי המלחמה ¹ והסוכנים ², והיא כמעט השיבתני עד דפא. מעת אשר החילותי להוציא את "השחר" לא ראיתי ברכה בו, אך הדבר הזה לא הביא מורך בלבי, כי לא קיוויתי לברכה, אבל בשתי השנים האחרונות לא השגתי כמעט כל מאומה בעד אלה אשר אשלח לארץ רוסיא, ונשארתי חייב בעד הנייר וההדפסה לערך שני אלפים פלאר'. מלבד זאת הוצאתי את "התועה" שנית ³, אחרי כי מכרתיו למו"ס, והוצאתי על הוצאת שלושת אלפים ספרים שלושת אלפים וחמש מאות פלאר'. והצענוזר ⁴ כהתה בו, ולא נתנה אותו לעבור את הגבול, והוכרחתי להשיב דמי הקדימה. מלבד זאת רקדו כמה וכמה שעירים קטנים בין השעירים הגדולים, עד כי כמעט אמרתי גואל, ועוד מעט יבלעני תהום החובות, ומי יודע מה היתה אחריתי לולא מצאתי עזר בהד"ר זייבערלינג ⁵ אשר הילוה לי סך חמש מאות פלאר'. ועוד איש אחד הלווה לי כסף ההוא, ובכן יצאתי למרחב, ובין כה וכה מכרתי שנית את "התועה", אחרי אשר הותר לבוא לרוסיא ⁶, והפסדתי בו שני אלפים, ובכל זאת אורו עיני כי מצאה ידי לשלם לנושי וגם להחל בהוצאת "המביט" ו"השחר" גם יחד ⁷. כאשר תבין בעצמך אקוה כי מ"המביט" לי תקוה נשקפה לראות שכר לעמלי, והדורשים הרבים אשר נמצאו יאמצו תקוותי, אבל גם בו קרני אסון ביום היוולדו, כי בהעלה הראשון נמצאת שגגה נגד חוקי המדינה, ויהי כנפל אשת, וביום ד' ⁸ הבא אוציא שנית את העלה ההוא ואשלחנו לך פרגע.

את "השחר" אחל להוציא בעוד עשרה ימים, ועל כן שלח את אשר בידך, ראשון ראשון חביב. גם המאמרים אשר בידך התאמץ נא לשלוח כאשר תמצא ירך. את השיר "ירו אליה" אם מצאת די עוז ברוחך לכתוב אותו, או לא יפול לבך גם אם עיני זרים מבלעדך יראוהו, ואני נכון הנני לאספו אל ילקוטי ויהי נא כאש וכפטיש יפוצץ סלע, כי אם אמנם לא זאת מגמתי (כאשר ידמו רבים)

7 "מומורי יהודה", 8 הקאפיטלים [מלאסינית] — המומורים.

9 נדפסו בחוברת ב של "השחר" שנה ט (תרל"ח). 10 חוברת יב של "השחר" שנה ח (תרל"ו).

11 הערת י"ג בשולי האגרת: "Августа 24 1877 — לפי הלוח היוליאני, והוא 6 בספטמבר 1877 לפי הלוח הגרגוריאני תשובה".

1 מלחמת רוסיה-התורכיה 1877.

2 סוכני "השחר", אשר לא סילקו לפ"ס את חובותיהם.

3 ראה למעלה, אגרת כא, הערה 2.

4 ברוסיה.

5 ראה למעלה, אגרת ד, הערה 15.

6 ראה להלן, אגרת לה, פסקה שלישית.

7 בפברואר 1878 החל פ"ס להוציא בחינה את השבועון "המביט" (ראה עליו: ש. ל. ציטרון, "המביט", בירחון

"השילוח", כרך לג, עמ' 53-72), וכן חידש באפריל של אותה שנה את הוצאת "השחר" אשר עמד מלצאת

בספטמבר 1877. 8 הוא יום 20 בפברואר 1878.

אך להשפיל גאון, אבל אם אראה דעה ישרה ודברים טובים ונכוחים או אומר ייקוב הדין את ההר, ואם ינבחו ויקללו ויחרפו אלפי פיות מקטרגים לא ידאב לבי כאשר ידאב בראותי כי דבר טוב נשתתק ולא נאמר מפני אימתא דציבורא.

על כל דבריו הנעיימים, ועל הטוב אשר דיברת מרחוק אל החכם קאפלאן * על "השחר" — היה ברוך ומבורך מקרב לב אוהבך הנאמן

פ. סמאלענסקי

חלילה וחלילה, זאת לא עלתה על לבי לבוז ליהליל¹⁰, ונהפוך הוא, כי אני אריב ריבו נגד מחרפיו, אבל בפעם הזאת התנפל עלי על כי יעצתיו כי יבחר לו העברים ודרכיהם ליסוד ופינה לשיריו¹¹, ובכל זאת עניתיו באהבה וימחר ויעשה שלום לי, וכאשר אכתוב לו אברכנו בשמך.

לג

וויזען דען 20טען פעברואר [1878]

ידידי היקר,

על מכתבך הראשון עניתיך ביום שקיבלתי וכן אעשה גם למכתב שבאני היום, ואודך על פעלך למעני, ועל עצתך להודות להחכם הרפבי¹, אשר כן אעשה היום².

המפיט³ החל לצאת ושלחתיו לך.

הספר "יעוד האדם", אם תמצאנו טוב לפני "השחר", אודיעך מראש כי אקבלנו, ובכלל אספוק מאוד אם לא ימצא חן בעיני דבר אשר ראוי יהיה בעיניך כי יראה אור, אשר על כן לא בי כי אם בך תלוי הדבר אם אקבל את הספר ההוא או אין.

שלח משיריך וממאמריך מכל הנמצא בידך קמא קמא, ויהי רצון שתמצא להניק כאשר אני אחפץ ליגוק.

ותנני אוהבך הנאמן פ. סמאלענסקי

לד

וויזען, 26 אפריל [1878]

ידידי היקר,

בשיריך¹ לא אוכל לדאבון לבי לתקן עוד מאומה, כי כבר נשלח "השחר" אל החותמים. חמשת המזמורים² עם "השעיר המשתלח"³ יבואו בחוברת ב, על ההדשה בדבר ה' גינזבורג הנני נותן

9 הסופר והמשורר העברי זאב הכוהן קפלן (1826-1887), איש ריגה, המכונה זק"ן, מחותנו של יל"ג ורעו הקרוב לו ביותר. פ"ס התפוזן בדבריו לאיגרתו של יל"ג מיום ג באדר א תרל"ח אל הזק"ן, בה זיכר בשבח "השחר" ועורר את הזק"ן להשתתף בו (היא האיגרת 139 מאיגרות יל"ג, הוצאת וייסברג וארשה 1894).

10 המשורר העברי יהודה ליב לחין (1844-1925), מן המשתתפים ב"השחר".

11 בשנים 1872-1881 היה יהליל נתון להשפעה סוציאליסטית, ושיריו בתקופה זו היו בעיקר על נושאים חברתיים-כלליים, ואילו פ"ס יעצו לפנות לנושאים יהודיים.

1 הוא החוקר הגודע בחכמת ישראל אברהם אליהו הרפבי (1839-1919), שלמן 1867 היה חבר ההודע של "חברת מרבי השפלה" בפטרבורג.

2 באיגרת התודה שכתב פ"ס, בעצת יל"ג, ביום 20 בפברואר 1878, לחכם א. א. הרפבי, והנמצאת בארכיון יל"ג שבבניין בית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי בירושלים, נאמר: "כאשר נודע לי ממכתב המשורר האהוב לי ה' י"ל גארדאן היה גם כבודו כמליץ יושר בעד, השחר, כי תתן לו החברה הנכבדה [חברת מרבי השפלה בישראל] תוצאות אל המייחלים לדבריה, לכן אמרתי אתן תודתי לו מקרב לב — — —".

3 ראה איגרת קודמת, הערה 7.

1 "בעלות השחר", אשר נדפס ב"השחר" שנה ט, חוברת א (ניסן תרל"ח).

2 "מזמורי יהודה" של יל"ג, נתפרסמו ב"השחר" שנה ט (תרל"ח-תרל"ט), חוברת ב.

3 נתפרסם ב"השחר" שנה ט (תרל"ח-תרל"ט), חוברת ד.

תודתי לך וכבר נתתיה היום ב"המפיט" עלה ו'. את "השחר" שלחתי לך על שם החכם הרפני³ אשר יקבל בלי צענוזר, ואשאלך אם אוכל לשלוח תמיד לך בידו.
את המאה⁴ אנא הואל ושלח לי ד', ומ"השחר" לא אוכל לתת כעת⁵, אשר הרו"כ הוא מעט יותר מן פלאר⁶, יותר מעשרים⁷. והנני אוהבך, מוקירך ומכבדך בלב נאמן⁸. פ. סמאלענסקין
אולי תוכל עשות למעני כעת אצל הג' גינצבורג⁹, ואחשוב לך זאת לצדקה.

לה

[ראשית אפריל 1879]

ידידי הנכבד והיקר,

רב תודות לך ידידי על העשרים וחמישה רו"כ מה' סגאללאו ששלחת לי. כי אמנם דבר פלא הוא אשר בכל עת יבוא כסף ממך כדבר בעיתו. את החוברות אשר אמרת שלחתי תיכף ומיד ולא יכולתי לענות אותך דבר עד כה. מסיבת ימי החג הכפולים, אשר לרגלם תכבד העבודה בימי החול כפליים.

ורב שלום לך ולהנהנים מזיו פניך אל שולחנך.

אולי ימצאו בידך עוד חמישה רו"כ למעני, אנא תן נא על חשבונני לה' ישכר הורוויץ¹ אשר שלח אלי למען אדפיס למענו שיר², אשר לא יכולתי להדפיס. וכבר שילמתי פארטא בעד החמישה רו"כ לערך חצי רו"כ, ואם אמרי אשיבם לידו ואשלם שנית ככסף הזה.
אל נא ייחר בעיניך כי אמציא על ירך להד"ר פאריעס³ את המכתב הזה. ידעתי כי לא נכון הוא לעשות כזאת, אבל מקום האיש נעלם ממני, ומכתב שב לידי זה פעמיים, כי על כן אבקשך מאוד להמציא את המכתב אליו ותחשב לך לצדקה וענוה.

והנני אוהבך הנאמן פ. סמאלענסקין

לו

[שלהי ספטמבר 1879]

ידידי היקר,

מעודי לא ברכתני מקרב ברכה כאשר אעשה היום: ברוך דיהיבך לן ולא יהיבך לעפרות זהב¹.

4 הכוונה לידיעה, שהבארון הוראץ גינצבורג (ראה למעלה, איגרת טו, הערה 4) נתקבל לראיון על ידי קיסרית רוסיה, אשר ניחמה אותו על הילקח מעליו אשתו ואמו בשנה אחת.

5 ראה איגרת קודמת, הערה 1.

6 מאה רו"כ אשר הקציבה "חברת מרבי השכלה בישראל". בפטרבורג לתמיכה ב"השחר".

7 ל"חברת מרבי השכלה בישראל", תמורת התמיכה.

8 ספסים של "השחר" שנה ט (תרל"ח-תרל"ט). 9 ראה למעלה, איגרת טו, הערה 4.

1 ראה למעלה, איגרת לא, הערה 4.

2 לירחון "השחר" היתה תוספת מיוחדת, שבה היו נדפסים, תמורת תשלום של המחברים, חיבורים שפ"ס כצאם כבלתי ראויים להתפרסם ב"השחר".

3 ד"ר אהרן פורייס (1848-1919) — רופא וסופר עברי, יליד לבוב. למד רפואה בווינה, ושם התיידד עם פ"ס. פירסם בשנה א של "השחר", בהמשכים, מונוגרפיה על החכם שי"ר, ובשנים ר"ט של "השחר" פירסם בהמשכים את ספרו הגדול "תורת חיים", על הפיסיולוגיה של האדם ובעלי-חיים אחרים. ב"השחר" באודסה, בה חי עד סוף ימיו.

1 ארמיה, "ברוך שנתן אותך לנו ולא לעפרות זהב" (על פי מסכת ברכות נד:). — רמז לשובר של יל"ג מגליתו ב'987 בעירה פודש שבמחוז אולונצק ברוסיה, שבו נמצאים מכתות זהב (ראה פרקי הזכרונות של יל"ג "במאסר ובגולה", בתוך כתבי יל"ג, תל-אביב תרפ"ה, עמ' 100-58).

ואך למותר אחשוב להשמיעך את השמחה על שובך למקומך, הגדולה כהתגה ביום הישמע כי הלכת ולא באשמתך, ויואל אלוה וישלמו לך ימי אבלך בששון ושמחה כפליים.
האוכל להחל להדפיס את שירך "שני יוסף בן שמעון"?
אוהבך לעד ולנצח נצחים פ. סמאלענסקי³

לז

[אוקטובר 1879]

ידידי היקר והנאמן!

מעט אשר שלחת לי את השיר¹, ואני שלחתי לך את האבציגע מן השיר "השעיר"² בסתם כל חזון ממך, ורק פעם אחת קבלתי מצוקערמאן³ מכתב שבו עוררני בשמך לכתוב לך, וכן עשיתי, ועוד נסתם כל חזון ממך. עד שבא אלי מכתב בלי שם מוילנא, שבו ישאלני אם אמת הדבר שנפלת בפח טמן לך בליעל, ואתחלחל מאוד, ואשאל את אחדים מפט"ב, והרבים לא ענוני דבר (כלי ספק מיראה), אך שנים ענוני, כי אמנם אמת הדבר⁴. ואחרי כן באו אלי יום יום מכתבים אשר שאלוני על אודותך, עד אשר הודיעני ידידנו הנאמן, האהוב לי והנכבד בעיני מאוד, הלוא הוא חזק"ן⁵ והוא ניהמני כי עוד מעט ישיבו שבותך, והוא גם הוא (תבוא עליו ברכה) מיהר והודיעני את הבשורה הטובה⁶, העתקה משירך⁷ אוכל לשלוח לך לערך בעוד ירח ימים. אם לבך טוב לתת לי כל אשר בידך, אז היה בטוח כי אמצא מקום לדברך גם באין מקום למאמרים אחרים. ומודעות כאלה כאשר הודעתי ב"השחר"⁸ הנה רק למען אלה המרבים להביא למען יצא עגל.

ויהי שלום בחילך שלווה בביתך, וימי עינויך פפרה לכל ימי חייך.

אוהבך הנאמן פ. סמאלענסקי

דבר נא דברך ואל תאחר, ואני אענך בכל עת, ואם אולי תמצא חפץ בי — היה נכון ובטוח כי כל אשר אוכל אעשה למענך⁹.

2. בידי פ"ס היו רק שלושת הפרקים הראשונים של השיר, ולכן לא אבה להחל בהדפסתו עד שיל"ג יודיענו כי מוכנים בידו גם הפרקים האחרים. בסופו של דבר לא נדפס ב"השחר" (חוברת א של שנה י, תר"ם-תרמ"ב) אלא שלושת הפרקים הראשונים בלבד, ואילו בשלמותה נתפרסמה הפואמה לראשונה בהוצאת היובל של שירי יל"ג (פטרבורג 1884).

3. הערת יל"ג בשולי האיגרת: "קיבלתי ערב סופות תר"ם, 19 סנטימר [לפי הלוח היוליאני, הוא 1 באוקטובר לפי הלוח הגרגוריאני] 1879. ועינתי בו ביום".

1. "שני יוסף בן שמעון" (ראה איגרת קודמת, הערה 2).

2. שירו של יל"ג "השעיר המשתלח", אשר נדפס ב"השחר" שנה ט (תרל"ח-תרל"ט), חוברת ד.

3. ראה למעלה, איגרת ט, הערה 7.

4. המדובר כאן הוא כפרשת מאסרם וגלותם של יל"ג ורעייתו מיום 23 במאס עד 27 באוגוסט 1879. ראה גם איגרת קודמת, הערה 1. 5. ראה למעלה, איגרת לב, הערה 9.

6. על חזרת יל"ג מגלותו. עם הגיע הבשורה לפ"ס מיהר הלה להביע באיגרת ליל"ג את רגשי שמחתו — ראה איגרת קודמת.

7. "שני יוסף בן שמעון" (ראה איגרת קודמת, הערה 2).
8. הכוונה, כנראה, למודעה שפורסם פ"ס בסוף החוברת ו של "השחר" שנה ט, בזה הלשון: "ואת המשוררים הנכבדים אשר ישלחו את שיריהם אבקש לכל יאיצו בי לקבל שיריהם, כי כבר בידי הרבה אשר יחמו זה זמן כפיר, ולששת החוברות האחרונות לשנה הזאת כבר נכוננו שני שירים גדולים מאת מ. דאליצקי, הנקוב בשם שני צדיקים שחבלו זה בזה, ומאת יהל"ל, הנקוב בשם, אלחנן, וא"כ לא אוכל לתת עוד שירים אחרים בשנה הזאת. המו"ל".

9. הערת יל"ג בשולי האיגרת: "תשובה ביום 15 אקטיאבר [לפי הלוח היוליאני, הוא 28 באוקטובר לפי הלוח הגרגוריאני] 1879".

לח

ידידי היקר והנכבד,

[וייען, 31 אקטאבער 1879]

ככל אשר תמצא ידך לשלוח שלח¹, ואקבל באהבה ותודה רבה. השמועה על אודות "השחר"² לא נאמנה היא, כי מעודי לא ביקשתי רשיון מאת הממשלה כיתר מכתבי העת, ואם כן לא יוכלו לאסרנו, כי אך כספר בפני עצמו, אשר על כל חוברת דרושה רשות מאת הצענוור, הנני שולח אותו לארצך³. אבל הצענוור בווארשא⁴ תשים שמות ותגזור על ימין ועל שמאל, ותחת אשר עד כה עמד שמשי שר המוחק וימחק אשר לא עלה לריח ניוח באפו, הנה עתה גבריאל יגזור את העלים על ימין ועל שמאל אם אך מלה אחת לא תמצא חן בעיניו⁵. אשר על כן נאלצתי לשלוח את החוברת העשירית⁶, אשר נאסרה פולה בווארשא, אל קיעו, אולי תעבור שם בשלום.

"התועה"⁷ נאסר ברוסיה, כי אחד ממוריגו ומאוריגו, הלא הוא אב"ג⁸, כתב שטנה עליו, כי הוא נותן יד לניהיליסטים, ובכן מצאה ידו להכות כמעט את ביתי חרם, כי כארבעת אלפים⁹ הפסדתי בההדפסה, אחרי כי מוככי הספרים אשר קנו אותו מידי בכסף מלא משכו ידם ממנו, וגם בעד הרבה ספרים אשר כבר לקחו מידי לא שלמו, באמרם כי לקחו אותם ביד חזקה¹⁰, ומלבד זאת היה "התועה" מיום צאתו עד היום למקור מחייתי, כי כאלף וחמש מאות רופ"י ראיתי ברכת בו שנה בשנה, עד אשר בא הכורת על עץ לחמי.

1 הפונת לתומר ספרותי למען "השחר".

2 השמועה שכאלו נאסרה כניסתו של "השחר" לרוסיה. 3 לרוסיה.

4 באותו זמן היו ברוסיה צנזורים לספרים עבריים ב"5 ערים: בפטרבורג, באודסה, בוארשא, בוילנה ובקייב. חוברות "השחר" נשלחו לצנזור בוארשא, כי שם היה מושבו של הסוכן הכללי של "השחר" לכל רוסיה, אברהם צוקרמאן.

5 על פי דברי חו"ל: "מלמד ששמי מוחק וגבריאל כותב" (מגילה טו.). כוונת פ"ס, שמקודם היתה הצנזורה נוהגת למוחק בחוברות "השחר" את אשר לא ישר בעיניה (ראה למעלה, איגרת זו, הערה 13), ואחר כך החלה לגזור את הדפים שמצאה בהם פסול כלשהו.

6 של "השחר" שנה ט (תרל"ח-תרל"ט).

7 הכוונה להוצאה השלמה הראשונה של "התועה בדרכי החיים" ב"4 חלקים, וינה 1876. הכנסתה של הוצאה זו לתחומי רוסיה נאסרה בשעתה על ידי הצנזורה הרוסית, ולפ"ס נגרם על ידי כך נזק כספי גדול, אך בשלהי 1877 (או בראשית 1878) הותרה כניסתו של "התועה" לרוסיה, ולפ"ס היתה הרווחה (ראה למעלה, איגרת לב). ברם, בעטייה של מלשינות, שפ"ס האשים בה את המשורר העברי אב"ג (ראה בהמשך האיגרת שלפנינו), נאסרה שוב, כעבור זמן מה, כניסת "התועה" לרוסיה, ואף הוחרמו כל טפסיו שנמצאו אצל מוכרי הספרים ברוסיה. בעניין זה כותב פ"ס גם בהודעתו "השחר ודרכי לימים יבואו" בחוברת ו של "השחר" שנה י (תר"ס-תרמ"ב): "פתאום לפתע באה הפקודה על התועה בדרכי החיים הוצאה שניה (שהיא שלישית) [ההוצאה הראשונה של "התועה", בשלושה חלקים, היא משנת 1871, וההוצאה השניה, היא ההוצאה הראשונה המלאה ב"4 חלקים, היא משנת 1876, אך מאחר ששלושת החלקים הראשונים של "התועה" נדפסו לראשונה, בפאגיאנציה מיוחדת, ב"השחר" שנים אב (תרכ"ט-תרל"א), לפיכך הוסיף פ"ס ליד המילים "הוצאה שניה" את המילים "שהיא שלישית" בסוגריים, כי אסור לו לבוא לרוסיה, וגם על אלה אשר כבר נמצאו ברוסיה ידה פרשה הצנזור ותקחם מבתי הסוחרים בספרים — — לכן זחלתי ואירא מהדפיס גם את יתר ספרי, פן במקרה התועה יקרה גם אותם, ולכן עברו כארבע שנים אשר בהן אך הוצאתי כסף והוא לא שב אלי וכי". בהסתמכו רק על הרישא של פ"סקה זו ובהתעלמו לחלוטין מן הסיפא שלה, ובפרשו שלא כנכון את הצירוף "הוצאה שניה (שהיא שלישית)" קובע פרופ' י. קלוזנר בטעות (ב"היסטוריה של הספרות העברית החדשה", כרך ה, ירושלים תש"ט, עמ' 141, הערה 2), שהצנזורה הרוסית אסרה את כניסתה של הוצאת "התועה" משנת 1880 (ולא של זו שמשנת 1876) — אבל אילו באמת התמחו פ"ס בדבריו להוצאת "התועה" משנת 1880, איך יכול לכתוב בהודעה הנ"ל, שנחפרסמה ב"1881, כי מאז ההחרמה "עברו כארבע שנים אשר בהן אך הוצאתי וכי"?

8 המשורר העברי אברהם בער (דוב) גוטלובר (1810-1899), מוציאו ועורכו של הירחון "הבוקר אור" (1876-1886, מקודם בלבוב ואחר כך בארשה), אשר התחרה ב"השחר" של פ"ס.

9 פלורניס. 10 שליחי הצנזורה הרוסית.

על דבר שיריך לא אוכל לדבר עם ה' בראג¹¹, כי הוא רק ידפיס ולא ימכור ספרים, וגם לא ידע מה המה הספרים, כי לא לישראל הוא, ולפי דעתי יקבלו ממך את השירים להדפיס צוקערמאן¹² או מוכר ספרים אחר, כאשר כן עשיתי גם אני, לולא מטה ידי מאוד מאוד בימים האלה מפני עקות שונות.

אחדים מספריך¹³ נמכרו ואבקש מספרם ואז אודיעך.

היה בריא אולם ברוחך וגווייתך, ובכל זאת בוא הנה ואראה בשמחה את פניך כראות אח אוהב נאמן.

דו"ש וטובך כל הימים פ. סמאלענסקין

לט

[יאנואר 1880]

ידידי היקר והנכבד¹:

מכתבך האיר לי את מקום שבתך², כי על מכתב אחד לא מצאתי מענה, ואמרת כי שינית מקומך וכן הגיד גם הד"ר זייבערלינג³ כי הוגד לו כי עזבת את פט"ב.

שירך⁴ לא נדפס עוד, יען כי "השחר" לא נדפס זה שישנה ירחים, כי החוברת העשירית התגלגלה בבית הצענונר⁵ כארבעה ירחים ובכן לא יכולתי להוסיף הדפס את השנה החדשה⁶ בטרם אשר הצליח בידי להביא את השנה לרוסיה, ועתה ב"ה בא ירח אלול⁷ לארצך ואוכל להחל בניסן מתשרי⁸ ובחבורת הראשונה יבוא שירך, והיה כאשר תיטיב לשלוח עוד כפי נדבת ירך אמהר לתת ב"השחר".

בשם הד"ר זייבערלינג אברכך בשלום, והוא ביקש ממני שאכתוב לך כדברים האלה: אחרי אשר שמע מפי, כי יש דעה אשר בקיץ הבא תראה עמנו פנים פה, לכן יבקשך, אם אחת היא לך, לקדם לבוא. כי יש את נפשו לסדר מאמריו השונים בשפת רוסיה ולהדפיסם בספר, ואיר עיניו אין אתו, ורק אתה הוא האיש אשר בידך יוכל להפקיד את הדבר הזה היקר בעיניו מאוד, והיה בבואך הנה תוכל להשלים חפצו ולפי דברו לא חסד של אמת יבקש ממך, כי נכון הוא לשלם בעד העבודה כפי שתרצו בין שני הצדדים. השמיעהו נא דעתך אם על ידי או במכתב לשמו ד"ר זייבערלינג 27 Leopoldsg.

11 הוא המדפיס הרוסי הנוצרי גאורג ברג, אשר המחלקה העברית בבית דפוסו התנהלה ע"י פ"ס, ובה גם נדפס "השחר" למן שנתו השביעית (תרל"ו). מסתבר לפי תשובת פ"ס, שיל"ג פנה אליו בשאלה, אם יאות ברג להוציא את אסופת שיריו של יל"ג, לאחר שנתבטלה התכנית הקודמת להוציאם על ידי מנחם מנדל אלישיב (ראה למעלה, איגרת כט, הערה 6). 12 ראה למעלה, איגרת סז, הערה 7. 13 מספרי יל"ג, שפ"ס הפיצם באמצעות מינהלת "השחר".

1 איגרת זו היא תשובה על איגרתו של יל"ג לפ"ס מכ"ט בטבת תר"ם, היא האיגרת 166 באסופת איגרות יל"ג, הוצאת וייסברג (וארשה 1894).

2 בזמן שיל"ג ורעייתו נמצאו בגירוש בעיירה פודוש שבמחוז אולונצק (ראה למעלה, איגרת לו, הערה 1, ואיגרת לו, הערה 4) הוצאו רהיטי דירתם בפטרבורג לבית חתנם מאפסיס קפלן, והזירה נעזבה (ראה "במאסר ובגולה", בתוך פתבי יל"ג, תלאכיב תרפ"ח, עמ' 84), ובחורם לפטרבורג מגלותם שכרו להם זירה חדשה (ראה פסקה ראשונה באיגרת 159 מאיגרות יל"ג בהוצאת וייסברג, וארשה 1894).

3 ראה למעלה, איגרת ד, הערה 15. 4 שני יוסף בן שמעון (ראה למעלה, איגרת לו, הערה 2). 5 בווארשה ובקייב (ראה איגרת קודמת, פסקה שניה).

6 "השחר" שנה י. 7 חוברת "השחר" מחודש אלול תרל"ט, היא החוברת יב משנתו התשיעית. 8 ז"א להתחיל בחודש ניסן את הוצאת חוברת תשרי של "השחר" לשנת תר"ם, היא החוברת א משנתו העשירית. בגלל עיכובים ומכשולים קשים אלה מצד הצנוורה ברוסית (בה נמצא הרוב הגדול של קוראי "השחר"), שעליהם מדובר כאן ובאיגרת הקודמת, חזל פ"ס, מראשית השנה העשירית של "השחר", מלסמן על מעטפות החוברות את שמות החדשים שלהן, כפי שנהג עד אז, ובפתח דבר לשנה העשירית, שבראש חוברת א של "השחר" שנה י הוא הודיע: "ובגלל הדבר הזה [המכשולים מצד הצנוורה הרוסית] אחזל פתח מקראו להחבורת בשם החדש, כי אם במספר א, ב, גבל תבוא חוברת ניסן בתשרי".

מ

ידידי היקר והנכבד,
הגני שולח לך בזה את שירך¹ ואתה הואל ומהר להשיבנו לידי, כי אני מחכה עליו בהוצאת החוברת², גם תיטיב נא לשלוח את ההמשך למען אוכל לתתו בחוברת הבאה.
הנה עשיתי חפצך ושיניתי את החרוז „ויכולים לטהר בקן טעמים את השרץ“ בחרוז „יצירת אדם ובתמה עוף ושרץ“ לעומת החרוזים הבאים אחר זה „כי נתוח עצמות הבהמות והעופות / יורה לנו סניף בהלכות שחיטה וטרפות / ומבנה גוף האדם — בשאלות נשים“³, אך האמת אגיד, כי גם החרוז החדש לא ימצא חן בעיני, ואולי תשכח אתה המרגניתא אחרי דדלי חספא⁴.
הד"ר זייפערלינג⁵ יברכך וישמח מאוד כי הזכרתו בתולדות ל⁶. בן הסנדלר⁷ הוא מטע להתפאר, וששתי עליו מאוד.
אוהבך הנאמן ס. סמאלענסקין

אולי תוכל להבינני מה טיבו של הרב דראפקין⁸? אחי⁹ כתב לו מכתב בדבר ש"ץ אשר יבקש לעדת פט"ב, ופה נמצא איש כזה. הראוי מאוד למשרה הזאת, והרב לא ענה על המכתב ההוא, אף כי עליו החובה לעשות זאת, אחרי כי שמו נקרא על המודעה. או אולי נתעשר עד כי ידע את חובתו לבלי שלם חובות? בכל לבי חפצתי כי ייקרא הש"ץ הנמצא פה לפט"ב, ואדע נאמנה כי כל עדה אשר תקבלנו תתפאר בו בצדק. אולי תוכל להורותני דרך טובה מהרב דמתא?

מא

ידידי היקר, [שלחי נזומבר 1881]

לא ברכתיך ליום החג אשר חגגו עמך מאהביך¹; ואחרי החג הנה אבוא אף אני ואמלא שחוק פיך, בהתוודיתי, כי אני לא ידעתי מכל אלה, עד אשר באו הראזסוועט והרוסקי יעווריא² ופניך הלכו עמהם³, ואז ראיתי מעשה, וזכרתי את אשר נדברנו בהיותי בעירך⁴, ואני אמרתי כי בלי ספק ישתקע הדבר ולא יישמע עוד, כי אחרי אשר בפט"ב נמנו וגמרו לעשות זאת⁵.
פדרכי מאז בן עשיתי גם היום, כי יצאתי במחולות לבדי, ולא רקדתי נגד איש, ואכתוב מאמר גדול בראש החוברת התשיעית⁶ בשם „וזאת ליהודה“, ואמרתי, כי אם גם אסעה ואלכה לבדי, אך לא אפגור הרבה, והנה זה הקרה אב הרחמים לפני מרקד כנגדי, הוא הצענוזר בווארשא, אשר פתאום השתטה ויינחם על כי נתן לחיבורות ה' ו' ז' לעבור בלי פגע רב, ויגזור על החוברת השמינית מחיקה בשבעים ושבעה מקומות, וגאלצתי לשלחה לפט"ב ועוד לא שבה לידי⁷, ובכן

- 1 „שני יוסף בן שמעון“ (ראה למעלה, איגרת לו, הערה 2).
- 2 חוברת א של „השחר“ שנה י.
- 3 חרוזים בפרק השני של „שני יוסף בן שמעון“, כפי שנדפס ב„השחר“.
- 4 ארמית, „אולי תמצא אתה את המרגלית אחרי שאני הרימותי את החרס“ (בעקבות יכמות צב); ואכן, שינה י"ג את החרוז, ובהוצאת היובל של שיריו (פטרבורג 1884) החליף את החרוז „יצירת אדם ובהמה, עוף ושרץ“ בחרוז „מקרי השמש, עד ביצי שרץ“.
- 5 ראה למעלה, איגרת ו, הערה 15.
- 6 במאמר „תולדות אדם הפוהן לפנוון“, שפירסם י"ג בכתביהעט היהודי-רוסי „יביריסקאיה ביבליאוקה“, כרך ח (1879), עמ' 160-177.
- 7 אורי בן יוחנן הסנדלר — הגיבור הראשי בפרק השלישי של „שני יוסף בן שמעון“.
- 8 ראה למעלה, איגרת כ, הערה 1. 9 יהודה ליב סמולנסקין (או מוזסון).

- 1 הוא חג היובל, אשר נחוג בפטרבורג ב־10 בנומבר 1881 על ידי מוקירי י"ג, למלאות 25 שנים לצאת ספרו הראשון „אהבת דוד ומיכל“.
- 2 שני שבועונים יהודי-רוסיים, אשר יצאו באותו זמן בפטרבורג.
- 3 ז"א תמונתך בתוכב.
- 4 באפריל 1881.
- 5 לדחות את חגיגת היובל של י"ג, בעטין של הפרעות ביהודי דרום-רוסיה באביב 1881.
- 6 של „השחר“ שנה י. 7 ראה למעלה, איגרת לח, הערה 4.

מי יודע מתי תצא התשיעית לאור, ויהי רצון שיהיה חגי כפסח שני. אם יש בידך צל-צלמך כאשר הנך כעת בחתימת זקן אנא שלחנו לי, ואם בעת ההיא יהיה די כסף בכיסי או ארנאך לכול⁸ בצלם-אלוהים: בדיוקנא עילאה.

לוא ידעתי כי לא מהחרדים הנך⁹, כי אז שלחתי לך את מאמרי במכתב, אך אמרתי פן תירא לטעום דבר בלי שחיטת הצענזור, וחדלתי עד אשר תשמיעני.

צר לי מאוד כי גנבת ושמת בכליך דברים אחדים ממאמרי, כי ב"המליץ"¹⁰ השמעת דברים אחדים אשר לי המה ולי ראויים יותר ממך, הדברים האלה המה, כי לא בכסף ולא בשוחד נתת דבריך לרבים, ועוד כמותם, כאשר תראה אם לפני השחיטה¹¹ או לאחריה, כאשר תחפץ.

אוהבך גם לאחר החג פרץ בן משה¹²

מב

[6 בנובמבר 1871]

[תשובת י"ג על איגרת פ"ס מיום 22 באוקטובר 1871 (היא איגרת יב, למעלה). גרשמה כשיטה בשולי האיגרת של פ"ס].

לך ידידי הצדקה ולי גם לי אין בושות הפנים¹; לא כך ולא בי האשם תלוי, כי אם בגלגל חמה בראשונה, ובהנהו גנבי דאיכא בריקע שכפי הנראה גנבו את מכתבך. בוויילנא לא קיבלתי את מכתבך; הלוא ח"י קצנילינבוגן² חי ויוכל לעמוד על רגליו ולהעיד בי, כי רק שני מכתבים מסר לידי בבואי לוויילנא, א מאודיסא וא' מפ"ב. ואני אמרתי, אך לא הספיקה לך השעה לכתוב לוויילנא, וכתוב תכתוב אלי לפ"ב כאשר אמרתי לך. שלושה שבועות ייחלתי גם שם ודבריך לא באו, אז כתבתי לך שנית והוחלתי עד יום הרביעי, ב חשוון³, ואחרי אשר לא באה תשובתך וכבר נכנס חשוון, אמרתי אך עשית דבריך אשר דיברת בראשונה, ושמת ב"השחר" סיפור אחר, ואין לך עוד צורך לפי שעה בסיפורי; ועל כן נתתי און קשבת לדברי ה' צעדערכוים⁴ לשם את הכ"י⁵ לפני הוועד⁶ הבוחרים בספרים כאלה ומעניקים מהונם בשבילם; ויום ד ההוא היה יום ישיבה של הוועד, שלא נתחדשה עוד כל ימי היותי בפ"ב. ואומר אל לבי, אך אנוכי לא נהנה ואתה לא חסר, ומידת סדום תהיה וסכולות רבה אם לא אשתמש במסיבות, ואתן את הכ"י ע"י ה' צ"ב⁷, כי הוא המדפיס, והוא הראהו לה' רוזנטהל⁸, וה' ר"ט⁹ נתן תיכף הסכמתו עליו, ויקנהו בכסף מלא, ואחרי הודיע ה' צ"ב אותי את כל אלה, באני ביום המחרת, ביום ה' מכתבך הקצר, האומר, כי מחכה אתה לסיפורי בהוצאת החו' הראשונה¹⁰, ויהי כחץ שנון פלפי. מיהרתי לה' צ"ב לקחת הכ"י מידו ולהשיב דברי אחר, אחרי כי לא חתמנו עוד על האמנה בינינו, והגדתי לו את דבר מכתבך, אבל הוא עמד על דעתו, כי אנוכי פציתי את פי ולא אוכל לשוב, וסוף סוף אינני עומד בדיבורי; גם את פי ר"ט בקשתי בדבר הזה ואמרתי לוותר על השכר הטוב שהמה נותנים לי;

8 ז"א אצרך את תמונתך לחוברת ט של "השחר". התמונה של י"ג לא ניתנה שם.

9 מן הפוחדים מפני הרשות הרוסית.

10 במאמריהתודה של י"ג למברכויו "תורת שלמי" ("המליץ", 1881, גיליון 44).

11 לפני בדיקת הצנזורה הרוסית.

12 הערת י"ג בשולי האיגרת: "קיבלתי 23 נאיאבר [1881] לפי הלוח היוליאני, הוא 5 בדצמבר 1881 לפי הלוח הגרגוריאני" (יג בכסליו [תרמ"ב]) ועניתי בו ביום.

1 על שיל"ג לא עמד בדיבורו ולא המציא לפ"ס, לשם פירסום ב"השחר", את סיפורו "אחרית שמחה תוגה".

2 חיים יהודה אריה קאצנלבוגן (בערך 1814-1876) — סופר עברי ומורה לתנ"ך ולתלמוד בבית המורש לרבים בוויילנא. 3 תרל"ב. 4 ראה למעלה, איגרת ז, הערה 14.

5 כתב-היד מסיפורו של י"ג "אחרית שמחה תוגה", אשר נועד בראשונה למען "השחר".

6 הוועד של "חברת מרבי השכלה" בסטרבווג. 7 צורבוים. 8 ראה למעלה, איגרת יב, הערה 10.

9 רוזנטהל. 10 חוברת א של "השחר" שנה ג (תרל"ב).

אבל הכרת פניו ענתה בו, שאין רוחו נוחה בדבר הזה, ומחפצו שיהיה הסיפור נדפס בפ"ב בדפוסו של ה' צ"ב. הלא ה' צ"ב וה' ר"ט גם המה חיים וקיימים, ויוכלו לעמוד על רגליהם ולהעיד בי עוד באחרית הימים, ומה אני ומה פשעי כי אתה מראה אלי פנים נועמים, וממטיר עלי פחים אש וברקים ורעמים?

אבל מתוך שסוף סוף אתה שרוי בצער, ולך הנזק והפסד הזמן וריבוי המלאכה, ולך התקווה הנכזבה והתוחלת הממושכה, על כן אינני תופס אותך על דבריך אלי הקשים כגידיים במכתבך האחרון; ואני גם מראש מקדמת דנא ראיתי והתבוננתי בך, כי מתלמידי שמאי אתה, קצרי-רוח ונוח לכעוס; אבל גם לבית שמאי אנוכי נושא פנים בשביל הביצה שהתירו לנו לאכול ביו"ט, ואקוה כי גם אתה תכריע לקולא ולהיתר, ותבליג על צערך ותהיה מטה כלפי חסד במשפטך עמדי, ולא תתן אפך להעיב את רוח בינתך וישרת לבב עמך.

ואני כבר מלתי אמורה כי אני ידי עמך, ולא אפר בריך את "השחר" אם לא תדחני בשתי ידיים ובאמת הבנין; ואעבוד עבודתי רק כדי להגדיל המכתב עיתי שלך ולהאדירו, שלא על מנת לקבל פרס ושלא על מנת לעשות לי שם באירופא ע"י "השחר"¹¹. ואם אין בכוחי להביא לך רק מאשר חנן אלהים את עבדך, רק שירים וסיפורים ומליצות ולא דברים גדולים ונשגבים כהד"ר רובין¹² ושאר עוזריך¹³.....

אבל לפי שעה לא אוכל למורת רוחי להביא אל אוצרך דבר, יען כי טרוד אנוכי מאוד מאוד בהעתקת משפני לפ"ב¹⁴, כי בני ביתי יגורו בריגה ואני אשתקע בפ"ב, ואחרי אשר יגיה לי אלהים מטרדותי מסביב אשוב אל התורה ואל עבודת הסופרים הדורשות מנוחת הנפש וישוב הדעת, ואז אעבוד עבודה גם בשבילך, ואקוה כי בפ"ב אוכל להרבות יגיעי ולהביא לך דברים טובים מאשר בהיותי בטעלש¹⁵.

אני טרם קיבלתי ממך החו' מן השנה העברה¹⁶, ושני החותמים בזה¹⁷ (נפתלין וניימרק) לא קיבלו רק עד החו' הז'. החותמים בשאוועל¹⁸ לא ידעתי, ובוודאי קיבלו גם הם רק שבעה חוברות, ועל כן פקוד על סוכנך בווארשוי שישלח אלי ארבעה עקו' מן חו' שמינית והלאה וח' י"ב יתרה בשבילי.

הס' "שולחן ערוך" לדי מדינה¹⁹ קניתי בוויילנא אצל מיכאלאווסקי²⁰; והנה מצאתי את הספר טוב ומתוקן ומסודר ויש עם לבבי להעתיקו לשפת רוסיה; והנני כותב היום להד"ר רובין ונוטל רשות ממנו להעתיקה זאת, ומאשר לא ידעתי מקום חנותו אבקשך להיות המליץ בינותינו, ולהריץ מכתבי זה הקטן אליו לעת מצוא²¹.

את החו' "גם אלה מ"י" וארץ ככל" ²² טוב אם תשלח ע"י סוכנך בווארשוי, כי באידיקהנען²³ יכבד להעביר הגבול.

11 רמז לדברי פ"ס באיגרת יב, למעלה, אשר כתב ליל"ג, כי דבריו הנדפסים ב"השחר" יוציאו לו מוניטין בין חכמי ישראל בגרמניה ובצרפת, אשר כתבי-עת עברי אחר, מלבד "השחר", אינו מגיע אליהם.

12 ראה למעלה, איגרת ט, הערה 13.

13 רמז אירוני לדברי פ"ס באיגרתו ליל"ג, ראה למעלה, איגרת יב.

14 לרגל קבלת משרת המזכיר של קהילת פטרבורג ושל "חברת מרבי השכלה" באותה עיר.

15 עיירה ליטאית, בה התגורר יל"ג ב'1865-1871. 16 חוברת יב של "השחר" שנה ב (תרל"א).

17 בטלו. 18 עיר-מחוז ליטאית, בה התגורר יל"ג ב'1860-1865.

19 ראה למעלה, איגרת ת, הערה 9. 20 ראה למעלה, איגרת א, הערה 1.

21 היא האיגרת 89 באוספת איגרות יל"ג, הוצאת וייסברג (וארשה 1894).

22 תדפיסים מסידרת המשלים "גם אלה משלי יהודה" ומן המאמר "ארץ ככל העתיקה וחכמיה", אשר יל"ג פירסם ב"השחר" שנה ב. 23 ראה למעלה, איגרת יב, הערה 15.

מ פ ת ח ה א י ש י ם

אשר שמותיהם באו בצרור האיגרות של פרץ סמולנסקין ובהערות שבשוליהן

(האותיות העבריות אחר השם מציינות את מיספר האיגרת)

אביעזר מקאנריא כב	וינטר, האחים טז	סמולנסקין [מכית סמקין], לאונורה
אדלמאן, מרדכי ל	זיברלינג, יוסף, ד"ר ד; לב, ט	כ; כא
אוארבאך, ברתולד ה	זילברמאן, אליעזר ליפמאן ג	ספיר, יעקב יח
אלישבע, מנחם מנדל כט; לח	טאגליכט, ישראל, הרב ד"ר כב	פוגרבינסקי, יוחנן כב
אלקושי, גדליה, ד"ר כט	טויבש, יצחק אייזיק ט	פוליאקוב, אלעזר יז
אפרת ט	יולבביץ, יצחק דויד ג; ט	פורייס, אהרן, ד"ר לה
ארליך, אברהם אבלי, ד"ר ג	ילינק, אהרן, ד"ר ו; ז; ח	פולודוב [גריןבוים], צבי טז
ביקונספילד, לורד, ראה: ד"רשאל, בנימין	יערי, אברהם א	פינסטו, בנימין פראנקלין טז
בראנדשטטר, מרדכי דויד ד; ז; ח; ט	מהנא, הילל טז	פיליפסון, לודוויג ז
בראממאן, יעקב ד; ה	לבנסון, אד"ם הכוהן ב; כה; כז	פין, שמואל יוסף ב; ז
ברג, גאורג לח	לבנסון, אריה כח	פראנקלם, יצחק אשר א
ברייניץ, ראובן ב	לבנסון, מיכה יוסף הכוהן [מיכ"ל]	צדרבוים, אלכסנדר [אר"ז] ז; מב
ברייטל, יחיאל יח	כה; כח; כט; ל	צוקרמאן, אברהם טז; כז; כה; כז
בוטלדור, אברהם בער [אפ"ג] ד; לח	להמאן, יוסף, ד"ר י	כט; לז; לח
גורלאנד, חיים יונה [חיו"ג] יג	להמאן, מאיר, הרב ד"ר יח	ציטרון, שמואל ליב לב
גינצבורג, אַננה כז	לחיין, יהודה ליב [יהל"ל] לב; לו	קאלמאן א
גינצבורג, הוראץ, בארון יד; טז	לחינסון, יהושע כג	קאנטור, יהודה ליב, ד"ר יז; ט
יו; יח; כז; כז; לז; לא; לד	לטרס, מאיר הלוי א; ג	קאצנבלוגן, חיים יהודה אריה מב
גלבר, נתן מיכאל, ד"ר כט	לילינבלום, משה ליב י; יג; כב	קלזנר, יוסף, פרוש, ד"ר ב; יד; לח
גרץ, צבי, פרוש י	לסינג, גוטהולד אפרים ד	קמחי, ד"ר י
גתה, יוהאן וולפגאנג א	מאפו, אברהם ד	קפלן, זאב הכוהן [זק"ן] לב; לז
דוליצקי, מנחם מנדל לז	מארקל-מוזסון, אנשל ז	קפלן, מאכסיס לט
דיקנס, צארלס ה	מארקל-מוזסון, מרים א; ז	קריסטיאנפולר, אלכסנדר, ד"ר כב
ד"רשאל, בנימין כט	מודנה, יהודה אריה, הרב ח	ראשפורט, שלמה יהודה, הרב [שי"ר] ה
דראבקין, אברהם, הרב ד"ר כ; מ	מיכאלובסקי, י א; ב; מב	רבינוביץ, הילל יח
הורחיק, יששכר בעריש י; לא	מילטון, ג'ון יח; כד	רבינוביץ, יוסף [אסיפ] ז
הכוהן, מרדכי בן הילל ב	מנדלסון, משה טז	רובין, שלמה, ד"ר ח; ט; יב; יג; מב
הרבני, אברהם אליהו, ד"ר לג; לד	נימאן, א. הרב ד"ר כ	רוזנמאן, פסח כ
הרץ, ד"ר יז	סאליקסון, יצחק אדוארד יח; כד	רוזנטאל, יהודה [לאון] יב; יד; טז
ואכשטיין, ברגארד, ד"ר כב	סגאלוב, לה	יז; יח; כא; כב; כג; ל; מב
ויזנר, יונה אליהו ז	סירקין, יהושע כז	שכספיר, ויליאם כד
וייסברג, יצחק יעקב ב; ג; יח; כה; כז	סמולנסקין, גיטליה רבקה ז	
כט; לב; לט	סמולנסקין [או מוזסון], יהודה ליב	
	א; ב; יא; יב; יד; מ	

תקון טעות

בע' 120, שורה 4 של הטכסט מלמטה, צ"ל תהיה" ¹¹ במקום תהיה" ¹⁴.

בע' 134, שורה 2 של הערות, צ"ל יל"ג במקום י"ל.

הערות נוספות למאמרי „השגות הראב"ד על פירוש רש"י לתורה?"

(לעיל עמ' 101-108)

עמ' 101 הע' 11: על ר' מיכאל בלבו ע"י גמ א. ח. פריימן, שליחים ועולים, תעודות מקנדיאה מן המאה החמש עשרה, „ציון" א' (תרצ"ו) עמ' 185-186.

עמ' 108 הע' 52: ע"י M. Barol, Menachem ben Simon aus Posquières und sein Kommentar zu Jeremia und Ezechiel, Berlin 1907. מחברת זו, שעל קיומה העירני פרופ' ג. שלום, באה כעין מבוא להוצאת פירוש ר' מנחם שבהכנתה עסק ברול. לדבריו שם עמ' 6 היתה בידיו גם קולציה עם כ"י בריט. מוז. 24.896. ר' קטלוג מרגליות מס' 237 עמ' 175 ואילך.

א. א. אורבך

הערות, תקונים ומלואים

למאמר „הדפוס העברי בטרנסילבניה" מאת י. יוסף כהן (ק"ס ל"ג, 403-386)

לרשימת דפוסיו של יעקב וידר בסאיני יש להוסיף:

1. עקרי ספרי תנ"ך [1]. מקובץ ומלוקט מאת ברוך הירש ב"ר משה חיים ז"ל חזן ומורה בעיר בוקארעשט יליד באטאשאן, הנקרא ברוך הירש ראזען, תרפ"ה, 44 ע', 8°. מנוקד. [נעם מכתבי המלצה מאת הרבנים: ד"ר י"י נימירובר וד"ר א. בק (ברומניא) וא. לנדא (בעברית)].

2. קונטרס אור החמה... כל הדינים המסתעפים בסדר „ברכת החמה"... ונלוה אליו קונטרס זהרי חמה... מעשי ידי... אבי מורי... בצלאל זאב... מאתי חנוך העניך שאפראן רב בבאקארעשט, תרפ"ה, [2] 99-114 ע', 8°. [נדפס כמוסף ב„קבוצי אפרים", שנה ד' חוברת ס"י].

3. מגד ירושים. יוצא לאור פעם אחת בחודש. מגדים חדשים גם ישנים, ביאורים ומידישים, בדעת קדושים לכל חפציהם דרושים, על פרשיות התורה, ופסוקי [1] אורה וגם על מדרשי חכמו"ל... מאת יצחק הק' קליין ראב"ד דק"ק סאטמאר, תרפ"ו — [ואולי עוד משנת תרפ"ה], 8°. [מדפוס סאיני ראיתי: שנה ב' חוברת ו' ניסן תרפ"ו (דף מ"טג"ו) — עוד ראיתי: שנה ד' חוברת י' בשם „המגיד", נדפס בסטמר (תרפ"ח)].

4. דער יודישער רעליגיאנס-פריינד. ארגאן פיר יודישע זאמטליכע ארטאדאקסישע אינטערעסן אין גראס-רומאניען, ערשיינט מאנאטליך... ותחת השגחת הרב הגאון רבינו חיים שמואל שור אבדיק בוקארעשט... תר"ץ (1929) — 8°. [עברית ויודית. ראיתי: שנה א' חוברת א' (תשרי תר"ץ). כ"ד ע' מסודרים ומסומנים בשבואות].

5. אגודת זובחים. ארגאן דער ארטי שוחטים פערבאנד דער באַנצען וועלט. (העורך: יצחק וויינשטיין, באיא מארע). תר"ץ — [ואולי עוד משנת תרפ"ט], 4°. [עברית ויודית בגורמנט. ראיתי מדפוס סאיני: שנה ב' (תר"ץ) גליון 2 (מרחשון) וגם 4 (סבת). 8 ע' כאו"א].

6. דין וחשבון על אדות עבודת הקונגרס, מאגודת הרבנים מרומניא [הישנה, מיום י"ב-י"ג כסלו תרצ"א ו"ל ע"י המערכת „קבוצי אפרים". בוקרשט 1930, 12 ע', 8°.

עוד יש להעיר למה שאמר המחבר בסמכו על מאמרו של א. מרמורשטיין ב-ZfHB בדבר ראשית הדפוס בטרנסיל-בניה, שכבר לפני 1698 השתמשו בדפוסים אונגריה הישנה באותיות עבריות. למשל, בתרגום הרומני של ספר תהלים, שנדפס בעיר אלבא-יוליא בשנת 1651, כחוב כראש השער: ס פ ר ת ח ל ו ם [1]. ומה שנוגע להדפסת טכסט שלם בלשון עברית, הנה יש לנו דוגמה אחרת: בשנת 1614 הופיעה „תפלת-האזון" הנוצרית („אבינו שבשמים")

בעיר קאשא Košice, Kaschau. שם נדפסה תפלה זו בעשרים וחמש לשונות, הראשונה שבהן עברית, וזה
 נוסח שער: Oratio Dominica polyglottos. Vel PATER NOSTER etc. in XXV lingvis Hebraicâ, syriacâ vel Chaldaicâ, Arabicâ, Aethiopicâ, Graeca, Latinâ etc. . . . Cassoviae, Typis Ioannis
 Fischer Anno MDCXIV. — 8°.

כן יש עוד לתקן: למספר 35: המאסף "קבוצי אפרים" נדפס ביאסי בשנות תרע"ד ותרע"ה (עד שנה ב' חוברת ב' ועד בכלל, תמוז תרע"ה); החל מחודש מנחם אב תרע"ה ועד אלול תרע"ו — תשרי תרע"ז (= שנה ג' חוברת ד"ה) נדפס בבוקרשט. בשנים תרע"ז-תרפ"ב לא הופיע כלל. בתרפ"ג התחיל שוב להופיע בדפוס בבוקרשט, ואך מחוברת ו"ז של שנה ג' (טבת תרפ"ד) נדפס בסאיני עד אשר חדל להופיע (תרצ"ב).

למספר 59: צ"ל "אגרת צפון" במקום "אגרות צפון".

למספר 125: שבט ישראל. חלקו הראשון נדפס כמוסף למאסף "קבוצי אפרים" הנ"ל, בשער: שבט ישראל ששלח לי אאמור"ה הר"ה ג מו"ה ישראל לנדא שליט"א אבד"ק סאדאגורא... יו"ל ע"י המערכת "קבוצי אפרים". [חש"ד וחמ"ד, בלי ספק נדפס בשנת תרע"ד בדפוסו של א. גרינברג, יאסי]. 16 ע. 8°.

מאיר בן אברהם הלוי

דפוסי ישראל

למית והדרויות במשרד הדתות. Bulletin of...
Druze affairs in Israel. ירושלים, תשי"ח. 8°.
תכניפות ההופעה לא נזכרה. העורך הראשי: יעקב יהושע.
חוברת א: אפריל. 55, 5, 5 ע.

1349 الرائد, مجلة دنيّة أدبية سياسة اجتماعية
إخبارية, بإشراف مجمع الطائفة الانجيلية الاسقفية.
حيفا: (الناصرة, مطبعة الحاكم), 1957.

החלוק: כתביעת דת, ספרות, פוליטי, חברתי ואי-
פורמטיבי. בפיקוח ועד העדה האיונגלית האפיסקופלית.
חיפה, 1957. 8° — ירחון. העורך האחראי: רפי
רפיק פרח. חוב' 1: ספטמבר. 64 ע. בא במקום כתביהעת
„אל-אח"באר אליכנסיה", שחלל להוסיף ביולי 1957.

1350 هذه تربي, نشرة صحية ثقافية تصدرها
اللجنة الصحية الاهلية في الطيرة اربع مرات في السنة.
تسانيا, مطبعة تشوية, 1957.

„זהו כפרי: עלון לחנוך הגייני היוצא מטעם ועדת
הבריאות האזרחית בטירה... נתניה, דפוס תשובה, 1957.
2° כשכפול. גל' א: חורף. 4 דף, תמונות. גל' ב:
אביב. 9 דף, תמונות. יותר לא הוסיף.

קבצים

1351 אנציקלופדיה כללית מסדה. כרך ג: ד-
טשרניחובסקי. (העורך: חיים רביין). (תל-אביב), „אלר
מות"; (רמת-גן, דפוס מסדה), תשי"ט. [5] 416 ע, 64,
[1] לוחות-תמונות. 4°. הקורמים: לעיל ע' 138, שם
גם תאור.

1352 הדם הקדוש; זכרון לנשמת הקדוש דוב
מרדכי בלצר הי"ד. יוצא לאור על ידי חבריו ומקוריו
זכרו ליום השנה הראשון למותו בגבורים. ירושלים, קרית
נוער „מרום ציון", (דפוס למודי מכון קלרק), תשי"ח.
[1] 199 ע, לוחות-תמונות, פקסימיל. 8°.

מרדכי דב בלצר (תרצ"ב-תש"ז), תלמידי ישיבת „מרכו
הרב", נהרג באש הידונים כשעת עבודת בצורים בצפון
ירושלים.

עתונים

ראה גם להלן במדור „בתוך כתבי עת".

1343 אומל; עלון לביקורת ואיגפורמציה. תל-אביב,
חש"מ, 1958. 8°. „עלון זה... יופיע מדי פעם בטעם".
העורך והמו"ל: שלום זמיר. חוב' [1]: דצמבר. 16 ע.
„ללא עדיפויות, ללא הפליות. במאבק נגד שקרים ופש'
עים מקובלים, בעד צדק וחופש הפרס". הכותרת גם באס-
פרנטו. יצא כבר גל' יחיד בשנת חש"ג בשם „אומל, עלון
הנוער האקדמאי" ובאופן בלתי-סדיר בשנות 1950-1955
בשם „אומל; עלון לביקורת ורפורמה חברתית".

1344 מנורה; ירחון תרבותי Menora...
ירושלים, דפוס גרוסלם פוסט, תשי"ט. 8°. העורכים:
דוד שפרן, ישראל בריאבי. חוב' 1: שבט. 7, 9 ע, תמו-
נות. עברית או רומנית.

1345 עמידר, חדשות עמידר. (תל-אביב), חש"מ.
2°. ירחון (2). גל' בלי מספר: ינואר 1959. [4] ע,
תמונות. בע' 4 סכום החדשות ביוזית (עמידר ניי-
עס) ובצרפתית (Nouvelles d'Ami-
"d'ar"). „חדשות עמידר הופיעו בעבר בצורת פלקטים".

1346 Nouvelles de la Terre de la Bible.
Jérusalem, Ministère des Affaires étrangères
d'Israël, Division de l'information. 2°.

תכניפות ההופעה לא נזכרה. מס' 3: דצמבר 1958. 8 ע.
בשכפול.

1347 Przekrój Izraelski. (Tel Awiw, Wyd.
Mikra, typ. A. Mozes), 1959. 2°.

„חתך ישראלי". תכניפות ההופעה לא נזכרה. העורך:
Henryk Wasser. חוב' 1: 4 בסבדואר. 19, [1] ע,
תמונות.

1348 اسرائيل. وزارة الشؤون الدينية. دائرة
الشؤون الاسلامية والدرزية. مجلة الاخبار الدرزية...
اورشليم, يافا, مطبعة الحكومة, 1958.

עם סכום ושער נוסף בעברית ובאנגלית: ידיעות
לעוניי הדרוזים בישראל... מוציאה לאור המחלקה המוס-

שונים סנחם מנחם אלתר... ירושלים, (דפוס "העברי"), תשס"ו. 142, [2] ע' 8.
חדושים על תנ"ך וסוגיות הש"ס; מכתבים ממנו ומחננו אברהם מרדכי אלתר אליו. ע' 7/8: תולדות המחבר, רב בורשה וחננו של הרבי מגור ר' יהודה אריה ליב אלתר (תר"ל-תש"א).

1359 גרינץ, יהושע מ[איר] [Jehoshua M.] Grintz]. על ספר משלי; דברי מבוא ירושלים, הסוכנות היהודית לארץ-ישראל, המחלקה לעלית ילדים ונוער/מדור להדרכה, (דפוס למודי ירושלים), תשי"ח. ע' 58. = עיונים למדריך ולמורה, כו.
פתיחות לקריאות בס' משלי ב"קול ישראל, עם ביב' ליוגרפיה קצרה. "עמדנו ביחוד על טיב המוסר של החכמה בישראל ויחסו למוסר התורה והנביאים מזה, ולמוסר המשל בעמים מזה, וכן על זמן חבור הקבצים ועריכת הספר". (מההקדמה).

1360 גרשטנקורן, יצחק (Yizhak Gerstenkorn), מלקט. ספר נעים ומירות ישראל; ילקוט מאמרי חז"ל ומפרשי התהלים הראשונים והאחרונים... עם תולדותיהם והקדמותיהם... ספר זה [של תהלים], חלק היח [של כל הסדרה] בנייר ברק (תלאביב, דפוס גוסרמן), תשט"ו-תשי"ז. 8.

חלק ה: מזמורים קדקית עם לקוטים של דרוש ופרוש מכל הזמנים מחז"ל עד המלקט ועד בכלל. אח"כ, עם מבואות קצרים, "קונטרסים", כלומר לקוטי פרושים לתהלים בכללותן מכתבי מחבר אחד: הר"ן, יוסף אלבו, מהר"י מינץ, דב בר ממזריטש, מנחם מגדל מויטבסק, אלימלך מלינסקי, לוי יצחק מברדיטשב, ישראל שפירא מקוונניץ, שניאור זלמן מלדי (מלקט בידי הרב יעקב לגדא), אברהם יהושע העשיל מאפטא. תשט"ו. 478 ע' 1: מזמור קט עם לקוטים. קונטרסים: מאיר ק' גבאי, מהר"ל מפרג, שלמה אפרים לונטשיץ. תשט"ז. 487 ע' 2: מזמורים קב"ק עם לקוטים. קונטרסים: מסלת ישרים, חיים הייזק הורוביץ מאמזור (חיים וחסד), צדוק הכהן מלובלין. תשט"ז. 432 ע' 3: קונטרסים: לקוטי מוהר"ן, מרדכי יוסף ליינר מאיזביצא (מי השלוח), יהודה ליב איגד, צדוק הכהן מלובלין, תשי"ז. 239 ע' 4: קודמים: ק"ס ל"ג 271.

1361 דברי הערכה לכבוד יעקב פארגמן בן ה' 75 להארת סעל; מנחת יובל מאת "הוצאת ספרים בישראל למדעי המזרח העתיק". תלאביב, (דפוס הפועל המזרחי), תשט"ז-תשי"ז. 143, [1] ע' תמונות. 8.

1353 "מקורות", חברת מים בע"מ. אוהב הא' דם והאדמה; (שמחה קוריקמן ז"ל, ליום השנה לנפילתו. בעריכת: זרובבל סקר, עמוס עציוני). (תלאביב, מקורות, חברת מים בע"מ, דפוס א. ירום, תשי"ח 1957). 88 ע' תמונות. 8.

ש. קוריקמן (שמחת תורה תרס"ח--כ"ז חשוון תשי"ז), מנהל אוור הנגב של חברת "מקורות", נהרג בעלות מכר יתו על מוקש בשעת רדיפה אחרי יחידת פדאיון בקרבת קבוץ ארז. בחוברת דברי הספר וזכרונות.

1354 נען [קברן]. עדה ואילנה ז"ל. (עדה אורטיק, נולדה ט"ז בשבט תשי"ז; אילנה ברגשטיין, נולדה י"ב באדר ב' תשי"ז. ניספו י"ח באבול תשי"ח). [נען, תשי"ט]. [2] 28 ע', לוחות-טורטרסים. 8.
דברי זכרון מאת חבריהן. בשכפול.

1355 עינת [קברן]. מאיר גר... ציון לזכרו, עם שנה למותו. עינת, חמ"ד, חש"מ, תשי"ח. 30, [1] ע', פורטרטים. 8.

דברי הספר, הערכות וזכרונות. מ. ג. (י"ד תשרי תרס"ג, קראן ע"י קובנה — א' אדר ב' תשי"ז) הצטרף ל"צעירי ציון", עלה לא"י בשנת 1925 ונכנס לחבורת "מעבר" בפתח תקוה, ומשם לגבעת שלושה, ואחרי הפילוג לעינת. 1356 עינת [קברן]. פנחס מהרם... ציון לזכרו, במלאת שנה למותו. עינת, חמ"ד, חש"מ, תשי"ח. 31, [1] ע', פורטרטים. 8.

דברי הספר, הערכות וזכרונות. ס. מ. (22.10.1888 — 20.2.1957) נולד ברוסיה, חי מאז שנת 1914 בקנדה ועלה משם ב-1935. הצטרף לקבוץ גבעת שלושה ואחרי הפילוג לעינת.

1357 שר, עירא. נתיבו של יחיד. עירא שר, עזבון. (ערכה אנוה עמיר). (תלאביב), עמחי, (דפוס ד. גוסרמן, תשי"ח). 430, [2] ע', פורטרטים. 8.
קובץ עשיר. רוב רובו מכיל רשימות מתוך עזבונו של שר, קטעים מיומנו ואוסף אגרותיו. נוספו פרקים ביוגרפיים ודברי הספר. ע. שר, ילד כפר בילו (ט"ו אדר תרצ"ג — כ"ח אב תשי"ג) נהרג ע"י מסתננים.

מדע המקרא

כולל מלות גזויות.

1358 בידרמן, יעקב מאיר. ספר מאור יעקב; חידושים ובאורים, מאת... מוהר"ר יעקב בידרמן... אשר העתקתי מכתב ידו ואשר לקטתי... בספרים

רושים על פי... רש"י... רבינו אליהו מזרחי... גור אריה מאת... מהר"ל מפראג... לבוש האורה... [מאת] מוהר"ר מרדכי יפה... שפתי חכמים... [מאת] מוהר"ר שבתי משורר [בס']... חלק ג' : ויקרא דברים, ירושלים, דברי חכמים, (דפוס ש.מונסון), תשי"ח. [1] ; 98 ; 61 ; [1] ; 51 דף. 4. על הכריכה : אוצר פירושים על החור"ה. בראש השער : רבינו אליהו מזרחי, גור אריה, לבוש האורה, שפתי חכמים, דפוס צלום לפי הוצאת חארשא, תרכ"ב. — הקודמים : לעיל ע' 143.

1366 (ספר דים) : מאמרים בחקר התנ"ך... לזכר שמואל דים, בעריכת חיים ברדורומא, חיים מ. גבריהו וב"צ לוריא, ירושלים, ה'תכ"ה לחקר המקרא בישראל ע"י הוצאת "קרייתספר", (דפוס סורים), תשי"ח. [6] ; 420 ע', פורטרט. 8. = פרסומי החברה לחקר המקרא בישראל, ספר ה. — מקורם יצאו בסדרה זו : א : ספר אורבך "ק"ס ל"א 6, שם גם התכנן. ב : ספר בירם "ק"ס ל"ג 274, שם גם התכנן.

התכנן : א : דברי חברים לזכרו. — ב : כתביו : ההספה לאחדות האומה בנבואת עמוס והושע, שטחי המריבה בין ישראל וארם, הרעיון המרכזי בנבואות שיבת ציון, גבור לוח ארץ-כנען, ספר יהושע עם פירוש ארצי-ישראלי. — ג : חבריו כותבים לכבודו : י. דמאל : ממסכתו. י. מ. גרינץ : על ארץ המוצא של בני שם. ח. מ. גבריהו : "אלהים אחרים". מ. בן-ישר : דם, אדם ואדמה. ש. א. ליונשטם : נחלת ה'. נ. רבן : עבודה זרה ופורענות בתורה. י. מיטלי : מן : היבום במקרא. י. ברסלבסקי : "הנה הוא לך כסות עיניים". ב"צ לוריא : ארץ בנימין. י. אליצור : שני כחור בים סמוכים המכחישים זה את זה <שופטים א' 18>. י. אלוד : שמואל והמלוכה באספקלריא של ימינו. מ. גאול : המלוכה בעולם העתיק ובישראל. א. בירם : המאורעות ביהודה ובירושלים בשנת 701. ז. בילין : יהויכין מלך יהודה. א. חייזר : יצו בתמו ובריחתו של צדקיהו. ב. אר-פנהימר : נשוא הושע כסמל נבואי. א. אליני : "מקראות שאין להם הכרע" (בסי' ישעיה לאור מגלות קומראן). י. דביר : גמר בת דללים. צ. קארל : סרקי תהלים [המזמורים פ"א, קי"ג]. מ. זרביבד : הדים לתקופת שיבת ציון בספרים החיצוניים. ח. שמואלי : טבלט החורני, חתנו ויסוד מקדש גריונים. מ. גאור : סבירין [לסם הבהות לס' בראשית]. ג. אלוני : מיכה ב.שערים מלים בחדות לרס"ב על "עמדתו", מיכה א, יא. ח. ברדורומא : נחל מצרים. י. ברשם : על ים המלח וסביבתו. א. בליק : הכת נויקרא יא, לך. ד. סרן : הנץ למינתו. ד. יידן : להבנתה של קינה אחת לשמואל הנביא.

מכיל : דברים שנאמרו במסבה החגיגית להופעת ספרו על ספר נחום (ק"ס ל"ג 6, שם גם תאור) ובמסבת היובל, מאמרי בקורת על ספרו "דור בן ישי" (ק"ס ל"ג 5, שם גם תאור), מכתבי ברכה והדים מן העתויות, ע' 141-138 : יסוד אשורולוגי לקביעת זמנייובל של 3000 שנה לדור בן ישי : ע' 144 : רשימת ספרי י. פארמן.

1362 [הרן, מנחם] [M. Haran]. המחקר המדעי של ספר יחזקאל : <לקט ביבליוגרפי> לשימוש הסמינריון על בעיות ס' יחזקאל, תשי"ח, ירושלים, האוניברסיטה העברית, הפקולטה למדעי הרוח, החוג למקרא, תשי"ח 1957. [3] ; 8 דף. 4. בשכסול. לקט מפורט למדי. תשומת לב מיוחדת ניתנה לספרות עברית. ההקדמה חתומה בידי מ. הרן.

1363 כתובים אחרונים. הספרים החיצונים, מפרשים פרוש חדש בצרוף מבואות על ידי אלהיהן [שמואל] הרסום. [א] : (חשמונאים אד). תלאכיב, "יב"נה", (דפוס הארץ, תשי"ט 1958). 104 ; 88 ; 36 ; 46 ע'. 8. לכל חלק נוסף שער מיוחד.

הוצאה זו מזוהה המשך של הוצאת התנ"ך השלם עם פרושו של הרסום (ר' ק"ס ל"ג 275) ; היא ערוכה באותה הצורה ולפי אותם העקרונות, ומיועדת לאותו החוג הרחב של קוראים, כפי שמעידה כבר העובדה, שגם הפנים גם המבואות וגם הפרוש נדפסו עם נקוד. התרגום נעשה בידי הרסום לפי המקור היווני. לסדרה כולה קודם מכוא קצר ביותר, וגם לכל ספר יש מבוא קצר. דיומה לפרושו לתנ"ך מתחלק פרוש החיצונים לשנים : לפרוש רצוף הבא להסביר שמות, ענינים ומשמעות הפסוקים בלשון קצרה ובדרך הפשט, ולמבואות קצרים לפרשיות כל ספר, שבהם נותן המפרש סקירה מצומצמת על התכנן. לכל ספר נוסף מפתח שמות האנשים והמקומות, לחשמונאים ב' גם אותו התרגום המקוצר העברי מימי הביניים, שהוצא ע"פ כ"י בידי חואלואהן בקובץ על יד, תרגום-תרגום.

1364 ליכט, יעקב [Jacob Licht]. כת מדבר יהודה וכתביה... ירושלים, הסוכנות היהודית לארץ-ישראל, המחלקה לעלית ילדים ונוער/מדור להדרכה, (דפוס למודי), תשי"ז. 63 ע', ציורים. 8. = עיונים למדריך ולמורה, כו.

מבוא קצר ותמציתי לעולם הרוחני של כת מדבר יהודה. במלות האפשרות אחוזי בחדאי ובמוסכם והתרחקתי מן המסופק ומן השנוי במחלוקת. (מההקדמה).

1365 מזרחי, אליהו בן אברהם. ארבעה סי-

1367 פליקס, יהודה (Jehuda Feliks). עולם הצומח המקראי; תיאורים וזיהויים של הצמחים שנזכרו בתנ"ך על רקע הכתובים, ספרות חז"ל ויוון, וטבע הארץ. בלוית מאה לוחות ציורים (בידי יוסף קריס-סל), תל-אביב, מטרה; (רמת-גן, דפוס "מסדה") תשי"ז. [3] 318 ע' 8.

נושא מושך ומעניין הוא לחוקר תולדות התרבות, לחקור את אחריו כל אותן ההתלבטויות שהתלבטו בהן חוקרים רבים במשך הדורות, כדי להשתלט בבעית הצומח המקראי. רק בעל ידיעות מקיפות במדע המקרא ופרשנותו, בספרות תנו המאוחרת ובספרות עמי יס'היתכונן ומומחה במקצוע הבוטניקה, המחונן בהבנה מיוחדת לתולדות התרבות, יציח להבהיר את הרקע והמוטיבים שמתוכם פעלו מלומדים כגון Ursinus (Arboretum biblicum, 1663), Cel-sius, (De plantis Sacrae Scripturae, 1745), כמרים קתוליים ותיאולוגים פרוטסטנטים, מפרשי המקרא, בל-שנים, ארכיאולוגים, אתנולוגים ובוטנאים.

החוליה האחרונה בשרשרת מעניינת זו של מאמצים בלתי פוסקים לחקירת הצומח המקראי היא הספר של יהודה פליקס אשר לפנינו.

במבוא לספרו מקדיש המחבר מקום רחב לברור הבעיה המרכזית של הספר: זהו של הצמח המקראי. בנגוד לאורח החקירה המתמחים לנסיגות זהו בפפקוק רב, נוטה המחבר לגישה אופטימית. גישתו זו גובעת מהשתרשות העמוקה בעולם המסורת היהודית, והשתרשות זו נותנת לו בטחון בהנחתו היסודית, שמקרא ותלמוד מהווים חסידה אחת שאינה ניתנת לפילוג ולהפרדה. אין זאת אומרת, שבעמרו לחקור את הצומח המקראי, מגביל המחבר את עצמו בארבע אמות של פרשנות מסורתית; אדרבה הוא משתמש בכל השיטות שהבלשנות והאטימולוגיה מעמידות לרשות החוקר המודרני, והוא יודע לנצל לא רק את המקרא, התלמוד ותרומתי המקרא הקדומים אלא גם את הספרות הקלסית והספרות העברית הרפואית מימי הביניים. גישתו היא גישת המלומד המודרני הבקי גם בחכמת ישראל, שיטת פליקס נבדלת איפוא הבל עקרוני משיטת חוקרים לא-יהודים רבים בני ימינו, הרואים אמנם את המקרא על רקע הספרות העתיקה של יתר עמי המזרח, בכל ואשור, אך מעלימים עין מהמשכו האורגני של המקרא. הוא הספרות התלמודית במובן הרחב, ואין ספק, שעל ידי כך החוקרים הללו סתמו לעצמם את הדרך להבנה נכונה של עולם התנ"ך.

זכותו הגדולה של עמנואל לעף היתה, שיצר תוך מזיגה

מוצלחת של חקירה מודרנית ולמונות יהודית רבה את הבסיס הרחב לכל מחקר בשטח הצומח המקראי. ברוח מחקריו כתוב גם הספר של פליקס, ולכן יש בו כדי למלא — נוסף על תפקידו העיקרי, לתאר את הצומח המקראי — גם את התפקיד החשוב מאוד, להעמיד את המשכיל העברי שאינו קורא גרמנית על גודל מפעלו של עמנואל לעף, שחבוריו כתובים בסגנון גרמני קשה שאינו ניתן לקריאה אלא ללימוד ממש.

אחת הבעיות המיוחדות והחמורות, שבפניהן עמד המחבר כמו כל קודמיו, היתה הבעיה, אם שמות צמחים רבים בעלי משמעות אחת הם או בעלי משמעויות רבות. וכאן מדגיש פליקס אל נכון, שלא כל שם מקראי זהה למין מסוים (species), אלא יש והשמות המקראיים אינם אלא קולקטיביים, ודורות המקרא כיוונו בהם לסוג (genus) או אף לקבוצת צמחים יותר מקיפה, בין ליחידה סיסטמית טיט בין לקבוצה איקולוגית. כדוגמה לכנוי קולקטיבי סיסטמי נזכיר את ה"ארז": אין ארז מציין את האילן המפורסם Cedrus Libani במיוחד אלא את סדרת המחברים ככלל (ע' 76). כדוגמת כנוי קולקטיבי-איקולוגי נצביע על השמות "נעצון, ברקנים, דרדר", שבהם נכללו בודאי מינים או סוגים שונים ואפילו צמחים קטומורפיים מטיפוסים איקולוגיים שונים.

קושי אחר בזהו הנכון גורמת, לדברי פליקס, העובדה, שהנומקלטורה של הצמחים לא היתה משותפת לכל אזורי הארץ ולכל התקופות. בפרט בולטות לעינינו התמורות ב"נומקלטורה", היינו העברת שם מצמח זה לצמח אחר, אם נדגיש, בדרכו של פליקס, את הרציפות והאחידות המקשרות את תקופת המקרא לתקופת התלמוד. ה"כרפס" שבתנ"ך (ע' 285) הוא, למשל, צמר גפן (Gossypium herbaceum), ואילו בספרות המאוחרת הוא מציין כידוע את התבלין ממשפחת הסוככים, Celleria, או דוגמה אחרת: "כרכם" שבשיר השירים מציין לפי לעף את הצמח ההודי Curcuma longa, ואילו במשנה ובתלמוד את הכרכום הידוע, Crocus sativus שגידולו בארץ¹, ומאלף אולי ביותר הוא הכנוי "שושן-שושנה", אשר במקרא בא לציין את ה"לilium candidum המפורסם, ואילו בספרות המאוחרת על פי רוב את ה"Rosa. נוסף כאן, שמאוד כדאי שלא נסתפק (כפי שעשה זאת המחבר) בקביעת קיומם של

1 אולם נציין שפליקס (249) אינו משוכנע ממוקד לעף ומניח שהכרכם שבשיר השירים זהה לכרכם של התקופה המשנאית.

המחבר אינו מסתפק, כמובן, בזהו השמות ובדיון עליהם, אלא הוא מתאר כל צמח וצמח בפרוטרוט. שיטתו בחלק זה של הערכים דומה למעשה פסיפט. מתוך רמזים מקוטעים ותכונות בודדות הנזכרות רק אבא אורחא, הצ' ליה לשחור דמותו של צמח. פרטים מן המקרא הוא מש' לים ע"י ידיעות מצויות בדברי חז"ל, ולאח' הוא מוסיף את התאורים שנמסרו לנו בידי סופרי יון ורומא. כגון תיאור פרסטוס, דיוסקורידס, פליניוס, קולומלה, גלינוס ועוד. כל הידיעות הללו חשובות הן, לא רק לשם השלמת ציור דמותו של אותו מין, אלא בעיקר משום שיש בהן להראותנו את הצמח המקראי במסגרת הרחבה של הטבע במרחב יס'התיכון בכללותו, ולהעמידנו על חשיבותו בעיני העמים השונים של אזור זה. דוגמאות לשיטה מוצ' לחת זו הן הפרקים על האלה (104) עם קטעים מתוך תיאור פרסטוס, דיוסקורידס ופליניוס; על השקד (56) עם קטעים מתוך קולומלה ופליניוס; על הבשם (256) עם קטעים מתוך תיאור פרסטוס ודיודורוס סיקולוס. פרט להערה צד' דית לא מצאתי מובאות מן הברית החדשה. ואמנם צפית, שהמחבר יזכיר בפרק על הגרד (244) את הפסוק המאלף, מרקוס יד, ג: "ותבוא אשה ובידה סך מרקחת גרד וזך ויקר מאוד ותשבור את הסך ותיצוק על ראשו", והשוה גם יוחנן יב, ג. וכן היה מקום בפרק על הזית (תנאי גידול, ע' 28/9) לרמזו לטקסים המפורסמים על הרכבתו: "ואתה זית יערי הורכתת תחתיהם וכו'" (אל הרומאים יא, יז כז).³

השמוש הרחב בספרות יון ורומא לשם הארת דברי המקרא ודברי חז"ל יעמיד את הקורא בעל כרחו על השוני הרב שבין שני העולמות התרבותיים המתגלים כאן לעיניו. ודאי אין כאן המקום לערוך השוואה; מכל מקום נוגע המחבר בשאלה זו (ע' 4) ויש להסכים לדבריו שאין לדרוש מספרותו תאורים מדעיים שיטתיים, היות והיא ספרות דת ומוסר בעיקרה. מאידך גיסא רואה המחבר לנו כון להשוות את הספרות האפית של שני הצדדים מבחינת עישר תאורי הטבע ועמקם. מסקנתו היא, שהשוואה כזאת אינה דוקא לזכות האחרונה, היינו לזכות הספרות היו'נית. לי נראית ההשוואה כשלעצמה מסוכנת, על אף ההס'

3 הדברים המובאים מן הירושלמי (כלאים פ"א, כז, ב) אינם מספקים בעיני להטיל ספק בדבר, שאבותינו כמו עמי יס'התיכון אחרים הרכיבו את הזית התרבותי על הזית היערי; אמנם גם פליניוס אינו מונה את הזית בין העצים שנוהגים להרכיבם (Hist. nat. XVII, 13), אבל תיאור פרסטוס מזכיר את העובדה במפורש (Hist. plant. II, 5), (3-4).

שנוי מובן כגון אלה, אלא שנגסה לעקוב גם אחרי הסיבות שגרמו להם, סיבות שמקומן הוא בהיסטוריה המיוחדת של עמנו.

כפי שדוגמת הכרכם באה ללמדנו, קיימים אמנם לגבי כנויים מקראיים לעתים מסורות מאוחרות, משנאויות תלמודיות, אך יש להטיל ספק בכך שמסורות הללו מג' לות לנו את המובן המקראי האמיתי והראשוני של השם. לגבי השם "סנה" טוען המחבר, למשל, ש"מן הזיהויים הרבים שהוצעו לסנה המקראי, המבוסס ביותר הוא הז'הוי בשספרות חז"ל, באגדה ובהלכה, עם הצמח הקוצני פסל קדוש "Rubus sanctus" (110). הכל מודים, שבספ' רות חז"ל התאור הוא אמנם חד-משמעותי, וידיעים גם הנמוקים שאסף לעף לטובת פתרון זה. אך כאן נשאלת השאלה: וכי לא הסתפקנו, בקבלנו זהו זה, במסורת משנאית בלבד ונשארו תקועים ב"כרכ" המשנה בביכול, ולעומק "כרכ" המקרא, למשמעות הראשונית, כלל לא חדרנו? אליו חדר, לדעתי, לעף במקרה הכרכם הנ"ל, ואילו הגיע אולי גם טולקובסקי² בדבר עץ הדר. בענין אחרון זה טוען פליקס (66), ש"בתקופת המשנה והתלמוד לא היה כל ספק בדבר ויהיו של עץ-הדר עם האתרוג", רק "בימינו סבורים חוקרים רבים כי פרי עץ-הדר יש לזהות עם פרי אחר ולא עם האתרוג, שהגיע ארצה רק אחרי תקופת שיבת ציון מבבל או פרס". פליקס טוען, שאי-הזכרת גידול האתרוג והשמוש בו בא"י אינה הוכחה, ומביא את הסברה, כי גידלו את האתרוג במצרים כבר במאה הטי' לפה"ס. לי נראה שהיה כאן מקום להזכיר את השערת טולקובסקי, שהשם "עץ-הדר" מתכוון לעץ "דר", שם הקשור עם dar (עץ, אילן) בסנסקריט, והכונה ל-Cedrus הנקרא devadaru, עץ-אלהים. מכאן, ש"פרי עץ-הדר" הוא האצטרובל האפיני ל-Cedrus וליתר המחשנים שהוא סמל ידוע ונפוץ בקרב עמי המזרח.

אם גם נראה שבמקרים אחדים (סנה, עץ הדר, אטד) לא הגיש המחבר לקורא את כל החומר שאפשר להגיש לו, הרי בערכים אחרים רבים (כגון תאשור, ברוש, ערער, לבנה, צרי—נסף—קטף ועוד) נתן חומר רב והצליח להכניס את הקורא אל תוך סבך הדעות המגובות; וה' כונה שביין לקשיים המיוחדים שבוהו הצמחים ואף יטעם מטעם המאמץ המדעי וירגיש בקטם המיוחד אשר מדור לזור משך ופיתח מלומדים לנסות בחקירות מסובכות אלו את חריפותם.

פרי עץ הדר S. Tolkowski, The meaning of JPOS VIII, 17.

הנכון „עץ שמן“ (כלומר עץ שרף), ועץ ע' 88. וכך קורא אים הערבים את האלה הא"י בשם „בוטם“ בהתאם ל„בטנים“ שבמקרא, הם פירות האלה האמיתית *Pistacia vera* (ע' 64); ואלו הקהל העברי משתמש במלה התניכית „בטנים“ כדי לציין את פרות אגוז-הארז *Arachis hypogaea*, צמח שהוכנס מאמריקה לארץ רק בדורנו!

בין יתר שמות צמחים עתיקים שאין משתמשים בהם כראוי יש להזכיר את ה„דלב“. שם מאוחר תלמודי זה מציין לפי המגדיר האוניברסיטאי את ה- *Platanus orientalis*, ואלו במקרא בא במקומו „ערמון“ (ע' 120). מובן, אם נתקן לפי לשון המקרא, עלינו לבטל גם את השמות הבלתי נכון „ערמון“ = *Castanea* (זהרי-פאן, צמחי תרבות, ע' 21). וכן דעתי נוטה לבטל את השם „אורן ירושלים“ בכלל ולציין את *Pinus halepensis* בשמו המקראי העתיק „עץ שמן“, ואז אפשר לידח „אורן“ ל- *Laurus nobilis* תחת שמו האמרי „עד“ (ע' 92). מובן מאליו שצריך לתקן שגיאה גסה ולתת ל- *Eleagnus angustifolia* (מגדיר ע' 160) במקום „עץ-שמן“ שם מתאים אחר. נסתפק בדוגמאות האלה. אין צורך לכפות את השוניים על הקהל בבת אחת. יש לדאוג לתקופת מעבר ממושכת, בה ישתמשו בשני שמות זה על יד זה וכך יוצר הרגל, שסופו לפנות את הדרך לשמוש הנכון.

רב הוא מספר המקרים של זהויים מופקפקים. לפיכך מגיש המחבר לקורא את אפשרויות זהויה מטעם המסורת או מצד המחקר המודרני, ובדרך כלל אינו נוקט עמדה אלא מסתייג. כך אני מבין, למשל, את זהויה של „בכא—בכאים“ לעץ אלת המסטיק *Pistacia lentiscus* (ע' 102). סתרון זה מבוסס, כפי הנראה, על האטימולוגיה של „בכא—בכה“ בלבד: רואים בשם בכא רמז לתבונת הצמח להזיל שרף. אם כך, מותר לדבר כאן לכל היותר על הצעת זהויה, ולכן לא הייתי מביא מול הערך „בכא“ את הציור של *Pistacia lentiscus*, כי זה יוצר בעיני הקורא את הרושם, כאילו יש כאן זהויה מבוססת ומקובלת. למקרה הבכא דומה מקרה הלבנה. מתקבל הרושם, שהמחבר נוטה למשוואה שהוצעה ע"י לעף: לבנה = *Styrax officinalis* (ע' 246); והרי מטעמים ברורים מתנגד המחבר למשוואה לבנה = *Populus alba*. אם כך, לשם מה להנחית את התרגומים המוטעים של השבועים, של אוגלוס ויונתן ולהעמיד מול הערך „לבנה“ את תמונת *Populus alba*, ולהביא בזה את הקורא לידי מסקנה מוטעית, שהמחבר עצמו לא נתכון אליה? וכן מביא פליקס בערך „תדהר“ (ע' 122) את תמונתו של *Acer syriacum*, אף על פי

תיגות המפורשת מטעם המחבר, שהרי מתקבל הרושם, כאילו נופלת ספרות יון מספרותנו בנוגע לתאורי הסבץ. רושם כזה בודאי לא נכון, כפי שנראה אם נזכור אך ורק את הטררגדיות היווניות השופעות תאורים נפלאים. ואין מה לומר על ספרי מדע ופילוסופיה, סוג ספרותי שחסר כמעט לגמרי בתחום תרבותנו המקורית, ואם נעשה בכלל נסיון ליצור אותו, נתקלו היצירות בהתנגדות חזקה והוחרמו (עין משנה פסחים ד', ט' על גזיות ספר רפואות).

בתוקף עבודתו הרצינית והמקיפה מכריח אותנו המ"חבר לבדוק ולבחון מחדש מספר של בעיות. אחת מהן היא בעיית יערות הארץ, שבה הוא דן בפרק על עצי הסרק והשיחים. בנגוד לדעה הרווחת בקהל ובספרות טוען המ"חבר שנוף הארץ המקראי „אינו שונה בהרבה מבחינת היעור מנוף הארץ שבימינו“ (74/5). אם טענה זו נכונה היא, אין להתעלם מן המסקנה, שיערות קדומים כיסו את רוב שטחי הארץ רק בתקופה פריהיסטורית או לכל הפ"חות בתקופה קדם-מקראית. המצב השומם, שציין את הארץ לפני ההתישבות הציונית, אינו איפוא מעשה ידי תושביה והמסיבות במאות האחרונות, אלא במידה ניכרת תוצאה נורמלית של ציביליזציה עתיקת ימים, שכבשה את הארץ והפכה אזורים יער לכרמים ושטחי גידול חקלאיים (יהושע יו, טו). ועם ירידת ציביליזציה זו הפכו שטחי גידול אלה לשממה עזובה, תהליך המשמש משל פיוטי בשירת הכרם לישעיה (ה, א').

בעיה שניה הדרושת שיקול מחדש על בסיס מסקנות שיש להסיק מן הסדר הזה היא השאלה, באיזו מדה נכון ומוצדק עוד השמוש המקובל בכמה שמות משמות צמחי המקרא. מצד אחד לא קטן הוא מספר המינים, ששמן המקראי, כפי שנקבע על ידי המחבר, שונה משמן המקובל בקהל והמושג כבד בספרי מקצוע ובמוסדות למדע; מצד שני יש מיני צמחים הנקראים בימינו בשמות תניכיים ללא בסיס מספיק או אף תוך טעות גלויה. אין מי שיפקפק בכך, שמצב כזה הוא בלתי רצוי. לא זו בלבד שהוא גורע מהבנת התנ"ך, אלא אף סותר את הדרך להבנה נכונה של נוף הארץ, במדה שנוף זה עוצב ע"י הצמחייה הנזכרת במקרא.

יש מקרים שהמסורת הנכונה, בנגוד לשמוש הבלתי נכון שנאחזר אצלנו, עדיין חיה בתקופתנו בפי בני אחת מע"דות היהודים, או בפי שכנינו הערבים, ויש איפוא על מה לסמוך בתקון זהויה המשובש. כך קוראים יהודי קורדיסטן לפי פרום זהרי את העץ *Pinus halepensis*, הנקרא היום בשם המפוקפק „אורן“, עד היום הזה בשמו

ראלית, מוגהה היטב מחדש... (ועתה הוספנו עליהם...)
תל-אביב, סדרס: (ירושלים, דפוס מונזון), תשי"ח-תשי"ט.
4. גוף הספר דפוס-צלום לפי הוצ' לעכענזאח'ן-מענ'
דעלזאח'ן, חארשה תר"כ-תרכ"א, ועליו נוספו הוספות, מק'
צחן בדפוס-צלום, מקצתן מסודרות מחדש.

התכן: תורה, חמש מגלות. תשי"ט. 1: בראשית, [9]
134, 16, [20] דף. ונוסף: ס' אור החיים... חברו...
מוה"ר חיים [בן משה] י' ע"ר. [1], 31 דף. דפוס צלום
לפי הוצ' ג. ופ. לעכענזאח'ן, חארשא תרכ"ב. עם שער מיו'
חד. — 2: שמות, מגלת אסתר, 136, 8, 9, 14, [35] דף.
ונוספו: 1: אור החיים כ"ל, 30 דף. 2: פירוש
הרשב"ם לבראשית-שמות, לפי הוצ' רונין, ברסלוי
תרמ"ב. 16, 16 ע. 3: פירוש ר"ק לבראשית לפי הוצ'
אברהם גינזבורג, פרסבורג תרי"ב. 77 ע. שנים האחרונים
מסודרים מחדש, עם שער מיוחדים.
[נביאים ראשונים. ר' לעיל ע' 3].

נביאים אחרונים [בשער: נביאים וכתובים], תשי"ח.
ישעיה, [4], 94, [3] דף. ונוסף: פירוש ר' אברהם אבן ע' ז'
ר. א. [1], 34 ע. מסודר מחדש לפי מקראות גדולות, באור
ליאה שעי"שע"ס, עם חצי שער. — ירמיה — תרי עשר.
[1], 169-95, [3], [1], 85; [1], 171-85 דף.

כתובים [בשער: נביאים וכתובים], תשי"ח. תהלים —
איוב, [4], 91, [5], [1], 137-92; [1], 56 דף. — דניאל —
דברי הימים, [1], 78-56; [1], 100-79; [1], 169-108 דף.
מערכת המסורה עם הקדמת יעקב בן חיים, 37 דף. ונוס'
פו: 1 (אחרי דה"י): תרגום רב יוסף על דברי הימים, [1],
15 דף. דפוס צלום לפי הוצ' מקראות גדולות, חארשה,
שריפטגיסר, תרי"ב. עם שער מיוחד. 2 (בסוף): סימני
הסדרים לפי חלוקת בעלי המסורה וחלופי כ"א ובי"ג. [5]
דף. דפוס צלום לפי הוצ' באזיליאה הג'ל.

1370 תנ"ך, נביאים אחרונים. נביאים אחרונים.
מפרשים עליי דב קמחי. [א"ב]. תל-אביב, "מסדה";
(רמת-גן, דפוס "מסדה"), תשי"ח-תשי"ט. 8. לכל כרך
שער שני מיוחד.

התכן: [א]: ישעיה. תשי"ח. 222 ע. — [ב]: ירמיה.
תשי"ח. 187 ע. — [ג]: יחזקאל. תשי"ט. 163 ע.

המחבר שולל את נסיונות מבקרי המקרא לנתח את
הפרקים ולסדר את הפסקאות סדר עניני או כרונולוגי.
הוא מוסיף לכל פרק כותרת אופינית הלכותה מתוך הפרק
עצמו ומצביע על חלוקתו העניינית של הפרק בפרושו
וע"י רוחים מתאימים בטכסט. הטכסט ערוך לפי שורות
ריתמיות, וכל קורא שירץ בשורות אלו הברורות יעמוד

שהוא עצמו משוכנע, שהיו זה, הנמסר בתנחומא, מפורקק
עד מאוד ודינו כדיון חצי תריסר זהוים אחרים של עץ זה
שורארום לא יותר קטנה. אגב נראה לי שהירושלמי מת'
קרב ביותר לכונת הכתובים בוהותו את התדהר לעץ
מחטני.

הספר שופע חומר יקר הניתן לעתים תוך רמז קל
בלבד. לפעמים מעונין הקורא בפרוט יתר, ואולי יצטרע
שאינו לו האפשרות לעמוד על בעיה בכל היקפה, חבל,
למשל, שענין "נטעי נעמנים" (ישעיה יז, י) לא זכה אלא
להערה קצרה מאוד (240). אמנם סליקס מעיר, שאת
"הנעמנים" ויהא אבן עזרא עם הצמח "שקאיאנינעמאן",
והכונה לכלנית המצויה *Anemone coronaria*. הייתי מו'
סיף שבקצבות אחרים מסביר Frazer בספרו *The Golden Bough*
שב. נטעי נעמנים" התכחן ישעיה כנראה ל'
Ἀδωνιδος κητος, לגני האדונים המפורסמים, שהיו
מתקנים לכבוד האליל נעמן — חמוז — אדונים (השוה
יחזקאל ח, יד); ושלפי Lagarde השם *anemone* אינו
אלא שבוש המלה המקראית "נעמן".

עברו שנתים מאז הופעתו של "צמחי התנ"ך" מאת
אוריה פלדמן ז"ל, ספר פופולרי תמציתי וקצר. ספרו הוא
בחינת נסיון חלוצי ראשון בשטח זה בתחום הספרות
העברית המדעית, ובדאי זכותו של פלדמן גדולה, לעומת
ספרו נראית לי עבודתו של סליקס כנסיון החשוב והרציני
ביותר, שנעשה בזמן האחרון להקיף את כל החומר כולו
של צמחי המקרא ברמה מדעית. לכן יש לצפות, בצדק,
שהספר יזכה בעתיד לא רחוק למהדורה שניה ומתוקנת,
ואני מביע את התקווה, שלא יסתפק המחבר הנכבד בתקוני
שיבאות דפוס (כגון *Sylibum* ע' 211, *Citrus* ע' 96 וכי')
או בטול קטעים מיותרים (דוגמת סוף המבוא), אלא יראה
גם בהערות הג'ל הצעות קונסטרוקטיביות. ואולי מותר
להוסיף עוד משאלה למו"ל שעשה הרבה להיידור הוצאה
זו מבחינה אסתטית: ציורי העצים (ע' 27, 53, 77, 96,
246 ועוד) אינם גותנים לקורא מושג מפיס ומאופים
ומוטב לתת במקומם צלומים טובים.

צבי זילברשטיין

1368 תנ"ך. תנ"ך ישראל, הגיה הרב מרדכי
ברויאר. ירושלים — תל-אביב, (מ. ניומן); (תל-אביב,
דפוס "אחרות"), תשי"ח. 1390, [2] ע', 8. עם שער
נוסף מעוט, דפוס צלום (מוקטן) מוגה של הוצאת
לטרנים.

1369 תנ"ך. מקראות גדולות... מהדורה יש-

בידרמן, יעקב מאיר, ספר מאור יעקב, עיין לעיל מס' 1358.

1375 גרוסברג, משה (Moshe Grossberg).
צפונות הרוצ'ובי; ביורים במשנתו — הלכה ועיון, מאת משה גרסברג, ירושלים, (דפוס התחיה), תשי"ח.
16, 140, [7] ע' 8°. עם הקדמה ושער נוסף באנגלית.
עיונים במשנתו הפילוסופית-הלכתית של ר' יוסף ר' זיין הגאון מרוג'וב, (תרי"ח-תרצ"ו), המושגות על ספריו, "אין במושגיו של הרוג'ובי משום משנה סדורה, ניצוצי מחשבה הם, הנפוצים על פני כל ספריו. ליכודם של ניצוצות אלה היה לי לקו ולמשקולת הרצון לאסוף פזורים, קטעי מחשבותיו למשנה ברורה, הגחוני בדרך הקשה — היא נתינת דקע הלכתי החולם את המושגים ומבהירים", (ע' 10), עיין גם להלן מס' 1421.

1376 ויגשטין, אהרן, ספר דרכי אהרן, כולל חדושים ובאורים והערות בהרבה סוגיות עמוקות בראשונים ובאחרונים, גם מכתבים במשא ומתן בהלכה וב"עניני ספרי דרכי אהרן חלק שני, אשר חנני ד' אהרן ב"ר מנחם מגדיל וויגשטיין... חלק ג': למסכת קדושין. ירושלים, בסיוע "מעין החכמה", חש"מ, (תשי"ו), [2] 102, 19, [2] דף 4°. יט, [1] הדפים האחרונים: "מאמר עמלה של תורה", עם שער מיוחד — חלק א': תרצ"ט, ח"ב: תש"ו.

1377 זמבא, מנחם, קונטרס תוצאות חיים; כולל חדושים והערות בעניני מלאכת הוצאה... אשר נתחדש ע"י... מנחם במור"א ועמבע... וגלות אליו פל פול מהמחבר בדברי הב"י בנס דחנוכה, יוצא לאור בהרצאה חדשה ומחודרת, ירושלים, (דפוס "ספרא"), תשי"ח.
98 ע' 8°. נדפס לראשונה ורשה, תרפ"א, המחבר היה מורה התורה האחרון של ורשה ונהרג שם בגטו.

1378 יעקב בן אשר, סורר... מארבעה הטורים... חברו הגאון... יעקב בן רבינו אשר... עם... בית יוסף... בית חדש... דרכי משה... דרישה ופרישה... [ועוד]. ועתה הוספנו על הראשונים... ירושלים, אל המקורות", (דפוס לוינ-אפשטיין), תשי"ט. 2°. קודם שער מקוצר, גוף הספר עם הפרושים הנ"ל דפוס צלום לפי הוצאת ורשה, תרמ"ב, התוספות נסדרו מחוץ ולכולן שער מיוחד.

התכן: חשן משפט (א): סימן א'קעה, [4] 207, 165 דף. — התוספות: 1) חידושי וביאורי מהרש"ל, חידושי שי וביאורי מהר"ן שפירא... "יו"ל ע"פ כ"ן עם

כמעט מאליו על התכן העיקרי של הקטע", לכל ספר קודם מבוא כללי קצר, לכל פרק פתיחה קצרה, בה סוקר המפרש את תוכן הפרק, ועומד גם על רקעו ההיסטורי ומקומו במסגרת הספר כולו. הפרוש הקצר והפשוט הוא פרי למוד והוראה של ארבעים שנה, והוא כתוב מתוך יחס של אהבה ויראה לספרי הנביאים ומתוך זיקה למפרשים הגדולים הקדמונים. בנבואה רואה המפרש "שירה מוסרית גדולה", וכתפקידו הוא מציין "לסבר לעצמנו בלשון של חולין את הנעלם והנישגב למען גבינו ונשינו ככל שיש לאל ידינו להשיב".

ברית חדשה

1371 זיסו, א[ברהם] ל[יב], דבר יהוה > לורגוס, ישראל והכנסיה, בנימינה, י. אחיעזר, תשי"ח, [8] 250, [1] דף 8°. שם המקור: A. L. Zissu: Logos, Israel, biserica, vicille organice ale bisericii si criza omenirii crestine (לוגוס, ישראל, הכנסיה, הפגמים האורגניים של הכנסיה ומשבר האנושות הנוצרית) 1937.

המחבר, ממנהיגי ציונות רומניה ואסיר ציון, רואה ב"רית החדשה ובכנסיה הנוצרית את מקור האנטישמיות המודרנית.

1372 ציטלין, שניאור זלמן, ישו הנצרי — "מלך היהודים"; זמנו, משפטו וצליבתו, עברית: יוסף בר-לב, ירושלים — תלאביב, מ. גיומן; [תלאביב], (דפוס מל"ן), תשי"ט. 198 ע' 8°. בראש השער: שניאור זלמן ציטלין, המקור, -Solomon Zeitlin: Who crucified Jesus? ק"ס כ"ו 268, שם גם תאור.

תלמוד, מדרש, ספרות רבנית

1373 אדרת, שלמה בן אברהם (רשב"א), ספר שאלות ותשובות, שחבר... רבנו שלמה בן אדרת, הוצאה מתוקנת ומוגה מחדש, חלק ג. בניברק, (דפוס "קולמוס"), תשי"ט. 8, 269 ע' 8°. חלק א: ק"ס ל"ג 410.

1374 אורבך, אפרים א[לימלך] E[fraim] Urbach (E[limelech]). בעלי התוספות; תולדותיהם, חיבוריהם ושיטתם. (מהדורה שנייה מתוקנת). ירושלים, מוסד ביאליק, (דפוס גרוסלם פוסט, תשי"ז). 599 ע' 8°. מהר"א: ק"ס ל"א פ, שם גם בקרת מאת יעקב כ"ץ.

1383 כהנא, קלמן [Kalman Kahana]. ספר שנת השבע, מאת קלמן בן מוהר"ר בנימין זאב כהנא... מהדורה שלישית, מתוקנת ומורחבת, תל אביב, מכון לחקר החקלאות על פי התורה ש"ע סועלי אגודה ישראל, (דפוס מל"ן), תשי"ט. 239 ע', פקטימיל. 8°.

„מהדורה הזו נכנסו בה כמה תיקונים ושינויים וכן נתחספו בה כמה מאמרים, כשם שדברים אחדים הושמטו ממנה“ (מההקדמה). מהד' ב': ק"ס ל"ג 411, שם מההקדמה והחן.

1384 מאירי, מנחם בן שלמה. בית הבחירה על מסכת תענית, ראש השנה והוריות, אשר חבר רבינו מנחם ב"ר שלמה לבית מאיר... יוצא לאור... על פי כתב יד בספריה פאלאטינא בפרמא... עם מראי מקור מות והערות על ידי אברהם סופר... הוצאה שניה ומתוקנת. תל אביב, „סיני“, (דפוס מל"ן, 1958), 289 ע'. 8°.

מהד' א של תענית: ק"ס י"ב 320, של ר"ה והר"ות: ק"ס ט"ז 295.

1385 מאירי, מנחם בן שלמה. בית הבחירה על מסכת חגיגה לר' מנחם ב"ר שלמה לבית מאיר, המכונה המאירי... במהדורה מתוקנת עפ"י כתב יד פארמא, עם הערות ומראי מקומות חדשים על ידי יצחק שמשון לנגה, תל אביב, (דפוס „עתיד“, תשס"ו, [7], 76, [5] ע'. 8°.

עם שער נוסף בלועזית. — הוצאות אחרות: ק"ס ה' 316, ל"א 155.

1386 (מדרש רבה)... מפורש פירוש חדש, עם מבוא הקדמה, הערות ומפתחות בידי אלימלך א. הלוי. (מגוקר בידי קשראל) סופורובסקי. (גד): שמות רבה. תל אביב, מחברות לספרות, (דפוס „קולי“, תשי"ט), 49, 312, [2]; [7], 313-656, [2] ע'. 8°.

הקודמים: ק"ס ל"ב 6, 246 מס' 1206.

גוסט דפוס וילנה (ראם) מוגה ע"פ דפוס ראשון ובמקצת ע"פ כ"י והצעות תקונים של מפרשים; מעט הארמית תורגמה לעברית; השמטות ומקומות מקוצרים בדפוס הושלמו מתוך כ"י. בפרוש הקצר „השתדלתי לפרש את דברי המדרש ע"פ המדרש עצמו“, היינו ע"פ המקורות המקבילים בספרות התלמודית (ר' במבוא, ע' 46).

1387 משה בן מימון, ספר המצוות. (תירגם מערבית ופירש הרב יוסף קאפח. ניקד מרדכי דב רבי גוביץ; עורך התרגום והלשון: משה גושן-גוטשטיין. בע"ריכת הרב מרדכי יהודה ליב זק"ש). ירושלים, מוסד הרב קוק, (דפוס טורים), תשי"ח, [8], 352 ע'. 8°.

הערות והשחאות מאת הרב שמואל ברוך ורנר: 2) חידושי פני יהושע שחיבר יעקב יושע [בן צבי הירש]; 3) קונטרס את דבר המשפט מאת אלי דוד ראבינאוויץ-אומים. ביחד 28 דף. 4) הערות וחידושים מס' הר צבי מאת... מרן צבי פסח פראנק. 18 ע' — חלקים אחרים: ק"ס ל"ב 410.

1379 יעקב יושע בן צבי הירש. ספר פני יהושע על מסכתות... שחיבר... מוהר"ר יעקב יושע... חלק גה. ירושלים, פרס: [רמת גן], (דפוס אופסט ישראל-אמריקה), תשי"ח. 4°.

דפוס צלום, כנראה לפי הוצ' ורשה תרכ"א-תרכ"ב, ור' הערה לקודמים, לעיל ע' 145. התכן: חלק ג: כתובות. 119 דף. — ד: גיטין, קידור שין. [1], 180 דף. — ה: ב"ק, ב"מ, שבוועות, מכות, חר"ן, ופני אריה על מסכת בב"ק וחידושים על טוח"מ. 200 דף.

1380 יצחק בן אהרן מקרלין. ספר קרן אורה, והוא חידושי הלכות על מסכת זבחים ומעילה. חברו... מוהר"ר יצחק אב"ד בק"ק קארלין... ירושלים, (דפוס ש. מונזון), תשס"ו, [2], 84 דף. 2°.

דפוס צלום לפי הרצאת חילנה תר"ץ.

1381 יצחק בן משה מוינא. ספר אור זרוע, חברו... רבינו יצחק ב"ר משה מחינא... זה צאתו ראשונה מבית הדפוס... חלק א"ב. בני ברק, „נהורא דאר"ייתא“; [רמת גן], (דפוס „אורצלי“), אור זרע לצדיק = תשי"ח. 116, [1], 2, 92 דף. 2°.

דפוס צלום של הוצאת יזטאמיר תרכ"ב; גם השער ניתן בצלום.

1382 ישראל בן שמואל משקלוב. ספר פאת השלח... הלכות מהלכות ארץ ישראל, והם: הלכות פאה והלכות לקט והלכות שכחה והלכות מע' והלכות דמאי והלכות שביעית... וסדרתים... בלשון שלחן ערוך ומצדו ביאור... בשם בית ישראל... חיברתי... ישראל... משה"ק צפת... נדפס... בשלישית... ירושלים, פר"ס; (תל אביב, דפוס מל"ן), תשי"ט, [4], 11 ע'. 136 דף. 2°.

נוספו בראש הספר: תולדות המחבר מאת בנימין מינק, ספיר התחלת ישוב האשכנזים הנקראים פרושים שרשם המחבר כפנקס כולל צפת, 3 אגרות ממיסדי יישוב זה, ועור צלום השער של מהד' א, צפת תקצ"ו. כפנים: הג' הות המחבר עצמו מן הסופס הפרטי שלו, של הרב ח"י קוטובסקי מן המהד' ב, ירושלים תרע"א ושל הרב קלמן כהנא.

על הכריכה : א [של הוצאת כתבי הרמב"ם ?].

נוסף לפרושו של י. קאפח יש קצת הערות של מ. גוט-טשיין ושל מ. ל. זק"ש. עם מפתח לפי סדר הפרשיות ומפתח הענינים.

1388 משניות. ששה סדרי משנה עם פירושי הראשונים והאחרונים. (ביג). ירושלם, "אל המקורות", (דפוס לוינאפשטין), תשס"ז-תשס"ח. 8°. דפוס צלום לפי הוצאת ראם, וילנה, עם התוספות המסודרות מחדש הר"ש שומות ע"י החלקים הקדומים (ק"ס ל"א 19 מ"ס 102, 276 מ"ס 1723). ועוד נוספו בסוף הכרכים : "תפארת ירושלים" מאת משה יהודה ליב [וילברברג], בסוף כרך ו גם "אבי עזר" מאת גדליה בן ישראל ליפשיץ, בסוף כרך יג גם הידושי הגר"א על מועד, נשים, קדשים, טהרות. בכל כרך פגיציית מרובות.

התכן : ב : שבת — שקלים. תשס"ז. ד : יומא — חגיגה. תשס"ז. ה : יבמות — נדרים. תשס"ז. ו : זויר — קדושין. תשס"ז. ז : בבא קמא — סנהדרין. תשס"ז. ח : מכות — הוריות. תשס"ז. ט : זבחים — בבורות. תשס"ז. י : ערכין — קנים. תשס"ז. יא : כלים — אהלות. תשס"ז. יב : נגעים — טהרות. תשס"ז. יג : מקואות — עוקצין. תשס"ח.

משניות. ששה סדרי משנה, מפורשים בידי חנוך אל-בק ומנוקדים בידי חנוך ילון. ירושלים—תל-אביב, תשי"ב-תשי"ט. עיין ק"ס כ"ט 8, 185, ל' 145, ל"א 411, ל"ג 279 ולעיל 146.

הופעת הכרך הששי והאחרון של הוצאת חוזה זו של המשנה מביאה לסיום אחת הפעולות החשובות בשטח מדעי היהדות בדורנו. כבר בצאת הכרך הראשון (סדר מועד, תשי"ב) ניכר היה, כי הפירוש שבהוצאה זו ירכוש מקום בתוך שורת אותם הפירושים שקנו לעצמם קיום לדורות, והכרכים שיצאו אחר כך, בערך כרך לשנה (נויקין, תשי"ג ; נשים, תשי"ד ; קדשים, תשס"ז ; זרעים, תשס"ז ; טהרות, תשס"ט), חזקו הנחה זו. רק חלק מכל הפירושים למשנה זכו להכרה לדורות, עד שהלכו ונדפסו שוב ושוב מאז הופעתם הראשונה עד לדורנו. הראשון במעלה ביניהם הוא בודאי פירושו של הרמב"ם, בעל בינה עמוקה בתלמוד ושפע ידיעות בכל מדעי זמנו בבת אחת. פירושו מצטיין בבהירותו ובסידורו ; במבואות רחבים לכל סדר ובהקדמות לענינים קשים, על אף המגרעות המרובות של התרגום העברי, שהוא לעתים בלתי מדויק וקשה להבין. והמקובל ביותר בעם הוא פירוש ר' עובדיה מבר-

סינורו הנחשב עד היום כ"רש"י של המשנה בגלל פשוטו תו וקלותו, ואילו עמדתו אצל תלמידי חכמים נתחזקה ע"י זה שבעל תוספות יום טוב ביסס את חיבורו הנפלא עליו.

בימינו קם חיים נחמן ביאליק וראה את הצורך הרחוק לעשות את המשנה שוב לקנין העם כולו, אחרי שבעקבות ההשכלה והורמים החילוניים התחילו רבים לפקפק בערכה כמקור חשוב ביותר לרוח היהדות וחדלו מלהתעסק בה. הוא גם ראה היטב את הדרכים לחידוש לימוד המשנה בעם : הוצאה חדשה המקלה על הלימוד בכל הדרכים : ניקוד הטכסט, פירוש קצר בסגנון עברי בהיר, הנדפס אף הוא באותיות מרובעות, מבואות המבארים את עניני כל מסכת באופן מסכם וכולל, שיהיו לעיני המעיין קודם שהוא בא ללמוד במשנה גופה.

א

ועתה מה היא הדרך שהלך בה פרופ' אלבק בפירושו ? בראש וראשונה יש לציין את בדיקת המקורות שיש בהם כדי להפיץ אור על המשנה : בבלי, ירושלמי, תוספתא, מדרשי הלכה, מדרשי אגדה — נוסף על ספרות הראשונים והאחרונים וביחוד מדרשי המשנה עד לימינו, שהמפרש בקי בהם בקיאות מופלגת. אולי ניתן לומר שזהו הפירוש הראשון השם לב במיוחד לכל החומר הנוגע להבנת המשנה והמצוי בספרות התנאים והאמוראים. כל פירושי המשנה שנכתבו עד כה הלכו כמעט בכל דבר אחרי הבבלי. לי אמנם בצדק רכש לו הבבלי את המקום הראשון כמקור לימוד בספרות התלמודית, ועל פיו קבעו את ההלכה למעשה, כי שלם הוא יותר מכל מקור אחר, וגם הצליח להעמיד את ההלכה ואת דרך לימודה כמאה שנה אחרי סיום הירושלמי. אולם דוקא מפני חשיבותו כמקור עצימאי אין למצוא בו תמיד את הפירוש המתאים ביותר לעצם לשון המשנה. כמה אמוראי הבבלי היו כבר רחוקים מן ההלכה שבמשנה גם במקום גם בזמן, ויש שנתקשו בגלל זה בהבנת לשון המשנה ובפירושה. רבים מהם ראו במשנה ספר של פסק הלכה שאין לחלוק עליו, ולכן במקום שההלכה המקובלת היתה מתנגדת להלכה שבמשנה, מצאו צורך לסטות מן המשמעות הפשוטה של דברי המשנה, כדי להתאימה להלכה המקובלת. (דוגמה קלסית לכך היא דרכו של שמואל שנוחק להעמיד שלוש משניות במסכת גיטין — פ"ב מ"ד ומ"ה, פ"ג מ"ב — כ"ר אלעזר, כי בגי' טין ההלכה כמותו, אף על פי שכל המשניות הסתמיות הללו כפשוטן כ"ר מאיר הן). לכן, בצד פירושי המשנה הטובים והנכונים נמצאים בבבלי גם פירושים דחוקים

ומתנגדים ללשון הפשוטה של המשנה, ורק בבדיקה קפ" דנית בכל המקורות המקבילים בספרות התנאים, וגם בדרך פירושו של הירושלמי אפשר להגיע לפירוש המתאים ללשון המשנה לגמרי בלי דחוקים. עבודה זו אינה קלה ורק הבקי בכל הספרות התלמודית יכול להצליח בה. וגם זאת תובעת שיטה מדעית מפירוש למשנה, שיתחשב בזמנה ובמקום יצירתה, הוא ארץ-ישראל. התוספתא, שגם היא מקור ארצישראלי ושיש בה הרבה ברייתות מזמן המשנה עצמה, היא איפוא מקור חשוב ביותר להבנת המשנה. וכן הדבר לגבי הברייתות שבמדרשי הלכה. וגם הירושלמי, אף שהוא רחוק מן המשנה בזמן, קרוב הוא לה במקום, ויש להניח שגם הוא שמר לנו מסורות ישירות ונכונות לגבי פירוש המשנה.

ויש לפעמים שנשתרש פירוש מוסעה למשנה סתמית על פי שיטת אמורא יחיד הנדחק לפרשה שלא כפשוטה. דוגמה טובה לכך הוא הפירוש המקובל ל"עליה" בבבא קמא סוף ט"א: מה בין תם למועד? אלא שהתם משלם חצי נזק מגופו, והמועד משלם נזק שלם מן העלייה. המפרשים פירשו "עלייה" כ"מעולה שבנכסים", כ"עזרית". אולם פרופ' אלבק מראה בהשלמותי למשנה זו שאין צורך לפרש מלה זו כאן בפירוש השונה מפירוש מלה זו במקומות אחרים, והוא מציין בין השאר לתוספתא מנחות סוף פ"י: לספרא ויקרא, גובה פס"ו, א, אמור פ"ג, א; בבבלי מנחות פ"ג, ב, ולביטוי "נשרפו חטיף בעלייה" בבבא מציעא מז, ב. הוא מפרש איפוא: "מן הנכסים שיש לבעול בעלייה שבביתו", ומראה שכבר הרגיש בזה רש"י בכמה מקומות. אבל פירוש המפרשים מבוסס על הבבלי טז, א: מאי עליה? אמר רבי אלעזר במעולה שבנכסיו. לכאורה יש להבין כי הבבלי, שאינו מביא פירוש אחר, אינו מוכן לקבל אלא פירוש זה. אולם למעשה הבבלי אינו בא אלא לומר כי רבי אלעזר הוא המפרש כך את משנתו מפני שהוא סובר שהמטלטלים אינם בכלל מיטב (ועל כל מויק לשלם לפי דעת ר' אלעזר רק במיטב קרקע), ולכן אין הוא יכול לפרש "עלייה" כעלייה ממש, מקום החזקת מטלטלים. רבי אלעזר קורא, לפי מה שמשער פרופ' אלבק, "העילוייה" (= עילויא), כמו "הקדש עילוי" בערכין סוף פ"ח ובעוד מקומות. נמצא מה שהבבלי בא לציין כפירוש של אמורא יחיד נתקבל על ידי המפרשים כפירוש היחידי האפשרי לקטע זה של המשנה.

וכן שונה פירושו של פרופ' אלבק לראש מכלת ביצה כמה שמצוי אצל המפרשים. פרופ' אלבק מפרש טעמם של בית הלל האומרים שביצה שנולדה ביום טוב לא תאכל

והוא גם פירושו של רב בבבלי ו, ב האומר "ביצה עם יציאתה נגמרה", ושהבבלי במסקנה שם מפרש: עם יציאתה נגמרה ומגדלת אפרוחים, במעי אמה אינה מגדלת אפרוחים. פרופ' אלבק סובר שעיקר כוונת רב במאמרו הייתה לפרש את המשנה כדרך שהיא מתפרשת בירושלמי. אבל מפרשי המשנה הלכו אחרי האמוראים שנתנו טעמים אחרים לדברי בית הלל בראש המסכת (דפים ב"ג): גזירה משום פירות הנושרים מן האילן ביום טוב; או: המדובר ביום טוב שחל אחר השבת, ואין שבת מכינה ליום טוב; או: בתרגומה העומדת לגלגל ביצים שהיא עצמה מוקצה. פירושים אלו שצינתי להם, אף על פי שאינם מצויים אצל המפרשים, הם מבוססים על התלמודים. וכן הוא במ קומות הרבה שפרופ' אלבק גושה בהם מדרך המפרשים. אבל יש למצוא אצלו פירושים חדשים לגמרי המבוססים רק בעקיפין על המקורות התלמודיים:

בברכות פ"א מ"ב שונה התנא בענין קריאת שמע של שחרית אחרי שלש שעות של היום: הקורא מכאן ואילך לא הפסיד, כאדם הקורא בתורה. פרופ' אלבק מפרש: "לא גרם הפסד לעצמו, כלומר לא עבר על האיסור של הזכרת שם שמים לבטלה, לפי שדינו כאדם הקורא בתורה והוגה בקריאתו את שמותיו של הקב"ה". המפרשים כאן מביאים מה שאומר רב חסדא בשם מר עוקבא בבבלי י, ב: מאי לא הפסיד? לא הפסיד ברכות. פרופ' אלבק מגיש כאן פירוש חדש, מפני שהוא סבור, שגם כאן אין פירוש זה של הבבלי אלא פירוש של רב חסדא לפי לשון אחר בלבד (איכא דאמרי) שבגמרא; ואין הבבלי בא לקבוע שזהו הפירוש היחיד שאפשר לפרש כאן. וכן מוצא פרופ' אלבק כי לשון הברייתא שהובאה שם מוכיחה שהיא לא פירשה את המשנה כלשון זה של רב חסדא הברייתא שונה: הקורא מכאן ואילך לא הפסיד כאדם הקורא בתורה אבל מברך הוא שתיים לפניה ואחת לאחריה. ואם הברייתא פירשה "לא הפסיד את הברכות" מאי "אכל"? ואם נקבל פירושו של רב חסדא לא רק שהעיקר חסר מן הספר, אלא אין הסיום "כאדם הקורא בתורה" מתקשר

ב

ממה שנאמר עד כה אפשר כבר לראות כי הרבה כללים לבעיות פירוש המשנה שקועים בהשלמות הבאות בסוף כל כרך. למעשה אפשר גם לומר כי אלה הם חיבור שלם בפני עצמו, כי הם מהווים כחלק החמישי של מספר הע' מודים, ואם נקח בחשבון כי דפים שלמים אלה נדפסו באותיות פטיט לעומת האותיות הגדולות יותר של הפירוש שהוא רק כחצי העמוד, הרי גם בכמות משתנות ההשלמות עם הפירוש. ההשלמות מבססות את הפירוש בפנים וגם מוסיפות עניינים שונים שהעסיקו את חוקרי המשנה מאז ומתמיד. מה שבוטל כאן ביותר הוא כוח הצמצום של המחבר. בסעיף אחד של כמה משפטים הוא מכניס חומר הראוי להיות מאמר שלם. לפעמים מאריך המחבר קצת בדבריו וסוקר את בעיות הנושא מכל צדדיו. דוגמא טובה לכך נמצאת בהשלמות לראש פ"ג בידים. בהערה זאת הוא דן בהרחבה על כל המקורות הנוגעים בטומאת ידים ומראה, בין השאר, כי בייחוד החמירו בית שמאי בטומאת ידים ואמרו שהן טמאות ומטמאות, אבל לבית הלל "אין הוכחה שהם סוברים שסתם ידים טמאות ומטמאות". וכל זה רק מצד הדין, אבל למעשה החמירו גם אנשי בית הלל, כמו שעשה ר' עקיבא בזמן שהיה בבית האסורים ואמר: מה אעשה שחייבים עליהם מיתה, מוטב אמות מיתה עצמי ולא אעבור על דעת חברי (בבלי עירובין כא, ב).

וכן ההערה הראשונה למסכת ברכות היא מאמר שלם על טבילת כהנים הבא לבסס מה שכותב בפירושו על "משעה שהכהנים נכנסים לאכול בתרומתן": שהכהנים היו נוהגים לטבול בכל יום עם חשיכה וכשהעריב השמש נכנסו כולם לבתיהם לאכול את תרומתם, לפי שהחמירו על עצמם לגהוג כדון כהנים טמאים שאסורים לאכול בתרומה עד שיטבילו ויעריב שמשם. ונוסף על מה שמביא בשם אביו, מציין המחבר כי הומן הניתן כסימן במשנה, לעומת זה שנמצא בברייתות, מראה כי המשנה מדברת על זמן הבית, ואילו הברייתות נותנות סימנים אחרים הנוהגים גם לאחר חורבן הבית, והוא מבאר מחלוקת התנאים בזה ומיישב את הסתירות הנראות לכאורה בדבריהם.

ואם נציין את הדיונים המעניינים אפילו במסכת אחת, נוכל לעמוד על העשירות שנמצאת בהשלמות אלו. במסכת ברכות למשל אפשר לרשום, נוסף על העניינים שכבר הזכרנו: סיכום הפירושים שניתנו על "אחת ארוכה ואחת קצרה" בפ"א מ"ד והצעת המחבר עצמו לביאור קטע זה; עניין עול מלכות שמים, ובדרך אגב, התהוות האמירה של

יפה עם מה שבא לפניו. ולפי פרופ' א. הכל עולה יפה. וכן לברכות פ"ז מ"ג נותן פרופ' אלבק פירוש משלו לקטע הקשה "אחד עשרה ואחד עשר רבוא", שכל המ' פרשים התחבטו בו. קטע זה מתנגד למה שבא חיפך אחריו שיש הבדל בין עשרה למאה ולאף ולרבוא. לכן הוא מפרש שהכוונה כאן ללמד שתמיד אומרים בזימון, "גברך" אף על פי שבבית הכנסת אומרים, "ברכו" בעשרה ומ' עשרה ולמעלה. בהשלמותיו הוא מבסס את דבריו על טוגית הירושלמי. לדעתו, קטע זה הוא הלכה עתיקה שבי פירושה חולקים התכמים בירושלמי ור' יוסי הגלילי, "הכמים פירשוה ששונים הם לכל דבר וגם ברבוא אומ' רים גברך אלקינו ור' יוסי הגלילי סובר שאין הבדל ביניהם לעניין גברך, שאין דין זימון כדון בית הכנסת" וכו'. פרופ' אלבק מביא בהשלמותיו גם את פירושיהם של בעל תפארת ישראל, הגר"א, ור' ישראל לוי ומראה מדוע אין פירושיהם בזה משביעים רצון לגמרי.

פירוש חדש חשוב נותן פרופ' אלבק גם לשבת פ"א מ"ב, שם שונה התנא: לא ישב אדם לפני הספר וכו' עד שיתפלל וכו' ואם התחילו אין מפסיקים. מפסיקים לקרות קריאת שמע ואין מפסיקין לתפילה. הבבלי (יא, א) שואל: הא תנא ליה רישא אין מפסיקין? ומתוך מה שמתרץ. פרופ' אלבק מפרש שהסיפא "מפסיקין לקרות ק"ש" היא נתינת טעם לרישא, וכאילו אומר התנא: ש"מ פסיקין לקרות וכו'". הוא מציין בהשלמותיו להרבה מקומות בתלמוד שאף הוא מפרש בדרך זו של "מה טעם קאמר". בדרך זו הוא מפרש גם את הכפילות של פ"א מ"ד: הזורק בים ארבע אמות פטור, אם היה רקק מים ורשות הרבים מהלכת בו, הזורק לתוכו ארבע אמות חייב וכו'. רקק מים ורשות הרבים מהלכת בו, הזורק בתוכו ארבע אמות חייב. ושוב שני התלמודים שואלים כאן שהסיפא מיותרת. אבל גם כאן יש לפרש שהסיפא היא נתינת טעם לרישא: שרקק מים וכו' "כלומר שכל רקק מים שרבים עוברים בו הזורק בתוכו חייב, והוא הדין לרקק שעל שפת הים". בהשלמות הוא מסביר כי דרך התלמודים לרבות הלכות אחרות מכל ייתור לשון במשנה, וכמו שהוא כותב בהשלמות לברכות פ"ז מ"א כי "דרך האמר ראים לדיק במשנה ובברייתא כדרך שזייקו התנאים במקרא". כיוצא בזה מדבר רב פפא (בבמות פ"א מ"ה בבבלי ק, א) מיתור לשון בסוף המשנה, "ונותנין עליהן חומרי כהנים וחומרי ישראלים" גם דיני מנחה, אבל פרופ' אלבק כפי שיטתו מפרש בזה נתינת טעם: שנו תנים עליהם וכו'. וכן הרבה.

שיטתו במה שנוגע לבעיית סידור המשנה וכדומה, כמו שנתפרשה שיטה זו בספריו השונים על המשנה ועל הב-רייתות. שיטה זאת אמנם מצמצמת האפשרויות של פירוש, ולא כל אחד מוכן לקבל הגבלות אלו במה שנוגע לפירוש המשנה. והנה דוגמא לכך: בנוגע לסומאת כחרת מזכירה המשנה באהלות פ"ט מ"ב שני דברים המוציאים אותה מדין כלי. האחת היא "היתה פחותה ופקוקה בקש", והשנייה היא "מחזקת ארבעים סאה כדברי חכמים". חכ"מים אלו לא נזכרו לפני כן כלל, והשאלה נשאלת מי הם? מפרשים אחדים אמרו שהחכמים הם אלה החולקים על ר' מאיר בתוספתא כלים ב"מ רפ"ה: כלי גללים וכלי אבנים וכלי אדמה הבאין במדה ר' מאיר אומר הרי הם ככלים חכמים אומרים הרי הן כאהלין. החכמים כאן הם איפוא אלה האומרים שכל כלי הבא במדה — היינו, שהוא מחזיק ארבעים סאה — יצא מגדר כלי ושוב אינו מקבל טומאה. אבל פרופ' אלבק אינו מקבל פירוש זה, והוא אומר "אין להניח שהמשנה חותרת כאן כלאחר יד למח-לוקת זו". וזה לפי שיטתו בספרו "מחקרים בברייתא והוספתא" עמ' 180 ואילך, שאין להניח שרבי השמיט בכונה מן המשנה הלכה הנמצאת בברייתא, אם ברייתא זאת היתה ידועה לו. ואם כן הדבר איך יש לקשר רמז זה במשנה לברייתא שבוודאי היה רבי מביאה לו היה ידוע עליה בזמן סידור המשנה? ולכן מחפש פרופ' אלבק קשר ל"חכמים" הנזכרים במשנה עצמה, ומוצא הוא אותם בכלים פ"ח מ"א ששם חולקים על ר' אליעזר בעניין חצי-צת כחרת המשולשלת לאחור התנור (אע"פ ש"חכמים" אינם נזכרים שם בפירוש, אלא דברי המשנה הסתמית החור-לקת על ר"א רגילים לקרוא להם דברי החכמים, וכן ה"אמרו לו" בסוף). ייתכן שפירושו בזה נכון, אבל דרכו להגביל את עצמו באפשרויות של פירוש אינה עשויה להתקבל על אלו התופסים בשיטה שרבי ידע גם את הברייתות בשעה שסידר את המשנה וגם היה יכול לרמוז להן אף אם השמיט אותן בכונה מתוך סידורו.

ודבר אחרון שיש להעיר על השלמות אלו הוא התידוש בהם לפרש מקומות סתומים במקורות החיצוניים. רבים התקשו להבין דברי יוסיפוס (קדמוניות יג, יג, ה) המספר על אלכסנדר ינאי שרצה להעניש את ישראל וצויה לעשות מחיצה של עץ סביב למזבח ולהיכל עד לגדר, שהכהנים בלבד היו רשאים לעברו. אולם לפי מה שכותב פרופ' אלבק בפירושו ובהשלמותיו למדות פ"ב מ"ו נמצא מובן לדבריו של יוסיפוס. פרופ' אלבק מציין כי בגלל הדוחק בעזרת ישראל (שהיתה רק אחת עשרה אמה במדה אחת)

ברוך שם כמל"ו, לפ"ב מ"ב; ראיות חזקות על כך שגשים היו מקיימות את המצוות, כגון שופר, סוכה וכי-דומה, למרות שהיו פטורות לפי הדין, בהערה לפ"ב מ"ג; המובן של "מהרהר בלב"ו" ושל "מברך אחריו" בפ"ב מ"ד; סקירה מקיפה על מחלוקת ר' יהודה ותלמידים בעניין זמן הקרבת קרבן התמיד בבוקר ובין הערביים, לפ"ד מ"א; דיון מקיף על עניין ברכת כהנים וחלקו של שליח הציבור בהקראתה לפי מקורות התלמודים והרא-שונים, לפ"ה מ"ד; עניין "שלוחו של אדם כמותו" הנמצא רק פעם אחת בכל המשנה, וענייני שליחות בכלל, לפ"ה מ"ה; שאלת שלום לחבירו בשם, לפ"ט מ"ה, והמובן של "בראשונה" בדרך כלל בתוספתא; ולבסוף עניין סי-רוס הפסוק "עת לעשות לך" הפרו תורתך".

מעלה חשובה להשלמות אלו היא שהמחבר מציין כמעט את כל הספרות המדעית הרגה בנושאים הנובעים מן המש-נה. ואף שאין המחבר מסכים להרבה דעות הנזכרות בדיוניו, הרי עצם הרישום של הציונים האלה הוא דבר חשוב לעצמו. דרכו של פרופ' אלבק הוא שלא לקבל השערות שאין להן ביסוס מספיק במקורות, וכל שכן כשהמקורות מתנגדים להן, ואפילו אם השערות אלו מבי-ריקות לפעמים בחריפות.

וכן בכל מה שנוגע לריאליה של המשנה אין המחבר מוכן לקבל כל מה שנכתב על ידי "חוקרים מומחים" בשטח זה. הוא כותב במבוא למסכת כלים, הע' 6: "מובן מאליו שהשתמשתי אף כאן בספרי-עזר וארכיאולוגיה, אבל בדקתי את דבריהם, וכשראייתי שאינם מתישבים לפי-שוטם של המקורות לא קיבלתי, ויש שיסדו את דבריהם על קושיות כביכול בהלכה שלא הכינוה כראוי, ועל סמך קושיותיהם המציאו כלים שונים, ואין לדבריהם לא שורש ולא ענף". ואמנם צודק המחבר בזה כי כל מי שאינו מוצא את דיוו ורגליו בשטח קשה זה של ההלכה אין באפשרותו לפרש לנכון ענייני הריאליה של המשנה.

הוא הדין לגבי השערות בנוגע לשאלות היסטוריות שר-נות, כגון מדוע גזרו על כתיב הקודש שיסמאו את הידים (ידים פ"ד מ"ו). המחבר דן באחרות מהן שיש להן אחיזה בהגיון או במקורות, ועל אלו הפורחות באויר הוא אומר: "השערות אחרות שנאמרו בעניין זה אין כדאי להזכירן". וכן לגדרים פ"ה מ"ה בענין "הכותב חלקו לנשיא וכו'", הוא אומר: "ואין לדעת מי ומתי היה הנשיא שאנשי גליל כתבו לו את חלקיהם, והחקירה וההשערות שנאמרו בענין זה הן אך למותר".

מובן מאליו שהמחבר הולך בפירושו ובהשלמותיו לפי

שעל פיהם אפשר להיעזר בקביעת צורות הכלים. יחד עם זה מזהיר המחבר כי אין להרבות בטעמים מפוקפקים וב"המצאות מדומות". החצי האחרון של המבוא (כשני עמודים וחצי) דן בסדר ובתוכן של המשניות במסכת זו. בפתיחתו לסדר זרעים מסביר המחבר מדוע נכללה מסכת ברכות בסדר זה, ובמבוא למסכת ברכות מדבר הוא על התפילה בימי בית ראשון בכלל, והקשר בין הקרבנות והתפילות, על התפילה אחרי חורבן הבית הראשון, על מקומה בימי בית שני, על בית הכנסת בתוך בית המקדש, על התפילות הקדומות הקבועות, על תפקידם של אנשי מעמד, ועל תקנות אנשי כנסת הגדולה בעניין סידור התפילות. אז הוא סוקר ענייני קריאת שמע והזכרת יציאת מצרים, תפילות של רשות ותפילות של חובה, ותיקון שמונה עשרה ברכות בתפילה. אחרי כן מדבר המחבר על ברכות שהן מחוץ לתפילה הקבועה, כולל ברכת המזון, גוסחתה וברכותיה, ובסוף, כרגיל, סדר המסכת ותכנה. וכאן המקום לומר כמה מלים על החידוש שבמבואות אלו. הקורא ימצא כאן חקירה עמוקה ודברים חדשים שבכל זאת מפליאים בפשטותם. במבוא למסכת שבת, למשל, הוא מדבר על "החומרות הרבות שהחמירו כמה חוגים באיסורי שבת" המתגלות ביחוד בספר היובלות. הוא בא למסקנה, "שרוב הסייגים והגזירות בעבודות האסורות בשבת לא חכמי ההלכה חידשו, אלא שהיו נהוגים בעם מוזמן קדום. ומשום שלא ידעו לברר מהו דררה של, מלאך כה' האסורה מן התורה, אסרו על עצמם כל עבודה שהיו נוהגים לעשותה בימות החול, עד שבאו החכמים והגדירו את המושג, מלאכה' והעמידוהו על שלושים ותשע מלאכות". אמנם אותן המלאכות שיש נימוק לאסורן מחמת עצמן, או שצריך לאסורן משום סייג לתורה, משום הרחקה שלא לעבור על איסור תורה, הניחו החכמים באיסורן אלא שהבדילו ביניהן ובין המלאכות האסורות מן התורה". וכן הוא כותב כי המטרה של כל איסור "שבות" היא להבטיח שביתה שלמה בשבת, ובעניין זה מביא המחבר דברי הרמב"ן בפירושו לויקרא כג. כד.

בדבריו על החומרות בשמירת שבת שהחמירו בהן ביימים קדומים, הוא מזכיר בין השאר את החומרה של איסור לחימה בשבת אפילו כדי להתגונן מפני האויב. הוא מציין בהערה את כל המקורות הנוגעים לשאלה זו, ובין השאר, למשל, את כל מה שנוכר ע"י יוסיפוס בעניין זה. שיטת המחבר במבואותיו ובהשלמותיו היא להביא את כל החומר הנמצא בספרות הגכתבת יחזית בתקופת המשנה והנוגעת לענייני המשנה. הקורא ימצא שהמחבר הוציא

היו נמשכים מעזרת ישראל והיו נכנסים לצידו העזרה בצפונה ובדרומה עד שמגיעים דרך בית החליפות לבין צידו ההיכל ולכחלי העזרה, ומשם נכנסים למערב באחת עשרה האמות שמאחורי בית הכסופות. והנה הכוונה בדברי יוסיפוס היא שינאי בנה את המחיצה כדי למנוע מישאל להימשך עוד מעזרת ישראל לצידו העזרה וההיכל וצמצם אותם בתוך האחת עשרה אמות של עזרת ישראל עצמה. (ועי' יומא כא, א, ופרש"י שם ד"ה נמשכין).

ג

נשאר לנו לדבר על המבואות שבראש כל סדר ובראש כל מסכת. בראש וראשונה מפליא כאן הקיצור והצמצום, שהרי בתוך עמודים ספורים מקיף המחבר כל עניני המ"ס. מבואות אלו מרתיעים, ללא ספק, את הפ"ר ומסייעים לו; הם גוסס פירוש כללי לעיקרי הנושאים הנידונים במסכת. הם מסכמים, ראשית כל, את ההלכה כפי שהיא נזכרת בתורה ואת השתלשלותה עד סוף זמן המשנה. כאן ניתנים: הרקע ההיסטורי של הנושאים שבהם דנה המשנה, הסבר קל ומוכן של הנושאים הראשיים, של ההלכות העיקריות ושל מונחים ומושגים, שבלי הבנתם אי אפשר לגשת ללימוד המסכת, ולבסוף, הסדר והתבן של כל משניות המסכת לפרקיה, וכאן מוסבר הקשר הפנימי שבניהן, וע"כ כך נרמזת השתלשלות העניינים של המשנה. המבוא למסכת כלים, למשל, מתחיל בתיאור ההבדלים בין כלי חרס לשאר מיני כלים כמו כלי עץ, כלי מתכת, כלי עור וכלי עצם—בנוגע לקבלת טומאה. אחרי כן באה סקירה על ההבדלים בין כלי מתכת לשאר כלים כמו כלי עץ וכדומה, שאינם מקבלים טומאה אלא אם כן עשויים לקבלה, והיסוד במקרא להבדלים אלה. וכאן בתוך משפט אחד מטלק פרוש' אלבק קושי עצום שרבים נתקלים בו בלימוד מסכת זו, והוא בנוגע לפירוש "פשוטים" ו"מקבלים". הפירוש של "מקבלים" במשנה הוא "שעשויים לקבלת איזה דבר אף על פי שאין להם תוך ובית קיבול, כגון שולחן וכיוצא בו, אבל אם אינם עשויים לקבלה אפילו יש להם בית קיבול הם קרויים 'פשוטים' ואינם מקבלים טומאה". כך, כמעט כלאחר יד, הוסרו כל קושיות המפרשים למשנה הקשה בראש פ"ב.

אחרי כן דן המחבר במבוא למסכת זו על ענייני כלי גללים, כלי אבנים וכלי אדמה שאינם מקבלים טומאה כלל, ועל כלי זכוכית שהחכמים גזרו טומאה עליהם. מזה עובר המחבר לדבר על צורות הכלים שבמקומות רבים קשה לנו לקבוע את צורתם. הוא רושם שורה ארוכה של כללים הנוכחים במקומות שונים במשנה בנוגע לקבלת טומאה

מסויימת, נלקח כיסוד נוסח המשנה של דפוס ראם, וילנא, שהוא הנוסח המצוי ביותר. תיקוני השגיאות הנסות של דפוס נפון זה נעשו לא על פי סברה אלא על פי דפוסים ישנים וכתבי היד. אין בהוצאה פופולרית זו, כמובן, שום אפאראט של שינויי נוסחאות, אף השינויים חשובים שיש גים נזכרים לעתים קרובות בתוך הפירוש.

חשיבות יתרה נודעת להוצאה זו של המשנה בזה שיצאה בניקוד הנעשה על ידי ר' חנוך ליון, מגדולי חוקרי הלשון של דורנו, שעסק באופן מיוחד בחקר לשון חז"ל. אין אדם שחקר ודרש כמוהו את המסורות השונות שבעל פה מכל העדות והתפוצות ושבדק בתיקונים השונים של דפוסים ישנים וכתבי יד עתיקים. מעניינים וחשובים ביותר הם דבריו בהקדמתו לסדר מועד. לשיטת הניקוד של המשנה, שם הוא מגלה את העקרונות שקבע לעצמו בתיקוד המשנה. מתוך דבריו נראית השאיפה להתקרב עד כמה שאפשר לנו ללשון הקדמונים בקריאת המשנה, ואף שלא נראה הדבר שנוכל להגיע לגוסחתו של רבי, הרי יש סיכויים שנוכל לשחזר את הקריאה במשנה שהיתה נהוגה כלפני אלף שנה ויותר.

הרבה שיבושים נכנסו לדפוסים שלנו מתוך הרצון של ה"מתקנים" והמדקקים לטשטש את התחומים בין לשון מקרא ללשון חכמים. מאז שניב המשנה חדל להיות מצוי בפי העם, והידיעה בלשון הקודש נבעה בעיקר מלימוד כתבי הקודש, הרי קל היה להטביע בידועים ובלא יודעים צורות ודרכי לשון של המקרא על דפוסים לשון המשנה. מר ליון מציין לכמה שיבושים שנכנסו ללשון המשנה בדרך זו. ניקוד הנסתר של זמן עבר בבניין גת פעל הוא בלשון חכמים בפתח תמיד: נתכנון (שבת י"ב, ה). אבל במקרא במסורת הסברנית הוא ברוב המקומות בצירה. המסורת הקדומה של קריאה בפתח נשתמרה על ידי ספרדים ותימנים, אבל אצל האשכנזים קראו כלשון מקרא בצירה, ועל פי קריאה זו התחילו המדפיסים להרסיף יו"ד למלה זו, כתיב מלא: נתכוין. וכן המלה "שלי" תמיד מחוברת לתיבה שלאחריה בכתבי היד הטובים של המשנה. וקריאתה כחלק בלתי נפרד של התיבה הבאה אחריה נשתמרה גם במסורת התימנים. כי במלה זו באה הלמידה הרגושה והמנוקדת בתנועה כדי להשלים את ה"א הידיעה. לכן גורם ניתוק ה"שלי" למבוכה כשמודגש במלה שלאחריה חוסר ה"א הידיעה, כמו במשנה הראשונה בש"ב, שמר ליון מביא אותה לדוגמא, ששם קוראים אנו בדפוסים שלנו: פשט בעל הבית את ידו ונתן לתוך ידו של עני. ועני זה ידוע הוא, שהרי נזכר כבר במשנה! ואף

מכתבי פילון ויוסיפוס כל מה שהוא נוגע לפירוש המשנה. במבואו לראש השנה יש עניין רב לדבריו על קידוש החורש, וכן במבואו למסחים על ענייני השבתת חמץ ושחיטת קרבן הפסח. חשיבות יוצאת מן הכלל יש, לדעתי, למבואו לגדרים, שם מבדיל המחבר בין גדרי הקדש לבין גדרי איסור, ומציין שכל הגדרים הנזכרים בסיפורי המקרא גדרי הקדש הם, שגדרי להביא קרבן או מתנה לה', והיו גדרים אחרים שלא על תנאי, או על תנאי כגון "אם אצ" ליה במעשה אקדיש דבר לשם השם". אלא שרוב החכמים פירשו את פרשת גדרים במבדל ל, ב"ז, בגדרי איסור, שגם הם יכולים להיות שלא על תנאי או על תנאי.

אין ספק כי המבואות כשלעצמם מהווים תרומה מקורית חשובה להבנה נכונה של הרקע וההשתלשלות של הנושאים הנזכרים במשנה. ראויים הם להיות ספר לעצמם, ואילו לא הוסיף המחבר לעצם נוסח המשנה אלא מבואות אלו, היתה הוצאה זו קונה את מקומה בתוך השורה של ספרים קלסיים על המשנה.

חשיבותם של דברי המחבר במבואות אלו אינה נגרעת בזה שלפעמים דבריו משאירים מקום לויכוח, כי המחבר הולך ל"שיטתו". דוגמא לכך יש למצוא בדבריו על המשנה בראש פ"ג של ראש השנה. המפרשים מתקשים להסביר מדוע נסדרה משנה זו בראש פ"ג (פרק המדבר על ענייני הקיעת שופר) בזמן שמקומה הנכון הוא בפ"ב אחרי מ"ו. פרופ' אלבק מסביר כי משנה זו היא הוספה שמקומה כרגיל רק בסוף העניין, כמו כל השלמה, ומן הראוי היה לסדר אותה בסוף פ"ב, אלא "משום שלא רצו לטשטש את החתימה הנאה של הפרק השני חיבור הלכה זו לראש הפרק השלישי", אולם אפשר היה להסביר ניתוק משנה זו משאר המשניות בפ"ב על ידי זה שהיא ממקור אחר. כי כל המשניות בפ"ב, לרבות את המשניות הנוספות על מעשי רבן גמליאל שסודרו בסוף פ"ב, הן כפי הנראה ממשנת ר' עקיבא. אבל המשנה בראש פ"ג היא כנראה משנת ר' טרפון (השנוייה כרגיל על ידי ר' יהודה), כי בעניין "ראוהו שלשה וכו' יעמדו שנים וכו'" מתלים ר' זעירה בירושלמי (נה, ב) שעד נעשה דין, וזאת היא משנת ר' טרפון בניגוד לר' עקיבא. וכדי להבליט את המקורות השונים נסדרו משניות אלו הדגים על אותו הנושא בפרקים שונים.

ד

בקביעת הנוסח של הוצאה זו לא היתה כוונה לתת נוסח מדעי ככל שלמותו, אבל תוקנו השיבושים הגסים שנכנסו לדפוסים. מכיון שהוצאה זו היא פופולרית במדה

1

גשר, הרס, במקום גשר, הרס. וכל אלו, כמובן, צריכים לנקד בפתח. וכן בוחר מר ילון בתוך הקריאות של העדות ויצר לו ניקוד מובחר ומצורף, מתוך שאיפה, כמו שהעזנו, להתקרב לקריאת הקדמונים. אבל דוקא בזה יש שמבקרים דרכו של מר ילון. הרי הניקוד של הוצאה זו הוא ניקוד אקלקטי, מלאכותי, שאינו נמצא בכל שיטת חיו לא בשום כתב יד ולא בקריאת שום עדה. אם כן, יוצא לכאורה שעל כל השוני בין כתב יד לכתב יד, בין קריאת עדה לעדה ניתוסף עוד ניקוד שונה! במקום לתפוס בקריאה אחת מכובדת ומקובלת נמצא כאן קריאה שהיא במקצת אשכנזית, במקצת ספרדית ובמקצת תימנית!

מר ילון מכיר בביקורת קשה זאת, ומשתדל לענות עליה. הוא מראה, ראשית כל, שגם בכל עדה ועדה אין קריאה אחידה. לא כל האשכנזים קוראים לפי דרך אחת. ישנן כמה וכמה קריאות שונות בתוך העדה האשכנזית עצמה. וכן אצל הספרדים והתימנים. ושנית, אפילו היתה קריאה אחידה בתוך איוז שהיא עדה, האם יש לקבל אותה כולה יחד עם שיבושיה? ודאי לא, אומר מר ילון, ולכן אין עצה אחרת אלא להחשיב „כל עדות ישראל כעדה אחת“ ולהכריע לפי כללים קבועים בין מסורות שונות. ואולי ימתחו בקורת בעדיפות שמר ילון גותן לקריאת העדות על הניקוד הנמצא בכתב היד, כמו „מוכין“ במקום „מכין“ (שבת פ"ד, א), אבל נכונים, לדעתי, בדבריו, משוטב להעדיף את „הברי של מציאות חיה שבפי עדות ישראל על השמא של יחידים ושל כתבי יד“.

כפי שניתן להבין מכל האמור לעיל, הוצאה זו של המשנה, בין בנוסחה בין בפירושה, עתידה להיות בודאית ההרצאה המקובלת אצל אנשי המדע, אם גם כהנת המוציאים הראשונה והעיקרית היתה להגיש את המשנה בצורה פולרית, כדי לקרב את המוני העם ללימודה. וכך מתאשר הכלל הידוע, כי הוצאה פופולרית טובה ראוייה גם למקום מכובד בין ספרי מדע. אין הוצאה, זו באה למלאות מקום הוצאה מדעית שלמה; נחוצות לנו עוד הוצאות מדעיות של המשנה המבוססות אולי לאו דוקא על גוסט אקלקטי, אבל המכילות אפאראט מקיף של שינויי נוסחות. גם בנוגע לפירושה, הרי נאלץ היה המחבר לצמצם את פירושו וחיידושו בתוך כרך אחד לכל סדר. ואילו היה לו המקום, יש להניח שהיה מרחיב בדבריו, במקום שכאן אין לו אפשרות אלא לרמוז ולקצר. הוצאה זו בודאית נתנה ותוסף לתת דחיפה ללימוד המשנה בקרב המוני העם ולמחקרה אצל בני תורה ואנשי מדע.

אברהם גולדברג

על פי שלפעמים נראה כי שיבוש זה כבר גשטרש בפי העם, כמו בצירוף של „רבונו של עולם“ בזמן שהנכון הוא „רבונו של העולם“, הרי לא ייתכן לקיים שיבוש זה המקשה על עצם קריאת לשון המשנה והמתנגד לצורה של כל כתבי היד החשובים. ואין להעני, כמובן, להוסיף ה"א בנוסח המשנה במקום שאיננה. ניתוח ה"ש"ל מתנגד, דרך אגב, גם ללשון המקרא (שלשלמה, שה"ש ג, ז; בשלמי, יונה א, ז); אלא שאין למצוא דוגמאות רבות במקרא ששם כמעט שאין קיים השימוש של „ש“ במקום „אשר“. המדפיסים שנמשכו אחרי ההגייה אצל האשכנזים שלא השמיעו את הדגש (יחד עם שכחה במקצת של מושג הידוע בגלל השפעת הארמית של התלמוד הבבלי) ונתקו את ה"ש"ל" מן התיבה הבאה אחריה, רק קלקלו.

אמנם יש טוענים נגד מר ילון, שהוא בא לכפות דרך זו של כתיב על לשוננו של היום. אבל אלה לא הבינו אותו לגבון. מר ילון לא בא אלא להחזיר את הצורה של לשון המשנה לישנה, ואומר הוא בסיורש כי אין לכתוב היום אלא „של“ בנפרד אבל בה"א הידיעה במלה שלאחריה בכל מקום שהמדובר בידוע. וגם אינו קובע שיש להעדיף „נתכחך“ על „נתכוין“ בשימוש של לשוננו היום. וישנן עוד צורות המוזרות בעין הקורא של היום, כמו „צונין“, צורה הנמצאת בכה"י וד"ה, במקום „צונן“ (שבת פ"ג, ד) שבדפוסים, ומר ילון מקיים אותה, בהיותה הצורה הישנה של „צונינים“, וכן „מאיליהן“ במקום „מאליהן“ (שם פכ"ה, א), כמו הכתיב מאיליהן בכה"י וכמו הקריאה אצל ספרדים ותימנים. ובצדק, שהרי אין להקל בקריאות אלו לשם נוחיות הלומד.

לכל עדה ועדה יש מסורות מיוחדות בקריאת לשון המשנה, מקצתן נכונות ומקצתן משובשות. לפי אילו כלים הלק מר ילון בקבעו קריאה של עדה זו או אחרת כיסוד לניקוד המשנה? כמובן, אין לימר בדברים אלו „הלך לפי הרוב“. הוא מוצא שישנם „סוגי מלים שלבשו אצל אחת העדות לבוש ספציפי“, ואם תפשיטם לבוש זה יתגלו לעיניך פניהם העצמיים“. ואם אפשר לצרף לזה את הניקודים של כתבי יד ישנים של המשנה, של הפיוט, סים המנוקדים שנמצאו בגניזה, ושל עוד מקורות דומים, הרי יש כבר יסוד חזק לקביעת הניקוד הנכון. מר ילון מוכיח שהרבה מלים הגויות גם אצל האשכנזים ב"א במקום ב"ו, בזמן שאין זה אלא שריד מנטא ספרדי, כמו יד, דם, והוא מנקד מלים אלו בקמץ. אותו הדבר בכל המלים במשקל פעל. וכן להפוך ישנן הרבה מלים סגוליות או במשקל פעל שהתימנים קוראים במשקל פעל, כגון

של החוברת „דבר השמיטה“ מאת משה צבי נריה, שיצאה אף היא בהוצאת הארגון הנ"ל ואולה זה מכבר מן השוק.

1396 שצ'רנסקי, מאיר [M. Szczeranski], מלקט. ספר אורך ימים; שו"ת לביור הלכה באיסור הע' ברת מת מעיר שיש בה קברות לעיר אחרת... (תל-אביב), „חברה קדישא גחש"א" לתל-אביבו והמחוז, (דפוס לוריא), תשי"ח, 89, [2] ע' 8°. אוסף של י"ז שו"ת מאת המלקט וגדולי התורה בישראל.

מדע הדת, פילוסופיה יהודית

1397 אביעד <וולפסברג>, ישעיהו, הרה"ו-רים בפילוסופיה של ההיסטוריה. ירושלים, מוסד הרב קוק, (דפוס יהודה), תשי"ח, 233 ע' 8°.

המחבר לא התימר לכתוב ספר שיטתי מנקודת מבטה של מחשבת היהדות על הפילוסופיה של ההיסטוריה, אשר בבעיותיה דגל גדולי ישראל רק לעתים רחוקות. אף בפילוסופיה היהודית של ימריהונים הוא לא באה על סיפוקה, מפני שבפילוסופיה הכללית של אותה התקופה לא עמדה ההיסטוריה במרכז ההתענינות. המחבר יוצא איפוא מבעיות אשר הפילוסופיה הכללית כוונת החוש נזקקה להן, עובר משם לדיון ביחס בין הדת ובין ההיסטוריה, ודן אח"כ בבעיות המיוחדות להיסטוריוסופיה של היהדות. מידת הקשר בין הפוסקים אינה אחידה, ולי עתים אין לפנינו אלא מסות שכל אחת מהן עומדת כמעט ברשות עצמה. בפרק „מקום ההיסטוריה במסגרת המדינית“ סוקר המחבר את הדעות השונות בשאלה זו מתוך זיקה מיוחדת לתורת הויטליזם של דריש ושל פורטמן. משם הוא מגיע לידיו דיון ב„סיבתיות בהיסטוריה“ ובמקומה של האישיות בה, ומתפלמט עם תפיסת העל-אנוש מתוך חיות זמננו. מתוך אמונתו הוא מגיע לידיו תפיסה סליאולוגית של ההיסטוריה („המבטא החיובית“). אמנם הוא דן בכבוד ראש בתופעות „הטראגיות שבהיסטוריה“, בצער הסובלים ובחלקו של החטא והאסון בהתרחשות, אך אין הם לשיטתו המלה האחרונה, שהרי במערכת עולם בעל ערכים מוחלטים, המתנהג לפי חכמת מתוכננת, אין מקום לתפיסה טראגית מוחלטת.

פרקים נוספים דנים על הגבורה והמוסר בהיסטוריה. בפרק „דת והיסטוריה“ מודגשת חשיבותו המרכזית של הרעיון המשיחי. גם באמונת היחיד יש מקום להערכה היסטורית — וזאת בנגוד להשקפות דתיות בעלות אינדיבידואליזם קיצוני. „כשלונותיה של הנצרות“ נגרמו, לד-

1389 נסים בן ראובן גירונדלי. ספר חידושי הר"ן על מסכת... חיברו... רבינו נסים ב"ר ראובן... [אג], ירושלים, (דפוס התחיה), תשי"ח, 8°.

התחן: [א]: סנהדרין, 170 ע' — [ב]: חולין, 109 ע' — [ג]: נדה, 78 ע'.

1390 פישמשתין, חיים. ספר מגדליים; עירי, נים, באורים והערות יקרות בדף היומי... חלק ג': בבא קמא... [עז] הוריות, גבעתיים; (תל-אביב), דפוס „המרי כוז“, תשי"ח, [3] 160 ע' 2°.

מקדום יצא ח"א: ברכות עד שקלים. תשי"ג, [4] 152 ע'; ח"ב: ראש השנה עד חגיגה, וחולין, תשס"ו, [4] 44 ע'.

1391 פריז, אריה ליב. ספר ברכת אריאל על הרמב"ם... מאתי ארי ליב בלאאמור הר"ר דב בר פריז... חלק [א]: הלכות קדוש החודש והלכות שגגות, בתוספת ענינים מה' פסולי המוקדשין ומצורף קונטרס הלכות כלאים. (בגירבוק), המחבר; ירושלים, (דפוס התחיה), תשי"ז, 16 ע', [5] 52 דף.

1392 קסובסקי, חיים יהושע (Chayim Yeho-shua Kasovsky). אוצר לשון המשנה; ספר המתאמות — קונקורדנציה לששה סדרי משנה... חברו חיים יהושע קאסובסקי. מהדורה מתוקנת ע"י המחבר וע"י בנו משה. כרך ג': אותיות כ"ע. ירושלים, „מסדה“ (רמת-גן), דפוס מסדה, תשי"ס, [4] 911-1438 ע' 4°.

עם שער נוסף ברומית. הקודמים ק"ס ל"ב 76 (שם) גט ציון, 485.

1393 קרסיק, דב בר. ספר שער קריאת התורה עפ"י הגר"א ד"ל ופוסקים אחרים. מאת הרה"ג ר' דוב קראסיק... תל-אביב, א. לאנדא, חש"מ, תשס"ו, [1] 29, [1] ע' 8°.

1394 שטרנבוך, משה (M. Sternbuch). ספר מועדים וזמנים... חידושים וביאורים, הארות והערות, ביורוי וחידושי הלכות בכל עניני מועדי וזמני השנה... מאת רבינו... משה שטרנבוך. חלק א' ירושלים, ישיבת המתמידים, תשי"ח, [7] 296, [2] ע' 8°.

בשכפול.

1395 שמיטה; מקורות, הלכות וטעמים. (ירושלים), „אמנה“, חש"מ, תשי"ס, 62, [1] ע' 8°.

החוברת פורסמה לצרכי הוראה בארגון „בני-עקיבא“ ונערכה ע"י צוראל אדמנית. הוא באה למלא את מקומה

לים, (דפוס „ספרא“), תשי״ט 150 ע׳. 8°. מהר״ קר
דמח : פיעטרקוב, תר״ע.

לקט דברי ר' שמחה בונם ודברים עליו, כפי שנמסרו
בפי תלמידיו.

גרשטנקורן, יצחק. ספר נעים ומירות ישראל. עיין
לעיל מס' 1360.

1401 [יוסטמן], פנחס מנחם אלעזר. ספר ש פ ת
צ ד י ק... הבאנו מחדש לדפוס... שמעון אלתר ואברהם
מרדכי רוטבלט... יהודה ארי' ליב היינה, חלק ב :
(שמות). ירושלים, (דפוס „העבריי“), תשי״ט 180 ע׳. 8°.
הקודם : ק״ס ל״ב 121, שם גם הערה על המחבר.

1402 ישראל בן אליעזר (בעש״ט). ספר כתר
ש ש ם ט ם... והם כל דברי קדשו של... מוהר״ד ישראל
בעש״ט... וגם העתקתי... דברי קדשו... הנמצאים בספ'
רי קודש של הרב... יעקב יוסף אב״ד דק״ק פולאני. כל
זה לקטתי... אהרן במו' צ״ה הכהן מק״ק אפטא...
חלק א״ב. בני ברק, (דפוס „סלאוויטא“, הרב הרשקוביץ),
תשי״ז 87 ע׳. 8°. נדפס מקודם וולקוא תקנ״ד תקנ״ה ועוד
פעמים רבות.

1403 ליפר, יצחק. ספר תפארת מהר״ם...
תולדות רבינו מאיר מפרעמישלאן, וגם ח״ת והדרכות
ישראל בעניני עבודת ה' ומוסרים... ושיחות קדושות
וסיפורים נפלאים, אשר לקטתי מפי סופרים וספרים...
אני נכדו יצחק לייפער... וכעת נדפס מחדש... ירושלים,
צ. מאשקאוויטש, חש״מ, תשי״ח. 64 ע׳. 8°. נדפס
מקודם : גראסווארדיין תש״ד.

1404 שצ׳רנאסקי, מאיר [M Szczaranski]. אילן
ה ״ ב ע ל ש ם ט ם ״ ; כולל השתלשלות האדמו״רים
מהבעש״ט עד ימינו לפי מקומותיהם והתיחסותם. מהדורה
שלישית. תל־אביב, ״בית יעקב״, חש״מ, תשי״ט. [1] דף.
י״ל בשתי הוצאות : אחת, 70 : 70, עם רשימת האדמו״
ריים ; ואחת, 30 : 35, בלי רשימה זו.

1405 תנ״ך. תהלים. ספר תהלים עם פירושו...
ד מ ש ק א ל י ע ז ר, אשר השאיר אחרי... מרן אליעזר
ה א ג ע ר אב״ד ור״מ דק״ק וויזניץ... (בני ברק, ישיבת
וויזניץ) בסיוע מעין החכמה ; (ירושלים, דפוס התחיה),
תשי״ח. [16], 556 ע׳. 8°. עם הפנים ועם „מצות
דור״. קודם שער מקוצר.

תפלה, דרשות, מוסר

1406 אלדד, ישראל [Israel Eldad]. הגיו־

עת המחבר, על ידי כך שתחילתה היתה נעוצה בתפיסה
אפוקליפטית ובלתי־היסטורית, שאינה מסוגלת להסדיר
את עניני העולם הזה. בפרק הבא „ההיסטוריוסופיה שבמ״
קורות היהדות״ מעלה המחבר את השקפות המקרא, חז״ל
וספרות המחשבה על מהות ההיסטוריה. בפרק „מקומו
של ישראל בתהליכי ההיסטוריה״ הוא טוען, ש״גורל
ישראל מלחה את הליכות העולם, שיש קשר פנימי הדוק
בין התהליכים החשובים בהיסטוריה לבין גורל עמנו״.
משום כך צריכה ההיסטוריוסופיה רציפה ושיטתית להזקק
לא רק לנקודות שיא מועטות בהיסטוריה (לתחלתה של
ההיסטוריה ולאחרית המימים בעיקר), כפי שעשתה זאת
הספרות היהודית הקלסית. צריכה היא לתת משמעות גם
לתחנות הביניים : הגלות והיצאה ממנה, היא הגאולה.
בפרק האחרון : „משמעותה המיטאפיזית של ההיסטו־
ריה״ מסכם המחבר את ההוריה. מאחוריהם עומדת שאי־
פתו להגיע מעבר להיסטוריוגרפיה האמפירית של תולדות
ישראל לעמדת a priori, לעמדה פילוסופית, אשר בלע־
דיה אין אפשרות לכתוב היסטוריה בכלל ותולדות ישראל
בפרט.

1398 דברי עיון מוקדשים למרדכי מרטין בובר,
במלאת לו שמונים שנה. ירושלים, הוצאת ספרים ע״ש
י״ל מאגנס, האוניברסיטה העברית, תשי״ח. 124, [2] ע׳,
פורטרט. 8°. עם תמצית ושער נוסף באנגלית :
Contemplations, dedicated to Mor-
dehai Martin Buber...

התכן : ש.ה. ברגמן ; בובר והממסיקה. ע.א. סימון ;
מרטין בובר ואמונת ישראל. נ. רוטשטרייך ; יסודות מחי-
שבתו הדיאלוגית של בובר. ו. קאופמן ; טירתו של היי־
גר. י. פליישמן ; בעיית האוניברסיטיות בחקר ההיסטוריה
הישראלית.

קבלה וחסידות

1399 אדרא. ספר הדרת זקנים ; אדרא רבא
ואדרא זוטא, באותיות גדולות ומנוקדות... ירושלים, צ.
מנצור, חש״מ, תשי״ח. 138, 86 ע׳. 8°.

1400 ברגר, ישראל בן יצחק שמחה. ספר ש מ ״
ח ת י ש ר א ל, מכ״ק... מו״ה ש מ ח ה בונם מפרשיסחא.
ובו שלשה ספרים נפתחים : אור שמחה כולל ממדרגת
קדושתו... מאמרי שמחה כולל שיחות קדושים... ;
תורת שמחה כולל הרבה חידושי תורה... נקבצו מפי
סוטרם וסוטרם... [מאת] ישראל בהרב מו״ה יצחק שמחה
(בערגער)... מופיע במהדורה חדשה מתוקנת... ירוש׳

מנרדכין ליפסון, תלאביב, "דורות", חש"מ, (1956).
432 ע' 8°.

עיבור אחר, בידי אליעזר שטיינמן: ק"ס ל"ג 146; מור
נוגרפה על המגיד, מאת ה.א. גלאס: שם, 329. והשוה
גם ק"ס כ"ט 187.

1413 תפלות. סדר ברכות... עם הרגום אנגלי
Grace and blessings for various occasions.
"Sinai", Tel-Aviv, [תשי"ח], [1], 80 ע', תמונות. 8°.

1414 תקונים. ספר קריאי מועד... אשר נזהר
גים לקראו כל קהלות ישראל, הכולל סדר שביעי של פסח,
תקון ליל שבועות, תקון ליל הושענא רבא ותקון שבועה
באדר... העורך והמוציא לאור צאלח ב"ר יעקב מנצור.
[א"ב]. ירושלים, (דפוס ורדי), תשי"ח. 86, 190, 178;
134, 84, 282 ע' 8°. דפוס סטראוסיפי.

היסטוריה, ביוגרפיה, זכרונות

ראה גם לעיל במדור "קבצים" ולהלן במדור
"ציגות וכו'".

1415 אורן, מרדכי (Mordecai Oren). רשי-
מות אסיר פראג. מרחביה, ספרית סועלים, (דפוס
השומר הצעיר, 1958), 369, [1] ע' 8°.

"הפרקים שבספר אינם בבחינת יומן שנכתב בתקופת
התרחשויות של העלייה המסופרת בדפיו... כתבתי את
הספר, בהיותי אדם חופשי בישראל, מתוך הזכרון". (מהר
הקדמה). רשימת הזכרונות מפורטת בעיקר בפרשת חקירת
המחבר, שהיתה מלווה עיניים חמורים, ובפרשת סחיטת
"וידוי" מפיו. — באותה שנה יצאה כבר הדפסה שנייה.
(הדפוס החדש, ת"א).

1416 ארלוזורוב, חיים. מבחר כתבים ופרקי
חיים. ירושלים, הספריה הציגנית על ידי הנהלת ההסתדר
רות הציגנית וספריית עיגות בהוצאה עם עובד, תל אביב;
(תל אביב, דפוס "עופר", תשי"ח), 56, 344 ע', תמונות. 8°.

"פרקי החיים" שבחלק הראשון של הספר הם זכרונות
אישיים והערות כתובים ע"י שתי אחיותיו — דורה רוי
זוליו ועליזה שטיינברג — (על ילדותו), ירדו רוברס
שטרנא (על נעוריו), אשתו סימה (על עשר שנות חייהם
המשותפים) ומשה שרת, עוזרו בנהול המחלקה המדינית
של הסוכנות. החלק השני כולל ממאמרי ומנאומיו וכן
שלושה מחקרים (פטר קרופוטקין; לתולדות תורת המע-
דות; ניו יורק וירושלים, הון ביהדות אמריקה). ע'
336-267: מבחר מכתבים לבני משפחתו ולאישים שונים.

נות מקרא. ירושלים, סולם; (תלאביב, דפוס ורדי),
תשי"ט (1958), 303, [1] ע' 8°.

"הבינוניות" אלה ראשיתם בהוצאות שניתנו במחנה
המעצר בלטרון... בימי מלחמת המחתרת בבריטים...
המשכם מעל דפי, סולם למחשבת מלכות ישראל... זהו
נסיון לנסח את שלמות התפישה המקראית... לבני בעיות
היסוד, אלוהים, אדם, עם, ארץ". (מההקדמה).

1407 ברגמן, דוד, מלקט. הגדת העצמאות;
עצרת הנער הדתי, יום העצמאות תשי"ח... ירושלים,
המשמרת הצעירה של המפלגה הדתית-לאומית, (דפוס
"העברי"). [תשי"ח], 12 ע' 8°. לקט מתפלות, דברי
חז"ל ודברי הרב קוק.

1408 חוגים להתחדשות החיים הדתיים. [תפלות
שונות לשבת, מועדים והזדמנויות] (תלאביב), [תשי"ח].
8°. בשכפול. דפים בודדים בתוך חיק.

1409 כהן, ישראל מאיר בן אריה זאב. קונטרס
זכור למרים; בו יבואר... כמה להנצל מאיסור
לשה"ר... וקונטרס ליקוטי אמרים בענינים שונים. חובר
מאת... מוהר"ר ישראל מאיר הכהן... וכעת יוצא לאור
מוגה ומתוקן. והוספו מכתב מכת"ק... ירושלים, "המ-
אור", (דפוס "ספרא"), תשי"ח, 112 ע' 8°. יצא מקודם
פיעטרקוב, תרפ"ה.

1410 [מנשה, מנחם]. שער אהבת חיים; בי-
אורים... על חמשה חומשי תורה וקצת מהגביאים עם
משלים וגמשים... וגם מוסרים ומעשיות... על כל
פרשה ופרשה... כל זה קבצתי ולקטתי מהספר... חפץ
חיים וכן משאר ספרי מוסר... גם דינים של כל השנה
כמנהג ק"ק ספרדים... ירושלים, חברת "אהבת חיים",
(דפוס חורב), תש"ז, [4], 4, 579, 11 ע' 8°.

האוסף הוא פרי דרשות בפרשת השבוע שדרש המחבר,
מגיד מישרים מאיזמיר, בשני בתי כנסת בירושלים. בדב-
ריו שבץ הרבה מאמרים מן הספרות האשכנזית (מוסר
ותכונות).

1411 (קניבסקי, יעקב). ספר חיים עולם; לקוטי
אמרים... אור לישרים, יאיר נתיבות, לחוק הלבבות
לאמונה שלמה... מלוטס מהרבה ספרים הקדושים, רא-
שונים ואחרונים, בתוספת... מהרב המחבר, חלק א. בני
ברק; (נבנתיים, דפוס "קולמוס"), תשי"ז, [3], 50 ע' 8°.

1412 קרנץ, יעקב. אמשול לך משל; משלי
המגיד מזובנא [וי' יעקב קרנץ]. ערוכים וסדורים בידי

1421 הגאון הרוגאצ'ובי ותלמודו; הערכה ודוגמאות מתורתו. ירושלים, מכון "תורה שלמה", (דפוס "ספרא"), תשי"ח. ע' 64, פורטרטים, פקסימיל. 8.
מכיל: חיים ספיר: רבינו יוסף רובין (תורגם מספרו... דער לעבעדיקער ש"ס, קאונס תרצ"ו); משה שלמה כשר: תלמודו (תשעה מאמרים שנדפסו מקודם ב"הארץ"), עיין גם לעיל מס' 1375.

1422 גוטמן, יהושע (Jehoshua Gutman). הספרות היהודית-ההלגיסטית: היהדות וה' הלניות לפני תקופת החשמונאים. ירושלים, מוסד ביאליק, (דפוס ר.ת. הכהן), תשי"ח. ע' 286, לוחות-תמונות. 8.

הספרות היהודית-ההלגיסטית אינה בגדר ספרות יוגית, שנכתבה ע"י אנשים ממוצא יהודי, כי אם ספרות יהודית בלשון היוגית. זוהי בעיקרה ספרות שבמרכזה עומדת היהדות, בעיותיה ותולדותיה, ולא ספרות שהבשילה יצירות על נושאים האפניניים לספרות היוגית. בין שעיקרה של ספרות זו בא לספק צרכיה הפנימיים של החברה היהודית, ובין שבחלקה נתכונה כלפי חוץ במגמה אפולורגית, יש לראות בה ספרות פולמוס אף בגלוייה המתוגנים. תופעותיה השונות של ספרות זו זכו לתקירות שונות במשך הדורות. מהן שנשפלו לבעיה פרטית זו או אחרת, ומהן שבאו לסכם את החומר לפי מחכתו של Handbuch. גוטמן הציב לעצמו בספר זה מטרה אחרת. כחצו להרצות את תולדות התפתחותה של הספרות מתוך תשומת לב מיוחדת לצדדיה האידיאיים ועל רקע הזרמים הדתיים-רוחניים של דורות ההלניסמוס. הוא גם אינו מבביל את עצמו בדיון בספרות היהודית-ההלגיסטית במובנה המצומצם, כלומר באותם חבורים, שנכתבו מלכתחילה יוגית, כי אם מכליל במושג הספרות היהודית ההלגיסטית למעשה את כל ספרות ישראל בתקופה ההלגיסטית-רומית להוציא את ספרות ההלכה והאגדה (ראה עמ' 10). הוא מצרף לנושא גם את תאור ההשקפות של הסופרים היוגיים על היהודים והיהדות, כפי שהן מתגלות בקטעי הספרות היוגית שהגיעו לידינו.

הכרך שלפנינו, שאינו אלא חלק ראשון מחיבור כולל, מחולק לשלושה מדורים. הראשון דן במבוכה הרוחנית בראשית התקופה, השני מברר את דעותיהם של ראשוני הסופרים ההלגיסטיים על היהודים והיהדות, והשלישי מברר את תחלתה של הספרות היהודית ההלגיסטית. שני המדורים הראשונים הם שנותנים לנו את הרקע והאווירה הרוחנית, שבהם צמחה הספרות היהודית ההלגיסטית.

1417 ביגרט, חיים; חיים הלל בן-ששון [Haim Ben-Sasson; Haim Hillel Ben-Sasson]. מקורות לתולדות היהודים בימי הביניים. לוקסו ע"י ת. ביגארט — ח.ה. בן-ששון. מהדורה שניה, ירושלים, האוניברסיטה העברית, הפקולטה למדעי הרוח, לימודי יסוד, (מפעל השכפול), תשי"ט 1958. ע' 227. 8. בשכפול. מהד' א: לעיל ע' 151.

1418 בלזן, (תלאביב), ארגון שארית הפליטה מה איזור הבריטי, ישראל, (דפוס ישראל, 1958). ע' 191, תמונות, מפות, פקסימילים. 8.
המקור היידי והתרגום האנגלי: ק"ס ל"ג 149, שם גם תאור.

1419 במברגר, שמחה. זכר י"ד, והוא תולדות רבנו הגדול יצחק דוב הלוי במברגר... ממני הצעיר נכדו שמחה במברגר. קרית מוצקין, תשא ט"ב = תשי"ח. ע' 8.

1420 בן ששון, חיים הלל [Haim Hillel Ben-Sasson]. פרקים בתולדות היהודים בימי הביניים. תל אביב, עם עובד, (דפוס אחדות), תשי"ח. ע' 321, לוחות-תמונות. 8.

עבור והרחבה של הרצאות בלימודי-יסוד באוניברסיטה העברית, שיצאו מקודם בשכפול בשם "ראשי פרקים בתולדות ישראל בימי הביניים" (ק"ס ל"א 308). אין הספר נותן הרצאת המאורעות בסדר כרונולוגי, אלא הוא מרכז את החומר מסביב לבעיות ולתופעות העיקריות של התקופה (1660-632). הנושאים העיקריים הם: תפוצת ישראל בימי הביניים, שורשי יחסן של הדתות והמלכויות לישראל, כלכלתם של היהודים בימי הביניים, ההנהגה העצמית של היהודים ומעשיה, החוגים החברתיים ביהדות ימי הביניים, הקראות, קידוש השם, חסידות אשכנז, היצירה הרוחנית והחברתית ולבטיה ביהדות ספרד, הויכוח חים, תחושת הגלות, העליות לארץ-ישראל והקשר אליה, התנועות המשיחיות ושלחי ימיהן-ביניים. התקופה מתוארת כזמן לא רק של סבל פסיבי, של צרות ושל חיבור ספרים אלא של "רצון-קיום לוחם והכשרה מדינית במוסדות, בתקנות, במחשבה משפטית — בשיעור שאינו נופל ממה שהושקע בשטח זה במדינות הגדולות של המזרח התיכון" (ע' 10). בכמה ענינים מתקן הספר דעות מקובלות על סמך ממצאי המחקר החדש, כגון בפרק על הקראים. ראוי לציין את 20 התמונות, שהן ברובן פקסימילים מתוך כ"י עבריים של התקופה.

היקאטאיוס הוא למעשה היחיד בין הסופרים הנ"ל, שהשאיר לנו תאור מפורט של הדת והחברה היהודית. דבריו אלה נשתמרו לנו בספר הארבעים של דיודורוס וב"נגד אפיון" ליוסף בן מתתיהו, אשר לדברים שאצל דורו, דורס, האותנטיות שלהם מובטחת, ואילו על הדברים ב"נגד אפיון" נחלקו הדעות. נמוקים רציניים לטובת האוטנטיות שלהם השמיע האנס (יוחנן) לוי³ ואפשר לחזקם כעת גם ע"י אחת המסבעות, שנתגלו בחפירות בית צור⁴. כאבן נגף לאוטנטיות שלהם משמשים עדיין הדברים ב"נגד אפיון" ב' 43, ששם מובאת מפי היקאטאיוס ידיעה על מסירת השומרון ליהודים בידי אלכסנדר. זה כמובן לא יתכן. אך יש להעיר בקשר לכך, שאף פסיקה זו, המנותקת ממילא מגוף ההרצאה של היקאטאיוס, בספר א' של "נגד אפיון", אפשר שהיא מגלמת בתוכה זכר לשפורי גבולות. הללו חלו בימי אלכסנדר אולי באזור עמאוס או בית חורון⁵ וקדמו לספוח הסופי של מחוז לוד ושטחי השומרון בימי יונתן החשמונאי.

גוטמן מצטרף ללא הסוס אל המחזיקים באוטנטיות של הקטעים ב"נגד אפיון". בהתאם לכך מתאר הוא את היקאטאיוס כהוגה דעות הרווח הערצה למערכת החיים הדתית היהודיים. פה ושם מגלה הוא בהיקאטאיוס השפעה של רעיונות אפלטוניים. בכסוס הוא מדגיש, שבהשקפותיו על משה כמדינאי הושפע היקאטאיוס מאפלטון, אבל בת"אור המשטר נזקק הוא לידיעות, שקבל מהיהודים.

אשר לדברי תיאופראסטוס על היהודים מכיר גוטמן בחשיבות הערותיו של ברנאס, שקבע נקודות מצב בין עבודת הקרבנות היהודית ובין דברי תיאופראסטוס בנידון זה, והוא מוסיף גם כמה פרטים לדברי קודמו, אך העיקר בעיניו הוא, שתאור היהודים אצל הפילוסוף נובע מהשקפת עולמו שלו ושל בני דורו ושתאורו מוצא לו הקבלות בכתביו האחרונים של אפלטון וב"אפינומס".

קליארכוס איש סולוי שבקפריסין היה מבני האסכולה הפריפטטית והוא עצמו היה פוזל לעבר האקדמיה. איתרע מזלו ורוב הקטעים, שהגיעו ממנו נשתמרו לנו ב"דיפנור" סופיסטים" לאתניאוס. הקטע הנוגע ליהודים כלול היה בדילוג שלו "על השינה" ונשתמר ב"נגד אפיון". קליארכוס שם דברים בפי אריסטו בכבודו ובעצמו על פנישה עם יהודי באסיה הקטנה, ואריסטו אומר, שיהודי זה היה

גוטמן רואה את עיקר ערכן של התמורות הקשורות בתקופה ההלניסטית לא במהפכה המדינית, כי אם בשנוי יים שהתחוללו בחיי התרבות והחברה. הוא מדגיש, שה' סכויים החדשים, שנתגלו בתחום חיי החברה, והמגע של היונים עם צורות חיים מגובשות של תרבויות קדומות עוררו תהת אצל אנשי הרוח, שאפשר יהיה להגשים את האידיאלים, שרחפו לעיני רוחם של הוגי הדעות הירניים. כמה סופרים מבני הדור נסו למצוא סיוע להתלכד טויותיהם בתרבויותיהן של הארצות החדשות. אחת מהן היתה תרבות ישראל. גוטמן מסביר את ההתפתחות, שחלה בעולם המחשבה הדתית היונית אצל קודמיו של אפלטון ואצל אפלטון עצמו ומציין, שהתערעוריה של הדת המיתורלוגית הישנה ותפושי הדרך ליצירת דת, שיעודה בהכרת החוקים הנצחיים וההרמוניה של הכחות השמימיים, הם המוטיבים החדשים בפרק הזמן. שקדם לתקופה ההלניסטית. דיוגנו של גוטמן במבוכה הדתית, המדינית והאמנורית פורש לפנינו את הרקע למדור השני והמפורט יותר, שענינו ביחסם של הסופרים ההלניסטיים הקדומים ליהודים. מן המפורסמות הוא, שנשתמרו לנו דבריהם של ארבעה סופרים מראשית התקופה ההלניסטית המדברים על היהודים. אחד מהם הוא תיאופראסטוס, אבי הבוטיקה ומגדולי התרבות היונית באותם דורות. שלשת האחרים: היקאטאיוס, מגאסתנס וקליארכוס, הם מסוג הבינוניים. הצד השווה שבכולם הוא, שאין בדבריהם כל אבק של שנאת ישראל המאפיינת את הספרות היונית המאוחרת יותר ואת הספרות הרומית בתקופת פריחתה. להיפך בכתבי ארבעתם מופיעים היהודים והיהודים באור חיובי. בפי מגאסתנס נמנים היהודים על הפילוסופים שמחוץ ליוון והם הפילוסופים שאצל הסופרים. אותו רעיון חוזר גם אצל קליארכוס. אף בעיני תיאופראסטוס היהודים הם גזע פילוסופי, ובם תאור היהודים אצל היקאטאיוס יש בו מסימני המשטר האייריאלי. ורגר יגר נסה גם לקבוע כרונולוגיה יחסית לבני דבריהם של סופרים אלה¹ ולגלות קשר של תלות ישירה בין היקאטאיוס ותיאופראסטוס מזה ובין מגאסתנס וקליארכוס מזה. אך לי נדמה, שיש בשיטתו משום הפרזה בשמוש בקטעים בודדים, שנשתמרו רק במקרה, ויש בה משום התעלמות מחומר נוסף, שהיה קיים אך לא הגיע לידינו².

3 ראה H. Lewy, ZNTW 31 (1932), p. 117 sqq.
4 ראה Sellers, The Citadel of Beth Zur 1933, p. 73; Albright, BASOR 53 (1934), p. 22.
5 ראה גם Alt, Kleine Schriften 2, p. 348.

1 ראה W. Jaeger, Journal of Religion 18 (1938), p. 127 sqq.
2 ראה Regenbogen, Pauly-Wissowa, Supplementband 7, p. 1515 sq.

אם נקבל את התעודה כאותנטית, נראה לי לקבוע מסביב לשנת 270 כשאירוס הגיע לשיא עצמתו. הכהן הגדול חוניו שבתעודה מתאים להיות חוניו השני ולא חוניו הראשון, כפי שנוטים לקבל רוב החכמים המדברים על קיום קשרים קדומים בין ספרטה ליהודים¹¹. בקשר להוצרותן של המסורות על היחסים שבין ספרטה ויהודה כדאי היה להצביע גם על דבריו של סטיפאנוס הביזנטי בערך „יהודה“¹².

ספק מסוים יש לי ביחס לתאריך 139 כשנה, שבה ניתנה אגרת החסות לשליחי שמעון, שאותו מקבל גם גוטמן יחד עם רוב החוקרים (עמ' 110)¹³. לפי חשמונאים א' טו, טו שלח את האגרת הקונסול לוקיוס. ברור כעת שה- praenomen של קלפוניוס פיסוס, שאותו זיהו עם הקוני סול שולח האגרת, היה גניאוס ולא לוקיוס¹⁴. על כן קיימות שתי אפשרויות: (א) המושג „היפּטוּס“ אינו כאן תרגום לקונסול כנהוג ביוגית, מה שנראה לי קשה; (ב) יש להעתיק את התעודה לשנה אחרת, נגזר לשנת 142, שבה שמש לוקיוס קיקליוס מטלוס קונסול.

בדיון על תרגום התורה ליונית פותח המחבר את החלק החשוב ביותר של הספר, את הסקר על תחילתה של הספרות היהודית-הלניסטית, וכאן שופעת הרצאתו חדושים מרובים. בענין התרגום עצמו מביע גוטמן דעה, שהיא מנוגדת להשקפותיהם של רוב החכמים בני סמכא במקצו¹⁵. הללו נוטים לדעה, שהיהודים עצמם נזקקו לתרגום, מכיון שהיוגית הפכה ללשון דבורם, וצרכיהם הם שהזיקו את התרגום הידוע כתרגום השבעים. לעומת חכמים אלה מביע גוטמן את ההשקפה, שהיוגה וההת-

יוני ולא רק לפי לשונה, אלא גם בנפשו. בדיון דוחה כאן גוטמן את דעתם של חכמים, שיש קשר בין קטע זה ובין קטע אחר מהדילוג „על השינה“, המובא אצל פרוקלוס ושאף שם מדובר באותו יהודי.

גוטמן אינו מחוץ במפורש את דעתו, אם נתקיימה באמת פגישה מעין זו בין אריסטו ובין יהודי. הוא מסתפק בציון העובדה, שהדברים, שקליארכוס שם בפי אריסטו הולמים את השקפת עולמו של הפילוסוף. לי נדמה, שדברי קליארכוס על היהודי באים ללמד רק על השקפת קליארכוס ושאינו כל נתונים, שיאשרו לנו את עצם פגישתו של אריסטו עם היהודי. נכון, שאריסטו שהה בשנות הארבעים של המאה הרביעית באסיה הקטנה¹⁶. אך מצד שני אין להתחייב לידיעה מסוג זה בדילוג כאל מסורת היסטורית¹⁷. בודאי בלתי אפשרי הוא, שאריסטו השמיע דברים מהסוג, שקליארכוס שם בפיו. ענין זה כבר מוכח מהשמוש בבטוי „קלנים“, שנוצר בהשפעת הרושם, שעשה קלאנוס היהודי על החוג של אלכסנדר, וספק אם יכול היה להיות שגור כבר בפיו של אריסטו, שמת (322) זמן קצר לאחר מאורע קלאנוס. בעיני היהודי המיון הראשון הידוע לנו לעת עתה הוא מוסכוס בן מוסכיאן, עבד משוחרר מאורפוס שביון — שקלימו גודע לנו לפני ארבע שנים — שחי במחצית הראשונה של המאה השלישית ושל אלים יוניים נראה לו בחזון לילה¹⁸.

מתוך הדיון על הסופרים ההלניסטיים בא גוטמן דיון ביהוסים שבין ספרטה ליהודה כפי שהם משתקפים בחסמו נאים א', יב, כ"ג. בהתאם לשיטתו רואה גוטמן בתעודה זו תעודה אותנטית ההולמת את הדעות, שהיו רוחות על היהדות באותן שנים ואת המצב הפוליטי בימיו של אריסטו הראשון. יש לקבל את דעתו והרושם כעת, שגם מבחינה פורמלית אין תעודה זו כה תמוהה כפי שנראתה בעיני וילמוביץ למשל או אפילו ביקרמן¹⁹. ברור מתוך הכתבות והמסבקות, שאף מבחינה רשמית התנהג אריסטו שלא כמלכים אחרים, שמלכו בלקדימון²⁰.

6 ראה Jaeger, Aristotle, 1948, p. 105 sqq.

7 ראה גם Wilamowitz, Der Glaube der Hellenen 2, p. 255, n. 2; H. Lewy, Harvard Theological Review 31 (1938), p. 222.

8 הכתבת והפרסמה לראשונה ב־1955 ע"י Mitsos בכתב־עת יוני. אפשר לקרוא גם ב־Journal of Semitic Studies 2 (1957), p. 264.

9 ראה Wilamowitz, Hellenistische Dichtung in der Zeit des Kallimachos 1, p. 43 n. 1; Bickermann, Pauly-Wissowa 27, p. 786.

10 ראה גם Schüller, Journal of Semitic Studies 1 (1956), p. 257 sqq.

11 ראה למשל M. Ginsburg, Classical Philology 29 (1934), p. 119.

12 ראה Steph. Byz. ed. Meineke, p. 334; Momigliano, Prime linee della tradizione mac-cabaica, p. 144.

13 כך גם אצל בפרושו, עמ' 267, ורבים אחרים.

14 ראה קטעי האפיטומה של ליזיוס, שנתפרסמו ב־Oxyrhynchus Papyri 4, No. 668 p. 101 שבו דן Münzer, Klio 24 (1931), p. 333 sqq.

15 Swete, An Introduction to the Old Testament in Greek, 1914, p. 18 sqq; Kahle, The Cairo Geniza, p. 132 sqq; Seeligmann, The Septuaginta Version of Isaiah p. 1. Bickerman, Alexander Marx Jubilee Volume 1950, p. 155 sq.

מתוכה ודאי שיכלו לגלות ענין בתרגום התורה. על כן יש לקבל את דעתו של גוטמן רק בצורתה המתונה, ולהניח שבענין התרגום פעל חוג של יהודים אלכסנדריים, שנהנו כנראה מעדודו של דמטריוס ומתמיכתו של המלך תלמי פילדלפוס.

תרגום התורה ליוונית מהות חוליה ראשונה בשרשרת היצירה היהודית בלשון היוונית. אך כבר במאה השלישית ועוד יותר במאה השנייה קמה שורה של סופרים יהודיים בארצות הגולה ההלניסטית, שהכשירו את הצורות הספרותיות היווניות, שרווחו בזמנם, לנושאים היהודיים. בכמה מהם דן גוטמן כבר בכרך זה. הללו הם: הכרונוגראף דמטריוס, המשוררים האפיים פילון ותיאודוטוס והפילרסוף אריסטובולוס. לצערנו נשתמרו לנו רק קטעים מועטים מאד מיצירתם של ארבעה אלה, ואף זאת בעיקר הודות לאבי הכנסית אוסביוס, שהכלילם בספרו *Praeparatio evangelica*. אוסביוס מצדו השתמש באוסף, שערך סופר יוני מהמאה הראשונה לפני הספירה, אלכסנדר פוליי היסטור. הודות להוצאה המשוכללת של יקובי¹⁶ שיצאה בזמן אחד עם ספרו של גוטמן יכולים אנו לקרוא כעת במדויק אתם הקטעים, שנשתמרו משלושה מתוך ארבעת הסופרים הנ"ל (דמטריוס, פילון, תיאודוטוס).

דמטריוס הוא הראשון בין הסופרים היהודיים ההלניסטיים שידוע לנו בשמו. הוא, שהעביר את הגנוס הכרונוגרפי לתחום היהדות. הוא לא היה סופר מזהיר, אך יש לומר שבחכו, שדרך כתיבתו היא ישרה ופשוטה, ולגנוס הספרותי שהוא פיתח צפוי היה עתיד גדול ביהדות ובנצרות. גוטמן משוה את שיטתו למקורות תלמודיים. הוא חושף גם את שרשי סגנון השאלות ותשובות שלו על רקע התרבות היוונית.

לשני האפיקנים פילון ותיאודוטוס מקדיש גוטמן שנים מהפרקים המצוינים ביותר שבספרו. שום דבר אינו ידוע לנו על אישיותו של פילון האפיקן, והחרושים המופשטים שלו, שאותם נטל אוסביוס מאלכסנדר פוליהיסטור. נמנים על הקטעים המעורפלים ביותר של הספרות העתיקה. המיחבר מסביר יפה את הרקע הספרותי לאפוס של פילון על ירושלים, והפרוש, שהוא מציג לחרושים הקשים, הושקע בו מאמץ פילולוגי רב. לדעת גוטמן יש לחפש דוגמה לסגנונו של פילון לא באפוס האלכסנדרוני, כי אם בהימנו

עיוורת לתרגום התורה שרשיהן נעוצים באותם הזרמים הרוחניים, שהעלו את הדעות הרוחניות בראשית התקופה ההלניסטית על תכונותיו הרוחניות של ישראל, והוא עומד בעיקר על ההתענינות של חוגים בלתי יהודיים בתרגום. מאידך גיסא, יוצא המחבר בתקיפות נגד ההנחה, שמגיעים יהודיים פנימיים הם שנתנו את הרחיפה לתרגום התורה. הוא מקבל גם את הגרעין העיקרי של הספר על דמטריוס מפאלרון והמלך תלמי פילדלפוס כעל יוזמי הראשונים של התרגום. מסורת זו, כידוע, מופיעה לראשונה בדברי הפילוסוף היהודי אריסטובולוס ובספר היהודי הפסבדוני אפיגראפי הידוע כאגרת אריסטיאס. נגד מסורת זו טענו חכמים גדולים מימות סקאליגר והלדי, שהיא אינה תואמת את המציאות ההיסטורית היות והיחסים שבין תלמי פילדלפוס לדמטריוס מפאלרון היו משובשים, וזה האחרון פוטר מתפקיד מנהל הספרייה האלכסנדרונית מיד עם עלייתו של תלמי פילדלפוס לכסא המלוכה. אולם אפשר לחזק את דעתו של גוטמן ע"י הדגשת העובדה, שלמעשה המקור היחיד המוסר על הרעת היחסים בין שני האנשים באותו פרק זמן הוא הרמיפוס¹⁷, שדבריו מובאים ע"י דיוגנס לארטיוס. הרמיפוס זה, שחי בסוף המאה השלישית והמוחזק בדאי ע"י חוקרים שונים, אינו מקור ממדרגה ראשונה ואינו צריך להכריע את הכף נגד אמיתותה של מסורת, שאותה העלה על הכתב אריסטובולוס אולי כבר בשנות השבעים של המאה השנייה לפני הספירה, כלומר זמן קצר לאחר הרמיפוס. אפשר להניח, למשל, שדמטריוס נטל מתפקידיו רק שנים מספר לאחר עלייתו של תלמי פילדלפוס ובינתיים שתפו שניהם פעולה בענין התרגום. זהו באמת פתרון, שאליו נוטה גוטמן עצמו.

מצד שני אפשר לטעון נגד גוטמן, שטשטש במקצת את משקלם של הגורמים מבפנים, שהיה בהם כדי להוליד את התרגום. סו"ס כבר כתבו יהודים ספרים ביוונית במצרים של המאה השלישית (דמטריוס למשל), ושמות פרטיים יווניים שרווחו בין היהודים במצרים מעידים על מדה רבה של יוון בקרב האוכלוסיה היהודית¹⁸, חוגים מסוימים

16 ראה Wehrli, die Schule des Aristoteles 4 fr. 69. (ibid.) סטיין מדבר רק על פעילותו של דמטריוס נגד תלמי פילדלפוס בימיו של תלמי סוטר.
17 כדוגמה להתבוללותם של חוגים יהודיים מסוימים אפשר להביא את דוסימיוס בן דרימילוס, שהגיע אף להמיר דתו וכבר בשנת 222 שמש ככהן גדול של פולחן אלכסנדר באלכסנדריה. על עלייתו בהיררכיה השלטונית אפשר להתעכב כבר החל משנת 240. ראה עליו במאמרו של

A. Fuks, Journal of Juristic Papyrology 7-8, (1953-4), p. 205 sqq.

18 ראה F. Jacoby, Die Fragmente der griechischen Historiker III C, 1958, p. 666 sqq.

נוגים האורפיים ואף בשרידה של שירת ההימנונים בכלל, עד כמה שהיא עוסקת בדתות שהן זרות לאפוס הקלאסי. ומכאן, שלא במקרה בחר פילון בצורה זו של סגנון. הצעה מעניינת יש לו לגוטמן בקשר להשפעתו של ריאנס על היצירה האפית של פילון.

חרוזיו של תיאודוטוס, האפיקן השני של הספרות היוונית ההלניסטית, ניתנים להבנה ביתר קלות. כנושא לאפוס שלו שמשו העיר שכם. עשרות החרוזים, שהגיעו אלינו מאפוס זה, לקוחים מהחלק הן במעשה דינה ובנקמת שמעון ולוי. מכיון שבמרכז היצירה עומדת שכם, עירם של השומרונים בימי בית שני, ועיר זו אף זוכה ביוניית לכנוי "קדושה", נטו חוקרים שונים (פרוידנטהאל, שירר) לראות בתיאודוטוס משורר שומרוני. גוטמן מתנגד לפיסה זו ומחזה את דעתו, שהמחבר היה יהודי. ואכן נדמה, שהנמוקים לטובת "יהדותו" של תיאודוטוס הם מכריעים: (א) שמו של האפוס, כפי שהוא מובא אצל אריסטובולוס, "על היהודים"; (ב) בחרוזים המצויים בדינו מובעת הדרישה, שחושבי שכם, "יתיהדו".

גוטמן מפתח גם את הרעיון, ששירת האפוס של תיאודוטוס היא "שירת הגבורה והנצחון" של מלכות יהודה החשמונאית, ומעלה אף את האפשרות, ששירה זו נתחברה בזמן שבו כבשו החשמונאים את שומרון ואת שכם. בקשר לכך משמע גוטמן כמה הערות מצוינות בנוגע ליחס שבין שירת תיאודוטוס ובין יצירות אחרות של הספרות היהודית העתיקה, כגון צחאת יהודה.

נראה לי, שכדאי להציע הצעה נוספת להסברת אישיותו של תיאודוטוס, שכתב אפוס דווקא על שכם, והיא, שהוא נמנה על אותם חוגים יהודיים, שלא ראו את הנגוד שבין יהודים לשומרונים כהכרחי או כרצוי. כדוגמה נוספת ליצירה ספרותית, שנתחברה בחוגים מעין אלה במצרים התלמית, יכול לשמש ספור יוסף בן טוביה, שהוא המקור, שאותו הגיח יוספוס כיסוד להרצאתו בקדמוניות ספר י"ב ס' 156 ואילך.¹⁹

היצירה הפיוטית האפית ויהיה זה בנוסה ההומרי או לפי מחכת יוגית אחרת, היתה בחינת אפיוורה חולפת

בתולדות התרבות היהודית. לעומת זאת האריכה יותר זמן שיטת העיון והפרשנות, שהכניס אריסטובולוס לתוך היהדות. לא רק גדולי הפילוסופים היהודיים בימי הביניים אריסטובולינים היו, כי אם גם הוגה הדעות הראשון, שקם ליהדות האלכסנדרינית, שתה ממימיו של אריסטו (ראה אוסביוס שם ח, 38). גוטמן מנתח נתוח רציני את רעיונותיו של אריסטובולוס על רקע ההשקפות הפילוסופיות היווניות ומסביר את דרכי פרשנותו. הוא מצייך, שהפרק החשוב ביותר להשקפת עולמו של אריסטובולוס דן באלת ירידת ה' על הר סיני. גוטמן עומד על כך, שהפרש שניתן בידי אריסטובולוס לשמוש בפועלי הירידה ביחס לאלהות שונה מהפרש שהוא נותן לפועלי הגשמה אחרים. אריסטובולוס מדבר על כך, שבאמת היתה ירידה לשם התגלות בהר סיני, שכונתה היתה לגלות לכול את מקור רות דת האמת, וירידה זו באה בצורת גילוי הכתות האלהיים מחוץ לדרך הטבע. התגלות הר סיני היא בעיני אריסטובולוס מאורענס, שתכליתו היתה לאפשר לבני האדם להכיר את האלהות.

נוסף לסופרים היהודים-הלניסטיים במובן המצומצם של המלה נזקק המחבר, בהתאם למסגרת שקבע להרצאתו, גם לתאור יצירתו של בן סירא, הסופר הארץ-ישראלי היחיד, שנכלל בכרך זה. בנגוד לרוב החוקרים, שעסקו בבן סירא, אין גוטמן דן כאן לא בבעיות טכסטואליות ולא בברור תולדות החברה הירושלמית, כפי שהיא משקפת בכתבי בן סירא. מה שהוא מציע לנו בספרו הוא תאור עולמו הרוחני של האיש. כיד בקיאותו הטובה עליו מביא הוא לפסוקי בן סירא הקבלות מהשירה היוונית ומדבריהם של חכמי הסטואה. אך לדעתו הדמיון בין אלה לבין בן סירא אינו אלא חיצוני בלבד, שכן מסקנותיו הדתיות והמוסריות של בן סירא שונות לחלוטין מדרכי הסטואיקנים. בכלל הוא מדגיש, שבן סירא לא הושפע במישרין מהסטואה ושהקבלות בספרו של בן סירא לספרות היוונית הן למעשה אמרות הלקוחות מאוצרה של ספרות החכמה הכללית. וכאן משמע גוטמן דברים מעניינים על "החכמה" אצל בן סירא.

וכן יש למעשה מעט מן המשותף בין בן סירא ובין הספרות היהודית ההלניסטית במובן המצומצם של המלה. בן סירא לא כתב יוגית והלך מחשבתו וצורת יצירתו לא הושפעה מהספרות היוונית. שאלה אחרת היא מתי הופיעו סופרים יהודיים כותבי יוגית באי היהודית. הרבה חוקרים נוטים לראות באפולמוס, ההיסטוריון מהמאה השנייה לפני הספירה, את הסופר היהודי-היווני הראשון שפעל

19 נגד דעתם של Willrich, *Juden und Griechen vor der makkabäischen Erhebung*, p. 99 sqq; Büchler, *Die Tobiaden und die Oniaden*, p. 86 sqq; Holleaux, *Études d'épigraphie et d'histoire grecques* 3, 1942, p. 348. חכמים אלה רואים גם במחבר המקורי של ספור יוסף בן טוביה איש שומרוני.

"מערכות", (בית דפוס צבאי 665, תשי"ח), 300; [301] 572, [4] ע', לוחות-תמונות, מפות בגודל הבטנה, פקטי-מילים. 8°.

תאור של מבצעי הכרחת יהודים שרידי השואה דרך גבולות סגורים אל נמלי ה"העפלה" לארץ-ישראל. "ברי-חה" זו אורגנה ובוצעה על ידי ה"הגנה", התנועות החלוציות בארץ ובגולה והבריגדה היהודית. ספר זה אינו מתיימר להיות ספר תולדות הבריחה. כן אינו משקף מפעלו של יחיד או זכרונותיו. זהו פרי עמלו של חברי שורה ומפקד, שעמל בליקוט ורישום תיאורי מעשים ומבצעים של ציבור חברים". (מההקדמה). בסוף כרך ב' לוח תאריכים וציור מקורות.

1427 ירושלים. האוניברסיטה העברית. מורי האוניברסיטה בעלי פרטי-ישראל, תשי"ב-תשי"ח... יורי שלים, האוניברסיטה העברית, (דפוס גולדברג), [תשי"ח]. [70] ע', פורטרטים. 20: 30.

1428 ירושלים. האוניברסיטה העברית. הפקולטה למדעי הרוח. מדריך ביבליוגרפי לתולדות ישראל בתקופת המקרא. ירושלים, האוניברסיטה העברית, הפקולטה למדעי הרוח, החוג להיסטוריה של עם ישראל, (מפעל השכפול), תשי"ט 1958. 38 ע'. 8°.

מבחר של טורים ומאמרים, רובם מעשרים השנים האחרונות, על עברית ובלועזית. מקום נכבד ניתן לספרות על הרקע ההיסטורי; תולדות המורח הקדום. בשכפול.

1429 הסוכנות היהודית לא"י. מחלקת העליה. (יזכר; לזכר שליחניו יעקב חסן, רפאל בן-גרא הי"ד). ירושלים; (תל-אביב), דפוס טל, תשי"ט 1958. 107, [1] ע', תמונות. 8° = דפי עליה, 34.

על שני שליחי המחלקה, שחטפום המורדים באלגריה (17.11.1958) והרגום. — "דפי עליה" (ר' קיס כ"ו 1) הוא פרסום בלתי-קבוע של מחלקת העליה, הלוש צורות שונות.

1430 סמילנסקי, דוד [David Smeliansky]. עם בני ארצי ועירי; פרשות אישים ופרקי זכרונות... תל-אביב, הוצע הצבורי להוצאת כתביו של דוד סמילנסקי והוצאת "מסדה", (רמת גן, דפוס "מסדה"), תשי"ח.

[3] v, [3] 557, [5] ע', פורטרטים. 8°.

הספר הוא מחזור שני לספר "עם בני דורי" (ק"ס כ"א 18), שהוצא בשנת תש"ב על ידי ידיד המחבר, אחד מותיקי הישוב וממייסדי תל-אביב. יש בו מספר רב של זכרונות על אישים מכין אנשי הרוח, המחנכים, חלוצי

בארץ. 8°.

אך הדברים אינם מחזירים כל צרכם. גוטמן יחזה ודאי את דעתו בענין זה בכרך הבא של חבורו.

כרכה בסני עצמה קובעים התרגומים, שהגיש המחבר לחלק רב מהקטעים, שבהם הוא דן, גם כגופו של הספר וגם כנספח השני והשלישי.

בסכום, גוטמן הגיש לנו ספר בעל רמה גבוהה מבחינת המחקר; ידיעותיו הרבות גם בספרות היוונית גם בתלמוד ובמדרשים סיעו בידו ללבן הרבה מהבעיות הסבוכות. הודות להרצאתו הבהירה יוכל החבור לשמש גם ספר עיון למשכילים, שאינם נמנים על בעלי המקצוע.

מנחם שטרן

1423 דבור'צקי, מ[רק] [Mark Dvorjetski]. אירופה ללא ילדים; תכניות הנאצים להרס ביר לוגי. ירושלים, "יד ושם", (דפוס גרוסלם פוסט), תשי"ט (1958). 152 ע', תמונות, פקסימילים. 8°.

"יד ושם"; סדרת ספרים מטעם רשות הוידברון לשואה ולגבורה. המחבר דן בתכניות העיקור ההמוני של יהודים ושל עמים אחרים ובבצוען באצטלה של נסויים מדעיים.

1424 דובנוב, שמעון. דברי ימי עם עולם; תולדות עם ישראל מימי קדם עד דור אחרון. כרכים: עברית ברוך קרוא. (מהדורה ו' ערוכה וסדורה מחדש. כרך ח: סוף המאה השמונה-עשרה וראשית המאה התשע-עשרה). (תל-אביב, "דביר", דפוס "אחדות", תשי"ט). [8] 220 ע'. 8°.

קודמים: לעיל ע' 11 (שם גם ציון ביבליוגרפי), 152.

1425 דינור, בן ציון (Benzion Dinur). בעולם ששקע; זכרונות ורשומות מדרך חיים, >תרמ"ד תרע"ד<. ירושלים, מוסד ביאליק, (דפוס ר.ת. הכהן, תשי"ח). [2] 420 ע', פורטרטים. 8°.

בספר הראשון מתאר המחבר את שנות למודיו בישיבות ליטה, בעיקר בטלד, בוילנא ובלובוביץ. בספר השני הוא מספר על פנייתו ל"השכלה", על למודיו הכלליים כברלין ובברן ועל פעולתו הציונית בשנים ההן. המחבר לא המשיך את הספור מעבר לשנת 1914, מפני שתקופת המלחמה והמהפכה מצריכה תאור יותר מפורט, וזכרונותיו של המחבר משנים אלה יופיעו בספר מיוחד.

1426 דקל, אפרים [Ephraim Dekel]. בנחבי הבריחה. (ספר א"ב). חמ"ד, צבא הגנה לישראל, 20 ראה לאחרונה עור 164, Bickerman, op. cit., p. 164; Schunck, Die Quellen des I. und II. Makka-bäerbuches, 1954, p. 70-sq

ומאבק בצרפת (451-425), מחתרת בבליה (464-453), עלילות הצלה: מחתרת חלוצית בהולאנד (464-494), פארטיואנים מספרים (495-611), הלחימה הפארטיואנית (613-661): הלחימה הזעירה, לאור מסמכים גרמניים, יד ללוחמי מים (663-780) [רשימה ביוגרפית של פארטיואנים שנפלו, לפי א"ב]. מפתח שמות, מפתח מקומות, מפתח היחידות וכו'. — מקורות (794-798), עדויות (799-803).

1432 עד, משלם, כאגמונים בסער; ספור, תל-אביב, "אל"ף", (דפוס "בני-שאויל", תשי"ח, 223 ע', 8°). בראש השער: משולם עד, ספור אוטוביוגרפי, בעודנו ילד, היה המחבר עצור בגיטו לודי ובמחנות רכז, והגיע לארץ אחרי המלחמה.

1433 פוזנר, עק[יבא] ב[רד]. לקורות קהלת בניין, בלית מפה אחת וארבע תמונות, ירושלים, ארז, (דפוס ארץ-ישראל, תשי"ח, 69, XIX ע' 8°). עם סכום ושער נוסף באנגלית: *Annals of the community of Gnesen... by A[kiva] B[aruch] Posner*. סקירה קצרה זו על חיי הקהלה הקטנה, בת 1000 גפש במאה הי"ט והכ", מכילה בעיקר חומר על תולדות רבניה, על פעולות החברות והאגודות, ועל תולדות משפחות ויחידים תושבי העיר או יוצאיה.

1434 רבינר, זאב אריה, ספר הרב יעקב מ"א"ה <רבה של מוסקבה>, תל-אביב, "מורשת", (דפוס הפוהמ"ז), תשי"ח, [2], 111, [1] ע', תמונות, 8°. הרב מ"א"ה (ב' אלול תרי"ט, מוהילב—כ"ג כסלו תרפ"ה) היה רב מטעם הממשלה במוסקבה מאז 1893 ונודע בעיקר על פעילותו למען חבת ציון בקרב הסטודנטים ועל פעילותו במשפט בייליס. זכרונותיו יצאו במקור העברי ביד' כרכים, ת"א תרצ"ח-תצ"ז, ומקודם בתרגום יודי ב"מארגן זשורנאל", 1926. לעצטע נייט; טאג צייטונג, תל-אביב, צען יאר מדינת ישראל. עיין להלן מס' 1512.

1435 *The dating and meaning of ancient Jewish coins and symbols; six essays... Tel-Aviv-Jerusalem, Schocken; [Tel-Aviv], (typ. Arieli, 1958). 116 p., pls. 8°.* = Publications of the Israel Numismatic Society, Numismatic studies and researches, 2.

Cont.: A. Kindler: The coinage of the Hasmonaean dynasty. J. Meyshan: The coins of the Herodian dynasty. L. Kadman: The

המפעלים והמקצועות. החלק האחרון מכיל זכרונות המ' חבר על תולדות תל-אביב. ע' 205; דברי הערכה למחבר, 1431 ספר הפרטיואנים היהודים, כרך א"ב, מר-חביה, ספרית פועלים (בסיוע "יד ושם", דפוס השומר הצעיר, 1958). 40, 741, [3]; 803, [3] ע', תמונות (מק' צתן על לוחות), מפות, עסקימילים, 4°.

מערכת הספר: מ. גפן, ח. גרוסקמן, ש. חולבסקי, י. סגל, א. קובנר, ר. קורצאק... עריכה גראפית: צבי זהר, רישומים ושערים: יחזקאל קמחי. מפות: ד. קרניי, "תפ" קידה של המערכת היה... לאמת בקפדנות את העובדות... ולשאוף לאובייקטיביות, ככל האפשר, של החר-מר שנמצא לנו... לא כל העובדות והגילויים של לחימת היהודים הפארטיואנית יכלו להיכלל כאן... ספר זה... מבוסס על עדויות שניגבו מכלי-ראשון, בזמננו, ואנו צירפנו אותן אחת-אחת לילקוט העדויות, שהוצרך לשמש יסוד לספר; חלק העדויות נלקח מחקי ארכיונים בארץ, מספרי "זכר" של קהילות-ישראל, מתעודות רשמיות ממ-קורות בנות-הברית והאויב, ומספרי עדות לא מעטים שיצאו לאור... הנושא המרכזי שלפנינו היא הלחימה המונית של היהודים ביערות, ואילו תנועות המרי בגי-טאות, הגדולים והקטנים, מתוארות כפי ששימשו בית-גידול לחימה זו... לא ניתן לנו... להתחקות על עקבות לחימתם של יחידים... החומר ערוך לפי חלוקה אוורית... כל פרק הוא בבחינת שלימות" (מתוך "בשער הספר").

התכן: א: יצחק גרינבוים; עם ספר הפארטיואנים היהודים (ע' 40-31 של הספירה הראשונה), במאבק על יחידה יהודית לוחמת: וילנה וסביבותיה (196-191), מנגד לפורס השביעי: לוחמי גיטו קובנה (197-257), מעשי אחרונים: אחרי מרד ביאליסטוק (259-307), על גדות השצ'ארה (309-368), עדה אחת: ביערות ליפיציאנסק (369-411), גאליבוק, המחנה הגדול (413-464), בירכתי יער: מיר, חלודין, קורניץ (465-498), גורל אחד: יהודי מינסק (499-537), על אדמה טובענית: לוחמי פולטסה (539-649), זירת האיבה: לוחמי חליץ (651-713), מפתח השמות, מפתח המקומות, מפתח היחידות והאירגונים הלוחמים. ב: על אדמת הגנרל-גוברנמנט (9-251: ככלות המרד, שתי ערים [מחוז ראדום-צ'נסטוכוב-קלן], המעטים [שלויה עילית], בעיר קראקוב, מעבר בוג, כרת על יהדות גאליציה, עם קובסאק (253-288), בהרי סלר באקיה (289-335), מחתרת יהודית בהונגאריה (337-370), שכס אחד: יוגוסלאביה (371-413), יצחק קאבולי: יהודי דים במחתרת יוון (415-424), מתוך "יחיא בלעטער", מרי

ציונות, ארץ ישראל, מדינת ישראל

ראה גם לעיל במדור „קבצים“ ובמדור „היסטוריה, ביוגרפיה, זכרונות“.

1439 אגדה ישראלית למדעי המדינה. דו"ח הועדה לחקר עקרונות וסטנדרטים להתנהגותם של נושאי תפקידים ציבוריים. מסקנות ביחס לעובדי ציבור. ירושלים, האגודה הישראלית למדעי המדינה, (דפוס „אח-וה“), תשי"ח. 8 ע'. 8°. השווה להלן מס' 1451.

אטינגר, ש. תורת האזרחות. עין להלן מס' 1652.

1440 אלוני, [יואל]. יחסי העבודה בשירות המדינה בישראל... [ירושלים], ביה"ס לכלכלה ולמדעי החברה ע"ש א. קפלן, החוג למדע המדינה ולמינהל ציבורי, ר"ת תשי"ח. [2] 32 ע'. 8°. = סדרת מחקרים במינהל הישראלי. 2. כשכפול. בראש השער: האוניברסיטה העברית בירושלים.

1441 אלוני, שולמית. אזרח ומדינתו; יסודות בתורת האזרחות. (תל-אביב), „מערכות“, (הדפוס החדש), 1958. 147 ע'. 8°.

„מיועד בעיקרו לנוער“. דיאגרמה של מערכת השלטון על גיר בטנה, פקסימיל של מגלת העצמאות על לוח מקופל.

1442 ארזי, ראובן. הקרן הקימת לישראל; יעודה ותפקידיה. מהדורה חדשה ומתוקנת. (ירושלים, הלשכה הראשית של הקרן הקימת לישראל, דפוס „אחוז“, תשי"ח). 28 ע'. תמונות, דיאגרמות, מפה. 8°.

1443 באר-יעקב. ספר-היובל באר יעקב, תרס"ח-תשי"ח 1907-1957. בעריכת א. קוצר. הובא לדפוס על ידי המועצה המקומית באר-יעקב. (תל-אביב), מוקדה, הוצאת ספרים לאומית מיסודם של בן וליאן גרינברג, (דפוס ישראל, 1958). 272 ע'. תמונות. 4°.

מכיל עפ"ר זכרונות על תולדות המושבה וסקירות על המפעלים והארגונים שפעלו והפועלים בתוכה. ע' 22-16: זאב וילנאי: קדמוניות באר-יעקב ומצבה הגיאוגרפית-היסטורית. ע' 181-250: והמה הראשונים (ביוגרפיות של ראשוני המושבה). ע' 263-268: לזכר נעדרים.

1444 בגין, מנחם [Menahem Beigin] בימים ש' הורדת דגל ישראל: <נאומי המלא... בנתינת מר ש' המועצה הארצית של תנועת החרות. ו' שבט תשי"ז>. (תל-אביב), מחלקת ההסברה של מרכז תנועת החרות, (דפוס ישראל), תשי"ז. 16 ע'. 8°.

coins of the Jewish-Roman war, A. Kindler: The coinage of the Bar-Kokhba war. E. W. Klimowsky: Symbols on ancient Jewish coins. L. Kadman: The development of Jewish coinage. הקודם בסדרה זו: קיס' ל' 286.

1436 Gold, Hugo, ed. Geschichte der Juden in der Bukowina. Ein Sammelwerk. I. Tel-Aviv, 'Olamenu', 1958. 6 p. l., 172 p., pls. 2°.

כרך ראשון זה מקיף את תולדות יהודי בוקובינה עד 1919. בחלקו הראשון סקירות מקיפות, ובתוכן מחקרים של ג.מ. גלבר על יהודי בוקובינה 1774-1914 ושל ל.א. שמלצר על תקופת 1914-1918. בחלק השני מאמרים קצרים יותר המוקדשים לחיי הדת, לחינוך ולתנועה הציונית וארגונים בבוקובינה.

1437 Stroop, Jürgen. Der Bericht des SS-Generals Jürgen Stroop über den Aufstand der Warschauer Ghetto-Kämpfer. Dokumentensammlung zusammengestellt von T[uvyah] Friedmann. Hrsg. vom Hist. Institut für Erforschung der Nazi-Kriegsverbrechen, mit Hilfe der Exekutive des Jüd. Weltkongresses in Israel. Haifa, 1959. [11], 53, [5] l., pls. 4°.

כשכפול. המעטפת בדפוס. — סטרוף היה ממונה על פעולות הנאצים בגטו ורשה. החוברת מכילה את הדינים וחשבוניות היומיים שלו ודו"ח כולל. גם התמונות המובאות כאן היו חלק של הדו"ח. סטרוף נדון למות והוצא להורג בידי בית משפט פולני בשנת 1951. התעודות נה' פרסמו מוקדם בצרפתית ע"י המרכז לדוקומנטציה יהודית בפריז, 1946, וגם בטולנית. הוצאה אנגלית ר' להלן מס' 1895.

עם ישראל בהווה

1438 ישראל, אהרן [Aron Israeli]. היהודים בדורותינו; ספר-לימוד בסוציולוגיה של היהודים. מהדורה חדשה, מורחבת. (תל-אביב), הוצאת הקיבוץ המאוחד; (עין חרוד, דפוס הקיבוץ המאוחד), תשי"ח. 335 ע'. 8°.

„במהדורה חדשה זו ראינו צורך להרחיב במקצת את היריעה, הן בגופי הפרקים והן בתוספת פרק סבלאות סטטיסטיות. מבחינה היסטורית עודכן החומר עד לימינו ממש“ (מההקדמה). המהד' הקודמת: קיס' ל' 185.

1445 בלס, שמחה, פרשת המים בישראל; סקירה, מאת ש. בלאס. <מהדורה שניה>. (הקריה, דפוס הממשלה), 1958. 32 ע' 8°. בראש המעטפת: מדינת ישראל, משרד החקלאות, מינהל המים. — הוצאה מעודכנת של מהד' א (ק"ס ל"ב 393).

1446 בני עקיבא, ארגון נער, ספר בני-עקיבא (בעריכת: יצחק לב), (תל-אביב), ההנהלה הארצית של בני-עקיבא בישראל, (דפוס "העשור"), [תשי"ח], 432, 33, ע' תמונות, תוים, 4°.

הספר הופיע ליוכל השלושים של הארגון ומכיל פרקים על תולדותיו, על יסודותיו החנוכיים ועל מפעליו בישוב הותיק ובין העולים החדשים. ע' 322:137 פרקי הווי מחיי הסניפים, מההכשרות, משיבות בני-עקיבא ומחויבות חברים במלחמת הקוממיות ובמבצע סיני.

1447 בר-ניב, צבי (Z. Bar-Neev), חוק הביטוח הלאומי, מהדורה שניה ומתוקנת, תל-אביב-יפו, "המשפט" ע"י "יבנה", (דפוס "ארוי", תשי"ח), 312 ע', טבלאות, 8°.

מכיל את החוק עם כל תוספותיו ותקנותיו עד תשי"ח. עם מכון מקיף מאת המהדיר, מהד' א': ק"ס ל' 300.

1448 ברית הקואופרציה הצרכנית, אגודות הצרכנים השיחופיות בישראל; דין וחשבון ברית הקואופרציה הצרכנית לשנות 1956-1957, תל-אביב, (דפוס "הפועל הצעיר"), תשי"ס 1958, 286, [2] ע', תמונות, דיאגרמות, טבלאות, 8°. עם שער גוסף באנגלית. על הכריכה: 1957. כולל דו"ח של הוועדה הי"ח, הקודם: ר' להלן מס' 1496.

1449 בשורות המדינה; בטאון איגוד עובדי המדינה. (תל-אביב), האיגוד הארצי של עובדי המדינה, הועד המרכזי, הדפוס החדש, 1959, 4°. תכופות התופעה לא נזכרה. האחראי: אשר ידילין. חוב' i: 20 בפברואר, 15, [1] ע', תמונות.

1450 גלבר, נתן [נ'כאל] [Nathan Michael Gelber], תולדות התנועה הציונית בגליציה 1875-1918... בצרף תמונות אישים, תצלומי תעודות היסטוריות ומפתח האישים, המקומות והענינים. כרך א"ב, ירושלים, ר. מס. (דפוס ר.ח. הכהן, 1958), 426 ע', 16 לוחות-תמונות; [8], 918:427, [1] ע', 16 לוחות-תמונות, פקסימילים, 8°. (הספריה הציונית ליד הנהלת ההסתדרות הציונית). עם שער גוסף באנגלית. מסרת הספר היא להקים יד ושם ליהדות אחת הארצות

שימשו עריסתה של תנועת התחייה הלאומית והציונות מתקופת הבראשית שלה. ואכן הקדיש המחבר למפעל זה מאמצים רבים, ומתוך חיטוט רב בארכיונים העלה תמונה גדושת פרטים. זוהי היסטוריה של אגוונים וחברות ציוניים, של כינוסים וועידות, על שמות משתתפיהם וסדר היום שלהם. חיבה מיוחדת נודעת למחבר אל הפרט ואל רישומו המדויק, דוקא למראה שפע זה ישנו משנה חשיבות למפתח המפורט המקיף יותר מ-100 עמוד. לערך הספר מוסיף גם החומר האילוסטראטיבי הרב של פורטריטים ופקסימילים של מסמכים ודברי דפוס יקרי מציאות. הכרך הראשון המקיף את השנים 1875-1898 סוקר בפרקים הראשונים את היהדות הגליציאית בכללותה ואת היסודות הלאומיים שבהשכלה הגליציאית. המפתח אל רעיונות הלאומיות היהודית בקרב המשכילים המתבוללים חל בשנת 1883 מתוך הרושם של הפרעות ע"י הפולנים בורשה, ואז נוסדו החברות הציוניות הראשונות. עליה של התנועה מתוארת בפרק ו' על רקע המצוקה הכלכלית והמדינית של יהודי גליציה: הדלדול, הדיכוי ע"י האוכ' לוסיה המקומית, האנטישמיות כתנועה פוליטית. כל אלה אלצו את התנועה הלאומית לעסוק, שלא כבארצות אחרות, גם בבעיות יומיום. להלן דן המחבר בתנועת חברי-ציון בגליציה, במאבק הפנימי בקרב החברות המסונפות לה, בהשפעת הופעתו של הרצל על התנועה בגליציה, ובמאמצים הראשונים למען ישוב ארץ-ישראל — "הציונות המעשית". מאמצים אלה הביאו לידי יסוד המושבה מחנינים. הכרך השני דן בתקופת השנים 1899-1918 אחת השאלות שהיו אז שנויות במחלוקת חמורה היתה עצמאותה הארצית של ציונות גליציה והתנגדותה להכללה בארגון ציוני אוסטריה. אחרי סקירת ההתפתחות הכללית עד שנת 1914 נותן המחבר טרקים מונוגרפיים על תופעות מסוימות: תנועות הנוער, התנועה העברית, תנועת העבודה, הציונות הדתית ותנועת הנשים. עם הפרק על ימי מלחמת העולם הראשונה מסתיים הספר, שהרי מאז ואילך הציונות בגליציה היא חלק הציונות הפולנית.

1451 דרור, יחזקאל [J. Dror], קרונות להתנהגותם של עובדי ציבור... ירושלים, האגודה הישראלית למדעי המדינה, (דפוס "אחיה", תשי"ח, 106 ע' 8°. מחקר משוה זה בדיני העובד הצבורי בישראל ובמדינות אחרות הוכן מטעם "הוועדה לחקר עקרונות וסטנדרטים להתנהגותם של נושאי תפקידים ציבוריים" שתקמה האגודה הישראלית למדעי המדינה ביוזמת מבקר המדינה. המחקר כולל בעיות כגון התנהגות אישית, פעילות פולי-

מבין הגדולים שנתפרסמו בצבור. המבוא מסביר את קוי המחשבה והפעולה של תנועת המחתרת בתחום המשפט בשנים שלפני קום המדינה.

1458 חריומן, מרדכי [Mordechai Chrisman]

נחשוני החוללה; תולדות יסודי המעלה ומיסדה, ליובל השבעים וחמש: תרמ"ג-תשי"ח <1958-1883>... מאת א.מ. חריומן... כונס ע"י יהודה גרינקר, יסוד המדע, המועצה המקומית ואגודת מי מרום; ירושלים, (דפוס מרכז), תשי"ח. 311 ע', לוחות-תמונות, מפה פסקימילים. 4°.

"פרקי הספר נכתבו ע"י א.מ. חריומן בשנת תש"ז; המערכת השלימה כמה קטעים והוסיפה פרקי הוי"ו. (מה הקדמה). ע' 175-296: תולדות משפחות המתגייסים וצו"גים לנפשות עם פורטרטים רבים. הספר דן בנושאו בהרבה רבה. הוא מבוסס על מקורות בכתב ובדפוס ועל אינפורמציה בעלפה.

1459 טדסקי, גד [Guido Gad Tedeschi]

מחקרים במשפטו הפרטי, ירושלים, מפעל השכ"פול [של] הסתדרות הסטודנטים ו"גוילים", (דפוס "אחזה"), תשי"ט 1958. [7], 369, [2] ע'. 8° = פרטומי הפקולטה למשפטים של האוניברסיטה העברית, 6. עם תכנון ושער נוסף באנגלית.

קבץ מאמרים שנדפסו מקודם בספרו של המחבר: "מחקרים במשפט ארצנו" (ק"ס כ"ח 304) או פורסמו בכתבי עת ("מולד", "הפרקליט") בשנים תשי"ד-תשי"ח. רק המסה "על הסעיית המבוטח בעריכת חווה הביטוח" (ע' 1-29) מופיעה כאן לראשונה.

1460 יפתח [קבוץ]. עשור לפתח. (תל-אביב, "אורים" בעזרת המרכז לתרבות ולחינוך, דפוס "אלון", תשי"ח). 64, [1] ע', תמונות. 8°. קובץ של רשימות, יומנים, דיונים וחשבונות, שירים, בסוף: לוח העתים.

1461 ירושלים. האוניברסיטה העברית. בית ספר קפלן. אירועים במינהל ציבורי. הוצאה שניה ומורחבת. ירושלים, האוניברסיטה העברית, ביה"ס לכלכלה ולמדעי החברה. ע"ש א. קפלן, החוג למדע המדינה ולמינהל ציבורי, תשי"ט 1958. [3], 3, 5, 313, VII, [6] ע'. 4°. בשכפול. עם מבוא, תכנון, סכום ושער נוסף באנגלית: The Hebrew University: Cases in public administration.

1462 ישראל. חקים. חוק דמי-מפתח תשי"ח-1958; החוק ופירושו המקצועי והעממי, לוקט והוסבר

טיה, השתייכות לארגוני עובדים, שמירת סוד ועבודה נוספת. ההצעות המעשיות, המוגשות בסוף כל פרק, מבררססות על ההשואה ועל ניתוח המצב במדינת ישראל. השוה לעיל מס' 1439.

1452 ההסתדרות הציונית. המחלקה לענייני הנער והחלוץ. דברים לעיון... מובשים לצירי הועידה העולמית הראשונה של הנוער היהודי, עלייני המחלקה לענייני הנוער והחלוץ של ההסתדרות הציונית. ירושלים, (דפוס גרוסלם פוסט), תשי"ח. 36 ע', 8°. התכן: ד. בן-גוריון; בין עם המדינה ועם הגולה. ג. גולדמן; ישראל והעם היהודי. ח. רבין; תחית השפה העברית. — המחלקה לענייני הנוער והחלוץ [נסקירה קצרה].

1453 ההסתדרות הציונית. המחלקה לענייני הנער והחלוץ. פרקים במלחמת העצמאות > לפי חודשי השנה. [ירושלים, תשי"ח]. [1], 69 דף. 2°. בשכפול. "תופים מתוך, המועדון, חוברת-עזר למדריכים במועדוני המחלקה ביישובי-עולים".

1454 הראל, ישעיהו [Yehsha'ya Harel]. תאוריות דרכים; רשלוות בדרך והוכחתה בדין... (תל-אביב, גוילים; (ירושלים, דפוס ר.ת. הכהן, תשי"ח). [6], 176 ע', 8°.

כולל "את כל פסקי הדין הרלבנטיים של בית המשפט העליון... עד 1.7.57... מפתח ענינים מפורט [149] 176... החומר ערוך בהקבלה לסעיפי תקנות התעבורה תשי"ב". (מהקדמה). השוה ק"ס ל"א 167 מס' 1209.

וילנאי, זאב. אגדות ארץ-ישראל. עין להלן מס' 1527.

1455 וייץ, רענן [Raanan Weitz]. ההתיישבות החקלאית בעשור הראשון... (ירושלים), מחלקת ההתיישבות של הסוכנות היהודית לא"י, (דפוס גרוסלם פוסט), תשי"ח. 28 ע', תמונות. 8°.

1456 ויתקון, א[לפרד] [Alfred Vitkon]. מבוא לדיני המסים; מס' הכנסה, עובדן ושבת. תוספת 1. ירושלים ותל-אביב, שוקן, חש"מ, [תשי"ח]. 27, [1] ע', 8°. עצם הספר: ק"ס ל"ב 419.

1457 חוטר-ישי, א[הרון] [Aron Hoter-Ishay]. רק אתמול; עורך-דין ההגנה" מספר. [תל-אביב, "מערכות", (הדפוס החדש, תשי"ח). 272, [1] ע', תמונות, מפה. 8°.

על 11 משפטים שהמחבר טפל בהם כאחר מעורכי הדין של ההגנה. הוא בחר דוקא מבין "הפכים הקטנים" ולא

על-ידי אדם מאירי <מאירינג> ... חיים סאל...
(תל-אביב), גוילים, (דפוס מאירי), [תשי"ח]. ע' 48, ע' 8.
הפרוש המדעי משולב אל תוך החוק, ע' 43-3; פרוש
עממי: ע' 44 ואילך.

1463 [ישראל, חקנים]. קובץ דיני המסים. כרך
א.ב. (ירושלים, המדפוס הממשלתי, דפוס הממשלה),
[תשי"ח]. 4. בראש השער: משרד האוצר. דפי החלפה
נפרדים בתוך חיק, לכל פרק ופרק פגיזיה מיוחדת.
התכן: כרך א: מס הכנסה, מס רכוש, אריגונה לגזקי
מלחמה. פקודת המכס, — ב: בלו, מס קניה. מס נסיעות
חוץ. מס בולים. יחב מגן, גבייה.

1464 ישראל. הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.
מאזן החשולמים של ישראל. [א]: <1956-1957>.
מאת מניכאל קליבנסקי, ירושלים, (המדפוס הממשלי
חיק), תשי"ח. 30, 39, xxxiv ע', דיאגרמות, טבלאות. 4.
= סדרת פרסומים מיוחדים, 71. בהכפלה, עברית ואנגלית,
עם שער נוסף באנגלית: [Israel]. Central Bu-
reau of Statistics: Balance of payments of
Israel <1956-1957>, by M. Klibanski

1465 ישראל. הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.
סטטיסטיקה פלילית <1951-1954> ; <1956-
1955>. ירושלים, (המדפוס הממשלתי), תשי"ח-תשי"ט
(1958). 23, [1] ע', 123 ע' של טבלאות, 21 ע', 105
ע' של טבלאות, viii ע'. 4. = סדרת פרסומים מיוחדים,
70, 81. בהכפלה, המעטפת בדפוס. עברית ואנגלית,
עם שער נוסף באנגלית: [Israel]. Central Bu-
reau of Statistics: Criminal statistics...

הסיכומים נכתבו על ידי... אנוסקרן שמלץ ועל ידי
ש. גוברמן. (מתוך ההקדמה של ר. בקי לחוברת הרא-
שונה: בשונה מוזכר גם ד. ולצמן). — הקודמים: קיס לי
14 (1950-1948). יצאה גם חוברת מיוחדת לשנות 1950-
1951.

1466 ישראל. הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.
סיבות מוות <1956>. ירושלים, (המדפוס הממשלי
חיק), תשי"ט (1958). 9 ע', 55 ע' של טבלאות, 40 ע'. 4.
= סדרת פרסומים מיוחדים, 79. בהכפלה, המעטפת בד-
פוס. עברית ואנגלית, עם שער נוסף באנגלית: [Israel].
Central Bureau of Statistics: Causes of death
<1956>. — הקודם: קיס ליג 153.

1467 ישראל. הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.
תאונות דרכים בישראל <1957>. ירושלים, (המד-

פוס הממשלתי), תשי"ט [1958]. 14, [1] ע', 30 ע', טבלאות.
4. = סדרת פרסומים מיוחדים, 80. בהכפלה, המעטפת
בדפוס. הקודם: קיס ליג 153.

1468 ישראל. הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.
תמותה פרינטיאלית ותמותות אמהות בישראל
<1950-1954>. (מאת גרטרוד קלינר), ירושלים, (המד-
פוס הממשלתי), תשי"ח. 32, 30, xxxvi ע', דיאגרמות,
טבלאות. 4. = סדרת פרסומים מיוחדים, 75. בהכפלה,
המעטפת בדפוס. עברית ואנגלית, עם שער נוסף באנגלית:
[Israel]. Central Bureau of Statistics:
Perinatal and maternal mortality in Israel...
by Gertrud Kallner

העבודות המופיעות כאן לובשות את הצורה של נסיון
ראשון. (מתוך ההקדמה של ר. בקי).

1469 ישראל. הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.
— משרד האוצר. המפקח על הבטוחות. עסקי הבי-
טוח בישראל <1955> ; <1956>. ירושלים, (המדפוס
הממשלתי), תשי"ח (1957) תשי"ח. 33, 101, xxxv ע', 43,
105, xliii ע', דיאגרמות, טבלאות. 4. = סדרת פר-
סומים מיוחדים, 65, 77. בהכפלה, המעטפת בדפוס. עב-

רית ואנגלית, עם שער נוסף באנגלית:
[Israel]. Central Bureau of Statistics. —
Ministry of Finance, Superintendent of In-

surance. Insurance in Israel...
הקודם: קיס ליג 24. בהכנת החוברת של 1956 הש-

תחף א. ירמנס במקום קודמו א. שלסינגר.
1470 ישראל. משרד האוצר. אגף המכס והבלו.
תעריף מרוכז ליבוא מתנות ומטען לואי. <מהדורה
שניה מורחבת>. [ירושלים], (דפוס הממשלה), [תשי"ח].
48 ע'. 8. הפגיזיה משמאל לימין. בראש המעטפת:
מדינת ישראל, הנהלת אגף המכס והבלו, מדור הפרסוי
מים וההוראות.

1471 ישראל. משרד החנוך והתרבות. מנהל
ההסברה. כיצד להכין מגרש לטקס הכרות חג
העצמאות. (העורך: ד. בן-מאיר, ציורים: צ. ברגר,
ירושלים), מינהל ההסברה, משרד החינוך והתרבות,
(דפוס "סורים", תשי"ח). 19, [1] ע', 8. לוחות הדגמה,
1. השלמה לחוברת "ליום העצמאות", ר' בערך הבא.

1472 ישראל. משרד החנוך והתרבות. מנהל
ההסברה. ליום העצמאות, נוסח הטקס ומקראה
להגיגות יום העצמאות בישורי עולים. (העורך: ד. בן-

1479 ישראל. נציבות שרות המדינה. השרות להדרכה ולהשכלה. מקראות בסדרי שלטון ומשפט; מקורות ואממכתאות. בעריכת נצחק וינס וצנבין זיל-ביגר. [ירושלים] הוצאת המדפיס הממשלתי, (דפוס הממשלה, הקד' תשי"ח), 723 ע' צ" 8°.

המשך והשלמה ל"סדרי שלטון ומשפט בישראל" (ק"ס ל"ג 153). חוקים, פסקי דין וחוקי דעת בעניני שלטון, חקיקה, מערכות בתי משפט, משפט מנהלי, דיני עונשין, מעמד אישי, ראיות וסדרי דין. הספר ערוך כמתכונות סוג ספרי הלמוד Cases and materials הנהוג באה"ב.

1480 ישראל. צבא. יום הצנחן, ה' תמוז תשי"ח. [תל-אביב] דפוס הממשלה, [תשי"ח], 6, 7, 6 ע' צ" 8°. בשכפול. בראש השער: "ממרומים ברכה יורדת", עברית, אנגלית וצרפתית, עם שער נוסף בלועזית: Paratrooper day... Journée des parachutistes.

תוריד לתערוכה ולמפגן.

1481 כהן, אמוץ. עונות השנה. (רישומים מאת דניאל אלמליח). תל-אביב, עם עובד, (דפוס "דבר", תשי"ח). 188 ע' צ" 8°. מנוקד.

מראות הסבך ותופעות האקלים בתקופות השנה, חיי האיכר בא"י ומלאכתו בכפר ובשדה בעונות השונות מתוארים ברישומים פיוטיות ומזאירים לעתים גם מתוך הספרות היהודית.

1482 "כור", חברת חרשת ומלאכה בע"מ. קריית הפלדה; תבנית וניחוח כלכלי... תל-אביב, 1957. [2], 67 דף, טבלאות. 4°. בשכפול, המעטפת בדפוס.

תכנית החברה בצרוף השגותיה ותשובותיה לדו"ח של הלשכה ליעוץ תעשייתי ליד משרד האוצר על "קריית הפלדה".

1483 לב, עמוס. הלב מאחורי הדיסקית. (עיתורים: פרי רוזנפלד). (ת"א), "מערכות", (דפוס "אחרות", תשי"ט 1958), 378, [3] ע', לוחות-פורטרטים, פקסימילים. 8°.

כתבות על חייו של החיל, הסדיר ואיש המלואים, ועל ההוי של ישובי הספר, שנדפסו בשנים האחרונות ב"במחנה". עם הערכה מאת מרדכי ברקאי ופרק סיום "לדמותו של עמוס" (379-345). המחבר (כ"ס אייר תרפ"ט — כ"ח חשוון תשי"ז), כתבו הצבאי של "במחנה", נפל במלחמת סיני.

1484 לוצקי, דוד. השלטון המקומי בישראל. (תל-אביב), ההסתדרות הכללית של העובדים העב-

מאיר; המסכתות ועריכת קטעי המקרא: רות שמואלי (דובנו), ירושלים, מינהל ההסברה, משרד החינוך והתרבות, (דפוס ר.ח. הכהן), תשי"ח. 63, [1] ע', צ" 8°. ר"ג גם בערך הקודם.

1473 ישראל. משרד החנוך והתרבות. — הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. בתי הספר ורגני הילדים <תשי"ז>. ירושלים, (המדפיס הממשלתי), תשי"ח. 18, [1] ע', 153 ע' של טבלאות, xviii ע' צ" 4°. = סדרת פרסומים מיוחדים, 72. בהכפלה, המעטפת בדי-טוט. עברית ואנגלית, עם שער נוסף באנגלית: [Israel] Ministry of Education and Culture. — Central Bureau of Statistics: Schools and kindergartens <1956/57>. הקודם: ק"ס ל"ג 25.

1474 ישראל. משרד מבקר המדינה. דיווח ש-בון של מבקר המדינה בדבר רישום תלמידים למוסדות חינוך לקראת שנת הלימודים תשי"ט. ירושלים, תשי"ט. [1], 14, [1] דף. 4°. בשכפול.

1475 ישראל. משרד המסחר והתעשייה. סקירה על משרד המסחר והתעשייה עם הגשת הצעת תקציב לשנת הכספים 1958/59; דברי שר המסחר והתעשייה, פנחס ספיר בפני הכנסת השלישית. ירושלים, תשי"ח. [1], 54 דף, טבלאות. 4°. בשכפול, השער בדפוס.

1476 ישראל. משרד הסעד. שרות המבחן לנוער. 1: דו"ח על פעולות השרות לשנת 1957/8; 2: סטטיסטיקה מתורגמת לשנת 1957. ירושלים, המחלקה למחקר ולתכנון [של משרד הסעד], תשי"ח. [3], 30 ע', כולל 10 טבלאות מקופלות. 2°. = סדרת חוברות על העבודה הסוציאלית בישראל ובעמים, כ"ו. בשכפול, המעטפת בדפוס. על המעטפת: תשי"ט 1958. ר' לעיל ע' 163 מס' 844.

1477 ישראל. משרד העבודה. מחלקת המדי-דות. ישראל; מפות מדברות, הוכנו והודפסו על ידי מחלקת המדידות, משרד העבודה, מצוירות על ידי פרידל שטרן. תל אביב, ליאון המדפיס, חש"מ, [תשי"ח]. [35] דף, 26 ע', תמונות. 28.5: 35. הוצאה אנגלית: לעיל 21 מס' 185, שם גם תאור.

1478 ישראל. משרד העבודה. מחלקת המדי-דות. מפת ישראל... 1:500,000. [תל-אביב] דפוס מחלקת המדידות ישראל, תשי"ח. 97: 40. תוספת לגליון חג העצמאות של "מעריב".

[8] ע' 8°. (צילומי ישראל; סדרת ספרים בהוצאת
ליאון המדפיס) עם הקדמה ושער גוסף באנגלית: Israel,
land of contrasts... by Lion the Printer
צלומי נוף והוי, מעשה צלמים שונים. ההסברים לתמו-
נות בעברית, אנגלית וצרפתית.

1488 מגל [קבוץ]. מסכת ל-5; חשון תשי"ד —
חשון תשי"ט. [מגל, תשי"ט]. 32 דף, תמונות 8°.
בהכפלה.

1489 המועדון הימי והכלכלי, חיפה. אלי
עשור... (חיפה, המועדון הימי והכלכלי מיסודו של
החבל הימי לישראל, דפוס "אות", [תשי"ח]. 20, [2] ע',
פורטרטים 8°.

1490 המזרחי. יראה עם ישראל וישפט! המאבק
הצבורי של היהדות הדתית המאורגנת מסיבב לשאלה
„מיהו יהודי“? הסיבות לפרישת נציגי המפלגה הדתית
הלאומית מהממשלה. (התקין לדפוס יצחק גולדשילד).
ירושלים, המרכז העולמי של המזרחי והפועל-המזרחי,
המחלקה להסברה, (דפוס הפועל המזרחי), תשי"ח. 47
ע' 8°.

1491 מחדש לחודש; בטאון עובדי משרד הבטחון.
תלאביב, הקריה, (דפוס י. שלומי), תשי"ט. 8°. מרכז
המערכת: פ. אלאוף. חוב' 2'1: כ"ד בסבת. 31, [1] ע',
תמונות „פנימי“.

1492 (המכון לפירון העבודה והיצור). המכון
לפירון העבודה והיצור. (הקריה, דפוס הממשלה, 1958).
[16] ע', תמונות 8°. על פעולות המכון.

1493 מגור, אלכסנדר, עורך. עשור למבצע
צה"ל. תלאביב, יצצ'יק, (דפוס מל"ן), [תשי"ח]. 351,
[1] ע', לוחות-תמונות 8°.

1494 מרגולין, יהושע [Yehoshua Margolin].
מבשרי הסתו והאביב; פרחי העונה. (תלאביב),
הקבוץ המאוחד, (דפוס „דבר“), תשי"ח. 63 ע', תמונות
8°. מנוקד. לבני הנעורים. קובץ של 12 רשימות
היוצא במלאת עשר שנים למות המתנחל הידוע (ספר הזכר
רון: קים ל"ג 303).

1495 המרכז המשותף להדרכה חקלאית. מח-
קרי וניסויים באגוזי-אדמה <1957/1958>.
בהשתתפות המועצה לייצור ושיווק בוטנים. הקריה, המ-
דור לפרסומים חקלאיים, (דפוס הממשלה), תשי"ט. 41
[2] ע', תמונות, טבלאות. 8°. = חוברת מס' 25, בראש

רים בארץ-ישראל, הועד הפועל, המחלקה המוניציפלית,
המרכז לתרבות ולחינוך. („דפוס החדש“), תשי"ח. 91
ע', תמונות, טבלאות. 8°. = מעשים ומגמות, מס' 2.
ע' 58 ואילך: רשימת הרשויות המקומיות והמועצות
האזוריות.

1485 לורד, נתנאל. קורות מלחמת העצמאות.
תלאביב, מסדה; [רמת גן], (דפוס מסדה), [תשי"ח]. 544,
[16] עמודות, לוחות תמונות, מפות. 4°.

„בספר זה... נעשה ניסיון לתאר תיאור רצוף ותמציתי
את קורות מלחמת העצמאות תשי"ח. הגוש בספר הושם
על האירועים הצבאיים; הקרבות — והה אומר: ההת-
נגשויות בפועל בשדה-הקרב — המה נקודות-המוצא לחי-
אור; הכוחות הפועלים, אירגונם, ציודם, חימושם, תכנוני-
תיהם משמשים בו אך רקע להבנת מהלך הקרבות...
נעשה... ניסיון לתאר, בד בבד עם ההתפתחות הצבאית,
את מהלך המאורעות ויחסי הכוחות המדיניים... הספר
על חלקיו ניתן בסדר כרונולוגי, עפ"י מעבר היומה מיד
ליד במהלך המלחמה... בגוף כל חלק מתחלק החומר
הצבאי חלוקה טריטוריאלית עפ"י מרחבי החטיבות
הפועלות... דמותו של הספר נקבעה במידה מכרעת על
פי המקורות הנמצאים בעין, ואשר למחבר תהיה גישה
עליהם“. (מההקדמה). הספר מלווה תרשימים רבים מאוד
של המבצעים הצבאיים השונים ומכיל חומר אילוסטראטיבי
עשיר. בסופו מקורות לפרטים וביבליוגרפיה כללית.

1486 לור-ליטאי, חיים (Haim Lazar-Litai).
אף-על-פי: ספר עליה ב'. תלאביב, מכון זיבוטנסקי,
(דפוס „אלישע“), תשי"ז. 502 ע', לוחות-תמונות 8°.

עד היום טרם סופר על מבצע עליה ב' בתקופה שלפני
מלחמת העולם השנייה וטרם תוארו עלילותיהם של מחול-
ליה, ורבים אינם יודעים כי עליה ב' הייתה קיימת הרבה
זמן לפני שהופרחה הסיסמה „המעפילים יעפילו“ (מה-
הקדמה). הספר בא למלא חסר זה. „אף על פי“ היה שמה
של תנועת העליה הבלתי חוקית שחודשה בשנת 1936
ע"י הרביזיוניסטים. הספר מתחיל מנסיבות בודדים מאז
סוף מלחמת העולם הראשונה („אחאנטוריוס“), עובר
לתאור הפרשה העיקרית מאז 1936 ולמלחמת בריטניה
נגד העליה, וגומר בספור עליית ההצלה בימי מלחמת
העולם השנייה עד אסון האניה „סטרומה“.

1487 ליאון המדפיס, תלאביב, מ"ל. ישראל,
סנים ועורך. תלאביב, ליאון המדפיס, (דפוס אריאלי
ודפוס „הארץ“), [תשי"ח]. [8] ע', [48] לוחות-תמונות

פחות משתופסים החיבורים המקבילים במקורם". (מהחק דמה).

1500 נצר סרני [קבוץ]. חוברת העשור לנצר סרני, תש"ח-תשי"ח. [נצר סרני]; (ת"א דפוס "דף"), תשי"ח. [1], ע' 89, תמונות, טבלאות. 4°. בהכפלה.

סוגיות נבחרות במשפט. עיין להלן מס' 1733.

1501 עוגן, [לאה]; זאב נגבי; אדם מאירי <מאירינג> [L. Ogen; Z. Negbi; Adam Mai-]. חוק בתים משותפים; תוריק שמושי... France. מעובד ועודכן ע"י גוליכובסקה... עם הקדמה מאת חיים כהן... (מהדורה שניה). תל-אביב, בעל הבית והדפוס, (דפוס "תן", תשי"ח). 98 ע'. 8°. נוסח החוק והתקנות: ע' 57 ואילך. מהד' א: ק"ס ל' 308. הוצאה אחרת של החוק והתקנות: לעיל ע' 17 מס' 145.

1502 עלון "החוגים". רמת-חן, החוגים להתחדשות החיים התיים. 4°. בתכניתו להוציא מדי חודש בחודש עלון. מס' 2: שבט תשי"ט. 4 ע'. בהכפלה.

1503 פרגר, משה. מאבדן אלי פדות; פרקי הגות לעשור המדינה. מאת משה פראגר. ירושלים, מוסד הרב קוק, (דפוס יהודה), תשי"ח. 101 ע'. 8°. ההדורים על משמעותה של תקומת מדינת ישראל ומאן זון העשור לאור ההיסטוריוסופיה הישראלית.

1504 קלויזנר, ישראל [Israel Klausner]. חייבת ציון ברומניה. ירושלים, הספריה הציונית על-יד הנהלת ההסתדרות הציונית, (דפוס גרוסלם פוסט), תשי"ח. 377 ע', תמונות, מקצתן על לוחות, פקסימילים. 8°. י. קלויזנר מספר את תולדות חבת ציון ברומניה מתא שיתא עד לקונגרס הראשון. במיה פרקי הספר מתוארות בדיקנות קורותיו של ענף זה של התנועה, אשר קדם לענפיו ברסיה ובארצות אחרות. הקים ארגון מלוכדי וכינס ועידות חשובות, יסד בא"י את הכפרים הראשונים גיא-אוגי, ראש פנה ושמרין (וזכרון יעקב), תכנן עוד תכניות אחרות, ופרסם ספרות ועיתונות ציונית ראשונה בעברית ויודית. בפרוטרוט עומד המחבר על פעולות האישים החשובים, כגון אלעזר רוקח, שליח מכפר גיא-אוגי, וגם על השפעת הרצל. בין התעודות שבנספחים יש לציין את "תקנון הועד המרכזי להקלת הגירתם של יהודים מרומניה, באלאץ 1882", ביוזית (ע' 327-349). מספר זה הוא נסיון ראשון לגלל את חלקם של יהודי רומניה בתנועה הציונית עד הופעתו של הרצל. (מההקדמה).

השער: מדינת ישראל, משרד החקלאות/הסוכנות היהודית, המחלקה להתישבות/המרכז המשותף להדרכה חקלאית. עם סכום ושער נוסף באנגלית: Joint Extension Centre: Research and experiments in peanuts 1957-58. — הקודמים בסדרה: ק"ס ל"ד 164.

1496 המשביר המרכזי. ספר המשביר המרכזי כז' בע"מ 1955-1957. א: חברת המשביר המרכזי בע"מ: סקירה ודין וחשבון כספי. ב: ברית הקואופרציה הצרכנית, ברית פקוח בע"מ. תל-אביב, (דפוס "הפועל הצעיר"), 1958. 283 ע', תמונות, מקצתן על לוחות, טבלאות. 8°.

דינים וחשבונות של "המשביר המרכזי" מתפרסמים לעתים מזומנות, משנת 1931 (ק"ס, י' 24) ואילך, בשמות שונים. ספר זה כולל גם דו"ח של הועידה הי"ז של "ברית הקואופרציה הצרכנית" (על הועידה הי"ח ר' לעיל מס' 1448).

1497 נאמן, אברהם [יחזקאל]. יסודות החשבונאות הממשלתית ודרכי החשבונאות הממשלתית בישראל... [ירושלים] ביה"ס לכלכלה ולמדעי החברה ע"ש א. קפלן, החוג למדע המדינה ולמינהל ציבורי, תשי"ח. [2], 72 ע'. 8°. = סדרת מחקרים במינהל הישראלי, 4. בשכפול. בראש השער: האוניברסיטה העברית בירושלים.

1498 נדביה, דב. עבודת ההכנה לייצור והנחת בטון-אספלט בכביש נתניה-חדרה. הרצאה שנחנה ע"י ד. נדביה... בכנס שהתקיים ביום 5.11.58. [תל-אביב], (משרד העבודה, מחלקת עבודות צבוריות), [תשי"ס]. [1], 14 דף, 4 דיאגרמות. 4°. = מע"צ, חוברת הדרכה, 1.

1499 נוי, מלך (<Neustadt> Melech Noy). בראשית ובעשור למדינת ישראל. ירושלים — תל-אביב, מ. גיומן; (תל-אביב, דפוס שלומי), תשי"ט 1958. 343 ע', תמונות, מקצתן על לוחות. 8°. בראש השער: מלך נוי <גייסט>.

כדי "למסור את המאורעות כמו שחיינו וחשנו אותם אותה שעה... ובחרה שורה של מאמרים שנכתבו ופורסמו... בין החודשים פברואר 1948 ואוגוסט 1949... חלק גדול מהמאמרים נכתב בשביל העתון "מארגן-זשור" נאלי". את תאור המאורעות מלחה המחבר "בהערות מיוחדות המסכמות את ההמשך עד סופה של שנת 1957. כיתס לעניינים מיוחדים... תופסות ההערות מקום לא

(schewsky). דיני משפחה. ירושלים, ר. מס, (דפוס התחיה), תשי"ח, 412, [4] ע' 8°. = פרסומי הפקולטה למשפטים של האוניברסיטה העברית, 5. עם תכן ושער נוסף באנגלית.

הספר נבע מהרצאות המחבר בפקולטה למשפטים באר-יבירסיטה העברית. מטרתו היא תאור שיטתי של החוק הסובסטרנטיבי בידי המשפחה הנהוג בבתי הדין הרבניים ובבתי המשפט של מדינת ישראל כלפי יהודים. רק לשם הסבר הדברים מובאים גם דיני המשפט הבינלאומי הפרטי. המחבר לא הספיק להעזר בספרו של מ. זילברג על אותו הנושא: המעמד האישי בישראל (ק"ס ל"ג 287), שהופיע אחרי גמר הכנת ספרו לדפוס.

1511 תמרי, יעקב. נען; ציוני דרך. נען; חמ"ד, חש"מ, תשי"ט. 39 ע', תמונות. 8°. סקירה על תולדות הקבוצה. "הישוב הראשון של הנוער העובד". הורחב ע"י "פרקי לואי לתערוכת היובל הכ"ה". המחבר, חבר הקבוצה, נפטר י"ד אלול תשי"ז.

1512 לעצטע ניעס; טאג-צייטונג, תל-אביב. צען יאר מדינת ישראל... תל-אביב, "לעצטע ניעס", (דפוס "הכרמל"), תשי"ח, 242, [4] ע', תמונות, מפה מקופלת, פקסימיל. 8°.

קובץ מאמרים על התפתחות המדינה. ע' 147-209: "לאנדסמאנשאפט אין ישראל", עם פרקים יותר מפורטים על הקהלות ארץ ורייזיק, שנחרבו עם תמונות רבות. ע' 210-243: רשימת כתובות של יהודים יוצאי פולין, בעיקר במדינת ישראל.

1513 Israel, Misrad ha-huz, Mahleket ha-hasbarah. The Arabs in Israel, Jerusalem, Israel Ministry for Foreign Affairs, Information Division; [Tel Aviv], (typ. Haaretz), 1958, 87 p., 16 pls. on 32 p., tabs. 8°.

חוברת הסברה. סכום הכולל כל האספקטים של המי-נוס הערבי במדינת ישראל. חמר תמונתי עשיר.

1514 Rehovot. Weizmann Institute of Science. Proceedings of the conference of the Board of Governors and representatives of overseas supporting organizations... London, July 1956. (Rehovoth, Weizmann Institute of Science), [1956]. 1 p.l., III, [1], 172, [9] l. 4°.

בשכפול. מכלל גם דו"ח על הפעולות המדעיות.

1505 רוטנברג, בנו. דיוקנה של מולדת: ישראל בצילומים... (עריכה אמנותית: אלי קורנגולד). ירושלים ותל-אביב, שוקן; (תל-אביב, דפוס הארץ, בת-ים, דפוס לוינאפשטיין), תשי"ח, [12] ע', 160 לוחות-תמונות, מקצתן בצבעים, [11] ע' 4°. עם שער נוסף באנגלית: Land of Israel; photos by Beno Rothenberg.

לכל תמונה הסבר קצר בעברית ובאנגלית. משימת הצלם היא, לפי דבריו בהקדמה, לתת ספר צלומים לבני הארץ ולא לתוירים. רבות התמונות של מקומות שאינם נמצאים על דרך המלך. ניכרת נטיה לאתרים ומצאים היסטוריים ולתמונות נוף, ספר הידור.

1506 רוטנברג, ש[לום] שכנא [S. Rutenberg]. המסקה הספיק של הרשות המקומית... מהדורה שניה מתוקנת. ירושלים, הוצאת ספרים מוניציפליים, (דפוס גרוסלם פוסט ודפוס מונוון), תשי"ח, 172 ע' 8°. מהד' א: ק"ס ל"א 291, שם גם מההקדמה.

1507 רמון, יעקב; יוסף זונדל וסרמן. ירושלים העתיקה; לקט ספורים, אודות ותאורי חיים. כינסו וערכו יעקב רמון ויוסף זונדל וסרמן. (תל-אביב, המכון לאיסוף סיפורי א"י ואגדותיה, (דפוס "מוריה", תשי"ח), 303 ע', תמונות, מפות. 8°.

מדורות האנתולוגיה: ד.ג. ברינקר: תולדות העיר (ע' 28-19) — ראשונים (18 ערכים). הכותל המערבי (11). העיר ומסביב לה (13). בתי כנסת וישיבות (7). מראשי הישוב הישן (21). דמויות וספרים (16). ספורים ואגדות (14). תאורי חיים (10). מאבק ותקומה (11).

1508 שפירא, ישראל. עלי עשור; לקט מוגש למשגיחים על הכשרות וענייני הדת באניות נוסעים, ליום עצמאות העשור של המדינה. ירושלים, מחלקת העליה של הסוכנות היהודית, תשי"ח, 12 דף. 4°. בשכפול.

1509 שרגאי, ש[למה] ז[למן] Shlomo Zal-man Shragai. תהליכי התמורה והאולה; פרקים בבעיות המדינה והתהוותה. ירושלים, מוסד הרב קוק, (דפוס ר.ח. הכהן), תשי"ט, 560 ע' 8°.

קבץ מאמרי המחבר על ענייני המדינה והציונות שהיו פיעו בשנים תרצ"ב-תשי"ח. כתובים ברוח הציונות הרחבת. מדורות הספר: בפתח המדינה. השואה ולקחה. המדינה והציונות. מאפלה לאורה. היהדות הדתית לקראת המדינה ובמדינה. ירושלים. עליה.

1510 שרשבסקי, בצציון Benzion Schere-

الارشاد والتنوير. مع العاملين في الحقل التعاوني العربي في اسرائيل. (تل ابيب, مطبعة دابر), [1957].
86, [2] ס, סור.

ישראל. משרד החנוך והתרבות. מנהל ההסברה: עם העמלים בשדה הקואופרציה אצל הערבים. (תל-אביב, דפוס "דבר"), [1958]. 86 ע', תמונות. 8.
קובץ מאמרים מאת מחברים יהודים וערבים. העורך: א. צמח. שני המאמרים הראשונים ותוכן הענינים גם בחר-גום עברי. המאמר האחרון בעברית בלבד.

1520 ابن حبروت, زبيب. القطن وزراعه في الحقل العربي... بالاشتراك مع مصطفى الناطور ومحمد عبد الرحمن. حيفا, «القطن» جمعية تعاونية زراعية, (الناصرة, مطبعة الحكيم), 1957.
24 ס, تصاویر.

החלק העברי של השער: גדול הכותנה בכפר הערבי מאת זאב בן-חרות, מוסטפה נאטור ומוחמד עבד אלרח-מאן. חיפה, «אלכותון»; נצרת, דפוס אל-חכים, 1957.
24 ע', תמונות. 8.

1521 سيج, ادور. التأمين الاجتماعي وقانون التأمين الوطني في اسرائيل... (بافا, مطبعة دوكم), 1957.
30, [1], 144 ס.

עם הקדמה, דברי מבוא, חכן ענינים ושער נוסף בעבר: רית: הביטוח הסוציאלי וחוק הביטוח הלאומי בישראל... מאת א. צמח. (תל-אביב), המדור הערבי — המחלקה לאיר-גור מקצועי, ועד הפועל, ההסתדרות הכללית... (יפה, דפוס "דוגמא", 1957). וכמו כן באנגלית: Social Insurance... by E. Semah.

1522 غر فونكل, ايب يهودا. شرح قانون وانظمة جمعيات التعاون, بقلم ل. غر فونكل, ترجمة كامل الطيبي. لم يذكر مكان الطبع, (1958). 87, 6 ס.
החלק העברי של השער: החוק הקואופרטיבי. מאת ל. גרפונקל. חרגום כאמל טיבי. חמ"ה, קופת הפועלים והי-פלחים העמלים בע"מ/משרד העבודה, מחלקת האיגור השיתופי/ (ההסתדרות הכללית... המחלקה לעניני הסר-על הערבי, 1958). 87 ע', 2. בשכפול, המעטפת בדפוס.

«חרגום הרצאותי על החוק הקואופרטיבי». (מהקדמת המתבר).

1515 Santing, G. Supplement to the report on The groundwater in the coastal plain as a source for water supply <Tahal, May 1957>. General report on the investigations carried out in the period 16th March — 6th July 1958. Tel Aviv, Water Planning for Israel Ltd., 1958. [1081], maps and tabs. (part, fold.), 4°. = P[ublication] N[umber] 57.

בהכפלה, המעטפת בדפוס. פניציות מרובות. קודמים בסורה: ק"ס ל"ד 166, מס' 874. הרו"ח הראשון של המ-חבר: ק"ס ל"ג 430/1.

1516 اسرائيل. المحكمة العليا. موجز مقررات المحكمة العليا في اسرائيل. المجلد 1. اورشليم, (القائم بمطوعات الحكومة), 1958.
ישראל. בית המשפט העליון: קיצור פסקי הדין... כרך י"ב. ירושלים, (המדפוס הממשלתי), תשי"ח-תשי"ט 1958.
8.

כרך י"ב של «פסקי דין של בית המשפט העליון ליש-ראלי» הוא הראשון שקוצר ותורגם לערבית. יוצא בקוני-טרסין. הראשון הופיע ב-10.2.58.

1517 اسرائيل. وزارة الداخلية. دائرة الانليات. اعمال السلطات المحلية العربية في اسرائيل خلال 1958-1959... (اورشليم, 1958). [36] ס, تصاویر.

בחלק העברי של השער: השגי הרשויות המקומיות הערביות 1951-1958. מדינת ישראל, משרד הפנים, המח-לקה למיעוטים. (ירושלים, 1958). [36] ע', תמונות. 28:21.
עם מבוא בעברית ואנגלית ועם שער נוסף באנגלית: Achievements of the Arab local councils in Israel 1951-1958.

1518 اسرائيل. وزارة الداخلية. دائرة الانليات. الدورة الدراسية لثؤون تنظيم وتطوير القرية العربية. اورشليم, 1958. 19 ס.

ישראל. משרד הפנים. המחלקה למעוטים: כינוס עיון בעניני חיכוך ופיתוח של הכפר הערבי <נערך בנצרת ביום 23.1.1958>... ירושלים, 1958. 19 ע'. 4.
בשכפול.

1519 اسرائيل. وزارة المعارف والثقافة. دائرة

ביבליוגרפיה של אוספי שירי מקהלה: ע' 9, של ספרי
עור: ע' 55.

1527 וילנאי, זאב, מלקט [Zev Vilnay] אגדות
ארץ ישראל: ... אגדות, מסורות, מימרות קדומות
וחדשות, ערוכות לפי אזורי הארץ, עריה וכפריה...
בלוית 146 ציורים ותמונות. מהדורה רביעית מסודרת
מחדש, מורחבת ובתוספת תמונות וציורים. [א"ב]. ירוש'
לים, "קריית ספר", (דפוס "טורים"), תשי"ד (1953), XV,
256, 25, VIII, 505 [257], ע', תמונות, מהן 77
על לוחות, מפה עתיקה על גיר בטנה. 8°. מהד' ב':
ק"ס כ"ו 128, שם גם מהדקדמה וציור.

במהד' זו גדל עיקר הטכסט מ-296 עד ל-505 ע', הפרק
על ירושלים לבד מ-73 עד ל-163 ע'. רשימת "המקורות
לאגדות ישראל" שבסוף הכרכים גדלה מ-540 ל-997 ציור
נים, וגם נוספו הרבה תמונות. רבות מן ההוספות
שבמהד' הקודמת נכללו עכשיו בטכסט, אך גם במהד' זו
יש הוספות של אגדות, שנודעו למלקט רק בנשך ההד'
פסה. ברור שבזכות כל אלה חשיבותה של מהדורה זו
כמקור לפולקלור ארצישראלי גדולה עוד יותר מזו של
המהדורה הקודמת.

1528 מנחם שמי; 48 תמונות ומבחר אגרות ורי'
שומים. ערוך בידי משה בסוק. מבוא: א'ניגן קולב.
(תל-אביב), הקיבוץ המאוחד, (דפוס אריאלי, תשי"ח), 14,
[2], 127, [1] ע', 40 ע' של לוחות-תמונות (ומשולבים בי'
ניהם VIII דפים של לוחות-תמונות צבעוניות), [2], XIV
ע', תמונות. 2°. מקראות, דברי מבוא ותכן גם באנג'
לית, עם שער נוסף: Menachem Shemi; 48 pictures... Ed. by Moshe Bassok.

מנחם שמי (שמיט) נולד בבוברויסק (1897). בן 16
עלה לישראל ולמד ציור בבית-הספר "בצלאל". משנת
1920 מורה לציור בטבריה, בחיפה ובצפת, שם נסטר
(1951). 149 האגרות (לרעה ולאח 1914/36; ממצרים
ומבנגאוי 1942/4; מאיטליה 1944/5; שנים אחרונות
1946/50) מלחח ברישומים בני-זמן. — ספר-הידור.

1529 פניכל אבא. אהרן מסקין בדמויותיו.
רשומים: אבא פניכל. עריכה: שלמה ברטנוב. תל-אביב,
ספרי גדיש, (דפוס שהם), תשי"ס (1958), 46, [2] ע'. 4°.
הרשומים מראים את השחקן בחפיקדיו השונים. קורם:
א. מסקין: דרכי אל התיאטרון. נתן אלתרמן: לאהרן
מסקין (שיר).

1530 פריבר, אהרן. פסלים. הקדמה מאת ד'נין

1523 מער, תוני. מذكرات لاجي, او حيفا
في المركة... الناصرة, مطبعة الحكميم, [1908].
124 ص.

"מעמר, תופיק: זכרונותיו של פליט, או חיפה במע'
רבה... נצרת, דפוס אלי-חכים, [1958], 124 ע'. 8°.
"נושאו של ספר זה הוא סיפור, שתחילת התרחשותו
בחיפה בחדשים הראשונים של שנת 1948 והמשכו בירדן.
הוא מתאר אחד הצדדים החשובים של המלחמה הפלשתי'
נאית ואת המאבק הערבי בומן מאורעות הדמים שלפני
יציאת הערבים, בשעתה ולאחריה. השראתי באה מתוך
תוכנם של חיינו ומאבקנו, והספר מבוסס על נסיונות אישיים
והתרשמויות, שהיתה להם השפעה מעציבה על הלבבות."
(מן ההקדמה).

1524 (المستندوت, العناية العامة للعامل في
اسرائيل), المستندوت. (كل ايب, مطبعة دابار,
1907). [22] ص, تصاور.

"ההסתדרות הכללית של העובדים... ההסתדרות.
תל-אביב, דפוס "דבר", 1957. [32] ע', תמונות. 8°.

1525 يعري, مثير. حول السلام وأخوة الشعوب
[و] استقلال وحياد. [تل ايب], (حزب العمال الموحد
مقام — المركز, يافا, مطبعة دوكة, 1907). 10,
[1] ص.

"יערי, מאיר. על השלום ואחות העמים [ועצמאות
ונוישראליות. [תל אביב] (מפלגת הפועלים המאוחדת
מס"ם—המרכז; יפו, דפוס דוגמה, 1957). [1], 15, [1] ע'. 4°.
"הנוסט המלא של הסעיף השלישי והרביעי מראשי
הפרקים לרגל הכינוס השלישי של מס"ם."

אתנוגרפיה, פולקלור, אמנות

1526 אורגד, בן-ציון (Ben Zion Orgad).
מדריך מתודי לשירי מקהלה ישראלים בשנים וב'
שלושה קולות... [תל-אביב], ההסתדרות הכללית של
העובדים העברים בארץ-ישראל, מרכז לתרבות ולחינוך,
חש"מ, [תשי"ח], 151 ע', תיים. 8° = ספרית מוסר
קלית ע"ש נסימוב, 111. חלק השער גם באנגלית.

המבוא הנערך בעזרת ברוך בריהודה (549) דן על
תכונות השירים בכללותם ומכיל פרקים על החומר וגי'
תוחה על הטונליות, הקצב, הצורה והסגנון. להלן, ע' 56
ואילך, מוגשים נתוחים של 96 שירים בצורת טבלאות.

ן' שבת, ברכיה הנקדן. אחריו. יעקב בן אלעזר. אבי רהם ן' חסדאי. בנימין בן אברהם מהענונים. יצחק ן' סהר לה. יוסף בן נתחום הירושלמי (קובץ מחברות בכ"י מירקוביץ ב' 1, 2014). קלוימוס בן קלוימוס. ארמימון גליפאפה. וידל בנבנשת. מתתיה. כלב אפנודופולו (ס' אבי נר בן נר, לפי גורלנו, גנוי ישראל בס"ס פטרבורג ג). נסים ן' סנגי. יהודה זאקרו. יצחק בן שמואל עונקניניה. זכריה אלצאהרי. יונה כהן רפא. עמנואל פראנשיס. יש' ראל מזאמסט.

ספרות יפה עברית חדשה

- 1536 אירגר, יעקב דוד (J. D. Iger). שירים. תל אביב, "מסדה"; (רמתגן, דפוס מסדה), תשי"ח. 143, [2] ע'. 8°.
- 1537 אלף לילה ולילה. תרגם מערבית יוסף יואל ריבלין. (כרך ראשון). ירושלים, "קריית ספר", (דפוס טורים, 1956), [1, 1578], [1]; [1, 1740], [1579], [1] ע'. 8°. נדפס מאמהות. מנוקד. — הקדומים: ק"ס כ"ד 95, כ"ה 48, ל' 316.
- 1538 אמדו, ז'ורז'ה. ארץ פירות הזהב; רי' מן. תרגם: מנשה לוי. (תל אביב), הקיבוץ המאוחד, (דפוס "אחדות"), תשי"ט. 326, [1] ע'. 8°. בראש השער: ז'ורז'ה אמדו. שם המקור: Jorge Amado: São Jorge dos Ilhaeos. קשור ברומן שקדם לו: "ארץ החמס"; ראה ק"ס כ"ח 325.
- 1539 אריכא, יוסף (Joseph Aricha). סנח' ריב ביהודה; רומן היסטורי. תל אביב, הקיבוץ המאוחד, (דפוס "אחדות"), תשי"ח. 412 ע'. 8°.
- 1540 בבלי, הלל (Hillel Bavli). רוחות נפ' גשות; דברי מסה... ירושלים / תל אביב, עוגן שלד ההסתדרות העברית בנויורק בשיתוף עם הוצאת ספרים מ. גוימן; (תל אביב, דפוס "תרבות"), תשי"ח. 329, [2] ע'. 8°.

קובץ מאמרים שפורסמו במשך שלושים וחמש שנה. התכן: בספרות העברית: מיכ"ל. פרץ סמולנסקין. דוד פרישמן. שאול שטרנחובסקי. יעקב פיכמן. דוד שמעוני. יהודה קרני. ב.נ. סילקין. אפרים. א. ליסיצקי. שמעון גינצבורג. א.י. גרודונסקי. אברהם סולודר. דוד פוגל. יצ' חק למדן. יעקב קלצקי. ניסן סורוב. מסותיו של אברהם אפשטיין. יהושע אובסי. מנחם ריבולוב. מנגן חשאי

אנריה] פרידמן. הצילומים: י. צפריר. תל אביב, י. צ'צ'יק, (דפוס אריאלי דפוס מלין), [תשי"ט]. [3] דף, [17] לר' חות'תמונות. 2°. בתוך תיק. רפרודוקציות של מבחר מיצירות האמן. דף 32: הע' רכה קצרה ופרטים ביוגרפיים.

1531 רובין, ראובן. ראובן. [מבוא] מאת אלפרד ורנר. תל אביב, מסדה; (רמתגן, דפוס מסדה, 1958), [20] ע', תמונות, 43, [1] ע' של לוחות-תמונות. 4°. אוסף רפרודוקציות מתמונותיו של הצייר ראובן רובין [=ראובן זליקוביץ]. עם ביוגרפיה, הערכה ולוח תאריכי חייו. יצא גם באנגלית: Rubin, by Alfred Werner.

1532 תנ"ך. שיר השירים. שיר השירים. (הצייר רים והכתב: שרגא וייל). [מרחביה], (ספרית פועלים; תל אביב, דפוסים שונים, 1958), 20 ע', תמונות, 52:21 לוחות-תמונות, וז' ע'. 4°. נוסח עברי של שה"ש, כתוב ביד באות אמנותית. הפ' סוקים, שהם כותרות ללוחות, נדפסו בסוף באנגלית, צר' פתית וספרדית. עם שער נוסף בלועזית: [Bible]. The Song of Solomon... Drawings: Shraga Weil.

בלשנות

- 1533 גרבל, אירנה [Irene Garbell]. המבטא העברי <ראשי פרקים>... ירושלים, האוניברסיטה העברית בירושלים, הפקולטה למדעי הרוח — למודי יסוד ולשון עברית, תשי"ח. 34, [3] ע', ציורים. 8°. בשכפול.
- 1534 פינס, דן (Dan Pines). מלון עממי לועזי-עברי... תל אביב, "עמיק", (דפוס "דבר", תשי"ט 1958), 8 ע', 658 עמודות. 8°.
- מהד' קודמת, בשם "מלון לועזי-עברי": ק"ס ל' 172. במהד' שלפנינו הושמט הכתיב הלועזי של המלים הזרות, ונוסף ניקוד לדברי ההסבר. נוספו מלים חדשות ובוסלו מונחים שכבר נתישנו.

ספרות עברית בימי הביניים

- 1535 שירמן, חיים [J. Schirmann]. מלקט. אוסף סיפורים מחורזים שנחברו בין המאות הרי"ב והרי"ח; חומר לסמינריון של ת. שירמן. ירושלים, האוניברסיטה העברית, הפקולטה למדעי הרוח, החוג לספ' רות עברית, תשי"ט. [1] 127 דף. 4°. בשכפול.
- מיצירותיהם של: שלמה ן' צקבל. יוסף זבארה. יהודה

1548 ויסמן, אהרן, בנות צחוק; הומורסקות. בפתח הספר: ברוך קראו; הקדמה: אהרן וייסמן; ציר: רים; שמחה וייסמן. תל־אביב, "יצחק", (דפוס "אלישע"), [תשי"ח]. 180 ע', 8°. בראש השער: ליקט וחירגם אהרן וייסמן.

מכיל גם תרגומים מן הספרות היודית (מ. נאדיר, י. י. טרונק, א. רייזין, ועוד).

1549 ויסמן, אהרן, צרור הומור; הומורסקות מקוריות ומתורגמות... תל־אביב, "חיים", (דפוס "פת"), תשי"ח. 242 ע', 8°. בראש השער: אהרן וייסמן. 75 הומורסקות, רובן תורגמו מן היודית (מ. נאדיר, י. י. טרונק, א. אלמי, דער טונקלר, ועוד) והרוסית, אחדות מאת המלקט.

1550 ז'בוטינסקי, זאב, כתבים, הוצאת ערי ז'בוטינסקי. יד־טן, תל־אביב, "עמית", (דפוס "העשור"), [1958]. 8°.

התכן: [יז]: אספרטקוס וספורים אחרים. [1938]. 277, [4] ע', תמונת. — [טז]: רשימות. [1958]. 314, [6] ע', פורטרט. — [טז]: גבר; מחזה בחמש מערכות, תרגם מרד סית בידי חנניה ריכמן. (תשי"ח). [1958]. 254, [5] ע', פורטרט.

כרך ט"ו מכיל 20 פליטונים שנתפרסמו בשנים 1900-1942, ו־8 מאמרים על בעיות שונות, שנדפסו בין 1926 ל־1946. רוב רובם תורגמו כאן מיוודית או מרוסית ע"י דוד סיון, חנניה ריכמן, יוסף אור ואחרים, ומקורם ציון בדיוק בסוף הספר. גם אספרטקוס ושמונת הספורים בכרך י"ד תורגמו בידי ריכמן. — הקדומים: ק"ס כ"ד 22; כ"ו 22, 128, 234; כ"ז 145; כ"ט 194, 306; ל' 13.

1551 חורגין, יעקב [Jacob Hurgin]. מעם קרנות המזבח; <פרשה תנ"כית>. תל־אביב, "עמית", (דפוס "חן", תשי"ח). 205, [1] ע', 8°.

1552 חלסקו, מרק. היום השמיני בשבוע. [ועוד ספורים]. עברית: בנימין טנא. תל־אביב, ספרי גדיש, (דפוס "קול"), תשי"ח. 207 ע', פורטרט. 8°. בראש השער: מארק חלסקו, שם המקור: Marek Hlasko: Ósmy dzień tygodnia.

1553 טסקי, הנמה, גיישה, חרגם אורי רפפורט. ערך צ. ולקובסקי, חלק (א-ב). [חיפה], מועצת פועלי חרפה; (תל־אביב, דפוס "תרבות"), [תשי"ח]. 239; [241] ע', 480 ע', 8°. = ספרית ילקוט, 37-36. בראש השער: האנאמה טאסאקי. הוצאת אחרת: ק"ס ל"ג 433. שם הספר

נא. ד. מקרטון. בכבשונה של ספרותנו [על א. קריב, אדב"ה וירוח לין. שירה וחנוך. — בספרות הכללית: פרקים משירת אמריקה, מן המזרח. מטרלינק, אנטוניוס וקליאר פטרה לשקספיר.

1541 בול, פיאר. הגשר על נהר קוואי, רוי מן. מצרפתית: עמנואל בארי, ערך: דוד שחר. תל־אביב, "הזר", (דפוס "ישראל"), תשי"ט. 176 ע', תמונת. 8°. בראש השער: פייר בול, שם המקור: Pierre Boule: Le pont de la rivière Kwai.

1542 בורלא, יהודה [Jehuda Burla]. נשים; סיפורים. תל־אביב, עם עובד, (דפוס מדע, תשי"ח). 318 ע', 8°. (ספריה לעם). נדפס מאמהות. מהר: קודמת: קיס כ"ז 22.

1543 גלאי, בנימין. על חוף הרחמים. (מרחביה, ספרית פועלים; תל־אביב, דפוס "הפועל הצעיר", 1958). 116, [3] ע', 8°. שירים.

1544 גלמן, א[ריה] ל[ניב] [Leon Gellman]. נצח האומה... עיונים במחשבת ישראל, בנצחיות האומה ובבעיות המדינה. חלק א. ירושלים, מוסד הרב קוק; (תל־אביב, דפוס "תרבות"), תשי"ח. 303 ע', 8°. המדורות: בעיות היהדות בדורנו. על תנועת הריפורמה. ביוכח עם בן־גוריון. פרקי חסידות. שיחות עם הקוראים. גודלי האומה (הרב קוק. הרב עזריאל, הרב בריאלן, הרב גולד). זכות בנים. חגים ומועדים. — רבים מן המאמרים נדפסו במקום ב"הצופה" ובקבצים שונים.

1545 גרן, נתן. ספר נתן גרן ז"ל. ערוך בידי צבי הרכבי, ירושלים, ברית עברית עולמית, (דפוס י. ע. איתאח), תשי"ח. 156, [1] ע', פורטרט. 8°.

דברי הערכה מאת ז. שור וא. ב. נתן. ע' 108-31; "מפ" זורי עזובנו"; ע' 111-115; ביבליוגרפיה של כתבי נ. גורן מאת צבי הרכבי.

1546 גרסיה לורקה, פדריקו [Federico Garcia Lorca]. מבחר שירים. מספרדית: רפאל אליעז. מרחביה, ספרית פועלים; (תל־אביב, דפוס הפועל המזרחי, 1958). 167, [4] ע', פורטרט. 8°. על הכריכה: רומנו סרו צועני.

מכיל: Romancero gitano. Poema del cante jondo. Llanto por Ignacio Sanchez Mejias. 1547 האזרחי, יהודה [Yehuda Haezrahi]. עם שחר; שתי גובלות. תל־אביב, "אנקור", (דפוס "אלישע"), תשי"ט. 212 ע', 8°.

1563 נאה, נה. זרע הכלנית; מהנה בשלש מערכות. ירושלים, "קריית-ספר", (דפוס טורים), [תשי"ח].
55 ע'. 8°. בראש השער: שלשה ימים כנצחון [במי מערכת סיני].

1564 נגינה, טובה [Gita Nogina]. ילדות עשוקה. תל-אביב, עם עובד, (דפוס דבר, תשי"ח), 191, [1] ע'. 8°. (ספריה לעם).

המחברת מנהלת את המוסד העירוני "בית הנערה" בתל-אביב. נסיונותיה עם נוער עוזב התגבשו בספר זה בצורת ספור.

1565 סרויאן, ויליאם. מאורעותיו של חסלי ג'קסון. (תרגום: אידוב כהן, גבריאל טרסי). תל-אביב, "מסדה"; (דמת'גן, דפוס מסדה), [תשי"ז?], 303, [1] ע'. 8°. בראש השער: ויליאם סרויאן. שם המקור: William Saroyan: The adventures of Wesley Jackson.

1566 סרונטס, מיגל די. ההידלגו החריף דון קיחוטה מן למנציה. מספרות לעברית: נתן ביס-טריצקי. הציונים: מארסל יאנקו, [א"ב], מרחביה, ספרית פועלים; (תל-אביב, "הדפוס החדש", 1958), [7], 14, 376; [7], 377, 803, [6] ע'. לוחות-חמנונות, פורטרט. 8°. בראש השער: מיגואל דה סרונטס סאאוודרה. שם המקור: Miguel de Cervantes Saavedra: El ingenioso hidalgo Don Quixote de la Mancha.
מתרגום שלם אחר, מאת י. רביקוב, לא יצא אלא כרך א (ק"ס ל"א 174, שם גם הערה ביבליוגרפית על התרגום המקוצר של ביאליק).

1567 פינשטיין, אסתר. כחלום יעוף; <דור מ>. תרגום מאנגלית: משה פינשטיין, תל-אביב, י. ציציק, (דפוס מל"ן), תשי"ח, [2], 154 ע'. 8°. בראש השער: אסתר פינשטיין.

רומן על חייו הנוער היהודי באיטס סיד של ניו יורק בימי מלחמת העולם הראשונה. המחברת היתה מורה לעברית בבית-הספר הרצליה בניו יורק. תורגם מתוך כה"י.

1568 פסטברנק, בוריס. דוקטור ז'יוואגו; רומן. תירגם מכתב-היד הרוסי צבי ארד. א"ב, תל-אביב, עם עובד, (דפוס א. סטודו, תשי"ס 1958), 252, [253], 510, [1] ע'. 8°. שם המקור: Борис Пастернак: Доктор Живаго.

1569 צויג, סטפן. שעות הרות גורל. מאת סטיפן צויג. מגרמנית: עדנה קורנפלד. (תל-אביב, "גר-

באנגלית: Hanama Tasaki: The mountains remain.

1554 טרסי, אסתר. ישראל שבלב; רשומים. תל-אביב, יורעאל, (דפוס "בני-שאו"ל", תשי"ח), 91, [1] ע'. 8°.

1555 יורעאל [קבוץ]. הגדה של פסח. (נכתבה ועוטרה ע"י משה א.). יורעאל, תשי"ח, 28 ע', תמונות. 8°. לקוטים. בכתב אמנותי ובהכפלה.

1556 כפרי, יהודית. עלי שיר. (סאסא, תשי"ט), [27] דף. 8°. בשכפול.

1557 לוי, אשר. אנתנו ודורנו; רומן. תל-אביב, יורעאל, (דפוס "בני-שאו"ל", תשי"ח), 113 ע'. 8°.

1558 מיכלי, ב[נימין] י[צחק] Binyamin [Michaly]. ליד האבנים; דמויות ובעיות בספרות תנו. (תל-אביב), אגודת הסופרים העברים ליד דביר, (דפוס אילון, תשי"ט), 426 ע'. 8°.

מסות על טשרניחובסקי, פייכמן, קרני, טמקין, בס, שלמה הלל, סיקה, שמי, הוז, לחובר, צמח ושטיינמן ומאמרי בקורת בעניני הספרות. המאמרים נכתבו בשנים תשי"ב-תשי"ד והופיעו בבמות שונות ("גליגות", "מאונס" וכו').

1559 מן, יצחק. האדם והחברה. ירושלים, "גיר", (דפוס "אחזה", תשי"ז), 166, [1] ע', פורטרטים. 8°. ספר זכרון, המופיע שנה לאחר פטירת המחבר. העורכים: צבי זהר, זבולון פורן, אברהם שלונסקי. מכיל מבחר ממסותיו של מן בעניני חברה, ספרות, לשון וציונות. ע' 143 ואילך: האיש ודרכו (מזכרונותיו הערכות).

1560 מן, תומס. יוסף ואחיו. עברית: מדכני אביש-שאו"ל. ציורים: שרגא וייל. ג: (יוסף בצירים). מרחביה, ספרית-פועלים; (ת"א, הדפוס החדש, 1958), 406, [2] ע', פורטרט. 8°. (ספרי מופת). (תומאס מאן, כתבים). בראש השער: תומאס מאן. שם המקור: Thomas Mann: Joseph in Egypten. מים: קיס ל"ג 299.

1561 מרקוס, פסח. עולמות סמירים; סדר פורחי הגאון מוילנה. עברית: [מאיר] צנ"ן פרוש. תל-אביב, "מעיינות", (דפוס "ארוי", תשי"ז), 436 ע'. 8°. המקור היודי, "דער ווילנער גאון"; קיס כ"ט 102.

1562 משמר הגלב [קבוץ]. מקראי ראש השנה. [משמר הגלב], תשי"ח-תשי"ט. 10 דף. 4°. לקט ספרותי. בשכפול.

ספרות יפה לועזית על נושאים יהודיים

1578 **בורלא, יהודה**. **صراع انسان, قله الى العربية**
عنرا حداد. **تل ابيب, شب عادل, صندوق الكتاب**
العربي, 1900. [3], 209, 209, صورة المؤلف,
 رسومات.

עם שער נוסף בעברית: יהודה בורלא. נפתולי. אדם,
 רומן מחיי היהודים בדמשק. תרגם עזרא חדאד. [תל-אביב],
 קרן הספר הערבי ע"י "עם עובד", (דפוס אריאלי ודפוס
 סטרוד), 3, 259 ע', פורטרט. 8°.

ספרות הנוער

1579 **אבי-גיל, ש.** **סיבוב כדור הארץ... [ג]:**
 אוסטרליה והיבשת השחורה <אפריקה>. תל-אביב, עמי
 חי, (דפוס "עשור"), [תשי"ט], 168 ע', תמונות. 8°
 מנוקד. לבניה-נעורים. קודם: "ק"ס ל"ג 435.

1580 **אבן-זהב, ארי** [Ari Ibn-Sahav]. **המל-**
חמה על הגבול. תל-אביב, "יבנה", (דפוס ז. זילברגר,
 תשי"ט 1958). 98 ע'. 8° ספור מוזמן מלחמת העולם
 הראשונה. מהד' קודמת: "ק"ס ט"ז 15, שם גם ציון.

1581 **אבנון, יצחק** [Ichak Avnon], **עורך**. (דע
 את העולם; אנציקלופדיה מדעית לנוער)... מתורגם
 ומעובד ע"י יצחק אבנון. מהדורה רביעית. (כרך אג).
 (תל-אביב), נ. טברסקי, (דפוס "קול", תשי"ח). 142, 144;
 150, 132, 117 ע'. 8° נדפס מאמהות.

מכיל 12 ספרים קצרים במדע פופולרי. 6 הראשונים
 נרשמו עם מהד' א', "ק"ס כ"ו 252. הנוספים: בכרך ב:
 א. האים: עולם התמורות. א. פישר: עולם האמצאות. —
 כרך ג: מ. ב. סטינסון: עולם החיות. ז. מקיגיל: עולם
 הצמחים. מ. פורס: עולם החרקים. מ. ב. סטינסון: עולם
 החידקים.

1582 **אופק, אוריאל**. **המסע ברכבת**. הציורים:
 רנה דניאל. תל-אביב, י. צ'צ'יק, (דפוס "קומה"), [תשי"ח].
 38 ע'. 8° מנוקד. לילדים.

1583 **אורבך, צבי** [Zvi Auerbach], **מלקט**. תל-
 מיד ישראלי כותבים. תל-אביב, "יסוד", (דפוס ישראל,
 תשי"ט 1958). 283 ע', פורטרט. 4°.

חבוריהם של 120 תלמידים מ-23 בתי-ספר שנבחרו
 מתוך אלפי חבורים. החומר מחולק ל-14 מדורים ענייניים,
 כגון "על אדמת נכר", "תקומת ישראל" וכו'.

1584 **אילן, משה**. **מאתים ואלף**: שאלות ות-

עניי זהב", דפוס החברה המאוחדת להדפסה, 161.
 [2] ע'. 8° 9 מסות מתוך: Stefan Zweig: Stern-
 stunden der Menschheit; zwölf historische
 Miniaturen. — מבחר אחר, בשם "כובשי עולם", תר-
 גום א. טוירשטיין: "ק"ס כ"ז 312.

1570 **צוריאלי, מנחם** (Menahem Tzuriel).
 בנפול כוכב: שירים. תל-אביב, י. שמעוני, (אשקלון,
 דפוס "פלשת", 1958). 48 ע'. 8°.

1571 **קלויזנר, ישראל** [Israel Klausner].
 אור באפלה: מחזה מחיי הגולים מפורטוגל. ירושלים,
 חש"מ, תשי"ח. 40 ע'. 8° בראש השער: ישראל בן-
 תיים [= ישראל קלויזנר]. נדפס מקודם ב"מחברת, בט'
 און חברת כ"ח", תשי"ח.

1572 **קלינוב, רנה**. **על פתח ביתי**: שירים.
 (תל-אביב), הקבוץ המאוחד, (דפוס הפועל המזרחי), תשי"ט.
 30, [1] ע'. 8° (ספרית מבפנים).

1573 **רסלר, בנימין**. **נחלת צבי**: רומן. ניר-
 יורק, "עוגן" שליד ההסתדרות העברית, ירושלים—תל-
 אביב, מ. נוימן; (תל-אביב), (דפוס י. שלומי), [תשי"ח].
 285 ע'. 8°.

1574 **שיחור, שמואל** [S. Shihor]. **הנה הם**
באים: סיפור חייו של הנשיא ד"ר חיים ווייצמן.
 (ירושלים)... אלישבע גדל-לנדאו. ירושלים ותל-אביב,
 שוקן; (תל-אביב, דפוס הארץ, 1958). 190, [2] ע'. 8°
 ספור ביוגרפי.

1575 **שניאור, זלמן** [Zalman Shneur]. **אנשי**
שקלוב. תל-אביב, דביר, (דפוס הארץ, תשי"ח). 494,
 [2] ע'. 8° (ז. שניאור: כתבים). "מהדורה מיוחדת
 לקוראי הארץ". הוצאה קודמת: "ק"ס כ"ו 255, שם גם ציון
 על התכן ועל ההוצאות.

1576 **שניאור, זלמן** [Zalman Shneur]. **פנדרי**
הגבור. (גד), תל-אביב, דביר, (דפוס הארץ, תשי"ח).
 482, [1] ע'. 8° (ז. שניאור: כתבים). "מהדורה מיר-
 חדת לקוראי הארץ". הקודמים: לעיל ע' 26, שם גם
 ציון ביבליוגרפי.

ספרות יפה יודית

1577 **פערלשטיין, יוסף** (Joseph Perlstein).
מאטילדא — רחל <דאס ס.ס.מיידעל>; ראמאן פון נאכן
 צווייטן וועלט-קריג. באנד 3-1. (תל-אביב, הדפוס הכללי,
 [תשי"ח]. 438, [1] 439-858; [1] 859-1278 ע'. 8°.

שבוט לנער... ירושלים, "קרית ספר", (דפוס טורים, 1957), 117 ע' 8°. מנוקד.

1585 בורנשטיין, תמר. אגדת החצב. ציורים: בינה גבירץ, תל אביב, "יורעאל", (דפוס נ. רוהלה, תשי"ח). 135 ע' 8°. מנוקד. לילדים.

1586 בינג, אשר [Anselm Bing]. מלאכת שוועים לנער ולנערה... כתב ושרטט אשר בינג 185 ציורים ומפות, מעשי ידי אורי סינר לפי תרשימי המחבר. מהדורה שניה מרחבת. ירושלים, ר. מס, (דפוס יורדי, 1958), 124, [2] ע' 8°. מהד' א: ק"ס ל' 328.

1587 בנאי, מרגלית. בן השיך. תצלומים: שלמה סוריאנו. (תל אביב, קרני, (דפוס אריאל, 1958), [80] ע' 8°. מנוקד. טכסט וצלום עמוד מול עמוד. לילדים.

1588 בגי עקיבא, ארגון נער. שבילי הדרכה לשובי עולים. [תל אביב], ארגון בני עקיבא בארץ-ישראל, מחלקת ההדרכה, ההנהלה הארצית, [תשי"ז?], [1], 67, [1] ע' ציורים. 8°. בשכפול.

1589 בני עקיבא, ארגון נער. שבילי הדרכה: מחנאות. [תל אביב], ארגון בני עקיבא בישראל, מחלקת ההדרכה, ההנהלה הארצית, (הקד' תשי"ז), [1], 92 דף, ציורים. 16: 21. בשכפול.

1590 (פר, עמוס). הסרקטוראי הקטן. (ציירה הגר). [תל אביב], (הקיבוץ המאוחד, תשי"ח), [8] ע' 16.5: 24.5. (ספרית דור).

1591 ברטוב, מרים. גמד הצבעונים; ספור קטן לילוי הנן. ספרה וצירה — מרים ברטוב. תל אביב, "סיני", (דפוס גרואר, 1958), [23] ע' 22: 24. מנוקד.

1592 ברנט, פרנסיס (הודג'סון). הלורד הקטן; ספור. תרגם מאנגלית: אברהם אריה [ליב] יעקובוביץ. (התמונות... בינה גבירץ. חלק א.ב.) (תל אביב, שרברק, (דפוס קדמה), [תשי"ז?], 154: [3], 134, [2] ע' 8°. נדפס מאמהות. בראש השער: פרנסיס הודג'סון ברנט. מהד' קודמות: ורשה תרפ"ב, ת"א (1938), ת"א תש"ו (ק"ס ל"א 57). שם המקור: Mrs Francis Burnett (Hodgson): Little Lord Fauntleroy.

1593 גורפיין, רבקה. סמדיה בן הנגב בארץ הפלאות... ציר יחזקאל קמחי. מרחביה, (ספרית פועלים; ירושלים, דפוס לימודי, 1958), 45, [3] ע' 17: 25. (אנקורים). מנוקד. לילדים.

1594 גל, בנימין [Benjamin Gall]. שוועלי

של שמשון ועוד י"ח ספורים ואגדות. ציורים: בינה גבירץ. תל אביב, מ. ניומן, (דפוס "מדע"), תשי"ח, 163, [1] ע' 8°. (הדפס מאמהות). מנוקד. לילדים.

1595 [גרים, האחים] [Gebr. Grimm]. לכל כית. עבד מחדש יצחק נון. תל אביב, "עמיחי", (דפוס "חן", תשי"ז), 28 ע' תמונות. 8°. מנוקד. לילדים. מהדורה אחרת: ק"ס ל"ב 147, תרגומים אחרים: שם, שם; כ"ח 45.

1596 (דוידית, רבקה) [Rivka Davidit]. חרצית הבר הקטנה. (ציירה בריגיטה פרנקטורטר). [תל אביב], (הקיבוץ המאוחד, תשי"ח), [8] ע' 16.5: 24.5. (ספרית דור).

1597 וול, רוזה [Rose Wuhl]. הארץ היסה. (מאנגלית: ש. מנדל). ציורים מאת רות שלוש. תל אביב, "מדע וחיים", (דפוס "עופר"), תשי"ח, 202 ע' 8°. ספורים לבני הנעורים, תורגמו מכתב-יד.

1598 וול, רוזה [Rose Wuhl]. היער השאנן. תורגם מאנגלית ע"י ש[מאן] מנדל. (ציורים מאת דן לבי קוביץ). תל אביב, "תרומה", (דפוס "עופר"), תשי"ח, 182, [1] ע' 8°. ספורים לבני הנעורים.

1599 וטסון, ג'ון (ורנר). דברי ימי העולם לילדים. ערך: יידיה ספרא. ציורים: מ. אריה. (ב): ימי הבינים והעת החדשה. תל אביב, "עמיחי", (דפוס "הע" שורי", תשי"ח), 159 ע' 8°. מנוקד. "תרגום ועבוד של הספר תולדות העולם מאת דן ורנר וטסון, ופרקי דברי ימי ישראל נוספו על ידי המתרגם והעורך". הקודם: ק"ס ל"ג 36. שם המקור: Jane Watson (Werner): Golden history of the world.

1600 חורגין, יעקב [Jacob Hurgin]. בין חיתו אדם; ספור... חלק ג. תל אביב, "יורעאל", (דפוס רוהלה תשי"ח 1957), 135 ע' 8°. מנוקד. ספור לבני הנעורים, על ימי האינקוויזיציה בספרד. הקודמים: א. תרצ"ח (ק"ס ט"ז 290) ותשי"ג; ב: תשי"ד.

1601 טובנהויז, אפרים. גאוני ישראל ראשונים ואחרונים; תולדות חייהם. עם 20 תמונות בצבעים, מצוירות בידי משה קונשטאדט. תל אביב, "סיני", (דפוס מל"ן, תשי"ח), 111 ע' 8°. ביוגרפיות קצרות לבני הנעורים.

1602 טכניקה לנער. (תל אביב, "ששת", דפוס מל"ן, [תשי"ט] 8°. דוישבועון. חוב' 1: בלי תאריך. 16 ע' תמונות.

- 1603 ילן-שטקלים, מרים [(ווילנסקי)] [Miriam Yalan Stekelis (Wilensky)]. גלגלים; מקור ותרגום. ציורים: ברגטה פרנקפורטר, תלאביב, "הדר", (דפוס דוד המדפוס), תשי"ז, [36] ע', תיב. 23: 25. חרוזים לילדים.
- 1604 לבנה, צבי [(Zwi Livne (Lieberman))]. במחבואים; ספור לילדים. הצירת חזה נתן. תליאביב, "עמחי", (דפוס "קול"), [תשי"ח] 68, [3] ע', 8°. מנוקד. בראש השער: צבי לבנה-ליברמן.
- 1605 לבנה, צבי [(Zwi Livne (Lieberman))]. הגמדים האדמים. מאת צבי ליברמן [= לבנה]. צירה בינה גבירין. תלאביב, מ. ניומן, חש"מ, תשי"ח, 86, [2] ע', 8°. (נורית) מנוקד. לילדים.
- 1606 לבנה, צבי [(Zwi Livne (Lieberman))]. חנה ושבועת בניה; ספור לנוער. תלאביב, "עמיחי", (דפוס "העשור", תשי"ט 1958), 172 ע', תמונות. 8°. בראש השער: צבי ליבנה [= ליברמן]. עם רישומים מאת אבא פניכל.
- 1607 לורד, ק[רולה (זילבר)] [Karola Lorchl (Silber)]. רני כבר גדול... הציורים פנימה. ירושלים, "קריית ספר", (דפוס טורים, 1958), 51, [1] ע', 23: 25. מנוקד. לילדים.
- 1608 ליברמן, חיים. עשר פרוטות; ספור לקטנים ולגדולים. ירושלים, "קריית ספר", (דפוס טורים, 1957), 99 ע', תמונות. 8°. מנוקד.
- 1609 ליכטנבאום, יוסף [(Joseph Lichtenbaum)]. אגדות קוקיות, ערוכות ומתרגמות בידי יוסף ליכטנבאום. מהדורה שלישית. תלאביב, "יבנה", (דפוס "גוטנברג", תשי"ז), 164 ע', 8°. (מאגדות עמי העולם). מנוקד. מהד' א: ק"ס כ"ז 26. אחרים בסדרה: ק"ס כ"ו 250, כ"ז 311, כ"ח 328, כ"ט 32 מס' 277/8.
- 1610 מבחר אגדות העמים. עברית: אוריאל אפק. ציורים: מ. אריה, 4: הודו, ערב, סין, יפן, כוש. תלאביב, מ. ניומן, (דפוס הפועל המזרחי), תשי"ח, [193] ע', 8°. מנוקד. לילדים. הקדמים: לעיל ע' 28.
- 1611 מוסינזון, יגאל [(Yigal Mossinson)]. "חסמבה" במסחרי ניוירוק. ציורים: יצחק ישראלי. תלאביב, ספרי גישה, (דפוס "מגן"), תשי"ח, 156 ע', 8°. לבני הנעורים. ר' גם בערך הבא.
- 1612 מוסינזון, יגאל [(Yigal Mossinson)].
- 1613 "חסמבה" בקרבות ירחוב בעזה. ציורים: עמירם תמרי. מהדורה שנייה. תלאביב, ספרי גישה, דפוס תרבות, תשי"ז, 191, [1] ע', 8°. לילדים.
- בסדרת "חסמבה" יצאו עד כה 13 ספרים. (ר' ק"ס כו 31, 149; כ"ח 332; ל' 25 מס' 230-233; ל"א 330 מס' 1789/90, 428) ור' גם בערך הקודם.
- 1613 מינכההויזן. עלילות הברון מינכההויזן. חר' גם מגרמנית ישראל זמורה. תלאביב, מחברות לספרות, (דפוס "גוטנברג"), תשי"ח, 189, [2] ע', תמונות. 8°. מנוקד. לבני הנעורים. בראש השער: גוסטפריד אבגוסט בירגר. שם המקור: Wunderbare Reisen... des Freiherrn von Münchhausen... Aus dem Englischen... übersetzt... [von] Gottfried August Bürger.
- עם הציורים של גוסטפריד דורה. עבודים אחרים של ספרי מינכההויזן בעברית: אויטה, תרע"ט; פרנקפורט, תרפ"ג; תלאביב, 1942 (ק"ס כ' 194).
- 1614 נים אשקלון; בטאון הנוער העובד באשקלון. (אשקלון), 4°. ההופעה בלתי סדירה. העורך: דב אורן. חוב' 2: שבט תשי"ט, 13 דף, תמונות. בהכפלה, המעטפת בדפוס.
- 1615 סגיר, סופי דה (רוסטופצ'ין). זכרונות תיו של חמור. עבד חיים אברבאיה. צירה אורי ברגר. [תלאביב], הקבוץ המאוחד, (דפוס "אופק"), תשי"ח, 225, [3] ע', 8°. מנוקד. לבני הנעורים. בראש השער: סופי דה-סגור. שם המקור: Sophie de Ségur (Rostop- china): Les mémoires d'un âne.
- 1616 סמילנסקי, יזהר [(Yizhar Smilansky)]. עלילות חומית. (סיפור ס. יזהר... צירה נעמי סמיר לנסקי). [תלאביב], (הקבוץ המאוחד), חש"מ, [תשי"ח]. [16] ע', 16.5: 24.5. (ספרית דרור). מנוקד. לילדים.
- 1617 ספר הישר; אגדות התורה לפי מסורות עתיקות. מהדורה מתקנת וערוכה בידי נחום בנארי. ציורים: בינה גבירין. חלק א.ב. תלאביב, מ. ניומן, (דפוס קדמה), תשי"ט, 182, [1]; [181] 337, [1] ע', 8°. מנוקד. נדפס מאמהות. עבוד לבני הנעורים, הכולל רק את הספורים עד ליציאת מצרים.
- 1618 ספרא, ידידיה. אוצר עמי; אגדות מן החלמוד והמדרשים, מעבודות לילדי ישראל... ציורים: א. לאוואדא. תלאביב, "עמחי", (דפוס "נתיבה"), [תשי"ח]. 175 ע', 8°. מנוקד. אגדות על חיי חז"ל.

1627 קסטנר, אריך. עצרת החיות. ציורים מאת ולטר טריר. תרגמה מגרמנית מרים ילך-שטקלים. ירושלים, אחיאסף, (דפוס ר.ח. הכהן, תשי"ח), 79, [1] ע'. 8°. מנוקד. לילדים. שם המקור: Erich Kästner: Die Konferenz der Tiere.

1628 קסטנר, אריך. פספנת ואנטון. עברית: אברהם קלמן. ציורים: ולטר טריר. מהדורה שניה. ירושלים, אחיאסף, (דפוס ש. וינסלד, 1957), 139, [1] ע'. 8°. מהד' א': ק"ס ל' 332. שם המקור: Erich Kästner: Pünktchen und Anton.

1629 שלמון, אברהם [Avraham Shalmon]. דגניות בין השבלים; מחזור ספורים... ציור איזה וזלי. תל-אביב, ב. ברלוי, (דפוס הפועל המזרחי), [תשי"ח], 155 ע'. 8°. מנוקד. לילדים.

1630 שלמון, אברהם [Avraham Shalmon]. המבשרים בטבע; סדרת ספורים לילדים, מאת אברהם שלמון [= שלמון]. ציור איזה. תל-אביב, ב. ברלוי, (דפוס הפועל המזרחי), [תשי"ח], 115, [1] ע'. 8°. מנוקד.

1631 Skulsky, Shlomo. Legends of... retold for schoolboys and schoolgirls... English by I. M. Lask. Illustrations by A. Abbadly. [1-4]. Tel Aviv, S. Simson, (typ. "Atid", 1957), pls. 8°.

Cont.: [1]: Legends of King David. 128 p., 1 l. — [2]: Legends of King Solomon. 128, [1] p. — [3]: Legends of Judah the Macabee. 128 p., 1 l. — [4]: Legends of Bar-Kochba. 130 p.

המקורות של 1, 2, 4: אגדות המלך דוד, אגדות שלמה המלך, אגדות ברכוכבא: ק"ס ל"א 306, 177, 429.

חנוך והוראה

1632 אבידור, מ[שה] [Moshe Avidor]. עשר שנות חינוך <תש"ח-תשי"ח>. (ירושלים, משרד החינוך והתרבות, (דפוס "אחיה", תשי"ח. 35 ע', תמ"ו. גות. 8°.

1633 אידלסון, ד[וד]; [יהודה] רון-פולני. צעדים ראשונים; פרקחים מבית החינוך לילד העובדים בתל-אביב, תרפיז. תל-אביב, "אורים, ההסחדות הכללית של העובדים העברים בארץ-ישראל, הועד

1619 פישקין, מלכה. שושן ושושנה; ספורים וסיורים לילדים. הציורים: בינה גבירץ. תל-אביב, "יורעאלי", (דפוס סמוכיאן, תשי"ח), 133, [2] ע'. 8°. מנוקד.

1620 פנדלטון, [לואי בורגר]. באהלי אשור; ספור מימי המלחמה עם האשורים. עברית: אברהם אריה קליין יעקוביץ. תל-אביב, "יורעאלי", (דפוס נ. רוהלד, תשי"ח 1957), 127, [1] ע'. 8°. מנוקד. לבני הנעורים. שם המקור: Louis Beauregard Pendleton: In Assyrian tents.

1621 פרידברג, אברהם שלום [A. S. Friedberg]. זכרונות לבית דוד; ספורים מדברי ימי ישראל. (העריכה... בידי ז. אליאל בהשתתפות אשר ברש). מהדורה שניה. תל-אביב, "מסדה"; (רמת גן, דפוס מסדה), תשי"ח. 390, [1] ע'. לוחות-תמונות. 4°. הוצאה קודמת: ק"ס ב"ט 36, שם גם מההקדמה. במהד' זו נוספו 10 תמונות ופסקי-מילים מכו"י.

1622 צורף, אפרים [Efraim Zoref]. חזוה מדינת ישראל. תל-אביב, "יסוד", (דפוס "נתיבה", תשי"ח), 139, [3] ע'. תמונות. 8°. מנוקד. ביוגרפיה של הרצל לבני הנעורים.

1623 צפורי, ד. [= דוד לבנה] [David Zipori]. מיצי וגוריה. ציורים: ר. לואיזה. תל-אביב, "מסדה"; (רמת-גן, דפוס מסדה), [תשי"ח], 121, [1] ע'. 8°. מנוקד. לילדים.

1624 [צ'רניבסקי], זאב. בעינינו ראינו; פרקית-תשי"ח. רשומים: אריה גבון. (תל-אביב, הקבוץ המאוחד, (דפוס "דבר"), תשי"ט. 98, [3] ע'. 8°. מנוקד. לילדים.

קבץ רשומות על מלחמת העצמאות, שפרסם המחבר בשעתו מדי שבוע בשבוע.

1625 קוטסוורת, אליזבת ג'ן. מעשה בחתול ובברכהחובל מאת אליזבת קוטסוורת. ציור גוסרוד קי. עברית: ירדנה דוס. תל-אביב, "עמיקה", (דפוס "נתיבה", 1958), 59, [4] ע'. 8°. מנוקד. לילדים. שם המקור: Elizabeth Jane Coatsworth: Cat and the captain.

1626 קיפניס, לוין [Levin Kipniss]. קין חידות; 150 חידות לילדים בתוספת מעשה שלוש החיות. הציורים: לאה פלד. (תל-אביב, קרני, (דפוס "תרבות", 1958), 48 ע'. תמונות. 8°. (ספרית חנוך ומדע). מנוקד.

בעומר תשי"ח...< [ירושלים, תשי"ח ז], [1] 79 דף.
4. בשכפול, המעטפת בדפוס.

1639 ישראל. משרד העבודה. החנוך המקצועי בישראל. ירושלים, משרד העבודה, המחלקה לחנוך מקצועי, (דפוס למודי של הדסה), תשי"ח. 16 ע', לוחות-תמונות. 8. יצא באותה הצורה גם באנגלית: [Israel, Misrad ha-'avodah]: Vocational Education in Israel — ובצרפתית: professionnelle en Israël.

1640 מכון לחנוך גופני ע"ש אורד צ'רלס וינגייט. מכון לחנוך גופני על שם אורד צ'רלס וינגייט. (תל-אביב, אגודת חבר הנאמנים לקרן הקמת מכון וינגייט, "סגנון הדפוס"), [תשי"ט], [8] ע', תמונות. 8. פרוספקט. יצא גם באנגלית: Orde Charles Wingate Physical Education Institute, בצרפתית: Institut de culture physique, ובספרדית: Instituto de cultura fisica al, etc. nombre de etc.

1641 פפיש, טובה (ברלין) (Tova Berlin-Papish). דרכי הוראה בפסנתר; ספר עזר להקניית יסודות הנגינה. ירושלים, "קרית ספר", (דפוס טורים), תשי"ט. 11, 226, [1] ע', תוים. 8. בראש השער: טובה ברלין-פפיש. עם הקדמה ושער נוסף באנגלית.

1642 פרנק, מרי; לורנס קלטי פרנק. כיצד תעזרי לילדך בגיל בית-הספר. מאת מארי פראנק ולורנס ק. פראנק. עברית: נחמן בן-עמי. ירושלים, אחיאסף, (דפוס ורדי, 1958). 428 ע'. 8. שם המקור: Mary Frank; Lawrence K. Frank: How to help your child in school.

1643 קניוק, שרה (ברורמן); מרים אילון (קרבמן) [Miriam Sara Kaniuk (Braverman); Eilon (Krechman)]. הוראת הקריאה; מדריך למקרא. הידור לי ספר חדש. מאת ש. ברורמן-קניוק ומ. אילון. תל-אביב, "עמית", (דפוס "תרבות", תשי"ח), 79 ע'. 8.

1644 רחובות. מכון ויצמן למדע. מרכז להדרכת רבדיאולוגים. ידיעות ותכניות. רחובות: [הקריה, דפוס הממשלה ז], תשי"ט (1958). 20, 16 ע', לוחות-תמונות. 8. בראש השער: מכון ויצמן למדע... — עברית ואנגלית. עם שער נוסף באנגלית: [Rehovot]. The Weizmann Institute of

הפועל, מרכז לתרבות ולחינוך, (דפוס א. בן-חור), תשי"ח. 151, [1] ע', תמונה. 8. = ספריה מדעית קטנה, ליד.

1634 בני ברק. ישיבת פוניב'ל. ישיבת פוניב'ל בנשיאות ובהנהלת... רבי יוסף ש. כהנמן Ponevez Yeshiva... President Rabbi Joseph S. Kahaneman. בני-ברק, קרית הישיבה; (תל-אביב, דפוס לוריא), תשי"ז. [20] דף, תמונות. 8. עברית ואנגלית.

בני עקיבא. ארגון נער. ספר בני עקיבא. עין לעיל מ"ט. 1446.

1635 גויטיין, שלמה דב [Shlomo Dov Goitein]. הוראת העברית; דרכי הלימוד במקצועות העבריים: דיבור, קריאה, חיבור. מהדורה שלישית מוגדלת. תל-אביב, "כנה", (דפוס "גוטנברג", תשי"ח). 428, [2] ע'. 8. בראש השער: שלמה דב גויטיין. עם שער נוסף באנגלית.

למהר"ב (ק"ס ל' 25, שם גם ציון: מהר"א: ק"ס כ"ב 188) נוסף כאן בע' 349 ואילך המדור "החיבור והתמצית" — דוגמה ב"ו, ובו פרקים על הוראת ההבעה, על מלאכת החיבור והתמצית ורשימת הנושאים לחיבור עברי בבחינות גמר תרצ"ח-תשי"ב עם דיון כללי בנושאים אלה. במדור זה המהבר מסכם את נסיונו כבוחן... בבחינות בגרות... את נסיונו בבתי ספר תיכוניים ובבתי מדרש למורים ובאחרונה גם בקורס להבעה שבכתב ושבע"פ באוניברסיטה העברית. (מההקדמה).

1636 ההסתדרות הציונית. המחלקה לענייני הנער והחלוץ. תנועות נוער יהודיות בעולם; דינים ושבועות לועידה העולמית הראשונה של הנוער היהודי, "א"י"ד. באב תשי"ח... בירושלים. ירושלים, (דפוס "גרסולס פוסט"), תשי"ח. 97 ע'. 8. בראש המעטפת: הסוכנות היהודית לארץ-ישראל, ההסתדרות הציונית העולמית, המחלקה לענייני הנוער והחלוץ.

1637 יונג, קרל [ג'ונסטון]. פסיכולוגיה אנליטית וחינוך. עברית: גטה בלך. תל-אביב, דביר, (דפוס עתה, תשי"ח). 143 ע'. 8. = "דבר לעם", סידרה שלישית, לג. שם המקור: Karl Gustav Jung: Analytische Psychologie und Erziehung.

1638 ישראל. משרד החנוך והתרבות. המרכז לתרבות והחינוך. מבצות אירגון ההוראה בבתי-הספר שבישובי עולים. הרצאות ודיונים בכינוס המפקחים >ל"ג

„עבד אל-עזיז, צאלח; עבד אל-עזיז עבד אל-מגיד: פרקים נבחרים מתוך ספר החנוך ודרכי ההוראה. נצרת, פ. דניאל, 1956, 125 ע', 2°. במכונת הכפלה. יצא מטעם: משרד החנוך והתרבות, המחלקה לחנוך ערבי; הועד הפועל של ההסתדרות; המדור לעניני המורים הערביים בהסתדרות המורים הכללית. המחלקה לחנוך הערבי המליצה להשתמש בספר בקורסי ההשתלמות הקיצייים.

ספרי למוד

1650 אביבי, ברוך; נתן פרסקי. תולדות ישראל... מהדורה מחדשת ומתאמת לתכנית הלמור דים החדשה. חלק ה' (לשנת הלימודים השמינית): מעצי מאות ארצות הברית עד אחרי מלחמת העולם השנייה; מתנועות החסידות עד היהדות בעולם אחרי השואה. חל-אביבי, „בנהג“, (דפוס „גוטנברג“, חשי"ט 1958), 400 ע', תמונות, מפות. 8°. מנוקד. מכיל גם פרקים בהיסטוריה הכללית. ע' 375-396: עבודות לסיכום ולחזרה. — הקר-דם: ק"ס ל"ג 303.

1651 אבן, אפרים. חידון תנכ"י. הקדמה: שמואל רזון. ציורים: יוסף שטרן. ירושלים, ר. מט, (דפוס גירוזלם פוסט), תשי"ט. 120 ע', 8°.

1652 אטינגר, ש. תורת האזרחות בהתאם לתכנית הלימודים החדשה. (חל-אביבי), קרני, (דפוס אבוקה, תשי"ח), 204 ע', תמונות, דיאגרמה, מפה. 8°. חומר למוד על מדינת ישראל. עם שאלות לחזרה ונס-תח: תעודות מדיניות ומספר חוקים חשובים.

1653 אלפרין, זאב. ספר החשוב ללשנת הלמור דים הרביעית. מהדורה חדשה מתקנת... (חל-אביבי), „מס-לוח“, (דפוס הפועל המזרחי), חשי"ט. 229, [3] ע', חמר-נות. 8°. מנוקד. מהד' קודמת: ק"ס כ"ח 324. חשבון והגרסה לשנת ה': ק"ס ל' 26.

1654 אבן, ח[נניה]. כתב-הארץ... מהדורה ארבע-עשרה כתובה וערוכה מחדש... בהתאם לתכנית הלימודים החדשה. חלק א': לכתה החמישית של בית-הספר היסודי. חל-אביבי, חברת „אמנות“, (דפוס י.מ. לוריא), תשי"ח. 239 ע', מפות, דיאגרמות, ציורים, 32 ע' של לוחות-תמונות. 8°. מנוקד.

התחן: כדור הארץ. אוור המזרח התיכון.

1655 בלום, מרגלית; נפתלי מלומד Naftali Melumad. כלנו קוראים; ספר למוד הקריאה למי שטה קלה. מהדורה מתוקנת ומורחבת. (הציורים: מ.

Science. The Radioisotope Training Center...: Information and instruction pro-grams

1645 Jerusalem. Hebrew University. Nou-velles de l'Université hébraïque. [Jérusa-lem], Département de l'organisation et de l'information [de l'Université hébraïque]. 1959, 4°.

תיכנות ההופעה לא נזכרה. גל' 1: ינואר. 9 ע', בשכפול.

1646 Regberg, Ruhama Marshak. English as a second language <the first foreign language>; a practical guide for teachers... With an introduction by I. D. Bamberger. Tel-Aviv, (Teachers' Union in Israel), 1958. 1 p.l., 128 p., illus. 8°.

בראש השער: „אוצר המורה“, הוצאת הספרים של ההסתדרות המורים בישראל. ביבליוגרפיה: ע' 128. גרסת-חשי"ט ברסום „אבוקה“.

1647 اسرائيل. وزارة المعارف والثقافة. منهج الدراسة للمدرسة الاساسية العربية، للمصنف الاول-الرابع. [اورشليم]، النشام بطبوعات الحكومة، 1957. [1], 3, 8, 249 ص.

החלק העברי של השער: „משרד החנוך והתרבות. תכנית הלימודים לבית הספר היסודי הממלכתי הערבי, כחות אד. [ירושלים] המדפיס הממשלתי, [1957], [3] 249 ע' 17: 25.

1648 صالح, احمد زكي. فصول منتخبة من كتاب علم النفس التربوي. الناصرة، طباعة ف. دانيال، 1957. 66 ص.

„צאלח, אחמד זכי: פרקים נבחרים מספר הפסיכולוגיה של החנוך. נצרת, דפוס פ. דניאל, 1956, 66 ע', 2°. במכונת-הכפלה. 8°. יצא מטעם: משרד החנוך והתרבות, המחלקה לחנוך ערבי; הועד הפועל של ההסתדרות; המדור לעניני המורים הערבים בהסתדרות המורים הכל-לית. המחלקה לחינוך ערבי המליצה ללמוד את הספר בקורסי ההשתלמות הקיצייים.

1649 عبد العزيز, صالح; عبد العزيز عبد المجيد. فصول منتخبة من كتاب التربية وطرق التدريس. الناصرة، ف. دانيال، 1956. 125 ص.

- אריאל. תל-אביב, "יבנה", (דפוס "תרבות", תשי"ח).
183, [1] ע' 8°. מהד' קודמת: ק"ס ל"ג 165.
- 1656 בן-יהודה, ירחמיאל. המדינה והאזרח:
ספר לימוד בתורת האזרחות לבתי-ספר תיכוניים... תל-
אביב, "יבנה", (דפוס "העשור", תשי"ט 1958), 275, [1]
ע' 8°.
- פרסום ספר לימוד זה וכיוצא בו הוא תוצאה מהכללת
המקצוע "אזרחות" (= אזרחות ישראלית) בתכנית הלימוד
דים של בית הספר התיכון ובמגמות שונות אף כמקצוע
של בחינה.
- 1657 ברנר, ב[נימין]. עבודה עצמית בחש-
בון. על יסוד חוברותיה של ע. ברטל... לכתות א.ב.
תל-אביב, "אמנות", (דפוסים שונים, תשי"ט 1958), 8°.
לכל כתה ג' חוברות של 32 ע', עם פניציה נמשכת.
הציורים מאת א. נדל-לנדא, י. קובלסקי, ל. חלפרט.
- 1658 ברקלי, שאול. עברית לכל איש; ספר
לימוד הלשון העברית גם ללומדים בלי עזרת מורה. 30
שעורים עם באורים... ירושלים, ר. מס, (דפוס ש. ויג'
פלד, 1958), 128 ע' 8°.
- קורס זה לעברית נתפרסם תחלה בהמשכים ב-
Jüdische Rundschau, אח"כ בצורת ספר (ק"ס י"ב 226 מס'
874, 359 מס' 1318; י"ג 371 מס' 1445; ט"ו 358 מס'
1481), עובד בצרפתית (ק"ס כ"ז 32) ויוצא כעת עם הס-
ברים בפולנית. החלק הפולני של השער: Szaul Bar-
kali: Uczmy się Hebrajskiego... w opra-
cowaniu Teodora Hatalgi.
- 1659 גבריאלי, נחום; ברוך אביבי. מקרא
לנער... ערוך בהתאם לתכנית הלימודים החדשה של
בית הספר הממלכתי. [א]: לשנות הלימודים הששית. (הציר-
רים: עלי גרוס). תל-אביב, "יבנה", (דפוס "העשור",
תשי"ט 1958), 440, [4] ע' 8°. המשך המקראה, מקרא
לילד, אה, המיועדת לכתות הקודמות. (ר' ק"ס ל"א 308).
- 1660 גבריאלי, נחום; ברוך אביבי. תורה
לילד; חוברת לעבודה ולחזרה. ב: שמות, ויקרא, במד-
בר ודברים. מהדורה חדשה... תל-אביב, יבנה, (דפוס
תל-אביב, תשי"ט 1958), 60 ע' 8°. הקודם: ק"ס
ל"ב 412.
- 1661 גוטשטיין, משה; זאב לבנה; שלמה שפן.
הדקדוק העברי השמושי, מאת משה גוטשטיין, זאב
ליבנה, שלמה שפן. מהדורה רביעית. ירושלים ותל-
אביב, שוקן, (ת"א דפוס גרואר), תשי"ח, ווא, 167, [1]
- 12 ע' 8°. נדפס מאמהות. מהד' קודמות: ק"ס ל' 185,
335 (שם גם בקורת מאת ח"ב רוזן), ל"א 431.
- 1662 גונדלמן, א[ברהם]; נ[פתלי] ידלין
[Abraham Gondelman; Naftali Jadlin],
מלקטים ש ע ר י א ג ד ה ו פ ר ק י משנה. לכתה... של בית
הספר הממלכתי היסודי. [גד]. תל-אביב, י. צ'צ'יק,
[תשי"ח], 8°. מגוקד.
- התכן: [ג]: לכתה ז'. (דפוס א. בלוך), 131, [1] ע' —
[נ]: לכתה ח'. (דפוס בני שאול), 120 ע'. נדפס מאמהות.
הקודמים: ק"ס ל"ג 39, שם גם ציון.
- 1663 דניתי, צלה. שפה לנור; ספר-לימוד לבוגר
ולנער העולה. (עריכה גראפית ורישומים: שושנה אנגל,
תל-אביב), הקיבוץ המאוחד, (דפוס "אחדות", תשי"ח).
116, [3] ע' 8°. "פרי נסיון בעבודת-הוראה... בחדר
ישיבות העובדות".
- 1664 טברסקי, י[הושע] [Joshua Tverski];
א. מלכיאלי. הליכות ישראל; מקראה לכתה ה'...
של בית הספר הממלכתי-דתי. (הציורים: מ. אריה). תל-
אביב, "עמית", (דפוס "העשור", תשי"ח), 255, [6] ע' 8°.
עם "שאלות והצעות לתלמיד", רובו מגוקד.
- 1665 יואלי, מרדכי. תחביר עברית לכתות הג'
בוהות של ביה"ס התיכון, לבתי"ס למורים ולמכינה בלשון
בבתי"ס גבוהים, בצירוף תרגילים... מהדורה רביעית
מתוקנת ומורחבת של "יסודות התחביר העברית". תל-
אביב, "יסודות", (דפוס יפת), תשי"ט, 191 ע' 8°.
מהד' ג: ק"ס ל"ג 39.
- 1666 יפה, ברנרד. עולם הכימיה; כימיה כל-
לית ואיורגאנית לכיתות המשך, בחי"ספר תיכוניים
ומקצועיים. מאת ברנארד יפה. תרגם מאנגלית ועיבד
לבתי"ספר בארץ מאיר רגבי... ציורים ועיטורים: משה
כגן. (כרך א). [מרחביה], (ספרית פועלים; חיפה, דפוס
אות", 1958), 3, 320, [6] ע' 8°. (השכלה
והחינוך). עם שער שני ושער מיוחד לכרך א. שם המקור:
Bernard Jaffe: New world of chemistry.
- 1667 לבנון, מיכה יוסף. מיכ"ל לבתי"ס פור-
בצורף מבוא, שאלות ובאורים מלאים של הלשון ושל
התוכן... ירושלים, ש. זק ושות', (דפוס סורים, 1958).
127, [1] ע' 8°. בראש השער: מנשה דוב שני.
באורים: ע' 122-87.
- 1668 מהרשק, ש[מעון]. אלגברה. חלק א.ג.
תל-אביב, "שם", (דפוס "גוטנברג"), תשי"ח-תשי"ט, 192;

1676 קניאל, אהרן (A. Kaniel). תורת הכ-
תיב <כולל מלון כתיב>, מערכת כללים, טבלות שי-
טחיות, תרגילים מעשיים. ירושלים, אחיאסף; (חיפה),
דפוס „אות“, תשי״ט (1958). 83 ע׳, ציור. 8°.

1677 רדאי, יהודה [Jehuda Radday]. צעד —
צעד: גישה חדשה ללמוד השפה העברית הישראלית,
שלב בינוני... בהשתתפות מרדכי קמרס... הצעירים:
רות לוין. חלק א״ב. ירושלים, ר.מס; (חיפה, דפוס „אות“),
תשי״ט. 139; [141] 278, [1] ע׳, 8°.

מטרת הספר „לגשר בין ספרי הקודמים, הצעד הרא-
שון והצעד השני“ (מההקדמה).

1678 רוזן, אהרן [Aharon Rosen]. אלף מלים
ועוד רבבה: עברית למשתלמים. (תצוירים... מ.
גפן). ירושלים, אחיאסף, (דפוס ר.ה. הכהן), תשי״ט. 212,
[4] ע׳, פורטרטים. 8°.

חלק אחרון של סדרת ספרי הלמוד „אלף מלים“. הקר-
דם: אלף מלים ועוד אלפים, ק״ס ל״ב 282, שם גם תאור.
כאן מוכנס הלומד לשון הספרות ומוגשים לו פרקי קרי-
אה נבחרים מכל שכבות הספרות העברית מן התנ״ך וספ-
רות חז״ל ועד לשירה, הפובליציסטיקה והנאום הפוליטי
של ימינו. נוסף תרגילים מתאימים למטרת הספר ובאורי
מלים עברית בעברית.

1679 שיפמן, דוד. ...: ספר למוד לכתיבת הארץ.
מהדורה מחודשת ומתקנת בהתאם לתכנית הלמודים החד-
ושה. תל-אביב, „יבנה“, (תשי״ח-תשי״ט 1958). תמונות,
מפות. 8° מנוקד.

התכן: המזרח הקרוב. מהד׳ יג. (דפוס הפועל
המזרחי, תשי״ח). 252 ע׳. — אירופה. חלק א: (אר-
רופה הדרומית והמערבית). מהד׳ ח. (דפוס הפועל המז-
רחי, תשי״ח). 164, [1] ע׳. — אירופה. חלק ב: (אר-
רופה הצפונית, המרכזית והמזרחית). מהד׳ ז. (דפוס הסור
על המזרחי, תשי״ח). [167] 293, [1] ע׳. — אמריקה.
מהד׳ ו. (דפוס גוטנברג, תשי״ט 1958). 225, [1] ע׳. —
אסיה... בכתב ז׳. מהד׳ ח. (מאמדות בדפוס וילבר-
ברג, תשי״ח). 173, [1] ע׳. — חלקים אחרים (מהד׳ קוד-
מות: ק״ס כ״ט 210, 326; ל׳ 339; ל״א 310, ל״ב 282;
ל״ג 443).

1680 שלו, יצחק [Isaac Shalev]. 500 ש-
לוח בתנ״ך ותשובותיהן בצדן. ירושלים, „קריית-ספר“,
(דפוס סורים, 1958). 79 ע׳, 8°.

1681 שלמון, אברהם [Avraham Shalmon].

לכתי ספר תיכונים. חלק
א: תשי״ט. — ב: מהדורה י״ב, תשי״ח. — ג: מהדורה
ו׳, תשי״ח.

1669 מהרשק, ש[מעון]. שאלון גיאומטרי.
חלק א. תל-אביב, (דפוס „גוטנברג“, תש״ז. 53, [1] ע׳.
8° לבית הספר התיכון.

1670 מהרשק, ש[מעון]. שאלון מתימטי.
מגמה ריאלית. מהדורה שניה. תל-אביב, „שס“, (דפוס
„גוטנברג“, תש״ז. 120 ע׳, 8°). לכתה ח׳ של ביה״ס
התיכון. מהד׳ א: ק״ס ל׳ 185.

1671 מנור, רחל [(כצנשטין) Rachel Manor
(Katzenstein)]. ... מפעל הארוח; נושא חש-
בוני לכתה ו׳. [תל-אביב], מחלקת החינוך של הקיבוץ
הארצי — מדור לחברות הילדים הצעירות, 1957. [1] 20
דף. 16: 21. בשכפול.

1672 נמליך, חנה; דב גזית (Ch. Nemlich;
D. Gazit). יסודות במיון ובהתפתחות צמחים; ספר-
לימוד לבתי-הספר החקלאיים ולכיתות-ההמשך במשקים...
(תל-אביב), הקיבוץ המאוחד, (דפוס „אחדות“, תשי״ט.
87 ע׳, תמונות. 8°). ע׳ 83-87: „רשימת הצמחים“,
עברית-לטינית.

1673 פפוריש, יהויקים. מפות סתומות; נס-
פח מס׳ 2 לספר גיאוגרפיה לכתה ז... תל-אביב, הסתר-
רות המורים, חש״מ, [תשי״ט]. 10 מפות, 24: 34. בתוך
חיק. עצם הספר: לעיל מס׳ 1012.

1674 צלמון, אברהם [Abraham Tzalmon].
לשון שימושית; דוגמאות ותרגילים לשיפור הל-
שון בכיתות ח׳ בבתי-ספר יסודיים ובתי-ספר על-יסודיים.
תל-אביב, „יבנה“, (דפוס „גוטנברג“, תשי״ט 1958). 87,
[1] ע׳, 8°.

1675 קונטרסים ללימוד המשנה היומית וההלכה
היומית... ערוך ומבואר בידי פנחס קהתי. ירושלים,
היכל שלמה / המחלקה להפצת תורה בעם, בסיוע הקרן
להנצחת ר׳ מרדכי... לויגזון; (תל-אביב, דפוס „הע-
שור“, תשי״ט. 8°).

שבועון. חוב׳ א: כ״ז מרחשון — ב׳ כסלו. 30, [2] ע׳.
התכן: משנה: ברכות א״ב. הלכה: קדושׁ קדשׁ-
קצ״א. עם „לוח השבוע“ גם לפרק יומי של תנ״ך ולדף
יומי של גמרא. — יצא מקודם (חשׁ-יחשׁ-טז) בשם
„קונטרס יומי ללימוד המשנה וההלכה“ (ק״ס ל״א 411).

الطبعة الثانية. تل أبيب، صندوق الكتاب العربي، 1955. 247, [1] ص ٢٤٧.

עם שער נוסף בעברית: תופעות בטבע [מאת] חמדה ליונטון [נון] פיק אלצאלח. ספר לימוד לכתה ד' של בית הספר היסודי... מהדורה ב', תל-אביב, קרן הספר הערבי, בי, 1955, 247, [1] ע'. תמונות. 8°.

ספרי מדע כלליים

1688 אלוני, אמנון. גרפולוגיה; תורת הכתב ואופי האדם... מהדורה שנייה. ירושלים, ר. מס, (דפוס "המערב"), תשי"ח. 187 ע', לוח-תמונה, פקסימילים. 8°.
= ספרית דני למדע פופולרי, 41. נדפס מאמנות. מהר' א: ק"ס כ"ט 328, שם הובא מההקדמה.

1689 אליאש, משה. המסטר באנגליה ובארצות חבר העמים הבריטי; רשימות לפי הרצאותיו של מ. עליאש... העורך: אוריאל ישיב. ירושלים, מפעל השכ"פול [של] הסתדרות הסטודנטים, תשי"ז. 73 ע'. 8°.
בשכפול.

1690 אנגלס, פרידריך. אנטי-דיהרינג; <הפיכת המדע בידי מר אויגן דיהרינג>. תרגום: יצחק מן <אברפי>. (מהדורה עברית שנייה ערוכה מחדש... בידי ד. הנגבי). מרחביה, ספרית פועלים, (דפוס השומר הצעיר, 1959), 334, [2] ע', פורטרט. 8°.
ק. מארקס, פ. אנגלס: כתבים נבחרים, כרך ג. מהר' א: ק"ס כ"א 226. שם המקור: Friedrich Engels: Herrn Eugen Dührings Umwälzung der Wissenschaft. — הקודם בסדרה: ק"ס ל"ג 307.

1691 אשל, שאול. ספר התעופה לנוער הישראלי. ירושלים — תל-אביב, שוקן, (דפוס "הארץ", 1958), 6, [1] 253 ע', תמונות. 8°.

ספר זה, הראשון למינהו בעברית, כתוב בידי מומחה ישראלי בהנדסת אוירונים. יש בו פרקים על היסודות הפיסיקליים והטכניים, תולדות התעופה מראשיתה, מבנה המטוס, הדגמים השונים, התפתחויות עתידות, טיסה לחלל. נוספו 156 תמונות וציורים.

1692 אשתור, אלי [Eliyahu Ashtor]. תולדות העולם המוסלמי; רשימות לפי הרצאותיו... בלא שנבדקו ע"י המרצה ושלא על אחריותו. ערך רפאל גלייך. (חלק ב: עלייתה ושקיעתה של הממלכה הערבית). ירושלים, מפעל השכפול [של] הסתדרות הסטודנטים, תשי"ח. [2], 6, 248[72] ע', מסות מקופלות. 8°.
בשכ"פ

בטבע, ספר לימוד להוראת הטבע בבתי ספר יסודיים לשנת הלימודים השמינית... תל-אביב, ג. טברסקי, (דפוס "קול"), תשי"ט. 191 ע', תמונות. 8°.

פרקים בוואולוגיה, בתורת גוף האדם ובפיסיקה (אור, קול, מגנטיות, חשמל).

1682 שלמון, אברהם [Avraham Shalmon]. מולדת וטבע; ספר למד לשנת הלימודים השלישית... חלק א"ב. תל-אביב, ג. טברסקי, (דפוס "קול"), תשי"ח. 120; 135 ע', תמונות. 8°.

1683 תלמוד בבלי (לקוטים). גמרא לתלמיד; סוגיות התלמוד למחלקה... של בתי הספר התיכונים, ערוך לפי חבנית הלימודים החדשה. ערך והסביר שלמה אופיר. [ב]: למחלקה יא: גיטין. חוברת א"ב. תל-אביב, "יבנה", (דפוס "תל-אביב", תשי"ח). 8°.

התכן: חוברת א: מקור ומילון. 32 ע' — ב: טירר שים ותולדות חכמים. 72 ע' — קורמים: ק"ס 443, שם גם תאור.

1684 Bamberger, I[tzhak] D[ov]; R(u-hama) M(arshak) Regberg. Living English for one and all. Illustrated by Elisheva Nadel Landau. (2nd printing). Book 1. (Tel-Aviv, "Shem", דפוס שושני, 1958). VIII, 152 p. 8°.

1685 Bloch, Menachem. Highway to English... (Illustrated by Gopher). Book 1. תל-אביב, מכון ישראלי להשכלה בכתב ליד המרכז לתרבות ולחינוך, (דפוס שושני, תשי"ט). XI, 310 p. 8°.

הספר, סרי של קורסים בכתב ושל שיעורי ערב, מיועד בראש וראשונה למבוגר הלומד בעצמו וששפת אמו היא עברית. בהתאם לכך הוא מכיל חומר רב של תרגילים. במעטפת גם שער עברי: דרך סלולה לאנגלית. ספר א. [מאת] מנחם בלור.

1686 Rosén, Hannah, ed. Carmina selecta Catulli... Properti... Horati... allquot carminibus sepulcralibus adiectis, commentata... Tel Aviv, Omanut, (Arieli Press), MCMLVIII, 29, [3] p. 8°.
= Textus in usum scholarum ed... H. B. Rosén, 3.

עם שער נוסף בעברית: שירים נבחרים... סודרו והוסברו [בעברית] על ידי חנה רוזן.

1687 ليفتون, حبيدة; رفيق الصالح. ظواهر في الطبعة, كتاب مرسى للصنف الرابع الابتدائي...

לעצם הספר נוספו „בנספח מיוחד הערות ופירושים עובדתיים, ומעל-לכל, בנספח שני, מפות מלוות הסבר, העשויות להבהיר למה נכתב המחבר. מפות אלו שבר-נספח... נשאבו ממקורות שונים ומגוונים“ (מההקדמה).

1698 ברנדס, גאורג. ראשי-הזרמים בספרות המאה התשע-עשרה. ספר ה: הכנסת הרומנטית בצרפת (תרגום [זנב] בן-מלכין). חלק א-ב. ירושלים, מוסד ביאליק ומסדה, תל אביב; (רמת-גן, דפוס מסדה), (תשי"ח). 226, [5], 427-227 ע' 8°. „לגבולס“, כנוס מבחר יצירותיהם של יהודים בלשונות-נכר. בראש השער: גי' אוריג ברנדס. הקדום: ק"ס כ"ח 337. שם המקור: Georg Brandes: Hovedströmninger i det 19de Aarhundreds Literatur

1699 גוטריט, עזריאל; ערי ז'בוטינסקי [Asriel Gutwirth; Eri Jabotinsky]. מבחנים במתימטיקה; בעיות במתימטיקה אלמנטרית לקראת בחינות הבגרות ובחינות המיון של הטכניון... תל אביב, „עמית“, (דפוס „אסתר“, תשי"ח). 170, [1] ע' ציור-רים. 8°.

1700 גולדברג, לאה [Leah Goldberg]. מבוא לקומדיה האלוהית; סדרת הרצאותיה... מסמטר החורף תשי"ג. ירושלים, „מפעל השכפול“ של הסתדרות הספר-דושים, תשי"ח. [1] 131 ע' 8°. בשכפול.

1701 גולדשטיין, א[שר] [Asher Goldstein]. בריאותנו... תל אביב, „זירעאל“, (דפוס סמוכיין, תשי"ח). 136, [11] 188, [4] ע' תמונות. 8°. מנוקד. התכן: אנטומיה ופיסיולוגיה של גוף האדם. היגנה כללית. היגנה של האדם ועזרה ראשונה. — עם באור המלים.

1702 גולדשמיט, אלישבע (וכסלר) [Elisabeth Goldschmidt]. גנטיקה כללית לפי הרצאותיה של א. גולדשמיט. מתפרסמות שלא על אחריות המרצה. בעריכת נאוה בלוק — אורה ליון. [1] ירושלים, מפעל השכפול [של] הסתדרות הסטודנטים, תשי"ח. 153 ע' ציור-רים. 8°. בשכפול.

1703 גור, אסף; יחזקאל סיכו; ישראל גרמי. החורב... בעריכת יעקב עצמון ויעקב ליכמן. תל אביב, (דפוס הממשלה), תשי"ח. 72, 74, [1] ע' תמונות, דיאגרמות, טבלאות, מפה. 8°. עם סיכום ושער נוסף באנגלית: Asaph Goor; I. Ticho; I. Gar - mi: The carob

פול. בראש השער שמו של חוג הלמודים: תרבות המזרח. הקדום: לעיל ע' 179.

1693 בודנהימר, פריץ שמעון [Fritz Simon Bodenhimer]. תורכיה; החי ואמנות עממית. תל אביב, דביר, (דפוס אילון, תשי"ס). 192 ע', לוחות-תמונות. 8°. = דביר לעם, סידרה שלישית, לד. בראש השער: שמעון בודנהימר.

התכן: התורכים. הספרות העממית התורכית. קארא מוסטפה הגיבור. מעשיות ובדיחות עם. התיאטרון העממי. אומנות ומלאכת-יד, שעשועים ומוסיקה בהחי החיים התורכיים. המנטאליות והמסורת התורכיות.

1694 בן-גוריון, עמנואל [Emanuel Ben-Gurion]. תולדות התעופה בעולם. כרך א. תל אביב, „מסדה“; (רמת-גן, דפוס „מסדה“), תשי"ח. 519 ע' תמונות. 4°.

מתוארת התפתחות התעופה מניצניה הראשונים עד למלחמת העולם הראשונה; ביתר פירוט גדונים הנסיונות השונים של כדורים פורחים. ספינות אויר ומטוסים במאה הי"ס ובתקופה של Blériot, Wright, ואחרים. המחבר הצליח לכנס גם חומר עשיר מאוד של תצלומים, ציורים ותרשימים בני התקופות הנדונות.

1695 בקי, ר[וברטו] [Roberto Bachi]. מתודות לוגיה סטטיסטית... לפי הרצאותיו... בשנת תשי"ו, סמסטר החורף... בעריכת רומה פלק. ללא אחריותו של המרצה. ירושלים, מפעל השכפול [של] הסתדרות הסטודנטים, תשי"ח. 201 ע', דיאגרמות, טבלאות, ציורים. 8°. בשכפול. מצורפות שתי חוברות: דוגמאות ותרגילים לחוברת במתודולוגיה סטטיסטית. בעריכת רומה פלק. חוברת [א-ב]. [32], [2] 43 ע', טבלאות. בשכפול. 24: 34. חוב' ב: בעריכת רומה פלק וגד נתן.

1696 בקר, דב [Dov Becker]. גידול צאן. בעריכת מ. שפר. מהדורה שניה. [תל אביב], אגודת הנוקדים העברים בישראל, (דפוס מרחביה), תשי"ח. 493, [1] ע' תמונות. 8°.

מהד' א': ק"ס כ' 31. „הספר... במהדורתו החדשה מוקדש בעיקרו לגידול כבשים. מקומן של העינים צומצם.“ (מההקדמה).

1697 ברן, א[לפרד היגנס]. אמנות המלחמה. (כלית נספחים. תרגום: מ. ייני). (תל אביב), „מערכות“, (הדפוס החדש, תשי"ח). 332 ע', ציורים, מפות. 8°. שם המקור: Alfred Higgins Burne: The art of war on land

עד ימינו. תל-אביב, דביר, (דפוס עתיד, תשי"ח). 266 ע'.
8°. בראש השער: ראובן חאלנרוד.

1710 זליגסון, א[רנסט] [E. H. Seligsohn].
תיקונים ותוספות בדיני פטנטים. לפי הרצאות
תיו... בעריכת דוד לאלו, בלי שנבדקו ע"י המרצה ושלא
על אחריותו. ירושלים, מפעל השכפול [של] הסתדרות
הסטודנטים, תשי"ח. 15 ע'. 4°. בשכפול.

1711 זמיר, שלום. מדריך שמושי בתווה...
חובר לפי הזמנת מרכז אספקה לתווה רישומית. תל-
אביב, "ספריה מדעית עמית", (דפוס "בני-שואל"),
[תשי"ח]. 96 ע'. 8°. מדריך לתווה צמחנית.

1712 זעירא, ש[למה] [Shelomo Zeira]. כחו-
מר ביד היוצר: תיאור הכוחות הפועלים בעולם
העשיה. תל-אביב, "יסוד", (דפוס "תל-אביב"), תשי"ט.
364 ע'. חמונית, טבלאות. 4°.

ספר פופולרי על התעשיה המודרנית, בעיקר על הפקת
הנפט ותעשיית המוצרים המופקים ממנו. פרק ט"ז (ע'
342-304) דן בבעיית הנפט ומקורות אנרגיה אחרים במדינת
ישראל.

1713 טבע וארץ: ירחון לחקלאות, לשבע וליריעת
הארץ. (תל-אביב), "ספריה השדה" (בשיתוף עם המרכז
לתרבות ולחינוך ותנועת החוגים ליריעת הארץ... והאגף
לחינוך חקלאי... "חש"מ, תשי"ט). 8°. העורך: [נחמן]
תרדיון. חוב: איב: סבתי-שבת. 55, [1] ע'. חמונית. בא
במקום הירחון "הטבע והארץ" שפורסם בשנות 1932-
1956.

טדסקי, גד. מחקרים במשפטנו הפרטי. עיין לעיל
מס' 1459.

1714 ירושלים. האוניברסיטה העברית. האו-
ניברסיטה העברית בירושלים. (ירושלים, דפוס "אח-
זה"), תשי"ט. 16 ע'. חמונית. 8°.

1715 ירושלים. האוניברסיטה העברית. בית
הספר לרפואה. מדריך מעבדה בספיקולוגיה נסיו-
נית, תשי"ח. ירושלים, ביה"ס לרפואה של האוניברסיטה
העברית והדסה, (מפעל השכפול [של] הסתדרות הסטודנ-
טים, תשי"ח). [125] ע'. 4°. בשכפול. דפים בודדים
ולחם פגינציות שונות.

1716 ירושלים. האוניברסיטה העברית. הפקול-
טה למדעי הרוח. ביבליוגרפיה על מצרים.
<חלק אב>. [ירושלים], הפקולטה למדעי הרוח, המכון

בראש השער: מדינת ישראל, משרד החקלאות, הא-
גף למטעים, האגף לחינוך חקלאי. ביבליוגרפיה: ע' 71-72.

1704 ג'נסן, אנטון ה. איך להיזון בעולם מור-
על. תרגום מאנגלית שלום זמיר. תל-אביב, "ספריה מדעית
עמית"; (רמח"ג), דפוס מסדה, הקד' 1958, 63 ע'. 8°.
שם המקור: Anton H. Jensen: How to eat in
a poisoned world.

מתריע נגד הרעלת החוצרת החקלאית ע"י שמוש בוב-
לים כימיים ובחמרי הדברה.

1705 גרי, דנקן. יסודות הספרנות ע"פ ספ-
רו של דונקן גרי. תרגום: ש. שטיין. תל-אביב, ההסתדר-
ות הכללית של העובדים העברים בארץ-ישראל, המרכז
לתרבות ולחינוך, תשי"ט. [4], 97 ע'. 4°. = ספריה
הדרכה לספרנים, ה. בשכפול. על פי: Duncan Gray:
Fundamentals of librarianship.

1706 דנון, אברהם; שאלתיאל קבילי. פיו-
קה כללית: רשימות לתלמידי מדעי-הטבע שנה א'...
ירושלים, מפעל השכפול [של] הסתדרות הסטודנטים,
תשי"ח. [3], IV, 223 ע'. ציורים. 8°. בשכפול. על
יסוד הרצאותיו של א. ויגרב וחומר אחר.

1707 דפים: פרסום דוקומנטציה של הבניה בישראל.
[תל-אביב], המכון לחקר הבניה והטכניקה ע"י אגודת
האינג'ינרים והארכיטקטים בישראל, חש"מ, 1954. 4°.
עברית ואנגלית: שם הפרסום באנגלית: Dapim;
sheets of documentation on building & con-
struction in Israel, [ed. by the] Building
& Techniques Research Institute by the As-
sociation of Engineers & Architects in Israel.
"דפים אלה יומיעו אחת לשלושה חודשים והתקצירים
המובאים בהם [רשום ביבליוגרפי של ספרות מקצועית
בצורה תאור צר] מסומנים בשיטה עשרונית למיון החומר
לפי מדורים קבועים". יוצא דפים דפים.

1708 וירגין, יוסף. משנת הקאפיטליזם
המושלם. תירגום מפולנית שלום רוזנפלד. ערך יוסף
הריש. ירושלים, קרית ספר, (דפוס טורים), תשי"ח. VIII,
294 ע'. 8°. בראש השער: יוסף וירגין. שם המקור:
Joseph Wirgin: The doctrine of perfect
capitalism.

1709 ולנרוד, ראובן [Reuben Wallenrod].
מספרי אמריקה: הסדרה האמריקאית מראשיתה

לוגיה <... תל-אביב, מנא, (דפוס מל"ן, הקד' חש"ח).
263, [1] ע' 8°.

המחבר מתאר את שיטתו ברפוי פסיכולוגי-סוגסטיבי של לקויים נפשיים כגון גמגום ומצבי פחד שונים. הוא מנהל תחנות יעוץ מנא בתל-אביב, בה הוא גותן טפול לפי שיטה זו כשלושים שנה.

1722 לבונטין, א[ביגדור] [Avigdor V. Levon- tin]; יהושע ויסמן, דיני קניין; רשימות לפי הר- צאותיו... ולפי התרגיל של י. ויסמן, בעריכת בדעון הולין... מתפרסמות ללא שנבדקו ע"י המרצה ושלא על אחריותו. [ה], ירושלים, מפעל השכפול של הסתודות הסטודנטים, תשי"ח. [1], 6, 16 דף. 2°. בשכפול. עם תקוני סעויות דפוס לחוברות הקודמות (לעיל ע' 33).

1723 לון, הנדריק וילם ון, האמנויות מרא שיתן ועד סוף הרנסאנס, כתובות ומציירות בידי הנדריק וילם ון לון, (מאנגלית: אברהם בירמן וצבי טל, ארב), תל-אביב, גוית, (דפוס "אחרות", תשי"ח. 243, [1], [245] 506, [2] ע', תמונות, מקצתן על לוחות. 8°. (ספרית מעריב). מהר"א של כך א: ק"ס ל"א 312. שם המקור: Hendrik Willem van Loon: The arts

1724 לון, הנדריק וילם ון, גיאוגרפיה; הער לם בו אנו חיים, (מאנגלית: יצחק הירשברג), תל אביב, גוית, (דפוס "אחרות", תשי"ח. 326, [1] ע', מסות, תמונות. 8°. (ספרית מעריב). בראש השער: הנדריק וילם ון לון, שם המקור: [Hendrik Willem] van Loon's geography

1725 ליאפונוב, ב[.], גילוי העולם, תרגום ועריכה: אסתר וואב ומירי, תל[אביב], "תרומה", (דפוס "עופר"), תשי"ח 1957, 154, [1] ע', תמונות. 8°. על הטיסה לחלל. שם המקור: Б. В. Ляпунов: Откры-
тие мира

1726 מואב, רם, יסודות האנליזה הסטטיסטית... מהדורה שניה, ירושלים, האוניברסיטה העברית, הפקולטה למדעי הטבע, תשי"ט 1958, [5], [8] ע', דיאגרמות, טבלאות. 4°. בהכפלה.

1727 מילס, צ'רלס ריט, העילית השלטת; (>ארה"ב— מגמת ההתפתחות של החברה והמדינה <... עברית: מרדכי חלמיש), מרחביה, ספרית פועלים, (דפוס השומר הצעיר, 1958, 416 ע' 8°. (מדע לכל). בראש השער: ס. רייט מילס, שם המקור: Charles Wright Mills: The power elite

למדעי המזרח, תשי"ט, בשכפול. בראש השער: האוני-
ברסיטה העברית ירושלים.

התכן: חלק א: עברית ושפות אירופיות. [2], 24 דף.
4°. — ב: ספרים ערביים. [2], 41 ע' 8°. רשימה של ספרים על מצרים של ימינו וספרים על תול-
דות מצרים החל מן הכיבוש הערבי, הנמצאים בספריות בירושלים. צוין מקום המצאם. רשומות כאן 615 יחידות בלועזית, 9 בעברית, 317 בערבית. חלק א' עם שער נוסף באנגלית: The Hebrew University, Jerusalem: Bibliography on Egypt...

1717 ישראל. משרד הדאר, בית הספר המק-
צועי לטכנאי בוק, בעיות בוק, תרגום ועבוד יקור-
ת[אל] פקס ה, [ירושלים], משרד הדואר, בית הספר המק-
צועי לטכנאי בוק, תשס"ח-תשי"ח. 4, [119] ע', ציורים, טבלאות. 4°. בשכפול, המעטפת בדפוס. בראש השער:
ספרי הדרכה לטכנאי בוק, פניציות מרובות.

1718 ישראל. משרד הדאר, בית הספר המק-
צועי לטכנאי בוק, תורת החשמל, תרגום ועבוד
יקות[אל] פקס ה, הדפסה שניה, (א), [ירושלים], משרד
הדאר, בית הספר המקצועי לטכנאי בוק, תשי"ח 1957, [150] ע', תמונות, דיאגרמות, טבלאות. 4°. בהכפלה,
המעטפת בדפוס. בראש השער: ספר הדרכה לטכנאי בוק,
פניציות מרובות.

1719 ישראל. משרד העבודה, מחלקת המדי-
נות, הוראות למידות מרחקים בשיטה פרלקטית, תל-
אביב, (המדפוס הממשלתי, תשי"ט) 1958, 16 ע', דיאגר-
מות, טבלאות, ציורים. 8°.

ישראל. נציבות שרות המדינה, מקראות בסדרי
שלטון ומשפט, עיין לעיל מס' 1479.

1720 ישראל. צבא, מטכ"ל, ענף הסברה והש-
כלה, המורח התיכון, חמ"ה, מטכ"ל/אמ"ג, מטכ"ל/
קצין חנוך ראשי, ענף הסברה, (בית דפוס צבאי 665),
[תשי"ח]. 378 ע', מסות. 8°. מצורף תיק: "עזרי איי-
מין", ובו 4 מסות מקוטלות בתבניות שונות.

הספר מיועד לקציני צה"ל כחומר הכנה להרצאות הס-
ברה לפני פיקודיהם, חלקו הראשון (ע' 129-9) דן באזור
בכללותו (הגיאוגרפיה, הכלכלה, החברה, האיסלם, המדי-
ניות), והחלק השני (ע' 133-370) דן בכל מדינה ומדינה
לחוד, לרבות תורכיה ופרס. ע' 373 ואילך: ביבליוגרפיה.

1721 לב, שמחה, תורת המנא, >מנאסטיכו

1735 פורת, ש[למה]. ארכיב ותיק; פרקי קריאה. [תל-אביב] המכון לסריון העבודה והייצור, מחלקת ההדרכה, [תשי"ח]. 15 ע'. 4°. בשכפול.

1736 פלישמן, יעקב [Jacob Fleischmann]. הפילוסופיה במאה העשרים. רשימה לפי הרצאותיו של י. פלישמן. בעריכת עדי צמח. ירושלים, מפעל השכפול [של] הסתדרות הסטודנטים, תשי"ח. [1], 82 ע'. 8°. בשכפול.

1737 פרויד, זיגמונד. פשר התלומות... חר' גם מרדכי ברכיהו. חלק א. תל-אביב, "יבנה", (דפוס "אבוקה", תשי"ט). 311, [1] ע'. 8°. שם המקור: Sigmund Freud: Die Traumdeutung.

1738 צויג, סטפן. פושה. מגרמנית: יצחק הירש ברג. [תל-אביב], "גרעיני זהב", (דפוס החברה המאוחדת להדפסה, 1958). 238, [1] ע'. 8°. בראש השער: סטפן צויג. מהד' קודמת: ק"ס כ"ח 48 שם המקור: Stefan Zweig: Joseph Fouché.

1739 צידון, אשר. מבנה השלטון בארצות הברית... [תל-אביב], גולים, (דפוס לידור, תשי"ח). 70, [10] ע', תמונות. 8°. עם הקדמות, תכן ושער נוסף באנגלית: The structure of government in the U.S.A. [by] Asher Zidon.

הספר, פרי מסע למודים, מתאר בעיקר את הצד הטכני-ארגוני של מנגנון השלטון.

1740 צ'רצ'יל, וינסטון [לאונרד] ס[פנסר]. היסטוריה של העמים דוברי האנגלית. (מאנגלית: אהרן אמיר, כרך א.ג. תל-אביב, "עם הספר", (דפוס "עופר", תשי"ט). לוחות תמונות, מפות. 8°. שם המקור: Winston Leonard Spencer Churchill: A history of the English-speaking peoples. התכן: כרך א: הולדת בריטניה. תשי"ט (1958). 427 ע'. — ב: העולם החדש. תשי"ט (1958). 338 ע'. — ג: תור המהפכה. תשי"ט. 323, [1] ע'.

1741 קוסטו, ז'ק איב; פרדריק דימה. עולם הדממה. [מאת] ז.י. קוסטו ופרדריק דימה. תרגם שמואל גילאי. בלחי 40 תצלומים. תל-אביב, "הדר", (דפוס "מופת", תשי"ח). 160 ע', פקסימיל. 8°. שם המקור: Jacques Yves Cousteau; Frédéric Dumas: Le monde du silence. על קורותיה של משלחת מחקר תתי-ימי.

1728 מינץ, י[צחק] [I. Mintz]. משפטי מי; הרצאותיו בקולסה למשפטים. הובאו לדפוס על ידי גב' ריאל קלינג. [1]. ירושלים, מפעל השכפול [של] הסתדרות הסטודנטים, תשי"ז. 71 ע'. 8°. בשכפול. "פנימית".

1729 המכון לסריון העבודה והייצור. קובץ הרצאות שניתנו בימי העיון על "רעיונות חדשים והפר' עלתם" למנהלים ראשיים... דצמבר 1957. (תל-אביב), המכון לסריון העבודה והייצור, מחלקת ההדרכה, [תשי"ח]. [1], 89 ע'. 4°. בשכפול. חלק מההרצאות באנגלית.

1730 המכון לסריון העבודה והייצור. שיטות הדרכה. [ציורים]: ראובן דונת. [תל-אביב], (המכון "לפר' יון העבודה והייצור, מחלקת ההדרכה, 1958). [84] ע'. 8°. = חוב' הדרכה, 15. 5 קונטרסים בתוך תיק, עם פגיזציות שונות.

1731 מנהלים, קרל. דרכה של דימוקראטיה; חירות, שררה ותכנון. הקדים דבר [שמואל] קתן אייזנשטדט. (תירגום מאנגלית: [ישראל] ג. גן-צבי). ירושלים, מוסד ביאליק, (דפוס מרכז), תשי"ח. 286, 20 ע'. 8°. (ספרי מופת מספרות העולם), בראש השער: קארל מאנהיים. שם המקור: Karl Mannheim: Freedom, power, and democratic planning.

בראש הספר גם מאמר על דרכי מחשבתו של קארל מאנהיים מאת א.ק. בראמסטדט וה. גרת.

1732 נחמיאס, ד.; נ. קגנוביץ [D. Nahmias; N. Kaganowicz]. חוזק חומרים ופרקי מכונות לבתי ספר מקצועיים... ירושלים, אחיאסף, (דפוס ה.ת. הכהן, 1958). 437, [3] ע', ציורים. 8°.

1733 סוגיות נבחרות במשפט; עבודות יגמר של מוסמכי הפקולטה למשפטים של האוניברסיטה העברית בירושלים. ירושלים, מפעל השכפול [של] הסתדרות הסטודנטים, (דפוס "אחוה"), תשי"ח. 529, [4] ע'. 8°. עם תכן ושער נוסף באנגלית.

מבחר של 18 עבודות גמר, בסוגיות שונות של המשפט הכללי והמשפט הישראלי, מקצתן בשלמות מקצתן בצורה מקוצרת.

1734 סמט, דוד. הנהלת חשבונות; קורס מעשי ויסודי ללמוד המקצוע מעצמו ולמשתלם. מאת דוד סאמט. מהדורה חמישית. מושלמת ומורחבת. ירושלים, "אחיאסף" ו"קרית ספר", (דפוס ש. וינפלד), תשי"ח. [2], 294, [6] ע'. 8°. גודס מאמהות. מהד' קודמת: ק"ס כ"ג. 19.

תלאביב, "נר", ספרים מקצועיים ומדעיים, (דפוס "יש-ראל"), תשי"ט 1958. [1], 312, [1] ע', תמונות. 8°.
שם המקור: Lilo Aureden: Schön sein — schön bleiben.

1748 "דחף", [חברת פרסום], הקריקטורה בפרסום; הדרך לרענונות בפרסום. [תלאביב], פרסום "דחף", [תשי"ח], 15, [1] ע', תמונות. 8° מכל קריקטורות מאת רענן לוריא.

1749 דקל, א[פרים] [Ephraim Dekel]. הכב-אות לימי שלום ושעת חרום. מהדורה רביעית. מתוקנת ומורחבת. (תלאביב), מרכז מכביאש מתנדבים, (דפוס "הלוס"), תשס"ז. 246 ע', תמונות. 8°.
המהדורה הקודמת היא כנראה: א. קרסנר [= א. דקל]: הכבאות המעשית (ק"ס כ"א 252).

1750 סיון, ראובן. 300 משחקים לבתי ספר, לאגודות נוער ולמשפחה. אסף וערך ראובן סיון <סיל-מן>... מהדורה חמישית, מתוקנת ומורחבת. ירושלים, ר. מס, (דפוס "המערב"), תשי"ח. 136 ע', תמונות. 8°.
"גופס מאמהות", מהד' קודמת: ק"ס כ"ט 333.

1751 סמואל, אדווין [Edwin Herbert Samuel]. כיצד לא — בישראל... ציורים: מאיר רונן, יורו שלם, "קריקטור", (דפוס טורים, 1957). 52 ע', 8°.
הצלפה סטירית על אפני התנהגות נפסדים של אזרחים ופקידים במדינת ישראל.

1752 סקלי, אדמונד בורדו. הבשורה האיי-סייט ליוחנן; פרקים מכתביד עתיק <בארמית> על רפוי ואורח חיים טבעי. תורגם מתרגומו האנגלי של אדמונד בורדו סקלי... בעריכת שלום זמיר. בצורך הקדמות, דברי הסבר ותוספות... תלאביב, "ספריה מדעית עממית", (דפוס מל"ה), תשי"ח-1957. 64, [4] ע', 8°.
שם המקור: Edmond Bordeaux Szekely: The Essene Gospel of John Essene Renaissance and Cosmovitalist World Movement.

1753 קורדמסקי, ב. א. [Б. А. Кордемский]. אהבה ופתור; שאלות, חידונים ולהטוטים מתמטיים. תורגם והותאם להחי ישראל על ידי אסתר וואב זמירי. תלאביב, תרומה, (דפוס עמל), 1957. 151, [1] ע', תמונות. 8°.

1754 שבתאי, ק. [= שבתי טוביה קשב].

1742 קיסר, גאיוס יוליוס. מלחמת גאליה בשבעה ספרים, בצירוף ספר שמיני מאת אבולוס הירציוס... תרגום... והוסיף מבוא, הערות ומפתח-שמות: [נחמיה] רבן. תלאביב, "יבנה", (דפוס "ארוי", תשי"ט 1958).
188 ע', פורטרט, מפה. 8° שם המקור: C. Julii Caesaris De bello Gallico libri VII cum Auli Hirtii libro octavo.
המבוא הקצר מכיל גם הערות אחדות על קיסר והיהודים.

1743 קפלן, נ[תן] (N. Kaplan). הצבע בבנין; <ספר הדרכה לעבודת הצביעה בבנין>... הוכן על ידי נ. קפלן... עריכה ל. א. נ. קפלן. [תלאביב], מידות ועם עובד; (חיפה, דפוס "אות", תשס"ו). 91 ע', לוחות תמונות, טבלאות. 8°.
בראש השער: אגודת האיגוד גרים והארקטיסטים בישראל, המכון לחקר הבניה והטכניקה.

מכיל פרקים תאורטיים על תכונותיהם של מיני הצב-עים ופרקים מעשיים על הספול והשמוש היעיל בהם. ביבליוגרפיה: ע' 89-91.

1744 רוטנשטריך, נתן [Nathan Roten-] [Streich]. אמת מידה; ארבעה שערים בעיני חכמה, מדיניות וחינוך... תל אביב, עם עובד, (דפוס דבר, תשי"ח). 264 ע', 8°.
התכן: האדם בדור. אדם במדינה. ארחות. ברשות החינוך.

שרשבטקי, בנציון. דיני משפחה. עיין לעיל מס' 1510.
1745 תדמור, ח[יים] [Hayim Tadmor]. הפעל האכדי; מבחר לוחות נסיה לתרגיל "אכדית למתחילי"ם". ירושלים, האוניברסיטה העברית, הפקולטה למדעי הרוח — קורסים במורה הקדמון, מפעל השכפול, תשי"ט 1958. 11 דף. 23, 33. בשכפול.

1746 Crouchley, A[rthur] E[dwin]. The economic development of modern Egypt... ירושלים, האוניברסיטה העברית, הפקולטה למדעי הרוח, 1 p. I., 56 p. 8°.
העתקת שכפול של פרק ב מהספר הגיל, "מוחמד עלי, 1805-1849". הספר יצא בלונדון, 1938.

שאר דפוטי ישראל

1747 אורדן, לילי. יפין בידיך! מאת לילי אאורדן. (תרגמה והתאימה לתנאי הארץ אסתר תדמור).

S[amuel] Shalit: U.N. postage stamps catalogue.

1756 טרעפליין, ש. די וועלט האט זיך דערוואס א שרעקלעך געהיימעניש... חיאזוי עם איז אויסגעפרוהט געווארן די ערשטע אטאם-באמבע און חיאזוי רוסלאנד האט ארויסגעגעבעט די אטאם-געוויימניש ביי אמעריקע. תל-אביב, הדפוס הכללי, [תשי"ח] 32 ע' 8. (היסטא-רישע סענסאציעס).

„מכשפים“ או סוללי דרכים חדשות? [תל-אביב, (דפוס „דבר“, תשי"ח) 27 ע' 8.

מאמרים על רפוי ע"י הטבעיות, שפורסמו מקודם בע-תון „דבר“.

1755 שליט, ש[מואל]: קטלוג לבולי דואר אר"ם... תל-אביב, (דפוס א. מוס), 1958. 32 ע', תמונות. עברית ואנגלית: החלק האנגלי של השער: 8.

ספרות עברית ומדע היהדות בחו"ל

עתונים

ראה גם להלן במדור „בתוך כתבי עת“.

1757 Agudat Israel. Mitteilungen der Agudas Israel World Organisation, London. London. 4°.

תכניות ההופעה לא נזכרה, גל' 12: חשרי תשי"ט. [4] ע' תמונה.

1758 Hashajar; ...órgano de expresión del Centro universitario judío. Santiago, Chile. 4°.

דוירלחון. העורך: Jaime Stifel. שנה 2, חוב' 3: יוליאוגוסט 1958. 32 ע' תמונות.

קבצים

1759 ספר יובל לכבוד שמואל קלמן מירסקי, למלאת שלשים שנה לעבודתו... בשדה המדע והרבצת התורה באמריקה. בעריכת שמעון ברנשטיין, גרשון א. חורגין. ניויורק, הוצאת ועד היובל, תשי"ח. [8] 558, ע' פורטרס. 8. עם תכן ושער נוסף באנגלית

התכן: ש. בלקין: יסוד ושורש במסור היהדות. י. א. הלר: מהותו ותפקידו של השכל הפועל לפי תורת הרמב"ם. י. באבד: אבן רשד בן דורו של הרמב"ם. ד. ירון: עיונים באגרת המוסר של רבי שם-טוב פלקירה. ש. אשכנזי: קצת מקבילות ותיקוני נוסח לאגרת המוסר של רבי שם-טוב פלקירה. י. חולפסברג: עיונים במושג עתיד. ג. א. חורגין: היהדות והמדע. י. רונטאל: פרוש רש"י על שיר השירים, קרוך עפ"י כ"י בצירוף הערות. ה. טורסיני: פירוש מקרא סתום [איוב, ל' ידיטן]. ז.

גוטליב: הצדיק במקרא. י. י. ריבלין: סיפור יוסף ומשה בקראן. י. א. הלוי הרצוג: צורת המגורה בקשת טיטוס ברומי. י. י. חיינברג: לחקר המשנה. א. הלוי פרנקל: משום יריקא — משום מתיא. א. יונג: הערות בבבלי לאור הירושלמי. מ. מ. כשר: תורת הבריאה ומשנת ההתפתחות במדרשי חז"ל. א. נ. צ. רות: מפירושי ר' יהודה בר נתן (מכ"י). מ. קוסובסקי: הישיבה ב"שיבה". י. ל. הכהן מי מון: קדמות ארץ ישראל. א. י. איגוס: על ההיסטוריו-גרפיה של ישראל בגולה. מ. א. שולחאס: היהדות האש-כנוית בימי הביניים. י. י. דינסטאג: יחסם של בעלי התר-ספות להרמב"ם. א. טרסקובר: לקראת דרכים חדשות בחקר החברה היהודית. ד. חיינריב: תהליכים חברתיים בחולדות היהודים באמריקה. צ. שרפשטיין: מלחמת הלי-שונות בארץ ישראל. מ. נורוק: מוכרונותי (פגישתי עם המלך האקון השביעי מנורבגיה). ש. ברנשטיין: המחזור כמנהג כפא, חולדותיו והתפתחותו [עם פיוטים רבים]. — ט. פרשל: כתבי ש. ק. מירסקי (רשימה ביבליוגרפית): ע' 539-558.

1760 קענעדער אדלער, מו"ל. יובל בוך, סואוועניר אויסגאבע לכבוד דעם גאלדענעם יובליי פון קענעדער אדלער. (מאנטרעאל, 1957). 122, [8] 42 ע', לוחות-תמונות, פורטרטים, פקסימיל. 2. מכיל מאמרים על חולדות העתון וגם על חולדות קהלות יהודיות בקנדה, על הציונות, על תנועת העבודה, זמרי-גות וכו'. 42 הע' האחרונים באנגלית ובצרפתית, עם שער נוסף באנגלית: Golden jubilee edition of the Jewish Daily Eagle.

1761 Enciclopedia filosofica. I-IV, Venezia, Istituto per la collaborazione culturale, (c1957-58). XXVII p., 1958 cols.; XIX p., 1916

kapropheton scroll (343-353). A. M. La Bonnardière: Saint Augustin et les Libri regnorum (375-388). R. McL. Wilson: The early history of the exegesis of Gen. 1₂ (420-437). M. Black: Messianic doctrine in the Qumran scrolls (441-459). B. Blumenkranz: Vie et survie de la polémique antijuive (460-476). O. H. Lehmann: The theology of the mystical Book Bahir and its sources (477-483). A. Levene: Pentateuchal exegesis in early Syriac and rabbinic sources (484-491). R. Loewe: The Jewish Midrashim and patristic and scholastic exegesis of the Bible (492-514). W. Richardson: The Philonic patriarchs as νόμος ἔμψυχος (515-525). M. Simon: Les sectes juives d'après les témoignages patristiques (526-539). J. L. Teicher: The Essenes (540-545). — Vol. II: R. J. Z. Werblowsky: On the baptismal rite according to St. Hippolytus (93-105) על מקורותיו, ד. דאוב: Origen and the punishment of adultery in Jewish law (109-113). S. Stein: The dietary laws in rabbinic and patristic literature (141-154).

1765 *Vision och gestalt. Studier tillägnade Ragnar Josephson*. (Den 30 Juni) 1957. (Stockholm, typ. V. Pettersson, 1958). XI, 361, [2] p., illus. 4°.

Part. cont.: K. Wilhelm: En illuminerad hebreisk Maimonides-handskrift i Stockholm (p. 54-58, facsim.). L. I. Ringbom: Fyra Rembrandt-teckningar till en biblisk historie (81-89).

קובץ לכבוד המשורר, הבמאי וחוקר האמנות ר. יוסף טון, נולד בשטוקהולם 1891. למאמר הראשון הנ"ל השוה ק. וילהלם: כתביו משנה חורה להרמב"ם בשטוקהולם. ק"ס כ"ט 145-148.

ביבליוגרפיה ותולדות חכמת ישראל

Appleton, Lewis. Bibliography of Jewish vocal music. צ"ן להלן מס' 1946.

cols.; XIX p., 1942 cols.; XIX p., 1964 cols., facsim., pls. 4°.

מכיל גם מספר ערכים מתחום הפילוסופיה היהודית של ימי הביניים, ר' במפתח כרך ד' ע' 1901/2, רובם כתובים בידי א. ברטולה, מרצה לפילוסופיה של ימי הביניים באוניברסיטה הקתולית במילנו. יותר מפורט הערך על מילון האלכסנדרוני. לכל ערך נוספה ביבליוגרפיה קצרה. — בראש השער: Centro di studi filosofici di Gal-larate.

1762 *Runes*, Dagobert David. Concise dictionary of Judaism. New York, Philosophical Library, (c1959). 4 p.l., 237 p., 64 pls. (facsim., ports.) on 32 l. 8°.

ספר שמוש קצר עממי במתכונת של Philo Lexikon.

1763 *The South African Jewish Yearbook*, 1959 5719. Editor: Leon Feldberg. Doornfontein, Johannesburg, Fieldhill Publ. House, [1959], 135 p. 8°.

Cont.: Special articles. — The community during the past year. Jews in sport 1958. South African Jews in public office. J. Frankel: Everyday in Jewish history. Communal organizations and institutions in S.A.

1764 *Studia patristica*. Papers presented to the Second International Conference on Patristic Studies held at Christ Church, Oxford, 1955. Edited by Kurt Aland and F. L. Cross. Pt. 1-2. Berlin, Akademie-Verlag, 1957, X, [1], 700; VIII, [1], 560 p. 8°. = Texte und Untersuchungen zur Geschichte der altchristlichen Literatur, Bd. 63-64.

Part. cont.: Vol. I: J. Daniélou: La fête des tabernacles dans l'exégèse patristique. (262-279). Id.: Origène comme exégète de la Bible (280-290). G. Jouassard: Requête d'un patrologue aux biblistes touchant les Septante (307-327). P. Kahle: Problems of the Septuagint (328-338); Appendix: A. Vaccari: Papiro Fuad, Inv. 266 קטע מ"ז דברית [339-342]. P. Katz: Justin's Old Testament quotations and the Greek Dode-

אבות, מבית הבחירה ומכלי שני, ע' 78'11), מן הרשב"ג (תקון מדות הנפש, אזהרות ושאר דברי פיוט, במקצת גם מכלי שני, ע' 90'79) ומר יונה גירונדי (שערי תשובה, פירוש משלי ואבות וקצת מכלי שני, ע' 112'91), ערוכים לפי סדר הפסוקים. בראש הספר: כתר מלכות, בסופו: חידושי תורה מאת המלכות.

1770 משה בן נחמן. פירוש הרמב"ן על התורה, יוצא לאור על פי כתבי יד עתיקים ועל פי הדפוסים הראשונים, עם מראי מקומות והערות. "זכרון יצחק" מאת מנחם צבי איזנשטט. כרך א: בראשית ווישלה. גיו יארק, (Cong. Zichron Joseph), תשי"ט (1958).

[6], 280, [18] ע', פקסימילים. 8°.

לפנינו נוסח מוגה. כיסוד שימש נוסח דפוס ליטבון רמ"ט, המתאים עפ"י רוב לכ"י אדלר 662, שהשווה גם הוא; בשניהם רואה המהדיר את הנוסח המעולה. בפנים הובאו גם הגרסאות של דפוס "רומא רל"ג-רל"ה", בהערת גרסאות של דפוסים קדמונים אחרים. לטכסט נוספו מראי המקומות הנחוצים, והוא ערוך בצורה מודרנית, עם פיסוק ועם רווח בין מאמר למאמר. הבאור כתוב בקצור ומצמצם ל"מה שנוחץ להבנה ישרה"; פרושי הרמב"ן "על דרך האמת" ובדרך הקבלה מוארים ע"י מקבילות מסופרים אחרים (רובו בחיי, רקנטי ועוד), מן הוהר או מדברי הרמב"ן במקומות אחרים. המפרש מכיר את הפרושים וההגהות לרמב"ן הנמצאים בדפוס. בהערות הובאו גם חוספות הרמב"ן עצמו מתוך כ"י ברט. מוז. מרגליות 208. בסוף הספר מפתח של פסוקי התנ"ך ומאמרי חז"ל המובאים בפירוש (18 ע' האחרונים).

1771 L'Ancien Testament et l'Orient; études présentées aux VIes Journées bibliques de Louvain <11-13 septembre 1954>. Louvain, Publications universitaires, 1957. 2 p. l., 230 p., 1 l. 4°. = Orientalia et biblica Lovaniensia, 1.

Cont.: A. M. Van Dijk: La découverte de la culture littéraire sumérienne et sa signification pour l'histoire de l'antiquité orientale. J. M. A. Janssen: A travers les publications égyptologiques récentes concernant l'A.T. R. de Langhe: La Bible et la littérature ugaritique. G. Ryckmans: L'Arabie antique et la Bible. A. Guillaume: L'apport de

1766 Katsh, Abraham I[saac]. Glnze Russiyah... Pt. II: Contains facsimiles of Genizah manuscripts... from the Antonin... Collection in Leningrad... New York, New York University Library of Judaica and Hebraica, 1958. 15 l., 16-130 l. of facsim., 131-137 l. 4°. = New York University Libraries, Occasional papers, 4. = Pt. II of: Catalogue of Hebrew manuscripts preserved in the USSR.

בהכפלה. קובץ של דוגמאות: 335 פקסימילים מוק' טנים, הקוחים מתוך 60 כ"י בערך של האוסף המפורסם. הם מיצגים את כל סוגי הספרות המצויים בגניזה. למרות המספר הרב של פקסימילים אין כאן אלא מבחר מצומצם, שהרי כל האוסף מקיף למעלה מ-1150 כ"י. בסוף החזרת ניתן זהו הקטעים. נוספו 88 פקסימילים מוקטנים מתוך כ"י המקרא של בן אשר משנת 1008 (B19a). — הקודם: ק"ס ל"ג 45.

1767 Zaunmüller, Wolfram. Bibliographisches Handbuch der Sprachwörterbücher; ein internationales Verzeichnis von 5600 Wörterbüchern der Jahre 1460-1958 für mehr als 500 Sprachen und Dialekte... Stuttgart, A. Hiersemann, 1958. XVI p., 496 cols. 4°.

Part. cont.: Aramäisch (col. 18/9), Chaldäisch (37), Hebräisch (174-179).

מדע המקרא

כולל מגלות מדבר יהודה.

1768 וולף, זאב בן שלום יוסף. ספר ברכה שלום: כולל דיוקים ופירושים על פי מאמרי חז"ל ועל פי דקדוק לשון הקודש לתורה, לקצת הפטרות וכתובים, להגדה של פסח וגמרא. מאת זאב בן שלום יוסף (Wolf). לונדון, (דפוס "החינוך"), תשי"ה. [2] 144 ע'. 8°.

1769 מאירי, מנחם בן שלמה. פירוש רבינו מנחם המאירי על התורה. וגלות לזה פירוש רבינו שלמה בן גבירול ז"ל ורבינו יונה הגירונדי ז"ל... לקטתי והרצאתי לאור אני, חיים יוסף איסר... ג'ד... לונדון, (דפוס "החינוך"), תשי"ז. 124 ע'. 8°.

לקוטים מן המאירי (מתוך פרושיו לתהלים, משלי, איוב,

צלום כ"י שנכתב בשנת 1350 בערך והמכיל בראשית, שמות עד יח, כו, יהושע, רות, שמואל א"ב, מלכים עד ב, כב, יט, עם קצת פירושים, בתרגום הגורבגי שנעשה בידי המלך הקון החמישי בראשית המאה הי"ד. במבוא ידיעות על תרגומים גורבגיים קדומים של התנ"ך.

1775 **Bible, Former Prophets**. Bücher der Geschichte. Verdeutsch von Martin Bucher gemeinsam mit Franz Rosenzweig. (Neubearb. Ausg.). Köln, J. Hegner, (1955). 517 p. 8°.

התורה בהוצאת זו: ק"ס ל"א 76; נביאים אחרונים: לעיל ע' 186.

1776 **Bible, Isaiah**. Isaias; Erklärung ausgewählter Texte. Mit einem Anhang aus den Visionen Daniels... Einsiedeln, Johannes Verlag, (c1958). 284 p. 8°.

בראש השער **Adrienne von Speyr**. — העמקה במשמעות הדתית של הכתובים על כל פרטיהם, מתוך גישה קתולית. רוב הקטטים הם מישעיה מיסו. דניאל (פרק ד' ח'): ע' 253 ואילך.

1777 **Bible, Hagiographa**. Sprüche, Prediger, Klagelieder, Esther, Daniel; eine rhythmische und textkritische Untersuchung, von Arvid Bruno. Stockholm, Almqvist & Wiksell, (1958). 238, [1] p. 8°.

תרגום גרמני של נוסח מועד, במקצת, בעיקר ע"י שוני נקוד וסרטי מלים, לשם שחזור המשקל המקורי. התרגום נדפס בצורה המבליטה את הבתים והחרוזים, ובכל חרוז צוין למשקלו (ע' 191-1). אח"כ הערות עקרוניות אחדות ומסקנות מהנתוח הריתמי (203-195), בסוף הסברים לת' קוני הנוסח (238-204). — אחרי שתי חקירות על הרית' מיקה ב"ס תהלים, 1930 (ק"ס ח' 177), וב"ס שמואל, 1935 (ק"ס י"ב 316), עיבד בדונו בשנים האחרונות רבים מספרי המקרא בצורה הדומה לספר הרשום כאן (ע"ן ק"ס ל"א 186 מס' 1422/3, ל"ב 36 מס' 298, 245 מס' 2357).

1778 **Bible, Job**. Book of Job; a commentary by Solomon B[ennett] F[r]eehof. New York, Union of American Hebrew Congregations, 1958. XV, 261 p., 1 l. 8°. (The Jewish commentary for Bible readers). בסדרה זו, שבהכנתה הוחל לפני 20 שנה בערך, יצאו

la langue et des traditions arabes à l'interprétation de l'A.T. G. R. Driver: Glosses in the Hebrew text of the O.T. G. Dossin: Une lectio difficilior dans Juges IX, 31. E. J. Kissane: "Butter and honey shall he eat" (Is. 7, 15). H. H. Rowley: Sanballat et le temple samaritain. F. M. Braun: Le Mandéisme et la secte essénienne de Qumrân.

1772 **Bardike, Hans**. Die Handschriftenfunde am Toten Meer. [2]: Die Sekte von Qumrân. Berlin, Evangelische Haupt-Bibelgesellschaft, 1958. VIII, 336, [1] p., 2 fold. maps, fold. plan, pls. (part col.). 8°.

Cont.: Untersuchungen: Landeskundliche Betrachtungen. Zur Siedlungsgeschichte. Wirtschaftliche Existenzmöglichkeiten. Qumrân in der Geschichte der Palästinaforschung. Die archäologischen Befunde. Die neuen Handschriftenfunde. Datierungsprobleme. Die Gruppe von Qumrân und das Christentum. — Texte. — Antike Nachrichten. הקדם: ק"ס ל' 34.

1773 **Bible and N.T. tr. English**. The Holy Bible for the family. (The Old Testament in the Douay text; the New Testament & the Psalms in the Westminster text. Under the editorial direction of Philip Caraman and John J. Dougherty). London, Longmans, Green, (1958). XVIII p., 1 l., 980 p., 3 l., 367 p., 1 l., maps, col. pls., port. 4°.

ביבליה קתולית. נוספו הסברים קצרים מאת Robert Dyson, Richard Foster. מ"ה התמונות בצבעים, יצירות גדולי אמני הריניסנס והברוק, 19 הן למקרא הסברים לתמונות: ע' 329-345. על תולדות התרגום: ע' 260-270.

1774 **Bible, tr. Norwegian**. Stjórn AM 227 fol.; a Norwegian version of the Old Testament transcribed in Iceland. With an introduction by Didrik Arup Seip. Copenhagen, E. Munksgaard, 1956. 18 p., 257 p. of facsimils, big 2°. = Corpus codicum Islandicorum medii aevi, 20.

animaux dans la littérature sacrée. Paris, F. Lanore, (1956). 219 p., 21., pls. 8°.

החומר המקראי, עם תרגום של קטעים, מלווה בעי
97-13

1783 **Daniélou, Jean.** Qumran und der Ursprung des Christentums. Übersetzt von Othmar Schilling. Mainz, Matthias-Grüne-wald-Verlag, 1958. 174 p., pls. 8°.

המקור, Les manuscrits de la Mer Morte et les origines du christianisme : ק"ס ל"ג 172, שם גם התכן.

1784 **Davies, J[ohn] G[ordon].** He ascended into Heaven; a study in the history of doctrine. London, Lutterworth Press, (c1958). 224 p. 8°. = Bampton lectures, 1958.

Part, cont.: The Old Testament prefig-urement (p. 15-26). Parallels between Tobit 12 and Luke 24, 1 Kings 19 and Acts (185, 189). על חנוך ואליהו בפרשנות הטיטולוגית ר' במפתח.

1785 **Denbeaux, Fred J.** Understanding the Bible. Philadelphia, Westminster Press, [1958]. 94 p. 8°. (Layman's theological library). רוצה לקרב את ה"הדיוס המשכיל" לבשורת המקרא.

1786 **Deursen, A[rie] van.** Illustrated dictionary of Bible manners and customs... Illus. by J. de Vries. London, Marshall, Morgan & Scott, (1958). 142 p. 8°.

ציורים של ה"ריאליה" שבמקרא ושל שחזורים ארכי-אילוגיים, עם הסברים קצרים, עמוד מול עמוד. החומר ערוך לפי ענינים. ביבליוגרפיה: ע' 126-128. — תרגום מן ההולנדית. הוצאה גרמנית: ק"ס ל"א 187. יצא גם באיטלקית ובמאלאית.

1787 **Fristedt, Sven L.** The Wycliffe Bible. Pt. 1: The principal problems connected with Forshall and Madden's edition. Stock-holm, Almqvist & Wiksell, 1953. XVI, 148 p., pls. (facsim.). 8°. = Stockholm studies in English, 4.

בנגוד לחוקרים הרואים בתרגום השלם הראשון של הביבליה לאנגלית, הנקרא על שמו של ויקליף, את מעשה

עד כה רק מלכים א, עם פרוש ל.ל. הונור, 1955 (ק"ס ל"א 77), תהלים עם פרוש פריהוף, 1938 (ק"ס ט"ז 443, שם גם תאור קצר), חמש מגלות עם פרוש י. בטן, 1950 (ק"ס כ"ז 323). התכנית נבעה מן הצורך להגיש לקורא המודרני הרגיל תרגום חדש של המקרא עם פרוש המבוסס על הפרשנות המסורתית, המנצל את השגי המחקר והמ' כחן להיות גם מורה דרך דתי לקורא זה. בהתאם לתכנית זו מפרש הפרוש שלפנינו את הנוסח המסורתי, בלי לדון בבעיות נוסח הפסוק או בבעיות הרכב הספר. הוא מבסיר את משמעות הכתובים כמות שהם, בהסתמכו הרבה על הפרשנות היהודית המסורתית, ומביא לעיתים גם דברי מפרשים חדשים כגון סולר וטורסיני. המפרש הוסיף מבוא על הספר כולו, מבנהו ומשמעותו, ודברי מבוא קצרים או דברי סכום לספור המסגרת ולחלקים שונים של הויכוח.

1779 **Bible. Five scrolls.** Pět svátých svitků: Píseň písní, Rút, Žalozpěvy, Kóhe-let, Ester. (Přeložil Stanislav Segert... za básnické spolupráce Věry Kubíčkové [a. o.]. Průklady průvodních textů a srovnávacími studii opatřili Otakar Klíma [a.o.]). Pra- ha, Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1958. 296, [2] p., 11. 8°. (Živá díla minulosti).

חמש מגלות בתרגום פיוטי מאת ס. סגרט, בהשתתפות ו. קוביצקה ואחרים, עם מבוא כללי, מבואות קצרים והס-ברים קצרים לכל מגלה. עם נספח על הקבלות למגלות בספרויות עתיקות אחרות, ובו תרגומים של טכסטים רבים, מאת א. קלימה ואחרים.

1780 **Bibliická konkordance.** (Redigují) Miloš Bič (a) J. B. Souček, Sešit 12-13: Lidé — muz 3. (Praha, Synodní rada českoslova-nske církve evangelické v Ústředním církev- ním nakladatelství v edici Kalich, 1957-58). 881-1040 p. 4°. קורמים: ק"ס ל"א 46.

1781 **Boer, P[ieter] A[rie] H[endrik] de.** De Zoon van God in het Oude Testament. Dies-College, 1 Februari 1958. Leiden, Uni- versitaire Pers, 1958. 23 p. 8°. = Leidse voordrachten, 29.

1782 **Calvet, Jean; Marcel Cruppi.** Les

La formule hébraïque en hineni suivi d'un participe. La relation de Genèse 1 et du psaume 104 avec la liturgie du Nouvel-an israélite. Art et leçon de l'histoire de Ruth. Les adjectifs zār et nokri et la femme étrangère des proverbes bibliques. Laetari et exultare dans le vocabulaire religieux de l'A. T. Qānā en hébreu biblique. L'emploi du verbe pā'al et de ses dérivés substantifs en hébreu biblique. Le mot biblique ēbyōn. Trois notes sur Genèse 1. A propos du livre de Job. — Bibliographie des travaux de Paul Humbert (p. 220-225).

1793 Jockel, Rudolf. Die lebenden Religionen; Texte und Einführungen. Berlin, Safari-Verlag, (c1958). 402 p. 8°.

פרק ו, היהדות (ע' 227-181), מכיל לקוטים מן התורה, הנביאים והתהלים, וכן מאמרים על ימות המשיח מתוך סנהדרין דף צ"ח. הסברים קצרים בהערות, ע' 376-380. גם בהסברים ללקוטים מן הברית החדשה נרמז לעתים לרקע היהודי.

1794 Kenyon, Frederic [George]. Our Bible and the ancient manuscripts. (5th ed., rev. and enl.)... by A. W. Adams. Introduction by G. R. Driver. London, Eyre & Spottiswoode, 1958. 352 p., front., XLVIII pls. on 24 l. 8°.

היות וההוצאות האחרונות של ספר סכום מפורסם זה לא היו אלא הדפסות חודשות של מהד' 1939, ללא שוניים, נודעת לעיבוד זה חשיבות יתירה. זה ניכר כבר בהקד' אותם הפרקים המעניינים בעיקר את חוקר המקרא: פרק א', על כתב וספר בימי קדם, והפרקים ב'ה, הבאים לסכם את עבודת המחקר בהתהוות הקאנון, בתולדות נוסח המסורה ובתולדות התרגומים למיניהם, משתתפים כאן על 136 ע' לעומת 95, ומספר לוחות-הפסקים-מילים השייכים אליהם הוכפל. ומה שנוגע לחוכן הדברים, לא זו בלבד שהוכנסו תיקונים ושינויים קלים, עדכונים והרי חבות קטנות למכביר, אלא שולבו לתוך ההוצאה וסוכמו כאן שני חרושים גדולים שנתחדשו במקצוע זה: מזד אחד נוצלו החקירות של Kahle על כתבי היד הקדומים של המקרא, על התהוות המסורה והתפתחותה, וכן דעור תיו על תרגום השבעים, התרגומים הארמיים והפשיטתא.

תלמידיו, בא המחבר להוכיח ע"פ חקירות בכתבי יד, שהתרגום, הנמסר בשני נוסחים, אינו אלא פרי שורת רביונות, ויקליף היה היום של הראשונה, קבע את כל' ליה והיה מפקח עליה, אף השתתף במלאכת התרגום והגיע את הטכסט.

1788 Gelin, Albert. L'âme d'Israël dans le Livre. Paris, A. Fayard, (1958). 124 p. 8°. = Je sais — je crois; encyclopédie du catholique au XXème siècle, 65.

תאור עממי של הרעיונות המרכזיים בדת המקרא וביסוסו ביבליוגרפיה נבחרת ומוערת: ע' 117-121.

1789 Grill, Severinus. Das Alte Testament im Lichte der Literatur- und Textkritik... Wien, Domverlag, 1957. 66, [1] p. 8°. = Heiligenkreuzer Studien, 10.

סדרת הרצאות פומביות באקדמיה הקתולית בווינה. הן מכניסות את ההדיוט המשכיל לבעיות הבקורת הספרותית ובקורת הנוסח, מאירות את הבעיות ע"י דוגמאות, וקוב' עות את מקומה של הבקורת במסגרת הפרשנות הקתולית בהתאם לאנציקליקה משנת 1943.

1790 Halevy, Mordechai. Bibelgespräche. [Transl. by Hanna Schüler]. (Basel, Schweizer WIZO Föderation, 1958 5718). III, 56 l. 4°.

שיחות על התורה, לעתים בדרך דרשה, עם חומר רב מן האגדה. בשכפול. שם המקור: Bible talks.

1791 Hamburg. Deutsches Bibel-Archiv. Schrift, Bild und Druck der Bibel, 1255-1455-1955; Ausstellung in der Staats- und Universitätsbibliothek, Hamburg. (Hamburg, G. Petermann Druckerei, 1955). 92 p., illus., pls. (facsim.). 8°.

קטלוג של תערוכה, שבה הוצגו כתבי יד ודפוסים עתיקי עם וחדשים של הביבליה וחלקיה. בע' 92-33 נוספו ארי כעה מחקרים: על כ"י החלוצה משנת 1255, על דפוסים עתיקים, על התרגום של לוטר.

1792 Humbert, Paul. Opuscules d'un hébraïsant. Préface de Walter Baumgartner. Neuchâtel, Secrétariat de l'Université, 1958. 225, [2] p., front. (port.). 8°. = Mémoires de l'Université de Neuchâtel, 26.

Cont.: Renan, historien de l'hébraïsme. Die Herausforderungsformel hineni' elékā.

ba; die Entdeckung der verschollenen Kő-nigreiche an den biblischen Gewürzstrassen Arabiens. (Deutsch von Peter de Mendelssohn). (Berlin), G. B. Fischer, 1958. 305, [1] p., plans, pls. 8°.

מלכת שבא: ע' 100'94. — שם המקור: Qataban and Sheba.

1800 Pritchard, James B[ennett], ed. The Ancient Near East; an anthology of texts and pictures... Translators and annotators: W. F. Albright [a.o.]. [Princeton], Princeton University Press, 1958. XIX, 380 p., illus., map on lining papers. 8°.

מבחר התעודות החשובות ביותר מתוך Ancient near eastern texts and pictures. לכל טקסט מבוא קצר עם ציון למקור; בשו"ל רמזות למקבילות במקרא ולתמונות. מספר התמונות: 197 (ע' 373'185).

1801 Pritchard, James B[ennett]. Archaeology and the Old Testament. (Princeton, N.J.), Princeton University Press, 1958. XII p., 21, 263 p., illus., maps. 8°.

בצורה יסודית אך מובנת מציג הספר בטני הקהל הרחב את מפעלות הארכיאולוגים הגדולים במשך מאה השנים האחרונות. הוא מרגיש את חשיבות התגליות להבנת המקרא לא רק בשפע תמונות אלא בהבאת קטעים אופייניים מתוך הכתובות והתעודות הספרותיות של המזרח. אחרי מבוא על תולדות הארכיאולוגיה ערוך החומר בסדר גאוגרפי: כנען ואוגרית, אשור, בבל, מצרים.

1802 Rad, Gerhard von. Gesammelte Studien zum Alten Testament. München, C. Kaiser, 1958. 312 p. 8°. = Theologische Bücherei, 8. Altes Testament.

Cont.: Das formgeschichtliche Problem des Hexateuch, Verheissenes Land und Jahwes Land im Hexateuch, Es ist noch eine Ruhe vorhanden dem Volke Gottes, Zelt und Lade. Die Anrechnung des Glaubens zur Gerechtigkeit, Das theologische Problem des alttestamentlichen Schöpfungsglaubens, Der Anfang der Geschichtsschreibung im alten Israel, Die deuteronomistische Geschichts-

ניתן לומר שתורותיו של קאהלה השפיעו במדה מכריעה על השקפות המעבר. מצד שני כלולות בספר ידיעות שסיפקו לנו המגלות המקראיות ממדבר יהודה.

פרק א', על כתב וספר הורחב איפוא ע"י התחשבות במגלות המחצית השניה של פרק ד' על נוסח המקרא (ע' 88'69 במקום 47'35) נכתבה כמעט לגמרי מחדש יכן חזשים הם בפרק ה' הדיונים על התרגומים הארמיים (97'94), שכמעט לא נזכרו במהד' הקודמת, ועל המצב הנוכחי בחקירת תרגום השבעים (112'110). גם הסקירות על התרגומים היווניים מן המאה השניה לספ"ה ועל הפשיטתא הורחבו. — המבוא של דרייבר מכיל ביוגרפיה קצרה של קניון והערות מפעלו המדעי.

1795 Kipper, Balduino. De restitutione populi Israel apud prophetam Jeremiam... São Leopoldo, Rio Grande do Sul, Brasil, 1957. 1 p. l., 79 p. 8°.

פרוש תאולוגי לקטעים המשיחיים. דיסרטציה, Pontificium institutum biblicum, רומא.

1796 Kraus, Hans Joachim. Die prophetische Verkündigung des Rechts in Israel. Zollikon, Evangelischer Verlag, (c1957). 38 p. 8°. = Theologische Studien, Heft 51.

המחבר מנסה ליחס למעמד הנביאים תפקידים מסוימים בקשר לשמירת "המשפט האפודיקטי", לנסחו ולהוראתו. 1797 Milik, J[ózsef] T[adeusz]. Ten years of discovery in the Wilderness of Judaea. Transl. by J. Strugnell. London, SCM Press, (1959). 160 p., map, fold. plan, pls. 8°. = Studies in biblical theology, 25.

מקור, Dix ans de découvertes dans le Désert de Juda: sert de Juda ק"ס ל"ג 455, שם גם בקורת מאת ד. מלוטר. תרגום זה נעשה בהשתתפות המחבר ומהרה הוצאה מורחבת ומוגהה במדה ניכרת.

1798 Noth, Martin. Amt und Berufung im Alten Testament; Rede zum Antritt des Rektorats der... Universität zu Bonn... 1957. Bonn, P. Hanstein, 1958. 34 p. 8°. = Bonner akademische Reden, 19.

גם למוסד המלוכה גם למוסד הנבואה אינו מתאים המונח המודרני "משרה", שהרי בולט בהם הגורם ה"כריסמטי".

1799 Phillips, Wendell. Kataba and Sa-

את מקומו בתחלת הפרקים השונים של החלק השלישי המוקדש לברית החדשה.

1807 Snell, Heber Cyrus. *Ancient Israel; its story and meaning... A brief history for seminaries, colleges and for the general reader.* (2nd ed. rev.). (Salt Lake City, Utah, typ. Utah Printing Co., c1957). XVI, 302 p. 8°.

הספר פותח בבראשית ומגיע עד תקופת החשמונאים ועד בכלל; ההרצאה צמודה במדה רבה לספור המקראי. המחבר רואה במקרא את "ספור התגלות ה' ורצונו באמ" צעות ישראל הקדום". ס' בראשית מגיש לנו, למשל, ס' לוסופיה של היסטוריה, מציג לפנינו את בורא העולם ומקיימו, ומספר לנו, כיצד הכין את הקמת העם שבחר בו כדי להתגלות בקרבנו. בסוף כל פרק שאלות והצעות קריאה. ביבליוגרפיה כללית ע' 285/6. מהר: א; ק"ס כ"ז 198.

1808 Spiegel, Shalom. *Amos versus Amaziah... address at the Jewish Theological Seminary of America convocation on "Law as a moral force"...* September 14, 1957. [New York], (Jewish Theological Seminary of America), [1957]. 62 p. 8°. (Herbert H. and Edith A. Lehman Series of the Herbert H. Lehman Institute of Ethics).

הרצאה זו מיוחסת להופעתו של עמוס בסני אמציה (עמוס ז, ו'טו) חשיבות מכרעת מבחינה מוסרית ואף משפטית.

1809 Stachowiak, Lech Remigius. *Chrestotes; ihre biblisch-theologische Entwicklung und Eigenart.* Freiburg, Schweiz, Universitätsverlag, 1957, XVIII, [1], 137 p. 8°. = *Studia Friburgensia*, N.F.17.

Part, cont.: *Der alttestamentliche Begriff von Chrestotes [= טוב] (p. 1-22). Der Chrestotes-Begriff im griechisch-jüdischen Schrifttum ausserhalb der Bibel (32-39). Bibliography: p. IX-XVIII.*

1810 Terrien, Samuel. *Lands of the Bible... Illus. by William Bolin.* London, Rathbone Books, (c1957). 97 p., col. maps. 2°. (A Golden historical atlas).

theologie in den Königsbüchern, Das judäische Königsritual, Die Stadt auf dem Berge. "Gerechtigkeit" und "Leben" in der Kultsprache der Psalmen, Die levitische Predigt in den Büchern der Chronik, Hiob 38 und die altägyptische Weisheit, Josephsgeschichte und ältere Chokma. Die Vorgeschichte der Gattung von 1 Kor. 13,4-7, [בצואות השבטים].

1803 Richardson, Henry Neil. *Ugaritic parallels to the Old Testament.* (Boston, Chenery Library, Boston University, 1958). V, 293 l. Diss. Boston University, 1951.

מיקרופילם מכתב-מכונה.

1804 Ryan, Mary Perkins. *Key to the Psalms.* Chicago, Ill., Fides Publishers Association, (1957). XII, 187 p. 8°. (Fides family readers).

עיונים דתיים המסבירים את רעיונות התהלים למתפלל הקתולי. בסוף כל פרק תרגום של כמה ממומורי תהלים ו"נושאים לעיון".

1805 Schreiner, Joseph. *Septuaginta-Mas-sora des Buches der Richter; eine textkritische Studie.* Roma, Pontificio istituto biblico, 1957. XI, 137 p. 8°. = *Analecta biblica*, 7.

הסטיות של משפחות כה"י של תרגום השבעים מנוסח המסורה ערוכות כאן לפי תופעות לשוניות כגון שמוש במלים שכיחות, חסר ויתר, השפעת הקונטקסט, טעויות הסברים וכו'.

1806 Smith, C[harles] Ryder. *The Bible doctrine of the hereafter.* London, Epworth Press, (1958). XIV, 281 p. 8°.

החלק הראשון של הספר מוקדש למקרא במקורו. בו עוסק המחבר בנחוח ובפרוש של אותם הקטעים ואותם המושגים, שיש בהם משום הארת ההשקפה המקראית על עתידו של הפרט לאחר מותו ועל עתידו של הכלל בקץ הימים. לדעת המחבר, ההשקפה המקראית אחידה היא, והיא מחייבת את קיומו בעתיד של היחיד ושל האומה, וקים קשר פנימי בין שניהם. בחלק השני מנותחים מונחי תרגום השבעים הנוגעים לנושא הספר, ואילו החומר העשיר מן הספרות החיצונית האפוקליפטית מצא

117 צלומים של חפצים ארכיאולוגיים, הרשימים ומקרי מות הפירה מלוחים כאן הסבר קצר ומשולבים אל תוך תאור כללי של תרבות המזרח מראשיתה עד לימי הבית השני. הספר פונה לקהל רחב של משכילים. ביבליוגרפיה: י' 109-103.

1816 Wölfel, Eberhard, Luther und die Skepsis; eine Studie zur Kohelet-Exegese Luthers. München, C. Kaiser, 1958, 287, [1] p. 8°. = Forschungen zur Geschichte und Lehre des Protestantismus, Reihe 10, Bd. 12. המחבר בא להראות, כי לותר הסכים אמנם לקהלת בקביעת עובדות החיים, אך הוא מסיק מהן מסקנות שונות ואף מנגזרות לאלה של קהלת. את מחשבת ס' קהלת מנתח המחבר בע' 92-15. שם הוא עורך את החומר הרעיוני לפי נושאים, מתרגם את הקטעים החשובים והאופייניים, ומסביר את חכנם הרחי והמוסרי. לפרוש זה גלו הערות מפורטות המוקדשות לא רק לפרטי ההסברה אלא גם לשאלות הנוסות. המחבר מדגיש את המוטיב האנתרופוצנטרי במחשבת קהלת. ההוריו ועיוניו אינם, לדבריו, עיונים לשמם, וכל שאיפתו לחכמה נראית כאן כתוצאה של תפוש ה"יתרון" והתועלת העצמית המעשית. גישה אנוצנטרית זו היא שהביאה את קהלת לידי שלילת מעשי האדם ולידי הכרת שלטון הגורל. בחלק הראשון של הביבליוגרפיה (ע' 267-288) וכן בראשית פרושו רשור מה הספרות על ס' קהלת.

1817 Wolf, Hans Heinrich, Die Einheit des Bundes; das Verhältnis von Altem und Neuem Testament bei Calvin. Neukirchen, Kreis Moers, Buchhandlung des Erziehungsvereins, 1958. 171 p. 8°. = Beiträge zur Geschichte und Lehre der Reformierten Kirche, 10.

הנתוח מבליט את הגישה הכריסטולוגית, שבה מפרש קלווין את רעיון הברית, ההבטחות, חוקת התורה, עשרת הבריות והמצוות המעשיות השונות. ביבליוגרפיה: 169-171. גרפס מקודם בצורת דיסרטציה, הלה, 1940.

1818 Young, Edward J[oseph]. Who wrote Isaiah? Grand Rapids, Mich., W. B. Eerdmann, (1958). 88 p. 8°. (Pathway books).

טוען בעד אחידות הספר. ביבליוגרפיה בהערות, ע' 85-80.

אטלס עממי של מפות, תצלומים ורישומים, המשולבים לתוך סקירה קצרה ומשוטת על ספורי הביבליה.

1811 Thomas, David Winton, ed. Documents from Old Testament times. Translated with introductions and notes by members of the Society for Old Testament Study ... London, T. Nelson, (1958). XXVI, 302 p., 16 pls. 8°.

בבחירת התעודות הכריעו המסרה, להגיש טכסטים שיש בהם הארה מיוחדת לעניני המקרא, וחכמת הספר, שמנעה הבאת טכסטים ארוכים ואלצה את המויל להסתפק בלקיטטים עם משפטים המקשרים אותם. לכל תעודה נוספו מבוא, פרוש וביבליוגרפיה קצרה. האוסף מכליל גם חומר דוקומנטרי גם חומר ספרותי. התעודות הישראליות הכיולות בו הן: לוח גור, חרסי שומרון, כתובת שלוח, אגרות לכיש, חותמות, משקלים ומטבעות.

1812 Venard, J. Israel in der Geschichte. (Deutsche Bearbeitung von Eleonore Beck). Düsseldorf, Patmos-Verlag, (1958). 90 p., 2 maps. 8°. (Die Welt der Bibel; Klein-kommentare zur Heiligen Schrift).

פרשיות אחדות בתרבות המזרח הקדמון מתוארות בחינת רקע לדברי ימי המקרא. ההרצאה עממית ומשולבת בה מובאות מספרות המזרח ומן המקרא. שם המקור: Bible et histoire; les siècles bibliques.

1813 Ward, James Merrill, A literary and exegetical study of the eighty-ninth Psalm. (Ann Arbor, University Microfilms, 1958). [13], 3921, tab. Diss. Columbia University, New York, 1958.

1814 Wegener, Günther S. 6000 Jahre und ein Buch. Kassel, J. G. Oncken, (1958). 286, [1] p., col. front., illus., facsim., maps, pls. 8°.

סקירה פופולרית מאד על הביבליה במסגרת תולדות התרבות: תולדות מסירתה, תרגומיה, הפצתה ובמקצת גם חקירתה. הספר פותח בסקירה על תולדות חקופת המקרא ומסיים בגלוי המגלות מדבר יהודה.

1815 Wiseman, D[onald] J[ohn]. Illustrations from biblical archaeology. London, Tyndale Press, (1958). 112 p., illus., maps, plans. 16 : 23.

דוֹיֵאלֹאֹחֶסְקִי, מְעִינֹתִיךְ חוֹצָה [= תְּשׁוּבָה] [1958], [8], 195
ע'. 4. חֲלָקִים גֵּה : ק"ס כ"ו 328.

1824 אֲרִיָּה לִיב בֶּן אֲשֶׁר מִמִּיץ. סֵפֶר גְּבוּרֹת
אֲרִי עַל מַסַּכַּת תַּעֲנִית. מֵאָת... רַבִּינוֹ אֲרִיָּה לִיב הָאֲבִ"ד
דִּקְ"ק מִיץ... יוֹצֵא לֹאֹר מַחֲדָשׁ עַל יְדֵי הָרֶב מֹשֶׁה
שֶׁטְעָרָן. וְלֹלָה אֵלָיו סִפְרֵי "בֹּאֵר מֹשֶׁה", בִּיאֹר
רַחֵב עַל סֵפֶר גְּבוּרֹת אֲרִי בִּפְרָט וְעַל כָּל הַמַּסַּכָּה עִם הַמִּ
פּוֹרָשִׁים בְּכָלֵל גּוֹיָן יֶאֱרָק, (אֲצוּר הַסְּפָרִים), תִּשְׁט"ז, [3],
53 דף. 8. ס' גְּבוּרֹת אֲרִי דְפּוֹס צִלּוֹם לְפִי הוֹצָאת
פִּיעֶטְרִיקוֹב, תִּרְס"ז; ס' בֹּאֵר מֹשֶׁה (דף מִג וְאֵילֶךְ) נִסְדֵּר
מַחֲדָשׁ.

1825 טְרוֹנֶק, יִשְׂרָאֵל יְהוֹשֻׁעַ. סֵפֶר... יְשׁוּעוֹת
מִלְכֹּ... [מֵאָת] ר' יִשְׂרָאֵל יְהוֹשֻׁעַ (טְרוֹנֶק), אֲבֹדֶק...
קוֹטָנָא... נִעְתָק וּמְסוּדָר ע"י בְּנוֹ... ר' מֹשֶׁה פִּינַח...
וְהוֹבֵא לְדְפּוֹס ע"י נִכְדוֹ יִצְחָק יְהוּדָה... וְכַעַת נִדְפַס שְׁנִית
... [אֲב] New York, דְּפּוֹס Saphrograph Co.,
תִּשְׁי"ח. 4. דְּפּוֹס צִלּוֹם. הוֹצָאת קוֹדֶמֶת : פִּיעֶטְרִיקוֹב,
תִּרְס"ד תִּרְצ"ט.

הַתְּכֵן : [א] : שו"ת יְשׁוּעוֹת מִלְכֹּ... ל' חֲלָקֵי הַשֶּׁעַ.
הוֹצֵא אֲצוּר הַסְּפָרִים. [1], 73, [6] דף. — [ב] : ס' יְשׁוּעוֹת
מִלְכֹּ קֵרִית אַרְבַּע... עַל הַרְמַבְּסִים וְחִידוּשֵׁי אֲבָדָה. [תִּשְׁי"ח].
60, 8, [4] דף.

1826 לֹרִיא, שְׁלֵמָה בֶּן יִחִיאֵל. סֵפֶר שְׁאֵלוֹת
וְתִשְׁבּוֹת מִהַרְשֵׁל, אֲשֶׁר הִשִּׁיב... רַבִּינוֹ... שְׁלֵמָה
בְּרַבִּינוֹ יִחִיאֵל מִמְּשַׁפַּחַת לֹרִיא... יֵצֵא לֹאֹר מַחֲדָשׁ בְּצִיר
רוֹף הַסֵּפֶר מְנוֹרָת זֹהָב טְהוֹר לְהַמְחַבֵּר... וְהוֹבֵא סִפְרוֹת הַגִּר
הוֹת וְחִיקוּנִים זְכוּרֵי יְהוּדָה, לְהַגָּאֵן ר' יְהוּדָה גְּרִינְחָאֵל...
ע"י אֲבָרָהָם מִנַּחֵם מַעֲגֵל הָאֲגַשְׁאֵל... [נִיּוֹרְקָה, תִּשְׁי"ח].
70, [5] דף, פִּקְסִימִלִּים. 4.

גּוֹף הַסֵּפֶר דְּפּוֹס צִלּוֹם לְפִי הוֹצֵא לְעַמְבֶּרְגֶּה, תִּרְי"ט. הִנֵּס־
פָּחִים (זְכוּרֵי יְהוּדָה, דף [72]; מְנוֹרָת זֹהָב טְהוֹר, דף
[75-73]) נִסְדֵּר מַחֲדָשׁ.

1827 מֵאִיר בֶּן לֹוי יִצְחָק. סֵפֶר כֶּתֶר תּוֹרָה...
חֲבָרוֹ הֶרֶב... מֵרִיָּה מֵאִיר... [בן] מֵרִיָּה לֹוי יִצְחָק...
הוֹצֵאתוֹ מַחֲדָשׁ... גִּלְיָה בֶּן מֵרִיָּה יְהוּדָה אֲרִי הֵלֵךְ חֲלָק
אֲב. לוֹנְדוֹן, (דְּפּוֹס "הַחֲנִיכִי"), תִּשְׁי"ז, 78, [1]; 122
ע'. 8.

חֲדוּשֵׁי תּוֹרָה (עַל בְּרָאשִׁית וְשִׁמּוֹת), חֲדוּשֵׁי הַרְמַבְּסִים
וְחֲדוּשֵׁי מַסַּכְתוֹת. בְּסוֹף : מְגִלַּת יוֹחָסִין. נִדְפַס מְקוֹרֵם :
זִיטְמֵיר תִּקְס"ד וְעוֹד.

1828 מֵאִיר, מֵאִיר. עֲזֵרַת נְשִׁים... מֵאָת הֶרֶב

ברית חדשה

1819 Baumbach, Günther. Qumrán und
das Johannes-Evangelium; eine vergleichende
Untersuchung der dualistischen Aussagen
der Ordensregel von Qumrán und des Jo-
hannes-Evangeliums mit Berücksichtigung
der spätjüdischen Apokalypsen. Berlin,
Evangelische Verlagsanstalt, (1958). 59, [1]
p. 8. = Aufsätze und Vorträge zur The-
ologie und Religionswissenschaft, 6.

קִימַת מְסוֹרֶת מְשׁוּמָת אֲפּוֹקָלִיפְסִית, אֶךְ הַתּוֹרוֹת
הַשּׁוֹנוֹת נִתְּחָה בְּלִי תְלוֹת הַדִּינִת. (ר' ע' 54). סְכוּם שֶׁל
דִּיסְרִטְצִיָּה, בְּרִלִין, Der Dualismus in der Sekten-
rolle, שְׁנַת־רִסְמָה בְּצוֹרֶת מִקְרֹפִילֵם.

1820 Tapernoux, Philippe-Marc. Intro-
duction à l'étude de la prophétie, par P.-
M.T. Vevey, Editions du Dépôt de Bibles et
traités chrétiens, 1956. 324, [4] p. 8.

הַמְחַבֵּר דֵּן בְּשׁוֹבוֹ שֶׁל הַמִּשְׁנָה הַנוֹצֵרִי, וּבִקְשָׁר לִכְן
הוּא מִסְבִּיר גַּם מְקוֹמוֹת רַבִּים בְּסִפְרֵי הַנְּבִיאִים.

תלמוד, מדרש, ספרות רבנית

1821 אֲבֵרְמָסוֹן, שְׂרָגָא (S. Abramson), מִלְּקָט.
סִפְרוֹת הַגְּאֻוִּנִּים עַד רֶב טַעֲדִיָּה גֵּאוֹן, מְקוֹרוֹת...
שְׁעוֹרֵי קִיץ לְמַסִּימִים. נִיּוֹרְקָה, בֵּית הַמִּדְרָשׁ לְרַבִּנִּים בֹּאֵר
מְרִיקָה, תִּשְׁי"ד. [1], 15 דף, 35, [15] ע'. 4. בְּשִׁכְפּוֹל.
מְכִיל : סִפּוֹר רֶב נִתָּן הַבְּבִלִי ; שְׁאֵילוֹת דְּרַב אֲתָנִי א.
גַּה, סֵב, קִיג, מְקוֹר וְתִרְגוּם בִּידֵי ש. אֲבֵרְמָסוֹן עֲמוֹד מוֹל
עֲמוֹד ; הַלְכוֹת פְּטוּקוֹת וְהַלְכוֹת רֹאשׁ, הַלְכוֹת סוֹכָה.

1822 אוֹרִיבֶךְ, יִשְׂרָאֵל מִתְתִּיהוֹ. סִפְרֵי נִזְרֵי ש-
רֵאל עִם לִיקוּטֵי רִמְ"א... וְהוּא מְסוּדָר בְּסוֹד אֲב. כָּל
הַדִּינִים... בְּקִיצוֹר מִשְׁעֵי וְטוֹרֵי וּמִגִּיא... כָּל אֱלֹה הוּא
פְּעוּלָת... מוֹה' יִשְׂרָאֵל מִתְתִי אוֹיְעֶרְבֶאך... חֲלָק אֲב.
(נִיּוֹ יֶאֱרָק, י. זֹאב, תִּשְׁט"ו). 8. דְּפּוֹס צִלּוֹם לְפִי הוֹצֵא
צֵאת לְמַבְרַג תִּרְ"ג, הַכּוֹלֵל גַּם אֶת שְׁעַר הוֹצָאת זֶה.
הַתְּכֵן : חֲלָק א : הַלְכוֹת שַׁבָּת. [1], 133 דף. — ב : סִפְר
מִקְרָא קוֹדֶשׁ עַל הַלְכוֹת יוֹם טוֹב וְחוֹהֵ"מ. 60 דף.

1823 אֲנָגֶל, שְׁמוּאֵל. סִפְרֵי שו"ת מִהַר"ש עַל
ד' חֲלָקֵי הַשֶּׁעַ... [מֵאָת] שְׁמוּאֵל עֲנַגֵּל... חֲלָק ח, יו"ל
... ע"י נִכְדוֹ הַמְחַבֵּר אֶלְחָנָן הִילְפִירִין. לוֹנְדוֹן, דְּפּוֹס ש.

מאיר מאירי [= פויררוגן]. ספר ג. לונדון, דפוס "המד" טיט", תשס"ו. xvi, 336 ע"י. 4°.

"יסודות עפי" שיטות הש"ס והפוסקים לבירור שאלות העומדות על פרק זמנו : גם יוצא למלחמה, נשואי ערי כאות, שביות אסון זמנו, החרשים המלומדים, נישואין על תנאי, מניעת היריון, והרבה ספקות ועדויות ביבום וחליצה ועוד, — הקודמים, על תקנת עגונות : ק"ס כ"ח 58.

1829 משניות. משניות... עם פירושי... רבינו עובדי מברסגורא ותוספות יו"ט, ותוספות חדשים, ותוספות ראשון לציון. גם הוספנו פי' עצי עדן... מהרב... מוהר"ר יצחק יהודה אייזיק ספרין מקאמארגא... הובאו לדפוס פעם שנית... בהתאמצות והשתדלות... הרב חיים יעקב סאטרין. חלק א"ו. ניו יארק, (הוצאת חגניה יו"ט ליפא גאלדמאן, תשי"ד). 4° לכל כרך קודם שער מקוצר. פגיגציות רבות. דפוס צלום מוגה לפי הוצאת לעמבערג, תרכ"ב.

1830 ספר זכרון לכבודו של הגה"צ ר' חיים משה יהודה שניידר, מיסד ומנהל ור"מ של ישיבת תורת אמת דלונדון <ומקדם במעמל ובפרנקפורט>. מובא לבית הדפוס ע"י בנו, הרב גדליהו שניידר... בעריכת הרב אלטר האלטרן... לונדון, (דפוס ש. דויאלאחסקי, י"א עמנואל, מ. פאזען), תשי"ז. 238 ע"י. 8°.

מכל כ"ס חידושי הלכה מאת רבנים שונים, רובם באנגליה ואחדים בירושלים (ע' 1489), אח"כ ביוגרפיה קצרה מאת העורך, אוסף של כתבים ומכתבים (עפ"ר דברי מוסר ותוכחה ליחידים, ולרוב משנות חייו האחרונות) מאת הרב שניידר, שבהם הושמשו שמות המקבלים, ובסוף "רעיונות מתוך שיחות ועדויות על דרכי ומעשי מר"ן", שנרשמו ע"י בנו, תלמידיו ומכריה, וגם "תקנות מר"ן בישיבה". הרב שניידר נולד תרמ"ה בעיירה דוהנענישאק, מחוז וילנה, ונפטר ביום כ"ה בכסלו תשס"ו.

1831 עובדיה, ישועה שמעון חיים. ספר יש"מ ח ל ב, והוא מסקים וכללי דינים בעניינים שונים, מסודרים על סדר ד' טורים... אשר חנן אלהים אותי... ישועה שמעון חיים עובדיה... גרבה, דפוס דאריעידאן-כהן-צבאן, תורה צוה = תשי"ב. [8], 134 דף, פורטרט. 4° שאלות ותשובות.

1832 Adler, Morris. The world of the Talmud. Washington, B'nai B'rith Hillel Foundations, 1958. 148 p. 8°. = Hillel little books, 4.

הסברה עממית של מהות התלמוד, התהוות התורה שבע"פ, סדרי המשפט, תפקידי החכמים, תורותיהם במוסר ובדת. ביבליוגרפיה: ע' 147-148.

מדע הדת, פילוסופיה יהודית

1833 רבידוביץ, שמעון. בבל וירושלים, מאת שמעון ראבידוביץ. כרך א"ב. לונדון וולטאם מאס, ארה"ב, "אררט", תשי"ז. [6], xii, 526, [533] 909, [9] ע/ פורטרט. 4°. (כתבי שמעון ראבידוביץ). עם תכן ושער נוסף באנגלית.

שם הספר רומז על שני עקרונות בהיסטוריה היהודית : "ירושלים" מסמלת את האידיאל המשיחית, שבה, ואילו "בבל" משמשת סמל להישגי הרוח שהושגו במציאות העם בגלותו. בחלקו הראשון של הספר, "שער הבית", מבסס המחבר את השקפתו על הפילוסופיה של ההיסטוריה היהודית שלו. שתי מגמות יסוד פולו, לדעתו, בתולדות ישראל : "הבית הראשון" — עולם התנ"ך, הח' זון והמיתוס, ו"הבית השני" — עולם המחשבה המושגית, הריאליזם והפשרה עם המציאות, המתגבשים ב"הלכה" כיסוד לחיים. מתוך הנחות עיוניות אלה מגיע המחבר להתנגדות נמרצת ל"ישראליות" הצר שהחל עם יסוד המדינה ומוזה את המונח "ישראל" עם תושב המדינה. אין לראות במדינה זו, שהיתה לכל היותר תוצאה של הכרת מדינה, הגשמת חזון משיחי, ואף לא "אתחלתא דגאולה". דרך החיים של ה"הלכה", בחינת אידיאל תרבותי, לא היתה מעולם זקוקה למדינה. המדינה והעם בתפוצות, החי לפי דרך חיים זו, חייבים להכיר זה בזה הכרה מלאה, "ורק מתוך אחדות עתידה לצמות יהדות חדשה". בסוף הכרך השני (ע' [872] 901) : חלופי המכתבים בין המחבר לבין ד. בן-גוריון על דבר שמה של מדינת ישראל. בראש כרך א' : קצור תולדות המחבר.

1834 Baeck, Leo. Aus drei Jahrtausenden; wissenschaftliche Untersuchungen und Abhandlungen zur Geschichte des jüdischen Glaubens. Mit einer Einführung von Hans Liebeschütz. Tübingen, J. C. B. Mohr, 1958. VI, 402 p. 8°.

Cont.: Hat das überlieferte Judentum Dogmen? Theologie und Geschichte. Romanische Religion. Judentum in der Kirche. Griechische und jüdische Predigt, Zwei Bei-

1838 **Joseph, Morris**. Judaism as creed and life. 4th ed. London, Routledge & K. Paul, (1958). XX, 522 p. 8°.

מתוארות האמונות והדעות של היהדות, המצות, המצוות, אורח החיים היהודי והחובות המוסריות. המחבר שואב מן המקורות, וגישתו היא גישה הרפורמה המתונה של יהדות אנגליה בתחילת מאה זו. מהד' א יצאה, 1903, אחריה באו עוד מספר הדפסות חדשות. — דפוס צלום.

1839 **Moubarac, Y.** Abraham dans le Coran; l'histoire d'Abraham dans le Coran et la naissance de l'Islam; étude critique des textes coraniques suivie d'un essai sur la représentation qu'ils donnent de la religion et de l'histoire... Paris, J. Vrin, 1958. 205 p. 8°. = Etudes musulmanes, 5.

על דברי הקוראן על אברהם אבינו באספקלריה של מחשבת האיסלאם. ביבליוגרפיה: ע' 195-187.

1840 **Ravenna, Alfredo**. L'ebraismo post-biblico. (Brescia), Morcelliana, (1958), 152 p. 8°. = Biblioteca di scienze religiose. Sezione 9: Religioni non cristiane, 8.

תאור עממי של הנהגת החיים והעקרונות הדתיים של היהדות המסורתית, עם סקירה קצרה על תולדותיה מימי חורבן הבית השני ועד לימינו.

1841 **Rosenzweig, Franz**. Franz Rosenzweig; his life and thought, presented by Nahum N[orbert] Glatzer. Philadelphia, Jewish Publication Society of America, 5713. XXXVIII p., 2 l., 400 p., facsim., ports. 8°. מהדורה א: ק"ס ל"א 87, שם גם התכן.

1842 **Tradition**; a journal of orthodox Jewish thought... publ. semi-annually by the Rabbinical Council of America. (New York, 1958). 8°.

העורך: Norman Lamm. חוב' 1: סתיו, 135, [1] ע'. תכן חלקי ר' להלן במדור „בתוך כתבי-עת“.

1843 **Wilson, Robert McL[achlan]**. The Gnostic problem; a study of the relations between Hellenistic Judaism and the Gnostic heresy. London, A. R. Mowbray, (1958). XI, 274 p. 8°.

spiele midraschischer Predigt. Der alte Widerspruch gegen die Haggada. Der "Menschensohn". Simon Kefa. Drei alte Lieder על הדרשה] Gerechte und Engel [מדרש שה"ש ה. ב. [של ר' תנחום בר הנילאי, מדין ותנחומא לויקרא א, א Secharja ben Berechja. Das dritte Geschlecht [בכת שלישית בחגיגה יד, ב ובכנסיה] Glauben. Das Reich Gottes. "Der im Dornbusch Wohnende". Ursprung der jüdischen Mystik, Ssefer Jezira. Ssefer ha-Bahir. Mittelalterliche Popularphilosophie [לוי בן אברהם בן חיים, לויית חן] Die Entwicklung zur sittlichen Persönlichkeit. Die religiöse Erziehung.

קובץ מאמרים זה נדפס כבר בשנת 1938 ע"י הוצאת שוקן, ברלין, אך כל המהדורות הוחרמה והושמדה בידי הנסטטו מיד אחרי הדפסת הספר, ורק טקסטים בודדים ניצלו. הוא נדפס כעת מחדש מטעם „מכון היהודים מגרמניה ע"ש ליאו בק", ונוסף לו המבוא.

1835 **Baeck, Leo**. Judaism and Christianity; essays... translated with an introduction by Walter Kaufmann. Philadelphia, Jewish Publication Society of America, 1958. 5719. 5 p.l., 292 p., front. (port.). 8°.

מכיל מבוא ביגרטי קצר (ע' 193), תרגום של המאמרים Der Menschensohn. Das Evangelium als Urkunde der jüdischen Glaubensgeschichte. Geheimnis und Gebot. Romantische Religion ואת המאמר The faith of Paul במקורו.

1836 **Barrett, William**. Irrational man; a study in existential philosophy. Garden City, N.Y., Doubleday, 1958. 5 p.l., 278 p. 8°. (Doubleday Anchor books).

Part. cont.: Hebraism and Hellenism (p. 61-80).

1837 **Brezzi, Paolo**. Ebraismo e mondo classico al tempo del Nuovo Testamento. (Corso di storia del Cristianesimo per l'anno accademico 1957-58). Napoli, Libreria scientifica editrice, (1958), 191 p. 8°.

Part. cont.: L'ebraismo (p. 5-104).

בשכפול, המעטפת בדפוס.

היהודיים במחשבתו. להלן הוא מנתח את דמות השטן בפסיכואנליזה, ובפרק „פסיכואנליזה וקבלה“ (241-301) הוא מצביע על מספר פרטים בספרות העברית, שהם יכיר לים לשמש, לדבריו, תקדימים לרעיונות של פרויד. לכל פרק נוספו הערות, ובהן מ"מ ביבליוגרפיים.

1848 Knorr von Rosenroth, Christian. Le symbolisme des lettres hébraïques... Extraits de la Kabbala denudata. Traduits du latin et annotés par Yves Millet et ses collaborateurs, Paris, Les Editions traditionnelles, 1958. XV, [1], 56 p., illus. 8°.

בראש השער: Knorr de Rosenroth.

1849 Secret, François. Le Zôhar chez les kabbalistes chrétiens de la Renaissance. Paris, Durlacher, 1958. 141, [2] p. 8°. = Mémoires de la Société des études juives, 3.

המחבר בא להוכיח שמלומדים נוצריים של המאה הט"ז היו עוסקים בקבלה במדה הרבה יותר רחבה משיערו עד כה, והוא עומד במיוחד על התרגומים השלמים והחלקיים של הוהר, שהוכנו בידי הקרדינל אגדינו די ויטרבו ובידי ג. פוסטל, שתרגם גם את ס' יצירה. הנספח מכיל את הקדמת פוסטל לתרגום הוהר והשגות על ס' הוהר ותקוני הוהר מאת הצנוור ג. א. קוסטנצי משנת 1766, היוצאות כאן מכ"י.

תפלה, דרשות, מוסר

1850 זיו, שמחה זיסל. ספר חכמה ומוסר: ספר שלם בתורת היראה והמוסר, כלליה ופרטית... מע' שה ידי האדם... אשר דלה... מתורת רבו... ישראל מסלנט [= ישראל ליפקין] והעמיד תורה ויראה בישראל... סבא קדישא מקלם, מרנא ורבנא ר' שמחה זיסל זיו... גיו י'ורק, (דפוס Aber Press), תשי"ז. 16, 464 ע' 4°.

קובץ של 256 אגרות ומאמרים קצרים בעניני מוסר, ששלח ר' שלמה זיסל (נפטר ה' אב תרנ"ח) המכונה „הסבא קדישא מקלם“, לבנו ולתלמידיו. המאמרים „היו נקראים בפי כל המון תלמידיו וחכמי המוסר שבדור בשם, מאמרי הסבא מקלם“ ואחרי פטירתו שמרו עליהם בבית התלמוד בקלם ומוסרים אותם רק ליחידי סגולה. בהוצאתם החל כבר ר' ירוחם הלוי ליוואזניץ, אך העבודה נפסקה עם פטירתו בשנת תרצ"ז.

Part. cont.: The Judaism of the Dispersion (1-29). Alexandrian Judaism and Philo (30-63). Judaism and Gnosticism (172-255). Diaspora, Syncretism, and Gnosticism (256-265). Bibliography (266-270).

קבלה וחסידות

1844 שפירא, נתן נטע [בן שלמה]. ספר מגלה עמוקות על התורה [מאת] נתן נטע שפירא האבד"ק קראקא... וכעת יוצא לאור ע"י הוצאת ישראל זאב (Wolf). ניו יורק, תשי"ח. [1], 72, 52, 70 ע' דף 4°.

דפוס צלום לפי הוצאת לעמבערג, תרמ"ב.

1845 שניאור זלמן בן ברוך. ספר לקוטי אמרים — תניא... פון... מרנא ורבנא שניאור זלמן. איבערזעצט אין אידיש. טייל 1: ספר של בינונים. צווייטע אויסגאבע. ברוקלין, נ"י, „אוצר החסידים“, תשס"ז. 149 ע'.

1846 שניאורסאן, יוסף יצחק. ספר הזכרונות; ליומאחיששער רבינ'ס זכרונות. זכרונות פון... אדמו"ר יוסף יצחק שניאורסאן... (איבערזעצט אין אידיש און צוגעגרייט צום דרוק דורך ד.ל. מעקלער... צווייטע אויסגאבע). טייל 1. ברוקלין, „אוצר החסידים“, „קהת“, תשס"ז. XVI, 350 ע' 8° = קובץ שלשלת האור, היכל ת, שער ד.

זכרונותיו של האדמו"ר הקודם של חסידי חב"ד, שנפטר בשנת תש"י באה"ב, שם הניח את היסוד לפעילות הענפה של חסידי לובאביץ. מהר"א ראשונה: ברוקלין, תש"ז.

1847 Bakan, David. Sigmund Freud and the Jewish mystical tradition. Princeton, N.J., D. van Nostrand Co., (c1958). XIX, 326 p. 8°.

הספר מבוסס על ההנחה, שאי אפשר להתיר את הסטיכואנליזה הערכה שלמה אלא אם כן רואים אותה על רקע תולדות היהדות וביחוד על רקע תולדות המחשבה המיסטית ביהדות. רעיונות שמוצאם בתורת הסוד היהודית היו מרחפים באויר בסביבה היהודית שממנה יצא פרויד. המחבר מדבר על רקע זה, על גישתו של פרויד ליהדות ולאנטישמיות ועל קשריו עם חבריו היהודים, הוא סוקר את הזרמים המיסטיים היהודיים, ועומד על דברי פרויד על „משה“ (183-121), המגלים לדעתו הרבה מהקיום

joying the Sabbath and Holidays. New York, Bloch, 5719 1958. XIX, 420 p., illus., music. 8°.

מכיל תאור עממי של מנהגי השבת והמועדים, ובמקצת גם של משמעותם, עם ברכות ותפלות אחדות בצורה תע-תיק באותיות לועזיות ותרגום, שירי עם, ספורים והצעות מעשיות, כיצד לחגוג המועדים בחיק המשפחה.

1858 Rabinowitz, Louis I[saac]. Sabbath light; sermons on the Sabbath evening service. Johannesburg, Fieldhill Pub. Co., 5719 1958. XI, 259, [48] p. 8°.

50 דרשות מבוססות על פסוקים מתחלת מעריב לשבת. ב-48 הע' האחרונים, שרובם מצויינים במספרים (108a-122c): תחלת מעריב לשבת עם תרגום אנגלי, עמוד מול עמוד.

1859 Tefillot, Ungdoms bönbok för ungdomsgudstjänster, sommarläger och hemmet. Stockholm, Mosaiska församlingen, (1958). [3], 85 p. 8°.

מבחר תפלות למניני הנוער, עם הקדמת ק. וילהלם. מקור ותרגום עמוד מול עמוד. במעטפת: תפלות לילדים.

היסטוריה, ביוגרפיה, זכרונות

ראה גם לעיל במדור "קבצים" ולהלן במדור "צינונים, ארץ ישראל, מדינת ישראל".

1860 אלבערסט, יהושע. ידישע ווארשע דורך פון בלוט און טויט. בוענאס-אירעס, (דפוס J. Kaufman), 1958. 475, [5] ע', פורטרטים. 8°. עם שערים נוספים באנגלית ובספרדית.

זכרונותיו של המחבר מאז פרוץ מלחמת העולם השנייה ועד ליום כבוש ורשה ע"י הרוסים ביום 12.9.1944. חלק הדברים מבוסס על רשימות המחבר, וחלק נרשם ע"פ הזכרון.

1861 אלמי, א[ליהו חיים]. חשבון און סך-הכל: קאפיטלען פון מין ספר החיים <זכרונות און מחשבות>... בוענאס-אירעס, ג. קאסלאנסקי, (1959). 359, [1] ע', פורטרט. 8°. עם שער נוסף בספרדית.

זכרונותיו של סופר-עלונאי. אלמי גולד בשנת 1892 בורשה, חי מאז 1913 באה"ב וכותב מאז 1923 בעיקר ב-פרייע ארבעטער שטימע. ע' 129: א אלמי -- ביא גראפישע סקין; ע' 355-353: א אלמיס חערק (ביבליור גרפיה).

1851 חזון, יעקב, עורך. מאסף פורים. סוניסיה, המחלקה לחינוך ולתרבות תורניים בגולה, (תשי"ז). 28, 10 דף, תמונות. 4°. בשכפול. 10 הדפים האחרונים בצר-פתית עם שער נוסף בצרפתית: Maassaf; choix de textes sur Pourim, par Jacob Hazon. ר' ק"ס ל"ב 155, ל"ג 467.

1852 מאירי, מאיר. תורת האגדה; כולל... מאמרים, השקפות התורה המסורה שבכתב ושבע"פ על מאורעות החיים להופעותיהם הרבות והשונות, מסודרות עפ"י אלפא ביתא. מאת הרב מאיר מאירי... (Feuer-werger). לונדון; פריז, ("Editions Polyglottes"), תשס"ו. 304 ע', 8°.

מביא מאמרים מועטים מתוך האגדה, עס"ר אחד לכל נושא, וקושר אליהם דברי דרוש ומוסר משלו. הנושאים מסודרים לפי א"ב.

1853 קידנובר, צבי הירש. ספר קב הישר בל-שון הקודש ובלשון אשכנז... חברו... מוה' צבי הירש בן... אהרן שמואל קידנאוור... גניניורק, ישראל זאב (Wolf), [תשי"ז לערך]. 162 דף. 8°. דפוס צלום לפי הוצ' ראם, וילנה.

1854 תפלות. סדור. סדור תהלת ה' על פי גוסס האר"י... הוצאה שמינית. ברוקלין, ג. המרכז לעניני חנוך, תשס"ז. 190, [2] דף. 8°. דפוס צלום.

1855 תפלות. סדור. הסדור לחול, לשבת וליום טוב. מתרגם ומסדר מאת בן ציון בוקסר. גניניורק, היברו פובלישינג קומפני, (1957). XVII, 375, 375 ע'. 8°. עברית ואנגלית, עמוד מול עמוד. עם שער נוסף באנגלית: The Prayer book... transl. and arranged by Ben Zion Bokser.

1856 Bishop, James Alonzo, ed. Go with God. New York, McGraw-Hill, (c1958). XX, 410 p., 11. 8°.

בקובץ זה כלולים סוגים שונים של תפלות: תפלות מתוך הפולחן, תפלות של אישים היסטוריים, תפלות המצויות בספרות היפה, ותפלות שנתחברו בשביל יחידים להודמוניות שונות. ע' 217-239: מתוך ה-Union Prayer Book; ע' 242-259: מתוך המקרא. בתפלות גדולי דורנו יש גם תפלות אחדות מאת רבנים באה"ב. בראש השער: Jim Bishop.

1857 Goldman, Alex J. A handbook for the Jewish family; understanding and en-

- 1862 באקאלטשוק-פעלין, מלך. זכרונות פון א יידישן פארטיאן. בוענאס איירעס, צענטראל-פארבאנד פון פוילישע יידן אין ארגענטינע, תשי"ח. 310, [2] ע' 8°. = דאס פוילישע יידנטום, 135. עם שער נוסף בספרדית. המחבר נלחם במלחמת העולם השנייה במסגרת המחתרת הרוסית ברוסיה הלבנה.
- 1863 בערענשטיין, ט. די קפא אין קאמף קעגן אנטיסעמיטיזם. חארשע, יידיש בוך, 1956. 132, [8] ע', פקסי מילים. 8°.
- המחבר סוקר את השנים 1935-1937 בלבד. ע' 105 [133]: כרוזים, קטעי מאמרים וגבית-עדויות.
- 1864 זאק, אברהם. אויף שליאכן פון הפקר. באנד 1. בוענאס-איירעס, "ידבוך", 1958. 309, [2] 378, [3] ע', פורטרט. 8°. עם שער נוסף בספרדית.
- לפניו החלק השלישי של הסרילוגיה: א. וועלט גייט אונטער, הכוללת את זכרונות המחבר, תושב ורשה, מאז פרוץ מלחמת העולם השנייה. חלק זה מתאר את חי המ' חבר כפליט בדרום רוסיה ומעבר להרי האורל.
- 1865 לענעמאן, לעאן. דער חשבון בלייבט אפן; וועגן די באציאונגען פון פאליאקן צו יידן בעת דער היטלעריקתופה. בוענאס איירעס, צענטראל-פארבאנד פון פוילישע יידן אין ארגענטינע, תשי"ח. 238, [2] ע' 8°. = דאס פוילישע יידנטום, 133. עם שער נוסף בספרדית.
- לדעת המחבר התייחסו 50 אחוז של אוכלוסית פולין בחיוב לתכנית הכובש הגרמני להשמיד את היהודים, ואף הושיטו לו עזרה פעילה. 35 אחוז נוספים הראו יחס אדיש לתכנית זו, אלה מתוך פחד ואלה מתוך שוין-גפש. 10 אחוז גילו רגשי השתתפות בצערם של היהודים ביסוריהם, ואף נענו לבקשות עזרה. רק 5 אחוזים סייעו ליהודים מתוך יזמה עצמאית ומתוך מניעים הומניטריים (ע' 62-59).
- 1866 מינץ, פ. לאדוש אין מיין זכרון; פראגמענטן פון מיין קינדהייט און יוגנט. בוענאס-איירעס, "ידבוך", 1958. 261, [2] ע' 8°. בראש השער: פ. מינץ <אלעק סאנדער>. עם שער נוסף בספרדית.
- מכיל את זכרונות המחבר עד מלחמת העולם הראשונה; המשך הזכרונות יצא כבר מקודם בשני כרכים: "די גע-שיכטע פון א פאלשער אילוועי", על התקופה בין שתי מלחמות העולם (קיס ל"א 93), ואין יארן פון יידישן אומקום און ווידערשטאנד אין פראנקרייך (קיס ל"ג 331).
- 1867 געמיראווסקי, שמריהו. מינע זכרונות; <טיפן פון אמאליקער אלטער היים>. באנד 1. פאריז, מילים. 8°.
- המחבר סוקר את השנים 1935-1937 בלבד. ע' 105 [133]: כרוזים, קטעי מאמרים וגבית-עדויות.
- 1864 זאק, אברהם. אויף שליאכן פון הפקר. באנד 1. בוענאס-איירעס, "ידבוך", 1958. 309, [2] 378, [3] ע', פורטרט. 8°. עם שער נוסף בספרדית.
- לפניו החלק השלישי של הסרילוגיה: א. וועלט גייט אונטער, הכוללת את זכרונות המחבר, תושב ורשה, מאז פרוץ מלחמת העולם השנייה. חלק זה מתאר את חי המ' חבר כפליט בדרום רוסיה ומעבר להרי האורל.
- 1865 לענעמאן, לעאן. דער חשבון בלייבט אפן; וועגן די באציאונגען פון פאליאקן צו יידן בעת דער היטלעריקתופה. בוענאס איירעס, צענטראל-פארבאנד פון פוילישע יידן אין ארגענטינע, תשי"ח. 238, [2] ע' 8°. = דאס פוילישע יידנטום, 133. עם שער נוסף בספרדית.
- לדעת המחבר התייחסו 50 אחוז של אוכלוסית פולין בחיוב לתכנית הכובש הגרמני להשמיד את היהודים, ואף הושיטו לו עזרה פעילה. 35 אחוז נוספים הראו יחס אדיש לתכנית זו, אלה מתוך פחד ואלה מתוך שוין-גפש. 10 אחוז גילו רגשי השתתפות בצערם של היהודים ביסוריהם, ואף נענו לבקשות עזרה. רק 5 אחוזים סייעו ליהודים מתוך יזמה עצמאית ומתוך מניעים הומניטריים (ע' 62-59).
- 1866 מינץ, פ. לאדוש אין מיין זכרון; פראגמענטן פון מיין קינדהייט און יוגנט. בוענאס-איירעס, "ידבוך", 1958. 261, [2] ע' 8°. בראש השער: פ. מינץ <אלעק סאנדער>. עם שער נוסף בספרדית.
- מכיל את זכרונות המחבר עד מלחמת העולם הראשונה; המשך הזכרונות יצא כבר מקודם בשני כרכים: "די גע-שיכטע פון א פאלשער אילוועי", על התקופה בין שתי מלחמות העולם (קיס ל"א 93), ואין יארן פון יידישן אומקום און ווידערשטאנד אין פראנקרייך (קיס ל"ג 331).
- 1867 געמיראווסקי, שמריהו. מינע זכרונות; <טיפן פון אמאליקער אלטער היים>. באנד 1. פאריז, מילים. 8°.

1876 **Essays in American Jewish history**; to commemorate the tenth anniversary of the founding of the American Jewish Archives under the direction of Jacob Rader Marcus. Cincinnati, the American Jewish Archives, 1958. XVII p., 1 l., 534, [1] p., pls. (front.), 8°.

Cont.: S. F. Chyet: Jacob Rader Marcus, a biographical sketch. E. Rivkin: A decisive pattern in American Jewish history. A. G. Duker: The sale of a negro slave in Brooklyn in 1683. M. H. Stern: The function of genealogy in American Jewish history. M. A. Oles: The Henry Joseph Collection of the Gratz family papers at the American Jewish Archives. W. Chomsky: Hebrew grammar and textbook writing in early 19th century America. G. Kisch: The founders of "Wissenschaft des Judentums" and America. J. R. Rosenbloom: Some conclusions about Rebecca Gratz. E. Wolf: Some unrecorded American Judaica printed before 1851. S. Stern-Taeubler: The motivation of the German Jewish emigration to America in the post-Mendelssohnian era. A. Tarshish: The economic life of the American Jew in the middle 19th century. M. Tsevat: A retrospective view of Isaac Leeser's biblical work. B. N. Cohn: David Einhorn, some aspects of his thinking. S. Sandmel: Isaac Mayer Wise's "Jesus Himself". B. W. Korn: The Temple Emanu-El Theological Seminary of New York City. J. Bloch: The semikah of the Rev. Dr. Kaufmann Kohler. E. Spicehandler, T. Wiener: Bernhard Felsenthal's letters to Osias Schorr. M. G. Glenn: Rabbi Sabato Morais' report on the Hebrew Education Society of Philadelphia. J. Kaba-koff: The role of Wolf Schur as Hebraist and Zionist. M. Davis: The human record; Cyrus Adler at the Peace Conference, 1919. H. C. Zafren: The writings of J. R. Marcus.

לוגית של אדלר על טריוויה (ק"ס ל"ב 307). לכל תעודה נוספו כאן ציון המקור, פרוש כללי ומקיף של ענינה, והסבר מפורט של כל פרטיה. ע"י זה מקנות התעודות תמונה ברורה של שיטת הנאצים בהכנת המחנה, בגרוש היהודים ממגוריהם אל המחנה ובשוד רכושם, וכן מתקבלת תמונה מאורגנת הפנימי של המחנה ומפעילות מוסדותיו. תעודות אלו מבהירות ומכלילות את מומת הנאצים להטעות את דעת הקהל בעולם החפשי ע"י מתן הקלות מסוימות לכלואים, ואת העובדה, שהעצורים סייעו בידי תליניהם ע"י זה שהשתמשו בהקלות אלו בצורה פעילה שבה היתה אולי מן ההפרה.

1872 **Antal, Gábor**. Ordasok. (Budapest), Kossuth könyvkiadó, 1958. 174 p., 1 l., illus. 8°. "ואבים". תאור של מעשי השוד והרצח ביהודי הונגריה בעת הסרור הלבן (1920-1919), מובלט חלקו האישי של אחד הפושעים, Franczia Kliss Mihály.

1873 **Baden, Oberrat der Israeliten**. Bericht über die letzten Ruhestätten der am 22. Oktober 1940 nach Südfrankreich deportierten badischen Juden. (Verantwortlich: Werner Nachman und Heinrich Freund). (Karlsruhe, Oberrat der Israeliten Badens, 1958). 68 p., illus. 8°.

Sie sind nicht : נפטרים. במעט : by vergessen.

1874 **Benoschofsky, Ilona; Elek Karsai**, ed. Vádirat a nácizmus ellen; dokumentumok a magyarországi zsidóüldözés történetéhez. 1: 1944 március 19 — 1944 május 15; a német megszállástól a deportálás megkezdéséig. Budapest, Magyar Izraeliták országos képviselői kiadása, 1958. 379 p., 2 l. 8°. כתב האשמה נגד הנאציזם; תעודות לתולדות רדיפות יהודי הונגריה. כרך א: מן הכבוש הגרמני עד ראשית הגרושים. אוסף של 140 תעודות ממשלתיות, תעודות הכנסיה, קטעי עיתונות, קטעי שוורי רדיו של משורר המחתרת הקומוניסטית. מדור התעודות הוא בעקר כרונולוגי.

1875 **Broad, Lewis**. Advocates of the Golden age; their lives and cases. London, J. Long, (1958). 288 p., ports, 8°.

Part. cont.: Rufus Isaacs (p. 147-195).

Ende des Warschauer Gettos (467-485). Bibliography: p. 591-599.

1883 **Isserman, Ferdinand M[ylon]**. A rabbi with the American Red Cross. New York, Whittier Books, (c1958). 334 p. 8°.

זכרונות ממלחמת העולם השנייה. המחבר פעל במגרת הצלב האדום האמריקאי בצפון אפריקה. ביקר בזמן ההוא גם בא"י (ע' 246-264).

1884 **Jung, Leo**, ed. Guardians of our heritage <1724-1953>. New York, Bloch, 5719 1958. VIII, 728 p. 8°.

Cont.: Introduction. N. H. Adlerblum: Memoirs of childhood, an approach to Jewish philosophy (p. 31-151). — Hayyim Joseph David Azulai. Nathan Hachohen Adler. Hayyim of Volozin. Tzevi Hirsch Kalisher. Jacob Ettlinger. Isaac Leiser and the "Occident". Samson Raphael Hirsch. Isaac Elhanan Spector. Simha Zissel Broida (Ziff). Joseph Tzevi Halevi Duennen. Abraham Jacob Gershon Lesser. David Hoffmann. Hirsch Hildesheimer. Samuel Hirsch Margulies. Joseph Leib Bloch. Tobias Lewenstein. Avraham Yitzhak Hachohen Kook. Ernest Weill. Joseph Wohlgemuth. Ezra Munk. Nehemia Anton Nobel. Aaron Lewin. Menahem Ziemba of Praga. Isaac Breuer. Joseph Carlebach. Moshe Avigdor Amiel. Eliyahu Eliezer Dessler.

הביוגרפיות נכתבו ביד מחברים שונים. המשך של "Jewish leaders" (ק"ס כ"ט 352).

1885 **Leber, Annedore**, ed. Das Gewissen entscheidet; Bereiche des deutschen Widerstandes von 1933-1945 in Lebensbildern. Hrsg. ... in Zusammenarbeit mit Willy Brandt und Karl Dietrich Bracher. Berlin, Mosaik-Verlag, 1957. 303 p., ports. 4°.

Part. cont.: Otto Hirsch (p. 12-17).

1886. **Leopold, Nathan F[reudenthal]**. Life plus 99 years. Garden City, N.Y., Doubleday and Co., 1958. 381 p. 8°.

זכרונות מבית'הסוהר. השוה גם ק"ס ל"ג 208 מ"ט 1345.

1877 **Frank, Anne**. Anne Frank naplőja <A hátsó traktus>. (Fordította: F. Solti Erzsébet). Budapest, "Europa", 1958. 331, [1] p., 21. 8°.

יומנה של אנה פרנק. על המקור, תרגומים אחרים ועי' בודים עיין ק"ס ל"ג 472.

1878 **Golden, Harry L[ewis]**; **Martin Rywell**. Jews in American history; their contribution to the United States of America, (1492-1950). (Charlotte, N.C., H. L. Martin, c1950). XV, 498 p. 8°.

המחברים לקטו ורשמו פרטים אין מספר על חייהם של מאות רבות של יהודים מראשית ההתישבות היהודית ועד לימינו, ומנו את זכויותיהם למען הצבור היהודי, אך בעד קר למען פתוח כל שטחי החיים בארץ מגוריהם. ביבליו-גרפיה: ע' 463-468.

1879 **Graf, Max**. Jede Stunde war erfüllt; ein halbes Jahrhundert Musik- und Theaterleben. Wien, Forum-Verlag, [1957]. 288 p. 8°.

רשימות וזכרונות של מבקר מוסיקלי בווינה. עם קט' עים על מאהלר, קרייזלר, ארנולד שנברג, ויקטור אדלר, אלטנברג, פרויד, קוסביצקי. — ע' 257-259: בוגטו של טריפולי, רשמי מסע.

1880 **Haas, Willy**. Die literarische Welt; Erinnerungen. München, P. List, (1958). 315, [1] p. 8°.

המחבר, יליד פראג, טופר עיתונאי ומבקר, היה עורך של Die literarische Welt בבירלין עד 1933. ברח לפראג ומשם להודו. נזכרים כאן יהודים רבים, אנשי רוח ואמנים, בני אותה תקופה.

1881 **Hebra kaddisha**. København. הכרה Chevre kaddisha 1858-1958. Udgivet af bestyrelsen for det Forenede Israellitiske Begravelsesselskab. København, 1958. 112 p., front., facsim., ports. 8°.

1882 **Heydecker, Joe J.**; **Johannes Leeb**. Der Nürnberger Prozess; Bilanz der tausend Jahre. Köln, Kiepenheuer & Witsch, (c1958). 609, [4] p., pls. 8°.

Part. cont.: Die Kristallnacht (p. 220-235). Die Ausrottung der Juden (442-467). Das

1893 **Shilstone, E[ustace] M.** Monumental inscriptions in the burial ground of the Jewish Synagogue at Bridgetown, Barbados. Transcribed with an introduction. [New York], American Jewish Historical Society, (foreword 1956). 2 p.l., XXXIII, 205 p., illus. 8°.

צינוני הקברים, כ־370 במספר, מאמצע המאה ה־19 ואילך, הושלמו ע"י רשימות מתוך פנקסי חברה קדישא. המבוא מכיל ידיעות על תולדות הישוב היהודי באי, על תולדות בית הקברות ועל מצבו הנוכחי. ביבליוגרפיה בהערות, ע' XII/XXX.

1894 **Simons, J[acob] B[arnet].** Louis Golding; a memoir. London, Mitre Press, [1958]. 139, [1] p., front. (port.). 8°.

גולדינג בתור יהודי וגולדינג על יהדות ויהודים, ר' בעיקר ע' 77-63.

1895 **Stroop, Jürgen.** The report of Jürgen Stroop, concerning the uprising in the Ghetto of Warsaw and the liquidation of the Jewish residential area. Introduction and notes by B[er] M[ar]k. (Editor: A[braham] Rutkowski. Translated... by D. Dabrowska)... Warsaw, Jewish Historical Institute, 1958. 123, [1] p., facsim., pls. 8°.

הוצאה בגרמנית: לעיל מס' 1437. שם גם ציון.

1896 **Wagenbach, Klaus, Franz K a f k a;** eine Biographie seiner Jugend, 1883-1912. Bern, Francke Verlag, (1958). 345 p., illus., facsim., pls. 8°.

מגישות עם יהודים והתענינות ראשונה ביהדות, בשנת 1912: ע' 174-182.

1897 **Weissberg, Alex[ander].** Historien om Joel Brand. Förord av Hugo Valentin. (Till svenska av Irmgard Pingel). Stockholm, Natur och Kultur, (1958). 244, [1] p., 1 l., pls. (incl. facsim., port.). 8°.

המקור, Die Geschichte von Joel Brand, קים ל־65 שם גם תאור מפורט. תרגום עברי: שם 147; תרגום צרפתי: שם 335.

1898 **Words, Hans Christoph.** Felix Mendelssohn-Bartholdy; Wesen und Wirken

1887 **Magidoff, Robert.** Yehudi Menuhin; Mensch und Musiker... (Übertragung... von Hildegard Weber). [Bern], A. Scherz, (1958). 284, [1] p., pls. 8°.

את המקור ר' בערך הבא.

1888 **Magidoff, Robert.** Yehudi Menuhin; the story of the man and the musician. London, R. Hale, (1956). 286 p., pls. 8°.

רשימת תקליטיו: ע' 271-278. תרגום גרמני ר' בערך הקודם.

1889 **Marcus, Jacob Rader, ed.** American Jewry. Documents, eighteenth century; primarily hitherto unpublished manuscripts. Cincinnati, Hebrew Union College Press, 1959. XIX, 492 p. 8°.

196 תעודות בארבעה מדורות: חיי הפרט. החיים הדיניים. הקהילה. המסחר. "זהו אחד מספרי השמוש המעטים, שבהם מצויים חיי יום יום של בעלי העסקים בערים". לכל תעודה קודם מבוא מפורט.

1890 **Pavoncello, Nello.** Il Tempio israelitico. (Verona), Edizioni di "Vita Veronese", 1957. 77, [3] p., pls. 8°.

הערות לתולדות קהלת וירונה; תאור ביה"כ; רשימות ביוגרפיות על 45 מרבני הקהלה ומנהיגיה, החל מר' אלי עזר בן שמואל מוירונה מבעלי החוספות וברוך בנטי (מאה י"ד) עד לימינו (ע' 78-39).

1891 **Pollack, Herman.** The German-Jewish community; studies in aspects of its inner-life <1648-1806>. (Ann Arbor, University Microfilms, 1958). [3], IX, 446 l., map. Diss. Columbia University, New York, 1958.

1892 **Shankman, Sam[uel].** Baron Hirsch Congregation; from Ur to Memphis. Memphis, Tenn., (Baron Hirsch Congregation, c1957). 153 p., pls. 8°.

יצא לכבוד חנוכת בית הכנסת החדש של האגודה הקי"ת. זה מאה שנה בערך, ומכיל סקירות על תולדותיה ותמונות רבות של העסקנים, הבנינים והמאורעות בחיי הצבור.

הלך והתחזק עד שאיחד במשך השנים את שתי המשפחות צונץ ואירנברג על כל סעיפיה לברית יידיים. גם כלפי פיליס (1811-1882), בנו של הזקן, היה יחסם של צונץ ושל רעייתו אדלהיד לבבי מאד, וכן כלפי אשתו יוליה ממשפחת פישל (פראג) וגם כלפי אחותו אמליה, שנשאה ללואי רוזנצויג (קטל).

יש איפוא להביע תודה לד"ר נחום גלצר על שהוציא לאור מטעם "מכון היהודים מגרמניה ע"ש ליאו בק" את חליפת המכתבים שבין שתי המשפחות הנ"ל. מכתבים אלה מטילים יותר אור על האיש צונץ מאשר רוב המכתבים האחרים, שפורסמו עד כה, כי כאן יש לפנינו חליפת מחשבות כמעט בלתי פוסקת במשך ששים שנה רצופה. כתבי המכתבים דנים בחיבותיהם לא רק על דברי מדע, אלא באות לידי ביטוי השקפות פרטיות, אהדות ואיבות אישיות בדברי פוליטיקה ודת, ונשמע בהם לא רק דעה אחת, אלא שיחות ממש בין צונץ ואשתו לבין בני משפחת אירנברג. ואכן הקובץ שפרסם גלצר מראה הרכב רב-גוני. מה-540 המכתבים הכלולים בתוכו רק 133 הם מכתבים, שצונץ עצמו כתבם לאירנברג הזקן, לבנו פיליס ולנשותיהם. בעוד ש-218 נשלחו ממשפחת אירנברג אל צונץ או אל אשתו. מלבד אלה אנו מוצאים בקובץ זה כ-127 מכתבים שהוחלפו בין אדלהיד לבין משפחת אירנברג. בעיקר בינה לבין יוליה. נוסף לזה יש עוד מכתבים מעניינים אחרים מצונץ אל יוסט (1) או אל ד"ר איסלר בהמבורג (2), מאירנברג אל יוסט (35) או מאירנברג לאיסלר (2) ומיוסט אל אירנברג (7); ולבסוף מכתבים אחדים בין צונץ למשפחת פישל (4) ולמשפחת רוזנצויג (3). נמצא איפוא לפנינו מבחר גדול למדי, אבל מאידך עלינו לקבוע, שאפילו לא רבע מכל המכתבים האלה הם מעטו של צונץ עצמו, שהוא סוף סוף ה"ארי שבחבורה". גלצר הוסיף להוצאתו מכאן ביאוגרפי, הערות קצרות אבל מאלפות למכתבים עצמם ומפתחות מורעילים¹, והייתי יכול לסיים ב"כרטיוב" מוולט, אילו לא

1 אולי כדאי לציין כאן שתי שגיאות דפוס מטעות ושגיאה אחת בהערות, שבהן נתקלתי בקריאה מקרית בספרו של גלצר. א) הבהרת למכתב מספר 225 צריכה להיות *Zunz to Philipp Ehrenberg*. ב) במפתח המכתבים ע' 417 בערך *Zunz to S. M. Ehrenberg* יש לקרוא במקום 274 : 275. ג) הספר הקטן "Büch-lein" של שטייגשניידר, שאליו רומן פיליס אירנברג במכתבו מספר 421, אינו רשימת כתביהיד שבבית הספרים בליידן, אלא החוברת, שהוסיפה חדשים מספר לפני כן: *Die Schriften des Dr. L. Zunz des Begrün-*

im Spiegel von Selbstzeugnissen und Berichten der Zeitgenossen. Leipzig, Koehler & Amelang, 1958. 255 p., pls. (ports., facsim.). 8°.

1899 **Zimmels, H[irsch] J[akob]**. *Ashkenazim and Sephardim, their relations, differences, and problems as reflected in the rabbinical responsa...* London, Oxford University Press, 1958. XIV, [1], 347, [1] p. 8°.

Cont.: A general survey of the relations between the Ashkenazim and the Sephardim. The differences between the Ashkenazim and the Sephardim. A selection of responsa on questions relating to differences. ח"א היא חקירה היסטורית המקיפה את כל הדורות ועומדת גם על הבעיה בימינו (ע' 81-12). בחי"ב מלוקט חומר רב ביותר מכל שטחי החיים והתרבות, החל מהמבט העברי, התפלה, הפיוט והשירה, הגישות השונות למקרא ולתלמוד עד לעניינים המרובים שבהלכה ובמנהג, ומובא גם חומר רב על אמונות ודעות, השקפת עולם וענייני מוסר (287-82). בחלק האחרון דן המחבר בשו"ת מאלפות על עניינים מיוחדים (288-340).

Zunz, Leopold; Adelheid Zunz. Leopold and Adelheid Zunz; an account in letters. Ed. ... by N. N. Glatzer. 199. עיין לעיל ע' 199.

השם אירנברג תופס מקום יוצא מגדר הרגיל בחייו של יומטוב ליפמן (ליאופולד) צונץ (1794-1886). כידוע הובא צונץ כילד בן תשע שנים, אחד עשר חדשים לאחר שמת עליו אביו בשנת 1802, ל-Samson'sche Freischule בווילנביטל. שם למד ארבע השנים הראשונות לפי המנהג המסרתי של החרדי. עד ששמואל מאיר אירנברג (1773-1853), כמנהלו החדש של המוסד, התחיל להכניס, החל משנת 1807, שינויים עקרוניים בשיטת הלימודים והחינוך. הוא הוסיף גם מקצועות כלליים לתכנית הלימודים וקשר קשרים אישיים עם תלמידיו ובעיקר עם "ליפמן". הוא העריך את הילד המוכשר והקדיש לו דאגה מיוחדת כאב לבנו. צונץ הושפע ממנו מהרגע הראשון ושמר למורו רגשי תודה עמוקה על שהניח אותו חינוך אישי, על שהניח בו את נטיתו למחקר מדעי ועל שהכניסו לתרבות של המערב. קשר ידידותי זה שביניהם לא רק שהמשיך להתקיים לאחר שצונץ עבר לברלין בשנת 1815, אלא אף

לעבור על החומר ולהציע הצעה. בישיבתה הבאה מיום 15.9.1915 החליטה הקרן בהתאם לדיוח של גייגר למסור לפרופסור אירנברג את המכתבים המבוקשים. בתנאי שלא יפרסם קטעים מתוכם אלא בהסכמת הקרן. כלי ספק מטר גם פרופסור אירנברג, בהתאם להחלטת הקרן, את מכתבי צונץ למשפחת אירנברג לידי הקרן, וגיגרי השתמש בהם, אבל לא מצאתי אותם, כאמור, בתוך החומר הארכיוני שהגיע לירושלים בשנת 1939, ויש לחשוב שהם הלכו לאיבוד. מלבד זה החליטה קרן צונץ להקציב סכום מסוים להוצאת המכתבים האלה ובקשה מגייגר להכניח. במרץ מפילא התמסר גייגר לעבודה זו וגמר במשך עשרה חודשים את כתביו, שהוא בחלקו הגדול מוכן לדפוס. במכתבו מיום 18.8.1916 הודיע על זה לנשיאות הקרן ובקש לשלוח שליח, כדי לקבל את חיבורו זה. בקשתו נתמלאה מיד והחל מיום 20.8.1916 נמצא כתביו המסומן כעת V2 ברשות קרן צונץ. בישיבתה מיום 13.11.1919 שנתימה אחרי מותו של לודוויג גייגר, דובר גם על הבאת האוסף הזה לבית הדפוס, אבל ההחלטה על פרסומו נדחתה למועד מאוחר. למען הסדר צריך להוסיף, שכבר מתחילה היו ספקות, אם להדפיס את כל אוסף המכתבים או לשמר כחומר לפרסום במסגרת יותר רחבה. כי כתבי ידו של גייגר מכיל יותר 900 עמודים גדולים, ששליש שלם מהם נתפס על ידי מבואו והערותיו הרבות, שבהן העמיד את פרטי המכתבים על רקע היסטורי מתוך מקור רות ומסמכים לא מודפסים.⁴

שתי ההוצאות של גלצר וגייגר מבוססות על חומר שונה. ההוצאה של גייגר היא אחידה; הוא מביא אך ורק מכתבים, שצונץ כתבם, 400 בקירוב⁵, שמהם כ-120

4 רק דוגמה אחת. צונץ שלח בשנת 1843 ליידידו פי-ליפ אירנברג כחומר למאמרו על ה"פרישולה", שהופיע ב-Literaturblatt des Orients (1944), מכתב שהכיל חיבור מקיף על הלימודים במוסד הגיל בזמן, שבו היה אחד מתלמידיו. והנה גייגר הכניס את גוסס המכתב הזה במלואו אל תוך המבוא של ההוצאה (ע' 145). מכתב זה היה בעיני אלבונג כה חשוב, עד שפרסם אותו כלו בשם Mein erster Unterricht in Wolfenbüttel בשנתון Jahrbuch f. Jüd. Gesch. u. Literatur (1937), ע' 131-140. את הגסס לקח אלבונג מתוך כתביו של גייגר, אבל הוא או עוזרו שכחו כנראה להחזיר את הדפים למקומם, שכעת הרי הם חסרים בתיק V2.

5 גייגר מונה 420 מכתבים; אבל מכיון שרבים מהם דים בכתביו ריקים ואין מכתבים עליהם, צריך לנכות קצת ממנינו.

היה נמצא בארכיון צונץ, שתכנו פורס במאמר מיוחד בגיליון הקודם של ק"ס, התיק המסומן V2, המכיל כתבי יד של קובץ שלם ממכתבי צונץ למשפחת אירנברג, שהוכן לדפוס על ידי לודוויג גייגר.

גלצר ידע על עבודתו זו של גייגר, כי הוא כותב במבוא: "מלפני כן נעשה נסיון להוציא לאור את חילוף המכתבים צונץ-אירנברג ע"י פרופ' לודביג גייגר, אך מותו בשנת 1920 [?] שם קץ למאמציו. באותו זמן הופקד חלק ממכתבי צונץ אל האירנברגים בידי קרן צונץ בברלין. נכון הוא שגלצר פנה אלי בינואר 1957 בשאלה, אם המכתבים המופקדים האלה נמצאים בארכיון צונץ. לצערי לא יכלתי או לתת לו, מסיבות שהזמן גרמן, שום אינפורמציה, אבל גם היום חשובתי היא שלילית, כי לא נמצא אף מכתב מקורי מצונץ אל משפחת אירנברג בחר מר הארכיוני שנתקבל בירושלים, פרט ל-4 מכתבים, שלא היו בארכיון עצמו, אלא היו גנוזים בהוצאתו של גייגר על ידי העתקיהם². לכאורה גלצר, שלפי דברי מבואו התחיל להתעסק בהוצאתו כבר זמן קצר אחרי מותו של גייגר (כ"9 פברואר 1919) לא פנה לקרן צונץ בברלין, אף על פי שנודע, שכתביו של ההוצאה זו מאת גייגר היה ברשותה של הקרן³.

כנו הצעיר של פיליפ אירנברג, ריכרד אירנברג, שהיה פרופסור למדעי הכלכלה באוניברסיטה ברוסטוק (ושמת בשנת 1921), הוא הוא שגרם לעבודתו של גייגר. מכיון שהיה בדעתו לחבר ספר על תולדות משפחתו, פנה לקרן צונץ בהצעה, שהוא ימסור לקרן את כל המכתבים המקריים מצונץ לחברי משפחת אירנברג ושיקבל תמורתם את המכתבים, שקבל צונץ מבני משפחתו. בישיבתה מיום 26.7.1915 דנה קרן צונץ על הצעה זו ובקשה מגייגר

ders der jüdischen Wissenschaft zu seinem 63. Geburtstag (10. Aug. 1857) zusammengestellt. Mit Anmerkungen von M. St. Berlin 1857. ביבליוגרפיה זו היא מלאה שבחים לצונץ.

2 הם המכתבים בעלי התאריכים 9.9.1817; 3.10.1820; 31.3.1833; 23.7.1838. כאמור, שום מכתב נוסף מצונץ אל משפחת אירנברג לא היה בתיקים בעלי האות F, ושום מכתב ממשפחת אירנברג אל צונץ בתיק G11.

3 עובדה זו לכל פרטיה נזכרת למשל על ידי אלבונג במאמרו Leopold Zunz zum Gedächtnis ע' 14 (= ד"ח מס' 50 של ה"חכשולה" בברלין, 1936) וכן במאמרו Zum Andenken an Leopold Zunz בתוך Jahrbuch für Jüdische Geschichte und Literatur, כרך 30 (1937), ע' 131, 170.

כלבד, וכן הוא איננו אומר, אם ההעתיקים היו שלמים או מסורסים, ז.א. באיזה מקומות מצא נוסח מקוצר ואיפה הוא עצמו קיצר. לצערי גם לא נאמר, אם מחוץ למכתבים הנדפסים בספרו נמצאים באותו ארכיון עוד מכתבים גורספים מאת יוסט ואיסלר או אליהם; כי רק על מכתבי צונץ מודיע גלצר במבואו, שפרסם אותם כולם. יהי זה איך שיהיה, מכל מקום נוכל להכיר, שלכל הפחות חלק מסויים ממכתבי צונץ עצמו נדפסו על יד גלצר על פי העתיקים, ואפילו על פי קיצורים גרועים. אם כי ראייה אין לדבר, סימן יש לדבר, שגייגר וגלצר השתמשו בסוג דומה של העתיקים. כי ההעתיקים של מכתבי צונץ בחו" צאחו של גייגר יש להם שתי צורות שונות. חלק מהם כתובים ביד, וחלק עשויים במכונת כתיבה. בעוד שהסוג הראשון נותן ברוב המקרים את הנוסח המלא של המקור, הרי המעתיק במכונת כתיבה הרשה לעצמו לסרס ולקלקל לפעמים את נוסח המקור בקצרו מכתבים בעלי ארבעה עמודים ויותר לפתקה קטנטנה של ארבע או חמש שורות בלבד; רק בזה דייק המעתיק, שהוא סימן את המקומות המושמטים בשלש נקודות. והרי ההשוואה של הוצאת גלצר לכתב-ידו של גייגר באה ללמד, שהמכתבים המעטים מצונץ אל מורו משנות 1815-1845, המודפסים ע"י גלצר, פורסמו כנראה על יסוד העתיקים מסוג אותם ההעתיקים המסורסיים, שהיו גם בידי גייגר והנזכרים על ידי שלש הנקודות.⁶ למזלנו היה לעיניו של גייגר לכל המכתבים מהתקופה הקדומה הנוסח השלם של מכתבי צונץ אל מורו; וזה דבר חשוב מאד, כי דווקא בהם הוא שופך את שיחו לפניו ומשוחח אתו על השקפותיו במדה עשירה. ואילו החל מינואר 1846 מתחיל בהוצאתו של גלצר פרק חדש. מאז ואילך עמדו לרשותו הוא הרבה העתיקים שלמים (או אפילו המכתבים המקוריים עצמם?), בעוד שגייגר, בהגיעו לחומר מאותה תקופה, היה נאלץ להשתמש לעיתים קרובות בהעתק מקוצר בלבד. הוא הדין גם כלפי כל

אל ש.מ. אירנברג הזקן, כ-220 אל פיליפ אירנברג וכ-40 אל ד"ר מ. איסלר⁷, ז.א. 360 מכתבים מצונץ אל משפחת אירנברג. כנגד זה הוצאתו של גלצר היא מעורבת ובסה"כ נמצאים אצלו, כמו שראינו, רק 133 מכתבים, שצונץ שלח למורו, לבנו ולנשותיהם בוולפנביטל. בהשוותנו את מכתבי צונץ המובאים בשתי ההוצאות מתברר, שרק 33 ביניהם שויים הם⁷, בעוד ששאר מאה הנותרים המודפסים על ידי גלצר חסרים אצל גייגר⁸; אבל לעומת זה יש לגייגר היתרון הגדול של 327 מכתבי צונץ, שאינם נמצאים אצל גלצר.

רק ארבעה ימים, לאחר שעבר באוקטובר 1815 לברלין, שלח צונץ את מכתבו הראשון למורו בוולפנביטל, ומאז לא פסקה חליפת המכתבים עמו ועם בנו פיליפ עד לשנת 1875 בקירוב. למחצית הראשונה של התקופה הממושכת הזאת לא עמד לרשותו של גלצר אף מכתב של אחד של צונץ אל מורו; כאלה נמצאים אצלו רק החל מדצמבר 1845. אין למצוא אצל גלצר הסבר לעובדה מפליאה זו; ובכלל הוא אינו מרבה דברים על התהוותו של הארכיון רוונצוייג בבוסטון, שממנו הוא שאב, לא על הקיפּו והרכבו, ולא על הבחינות, שעל יסודן הוא בחר את המכתבים שהוציא לאור. כי לצערי גלצר אינו מציין, איזה מכתבים של צונץ ואיזה מכתבים של שני האירנברגים היו לפני עיניו במקורם ואיזה מכתבים בהעתיקים

6 ד"ר מאיר איסלר (1807-1888) היה הספרן של הספרייה העירונית בהמבורג; אמו Henriette הייתה אחותו של אירנברג הזקן. גייגר קבל את מכתבי צונץ אל איסלר מביתו, גב' מגנוס בבראונשווייג, שגם אתה קרן צונץ החליפה חומר.

7 ואלה הם מספריהם בהוצאתו של גלצר: 5*, 7*, 22*, 30*, 34*, 38*, 40*, 61*, 64*, 67*, 100, 108, 114, 178, 184*, 194*, 200, 201*, 208, 216*, 234, 255*, 262, 275*, 285, 341, 344*, 345, 377, 379, 425, 439, 475. המכתבים אל אירנברג הזקן סומנו בכוכבון; האחרים הם אל פיליפ אירנברג.

8 למען הבהרת המצב אציין להלן את המספרים של מכתבי צונץ, שאינם כלולים באוסף גייגר, לפי סדרם בהוצאת גלצר: 105, 190, 191, 202, 205, 209, 214, 217, 219, 221, 223-225, 228/9, 231, 233, 238, 240/1, 248, 250, 254, 261, 264, 266, 268, 272, 274, 276/7, 280, 282/3, 298/9, 315, 319, 333-330, 361, 371, 381, 385-387, 394, 398, 403, 409, 413, 417, 419, 422/3, 427, 432, 434, 438-436, 441, 443/4, 446, 448/9, 452, 454, 457, 459, 464-462, 466/7, 469, 470, 472, 474, 476, 478-480, 482, 486, 488, 492/3, 495, 497, 500, 508, 526.

9 אביא כאן רק דוגמה אחת לכך, שהמעתיק הוא שקיצר ללא הבנה, ובלי שום ספק לא גלצר. בסופו של מכתב 184 שהוצאתו של גלצר (מיום 2 במאי 1845) נמצאות בכתב-ידו של גייגר במקום שלש נקודות המלים המעינות האלה: "Unter denen, die mich diesen Winter besucht, war auch Berthold Auerbach, ein recht lieber Mensch. Schade, dass er dem Judentum etwas entfremdet ist! Mit der Unkenntnis des Hebräischen ist gemeiniglich so etwas verbunden"

York, American Jewish Congress, [1957]. 24 p. 8°.

נגד שלטונות א"י, שנכנעו ללחץ ערב הסעודית והר חיקו חילים יהודיים מכוונותיהם שבשרה התעושה בדאה ראן.

1903 *Assises du judaïsme algérien*. Assises du judaïsme algérien, 12-13 mars 1958. (Alger, typ. Barbry), [1958]. 51 p., illus. 8°.

1904 *Belth, N[athan] C., ed. Barriers; patterns of discrimination against Jews. Ed. ...in association with Harold Braverman, Morton Puner. New York City, Friendly House Publishers, (c1958). V, 121 p. 8°.* "A Human rights reader".

קובץ מאמרים ובהם חומר עובדי על צורות מוסחת של אנטישמיות בכל שטחי החיים האמריקאיים. יוצא ביוזמת ה"Anti-Defamation League".

1905 "Cercle ouvert". Les juifs vus par les autres. (Conférence-débats du mardi 13 novembre 1956). Paris, La Nef de Paris, (1956). 20 p. 8°. = "Cercle ouvert", Conférence-débats, 2.

1906 *Hammerton, Thomas, Tunisia unveiled*. London, R. Hale, (c1959). 189 p., pls. 8°. בכמה מקומות מסופר על יהודי טוניסיה, ר' מנתה.

1907 *Symington, Noël H[oward]*. Return to responsibility. Arthingworth Lodge, Market Harborough, Leics., Earllbra, (1958). 85 p. 8°.

מצע חכנית חרשה של פשיוס. עיי הקמת מדינת יש-אל בוסלו כל הסיבות לאנטישמיות (היהודים, ע' 61-64). המחקיק את היהודים אינו אלא עוזר לקומוניזם.

1908 *Unsere jüdischen Mitbürger; ein Funkmanuscript von Wolfgang Jäger, Charlotte Rothweiler [a.o.]*. München, Juventa-Verlag, (1958). 82 p. 8°.

שדורי הסברה ברדיו הצפון-גרמני על הרדיעות, על שאלת הפצוים והיחס למדינת ישראל, ונגד התחמת האנטישמיות הם פונים בעיקר לעצירים.

1909 *Wagley, Charles; Marvin Harris*. Minorities in the New world; six case stud-

מכתבי צונץ, שנשלחו לפילים אירנברג ושהם נמצאים בשתי ההוצאות¹⁰.

כתוצאת השואתנו נסכם: פרט ל-33 מכתבי צונץ, הנמציים בשתי ההוצאות, היה לפני עיני שני המהדירים חומר שונה. כנגד היתרון של 100 מכתבי צונץ בהוצאתו של גלצר עומד העורך של יותר מ-300 מכתבים בהוצאתו של גייגר. שתי ההוצאות משלימות איפוא זו את זו. החומר שגייגר הצילו — כי המקורות כנראה לא נשתמרו — הוא רב מבחינת המספר וחשוב מאד מבחינת הכוונה ועבודתו הנאמנה ראוייה, שתובא לידיעת הקהל. אני מקווה, שגלצר, שלו אנו חייבים תודה על הוצאתו היפה והמאלפת, יטיל על עצמו את העול הזה ויעניק לנו בעתיד הקרוב כמתנה נוספת את האוסף השלם של כל מכתבי צונץ אל ידידיו בחולפנובסל. ג. א. וייל

1900 *Zwierzynski, Chiel. Männer gegen ihr Volk; Paulus, Spinoza, Karl Marx, Schöpfer neuer Kulturepochen*. Genf, "Das ewige Licht", (c1958). 49 p. 8°.

הערכה כללית, עם קטעים על יחס האישים הגירונים ליהדות.

1901 *Иосиф Флавий. История иудейской войны Иосифа Флавия в древнерусском переводе*. Москва, 1958. 576 стр., 2 л., факс. 8°. "מלחמת היהודים" ליוסף בן מתתיהו הכהן ברוסית עתיקה. יו"ל ע"פ כ"י וילנה מהמאה ה-16 בצירוף מבוא (1643) בידי ג.א. משצרסקי, מטעם המכון לספרות של האקדמיה למדעים של ברית המועצות. בראש השער: Академия наук СССР. Институт русской литературы <Пушкинский дом>. Н. А. Мерсерский.

עם ישראל בהווה

1902 *American Jewish Congress. Commission on International Affairs and on Israel. What price bias?; the Dhahran airfield...* (Prepared by the Commission on International Affairs and on Israel). New

10 ראה למעלה את ההערה 7. — בהתאם למדובר אנו מוצאים אצל גלצר לשני המכתבים (מס' 141 ו-142) מאת צונץ לד"ר איסלר, שגם הם שייכים לתקופה הראשונה, רק נוסחותיהם המקוצרות, בעוד שגייגר מביא את הטקסט השלם שלהם.

1914 Bodor, Tamás, Izrael, Bukarest, Tudományos könyvkiadó, 1957. 129, [1] p., 1 l., pls., map. 8°.

חאור בקורת, אך חיובי ברות, של מדינת ישראל.

1915 Bouquet, A[lan] C[ootes]. Bibli-scher Alltag: Zeit des Neuen Testaments... Mit 92 Abbildungen. (Übersetzung: Günter Eichel), München, Claudius Verlag, [1958]. 255 p., maps, plans, pls. 8°.

חאור עממי של התרבות החומרית בקיסרות הרומית, עם פרקים מיוחדים על מנהגי א"י, על החיים בירושלים ועל התפלה היהודית. שם המקור: Everyday life in New Testament times.

1916 Braunthal, Julius. The significance of Israeli socialism and the Arab-Israeli dispute... With a foreword by J. B. Kripalani... London, Lincolns-Prager, (c1958). 46 p. 8°.

מתאר את אופיו המיוחד של הסוציאליזם בישראל ועומד על חשיבותה של תנועה סוציאליסטית ערבית בפתרון הבעיה הישראלית-ערבית.

1917 Brick, Daniel. Israel: the land of yesterday and tomorrow. Pictures by Anna Riwkin-Brick. Text by Daniel Brick. London, W. H. Allen, 1958. [20] p., [80] pls. 4°.

תמונות היו גוף עם הסברים קצרים; בהקדמה ידיעות יסודיות על מדינת ישראל. השוה ק"ס כ"ז 205, ל"ב 319.

1918 Bruin, Paul; Philipp Giegel. Jesus lived here. Transl. by William Neil, London, G. H. Harrap, (1958). 234 p., 3 l., illus., map, col. pls. 4°.

אלבום תמונות המקור, Hier hat Gott gelebt.

ק"ס ל"ג 337, שם גם תאור.

1919 Cahiers Bernard Lazare. Paris, Cercle Bernard Lazare, 4°.

ירחון. העורך: A[lfred] Scherr. חוב' 6: נובמבר-דצמבר 1958. 20 ע', תמונות. ה"מועדון ברנרד-לזר" קשור במפ"ם.

1920 Duker, Abraham G. The impact of Zionism on American Jewry. New York, [Theodor Herzl Foundation], 1958. 31 p. 8°.

= Herzl Institute pamphlets, 5.

ies. New York, Columbia University Press, 1958, XVI, 320 p. 8°.

Part, cont.: The Jews in the United States (p. 203-235).

צינונות, ארץ ישראל, מדינת ישראל

ראה גם לעיל במדור "קבצים" ובמדור "היסטוריה, ביוגרפיה, זכרונות".

1910 הדאר; [ירחון]. ספר העשור של "הדאר" למלאת 10 שנים למדינת ישראל. (עריכה: מ[שה] מיי-ול ש.). גיריורק, "הדאר", כלימבטאה של ההסתדרות העברית באמריקה, תשי"ח. 200 ע', תמונות. 4°. עם שער נוסף באנגלית.

התכן: אל פני העשור (ע' 84-3), כולל מסות, שירים וספורים; פרשת העשור (160-85), על הישגי המדינה בתחומים השונים; ודברי פרסומת.

רבידוביץ, שמעון. בבל וירושלים. עיין לעיל מס' 1833.

1911 Bardtke, Hans. Zu beiden Seiten des Jordans: Bilder zur Landeskunde Palästinas nach eigenen Aufnahmen des Herausgebers während einer Studienreise im Herbst 1955. Berlin, Union Verlag, (c1958). 89 p., 2 l., illus., fold. maps in pocket. 8°.

77 צלומים בצבעים מראים את גוף הארץ ושרידי העבר. ההסברים משולבים למבוא. הדן באוגרפיה ההיסטורית של א"י.

1912 Béraud-Villars, Jean [Marcel Eugène]. T[homas] E[dward] Lawrence; or, The search for the absolute... Transl. ... by Peter Dawnay. London, Sidgwick and Jackson, (1958). XII, 358 p., front. (port.), maps. 8°.

מכיל ידיעות על שתוף הפעולה בין לורנס לבין לורד אלבני ועל כבוש א"י ע"י הבריטים בשנת 1918. שם המקור: Le colonel Lawrence ou la recherche de l'absolu.

1913 Blocher, Madeleine (Saillens). Quelle heure est-il à l'horloge d'Israël? Paris, Editions des Bons semeurs, (1957). 85 p., [1] l., map. 8°.

על התהוות מדינת ישראל, ארגונה ועתידה. ברוב המס' יון. בראש השער: Mme A. Blocher-Saillens.

1927 Laurence, William L. Science in Israel. New York, (Theodor Herzl Foundation), 1958. 30 p. 8°. = Herzl Institute pamphlets, 4. הרצאה.

1928 Little, Tom. Egypt. London, E. Benn (1958). 334 p., fold. map. 8°. (Nations of the modern world).

על חלוקת א"י, על ההתקפה על עזה בספטמבר 1955 ועל פרשת חתלת וואן (מלחמת סיני) ר' ע' 177/8, 268 Arab News של מנהל היה המחבר 306/280, 272 Agency בקהיר עד שגורש ב'1956.

1929 Magnus [-Allcroft], Philip. Kitchener; portrait of an imperialist. London, J. Murray, (c1958). XIII, 410 p., illus., maps, pls. 8°.

קייטנור השתתף, כידוע, בסקר א"י המערבי. על פרק זה בחייו מסופר בע' 29/13. א"י נזכרת גם בכמה פרקים אחרים.

1930 Marshall, S[amuel] L[yman] A[twood]. Sinai victory; command decisions in history's shortest war, Israel's hundred-hour conquest of Egypt, East of Suez, Autumn, 1956... Maps and drawings by H. Garver Miller. New York, W. Morrow, 1958. 280 p. 8°. שלבי מלחמת סיני מתוארים מהצד האיסטורטי ההרצאה, שסגנונה הרענן דומה לסגנון יומן, מבוססת על עדויות שלקט המחבר כחודש ימם אחרי הקרבות במקום ובשנה הבאה בישראל. המחבר, קצין גבוה בצבא א"י, ידוע כהיסטוריון של קרבות ומלחמות וככתב צבאי של Detroit News.

1931 Morris, James. Wessen ist der Orient? (Übertragen von Peter Stadelmayer). München, Süddeutscher Verlag, (c1958). 401, [2] p., maps, pls. 8°.

המקור, The market of Seleukia: ק"ס ל"ב 202, שם גם תאור קצר.

1932 Paul, Johannes, ed. Von Grönland bis Lambarene; Reisebeschreibungen christlicher Missionare aus drei Jahrhunderten. Stuttgart, Kreuz-Verlag, (c1958). 190, [2] p. 8°.

מאמר זה נדפס לראשונה בתוך: Th. Friedman; R. Gordis, ed.: Jewish life in America, 1955 (ק"ס ל"א 336).

1921 Etteldorf, Raymond. The Catholic Church in the Middle East. New York, Macmillan, 1959. 4 p. l., 184 p. 8°.

Part, cont. (p. 1-43): Jordan, Israel.

1922 Gannagé, Elias. Croissance économique et structures au Moyen Orient. Paris, Editions Génin, (1958). 144 p., 1 l. 8°.

בהרצאות אלו משהו המחבר את התופעות הכלכליות בארצות השונות הוא משלב ידיעות על המצב בישראל גם לתאור גם ללוחות הסטטיסטיים הקצרים.

1923 Gutmann, Edwin Emanuel. The development of local government in Palestine; background to the study of local administration in Israel. (Ann Arbor, University Microfilms, 1958). [2], 3, II-VI, 307 l., tab. Diss. Columbia University, New York, 1958.

1924 Harris, Hugh. The contemporary scene; presidential address by Hugh Harris on his installation as president of the B'nai B'rith First Lodge of England. (London), 1958. 15 p. 8°.

מכיל רשמים ממסע לישראל. בראש השער: B'nai B'rith.

1925 Küster, Otto. Israel-Tagebuch, März 1956. Köln, Informations-Abteilung der Israel-Mission, (1958). 63 p. 8°.

המחבר, עורך דין בשטוטגרט ומחבר מרוב לוחם הפצוים, היה אורח של משלחת השלומים.

1926 Larsson, Edith. Dalafolk i Heligt Land. Förord av H. S. Nyberg... Stockholm, Natur och kultur, (1957). 204, [1] p., pls. 8°.

אנשי דלרנה [מחוז בשוודיה] בארץ הקדש. אשתו של הקונסול השוודי האחרון בירושלים בתקופת המנדט מספרת את תולדות משפחתה בארץ. משפחה זו עלתה בתוך אותה הכת הנוצרית המתוארת בספר "ירושלים" לסלמה לגרלף. זכרונותיה מגיעים עד סף מלחמת העצמאות, בה היא עוזבת את הארץ. משפחתה היתה ידועה כמרר ערבית.

and seal impressions. Pottery (p. 90-388). Faience, amulets, and beads. Glass, Roman tombs. Miscellaneous objects in metal, bone, and stone.

הפרק על הכתובות מכיל מאמר על האוסטרקה בכתב עברי עתיק מאת שלמה בירנבוים. א. ל. סוקניק, שהשתתף בשעתו בחפירות, כתב מאמר על התרפים. התאורים הם מפורטים מאד. גוסף ללווחות יש בספר 119 תמונות. כר- כים קודמים מטפלים בבנייני שומרון (1942) ובעבודות השנהב הקדומות (1938).

1937. Sayegh, Fayez A[bdullah]. Arab unity; hope and fulfillment. New York, Devin-Adair, 1958, XVII, 272 p., map on lining papers, 8°.

על א"י וישראל מדובר במקומות שונים, ר' המפתח.

1938 United Israel Appeal. 1958 year-book. Publ. on the occasion of the "Night of Stars". Silver jubilee ed. dedicated to Israel's 10th anniversary. (New York, typ. Tabard), 1958, 80 p., illus, 2°.

חוברת-הידור, הכוללת הרבה דברי-פרסומת.

1939 United Nations, Department of Economic and Social Affairs. The development of manufacturing industry in Egypt, Israel and Turkey. New York, United Nations, Department of Economic and Social Affairs, 1958, XIV, 131 p., tabs. 4°. = E/3111 ST/ECA/54.

בידין וכן בלווחות הסטטיסטיים (73 בטכסט, 55 בנספח) מועדים, זה מול זה, הנתונים משלוש המדינות.

1940 United Zionists-Revisionists of America. News bulletin. New York, United Zionist Revisionist Organization of America, 5718, 4°.

"יופיע מפעם לפעם". מס' 1: סיון, 13 דף. בהכפלה. — כבר בשנת 1947 יצא Bulletin מטעם ארגון זה (ק"ט כ"ה 67).

1941 Weinstein, Adelbert. Das neue Mekka liegt am Nil; Aufbruch und Umbruch im Nahen Osten. Wiesbaden, Rheinische Verlags-Anstalt, [1958]. 278, [1] p., map, pls. 8°. = Reisen, Sehen, Berichten, 1.

Part. cont.: Plinius Fisk: Jerusalem, Bethlehem, Jericho (p. 28-37). 1823.

1933 Peretz, Don, Israel and the Palestine Arabs. Washington, D.C., Middle East Institute, 1958, XI p., 11, 264 p. 8°.

המחבר מספל בשלושה נושאים: בעית הפליטים הערי- ביים, גישתן של מדינות ערב לבעיה, נסיונות של פתרון כלכלי או רפסריאציה; המיעוט הערבי בישראל מבחינת בטחון המדינה ומבחינת השתלבותו לתוך החברה הישרא- לית; הספול בנכסי הפליטים. — הוא מתאר את הבעי- יות, את הנסיונות המעשיים, שנעשו לשם פתרון, ואת השקפותיהם של הצדדים השונים עליהן, בלי לנקוט עמדה ובלי להציע פתרון. לעומת זה הוא מדגיש את התלות היהודית של פרטי התסבוכת ואת התקשרותה עם בעיות מדיניות יותר כלליות. ביבליוגרפיה: 2607249.

1934 Rabinowicz, Oskar K[wasnik]. Herzl, architect of the Balfour Declaration. New York, Herzl Press, 1958, IV, 111 p. 8°.

נוסח מורחב של הרצאה, בצרוף הערות ומפתח. המ- חבר מוכיח, כי עיי קשירת קשרים עם מקימים גבוהים של ממשלת בריטניה ועם אנשי צבור חשובים הצליח הרצל לקרב את דעת הקהל לרעיון הציוני. עיי פעולתו הנוכשרה כבר בימיו הקרקע למתן הצהרת בלפור. המאמר נופס מקודם בתוך Herzl Year Book I (לעיל ע' 202).

1935 Runciman, Steven. Geschichte der Kreuzzüge. (Übertragen von Peter de Mendelssohn). Bd. 2: Das Königreich Jerusalem und der fränkische Osten 1100-1187. München, C. H. Beck, 1958, IX, 573 p., maps, pls., fold. tabs. 8°. 488-481 עי.

1936 (Samaria-Sebaste; reports of the work of the Joint expedition in 1931-1933 and of the British expedition in 1935. No. 3): The objects from Samaria, by J[ohn] W[inter] Crowfoot, G[race] M[ary] Crowfoot [and] Kathleen M[ary] Kenyon. London, Palestine Exploration Fund, 1957, XVII, 478 p., illus., 27 pls. 4°.

Cont.: Inscriptions. The evidence of the coins, Sculpture, Figurines, Scarabs, seals

Appleton and the Bibliography Committee:
A. W. Binder [a.o.]. New York, National
Jewish Music Council, 1958. 3 p.1., 92 l. 4°.

בשכפול. כולל תפלות ושירי חול, יצירות מוסיקליות
דרמטיות, שירי ילדים, שירים להודמנויות שונות.

1947 **Brasch, Rudolf**. The eternal flame.
Sydney, Angus and Robertson, (1958). XIV,
328 p., pls. 8°.

כספרו הקודם **The star of David** (ק"ס ל"ב 54)
כן ספר זה "מטרתו להוסיף ולהסביר את היהדות ליהודי
וללא־יהודי אהודי". הוא מכיל פרקים על האלף בית
העברי — המשמש למחבר מסגרת לעיונים שונים על עניני
דת ומסורת — על ערי א"י וישוביה, על שמות היהודים,
על הסמלים, על מקצועות אופניים ועל עדות נידחות.
ספרים אחרים מוקדשים לרש"י, לרמב"ם ולשולחן ערוך.

1948 **Cantera Ortiz de Urbina, Jesus**. Los
sefardies. Madrid, Publicaciones españolas,
1958. 29 p., facsim., pl. 8°. = Temas espa-
ñoles, 252. סקירה עממית. ע' 22-25: רומנוצות אחדות.

1949 **Chagall, Marc**. Das graphische
Werk, Einleitung und Auswahl von Franz
Meyer. Dokumentation: Hans Bolliger.
Stuttgart, G. Hatje, (c1957). XXXIX, [1],
151, [1] p. incl. illus., col. pls. 4°.

הוצאת הידור. המבוא מכיל הסברים כמעט לכל 144
התמונות, הנספח את הפרטים האיקונוגרפיים לצוירים
שהובאו כאן וחזור ביבליוגרפי של אוספי רפרודוקציות
מתמונות שגל ושל הספרים שקושטו בידי. פרטים נוי-
ססים ר' ליד ההוצאה האנגלית: ק"ס ל"ג 205.

1950 **Goodenough, Erwin R[amsdell]**.
Jewish symbols in the Greco-Roman period...
v. 7-8: Pagan symbols in Judaism. (New
York), Pantheon Books, (c1958). 4°. =
Bollingen series, 37, 1-8.

Cont.: v. 7: The bull, the lion, the tree,
and the crown. Miscellaneous divine sym-
bols. XVIII, 239 p., 11., 291 illus. on 35 l. —
8: Symbols primarily erotic. Psychopomps
and astronomical symbols. XII, 282 p., 11.,
168 illus. on 19 l. הקודם: ק"ס ל"ב 326.

1951 **Ireland, Geoffrey**. Epstein; a

כתבות של עתונאי. על מלחמת סיני והמצב הפוליטי
בשנת 1958: ע' 143-127; בעיר העתיקה של ירושלים:
159-145.

1942 **Woolley, [Charles] Leonard**. His-
tory unearthed; a survey of eighteen ar-
chaeological sites throughout the world.
London, E. Benn, 1958. 183, [1] p., illus. 4°.
אוסף תמונות עם הסברים בצדן ועם תאור קצר של
כל אתר ואתר. על החפירות של ג'ב' קניון ביריחו:
ע' 104-97.

1943 **Zionist Organization. Uruguay**. Men-
saje entre dos pueblos; la visita de una de-
legación parlamentaria Uruguaya a Israel.
Montevideo, Consejo Central Sionista del
Uruguay, 1958. [3]-69, [1] p. 8°.

אתנוגרפיה, פולקלור, אמנות

1944 **סטאלניץ, נתן**. נגינה אין יידישן לעבן. טא-
ראנטא, (דסוס מארים פרינטינג קאמפאני, 1957). 62,
266. ע' תמונות. 8°. 62 הע' האחרונים באנגלית, עם שער
נוסף באנגלית: **Music in Jewish life**, by Nathan
Stolnitz.

סקירות ורשימות על המוסיקה הדתית אצל היהודים,
על מצב החזנות והחיים המוסיקליים היהודיים באמריקה,
ועל מוסיקאים, זמרים וחזנים בודדים רבים, בעיקר תושבי
אה"ב בני דורנו. המאמרים מלחים תמונות ופורטרטים
רבים.

קאסאווער, מ. יידישע מאכלים. עין להלן מס' 1954.

1945 **רעכטמאן, אברהם**. יידישע עטנאגראפיע און
פאלקלאר: זכרונות חעגן דער עטנאגראפישער עקספע-
דיציע, אנגעפירט פון ש. אנסקי. מיט אילוסטראציעס פון
אלטע שולן און מצבות אין אוקראינע. בוענאס־אירעס,
יחא 1958. 352, [5] ע', לוחות־תמונות. 8°. = ארגעני-
טינער ייחא־ביבליאטעק, 19. — עם שערים נוספים בספר-
דית ואנגלית.

על המשלחת לחקר הפולקלור היהודי שפעלה באוקי-
ראינה בשנים 1912-1915 בראשותו של ש. אנסקי. התכן:
שולן און בחינת־הפלה, מצבות, קברים און שטיבלין. פיג-
קסי. מעשיות. חעגן ניגונים. סופרים און סופריש כתב.

1946 **Appleton, Lewis**. Bibliography
of Jewish vocal music; prepared by Lewis

בלידנס. לאסאנוזשעלעס, כאזער-פאזער בוד-קאמיטעט, 1958. 304 ע'. 8°. בראש השער: כאזער פאזער [= גרשון אייבנדער]. רומן אוטוביוגרפי.

1957 ביאלאסטאצקי, ב[נימין] י[עקב]. ליד צו ליד: געזאמלטע און נייע לידער. ניריאק, (דפוס (Grenich Printing Corp.), 1958. 434, xxv ע', פורטרט. 8°. ארויסגעגעבן פון א קאמיטעט. 25 העמודים האחרונים: ב.י. ביאלאסטאצקי ביבליאגראפיע. צוזאמגעשטעלט פון יעפים ישורין. עם שער מיוחד.

1958 בעזאוויק, מאיר. אויף קרומע זעגן: <דער-ציילונגען>. בוענאס-אירעס, (דפוס "Optimus"), 1956. 157, [2] ע', פורטרט. 8°. קודם שער מצויר. עם שער נוסף בספרות.

1959 בענעק, ק. אונטער די פאריזער הימלען: דער-ציילונגען און רעפארטאזשן. פאריז, אויפסניי, 1957. 249, [2] ע', פורטרט. 8°. ספורים על נושאים יהודיים.

1960 דלונזשאווסקי, משה. חי א ביום אין פעלד: <ראמאן>. בוענאס-אירעס, "יידבוך", 1958. 492, [6] ע', פורטרט. 8°. עם שער נוספים בספרות ובאנגלית.

1961 וועלנער, פנחס. אין יענע טעג. בוענאס-אירעס, צענטראל פארבאנד פון פוילישע יידן אין ארגענטינע, תשי"ט. 1958. 233, [3] ע'. 8°. = דאס פוילישע יידן טום, 136. עם שער נוסף בספרות.

ספורים ומערכון. עלילתם מתרחשת בימי השואה בפולין.

1962 לאסאוויין, ל. א חתונה אויפן בארג לבנון און אנדערע דערציילונגען. בוענאס-אירעס, "יידבוך", 1958. 294, [4] ע'. 8°. עם שער נוספים בספרות ובאנגלית.

1963 סאפאזשניקאוו, גרשון. פון די טיפענישן: עסייען. בוענאס-אירעס, (דפוס "Optimus"), 1958. 297, [1] ע'. 8°.

על ל. שפירא, יונה רונפלד, שלום אש, יוסף אופטושו, י.ל. פרץ, ז. פרויד.

1964 קליגער, קעהאס. איך און דער ים. בוענאס-אירעס, (דפוס J. Kaufman), 1958. 104, [5] ע', תמו' גות. 8°. שירים.

1965 ראוויטש, מלך. מיין לעקסיקאן: יידישע און העברעישע דיכטערס, דערציילערס און מובילציסטן אין מדינת ישראל. אויך קינסטלערס און כלל-סוערס. מיט עטלעכע שייכותדיקע עסייען און א הארט פון מחבר.

camera study of the sculptor at work by Geoffrey Ireland. Introduction by Laurie Lee. London, A. Deutsch, [1958]. 15 p., 31 pls. 2°.

1952 Kayser, Stephen S., ed. The Book of books in art; a selection of biblical paintings and sculptures—five centuries of Western civilization. New York, Hemisphere Publications, 1956. 172 p. (incl. LXVIII pls. part col.). 4°.

עם מבוא מאת המהרר: השפעת המקרא על האמנות (ע' 211), ועם הערות קצרות על האמנים המיוצגים בספר (בני הריניטנס והברוק). — על תנ"ך בלבד.

1953 Snyder, Charles R. Alcohol and the Jews; a cultural study of drinking and sobriety. Glencoe, Ill., Free Press, (c1958). 4 p. l., 226 p., diagrs., tab. 8°. = Monographs of the Yale Center of Alcohol Studies, 1.

מבוסס על דיסרטציע באוניברסיטת ייל. המחבר משימש בשיטת השאלונים. באופן זה, ובמקצת גם בע"פ, נחקרו כ־70 יהודים תושבי ניו הייבן. הידיעות שהושגו הושלמו ע"י נתונים מתוך שאלונים שנשלחו לכמה מאות סטודנטים יהודיים בניו הייבן. הספר מותח בסקירה על מנהגים יהודיים ועל חקירות קודמות של הבעיה. ביבלי' גרסיה: ע' 219-215.

בלשנות

1954 קאסאווער, מרדכי. יידישע מאכלים: א שטודיע אין קולטור־געשיכטע און שפראכפארשונג ניו־יאק, יידישער וויסנשאפטלעכער אינסטיטוט־יחא, תשי"ח. [2], 145, [2] ע'. 8°. עם שער נוסף באנגלית. תדפיס מתוך: "יודא. א. יאפע בוך" (לעיל ע' 79).

1955 Weingreen, J[acob]. A practical grammar for classical Hebrew... 2nd (rev.) ed. Oxford, Clarendon Press, 1959, XII, 316 p. 8°. מהר"א: קים י"ז 381.

ספרות יפה עברית חדשה

ראוויטש, מלך. מיין לעקסיקאן. עיין להלן מס' 1965.

ספרות יפה יודית

1956 אייבנדער, גרשון. גרשון מאיר דעם

- (Traduzione... di Laura del Bono). (Milano), Bompiani, (1958). 185, [2] p., pls. 8°. = Pegaso teatrale, 17.
- המקור: The diary of Anne Frank, drama-tized: קים ל"ב 493.
- 1974 Hoyer, Robert. Jabbok. Philadelphia, Muhlenberg Press, (c1958). 2 p. l., 177 p., 1 l. 8°.
- נושא הרומן: הלילה לפני פגישת יעקב אבינו עם עשו.
- 1975 Malamud, Bernard. The assistant. London, Eyre & Spottiswoode, 1959. 221, [1] p. 8°.
- רומן על תנוני יהודי בניו יורק. הוצאה אמריקאית: לעיל ע' 82.
- 1976 Ramati, Alexander. Beyond the mountains. London, Eyre & Spottiswoode, 1958. 226 p. 8°.
- רומן על פליטים פולנים באוּבּוּקיסטאן, עם קים אוטו-ביוגרפיים. בין הדמויות משפחה יהודית בוכארית.
- 1977 Shalom Aleichem. Motel syn kantora. Przełożył Stanisław Wygodzki, (Warszawa), Państwowy instytut wydawniczy, (1958). 413, [1] p., 1 l. 8°.
- בראש השער: Szolem Alejchem. שם המקור: מאכל פייסי דעם חונס.
- 1978 Shalom Aleichem. Tóbiás, a tejesember. (Fordította Brodsky Erzsébet). Budapest, Európa könyvkiadó, 1958. 197, [3] p., illus. 8°.
- טוביה החולב. עם ביוגרפיה קצרה ומרוש מונחים עבריים. בראש השער: Sólém Aléchem.
- 1979 Strykowski, Julian. Głosy w ciemności. Warszawa, Czytelnik, 1957. 428, [1] p., 1 l. 8°.
- קולות במחשכים. מהד' קודמת: קים ל"ב 208. שם גם תאור; חרגום צרפתי: שם 346.
- 1980 White, James Dillon. The tall ship. London, Heinemann, (1958). 271, [1] p. 8°.
- במרכז הרומן עומד רב החובל של אנית פליטים.
- 1981 Wouk, Herman. Grossstadt-Junge; Roman. (Übertragen von Anna-Liese Kor-
- מאנטרעאל, (דפוס נארטערן פרינסינג), 1958. 495 ע', 8°. 156 הערכות קצרות. יותר מקיפים הם הערכים על שלום אש (ע' 17-43) ועל ביאליק (82-71).
- 1966 ריווקין, מינא (בארדא). ליוער און איבער-בליקן. מיט אן הקדמה פון אבא גארדין. בוענאס-אירעס, דפוס "Zlotopioro Hnos.", 1958. 96 ע', 8°.
- בראש השער: מינא בארד ארייווקין.
- 1967 שלעווין, ב[נימין]. דאס צוגעזאגטע לאנד; ראמאן. פאריז, "אויפסניי", 1956. 200 ע', 8°. = [ב]. שלעווין:] די ברידער כייקין, 3. הקדמים בטרילוגיה: קים ל"א 216 מס' 1610, 455 מס' 2906.
- ספרות יפה לועזית על נושאים יהודיים
- 1968 Ariss, Jean. The quick years. London, H. Hamilton, (1958). 316 p. 8°.
- רומן על משפחה יהודית במערב אה"ב.
- 1969 Benaya, Margaret. Der brennende Wind; Roman. (Aus dem Englischen von Kurt Heinrich Hansen). München, R. Piper, (c1958). 302, [1] p. 8°.
- ספור על החיים בצבא ההגנה לישראל. המקור, The levelling wind: לעיל ע' 207.
- 1970 Bible. Psalms. Alles was Odem hat; Nachdichtungen der Psalmen. Buxheim/Il-ler, Martin-Verlag, (c1957). 230, [6] p. 8°.
- עבוד סיוט חששי מאוד של המזמורים, שממקורם לא נשאר למעמים אלא עצם הרעיון. בראש השער: Franz Johannes Weinrich.
- 1971 Brasillach, Robert. La reine de Césarée; tragédie en cinq actes. (Paris), Plon, (1957). 4 p. l., 150 p., 1 l. 8°.
- על פרידת טיטוס וברניקי. המחבר שיתף פעולה עם הנאצים והוצא להורג בשנת 1945. — מהד' א (בשם Bérénice): 1954.
- 1972 Glanville, Brian. The bankrupts; a novel. London, Secker & Warburg, 1958. 237 p. 8°.
- עלילת הרומן מתרחשת בקרב החברה היהודית העשירה באנגליה.
- 1973 Goodrich, Frances; Albert Hackett. Il diario di Anna Frank...; commedia...

the story told in the book of Genesis. New York, Macmillan, 1958. [32] p., illus. (part col.). 8°. לילדים. השוה לעיל ע' 209 מס' 1330. 8°.

1988 Vries, Leonard de. Jaap findet das Gelobte Land. (Aus dem Holländischen übertragen von Hans Cornioley). Aarau, H. R. Sauerländer, (1958), 161 p., illus., map. 8°. יהודי צעיר מספר על בריחתו מהולנד, בעת פלישת הנאצים, על עלייתו לא"י ועל חייו בנן שמן ובקבוצ. לבני הנעורים. שם המקור: Chaweriem.

1989 Worm, Piet. Stories from the Old Testament. Piet Worm drew the pictures. (Book 1-2). (London, Collins, 1958). illus., (part col.). 8°.

Cont.: Book 1: From Adam to Joseph. 138 p. — 2: From Joseph to the Prophets. 126 p.

ספורי המקרא לילדים, עם תמונות רבות. נדפס בהולנד. המקור: De Bijbel, אמסטרדם 1955.

חנוך והוראה

1990 רורן, צבי. הפסיכולוגיה של הלמי"דה — תורתה ומשמעותה... בוסטון, בית המדרש למורי, הוצאה על שם פרופסור ניסן טורוב ו"ל", משנת 1955. 8°.

1991 Gamoran, Emanuel. Curriculum for the Jewish religious school, 1958-1959. New York, Union of American Hebrew Congregations, [1958]. III, 66 p. 4°.

תכנית למודים ובתוכן ביבליוגרפיה של ספרי קריאה לתלמידים וספרי עזר למורה. בשכפול.

1992 Smith, William A[nton]. Ancient education. New York, Philosophical Library, (c1955). XII, 309 p. 8°.

Part. cont. (197-253): The rise of Hebrew culture. Education amongst the ancient Hebrews.

ספרי למוד

1993 Fowler, Amelia Howell. A guided journey through the Bible, with stopovers

nitzky. 2. Aufl.). (Hamburg), W. Krüger, (1958). 416, [1] p., 1 l. 8°.

המקור, The city boy: ק"ס ל"ב 330, שם גם ציין לתכן.

1982 Zacharias, Alfred. Bileams Eselin und andere Geschichten von Tieren aus dem Alten Testament, mit Holzschnitten des Erzählers. (2. erw. Aufl.). München, Lucas Cranach Verlag, [1956], 121, [2] p. 8°.

1983 Zador, Heinrich. Die Erfüllung; Roman. München, Lucas Cranach Verlag, (c1958). 381 p. 8°.

רומן על תקופת המלך אחאב. אליהו, אלישע ושאר הדמויות מספורי ס' מלכים עומדים במרכז המעשה.

ספרות הנוער

1984 The big golden book of Bible stories from the Old and New Testaments. Pictures from Schnorr von Carolsfeld. Colored by Fritz Kredel. New York, Simon and Schuster, (c1958). [51-70 p. 4°]. = [Big golden books], 584.

1985 Boyce, E[lla] R[uth]. The land where Jesus lived... With pictures by Elsie Walker. Book 1-4. London, Macmillan, 1957-58. 8°.

Cont.: Book 1: The children. 1957. — 2: The homes. 1957. — 3: Clothes and food. 1958. — 4: Mothers and fathers. 1958.

חי האוכלוסיה הערבית מחוארים לשם הארץ הביבליה. לבני הנעורים. כל חוברת 32 ע' יצאה גם חוברת ה: The animals.

1986 Merriam, Eve. The voice of liberty; the story of Emma Lazarus... Illustrated by Charles W. Walker. (New York), Farrar, Straus and Cudahy, (c1959). 5 p. l., 179 p., illus. 8°. (Covenant books).

ספור ביוגרפי לבני הנעורים. ביוגרפיה של א. לזרוס מאת אותה המחברת: ק"ס ל"ג 63.

1987 Petersham, Maud (Fuller); Miska Petersham. Joseph and his brothers, from

Ivrit Olamit, Jerusalem. Booklet 1. New York, N.Y., Histadruth Ivrit of America, 1958 5718. 32 p. 8°.

השוה: יוסף בן-שפר; אהרן רוזן: 500 מלים (ק"ס ל"ג 304).

שונות

1996 Wishner, Zavel. The Hebrews had a word for it. (Brooklyn, N.Y., Z. Wishner), c1956, 18 p. 8°.

מלים עבריות ואנגליות הדומות במשמעותן וצלצלן. בשכפול.

for young people of any age. New York, Pageant Press, (c1957). XI p., 11., 101 p. 8°.

ספר עזר לבתיספר. תמציות של ספרי המקרא: ע' 45'1.

1994 Hammershaimb, E. Genesis; en sproglig analyse. København, G. E. C. Gad, 1957. 86 p. 8°.

פרוש המלים והצורות והקדוקיות, לפי סדר הפסוקים, לסטודנטים מתחילים.

1995 Rosen, Aharon. Hebrew self taught ... Basic 500 words... authorized by Brit

בתוך כתבי עת

במדור זה ירשם תכן כתבי-עת במדעי היהדות ועברית ובלועזית, וגם מאמרים בודדים מענייני-היהדות מתוך כתבי-עת כלליים. יכללו כאן מחקרים בלבד ולא ספרות יפה ואף לא עיונים בבעיות ימינו. עתונים חדשים נרשמים לעיל במדור "עתונים".

ד אייר 12.V. — א. ליבנה: הליבראליזם הרוסי ובעית היהודים בראשית המאה ה"ט. המדינה העברית של פאחל איזונובין, ססטל (4).

ז אייר 15.V. — מ. בוסאק: ההשפיע חוון ישעיהו על "אנטיגונה" לסופוקלס? (10).

בצרון. לט, ב <205>. ניירורק, כסלו תשי"ט. "חור ברת'ק'לוז'ר". [11 מאמרים, ביניהם: ג. גלאצר: דמו-תו של יוסף בן מתתיהו בהסטוריוגרפיה של קלזנר (105-101).

ג <206>. טבת-שבט. — ש. איזונשטדט: קווייטוד בהתפתחותם של דיני-המשפחה העברית הקדומים (181-188).

הבקר. תלאביב, כו אדר א תשי"ט 6.III.1959. — י. קלויזנר: שלום עליכם הציוני (5).

ל אדר א 10.III. — מוסף מיוחד ליובל ה'50 של תל-אביב (12 ע').

ג אדר ב 13.III. — ד. פורטר: פרקים בהסטוריה בת 200: יהדות קנדה חוגגת ראשית ההתיישבות (3).

ב ניסן 10.IV. — מוסף מיוחד: מ'ש'ק וכלכלה ביש-ראל" (28 ע').

יד ניסן 22.IV. — ג. סלושץ: חג האביב (3). — י. גרבה: שירת ה"מכבים" [מאגליה] הגיעה לירושלים [תרגום] <סרק מימי הרומנטיקה הציונית> (5; כ ניסן: 4). —

אפקים. יג, א <45>. מרחביה, פבר. 1959. — ז. ויל-נאי: ציוריונוף של ארצנו בספרות עולירגל נוצרים (64'32).

הארץ. תלאביב, יט אדר א תשי"ט 27.III.1959. — י. פליקס: היער בארץ בעבר ובהזה (9). — א. מ. הברמן: כנגד המבהילים והמהבילים [נגד המפריזים למצוא "שכר שים" בדפוסי תנ"ך] (10).

א אדר ב 11.III. — "תלאביב, העיר העברית הראשונה, בת חמשים" (8'3).

ז אדר ב 17.III. — א. אילת: המאבק על הכללת אילת בתחומה של מדינת ישראל (4).

ב ניסן 10.IV. — ע. אילון: "יהודי המלך" [ברפובליקה הדומיניקנית] (3).

ט ניסן 17.IV. — ד. חלקיהו: שולחן הפסח ועריכתו (9). — א. מאיר: שבת הגדול (12).

יד ניסן 22.IV. — י. טירה: ליל הסדר אצל עדות שור (5).

טו ניסן 24.IV. — ד. פלוסר: ישוע בן חנן — ישו הנוצרי? (10, 13). — א. מ. הברמן: מאורה לפסח [ליצחק אבן גיא] "יושבה בגנים ציץ פרח" (10).

כ ניסן 28.IV. — ל. לוי: הפסחא הנוצרית וקוממיות ישראל (5, 6). — א. ויגשל: מנין כתר המרידה לשמעון ברג'ורא? (5, 6).

חורב. יג. ניויורק, טבת תשיט. — ש. בלקין: פילון ומסורה מדרשית ארץ־ישראלית (60'1) — י. זנה: התור ספאט בייחודה (70'61) — ח. ז. הירשברג: מקומה של אפריקה הצפונית בימי הגאונים (121'71) — א. חייס: פירושם והארות במשנה ובתלמוד (147'122) — ש. ברנ' שטיין: שרידי שירים של שלמה בן משולם דאפירה <מפרסמים בפעם הראשונה מתוך כ"י...> (148'164) — ז. שייקובסקי: קבורת ישראל בימי המהפכה הצרפתית משנת 1789 (178'165) — ש. ג. הוניג: אוצר ההיסטוריה [על: S. W. Baron, "A Social and Religious History of the Jews" (187'179)]

חרות, תלאביב, כו אדר א תשיט 1959. — פ. יוחנן: שלום עליכם והעברית (5, 7).
יד ניסן 22. IV. — ח. לשם: ציורי תנ"ך כ"הגדת יהודה" (5). — ר. קשאני: מידות ומנהגים של יהודי אפגניסטן (6).
ד אייר 12. V. — שני מכתבים בלתי־ידועים של זאב זיבור טינסקי על הקמת צבא עברי (3).

ידיעות בית לוחמי הגיטאות. 21. קב' לוחמי הגיטאות, ניסן תשיט. — ע. רינגלבלום: רשימות מגיטו ואר' שה (16'8) — א. לוין: המשך האקציה הגדולה (29'17). — ח. שאראשאווסקה: שמונה־עשר ביאנואר 1943 (30'36). — פ. מזיא, ר. באיוק, ס. קביונקי: פרקי סוסטוביאץ (58'42). — מ. שליכר: עם פרטיואנים ביערות פולין (59'68). — א. זינגר: המצוד הגדול בגיטו לודז' (83'69). — מ. דבורוצקי: הילד היהודי בתקופת השואה (92'85). — ילדים מספרים (96'93). — ש. נשמיט: לפרשת החינוך המאורגן בגיטו וארשה (114'97). — י. מילגרום: בריחתי מטראבלניקה (119'115). — א. לנדמן: חורבן גובורויליקה (132'133). — י. קופלביץ: מזכרונותיו של ילד בגיטו קובנה (136'133). — צ. בראון, ג. מאלבטרונוק, פ. סוקיאניק: בני חיבי מחתרת [קובנה] (142'137). — בארכיון "בית לוחמי הגיטאות". ל. לבון: זעקת המספרים <"ציפערן וועלכע מאנען"> (144'142). — מ. גוביץ: אבדן קהילת סאלווי ניקי (149'145).

ידיעות החברה לחקירת ארץ־ישראל ועתיקותיה. כג, אב. ירושלים, תשיט. — י. גוטמן: יוסף קלוז' נר ז"ל (4'3). — א. מלמט: פרופ. י. קלוז'נר, חוקר ההיסטוריה הישראלית העתיקה (4, 106). — ג. ה. טורסיני: ויהי בשלשם שנה <יחזקאל א, א> (7'5). — ש. ייבין: המגדל המערבי בתל בית־מרסם (16'8). — י. ידן: עונת־החפירות הרביעית בחצור (29'17). — ש. אמלכאום: חפיר

י. הגדרתי: כך שמחו פעם אצלנו... שמחת־הסבל של ראשוני גדרה (6). — ח. לשם: "הגדת־יהודה" (7). — א. וינשל: ארץ־ישראל בעיני אוליפנט: 80 שנה לסיום הראשון בארץ של חובב ציון האנגלי (9).

ברקאי, כו. רכב. יוהניסבורג, כסלו תשיט. — א. היל-ביץ: חלוקת התנ"ך במקורות (7'6).
רכב, טבת. — א. הילביץ: מסכת אבות — ערכה ומקומה בתלמוד ובסודור החפלה (5'4; רכד: 7'5; רכה: 7'5).
רכב, שבט. — ל. י. רבינוביץ: המלה "נער" בתנ"ך (1).
— ש. רפפורט: צפנת פענח לר' אלעזר אשכנזי בן ר' נתן הבבלי (3'2). — ח. טפר: פרץ בן משה סמולנסקין <בעל השחר> (9'8).

גזית, טו, טי' <קפטקצ>. — תלאביב, אדר א — אדר ב תשיט. — ז. וילנאי: פסיפסים קדומים בירושלים (52'49).
הדאר, לה, ח <אתשלד>. — ניויורק, כב טבת תשיט. — א. י. כ"ץ: מאחורי הפרגוד הסוביטי <רשמי ביקור ברוסיה ובהונגריה> (127'126; ט: 146'147).
יב <אתשלח>. — כא שבט. — אגרת גנוזה של ביאליק [ברלין, 16. II. 1924] (209). — ג. וואקסמאן: בנימין פרנק' לין ותנועת המוסר (212).
טו <אתשמא>. — יב אדר א. — ח. אורלן: על הכתות והמגלות <המחלוקת ההיסטוריוגרפית בין ב"צ כץ והפרופ' קלוז'נר> (264'263).
יט <אתשמא>. — י אדר ב. — ע. בן־עזרא: "מלכי פור' רים" (344, 349).

דבר, תלאביב, ג אדר ב תשיט 1959. — י. ארני: השליחות הראשונה [מטעם ההגנה] (3). — פראם: באר שבע שלפני אברהם אבינו [באלף הרביעי לפנה"ס] (3).
יד ניסן 22. IV. — א. שמואלי: התמורות בדמות אליהו הנביא (4). — א. שטיינמן: על פי ה"סדר" (6, 9). — ח. לשם: ציורי יציאת מצרים ב"הגדת־יהודה" (7).

דעות. ט. ירושלים, פסח תשיט. — ד. גולדשמידט: על תענית בכורות (5'3). — ב. דה פריז: דינמיות וסטטיות בהלכה (14'13). — י. ליבוביץ: משמעותה של ההלכה (22'15). — א. בן־מרה: מקומו של המשפט העברי במשפט המדינה (36'24). — ז. פלק: דיני המלכות בהלכה (40'42). — י. י. חיינברג: משנתו של ר' שמשון רפאל הירש זצ"ל (59'45).

דפים רפואיים. יו, ד. תלאביב, חשון תשיט. — מ. א. סבו, ל. י. רוס: התפשטות מחלת־לב בקרב ילדי בית־הספר בישראל (138'134).

מ. אבן-ארי: החקלאות הקדומה בנגב הדרומי; 2. ניצול מי-הגב העיליים מאגני-היקות קטנים באזור עבדה (159-178).
לוח חקלאי. תל-אביב, תשי"ח. — גידולי שדה <פלחה, מספוא וצמחי-תעשייה> (130-25). — מכונות חקלאיות (162-141). — גידול ירקות (264-165). — מטעים (267-413). — גידול בקר (472-415). — גידול עופות (473-557). — [שונות] (734-559).

לוח הקואופרציה של מדינת ישראל. כט. תל-אביב, תשי"ח. — רשימת הישובים העבריים (96-47). — הקואופרציה ברחבי תבל (101-97). — בשנת מאה למות רוברט אואן (113-102). — הקואופרציה בארצנו (113-281). — דע את משק ארצך (295-282). — י. אבינרי: תה-פירות לשון במדינת ישראל (314-296). — סער הלשון (343-315).

למרחב. תל-אביב, יד ניסן תשי"ח 22.11.1959. — מוסף לחג (16 ע').

לשוננו. כג. א"ב. ירושלים, תשרי-סבת תשי"ח. — ג'ה טור-סיני: בעקבות הלשון והספר (34-1). — י. ייבין: השפעה תחבירית והשפעה מוסיקאלית על דרכי הקפת יתבות ועירות (48-35). — א. מרגליות: לשאלת שפת הדיבור בזמן בית שני ובתקופת המשנה והתלמוד (49-54). — י"א זיידמן: הוראה נוספת ל"תלה" (56-55). — נ. אלוני, א. דיאס מאצי: פסיקתא דרב כהנא בניקוד ארץ-ישראלי (71-57). — ש. א. ליונשט: הערות לתורת הכינויים באגרותיהם לאור הכנענית (84-72). — מ. חייני-רייך: בנייה ופנייה באשכנז; הבעיה ומה היא באה להשמיענו (101-85). — נ. בן-חיים: לעשייתו של המילון ההיסטורי ללשון העברית של האקדמיה ללשון העברית (123-102). — ד. לייבל: חדשה = חרב, ברזל (125-124). — י. רצהבי: נוספות ל"אלפאט אלמשנה" (126-125).

מגמות. ט, 4. ירושלים, תשרי תשי"ח. — ע. דויטש: דמות האליטה בפרוור תימני (333-328). — ממונה אליטה אנו מתכוונים לקבוצת האנשים התופסת את העמדות המרכזיות בהנהגתה של החברה.

מולד. טו, 126-125. תל-אביב, סבת תשי"ח. — א. ראוי-בני: שבשבת כנענית [על מאמרו של ד. לייבל, "בין יש-ראל לכנען"] (731-727). — "מולד". 127. — ש. אביר-דוכי אל "ההנהגה" (21-14). — ה. שמרוק: ספרות אידיש הסוביטית; צמיחתה וחורבנה (38-23).

מחברת: בטאון חברת כ"ח, ה, 12-10 > 12-77.

רת-נסיון בממפסיס <כורנוב> בשנת 1956 (47-30). — נ. אביגד: החפירות במכמיס (52-48). — ב. ליפשיץ: לג' יונות רומיים בארץ-ישראל (67-53). — מ. דותן: סקירה ראשונה על חפירות אזור (69-68). — ש. כרנדמן: פסלון מצרי מסביבת חרבת אל-מקנע (70). — ב. ליפשיץ: שני שמות חדשים בכתובות בית-שערים (71). — ד. בר-ג: הערה למאמרו של ד"ר מישן "פירושו של סמל הסוכך על מטבע של המלך אגריפס הראשון" (72). — הכינוס הארצי היידי לידעת הארץ; צפת והגליל העליון (73-104).

ידע עם. ה, א"ב > 22-21. תל-אביב, תשרי תשי"ח. — י. אבידע: לחשים וסגולות בערבית ויידיש (7-3). — פ. גוגנהיים-גרינברג: מנעול בקבר עוצר מגפה? (8). — י"ט ליינסקי: החברה-מאן בהתייהודי <ממנהגות אנשי החברה קדישא בקהילות ישראל> (24-9). — י. נאכט: אזור-כינוי של גנאי לאשה (26-25). — א. פריצקר: מז' הגי אבילות (28-26). — מ. ד. גאון: חרצובות ה"אנידול-ק" (34-29). — ב. עוזיאל: חג הסוכות בעיר מולדתי סא' לוניקי (37-34). — נ. בן-מנחם: על אגדות אברהם אבן-עזרא (42-41). — ד. סדן: בין מעשה לספור-מעשה (45-48). — ס. פלאח: מפי דרורים (49-48). — ש. ראבין: תול' דות המתהע הנפלא יעקב פראנק <כתביד של פראנק קיסט, אוסטרחה, חי' כסליו תרכ"ו-1865> (56-50). — א. כהן: מגילת אנוסי משהד בפרס לאק"א מולא יוסף דולמני (62-56). — נ. אלוני: חיבור עברי מהמאה החמש-עשרה על מכונות מלחמה (65-63). — ז. שייקובסקי: סדר היוחסין של קאפיסן אלפרד דרייפוס (66-65). — א. רכט-מאן: סופר סת"ם <רשימות מהאכספדיציה האתנוגרפית בהנהלתו של ש. אנסקי ז"ל> (71-67). — א. שייבר: כתב-יד מצויר מניקולסבורג של תיקון קריאת שמע לסופר והצייר שמואל דראוניק (73-71). — א. נ. צ. רות: הצייר העממי אהרון שרייבר-הרלינגן (79-73). — ב. קירשנר: מנורת חנוכה וקופה (79). — י. רצהבי: שירת האשה היי-הודית בחימן (89-85). — א. סעד: לתולדות שיר-עם יהודי בגודי "ידיד חוגני" (89). — ש. זלצמן: גיגוני חסידים (96-90). — ל. לוי: שירת יהודי קורפו (97-96). — י. צד' קוני: 50 שנה לכתבים היחוליים לפורים בא"י, תרס"ט-תשי"ח [ביבליוגרפיה] (105-98). — י. אפרתי: מספרות הפולקלור בישראל (122-120).

כתבים. ט, א"ב. רחובות, תחנה לחקר החקלאות, שבט תשי"ח. — ש. רביקוביץ, פ. פינט, מ. בן-יאיר: הרכב הקו-לואידים של קרקעות ישראל (13-3). — ל. שגן, ג. תדמור,

ירושלים, אלול תשי"ה. — א. אלמאליח : נציגות צרפת בארץ ישראל <משנת 1621 עד היום> (172:164 ; 80:78 ; 27:15). — מ. אטיאש : פיוט שבתאי במבטא אשכנזי ; מאלחור צבי שילאח צבי" (177:176). — מ. ד. גאון : יהודי גיברלטאר <קורות ומקורות> (183:182). — י. ר. מלכו : לחקר תקופת ההשכלה בקיסרות העותמאנית (186:184).

ח, 3:1 <80:78>. כסלו תשי"ט. — מ. ד. גאון : שאלוי ניקי עיר ואם בישראל <במלאת ט"ו שנה לחרבן יהודי תה> (35:33). — א. אלמאליח : ושירת חייו באמצע נט סקה <משה דוד גאון> (43:40). — א. טובנווייז, י. עוזיאל : הערכות על משה דוד גאון ומכתבי נחומים על מותו (44:46). — פיוט "עלבון הבת היקרה", סימן עמרם עמאר חזק <לחן> "סאבאני מארד אל האוהה" (49).

מחגיגים. לח. מסכת לחייל לחג הפסח. צה"ל, ערב חג הפסח תשי"ט. — ש. גורן : קנין האבות בארץ ישראל וקדושת הארץ בראשונה ובשנייה (18:9). — כ. צ. סגל : ישראל וארץ ישראל במקרא (22:19). — ד. פלוסר : חזון קבוץ גלויות בבית שני (30:27). — מ. הכהן : עליית בעלי התוספות החסידים והפרושים (46:33). — א. יערי : עולים מאיטליה לא"י בסוף ימי שלטון הממלוכים (60:47). — י. ברסלבי : עליית יהודי אשכנז לא"י ; לעליית האשכנזים ביבשה דרך תורכיה במאה הט"ו (68:61). — י. ריבלין : עליות מהארצות הערביות (74:69). — י. רצהבי : הציפייה לגאולה בתמנן בשנות הש"כ"ה"ח (78:75). — ג. קצבורג : יהודי הונגריה וארץ ישראל <הקשרים בין יהודי הונגריה וא"י במאות ה"ד"ה"ט> (86:79). — מ. פירון : ירידה מא"י בזמן התלמוד (92:87). — י. ל. גירשט : עליית רבי יהודה הלוי (98:93). — ש. חגי : הכמיהה לציון בשירה העברית בספרד (106:99). — ב. לגדוי : עלייה לא"י לאור החסידות (116:107). — ז. וילנאי : מפת א"י מרש"י ועד הגר"א (128:117). — י"ס לוינסקי : קריעת ימים במשך הדורות ; הדרך לעבור גאולים בשלשלת המסורות (131:136). — ש. ספראי : פסח בירושלים בימי בית שני (137:146). — י. תאישמע : התישבות יהודים במצרים לאור מקורות ההלכה (152:147). — ד. גולדשמידט : "בעבור זה..." : לביור ההגדה (168:167). — א. כהן : מראה הגוף בניסן (172:169). — ש. גפני : ממלחמות ההתנחלות. מלחמת דבורה וברק בסיכרא (176:173).

סיני. מד, ז <רסט>. ירושלים, אדר ב תשי"ט. — יהודה ב"ר קלונימוס משפירא : יחסי תנאים ואמוראים,

יר"ל ע"י י. ל. מימון (389:385 ; מה, ח : 8:3). — י. ל. מיר : מון : מדי חודש בחודשו <חודש... בתולדות ישראל> (408:390 ; מה, ח : 16:8). — ב. פרגל תאומים : אמרי ברוך (419:408 ; מה, ח : 22:16). — י. י. חיינברג : שאלת המבטא בקריאת התורה (426:419). — ע"צ מלמד : הכפרה במקרא (436:426). — צ. קפלן : חכמת אילפא (447:444). — מה, ח <רע>. ניסן. — י. רפאל : "מעשה בר' אלעזר" <פרוש להגדה של פסח מאת רבי אלעזר פלקלש> (36:22). — י. אבידע : רפואה שלימה (55:50). — א. כשר : ה"שו שן" <נשארבע כותרות לפרקי תהלים> (61:55). — י. רצהבי : בי : תיקונים לתרגום הקדמת "אלמרשד אלכאפרי" (64:63). — על המשמר. תל-אביב, כו אדר א תשי"ט 1959.וו.וו. — ג. מייזל : מוריו ורבותיו של שלום עליכם (6). — יד ניסן. 22.יב. — שלום עליכם : לשם מה צריכים היי הודים לארץ משלהם ? (4, 12).

עלון הדייגים. 18. חיפה, טבת תשי"ט. — א. בן-טוביה : דע את דגך <מיצוי דגי ים התיכון של ישראל והצעה לשמות עבריים> (15:14).

הצופה. תל-אביב, י אדר ב תשי"ט 20.וו.וו. — מ. סומפולנסקי : "שמחת פורים בעיר גלוקסטאט" — מחזה מכתה בחרוזים <נאמטרדם ת"ן> (6). — כו אדר ב. 3.יב. — ב. אדלר : יהודי פינגונד, ציבור של אומרי קדיש (4).

ט ניסן 17.יב. — א. י. כ"ץ : פגישה עם יהודי קיוב (4). — יד ניסן. 22.יב. — י. אבן-חן : ר' שלמה כסאר : השריד האחרון לעליית אעלה בתמ"ר <שמונים שנה לעלייה הראשונה של יהודי תימן> (8, 5). — י. הורוביץ : דיני הסדר של מהר"ם מרוטנבורג (8). — פ. זוארץ : מנהגי פסח אצל יהודי לוב (8). — י. פליקס : עיבור השנה ומש-מעותו החקלאית (10).

טז ניסן. 24.יב. — י. סנהדראי : הקידוש על היין (5). — הרפואה. נו, ה. ירושלים, כא אדר א תשי"ט. — י. מישן : מחלתו של אגריפס הראשון מלך יהודה (119:118).

רפואה וטרינרית. 16, א. תל-אביב, אדר ב תשי"ט. — א. שושן : בעלי חיים בפסל ובתמונה <ביהדות> (30:28). — השדה. לט, ז. תל-אביב, ניסן תשי"ט. — מ. סתוי : מור נחים : בהמה (861:862).

שעריים. תל-אביב, כח שבט תשי"ט 1959.וו.וו. — ז. זוהר : תולדות יהודי גליציה (5 ; ה אדר א ; 4 ; יב אדר א ; 4 ; ג אדר ב ; 7).

שלמה אבן-גבירול, זיין לעבן און שאפן (309'289) — א.
י. העשל: דער מהות פון די זאכן לפי אבן-גבירול לערן
(324'310). — ש. סוסקאחיש: שלמה אבן-גבירולס בא-
גריף וועגן מאטעריע, פארעם און חילן (334'325). — י.
בערמאן: דער איינהייט'יג באגריף אין „מקור-חיים“ און אין
„כתר מלכות“ (340'335). — כ. מ. מילאס: חילאקראסא:
דאס רעליגיעז-פילאסאפישע אין „כתר מלכות“ (346'341).
— שלמה אבן גבירול: מקור-חיים; ערשטער טראקטאט
„שער“ (364'347). — י. פאלישוק: מארטן בובער דער
רעליגיעזער פילאסאף (389'370). — א. א. ראבאק: דאס
שאפן פון נייע יידישע ערשטער (403'395).

חשבון. 5. לאס אנגעלעס, אקט' תשסו. „לכבוד דעם
100 יארקן יובל פון יידישן ישוב אין קאליפארניע“. —
י. פרידלאנד: בלעטער צו דער געשיכטע פון יידישן ישוב
אין קאליפארניע (23'11). — י. ל. מאלאמוס: מאטעריאלן
צו דער געשיכטע פון יידן אין קאליפארניע (31'24). —
י. ש. נאומאח: די יידישע פרעסע אין לאס אנגעלעס
(37'32). — י. צורף: צו דער געשיכטע פון יידישן חינוך
אין לאס אנגעלעס <1937'1850> (45'38). — אלמאבע-
טישע רשימה פון ביכער, וואס זיינען דערשינען אין לאס
אנגעלעס 1954'1916 (80'74).

יידישע קולטור. 20, 10. ניריארק, דעצ. 1958. — ב.
מארק: אויף די שפורן פון די ערשטע יידן אין פוילן
(9'4). — מ. א. סול: די מערקווירדיקע יידישע פרוי אויף-
געסטן ל. ראוו [1892'1810] (15'10). — ג. מיזיל: דער
יידישער ישוב אין מעקסיקע <איינרוקן פון א באזוך>
(26'18).

21, 2. פפב. 1959. „צו ש ל ו ם ם ם ם ם 100סטן
געבוירנסאג“ (18'1). — ח. סלאחעס: חעגן דער יידישער
קולטור אין סאטעסנפארבאנד (37'19). — שלום עליכם
אין „יידישע קולטור“ [ביבליאגראפיע] (61).

יידישע שפראך. 18, 3. ניריארק, דעצ. 1958. — ס.
גוטמאנס: די שפראך פון א יידישער ראדיארסטאנציע אין
ניריארק (72'65). — מ. קאסאחער: בעל גוף; בעל גו-
פית; פלגיוף (79'72). — ג. צ. מיימון: עספעראנטא און
„רביצין“ (82'79). — מ. ח. בערנשטיין: בא'חייבער (84'
85). — ג. בלומענשאל: ערשטער און ערשטלעך פון דער
חורבן-תקופה (88'85). — אנקעסע וועגן אויסליג (91'89).

ייווא בלעטער. 41. ניריארק, 1957'1958. — ד. סדן:
ש. נ. י. ע. ד. פארמעסט און אויפטו (16'9). — ה. לייחויק:
דער קריטיקער און דער שרייבער <שטריכן צו דער

יב אדר א. 20. 11. — ח. יפו: מצבות יהודיות בבית הק-
ברות ביאפן (4'7).

יט אדר א. 27. — י. פרנקל: מאה שנה למלכות
גור [י. יצחק מאיר אלסר] (5'5; ג אדר ב: 5'5; יז אדר
ב: 5'5; כד אדר ב: 5'5; יד ניסן: 7, 8; ל ניסן: 5'5; יד
אייר: 5).

כו אדר א. 6. 11. — מ. בן-חיים: עשר גלויות גלו סני-
הדרין <מחקר הסטוריימדי> (4'4; ג אדר ב: 4'4; י אדר
ב: 4'4; כד אדר ב: 4'4; 7; ב ניסן: 5'5; ס ניסן: 4'4; ז
אייר: 4'4; יד אייר: 4).

יד ניסן. 22. 11. — מ. ש. גשורי: מסורות נגינה בהגדה
של יהודי פרס (9'9; כ ניסן: 5). — א. י. קאסש: אוצרות
יהודיים במסודות מדע רוסיים (10).

אידישער קעמפער. 39, 1275. ניריארק, כז אלול
תשי"ח. — ש. ל. שניידערמאן: די 300 יאריקע אידישע קהי-
לה אין ניופארט (32'24). — ל. לעהרער: חדר און חינוך
(37'33). — ח. ה. בן-ששון: דער מיטלאטער אין דער
אידישער געשיכטע (51'46).

בלעטער פאר געשיכטע. 11. חארשע, 1958. — ע.
רינגעלבלום: די היסטאפאלער (58'5) [על י. שיפר, מ.
בלבן ועוד, ובמיוחד על יצחק גוטמן, מנהל הגוינס
בפולין]. — מ. אסטור: דאס פראבלעם פון חאבירו און
פון דעראבערגונג פון כנען (88'59). — ש. אייזענשטאדט:
דאס אלטיישראלשע פאמיליען-רעכט און זיינע סאציאל-
עקאנאמישע יסודות (97'89). — ב. נאדעל: א חיבטיקער
מקור צו דער געשיכטע פון די יידן אין מזרח-איראפע
אין אנהייב פון פערטן יארהונדערט <די אויפשריפט פון
אורעליוס סאגוס דעם גובערנאטאר פון טעאדאסיע>
(108'98). — מ. הלוי: די אנטשטייונג פון דער יידישער
פרעסע אין די רומענישע מדינות און דער קאמף פאר
אינערלעכער און אויסערלעכער עמאציאנאליזם (122'109).
— ל. ראזענבוים: צו דער געשיכטע פון דער יידישער
היסטאריאגראפיע אין רומעניע (140'123). — ש. זאכאר-
יאש: שאל אמסטערדאם <הענריק הענריקאחסקי>
(178'141).

די גאלדענע קייט. 32. תל-אביב, 1958. — צום
זיבעציקסטן געבוירן-טאג פון ה. לייבוויק (60'9). —
ש. לחובר: ה. לייחויק אין העברעיש <ביבליאגראפיע
1958'1924> (231'222).

דווקא. 9, 36. בוענאס איירעס, תשרייכסלו תשי"ט.
„שלמה אבן גבירול-גומער“. — ש. מ. עסטריין: ר'

of Prince Solomon; from the Kaufmann Geniza (189-199).

ש. משער שהכונה לשר שלמה בן יהודה, גאון בא"י, 1050-1025.

Acta Orientalia, 23, 3-4, Copenhagen, 1959. G. Widengren: Oral tradition and written literature among the Hebrews in the light of Arabic evidence, with special regard to prose narratives (201-262).

American Journal of Orthopsychiatry, 29, 1. New York, Jan. 1959. — A. I. Rabin: Attitude of kibbutz children to family and parents (172-179).

The American Journal of Sociology, 64, 5. Chicago, March 1959. — L. D. Savitz, R. F. Tomasson: The identifiability of Jews (468-475). — A. Etzioni: The functional differentiation of elites in the kibbutz (476-487).

Annales; Economies, Sociétés, Civilisations, 14, 1. Paris, Jan.-March 1959. — M. Simon: Remarques sur les manuscrits de la mer Morte (122-134).

Antiquity, 33, 129. Newbury, March 1959. — K. M. Kenyon: Earliest Jericho (5-9).

Antonianum, 34, 1. Roma, Jan. 1959. — G. M. Brisebois: De momento regulae Communitatis seu Unionis Qumrân ad vitae religiosae originem (3-31).

L'Arche, 22. Paris, Oct. 1958. — Lettre de Bucarest. Le judaïsme roumain; quelques faits et chiffres (23-26). — H. Lehrman: L'"El Wifaq" chez les Juifs marocains; "entente cordiale" ou "collaboration"? (27-29, 47). — E. Ringelblum: Journal du ghetto de Varsovie. <Extraits présentés par L. Poliakov> (30-34, 48-49).

23. Nov. — W. Rabi: Les silences de Pie XII (20-23, 55). — M. Roblin: L'histoire juive par les noms de famille (31-32, 57; 27: 31-32).

24. Dec. — Ph. Ben: Le judaïsme russe à

פערזעלעכקייט פון ש. נינער ע"ה <25'17>. — מ. שטארקמאן: אויסאגראפישע נאטיצן פון ש. נינער <30'26>. — י. ישורין: שמואל ניגער-ביבליאגראפיע <אפ' רופן אויף זיין טויט> <42'31>. — אויסצוג פון ש. ניגערס א בריח צו ש. ראזענפעלדן <43>. — א בריח פון ש. ני גערן צו ד"ר א. מוקדונין <44>. — א. צייטלין: אידישע שייכותן צווישן מ. קולבאקס "מאנטאג" און י. פויונערס "מלכות המשיח" <55'45>. — י. כארלאש: מיכל גארדאן <ביאגראפיש-קריטישע נאטיצן> <71'56>. — ש. ביקל: וועגן דעם אנהייב פון דער מאדערנער יידיש-ליטעראטור אין רומעניע <89'72>. — ט. אונגא: די ענגליש-יידישע ליטעראטור אין אמעריקע <100'90>. — מ. היינריך: בניית און בניית און אשכנז; די פראבלעם, און וואס זי לאזט אונדז הערן <123'101>. — י. מארק: יידיש-עברעי-שע און העברעי-יידישע ניישאפונגען <157'124>. — ש. נאבל: יידיש אין א העברעישן לבוש <175'158>. — מ. א. שולחם: הונדערט יאר אין דער געשיכטע פון דער יידישער קהילה אינעם מיטל-עלטערישן חירצבורג <1250'1350>. — ז. שייקאווסקי: דאס אפהיטן יידיש-קייט בעת דער פראנצויזישער רעוואלוציע פון 1789 <193'216>. — י. טענענבוים: די יידישע שפראך אויף דער טאג ארדענונג פון דער שלום-קאנפערענץ אין פאריז, 1919 <229'217>. — פ. סרידמאן: אוקראיניש-יידישע באציאונגען אין דער צייט פון דער נאצישער אקאפאציע <263'230>. — ח. ה. ריינעס: די מקורים און דער כאראקטער פון מאדערנעם יידישן נאציאנאליזם <289'264>. — ל. לעהרער: פראבלעמען פון יידישן פאלק-כאראקטער <329'290>. — ד. לאנג: פון איצטיקן יידישן לעבן אין מירור-איראפע <333'330>. — ר. ש. באטשעליס: די יידישע מוזיק-געזעל-שאפט "מאילאם" <336'334>.

די צוקונפט. 64, 3. ניו-יארק, מערץ 1959. "ה. ל. י. וויק ויבל-גומער" <143'98>.

קהילה פון בוענאס איירעס. ארכיו פון פרעסע אויסשניטן 1957. בוענאס איירעס, 1958. (225 ע').

Académie Royale de Belgique. Bulletin de la Classe des Lettres et des Sciences Morales et Politiques, 44, 8-9. Bruxelles, 1958. — G. Charlier: Rachel en Belgique (428-442).

Acta Orientalia, 8, 2. Budapest, 1958. — A. Scheiber: Congratulatory poems in honor

17. Feb. 1959. — E. Six: De Ur en Chaldée à Hâran (4-12).

18. March. — P. Benoit: Une étape de la montée du Christ à Jérusalem avant sa passion: Ephraïm (2-4). — J. B. Pritchard: Une nouvelle cité biblique ressuscitée par l'archéologie: Gabaon (8-14).

19. Apr. — Bagatti, Leconte: De Cadès à la Terre promise (2-7). — J. Perrot: La septième campagne de fouilles à Beersheba (16-17).

The Biblical Archaeologist, 21, 4. New Haven, Dec. 1958. — R. W. Funk, H. N. Richardson: The 1958 sounding at Pella [on the eastern edge of the Jordan valley] (82-96). — A. Malamat: The kingdom of David and Solomon in its contact with Egypt and Aram Naharaim (96-102). — G. E. Wright: A Solomonic city gate at Gezer (103-104).

22, 1. Feb. 1959. — Y. Yadin: The fourth season of excavations at Hazor (2-20).

Bibliotheca Orientalis, 15, 6. Leiden, Nov. 1958. — J. Hempel: Alttestamentliche Theologie in protestantischer Sicht heute (206-214).

Bijdragen, 20, 1. Nijmegen, 1959. — J. de Fraine: Moses' "cornuta facies" <Ex 34, 29-35> (28-38).

The Boston Public Library Quarterly, 11, 1. Boston, Mass., Jan. 1959. — E. A. Wright: Two copies of the Biblia Pauperum; an Italian manuscript and a Dutch wood-block edition in the Boston Public Library (3-20).

Bulletin de nos Communautés, 14, 25. Strasbourg, 19.XII.1959. — P. Bauer: Histoire des Juifs de France (9; 15, 1: 10; 3: 8; 5: 10; 7: 8).

Bulletin fuer die Mitglieder der Gesellschaft der Freunde des Leo Baeck Institute, 5, Tel Aviv, Sept. 1958. — R. Sternau: Tikwat Zion (1-8). — H. Freeden: Hinter den

la recherche du temps perdu (34-38; 25: 17-19, 43). — A. Gaudio: Juifs du Sahara (44-47).

26. Feb. 1959. — L. Poliakov: Le pillage des œuvres d'art et des biens mobiliers; le butin de l'"Einsatzstab Rosenberg" (29-31, 61).

Der Aufbau, 10-11. Zürich, 7. und 14.III. 1958. — H. L. Goldschmidt: Der Ort der jüdischen Mystik (4 p.). חרופים.

Australian Biblical Review, 6, 1-4. Melbourne, Jan. 1958. — F. I. Andersen: Who built the second temple? (1-35). — P. E. Broughton: The call of Jeremiah; the relation of Deut. 18, 9-22 to the call and life of Jeremiah (39-59). — L. Morris: The punishment of sin in the Old Testament (61-86). — S. B. Gurewicz: The Deuteronomic provisions for exemption from military service (111-121). — J. A. Thompson: The economic significance of Transjordan in Old Testament times (143-168).

Australian Jewish Historical Society, 4, 6. Sydney, Dec. 1957. — W. Perry: General Sir John Monash; scholar, engineer and soldier (285-306). — M. Z. Forbes: Jewish personalities in the movement for Responsible Government in New South Wales (307-320).

7. May 1958. — L. M. Goldman: The early Jewish settlers in Victoria and their problems (335-412; 8: 415-497).

Bible et Terre Sainte, 10. Paris, Apr. 1958. — Aline de Sion: Au Lithostrôtes dans les pas de Jésus (6-11).

15. Dec. — R. Leconte: Bethléem aux jours du roi Hérode (1, 4-9). — J. Potin: Près de Bethléem le monastère de Mar Saba oasis de paix (14-15). — Kaplan: Jaffa, porte de la Palestine. Un exemple typique d'archéologie au service de l'histoire biblique (16-17).

the southern Negev <Israel>: Munierlceras lapparenti Grossouvre var. (167-172). — M. Avnimelech: Triassic in the deep boring at Kfar Yeruham <Rekhme>, northern Negev, Israel (173-175). — S. Loewengart: Geochemistry of waters in northern and central Israel and the origin of their salts (176-205).

Byzantinoslavica, 16, 1. Prague, 1955. — H. E. Del Medico: Le couronnement d'un empereur byzantin vu par un Juif de Constantinople [Yossipon] (43-75).

Cahiers du Cercle Ernest Renan, 5, 18. Paris, 1958. — L. Rougier: La critique biblique dans l'antiquité: Marcion et Fauste de Milève (1-16).

*Canadian Journal of Theology, 3, 1-4. Toronto, 1957. — J. Barr: The problem of Old Testament theology and the history of religion (141-149).

The Catholic Biblical Quarterly, 21, 1. Washington, Jan. 1959. — Th. Barrosse: The senses of Scripture and the liturgical pericopes (1-23). — P. W. Skehan: Two books on Qumrân studies [M. Burrows, More light on the Dead Sea scrolls; F. M. Cross, The ancient library of Qumran and modern biblical studies] (71-78). — R. E. Murphy: A new classification of literary forms in the Psalms (83-87).

*Ciencia y Fe. San Miguel, Jan.-March 1958. — J. Luzzi: "Basar" en el contexto del colectivismo religioso veterotestamentario (3-38).

Commentary, 27, 1. New York, Jan. 1959. E. L. Cherbonnier: A. J. Heschel and the philosophy of the Bible; mystic or rationalist? (23-29).

2. Feb. — A. Wiseman, O. Pick: Soviet Jews under Khrushchev (127-132).

Conservative Judaism, 13, 2. New York, Winter 1959. — J. Agus: Claude Montefiore

Kulissen des "Kulturbund" (8-13). — Aus den Arbeiten des Jahrbuch II: E. Kahn: "Die Judenpresse" (13-18). K. Wilhelm: Kleinstadt- und Grosstadtgemeinde (18-24). H. Schwab: S. R. Hirsch und die Trennungsothodoxie (24-25). — Hermann Broch an Abraham Sonne (25-26). — Y. L. Bato: Moritz Gottlieb Saphir, 1795-1858 (27-33). — H. Tramer: Der Expressionismus; Bemerkungen zum Anteil der Juden an einer Kunst-epoche (33-46).

6. March 1959. — N. N. Glatzer: Leopold und Adelheid Zunz; ein Zeitdokument in Briefen (49-66). — J. Jacobson: Wien-Prag-Berlin; zur Entwicklungsgeschichte einer Familie (67-72). — Aus den Arbeiten des Jahrbuch III: S. Stern-Taeubler: Eugen Taeubler und die Wissenschaft des Judentums (72-88). — M. T. Edelheim-Muehsam: Ein Gang durch die Bibliothek des Leo Baeck Institute, N.Y. (89-96). — E. G. Lowenthal: Neue Literatur ueber Juden in Frankfurt a.M. (97-101). — Materialien zum Thema: Juden am Rande (102-110).

Bulletin of the American Schools of Oriental Research, 152. New Haven, Dec. 1958. — J. P. Free: The fifth season at Dothan (10-18). — N. Glueck: The seventh season of archaeological exploration in the Negeb (18-38).

Bulletin of the New York Public Library, 63, 1. New York, Jan. 1959. — Manasseh within the brazen bull (1-2).

על כתביו של החלום ביוני מהמאה ה"ג עם תמונת תנכית.

2. Feb. — M. Epstein: The manuscripts, printed editions, and translations of Mishle Sendebat (62-87).

Bulletin of the Research Council of Israel, G. Geo-Sciences, 7, 4. Jerusalem, Dec. 1958. — A. Parnes: A Coniacian ammonite from

Die Gegenwart. 13, 10 <312>. Frankfurt am Main, 17.V.1958. — M. von Brück: Der Weg nach Zion (302-305).

Geschichte in Wissenschaft und Unterricht. 10, 3. Stuttgart, March 1959. — H. W. Hertzberg: Zehn Jahre Israel; theologische Bemerkungen zum Israelproblem (162-174).

Hebrew Union College Annual. 29. Cincinnati, 1958. — J. Morgenstern: The message of Deutero-Isaiah in its sequential unfolding (1-67). — W. W. Hallo: Contributions to Neo-Sumerian (69-107, 27 plates). — M. Tsevat: Alalakhiana (109-134). — M. P. Gray: The Hābirū-Hebrew problem in the light of the source material available at present (135-202). — J. C. Greenfield: Lexicographical notes (203-228). — H. M. Orlinsky: Studies in the Septuagint of the Book of Job (229-271). — M. Smith: The description of the Essenes in Josephus and the Philosphumena (273-313). — F. Landsberger: A German Torah ornamentation (315-330). — W. J. Fischel: Mulla Ibrahim Nathan <1816-1868>; Jewish agent of the British during the first Anglo-Afghan war (331-375). — R. L. Katz: A psychoanalytic comment on Job 3, 25 (377-383). — Index to the HUCA volumes 1 to 28. — ר. הלוי: אליהו הנביא (אס). —

History Today. 9, 4. London, Apr. 1959. — Probitas: "The inevitable war"; the Arab-Israel war of 1947-49 (262-273).

The Holy Land Philatelist. 5, 52-53. Tel Aviv, Feb.-March 1959. — R. Mueller: The three last Jews-postmen of Frankfurt (1122-1123, 1126).

6, 54-55. Apr.-May. — M. Brisker: Postal services in besieged Jerusalem (1148-1151).

Hortulus. 9, 1 <37>. St. Gallen, Feb. 1959. "Neue Dichtung aus Israel" (VIII, 40 p.).

The Illustrated London News. 234, 6250. London, 21.III.1959. — Y. Yadin: The city

and liberal Judaism (1-21). — S. S. Schwarzschild: Samson Raphael Hirsch — the man and his thought (26-45).

Davar. 79-80. Buenos Aires, Nov. 1958-Feb. 1959. — "...Dedicado al décimo aniversario de Israel" (6-174). מאמרים 19

Documents on International Affairs 1956. London, 1959. — The Middle East [... Arab-Israeli dispute, The Suez crisis... The outbreak of war, and the cease-fire, Aftermath] (1-354).

Evangelische Theologie. 18, 1-2. München, Jan.-Feb. 1958. — H. J. Kraus: Zur Geschichte des Passah-Massot-Festes im Alten Testament (47-67).

Evidences. 10, 75. Paris, Jan.-Feb. 1959. — M. Astour: Métamorphose de Baal; les rivalités commerciales au IXe siècle [av. J.-C.] (35-40).

76. March. — R. Boyer: La petite Jérusalem comtadine (35-36).

על בית הכנסת בקארפנטראן ושחזור.

Ex Oriente Lux. Jaarbericht 15. Leiden, 1957-1958. — G. Janssens: De werkwoordelijke "tijden" in het Semietisch en in het bijzonder in het Hebreeuws (97-103). — G. Janssens: Het Hebreeuws van de tweede kolom van Origenes' Hexapla (103-111). — J. Hof-tijzer: Kanttekeningen bij het onderzoek van de Westsemitische epi-grafie (112-125). — J. J. Koopmans: De literatuur over het Aramees na 1940 (125-132). — F. M. Th. de Liagre Böhl: Bijbelse en Babylonische dichtkunst; een metrisch onderzoek (133-153).

Foreign Affairs. 37, 3. New York, Apr. 1959. — A. Rivkin: Israel and the Afro-Asian world (486-495).

Free University Quarterly. 6, 1. Amsterdam, Feb. 1959. — P. J. Verdam: Mosaic law in practice and study throughout the ages (31-81).

the coastal "Kurkar" ridge (46-54). — Y. Aharoni: Some more yhw stamps (55-56). — R. Givon: King or god on the sarcophagus of Ahiram (57-59).

Israel Government Year Book 5719 <1958>. Jerusalem, 1958. (614 p.).

Jeronimo Zurita; cuadernos de historia. 6-7, 1954. Zaragoza, 1958. — C. Martínez Loscos: Orígenes de la medicina en Aragón; los médicos árabes y judíos (7-60).

The Jerusalem Post, Jerusalem, 22.IV.1959. — D. Saraph: Eggs and broken cakes — pre-Jewish relics (5).

The Jewish Chronicle. 4684. London, 30.I.1959. — Y. Sharabi: Journey to Ethiopia (19).

4685, 6.II. — A. J. Marks: Aden — oasis of Judaism (19).

The Jewish Quarterly. 6, 2 <23>. London, Winter 1958/59. — D. Diringer: The "battle of the scrolls" (13-18).

The Jewish Quarterly Review. 49, 3. Philadelphia, Jan. 1959. — S. Zeitlin: Historical studies of the Hebrew liturgy (169-178). — W. Chomsky: Toward broadening the scope of Hebrew grammar (179-190). — S. D. Goitein: Maimonides as chief justice. The newly edited Arabic originals of Maimonides' Responsa (191-204). — S. B. Hoenig: The age of twenty in rabbinic tradition and IQSa (209-214). — I. A. Agus: Answer to Dr. E. E. Urbach [Kirjath Sepher, 30, pp. 200-5] (216-220). — S. Zeitlin: More literature on the Dead Sea scrolls — more pseudo-scholarship (221-238).

Journal Asiatique. 246, 1. Paris, 1958. — D. Schlumberger, L. Robert, A. Dupont-Sommer, E. Benveniste: Une bilingue gréco-araméenne d'Asoka (1-48).

2. — A. Guillaumont: Sémitismes dans les

that Joshua destroyed: Hazor, the last season of excavation (479-481; 6251; 527-529).

Informations Catholiques Internationales. 69, Paris, 1.IV.1958. — Israël an X (13-23).

The International Journal of Psycho-Analysis, 39, 6. London, Nov.-Dec. 1958. — A. J. Lubin: A feminine Moses; a bridge between childhood identifications and adult identity (535-546).

Interpretation, 13, 1. Richmond, Va., Jan. 1959. — E. E. Flack: Flashes of new knowledge; recent study and the Book of Numbers (3-23). — W. Harrelson: Guidance in the wilderness; the theology of Numbers (24-36). — J. A. Wharton: The command to bless; an exposition of Numbers 22,41 — 23,25 (37-48). — J. K. S. Reid: The Bible and modern religions; 12. Roman Catholicism and the Bible (71-86). — J. H. Gailey: Old Testament literature, 1957-1958 (87-106).

Israel Exploration Journal. 8, 4. Jerusalem, 1958. — R. Amiran: The tumuli West of Jerusalem; survey and excavations, 1953 (205-227). — N. Avigad: An early Aramaic seal (228-230). — M. Evenari, Y. Aharoni, L. Shanan, N. H. Tadmor: The ancient desert agriculture of the Negev; 3. Early beginnings (231-268). — J. Katsnelson: The rainfall year 1957/58 (269-272).

9, 1. 1959. — M. Avi-Yonah: Syrian gods at Ptolemais-Accho (1-12). — M. Dothan: Excavations at Meşer, 1957; preliminary report on the second season (13-29). — M. Haran: The ark and the cherubim: their symbolic significance in biblical ritual (30-38). — Y. Yadin: Some notes on the newly published "pesharim" of Isaiah (39-42). — A. Hamburger: A Greco-Samaritan amulet from Caesarea (43-45). — D. Nir: Artificial outlets of the Mount Carmel valleys through

ophy? (195-207). — S. H. Bergmann: Death and immortality in the teachings of Rabbi Kook (242-247). — L. Kahn: Julien Benda and the Jews (248-255). — G. L. Mosse: Culture, civilization and German anti-Semitism (256-266).

8, 1, Winter 1959. — C. Roth: The Zealots — a Jewish religious sect (33-40). — Ch. W. Reines: Honor in rabbinic law and ethics (59-67).

Judiska Hem. 14, 12, Stockholm, Dec. 1958. — S. Scheiber: Medeltida synagoga upptäckt i Sopron (300-304).

„בית כנסת מימי הביניים שנתגלה בשופרון“.

Ktavim; Records of the Agricultural Research Station. 9, 1-2, Rehovot, Dec. 1958. — S. Ravikovitch, F. Pines, M. Ben-Yair: Composition of colloids in the soils of Israel (69-82). — L. Shanan, N. Tadmor, M. Evenari: The ancient desert agriculture of the Negev; 2. Utilization of runoff from small watersheds in the Abde <Ovdar> region (107-128).

The Library of Congress Quarterly Journal of Current Acquisitions. 16, 2, Washington, Feb. 1959. — L. Marwick, M. M. Weinstein: Hebraica (69-74).

La Luz. 28, 700, Buenos Aires, 13.VI.1958. "Edición extraordinaria dedicada al décimo aniversario del Estado de Israel" (128 p.).

Mediaeval and Renaissance Studies. 4, London. 1958. — R. Loewe, R. W. Hunt: Alexander Neckam's knowledge of Hebrew (17-34). תרס"ט

The Muslim World. 49, 1, Hartford, Conn., Jan. 1959. — M. K. Husain: The Exodus; an Egyptian view (30-40).

The National Geographic Magazine. 115, 4, Washington, Apr. 1959. — J. Scofield, B. Brake: Jerusalem, the divided city (492-531).

Nordisk Exlibris Tidsskrift. 9, 3, Copen-

“logia” de Jésus retrouvés à Nag-Hamādi [Haute Egypte] (113-123).

השוואה לפרקי אבות ג' ו' ומקורות יהודיים אחרים.

The Journal of Bible and Religion. 27, 1, Boston, Jan. 1959. — R. T. Anderson: The role of the desert in Israelite thought (41-44). — J. C. Trever: The flora of the Bible and biblical scholarship (45-49).

Journal of Biblical Literature. 77, 4, Philadelphia, Dec. 1958. — S. Mendner: Nikodemus (293-323). — W. W. Hallo: Isalah 28, 9-13 and the Ugaritic abecedaries (324-338). — J. M. Allegro: Fragments of a Qumran scroll of eschatological midrašim (350-354). J. M. Baumgarten: The beginning of the day in the calendar of Jubilees (355-360).

Journal of Semitic Studies. 4, 1, Manchester, Jan. 1959. — G. Zuntz: Aristeas studies 1: the “Seven Banquets” (21-36). — D. Patterson: Israel Weisbrem; a forgotten Hebrew novelist of the nineteenth century (37-58). — G. Gerleman: כרגילי as an idiomatic phrase (59).

The Journal of Social Psychology. 49, 1, Provincetown, Mass., Feb. 1959. — A. I. Rabin: Comparison of American and Israeli children by means of a sentence completion technique (3-12). — A. Scodel: Some correlates of different degrees of Jewish identification in Jewish college students (87-94).

Journal of the History of Ideas. 20, 1, New York, Jan. 1959. — R. L. Colie: Spinoza and the early English deists (23-46).

בעיקר על יחסם ל־ Tractatus theologico-politicus.

Judaica. 15, 1, Zürich, March 1959. — R. Brunner: Aus der Botschaft des Propheten Sacharja (1-11). — H. Bergmann, Frankfurt a.M.: Wie steht es um das Aufleben des Antisemitismus in der Bundesrepublik? (38-52).

Judaism. 7, 3, New York, Summer 1958. — S. Suskowitz: Is there a Jewish philos-

March 1959. — H. Gathmann: Der latente Antisemitismus (61-72).

Il Ponte, 14, 12. Firenze, Dec. 1958. "Israele". — E. E. Agnoletti: Israele e noi (1517-1526). — Il paese (1527-1593). — Origini (1595-1640). — Gli uomini e le strutture (1641-1774). — La pace e la guerra (1775-1834). — Arti, lettere, scienze (1835-1934). — Passato e presente (1935-2007).

Proceedings of the American Academy for Jewish Research, 27. New York, 1958. — M. Epstein: Mishle Sendebare; new light on the transmission of folklore from East to West (1-17). — J. Finkel: A link between Hasidism and Hellenistic and patristic literature (19-41). — J. Goldin: The three pillars of Simeon the Righteous (43-58). — P. O. Kristeller: Moritz Steinschneider as a student of Medieval Europe (59-66). — F. Rosenthal: Steinschneider's contribution to the study of Muslim civilization (67-81). — Z. Szajkowski: Population problems of Marranos and Sephardim in France, from the 16th to the 20th centuries (83-105).

*Protestantesimo, 12, 4. Torino, 1958. — G. Sauer: I nemici nei Salmi (201-207).

Psyche, 12, 6. Stuttgart, Sept. 1958. — D. Rapaport: Die Kibbutz-Erziehung und ihre Bedeutung für die Entwicklungspsychologie (353-366).

Publication of the American Jewish Historical Society, 48, 2. Philadelphia, Dec. 1958. — J. R. Rosenbloom: Rebecca Gratz and the Jewish Sunday School movement in Philadelphia (71-77). — G. M. Price: The Russian Jews in America (78-133). — E. R. Sadowski: A Jewish Masonic prayer (134-135).

La Rassegna Mensile di Israel, 24, 11-12. Roma, Nov.-Dec. 1958. — M. Treves: Osservazioni sull'apocrifo della Genesi (445-450). — S. Sierra: Notizie storiche e pragmatica

hagen, 1957. — D. Hedman: Judiska exlibris [8 p.]. **תדפיס**

*Norsk Teologisk Tidsskrift, 59, 4. Oslo, 1958. — S. Mowinckel: "Jahves dag" (209-229).

Novum Testamentum, 2, 3-4. Leiden, Oct. 1958. — G. Delling: Josephus und das Wunderbare (291-309).

The Numismatic Circular, 67, 3. London, March 1959. — J. Meyshan: A find of coins of Agrippa II. Together with coins of Sidon in Lower Galilee (55; 4: 74-75).

Oriens, 11, 1-2. Leiden, Dec. 1958. — V. Minorsky: A new book on the Khazars [D. M. Dunlop, "The history of the Jewish Khazars"] (122-145).

Palestine Exploration Quarterly, 91. London, Jan.-June 1959. — S. Yeivin: Jachin and Boaz (6-22). — J. Bowman: Is the Samaritan calendar the old Zadokite one? (23-37). — P. Winter: Two non-allegorical expressions in the Dead Sea scrolls (38-46). — J. M. Allegro: Thrakidan, the "lion of wrath" and Alexander Jannaeus (47-51). — D. V. W. Kirkbride: Short notes on some hitherto unrecorded prehistoric sites in Transjordan (52-54). — G. R. Driver: Lillith; Heb. לילית "goat-sucker, night-jar" <Is. 34, 14> (55-58).

PMLA, Publications of the Modern Language Association of America, 73, 1. Menasha, Wis., March 1958. — L. Lane: Dickens' archetypal Jew (94-100). — G. Stern: Hugo von Hofmannsthal and the Speyers; a report on an unpublished correspondence (110-115). 3. June. — E. S. Flajole: Lessing's attitude in the Lavater-Mendelssohn controversy (201-214).

74, 1. March 1959. — W. P. Jones: Science in biblical paraphrases in eighteenth-century England (41-51).

Die Politische Meinung, 4, 34. Bonn,

tiste, les Hellénistes et Qumrân (365-390). — M. R. Lehmann: Talmudic material relating to the Dead Sea scrolls (391-404). — F. Nötscher: Himmlische Bücher und Schicksalsglaube in Qumran (405-411). — H. Michaud: A propos d'un passage des Hymnes <1Q Hôdayôt, 2, 7-14> (413-416). — C. Roth: Why the Qumran sect cannot have been Essenes (417-422). — Z. Ben-Hayyim: Zu dem Aufsatz "Die Qumran-Rollen und die hebräische Sprachwissenschaft 1948-1958" von Goshen-Gottstein (423-424). — J. Carmignac: Localisation des fragments 15, 18 et 22 des Hymnes (425-430). — J. Carmignac: A propos d'une restitution dans le Commentaire du Psaume 37 (431).

Revue des Etudes Juives, 17 <117>. Paris, Jan.-Dec. 1958. — B. Blumenkranz: Les auteurs chrétiens latins du moyen âge sur les Juifs et le judaïsme (5-58). — H. B. Rosén: L'hébreu-israélien (59-90). — N. Alkony: Le Kitâb al-Sab'in Lafza de Saadia Gaon (91-96). — Ch. Touati: Quatre compositions liturgiques de Gersonide (97-105). — I. Adler: L'incunable vélins 110 de la Bibliothèque Nationale (106-115). — S. Schwarzfuchs: La valeur de la Kethubah en Italie au XVIe siècle (116-123). — G. Vajda: Une liste de livres de la fin du XVIe siècle (124-127). — I. S. Révah: David Reubenl exécuté en Espagne en 1538 (128-135).

Revue des Nations Unies, 8, 2. Paris, Feb. 1959. — Conseil de sécurité: Requête d'Israël contre la République Arabe Unie. L'incident de Rafah: Notes de la République Arabe Unie (9-14).

Revue des Sciences Philosophiques et Théologiques, 43, 1. Paris, Jan. 1959. — A. M. Dubarle: Bulletin de théologie biblique; Ancien Testament (114-143).

Revue des Sciences Religieuses, 33, 2.

degli Ebrei di Lugo nel sec. XVIII (451-462). — S. Foa: Gli Ebrei in Alessandria (463-471). 25, 1. Jan. 1959. — D. Lattes: I Farisei ovvero gli ipocriti integrali (3-6). — B. Jaffe: Beniamino Disraeli e la visione del Medio Oriente (7-21).

2. Feb. — I. Revah: Chi sono i Marrani (75-84).

Reconstructionist, 25, 1. New York, 20.II. 1959. — E. Werner: Felix Mendelssohn's fame and tragedy (9-14).

Revista de la Universidad, 1957, 1-2. La Plata, 1958. — A. Rosenwasser: Los manuscritos del desierto de Judá (30 p.). חרפים

Revue Biblique, 65, 4. Paris, Oct. 1958. — B. Rigaux: L'historicité de Jésus devant l'exégèse récente (481-522). — M. E. Boismard: De son ventre couleront des fleuves d'eau <Jo. 7, 38> [מקביל לתהלים עה, טז] (523-546). — A. Spijkerman, J. Starcky: Un nouveau lot de monnaies palestiniennes (568-584). — Bulletin: Ancien Testament (605-618). Les écrits de Qumrân (627-632). Proche-Orient ancien (632-633). Râs Shamrâ (633-637).

66, 1. Jan. 1959. — J. Bourke: Le jour de Yahvé dans Joël (5-31). — R. de Vaux: Les manuscrits de Qumrân et l'archéologie (87-110). — Bulletin: Ancien Testament (126-135). Archéologie (155-159).

Revue d'Histoire et de Philosophie Religieuses, 38, 4. Paris, 1958. — M. Philonenko: Les interpolations chrétiennes des Testaments des Douze Patriarches et les manuscrits de Qumrân (309-343).

Revue de Qumran, 1, 3. Paris, Feb. 1959. — P. Guilbert: Le plan de la "Règle de la Communauté" (323-344). — A. Penna: Il reclutamento nell'essenismo e nell'antico monachesimo cristiano (345-364). — C. Spicq: L'Épître aux Hébreux, Apollos, Jean-Bap-

Feb. 1959. — R. A. Del Piero: Two notes on Quevedo's Job (9-24).

Rozprawy Československé Akademie Věd. 68, 11, Praha, 1958. — G. Alter: Two Renaissance astronomers: David Gans, Joseph Delmedigo (1-77).

S. A. Jewish Times, Johannesburg, Apr. 1958. "Israel's tenth anniversary" (44 p.).

Scholastik, 33, 4, Freiburg i. Br., 1958. — A. Grillmeyer: Hellenisierung-Judaisierung des Christentums als Deutepinzipien der Geschichte des kirchlichen Dogmas (528-558). — B. Geyer: Umstrittene Bibelkommentare unter dem Namen des Albertus Magnus (558-566).

Science, 129, 3343, Washington, 23.I.1959. — E. Isaac: Influence of religion on the spread of citrus; the religious practices of the Jews helped effect the introduction of citrus to Mediterranean lands (179-186).

Sefarad, 18, 2, Madrid, 1958. — F. Cantera Burgos: Nueva serie de manuscritos hebreos en Madrid (219-240). — J. M. Millas Vallicrosa: Algunas relaciones entre la doctrina luliana y la Cábala (241-253). — N. Allony, A. Díez Macho: Otros dos manuscritos "palestinoses" de Salmos (254-271). — J. Cabezudo Astrain: Los conversos aragoneses según los procesos de la Inquisición (272-282). — M. Sánchez Moya: Aportaciones a la historia de la Inquisición aragonesa y tulerense (283-290). — F. Cantera Burgos: Las tercias reales del obispado de Calahorra y los cogedores judíos (291-313). — M. Lázar: Alfonso de Zamora, copiste (314-327). — P. Sánchez Moya: Proceso del Santo Oficio contra Pero Amigo, sastre, v. de Albarracín (327-332). — S. Cavalletti: יד' nel Manuale di Disciplina (333-335).

Social Forces, 37, 2, Baltimore, Md., Dec.

Strasbourg, Apr. 1959. — Ch. Hauret: Chronique de théologie biblique; Ancien Testament (171-199).

Revue Internationale des Droits de l'Antiquité, 5, Bruxelles, 1958. — B. Cohen: Arbitration in Jewish and Roman law (165-223). — B. Cohen: Concerning Jewish and Roman law, "Specificatio" in Jewish and Roman law (225-290). תרס"ט

Rhode Island Jewish Historical Notes, 3, 1, Providence, R. I., Nov. 1958. — D. C. Adelman: Jewish family names (5-43). — M. Pitterman: Some casual observations (44-54). — Jewish cemeteries <Beth Chayim> (55-73).

Rivista Biblica, 6, 1, Roma, Jan.-March 1958. — A. Penna: L'ascetismo dei Qumranici (3-22). — F. Vattioni: I precedenti letterari di Isaia 32, 17 (23-32).

2. Apr.-June. — A. Penna: Essenza del profetismo (111-130). — F. Vattioni: La rugia da nell'Antico Testamento (147-165).

3. July-Sept. — G. Garbini: [M. F. Unger], "Israele e gli Aramei di Damasco" (199-209). — D. Gualandi: Salmo 68 <67> (210-218). — D. Gualandi: Salmo 141 <140> (219-223). — J. T. Milik: Giobbe 38, 28 in siro-palestinese e la dea ugaritica Pdry bt ar (252-254). — G. Garbini: Considerazioni sulla parola ebraica "peten" (263-265). — F. Vattioni: Isaia 7, 6 e le tavolette di Nimrud (270-271). — F. Vattioni: Scavi a Gerico; la più antica città del mondo (271-273).

Rivista di Archeologia Cristiana, 33, 1-4, Roma, 1957. — B. Bagatti: Il significato dei mosaici della scuola di Madaba <Transgiordania> (139-160). — M. Bonfilioli: Mosaici siro-palestinesi in rapporto alle decorazioni delle moschee di Gerusalemme e Damasco (161-196).

The Romanic Review, 50, 1, New York,

- tions of the Dead Sea scrolls (64-76).—I. Jakobovits: The dissection of the dead in Jewish law; a comparative and historical study (77-103).—B. Bergman: Rashi as commentator (104-116).
- Trait d'Union**, 7, 60. Paris, Oct.-Nov. 1958. "Hommage à Samson-Raphaël Hirsch" (1-29).
- Universidad**, 38. Santa Fe, July-Dec. 1958. —R. Virasoro: Dios, hombre y mundo en la filosofía de Martín Buber (21-55).
- Vetus Testamentum**, 9, 1. Leiden, Jan. 1959. —J. Barr: The meaning of "mythology" in relation to the Old Testament (1-10). —E. M. Good: The Barberini Greek version of Habakkuk 3 (11-30). —H. Kruse: Noch einmal zur Josephus-Stelle Antiqu. 18, 1, 5 (31-39). —J. J. Rabinowitz: Exodus 22, 4 and the Septuagint version thereof (40-46). —M. Sekine: Davidsbund und Sinaibund bei Jeremia (47-57). —R. Tournay: Le psaume 141 (58-64). —G. Vermes: Pre-Mishnaic Jewish worship and the phylacteries from the Dead Sea (65-72). —G. A. Wainwright: Some early Philistine history (73-84). —R. Borger: Gen. 4, 1 (85-86). —Z. W. Falk: Exodus 21, 6 (86-88). —Z. W. Falk: Ezra 7, 26 (88-89). —R. Yaron: The Coptos Decree and 2 Sam 12, 14 (89-91). —L. J. Kuyper: The repentance of Job (91-94). —J. A. Soggin: Jeremias 6, 27-30 (95-98). —H. J. Stoebe: Zu Vet. Test. 8 S. 297ff. <Henri Michaud, Un passage difficile dans l'inscription de Siloé> (99-101). —M. Wallenstein: The palaeography of the zayin in the Hymns scroll with special reference to the interpretation of related obscure passages (101-107).
- Victorian Studies**, 2, 3. Bloomington, Ind., March 1959. —H. Stone: Dickens and the Jews (223-253).
1958. —N. Hurvitz: Sources of middle-class values of American Jews (117-123).
- Soviet Literature**, 3. Moscow, 1959. —V. Fink: Sholom-Aleichem; <on the centenary of his birth> (163-168).
- Special Libraries**, 50, 3. Brattleboro, Vt., March 1959. —D. R. Wahl: Planning the new library: The Wix Library of the Weizmann Institute of Science (123-131).
- *Studi Romani**, 6, 2. Roma, March-Apr. 1958. —A. Milano: Le sinagoghe del vecchio ghetto di Roma.
- Studia Theologica**, 12, 2. Lund, 1958. —F. Willesen: The yālid in Hebrew society (192-210).
- Studies in Bibliography and Booklore**, 3, 3-4. Cincinnati, Dec. 1958. —Z. Szajkowski: The emancipation of Jews during the French revolution; a bibliography of books, pamphlets and printed documents, 1789-1800 (87-114). —A. Scheiber: An illuminated Birkat Ha-Mazon manuscript and its copyist (115-121).
- Syria**, 35. Paris, 1958. —H. Cazelles: Hébreu, Ubru et Hapiru (198-217). —A. Pelletier: Le grand rideau du vestibule du temple de Jérusalem (218-226).
- Theologische Zeitschrift**, 15, 1. Basel, Jan.-Feb. 1959. —G. Fohrer: Nun aber hat mein Auge dich geschaut. Der innere Aufbau des Buches Hiob (1-21).
- Traditio**, 14. New York, 1958. —D. C. Fowler: Some biblical influences on Geoffrey of Monmouth's historiography (378-385).
- Tradition**, 1, 1. New York, Fall 1958. —E. Rackman: Arrogance or humility in prayer (13-26). —L. H. Feldman: Philo-Semitism among ancient intellectuals (27-39). —H. I. Levine: The experience of repentance; the views of Maimonides and William James (40-63). —S. B. Hoenig: Halakhic implica-

ish refugees in the USSR during the Second World War (119-140). — J. Tenenbaum: The anti-Nazi boycott movement in the United States (141-159). — S. Colodner: Jewish education under National Socialism (161-185). — Z. Szajkowski: The French Central Jewish Consistory during the Second World War (187-202). — A. Matkovski: The destruction of Macedonian Jewry in 1943 (203-258). — K. Y. Ball-Kaduri: The central Jewish organizations in Berlin during the pogrom of November 1938 <"Kristallnacht"> (261-281). — M. Lenski: Problems of disease in the Warsaw Ghetto (283-293). — N. S. Vasileva: On the catastrophe of the Thracian Jews (295-301). — E. Bingel: The extermination of two Ukrainian Jewish communities; testimony of a German army officer (303-320).

Yale Conservation Studies, 5. New Haven, 1956. — M. Guckovsky: The Negev: a man-made desert (20-26).

Year Book of Agricultural Co-operation 1958. Oxford, 1958. — S. Berent: Agricultural co-operation in Israel (144-156).

*Zeitschrift für Katholische Theologie, 80, 4. Innsbruck, 1958. — C. Schedl: Bund und Erwählung. Das Mysterium Israels in geschichtstheologischer Schau (493-515).

Zeitschrift für Religions- und Geistesgeschichte, 11, 1. Köln, 1959. — H. J. Schoeps: Beobachtungen zum Verständnis des Habbakukkommentars von Qumran (69-72). — H. J. Schoeps: Das Judentum in den Pseudoklementinen (72-77).

Zeitschrift für Theologie und Kirche, 55, 2. Tübingen, Dec. 1958. — H. Gese: Geschichtliches Denken im Alten Orient und im Alten Testament (127-145). — S. Lehming: Erwägungen zu Amos (145-169).

Westdeutsche Bibliothek. Jahresbericht. Marburg-Lahn, 1957-58. — W. Voigt: Katalogisierung der orientalischen Handschriften in Deutschland [בנייה 760 כתבי יד עבריים] (67-76).

Wissenschaftliche Zeitschrift der Humboldt-Universität zu Berlin. Gesellschafts- und Sprachwissenschaftliche Reihe, 6, 3. Berlin, 1956-57. — H. Simon: Das Weltbild Gabirols; seine Bedeutung für die Geschichte der Philosophie (199-205).

Wissenschaftliche Zeitschrift der Martin-Luther-Universität. Gesellschafts- und Sprachwissenschaftliche Reihe, 7, 6. Halle-Wittenberg, 1957-58. — H. J. Zobel: Die Hebraisten an der Universität zu Wittenberg <1502-1817> (1173-1185).

Word, 15, 1. New York, Apr. 1959. — J. Kurylowicz: The accentuation of the verb in Indo-European and in Hebrew (123-129).

Yad Washem Studies, 3. Jerusalem, 1959. A. Bein: Modern anti-Semitism and its effect on the Jewish question (7-15). — J. H. E. Fried: The promotion of anti-Semitism through the abuse of democratic and socialist concepts (17-24). — Ph. Friedman: Problems of research on the European Jewish catastrophe (25-39). — B. Mark: Problems related to the study of the Jewish resistance movement in the Second World War (41-65). — T. Berenstein: Documents in the archives of Poland; a basis for historical research concerning the Jewish population during the Nazi occupation (67-76). — The role of interviewing in the research of the holocaust period; three papers: K. Y. Ball-Kaduri: Evidence of witnesses, its value and limitations (79-90). Z. Bar-On, D. Levin: Problems relating to a questionnaire on the holocaust (91-117). M. Korzen: Problems arising out of research into the history of Jew-

ר' משה ברבי מצליח הפייטן

מאת

אהרן מירסקי

פייטן נשכח ופיוטיו הנשכחים שהם חוזרים ומתגלים — מעשה רב לתרבותה של אומה, וזכות היא לה שחזור אליה כוחה האבד ויצירי רוחה וקנייני ספרותה. זכות כזאת נתגלגלה על ידי אחד זכאי, הוא ד"ר ש' ברנשטיין העודר במערכת השירה העברית העתיקה. חוקר יקר זה השיב לגבולנו הרבה פיוטים נידחים, אותם ואת פייטניהם, שכבר נתיאשה הספרות העברית מהם שלא מדעת, ועתה נודמן לו שהעלה לאור עולם בדרך אגב פייטן שלא ידענו את שמו עד היום.

ב"חורב" כרך י"ב (תשרי תשי"ז, עמ' 217-233) פרסם ברנשטיין מחקר על "ר' יהודה סגלמאסי הפייטן הנשכח ופיוטיו", והדפיס שם אסופת פיוטיו של ר' יהודה סגלמאסי מתוך כ"י קצנטינא שבאוסף זולצברגר מס' 585¹ (הירש 26) הנמצא בספריה של בית המדרש לרבנים בניו-יורק. בין הפיוטים נדפס גם הפיוט "אדמון מארמון אותי הבריה", וייחסו המהדיר לר' יהודה סגלמאסי, מפני שנמצא השם יהודה חתום בבית שלפני האחרון, וכלל כלל לנו המהדיר שכל יהודה בכ"י זה שאינו ר' יהודה הלוי הוא ר' יהודה סגלמאסי (עמ' 219).

בית זה שהשם יהודה חתום בו משונה משאר כל הפיוט בין מצד תוכנו ובין מצד צורתו. מצד תוכנו כיצד? כל הפיוט מדבר בגלותם של ישראל וברעוה שמצאה אותם; בתחילת הפיוט הוא מתנה את העלבונות ובסוף הפיוט הוא מבקש מלפני הקב"ה שיראה בצרותיהם של ישראל ויחשוך את זעמו מהם, וכן בבתים האחרונים, שהבית שהשם יהודה חתום בו בא ביניהם, ואותו בית עצמו עניינו בקשה על לימוד התורה ודרכיה, והוא עניין בפני עצמו שאין לו חיבור בפיוט עם שאר עניינו. מצד הצורה כיצד? החרוזים של כל הפיוט הם של הברה אחת שלמה לכל הפחות: בית א': רית, בית ב': בת, בית ג': עיל וכדומה, ובית זה, הוא בית ח', חרונו משונה: חות—אות—שות—אות, ועוד: כל טור רביעי שבכל בתי השיר מקרא הוא ויש בפתיחתו תיבת "לא", והטור הרביעי של בית זה אינו מקרא, ואן בו תיבת "לא", מכוח הטעמים הללו נראה לומר שאין בית זה מגוף הפיוט, ולא בידי מחבר הפיוט נכתב, וכבר עמד ברנשטיין על טיבו של בית כיוצא בו, הבא בסוף הפיוט "אויבי נעשו פלילי", שפרסם במאמרו "ר' ניסי אלנהרואני ודרכו בפיוט" (בצרון, אלול תשי"ז, עמ' 156-164), אף באותו בית חתום השם יהודה, והעיר ברנשטיין (שם עמ' 161 הערה לטורים 22-23) על אותו בית שאין לו שייכות לפיוט ולמחברו, אלא "זוהי הוספה שנצטרפה בתור. סיום" לפיוט על ידי הסופר-המעתיק של כה"י או על ידי החזן בקהלת קושטנדינה שבצפון אפריקה". גם הפיוט "אויבי נעשו פלילי" דומה שנדפס מתוך אותו כ"י של אוסף זולצברגר 585 (הירש 26), עי"ש עמ' 156. אם כן נראה שהוא יהודה החתום בפיוט "אויבי נעשו פלילי" והוא יהודה החתום בפיוט "אדמון מארמון אותי הבריה", ולא זה ולא זה אינו ר' יהודה סגלמאסי.

וכיוון שניטלה הראיה שר' יהודה סגלמאסי הוא מחבר הפיוט, יש מקום לשאול מי מחברו? והוא דבר המוכח מתוכו של הפיוט, שכן שם מחברו חתום בו, אלא שאותו בית, שהשם יהודה חתום בו, חוצץ בין אותיות הסימן, בין קצתן לקצתן, ואם אתה מוציא את הבית הנוסף, מיד מצטרף השם: משה ברבי מצליח. כיוון שיש להגיה בפיוט כמה הגהות הריני מביאו כאן כולו:

1 כך סימנו של כ"י, כפי שהודיעני הפרופ' ש' שפיגל בידידותו, ומידיו קיבלתי את תצלום הפיוט "אדמון מארמון". וברכה לראש משביר.

אָדמוֹן מַצְרֵמוֹן אוֹתִי הַקְרִים
 קָדָד הוֹשִׁיבֵנִי וְעָלִי הַקְרִים
 גִּרְתִּי בַּמִּדְבָּר בְּלִי אָרִיז
 לֹא דִלְמִים וְלֹא קָרִים.

5 הַגְלֵנִי וְהוֹצִיאֵנִי מֵאֶרֶץ זִבְת
 וְקָרֵג מִשׁוֹרְרִים וּמִקָּרִיבֵי מַחְבַּת
 וְקָר שִׁירוֹמִי מִסִּיהֶם הַשְׁבַּת
 לֹא חֲדָשׁ וְלֹא שְׁבַת.

10 טָרַף לֹבֶשֶׁי חֶשֶׁן וּמַצִּיל
 וְרָשָׁם וְהַשְׁקָם כּוֹס כַּעַל מַרְצִיל
 בְּקָלִי רִיק הַגְצִיל
 לֹא לַעֲזָר וְלֹא לְהוֹצִיל.

15 מַצְאוּנִי רַעוֹת רַבּוֹת לִילִי נְיוֹמִי
 נִמַּק בְּשָׂרִי וְקָלָה שְׂאֵרִי וְעַצְמִי
 כִּסּוֹ זְמַנִּי מֵרַב אֲשָׁמִי
 לֹא עָלְתָה אֲרוּכַת בַּת צַמִּי.

20 פְּלִיטִים מִתְּרַב רְצוּצִים צְשׁוּקִים
 צָרִיהֶם אֲכָלוּם וְקָהֶם מִחַיִּיקִים
 קָדְרוּ פְּנִיהֶם מֵעַל הַמַּצִּיקִים
 לֹא רָאוּ אֹרֶךְ יָמֵיהֶם הוּא בְּשִׁטְקִים.

לֹא שִׁכְחוּ רִבְצָם וְאֵנִי נִשְׁכַּחְתִּי
 פִּסַּח אֲשֶׁר חִטָּאתִי וְסִרְחָתִי
 מִמֶּנִּי אֶל גְּבֻעָה נִדְחָתִי וְנִדְחָתִי
 שְׁלֹחֹתִי וְלֹא שִׁקְטִי וְלֹא נַחְתִּי.

25 הִבִּיטָה צְנוּנִי שׁוֹכֵן מַעוֹנִי
 בָּנִים הַעֲלִל שִׁשְׁעִי וְיֻדוֹנִי
 לֹא אֶהְיֶה וְאֶמְרָה בְּמַעֲנִי
 לֹא כִּי לֹא שִׁשְׁעַן צְנוּת צְנוּתִי.

שורה 2 כן בכה"י : ועולי. 6 בכה"י הרב והוי"ו נשמטה בטעות. 11 בכה"י : בכלי. 12 בכה"י : לעזור.
 13 בכה"י : רעות רבות מצאוני. 14 נמק : בכה"י : כמה. 23 נדדתי ונדחתי, זו הגהת ברנשטיין, שהגית בדיון
 לפי החרוז, ובכה"י : נדחתי ונדדתי. 27 בכה"י : במענה.

וְהַהֲקַטְנָא עֲמָךְ קִלְנִי
מִתְּנִי מְחֻרָנְךָ וּמְחֻרָנְךָ נִקְטְלִנִי 30
עָפָה צְרוּתִינוּ קִי קִשְׁלִנִי
לֹא קִנֵּנוּ יְיָ לֹא לִנֵּנוּ.

יֵשֶׁר עֲמִישְׁרִיךְ רָקֵס וְעָקֵב
עֲשִׂנוּ מִצַּעַם וְאַל נִרְקֵב רָקֵב 85
וְשֵׁם עֲדָשׁ לִנֵּנוּ עָקֵב
וְתֹאמַר לֹא עָתָה יִבֶּשׁ יַעֲקֹב.

מי הוא הפייטן ר' משה ברבי מצליח אין אנו יודעים. מכל מקום מתוך כ"י זה מוכח שפיוטו נחשב לאמרו. עד שראה חזן לחתום בו את שמו. והנה במכון לחקר השירה העברית * נמצא צילום של כ"י פרנקפורט 102 מן הגניזה המחזיק כמה דפים, וכתוב בו הפיוט "מארץ תצמח האמונה", ובירר מ. זולאי ע"ה שהוא לר' משה בר מצליח החתום בו בראשי טוריו.

פיוט זה מדבר בביאת המשיח שהנה קרבה שעתו לבוא והנה כבר בא ורגליו עומדות על הר ציון וכנסת ישראל חוזרת לקדמותה ומוצאת את הידידות הישנה נכונה בינה לבין הקב"ה. עד כאן חלקו האחד של הפיוט. בחלקו השני מנזרים אבות האומה ופרנסיה, אחד עשר בפרטם, שזכו להקביל פני השכינה. הזכרת אבות האומה ומנהיגיה דבר רגיל הוא בפיוט. בייחוד בסליחות, שהפייטנים מזכירים את שמותיהם ואת מעשיהם ומבקשים שתעמוד זכותם לבניהם, ומקורו של מנהג זה במשנת תענית פ"ב, מ"ד. אבל פיוט זה אינו תחנונים אלא בשורה. ולא הפייטן מדבר כאן אלא הקב"ה, ושמותיהם של ראשוני האומה ומעשי צדקתם ותארי צדקתם נזכרים כאן לא דרך בקשה אלא דרך סיפור, שבזכותם הקב"ה מביא את הגאולה לכנסת ישראל. והפיוט מסתיים בשני דברים: בעיקר עניינו, במשיח, שהיא השלמה מעין העניין שפתח בו, ובבניין בית המקדש, שהוא תכלית הגאולה. ושני הדברים הללו אמורים אגב ההזכרות. נמצא יש בו בפיוט זה השקפה על ביאת הגואל שאינה רגילה בפיוטים, שהפייטנים דרך כלל מציירים את המשיח בא מתוך הצרה ומתוך השיעבוד; על דרך זו כתובים שירי הגאולה בין של הספרדים בין של האשכנזים, ואילו פיוט זה בסיסו אחר. לעולם נתונות כאן פנים של דור שכולו זכאי, ואמת ושלום וצדק מהלכים בארץ וממילא בן דוד בא. שמה תאמר שהיה הפייטן בשעה של נחת וישראל יושבים בשלווה בימיו, וגלל כן נראה לו לצייר עולם של זכות, אינו כן, שהרי פיוטו "אדמון מארמון" צווח על הצרות ועל חרון האף שבאו על ישראל. אלא רוח היא בפייטן, שאפשר בא לו בנתיבים נעלמים, ואין לשאול עליו מניין בא וכיצד בא. מכל מקום מצד הנגלה נראה שהמשיח הפייטן עליו השפעה ממזמור פ"ה שבתהלים, שנאמר "על זה הגלות הארוך והזכיר בו גאולת גלות" (המאירי), ומן המזמור הזה מפסוקי י"א וי"ב נטל הפייטן את הסממנים לפתיחת פיוטו.

32 לאחר הבית הזה בא אותו הבית שהשם יהודה חתום בו, וז"ל:

יְחִיר הַשִּׁיבִי יְהוֹבִנִי רָרְכִיָּהּ סִבְחָת
זֶל עִינִי נְצִיטָה נִקְלָאוֹת
מְחֻרָנְךָ, לִלְמוּ וּלְלַמֵּד וּלְשַׁמֵּר וּלְעָשׂוֹת
לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵי סִבְחָאוֹת.

* והריני מודה בזה למכון על שהורשיתי להשתמש בו.

גוסס הפיוט נראה משובש במקצת, שנתחלפו למעתיק שני יודי"ן בווי"ן, והדברים יתפרטו בהערות. וזה לשון הפיוט:

מֵאַרְצָא תַצְמַח הָאָמוּנָה
שְׁלוֹם וְצֶדֶק וְעוֹנָה
הִנֵּה בָאָה קָרְבָּה הַעוֹנָה
בָּאוּ שְׂרֵי עֲנַת מִי קִנָּה:
רֹוּצִים שִׁבְעָה וְנִסְיָכִים שְׁמוֹנָה. 5
קְשִׁים עָמַד עַל הַר צִיּוֹנָה
צָעְדִי שׁוּרֵי מְרָאשׁ אָמְנָה
לִי תְשׁוּבִי בְקֶדְמַת דָּנָה
יְדִידוֹת נִכּוֹנָה וְנִחוֹנָה
חֲסִידֶיךָ עָמְדוּ לִפְנֵי הַשְׂכִּינָה: 10

אַבְרָהָם אֱוֵהָבִי שֶׁשָּׂמַח בְּקָח נָא
וַיִּצְטַק אֶקִּידִי בְּתַמִּים בֶּן שָׁנָה
וַיַּצְלֵב תַּמִּימִי בְּכָל מִדָּה הַגּוֹנָה
וַיּוֹסֶף חֲסִידִי נֶגֶשׁ וְהוּא נֶעְנָה
וּמִשָּׁה עָבְדִי בְּמִלְאָךְ הַעוֹנָה 15

- 1 מארץ וכו', עדה"כ תהל' פ"ה י"ב.
- 2 שלום וצדק, צדק נזכר בסופו של אותו פסוק, וצדק ושלום נזכרים שם בפסוק י"א. ועונה, שמה הוא כמו עונה. ומצינו ענוה סמוכה לאמת ולצדק בתהל' מ"ה, ה'. ושצ"ל: ממעונה.
- 3 הנה באה, גרמו הפייטן מלשונו של יחזקאל (ז', ו'). ולשונו קץ שנאמרו שם רמזו לו לקץ הגאולה. העונה, זמן ביאת הגאול.
- 4 עדת מי מנה, עדת יעקב, עדה"כ במדבר כ"ג, י'.
- 5 רועים שבעה וכו', הם השרים. והוא עדה"כ במיכה ה', ד'. ובסוכה נ"ב ע"ב נפרטו הרועים והנסיכים.
- 6 משיח, הוא אחד משמונה הנסיכים. ציונה, ציון. ע"ד צפונה (ירמ' א', ס"ו). וע' ספר הרקמה לר"י אבן ג'נאח, מהדו' וילנסקי, עמ' צ"ד צ"ה.
- 7 צעדי שורי וכו', תבואי, תשורי מראש אמנה (שיה"ש ד', ח'). והכונה לכלה הנזכרת שם בפסוק, והיא כנסת ישראל השבה מן הגלות.
- 8 לי, בכה"י: לו. כקדמת דנה. כמו קודם לכן (דניאל ו', י"א).
- 9 ידירות, אהבה שבינינו.
- 10 חסידיו עמדו וכו', בזכות חסידיו שהקבילו פני השכינה. והוא מונה אותם מכאן ואילך.
- 11 אברהם אהבי, עשה"כ בישיעי מ"א, ח'. בקח נא, עשה"כ ברא' כ"ב, ב'. ואברהם שמה, שאמרו במדה"ג כ"ב, ג' שאברהם חבש את חמורו בעצמו בשמחה.
- 12 עקודי, עדה"כ ברא' כ"ב, ט'. ובתפילת השחר "רבונו כל העולמים לא על צדקותינו" נאמר בנוסח רב עמרם גאון: זרע יצחק עקידך. וכן הנוסח של הספרדים ושל החימונים. כתמים בן שנה, כעולה של כבש תמים בן שנה (במדבר כ"ח, ג').
- 13 ויעקב תמימי, עדה"כ ברא' כ"ה, כ"ו.
- 14 ויוסף חסיד, עי' ב"ר פ"ו, ג'. חסידו כתיב (תהל' ל"ז, כ"ח) ואיזה זה יוסף. ועי' מדה"ג בראשית ל"ט, י"ב. נגש והוא נענה, ישעי' נ"ג, ז'.
- 15 ומשה עבדי, עדה"כ במדבר י"ב, ז'. כמלאך מעונה, כמלאך שמים (דבר' ל"ג, כ"ז). ועי' שמו"ר מ"ו, ה'.

וְאֶהְרֵן קְדוּשִׁי וּפְרָסִי כְהוֹנָה
 וּפִינָחָס אִישׁ בְּרִיתִי שְׁפִיל לְקִינָה
 וַיהוֹשֻׁעַ מִדְּמִים שְׁמֵשׁ בְּגִבְעוֹנָה
 וּשְׁמוּאֵל קוֹרָא שְׁמִי בְּפִלְל וּבְתַחֲנָה
 וְדָוִיד קְשִׁיחִי וּשְׁלֹמֹה אִישׁ תְּבוּנָה
 אֲשֶׁר מָכֹון לְשִׁבְתִּי בֵּית זְבוּל כְּנָה.

20

תוספת: אחר עשר צדיקי עולם הנזכרים במחזרות השנייה באים לפי סדר זמניהם, וכולם מנויים בזה הסדר בסליחה „מי שענה לאברהם אבינו בהר המוריה“. ור' משה בר מצליח מגיע עד דוד ושלמה שבסליחה, לפי שדוד ושלמה זכותם גדול, שכרוכה בהם הזכרת ירושלים ובניין בית המקדש, ויפה לחתום בהם; כן מוכח מן המשנה בתענית ב' ד', שהיו המתענים מזכירים מיהושע עד יונה על הסדר וחוזרים לחתום בדוד ושלמה. ועי' בתלמוד בתענית י"ז ע"א וברש"י שם ד"ה דבעי למחתם: אי נמי משום דאינהו תקון בית המקדש. ולא הזכיר הפייסן אבותינו על ים־סוף שנזכרו במשנה ובסליחה „מי שענה לאברהם אבינו וכו'“ ובסליחה „אל נא רפא נא תחלואי גפן פוריה“, לפי שלא מנה את הנענים אלא את הצדיקים. (ועיין ד' גולדשמידט „סדר תענית ציבור במחזור רומא“, ספר זכרון לשלמה ס. מאיר, ירושלים תשס"ז, ע' 77-89).

16 ואהרן קדושי, עדה"כ בתהלי ק"ו, ט"ז. ופרחי כהונה, ובניו הכהנים, והוא לשון המשנה ביומא פ"א מ"ז.
 17 ופינחס איש בריתי, עשה"כ בכמדובר כ"ה, י"ב. שפילל, עשה"כ בתהלי ק"ו, ל'. וקינה, עשה"כ בכמדובר כ"ה, י"א. וה"א של „וקינה“ הוא ע"ד לשון חכמים: קינוי (סוטה ב' ע"ב). ובכה"י יש בה"א קצת רישום של אל"ף.

18 ויהושע מדמים, עשה"כ ביהושע י', י"ב. בגעונה, עי' הערה לסור 6.
 19 ושמואל קורא וכו', עדה"כ תהלי צ"ט, ו'. ועי' ת"י שם. בפלל, עשה"כ בש"א א', ה'.
 20 דויד קשיחי, עשה"כ בש"ב כ"ב, נ"א. ושלמה איש תבונה, עשה"כ במ"א ג', י"ב.
 21 אשר מכון וכו', עשה"כ במ"א ח', י"ג. בכה"י: לשבתו.

צָרֹר צוּאוֹת

יוצא-לאור על-פי כתיב-יד
בצרוף תוספת ל"מפתח הצוואות"

מאת

אברהם יערי

גדול ערכה של הצוואה בישראל לא רק כיצירה מוסרית יחידה-במינה בתחום ספרות-המוסר, אלא גם כמקור רב-ערך לידיעת חיי-החברה וחיי-הכלכלה, אמונות ודעות, הליכות ומנהגות בישראל במרחבי הדורות והתפוצות. על ערך זה כבר עמדו כמה חוקרים בחכמת-ישראל והוציאו-לאור צוואות שונות מתוך כתיב-יד, אף הביעו את הצורך לכנס את הצוואות. עוד לפני ששים ושש שנה כתב דוד קויפמן בהקדמה לצוואה שפירסם מתוך כתיב-יד, שאחד התפקידים הראשונים שיהיו מוטלים על האקדמיה לחכמת-ישראל העתידה לקום, יהא "אסיפת צוואות הנודעות והבלתי-נודעות הנמצאות למכביר על פני שדי ספרותנו, כי הן כאבני-חן מתנוססות ומוזהירות כעצם השמים לטוהר אשר בהן תופיע כל חלקה טובה אשר נתנה ממעל לעמנו בכל דור ודור רוח עצה וגבורה אשר לא יבעתוה כל מוקשי מות, רוח דעת ויראת ה' העשויה לבלי חת, רוח אהבה אשר מים רבים לא יכבוה וכל רוחות שבעולם לא יזיווה ממקומה"¹.

תביעה זו לא נתמלאה בשלמותה עד היום. אולם התקרנו במדה רבה לקראת מלואה. בשנת תרפ"ו (1926) פרסם ישראל אברהם קובץ נאה של צוואות בצרוף תרגום אנגלי². קובץ זה כולל עשרים ושלוש צוואות. ובכך היה משום התחלה, אבל התחלה בלבד, כי הסתפק אברהם במבחר המכוון לעם ולא לאוסף שלם שישמש מקור לחוקר. מספר הצוואות שנכללו בקובץ של אברהם אינו מגיע אפילו לחלק העשירי ממספר הצוואות הנמצאות בדפוס כיום. ואף אלו שנכללו לא הובאו בשלמותן. גם מבחינת הזמן הגביל אברהם את עצמו עד לסוף המאה השמונה-עשרה. בזמן האחרון נעשה אמנם שוב נסיון לכנס צוואות שונות במקום אחד³. אולם לצערנו רחוק קובץ זה להניח את דעת החוקר במדה כל-שהיא. המאסף עירבב כאן צורות ספרותיות שונות, כך את הצוואות ביחד עם ספרי-זכרונות, אגרות, ואף שירים וסיפורים. אף כאן ניתנו הדברים למקוטעין ולא בשלמותם, ולא עוד אלא שהנוסח אף אינו מדויק ולא הועתק תמיד מכלי ראשון.

אולם במדה רבה נסללה הדרך לקורפוס של הצוואות עלידי דוב בער וואכשטיין ז"ל שפרסם לפני עשרים וארבע שנים ביבליוגרפיה מפורטת של הצוואות הנדפסות, בין אלו שנדפסו כספרים בפני עצמם ובין אלו שנדפסו בכתבי-עת או בתוך ספרים כוללים⁴. וואכשטיין רשם ברשימתו 180 צוואות. עליהן הוסיף ידידי יצחק ריבקינד עוד 8 צוואות⁵.

וכאן אתרום אף אני את חלקי ואפרסם שש צוואות מתוך כתיב-יד, שלש על פי כתיב-יד בגנוי

1 אוצר הספרות, כרך ד' (תרנ"ב), עמ' 499.

2 ישראל אברהם, צוואות גאונים ישראל, פילדלפיה תרפ"ו-1926.

3 ספר המעלות, פרשיות מחיי אנשי שם בישראל, מגילות תעודות וצוואות, ערוך ומסודר בידי אליעזר שטיינמן, תל-אביב תשס"ז.

4 ד. ב. וואכשטיין, מפתח הצוואות. — "קריית ספר", שנה י"א (תרצ"ד-תרצ"ה), עמ' 235-244, 372-383; שנה י"ב (תרצ"ה-תרצ"ו), עמ' 108-98. — כבר אברהם הבטיח בהקדמתו לספרו הנ"ל לפרסם ביבליוגרפיה כזו, אולם לא הספיק למלא הבטחתו, כי נפטר סמוך לצאת ספרו.

בית-הספרים הלאומי והאוניברסיטאי בירושלים, ושלש על-פי כתבי-יד בגנזי בית-המדרש לרבנים בניו-יורק. ובסוף אוסף תוספת לביבליוגרפיה של הצוואות. אל 188 הצוואות שנרשמו בשימו-תיהם של וואכשטיין וריבקין, תוספת ברשימתי 80 צוואות.⁶

ואלה הצוואות שאני מפרסם כאן מתוך כתבי-יד, לפי סדר השנים:

- א. צוואת ר' בנימין הכהן מריג'יו, משנת תמ"ח (1688).
- ב. צוואת ר' יהושע אברהם יהודה מאזמיר, חשון תרי"א (1849).
- ג. צוואת ר' רחמים שאלתיאל יעקב ניניו מירושלים, משנת תרי"א (1851).
- ד. צוואת ר' יעקב יוקב עסטלינגער אב"ד אלטונא, משנת תרכ"ט (1869).
- ה. צוואת ר' צבי בנימין איזערבאך, אב"ד הלבדשטט, משנת תרל"ב (1872).
- ו. צוואת ר' מאיר איזערבאך, אב"ד קאליש ואב"ד עדת האשכנזים בירושלים, משנת תרל"ז (1877).

אקדים תחילה דברים מעטים על כל אחד מבעלי הצוואות הללו:

א. ר' בנימין הכהן ויטאלי מריג'יו. ר' בנימין בן ר' אליעזר הכהן, מקובל, דרשן ומשורר, נולד באליסנדריא (בפיימונט) בשנת ת"א (1651) ונפטר בריג'יו בשנת ת"ץ (1730). רבו המובהק היה ר' משה זכות, שכתב שיר לחתונתו וכתב אליו אגרות מרובות. חברו המובהק היה ר' אברהם בן רפאל רוויגו ממודינא. חתנו היה ר' ישעיה בסאן, רבו של רמח"ל, בין תלמידיו היו ר' אביעזר שר שלום באסיליאה ור' יוסף אירגאס. משנת תל"ה (1675) ואילך היה רב באליסנדריא עיר מולדתו, ומשנת תמ"ב (1682) ואילך היה רב בריג'יו-אמיליה. ואלה הספרים אשר חיבר: "אבות עולם", על פרקי אבות, ויניציאה תע"ט; "אלון בכות", על מגילת איכה, ויניציאה תע"ב; "גבול בנימין", דרושים, אמשטרדם תפ"ו; "עת הזמיר", פיוטים, ויניציאה תס"ז (ושנית במנטובה תקי"ג). הניח בכתב-יד ספר "גשמי ברכה", שאלות ותשובות על ד' טורים, וספר "פתחי שערים". תשובותיו ואגרותיו נכללו בכמה ספרים וכתבי-יד. בידי היו כמה כתבי-יד בקבלה מחיבוריו של ר' נתן שפירא הירושלמי, שנפטר בריג'יו בשנת ת"ז (1666). אסף תעודות וידיעות על שבתי צבי ועל תנועתו, ואפשר שנתפס בעצמו לתנועה זו, אף שבחיבוריו אין זכר לכך. עמד בקשרים עם שלוחי ארץ-ישראל (ר' חייא גבריאל, ר' יוסף שליט ריקיטי, ר' חייא ב"ר יוסף דיין, ר' שמואל ב"ר משה לוי אשכנזי, ר' נתן נטע מנהיים, ר' שלמה אאיליון, ר' שמואל ב"ר עובדיה הלוי, ועוד) ורשם מפיהם ידיעות ושמועות על ארץ-ישראל ועל תנועת שבתי צבי. עמד לעלות לארץ-ישראל בסוף המאה השבע-עשרה, אבל חזר בו, משום שחשש שמא יכריחוהו לצאת משם בשליחות, ואולי גם מטעמים אחרים.⁷

צוואתו נכתבה, בודאי בריג'יו, ביום כ"ד אלול תמ"ח (1688). העתק מהצוואה נכלל בכ"י בית-הספרים הלאומי והאוניברסיטאי בירושלים, סימן 745 80. שבא לגנזי בית-הספרים מאוסף יוסף חזנוביץ ז"ל. כתב-היד כולל 17 דפים, מהם 14 דפים כתובים ובלתי-מסומנים, ועוד 3 דפים חלקים. צוואת ר' בנימין הכהן היא בדף הכתוב האחרון. עיקר כתב-היד כולל צוואת ר' אליה ב"ר רפאל שלמה הלוי אב"ד אליסנדריא, שהלך בצוואתו בכמה ענינים בעקבות צוואתו של ר' בנימין הכהן, ואף מזכיר אותה שם בפירוש.⁸

6 על כמה מהן העמידני ידידי יצחק ריבקין, שנענה לבקשתי ושלח לי את החומר שאסף. לאחר שפירסם את רשימתו. טוב עין הוא יבורך!

7 ניסיוני-גרנדי, תולדות גדולי ישראל וגאונים איטליה, עמ' 55; אנציקלופדיה יודאיקה, כרך ד', טורים 118-119; א. יערי, שלוחי ארץ-ישראל, ירושלים תשי"א, עמ' 167, 280, 328, 348, 426, 467, 468.

8 קטעים מצוואתו של ר' אליהו הלוי מאליסנדריא פרסם ישראל אברהם, צוואות גאונים ישראל, ח"ב, עמ' 302-309, עפ"י כתב-יד אחד, והוא מספר שיש עוד כתב-יד שנכתב על-ידי המצחה עצמו. כתב-היד שבירושלים אינו אלא העתק.

ב. ר' יהושע אברהם יהודה היה רב באומיר. חיבר ספר "עבודת משא" בענין תקנות-מסים, שנדפס בשאלוניקי בשנת תר"ו (1846). באותה שנה עלה לירושלים ונפטר בה זמן קצר לאחר שכתב את צוואתו.⁹ באומיר עיר-מולדתו הספיד אותו ר' חיים פאלאג'י.¹⁰

הצוואה נכתבה בירושלים ביום כ"ה חשון תר"י (1849) בידי סופרו של המצווה ר' רחמים שלמה הלוי, שעלה אף הוא מאומיר לירושלים. העתק מהצוואה נכלל בכתב-יד בית-הספרים הלאומי והאוניברסיטאי בירושלים, סימן 1603 8°. כתב-היד כולל קונטרס בענין שחיטה וטריפות לר' יהושע אברהם יהודה, והצוואה היא בסוף כתב-היד. יש לשער שכל כתב-היד נכתב בידי הסופר הנ"ל. כתב-היד נרכש לבית-הספרים מעזבונו של ר' יצחק ברהאב מירושלים, שהכיר את הסופר.

ג. ר' רחמים שאלתיאל יעקב ניניו. היה מאנשי קהלה-המקובלים "ק"ק חסידים בית אל" בירושלים, ודרשן בשיבת "נחלת שבעה" בירושלים. חיבר שני ספרי-דרוש: "חן וכבוד", נדפס בירושלים בשנת תרמ"ד; "שמש ומגן ירושלמי", נדפס בירושלים בשנת תרנ"ג. נולד ונפטר בירושלים ומעולם לא יצא הימנה. בסוף הקדמתו לספרו "חן וכבוד" הוא חותם: "כה דברי הקטן ממשפחות הישנות בירושלים ת"ו שלא יצאתי אותה מיום הולדי אפילו לעי"ת יפו". שנות הולדתו ומותו לא נודעו.¹¹

צוואתו נכתבה בירושלים בשנת תרי"א (1851). היא נכללה בכתב-יד בית-הספרים הלאומי והאוניברסיטאי בירושלים, סימן 1605 8°. שנרכש לבית-הספרים מעזבונו של ר' יצחק ברהאב מירושלים. כתב-היד כולל חידושי-הלכה לר' יהושע סגרי ולר' יעקב ניניו, הוא המצווה, שכתבו בימי בחרותם בלמדם בשיבת "מצמיה ישועה" בירושלים. הצוואה נכתבה על שני דפים מהדפים הריקים שבסוף כתב-היד, ויש לשער שנכתבה בידי המצווה עצמו.

ד. ר' יעקב יוקב ב"ר אהרן עטטלינגער. נולד בקארלסרוהע בשנת תקנ"ח (1798) ונפטר באלטונא ביום כ"ה בכסלו בשנת תרל"ב (1871). בשנת תקפ"ג (1823) יסד ישיבה בעיר-מולדתו. בשנת תקפ"ו (1826) נתמנה לרב הקלויז במנהיים. בשנת תקצ"ו (1836) נתמנה לאב"ד אלטונא. היה בין המוחים נגד החלטת אנשי הרפורמה בוועידת ברוינשווייג בשנת 1844. יסד את העתון Der treue Zions-Wächter עם תוספת עברית בשם "שומר ציון הנאמן", שיצא לאור באלטונא בשנות תר"ו-תר"ז (1846-1847). פעל רבות למען הישוב בארץ-ישראל, ועל כך זכה לתואר "נשיא ארץ-ישראל". ואלה ספריו: "בכורי יעקב", חידושים על הלכות סוכה ולולב, אלטונא תרי"ח; "תוספת בכורים", שם תרי"ט; "עיטור בכורים או ערוך לנר", על מסכת סוכה, שם תר"מ; "ערוך לנר", על מסכתות מכות וכריתות, שם תרמ"ו; "ערוך לנר" על מסכת יבמות, שם תר"ז; "ערוך לנר" על מסכתות ראש-השנה וסנהדרין, שם תרל"ד; "בנין ציון", שאלות-ותשובות, שם תרכ"ח; "שו"ת בנין ציון החדשות", ווילנא תרל"ח; "מנחת עני", דרושים, שם תרל"ג (שנית, פרנקפורט-דמיין תרפ"ה). מקצת מדרשותיו בגרמנית נדפסו בשם: Abhandlungen und Reden. Schildberg 1899.

צוואתו נכתבה ביום י' אדר תרכ"ט (1869)¹², והועתקה בליתוגרפיה על דף קטן משני צדדיו. טופס של דף זה נמצא בגניזת בית-המדרש לרבנים בניו-יורק. לפי רשימת וואכשטיין (מס' 86) נתפרסמה הצוואה סמוך למותו של המצווה בעתון "העברי" שיצא לאור בבראדי, שנה ח', עמ' 48-49. אולם מאחר שעתון זה עצמו יקר-מציאות ככתב-יד, וכמעט אין ניתן להשיגו עתה, אני מפרסמה כאן לפי הדף הנ"ל.

9 מ.ד. גאון, יהודי המורח בארץ-ישראל, ח"ב, עמ' 281, כותב, שנפטר ביום ח' טבת תר"ט. אולם בצוואה נאמר בפירוש ביום כ"ה "בחדש חשון שנת י", היינו תר"י.

10 ארצות החיים לר' חיים פאלאג'י, דרוש א', דף מ"ה.

11 מ.ד. גאון, יהודי המורח בארץ-ישראל, ח"ב, עמ' 469. 12 ועיין על התאריך להלן הערה 106.

ה. ר' צבי בנימין אויער באך. נולד בשנת תקס"ח (1808) בעיר ניוויד (Neuwied) הסמוכה לבונא על נהר הרינוס. אביו, ר' אברהם אויער באך, היה רב ראשי של גלילות הרינוס. למד מפי אביו ומפי ר' לייב קארלבורג אב"ד קריפלד. וכן למד פילוסופיה ולשונות-שם באוניברסיטה של מרבורג. בשנת תקצ"ז (1837) נתמנה לרב בדרמשטט שבמדינת הסן. שם קמו לו מתנגדים מבין הנוטים לריפורמה. עזב את רבנותו וישב עשר שנים בפרנקפורט-דמיין ועסק בעבודה תורנית-מדעית. בשנת תרכ"ב (1862) נתמנה לרב בהלברשטט. שם ישב בשלוש ובה בקשרי-חיתון עם הגביר ר' יוסף הירש ראש הקהל. שם חיבר את ספרו הגרמני על תולדות קהלת הלברשטט. נפטר שם ביום כ"ז אלול תרל"ב (1872) ¹³. ואלה ספריו: "ברית אברהם", סדר המילה ותפילותיה ופיוטיה, פראנקפורט-דמיין תר"ך (שנית, שם תר"מ); "הצופה על דרכי המשנה לר"ז פראנקל", שם תרכ"א; "משנת דר' נתן" לר' נתן אדלר, על פי כ"י, שם תרכ"ד; "ספר האשכול" לר' אברהם ב"ר יצחק מנרבונה, הלברשטט תרכ"ח (ספר זה עורר בשעתו פולמוס גדול); הגדה של פסח, עם הערות ותרגום גרמני, הלברשטט 1871 (שנית, שם 1878); Auswahl gottesdienstlicher Vorträge, Darmstadt 1837; Geschichte der israelitischen Gemeinde Halberstadt, Halberstadt 1866; Lehrbuch der israelitischen Religion, Darmstadt 1839.

צוואתו נכתבה בהלברשטט ואין בה תאריך. אולם אחד מקרוביו, ד"ר משה אויער באך, מעיד: "ימים מועטים לפני מותו קם ממיטתו וכתב צוואה לבניו ולבנותיו והזהירם להיות נאמנים לה" ולתורתו" ¹⁴. הצוואה נכתבה איפוא במחצית השניה של חודש אלול תרל"ב (1872). כתב-היד של הצוואה נמצא בגנזי בית-המדרש לרבנים בניו-יורק.

ו. ר' מאיר אויר באך. נולד לאביו ר' יצחק איצק בעיר דאברע במחוז קאליש בפולין ביום א' דר"ח מנחם-אב תקע"ה (1815). שנים רבות היה אב"ד קאליש. בשנת תר"ך (1860) עלה לירושלים ונבחר לרב עדת האשכנזים בירושלים. לא קיבל שום שכר בעד רבנותו אלא התפרנס מרכושו. פעל רבות לטובת הרחבת הישוב וחיוקו. הוא שעורר את ר' אריה ליב פרומקין לחבר את ספרו "תולדות חכמי ירושלים". נפטר בירושלים ביום ח' אייר תרל"ח (1878). ואלה ספריו: "אמרי בינה" על אור"ח ויו"ד, ירושלים תרכ"ט-תרל"א; "אמרי בינה" שו"ת על חור"מ, ירושלים תרל"ו; "דרושים" יצא-לאור ע"י בנו ר' שלמה אויר באך, ווארשא תרצ"ג ¹⁵.

צוואתו נכתבה בירושלים. אין בה תאריך. אולם ידוע שנכתבה בשנת תרל"ז (1877). כשנה לפני פטירתו ¹⁶. העתק הצוואה נמצא בכתב-יד בגנזי בית-המדרש לרבנים בניו-יורק. לבסוף אני מודה לד"ר גרשון כהן, מי שהיה ספרן בספרית בית-המדרש לרבנים בניו-יורק, שהקל עלי במדה מרובה את עבודתי בגנזי הספרים וכתב-היד בבית-המדרש הנ"ל בחורף תשי"ז. וכן אני מודה לידידי ד"ר יצחק ריבקינד בניו-יורק ולידידי מר נפתלי בן-מנחם בירושלים. שהעמידוני על כמה צוואות הנכללות להלן ברשימתי.

א. צוואת ר' בנימין הכהן מריג'יי

העתק צוואת הכהן הגדול החסיד כמהר"ר בנימין כ"ץ ויטאלי ר"מ דק"ק ריג'יי. באשר הוא סוף כל האדם והחי יתן אל לבו דברים של מיתה, אחת שאלתי מאת ה' יורני ויאמר

¹³ יוסף הירש; ר' בנימין הירש ז"ל, ירושלם תשי"ח, עמ' ס"ב-ס"ו.

¹⁵ תולדותיו בפרוטרוט נכתבו ע"י ר' אליעזר רבלין ונודעו ב.ה.דבר"י, קובץ אי"ב (ירושלים, סיון-תמוז תרע"ט), קובץ ג"ד (שם, אב-אלול תרע"ט), שנה ב' קובץ ב"ג (שם, חשוון-כסלו תר"פ), ד"י (שם, סכת-אדר תר"פ). ועיין גם: זכות אבות לר' מאיר אויר באך, ירושלים תרנ"ה; פרומקין-רבלין, תולדות חכמי ירושלים, ח"ג, עמ' 269; "ספר לינסשיץ" לר' יצחק ידידיה פרנקל, תל-אביב תשי"ג, עמ' 79-80. ושם נודע גם מכתב שכתב מירושלים ביום כ"ז אלול תר"ך, למחרת בואו ירושלימה.

¹⁶ אנציקלופדיה לתלוצי הישוב ובניו, בערכו.

לי זה הדרך לך בה, כי לעשות רצונו חפצתי להניח אחרי ברכה, שמורה בכל וערוכה, כי לה המלוכה, היום א' כ"ד אלול התמ"ח יג.

ראשונה מצוה אני בכל תוקף שתכף אחרי פטירתי יקנו שש אבוקות משתי ליטרין וחצי בקירו לכל א' ושתיים מהם ידליקו בבה"כ הקק"י¹⁸ בשעת התפילה תכף אחרי קבורתי, והד' אורות יתנום לחברת ג"ח כנהוג.

ידליקו נר של שמן זית כל י"ב¹⁹ בבה"כ הקק"י יומם ולילה לא ישבותו, ומצוה אני בכל תוקף שישגיחו מאד על זה שלא יכבה נרי בין ביום בין בלילה.

התכריכין שלי כבר הם עשויים מפשתן וכן הטלית וכל המצטרך יהיה מפשתן, לא זולת. שעה א' קודם רחיצת גופי יסירו הסדין מתחתיו ויזרקו אותי על הארץ ממש בלי שום דבר בנתיים, ובעת הרחיצה יעשו הדברים כסדר בלי מחלוקת ולא ידחקו זה את זה, כי על זה דוח לבי בחיי, שאפילו בעת עשיית המצוות יחלוקו ויבואו לידי מריבה, אשר על כן אני גוזר בכל שלא יבואו לידי זה, ואם ח"ו ימצא מי שירים קולו או ירצה לדחוק עצמו וכנ"ל, תכף ומיד יוציאואו חוצה ולא יוכל להטפל עוד בין ברחיצה בין בקבורה, וזה בגזירת התורה.

לא יעשו הקפות לא בביתי ולא בבית הקברות רק יאמרו הצידוק הדין בביתי ותכף ומיד יוציאואו לבה"ק ובלי איחור, בלא דיחוי כלל ועיקר, יקברוני בעפר ממש בלי ארון כלל.

ומצוה אני שלא ייזד שום אדם להביא שום אבוקה או נר בביתי ולא בבה"ק, רק ידליקו חשש אבוקות הנ"ל, כי זה כבודי או רצוני, ובארגו שיעשו להביאני לבה"ק לא יהיה בשום הפרש מאחרים הנעשים לכל אדם, רצוני לומר שלא יעשו קופול"א²⁰ ולא שום הפרש כלל ועיקר ולא ישימו שום ספר עליו.

לא יעשו לי השכבות²¹ לא בביתי ולא בבית הכנסת כלל, כי זה רצוני, ומי שיזיד להזכיר שמי בהשכבה או באופן אחר, משתיקין אותו.

הנני מזהיר באזהרה גדולה שיעשו סימנים על קברי, ואותם שיעשו הסימנים הנ"ל יעשו לי חסד לילך בבקר השכם וכמו כן לפנות ערב לבה"ק לבדוק בסימנים הנ"ל שלא יארע תקלה ח"ו בגופי או בקברי²².

הנני מצוה ליורשי אחרי, שכל א' ישתדל לקבוע עת ביום ובליילה, אם מעט ואם הרבה, ללמוד בספרים שלי, וישתדל שיהיה בעשרה, ויאמרו קדיש אחריו למנוחת נפשי, והן וחסד יעשו לי בדרושים שיעשו בבה"כ וכמו בלמדם בישיבות ובבתי כנסיות להזכיר מחידושים שלי, כי זה חלקי מכל עמלי.

בכל יום אחרי מותי יחלקו בבקר השכם ל"ב ליטרין בכל כך [!] לחם לעניים, וזה כל ז' ימי אבילות, ואם יארע שבת בנתיים יחלקו בששי לחם משנה, וכן יעשו ביום ל' לקבורתי, וכן יעשו בכל עש"ק לחלק לעניים ל"ב ליטרין בכ"כ²³ לחם, וזה על ידי נכדי כמהח"ר אליעזר כהן, כי הוא יהיה המתחלק ויתנו לו המעות וכנ"ל, וכל זה עד תשלום י"ב חדש אחרי פטירתי, וביום תשלום הי"ב חדש יחלקו ששים וארבעה ליטרין כנ"ל.

יתנו לעניי ארץ ישראל מנכסי עזבוני מאה ליטרין, וכמו כן לפדיון שבויים, בתוך י"ב חדש אחרי פטירתי, מלבד מה שאהיה נשאר חייב לקופות²⁴, כנראה מפנקס שלי.

וכל זה בלא נדר ובלי שבועה, כי הנני משייר כחי לשנות הנדרבות הנ"ל כפי רצוני עד בא חליפתי. ב"ך²⁵ גוזר ומסדר ככל הנ"ל.

17 הוא יום 19 בספטמבר 1688.

18 בבית הכנסת הקהל קדוש ישראל.

19 שנים עשר חודש שלאחר פטירתי.

20 cupola כיפה.

21 תפלות הזכרה.

22 שלא יבואו הגוים לחטט בקברו.

23 בכל כך.

24 היינו לקופת ארץ ישראל או לקופת פדיון שבויים.

25 בנימין כהן, וכך נהג לתתם גם אגרות ותשובות.

ב. צוואת ר' יהושע אברהם יהודה מאזמיר

כ"ה תברכו את בני ישראל בחדש חשון שנת ה' 20

אלו דברי בקיצור :

הקרובים אלי בשעת פט"י וגמצאים ועפ"י ראות אני הכותב רש"ל ה"ו 27 עשרה ת"ח תכף לישי' סמוך למטתי יתודו ויהרהרו תשו' בלבם נכון, כאשר נאות לעשות, ויהיו תת"ח הנמצאים מהזקנים לא פחות מחמשים שנה, ובפרט אני יאושע אברהם ה"י בן ריינה, אוכה לומר עמהם ולהתודות בדעתי צלולה, ובכל פעם ופעם שאו' פטוקים הנהוגים יעוררו כל מעוררים אלי למסור נר"ן 28 לע"ג 29 הע' סי' כל חסי' ברעותא דלבא, והנמצאים כנו"ל, אף יתדמה שכבר היתה אחרונה 30, בכל זאת יחזרו ויאמרו פ' שמע ישראל עד כמה פעמים. ומקלה אני פניהם שלא ישנו את דברי, ותכף אחר הפט"י יניחו כל גופי ע"ג קרקע ממש, ויטילו על גבי פיריניקא של חול ג'.³¹

אין רצוני בשום דרשה כי אם בזאת מעט דברי מוסר והכנעה לעורר הלבבות בבכיה, ומקלה [אני] פניהם, שלא יאמרו שום דברי כבוד ושררה, כי אין בריצוני בכך, כי מאשר לאבינו עשה את כל הכבוד הזה כמשרז"ל, כי העיקר הוא ההספד כנודע.

מע' הרב הפרד"ס 32 ה"ו, אחלה פניו שימחול על כבודו, שהוא יעמוד בשעת ההספד ויאמר מלי דדרשא ע"ד האמור, דהיינו דברים המעוררים מד' המוסר, ולא ירבה בשבחים, כי אם מאותם דברים שהוא יודע ובקי באמת דאיתנהו ב', ותו לא.

בל"ן 33 הפרשתי מממוני סך כ"א גרוש' 34 כמנין שם הקדוש אהי"ה, כדי שיחלקום לעניים יום פטירתי לפני המטה קרא כדכתי' והלך לפניך צדקך 35, יה"ר דתתקבל.

אחלה פני ראשי חברת רחיצה ולויה, שיוכירו להקברים על הקבורה שתהיה עשויה בחפירה כל צורכה והאזויאוס 36 כתיקון נאה, ועליהם תבא ברכת טוב.

גודא רבא שדינא למע' חזני מתא, שהתואר שיתארו בהשכבה יהיה באופן זה: שם גפש השם הטוב החכם הכולל המדוכא ביסורין כה"ר יאושע אברהם יאודה, ויאמינו לי שכל המוסיף על זה גורם לי צער לעולם הבא, כי הכל הבל, ודי בזה.

כמו שעור חצי דרהם כסף או יותר מחזותך לו' חתי', וכמו כן ז' חתיכות זהב, יהיו מוכנים לצורך ההקפות, ועושי ההקפות, מה טוב שיהיו טבולי יום ויהיו בני חמשים שנה, כי זהו רצוני דוקא, וינתן להם שכרם מממוני סך כ"ה גרוש', ולא צריכא למימר ששני הקברים הנכנסים בעת קבורתי לא יהיו פחותים מבני חמשים שנה וטבולי יום, וכמו כן הרוחצים, וינתן להם שכרם עבור טרחתם חמשים גרוש', ואם ילכו ללוות אותי עד בית עלמין איזה עמילי תורה, ונתן להם אך בחלקות 37 עוד סך כ"ה גרוש', באופן שכל הגז'ל יתנהג עפ"י ידידי רחמיא דנפשאי הוא הרש"ל ה"ו 38 ראש חברת ג"ח ובק"ח, כי חפץ חסד הוא, יהי ה' עמו אכ"ר.

הכסף והזהב לצורך ההקפה ינתן על יד נאמן, כסף ממש זהב ממש, איזה מטבע קטן עד ג' גרוש'.

26 כ"ה בחשון תר"י (10 בנובמבר 1849).

27 ר' שלמה הלוי, הוא ר' רחמים שלמה הלוי מאזמיר, שעלה לירושלים ויצא משם בשליחות לחו"ל (עיין : מ. בניהו ב"קריית ספר" שנה כ"ה, עמ' 30), היה סופרו של בעל הצואה, ר' יצחק בדהאב, בעל כתביהדי, כותב עליו : "ואני הכרתיו, והיה אדם גדול בתורה, ורצו למנותו ראשון לציון, אולם יען היה סב"ן [סגן נהור] באחת מעיניו מינהו לראש"ל להרה"ג כמה"ר אברהם אשכנזי ז"ל אחרי מות הראש"ל כמה"ר דוד חזן ז"ל".

28 גפש רוח נשמה. 29 לעילוי נשמתו.

30 כלומר, נשימה אחרונה. 31 גלימא שהיה לובש בימות החול.

32 ר' רפאל די סיגורא, מחכמי אומיר, שעלה לירושלים, ונפטר בה ביום ח"י אדר תרי"א, ונספד באזמיר ע"י ר' חיים סאלאגי (ארצות החיים, דרוש ב', דף נ"ג ע"ב), חיבר הספרים : "אות היא לעולם", אומיר תרס"ז-תר"ח ; "אות הברית", שם תרכ"ו ; "אות לישובה", שם תרל"ו.

33 בלי נדר, 34 גרוש, גרושים תורכיים. 35 ישעיה נ"ח, ח'.

36 הדפנות. 37 כלומר לחלק בין כולם. 38 עיין הערה 27.

ג' המה, מע' כמוהר"ב ³⁹ מזרחי ה"י וכמהר"ח ⁴⁰ פיזאנטי וכמהר"מ ⁴¹ מיוחס, יספדו כנהוג, האחד פתח החצר, האחד פתח בהכ"נ, והאחד סמוך לפתח העיר, ואני מזהירים כנז"ל שלא יאמרו דברי שררה וכבוד, כי אם ע"ד המוסר, ולא ירבו בשבחים דלא ידענא בהו. וזה סדרם: מהח"ף ⁴² ה"י פתח ביתי, ומהר"ב מזרחי ה"י פתח בהכ"נ, ומהר"ם ה"י פתח העיר.

סדר הדרושים באומיר ⁴³ יודיעם הכותב הרש"ל ה"י: שעת שמועה ידרוש כמהר"מ ⁴⁴ קריספין ה"י ושבט ל' ⁴⁵, כמהר"ח פאלאני ה"י ⁴⁶ שבת ב', כמוהר"א אשכנזי ה"י ג' ⁴⁷, ובפרושא כי עיקר דרושיהם יהיה ללמד דעת את העם להזהירם על הצדקה, כי בהא מילתא ידענא שכל ימי הייתי מצטער רודף צדקה, ושדינא גודא רבא עליהו בגזרה דאורייתא שיזהרו בזה ולא ישנו דבר מלבד כי אם זה בני נאמן נטע נעמן הוא הבכור ה"י רשאי ושלט לשנות איזה דבר מה שיראה בעיניו לעילוי נשמתו, לא לכבוד ולתפארת מהה"ז חלילה.

מה שנוהגים שנושקים ידי הנפטר אחר ההספד או הרחיצה וכיוצא, אני מודיעם דלא ניהא לי ואין רצוני בכך, ויודיעו לכל כי מי שעושה זאת הוא מצער אותי, ודי בזה.

ג. צוואת ר' רחמים שאלתיאל יעקב ניניו מירושלים

צוואת אלו אני עושה אותם בש' את ה' אלדיך תירא ⁴⁸ לאחר אי"ו ⁴⁹ לעבודתו ית' בבנים ובני בנים כ"ר.

א' יסע, אם ח"ו אאריך במלאכה ⁵⁰, שילמדו יחידי החברה הקדושה מזמורי תהלים הללו, תחי' מזמור יענן ה' ביום צרה ⁵¹, ויאמר מאשרי האיש עד כי אתה ה' לבטח תושיבני ⁵², ואח"ך מזמור ו' וז', ומזמור יוד' למה ה' תעמוד, ומזמור ט"ו וי"ז וי"ח, ומזמור כ"ב למנצח על אילת השחר, ומזמור כ"ג מזמור לדוד ה' רועי וכו', ומזמור כ"ה לדוד אליך ה' וכו', ומזמור ז"ך לדוד ה' אורי וישעי, ומזמור למד' ארוממן ה', וז"א כך ה' חסיתי, ומזמור ל"ב וג"ל, ומזמור ל"ד, ומזמור ל"ה לדוד ריבה א' את יריביו ומזמור ל"ז ול"ח, ומזמור מ"א, ומזמור מ"ט, ומזמור נ"א, ומזמור נ"ו למנצח על יונת, ומזמור נ"ט, ומזמור ס"ו, ומזמור ס"ח, ומזמור ס"ט וע' וע"א, ומזמור פ"ו תפלה לדוד, ומזמור פ"ח, ומזמור צ' וצ"א, ומזמור ק"ב תפלה לעני וק"ג וק"ד, ומזמור קי"ב, ומזמור קי"ו, ומזמור קי"ח, ומזמור קכ"א וקכ"ג וקכ"ד, ומזמור קכ"מ חלצני ה' מאדם רע, וקמ"א קמ"ב קמ"ג קמ"ד, ואם יעורני ה' שיהיה הפטירה כמשחל בניתא מחלבא ⁵³ בע"ה אחר אי"ו לעבודתו ית', שילמדו אלו המזמורים בחצי שעה שממתינים עד הפשט הבגדים, ילמדו אלו המזמורים בפני בכונה גדולה, וילמדו אותם כדרך שמחלקים תהלים, ואם התנדבו ללומדם בכנופיא תבא עליהם ברכת טוב, ובין כך ובין כך תבא עליהם ברכת טוב.

ב' אזהרה לנשים שלא יאמרו ש"ת ⁵⁴ ולא צדיק וחסיד.

ג' אם אפשר ליחידי הרחוצים שיטבלו קודם הרחיצה וילוו מעות לזה ואח"ך יפרעו ממה שימכרו מבגדי.

ד' שיעשוני ד' מיתות ב"ד ומלקות ארבעים ומכת מרדות והמכה ד' מיתות יהיה ח"ר בכור ואמירו ה"י, ויתפללו לפני ה' יהר"מ או"א שאם נתחייב לפניך רחמים שאלתיאל יעקב בן סול ⁵⁵

39 ר' בכור. 40 ר' חיים. 41 ר' מרדכי. 42 מורנו החכם חיים פיזאנטי.

43 עיר מוצאו של המצווה, והיה בטוח שיספידוהו שם בהגיע השמועה על פטירתו. 44 ר' משה מרדכי.

45 אחר מלאת שלשים יום לפטירתו. 46 חיים פאלאני אב"ד אומיר ומחבר ספרים רבים כמנין חיים.

47 ר' נסים אברהם אשכנזי, מחבר הספרים: "מעשה אברהם", שו"ת, אומיר תרס"ו; "נחמד למראה" על הירושלמי, ד' חלקים, שאלוניקי תקצ"ב-תר"כ, אומיר תר"ז-תרכ"א. והוא יהיה שלישי לדרוש.

48 אין סימן מיוחד על שום מלה, וברור שהכוונה למלה תיר"א, היינו שנת תרי"א (1851).

49 אריכות ימים ושנים. 50 בגסיסה. 51 תהלים כ'. 52 תהלים א"ד.

53 כלומר בקלות (במסכת ברכות ח' ע"א). 54 שום תהילות. 55 שם אמו.

ד' מיתות ומלקות ארבעים ומכת מרדות יהא חשוב עשיתינו זאת כאלו נסקל ונשרף ונהרג ונחנק לפניך ונלקה מדאו' ומד"ס ותסלח לו ע"כ חטאתיו ועונותיו ופשעיו אשר חטא והעוה ופשע ויהא מיתתו כפרתו על כל חטאתיו עון כריתות ומיתות ב"ד ותצרור נשמתו בצרור החיים והשלום וזכור זכויותיו אשר עשה ותצילתו מחיצונים ותשלח מלאכיו ללוותו ולהצילו מרוחין ושידין ומזיקין ומכל דבר רע כדכתיב כי מלאכיו יצוה לך לשמורך בכל דרכיך על כפים ישאונך פן תיגוף באבן רגליך⁵⁹. וזכות כל הצדיקים אי"ו⁶⁰ משה ואהרן דוד ושלמה תצילתו מגלגולים ועונשיו גהנם ואל תתנהו בנפש אויביו וחתום פי המקטרגים עליו ותהא מליץ טוב בעדו ויכבשו רחמך את כעסך מעליו ומאוצר מתנת חינוך עליו ותצילתו מחיבוט הקבר ומרימה ותולעה וקים בו מקרא שכתוב וכפר אדמתו עמו⁶¹ וקים בו מאמר הנביא ונחך ה' תמיד והשביע בצחצחות נפשיך ועצמותיך יחליץ והיית כגן רוה וכמוצא מים אשר לא יזבו מימיו⁶² יעלזו חסידים בכבוד ירגנו על משכבותם⁶³ יבא שלום ינוחו על משכבותם הולך נכוחו⁶⁴ בכלל כל שוכבי עמו ישראל ברחמים אמן. יהיו לרצון אמרי פי והגיון וכו' ⁶⁵ שקוצי"ת.

ה' בהוציאו החוצה יעמוד עלי ש"ץ מהספדנים הידועים הע"י⁶⁶ לעורר לב העם בבכי ולהוכיחם ועי"ז יהיה לי קורת רוח. ויעשו כן בג' מעמדות.

ו' ישאל החכם הספדן מחילה בעדי מכל ישראל מה' ומישראל מחילת שמים מחילת בריות מחילה בעוה"ז ובעוה"ב. בין בדררא דממונא בין בדררא דכבוד⁶⁷ אני שואל מה' ומישראל אנשים ונשים וטף. ואם הם ח"ו חלילה עשו לי איזה הקפדה או הקנסה כבר מחלתי להם מחי' שרירה וקימת.

ז' אזהרה לכל החברה הק' שלא יקפידו זל"ז בעשית המצוה אלא אדרבא יעשו המצוה באהבה רבה ובאחדות גמור וביראת ה' ובהכנעה גמורה וגדול שכר העוסקים במצות באחדות גמור וביראת ה' כי דוחים כמה גזירות קשות ויזהרו משחוק וקלות בהיותם עוסקים במצות כמ"ש דהמ"ע⁶⁸ עבדו את ה' בשמחה וגילו ברעדה ומשום הכי הא ודאי צריכים לעסוק במצות ביראת [ה'] על פניהם ובהכנעה. ומה' יבא שכרם כפול ומכופל. ואם ח"ו יהיה ח"ו איזה הקפדה וקטטה גותנים ח"ו כח לקלי' ⁶⁹ וזה דומה למי שנוטע ואחר שנוטע לוקח גרזן כדי לעקור. וכשעושים המצוה באחדות גמור קב"ה משתבח ביקריהו ואומר למה"ש⁷⁰ ראו בני זרע אוהבי עושים המצות בשמחה ובטוב לבב ונותנים רשות זה לזה דומים לכם ועליהם נאמר⁷¹ ויאמר לי עבדי [אתה] ישראל אשר [בך] אתפאר אכ"ר.

ח' הטבולים הם ישאוני ובפרט ההקפות יהיה ע"י⁷² דוקא ולא זולתם ובהולכה ילמדו תהלים ומהם ויהי נועם כמו שנוהגים. ולא ישאוני על כפים כגדולים והרבנים. כי מי לנו [גדול] ממה עט"ר מוה"ר הגדול מפורסם בדורו כמהר"מ סווין זלה"ה⁷³ הוא ציוה ויעמוד שלא ישאוהו על כפים. ואני עני עפר בחיי ק"ו במיתתי מה אענה בתריה הר' זיע"א.

ט' הקבורה. בעוה"ר כי אצל עט"ר מו"ר⁷⁴ אין מקום ולא אצל אמי. א"כ אם ימצאו בנקל אצל אחי יפת הגדול ר' ישועה סגרי ז"ל מה טוב ומ"נ⁷⁵ והוא קבור בבורק אצל מקום ח"ר יוחנן קלעי וח"ר שלמה הכהן גיסו של ח"ר פזאנטי ז"ל.

י"ד אני מחלה פניהם של המלומים אותי עד הקבר שישתדלו בכל עוז ותעצור שיהיה הקבר רחב מעט ועמוק והאזיוס⁷⁶ שיהיו חזקים ורמים.

56 תהלים צ"א, י"א י"ב. 57 אברהם יצחק ויעקב. 58 דברים ל"ב, מ"ג. 59 ישעיה נ"ח, י"א.

60 תהלים קמ"ט, ה'. 61 ישעיה נ"ו, ב'. 62 תהלים י"ט, ס"ו.

63 שועתנו קבל ושמע צעקתנו יודע תעלומות (סוף תפלת "אנא בכח"). 64 ה' עליהם יחיו.

65 בין בהפסד ממון בין בהפסד כבוד. 66 כמו שאמר דוד המלך עליו השלום (תהלים ב', י"א).

67 לקליסה. 68 למלאכי השרת. 69 על ידם.

70 ר' משה סווין, רב ראשון לציון בירושלים. 71 עשרת ראשי מורי ורבי, והכונה לאביו.

72 ומה נעים. 73 דפנות הקבר.

י"א שלא יניחוני עד שעת ההקפות יחיד, כי אותה שעה צריכא שימור, אלא ילמדו תהלים בהכנעה גדולה, ותכף שנשבתם הגולל ילמדו תחינה זאת וז"ל: אגא ה' מלא רחמים אשר בידך נפש כל חי ורוח כל בשר איש יהיה נא לרצון תורתינו שלמדנו ותפילתינו שהתפללנו בעבור נשמת רחמים שאלתיאל יעקב בן סול וגמול נא הן וחסד בחסדיך הגדול לפתוח לה שערי רחמים ושערי גן עדן ותקבל אותה באהבה ובחיבה ומאוצר מתנת חסד תחון עליה, ו[ב]זכות מה שלמדנו תמלא רחמים עליו לסלוח לו כל עונותיו ופשעיו ומרדיו וזכור לו זכותיו וצדקותיו אשר עשה ותהא מיתתו כפרה ע"כ חטאתיו ועונותיו ופשעיו ושלח לו מלאכך הק' להוליכה ולהשיבה תחת עץ החיים אצל נשמת הצדיקים והחסידים ראשי ישי' וראשי גליות והצדקניות והחסדניות ליהנות מזיו שכינתך להשביעה מטובך הצפון לצדיקים, וסתום פי המקטרגים עליו תזרם רוח תישאם וסערה תפיץ אותם ואתה תגיל בה' בקדוש ישראל תתהלל ⁷⁴ ה' יחתו מריביו עליו וכו' ⁷⁵ והגוף ינוח בקבר בירוש' במנוחה נכו' בחדוה ובשמחה ושלום כדכתיב יבא שלום ינוחו על משכבותם הולך נכוה וכת' אם תשכב לא תפחד ושכבת וערבה שנתך ⁷⁶. וקיים בו מקרא שכתוב בהתהלך תנחה אותך בשוכבך תשמור עליך ⁷⁷, ודרשו חז"ל ⁷⁸ בהתהלך תנחה אותך בעוה"ז בשוכבך תשמור עליך בקבר והקיצות היא תשיחך לעולם הבא, ועוד כתוב וזאת ליהודה [ויאמר] שמע ה' קול יהודה ואל עמו תביאנו ידיו רב לו ועזר מצריו תהיה ⁷⁹, שקוצי"ת.

וזאת התחינה יאמרו אחר הלימוד של ז' ושל ח' ושל השנה.

י"ב הנני מצוה בגזרת נח"ש ⁸⁰ כי החצי ליסטה ⁸¹ שיש לי, קודם כל אני מתפלל להקב"ה שיפקדני בבנים זכרים קדושים ויהא רעוא שתתקבל ומובטחני שכי' וכי' כיר"א ⁸², ואם ח"ו לא יהיה לי זרע אחרי וח"ו עט"ר אמי נשארת, ודאי שהחצי ליסטה שלה היא, ואחר פטירת אמי היא הק' ⁸³ למדרש ללמוד ההפטרה לעילוי נשמתו, ואחר ההפטרה יאמרו ההשכבות למי"ז ⁸⁴ הרב הכולל השקדן בתורה כמהר"ר שאלתיאל ואחיו המר וגאנא משה ניניו ז"ל ומר אבי המדוכה ביסורין כמה"ר חיים מאיר ניניו ז"ל, נשים כורסי די ניניו, רחל די ניניו, ומרת אמי סול די ניניו, ולי העבד, נוסח ההשכבה יהיה בסדר כולם אלא שירבו בתוארים אלו ז"ל בשיבת נפש חשם הטוב המזכה את הרבים אשר זכות הרבים יגן עליו משכים ומעריב בתי כנסיות ובתי מדרשות כמה"ר פ' רוח ה' תניחנו בגי'ע ויצרור הקב"ה נשמתו בצרור החיים והשלום וגופו ינוח על משכבו בשלום כדכתיב יבא שלום ינוחו על משכבותם ⁸⁵.

והליסטא אחר פטי' אי"ז כנז"ל ⁸⁶ יהיה למדרש חס"ל יכב"ץ ⁸⁷ כדי שיאמרו ג' הפטרות כנז"ל, ויהי"ר מלפני הקב"ה שיוכני לזרע של קיימא ואניחנה לבני אכז"ר.

עוד אני מחלה ומצוה, שאם ירצו לעשות הספד ודרוש עלי, יאמרו על נהרות ⁸⁸ ובורא עד אנה ⁸⁹ נלאה להליל ⁹⁰, ואח"ך יאמרו לך אלי המסודר ביוה"ק ⁹¹, וכמו כן בלויתי בדרך על הקבר יאמרו עוד פ' לך אלי, והכתפים ⁹² יאמרו ויהי נועם, ויוהרו שלא יאמרו במקום מלוכלך מצוה, ואם לא ירצו לסופדני, עכ"פ לא ימנעו מלומר לך אלי, ואחרי הפיוט המהודר בסעודת שבת שחרית חי ה'

74 ישעיה מ"א ט"ו. 75 שמואל א' ב', ו'. 76 ישעיה נ"ז, ב'; משלי ג', כ"ד. 77 משלי ו', כ"ב.
78 במסכת סוטה, דף כ"א ע"א. 79 דברים ל"ג, ז'. 80 נידוי חרם שמתא.
81 רשימה, כלומר התמיכה המגיעה למענו מחוץ-לארץ לפי רשימה של שמות המקבלים.
82 שכן יקום וכן יהיה, כן יהי רצון אמר. 83 היא הקדש. 84 למורי זקני.
85 ישעיה נ"ז, ב'. 86 פטירת אריכות ימים ושנים כנוכר לעיל.
87 חסד לאברהם יכוננה בצוקה. 88 תהלים קל"ז.
89 פיוט. תחילתו: בורא עד אנה יונתן במצודה תוך פח המוקש עניה לכורה (דוידזון), אוצר השירה והפיוט, אות ב', סימן 275).

90 פיוט. תחילתו: נלאה להליל על שברנו ואלו יללה מלא פיננו (דוידזון, שם, אות ג', סימן 342).

91 פיוט שאומרים ביו"ט הכפורים, תחילתו: לך אלי תשוקתי בך חשקי ואהבתי לך לבי וכליותי, לר' אברהם י' עזרא (דוידזון, אות ל', סימן 809). 92 נושאי המטה.

וברוך צורי חי ה' וברך צור בהתגולל נפשי⁹³. והליסטה שאמרתי היא אחרי פטי' אשתי. ויהי רצון לפני [ה'] יתברך שיהיה לאחר אי' לעבודתו יתברך בירוש' בתש' שלימה ומע"ט⁹⁴ ובלימודים. נח"ר⁹⁵ גדול עושים לי שילמדו הבאים לעשות עמי לפחות שעה ורביע מדרשוני בעצם. וילמדו כל הלימוד בלי הפסק. וריח ישימו בשתיית הקאהבי⁹⁶. ואחר הקבורה יאמרו ד' מזמורים, מאשרי עד בשלום יחדיו⁹⁷. וגם מזמור לדוד ד' מי יגור באהליו, ומכתם לדוד, ותפלה לדוד, וגם הללויה לדוד בשנותו את טעמו, דיש בו שומר כל עצמותיו, וגם הללויה שירו, דיש בו יעלו חסידים בכבוד ירננו, וגם הללו אל בקדשו וכו'⁹⁸. ואחר קדיש, ואחר השכבה, ויאמרו ונחך ה' תמיד והשביע בצחצחות נפשך ועצמותיך יחליץ והיית כגן רוח וכמוצא מים אשר לא יכזבו מימיו⁹⁹. ואני מצוה להשתדל עלי שיכתבוני המצבה בטוב בזה הנוסח: קבר הרב המזכה את הרבים משכים ומעריב בבכ"ג וב"מ כמה"ר פ', דמי שרואה הרב¹⁰⁰ יתפלל על קברי להקב"ה ויהיה נח"ר לי. והקבורה יהיה אצל מ"א¹⁰¹ תנצבה.

ד. צוואת ר' יעקב עטטלינגער מאלטווא

החולק חיים לכל חי ברוך הוא וברוך שמו הגדול. כאשר יגזור עלי לאחר מאה שנים רוחי ונפשי אליו לאסוף, אני מצו' בזה להתנהג כן: תיכף אחר העדרי ילמדו שלשה לומדי תורה עד שעת קבורה. דהיינו כאשר ישבות האחד ילמדו השנים, ושכרו יקצב מאשתי תי'. בין מיתה לקבורה יחולק לעניים מעובוני כמספר שמי יעקב ארבע שילינג¹⁰². מצו' אני לקיים בגופי זכר ארבע מיתות ב"ד, דהיינו ביים אבהעבנן זאלל גופי פאם בעטט הערונטער געווארפען ווערדען. בעפאר הקברנים דיא טהרה מאכען זאלל על לב גופי ברענגדעס זיעגעל געטריפט ווערדען. אלסדאן זאלל איין טוך אום דען האלז געוויקעלט¹⁰³, זה מושך הילך וזה מושך הילך, כמצות מיתת חנק. דא איך ניכט זוכה געוועזען, וויא עס מיין זעהנטלכער וואונש געוועזען להקבר בארץ הקדושה, זא וויל איך וועניגסטענס גאנץ אין עפר אי' נקבר זיין. איך האבע מיר איינע קיסטע מיט עפר אי' געקויפט, וועלכע אשתי תי' אין פערוואהרונג אויף דעם באדען הילט. מיט דיעזער זאלל כל גופי בעדעקט ווערדען, זא פיעל אלס מעגליך זאל זיין עפר אויף אונד אונטער דעם בלאזען גוף געבראכט ווערדען, אונד ווא דיעזעס ניכט מעגליך איבר דען תכריכין, יעדאך זא שיהי' כל הגוף נקבר בעפר ארץ הקדושה¹⁰⁴. מיינען זעהנען בין מצו' ניכט דער לוי' נאכצופאהרען, זאנדערן פארהער צו פוס אויף דאס בית עלמין צו געהן¹⁰⁵.

93 פיוט, תחילתו: חי ה' וברוך צורי בה' תהלהל נפשי (דודיון, שם, אות ח', סימן 207).

94 ומעשים טובים. 95 נחת רוח. 96 קפה. 97 תהלים א"ד.

98 תהלים ט"ו; ט"ז; ט"ח; ל"ד; קמ"ט; ק"ו. 99 ישעיה נ"ח, י"א.

100 הוא מצטט על שציוה לכתוב על מצבתו "הרב", כדי שהמשתטח שיראה שנקבר כאן רב יתפלל על קברו.

101 מ"ר אחי (עין לעיל סעיף ט').

102 יעקב בגימטריא 182, והכוונה כנראה שיחלקו 182 פעם ארבע, היינו 728 שילינג.

103 דהיינו, בשעת ההורדה על הקרקע יושלך גופי למטה. כטרם יעשו הקברנים את הטהרה יוסף שעה בוערת

על לב גופי. לאחר מכן יעטפו מטפחת מסביב לצווארי.

104 מאחר שלא זכיתי לפה שנכספתי אליו בכל לבי, להקבר בארץ הקדושה, רוצה אני לפחות להקבר כולי בתוך

עפר אי'. קניתי לעצמי חיבה מלאה עפר אי', הנשמרת ע"י אשתי בעלית הגג. בעפר זה יכוסה כל גופי, ועד כמה

שאפשר יהיה עפר מעל לגוף עצמו ומתחת לו, ובמקום שאי אפשר, על גבי התכריכים, ועל כל סנים יהא כל הגוף

נקבר בעפר ארץ הקדושה.

105 את בני אני מצוה שלא ליסע אחר ההלויה, אלא לילך לפני כן ברגל לבית העלמין.

מצו' אני בכה צוואה גמורה, הן לבני משפחתי והן לאחרים, שחז' לא יקרא עלי שם צד' יק. אלא מי שיזכור שמי יאמר ע"ה או ז"ל, אבל לא זצ"ל.
וכן מצו' אני שלא יספדוני בשום מקום, ותחת זה אני שוחר פני מאהבי חברי ותלמידי ללמוד כל השנה אחר העדרי בכל יום שיעור משניות לזכות נשמותי, וכן בכל יום יאהרצייט שלי, ומכחכם שחרו בעדי, וגומל חסדים טובים יגמול לכם הטוב אשר תגמלו עמדי.
על מצבה שלי לא יוחק שום דבר שבח ותהלה כי אם שמי ושהייתי אב"ד פה מספר חשנים שיהי' ושם הספרים אשר חברתי בעניי.
אקו' שיקויים בי מצו' לקיים דברי המת ושלא יועדר מכל אשר צויתי פה, ואולי אזכה להיות מליץ טוב למקיימי דברי צוואתי בעולם שכולו ארוך.
נכתב ממני ביום ב' אדר תרכ"ט לפ"ק¹⁰⁶.
הקטן יעקב יוקב באאמ"ו מ"ה אהרן עטטלינגער ז"ל.

ה. צוואת ר' צבי בנימין אויערבאך מהלברשטט
ב"ה. ברוך רופא חולים וחותך חיים לכל חי, והוא בחסדו הגדול יאריך ימי ושנותי על התורה ועל העבודה ויזכני לראות בני בנים עוסקים בתורה ובמצות.
ספרים שאולים בידי ברשות בעליהם מלאחר מאה שנים יוחזרו להן או ליורשיהם.
[בשלשה הסעיפים הראשונים, היינו 1, 2, 3, נזכרים שמות הספרים ושמות בעליהם שיוחזרו להם ולא נצטרך לפורטם פה]¹⁰⁷.
4. כל ספרי יותנו ללומדים עניים הגונים שאין ידם משגת לקנות, כי לבני ולחתני נר"ו ת"ל יש להן ספרים, אך אם ימצאו בספרי ספרים שאינם ביד בני וחתני נר"ו, ספרים אלה יקחו לעצמם, וכן הספרים שנכתב בהן מכ"י על הגליון ליקח לעצמן.
5. לאחר פטירת אשתי תי' השם יאריך ימיה, יוקח מעזובני אלף טהאלער ויתון להקהל האל" בערשטאדט, ולקהל הנז"ל יהי לקרן קיימת בתנאי שיתנו ד' למאה לשנה להחזיק ת"ת לבני עניים פה או בפוירדא או לקנות להם ספרים ותפילין, ואם תרצה אשתי תי' ליתן סך הנ"ל תיכף אחר פטירתה, ודאי גיחא לי, אך אני איני מצוה אותה.
6. אחרי העדרי ילמדו ג' לומדי תורה עד שעת הקבורה שעור משניות.
7. בין מיתה לקבורה יחולק ב' זילבערגראשען (שהם כ"ד פרוטות) ועוד ב' פרוטות (שהם מספר כ"ו כמספר הוי"ה) כמנין שמי צבי בנימין¹⁰⁸ סך הכל י"ט טהאלער ושני זילבערגראשען, ומסך זה יותן חצי לג' לומדי תורה עד שעת הקבורה (כנזכר באות 6), והשאר לעניים אחרים פה.
8. מבקש אני מכל איש שיש לו עפר א"י שימכור אותו לאשתי תי' בעד מחירו ובעפר זה יכסו גופי, בפרט פה ועיגים וסימן התחתון¹⁰⁹, וכל מה שאפשר, גם בתחתית הארון יעשו נקבים גדולים או נקב אחד כמוצא רמון, כדי שיהי' הגוף נוגע בארץ.
9. לא ילך בני נר"ו אחר הלויה, רק יקדים עצמו שיהי' על בית עלמין קודם שיבוא הארון.
10. מצוה אני שלא יספדו שום אדם בשום מקום ולא יקראני בין בכתב ובין בעל פה גאון או צדיק ולא יכתב עלי זצ"ל אלא ז"ל או ע"ה, כי אינני יותר מאדם בינוני בזמן הזה.
11. אך אני מתלה חברי ותלמידי ללמוד כל השנה כל יום שעור משניות לתועלת גשמותי ויתפללו התפלה: אנה השם אשר בידך וכו'.

106 האות ט' במלה תרכ"ט אינה ברורה, בשנת תרכ"ט חל' י' אדר לא ביום ב' אלא ביום א', בהעבר' נדפס ו' אדר, ואף יום זה לא חל בשנה ההיא ביום ב'. יש כאן איפוא טעות ביום השבוע או במספר השנה. על כל פנים נכתבה הצוואה בין שנת תרכ"א לשנת תרכ"ט.

107 מאמר מוסגר זה הוא כגוף ההעתק.

108 בגימטריא 262.

109 המילה.

12. ואני מצוה שלא יכתב שום דבר על מצבה שלי כי אם: פ"ט הרב מ' צבי בנימין או ערבאך גפטר וכי'. ואיני מוחל מי שיכתוב עלי שום שבת.
13. שכחתי לכתוב למעלה. מבקש אני מאנשי ג"ח שינחתו גופי אחר העדרי על הארץ ממש ולא על קש ותבן, ויאמר אחד מהם: אם צבי בנימין בן אסתר רבקה חייב סקילה, אז יעלה לו זה כאלו נסקל בב"ד וה' הטוב יכפר בעדו.
14. קודם הקבורה יקח אשתי או בני או א' מקרובי ח"י גראשען ויתנם לגובה הקהל ויאמר בפה מלא שקונה בזה מקום קבורתי שיהי' רשותי ועצמי רשות היחיד בצל אל שוכן מעונה.
15. באמירת אמן יהא שמיה רבא יכוון בני ר"ת י"ש"ר שתעלה נשמתי דרך ישר לג"ע ולא יעכבה מסטינים.
16. כל כתבי קודש חדושים על ש"ס ופוסקים, הן מאבותי ואבות אבותי, הן מדודנו הגאון מו"ה ד' זינצהיים זצ"ל¹¹⁰, יהיו ביד בני נר"ו למשמרת, וכן חדושי כתיבת ידי, ובכל כתבים שלי ידו על העליונה.
17. גם ס"ת שלי יהי' למשמרת בידו ויוכל להורישו לבניו. אקוה לה' ברחמי יאריך ימי ושתנתי בתורתו ויראתו בטוב ובנעימים.
18. עשרה לומדים בירושלים ילמדו לזכות נשמתי בשנה ראשונה שעור משניות, וכתום השנה יקבל כל אחד שנים עשר טהאלער.
- הן הנה ח"י דברים בעבורם יאריך השם חיי בטוב ובנעימים.

ו. צוואת ר' מאיר אורבאך אב"ד קאליש זירושלים

העתקה מצוואת הרב הגאון המנוח מו"ה מאיר אורבאך זצ"ל שהי' אב"ד קאליש וגפטר בעה"ק ירושלים ביום ד' ה' אייר תרלח"ת לפ"ק¹¹¹.

מצאנו בתוה"ק שחוב אל אדם מישראל לצוות בניו אחרינו לשמור דרך ה', ומזרע אברהם אנכי הודות לאל הטוב, לכן שמתי אל לבי אחרי ידעתי חולשת גופי וגוי רפה וחייתי ונפשי עיפים לא ידעתי מותי ואל יתהלל אדם ביום מחר¹¹² ואין שלטון ביום המות¹¹³, בעוד רוחי בקרבי אסדר ואדבר במר רוחי כאשר עם לבבי לעשות רצון קוני.

בני ונכדי החביבים ואהובים, ראשית דבר דעו נא מקור מחצבתכם כי יהודים אתם ממקור מים חיים מזרע אבותינו הקדושים וממקבלי תוה"ק גם אתם, ואשר ברא ה' אתכם לכבודו, לכן חזקו ואמצו ותנו תודה וכבוד לד' אלוהיכם ולתוה"ק ללכת בדרכי התורה שבכתב ושבע"פ, ואל נא תטו רגליכם מנתיבותיהם מן המסילה ודרכי אבותינו הקדושים, ולא תחצבו לכם ח"ו בורות נשברות לאחוז אף באפס קצוה מדרכי תורה שבע"פ ומנהגי ישראל קדושים, כי הם חיינו ואורך ימינו, וחלילה חולין הוא להקל בשום דבר נגד פסק הש"ע ורבותינו האחרונים אשר קיימו וקבלו עליהם אבותינו ללכת באורחותיהם, והרבה יש לדבר בזה, ומה נעשה כי עונותינו גרמו והאריכו הגלות והפרוד אשר נעשה בינינו ע"י יצה"ר אשר לוחם אותנו בכל דור ודור מלחמות תכופות עם עדת ה' להוליך שולל נפשות רבות ויקרות ומפתה ומתלבש את עצמו בלבושי יראת ה' ושומר התורה — ואף גדולים נלכדים במצודות בדעות כוזבות אשר אין להם שחר, כאשר הרבה ראו עיני בימי חלדי, ירחם ה' על עמו ונחלתו, וה' ילחם לנו, ובעוה"ז בדורינו ביוזי דביוזי וקרן התורה הושפל עד לעפר, פנינו לימין ואין עוזר ולשמאל ואין סומך, פקו פליליה, ויכשלו ויבערו בדרכים שונים, אלה מזה ואלה מזה, ע"כ תפוג התורה, והחוצפה והתאוה והכבוד שוררות ומושלות על כל, ירחם ה' ויפקח עיני העוורים לראות כי מני אז אשר החלו הקודמים לנטות מן המסלה ודרכי אבותינו, והתירו הבא מן החדש לבחור בחודשות לבקרים ונחלק התיומה ונחבר העולם והאריכו גליותינו, עד כי

110 ר' דוד זינצהיים. 111 הוא יום 8 במאי 1878.

112 אל תתהלל ביום מחר (משלי כ"ז, א'). 113 יחזקאל ח', ח'.

ישקיף ה' השקפה לטובה, ויתקיים והולכתי עוורים בדרך לא ידעו¹¹⁴, לכן, לכל יש זמן, בני עכ"פ תדעו שדרך אחד הוא דרך אמת לקיים כל מצות התורה שבכתב ושבע"פ, דאורייתא ודרבנן, וענפיהם בעתו ובזמנו. לכל יש זמן, והזמן ענין אלוהי, וזה יסוד התורה"ק, ודבר ה' ואלקים יקום לעולם, ולא יש חולף ותמורה ח"ו לשום ענף מדרכי חכ"ל עד עולם — ולהגיד לכם ולהזהיר אתכם בפרטים לא ידעתי, כל פרט ופרט הוא כלל — וכל המצות דאורייתא ודרבנן ומדות ערבות אשר צונו הבורא ית"ש ע"י עבדו נאמן ביתו ותלמידיו חכ"ל הראשונים כמלאכים הכל עיקרים ויסודות נאמנים. חזקו ואמצו ביראת ה' האמיתית ולימוד תוה"ק, ולא תבלו הזמן בהבלי הבלים, ובעוה"ר ביטול תורה הוא החמור שבעונות, ה' הטוב יכפר.

א' יתקבעו עיתים בכל יום ללמוד מקרא, משנה, וגמרא, וספרי מוסר מספריהן, כמו שערי קדושה לר' חיים ויטאל ז"ל וספר של"ה הקדוש ז"ל ונפש החיים¹¹⁵, שדבריו הקדושים נשאים ונחשבים ממקור רוח נאמנות, וכל דיבר ודיבר שבספרו הוא אמר מעט ועשה הרבה להמחבונן בדבריו הק', ומלהיב הלב לאהבת התורה.

ב' מתעניתים תמנעו את עצמיכם, להתענות תענית גדבה, אם לא במה שהחיוב הוא ע"פ ש"ע. ואם תחזרו בתשובה תלמדו בכפליים, כמ"ש כל הספרים הק', כי התענית מונע בלימוד בהבנה והמוח מבלבל.

ג' ביום היא"צ¹¹⁶ תתפללו בכוונת הלב ותלמדו ולא תתענו, ואם יהי' בכוחכם לתת צדקה בזה לתיקון נפשי ולכפרת עוונ, תקיימו בזה מצות כיבוד אב, מכבודו בחייו מכבודו במותו, ובעת שתפרשו או תתנו תאמרו בפה מלא: „אני נתן את הצדקה לכפרת עון אבי ז"ל ולתיקון נפשו", והעתירו בעד נפשי ורוחי לאלוקי כל הרוחות שימחול ויסלח לכל פשעי וחטאתי.

ד' בני, הן בדקתי בחשבונני ומצאתי ויראתי מחטאות נעורי, פן ח"ו בימי גדלתי אתכם יסרתי אתכם יותר מכפי המדה בדברים וקללות והכאות וצערתי אתכם. אנא, תמחלו לי שלא יהי' לי לזאת לעון, כי אלקים יבוא במשפט על כל נעלם, ואני, כרחם אב על בנים, אני מוחל לכם כל ענינים באם היה לי ח"ו עגמת נפש מאתכם ובסיבותיכם, אם כמזיד אם כשוגג, חטאתם נגדי ומנעתם הכבוד ממני, הכל מחול לכם, שריו לכם, בלב ונפש, וגם אתם מכוונכם שחרו בעדי, העתירו עלי, וה' הטוב יכפר וימחול ויסלח לכל פשעי וחטאי, ויה"ר שתהי' מיתתי כפרתי.

ה' כשיודע לכם מפטירת תלמדו בהתמדה ובתפילות בצבור במשך שנים עשר חדשים, אף גם חודש הי"ב לא תפסיקו, וגם שגם בלילה בכל פעם תלמדו ותזכרו שיהי' לתיקון נפשי, ואם אפשר לכם לשום עין בכל פעם בחודש מספרי אשר בדפוס, נא אל תמנעו הטוב ממני, ואולי תמצאו פעם אחת שכוונתי בעה"י¹¹⁷ לאמיתו יהי' מגן בעדי.

ו' את ספרי אמרי בינה הנדפסים המונחים, אין לכם חלק בהם, כי כספי אשר הוצאתי עליהם כבר בא לידי ולא רציתי ח"ו להנות מזה, ועוד יש בידי יותר מן קרני, כאשר יבואר להלן מהסך מה לעשות בהכסף, לכן כל אשר תמכרו מהם אין לכם בזה כלל, רק להנות בהם עניים ות"ח, או אם יהי' לאל ידכם לברר מיתר חדושי על ח"מ ואה"ע ולהדפיס, ללומדי תורה אשר אין בכוחם לקנות בכסף ולבתי מדרשים תתנו חנם אין כסף.

ומאת הגביר קושמריך אשר התנדב להדפיס חמשה מאות רז"כ¹¹⁸, לא נתן לי על מנת להחזירו, בלעדי לסייע לי, ה' ישלם לו פעלו ומשכרתו שלימה, אולם כל כך מני די בזה שהי' לי לעזר, ואחרי שזכיתי להדפיס ולמכור אין בדעתי בעזה"י לזכות בדמיו של אחרים.

ז' ״ן רוב רכושי אשר חנן ה' אותי הוא בניירות טורקי¹¹⁹, ועתה ירדו מטה מטה, בכל זאת יש להם איזה שווי", וגם מי יודע מה יולד יום. מזה עפ"י דת תוה"ק אין לבני בכורי הרב מ' שלמה נ"י

¹¹⁴ ישעיה מ"ב, ט"ז.

¹¹⁵ ספר נפש החיים לר' חיים ב"ר יצחק ברלין, נדפס בפעם הראשונה

בחילגאיהוראדנא תקפ"ד, ואחר כך פעמים רבות. ¹¹⁶ היארצייט. ¹¹⁷ בעזרת ה' יתברך.

¹¹⁸ רובל כסף. ¹¹⁹ ניירות ערך תורכיים.

חלק בכורה, לכן יתחלק לארבעה חלקים, חלק א' לבני הרב נ"י, וחלק ב' לבני מו' משולם פייבוש נ"י, וחלק ג' לבני מ' חיים נ"י, וחלק ד' לבני בנות בתי הנדיל ז"ל ולבנים הזכרים הפנויים, חלק כחלק יתחלק ביניהם, וינתן לאיש נאמן שיהיו מונחים בידו הניירות טורקי, המה קונסלאדע, ומטאן, ושמינדיפער ¹²⁰, ועוד ב' לאזין ¹²¹ מאשכנז וא' מבוקארעסט, יצא מכלל זה נייר אחד מרוטייא סך 200 רייכסטאלר פרייש, והוא אקציאמאן אייזנבאהן שקנתי בעד ב' מאות ר"ט, ויבואר לקמן אשר יעשה בו.

ח' ת מן מעות המזומנים אשר השאיר לי ה' ברוב טובו לפליטה, תגבה אשתי תחי' מתחילה סך 1900 גר/, שהיא אלף רייכסטאהלר, הנזמים שלה, ואחר כך ינתן לכולל מווארשא לפרוע חובות 5980, ליתום דוד בהמנוח מ' נחום ז"ל וליתום ישכר בן ישכר ז"ל, היינו לדוד בר"נ 1000 טאהלר גרוש, וליתום ישכר 400 גר/, ולחלק בין טהרה לקבורה 720 גר/, ג"כ לימי שבעה לת"ת ולימוד בכל שלושים ואמירת קדיש 1000 גר/, ולב' בתי מדרשים לחורבה ¹²², לכל א' 100. ב"מ ¹²³ אהלי יעקב שמן זית שידלק כל השנה, ודווקא לפני העמוד, 4000, לקופות גמולות 1000, ובכל שנה תחלק חומש מזה בין ת"ח ואלמנות ע"י האפטרופסים ר' זלמן בהרי"ל ואביו, לחברה גמילת חסדים, ושיתנהגו כפי תבונותיהם שילמדו עשרה כל ימי השבעה. המותר שיש חובות יתחלק בשוה בין הזכרים. הנחלה בית בחברה מאה שערים, כל זמן שנכדי ידור בכאן ידור הוא בו או ישכיר ויקבל דמיו, ואם ח' יעקב דירתו לח' יחזיר ליושרי הזכרים כדינו, והחוב שיש לי על אחי הרב מ' פאלק נ"י יותן לבנדי, בני ובנות בתי תחי' חלק רביעית, ושלושה הזכרים חלק כחלק, כי אין לבני בכורי משולם ש' ובני חיים ש'. המנוחה של כסף לבני בכורי, הבעכיר של כסף מהשר מאנטיפיורי ¹²⁴ לבני משולם נ"י, הטולאר פישקע ¹²⁵ והבעכיר של קידוש שעשיתי לבני חיים נ"י, הפישקע קטנה שלי לבן בני איצק נ"י במו"ה משולם, והקייט ¹²⁶ של זהב לבנדי מנחם נ"י, ספר תורה א' לבני בכורי וא' לבני חיים נ"י, וכבר קיבל בני משולם נגד זה ספרים הקדושים משלי, ולייכטר ¹²⁷ של כסף שלי ינתן לביה"כ הגדולה בכאן. בשמים ביקס ¹²⁸ הוא של נכדי מו"ה מנחם נ"י, לייכטר של כסף הקטנים הם של זוגתי תחי', ומן הכסף תקח אשתי א' זוג גופל מעסר ¹²⁹ וכף אחת עבורה. זאת מצאתי לעת עתה בזכרונני לרשום, ואולי יזכני ה' לרשום עוד מאשר בזכרונני, ואבקש מבני שיתפללו בכוונה ולזכור אותי ולקיים כיבוד אב כראוי.

נאום מאיר בהגאון מוהרי"א ז"ל אורבאך

תוספת ל"מפתח הצוואות"

רשימה זו באה למלא אחרי רשימות הצוואות שרשמו וואכשטיין ורייבקינד ¹³⁰, וכוללת צוואות שנעלמו מעיניהם או צוואות שיצאו לאור לאחר שנתפרסמו הרשימות הנזכרות. כדי להקל על השימוש אלך בדרך הרישום לפי הסדר של וואכשטיין וארשום לפי השמות הפרטיים של המצווים. לבסוף ארשום במדור בפני עצמו רשימת דבריהם האחרונים של קדושי ת"ש-תש"ה שנרצחו בידי הצר הצורר שקם על עם ישראל להשמידו. אין אלו צוואות מבחינה ספרותית, אלא זעקה אחרונה שנפרצה מפי אנשים שידעו שהם נידונים למות, ואף לא היו בטוחים שישאר מישו שיקרא דבריהם, ואף על פי כן הרגישו צורך לומר דיבור אחרון לפני מותם, בצורת אגרת-פרידה, בשולי ספר או על קירות בית-כנסת "למען ידע דור אחרון". שמותיהם של הקדושים ינון לדור דורים. ה' ינקום דמם.

120 מניות מסלת-הברזל. 121 סטרייגורל.

122 אשר בחצר חורבת ר' יהודה חסיד בעיר העתיקה בירושלים. 123 בית מדרש.

124 גבי'כסף שניתן לו במתנה ע"י סיר משה מונטיפיורי. 125 קופסא של כסף מעשה טולא.

126 שרשרת. 127 פמוטים. 128 קופסא של בשמים להבדלה. 129 סכינים ומזלגות.

130 עיין לעיל הערה 54.

מדאמאטשוב בהרה"ק אדמו"ר ר' נח נפתלי מקאברין... ונתוספו מאמרים... וגם מכתבים... הובא לביה"פ ע"י... מרדכי פינחס גאלדמאן, וארשא תרע"ב.

8 ר' אליהו לעוויןסאהן (ר' אלי' קארטינער). — צוואתו ובה ל"ב סעיפים נדפסה בספר „אסף מאמרי מוסר ותכמה", וארשא תרנ"ו (הוצאה רביעית, וארשא 1912), לאחר „מאמר שפת אמת", בסימני דפים מיוחדים. — תול' דותיו נכתבו בספר: „מכתב מאלהו... חובר ע"י ר' דוד בונימאויטש משירחינט", וילנא תרס"ב.

9 ר' אלעזר ב"ר ירמיהו לעוו אב"ד אוהעל ואונג וואר והגלילות. נולד ביום כ"ג שבט תקצ"ט, ונפטר ביום י"ד כסלו תרע"ח. — צוואתו נכתבה בחודש אייר תרע"ו, ונדפסה בראש ספרו „פקודת אלעזר", סאטמאר תרצ"א (לאחר ההקדמה).

10 ר' אלתר יעקב שחראי. סופר ועסקן בתנועת „מזרחי". נולד בפולין בשנת תרל"ה. עלה לארץ בשנת תרע"א. צוואתו נכתבה בתל"אביב ביום י"ג תמוז תרצ"ג, ונדפסה סמוך לפטירתו בירחון „ההד" מחודש כסלו תרצ"ח. — חזרה ונדפסה ב„ספר המעלות" הניל (ערך 2), עמ' 231.

11 ר' אפרים אליעזר גראנאט (רמון). צוואתו המוסרית נדפסה בשם „נחלת אפרים", ירושלים תרצ"א. — חזרה ונדפסה ב„ספר המעלות" הניל (ערך 2), עמ' 192, 198.

12 ר' אשר ב"ר מאיר ברעכער הכהן. צוואה של אדואמ"ו... המנוח מוה"ר אשר הכהן זלה"ה בן מוה"ר מאיר ברעכער זלה"ה, נפטר אור ליום כ"ט תשרי תש"א, סיגעט תש"א.

13 ר' בנימין ב"ר אליעזר הכהן מריג'יו. עיין לעיל עמ' 369, 371-372.

14 בנימין זאב המכונה תיאודור הרצל. צוואתו בדבר עזובו הספרותי נכתבה גרמנית ביום 12 בספרואר 1897. — נדפסה בתרגום עברי בספר „הרצל הסופר" מאת קארל רוזנפלד, תרגום י. טולקס, תל"אביב תשס"ו, עמ' 19-17. — חזרה ונדפסה ב„ספר המעלות" הניל (ערך 2), עמ' 180-181.

15 ר' בן-ציון אברהם קואינקה. נפטר בירושלים ביום ו'י מרחשון תרצ"ז. — צוואתו נכתבה שם ביום כ"ט תשרי תרצ"ז. נדפסה בספרו „ספר הזכרונות והתולדות", ירושלים תרצ"ח, עמ' 52-53.

1 אלמוני. דברי אמת אשר מחברו היה נאון אחד מגאוני הדור שלפנינו אשר חפצו היה בעילום שם... הובא לבית הדפוס ע"י משה יהודה ליב גאלדבערג, וילנא תר"ע. — בהקדמת המצאה נאמר: „ויען כי אין רצוני וחפצי שיקרא שמי על דברי הצוואה הזאת מטעם כמות עמדי, לכן מסרתי אותה להרב... כ"ש משה ליב גאלד" בערג מסמאלעוויטש פלך מינסק כי הוא ידיפסנה".

2 ר' אברהם ב"ר יעקב הכהן אהרנסון. ראש ישיבה בליאבי ואח"כ רב בקרנזי (פלך מוהילב). נפטר בן נ"ט ביום י' אדר תרע"ב בפרייבורג והובא למנוחות בברלין. — הצוואה נכתבה בברלין ביום ת"י שבט תרע"ב. נדפסה ב„ספר המעלות... ערוך ומסודר בידי א. שטיינ מן", תל"אביב תשס"ו, עמ' 213-216.

3 ר' אברהם ב"ר יעקב פאללאק. צוואת הרב... אברהם בן... יעקב פאללאק ע"ה אבדק"ק מקיעספארט, ומלפנים שימש בכתר הרבנות בעיר פאקיספי פ' א' ובק"ק זשאמנעק ארץ הונגרי. נפטר... ביום ש"ק ער"ה ונקבר א' דר"ח אייר תרצ"ד... יצא לאור ע"י אחיו יואל פאללאק, ניויורק [תרצ"ד]. — הצוואה נכתבה חמשה שבועות לפני פטירתו. כתובה יידיש בתערוכת פטוקים כעברית, ובסופה תוספת בעברית.

4 ר' אברהם ברוך ב"ר יהודה אברהם רויזענ" בערג. צוואת אבא אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחרי... תלמוד בית אבא מיוסד על סדר קושים ולבאר מדת ותבנית בית המקדש... כל אלה חוברו... [על דין מו"ה אברהם ברוך המכונה אלטיר רויזענבערג ז"ל בהרה"ח... יהודה אברהם עביר ז"ל... בהוצאת... בנו... שאל ארי' רויזענבערג, בעקלעאן (רומעניען) תרצ"א. — הצוואה נכתבה בשנות תר"ס-תרס"ח.

5 ר' אברהם מרדכי אלתר אדמו"ר מגור. נפטר בירושלים בחג השבועות תש"ח. — צוואתו נכתבה בירושלים ביום ז' בטבת תרצ"ו, ונוספו בה דברים לאחר מכן. — נדפסה בספר „אבל כבוד", מילי דהספידיא עליו, לר' טובי' יהודה טביומי, ירושלים תש"ס, עמ' י"ט-כ"א.

6 ר' אהרן ב"ר גרשון אב"ד קויל. נולד ביום הושענא רבא תקנ"ז ונפטר בעיר קויל ביום ז' באלול תר"ה. — צוואתו נכתבה לפני תקצ"ג, ונוספו בה דברים ביום ג' אלול תקצ"ז. — נדפסה בספר „בית אהרן", פט"ר קוב תרצ"א, בראש הקונטרס „אהל אהרן", עמ' 242-244.

7 ר' אהרן לוי ראבינאוויטש. צוואת מהר"א ל ז"ל מורנו הרב ר' אהרן לוי ז"ל (ראבינאוויטש) אדמו"ר

16 ר' בן ציון מאיר חי עוזיאל. נפטר בירושלים ביום כ"ד באלול תשי"ב — צחאות הרוחנית שנמסרה בעל-פה סמוך לפטירתו נדפסה בשם: „דבריו האחרונים של מרן הגאון רבי בן-ציון חי עוזיאל זצ"ל ראשון לציון ורב ראשי לישראל“, ירושלים, משרד הדתות, תשי"ד.

25 ר' יהושע אברהם יהודה מאמיר. עיין לעיל עמ' 370, 373, 374.

26 ר' יונה אב"ד ראדעשקעוויץ. — „צוואת המרי" ז"ל מראדעשקעוויץ“, ווילנא, נדפס אברהם יצחק ובנו שלום יוסף דוארעק, תרל"א-1870. הצוואה כתובה תערוכות עברית ואידיש. הובאה לדפוס ע"י יורשיו.

27 ר' יוסף הכהן שווארטץ. נולד ביום כ"א אדר א' תרל"ה ונרצח בידי הנאצים ביום ס' סיון תש"ה. — צוואתו, שנכתבה כשנתים לפני מותו מות קדושים, נדפסה מגוף כתביו ע"י בן אחותו נפתלי בן-מנחם בספר „מספרות ישראל באונגאריה“, ירושלים תשי"ח. עמ' 330-339. ושם בפרוטרוט על תולדותיו וספריו.

28 ר' יחזקאל מ"מ קלוזש. נפטר ביום ר"ח שבט תרצ"ט, והוא בן ס"ד במוחו. — צוואתו נדפסה בספר „קונטרס זכרון יחזקאל כולל פטירתו וצוואתו של הרב... מרן יחזקאל... מגיד משרים דפה קלוזש (קלויז) זענבורג)... גערך ונסדר ע"י בן המחבר משה עזריאל מבדק"ק פעטראוויץ“, חלק ראשון, [קלוזש] ת"ש.

29 ר' יחיאל צאלה. מגדולי חכמי תימן במאה השמונה-עשרה. נפטר בצענא בשנת תקס"ו. — מצוואתו נשתמרו שני הסעיפים הראשונים, הנוגעים לבית-הכנסת שיסד בצענא ולספרייה-התורה ושאר הספרים שכתבו. נת' פרסמו ע"י יהודה רצהבי, במאמרו „מהרי"ץ וספרו פעולת צדיק“, בקובץ „שבות תימן“, תלאביב תשי"ה, עמ' 117. ושם בפרוטרוט על תולדותיו וספריו. זו הצוואה היחידה מתימן שהגיעה לידינו, ואף ממנה נשתירו שני סעיפים בלבד.

30 ר' יחיאל ב"ר משה שטראַהלי. — צוואה מוסי' רית ממנו, סדורה לפי הענינים בסדר א"ב נדפסה בשם: „ספר אמונת אומן הוא כעין צוואה ע"ד א"ב אשר הניח אחרינו ברכה... מו"ה יחיאל שטראהלי בן מו"ה משה שטראהלי זצ"ל... מכפר פילד סמוך לעיר הניאד (במדינת זיבענברגען) והוצאתו לאור וסרתתו להעתיקו גם ללשון יידיש-זשארנאן אני בנו ותלמידו הק' כשה חיים שטראהלי מק"ק סיגעט, סיגעט (תרצ"ה).

31 ר' יחיאל אריה ב"ר מתתיהו הכהן מונק. — צוואתו נדפסה בשם: „ס"ו מעלות יחיאל והוא צוואה אשר צוה הרב מוהר"ר יחיאל אריה המכונה מיכל

16 ר' בן ציון מאיר חי עוזיאל. נפטר בירושלים ביום כ"ד באלול תשי"ב — צחאות הרוחנית שנמסרה בעל-פה סמוך לפטירתו נדפסה בשם: „דבריו האחרונים של מרן הגאון רבי בן-ציון חי עוזיאל זצ"ל ראשון לציון ורב ראשי לישראל“, ירושלים, משרד הדתות, תשי"ד.

17 ר' דוד ב"ר אשר הכהן אשכנזי. צוואתו, „נגמרה בשנת עת"ר לפ"ק“, נדפסה בשם: „צוואת דוד אשר צוה הרב... דוד הכהן אשכנזי בן... מו"ה אשר (מחבר ס' „ברכות ראש" על ברכות וגו' וספר „שאלית הברכה“, מגזע החכם צבי) לבנו מו"ה שלמה יהודה ליב אשכנזי“, הובאה לדפוס ע"י בנו הנ"ל, ווארשא תרע"ד. עם תרגום „בשפה המדוברת שפת זשארנאן“.

18 ר' דוד ב"ר מנחם מנדל דייטש. מחבר ספר „אוהל דוד“. — צוואתו נכתבה ביום ו' במרחשון תקצ"א. נדפסה בספר „פועל צדק“ לבעל הש"ך, פאקש תרס"ג, דף ל"ב ע"ב.

19 היינריך היינה. צוואתו בתרגום עברי נדפסה בספר „היינריך היינה, תקופת חיים בין תמול למחר“, מאת לוודויג מרכוזה, תלאביב תשי"ה, עמ' 201.

20 ר' חיים ברלין בן ר' נפתלי צבי יהודה ברלין, ראש ישיבת חלווין. נפטר בירושלים ביום י"ג תשרי תרע"ג. — צוואתו, ובה כ"ג סעיפים, נדפסה מתוך גוף כתביו ע"י הרב יהודה ליב הכהן מימון, בירחון „סיני“, כרך מ"ב (תשי"ח), עמ' י"א-י"ד. ושם גם פרטים על תולדותיו ומידותיו.

21 ר' חיים אלעזר שפירא אדמו"ר מונקאטש. — „צוואה של... מרן חיים אלעזר שפירא... נולד ה' שבת תרל"ב ועלה לשמים... ב' לחדש סיון תרצ"ב, מוני קאשט תרצ"ז. — תרגום צוואה זו באידיש נדפס שם תרצ"ח.

22 ר' חנוך צבי הכהן אביד בענין. — צוואתו, ובה י"ג סעיפים, נדפסה בראש ספרו „יכהן פאר“, חידושים ודרושים, שנדפס אחרי מותו ע"י בניו, ווארשא תרצ"ו.

23 ר' יהודה העשעל לעווענבערג. נולד ערב ר"ח שבת תרמ"ה ונפטר ביום י"ג בשבט תרצ"ח. — צוואתו נכתבה אור ליום ב' פרשת שלח תרפ"ד, ונדפסה ע"י הרב יצחק עווער בספרו „הרב י.ה. לעווענבערג, זיין לעבען און קאמף“, ברוקלין-ניוירוק ת"ש, עמ' 366-370.

24 ר' יהושע בריסק. — צוואתו נדפסה בשם: „ספר נחל דמעה והוא אבל כבוד ומספר תמרוכים על פטירת אדמו"ר... מו"ה יהושע בריסק ז"ל שהיה אבדק"ק ס'

ליב ב"ר מתתיהו הכהן מונק זצ"ל, שהיה אב"ד דק"ק מאסענבווערדאנציג (נפטר י"ח מנחם אב תר"ג) ליוצאי חלציו. יצא לאור בפעם הראשונה ע"י מוהר"ר מאיר בן מוהר"ר אליהו הכהן ז"ל וזכרון לבניו אחריו (י"ט מנחם אב אעת"ר לפ"ק). הוצתק ללה"ק ע"י נכד נכדו שמואל דוד בן מוהר"ר שלום שמואל הכהן מונק... ירושלים תשי"א.

32 ר' יעקב יוקב ב"ר אהרן עטטלינגער. — עיין לעיל עמ' 370, 377-378.

33 ר' יששכר ב"ר שלמה זלמן אולמאנג, נפטר ביום כ"ח טבת תרע"ח. — צוואתו נכתבה בגראסחארדיין בשבוע שבו מלאו לו שבעים ואחת שנה. נדפס בראש הס' סר "זכרון ש"י לבןאחותו ר' משה ב"ר אליהו קליין, סילאדישאלמליא תרס"ג.

34 ר' יששכר בער קאהן, אב"ד ערדאסענושארץ מלפנים דומ"ץ בק"ק איהעל ולבסוף ימיו תקע אהלו בעיר מ. וואסעהעלי. נפטר ביום ג' באייר תרס"ג. — צוואתו נכתבה בעיר סענושארץ ביום כ' בסיון תרע"ג. נדפסה בראש ספרו "בניית יששכר" על חמשה חומשי תורה, סעאני (ס. וואראהל) תרס"ד.

35 ר' יששכר בערוש גליקשטיין אב"ד אלקוש. — צוואתו נדפסה בשם "בן יששכר" ע"י גרשם באדער הכהן, בעתון "המגיד" משנת תרמ"ח, גליון 10, עמ' 75-76; וחזר ונדפס בשם "דברי נגידים" ב"הצפירה" משנת תרמ"ח (1888), גליון 60, בהוספה, עמ' 5.

36 ר' ישראל ב"ר יצחק דאוידזאהן מגאליגור. נולד ביום ד' בתמוז תקס"ג. — צוואתו נכתבה ביום ד' בתמוז תר"ל, במלאת לו שבע וששים שנה ובעמדו לעלות לארץ-ישראל. רובה מלוט מספרי מוסר והנהגות. נדפסה בשם: "בית ישראל... אשר יורא... בצוואתו... בהאסף... כל המדות והמעלות הטובות... לדבק בהם והרעות להתרחק מהם...". לעמבערג, בדפוס אברהם יצחק מענקיש, תרל"א 1871.

37 ר' ליב גאלדבערג מקיבארטי. — צוואתו נכתבה בשנת תרנ"ו, ואז היה בן שבעים ושש. נדפסה בשם: "צוואת ר' ליב גאלבערג מקיבארטי", ווילנא, בדפוס א"צ ראזענקראנץ ומ"מ שריפטזעצער, תרנ"ו 1896.

38 ר' מאיר ב"ר יצחק איצק אוירבאך אב"ד קאליש ואב"ד עדת האשכנזים בירושלים. עיין לעיל עמ' 371, 379-381.

39 מאיר דיזנגוף, מייסדה וראשה של העיר תל-

אביב. נולד בכפר אקומובצי בבסרביה ביום ט"ו באדר תרכ"א, ונפטר בתל-אביב ביום ז' בתשרי תרצ"ז. — צוואתו נכתבה בתל-אביב ביום 12 ביולי 1936, ובהתאם לצוואתו נתפרסמה ביום מותו בעיתוני ארץ-ישראל. חזרה ונודפסה ב"ספר המעלות" הנ"ל (ערך 2), עמ' 209-211.

40 ר' מאיר ב"ר אהרן שווארץ. — צוואתו, ללא תאריך, נדפסה בספרו "נפש חיה הוא שמו ונוסף לזה צוואה אשר סידרתי לבני ותלמידי ממני מאיר במוהר"ר אהרן זצ"ל שווארץ, מלפנים בפודוויצ'ק וכעת בעיר הקודש ירושלים תובב"א", ירושלים, בדפוס י. ע. איתאה, ת"ש. עם שער מיוחד לצוואה.

41 ר' מנחם עזריה מאיר קאסטל נובו. נולד ביום ט"ז מנחם אב תק"ך, ונפטר ביום א' אייר תר"ז. — צוואתו, ובה ליב סעיפים, נכתבה ביום כ"ד אדר שני תקצ"ד, ואח"כ נוספו תוספות בזמנים שונים. נדפסה בהקדמת ספרו "עמק המלך", ליורניו תרכ"ח. (לדברי המביא לדפוס בהקדמתו נולד ביום כ"ה תמוז תקל"ב).

42 מענדל מאנדלשטאם. צוואתו נדפסה בשם: "צוואה מאת מענדל מאנדלשטאם לבנו הדאקטאר מעד. נ. מאנדלשטאם", ווילנא, בדפוס האלמנה והאחים ראם, תרמ"ג 1883. עם הסכמה מאת ר' אברהם יהושע בהר"ץ חריף, שניתנה להמחבר בקאונא ביום ט' אלול תרמ"ב, ומשם יוצא שהצוואה נכתבה סמוך לזמן ההוא.

43 ר' מרדכי ב"ר שמואל הומינער. נפטר בירושלים ביום ח' תמוז תש"ח. — צוואתו נכתבה בירושלים ביום י"ג סיון תרצ"ד, והוא אז בן חמשים. נדפסה בשם: "ספר צוואת מרדכי והוא צוואה אשר כתב... הר"ר מרדכי בהר"ר שמואל הומינער ז"ל מחבר ספר אבן שמואל", ירושלים תש"ט.

44 ר' מרדכי גימפל יפה אב"ד ראיונאי ודרעטשין. נפטר בפתחתקוה ביום ה' כ"ה מרחשון תרנ"ב. — צוואתו שכתב "בארץ ישראל במושב יהוד סמוך לפתחתקוה שמצאו בניו ש"י בתוך כתבי יד המדובים אשר הובאו מארץ הקדושה", נדפסה בספרו "זכרונות מרדכי כולל מכתבימוסר ומכתבים בער כלל ישראל", שנדפס ע"י בנו ר' אליהו יפה, ווארשא תרע"ג, עמ' 56-62.

45 ר' מרדכי ליב ווינקלער מק"ק מאד. — צוואתו נכתבה ביום ה' מרשת פקודי תרע"ט. נדפסה בסוף ספרו שו"ת לבושי מרדכי, מישקאלץ תרצ"ז, עמ' ע"א.

45א ר' משה בן יצחק אדרעי. תולדותיו בפרוטרוט כתבתי ב"קריית ספר", שנה ל"ג (תשי"ח), עמ' 521-528. —

52 ר' נתן נטע ב"ר אברהם וויטקיין, שהיה דיין ומ"ץ בקאלווארע במדינת רוסיא, ובסוף ימיו ישב כנראה בניו-יורק. — צחאות, ללא תאריך, נדפסה בשם: "שמן לנר צחאה לפני בני שילכו בדרך טובים וארחות צדיקים ישמורו ובוה יהיה נחת רוח לעילוי נשמתו בעולם העליון בהיכל הנשמות", ניו-יארק, ברפוס טאמאשא, חש"ד.

53 פנחס בן משה רוטנברג, מייסדה ומנהלה של "חברת החשמל" בארץ-ישראל. נולד ברומני פלך פולטאבה ביום י"ב בשבט תרל"ט, ונפטר בירושלים ביום י"ד בטבת תש"ב. — צחאות, שנכתבה זמן קצר לפני מותו, נדפסה באנציקלופדיה לחלוצי הישוב ובוניו מאת ד. תדהר, כרך ב', עמ' 868. חזרה ונדפסה ב"ספר המעלות" הנ"ל, עמ' 232.

54 ר' צבי בנימין אויערבאך אב"ד הלברשטט. עיין לעיל עמ' 371, 378, 379.

55 ר' צבי הירש ב"ר דוד מקראמינקע, נפטר בשנת תקכ"ט. — הניח שתי צחאות, האחת קודם שנולדו לו בנים, והשניה לאחר שנולדו לו בנים. צחאותיו נדפסו ע"י בן-ציון באגאמאלי, ב"קונטרס החיים והברכה", בר' דיטשוב תר"ס, ושם גם קצת פרטים מתולדותיו.

56 רוסה רומאנינה אלמנת ר' משה גוואס" טאלה. — צחאתה נכתבה בוירונוה ביום ח' בניסן ת"ב, ונוספו לה הוספות ביום ח' סיון ת"ב, יום פטירתה. — נדפסה על-פי כתב-יד ע"י בצלאל (ססיל) רות ברבעון "ציון", שנה ב' (תרצ"ו), עמ' 125-136.

57 ר' רחמים חיים יהודה ישראל אב"ד רודיס. נולד ביום ה' בתמוז תקע"ה, ונפטר בליל א' של פסח תרנ"ב. — צחאתו, שנכתבה אחרי ה' בתמוז תר"ן, במלאת לו ע"ה שנה, נדפסה, בשם "צחאה מחיים", בסוף ספרו "בן ימין", שיצא לאור ע"י בנו ר' ראובן אליהו ישראל, בסאלוניקי תרנ"ו. חלק מן הצחאה, בעניני הקדשות, נכתב לאדינו ברודיס ביום ט"ב חשון תרנ"א. (ושם בראש הס' פר תמונת המצחה).

58 ר' רחמים מנחם מיטראני מאינדאריאנו. נפטר ביום כ"א בשבט תרכ"ז. — צחאתו בלאדינו נדפסה בראש ספרו "מעם לועז" ח"ב על ספר יהושע. בלאדינו, שנדפס באומיר בשנת תר"ל.

59 ר' רחמים שאלתיאל יעקב ניניו בן ר' חיים מאיר ניניו. עיין לעיל עמ' 370, 374, 377.

60 ר' שלום ב"ר ברוך מרדכי פרלוב מעיר בראתיין. נפטר ביום כ"ו במרחשון תרפ"ו. — צחאתו, שנכ-

צחאתו שנכתבה בפאריז בשנת תקפ"ז, אפרסם בחוברת הבאה של ק"ס.

46 ר' משה סופר, אב"ד ור"מ י"ד שנה דק"ק סעגורא וכ"ה שנים בק"ק סיסא פירעז, ושם מנוחתו כבוד. נפטר ביום ד' אלול תרע"ו. — צחאתו, ובה עשרה סעיפים, לבניו ולאנשי קהילתו, נכתבה בטיסא-פירעז בימי חנוכה תרע"ז. נדפסה בספרו "מהר"ם סופר על חמשה חומשי תורה", טארנא תרפ"ח, חלק ראשון, עמ' 205-206.

47 ר' משה ש"ץ מקריניק. — צחאה וברכת-פרידה ממנו בדרך שיר נדפסו בשם "משה יובר" על דף אחד, ללא תאריך וללא מקום ושנת דפוס. (אוסף דפים בודדים בבית-הספרים הלאומי והאוניברסיטאי בירושלים, מס' 86).

48 ר' משה דוד אשכנזי, מלפנים אב"ד טאלשוא ובסוף ימיו אב"ד ור"מ בצפת. — צחאתו נכתבה בצפת בחודש אדר א' תרט"ז. נדפסה בסוף הספר "שמן ראש", שו"ת לנכדו ר' אשר אנשיל אשכנזי אב"ד פאלטישעני ובסוף ימיו ראב"ד בסטאניסלוי, שנדפס במונקאטש תרס"ג.

49 ר' נחמיה פריעדמאן, מחבר ספר, חבל נחלה על משלי ב' חלקים, שהיה יותר מארבעים שנה רב בעדת יראים ביה"כ"ג מרפא לנפש בעיר ח'יען, נפטר שם ביום ה' באלול תרפ"ח. — צחאתו נכתבה ביום ג' לך [מרחשון] תרע"ב, והיה אז בן ששים ושנים שנה. נדפסה בשם: "ספר טלי נחמיה צחאה של אאמיר הרב... אהיו נחמיה פריעדמאן ז"ל... יצא לאור ע"י בנו ותלמידו מה"ו ישראל יו"ס פריעדמאן", ח'ין תרצ"ד.

50 נחמן סירקין, מנהיג תנועת "פועלי ציון", נולד במוהילוב בשנת תרכ"ה, ונפטר בניו-יורק ביום ד' באלול תרפ"ה (6 בספטמבר 1925). — שורותיו האחרונות שכתב לפני מותו נדפסו בעתון "דער טאג", ניו-יורק, מיום 12 בספטמבר 1925. — חזרו ונדפסו ב"ספר המעלות" הנ"ל (ערך 2), עמ' 232.

51 נפתלי הרץ אימבר, משורר עברי ומחבר שיר "התקוה". נולד בשבת חנוכה תרי"ז בולוצ'וב, גליציה, ונפטר בניו-יורק ביום כ"ג תשרי תר"ע. — שירו האחרון "על ערש מותי", הכולל צחאה שיעלו את עצמותיו לארץ-ישראל, נדפס בספר "מבחר כתבי נפתלי הרץ אימבר", שיצא לאור ע"י אחיו שמריה אימבר, תל-אביב תרפ"ט. — חזר ונדפס ב"ספר המעלות" הנ"ל (ערך 2), עמ' 229. (צחאתו זו נחמלאה, וביום ט' באייר תשי"ג נקברו עצמור תיו בירושלים).

63 ר' שמואל ב"ר אליעזר שווערדשארף. נ"ו
לד בלובלין ביום ער"ח מרחשון תקצ"ו. — צוואתו בשבעה
סעיפים, שנכתבה בבילגורייא ביום ער"ח מרחשון תרי"ו,
נדפסה ע"י נכדו ר' צבי יחזקאל מיכלזאהן, בספרו "ת"ר
רוש ויצהר", שו"ת, בילגורייא תרצ"ו, עמ' 179-181.

64 ר' שמואל תפילינסקי. — צוואתו נדפסה בשם:
"קונטרס הצוואה אשר השאיר אחריי... הרב...
שמואל תפילינסקי... ובסוף הצוואה נדפסו קיום לדמותו
מבניו וחתניו", ירושלים, בדפוס קצוברג, תשי"ד.

65 ר' שמעון וואלף בן ר' שמשון וורטהיים. —
צוואתו, שנכתבה עברית ביום י"ז אלול תקכ"ב, נדפסה
בתרגום גרמני בתוך: Mitteilungen zur jüdischen
Volkskunde, Jg. 17 (1914), pp. 13-29, 55-61,
109-120.

הערות לרשימת וואכשטיין

"תולדות ישיבת היהודים בקורלנד" מאת ל. אושטינסקי,
ותוהא מתי והיכן נדפס תחילה, ארשום איפוא כאן את
המהדורה הראשונה שנדפסה בקונטרס מיוחד: "צוואה
של הרב הגדול חו"ב הצדיק המפורסם מו"ה משה יהושע
זעליג במו"ה מנחם מענדל הכהן האב"ד דק"ק האוענסאטא,
נפטר בירושלים עת"ק. נכתב בכ"י קדשו יום ה' עשרה
בטבת שנת תר"ט לפ"ק. נדפס ע"י השותפים ר' טוביה הכהן
אפרתי ור' יוסף בעקקער בקעניגסבערג". [תרי"ח לערך].

צוואות קדושי ת"ש-תש"ה

67 אלמונית. בכותלהמורח של בית-הכנסת בקובל
נמצא כתוב: "בית ישראל אני ושנותי עשרים... מדוע
הולכים להשמידנו... יבוא וינקום את נקמתי כל מי
שיקרא את בקשתי האחרונה". — נדפס שם.
68 אבא ברדיצ'ב. אגרת-פרידה לפני צאתו בשלי-
חות פרוטוואנים שממנה לא חזר. — נדפס ב"ספר המעד
לות" הנ"ל, עמ' 261-262.
69 אנצו חיים סירני. חבר קבוץ גבעתי-כרנר. נשלח
מארץ-ישראל כצנחן להביא הצלה ליהודי אירופה המעור-
רים. נתפס ונהרג ע"י הנאצים בדכאו. — אגרת-פרידה לפני
צאתו לשליחותו האחרונה נדפסה בספר "מגן בסתר", דור
שלים, הסוכנות היהודית לא"י, תש"ח, עמ' 490-491, וחזרה
ונדפסה ב"ספר המעלות" הנ"ל, עמ' 265-266.

70 בן-ציון רפפורט. גולד בטארנוב. גליציה ביום
ט"ו מנחמאב תרמ"ד. חיבר שלשה ספרי פילוסופיה אלה:

תבה בשנת תרפ"ב, נדפסה בשם: "קונטרס דובר שלום
צוואת... הר"י שלום זצ"ל מעיר בראהין... בן... הר"י
ברוך מרדכי זצ"ל הנקרא אדמו"ר האמצעי מקאידאנוב",
ניו-יארק חש"ד. הובאה לדפוס ע"י ר' שאול ישכר ביק,
חתנו של המצוה.

61 ר' שלום דובער שניאורסון אדמו"ר מליובא-
וויטש. — צוואתו נדפסה בשם: "חנוך לנער צוואתו
הראשונה של... מהור"ר שלום דובער מליובאוויטש, בצ"ר
רוף ראשי-פרקים מתולדות ימי חייו", ברקלין תשי"ג
(ספרי' אוצר החסידים-ליובאוויטש, שלשלת האור, היכל
ז', שער א').

62 ר' שמואל ב"ר גרשון עפשטיין. — צוואתו
וכתב-יחוטו נדפסו בסוף ספר "אבן שלמה" לר' שלמה
זלמן ש"ק, ירושלים תרמ"ז.

למס' 13: ר' אהרן משה ב"ר שאול מגזע צבי.
וואכשטיין רושם שצוואתו נדפסה בסערנאוויץ תרי"ח.
יש להוסיף, שהצוואה נדפסה בפעם הראשונה בירושלים
בשנת תר"ה, אבל לא נסתיימה בדפוס. (נפססם של דפוס
זה נמצאים בגנזי בית-הספרים הלאומי והאוניברסיטאי
בירושלים ובגנזי ש.ו. שוקן בירושלים).

למס' 63: ר' יהושע זעליג ב"ר מנחם מענדל הכ-
הן. וואכשטיין מציין לדפוס שני שנדפס בתוך הספר

66 אלמונים. שנים-עשר היהודים האחרונים שהוצאו
להורג במחנה-ההשמדה חלמנו עלי"ד קולו, בחודש טבת
תש"ה. לפני מותם התגוננו והרגו כמה גרמנים. באגרת-
פרידה כתבו: "להי ידוע לכם: כל היהודים שגורשו
מלודו נהרגו באורח מגונה עד מאד, עונו והועלו על
המוקד. היו בריאים. אם תשאר בחיים... נקמו את דמי
נו". — נדפס ע"י נחמן בלומנטל במאמרו "חלמנו" בעתון
היומי "משמר", שנה ו', מס' 1309 (ח' כסלו תש"ח), עמ'
6; וחזר ונדפס בקונטרס "מימי השואה והגבורה", ירו'
שלים, יד ושם ומשרד החנוך והתרבות, תשס"ו, עמ' 22;
כתבות-צוואה על כתי ידו גיטו קלוז', במאמרו של יוסף
ימבור, בעתון היומי "משמר", שנה ג', מס' 428 (מיום
י"ח טבת תש"ה), עמ' 2; דוד לאור: ניר אחד מל"ו צדי-
קים. הקדוש האלמוני מפשמישל וצוואתו, נדפס ב"הארץ",
שנה כ"ג, מס' 6248 (י"ד אדר א' ת"ש), עמ' 3.

הג"ל, שאיבדו את עצמן לדעת כדי שלא להיטמא ע"י גייסות הנאצים. — נדפסה ב"העתידי", קובץ מאמרים בע" ריכת מאיר שצירנסקי, תל"אביב תש"ו, וחזרה ונדפסה בספרים הרבה, ובכללם ב"ספר המעלות" הג"ל, עמ' 250/1.

75 מרדכי אנילביץ מפקד המרד בגיטו ורשה. — אגרתו האחרונה נכתבה ביום 23 באפריל 1945. בה אמר: "שאיפת חיי האחרונה נתמלאה. ההתנגדות היהודית והג" קמה נהפכו למעשה". — נדפס בקונטרס "מימי השואה והגבורה" הג"ל, עמ' 28; וחזר ונדפס בספרים הרבה, ובכללם ב"ספר המעלות" הג"ל.

76 צבי בן יעקב, נשלח מארץ-ישראל כנחמן להביא הצלה ליהודי אירופה המעונים. — אגרתו האחרונה נדפסה בספר "מגן בכתר", ירושלים תש"ח, עמ' 581; חזרה ונדפסה ב"ספר המעלות" הג"ל, עמ' 262-263.

77 צפורה בירמן, חברת הארגון היהודי הלוחם בגיטו ביאליסטוק, נפלה בהגנת הגיטו באוגוסט 1943. — רשימת מותיה האחרונות נתגלו אחרי המלחמה ונתפרסמו בתרגום עברי ב"ספר מלחמות הגיטאות"; חזרו ונתפרסמו ב"ספר המעלות" הג"ל, עמ' 263-264.

78 שיינדל שווארץ, יחד עם דוד אייזנברג, רחל פיגלמן ולאה פיש, חברי ארגון החלוצים "דרור". — רשימת מותיה האחרונים נמצאו כתובים על אחד מכתלי בית הכנסת בקובל: "שלוש לחברים מקבוצת חלוצים ההולכים למות. נאמנים נשארנו לרעיונו עד הסוף. נקמו נקמת דמנו השפוף!". — נדפסו בקונטרס "מימי השואה והגבורה" הג"ל, עמ' 22.

צוואותיהם של הנופלים במלחמת הקוממיות לישראל

כולל מבחר עובונם הספרותי-אמנותי של הנופלים במלחמת הקוממיות לישראל, ליקט וערך ראובן אבינעם (גרס"מ), תל"אביב, משרד הכסחון, תשי"ב.

מלואים

שלים אור ל"ב חשון תש"א, והיה בן 56 במותו. — צוואתו נתכנה בבית-החולים "הסה" בירושלים ביום ו' תשרי תש"א. נדפסה בעתון היום "הבקר", שנה ו'. מס' 1548 (ג' כסלו תש"א), עמ' 2.

"הכרה ומציאות", ברלין תרס"ד-תרפ"ט; "הוגים והגירנות", קראקא תרצ"ו; "טבע ורוח", ירושלים, מוסד ביאליק, תשי"ג. — אגרת-צוואה לכנו משה כתב בנובמבר-סונטש ביום כ"ה בסיון תש"ב, והוסיף לה הוספות ביום כ' בתמוז, וביום ג' אלול באותה שנה. — נדפסה ע"י מ. א. קורץ, בקובץ "שי לישעיהו", ספר יובל לר' ישעיה חלפסברג, תל"אביב תשט"ו, עמ' 234-238. — ועיי' : א. יערי, כוחה של אמונה (כיצד ניצלה יצירתו של בנציון רפפורט הי"ד) ב"ידיעות יד ושם", מס' 14 (מנחם-אב תשי"ז), עמ' 10-15.

71 גינה אטלס. דבריי-צוואתה לכעלה ראובן אטלס נמצאו כתובים על אחד מכתלי בית-הכנסת שבעיר קובל. בהם נאמר: "צא למלחמה ונקום נקמת דם אשתך וילדך יחיך. אנו מתים על לא עוון בכפנו. גינה אטלס". — נדפסו בקונטרס "מימי השואה והגבורה" הג"ל, עמ' 22.

72 דוד עלסטער. דבריי-צוואתו מיום 15.9.42 נמצאו כתובים על אחד מכתלי בית-הכנסת בקובל. בהם נאמר: "אל ישכח לעולם זה אשר יזכה בחיים... אחים ואחיות יהודיים ברחובנו היהודי החף מפשע, נקמו את נקמתנו מן הרוצחים". — נדפסו שם.

73 הירש צדוק. מאחרוני היהודים שנשארו בגיטו קובנה. דבריי-צוואה ממנו נכתבו על גבי שער של ספר, שנמצא אחרי המלחמה ע"י אחיו משה צדוק. — נדפסו ב"הבקר לילדים" מיום ו' בשבט תש"ה. — חזרו ונדפסו ב"ספר המעלות" הג"ל, ע' 261.

74 חיה פלדמן, מנהלת בית-ספר "בית יעקב" מקראי קא. אגרת-פרידה בשם 93 מורות ותלמידות מבית-הספר

נמללו בשני ספרים אלה: "יזכר, פרשיות חייהם ומותם של הנופלים במלחמת הקוממיות לישראל", חל"אביב, משרד הכסחון, תשט"ז; "גילי אש, ילקוט

79 זאב ז'בוטינסקי. צוואתו, נכתבה בפאריס ביום 3 בנובמבר 1935, נדפסה בעתון "מעריב" מיום א' אב תשי"ח.

80 חיים הררי, מורה וסופר בתל"אביב. נפטר בירוש

מחזור ק"ק וורמייזא

מאת

דניאל גולדשמידט

ק"ק וורמייזא שייך לסוג הקהלות המפורסמות ששמרו בקפדנות על מנהגיהן המיוחדים. עוד במאה הי"ז רשם אותם בספר מיוחד ר' יוסף יוזפא שמש"י. מנהגי התפלה והפיוטים שנהגו לאמרם ושאינם נמצאים במחזורי האשכנזים, הגיעו לדפוס רק במאה הי"ח, בה הופיעו שתי מהדורות: מערבות יוצרות וסליחות עם הפסוקים ומנהגים דק"ק וורמייזא... וסדרתי אותם... סיני בן... יצחק זעקלין לואנ"ץ. פראנקפורט דמיין, דפוס יוהאן קעלנער, (תע"ד). מו דף. 4° קטן.

מכיל את הפיוטים והסליחות שאומרים בחורמייזא ושחסרים במחזור אשכנז: דף א' ב' הפיוטים, היינו מערבות ויוצרות מר"ה עד פ' שופטים; דף כ"ב א': הסליחות לכל השנה, עד כמה שהן שונות ממנהג אשכנז, מסומנות במספרים א"כ"ג; דף ל"ה א': הפסוקים לסליחות לפי מנהג הקהלה, בשלמות; דף מ"ד א': מנהגים מכל השנה, בכתב רש"י; דף מ"ו א': רשימת הסליחות (לפי סימני הסליחות מנהג אשכנז, והסליחות המיוחדות רשומות כ"סימן חדש" א' וכו'). המשתמשים בספר זה מתפללים מתוך מחזור אשכנז ולוקחים את החסר מכאן. — ספר זה מובא הלאה בשם „מערבות“.

(ב) סדר סליחות עם פסוקים ומערבות ויוצרות וזולת יום כפור קטן ע"פ סדר ומנהג ק"ק וורמייזא אשר ליקט ואסף... הר"ר אהרן הלוי מווירמייזא... זולצבאך, דפוס משלם זלמן בן אהרן, תצ"ז. [2] ק דף. 2°.

מכיל את הענינים השונים ממנהג אשכנז, כמו הספר הקודם, אבל לנוחיות המתפללים ביתר אריכות: דף [2] א': אבינו מלכנו. דף [2] ב': סדר סליחות מיום א' עד ערב ר"ה, בשלמות. דף כ' א': מעריב לשני לילות של ר"ה בשלמות (עם התפלות). כ"ב ב': יוצר לשבת שובה. דף כ"ד א': סליחות מצום גדליה עד ערב י"ב, בשלמות. דף מ"ה א': מעריב ליל י"ב בשלמות. דף נ"א ב': סליחות לשחרית מוסף מנחה ונעילה ל"כ. דף ס"ו ב': יוצרות מהשבת אחרי י"ב עד פ' שופטים. דף ע"ו א': מעריב ליל ב' של שבועות. דף ע"ח ב': סליחות לבה"ב ולתעניות. דף צ"ה א': תפלת יום כפור קטן. דף ק' א': מנהגים. — ספר זה מובא הלאה בשם „סליחות“.

אין אנחנו יודעים, על איזה מקור בכ"י ביססו עורכי הספרים האלה את מהדורתם. הדעת נותנת שהיו אז העתקי הסליחות והפיוטים בידי אנשי הקהלה, ומהשינויים שבשתי המהדורות יש ללמוד ששאבו ממקורות שונים זה מזה. ברור גם כן מגירסאות הדפוסים ששתי המהדורות לא נבעו מהמקור העתיק ביותר שבידינו, הלא הוא המחזור המפורסם של החונים, שהיה במשך מאות שנים רכוש של הקהלה ושעבר בזמן האחרון אל אסף כתבי היד של בית הספרים הלאמי והאוניברסיטאי בירושלם [סימנו: Heb. 4° 781]. מחזור זה ראוי לעיון מדויקדק כאחד הספרים הקדומים ביותר שנשמרו בשטח הליטורגיה האשכנזית. התרומות לידיעתנו הכלולות בו הן נושא השורות דלקמן.

1. תאור הספר

הספר נכתב כולו על קלף במאה הי"ג. בכרך הראשון נמצא תאריך גמר כתיבתו, כ"ח טבת ל"ב

1 עליו ועל החלקים שנדפסו מספר זה ע"י הברמן, סיני ספר היובל, תשי"ח, ע' תפ"ב.

[לאֵלֶּף הַשְּׁשִׁי], הֵינּוּ שָׁנַת 1272 לַסֵּפֶה"נ. הַכֹּרֶךְ הַשֵּׁנִי נִכְתָּב כְּנֶרְאָה קֶצֶת אַחֲרֵי הָרֵאשׁוֹן, וַיִּיֻּתְּבֵן שׁוֹנֶכֶת בִּידֵי סוֹפֵר שָׁנִי. שְׁנֵי הַכֹּרְכִים (226; 219 דף) נִמְצְאוּ כֶּעֶד לִפְנֵינוּ בְּכִרְיֶכֶת עוֹר מוֹדֶרְנִית. בֵּין שְׁנֵי הַכֹּרְכִים יֵשׁ הַבְּדִלִים נִיכְרִים: בְּכֹרֶךְ הַשֵּׁנִי אֵין הַמַּעֲרֻבוֹת, וּבִרְאשׁוֹן יִשְׁנן. בְּכֹרֶךְ ב' נִמְצְאוּ לִכְמָה פִּיּוּסִים פִּירוּשִׁים, אֲבָל רַק בְּדִפִּים הָרֵאשׁוֹנִים, וְלַעֲתִים בְּקִיצוֹר נִמְרָץ בֵּין הַשּׁוּרוֹת: בִּיאֻרִים כֹּאֵלֶּה אֵין בְּכֹרֶךְ הָרֵאשׁוֹן. מֵאִידֶךְ גִּיסָא יֵשׁ דִּמְיוֹן רַב בֵּין שְׁנֵי הַכֹּרְכִים: שְׁנֵיהֶם כְּתוּבִים בְּתַכְלִית הַיּוֹפִי וּבִנְיָקוֹד (שֶׁהוּסָף כְּנֶרְאָה זְמַן לֹא מוֹעֵט אַחֲרֵי גִמְרַת הַסֵּפֶר), וּבְשֵׁנִיהֶם יֵשׁ לַפְעָמִים תַּמוּנוֹת וַצִּיּוּרִים בְּצַבְעִים שׁוֹנִים, וְאֵלֶּה הַמְּקוֹמוֹת הַמְּצוּיִרִים:

בכרך א': דף 35 א	ביוצר ליום ב' דשבועות
39 ב	" לפרשת שקלים
53 א	" לפורים
58 ב	" לפרשת פרה
86 ב	" ליום א' של פסח
91 א	בתפלת טל (המזלות)
127 א	ביוצר ליום ח' של פסח
151 א	" ליום א' של שבועות
170 ב	" " " " " " " "

בכרך ב': דף 73 א ביוצר ליום כפור, תמונת שער (בהמשך למלים: הפותח לנו שערי רחמים).²

גם עריכת התפלות דומה בשני הכרכים. המחזור, שהיה מיועד לחזן בבית הכנסת הגדול של הקהלה, מוסר לנו את מנהגה של קהלה מפורסמת זו כמו שהיה בתקופת כתיבת הספר. בכל הקרובות שבמחזור קיימים הפסוקים שלפני הכרוג', וכמעט בכל המקומות כתבה יד מאוחרת שאין אומרים אותם. כן יש גם בהרבה תפלות אחרות סימנים לקצץ ע"פ מנהג מאוחר יותר. הספר היה בשימוש כמה מאות שנים, והמשתמשים בו לא נמנעו מלהשמיט או להוסיף, לעתים אפילו במחיקות, כדי להתאים את הספר למנהג המשתנה. ולפעמים השאיר המנקד פיסקאות, שבתקופתו לא נהגו לאמרו, בלי ניקוד.

בתיאור המפורט שאני נותן רשמתי את התפלות לפי התחלותיהן. ברובן מתאימות הן למנהג אשכנז (מערב גרמניה) כמו שנדפס במחזורי הרו"ה (רדלייים תק"ס ואילך). ורק במקרה של סטיה מהמנהג הנ"ל ראיתי צורך להעיר על המקורות. בהם נמצא הנוסח, או להעתיק אותו כאן.

כרך א

דף 381: קונטרסים שנוספו כנראה לאחר כתיבת המחזור

דף 181: חלק.

11: ברכות השחר: בא"י אמ"ה אקב"ו על נטילת ידיים... אשר יצר... אלקי נשמה... אשר נתן לסכוי... שלא עשאני גוי... אשה... עבד. [כאן נוסק באמצע].

82: סגלת קהלת, כתובה בג' עמודות. מתחיל באמצע א י: זה חדש הוא כבר היה לעולמים. נסתים דף 6א: כי זה כל האדם.

16: ספר איוב. מתחיל: איש היה בארץ עוץ איוב שמו. ונסתיים דף 20א.

221: ספר ירמיהו, נמשך עד הפסוק כג ה. אח"כ בא קרבו גוים לשמע (ישעיה לז א עד לה י). בסוף התחיתה דלקמן:

2 על תמונה דומה מתוך כ"י אחר ראה מאמרו של רות בתוך הקובץ Lamm, Von Juden in München, München 1958. p. 45.

אני שמחה בר' יהודה הסופר כתבתי זה המחזור לדודי ר' ברוך בר' יצחק בתוך מ"ד שבועות וערכתי וסדרתי הכל מראש ועד סוף כל התפילה כשאומר החזן וסיימתי אותו בעזרת שרי לחודש טבת כ"ה בו בשנת שלשים [בשולים הושלם : ושתים] [= 1272 לספ"ה] לפרט המקום יזכהו להודות להלל לומר לשבח בו ליוצר נשמתו. ולהניחו לשם מצוה בעבור יחידתו. כאשר עלה בדעתו. כי לטובה כוונתו. ולעד תעמוד צדקתו. ואני שמחה הלבלי אתן שבח והודאה ותפארה. לצורי מן מלאכתי ההדורה. שהיא יפה ואורה. שעשיתי אותו באמונה ובטהרה. ויזכני לראות בנים ובני בנים עוסקים בתורה. ויושיעני מכל צוקה וצרה. אמן ואמן מהרה.

א35 : במקום זה הוכנסו בטעות 4 דפים המיועדים לבא במקום דף 170 והלאה : יוצר ליום ב' של שבועות : אדיר ונאה בקדש קדשה מתנאים. אופן : כבודו אות ברבואות משובחות. שנדפס ב"מערכות" דף ט"ז א' וב"סליחות" דף ע"ז ב'.

דף 78-39 : ארבע פרשיות

א39 : יוצר לפרשת שקלים : אל מתנשא. (אין אופן). זולת : אתה אהבת. קרובה : אז ומאז זמות. מוסף לפ' שקלים : אשכול אוי. א47 : יוצר לפ' זכור : זכור את אשר עשה. (אין אופן). זולת : אתה מלא רחמים. קרובה : אזכיר סלה. א53 : קרובה לפורים : ויאהב (עם כל הפיוטים שבברכת המינים). א58 : יוצר לפ' פרה : אום אשר בך דבוקה. (אין אופן). זולת : אשרי כל. קרובה : אצולת. א64 : יוצר לפ' החדש : אות זה. (אין אופן). זולת : אל עושה נפלאות. קרובה : אתית עת דודים. [בשולי כה"י גרשם האופן לשבת וראש חודש : משרתיו עומדים אהובים ונחמדים (נדפס ע"י לנדסהוט, עמודי העבודה ע' 166)]. מוסף : ראשון אמצת. א72 : יוצר לשבת הגדול : אתי מלבנון כלה. (אין אופן). זולת : אומרת אני. קרובה : אוני פטרי רחמתיים. אחרי "ויהי בחצי הלילה" בא הסלוק, ולמוסף אחרי המלים "זכר למעשה בראשית" בא הסדר אדיר דר מתוחים.

דף 128-79 : פסח

א79 : מעריב ליל א' : ליל שמורים אותו אל חצה עם הבכור : אזכרה שנות עולמים. א80 : מעריב ליל ב' : ליל שמורים אור ישראל עם הבכור : אור יום הנף. מעריב ליל ד' : אור לשביעי גש צר להלחמה (נדפס ע"י הרח"ה לליל ח' כמנהג קצת קהלות). א84 : מעריב ליל ח' : אורי וישעי על הים נגלה (נדפס ע"י הרח"ה לליל ז'). א86 : יוצר ליום א' : אור ישע. אופן : ראשו כתם. זולת : אהביך. גאולה : ברת דודי עד שתחפץ. א91 : תפלת טל (עם הפסוקים). נוסח התפלה במגן עד "למען שמו באהבה", ואח"כ : בדעתו, במחיה עד "ונאמן אתה להחיות מתים", ואח"כ : תהומות. אחרי הקרובה : "ממית ומחיה ומצמית ישועה ואין דומה לך בא"י מחיה המתים" (וע"י מה שכתב הרח"ה). א100 : יוצר ליום ב' : אפיק רנן. אופן : גן נעול. זולת : אורך כי עניתיני. גאולה : ברת דודי אל מכוך. קרובה : אסירים. א108 : יוצר לשבת תה"מ : אהביך. אופן : דודי שליט. זולת : אלה וכאלה. גאולה : ברת דודי אל שאנן נזה. א115 : יוצר ליום ז' : ויושע שושני פרת. (אין אופן). זולת : אי פתרוס. (אין גאולה). קרובה : אימת נוראותיך (נדפס ע"י הרח"ה ביום ח').

127A: יוצר ליום ח': אתה הארת יומם ולילה. (אין אופן). זולת: אי פתרוס (כנראה נכתב יוצר זה או בטעות או כדי להחליפו ביוצר שני שנכתב בדף 147A). קרובה: אותותיך (נדפסה ע"י הרו"ה ביום ז').

דף 139-146: רשויות ותרומים להפטרות ולשירת הים³

139A: אתא ודוגמא בריבכתא (רשות לתרגום הפטרות, נדפס במחזור ויטרי ע' 159).

איסב רשותא מכולכון (אחר, שם ע' 158).

אלימו כען דמינכון כזין (אחר, שם ע' 164).

140B: צלותא דצלי חבקוק (תרגום להפטרות יום ב' דשבועות).

141A: והוה בסוף ארבע מאת (תרגום להפטרות יום א' דשבועות).

ושבח דוד (תרגום להפטרות יום ח' דפסח).

141B: אילו פומי נימי (רשות לווישע, שונה במקצת מהנוסח שבמח' ויטרי ע' 160).

142A: והוה כד שלח (תרגום לפ' בשלח ליום ו' דפסח, עיין מח' ויטרי ע' 305) עד: "וידחלון ויתובון למצרים".

אית חזותא ודוגמא (רשות לתרגום) נדפס ע"י גינבורגר, ZDMG כרך 54 (1900) ע' 114, ומפני

נדירותה יבא הטכסט כאן. הטכסט של פיוט זה ושל כל הפיוטים הנעתקים במאמר הזה ניתן כמו

שהוא לפנינו בכה"י, בלי תיקון ועיבוד נוסף⁴.

סימן: א"ב

אית חזותא ודוגמא	בעבדיה בשרא ודמא
גמיריה ליה בקיומא	דבי אנטונינוס קומא
הוה דאין בבימא	וחשיך ליה יומא
זמנין דשהי בסיומא	חשיכין בנוהי תמה
5 טרי קמיהון פנסין	יקרא להון מחסין
כד קריבין טקסין	לגבי הפרכין ודוכסין
מימר להון אמרין	נחנא נקטין ונהרין
סדיר להון סדירין	עדא תהוון זהירין
פנסא דטרינא בחבתא	צריך ליתא וחובתא
10 קבענא לבניי רבותא	רגילות יקר וחשיבותא
שבילא ודוגמא מעקרא	שקולו מינאי לסקרא
תהוון זהירין לבקרא	תנהגון לבניי ביקרא

142B: אבונן דבשמיא ובריינ (פיוט, וידיוון 139A), נדפס ע"י גינבורגר, ZDMG 54 (1900), ע' 116, והטכסט כדלקמן⁵:

סימן: א"ב מאיר ברבי יצחק חזק ואמץ.

אבונן דבשמיא ובריינ	ברי בוכרי קריין
גדפיי נשרין טריין	דליק קמיהון מנריין
הודעא חובתין לבריינ	ולאומי דבעלמא שריין
זהירין להוון ומתריין	חביבין לן ואוקריוין
5 טפילא ומסתיין	יקורין דלא בעיין
כנישין עלן ואתיין	לשעבד בן ולמחויין
מחן וקטלן משניין	נטיר להווא עניין

3 על סדר דומה מכ"י מינכן ראה רות ע' 47.

4 שנוי כ"י שהיה לפני גינבורגר: שורה 6 וטכסין 38 עלדא 12 בבניי.

5 שנוי כ"י שהיה לפני גינבורגר: שורה 22 קמן 44 להו ומתריין 24 חבובי 25 יהורי

עממי לכנושי בזיין	סדר יואל בחזיין
צבירין משריין משריין	פילוג דינא משריין
רוי קטילין ושביין	10 קשיט פורפורן וגיויין
תקיפא דישראל ודיין	שקיל וטרי וצניין
אחד מחטרא זויין	מצרים ואדום זויין
רישא דפרעה לסניין	יתעתי כתרין תניין
רחוקי דלא מגיין	בטיבו דהוו אכסניין
יהורי וסתורי בניין	15 ברא דלא בעיין
צליבין יתעבדון פסיין	ירושלם באתרא דפסיין
קטילהא תמן ומתרמיין	חייבתא דאיתרנגשקהא סגיין
קני לשמיה בקניין	חסינא זכאי תניין
1(א)אנהרות עלם מתמליין	ובזוי שכינתיה מתנהניין
ציהריה יממי וליילין	20 מתפנקין ומתעדניין ומתעליין

אוייל משה וקם על ימא (המשך לתרגום פ' בשלח. עיין מח' ויטרי ע' 306) עד "וחמון ישראל ית מצרא מיייתין על כף ימא" (שם ע' 307). וירא (תרגום פסוק זה הושמט בטעות).

143: אלהא עלם מלקדמין (רשות לתרגום השירה, דוידזון א4321) נדפס ע"י גינזבורגר (1900) ZDMG 54 ע' 118, והטכסט כדלקמן * :

סימן : א"ב מאיר ביררבי יצחק ברבי שמואל זכור לטוב [46:47 כנראה אינם שייכים לשיר]	סיומן : א"ב מאיר ביררבי יצחק ברבי שמואל זכור לטוב [46:47 כנראה אינם שייכים לשיר]
צירי כסף ודהב תווי דדבירא	אלהא עלם מלקדמין במימריה עלמא ברא
קשיט ומחימין הוא בהימני קייסטרא	בתושבחה אנא מגנן שבח שירה דברא
20 רחמימיה מרחם לאלפי דר לנטרא	גבורן עלמין ליה ונצחוני דדירא
שביל אורחתיה דין ולא בטל דברא	דליה טכסיה מלכו וקילוס ליה סדרא
תקיף הדר שופריה ולא לדמוי קרנא	5 הלא פריש יאות לגו מכילתא סבירא
מצע אילי מרומא שחקים ומדורא	ודמי מילתא למלכא דאיקלע לגו בירא
אתא הוא בגו רבכוון ודוגמא והכירא	זריזין כל קמוי מקלסין דבירא
25 יקרא כעין דוגמא בשבועא חמירא	חכימא קיין ועתיר ורחמן וגברא
רשים בשבח שבחין דלשלמה אמירא	טפיסא הוא ומסבן וחלש ואכורא
בפום טלי ויגקי ובמע' עוברא	10 יתירא חניפותא חדא לא איתגורא
יהבי ליה שבחא לפום חיל לסוברא	כלילא דשבחא ותגא דהדרא
רגש חיל קדישין בשילהי אדר בתרא	לנת מרא מלכין בכל קיטנא דהנא
30 רבי שמך ריבונן תקיף מכל אתרא	מסהדי ביה קראי דדיליה היא גבורא
בגו טנם איגלאי קרא ליה בוכרא	נפיש לפרושי למטרח ציבורא
יקרתיה אנאיתיה כליל חג לאידכרא	15 סגיאא היא חוכמתא ומנדעא יתירא
יתירא על ימא במלאכא דנורא	עדיפא היא עותריה בפומבי עתירה
צבתי לשבוחי במלכותא לנצרא	פרקמטיא דיליה ספינתא רבא צבירא

8 עממין ביזין	10 דגיויין	11 בעיניין	11 ודיין	12 זמין	12 מסטרא יהויין
13 יתעדי כיתרי	14 דחרו	14 רחיקו	15 בדא לא	16 ויתעבדון כיסיין	
17 דאיתרגשותהא	17 קטוללא	18 מתרמיין	19 מתתניין	19 אנהרות.	
6 שנוי כ"י שהיה לפני גינזבורגר : שורה 1 דמלקדמין	2 בתושבחה	3 ונצחני	4 טפיסא	5 סדירא	
6 מחל	9 טיפשא	12 מריה	15 חכמתיה ומנועיה	17 דידיה	19 קשוס... בהימנו קיים
טרא	21 תרדא	22 תקוף	25 יקריה דוגמיה	27 ובמעזי	30 רבו תקוף
מה בכל	31 בגו ענם אנאי לי קרא לי ברא בוכרא	32 יקריה כליל	33 במלאך דברא	34 כמלכות	

דפוסי ישראל

עתונים

ראה גם לחלק במדור "בתוך כתבי עת".

1997 אגדת ישראל-יין, ירושלים. ידיעות
החברה ישראל-יין, ירושלים. ירושלים. (דפוס "אחזה"),
תשי"ט. 8°. תכופות ההופעה לא נזכרה. חוב' א: גיסן.
15, [1] ע' "פנימ".
1998 ידיעות רמלה... רמלה, העירייה; (תל-אביב,
דפוס "דבר"), תשי"ט. 2°. תכופות ההופעה לא נזכרה.
העורך: פנחס דרורי. חוב' (1): ליום העצמאות. 15, [1] ע';
תמונות, טבלאות. לפרסום זה קדמו "רמלה בנתיב ובהת"
פתחותה" (תש"ט-תשי"ב) ו"מהנעשה בעיר" (תשי"ד-תשי"ו,
ק"ס ל"ב 135).

1999 די וואך; אילוסטרירט. (תל-אביב, הוצאת "פיר"
סומים, דפוס החברה המאוחדת להדפסה), תשי"ט. 2°
בדול. "מופיע כל יום ה'". העורך: פ. פיקאץ. גל' 1:
ט' אדר ב'. 11, [1] ע', תמונות.

2000 Digest po polsku; to co najlepsze.
N. p. [Israel], n. pr., 1959. 8°.

"תמצית בטולנית; כל המיטב". תכופות ההופעה לא
נזכרה. חוב' [1]: יוניולי. 66, [2] ע', תמונות.

2001 Liberia Today... [Tel-Aviv], (Li-
berian Embassy in Israel, n. pr., 1959). 4°.

תכופות ההופעה לא נזכרה. חוב' 1: אפריל. 23, [1] ע'.
תמונות, מפה. אנגלית ועברית. השם בעברית: ליבריה.

2002 Săptămâna; revista actualității pen-
tru toti. (Tel-Aviv), n. pr., 1959. big 2°.

"השבועון; עתון של ענייני דיומא בשביל הכל". העורך:
E. Grosman. גל' [1]: 6 במאי. 11, [1] ע', תמונות.
8 הע' שבסנים הם במחצית התבנית ושנים למעשה ל"ע'
בלבד.

2003 Вестник Израиля; ежемесячный
журнал, посвященный интересам государ-
ства Израиль и еврейства. (דפוס "זרע", דפוס)
תל-אביב, 1959. 4°. (א. בן-חור

"מבשר ישראל; ירחון מוקדש לענייני מדינת ישראל

והיהדות". העורך: [מאיר גרוסמן]. חוב' 1: מאי. 34 ע',
תמונות.

2004 Свободен Народ; седмичник за по-
литика, стопанство и култура. Тел Авив,
(Мифлеget Поалей Ерец Израел), нет изд.
2°.

"עם חפשי; שבועון למדיניות, כלכלה ותרבות". המו"ל:
מפא"י. העורך: ר[מאל] צ'קוב. גל' 4: 1.1.1959. 8 ע',
תמונות. בבולגריה. הע' 65 מהחיים 16 ע' בתבנית 8°. וב'
Борис Пастернак: Д-р Живаго. הם תחלת הרוזן;

2005 الجريدة الديمقراطية, لسان حال القوّة
الثالثة; في اسرائيل. تل אביב, 1958.

"העתון הדימוקרטי; כלי מבטא של הכוח השלישי בישראל.
תל-אביב, 1958". 2°. העורך האחראי: מ. שטיין. גליון
א: 1.11.18 ע'. בשכפול. בראש השער: העתון הדימוקרטי,
מהדורה ערבית.

2006 النور; لسان حال جمعية "المحود" ... اورشليم,
(تل أبيب, الطبعة الحديثة), 1959.

"הנר; בטאון של אגודת "אחוד" ... ירושלים; (תל-
אביב, הדפוס החדש), 1959". 2°. תכופות ההופעה לא
נזכרה. גליון א: מאי. 4 ע'. עם שם עברי נוסף: אל נור;
מוסף ערבי למגזר.

קבצים

2007 אנציקלופדיה כללית מסדה. מהדורה מיו-
חדת לקוראי מעריב. כרך ד: ימקורות. (העורך הראשי:
חיים רביץ). (תל-אביב, "אלומות"; (רמת-גן, דפוס
מסדה), תשי"ט. 386, [5] ע', [1], 64 לוחות-תמונות. 4°.
הקודם: לעיל ע' 265.

2008 האנציקלופדיה העברית, כללית, יהודית וארצי-
ישראלית. כרך יב: דוּבָה — דקדוק. ירושלים — תל-אביב,
חברה להוצאת אנציקלופדיות; (רמת-גן, דפוס מסדה),
תשי"ט. 1000 עמודות, תמונות, מקצתן על לוחות, טבל-
אות, מפות, פקסימילים. 4°.

ערכים גדולים ביותר בכרך זה: דוגמה (ד. פלוסר,

ש. מינס). דוד המלך (מחברים שונים). דתניים (ה. שטייניץ). דוסטויבסקי (א. אחימאיר). דטרמיניזם (מחברים שונים). דיג (כנ"ל). דיור (כנ"ל). דיפלומטיה (ש. רוזן). דירר, אלברכט (פ. שיף). דישראל (פ. רוזנבלט). דם — סוגי'דם (מחברים שונים). דמוגרפיה (ר. בקי). דמוקרטיות (מחברים שונים). דמשק (כנ"ל). דנטה אליגירי (ח.פרי). י. ב. סירמוני (טה). דיאל (י. מ. גרינק). י. קומלוש. פ. שיף). דנמרק (מחבר רים שונים). דפוס (ה. פרידלנדר, א. מ. הברמן, מ. פלסנר). דקדוק (ת. רוזן). — כרך י"א: ק"ס ל"ב 379.

2009 בית-השיטה [קבוצה]. עמנואל. (החור ברת יוצאת לאור במלאת שנה לנפילת עמנואל במערכת סיני: כ"ה חשון תשי"ז — כ"ה חשון תשי"ח). (בית השיטה: עין חרוד, דפוס הקיבוץ המאוחד). [תשי"ח]. 50, [2] ע', תמונות. 8.

דברים לזכרו של עמנואל קליינמן (גולד בתל אביב במרחשון תרצ"ז) וקצת מפרי עטו.

2010 יובל שי: מאמרים לכבוד שמואל יוסף עגנון בהגיעו לשיבה, ביום ט באב תשי"ח, ערך בידי ברוך קורצווייל. רמת'ג, הוצאת אוניברסיטת בר-אילן; (ירושלים, דפוס מרכז). תשי"ח. 325 ע', לוחות-תמונות. 4. התוכן: א: על ש"י עגנון הסופר: מ. בוכר; המספר בשעה זו. ח. רבין; הערות בלשוניות לבעיית חרגום דברי ש"י עגנון ללועזית. ד. סדן; לעגנון ספר המעשים. א. י. ברור; על הצורך במבואות הסטוריים וביאוגרפיים למחבי עגנון. א. י. ברור; 'בנערינו ובקנינו' במסגרת חיי עגנון. י. א. זיידמן; שירטוטים לסגנון עגנון. י. פרידלנדר; הכלל והפרט בסיפורי עגנון. מ. שמיר; התרמיל הקרוק [לדעת המחבר ספור עגנון הוא 'הסיפור על האדם נטול האמונה, נטול האלהים']. מ. טוכנר; על 'הכנסת כלה'. ש. ביאלור בלוצקי; בעלי תשובה בסיפורי עגנון. ב. קורצווייל; על נושא היציאה בשילובו עם נושא השיבה בסיפורי עגנון. — ב: ענייני מחקר ודברי ספרות: א. שלונסקי; עלוי אחרון (שיר). ח. שירמן; שני שירים חדשים של שלמה אבן גביר רול. י. ד. וילהלם; מדרשי קינות [פירושים דרשניים לסי איכה שחוברו בחוג חסידי אשכנז]. י. נאכט; מדע [על הור' את מלה זו בס' קהלת]. מ. ויס; תהלה לרוד (תהלים קמה). ק. שלזינגר; מחלוקת בעניין סחם יינם באיטליה בשנת שס"ה. ש. שלום; סוכת פולין [תמונה מחזיון-עם] על תקופת שבת צבן. נ. גלאצר; הלשונות והעברית במיוחד במשנתו של רוזנצווייג. ע. א. סימון; יהדות ויהודים בחיור ובמשנתו של יוחנן היינריך פסטאלוצי. צ. א. קורצווייל;

משנתו החינוכית של א"ד גורדון. י. הורוביץ; סגנון אחד לשלוחיו של מי שארוך מהם [ספור]. א. ש. רוזנטל; לשונות סופרים. לאה גולדברג; שיר.

2011 ישראל. צבא. מטכ"ל. קצין חנוך ראשי. ענף השכלה. [סדרת פרסומים קטנים]. [26'20]. [תשי"ן] (תשי"ח 1957). תמונות. 8.

התכן: (20): [אנביגדור] צ'ריקובר [Avigdor Tcherikower]: ירושלים ימי החשמונאים. חמ"ו, מטכ"ל/אכא, ענף השכלה; (תל-אביב, דפוס 'יפת'). [תשי"ז]. 38'3 ע', מפות. 'מתוך ספר 'ירושלים'. — (21): (אברהם נ. פולק) [Abraham N. Poliak]: כו' חות הביטחון של פחתת יהודה. חמ"ו, מטכ"ל/קצין חנוך ראשי, ענף השכלה, (בית דפוס צבאי 665, תשי"ז). 43'3, [4] ע' — (22): הנ"ל: המרד של שנת 614. (תשי"ז). 33'3, [1] ע' — (23): הנ"ל: תורת יש' ראל לדורותיה. (תשי"ז). 83, [3] ע' — (24): הנ"ל: ראש השנה בעדות ישראל. (תשי"ז). 36, [3] ע' — (25): (אברהם איילון): המערכה נגד מצרים בתש"ח. (תשי"ז). 89, [3] ע', מפות מקופלות. — (26): (א. נ. פולק): חזון המדינה בתקופת החשמונאים. (תשי"ח 1957). 46, [1] ע'. מקום ההוצאה והדפוס של מס' 26'22 כמו של מס' 21. אחרים: ק"ס ל"ג 153 ולעיל ע' 12, 163.

2012 לעגנון שי: דברים על הסופר וספריו. ירושלים, הועד הצבורי ליובל השבעים של ש"י עגנון, (דפוס מרכז). תשי"ט. 341 ע', פורטרט. 8.

א. א. אורבך; שני תלמידי חכמים שהיו בעירנו; מקור רות ופירוש. ש. ד. גויטיין; בשעה אחת; שיעור בקריאת עגנון. לאה גולדברג; ש"י עגנון, הסופר וגיבורו. מ. גושן גוטשטיין; בין ספרות מופת לדקדוק גורמטיבי. ב. דה' פריס; ויזי המהפך. א. מ. הברמן; רבי שלום מרדכי הלוי טשאטשקיס' אביו של רבי שמואל יוסף עגנון. ש. הלקין; על 'אורח נטה ללון'. ש. ורסס; למיבנה של 'הכנסת כלה'. מ. טוכנר; החכם הירושלמי. י. כ"ץ; עגנון מול המבוכה הדתית. י. לוינגר; הערות לפירוש על 'פת שלמה'. ד. סדן; בין קבר לקבר, על פסקה שגעלמה בין נוסח לנוסח. ה. רבין; הנחות-יסוד לחקר לשונו של ש"י עגנון. י. רבינוביץ; דרכי עגנון בעיצוב גיבורו הסיפורי. נ. רוטנשטיין; החיית הזמן ב'ספר המעשים'. ב. שכביץ; פסיק בזמנו; על הפסיק הנוהג בסיפורי ש"י עגנון. ג. שלום; מקורותיו של 'מעשה רבי גדיאל התינוק' בספרות הקבלה. ג. שקד; בע' יות מיבניות ביצירתו של עגנון. ד. תמר; לבוש ותורן.

מדע וספרות סופולארית, כשיש בהם להביא תועלת למ-
עיון. (מההקדמה).

2017 ורסס, שמואל [Shmuel Werses]. **הדר-
כה ביבליוגרפיה בספרות העברית: ילקוט אמר-
נים** [ירושלים]: האוניברסיטה העברית, הפקולטה למדעי
הרוח, החוג לספרות עברית, (מפעל השכפול), תשי"ט
1958. [2] 224 ע'. 8°. בהכפלה.

2018 חכמת ישראל במערב אירופה. ערך: שמעון
סדרבוש. ירושלים—תל אביב, הוצאת "עוגן" שליד
ההסתדרות העברית באמריקה בשיתוף עם הוצאת ספרים
מ. ניומן; (תל אביב, דפוס מל"ן), תשי"ט 1958. 562 ע'. 8°. 4
ע' 249: השתלשלות חכמת ישראל ומהותה, מאת העור-
ך. — 507 מונוגרפיות על אישים מאנשי חכמת ישראל
במערב אירופה, העשויות לתת אינפורמציה ראשונה על
חייהם ופעלם. לחכמת ישראל באנגליה ובאה"ב נקבע מדור
מיוחד, המכיל דברי מבוא מאת יחזקאל אפשטיין ודברי
הערכה על 13 מאנשי חכמת ישראל בשתי הארצות האלה.
המדור האחרון מוקדש לכתבי העת של חכמת ישראל
במערב, בעיקר MGWJ ול-REJ.

2019 ירושלים. האוניברסיטה העברית. הסתדר-
ות הסטודנטים. מפעל השכפול. רשימות חוב-
רות > מעורכן ליום 31.5.58. ירושלים, תשי"ח. 52 ע'.
8°. בשכפול.

2020 ירושלים. ספרית פועלים. רשימת ספ-
רי קריאה > לכתות ד, ה, ו. >. מהדורה רביעית
מורחבת וערוכה מחדש. ירושלים, (דפוס "אחזה"), תשי"ט.
48 ע'. 8°. בראש השער: ההסתדרות הכללית של
העובדים העברים בארץ ישראל. מועצת פועלי ירושלים.
המחלקה לתרבות. ספרית הפועלים ע"ש ג. לומר. — מהד-
ג: ק"ס ל"ב 243.

2021 ישראל. משרד הסעד. המכון להכשרת
עובדים סוציאליים. הספריה המקצועית ע"ש סידי
ורונסקי. ספריה ב'. סקירה ביבליוגרפית;
(ספרים שנתקבלו ולקט מאמרים מתוך העתונות המקצועית
השוטפת). ירושלים, 1959. 4. תכופות ההופעה לא
נזכרה. חוב' 21: ינואר-פברואר. 5 דף. בשכפול. המעטפת
בדפוס.

2022 עלון ביבליוגרפיה לספרות חינוכית. ירו-
שלים, בית הספר לחינוך של האוניברסיטה
העברית ומשרד החינוך והתרבות, (דפוס "אחזה"), תשי"ט.

2013 שער העמקים [קבוץ]. זיומה אלוך
> נודלמן. >. נולד בקישינוב 26.10.1907, נפטר בשער
העמקים 12.7.1958. (שער העמקים: חיפה, דפוס וכנהימור),
[תשי"ח]. 40 ע', פורטרט. 8°. בהכפלה.
ז. א. היה חבר שער העמקים במשך 26 שנה. נהרג בת-
אונת דרכים. החוברת מכילה זכרונות חברים עליו וכן
שירים מעובדו.

2014 The standard Jewish encyclopedia.
Cecil Roth, editor-in-chief, (Executive di-
rector: Geoffrey Wigoder). Jerusalem —
Tel-Aviv, Massadah; [Ramat-Gan], (typ.
'Massadah'), 1958/9. 1978, [4] cols., illus., col.
pls. (incl. maps), tabs. 4°.

במחנות מצומצמת, אך רבת ערכים ומלוטשת, מבוא
לפנינו כאן אוצר ידיעות על עם ישראל וכל הקשור בו.
העורכים מדגישים את חלק ההיסטוריה של השנים האחר-
ונות, של יהדות ארצות-הברית ומדינת ישראל, אבל
טפלו גם ביתר התחומים בקפדנות. הספר, שנוצר בחסות
מפעל האנציקלופדיה העברית, יעזור במידת-מה לחכות עד
סיומה של זו, וגם אז ישמש את יהודי חוץ-לארץ וכל אלה
שאינם מסוגלים להפוך בכרכים עבים ויקרים. האנציקלו-
פדיה הקצרה הזאת מהווה נכס חשוב לתרבות ישראל
הבסיסית בעולם.

ביבליוגרפיה ותולדות חכמת ישראל

2015 אשכנזי, טוביה [Touvia Ashkenazi].
כתבי ד"ר אהרן זאב אשכנזי ז"ל; רשימה ביבלי-
וגרפית... אסף, ערך והביא לדפוס טוביה אשכנזי...
ירושלים, 1959. [3] 102, דף. 2°. עם שער נוסף באני-
גלית. מצורף: תוספת א. 1959. 5, 58, [3] דף.
מסתי החוברות. הודפסו במכונת-הכתיבה רק חמישה
ספסים. בראש החוברת הראשונה רשימה ביבליוגרפית
(דף 94) ורשימת מאמרים על א. ז. אשכנזי (דף 10). בתור
ספת, דף 131: חומר לתולדות חייו.

2016 הברמן, אברהם מאיר [Abraham Majer].
מבחר ספרים במדעי היהדות...
ירושלים, המחלקה לחינוך ולתרבות בגולה של ההסתדרות
הציונית העולמית, (דפוס מרכז), תשי"ח. 45 ע'. 8°.

רשימה זו מכונת למעין ולמורה, והיא מכילה ממי-
טב... הספרות המדעית שהופיעה בשנים האחרונות בש-
טח היהדות. נכנסו לתוכה גם קצת ספרים שהם בגבול של

8. יופיע „מעט לעת“ חוב' א: ללא תאריך. 23, [1] ע'. עם שער נוסף באנגלית.

העלון בא להציג בפני המחנך העברי ספרים חשובים מן הספרות החינוכית בעולם... הספרים הנזכרים בעלון נמצאים כולם בספריית בית הספר לחינוך... התרכזו בגליון זה בתחומים: פסיכולוגיה של הגילאים, חשיבה ולמידה, מבעיות החינוך התיכון בעולם. (מההקדמה של צבי אדר). נרשמו 28 ספרים. תאורי הספרים התומים.

2023 תו הספר;... תוספת „להד הדפוס“. [תל' אביב] המכון לאמנות הדפוס, חשימ, תשי"ט. 2. תכניות ההופעה לא נזכרה. העורך: אברהם חייס. חוב' א: תשי"ט. 13, [3] ע'. תמונות. 2 הע' האחרונים כוללים תמי צית באנגלית עם כותרת נוספת: Ex libris.

מדע המקרא

כולל מגלות גנויות

2024 בארי, ישראל. ספר הגיוני קדם, והם משלי שלמה בן דוד... הגיונם ומושכלם. מפורשים בידי הרב ישראל הלוי בארי < קולודר >. (נס ציונה, המחבר; ירושלים, דפוס י.ע. איתאח, תש"י). 16, 327, [1] ע'. 8. עם הפנים.

הפרוש עשוי מעין פיוט, המשתלב בין שני פסוקים (ואפילו חצאיפסוקים) או קבוצות פסוקים, ורק בסוף „שירים“ אחדים יש גם מספר מלים של פרוש ממש. בראש הספר מפתח לפי נושאים.

2025 ברזיאר, מרדכי [M. Breuer]. פיוט ס ע ע מים ש ב מ ק ר א ; חזרת דקדוק הטעמים. (הביא לדפוס מאיר חובב). ירושלים, המדור הדתי במחלקה לענייני הנוער ותחלוק של ההסתדרות הציונית; (תל-אביב, דפוס מ. נידט), תשי"ח. 15, 160 ע'. 8.

„ספר זה מבקש למסור את כללי הדקדוק של טעמי כ"א ספרים. כללים אלה נחקרו ע"י חוקרים רבים, מאז תקופת אנשי המסורה ועד לימינו. ברבות העתים נצטבר בידינו חומר רב, פרי עמלם של חוקרים וחכמים. חומר זה דורש סיכום שיטתי, כדי למצות את כל הישגי המדע בשטח מחקר הטעמים. עבודה זו ביקשתי לעשות בספר הזה.“ (מההקדמה).

הרב מרדכי ברזיאר, המשמש בהוראה בישיבת הדרום שברחובות, הצליח במשימה זו. הסבריו הברורים מאירים לכל דורש את הבעיות המסובכות של טעמי המקרא, עד שנעלם כל צד של שרירות בבחירתם ומתגלית שיטה

עקבית ומדויקת. בין קביעותיו העיקריות יש לציין: הטע' מים הם סימני נגינה ולא רק סימני פיסוק (פרקים מיוחדים מוקדשים ל„פסק“, שהוא סימן פיסוק ממש, ול„מקף“, שמרובה השפעת הטעמים עליו); המפסיקים, אין תפקידם להפריד בין קבוצות של מלים אלא לגבש קבוצות המתי חברות זו לזו; הקבלת חלקי הפסוק מבוססת בדרך כלל על היחס התגיוני ביניהם, אבל לפעמים על משקל הקריאה, במיוחד בשפה הפיוטית, וכי. המחבר מלחה את הרצאת דבריו במאות דוגמאות, רובן מן התורה. אף שבמפורש לא התכוון לחדושים, הוא מתפלמס מדי פעם עם שד"ל ומפרשים אחרים ומתקן את גרסותיהם (ר' מהדורתו המור' גת של התנ"ך: ק"ס ל"ד 271 מס' 1368). המחבר מעלה על נס בפרק הסיום את יעילותו ויפיו של פיסוק הטעמים ומציע להחזירו גם לתחומים אחרים מלבד המקרא.

2026 יעקבסון, יששכר [Bernhard Salomon] ל ב ע י י ת ה ג מ ל ב מ ק ר א ; מסות ושאלות עיון... תל-אביב, „סיני“, (דפוס מל"ן), תשי"ט. 187 ע'. 8.

המסות: בעית הגמול במקרא (ניסוחים ופתרונות); על נאומי ה' בספר איוב; הצביון הדתי של מגילת קהלת; הבעיות בפרקי עבד ה' בספר ישעיהו. — שאלות העיון (ע' 187'89) אינן מתייחסות לנושאי המסות בלבד אלא לספרי איוב, קהלת, איכה ולפרקי עבד ה' בס' ישעיהו בכללם ולתהלים ל"ז וע"ג. מקצת שאלות אלה הופיעו בשנות תשי" בשם „מדריך לאיוב ולקהלת“ בהוצאת המחלקה לענייני הנוער ותחלוק של ההסתדרות הציונית (המדור הוות').

2027 כהן, ישראל [Israel Cohen]. אישים מן המקרא. (תל-אביב), מחברות לספרות, (דפוס אריאל, תשי"ח). 255 ע'. 8.

על שלשה אבות, ארבע אמהות, קורח ועדתו, רות, חנה, שאול, דוד ואלהיו הנביא. „מיצוי הפשט והארתו זהו כל חפצו של המחבר“.

2028 כהן, ישראל מאיר בן אריה זאב. חפץ חיים על גביאים וכתובים; באורים ופרושים על סדר פסוקי נ"ה, מהגאון... ישראל מאיר כהן... לוקט מספי ריו ומאמריו... ע"י שמואל חרל"פ. ירושלים, „אוצר המדרש“ בסיוד המוסד „מעין החכמה“, (דפוס „המערב“, תשי"ט. 136, 8 ע'. 8.

2029 ליוור, יעקב. תולדות בית דוד, מחורבן ממלכת יהודה ועד לאחר חורבן הבית השני. ירושלים, הוצאת ספרים ע"ש י"ל מאגנס, האוניברסיטה

תלמוד, מדרש, ספרות רבנית

2033 אורנשטיין, אברהם (A. Orenstein). אנ-ציקלופדיה לתאריכי כבוד בישראל: אוצר תארים וכינויים לסוגיהם, מימי המקרא עד סוף ימי הגאונים. (כרך א: אב — בר כוכבא). תל אביב, "נצח", (דפוס "ארזי"), תשי"ח, 78, [1] ע', [81] 576 עמודה. 8°. בראש השער: הרב אברהם אורנשטיין.

"תוארי הכבוד מסודרים בערכים לפי אלף בית וכל ערך בנוי על ארבעה יסודות עיקריים, והם: הגדרת המושג... התקופה... נושא התואר... הסיבה". (מההקדמה). המושג "תארי כבוד" הובן במשמעות מורחבת מאוד ובין 138 הערכים של כרך א זה אתה מוצא למשל: אב, אב בית דין, אבות, אבטיס, אבי אבי, אביר, אברך, אדם גדול, אדמון בן גדאי, אוהב ישראל, אחר, אין הדור יתום, בי רב, בכור שטן, בר יומיה, וכו'. במבוא (ע' 78'17) סקירה היסטורית על תארי הכבוד בתקופה הנדונה.

2034 אלוין, מנחם [M. Elon]. מבוא למשפט העברי. <משפט עברי א'>. רשימות ע"פ הרצאותיו... ערכה מיכל טרסקובר. הרשימות מתפרסמות בלי שנבדקו ע"י המרצה ושלא על אחיותיו. ירושלים, מפעל השכפול של הסתדרות הסטודנטים, תשי"ט. [4], 125 ע', 2°. בשכפול.

2035 אלטר, יצחק מאיר מגור. ספר חידושי הר"ם על מסכת בבא מציעא. מאת... אדמו"ר... יצחק מאיר [אלטר]... מכתב ידו הקדושה... תל אביב, י. א. ל. אלתר, (דפוס מוריה), תשי"ט. 269, [3] ע', 8°.

לפני כן יצאו חידושי הר"ם לשלוש הבבות, ורשה תר"ם. 2036 אסף, שמחה [Simcha Assaf]. תקופת הגאונים וספרותה; הרצאות ושיעורים מאת הרב שמחה אסף <ז"ל>. ערוכים על ידי מרדכי מרגליות. (הדפסה שניה). ירושלים, מוסד הרב קוק, (דפוס ש. וינפלד, תשי"ט). 340, [2] ע', 8°. על השער שנת ההדפסה הראשונה: תשט"ו (ק"ס ל"א 16/7, שם גם תאור ותכנ).

2037 אפשטיין, אריה ליב. דרכי אישות ומנהגיה על פי תורת ישראל. מאת אריה ליב אפשטיין. תל אביב, י. ציצ"ק, (דפוס מ"ן), תשי"ט. 216 ע', 8°. המקור, Louis M. Epstein; Sex laws and customs in Judaism. ק"ס כ"ה 176. במהד' העברית לא צוין בשום מקום שהספר תורגם מאנגלית.

2038 בלוך, יוסף ליב. שיעורי הלכה. מאת... מרן יוסף יהודה ליב בלאך אב"ד ור"מ סלו. חלק א. תל-

העברית, (דפוס ר. ח. הכהן), תשי"ט. 14, 168, VIII ע', 8°. בראש השער: יעקב ליחור. עם תכנ, סיכום ושער נוסף באנגלית: The House of David... by Jacob Liver.

התכנ: חלק א: היוחסין של בית דוד במקרא. העדויות על ב"ד עד לחורבן הבית השני וערכן. ההתייחסות על ב"ד לאחר חורבן הבית השני. — ב: ב"ד בימיה האחרונים של מלכות יהודה. מעמדו בימי גלות בבל. ששבצר וזרר בבל. זרובבל ובגין המקדש. ב"ד והתקחת המשיחיות למן זרובבל ועד מלכות בית חשמונאי. תורת שני המשיחים בספרות הכתובת בימי הבית השני. ב"ד והתקחת המשיחיות מכיבוש סומפסוס ועד לאחר מרד בריכוכבא. ביבליוגרפיה.

2030 שפירא, אליעזר דב [Bernard Chapira]. הגיוס המקורי של ספר תהלים המיוחס לנביא זכריה <עם מבוא כולל>, מאת אל. דוב <ברנרד> שפירא ירושלים, "הגלילי", (דפוס "המערב"), תשי"ז. [3], 377, [1] ע', 8°. = מחקרים על ספרי התנ"ך מוקדשים לזכרו של חיים וידל שפירא, ב'.

ראה תאור שיטתו של המחבר אגב רשום "חוברת לדוגמה", שכללה את המבוא ומזמור א'ג: ק"ס ל"ג 275.

2031 תנ"ך. (מקראות גדולות). [א]: חמשה חומשי תורה, ועליהם תרגום אונקלוס... פירוש על תרגום יונתן ופירוש על אבן עזרא מ"ר שלמה זלמן נעט-סער מירושלים... במהדורה חדשה זו תוקנו שיבושים... חלק א: בראשית-שמות. ירושלים ותל אביב, שוקן (רמת-גן, דפוס אורצל), תשי"ט. 166, [19], 168, [32] דף. 4°. "מהדורה מיוחדת לקוראי הארץ". דפוס צלום מתוך קן לפי הוצאת וינה, תרי"ט. לבראשית נוספה ההקדמה ל"מנחת שי" ע"פ מהדורת אהרן ילינק.

2032 תנ"ך. נביאים. הספרים חגי, זכריה, מלאכי. מפורשים על ידי מרדכי זר-כבוד. ירושלים, החברה לחקר המקרא בישראל ע"י "קרית ספר", (דפוס סוריס), תשי"ז. 172 ע', 8°.

"נוסח המקרא נעתק מתוך מהדורת בן יעקב, הילנא תרי"ג, והוגה ע"י ה' ישראל בן דוד. הסקסט חולק לפסקי אות לפי העניינים והוצבו בו סימני פיסוק הנהוגים כיום... את הפירוש חילקתי לשנים... בחלק העליון הובאו פירוש המלים והניבים וביאור הענין בניסוח השחה לכל נפש; בחלק התחתון, בתוספות שנועדו למצינים, הובאו נימוקים, השחאות וגם סברות אשר יש בהן חומר לשיקול הדעת". (מההקדמה).

- אביב, "נצח" (דפוס הסוהמ"ז), תש"ח. 200 ע" 4. עם הקדמת חיים מרדכי קטין, חתן המחבר.
- 2039 ברלין, נפתלי צבי יהודה, ספר מרומי שדה, ה"ה חידושי הנצי"ב מחלאוין... מאת... מרן נפתלי צבי יהודה ברלין... חלק ה: על סדר קדשים וטהרות. ירושלים, (דפוס התחיה), תשי"ט. [4] 106 דף. 4. הקודמים: ק"ס ל"ב 5, ל"ג 276.
- 2040 גבריאל, חנניה. מקורות הלכה — שלמי הח"ג — אוסף כללים, פסקים, דינים ומנהגים ומקורותיהם בתורה שבכתב ושבעל פה וספרי הראשונים והאחרונים... תל-אביב, "נצח", [גבעתיים], (דפוס "קולמוס"), תשי"ט. [1] 195, ע" 8. בראש השער: הרב חנניה גבריאלי יהושע.
- המחבר היה אב"ד בתוך העדה הספרדית בירושלים מתרג"ה עד פטירתו בשנת תשט"ו. הספר מכיל 841 ערכים קצרים של מונחי הלכה מסוברים לפי סדר א"ב. מתוך התחשבות מיוחדת בספרות ההלכה של היהדות הספרדית ובמנהג הספרדי. הספר הוא מעין השלמה לספר "מנחת הח"ג" (שו"ת לארכנא חלקי הש"ע), שיצא לאור בשני חלקים בשנים תש"ב ותש"ח (ק"ס כ' 187, כ"ו 118).
- 2041 גרוסברג, חנוך זונדל (H. Z. Grossberg). ספר המעשר והתרומה, יכל בו כל הלכות תרומות ומעשרות הנהגות בזמן הזה... רצוף לזה קוני טרס הודיית המעשר ונוסחת הפרשת תרומות ומעשרות, ... טביב לו... בית האוצר... הכולל אוסף הלכות והערות... מתורתן של... הראשונים וגדולי האחרונים... חובר... על ידי חנוך זונדל בהרב ר' דוב בער גרוסברג... <מהדורה שניה ומתוקנת>. ירושלים, [המחבר] בסיוע "מעין החכמה", (דפוס "התחיה"), תשי"ח. 12, 100, 128, [4] ע" 4.
- המחבר נחשב כמומחה בתחום המצאת התלויות בארץ ופעל בשטח זה במסגרת הרבנות הראשית. מהד' קודמת: ק"ס י"ח 222.
- 2042 גרוסברג, חנוך זונדל (H. Z. Grossberg). ספר תורת השמיטה, הכולל קובץ הלכות ועיקרי דינים נחוצים בהלכות שביעית... מהדורה שניה, מורחבת ומתוקנת. ירושלים, (דפוס התחיה), תשי"ט. 44 ע" 8. מהד' קודמת: ק"ס ט"ז 405.
- 2043 גרינמן, חיים שאול. ספר חדושים ובאורים. זרעים. ובסופו הערות בהלכות קריעה ביו"ד
- סימן ש"מ. מאתי חיים שאול בלאאמור הגר"ש גרינמן, ירושלים, (דפוס התחיה), תשי"ז. [3] 54, [1] דף. 2.
- 2044 דבליצקי, שריה [Sraya Dvelaicky]. ספר זה השלחן, בעניני ארח חיים ויורה דעה. ובסופו הגהות והערות לספר חפץ חיים... בני-ברק; [גבעתיים], דפוס "קולמוס", תשי"ח. [6] 66 ע" 8.
- 2045 ורהפטיג, ז[רח] [Zerach Warhaftig]. משפסע בריב' ; רשימות שנערכו בשנת הלימודים תשי"ט לפי הרצאותיו... ערך א. מרגליות. הרשימות מתפרסמות ללא שנבדקו ע"י המרצה ושלא על אחריותו. (א"ב), ירושלים, מפעל השכפול... של הסתדרות הסטודנטים, תשי"ט. [4] 69, 11 דף; [1] 2, 142-70 ע" 2.
- 2046 זוין, שלמה יוסף [Shelomo Yosef Zevin]. סופרים וספרים ; שורת מאמרים על הספרות התלמודית-ההלכותית שהופיעה בדרגו... [א"ג]. תל-אביב, א. ציוני, (דפוס מל"ן), תשי"ט. 4.
- התכן: [א]: גאונים. ראשונים. תשובות. 334 ע" — [ב]: פסקים. פירושים וחדושים. 414 ע" — [ג]: מדרש וזוהר. מחקרים. קבצים. חב"ד. אנציקלופדיות. שונים. 367 ע" .
- אסף של מאמרי הערכה על ספרים תורניים חדשים, שהמחבר פרסם אותם במשך כמה שנים החל משנת תרצ"ט בכתבי עת שונים, בעיקר ב"הצפה" וב"סיני". המאמרים עומדים על המיוחד שבסוגים השונים של הספרות הרבנית ועל השיטה המיוחדת של כל מחבר. קדם לספר זה "אישים ושיטות" (ק"ס ל"א 155), שבו הרב זוין מנתח את השיטה ההלכית של כמה מחברים בני דורנו.
- 2047 זר תורה; קובץ חדושי תורה. [ב]: מסכת שבת. ירושלים, בית מדרש גבוה לתורה ולהוראה. "עשרת שלמה". (דפוס "העברי"), תשי"ט. [4] 114 ע" 8.
- עם שער נוסף באנגלית. הקידום: ק"ס ל"ג 276.
- 2048 חסידה, ישראל יצחק (I. I. Hasidah). אוצר מאמרי הלכה ; (כחמשה ושלושים אלף מאמרי חז"ל, מתוך שני התלמודים, המדרש והזוהר, בסדר א"ב. בצירוף מפתח עניני מסורס. כך א: א"ו). ירושלים, (דפוס התחיה), תשי"ט. [12] 392, [4] ע" 8.
- ע"י אסף זה רוצה המלקט להשלים את אספי מאמרי חז"ל המצויים, המצטמצמים לדבריו באגדה בלבד, הוא תולש את המאמרים מתוך ה"שקלא וטריא" שבגמרא, לתועלת האדם הפשוט, שירכוש לו ע"י כך "מושגים

על תיקון ופולוגא דרבחא, ושתי דעות בפוסקים, וסענת קים לי... יוצא לאור בתיקונים והגהות בתוספת קונטרס "כללי קים לי"... ירושלים, "אורייתא", (דפוס התחיה), תשי"ט. 164 ע'. 8.

מע' 127 ואילך: קונטרס ונתן לכהן, מאת נתן געסעס נער, עם שער מיוחד.

2055 ליפשיץ-הלברשטם, יחזקאל שרגא. קונטרס דברי יחזקאל שרגא; הלכות ארבע מינים שבלולב. מלוטס מס' אלף המגן, ועוד... ירושלים, ועד חסידי שינאוא'סטאפקוב, תשס"ו. 15, 32 ע'. 8.

32 הע' האחרונים: קונטרס "אחרי הרעש", תוצאות הויכוח בבירור צותא דחז"ל חכמי ירושלים בענין מצות מכוונה <מאשין מצות>.

2056 מאירי, מנחם בן שלמה. בית הבחירה על מסכת ביצה, לר' מנחם ב"ר שלמה לבית מאיר המכונה בשם המאירי. יוצא לאור בפעם הראשונה על פי כתב יד פארמא, עם מראי מקומות והערות, על ידי יצחק שמשון לנגה, קלמן שלזינגר. ירושלים, קריית ספר, (דפוס טורים), תשס"ז. 23, 244 [2] ע'. 8. עם שער נוסף באנגלית.

2057 מאירי, מנחם בן שלמה. בית הבחירה על מסכת סוכה, לרבינו מנחם ב"ר שלמה לבית מאיר, המכונה בשם המאירי... ירושלים, (דפוס "ספרא"), תשי"ט. [4], 128; [4], 155 ע'. 8.

[4], 155 הע' האחרונים: בית הבחירה על מס' יומא, בית הבחירה על סוכה נדפס מקודם ורשה תרע"ג, על יומא ירושלים תרמ"ה.

2058 מדרש רבה. הסתיחות למדרש איכה רבה. לקט מקורות לתרגיל של דב נוי. [ירושלים], האוניברסיטה העברית בירושלים, המפקדה למדעי הרוח, החוג לספרות עברית, (מפעל השכפול), תשי"ט. 1958. [3], 77 ע'. 4. עם פרוש מלים והערות לנוסח (ע' 41, 63) ועם תוספת פרשה א, איכו, בשכפול.

2059 מימון, יהודה ליב [Juda Leib Maimon]. מדי חודש בחודשו; פרקי זכרונות לחדשי ישראל. מאת הרב יהודה ליב הכהן מימון. מחזור ה. ירושלים, מוסד הרב קוק, (דפוס חייט), תשי"ט. 168 ע'. 8.

= כתבי הרב י. ל. הכהן מימון, יא. מכיל בין השאר ידיעות מפורטות על ר' שמואל מנהיג, לבר, ר' ברוך תאומים פרנקל מליפניק, ר' מרדכי בנקס, ר' צבי הירש לוינ אביד ברלין, ר' משולם איגרא מפרש

מקוריים על היהדות, לתועלת תלמיד חכם המבקש לרענן את זכרונו וגם לתועלת חובב הלשון וניבוי.

2049 טרני, יוסף בן משה. ספר שאלות ותשובות מהרי"ט, אשר אסף וחבר... מוהר"ר יוסף מטרני בן... מוהר"ר משה... טור והוגה מחדש <לפי מהדורות למברג תרכ"א>. חלק א. תל אביב, גבעתיים, דפוס "קולמוס", תשי"ט. [10], 279 ע'. 2.

2050 יום טוב בן אברהם מאשבילי. ספר חידושי הרי"ט ב"א על מסכת... הוצאה מתוקנת ומוגה מחדש. (גה). תל אביב, "אור התורה"; (גבעתיים), דפוס "קולמוס", תשי"ח. 4. לכל מסכת שער מיוחד. התכן: (ג): יבמות, כתובות. 166, 172 ע'. — (ד): גיטין, קדושין. 158, 159 ע'. — (ה): בבא מציעא, עבודה זרה. 105, 265 ע'. — הקודמים: ק"ט ל"ב 410.

2051 יום טוב בן אברהם מאשבילי. שאלות ותשובות, יוצאות לאור פעם ראשונה על פי כתב יד יחיד בעולם, בתוספת מבוא והערות מאת יוסף בכה"ר דוד קאפח. ירושלים, מוסד הרב קוק, (דפוס יהודה), תשי"ט. 16, 285 ע'. 8. בראש השער: רבינו יום טוב בן אברהם אלאשבילי <הריטב"א>.

מכיל 209 שו"ת; כמה מהן הוכנסו מקודם בסעות לתוך קבצי שו"ת הרשב"א או של ראשונים אחרים. — כתב היד הועתק לדעת המהדיר במחצית השניה של המאה ה'16 מכ"י עתיק ואולי אף מן המקור. לדעתו נאסף הקבץ ע"י בן הריטב"א, אשר לפעמים מצא את השאלה ואת התשובה גם יחד, אך יש שמצא רק את התשובה או רק את השאלה. המהדיר השלים מה שחסר בכה"י והוסיף מבוא, ציוני מקורות ומפתח הענינים.

2052 יצחק בן אהרן מקרלין. ספר קרן אורה, והוא חרושי הלכות על מסכת... חברו הרב... יצחק אביד בקיק קארלין... [א"ב]. ירושלים, (מ. שיינברגר, דפוס ש. מונזון), תשי"ט. 4. דפוס צלום לפי הוצאת וילנה, תרכ"ט.

התכן: [א]: נזיר, [2], 70 דף. — [ב]: סוטה. [42], 65 דף.

2053 ישר <שליכטר>, ברוך [Baruch Ja-schar (Schlichter)]. תורת חיים; <דיני ישראל ומנהגיו> לאם ולבת. מהדורה רביעית מתוקנת. תל אביב, "ניב", (דפוס "מפתח"), תשי"ז. 155, [4] ע'. 8. מהד' ג: ק"ט ל"א 18.

2054 כ"ץ, שבתי בן מאיר (ש"ך). ספר תקופו כהן, שחיבר... מהדיר שבתי כ"ץ... והוא כללי דינים

חזק' פקסימילים. 8°. עם פתח דבר ושער נוסף באנגלית: Commentary on the Torah by Moshe ben Nachman... ed... by Rabbi C.B. Chavel... המהדיר קובע במבואו הקצר (14 ע'), שרמב"ן גמר את כתיבת פרושיו בזקנתו בארץ ישראל, והוא נותן רשימה של חבורים עליהם. הוא השתמש בכ"י 780, 206 ו'869 של בית המדרש לרבנים בניוירוק.

2064 משניות. סדר נזיקין מפורש פירוש חדש, עם מבואות, הוספות והשלמות בידי חנוך אלבק. (מהדורה שניה, מתוקנת, עם הוספות חדשות). ירושלים, מוסד ביאליק — תלאביב, דביר; (תלאביב, דפוס אחרות, תשי"ט). [7], 520 ע'. 8°. המהד' הקודמת: ק"ס כ"ט 185; ראה גם מאמר הבקורת מאת א. גולדברג, לעיל ע' 274.

2065 נעם; במה לביור בעיות בהלכה. ספר ב. ירושלים, מכון תורה שלמה, (דפוס התחיה), תשי"ט. [4], 316 ע'. 8°. הקודם: ק"ס ל"ג 411. בין השאר: על שמוש במקרר חשמלי בשבת (ע' 117-72), על נשואין אורחיים (247-235).

2066 פוברסקי, יהושע דוד. ספר ישועות דוד. חלק אורח חיים... בני ברק, (דפוס הרב הרשקוביץ), תש"ט. [2], 186, [3] ע'. 2°. על חשן משפט, בילגוריא תרצ"ג: ק"ס י"ב 65.

2067 פרנקל, קלמן אליעזר [Kielman Leizor Frenkel]. אנציקלופדיה לבר מציזה; מחקרים, דינים, מנהגים, נסחאות. תלאביב, "הכרם", (דפוס הפועל המזרחי), תשי"ח. 224 ע', תמונות. 8°. רוב הספר מוקדש לתפילין (ד' הפרשיות, דיני הנחתן וברכותיהן), לציצית ולענינים הקשורים בהן.

2068 [קרליץ, אברהם ישעיה]. ספר חזון איש. זרעים: דמאי, כלאים, שביעית, מעשרות, ערלה, בהוספת כל עניני זרעים המפורזים בספרי חזון איש וסודרו במקומות השייכים להם > ובסופו ליקוטים שונים בעניני זרעים <... בני ברק; גבעתיים, דפוס "קולמוס", [תשי"ח]. 228 דף. 2°. "ערב שנת השמיטה התשי"ט".

2069 רבינוביץ, מרדכי יצחק איזק. דעת מר — דכ"י; שאלות ותשובות וביאורי סוגיות והערות, מאת הרב... מרדכי יצחק איזק רבינוביץ. חלק ב. ירושלים, מוסד הרב קוק, (דפוס יהודה), תשי"ט. 116 ע'. 2°. עם מבוא על חיי המחבר, רב בליגום, בסלנט ובממל

בורג, ר' מנחם מנדל מצ'רנוביץ ור' חיים חזקיה מדיני בעל "שדי חמד". — הקודם: ק"ס ל"ג 405.

2060 מנדלזון, יהודה ליב. אמונות זרעים... על כל סדר זרעים... בו מלוקט כל מאמרי חכמינו ז"ל מתנאים ואמוראים בעניני זרעים המפורזים בכל ש"ס בבלי, מכילתא דר' ישמעאל [ועוד]... וסביב שני פירושים... נקבצו ונסדרו ע"י יהודה ליב <ברא"ם> מענדלזאהן... ונלוה בסוף קונטרס עיני יוסף מבנו של המחבר. נדפס מחדש ע"י חתן המחבר ה"ר שמואל קלקשטיין ובניו. בני ברק, תלאביב, דפוס אופסט ישראל-אמריקה, [תשי"ט]. [7], 20, 58, [3] ע'. 4°. עם הפנים — דפוס צלום לפי הוצאת חארשא תרע"ג-תרפ"ח. כאן רק על מס' שביעית, וגם "עיני יוסף" חסר. לעומת זאת, 20 הע' שבסוף מכילים: "קונטרס הארות; הערות בגפ"ת במסכתות שבת, פסחים, ביצה ופרק חוקת הבהמים מבבא בתרא מנכד המחבר [חיים קלקשטיין]. ירושלים, (דפוס "ספרא"), תשי"ט. עם שער מיוחד.

2061 המסילה; בטאון בני הישיבות יוצאי תימן בישראל. ירושלים, ("א"י גוד תלמידי ישיבות יוצאי תימן בישראל", בסיוע משרד התורה והמזרח התימן שצ"י הסוכ"נות היהודיות לארץ ישראל, דפוס קרית גוצר, בית גוצר). 8°. מופיע מדי שנה בחודש ניסן. העורך: הרב ראובן סיני. חוב' ב' (השניה במספר והראשונה באשור): ניסן תשי"ז. 20, [2] ע'. תמונות.

2062 משה בן מימון. משנה תורה, הוא חיד החזקה לרבינו משה בן מימון. מהדורה מנוקדת עם פירוש לעם. (ספר ו: ספר הפלאה, מפורש על-ידי הרב שמואל תנחום רבינושטיין, ניקד מרדכי דב רבינוביץ). ירושלים, מוסד הרב קוק (בהשתתפות משרד התורה, דפוס ר.ח. הכהן), תשי"ט. 10, [1], 335, [1] ע'. 8°. חלקים אחרים: ק"ס ל"ג 278 (מס' 1427), ל"ד 146.

2063 משה בן נחמן. פירושי התורה לרבינו משה בן נחמן <רמב"ן>. על פי כתבי יד ודפוסים ראשונים, בצרוף הערות ומראי מקומות, מאת הרב חיים דב שער ו'על. כרך א: בראשית, שמות. (הביא לבית הדפוס: אברהם דרום). ירושלים, מוסד הרב קוק, (תל' אביב, דפוס מ. גרינברג), תשי"ט. 14, [2], 546, [6] ע'. לר'

אמנה; כולל שרשי ראשי האמונה... מהדורה חדשה עם פיסוק (ע"י אריה אלברט) והגהה מעולה. תל-אביב, "ספרייתי", (דפוס "זהר"), תשי"ח. 149 ע'. 8. מהר' א: קושטא דס'הרס"ו.

2074 גלמן, א[ריה] ל[יב] [Leon Gellman]. המדינה והיהדות הדינית; נאומים והרצאות. ירושלים, מוסד הרב קוק; (תל-אביב, דפוס "העשור"), תשי"ט. [7], 36, [1], 164-19 ע', פורטרט. 8.

36 הע' הראשונים: ביוגרפיה של המחבר מאת ש. דניאל. עד ע' 96: נאומי המחבר כנשיא המזרחי באה"ב מתרצ"ו עד תש"ט, להלן דברים שנאמרו או שנכתבו על ידו בארץ כיו"ר המרכז העולמי של המזרחי.

הירש, ש. ר. יסודות החינוך. עיין להלן מס' 2300. 2075 חן, אברהם [Avraham Chein]. ב מ ל כות היהדות; פרקי הגות ומחשבה, מאת הרב אברהם חן. ירושלים, מוסד הרב קוק, (דפוס "העברי"), תשי"ט. 14, 346 ע', פורטרט. 8.

התכן: תולדותיו [צ'רניגוב תרל"ח] — ירושלים יה"כ תשי"ח (ע' דט). ש"י זיון: האור והכלים (ייד). וכתתו [על מות הגיבורים, על המתת הפושעים, על ערך המלחמה והמולדת וכו'] [275-1]. למרנן ורבנן [על קדושת הגוף והנשמה] (277-346).

2076 יאיר בן שבתי מקוריו. חרב פיפיות. יוצא לאור מתוך כתב-יד עלי-ידי יהודה רוזנטאל. ירושלים, מוסד הרב קוק, (דפוס קרית גור), תשי"ח. 112, [1] ע', פקסימיל. 8. = ספרית מקורות, יו. עם שער גוסף באנגלית.

הספר נכתב באיטליה בשנות הששים של המאה ה"ט, שנות התגברות הראקציה הקתולית בארצות אירופה ושנים של רדיפת היהודים. שלושה כתבי-יד של הספר נשתמרו וכולם בספרייה בודליאנה. כיסוד למת' זו שמש כ"י 2568. המחבר שם לעצמו את המטרה "להספיק תשובות מוכנות נגד מומרים מלומדים היודעים את הספרות הרבנית מבפנים והפונים ביוכחותיהם אל חוגים אינטלקטואליים" (דברי המה' דיר, ע' 8). החיבור בנוי בצורת שיחה בין נכרי לבין יהודי. המהדיר הקדים מבוא והוסיף בהערותיו ציוני מקור רות רבים.

קבלה וחסידינות

2077 הלבשרטס, יחזקאל שרגא. ספר דברי יחזקאל על התורה ומועדים... ואיוה שרת... מכ"ק... מהר"ר יחזקאל שרגא הלבשרטס... בהוצאה

(תרס"ו-תר"ף), מאת זאב אריה רבינר. הספר כולל גם תכן של חלק א, קידאן תרצ"ס (ק"ס כ' 29), שממנו "רוב הססמים הושמדו ע"י הצורך בשנות השואה".

2070 רחנבונים, אשר בן אברהם (Asher Ros-senbaum). ספר מגדני אשר; חדושים והברקות בש"ס בבלי וירושלמי ומסכתות קטנות, פניני מוסר ופתגמי אורייתא של גדולי וצדיקי ישראל... (תל-אביב, דפוס הפועל המזרחי), תשי"ט. 159 ע'. 8.

2071 שטינברג, משה (Moshe Steinberg). ספר תורת הסור; באור הלכה על חמשה חומשי תורה על פי ארבעת חלקי הסור, עם הערות וחדושים בהלכה ואגדה מאת משה הלוי שטינברג... (קרית-ים, המחבר; תל-אביב, דפוס אש"ל), תשי"ט. 352 ע'. 4.

"אספתי כל אותן ההלכות מארבעת הסורים, שבהן מסתמך רבינו על הקרא ומצטט בפירוש את פסוק התורה, וסדרתי אותן לפי סדר הפרשיות. וכדי להקל על הקורא, הוספתי סמני פיסוק בדברי רבינו, ועל גליון הספר ציינתי חדושי דינים מגדולי פוסקים ראשונים ואחרונים, וגם הערות וחדושים בהלכה ואגדה". (בתור הקדמה). עם הקדמת אבי המחבר הרב יצחק הלוי שטינברג (ע' 169) ו"תולדות רבינו יעקב בעל הסורים" (17-19), ובסוף תכן הענינים (333-349) ותשובה להערה על ספרו הקודם "תורת הגר" (ק"ס ל"ב ד).

2072 תלמוד ירושלמי. מסכת תרומות מן תלמוד ירושלמי... ע"ס גוסחא המוגהה והמדויקה לרבנו שלמה בכ"ר יוסף סיריליא... עם פירושו... יוצא לאור פעם שני... ע"י הרב ססח שפירא והרב יעקב חנניה פריימן. בני ברק, דפוס הרשקוביץ, תשי"ח. [3], 168. 502 דף. 2. עם שער שני מפורט. מהד' קודמת: ק"ס י"א 428. מסכתות אחרות עם פירושי סיריליא ווינקלס: ק"ס כ"ט 8 ולעיל ע' 8 מס' 65.

"נעתק מבתי... בבריטש מוזיאום... והוגה על ידי... והוספתי עליו [פירושו] בשם אמונת יוסף... ראיתי להדפיס בסוף המסכת הכפתור ופרח של הל' תרוי מות ופירוש ר"י קורקוס על הרמב"ם הל' תרומות והגהות ובאורי הגר"א מדפוס ראם וגם השנות אליהו לצירוף פירושי הירושלמי הנמצאים שם... חיים יוסף... דיג' קלס". (מן השער השני).

מוע' הדת, פילוסופיה יהודית

2073 אברבנאל, יצחק [בן יהודה]. ספר ראש

- שמינית עם הוספה חשובה: ספר דברי יחזקאל החדש...
 לוקס מספרן של צדיקים... ייזל ע"י... יחזקאל שרגא
 פרנקל, ירושלים, (דפוס "ספרא"), תשס"ז, 128 ע' 68 ע' 8.
 68 הע' האחרונים: ס' דברי יחזקאל החדש, עם שער מיוחד.
 נדפס לראשונה בפאדגורוצ, תרס"א, ואח"כ עוד כמה
 פעמים. ס' דברי יחזקאל החדש, הנוסח כאן לראשונה,
 מכיל אגרות של המחבר ודברים ממנו שהובאו לרוב
 מתוך ספרי מחברים אחרים.
- 2078 זהר (לקוטים). מדרשי הזהר לקט
 שמואל; פירושי הזהר מהתנא האלקי רבי שמעון
 בן יוחאי, שנאמרו בדרך הפשט על תורה נביאים וכתובים,
 המפורשים בזהר, תקוני זהר, ובזהר חדש... מסודר על
 סדר הפרקים, ועליהם נלח: מראה מקומות... ביאור...
 תורה אור, השואות מאמרי הזהר עם מאמרי ר"ל הנזכרים
 בתלמוד בבלי וירושלמי... על ידי שמואל באאמ"ר...
 יהושע סאלק קיפניס. חלק ב: נביאים. ירושלים,
 המהדיר, (דפוס "התחיה"), תשי"ט, [16], 216 ע' 8.
 עם שער נוסף, — הקודם: ק"ס ל"ג 145.
- תפלה, דרשות, מוסר
- 2079 בלור, יצחק בן שלמה. ספר אור ישראל
 אל; כולל קבוצת מכתבים ומאמרים שונים להלחיב
 הלבבות ליראת ה' וללימוד היראה והמוסר, כתובים
 בכת"י... מראו ורבנא ישראל ליב קין מסאלאנט.
 ונלח להם מאמר על דבר לימוד היראה... בשם שערי
 אור, קצות דרכי אדמו"ר... בשם נתיבות אור, מאמרים
 שונים ביראת ה'... בשם כוכבי אור. כל אלה חוברו
 יחדיו מאתי תלמידו יצחק בהרב מוהר"ש בלאזער...
 הוצאה חדשה. בני-ברק; Tel-Aviv, דפוס אופסט יש
 ראל-אמריקה, תשי"ט, 92 דף. 8. דפוס סטראוטיפי
 של הוצאת חילנא תר"ס.
- 2080 בריסקין, יהושע [בן חיים ישראל]. ספר
 תו יהושע; כולל דיני הנהגות אדם, הלכות דרך
 ארץ... ובסוף הספר קונטרס במילי דרך ארץ מרבנו
 הרא"ש ומהגאון ר' משה חפץ (ירושלים, משען לתלמודי
 תורה בא"י, דפוס ספרא תשס"ז), 144 ע' 8. קודם
 שער מקוצר: ילקוט דרך ארץ. השער השני
 הועתק מהוצאת הארשא, תרנ"ה. בראשי העמודים: הנהגות
 אדם — הלכות דרך ארץ.
- 2081 גולד, זאב [Zeev Gold]. נבי זהב;
 עיונים בתורה ובבעיות ישראל והעולם... ירושלים, המה
- לקה לחינוך ולתרבות תורניים בגולה של ההסתדרות
 הציונית העולמית, (דפוס יהודה), תשי"ח (1957), 8.
 יצא מקודם בצורת חוברות לפרשיות השבוע (ק"ס ל"ג
 413). הפגינציות המרובות נשארו גם כאן ללא שינוי.
 "דרשותיו של הרב המנוח... מצד אחד תמצא בהן
 רעיונות מופלאים בעניינים אקטואליים... ומצד שני הן
 משולבות בדברי המקראות והמדרשים ומבוססות... על
 מקורות נאמנים". (מההקדמה).
- 2082 יונה בן אברהם גירונדי. ספר ארבע
 כתות מן שערי תשובה לרבינו יונה. עם ביאור זה
 השער. ירושלים, חש"מ, תשי"ח, 68 ע' 8.
 שאר חלקי הפרוש "זה השער" לס' שערי תשובה עדיין
 לא יצאו לאור.
- 2083 ליפשיץ, חיים [Haim Lifschitz]. מק-
 ראי תשובה; ילקוט מקורות בעניני תשובה. מסודר
 רים לפי נושאים. למרצים, למורים, למדריכים ולמעיינים...
 ירושלים, משרד התנועה והתרבות, המחלקה לתרבות תורנית,
 תשי"ט, 118, 13 ע' 16: 21. בהכפלה.
- לקט פסוקים וקטעים מן המקרא בלחי הפרשנות המקור
 בלח, ודברי מחשבה וחסידות על הצדדים השונים שבנושא.
- 2084 לרנר, חיים אריה (Hyman Lerner).
 ספר אמרי חיים... מה שחנני השם... והרציתי
 אותם בתוך קהל ועדה... חלק א"ב. ירושלים, מעין
 החכמה, (דפוס התחיה), תשי"ח, תשי"ט, 8.
 התכן: חלק א: על התורה. תשי"ח, 15, [1], 142 ע' —
 ב: על המועדים. ירושלים — ניו יורק, תשי"ח, [143], 308 ע'.
- 2085 שכטר, יוסף [Josef Schaechter]. מבוא
 לסידור. תלאכיב, דברי, (דפוס מל"ן, תשי"ח), 74
 ע' 8.
- מיועד למייע בידי המורה בהכנותיו לתוראת התפלה ע"י
 חשוף הרעיונות המרכזיים בתפלות ובחגי ישראל. בראש
 החוברת פרק על "ערכי המסורת בחנוך הדור".
- 2086 תפלות. הלל הגדול, לפי הנוסח שבספר
 "שומע תפילה" שהודפס בשנת תר"ץ. מהדורה שנייה.
 ירושלים, (מפעל השכפול), תשי"ח, [13] דף. 8. צלום
 מהדסת-אבן.
- "בפרוס שנת העשור למדינת ישראל מצאנו לנכון לפר-
 סם ברבים את ההלל הגדול... מנהג קדום הוא בק"ק
 איזמיר שבתורכיה והעירות הסמוכות לה לאמר בהתלהבות
 רבה את ההלל הגדול, בימים האחרונים של החג — בכל
 בית כנסת לפי המנהג והנוסח המקובל בו — אחרי ההק-

2091 ברומברג, אברהם יצחק (A[braham] I[saac] Bromberg). מגדולי החסידות... ספר טו: ראשוני הרבנים בורשה, הגאון ר' שלמה זלמן ליפשיץ <בעל "חמדת שלמה">. הגאון ר' חיים דוד זלמן. ירושלים, המכון לחסידות, (דפוס התחיה), תשי"ט. 132 ע', פורטרט. 8°. הקודם: לעיל ע' 8.

2092 ברנוביץ; ספר זכרון. (ערך אברהם) ש[מאל] ש[יין]. תל-אביב, ארגון יוצאי ברנוביץ בישראל, (דפוס "אחדות"), תשי"ד. 1953. vi, [2] ע', 668 עמודות, [1] ע', תמונות, מפות, פקסימילים. 4°.

התכן: פרקים לתולדות ב' (עמודה 212'9). ב' התורנית והחסידית (272'217). מסלול (336'277). זכרונות ופרקי החי' (408'341). דמויות (448'413). השואה (636'453). יוצאי ב' בעולם (668'641). — המאמרים חלקם בעברית וחלקם ביוונית. החשובים שבהם: "אונטער דער רוסיזאציע" הערשפט (94'17) מאת נחמיה קראשינסקי, ו"אומקום פון באראנאחטישער יידנטום" (636'511) מאת זעליק לע' חינבוק. — ברנוביץ נוסדה רק מסביב לשנת 1880 והגיעה לשיא של 28,000 תושבים, קצת פחות ממחציתם יהודים. אולם היתה זו עירה רבת-פעלים בכל שטחי החיים היהודיים, בעיקר בתחום התרבות. הקהילה הושמדה בימי הכבוש הגרמני (1943'1941).

2093 גוטפריד, מרדכי. גדולי ישראל, א' הרב אברהם יצחק הכהן קוק, ב' הרב משה אביגדור עמיאל, ג' הרב גדליה שמלקיס, ד' הרב יעקב משה חרל"פ... ה' הרב יהודה ליב הכהן מימון... תל-אביב, חמ"ד, תשי"ט. 1958. 32 ע'. 8°.

2094 גרפונקל, ל(יב) (L. Garfunkel). קובנה היהודית בתורבנה. (רשומים: יעקב ליפשיץ ואסתר לוריא). ירושלים, יד ושם, (דפוס גירסלם פוסט), תשי"ט. [2], 330 ע', תמונות, מפה מקוטלת. 8°. התכן: רצח-המונים (מיוני עד אוקטובר 1941). "תקופת השקט" (נובמבר 1941 עד סתיו 1943). "מחנה-דיכוי קובנה" (מסתיו 1943 עד ראשית 1945). דיוקנו של גיטו קובנה (השליטים — גרמנים וליטאים, כלכלות ופרנסות, הגיטו ומסודותיו, רוח הגיטו ו"מדיניותו"). — נספח: מי שירי גיטו קובנה. — "המחבר שלא כרוב חברי. מועצות היהודים" למיניה... כמעט היחיד שבחרו בו כני עמו למשרתו הסראגית, וזאת אחרי למעלה מעשרים שנות עבודה ציבורית-יהודית וצינית בשורה הראשונה של מנ

סות... ההלל וההוריה גופם כמעט שאינם שונים בין הנוסחאות השונות, השינוי מתבטא רק בפסוקים הנאמרים לפני פרקים אלה. סבנו... התחום בשם, זה שמ' הוציא לאור בספרים מיוחדים את שתי הנוסחאות בשנים תרמ"ב... ות"ר... אנו צאצאיו החלטנו בע"ה לפרסם ברכים את... הנוסח הקצר' שהופיע בספר, שומע תפילה אשר הורפס בשנת תר"ז... כן יזכנו ה' ובעשור השני... נפרסם גם את... הנוסח הארוך' שנערך ע"י הרה"ג מר קשישה בעל ספר, לב חיים".

2087 תפלות. סדר התפלות וההודיות של חג העצמאות, ה' באייר, יסדוהו ותקנוהו... הגרי"א הלוי הרצוג והגר"צ עזריאל. ירושלים, משרד הדתות, (דפוס "ספר"), [תשי"ח]. 14 ע'. 8°. מהד' קודמת: ק"ס ל"ב. 121.

2088 Casper, Bernard M[oses]. Talks on Jewish prayer. (Jerusalem), World Zionist Organization, Department for Torah Education and Culture in the Diaspora, (typ. Jerusalem Post, 1958). 128 p. 8°. (Popular Torah library).

שיחות שנמסרו ברדיו ירושלים על התהוות התפלה, מבנה התפלות למיניהן ומשמעותן.

היסטוריה, ביוגרפיה, זכרונות

ראה גם לעיל במדור "קבצים" ולהלן במדור "צינונות וכו'".

2089 בינרט, חיים (Haim Beinart). כתבי זכויות כלליות של יהודי אירופה; חומר לתרגיל בתולדות ישראל בימי הביניים. ליקט ה. בינארט. ירושלים, תאניברסיטה העברית, הפקולטה למדעי הרוח, החוג להיסטוריה של עם ישראל, תשי"ט. 1958. 92 ע'. 8°. בשכפול. המקורות הלועזיים ותרגומם העברי, מעשה ב. צ. דינור (ישראל בגולה), ישראל היילפרין, שמואל אסינגר והמלקט, נדפסו עמוד מול עמוד.

2090 בינרט, חיים (Haim Beinart). תעודות לתולדות היהודים בספרד במאה הסי'. ליקט ותרגם ה. בינארט. [ירושלים], הסוכנות היהודית לארץ-ישראל, המחלקה לעלית ילדים ונוער, המדור הדתי, תשי"ח. [2], 11 דף. 2°. בשכפול.

לוקטו ותורגמו בשביל החוג להשתלמות מורכים בהוראת ההיסטוריה... 23'24.4.56. הדפסה חדשה לחוג להשתלמות למורכים דתיים... 21'24.7.58. (מההקדמה).

עירות, בתי קברות, מצבות, רבנים, קבוצות תלמידים ובני נוער וקצת תמונות נוף. האוסף מחולק לפי מחזות ליטא ע"ס סדר א"ב. בראש כל מדור דברי מבוא קצרים על עירות המחזות. בראש הספר: אברהם קריב: ליטא מכורתי (ע' 167), רפאל חסמן: יהדות ליטא העצמאית בנריחה ובשקיעתה (ע' 2217), ע' 248193: נפתלי בן מנחם: חכמי ליטא: ציונים לתולדות חייהם ורשימת ספריהם. מאמר זה מכיל ביו-ביבליוגרפיה של רבנים, ראשי ישיבות ושאר תלמידי חכמים בליטא.

2100 כץ, יעקב [Jakob Katz]. יהדות מערב אירופה במאה ה"ט: >תהליכי התפוררות והתגבשות חברתית<. לפי הרצאותיו... ירושלים, האוניברסיטה העברית, ביה"ס לכלכלה ולמדעי החברה ע"ש אליעזר קפלן, (דפוס מפעל השכפול), תשי"ח. [3], 83 דף. 2°.

בשכפול. את ההרצאות על התפתחות החינוך הרצה מר מ. אליאב במקומו, והספרים על נושא זה הם שלו. (מהקדמת י. כ"ץ).

2101 כ"ץ, יעקב (Jacob Katz). מסורת ומשבר; החברה היהודית במצאי ימי הביניים. ירושלים, מוסד ביאליק, (דפוס מרכז), תשי"ח. [8], 316 ע'. 8°.

הכנתו היא לתאר דרך ניתוח היסטוריו-סוציאלי את החברה היהודית המסורתית בשלבה האחרון, הסמוך להתפרקותה, היינו: מסוף המאה ה"ט עד למחצית השנייה של המאה ה"י. ההתפרקות עצמה, המעבר לחסידות במזרח אירופה ולהשכלה ולהתאזרחות במערבה, היא חלק משלים של הנושא... עניינה של ההיסטוריה הסוציאלית אינו בהתרחשות המסוימת, אלא בתיאור המוסדות שבגבו לא אירעו ההתרחשויות... התנהגותם [של בני החברה] מסלולים קבועים לה, וכלל המסלולים המקובלים בכל תחום, הוא המוסד של אותו תחום באותה החברה... לפיכך על ההיסטוריה הסוציאלית לקבוע תחילה מה הוא הטיפוסי והמקובל המתגלם במוסדות החברה. (ע' 311).

התכן: בסיס וקיום: מבוא, הגדרת הנושא. החברה היהודית וסביבתה. הסיוג כלפי חוץ. דרכי המגע עם הסביבה. היחס אל הסביבה. התחום הכלכלי. דרכי הכלכלה היהודית. הכלכלה והדת. — מוסדות החברה ומבנה: הקהילה, דמותה וארגונה. תחומי פעולתה של הקהילה. הרכב הקהילה. יחסים בין-קהילתיים. ארגונים על-קהילתיים. המשפחה. קשרי-המשפחה. חבורות והי חברה. מוסדות הדת. מוסדות חינוך. דירוג החברה ותמורותיו. — ראשית ההתפוררות: מאורעות ותהליכים. משמעותו של המפנה. המעבר לחסי

היגות יהדות ליטא. (מהקדמה). היה חבר הוועד הלאומי ליהודי ליטא. חבר נשיאות ועידות הקהילות, חבר הסיים הליטאי ומנהיג המפלגה הציונית-סוציאליסטית. הספר נותן כרוניקה של המאורעות... ביחוד אלה הקשורים עם פעולות "מועצת הוונים"... תאורי דמויות של צוררים, בוגדים ואישים יהודיים... נסיון של חשבון נפש נוקב ומחיר... מתוך בקורת עצמית כנה וגלוית לב. (מהקדמתו).

2095 דבור'צקי, מ[רק] [Mark Dvorjetski]. בין הבתרים. ירושלים, "קריית ספר", (דפוס טורים, 1956), 141, [2] ע', לוחות-תמונות. 8°. זכרונות, שרי פוסטים ומסות מהגיסאות וממחנות הרכוז.

2096 דבור'צקי, מרק [Mark Dvorjetski]. עין רך. המאבק לקיום ולבריאות בימי השואה; סדרת הרצאות על בעיות הבריאות בגיסאות, במחנות הריכוז וביערות... ירושלים, ההנהלה הישראלית של הקונגרס היהודי העולמי ואגודת הרופאים שרידי השואה/גיסאות, מחנות יערות, (דפוס "אחורה"), תשי"ח. 36 ע'. 8°.

2097 דובנוב, שמעון. דברי ימי עם עולם; (תולדות עם ישראל מימי קדם עד דור אחרון, 10 כרכים. עברית: ברוך קרוא. מהדורה ו' ערוכה וסדרה מחודש). כרך ט: המאה התשע-עשרה. תלאביב, "דביר", (דפוס א. סטרו, תשי"ט 1958), [7], 278 ע'. 8°. הקודם: ק"ס ליד 289.

2098 הסתדרות המורים בישראל. על הראשונים; לכבוד י"ב אישים-מחנכים. שי למורי ישראל לכבוד העשור לתקומת המדינה. העורך [נב] לוי. תלאביב, מרכז הסתדרות המורים, (דפוס "אבוקה"), תשי"ט. 96 ע'. פורטרטים. 8°.

דברי הערכה לשמחה חיים וילקומיץ, שלמה שילר, יהודה ליב מטמון-כהן, יצחק אלתרמן, דוד ילין, יצחק אפשטיין, יחיאל המלפרין, יוסף עזריהו, רא"ם ליפשיץ, טובה חסינה, יהודה מהרש"ק גינסן טורוב.

חכמת ישראל במערב אירופה. עין לעיל מס' 2018.

2099 יהדות ליטא; תמונות וציונים. (איסוף התמונות והציונים: יעקב [נר] קמזון. כיתוב: י. ד. קמזון, אברהם גולדראט, פינחס פלא...), ירושלים, מוסד הרב קוק, (דפוס גרוסלם פוסט), תשי"ט. 22, 256 ע', לוחות-תמונות. 22: 29.

אוסף עשיר ומגוון של צילומי בתי כנסת, רחובות של

שאפונגען, צווייטע, פארבעסערטע אויסגאבע. תל־אביב, פרץ־ביבליאטעק, (דפוס בית־ספר למקצועות „עמל“), 1959. 228, [12] ע', פורטרט. 8°. מהד' קודמת: ק"ס י"ח 158, שם גם בקורת מאת ב. שוחטמן.

2108 Finkelstein, Arnold David, Fénysugár a borzalmak éjszakájában; kortörténet. Tel-Aviv, typ. P. Solár & J. Nadiv, (c1958). 400 p., illus. 8°.

„קרן אור בליל הזועמות“. המחבר, מוכיר קהילת טורדה (טרנסילבניה) לשעבר, סוקר בקצרה את תולדות יהודי רומניה משנת 1928 ועד בואם של הרוסים בשנת 1945. העיירה טורדה, ששכנה בימי מלחמת העולם השנייה על הגבול הרומני־הונגרי, הפכה למרכז של פעולות הצלה. פינקלשטיין מתאר מתוך זכרונותיו את מפעל ההצלה, שהתנהל שם למען יהודי רומניה, שגורשו מאזורי הגבול, ולמען יהודי הונגריה, שניסו למצוא שם מקלט ממות בסוחר בארץ מוצאם.

2109 Lauterbach, Leo. Additions and amendments to the Chronicle of the Lauterbach family. Jerusalem, 1958. 1 p. l., 5, 6 l. 4°. בשכפול. בראש השער: No. 4. עצם הספר: ק"ס ל"ג 422.

עם ישראל בהווה

2110 שושקס, חיים [Henryk J. Szoszkies]. מהקרמלין עד הפירמידות; רשמים. ירוֹשלים—תל־אביב, מ. גיומן; (תל־אביב, דפוס „ארוי“), תשי"ט. 232 ע'. 8°.

רשמי סופר־עתונאי, יליד ביאליסטוק החי היום בניו־יורק, ממסעי אל מרכזי היהודים מעבר למסך הברזל ובארצות ערב.

2111 Federbush, S(imon), ed. World Jewry today. Jerusalem, Massadah, n. pr., (c1959). 5 p. l., 748 cols., tabs. 8°.

„זהו הגסיון הראשון לתת סקירה היסטורית קצרה ודיך וחשבון על המצב הרוחני, הכלכלי והמדיני כיום, על המוסדות השונים, העיתונות ומנהיגי הקהילות של כל יישובי היהודים בעולם, לרבות קהילות נידחות, שלא נדונו עד עכשיו בשום פרסום.“ (מההקדמה).

החלק הראשי של הספר דן בכל מינה לחור: ישראל (עמודה 21473), ארצות־הברית (316217), אסיה: ערן,

דוּת. עליית החברה הנייטראלית. תמונת־העתיד של ההשכלה.

2102 לוינוון, י[הושע]. הגליל במלחמת היהודים ברומאים. חמ"ה, מסכל/קצין חינוך ראשי, ענף השכלה, (תשי"ח). 63, [3] ע', תמונות, מפות. 8°. = [סדרת חוברות על תולדות ארץ־ישראל]. 2.

ליור, יעקב. תולדות בית דויד. עין לעיל מס' 2029.

2103 צורף, אפרים [Efraim Zoref]. ש"י ע"ג נו 1, האיש ויצירתו. תל־אביב, „גיב“, (דפוס „תרבות“, תשי"ח 1957). 225, [2] ע', לוחות־תמונות. 8°.

ספור קורות־חיו של עגנון, המהמה מעין פרוש ליצירתו. הספר כולל גם זכרונות אישיים של צורף על עגנון, ודברים ממיו של האחרון.

2104 קסוטו, משה דוד [Umberto Cassuto]. יהדות איסליה בימי רמח"ל; הרצאה ב„עצרת רמח"ל“, טבריה, כ"ה באייר תשי"ז... ירושלים, (חברת יהודי איטליה לפעולה רוחנית, דפוס גירוסלם פוסט), תשי"ח. 10 ע'. 8°. בראש השער: משה דוד קסוטו.

2105 רוטנשטריך, נתן [Nathan] Roten-(streich). היהדות וזכויות היהודים; פרק בפולמוס האמנציפציה. (תל־אביב), הקיבוץ המאוחד, (דפוס „למרחב“), תשי"ט. 124 ע'. 8°. בראש השער: נתן רוטנשטריך.

נקודת־המוצא של הספר היא הופעתו של Bruno Bauer, Die Judenfrage בשנת 1843. כאור שולל על יסודות תיאולוגיים את זכותם של היהודים לשתיזכויות. טרסמו עורר בזמנו פולמוס חריף, שבו השתתפו הוגי דעות יהודיים (כגון גייגר, שמואל הירש, סלומון, פיליפסון וריסר) וגם לא־יהודיים. היהודים טענו לטובת שנוי פני היהדות ההיסטורית, ויחד עם זאת לימדו כלפי חוץ טנגוריה על מתן שיוויון־הזכויות. בקרב מתנגדי האמנציפציה בולטת בראשונה העמדה הנוצרית־השמרנית, יותר מאוחר מתח ספת לטיצ'ון זה גם ההנמקה הגועית, גלגול הרומז כבר לשלב יותר מאוחר של בעית היהודים באירופה.

2106 שפירא, אברהם [משיקגן]. איש הרוח; לדמותו ולמהותו הרוחנית של הסופר והמשורר העברי מרדכי גוספריד... תל־אביב, (דפוס י. מ. לוריא), תשי"ח. 30, [2] ע'. 8°. כולל גם דברים מאת מרדכי גוספריד.

2107 דרודוב, נחמן [Nachman Drosdoff]. אחד העם; שטריכן מון זיין לעבן, כאראקטער און

אפגאניסטאן, איי בחריין וכו' (374'317), אמריקה הלטינית (466'377), אמריקה הצפונית (488'469), אירופה (664'489), אפריקה (730'665), אוסטרליה (748'733). — יצא לאור בחסות הקונגרס היהודי העולמי. האינטרנציה אינה תמיד מעודכנת.

ציונות, ארץ ישראל, מדינת ישראל

ראה גם לעיל במדור „קבצים“ ובמדור „היסטוריה, ביוגרפיה, זכרונות“.

2112 אגדה ישראלית למדעי המדינה. דו"ח הוועדה לחקר עקרונות וסנדרסים להתנהגותם של נושאי תפקידים ציבוריים. מסקנות ביחס לעובדי ציבור. ירושלים, האגודה הישראלית למדעי המדינה, (דפוס „את“ וה“), תשי"ח. 8 ע'. 8°. „מהדורה מיוחדת מטעם משרד החינוך והתרבות [ל]הסצה בין עובדי“. השדה לעיל, ע' 291 מס' 1439.

2113 אטלס ישראל; מכלול מפות של ארץ-ישראל ומדינת ישראל... (קונטרס 5). ירושלים, מחלקת המדינה, משרד העבודה / מוסד ביאליק, (דפוס לימודי), תשי"ט. 2° גדול. מכליל 8 מפות. — הקודם: ק"ס ל"ד 14.

2114 אשכול, לוי [Levi Eshkol]. ב. ח. ב. ל. ה. ת. נ. ח. ל. ר. ת. תל אביב, עם עובד, (דפוס דבר, תשי"ט 1958), [8], 449, [2] ע'. 8°. (ספריית עיינות).

„מבחר דבריו הפזורים באכסניות שונות... משקה לא רק את הגותו ופעלו של המחבר, אלא גם שלבים בדרכה של תנועת העבודה בארץ... וכן את מפעל הפתוח המשקי הכללי של מדינת ישראל“. (מההקדמה).

2115 בגין, מנחם (Menachem Begin). ב. מ. ח. ת. ר. ת. כתבים... כרך א. תל אביב, „הדר“, (דפוס יש-ראל), תשי"ט. 295 ע'. 8°.

הכרך מכיל תאור תקופת המחלת של אצ"ל מינואר 1944 עד ספטמבר 1945 ובעיקר מסמכים עליה. החומר מחולק לשני שערים, הראשון: ינואר 1944 — נובמבר 1944: מהכרזת המרד נגד השלטון הבריטי ועד ראשית הרדיפות מבית, והשני: נובמבר 1944 — אוגוסט (צ"ל ספטמבר) 1945: „הסיון“, ימי רדיפות בבית (חסימות) אנשי אצ"ל ע"י ההגנה והסגרתם בידי הבריטים), ע' 51: לוח כרונולוגי של מבצעי האצ"ל מיום 12.2.44 עד 12.5.48.

2116 בהרל, אורי [Uri Bahrall]. מ. ח. י. ר. ד. ל. ר. במשק הישראלי; קהים למדיניות כלכלית של סחר

חוץ והגנה על תוצרת הארץ. ירושלים, משרד המסחר והתעשייה, הלשכה הכלכלית, 1956. [1], 111, 292 ע'. דיא-גרמות. 8°. בהכפלה, המעטפת והשער בדפוס.

2117 במערכות פועל המתכת. [תל אביב], חש"מ, 1959. 8°. יופיע „לעיתים מזומנות“, חוב' 1: מרץ. 12 ע'. „פנימי“. בראש השער: מסלולת הסוליסם המאוחדת, המחלקה המקצועית, המוכירות הארציות לפועלי המתכת.

2118 בן-גוריון, דוד [David Ben-Gurion]. משנתו של דוד בן-גוריון. כינס והקדים-מבוא יעקב בקר. כרך א-ב. תל אביב, „יבנה“, (דפוס „ארוי“, תשי"ח). 336, 52, [2], 337-666 ע'. 8°. מהדורה מיוחדת לקוראי „הארץ“.

ע' 529 של הספירה הראשונה: תפיסת עולמו של דוד בן-גוריון. הספר מכיל לקט מובאות מתוך כתבים, נאומים ושיחות, ערוך לפי נושאים, 40 לערך, מתוך כונה לתת תמונה של השקפותיו של בן-גוריון בכל ענפי ההגות הלאומית, המדינית והפילוסופית.

2119 בענייני המושב; עלון מדור המושבים ע"י מרכז מפלגת הפועלים המאוחדת... [תל אביב], 1959. 2°. תכניות ההופעה לא נזכרה. מס' 1: מרץ. 6 ע'. בשכפול.

2120 בשדה ובמשק; עלון ארגון עובדי הפלחה. [תל אביב], תשי"ט. 8°. ירחון, חוב' 1: ניסן. [1], 25, [2] ע'. בשכפול. „פנימי, לא למכירה“.

2121 גימלאות; כתב עת לבעיות הביטוח הפנסיוני. תל אביב, ההסתדרות הכללית של העובדים העברים בארץ-ישראל, הועד הפועל, המחלקה לאיגוד מקצועי, המדור לפנסיה, תשי"ט. 4°. תכניות ההופעה לא נקבעה. העירך המדעי: [מאיר] בנסון. חוב' 1: אדר ב'. 76 ע', טבלאות. בהכפלה, המעטפת בדפוס. עם תכן ושער נוסף באנגלית.

גלמן, א. ל. המדינה והיהדות הדתית. עיין לעיל מס' 2074.

2122 גלעדי, ישראל. חוקי עבודה בישראל. א. ל. [תל אביב], ההסתדרות הכללית של העובדים העברים בארץ ישראל, הועד הפועל, מרכז לתרבות ולחינוך, (דפוס „עמל“, [תשי"ח]. 80 ע'. 8°. (ספריית עזר לפעיל בהסתדרות).

„אין החבורה הזאת מיועדת למשפטן... מטרתה לשמש מדריך לחבר ההסתדרות ולפעיל האיגוד המקצועי“. (מההקדמה).

תשי"ז), [120] דף, 8 דיאגרמות על [4] לוחות, טבלאות (מהן מקופלות), 4. בשכפול, המעטפת בדפוס. פגיוצ' יות רבות.

2130 ז'בוטינסקי, זאב. כתבים. הוצאת ערי ז'בוטינסקי. [כרך ידית]. תל-אביב, "עמית", (דפוס, "הע" שור"), [תשי"ט], 8.
התכן: [י"ז]; זכרונות בן-דורי, 323 ע', טורטרט. — [י"ח]: מכתבים, 367 ע', טורטרט. — בכרך [י"ז], ע' 293-318: "תאריכים חשובים בחיי זאב ז'בוטינסקי". — קודמים: לעיל ע' 302.

2131 חיפה. הטכניון העברי. המוסד למחקר ופתוח. דין וחשבון על פעולות המוסד בשנת המסתיימת ב־31 במרץ 1958. (חיפה), מוסד הטכניון למחקר ופתוח בע"מ, [תשי"ח], 182, [2] ע', דיאגרמות, 4.
בהכפלה. יצא גם באנגלית, בשם Technion Research and Development Foundation Ltd. Report for the year 1st April 1957 to 31st March 1958. [1], 27, [2] p.

2132 חיפה. עירייה. אמוץ; 4 שנות פעולה. (חיפה) עירייה, הועדה העירונית לאמוץ חיל הים, דפוס "אות", [תשי"ח], 59 ע', תמונות, 8. עיריית חיפה אמצה בשנת תשי"ד את חיל הים מתוך השאיפה, להיות לצדו של איש חיל-הים בחופשה ועזר למשפחתו כשהוא רחוק מחופי הארץ, (ע' 3).

2133 חמישים שנות תל-אביב; אלבום היובל. חברי המערכת: שבתאי טבת, ולטר טורנובסקי, ברכה פלאי, מתתיהו קליר. (חיבר שבתאי טבת. תצורה: דן תורן). תל-אביב, מסדה — ו. טורנובסקי ובנו; [רמת גן], (דפוס מסדה), תשי"ט, [14] ע', [124] לוחות-תמונות, 4.

עם דבר ראש העירייה, חיים לבנון, ומאמר בשם "רוח שעשתה שכונה לכרך" על דיוקנה של העיר. התצלומים מחולקים לקבוצות (עיר הנוודים, תולדות העיר, מקצועות ועסוקים, בלוי ובדור) ומלחים הסברים. — ספר-הידור.

2134 טדסקי, גד [Guido Gad Tedeschi] מ"ח קריים במשטם ארצנו... מהדורה שנייה, מורחבת ירושלים — תל-אביב, מ. ניומן; (תל-אביב), דפוס "ארי זי", תשי"ט, [4], 245, [3] ע', 8. עם תכן ושער נוסף באנגלית.

המהד' הקודמת: ק"ס כ"ח 304. במהד' זו נוסף המאמר: "משפט טרטי ותחזקה בומבני", ושלושה אחרים הועברו

2123 דף למגשים. (תל-אביב), הבונים — התנועה המאוחדת, מחלקת הכשרות וגרעינים, חש"מ, תשי"ח [1957], 8. תכפיות ההופעה לא נזכרה. גל' 1: ו' בכסלו, 3, [1] ע'.

2124 דרור, יחזקאל [Yehezkel Dror]. חוב-רת מקורות במשטר מדינת ישראל להרצאה של פנימין אקצין ולתרגיל של י. דרור, לוקס ונערך ע"י י. דרור... ירושלים, האוניברסיטה העברית, ביה"ס לכלכלה ולמדעי החברה ע"ש אליעזר קפלן, (מפעל השכפול), תשי"ז, [2], 3, 212 ע', 8. בשכפול, כולל חוקים, סקיריון וכו' משנת 1919 עד 1956, וב"חוספת מס' 1 (תשי"ח, [3], 50 ע') עד 1958.

2125 חד הבירה; (עלון) בלתי תלוי. ירושלים, סר"ס "הבירה", (תל-אביב, "הדפוס החדש"), תשי"ט, 2. תכפיות ההופעה לא נזכרה. מס' [1]: ערכ ססח, [2] ע'. דברי פרסומת. "מופץ חיום ומגיע לכל בית בירושלים".

2126 הסתדרות העובדים הלאומית בא"י. מוצאת עובדי ירושלים 25. (החבורת ערוכה בידי אברהם אקסלרוד, ראובן קשאני). ירושלים, (דפוס הת' חיה), תשי"ט, 26 ע', תמונות, 8.

"חבורת זו מטרתה לזרוע לחברים על הנעשה בהסתדרות עובדים לאומית ומוסדותיה בירושלים. כמו כן נועדה החבורת לתת אפשרות לחברים לבטא את רגשותיהם לרגלי יובלה של ה.ע.ל. במלאת עשרים וחמש שנים לקיומה. אם יצליח הגסיון שלפנינו... יש בדעת ועדת התרבות שע"ה.ע.ל. בבירה להפכה לבמה תקופתית".

2127 ההסתדרות הציונית. הועד הפועל. סיור חברי הועד הפועל הציוני, תמוז תשי"ז... (ירושלים, דפוס גירוסלם פוסט), [תשי"ז], [10] ע', תמונות, מפה, 8. תכנית טיול עם הסברים.

2128 ויץ, רענן [Raanan Weitz]. דרכנו בחקלאות ובהתישבות. תל-אביב, עם עובד, (דפוס "עופר"), תשי"ט (1958), [12], 339 ע', 8.

"בעיקרו של דבר מספר הספר בבעיות הכלכליות של החקלאות וההתישבות בישראל. הבחינות הכלכליות — עם כל היותן עיקריות וקובעות — אינן משלימות את התמונה כולה. יש למוגן — כשם שהן מתמונות במציאות — בבעיות חברתיות, מדיניות, ישוביות וארגוניות. בחינתן של אלו לא נכללה בספר הנוכחי". (מההקדמה).

2129 ויץ, רענן [Raanan Weitz]. משק משוב. > הצעה לתכנון ההתישבות בהר. < (ירושלים,

— משרד הדואר. דואר ישראל <1948/49—
 <1957/58>; (סקירה וסטטיסטיקה). ירושלים, תשי"ט. 21,
 81, XXI ע', טבלאות. 4°. = סדרת פרסומים מיוחדים,
 83. בהכפלה, המעטפת בדפוס. עברית ואנגלית, עם שער
 נוסף באנגלית: [Israel]. Central Bureau of Statistics. — Ministry of Posts: Israel postal services

„סקירה זו באה כהמשך לפרסומים קודמים אשר תיארו
 את התפתחות שירותי הדואר עד לשנת 1956/57... אולם
 לרגל שנת העשור נכללו בו גם נתונים המשקפים את
 התפתחות הדואר... מאז קום המדינה“ (מתוך ההקדמה
 של ר[נברטון] בק[ן]. הקודמים: 1948/54: ק"ס ל"ב 17;
 1954/6 (יצא בתשי"ז); = סדרת פרסומים מיוחדים, 54;
 1955/7 (יצא בתשי"ח); = סדרת... 67).

2141 ישראל. המוסד לבטוח לאומי. חוק שי
 רות מילואים <תגמולים> תשי"ב — 1952 ותק
 נותיו. ירושלים, (דפוס „אחווה“), תשי"ח. 21 ע', 8°.
 בראש השער: המוסד לבטוח לאומי.

2142 ישראל. משטרה. המשרה בעשור
 <1948-1957> תשי"ח-תשי"ז. דין וחשבון שנתי 1957
 <תשי"ח-תשי"ז> בצירוף סיכומים לשנת העשור. תל-
 אביב, (דפוס הממשלה), תשי"ח. 110 ע', 124 דיאגרמות
 וטבלאות. 8°. בראש השער: משטרת ישראל.
 דין וחשבון שנתי לשנות 1956-1948 יצא שנה שנה
 מתש"ט עד תשי"ז.

2143 ישראל. משרד האוצר. הצעת תקציב
 להכנסה ולהוצאה לשנת הכספים 1959/60... מוגשת אל
 הכנסת השלישית. ירושלים, תשי"ט. 1958. [1], 402 ע' של
 טבלאות. 2°. צורפו לו: דברי הסבר להצעת
 התקציב... (א): הכנסה והוצאה רגילה. (ב): הוצאות
 תקציב הפיתוח, הכנסות והוצאות מפעלים עסקיים, אגודים
 ממשלתיים. 550, 1117-551 ע', דיאגרמות, טבלאות. הכל
 בשכפול, השערים בדפוס. הצעת תקציב 1957/8: ק"ס ל"ב
 263.

2144 ישראל. משרד האוצר. אגף הנכסים. קבץ
 הוצאות בעניני מקרקעין: הערכה, תכנון, מסי רכוש,
 דיני קרקעות. גרף ויוצא לאור על ידי משרד האוצר/אגף
 הנכסים. ירושלים, תשי"ח. 57 ע', 4°. בהכפלה.

2145 ישראל. משרד החקלאות. מינהל המים.
 השרות ההידרולוגי. שנתון הידרולוגי ל-
 ישראל 1956/7. ירושלים, (המופץ הממשלתי; הקריה,

לספרו של המחבר: „מחקרים במשפטנו הפרטי“ (לעיל ע'
 293), ביתר המסות הוכנסו כמה הוספות ושנויים.

2135 ישראל. חקים. אוסף חוקי ישראל <מ'
 התחלת המנדט ועד היום> על כל תקניהם: אוסף
 התקנות. בעריכת משה הוכמן... כרך ח:
 Survey ordinance — Wrecks and salvage
 [תלאכיב], גוילים, חש"מ, [1958]. [1], 4604-4055 XLVI
 ע', 4°. הקודם: ק"ס ל"ב 287.

2136 ישראל. חקים. פקודת מס הרכוש
 החקלאי 1942. <מעודכן עד מרץ 1958>. תל-אביב,
 „בחן“, ברית פקוח של אגודות חקלאיות שתופיות בישר'
 אל, [תשי"ח]. 34 דף, 4°. בשכפול.

2137 ישראל. הכנסת. החקיקה בכנסת השלי-
 שית, מכ"ז באב תשס"ו עד ג' באב תשי"ז... [ירושלים,
 תשי"ז]. 24 ע', 21: 33. בשכפול.

טבלה של 166 חוקים. בראש הטורים: שם החוק; הונח
 על שולחן הכנסת [ביום...]; נקרא קריאה ראשונה
 ביום...; הועבר לחקירה...; חזר מהחקירה [ביום...];
 נקרא קריאה שניה ושלישית [ביום...]; פורסם בספר
 החוקים (מס'...); השר הממונה על ביצוע החוק. —
 לתקופה הקודמת ראה ק"ס ל"ב 130.

ישראל. הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. לקט הר-
 צאות לבעיות מפקד האוכלוסין. עין להלן מס' 2370.

2138 ישראל. הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.
 סיבות מוות <1957>. ירושלים, [המופץ הממ-
 שלתי], תשי"ט. 11 ע', 55 ע' של טבלאות, XI ע', 4°.
 = סדרת פרסומים מיוחדים, 84. בהכפלה, המעטפת בדפוס.
 עברית ואנגלית, עם שער נוסף באנגלית: [Israel].
 Central Bureau of Statistics: Causes of death
 <1957>. — הקודם: לעיל ע' 294.

2139 ישראל. הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.
 סקרי כוח האדם <1957>. ירושלים, [המופץ
 הממשלתי], תשי"ט. 15, 55, XVI ע', טבלאות. 4°.
 = סדרת פרסומים מיוחדים, 82. בהכפלה, המעטפת בדפוס.
 עברית ואנגלית, עם שער נוסף באנגלית: [Israel].
 Central Bureau of Statistics: Labour force
 <1957>. surveys, „אחראי לכל הפעולה היה משה[
 סיקרון“ (מתוך ההקדמה של ר[נברטון] בק[ן]. קוד-
 מים: יוני 1954 (ק"ס ל"ב 24), נובמבר 1955, יוני 1956.
 2140 ישראל. הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

המעטפת: משרד הפיתוח. יצא גם באנגלית: [Israel, Ministry of development: Israel's natural and power resources, 33, [1] p.

2151 ישראל. צבא. מטכ"ל. קצין חנוך ראשי. ענף הסברה. חיל הים. חמ"ד. (מטכ"ל, קצין חנוך ראשי, ענף הסברה, [תשי"ח]. 12 ע"י. 8. (סדרת צה"ל וחילותיו).

2152 ישראל. צבא. מטכ"ל. קצין חנוך ראשי. ענף הסברה. מערכות סיני, מבצע "קדש". חמ"ד. מטכ"ל. קצין חנוך ראשי, ענף הסברה, (דפוס צבאי 665, תשי"ז). 36, [1] ע"י. 8. (ראשי פרקים להסברה).

2153 ישראל. צבא. מטכ"ל. קצין חנוך ראשי. ענף השכלה. (ישראל מדון ועד אילת. מהד' ב מתוקנת. 21). [פ], מערכות; (תלאביב, "דפוס החדש"), תשי"ט. תמונות מפות. 8. 10 חוברות מאוחדות בתוך כריכה. מהד' קודמת בשם 25 חוברות בידועת הארץ ועם תכנן שונה במקצת: ק"ס לא 287/8 שם הסדרה על גב הכריכה.

התכן: (1) יהושע לוינון: גבול שביתת הנשק הצפוני והצפוני-מזרחי. 48, [4] ע"י. — הנ"ל: הגליל העליון. 81, [2] ע"י. — יהודה קרמון: החולה בער ובהחה. 48, [3] ע"י. — מנדל נון: מכסר נחום עד טבחה. 48, [4] ע"י. — הנ"ל: צפון-מזרח הכנרת. 48, [3] ע"י. — הנ"ל: בקעת גניסר. 47, [3] ע"י. — הנ"ל: סוסיתא ועין גב. 40, [3] ע"י. — טבריה. 44, [3] ע"י. — יהודה רוס: בבקעת כנרת. 19, [1] ע"י. — לוינון: מהגליל התחתון לעמק הירדן. 63, [7] ע"י. — (2) מרים תדמור: לכיש. 40, [3] ע"י. — לוינון: בדרך לירושלים. 70, [2] ע"י. — הנ"ל: ירושלים. 55, [3] ע"י. — יוחנן אהרונים: הר יהודה. 36, [4] ע"י. — לוינון: השפלה ועמק החוף הדרומי. 65, [5] ע"י. — הנ"ל: המעבר מהשפלה להר. 49, [2] ע"י. — הנ"ל: מחלות הים לעמק אילון. 59, [4] ע"י. — שמואל אביצור: מעבר אפק. 32, [4] ע"י. — י. אהרונים: גזר. 42, [1] ע"י. — אשכול. 36, [3] ע"י.

2154 כהנוביץ, מתתיהו [M. Kahanovitz]. חבל ההר; דו"ח על פעולות ההתישבות בהר תשי"ז. ירושלים, הסוכנות היהודית לארץ ישראל, המחלקה להתישבות חקלאית, תשי"ח. 138, [2] דף, טבלאות (מקצתן מקופלות), מפות. 4. בשכפול, המעטפת בדפוס. הקו: דם: ק"ס ל"ב 395.

דפוס מחלקת המידות ודפוס הממשלה. 1958. [5], 267, xvii ע"י, דיאגרמות, טבלאות. 8. עברית ואנגלית עם שער נוסף באנגלית: [Israel]. Ministry of Agriculture. Hydrological Service: Hydrological year-book of Israel... שני הכרכים הקודמים של השנים 1954/5 ו-1955/6: ק"ס ל"ג 426.

2146 ישראל. משרד מבקר המדינה. דין וחשבון שנתי מס' 9 של מבקר המדינה לשנת הכספים 1957/58. ירושלים, (הוצאת המדפיס הממשלתי, דפוס הממשלה), תשי"ט. 492 ע"י, דיאגרמות וטבלאות (מהן מקופלות). 8. הקודם: ק"ס ל"ג 426. "הוחל בהרחבת הביקורת על חברות הבת של רשויות מקומיות ואיגודים ממשלתיים... ההיקף המורחב של הדו"ח השנתי מס' 9 משקף את הרחבת הביקורת בכל ענפי פעולותיה... ניתן היה להביא פרקים מסכמים... במספר יותר גדול מאשר בשנים הקודמות. גם בתחום האיגודים הממשלתיים הורחב החומר האינפורמטיבי" (מהד' הקדמה של [גינר] מוס, מבקר המדינה).

2147 ישראל. משרד המסחר והתעשייה. חטיבת סחר חוץ. עלון היצוא — שנתון. היצוא הישראלי ב-1958 בתשוואה לשנים 1955-1957. ירושלים, משרד המסחר והתעשייה, המחלקה לפרסומים כלכליים, תשי"ט. 219, 33 ע"י, דיאגרמות, טבלאות. 4. בשכפול, המעטפת בדפוס. על המעטפת רשום עוד: ענף הנהלת חשבונות ורישום. אגף היצוא. לשנת 1956: ק"ס ל"ב 395.

2148 ישראל. משרד העבודה. אגף השכון. שכון עירוני בישראל. (תלאביב, תור, typ. Ha-aretz), [תשי"ח]. 26, [2] ע"י, תמונות, מפה, תרשימים (מהם בצבעים). 21: 23. הפניציה משמאל לימין. מודפס גם על הצדדים הפנימיים של המעטפת. עברית, אנגלית וצרפתית, עמודה מול עמודה, עם השמות הלועזיים מהצד השני של המעטפת: [Israel]. Urban housing in Israel, L'habitat urbain en Israël.

2149 ישראל. משרד העבודה. מחלקת המידות. ישראל; [מפה]. קנה המדה: 1:1,000,000. [תלאביב], דפוס מחלקת המידות, [תשי"ט]. 46: 20. בצבעים.

2150 ישראל. משרד הפתוח. אוצרות טבע ומקורות כוח בישראל. (ירושלים, תלאביב, "הדפוס הירושלמי", 1958). 28, 3 [2] ע"י, תמונות, טבלאות. 8. בראש

- 2155 כנען, חביב [Haviv Krumholz-Kanaan].
בצאת הבריטים. תלאביב, ספרי גדיש, (דפוס
„עשור“), תשי”ח. 280 ע’, פורטרטים. 8°.
- פרקי זכרונות רשומים על פי שיחות אשר המלקט שח
עם יהודים, שהיו פעילים להקמת מדינת ישראל, ועם
ערבים, שלחמו נגד הקמתה. הספר מכיל גם דברים שנש-
מרו עד כה בסוד. מדורות הספר: בפרוס התקופה, ההכ-
רעה, ההגשמה. לכל פרק צורפה ביוגרפיה קצרה של בעל
השיחה ותמונתו.
- 2156 כרמל, משה [Moshe Carmel]. התח-
בורה בישראל; עובדות ומגמות. סקירה בכנסת
בדיון על תקציב משרד התחבורה לשנת 1958/59...
[מאת] משה כרמל, שר התחבורה. ירושלים, תשי”ח. [1].
54 דף. 4°. בשכפול. בראש המעטפת: מדינת ישראל,
משרד התחבורה. יצא גם בדפוס: התחבורה בישראל; דברי
שר התחבורה בדיון... ירושלים, המדפיס הממשלתי, דפוס
מרכז. 16 ע’, 8°.
- 2157 לבון, פנחס [Pinhas Lavon]. כייקו-
מו השליחים על שולחיהם. [תלאביב] (ההסתדרות
הכללית של העובדים העברים בארץ-ישראל, הועד הפועל,
מרכז לתרבות ולחינוך), [תשי”ח]. 7, [1] ע’, 8°.
- על התנגדות אנשי הנהלת „סולל בונה“ לפצול המפעל.
- 2158 (ליצמן גרשון [Gershon G. Litzman]).
קטלוג גרשון: בולי ישראל; תוספת 1959.
Gershon's catalogue of Israel stamps;
supplement 1959. (תלאביב), חש”מ, [תשי”ט]. 23 ע’,
תמונות. 8°. עברית ואנגלית. הקודם: ק”ס לג 289.
- 2159 המכון לפריון העבודה והיצור. ייצור
שמורי פלחי אשכוליות, עונת 1958. מידות והשחאות
פריון עבודה. [מאת] י. סימנס, מ. סקס, מ. שזן, מחלקת
המחקר; חקר עבודה ושיטות ייצור, מאת א. הקנר בהש-
תתפות מ. סירקיס, מ. לוי, יחידת המזון. [תלאביב], המכון
לפריון העבודה והיצור, [תשי”ט]. [9], 28, [4], 52 ע’, ציור
רים, דיאגרמות, טבלאות. 4°. בשכפול. עם סכום ושער
נוסף באנגלית: Canning of grapefruit segments...
Israel Institute of Productivity.
- 2160 המכון לפריון העבודה והיצור. כנס ה-
ב י”ה בישראל. 9 ביולי 1958. [תלאביב], המכון לפריון
העבודה והיצור, מדור הבניה, (דפוס הממשלה, [תשי”ט]
1958), 31 ע’, תמונות. 8°. קובץ נאומים.
- 2161 המכון לפריון העבודה והיצור. כנס
התעשייה בישראל; יום פריון הייצור, ירושלים,
תשי”ח—9.7.1958... [תלאביב], המכון לפריון עבודה [1]
והייצור, (דפוס הממשלה), תשי”ח. 24 ע’, תמונות. 8°.
- על המעטפת: הכנס התעשייתי בישראל, 9 ביולי 1958.—
קובץ נאומים.
- 2162 המפלגה הקומוניסטית בישראל. כסר-
קאסם; >עובדות ועדויות על הטבח האיום מיום
29.10.56. תלאביב, הועד המרכזי של המפלגה הקומו-
ניסטית הישראלית, דפוס „עמל“, 1958. 23 ע’, 8°.
- הערכת המאורעות מנקודת מבטה של מק”י.
- המרכז המשותף להדרכה חקלאית. המחלקה
לגדולי תעשייה. מבחני סלק סוכר... עיין להלן
מס’ 2383.
- 2163 משק חפשי; בטאון המועצה הכלכלית של
תנועת החרות. (תלאביב, שרגא חייטן, דפוס „אלישע“),
תשי”ט. 2°. „יופיע אחת לחודשיים“. העורכים: בנימין
אכניאל ויוסף ויניצקי. חוב’ 1: י”ד באדר ב’. 30 ע’,
תמונות, דיאגרמה, טבלאות.
- 2164 גיב המועדון; בטאון מועדון עולי עיראק.
[תלאביב], חש”מ, תשי”ט. 8°. תכניות והופעה לא
נוכרת. העורך: דניאל ברמאיר. חוב’ 1: אדר [בז]. 15, [1]
ע’.—פעולות המועדון מתקיימות באולם „מעון“...
רמת’גן.
- 2165 סחר ישראל-בריטניה וחבר העמים
Israel-British & Commonwealth Trade
בטאון הלשכה המסחרית האנגלו-ישראלית >ישר-
אל. (תלאביב, סרסומי הסחר עם חבר העמים הבריטי
בע”מ, דפוס ניאוגרפיקה), 1959. 8°. „מופיע 4 פעמים
בשנה בעברית ו-2 פעמים בשנה באנגלית“. העורך: י. ה.
אנטמן. חוב’ 1: אפריל. 32 ע’, תמונות. 10 הע’ האחרונים
באנגלית.
- 2166 עמק הירדן, מועצה אזורית. כגרות;
חוברת העשור... (עריכת: שמריהו כרהון). מרחביה, דפוס
חשומרה-הצירי, ערה”ש תשי”ט 1958. 156, [1] ע’, תמונות
(מקצתן על לוחות), טבלאות. 8°.
- התכן: בעשור למדינה. חמישים שנות התיישבות בעמק
הירדן, קרקע והתיישבות בעמק”י. שירה והגות. מפעלות
המועצה האזורית ומוסדותיה. מוסדות תרבות וחנך. חרו-
שת. לזכר קדושים וטהורים.

- הפועל של העובד הציוני, (הדפוס החדש), תשי"ט 1958.
128 ע', 8°. המחבר הוא ממנהיגי "העובד הציוני".
- 2175 תל-אביב, בית הכנסת "תחכמוני", חוברת היובל לבית הכנסת "תחכמוני" > במלאת חמישים שנה ליסוד בית הכנסת <. (תל-אביב, ועדת היובל של בית הכנסת "תחכמוני", דפוס "אריז", [תשי"ח], 32 ע', תמונות. 8°.
- מכיל דברי ברכה של רבנים, זכרונות וקצת דברי עיון על מקומו של בית-הכנסת בחנוך היהודי.
- 2176 תל-אביב — יפו, עיריה, דין וחס בון כספי לשנת הכספים 1957/58. א"ב, (תל-אביב), עירית תל-אביב — יפו, הנזכרות, (הקדמה תשי"ח), סבלאות. 2°.
- בשכפול, המעטפות בדפוס. הקודם: ק"ס ל"ב 290.
- התכן: א: הכנסות והוצאות והמחזור הכספי. [1], 301 ע' — ב: סבלאות ומספרים סטטיסטיים. [9], 20, 325 ע'.
- 2177 תלמי, אפרים (Ephraim Talmi), גלוי יות מן המולדת; פרקי מסע ונוף, תל-אביב, "עמית", (דפוס "העשור", תשי"ט 1958), 361, [4] ע', תמונות. 8°.
- "פרקי מסע אלה נכתבו בשנים 1956-1958. תאורים ומספרים אחרים אינם מתאימים עוד למציאות החדשה... פרקי הספר סדורים לפי סדר גיאוגרפי ולא לפי סדר כתיבתם." (מההקדמה).
- 2178 תעשייה ומסחר; בטאון לפעולות משרד המסחר והתעשייה. (תל-אביב, הוצאת שנתונים ישראלית, דפוס החברה המאוחדת להדפסה), תשי"ט. 4°. ירחון. האחר: ראוי: ש. ידידיה, חוב' 1: אדר א' — אדר ב', 66 ע', תמונות, סבלאות. כולל, המשק העולמי של חטיבת סחר חוץ וידיעות ותגובות של המחלקה ליחס צבורי.
- 2179 די יידישע אגענץ פאר ישראל, קליטה אפטיילונג. א העגזייער פארן נייעם עולה; > חזריר לעולה <. תל-אביב, (הסוכנות היהודית לישראל), מחלקת הקליטה, (דפוס סגנון הדפוס), [תשי"ח], 112 ע', תמונות, מפה מקופלת בצבעים. 8°.
- 2180 Aladjemoff, J(acob) M. Index of medicines produced in Israel. אוסף המידיסטים v. I. Jerusalem, (typ. Jerusalem Post), 1953, 492 p. 8°.
- 2181 Communist Party, Israel. Information bulletin, Tel-Aviv, 1958, 2°.
- 2167 הפועל המזרחי, ישראל. אגוד המושבים. ידיעות אגוד המושבים של הפועל המזרחי, תל-אביב, תשי"ט. 8°.
- "מוזכרות אגוד המושבים החליטה להפריד את המדור, ידיעות המוזכרות מהמענית [היוצא מאז תשי"א] ולהוץ ציאו בקביעות באופן מיוחד לכל הפחות פעם בחודש". חוב' א: אייר. 27, [1] ע'. "פנימי, לא למכירה".
- 2168 הפועל המזרחי, ישראל. מועצת הפועלות הארצית. אהבה היא הגשר. (תל-אביב, ארגון הפועלות של הפועל המזרחי בישראל, ירושלים, דפוס גרוסלם פוסט), [תשי"ח], [8] ע', תמונות. 8°. על קליטת ילדי עולים.
- 2169 פלוטקין, ג[ליליה]; ג[רשון] פלוטקין [Gershon Plotkin; Gililia Plotkin]. ישראל וסניג. המפה ערוכה ומשורטטת בידי ג. וג. פלוטקין. ירושלים, "קרית-ספר", תשי"ט. 94: 53. מקופל. 8°.
- קנה המדה: 1: 750,000.
- 2170 פרקי מקרא וזמר לסדר סעודת הודיה בליל יום העצמאות תשי"ח, ירושלים, תשי"ח. [1], 11 ע', 8°. בהכפלה.
- 2171 צרכנות שיתופית; ירחון לשאלות כלכלה, קואופרציה ומשק פועלים. (תל-אביב, ברית הקואופרציה הצרכנית, דפוס "דבר", תשי"ט. 4°. המויל: י. שפן, חוב' 1: י"ג בניסן. 20 ע'. "פנימי". בשנות 1940-1953 הוציאה "ברית הפקוח לקואופרציה צרכנית" כתביעת בשם "ידיעות".
- 2172 הרבנות הראשית בישראל. היכל שלמה — הרבנות הראשית לישראל — המרכז הרוחני; חנוכת הבית... ל"ג בעומר תשי"ח. ירושלים; (תל-אביב, דפוס "הארץ"), [תשי"ח], [20] ע', תמונות. 2°.
- דברי ברכה. עברית ואנגלית.
- 2173 רות, יהודה [Jehuda Roth], מלקט מתולדות יום; פרקים בידיעת הארץ (בעקבות חידושי הארכיאולוגיה בישראל). כינס והעדיר יהודה רות. מרחביה, ספרית פועלים, (דפוס השומר הצעיר, 1958), 260 ע', תמונות, מפות. 8°. (מדע לכל).
- לקט מאמרים שפורסמו במדור "במולדת" של העתון "על המשמרי". המדורות: הפירות שרידים וגנויים, אמנות ואומנות. ישן וחדש. נגב וסיני. מוירות דברי הימים.
- 2174 שערי, יהודה [Yehuda Shaari]. החברה הישראלית על פרשת דרכים. (תל-אביב, הועד

schütz: Wills in the civil law of Israel and in the Jewish law. A. Witkon: Law of taxation. U. Gorney: Currency and foreign investments. W. Fitzgerald: A review of the development of law in Israel. D. Cavers: Legal education in the atomic age. — Biographical notes.

2185 **Israel, Misrad ha-mishar we-ha-ta-'asiyah.** Israel export catalogue. Pt. 2-7. (Tel Aviv), pub. on behalf of the Ministry of Commerce and Industry, Div. of Economic Publications, by "Israel Periodicals", (typ. Haaretz, 1956)-[1958]. illus. 8°.

Cont.: 2: Building materials. (1956). XXIII, [1], 88 p. — 3: Chemicals, pharmaceuticals, cosmetics. (1957). XX, 64 p. — 4: Rubber, leather, plastics. [1957]. XVI, 46, [2] p. — 5: Metal and electrical products. [1958]. XXVIII, 128 p. — 7: Arts and crafts and miscellaneous industries. [1958]. XV, 67, [1] p.

חלק 1: ק"ס ל"ב 267.

2186 **Israel, Misrad ha-mishar we-ha-ta-'asiyah.** Produits d'Israël. Pour l'encouragement et le développement des exportations d'Israël. Jérusalem, Ministère du commerce et de l'industrie, Division du commerce extérieur; (Hakirya, Presses du gouvernement), 1955, 30 cols. 8°.

רשימה של 910 מוצרים. יצא באנגלית שנה שנה מאז 1950 בשם Israel products ובספרדית בשנת 1952 בשם Exportaciones de Israel.

2187 **Israel today.** 7: Science in Israel, by Ritchie Calder. Jerusalem, "Israel Digest", (typ. R.H. Hacohen), 1959. 31, [1] p., pls. 8°. יצא גם בצרפתית בשם: La science en Israël ובספרדית בשם: Ciencia. — הקורמים: ק"ס ל"ד 167.

2188 **Israel Youth Hostels Association.** Israel youth hostels. (Jerusalem), Israel Youth Hostels Association, (typ. Hadassah Apprentice School of Printing), [1958]. 15, [1] p., illus., map. 8°.

הביטות ההופעה לא נזכרה. מס' 1: ינואר. 21 דף. בשכפול. מעל לכותרת: Communist Party of Israel. Central Committee.

2182 **Gaathon, A[rieh] L[udwig].** Survey of Israel's economy, 1951. Jerusalem, (Central Bureau of Statistics), 1959. [3], XXV, 389 p., tabs. 2°. = Central Bureau of Statistics. Technical paper 1.

בהכפלה, המעטת בדפוס ובראשה: Falk Project for Economic Research in Israel. — Central Bureau of Statistics. — המתרגמים והמביאים לבית הדפוס: Morris Gradel, Hadassah Welsbrod. סקר קצר לשנת 1950 מאתו מחבר: ק"ס ל' 14 מס' 111.

2183 **Goldmann, Nachum.** From the danger of annihilation to the dawn of redemption; four speeches. Jerusalem, Executive of the Zionist Organization, n. pr., 1958. 80 p. 8°.

Cont.: The Jewish people facing the Nazi danger (Geneva 1934). The fight for a Jewish state (Boston 1946). Israel's destiny (New York 1956). Israel and the Jewish people (Ideological conference, Jerusalem 1957).

2184 **International Lawyers Convention in Israel.** 1. International Lawyers Convention in Israel, 1958. Jerusalem, (typ. Jerusalem Post), 1959. XI, 360 p. 8°.

בראש השער: כנוס משפטאים בינלאומי בישראל, חשיית. בין ההרצאות דיון כללי, גם דברי ברכה ונאומים.

Cont.: M. R(imel): Editorial note. — Opening ceremony. — H. Cohn: The spirit of Israel law. H. Baker, E. Shimron: The reception and development of common law and equity in Israel. Z. Berinson: Social and labour legislation. I. Bar-Shira: An examination of the basic conceptions of labour law. Z. Cowen: The emergence of a new federation: Malaya. (A. Th.) Denning: Responsibility before the law. B. Akzin: Problems of constitutional and administrative law. G. Hausner: Individuals' rights in the courts of Israel. Y. Kister: Law of personal status. N. Lip-

2194 Vilensky, Nahum. Kuando los Sionistas generales arivaran al poder... (Tel-Aviv), Departamento de Enformaciones de la Organizacion de los Sionistas-Generales, (typ. La Verdad), [1958], 20 p. 8°.

„תוספת לעתון הספרדי להורוד“.

2195 Yaari, Abraham. The goodly heritage; memoirs describing the life of the Jewish community of Eretz Yisrael from the seventeenth to the twentieth centuries. Abridged and translated by Israel Schen. (Edited by Isaac Halevy-Levin). Jerusalem, Youth and Hechalutz Department of the Zionist Organization, 1958. 1 p. l., 496 p., pls. 8°.

בראש השער: Avraham Yaari. המקור, „זכרונות ארץ ישראל“: ק"ס כ"ד 103, שם תאור מפורט.

2196 Зима, Иошуа. Десять лет Изра-иля; итоги и достижения. Иерусалим, 'Кед-ем', (тип. Бен-хур, 1958). 87 стр., иллюстр., табл. 8°.

„יהושע וימן: עשר שנות ישראל; תוצאות והישגים“.

חוברת הסברה על מדינת ישראל.

אתנוגרפיה, פולקלור, אמנות

2197 אינהורן, שמעון. משלי עם ביידיש. (ערך והקדים מבוא: יום טוב לוינסקי). תל-אביב, דביר, (דפוס אילון, תשי"ט). 208 ע', פורטרטים. 8°. בראש השער: שמעון אינהורן.

אסף של 900 פתגמים, אמרות ומשלים ביווית עם תרגום עברי ועם ציון אומרים והסברים קצרים. את כולם שמע המחבר בדבור החי או קלט אותם מאלה ששמעו אותם בדבור. החומר פורסם מקודם ב„רשומות“ וב„ידע עם“.

2198 האמנות היהודית. בעריכת בצלאל ססיל רות. (ערך והתקין לדפוס א. גלבע). תל-אביב, „מסדה“ (רמת-גן, דפוס „מסדה“), תשי"ט. 864 עמודות, תמונות (מקצתן בצבעים על לוחות). פקסימילים. 4°.

מהר קוומת, בעריכת ז. עפרון וב. ס. רות: ק"ס ל"ב 402 מס' 2128, שם גם תאור ותכן. במהדורה שלפנינו לא חלו אלא שוניים קלים של עדכון ושל סגנון, אך יש

בראש השער: אגודת אכסניות נוער בישראל. — חוברת הסברה.

2189 Jerusalem, Benedictine Abbey of the Dormition. Quarterly bulletin of the Benedictine Abbey of the Dormition of the Blessed Virgin Mary, Mount Zion, Jerusalem. 4°.

חוב' 2: אוקטובר 1956. [1], 22 ע', תמונות. בהכפלה. Thos. G. Bethell [and] Wm. ("Barry, Liverpool).

2190 Keren Kayemeth Leisrael. L'Etat et le sol. (Jérusalem, Fonds national juif, 1958). [38] p., illus., diagrs. 9:17.

סקירה על פעולות התחום החקלאי והחזקתי ועל פעולות השכון, שבוצעו ב-10 שנות המדינה ע"י הקרן הקיימת לישראל.

2191 Meyer, Herrmann. Portrait of Jerusalem; contemporary views of the Holy City. Introduction by Herrm. M. Z. Meyer... London, B. T. Batsford, (c1958). 20, [12] p., 80 pls. on 40 l. 4°. "Printed in Israel".

אסף צלומים, מעשי צלמים שונים, מתוך הארכיון של המהדיר. קודמים להם מבוא על תולדות העיר והעתקות של תמונות נוף מספר המסע של הצליין יוהאן צולרס. 1586.

2192 Orni, Ephraim. Formas de colonización, por Efraim Orni. (2a ed.). Jerusalem, Departamento de la juventud y del jalutz y Keren Kaiemet Leisrael, (typ. Jerusalem Post), 1958. 131 p., illus., diagr., maps. 8°.

הוצאה אנגלית והוצאה צרפתית: ק"ס ל"ב 400.

2193 Regards sur Israël. (Jérusalem, Min-hal Hahasbara, typ. Presses gouvernementales), 1958. 8°.

תכניות ההומפה לא נזכרה. העורך: Dov Ben Meir. חוב' 1: מרס. 14, [2] ע', תמונות. מיועד לעולים החדשים. — יצא גם ביווית בשם „העפסן“ (ק"ס ל"ג 429), ומחוב' 2 גם בהונגרית בשם Tudnivalók Izraelről, בפולנית בשם Echo Izraela, וברומנית בשם Din Israel. החו-ברת השניה, בכל השפות, נדפסה בדפוס „גרסולם פוסט“.

This is Israel... by Boris Kowadlo, ... T. R. Fyvel. עין להלן ע' 472.

- חוספת ניכרת בחומר האילוסטרטיבי, 535 תמונות לעומת 379, 12 לוחות לעומת 10, אשר חלק מהם הוחלף.
- 2199 ברנשטיין, משה. דמויות יהודיות. הקדמה: אריגון קולב. עריכה גרפית: מ. ברנד. תל-אביב, יבנה, (דפוס אריאלי), תשי"ס (1958). [9] ע', 12 לוחות תמונות. 2° גדול. עברית ואנגלית, עם שער נוסף באנגלית: M(oshe) B(ernstein): J(ewish) f(aces). האלבום הוכן והודפס... בשנת תשי"ח. הצייר, שנו"ל בשנת 1920 בסולין ועלה לישראל בשנת 1948, מתאר דמויות מההחי היהודי במזרח אירופה.
- 2200 גולדברג, אברהם. דמויות. דברי הקדמה מאת זיורי איסמן. תל-אביב, יצציק, (דפוס מל"ן ודפוסים אחרים), [תשי"ס]. [12] ע', 8 לוחות תמונות. 2°. עברית ואנגלית, עם שער נוסף באנגלית: Abraham Goldberg: Images. Foreword by George Huisman.
- הציורים, על דפים בודדים, הם של יהודים חרדים ממזרח אירופה.
- 2201 דודזון, אפרים. שחוק לישראל; יל-קום לפולקלור, החי, הומור ובדיחה על מדינת ישראל בחזון ובמציאות למן תקופת המשיחיות ועד שנת העשור למדינה. בצירוף רישומי-לחאי: "בין שחוק לשחוק", מאת דב סדן... (תל-אביב), מטמונים, (דפוס א. סטרוד), [תשי"ח]. [2] 5, [4] 226 ע'. 8°. בראש השער: אפרים דודזון.
- בילקוט 1600 בדיחות, שסודרו בכ"ב מדורות ומהחמה "מעין היסטוריה עליונה של התנועה היהודית הלאומית לגילוייה ושלביה השונים". (מתקדמה).
- 2202 הניק, במסגרת; רפורטאז'ה קיבוצית בארבע מערכות. ראה ורשם: הניק [חיים ברנקי]. מרחביה, ספרית פועלים, דפוס השומר הצעיר, 1958. 95 ע', תמונות. 17: 25. מבחר קריקטורות מתוך השבועון "השבוע בקיבוץ הארצי".
- 2203 חיפה. מוזאון לאמנות חדשה. אפסים חדשים. חיפה, מוזיאון לאמנות חדשה, (דפוס מיזלר), תשי"ח. [2] ע', [20] לוחות תמונות, [2] ע'. 8°. עברית וצרפתית. קטלוג תערוכה של חוג האמנים "אפסים חדשים".
- 2204 חיפה. מוזאון לאמנות חדשה. פלקס כאמנות, סתיו 58. חיפה, מוזיאון לאמנות חדשה, חש"מ, [1958]. 4, [1] 7 ע'. 8°. עברית ואנגלית, עם שער נוסף באנגלית: Haifa. Museum of Modern Art: Posters as art, autumn 58.
- 2205 לוריא, אסתר (Esther Lurie). עדות חיה; גיטו קובנה. 30 ציורים בצירוף מבוא... דברי פתיחה: משה שרת, אריגון קולב. תל-אביב, דביר בסיוע יד ושם, (דפוס אילון, תשי"ח). 10, [1] ע', 20, X תמונות על [24] לוחות. 2°.
- במבוא וזכרונות הציירת על ימי השואה (1941-1944). — התמונות על דפים בודדים. 20 הראשונים רישומים, X האחרונים צבעי מים.
- 2206 קריב, יוסף; יששכר מירון > מיכרוב < סקי < Yosef Kariv; Issachar Miron > Michrovsky < >, עורכים. זמירות; שירים לעם, לנוער ולבת-רספר. 31-29. ירושלים, ההסתדרות הציונית העולמית, המחלקה לחינוך ולתרבות בגולה, (תל-אביב, דפוס פ. נידט), תשי"ט. כל חוברת 30, [2] ע', חיים. 12: 17. התכן: 29; מעולם הצומח. — 30; מעולם החי. — 31: פסח. — קודמים בסדרה: ק"ס ל"ד 169.
- 2207 נוי, דב [Dov Noy], מלקט. מעשיות עם ביידיש. יידישע פאלקס מעשה'לעך. ירושלים, האוניברסיטה העברית, הפקולטה למדעי הרוח, החוג לספרות יידיש, (מפעל השכפול), תשי"ט. [1] 72 דף. 2°. בשכפול.

בלשנות

- ברוריא, מ. פיסוק טעמים שבמקרא. עין מס' 2025.
- 2208 טור-סיני, נ[פתלי] ה[ירץ] [Naftali Herz Tur-Sinai]. מן העבודה במלון ההיסטוריה של הלשון העברית... ירושלים, (דפוס ר. ה. הכהן), תשי"ז. 22 ע'. 8°. בראש השער: מוסד ביאליק. האקדמיה ללשון העברית. "מוגש למשתתפי הכינוס העולמי השני למדעי היהדות".
- 2209 עמנואל, משה; שלמה ליבוביץ (Moshe Imanuel; Schlomo Leibovici). מלון עברי-רומני Dictionar ebraic-romin. — תל-אביב, "סיני", (דפוס ש. בלאס, 1958). 200 ע'. 8°. בראש השער: עמנואל — ליש [שלמה ליבוביץ].
- 2210 קרן, יחזקאל. מלון רוסי-עברי... בעריכת אברהם אבן-שושן. כך א: A-H. ירושלים, "קריית ספר", (דפוס טורים), תשי"ח. 15, 269 ע', תמונות. 8°.

ספרות יפה עברית חדשה

2214 אבן-זהב, ארי [Ari Ibn-Sahav]. מה
מליל. תל-אביב, "יבנה", (דפוס הפועל המזרחי, תשי"ט
(1958), 128 ע'. 8°. ספור על נער יהודי בפולין הכבוש
שה, מנוקד, מהד' קודמת: ק"ט כ' 122.
2215 אוולניה; רומן מחיי החברה הגבוהה. (תל-
אביב, ד. סרפר, "הדפוס החדש"), [תשי"ח], 1200 ע'. 8°. יצא ב־75 חוברות של 16 ע' כל אחת.

2216 אוקה, שוהי. אש בעמקים. (תורגם
מאנגלית בידי ג. אריון). תל-אביב, עם עובד, (דפוס א.
סטרוב, תשי"ט), 188, [1] ע'. 8°. (ספריה לעם). בראש
השער: שוהי אוקה. שם הספר באנגלית: Shohey Oo-
ka: Fires on the plain.
ספור של חייל יפני בצבא המובס בחזית הפיליפינית.
"לשם הבטחת דיוקו של התרגום העברי הושעה התרגום
האנגלי עם המקור היפאני ע"א. רגנסבורגר".

2217 אורלב, אורי [Uri Orlev]. ערמחר.
(הדפסה שנית). תל-אביב, עם עובד, "הדפוס החדש",
תשי"ט (1958), 209 ע'. 8°. (ספריה לעם). ספור על
נער עולה שמצא את מקומו בקבוץ.

2218 (אלתרמן, נתן) [Nathan Alterman].
(הגדוד הלומד...). למורה בצ"ל הנותן
"ספר ולשון בפי שבט נברא". (הקריה), מטבל/קצין חנוך
ראשי, ענף השכלה, (דפוס הממשלה), [תשי"ז], 8 ע'. 8°. שיר. מנוקד.

2219 אריאלי, יוסף [Joseph Arieli]. בחצ'ות
היכל; דברי הגות ורגש. תל-אביב, לשכת
"חירם" (של הבונים החופשיים), (דפוס אריאלי), תשי"ח.
158, [1] ע'. 8°. הראורים, מכתבים, שירים.

2220 אריכא, עמוס [Amos Aricha]. המסך
עולה; רומן. ירושלים, "מסדה", (רמתיגן, דפוס מסדה),
תשי"ט. 246 ע'. 8°. על חיי התיאטרון במדינת ישראל.

2221 בן מאיר, [משה] ש. [Moshe S. Ben-Meir].
צליל וצל; שירים ואגדות. תל-אביב, הוצ'
את "עוגן" של ההסתדרות העברית באמריקה, מ. ניומן,
(דפוס "מדע"), תשי"ח. 130, [2] ע'. 8°.

2222 בר-יוסף, יהושע [Yehoshua Bar-Yosef].
טוכת שלום; רומן. תל-אביב, עם עובד, (דפוס אח'
דות, תשי"ח). 316 ע'. 8°. ספור מחיי המקובלים בצפת
במאה ה־17.

עם שער נוסף ברוסית: Русско-еврейский словарь, составил И. Керен.

2211 רבין, חיים [Chaim Rabin]. כללים
ודוגמאות לתורת ההגה. חוברת לשעורו של
ח. רבין. [ירושלים], האוניברסיטה העברית, הפקולטה למד'
עי הרוח, תשי"ח. [2], 63 ע'. 8°. בשכפול.

ספרות עברית בימי הביניים

2212 מונטנר, זיסמן. מבוא לספר אסף הרופא,
הספר הרפואי העברי הקדום ביותר. בליחי פרקים
נבחרים מתוך הספר להדגמה, ע"פ כתבי היד הידועים
בעולם. ירושלים, "גניזה", (דפוס מרכז), תשי"ח (1957).
174 ע'. 8°. עם תכן, הקדמה ושער נוסף באנגלית:
Suessmann Muntner: Introduction to the
Book of Assaph the physician.

2213 מירסקי, אהרן [Aaron Mirsky]. ילקוט
הפיוטים; מבחר שירים עתיקים מומנו של יוסי בן
יוסי ועד זמנו של ר' ישראל נג'ארה. סדורים ומבוארים
בידי אהרן מירסקי. ירושלים — תל-אביב, מ. ניומן; (ירוש'
שלם, דפוס ש. וינפלד), תשי"ח. xv, 375, [1] ע'. 8°.

"בילקוט זה כונסו שירים מן הפיוט הארץ-ישראלי,
הבבלי, האשכנזי והספרדי ומן השירה שנתחדשה בארצות
המזרח במאה ה־17. השירים נבחרו בידי המהדיר לפי מה
שנראו בעיניו נאותים ליתנם בידי המהדיר לפי מה
להנאתו. והואיל ולא היתה הכוונה לעשות את הילקוט
אספקלריה לתולדותיה של השירה העברית, על כן לא
הובאו בו שירים שיש להם חשיבות מצד החולדות אבל
לא נראו בעיני המהדיר יפים להצטרף בצירופו. נוסח
השירים הועתק מספרים נדפסים, ולא מתוך כתבי-יד, אבל
השתול המהדיר לחזר אחר ספרים מוגהים, ולפי שהספרים
ששימשו מקורות לילקוט זה רובם אינם יקרי מציאות,
על כן לא חש המהדיר לרשום את שמותיהם... כל השיר
רים הבאים בילקוט הובאו שלמים חוץ מע העבודה "אתה
כוננת"... בצד של השירים בא פירוש, והיתה הכוונה בו
לפרש בדרך קצרה ונוחה מה שעשוי הקורא להתקשות
בו... בראש שיריו של כל משורר באו ידיעות קצרות
על תולדותיו ועל שיריו. סימני המשקלים של השירים
השקולים באו ברשימת השירים שבסוף הספר. סימן משקלו
של כל שיר בצד שמו. שמות השירים נקראו על פי
פתיחותיהם כפי הנהוג בכמה הוצאות של שירים עתיקים.
(מהדקדמה). במבוא סקירה היסטורית על התפתחות הפיוט.

- Максим Горкий: Фома Гордеев. Дело Ар-
тамоновых. — הקדום: ק"ס ל' 319.
- 2232 גמזו, יוסי [Joseph Gamzu]. אתם נר-
ע ר אתם?! הודמנות בלתי-חוזרת / להכיר >ולו
כורת < / עד כמה בלתי איום / הוא ה"סכנה" של
היום — — — מעטר ומשפץ / בידיו של שמוליק כץ.
(תל-אביב, "מסדה"); (רמת-גן, (דפוס מסדה תשי"ט 1958).
[2], 106, ע' 2] 8°.
- חרונים עליונים על ההתייחסות של ישראל כיום, שרי-
שומיו ההומוריסטיים של הצייר מתמוגים בהם יפה, שם
הספר הוא ציטט מדברי גנאי של "זקן השומרים" אברהם
שפירא בכנס-נוער בפתח-תקוה.
- 2233 גרנצשטיין, יחיאל [Jechiel Granatzstein].
אורות מאופל. ירושלים, "קרית-ספר", (דפוס הסו-
רים), תשי"ט (1958). 257 ע' 8°.
- ספור מחיי יהדות
פולין בפרוס מלחמת העולם השנייה.
- 2234 המאירי, אביגדור [Avigdor Hammeiri].
אשרי הגסרור; חזון הגבורה והתהילה של חנה
סנש. מחזה בשבע התגלויות. תל-אביב, "ניב", (דפוס
"מופת"), תשי"ט 1958. 192 ע' 8°.
- ר' עליה ק"ס כ"ה
23 מס' 163.
- 2235 הנדל, יהודית. רחוב המדרגות; רו-
מאן. תל-אביב, עם עובד, (דפוס "קול", תשי"ט) 338 ע'.
8°.
- (ספריה לעם). מהר' קודמת: ק"ס ל"א 50, שם
גם ציון.
- 2236 הפט, יעקב [Jacob Haft]. ברון כוכ-
בי ערב. ירושלים — תל-אביב, מ. ניומן; (תל-אביב,
דפוס י. שלומי), תשי"ט. 459, [1] ע' 8°.
- בראש השער:
יעקב האפט. שרטוטים, הרהורים, זכרונות.
- 2237 חלפי, אברהם [Avraham Halfi]. כאל-
מונים בגשם; שירים. (תל-אביב), הוצאת הקבוץ
המאוחד, (דפוס הפועל המזרחי), תשי"ט. 82, [2] ע' 8°.
- 2238 טנא, דוד [David Téné]. מלקט. דברי
הגות ומסה; מבחר לצרכי "הבחינה הירושלמית".
ירושלים, האוניברסיטה העברית, לשכת הבחינות בעברית
לבני חוץ לארץ, (דפוס "אחזה"), תשי"ח. 88 ע' 8°.
- הלקט מכיל 13 טכסטים עבריים במקורם שנכתבו ע"י
אנשי רוח, הוגי דעות, מלומדים ואנשי מדינה, מובאים
מאמרים שלמים או קטעים.
- 2239 לוינסון, אברהם. כתבי אברהם לוינסון...
- 2223 ברלב, יוסף [Joseph Barlev]. הסיפור
העברי בהתפתחותו. [חלק א]. ירושלים, "קרית-ספר",
(דפוס טורים), 123 ע' 8°.
- חלק זה מקיף את
הספור העברי ממפג עד פיירברג.
- 2224 ברקוביץ, יצחק דב [Itzhak Dov Ber-
kowitz]. כתבי י. ד. ברקוביץ. כרך א: סיפורים ומח-
זות. תל-אביב, "דביר", (דפוס קול), תשי"ט. 519, [1] ע',
פורטרט. 4°.
- "גופס מאמהות".
מכיל סיפורים, מנחם מגדל בא"י, מחזות, ימות המשיה.
(= כרכים אה של הוצאת 8° משנת תשי"א ואילך; ק"ס
כ"ח 140, 326, כ"ט 30, שם גם ציונים).
- 2225 בת-שאול [רצ'קו], נצה [Neca Ratchko].
אקרא בשמש; שירים. תל-אביב, מחברות לספרות,
(דפוס "הכור", תשי"ח). 48, [1] ע' 8°.
- 2226 גוטפריד, מרדכי. מאמר מרדכי. שני
חלקים: שירים ופרוות. חלק א': חיי הרוח; שיר מחקר
בבעית "השארית הנפש" ... חלק ב': ר' ישראל בעל שם
טוב ... תל-אביב, דפוס לוריא, תשי"ח. 64 ע' 8°.
- (ספר קמ"ו). מנוקד.
- 2227 גוטפריד, מרדכי. ספר הזהר; שיר ...
תל-אביב, דפוס לוריא, תשי"ט 1958. 32 ע' 8°.
- (ספר
קנ"א). מנוקד.
- 2228 גוטפריד, מרדכי. סתרי היום; שירה
בפרווה. ציור ליל כוכבים וסהר >בטבריה<. תל-אביב,
דפוס לוריא, תשי"ח. 16 ע' 8°.
- (ספר קמ"ז).
- 2229 ג'ונס, ג'י. מס. אחדים באומרוצה.
עברית: ר. טל. כרך א.ב. תל-אביב, א. ולקוביץ, (דפוס
ד. גוטרמן), תשי"ט. 555, 631, [1] ע' 8°.
- בראש הש-
ער: ג'יימס ג'ונס. שם המקור: James Jones: Some
came running.
- רומן מחיי אה"ב אחרי מלחמת העולם השנייה.
- 2230 גונצ'רוב, איבן אלכסנדרוביץ. אובלו-
מוב; רומן. עברית: [יצחק] אורן. כרך [א]. ירושלים —
תל-אביב, מ. ניומן; (תל-אביב, דפוס מ"ן), תשי"ט. [3]
335, [337] 577 ע' 8°.
- שם המקור: Иван Алексан-
дрович Гончаров: Обломов.
- 2231 גורקי, [מקסים]. כתבים. [ג]. (פומה גור-
דייב, — בית ארטאמונוב. עברית: ש. הרברג). מרחביה,
ספרית פועלים; (תל-אביב, "הדפוס החדש", 1959). 415,
[1] ע', פורטרט. 8°.
- (ספרי מופת). שם המקור:

mento de la Juventud y del Jalutz de la Organización Sionista Mundial, (typ. Jerusalem Post), 1958, 116 p. 8°.

בראש השער: Bension Benshalom. המקור, "בני ציון" בשלום: הספרות העברית בין שתי מלחמות עולם: ק"ס כ' 10, שם גם תאור. תרגומים ללשונות אחרות עיין ק"ס ל' 327. כל התרגומים מהווים בעצם מהדורות מחר קנות של המקור.

ספרות יפה יודית

2257 איזיקאוויתש, אפרים [Efraim Aizieco-J. שפורן, אויף די חורבות פון דער יידישער בעסאר ראייע. (תלאביב, דפוס מל"ן, 1958), 44 [1] ע' 8°.

2258 גראנאטשטיין, פרץ (Perez Granatstein). מענטשן פון נעכטן. תלאביב, י. ל. פרץ ביבליאטעק, (דפוס "אלישע"), 1959, 155 [1] ע' 8°.

2259 דימא, אלעקסאנדער (האב) [Alexandre Dumas (père)]. דער שטומער בעטלער און די מאכט פון ליבע. פון אלכסנדר דיומא. (באארבעט פון ישראל אל חדש. באנד 31). (תלאביב — יפה, המעבד, דפוס "אורי"), [תשי"ח], 431 [1]; 433 [1]; 831 [1]; 833 [1]; 1231 [1] ע' 8°. בלתי שלם. ג' הכרכים מורכבים מ-75 חוברות. יש להטיל ספק ביחוס הרומן לדימא.

2260 יפה, מרדכי (Mordecai Jaffe), מלקט. צען ישראל דיכטער פון דער העברעישער פאעזיע. תלאביב, י. ל. פרץ ביבליאטעק, (דפוס "אורי"), 1958, 90 [2] ע' פורטרטים. 4°.

תרגומים מיצירותיהם של רחל, א.צ. גרינברג, שלונסקי, למדן, ש. שלום, ר. אליעזר, ש. מלצר, אלתרמן, ל. גולדברג, ח. גורי, עם הערכות קצרות.

2261 פאנער, יצחק (Itzhak Panner). שלום אש אין זיין לעצטער היים. תלאביב, י. ל. פרץ ביבליאטעק, (דפוס "אורי"), 1958, 169 [6] ע' תמונות, פקסי מילה. 8°. על שנות חייו האחרונות של ש. אש בבת"ם.

2262 פערלשטיין, יוסף (Joseph Perlstein). מאטילדא—רחל <דאס ס.ס. מיידעל>, ראמאן פון נאכן צווייטן העלטריק. באנד 4. (תלאביב, המחבר, הדפוס הכללי), [תשי"ח], 1 [1]; 1279 [1] ע' 8°. הקור' מים: לעיל ע' 304.

רות ישראל ובספרות העמים... ירושלים, מוסד ביאליק, (דפוס גולדברג), תשי"ט, 319 ע', פורטרט. 8°.

הקצן הוצא לאור לזכר המחבר ע"י חבריו להוראה ותלמידיו. כמה מאמרים נדפסו מקודם בסדרת "עיונים", ב"בחינות" וב"אורלוגין". אחרים יוצאים כאן לראשונה על פי רשימות תלמידיו המחבר באוניברסיטה העברית ובשני הסמינרים של עליית הנוער. בספר שלוש מחלקות. בראשונה מאמרים על תורת הספרות: "מקומה של הספרות במציאות" ו"כמה מושגי יסוד של תורת הספרות". חשיבותם היא בהחדרת מושגי אסתטיקה של הצורה לתוך תורת הספרות העברית. בשניה נתוח פרקי שירה מקראית (תהלים) ועיונים בספרות העברית (ר' יהודה הלוי, ביאליק, עגנון). המחלקה השלישית מוקדשת ליצירות בתחום הספרות הכללית ומכילה מאמרים על "סרומיחבס הכבול", "מאקבת", "מדרה", "פאוסט", "רעידת האדמה בצ"ל", "לקליסט, באלואק, מאדם בוברי", "סיל אולנשפיגל", "אנה קארנינה" ו"דוסטויבסקי".

2252 שכנוביץ, זליגן. אור ממערב; ספור היסטורי מחי החתם סופר ותקופתו. עברית: משה שניפלד. מהדורה שניה. תלאביב, "נצח", (דפוס "אורי"), תשי"ז, 223 ע', תמונות. 8°. ע' 65: יעקב לנדוי; הסופר ז. שכנוביץ ויצירתו. מהד' א: ק"ס כ' 18. המקור: Selig Schachnowitz: Licht aus dem Westen.

2253 שמיר, משה [Moshe Shamir]. החוסם המשוש; סיפורים. תלאביב, ספרי גדיש, (דפוס העשור), תשי"ט (1958), 290 [1] ע' 8°. מהד' קודמת: ק"ס ל"ב 275.

2254 שמיר, משה [Moshe Shamir]. כי עיר רומא; רומאן. מרחביה, ספרית פועלים, (ת"א, הדפוס החדש, 1959), 367 [1] ע' 8°. (לכל). ספור על קבוצת צעירים המשתתפים בסמינאר רעיוני של תנועתם באחד מקבוצי עמק יזרעאל, בפרוס מלחמת העולם השנייה.

2255 שניאור, זלמן [Zalman Shneur]. הג' און והרב. תלאביב, דביר, (דפוס הארץ, תשי"ח), 301 [1] ע' פורטרט. 8°. מהד' קודמת: ק"ס כ"ט 207, שם גם ציון.

2256 Benshalom, Bension, La literatura hebrea entre las dos guerras mundiales. (Tradujo Rafael Aldor. Indice biográfico de B. Schochetman). Jerusalem, Departamento de la Juventud y del Jalutz de la Organización Sionista Mundial, (typ. Jerusalem Post), 1958, 116 p. 8°.

עברית: אוריאל אופק. תלאביב, "הדר", (דפוס נ. רוהלד), תשי"ט (1958), 35, [1] ע', תמונות. 8°.

2271 ברש, אשר [Asher Barash]. משיחות ערב; ספורים עממיים. ציורים: י. ברנר. (תלאביב, "מסדה"; (רמתגן, דפוס מסדה), תשי"ט, 112, [2] ע', 8°.

2272 גרעין, מ[יכאל] [Michael Grinhaus]. הקדילק יורד דרומה. (צלום: פאול גולדמן... ציורים: רפי קמפ). תלאביב, "יסוד", (דפוס סמוכיאל, 1958), 60, [1] ע', לוחות-תמונות. 8°. מנוקד. על הכריז: כה: עורך הסדרה מ. גרעין.

תאור מסע אל הבדוים שבנגב, מיועד לבני הנעורים. מעין המשך לספר שבער הבא ודומה לו במתכונתו.

2273 גרעין, מ[יכאל] [Michael Grinhaus]. שד "2" יוצא לגבול. (צלום: פאול גולדמן... ציורים: רפי קמפ). תלאביב, "יסוד", (דפוס סמוכיאל, 1958), 100, [1] ע', לוחות-תמונות. 8°. מנוקד. על הכריזה: עורך הסדרה מ. גרעין.

תאור מסעם של נער ונערה אל הגבול ובקורם אצל משמר הגבול. התאור מיועד לבני הנעורים; לצלומים יש ערך דוקומנטרי.

2274 הנגבי, יהודה. קוץ הארגמן (ועוד ספורים). ציורים: אודי ברנר. (תירגמה מאנגלית דליה רביקוביץ). (מרחביה, ספרית פועלים; תלאביב, דפוס "הפועל הצעיר", (תשי"ט) 118, [2] ע', 8°.

אנקורים). מנוקד. לילדים.

2275 זרובבל, מיה. מלוכה שירות הצעיר. [מאת] מאיה זרובבל. ציורים: רנה דניאל. תלאביב, י. צ'צ'יק, (דפוס נ. רוהלד), תשי"ח. 61, [2] ע', 8°. מנוקד. לילדים.

2276 חנוך, ש. מלקט ומתרגם. ציורים מספרים; מבחר עלילות ודברים... תלאביב, י. שמעוני, (דפוס "נתיבה"), (תשי"ט), 221, [2] ע', תמונות. 8°. מנוקד. לבני הנעורים.

2277 טוין, מרק. בן-המלך והעני. מאת מרק טוין. מאנגלית: דניאל אלימ. מהדורה שנייה. תלאביב, י. צ'צ'יק, (דפוס "עתיד", תשי"ט), 170, [3] ע', תמונות. 8°. (מבחר כתבי מרק טוין). שם המקור: Mark Twain: The prince and the pauper. מהר' קודמת: קיס' ל' 181 מס' 941. תרגום אחר: שם, מס' 942.

ספרות יפה לועזית על נושאים יהודיים

2263 Ashman, A[haron]. The walls of Jerusalem; a drama in two acts... Translated by Misha Louvish. Jerusalem, World Zionist Organization, Department for Education and Culture in the Diaspora, 1958. 1 p.l., 57 l. 4°.

בשכפול. המקור: א. אשמן: החומה: ק"ס כ"א 70.

ספרות הנוער

2264 אבי-גיל, ש. סביב כדור הארץ... [ד]: אל קסני הצפון והדרום. תלאביב, עמיקי, (דפוס הגליון), (תשי"ט), 239, [1] ע', תמונות. 8°. מנוקד. לבני הנעורים. הקודמים: ק"ס ל"ג 435, ל"ד 304.

2265 אומינסקי, ו[לדיסלב]. אל עולמות רחוקים; <ספור לבני הנעורים>. עבר לעברית ש[למה] סקולסקי <שם>. תלאביב, עמיקי, (דפוס "קול", תשי"ט 1958), 279, [1] ע', תמונות. 8°. שם המקור: Wladyslaw Umiński: Na druga planete.

2266 אנציקלופדיה "מעין". (העורך: ז. אריאל). [יב]: אליים ודתות. ערכו: ז. אריאל, [נרוד] קרוא. תלאביב, י. שרברק, (דפוס "מדע", 1959), 400 ע', תמונות. 8°. "נדפס מאמהות". מנוקד. לבני הנעורים. הקודם: ק"ס ל"ד 173.

2267 בן-שאול, משה [Moshe Ben-Shaul]. לאן נוסעות הרכבות; סיפורים. כתובים ומצור ירים בידי משה בן-שאול. תלאביב, "אל"ף", (דפוס "בני שאול"), תשי"ט. 96, [1] ע', 8°. מנוקד. לילדים.

2268 בק, י[צחק]; ר[פאל] ספורטה [Isaac Back; Raphael Saporta]. ראה וצפה; מבחר עסוקים, מלאכות ושעשועים לקטן ולגדול. ירושלים, "קרית ספר", (דפוס טורים), 206 ע', תמונות. 4°. מנוקד. לילדים.

2269 בק, פרל (סידנסטריקר). דג הדרקון. עברית: רנה לוסן. תלאביב, "הדר", (דפוס נ. רוהלד), תשי"ט. 54 ע', תמונות. 8°. בראש השער: פרל ס. בק. שם המקור: Pearl Buck (Sydenstricker): The dragon fish.

2270 בק, פרל (סידנסטריקר) Pearl Buck (Sydenstricker). עץ האשור, מאת טרל ס. בק.

- 2278 יפה, בלהה [Bilha Yafeh]. שיחת ה' מתנות. הציורים: בינה גבירץ. ירושלים, "אחיעזר", (דפוס טורים, 1959), 55, [1] ע' 8°. שירים וספורים לילדים. מנוקד.
- 2279 יש חדש תחת השמש; (דוֹשִׁבּוּעוֹן מדעי לנוער). (תלאביב, דפוס ליזור, תשי"ט). 8°. האחראי: בריחה. חוב' 1: אור א' 14, [2] ע' תמונות.
- 2280 כץ, אבשלום. מאורעות יוס וריק. צירה בריגטה פרנקפורטר. ירושלים, ש. זק ושות', חש"מ, (1958), 141 ע' 8°. = ספרית לילדים, [4] מנוקד.
- 2281 לובה, מירה. אי הילדים. תרגמה מכתב יד ימימה שטרנוביץ. מציור בידי המחברת. תלאביב, נ. טברסקי, (דפוס "קול"), [תשי"ח], 313, [2] ע' 8°. מנוקד. לבני הנעורים. דפוס סטראוטיפי לפי הוצאת ח' אביב, תשי"ז (ק"ס כ"ה 153).
- 2282 ליכטנבום, יוסף [Josef Lichtenbaum]. אגדות מלכה. ערוכות וכתובות בידי יוסף ליכטנבום. תלאביב, "גיב", (דפוס קדמה, תשי"ח), 143, [1] ע' תמונות. 8°. (אגדות העמים). "דפוס מאמהות". מנוקד. לילדים. אחרים בסדרה ר' לעיל ע' 306 מס' 1609, ור' גם את הערך הבא.
- 2283 ליכטנבום, יוסף [Josef Lichtenbaum]. מעשיות ומהלכות, ערוכות וכתובות בידי יוסף ליכטנבום. תלאביב, "גיב", (דפוס קדמה, תשי"ח), 143, [1] ע' תמונות. 8°. מנוקד. לילדים. בראש השער: מסדרת אגדות העמים. ר' גם את הערך הקודם.
- 2284 סיון, ראובן [Reuben Sivan]. שלום, חיות. חרוזים: ראובן סיון. ציורים: יהודית יליך גרטנר. (ירושלים, "קרית ספר", דפוס טורים, 1958), 22, [1] ע' 19: 22. מנוקד. לילדים.
- 2285 סלע, יצחק [Itzhak Sela]. מלקט. במות עולם; התיאטרון העולמי מימות קדם ועד ימינו ומב' חר מחזות מפורסמים... רישומים: יוסף שטרן. ירושלים, ר. מס, (דפוס "ורדי", תשי"ט, 215 ע' 8°. לבני הנעורים. מכיל סקירה תמציתית על תולדות הדרמה, תוכן מחזות מפורסמים מספרות יון העתיקה, איטליה, ספרד, צרפת הקלאסית, אנגליה, גרמניה, אוסטריה, רוסיה ועוד.
- 2286 סמית, א[רתור] ד[גלס] הודן. הזהב מפורסו בלו. תרגם ועבד ש. סקולסקי <ש"ס>. חלק א'ב. תלאביב, עמית, (דפוס "נתיבת" ודפוס "הגל
- יון", תשי"ט), 215, [1]; [4], 217, 403, [1] ע' 8°. ספור הרפתקאות. מנוקד. שם המקור: Arthur Douglas Howden Smith: Porto Bello gold.
- 2287 פייכמן, יעקב [Jacob Fichmann]. אביב בארץ; ספורים. (ציורים מאת נחום גוטמן). תלאביב, "מסדה", (רמת'גן, דפוס מסדה), תשי"ט, 170 ע' תמונות. 8°. מנוקד. לבני הנעורים.
- 2288 פינז, כריסטיאן. הדבה ירקת' הכפות [ועוד]. ציורים: מרין קלזו. (מצרפתית: אליהו מיטוס). תלאביב, "מסדה", (רמת'גן, דפוס אופסט "פסטל", תשי"ט, 135, [1] ע' 8°. מנוקד. לילדים. מקצת התמור נות בצבעים, על לוחות או מודבקות. בראש השער: כריסטין פינז. שם המקור: Christian Pineau: L'our-se aux pattons verts.
- 2289 [צ'רניבסקי], (זאב). אחות ואחות. (את הציורים ציירה תרצה טנאי). [תלאביב], (הקיבוץ המאוחד, חש"מ, תשי"ט), [16] ע' 16: 24. (ספרית דרור). מנוקד. לילדים.
- 2290 קיפניס, לוין [Levin Kipniss]. סג'נה; ספורים. הציורים: בינה גבירץ. ירושלים, ש. זק, (דפוס טורים, 1958), 98, [1] ע' 8°. מנוקד. לילדים.
- 2291 הקרן הקימת לישראל. ספרית אדמה. [12'8]. ירושלים, הלשכה הראשית של הקרן הקימת לישראל, (דפוס "אחזה"), תשי"ט, 8°. התכו: [8]: כובשי ההר; מחזה לנוער. 23 ע' — [9]: קול מהרים; מחזות לילדים. 16 ע' — [10]: עץ ויער. 40 ע' תמונות, טבלאות. — [11]: הור' את הנושא "כיבוש ההר". 16 ע' — [12]: ההר לנחלה. 22, [1] ע' — הקודמים: ק"ס ל"ג 428.
- 2292 רביקוביץ, דליה. מכונית קסמים. (את הציורים ציירה איחס שצ'ינק'תומה). [תלאביב], (הקיבוץ המאוחד, חש"מ, תשי"ט), [8] ע' 16: 24. (ספרית דרור). מנוקד. לילדים.
- 2293 שבא, שלמה. אורח לחג. (סיפר שלמה שבא... ציירה צלה בינדר). [תלאביב], (הקיבוץ המאוחד, תשי"ח), [8] ע' 8°. (ספרית דרור). מנוקד. לבני הנעורים.
- 2294 שלין, מרים. פרת'משה רבנו מתנה לת לאט; על המהיר ועל האטי. מאת מרים שלין. הציורים: ליאונרד קסלר. עברית: דניאל שר. תלאביב, "מסדה", (רמת'גן, דפוס "פסטל", תשי"ט, [33] ע' 8°. חרוזים

ע', פורטרט. 8° = כל כתבי רבי שמשון רפאל הירש. א.
מתוך Samson Raphael Hirsch: Choreb ומתוך
Gesammelte Schriften.

2301 ההסתדרות הכללית של העובדים העב-
רים בא"י. בית הספר לפעילי ההסתדרות. מבחר
תכניות לימודים במלאות עשר שנים לקיום בית
הספר <מאי 1947 – מאי 1957>. תל-אביב, תשי"ז. 10
דף. 4° . בשכפול.

הסתדרות המורים בישראל. על הראשונים. עיין
לעיל מס' 2099.

2302 הועידה העולמית של הנוער היהודי, 1.
הוועידה העולמית הראשונה של הנוער היהודי
(י"א"י"ד באב תשי"ח... בירושלים). ירושלים, המחלקה
לענייני הנוער והחלוק של ההסתדרות הציונית העו-
למית, (הסוכנות היהודית לארץ-ישראל, דפוס גירסלס
פוסט), תשי"ט. 261 ע', תמונות. 8° . ד"ר יוחשבון מספר
רס של היונים. יצא גם באנגלית בשם: First World
Jewish Youth Convention... 358 ע', בצרפתית
בשם: Premier Congrès mondial de la jeunesse juive
324 ע', ובספרדית בשם: Primer Congreso mundial de la juventud judia
343, [3] ע' – ר' לעיל ע' 308 מס' 1636.

2303 החידון התנ"כי. (תל-אביב, דפוס ורד), תשי"ט.
2° . שבועון. העורך: עדו אביגור, גלי 1: ר"ח ניסן.
[2] ע'.

2304 ירושלים. האוניברסיטה העברית. בית
הספר לחנוך. ראשי פרקים וביבליוגרפיות ללי-
מודי החוג "חינוך" במגמותיו השונות. ירושלים, בית
הספר לחינוך של האוניברסיטה העברית ומשרד החינוך
והתרבות, (מפעל השכפול) [של ההסתדרות הסטודנטים],
תשי"ט. [3], 38 דף. 4° . בשכפול.

רוב הנושאים הם משטח הפדגוגיה הכללית והעיונית.
לכל נושא מוקדש דף אחד בערך, והוא מעובד ע"י מרצה
המקצוע. כמה פרקים זהים לפרקי הפרסום הרשום בערך
הבא.

2305 ירושלים. האוניברסיטה העברית. בית
הספר לחנוך. ראשי פרקים וביבליוגרפיות ללי-
מודי המחלקה להכשרת מורים תיכוניים. (ירושלים), בית
הספר לחינוך של האוניברסיטה העברית ומשרד החינוך
והתרבות, (מפעל השכפול) [של ההסתדרות הסטודנטים],
[תשי"ט], [2], 24 דף. 4° . בשכפול.

לילדים. מנוקד. שם המקור: Miriam Schlein: Fast
is not a ladybug.

2295 שלמון, אברהם [Avraham Shalmon].
בימות החפשי ועוד ספורים... צירו גלי ומטוס.
תל-אביב, ב. ברלוי, (דפוס הפועל המזרחי, תשי"ט). 96 ע'.
8° . מנוקד. לבני הנוער.

2296 שלמון, אברהם [Avraham Shalmon].
הקשרית האמיתית; ספור עלילה מימי מלחמת
השחרור. ציורים: גורית אריה. תל-אביב, אל"ף, (דפוס
י. שלומי), תשי"ט. [1], 252 ע'. 8° . לבני הנוער.

חנוך והוראה

2297 אבידור, מ[שה] [Moshe Avidor]. עשר
שנות חינוך <תשי"ח-תשי"ח>. (ירושלים), משרד
החינוך והתרבות, (דפוס "אחזה"), תשי"ח. 35 ע', תמו-
נות. 8° .

2298 אשמן, יעקב [Ashman]. אתה ובנך
ובתך; 77 עצות להורים. קריקטורות: דו"ש [= קריאל
גרדוש]. ירושלים ותל-אביב, שוקן; (תל-אביב, דפוס יש-
ראל, 1958). 149, [1] ע'. 8° .

"הרשימות שנאספו בספר זה התפרסמו בשנים האחר-
ונות במוסף החינוכי של "הארץ". רבות מהן עוסקות,
לכן, בבעיות אקטואליות, בעלות צביון מקומי מובהק,
קשורות באורח-החיים המיוחד שלנו בארץ, וכתובות
בצורה פשוטה וקלה השחה לכל נפש". (במקום הקדמה).
יעקב אשמן מנסח את דבריו בהומור, ההולם את ציוריו
של דו"ש. העצות מסודרות בחמישה פרקים: בין הורים
לבין ילדיהם. ילדים בחברה ובמשחק. בבית הספר ובלי-
מודים. ילדים בינם לבין עצמם. סיפוח כשרונות ופיתוחם.

2299 בינג, אשר [Anselm Bing]. עבודות
מתכת... ירושלים, המחלקה לענייני הנוער והחלוק
של ההסתדרות הציונית, (דפוס גירסלס פוסט), תשי"ח.
57 ע', ציורים. 8° . = "גידע כפיים; ספריה למלאכת יד,
לצפיפות ולשדאות, ד.

מיועד למורים המנהלים חוגי חובבים למלאכת יד
במעדוני נוער.

2300 הירש, שמשון רפאל. יסודות החי-
נוך; שיחות פדגוגיות. (תרגום: אביעזריאל האלף, שלום
פושנסקי). תל-אביב, "נח" בהשתתפות ההסתדרות מורי
אגודת-ישראל בארץ-ישראל, (דפוס "אריה"), תשי"ח. 158

נדרים לפעולה בישובי-עולים. [ירושלים, תשי"ט]. [5], 40
[צ"ל: 47], [4] דף, תמונות. 16 : 20. = סדרת מועדים, [7].
בשכפול.

עם הנראות דידקטיות. המלקט: [יעקב רוטשילד].
קודמים, בשם "פרקי מקרא הלכה ואגדה": ק"ס ל"ד 176.

2311 ישראל. משרד הסעד. המחלקה למחקר
ולתכנון. תמורים ; ספרי עזר לעובדי מעונות
החסות. ב: ה ח ו ס ה בקבוצתו. [ירושלים, תשי"ט. 1],
5, 133, 11 דף. 8°. בהכפלה. הקודם: לעיל ע' 30, שם
גם ציון. "חברי המערכת המשיכו בעבודתם בהרכב הקודם".
עלון ביבליוגרפיה לספרות חינוכית. עיין לעיל
מס' 2022.

2312 פולטורק, חיה ; חמדה לוינטון Hayal
[Polturak; Hemda Levinton]. הוראת האנ-
גליה בבית-הספר היסודי. מהדורה חדשה, מתוקנת ומור-
חבת. תל-אביב, "אורים", (דפוס "עתיד", תשי"ט (1958).
92, [3] ע', תמונות. 8°. = הספריה הפדגוגית הקטנה,
30. — ביבליוגרפיה: ע' [93]. הקודם, "לראשית הנראות
האנגלית": ק"ס ל"א 430.

2313 פינס, דוד [David Piness], עורך. מב-
חר שאלות במבוא לכלכלה. לוקט מתוך שאלוני
בחינות המעבר ובחינות הגמר. ירושלים, מפעל השכפול
[של] הסתדרות הסטודנטים, תשי"ט 1958. [2], 61 ע'. 8°.
בשכפול.

2314 פרידמן-ויטקובר, אלי Elly Friedmann-
Wittkower. חינוך ותנועה ; החינוך הגוסני
לבני 10-5. ספר עזר למחנכי הגיל הצעיר. תל-אביב, "אור-
רים", (דפוס "אילון", תשי"ט. 120, [3] ע', תמונות. 8°.
= הספריה הפדגוגית הקטנה. 35.
מדריך בחנוך התנועת-הריתמי של ילדים קטנים, המכיל
תכניות הנראות והצעות מעשיות.

2315 צוער, ש[מואל] [Samuel Tzoar]. דר-
כים בהוראת השברים העשרוניים ; <ספר למי-
רה>. תל-אביב, נ. סברסקי, (דפוס "יפת", תשי"ח. 67 ע'.
8°. הצעות דידקטיות.

2316 רגק, נתן [Natan Ragak]. ספר המפי-
תח ; סדר הלימוד, החזרה והזכרון... מאת נתן ב"ר חיים
רוגק > ר ו ה ק <. חלק ג: על גי' >נביאים וכתו-
בים<. ירושלים, (דפוס התחיה), תשי"ז. 31, [1] ע'. 8°.
בסוף הספר: נתן רגק. — חלק היו: ק"ס ל"ג 164, שם גם
תאור קצר.

כולל פדגוגיה כללית ודידקטיקה למקצועותיהן. לכל
מקצוע מוקדש דף אחד, והוא מעובד ע"י המרצה שלו.
בראש הדף רשומים הנושאים הנלמדים העיקריים, אחריהם
הספרים החשובים ביותר. הושה את הערך הקודם.

2306 ירושלים. האוניברסיטה העברית. הפקול-
טה לחקלאות. הפקולטה לחקלאות. רחובות:
[ירושלים, דפוס גרוסלס פוסט], תשי"ט. 291, [4] ע',
לוחות-תמונות. 8°. עם תכנן ושער נוסף באנגלית.
אחרי סקירה היסטורית על התפתחות הפקולטה מרא-
שיתה ("המכון למדעי החקלאות") עד היום באות סקירות
על עבודת המחקר והתנאים במחלקותיה השונות, כולל
ראשי פרקים של ההרצאות בפקולטה. 179-244: רשימה
ביבליוגרפית של חברה-העובדים המדעיים ושל
פרסומיהם.

2307 (ירושלים. הגמנסיה העברית). עם יובל
הגמנסיה העברית בירושלים; חוברת לידידי המוסד. ירו-
שלים, (הגמנסיה העברית בירושלים, דפוס ליטשין),
תשי"ט. 31, [1] ע', תמונות. 8°. כולל
ברכות, דברי זכרונות, רשימות מורים ובוגרים.

2308 ישראל. משרד החנוך והתרבות. המזכירות
הפדגוגית. חומר הדרכה בנושאים של התודעה
היהודית. חוברת אד. [ירושלים, תשי"ח. 3], 16 : 18, [3],
17 : 11, [3] ע'. 21 : 27. לכל חוברת שער מיוחד. בשכפול.
תתכן: חוב' א: הנראות המקרא בכתוב ב"ג. — ב: ידיעת
העם. — ג: פרשיות השבוע והחג. — ד: לקט מפירוש רש"י
לתורה.

2309 ישראל. משרד החנוך והתרבות. המזכיר-
רות הפדגוגית. בעיות כלליות בחינוך הישר-
אלי; הרצאות בכינוס המפקחים באילת > חנוכה
תשי"ט <... [ירושלים, תשי"ט. 1], 59 דף. 2°.

= כינוסי מפקחים תשי"ט, א. בשכפול, המעטפת בדפוס.
התכן: י. סמילנסקי: ספרות בעולם מוועז. א. אורבך:
צרכי מסורת בחינוכו. ש. סמבורסקי: למודים הומניסטיים
ולמודים ריאליים בחינוך של דור הטכנולוגיה. א. קציר:
החינוך לאור המהפכה המדעית של המאה העשרים. י. גולד-
שמידט: שפור דרכי הנראות ובני-ילדים ובבתי-ספר שבישור
בי עולים. מ. סמילנסקי: התפתחות אינטלקטואלית והצלחה
בלימודים אצל ילדי עולים, יוצאי תרבויות שונות.

2310 ישראל. משרד החנוך והתרבות. המחלקה
לתרבות תורנית. פורים ; פרקי לימוד ושיחה, תאור-
ת החי ומנהגים. לקט למחנכים במרכזים תורניים ולמח-

2323 **בן-צבי, ח[יים]** [י'ונה] Haim Jona Ben-Zvi. אנגלית כ־25 שעות למד; שיטה קלה ללמוד השפה למתחילים באופן עצמאי בלי עזרת מורה. תל-אביב, "הדרכה", (דפוס א. מוזס), [תשי"ח], 111 ע'./8°.

2324 **ברנר, ב[נימין]** [Benjamin Brenner]. עבודה עצמית בחשבון. על יסוד חוברותיה של ע. ברסלס... הציורים מאת ל. חלפרס, לכתב א"ב), תל-אביב, אמנות, 8°.

התכן: לכתב א: חוברת ד. (דפוס לוריא, 1959). — לכתב ב: חוברת ד. (דפוס הארץ, תשי"ט). בכל חוברת 128'97 ע', החוברות הקודמות בשביל שתי הכתות: לעיל ע' 310.

2325 **גדעוני, חנה** [בן-מאיר]. חוברת מבי חנים בחשבון, לשנת הלימודים השניה... תל-אביב, "עמית", (דפוס "תל-אביב"), [תשי"ח], 40 ע'./8°.

בצורת דפים לתלישה. בראש השער: חנה בן-מאיר גדעוני.

2326 **דובשני, מנשה** [Menashe Dubshan]. שאלות וחדות במקרא; ספר עזר ללימוד התנ"ך... כולל 600 שאלות ותשובות מסודרות לפי נושאים עם מראי המקומות. ירושלים, ש. זק ושות', (דפוס "טורים", 1959), 184 ע'./8°.

"שתי תכליות לספר זה: האחת, השלמה לספרי האחר, שאלות ונושאים בתנ"ך" [ק"ס ל"ד 30], והשניה להיות ספר עזר למבכנים ולחדונים בתנ"ך". (מהפתיחה).

2327 **וּכְסֵלֶר, בצלאל; אברהם רוזן** Calel Wechsler; Abraham Rosen. דפים לעבודה עצמית בתנ"ך בכתה ובבית... בהתאם לתכנית הלימודים החדשה המחוקקת לתנ"ך לבתי הספר הממלכתיים. כתה ד'. תל-אביב, "מסדה"; (רמת'גן, דפוס מסדה), תשי"ט, 8°.

התכן: כתה ד: יהושע. שופטים. רות. שמואל א"ב. [3] ע' 45 דף, מפה. מנוקד. — כתה ה: שמואל ב'. מלכים א"ב. אסתר. יונה. תהלים. [3] ע' 45 דף, מפה. — כתה ו: בראשית עם רש"י. מלכים ב'. ירמיהו. איכה. עזרא ונחמיה. תהלים. משלי. [3] 60 דף, מפה. דפים אחרים מודפסים משני עבריהם. — כתה ז: שמות עם רש"י ויקרא עם רש"י. נביאים ראשונים <חזרה>. יואל. עמוס. ירמיהו. תהלים. 60 דף. רוב הדפים מודפסים משני עבריהם. — "דפים לעבודה עצמית בתורה... כתה רח": ק"ס ל"ד 31.

2328 **טוכמן, זבולון** [Zevulun Tuchman]. הנדסת המרחב <לכתי ספר תיכונים ומקצו

2317 **תל-אביב. האוניברסיטה. האוניברסיטה** של תל-אביב. (תל-אביב, אגודת ידידי האוניברסיטה), [תשי"ח], 17, [2] 9 ע', תמונות, 4°. עברית ואנגלית, עם שער נוסף באנגלית: University of Tel-Aviv.

2318 **תל-אביב. האוניברסיטה. האוניברסיטה** של תל-אביב; הפקולטה למדעי הטבע, הפקולטה לתרבות ישראל ולמדעי הרוח. שנת הלימודים תשי"ט. תל-אביב, (עיריית תל-אביב — יפו, המחלקה לחינוך ולתרבות, דפוס ניאוגרפיקה), תשי"ח, 63 ע', פורטרט, 8°.

2319 **Israel, Misrad ha-'avodah, Vocational education in Israel.** Jerusalem, Ministry of Labour, Department of Vocational Education, 1958, 16 p., pl. 8°.

סקירה על החנוך המקצועי במדינה בצירוף רשימת המוסדות ומגמותיהם. יצא גם בצרפתית: Education professionnelle en Israël.

2320 **Jerusalem, Hebrew University, Medical School.** Workshop of the Medical Advisory Board, Jerusalem, August 5th-20th, 1958. Minutes of meetings. [Jerusalem, 1958]. [2711]. 4°.

בשכפול. פגיוניות מרובות. בראש השער: The Hebrew University—Hadassah Medical School.

2321 **Rosen, Aharon.** Enseñando hebreo; método para la enseñanza del idioma a grupos de jóvenes y adultos. (Tradujo Rafael Aldor). Jerusalem, Departamento de la juventud y del jalutz de la Organización sionista mundial, (typ. Guéshe), 1958, 87 p., illus., 8°.

המקור, Teaching Hebrew: ק"ס ל"ג 441.

ספרי למוד

2322 **אחיה, ב[נימין]; מ[שה] הרפז** [Benjamin Achya; Moshe Harpaz]. תולדות עם ישראל... ספר למוד בדברי הימים. (ג): מתקופת האסלם עד למלחמת העצמאות של ארצות הברית. לשנת הלימודים השביעית. תל-אביב, י. שרביק, (דפוס סמוכיאן, 1958), 349 ע', תמונות, מפות, 8°. מנוקד. הקודם: ק"ס ל"ג 165.

- עיים. < (שרטוטים: ענדן ברטוב), ירושלים, "עבר", (דפוס "רוגלד", 1958), 152 ע', 8°. בראש השער: ז. תוחמן.
- 2329 כוכבא, משה; ב[תיה] רכבי; מ[יכאל] רכבי Moshe Kokhba; Batia Rechavy; Mi-] chael Rechavy. עבודה עצמית בחשבון ובהנ דסה לכתה ח'... (מהדורה ראשונה), תל־אביב, י. שרברק, (דפוס "בני שאול", תשי"ח), 47 ע', תמונות, דיאגרמות. 8°.
- 2330 כיטוב, ד.; ב[נימין] אחיה Benjamin Achyja. אנו לומדים חשבון; ספר למוד לשנת הלמודים השניה, בהתאם לתכנית הלמודים החדשה. (צייר ג. דוידוביץ), תל־אביב, י. שרברק, (דפוס "העשור", 1958), [3], 162, [2] ע', 8°. מנוקד.
- קורם יצאו הספרים לשנות הלמודים השלישית והרבי עית (ק"ס ל"ג 304).
- 2331 לשם, חוה [Hava Leshem]. מאמרים באנגלית על נושאים חקלאיים לשמוש לבתי ספר חקלאיים, ערוכים ומתוקנים מחדש. [תל־אביב], האגף לח' נוך חקלאי במשרד החקלאות, 1957, [1], 33 דף. 4°. בשכפול.
- 2332 מישקינסקי, ישבעם [Jashovam Mish-] kinsky; חיים פרוינד. מדריך למעבדה בכי מיה לתלמידי בתיספר תיכונים. (ציורים: דן מלר), חלק א: כימיה כללית ואנאורגנית. ירושלים, תשי"ט, [1], 4, 96 ע', טבלאות. 8°. בהכפלה.
- 2333 סימונסון, ש[למה] S[hlomo] Simon- (sohn), עורך ומתרגם. האינוויזיה; מקור רות. (תל־אביב), הקיבוץ המאוחד, (דפוס "למרחב"), תשי"ט (1958), [1], 47 ע', 8°. = מקורות ללימודי־היסטוריה, בעריכת צבי יעבץ, [2], ביבליוגרפיה: ע' 47. — הקודם בסדרה: ק"ס ל"ג 442, מס' 2322, שם גם תאור קצר.
- 2334 עציון <הולצברג>, יצחק רפאל הלוי [Isaac Raphael Etzion]. סרקי דינים. לוקטו וסודרו ע"י יצחק רפאל הלוי עציון <הולצברג>. ספר עזר לתוך הדתי בכתות א' ב' ג' ד' של בתי הספר היסודיים. ירושלים, "המורח" מוסדה של הסתדרות המורח, (דפוס ש. ויגפלד), תשס"ו, [2], 11, 50 ע', 8°. "גופס מאמהות". מנוקד (חוץ מההקדמות והתבן). הספר יוצא ללא שנוי ניכר ממחבר א (ק"ס כ"ד 100).
- 2335 פטקיין, א[ליעזר] [Eliezer Patkin]. תבלי ויושביה... בהתאם לתכנית הלמודים החדשה לבתי
- הספר הממלכתיים. חלק ד: לשנת הלמודים השביעית. אירופה, אמריקה הצפונית, אמריקה הדרומית, אוסטרליה וגיווילנד. תל־אביב, "מסדה"; (רמת־גן, דפוס מסדה), תשי"ט, [1], 275 ע', תמונות, מפות. 8°. על הכריכה: תשי"ה. חלק זה לא הופיע במהד' קודמות של הספר (ק"ס ל"ג 305).
- 2336 פיש, תמר; רבקה טיטלבוים. ספרות מספרות; חוברת לעבודה עצמית בחשבון לכתה א'... ערוכה לפי נושאים המעובדים בהתאם לתכנית הלמודים החדשה. ירושלים, ש. זק ושות', (דפוס "טורים", תשי"ט), [3], 75 ע', תמונות. 8°. החוברת עשויה מדפים העומדים לתלישה, וכוללת הוראות למורה.
- 2337 פפוריש, יהויקים [Yehoyakim Papo-] frisch. גיאוגרפיה לכתה ה'... <ערוך על פי התכנית החדשה>. תל־אביב, הסתדרות המורים בישראל, (דפוס "דבר"), תשי"ט, 183 ע', תמונות, דיאגרמות, טבלאות, מפות. 8°. בראש השער: י. סאפוריש. מצורפות 10 "מפות סתומות", 23, 33.
- התכן: כדור זאריך. המורה התיכון. — לכתה ו': ק"ס ל"ג 305; לכתות ז' וח': לעיל 178.
- 2338 רחמן, נ[חום] [Nachum Rachman]. אלגברה למגמה מתמטית־פיסיקלית ולמגמה ביולוגית ולנגשים לבחינות כניסה לאוניברסיטה ולטכניון. עם פתי רונות לדוגמה ועם תשובות. תל־אביב, "נר", (דפוס "פתי"), תשי"ט, [1], 106 ע', 8°.
- 2339 רחמן, נ[חום] [Nachum Rachman]. טריגונומטריה למגמה מתמטית־פיסיקלית ולמגמה ביולוגית ולנגשים לבחינות כניסה לאוניברסיטה ולטכניון. עם פתרונות לדוגמה ועם תשובות. תל־אביב, "נר", (דפוס "פתי"), תשי"ט, 126 ע', ציורים. 8°.
- 2340 שוחט, עזריאל [Azriel Shochat]. תקופת הביטחון, מגלות בבל עד מרד בר כוכבא... תל־אביב, י. ציציק, (דפוס מל"ן), [תשי"ט], 200 ע', לוחות תמונות. 8°. מהד' קודמת: ק"ס כ"ו 195 מס' 1092; גופס כמה פעמים מחדש.
- במהד' זו שהיקפה הורחב עד סוף מרד בר כוכבא, גול מספר התמונות והמפות, נהספרו שאלות חזרה ועיון בסוף הספר ורשימה ביבליוגרפית המקיפה רק פרסומים בעברית (ספרים ומאמרים).
- 2341 תנ"ך, (לקוטים). תנ"ך לבית הספר... [י"א:] ספר מלכים ב', נסור עליי יעקב גוסטמן ואהרן

„אהרן, זכאי: אתולוגיה ישראלית: פרקים ללימוד ולקריאה, לרגל מלאת עשר שנים לקיום מדינת ישראל 1948-1958. מבחי, תרגום ערבי ועיבוד בידי בנימין זכאי [=זכאי אהרון], בהשגחת המחלקה לחינוך ותרבות של הערבים: הוצאת משרד החינוך והתרבות — ירושלים, יפו, דפוס דוגמה, [1958]. 162 ע', תמונות. 8°.

2348 سارو، مصطفى. أنا مواطن إسرائيل، في مبادئ القراءة العربية. الجزء الثالث لألف العربيات الابتدائية. تل أبيب، صندوق الكتاب العربي... [1957]. 189 ע', 189 תוים.

עם שער נוסף בעברית: „מצפפה מרא: אני אזרח ישראל: מקראה לשנת הלימודים השלישית. ציורים: פליס פונגר, תל-אביב, קרן הספר הערבי, [1957]. 189 ע', תוים. 8°.

ספרי מדע כלליים

2349 איתמר, שלמה [Shlomo Itamar]. ת. מ. צית ההרצאות בקורס כלכלה מדינית. ערוך בידי המרצה... [תל-אביב], המכון לפריון העבודה והייצור, [תשי"ח]. 60 דף. 2°. בשכפול.

2350 אלקושי, גדליה. אוצר פתגמים וניבים לטיניים, כנס, תרגם לעברית ובאר גדליה אלקשי. תל-אביב, י. שרברק (ירושלים, דפוס טורים, 1959). 9, [2] 452 ע', 8°. עם שער נוסף ברומית: Thesaurus proverbiorum latinorum. Conleigt... Gedaliah Elkoshi.

הספר המוגש בזה לקורא העברי כולל מבחר של 1660 פתגמים וניבים לאטיניים מן הספרות הקלאסית, מספרות ימי הביניים, ואף מן הספרות של הזמן החדש, מסודרים לפי סדר הא"ב הלאטיני... מטרתו של הספר לתת תרגום עברי נאמן של מבחר האמרות הלאטיניות, להבהיר את מלוא משמעותן הרעיונית ולחשוף את ריקען הספרותי היסטורי, ועל ידי כך לקרוע לקורא העברי אשנב אל התרבות הרומית-יוונית... לא חסכתי ממני כל עמל כדי לקבוע את מקורן הנכון ואת נוסחן הראשון. (מההקדמה). ההסברים, הבאים, כמו הפתגמים, בנקוד מלא, הם יסודיים ושונים לכל נפש. בסוף הספר: תיקונים והשלמות (ע' 375-386), מפתחות (387-436) וביבליוגרפיה (437-452).

2351 אנגלס, פרידריך. מצבו של המעמד העובד באנגליה. מתוך הסתכלות עצמית ולפי מקורות

דובניקוב. תל-אביב, „בנה“, (דפוס „גוטנברג“, צ. כסמ, תשי"ט 1958), 142, [2] ע', תמונות, מפות. 8°. הקודמים: ק"ס ל"ג 305.

2342 תנ"ך. נביאים ראשונים (לקוטים). נביאים ראשונים לילד. נסדרו על ידי נחום גביריאלי, ברוך אביבי. מהדורה מחדשת בהתאם לתכנית הלימודים החדשה. [א]: יהושע ושושנים > וגם מגלת רות. תל-אביב, „בנה“, (דפוס „תל-אביב“, תשי"ט 1958), 104 ע', 8°. מהד' קודמת: ק"ס כ"ג 183.

2343 אידישע געשיכטע. פון נ"ך לויט די ערשטע מפרשי המקרא. טייל 51. ירושלים, בנות ירושלים, מרכז לחנוך חרדי מסורתי לבנות בארץ ישראל, (תשי"ט). 8°. בשכפול.

התכן: טייל 1: יהושע. [1] 24 דף. — 2: שופטים. 43 דף. — 3: שמואל א. [1] 86 דף. — 4: שמואל ב. [1] 76 דף. — 5: מלכים א. [1] 97 דף.

„מחורג ומעובד לפי מפרשי התנ"ך: רש"י, רד"ק, אברבנאל וכו'. משפטים שאינם בסוק, אך המתבקשים כדי להבין את הפסוק, הובאו בסוגרים. משפטים הנדפסים מתחת לקו נלקחו מחו"ל. הקודמים, על התורה: ק"ס ל"ג 40, 165.

2344 (Alony-Fainberg, Y[affa]; H[emda] Levinton; H[aya] Polturak). We learn English at school and home. Class 8. (Tel-Aviv), Sifrei Gadlish, (דפוס א. מוס, 1958). 47 p., illus. 8°.

השחה ק"ס ל"ג 443.

2345 Flachs, M.; M. Posner. New horizons; a textbook... for the fifth year of English studies. (Illus. by Daniella Passal). 2nd ed. Tel-Aviv, J. Chachik, (typ. N. Rohald), 1958. 2 p.l., 202, [1] p., music. 8°.

2346 (Regberg, Ruhama Marshak). My abc work book. Reading and writing. (Illustrations: Elisheva Nadel Landau). (Tel-Aviv, "Shem", (דפוס „גוטנברג“, [1958?]. 30 p. 8°.

= R. M. Regberg: Teaching aids, 5.

2347 اهرن، زكاي. مطالعات اسرائيلية، فصول لأسراسة والمطالعة... انتخاب وتحرير وتلخيص بنيامين زكاي... أصدرتها وزارة المعارف والثقافة — اورشليم. بإظار مطبعة دوكة، [1958]. 162 ص، تصاور.

Isaac Berenblum: Man against cancer; המקור: the story of cancer research.

2358 גוטלהף, יהודה [Yehuda Gotthelf]. ס' ציאליון דמוקרטי מול דיקטטורה. תל־אביב, עם עובד, (דפוס "דבר", תשי"ט). 79 ע'. 8° = ספרית עינות, 1.

2359 גוטמן, ע[מנואל]. הערות לבעיות תפקידי השלטון המקומי... ירושלים, האוניברסיטה העברית, ביה"ס לכלכלה ולמדעי החברה ע"ש א. קפלן, (מפעל השכ"פול), תשי"ט 1958. [2], 19, 3, [1] ע'. 8°. בהכפלה. עם סכום ושער נוסף באנגלית: Some remarks concerning local government functions, by E. Gutman.

2360 ג'ולי, סיריל. קחו אנשים אלה. (תר"גם עמרים לבטוב). [תל־אביב], "מערכות", (דפוס "מרחבי" תשי"ט 1958). 385, [2] ע', מפות. 8°. מפות על גיר הבטנה. שם המקור: Cyril Joly: Take these men. קורות גייסות השריון במערכות לוב־מצרים במלחמת העולם השנייה.

2361 גנתר, ג'ון. בתוך רוסיה כיום, מאת ג'ון גנתר, תרגם מאנגלית אהרון אמיר. (תל־אביב, מחברות לספרות, (דפוס אריאלי תשי"ט 1958). 451 ע', מפות. 8°. (ספרית "עתה"). שם המקור: John Gunther: Inside Russia today. על היהודים: ע' 310-312.

2362 גרוס, ברטרם [מירון] [Bertram Myron Gross]. מה אנו יכולים ללמוד על מינהל. ירושלים, האוניברסיטה העברית, (מפעל השכפול), תשי"ט 1958. 5, 47 ע'. 4°. בשכפול.

2363 דיקן, פלטיאל (Dik-) Paltiel Dykan <shtein>. דיני עושיין, בישראל ובעמים, בעבר ובחזה... מאת פלטיאל דיקן <דיקשטיין>. חלק ה: שיתוף בעבירה ושיתוף באחריות. (תל־אביב, האוניברסיטה של תל־אביב, בית הספר למשפט ולכלכלה, דפוס "ארוי", תשי"ט). [937], 1206, [1] ע'. 8°. עם שער נוסף באנגלית. — הקודם: ק"ס ל"ב 418.

2364 דרור, יחזקאל. המשפט מבחינת המינהל הציבורי... מהדורה זמנית. ירושלים, האוניברסיטה העברית, ביה"ס לכלכלה ולמדעי החברה ע"ש א. קפלן, (מפעל השכפול), תשי"ט 1958. [3], 46, 2, 6, [1] ע'. 8°. בהכפלה. עם תכן, סכום ושער נוסף באנגלית: Law

מוסמכים. מגרמנית: [נסח] בן־עמרם = [ליפובצקי]. [תל־אביב], הוצאת הקיבוץ המאוחד, (דפוס "מדע"), תשי"ט. [5], 295, [2] ע', לוחות־תמונות, סבלאות, תרשימים. 8°. שם המקור: Friedrich Engels: Die Lage der arbeitenden Klasse in England.

הספר... תורגם מן המהדורה הגרמנית של 1952... הערות־ההסבר בסוף הספר [ע' 263-290] משל [מנחם] דורמן. מפתח השמות והענינים: 293-295.

2352 אנציקלופדיה גיאוגרפית; מדינות העולם... (תל־אביב), אנקור, (דפוס משה שהם ודפוסים אחרים), (תשי"ט). 8°.

חבורות האנציקלופדיה הגיאוגרפית תופענה בקביעות אחת לשבועיים כשכל חוברת מוקדשת למדינה אחרת. העורך: בריבוכבא שור. חוב' 1: ללא תאריך. "אסיה: תורכיה". 24 עמודות, תמונות, דיאגרמות, סבלאות, מפות (אחת על לוח ובצבעים).

2353 אפלטון, סוקרטיס ומשנתו. מתוך כתבי אפלטון. מהדורה חמישית. חיפה, בית הספר הריאלי העברי, (דפוס "אות"), תשי"ט 1958. 100 ע'. 8°. = ספרי מופת לבתי־ספר, 4. מהד' א: ק"ס כ' 57, שם גם תאור.

2354 ארגון מגדלי פרות. נתונים לתחשיב נטיעת ותחזקת דונם 1 מטע. [תל־אביב], (מרחביה, דפוס השומר הצעיר), תשי"ט. 64 ע', סבלאות. 8°. בראש המעטפת: הסתדרות הסועלים החקלאיים, ארגון מגדלי פירות.

2355 בונדי, א[הרן אלפרד] [Aron Alfred Bondi]. מבוא לביוכימיה; רשימות לפי הרצאותיו... ערך שלום אילתי. ירושלים, מפעל השכפול [של הסתדרות הסטודנטים, תשי"ט 1958. [2], 2, 127 דף. 2°. בשכפול.

2356 ברר, רייצ'רד א[ולין]. בודר. (תירגמה מאנגלית אלישבע. הרפסה רביעית). תל־אביב, עם עובד, (דפוס אופק, תשי"ט). 240 ע', מפה. 8°. (ספרית לעם). מהד' קודמת: ק"ס כ"א 227. שם המקור: Richard Evelyn Byrd: Alone.

"ימנו... של... חוקר הקוטב הדרומי".

2357 ברנבלום, י[צחק]. מלחמת האדם כסרט... (תורגם ע"י ד. עצמון ונחמה הרין־גרא). ירושלים, מוסד ויצמן לפרסומים במדעי הטבע וטכנולוגיה, (דפוס ר. ת. הכהן), 1958. [8], 152 ע', תמונות. 8°. שם

לקט הרצאות מהסמינר לבעיות מפקד האוכלוסין והדיוור 1960, בהדרכתו של בנימין גיל. נערך ע"י מ. הרטמן ומ. שניידר. (ירושלים, תשי"ט). [1], 124, דף, טבלאות. 4. בשכפול. על המעטפת: "סמינר לבעיות מפקד האוכלוסין 1960...". עם תכין, מבוא ושער נוסף באנגלית: [Israel]. Central Bureau of Statistics: Seminary on the 1960 population census under the supervision of Benjamin Gil.

12 הרצאות הסמינריון וזנות במפקד העולמי העתידי לבוא, הנספח בתכנון מפקד זה בישראל ובהכנתו (דף 98-72). ביבליוגרפיה: 124-99.

2371 ישראל. משרד הבריאות. מלחמה במזיקים ביתיים; מדריך לשימוש בחומרי הרבריה נגד חרקים ומכרסמים ביתיים (נערך ע"י ג'ניסן בורץ). (ירושלים), משרד הבריאות, המדור למלחמה במזיקים, (המדפיס הממשלתי, דפוס הממשלה, 1957). 27 ע', חמונות. טבלאות. 8.

2372 ישראל. צבא. חיל האוויר. פרסומי הדרכה — חיל האוויר. 103, 112, 114, 154, 161, 165, 175, 176. חמ"ד, (בית דפוס צבאי 665), תשי"ד-תשי"ז. 8. בחוברות 154, 161, 175, 176 לא נזכר שם הדפוס. 176 בהכפלה, המעטפת והשער בדפוס.

התכין: 103: מערכות הידרוליות במטוסים. (מהדורה שנייה). תשי"ד 1953. 156 ע', ציורים, מקצתם על לוחות ובצבעים. עם מלון אנגלי-עברי ועברי-אנגלי. — 112: עבודות עץ במטוסים. חלק (א) ב'ג. תשי"ד 1953 — (תשס"ו 1954). 126, 1; [2], 69, 85 ע', ציורים, מקצתם על לוחות, דיאגרמות מקופלות. עיקר ח"ג 135 ציורים מדעיים. — 114: מכשירי המטוס. תשי"ד 185, 1; [2], 1; [3], 222, 5; ע', חמונות. עם מלון אנגלי-עברי. — 161: מסאורולוגיה לטייטים. תשס"ו 1954. 155, 165; [3], 2; ע', ציורים, דיאגרמות. עם מלון אנגלי-עברי. — 165: פסיקה לטיס. תשס"ו 1954. 89 ע', ציורים, מקצתם על לוחות, טבלאות. — 175: הפרופלר. (כולל יסודות וסוגי פרופלרים). תשי"ז 96 ע', ציורים. — 176: מתיאוריה לטיס. חלק א: אלנברה. תשי"ז 1956. 404 ע'. ב: טריגונומטריה. תשי"ז 1956. 161, 1; [2], 161 ע'. ג: גיאומטריה המישורית. תשי"ז 1956. 145 ע'. ד: גיאומטריה אנליטית. תשי"ז. [1], 135 ע'. ציורים בכל החלקים.

2373 לבנטובסקי, וו[לדימיר איסקוביץ]. סי-

from the point of view of administration, by Yehezkel Dror

2365 חיפה. הטכניון העברי. המוסד למחקר ופתוח. קטלוג המחקרים של הטכניון, מכון טכנולוגי לישראל, ומוסד הטכניון למחקר ופתוח בע"מ, לתקופה 1.4.52 — 31.3.57 Catalogue of research projects of the Technion... and Technion Research & Development Foundation... (חיפה, מוסד הטכניון למחקר ופתוח בע"מ). [1957?]. [5], 293, [1] ע'. 8. בהכפלה, המעטפת בדפוס. עברית ואנגלית זו למעלה מזו.

2366 חפר, בלפור. על הדיומיקה של הורחן המוסף לברכות הדגים ותפקיד הקרקע בה... [ירושלים, תשי"ח]. 30-3, [2], 18, 100-84 ע', דיאגרמות, טבלאות. 8. עברית ואנגלית, עם שער נוסף באנגלית: On the dynamics of phosphorus added to fishpounds and the role of soil in it... by Balfour Hephner. — תקציר דיסרטציה, ירושלים 1956. הדפיס של שני מאמרים בעברית (שם הראשון כשם העבודה כולה ושם השני: "השפעת דשנים ורחינים שונים ודרכי הדישון על קשירת הורחן המוסף לברכות הדגים") עם נוסח אנגלי של המאמר השני, כל אלה מתוך "המדגה", כרך י', מס' 1 (פברואר 1958); ותדפיס של נוסח אנגלי של המאמר הראשון מתוך, Limnology and Oceanography, vol. 3, no. 1 (January 1958). עם מעטפת בשכפול.

2367 חשין, ש[ניאור] ז[למן] Shneur Che-] [למן]. עשית עושר ולא במשפט; רשימות לפי הרצאות... בעריכת: גבריאל קלינג... (1). ירושלים, מפעל השכפול [של] הסתדרות הסטודנטים, תשי"ז. [1], 32 ע'. 8. בשכפול. מהד' קודמת: ק"ס ל' 188.

2368 יוסט, ישראל. כיצד תתנהג בחברה. צייר: מ. אריה. תל-אביב, "גיב"י, (דפוס מל"ן), [תשי"ח]. 122, [3] ע'. 8.

רוב הספר עצות מעשיות להודמנויות שונות, מותאמות להחי הארץ.

2369 יסודיאן, סלוארג'אן; אליזבת היך. יוגא ובריות. תרגם מיכאל בן-חנן. ירושלים, מרכוס, (דפוס התחיה), תשי"ס. 212 ע', לוחות-תמונות. 8. בראש השער: סלוארג'אן יסודיאן, אליזבת האך. עם "הקדמה להוצאה העברית" מאת מ. סלונקרייז.

2370 ישראל. הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

- פור על הלוינונים <הירחים> המלאכותיים. עברית: אסתר וואב זמירי. מרחביה, ספרית פועלים; (תל-אביב, "הדפוס החדש", 1958), 115, [2] ע', ציורים: 8°.
- (מדע לכל), שם המקור: Владимир Исаакович Ле-вантовский: Рассказ об искусственных спутниках.
- 2374 לויצקי, י[עקב] [Jakob Levitzki]. אל-גברה א'. לפי הרצאותיו... ערך עזריאל לוי. מהדורה שלישית. ירושלים, מפעל השכפול [של] הסתדרות הסטודנטים תשי"ט. [8] 206 ע'. 8°. בהכפלה מהד' ב: לעיל ע' 181.
- 2375 לונגקר, צ' [רלס] ס[מול]. אביר החירות; מסות על חיו ופעלו של רוג'ר ויליאמס, מחלוצי הלוחמים נגד הכפייה הדתית באמריקה. עברית: צבי רין. תל-אביב, "דוגית", (דפוס "אדיאל", 1957), 111 ע', תמונות: 8°. (לעם), שם המקור: Charles Smull Long-acre: Roger Williams; his life, work and ideals.
- 2376 לוריא, בן[צ'יון] [Benzion Lurie]. המזרח הקרוב; מפה פיזית ומדינית... ירושלים, "קרית ספר", [תשי"ח]. 69: 50. קנה המדה: 6,600,000: 1.
- 2377 לורנץ, קונרד צכריאס. טבעת המלך שלמה. רישומים מאת המחבר. תרגום חיים בן-עמרם. (תל-אביב, הקיבוץ המאוחד, (דפוס דבר), תשי"ט. 164 ע'. 8°.
- בראש השער: קונראד לורנץ. תורגם מאנגלית. שם המקור: Konrad Zacharias Lorenz: Erredete mit dem Vieh, den Vögeln und den Fischen. ספורי אתולוג משהו על בעלי חיים.
- 2378 ליבוביץ, י[שעיה] [Yeshia Leibowitz]. כימיה אורגנית וביוכימיה; לפי הרצאותיו... ערכו הלל הלקין ואברהם הרשקו. ירושלים, מפעל השכפול [של] הסתדרות הסטודנטים, תשי"ט 1958. 176 ע', ציורים: 8°.
- בשנת תשס"ו יצאו הרצאותיו של פרופ' ליבוביץ על "כימיה אורגנית" בעריכת עטרה קפלן (ק"ס לא 312).
- 2379 ליבר, ש[רמן]. תהליכים ונוהליים משדרים... ירושלים, האוניברסיטה העברית, ביה"ס לכלכלה ולמדעי החברה ע"ש א. קפלן, המחלקה למינהל עסקים, תשי"ט 1958. [1] 26 דף. 2°. בשכפול.
- 2380 מינץ, י[צחק] [Itzhak Mintz]. משפט ימי; הרצאותיו... בפקולטה למשפטים של האוניברסיטה העברית תשי"ז... הובאו לדפוס על ידי גבריאל קלינג... [2] ירושלים, מפעל השכפול [של] הסתדרות הסטודנטים, תשי"ז. 165'73 ע', 8°. בשכפול. "סנימל". חלק [1]: ק"ס ליד 316. ר' גם הערך הבא.
- 2381 מינץ, י[צחק] [Itzhak Mintz]. משפט ימי; הרצאותיו... בפקולטה למשפטים של האוניברסיטה העברית תשי"ט... ערך יצחק אליאסוף... ירושלים, מפעל השכפול [של] הסתדרות הסטודנטים, תשי"ט. [1] 54 ע'. 8°. בשכפול. "סנימל"... אין המרצה אחראי לעריכת החומר. ר' הערך הקודם.
- 2382 המכון לפיריון העבודה והיצור. פרקי קריאה בכלכלה. [תל-אביב] (המכון לפיריון העבודה והיצור, מחלקת ההדרכה), 1958. [2] 111 ע', דיאגרמות: 4°. בשכפול.
- 2383 המרכז המשותף להדרכה חקלאית. המחלקה לגדולי תעשייה. מבחני סלק סוכר בורית. עת סוף חורף <1957'1954>. תל-אביב, הקריה, המדור לפרטומים חקלאיים, (דפוס הממשלה), תשי"ט 1958. 35, [1] ע', דיאגרמות, טבלאות: 8°. = חוברת מס' 26.
- בראש השער: מדינת ישראל, משרד החקלאות / הסוכנות היהודית, המחלקה להתישבות / המרכז המשותף להדרכה חקלאית, המחלקה לגדולי תעשייה. — עם סכום, תכנון ושער נוסף באנגלית: Joint Extension Center. Industrial Crop Division: Experiments on late winter sowings of sugar beets... הקודם בסדרה: לעיל ע' 296.
- 2384 נוי, דב (Dov Noy). תקציר המסכת לסיוסיו המעשיות ולמוטיו הספרות העמית... ירושלים, האוניברסיטה העברית, הפקולטה למדעי הרוח, המכון למדעי היהדות, תשי"ט 1958. [3] 58, [3] ע'. 4°. בהכפלה. עם מבוא ושער נוסף באנגלית. מהדורה שניה מתוקנת ומורחבת. מהד' א: תשס"ו 1954.
- 2385 נמר, שמעון... הרפוי במים <הידרוטפיה>. מעובד ומתורגם, עפ"י קניין, פריסניץ, בירכר, ברנר, בילץ וכי', ע"י שמעון נמר. כולל פרק מיוחד אודות שיטת המרחץ מטהר הדם ומחדש הנעורים עפ"י ב. לוסט... תל-אביב, "ספרית מדעית עממית", (דפוס "המסדר"), תשי"ט 32 ע'. 8°.
- 2386 סובל, ח[יה] [H. Sobell]. מדריך למעבדה במורפולוגיה של בעלי-חיים חסרי-חוליות... מהדורה שניה מתוקנת. ירושלים, האוניברסיטה העברית, המחלקה לזואולוגיה, 1958. 80 ע', ציורים: 8°. בהכפלה.

- 2387 סוקניק, שמואל [Shmuel Sukiennik].
הסכרת. מרחביה, ספרית פועלים, (תלאביב, דפוס
הפועל המזרחי, 1958), 178 ע', תמונות (מקצתן על לוחות).
8°. מנוקד.
- 2388 פטינקין, דן [Don Patinkin]. מבוא
לכל כלה; סכום הרצאותיו... מהדורה חדשה על סמך
ההרצאות... בשנים תש"ו, תש"ז ותש"ח, ערוכה בידי
דוד פינס... ירושלים, מפעל השכפול [של] הסתדרות
הסטודנטים, תש"ס 1958. [1], 4, 208 ע', טבלאות, דיא-
גרמות. 8°. בשכפול, המעטפת בדפוס. מצורפת חוברת:
תרגיל לעור, "מבוא לכלכלה", ירושלים, תש"ס
1958. 45 ע', טבלאות. 8°. בשכפול.
- 2389 פינס, קפאי (Kapai Pines). מהומה
בעולם; ערכים ושמות מדיניים וכלכליים. בעריכת
דן פינס. תלאביב, "עמיחי", (דפוס העשור), תש"ט. [7] ע',
680 עמודות, מפות. 8°.
- "מהדורה מחודשת, מורחבת ומעודכנת של 'מהומה
ועולם' שהותקן לדפוס על ידי דן פינס." (מההקדמה).
המהדורה הקודמת: ק"ס ל"א 69.
- 2390 צ'רצ'יל, וינסטון [לאונרד] [ספנסר].
היסטוריה של העמים דוברי אנגלית. (מאנגלית: אהרן
אמיר). כרך ד: הדמוקרטיות הגדולות. תל-
אביב, "עם הספר", (דפוס "עופר"), תש"ט. 328 ע', לוחות
תמונות, מפות. 8°. שם המקור: Winston L. S.
Churchill: A history of the English-speaking
peoples. IV: The great democracies. — הקור-
מים: לעיל ע' 316.
- 2391 קולב, אויגן [Eugene Kolb]. 20 ציורי-
רי מופת. הקדמה ודברי הסבר: א. קולב. תלאביב,
מסדה; (רמת'גן, דפוס מסדה), תש"ט. [8], 49 דף, [1] ע',
[20] לוחות תמונות בצבעים. 4°.
- הערכות ל-20 יצירות מופת של הציור האירופי מבוטרי-
מים: לעיל ע' 316.
- 2392 קולס, וירג'יניה. מפקד הרפאים; סי-
פורו של דוד סטירלינג ו"שירות האוויר המיוחד". (תרגום
יעקב גולדמן). [תלאביב], "מערכות", (דפוס "אחדות",
תש"ס 1958). 351 ע'. 8°. בראש השער: וירג'יניה
קואלס. שם המקור: Virginia Cowles: The phan-
tom major.
- טעולות יחידה בריטית חשאית מאחורי קו האויב בצמון
- אפריקה בימי מלחמת העולם השנייה. עם הקדמה למהד-
העברית מאת סג'אלוף ישראל כרמי.
- 2393 קרוס, מילטון; דוד יואן. אנציקלו-
פדיה של גדולי המוסיקה ויצירותיהם. כרך
ב: [מאיר-שנברג; נספחים]. (תרגום: א. שן-ארי, ערי-
כה... בנימין גפנר, חיים אמיר... שלמה הופמן). תל-
אביב, "דורית", "חש"מ" [תש"ט]. [8] ע', 1256 עמוד
דוח, תמונות, תוסים. 4°. ממול השער: מילטון קרוס,
דוד אבן. שם המקור: Milton Cross, David
Ewen: Encyclopedia of the great composers
and their music. — הקודם: ק"ס ל"ג 42.
- בין הנספחים: "התנ"ך במוסיקה" ו"תולדות המוסיקה
בעם ישראל", מאת פטר ע. גרדנוויץ (ע' 1141-1186).
- 2394 רים, ישעיהו [Yeshayahu Rim]. בחי-
רת עובדים בעזרת הראיון ומבחנים פסיכולוגיים...
חיפה, הסכניון — מכון טכנולוגי לישראל, המחלקה ללמ-
דים כלליים, (הדפסת אופסט וכהנהימר), 1958. [3], 85 ע',
דיאגרמות, טבלאות. 8°. בהכפלה.
- 2395 שמואלי, א'ליעזר; ש[מואל] שטרנברג
[Eliezer Shmuelli; Samuel Sternberg]. חסרי
חוליות; חוברת עזר למעבדה ולעבודות עצמיות...
ירושלים, מוסד ויצמן לפרסומים במדעי הטבע ובטכנולוגיה,
תש"ז 1956. 91 דף, ציורים. 4°. בשכפול.
- 2396 שקי, אבנר חי; אהרן מלמד [Avner Hai]
[Shaki; Aharon Melamed]. אתיקה מקצועית
של עורכי הדין בישראל, <בתחיקה, בפסיקה ובפרקטי-
קה>. מאת אבנר ח. שאקי, אהרן מלמד. (תלאביב), גווי-
ליס, (דפוס מאיו, הק' תש"ח). [2], 334, [3] ע'. 8°.
- "העקרונות המרכזיים המדריכים ואשר צריכים להדריך
את עורכי הדין בעבודתו, ביחסי כלפי לקוחותיו, כלפי
בית המשפט וכלפי חבריו למקצוע. החומר לקוח רובו
ככולו מן התחיקה והפסיקה המקומית." (מההקדמה).
- 2397 תנובה. סיור לימודי בשאלות ארגון
השיח ובקורת הוצאות הייצור במחלבות הלונה, בלניה
ושבדיה. תלאביב, מרכז תנובה, מחלקת התמחיר, 1958.
19 ע', טבלאות. 8°. בהכפלה. המבוא תחת: צבי
גולומביק.
- 2398 Benaroya, Benjamin, Ma paix, ou
Pour la co-existence des deux grandes idéo-
logies — le capitalisme et le communisme.

Bergman kernel function. — 8: A. Jakimovski: A generalization of the Lototski method of summability. [2], 28, [1] 1.

בשכטול עם ביבליוגרפיות החווה על בצוע המחקרים
Office of Scientific Research of the נחתם עם
Air Research and Development Command,
.United States Air Force
Research יצא גם דו"ח מרעי על מהלך העבודה:
in the area of mathematical analysis; technical final report... 1 July 1957-30 September 1958, 1 p.l., 33 numb. 1.

2402 Jerusalem, Hebrew University, Department of Mathematics, Technical <scientific> note no. 1-5. Contract no. AF61<052>-187. (Jerusalem), ["Mif'al Hashichpul"], 1958-1959, 4°.

Cont.: 1: Michael Maschler: Analytic functions of the classes L^2 and l^2 and their kernel functions... 1958. [1], 31, [1] 1. — 2: Amnon Jakimovski: On the iteration product of summability methods; new classes of transformations and their properties... 1959. [2], 56 l. — 3: A[ryeh] Dvoretzki, P. Erdős: On divergence of random power series... 1959. [1], 9 l. — 4: Abraham Robinson: Local differential algebra. 1959. [1], 61, [1] 1. — 5: C. Loewner, E[lisha] Netanyahu: On some compositions of Hadamard type in classes of analytic functions. 1959. [1], 6, [1] 1.

Monitoring Agency doc- בשכטול בראש השער:
ument no. Astia document no.
פר. גם מחקרים אלה בוצעו לפי חווה עם חיל-האוויר של
ארצות-הברית ר' בערך הקודם.

2403 Parker of Waddington, Hubert Lister Parker. The history and development of commercial arbitration. — Recent developments in the supervisory powers of the courts over inferior tribunals. Lectures by Lord Parker of Waddington... Jerusalem, The Magnes Press, The Hebrew University, (typ. Central Press), 1959, 59 p., 8°. = The

(Tel-Aviv, Imprimerie "Hamercas", 1958).
נכתב בשנת 1944 כחורכיה. 74, [1] p. 8°.

2399 Food and Agriculture Organization of the United Nations, Technical Panel on Wood Chemistry, Jerusalem—Haifa, 1956. Problems in wood chemistry. Jerusalem, Weizmann Science Press of Israel, (typ. R. C. Cohen), 1957, 5 p.l., 136 p., 1 l., illus. 8°. בראש השער: United Nations Food and Agriculture Organization, Technical Panel on Wood Chemistry: Proceedings of the Seventh Session held in cooperation with the Institute for Fibres and Forest Products Research, Israeli Ministry of Agriculture, April 8-13, 1956, Jerusalem—Haifa, Israel.

2400 Fuchs, Avram. Sikunkertek. Kisegitő gazdaságok. A gyümölcsfa és szőlő ültetése és metszése. (Tel-Aviv, typ. Uj Kelet, 1958). 45, [3] p., illus. 8°. = Mezőgazdasági zsebkönyvek, 1.

„גני שכון. משקי עזר. נסיעת עצי פרי וגומים וגומים.”
Segédgazdaságok, gyümölcsfák és szőlő. [משקי עזר, עצי פרי וגומים].

International Lawyers Convention in Israel, 1, International Lawyers Convention in Israel, 1958. עין לעיל מס' 2184.

2401 Jerusalem, Hebrew University, Department of Mathematics, Technical note no. 1-8 prepared under contract AF61<052>-04. Jerusalem, ("Mif'al hashichpul"), 1958, 4°.

Cont.: 1: Amnon Jakimovski: Some remarks on tauberian theorems. [2], 27 l. — 2: B[ranko] Grünbaum: Extensions, retractions and projections. [2], 64 l. — 3/4: Id.: On a theorem of Kirszbraun... On a problem of S. Mazur. [2], 7, 5 l. — 5: Shmuel Agmon: The coerciveness problem for integro-differential forms. [2], 72 l. — 6: B. Grünbaum: Projection constants, [2], 31 l. — 7*: Michael Maschler: Classes of minimal and representative domains and their

זוסמן, חיפה, חברה להנדסה חקלאית לישראל בע"מ, (דפוס "אות"), תשי"ט. 88 ע', תמונות. 8°. בסוף החוברת רשימת מונחים עברית-אנגלית ואנגלית-עברית. בראש המעטפת: Oliver International, S. A. Chicago... cago...

2411 לינדנבאום, אריה - Arie Lindenbaum. יודאיקה; יהודים על בולים; Judaica; Jews on stamps... (בחסות החוג הבינלאומי של אס"פני בולי "יודאיקה", ישראל). תלאביב, "סוד", סגנון הדפוס, תשי"ח. [84] דף, תמונות. 23: 25. עברית ואנגלית. 57 יהודים על בולים ממדינות שונות (כולל ישראל), מסודרים לפי מקצועות: פילוסופיה, מדע, וכו'.

2412 פצ'ניק, צבי. מדריך לסיוור עממי באירופה; ספר כיס לסטודנט ישראלי... בעריכת צבי פצ'ניק. כרך איב. [חיפה], אגודת הסטודנטים [של] הסניין העברי, תשי"ח. 248: 294 ע'. 8°. בהכפלה. אין זה מדריך נסיעות במובן המקובל; הספר מכיל בעיקר אינפורמציה על הקלות בנסיעות ובאש"ל בשביל סטודנטים וכן על מקומות בלוי וכו'.

2413 שליט, שמואל. כולי ישראל... בעריכת צבי אורבך. (תלאביב), עמית, (דפוס "ישראל", תשי"ט). 52, [3] ע', 81 לוחות-תמונות. 17: 27. בחלק הראשון של הספר תולדות הבולים בארץ-ישראל ובעיקר במדינת ישראל, עם פרטים טכניים על יצירת הבולים וסחרם. בלוחות כל בולי המדינה עם הסברים. מצורף "מדניקוב" לבולים.

2414 Mitchell, Margaret. Pe aripile vântului. <Gone with the wind>. (Tel-Aviv), Editura Populară, (typ. A. Mozes), [1958]. הופיע ב-26 חוברות, שיצאו מדי שבוע. 8°. [4] p. 737.

2415 حسين, راشد. صواريخ شعير، الناصرة، مطبعة الحكيم، ١٩٥٨. ٧٣ ص، صورة. מחיטין, ראשו: טילים; שירים. נצרת, דפוס אליהים, 1958. 83 ע', תמונה. 8°.

2416 جرجورة، فؤاد اديب. الاغاني الجديدة، محتوي على احداث الاغاني لاشهر المطربين والمطربات، جمع وترتيب فؤاد اديب جرجورة. العدد [١]-أ. الناصرة، المكتبة المصرية، ١٩٥٤-١٩٥٨. ٨ كراسات، صور. "برجور", פואד אדיב: השירים החדשים; כולל את

Hebrew University of Jerusalem, Lionel Cohen Lectures, 5th series.

2404 الجبرتي، عبد الرحمن بن حسن. كسעים متون عبد الرحمن الجبرتي، عجائب الآثار في التراجم والأخبار، الجزء الأول، مصر ١٢٩٧ هـ. <ألا بركاتي>؛ لشعور ולתרגיל של פרוס' ד. איילון "מצרים תחת שלטון העות'ומנים". ירושלים, האוניברסיטה העברית, המכון למדעי המזרח, החוג למורח התיכון בעת החדשה, תשי"ט. 1958. 2, 138 ס. 8°.

שאר דפוסי ישראל

2405 איל, בן ציון [Bénzion Loss]. סילוף אידיאה <לנין ומרקסיזם>, במלאת מאה ארבעים שנה להולדתו של קארל מרקס... ושבעים וחמש שנה למותו, מאת בן ציון איל <לוס>. (ירושלים, דפוס "אחיה", [1958]. 16 ע'. 8°.

"חובה היא להסיר את הכתם של סילוף זה, כאילו קיים קשר כלשהו בין לניניזם ומרקסיזם" (ע' 5).

2406 אמות מאחדות. יום האו"ם 1958. [תלאביב, 1958]. [4] ע'. 8°. עלון הסברה.

2407 גורנר, ה[נרי] ק[ורנל]. תעודת יש-ראל; רעיון השליחות בכתבי הקודש. עברית: צבי רין. תלאביב, "דוגית", (דפוס "אורלי", 1958). 125 ע'. 8°.

(לעם). שם המקור: Henry Cornell Goerner: Thus it is written; the missionary motif in the Scriptures, 1944.

תרגומו של הספר לעברית בא, כפי שמתברר מתוך ההקדמה של ראובן לוד (ע' 7). מתוך מנחת המסיונרית של היהודים-המשיחיים (= הנוצריים) שבישראל.

2408 התאחדות לכדורגל בישראל. שנתון 1959. (תלאביב, דפוס יפת), תשי"ט. 223 ע', תמונות. 8°.

2409 חברה להנדסה חקלאית לישראל בע"מ. מזרעות תירס מקקורמיק מט. 449 ו-450; פעולה וטיפול. תורגם ע"י בנימין זוסמן. חיפה, חברה להנדסה חקלאית לישראל בע"מ. תשי"ח. 66 ע', תמונות, טבלאות. 8°. בהכפלה, המעטפת בדפוס. בסוף: רשימת מונחים עברית-אנגלית ואנגלית-עברית.

2410 חברה להנדסה חקלאית לישראל בע"מ. קומביין ממונע "אוליבר" דגם 35 ו-40, מקצה לאסיף גידולי שורה; פעולה וטיפול. תורגם ע"י בנימין

- השירים החדשים ביותר מאת מפורסמי הזמרים והזמרות. ליקוט ועריכה בידי פואד אדיב ג'רג'ורה. מס' [1] 8- נצרת, אל-מכתבה אל-עצירה, 1954-1958. 8 חוברות, תמונות. 8°.
- כל חוברת כוללת 64 ע' נדפס בדפוס אל-חכים. בשער של חוברת 85: "כולל אוסף נבחר מן השירים הנפוצים".
- 2417 الشراوى, عبيد الرحمن. الأرض. (الجزء ٢-١). [الناصرة], الكتاب العربي, (تل اييب, المطبعة الحديثة, ١٩٥٨). ٢٧٩; ٢٨٠ ص.
- עם שער עברי נוסף: עבדול רחמאן שראוי: אל ארד <האדמה>. כרך 2-1. נצרת, הוצאת הספר הערבי, [תל-אביב], הדפוס החדש, 1958. 279; 280 ע', 8°. ספור מאת סופר מצרי.
- 2418 فرح, نجوى (فهموار). مذكرات رحلة. الناصرة, مطبعة الحكيم, [١٩٥٨]. ١٠٤ ص, لوحات. מרח, נג'וא (קעואר); זכרונות מסע. נצרת, דפוס אל-חכים, [1958]. 104 ע', לוחות. 8°.
- 2419 القاسم, سميج. مواكب الشمس. شعر. الرامة, الناصرة, مطبعة الحكيم, ١٩٥٨. ٧٢ ص, صورة الناظم.
- "אל-קאסם, סמיח: תהלוכות השמש; שירים. ראמה, נצרת, דפוס אל-חכים, 1958. 72 ע'. פורטרט. 8°.
- 2420 قعوار, جمال. اغنيات من الجليل. الناصرة, مطبعة الحكيم, [١٩٥٨]. ٨٤ ص, رسوم. "קעואר, ג'מאל: שירים מן הגליל. נצרת, דפוס אל-חכים, [1958].
- 2421 الكاتب, شالوم. وشوشات الفجر, شعر. تل اييب, مطبعة دافار, (١٩٥٨). ٩٦ ص, صورة الناظم. עם שער עברי נוסף: שלום פתב: לחשושי-שחר; שירים. תל-אביב, דפוס "דבר", תש"ט. 96 ע', פורטרט. 8°.
- 2422 كيم, رومان. فتاة من هيروشيا... ترجمة وتلخيص سمير مارد. (حيفا, دار الاتحاد التعاونية للطباعة والنشر, ١٩٥٦). ٨٨ ص, تصاویر. "כים, רומן: נערה מן הירושימה... תורגם [מרוסית?] וקוצר בידי סמיר מארד. [חיפה, "אל-אתחאד", 1956]. 88 ע', תמונות. 8°.
- 2423 وانغ يوهو. احمد وباقية قصة صبيغة... ترجمة سمير مارد. حيفا, دار الاتحاد التعاونية للطباعة والنشر, [١٩٥٧]. ٢٩ ص. "וואנג יוהו. אחמד ובאקיה: סיפור סיגי... בתרגום סמיר מארד. חיפה, "אל-אתחאד", [1957]. 29 ע', 8°.

ספרות עברית ומדע היהדות בחו"ל

shington, Maryland and Virginia. (Washington, D.C., The Digest Publishing Company), חוב' 1: 24 באפריל 38 ע', תמונות. 1959, 4°.

קבצים

- 2428 ב. עפעלבויים ליען קרייז. אלמאנאך 10 יאריקער יובילי ב. ע פ ע ל ב ו י מ ל יען קרייז, פילא-דעלפיע, פא, 1947-1957. (רעדאקציע: נ.ד. קארמאן, יאסל בראנשטיין, בן אריה). [פילאדעלפיע, איקוף, 1957]. 60 ע', תמונות, סקסימילים. 8°. 3 הע' האחרונים באנגלית. שם הפרסום באנגלית: Almanac 10th jubilee of B. Appelbaum Reading Circle.
- דברים על מנחם בריש אפלבוים (ואוקין ליד רדנין 25.10.1887 — פילדלפיה 29.6.1945), מספר ועתונאי יודי (כתב גם בכתבי-עת עבריים), וקצת דברים ממני בסוף גם על עסקנים אחרים.

עתונים

ראה גם להלן במדור "בתוך כתבי עת"

- 2424 ההד העברי; ידיעון ההסתדרות העברית באמ-ריקה. (New York), תשי"ט 1958. 4°. "רא לעתים מוזמנות". חוב' 1: טבת. 7, [1] ע', תמונות.
- 2425 התור; בטאון הברית העברית העולמית—פאריס. פאריס, תשי"ח. 4°. ירחון. העורך: משה לבני. גל' 1: טבת. 8 ע', תמונות. — "התור" מחדש את יומתו של... יעקב פינק... [שיסד] את כתבי העת, מחברות "ק"ס כ"ד [39] [ושב"בים] "ק"ס ל' [347].
- 2426 אויפן וועג. Bronx, 1957. 4°. תכופות ההופעה לא נזכרת. העורך: יעקב לעזין. מס' 1: 15 במרס. 2 דף. בשכפול.
- 2427 Washington Jewish Digest; a bi-weekly for Jewish residents of Greater Wa-

Testigo fui; memorias, reminiscencias, diarios e impresiones de viajes, seleccionados por Eduardo Weinfeld. Mexico, D. F., Editorial Enciclopedia judaica castellana, 1958. 480 p., illus. 8°.

מבחר קטעים אוטוביוגרפיים של יהודים, מנחמיה בן חכליה ועד צעירים בני זמננו (מע' 88 ואילך: אחרי 1800). כרך וו: ק"ס ל"ג 450; הכר' וו: שם 311/2.

ביבליוגרפיה ותולדות חכמת ישראל

2433 שורץ, פנחס זליג. ספר שם הגדולים לגדולי הונגרי. מערכת גדולים, מערכת ספרים... (ינולה עמהם... גבעת פנחס". כל אלה נקבעו וחברו... ממני... פנחס זליג הכהן שחארטץ...) ועתה נדפסו מחדש, הכל בכרך אחת. חלק א"ב, ברוקלין, נ. י. הוצאת "ירושלים", תשי"ח. 8°.

דפוס צלום. עם שני שערים נוספים באנגלית. שערי החלקים הם כדמות השערים של מהר"א; עליהם שם הספר: "ס' שם הגדולים מארץ הגר" ועל אחדים מהם נוספה שנת ההוצאה: תשי"ט.

התכן: חלק א: (א) מערכת גדולים. (ב) מערכת ספרים. <נדפס בשנת תרע"ד> <בפאקש עד אות ל, באותה שנה במונקאטש עד סוף מערכת גדולים, מערכת ספרים בשנת תרע"ה בקליינווארדיין וקונסטאנץ אחריו> בשנת תרע"ח שם. 358 ע'. — חלק ב: הוספות מגדולי ישראל. (שם הגדולים החדש <מארץ הגר>... קובץ שמות הרבנים הארסהודאקסית [1]... אשר הם חיים אתנו היום... בראש הספר קונטרס אנשי השם, שמות ראשי הלשכה המרכזית <צענטראליקאנצעליא> הארסהודאקסית... ושמות הקהלות... בלשון הגר, ובסופו קונטרס השמות מהרבנים אשר... מאז ועד עתה כבר שבל"ח והלכו לעול"מים). <נדפס בשנת תרצ"ה> <בקליינווארדיין> 359-406 ע'. — חלק ג: קובץ שמות הרבנים והוספות. (שם הגדולים השלישי מארץ הגר... עם כל השינויים שנתהוין) במשך הזמן... וכל המקומות אשר נתוספו על מדינתנו). <נדפס בשנת תש"א>. 407-438, [4] ע'.

מפת הדפוסתו בהונגריה בשנת תש"א לא הופץ כראוי חלק ג, שאינו אלא רשימה קצרה של שמות הרבנים בעברית ובלועזית לפי סדר א"ב (הלועזי) של הקהילות.

2434 ישורין, יעפים. הלל ראגאף ביבליאגרא-פיע... ניו יארק, 1958. 32 ע', פקסימיל. 8°. החלק

2429 *Histoire des littératures...* Publié sous la direction de Raymond Queneau. Vol. I: Littératures anciennes, orientales et orales. [Paris], (Gallimard, 1955). XXII, [1], 1763, [8] p. 8°. = Encyclopédie de la Pléiade, 1.

Part. cont. (103-325; 613-664): R. Schwab: *Domaine oriental*. A. Dupont-Sommer: *Littérature hébraïque, littérature araméenne*. M. Josserand: *Littérature juive*. J. G. Février: *Littérature samaritaine*.

ביבליוגרפיה קצרה בסוף כל טק. על הפרק של זיסרן ר' ק"ס ל"ב 358.

2430 *Reallexikon für Antike und Christentum; Sachwörterbuch zur Auseinandersetzung des Christentums mit der antiken Welt. Begründet von Franz Joseph Dölger... hrsg. von Theodor Klauser, Bd. 4, Lfg. 25-29: Dogma II — Einbalsamierung. Stuttgart, Hiersemann, 1957-59. 799 cols., illus., tabs. 4°.*

כמעט בכל ערך וערך מובא פרק מיוחד הן בצד היהודי של הנושא. פרקים אלה כוללים בעיקר מושגים מחזונים הדת, מוסדות החברה וגם "ריאליה". מעובד בהם חומר מתקופת המקרא ולאחריה. המאמר Edessa מכיל חומר היסטורי רב לתולדות יהודי עיר זו (ע' 566). — כרך ג: ק"ס ל"ג 449, שם גם תאור.

2431 *Die Religion in Geschichte und Gegenwart; Handwörterbuch für Theologie und Religionswissenschaft. 3. völlig neu bearb. Aufl. in Gemeinschaft mit Hans Frhr. v. Campenhausen, Erich Dinkler, Gerhard Gloege und Knud E. Løgstrup hrsg. von Kurt Galling. Bd. 2: D-G. Mit 6 Tafeln und 7 Karten. Tübingen, J. C. B. Mohr, (1958). XXXI p., 1924 cols. 4°.*

כרך זה יצא כמו הקודם (לעיל ע' 36, שם גם בקורת מאת ג. י. אורמן) בקונטרסים, מד בפברואר עד 28 בנוי במבר. גם כרך זה מכיל מאמרים רבים משטח מדע המקרא, וגם במאמרים על נושאים דתיים כללים הוקדשו פרקים מיוחדים לצד היהודי של העניין.

2432 Weinfeld, Eduardo, ed. *Tesoros del judaismo...* Editor: Isaac Babani. (VI):

אותי עבודת בורכרד מכלול פרישים כמו בקורות ופרוט מדויק של מהדורות מגלות קומראן". (מהתקדמה). הפרקים המרובים מהחיים שלוש מחלקות: חבורים כלליים, הוצאת ספרות קומראן לאור, באורה. עם מפתח של נושאים צדדים ושל מחברים.

2438 **Vatican. Biblioteca Vaticana. Codices Vaticani hebraici. Codices 1-115. Recensuit Humbertus Cassuto.** (Città del Vaticano), Bybliotheca Vaticana, 1956. [6], 199 p. 4°. (Bybliothecae Apostolicae Vaticanae codices manu scripti recensiti).

הרשימה הוכנה על-ידי קאסוטו בשנות 1934-1939 בעזרת רשימותיו של אהרן פריימאן. מפתח: ע' 185-199.

2439 **Vienna. Nationalbibliothek, Inventar der illuminierten Handschriften, Inkunabeln und Frühdrucke der Österreichischen Nationalbibliothek, von Franz Unterkircher.** Teil 1-2. Wien, G. Prachner, 1957-1959. 8°. = Museion; Veröffentlichungen der Österreichischen Nationalbibliothek. Neue Folge hrsg. von der Generaldirektion. 2. Reihe: Allgemeine Veröffentlichungen. 2. Band.

Cont.: Teil 1: Die abendländischen Handschriften. 1957. XIV, [1], 322 p. — 2: Die griechischen, slawischen, hebräischen und orientalischen Handschriften; kleinere Handschriftengruppen; Inkunabeln, Frühdrucke und spätere illuminierte Drucke. 1959. XVI, 269 p.

רשימה (כולה לועזית) של 41 כתבי-יד עבריים מצוירים עם לוח הומנים, לוח המקומות ולוח השמות והעניינים: ח"ב, ע' 42-36.

מדע המקרא

כולל מגלות מדבר יהודה

2440 **תנ"ך. תהלים. ספר תהלים...** מעוט ומשור בק... ונקרא בשם מקדש מעט. ושלשה בתים המה... א) בית המדרש, הוא מאסף לכל... ודרשת כל פסוקי תהלים... ב) בית הכנסת, הוא קובץ כל פירושי הכתובים ופניני הביאורים, ומבחרי הדרושים בכל דרכי

האנגלי של השער: Harry Rogoff bibliography, compiled by Ephim H. Jeshurun. עם ציונים ביוגרפיים. נרשמו 10 ספרים מאת רוגוף, ויותר מ-500 מאמרים עליו.

2435 **(Bareuther, Gerda). Judentum — Schicksal und Tragik; eine Literaturauswahl.** (Nach einem Manuskript. 2. Aufl.). Dortmund, Städtische Volksbüchereien, 1956. 16 p. 8°.

חלקי הביבליוגרפיה: תלמוד ומקרא, תולדות היהודים, מדינת ישראל, "הריף השלישי" והיהודים, היהדות וסכנתה, לזכרו של ה. היינה.

2436 **Communauté. Choix de livres juifs parus dans différents pays entre 1950-1956. Selected Jewish books published in different countries from 1950 to 1956.** (Paris, 1959). 64 p. 8°.

Cont.: Introduction by David Patterson. Lecture de la Bible par A. Néher. Bible et antiquités hébraïques (8 items). Pensée juive (23). Histoire et biographie (23). Sociologie et problèmes contemporains (17). Littérature (28). Beaux-arts et musique (6). Encyclopédies et varia (15).

דברי הפתיחה ותאורי הספרים בצרפתית ובאנגלית. הספרים באנגלית, בעברית, בצרפתית, ביוונית ועוד. פרטים זה, המהווה חוברת מיוחדת (מס' 8 של יוני 1959) של כתביהעץ Community (לעיל ע' 183), יצא מטעם Communauté, "שרות שנוסד על-ידי חברת כל ישראל חברים, החעד היהודי האמריקני והחברה האנגלית יהודית" כדי להמציא לקהילות סיוע תרבותי.

2437 **LaSor, William Sanford. Bibliography of the Dead Sea scrolls, 1948-1957.** Pasadena, Cal., The Library, Fuller Theological Seminary, 1958. 92 p. 8°.

= Fuller Theological Seminary bibliographical series, 2. = Fuller Library bulletin, 31, Fall 1958.

"כשיצאה לאור הביבליוגרפיה המצוינת של Chr. Burchard [ק"ס ל"ג 45]... הרגשתי שיהיה עוד מקום בשביל ביבליוגרפיה מסודרת לפי נושאים. אולם פטרה

Turnholt, Brepols, 1958. XVIII, [2], LXXXI, [2], 503, [1] p. 4°. = Aurelii Augustini opera, V. = Corpus Christianorum. Series latina, 33.

הוצאה בקורתית מהודרת. ראה את הציון לספר אחר של אוגוסטינוס באותה הוצאה: ק"ס ל"ב 291. — החבור האחרון מופיע כאן לפי: "Miscellanea Agostinia", vol. II. (Romae, 1931), p. 327-340 עם שוויים מועטים, שהכניסם I. Fraipont.

2446 **Baker, Oren Huling**. Human nature under God; or, Adventure of personality. New York, Association Press, (c1958). 316 p. 8°.

בפרק, נמשו של ישראל" משתמש המחבר בקטגוריות הפסיכולוגיות "the self and the person" כדי להבין את התנהגותם של אנשי המקרא ואת דתם האישית. לאור המושגים הללו הוא רואה גם את ההתפתחות הדתית בישראל מן האבות עד לנביאים. בח"ב נדונות בעיות שונות של הפסיכולוגיה של הדת.

2447 **Behelm-Schwarzbach, Martin**. Die grossen Hirten der Menschheit: Moses, Buddha, Jesus, Mohammed. (Mit 154 einfarbigen, 51 mehrfarbigen Abb. und 3 Karten). (Hamburg, Blüchert, 1958). 151 p. 4°.

לפי כתבה של André Frossard, שהופיעה בשבועון הצרפתי Paris Match. עיקר הספר תמונות הידור של מוצגי ארכיאולוגיה, של יצירות אמנות, של גופים ושל דת. דתי על משה: ע' 329.

2448 **Beyerlin, Walter**. Die Kulturtraditionen Israels in der Verkündigung des Propheten Micha. Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 1959. 102, [1] p. 8°. = Forschungen zur Religion und Literatur des Alten und Neuen Testaments, 72 = N. F., 54.

נבואתו של מיכה מושרשת במסורות ישראל העתיקות ומכוססת עליהן. מסורות אלו נשתמרו בקשר עם הפולחן וכך הגיעו אליו; החשובה שבהן היא המסורת על ברית השבטים וסדרי המשפט שלה. ביבליוגרפיה: ע' 102-98. — דיסרטציה, טיבינגן.

2449 **Bibbia e Oriente**; rivista bimestrale per la conoscenza della Bibbia, pubblicata dal

התורה פרד"ס... ג) בית אהרן, הוא מראה מקומות לכל דברי רז"ל... אשר בנה... אהרן באממיו... ישעיה נתן חאלדען... (א"ב). Brooklyn, N. Y., הוצאת "ירושלים", [תשי"ז]. 283, 165°3, 48°3, [9]; 113°49, 139°3, 285°3, [2] דף. 8°. דפוס צלום לפי הוצאת ורשה תר"ן.

בתחילת כרך ב נוסף "קונסרס האש" ל" 15 ע). הערות על הוראות החיד"א לקורא תהלים, ועוד, מאת יפה"י בן אברהם שמחה פרידמן הכהן).

2441 **Aalders, Gerhard Charles**. Obadja en Jona; verklaard door G. Ch. Aalders. Kampen, J. H. Kok, 1958. 118, [1] p. 8°. (Commentaar op het Oude Testament).

באור בקורתי עם ביבליוגרפיות מעודכנות, בלי מלים. כרכים קודמים של הסדרה: ק"ס ל' 351 (הושע), ל"א 319 (תהלים), ארמא, ל"ג 170 (יחזקאל, איכר).

2442 **Abd-Ru-Shin [= Oskar Ernst Bernhard]**. Die zehn Gebote Gottes und das Vaterunser; den Menschen gedeutet. Vomperberg <Tirol>, M. Bernhardt, (1955). 83 p., 21. 8°. עיונים במשמעות עשרת הדברות: ע' 67-9.

2443 **Asensio, Felix**. El dios de la luz; avances a través del A. Testamento y contactos con el Nuevo. Romae, Aedes Universitatis Gregoriana, 1958. 226 p. 8°. = Analecta Gregoriana, 90. = Series Facultatis theologiae, sectio A <n. 16>.

מחקר על סמלי האור במקרא: א) אור העולם (בטבע); ב) אור ישראל (בהיסטוריה); ג) אור אורחות החיים (בני פש); ד) והלכו גויים לאורך. (המשיח לפי התפישה הנוצרית). ביבליוגרפיה בהערות (רובה בתחילת כל פרק).

2444 **Atlas biblique avec index alphabétique et références bibliques des localités**. Genève, Maison de la Bible, Société biblique de Genève, [1958]. 8 p., 4 col. maps. 8°.

לבתי הספר. יצא גם בגרמנית: Atlas zur Bibel.

2445 **Augustinus, Saint**. Sancti Aurelii Augustini Quaestionum in Heptateuchum libri VII, Locutionum in Heptateuchum libri VII (cura et studio I[ohannis] Fraipont); De octo quaestionibus ex Veteri Testamento (cura et studio D[onatiani] De Bruyne).

salem. <Ed. rev.>. Paris, Editions du Cerf, 1958. 8°.

Cont.: Le livre des Juges. Le livre de Ruth. Traduits par Albert Vincent. <2e éd. rev.>. 165, [1] p., 11, fold, map. — Les livres des Rois, traduits par R[oland] de Vaux. <2e éd. rev.>. 247, [1] p., 11, fold, map. — L'Ecclesiaste, traduit par R. Pautrel. <3e éd. rev.>. 40, [1] p., 11.

מהרי קידמת בברך אחר: ק"ס ל"א 438, ולחוד של שופטים ורות: ק"ס כ"ט 53, של מלכים ושל קהלת: ק"ס כ"ז 162.

2454 Bible and N. T. tr. German, Martin Luthers Deutsche Bibel. Bd. 8, 9, 10₁₋₂. Weimar, H. Böhlhaus Nachfolger, 1954-57. 4°. (Martin, Luther: Werke, kritische Gesamtausgabe, Abt. 3).

Cont.: Bd. 8: Die 5 Bücher Mose. 1954. LXXXIX, 680 p. — 9₂: 2. Buch der Könige-Esther. 1954. XLIX, 394 p. — 10₁: Buch Hiob und Psalter. 1956. XV, 590 p. — 10₂: Sprüche Salomonis bis Hohelied Salomonis. 1957. CI, 349 p.

כרך ט, ח"א הופיע בשנת 1939.

2455 Bible. tr. Dutch. De boeken van het Oude Testament, uit de grondtekst vertaald en uitgelegd. Deel 4, boek 2: Koningen... door A. van den Born. Roermond, J. J. Romanen, 1958. 237 p. 8°.

חלקים אחרים בסדרה ר' ק"ס ל"א 313, שם גם ציון.

2456 Bible. tr. German. Biblischer Kommentar, Altes Testament. In Verbindung mit Karl Elliger... [a. o.] hrsg. von Martin Noth. Bd. 15₅₋₇: Psalmen [42/43-80. von] Hans-Joachim Kraus. Neukirchen, Kreis Moers, Buchhandlung des Erziehungsvereins, (c1958-c59). 321-560 p. 8°.

חלקים אחרים: ק"ס ל"ב 291/2 (שם גם ציון לסדרה), ל"א 314 ולעיל ע' 185.

2457 Bible. tr. German. Die Botschaft des Alten Testaments; Erläuterungen alt-

"Gruppo biblico milanese". Milano, (Pontificia editrice arcivescovile Daverio), 1959. 8°.

המנהל: Giovanni Rinaldi. חובר' 1: יואר-ספרואר. 32 ע', 11 לוחות-תמונות. מחובר' 2 ואילך מהוה החלק המוקדש לברית החדשה חוברת מיוחדת בשם E segesi degli Evangeli festivi, המצורפת לעצם כתבי-העת ו- מספרי עמודיה רצופים לעמודי האחרון: 64/8'64/1. מהתכן: עיין להלן במדור "כתוך כתבי עת".

2450 Bibeln aus zwei Jahrtausenden; Ausstellung in der Universitäts-Bibliothek Erlangen, 7. Okt.—23. Nov. 1958. (Text des Katalogs: Hannelore Petz-Gebauer). Erlangen, Universitäts-Bibliothek, 1958. 20 p., illus., pls. 8°. = Schriften der Unversitäts-Bibliothek Erlangen, 2.

57 מוצגים. מפתחים של אוסטרלינחוס עד ציורי שאנאל.

2451 Bible and N. T. tr. English. The Holy Bible, containing the Old and New Testaments. Translated out of the original tongues and with the former translations diligently compared and revised... Appointed to be read in churches. Cambridge, University Press, [1958]. VII, [1], 944, 295, [1], 138, [1] p., 21, [4] p., maps. 8°.

מהדורות פאר. 138, [1] ע' שבסוף הספר: Concor- dance to the Old and New Testaments.

2452 Bible and N. T. tr. English. Ms. Bodley 959; Genesis—Baruch 32° in the earlier version of the Wycliffite Bible... ed. by Conrad Lindberg. vol. 1: Genesis & Exodus. Stockholm, Almqvist & Wiksell, 1959. 213 p., pl. (facsim.). 8°. = Stockholm studies in English, VI.

ויסרטיציה, שטוקהולם. המהדיר הוסיף מבוא (ע' 25'7), שבו הוא מתאר את כה"י בעיקר מבחינה לשונית, ומיחס את התרגום לניקולס הרפורד. בסוף: גרסאות לשם השוואה. מלון וביבליוגרפיה (ע' 213). השוה לעיל ע' 322 מס' 1787.

2453 Bible and N. T. tr. French. La Sainte Bible traduite en français sous la direction de l'Ecole biblique de Jérusalem.

2462 **Brownlee, William H[ugh]**. The text of Habakkuk in the ancient commentary from Qumran. Philadelphia, Society of Biblical Literature and Exegesis, 1959. VIII, 130 [i.e. 134] p., tabs. 8°. = Journal of Biblical Literature, Monograph series, XI.

עיונים בנוסח ס' חבקוק שבפסוק, חוץ השואה ממורסת לנוסח המסורה ולנוסח כ"י עבריים. בשכפול, המעטפת והשער בפרט. מחקר זה היה נועד להיות חלק של תרומת המחבר למדור השלמה של המגלות הגנוזות אשר למנור מרקוס, כרך ב' (ראת ק"ס כ"ז 40 מ"ס 388 וכו' 64).

2463 **Claudel, Paul**. The essence of the Bible. (Transl. ... by Wade Baskin). New York, Philosophical Library, (c1957). 4 p. l., 120 p. 8°.

מסות הכתובות ברוח האמונה הנוצרית-קתולית. רק חלק מהן על התנ"ך. ע' 31'29: "יש להחזיר את הברית הישנה לעם הנוצרי". שם המקור: J'aime la Bible.

2464 **Daniélou, Jean**. Die heiligen Heiden des Alten Testaments. Stuttgart, Schwabenverlag, [1958?]. 143 p. 8°. (Peter Paul Buecherei).

המקור. Les saints "païens" de l'Ancien Testament. תרגום אנגלי: ק"ס ל"ב 294. ק"ס ל"ג 314/5.

2465 **Dead Sea scrolls**. Le rouleau de la guerre, traduit et annoté avec une introduction par J. van der Ploeg. Leiden, E. J. Brill, 1959, 3 p. l., 198 p. 8°. = Studies on the texts of the Desert of Judah, ed. by J. van der Ploeg, II.

מהדורה ב' מתוקנת של תרגום, מלחמת בני אור ובני חושך, שפורסם מקום בכתב-העת Vetus Testamentum (ק"ס ל"א 134). המהדור מיהס את המגילה לשני מחברים, הראשון בתחילת תקופת החשמונאים, והשני אולי גם הוא לפני תקופת הרומאים. הקדמה: ע' 30'1. ביבליוגרפיה: 33'31. המגילה: 54'35. הערות: 194'55.

2466 **Deursen, A[rie] van**. Bijbels beeld-woordenboek. Met tekeningen van J. de Vries. 4e herziene druk. Kampen, J. H. Kok, 1958. 144 p., illus. 8°.

testamentlicher Schriften. Bd. 11₂, 15, 23₃. Stuttgart, Calwer Verlag, (1958-59). 8°.

Bd. 11₂: Das Buch vom Reich, (Das zweite Buch Samuel, Übersetzt u. ausgelegt von Karl Gutbrod. 1958). 290 p. — 15: Das Buch der Psalmen II. (Psalm 73-150... von Helmut Lamparter. 1959). 500 p. — 23₃: Der Rechtsstreit Gottes mit seiner Gemeinde. (Der Prophet Micha ... von Rolf Freiherr v. Ungern-Sternberg. 1958). 179 p. חלקים אחרים בסדרה ר' לעיל ע' 186.

2458 **Bible, Jeremiah**. Jeremia, von Wilhelm Rudolph. 2., verb. Aufl. Tübingen, J. C. B. Mohr, 1958. XXIV, 301 p. 8°. = Handbuch zum Alten Testament, hrsg. von Otto Eissfeldt. Reihe 1, 12.

השתדלתי לנצל את הספרות שהופיעה מאז המהדורה הראשונה (1947) [ק"ס כ"ז 40 מ"ס 386] בשלמות האפשרית. בעיקר התחשבתי בדיעות המובאות בקטעים החרשיים של הכרוניקה הבבלית (כרוניקת חייומן), המאלצות אותנו לשנות את תאור המאורעות הפוליטיים בזמנו של ירמיהו בנקודות אחדות. (מההקדמה).

2459 **Bible, Nahum**. The Book of Nahum; a commentary, by Walter A. Maier. Saint Louis, Concordia Publishing House, (c1959). VII, [1], 386 p. 8°.

אחרי תרגום הספר בא מבוא מקיף (ע' 139'11). שבו השתמש המחבר במסקנות המחקר הארכיאולוגי ובמקורות הכרוניקליים של תולדות אשור. בפירושו הוא נוקט עמדה זהירה כלפי הסכסוך ביבליוגרפיה: ע' 365'368.

2460 **Bible, Psalms**. Das Buch der Preisungen. Verdeutsch von Martin Buber. Köln, J. Hegner, [1958]. 209 p. 8°.

חזרה ונביאים בהוצאה זו: ק"ס ל"א 76 ולעיל ע' 186. 321. לתהלים מצורף: Martin Buber: Zur Verdeutschung der Preisungen. 11 p.

2461 **Bible, Job**. From tragedy to triumph; the message of the Book of Job, by H[enry] L[eopold] Ellison. Grand Rapids, Mich., W. B. Eerdmans, (c1958). 127 p. 8°.

תרגום אנגלי לכל פרק נוספו עיונים על הכנו.

Alten und Neuen Testaments, 73 = N. F., 55. וכוח מתודי בקורת, שקול ורציני, עם האסכולה של אוסללה, שחבריה ראו בספרי הנביאים אוספים של מסורות שבע"ס שגלקסו ונכתבו בעיקרם אחרי גלות בבל. המחבר מתאר את הסענות שהובאו, בודק את ההוכחות ומגיע למסקנה שאין בהן כוח ראיה, אם גם המסורת שבע"ס יותר חשובה היא משהיתה סבורה האסכולה הספרותית בקורתית. להלן עומד המחבר על כך, שמצד אחד מסורות בע"ס "פרטיות" הן ומקומן הוא בית היחיד והמשפחה, ושמצד שני היו קיימים קשרים אמיצים בין הנביאים למקדש ולפולחן, כפי שהדגישו הסקנריוניים עצמם, ודוקא המקדש היה המקום שבו נשתמרו מסורות רשמיות בכתב. בי" ליוגרפיה: ע' 123'128.

2472 Hedegård, David, Bibelns böcker; en kort översikt... 3. genomsedda uppl. Stockholm, Evangeliska Fosterlands-Stiftelsens Bokförlag, (1958). 72, [3] p. 8°.

"ספרי הביבליה; סקירה קצרה". על ספרי המקרא: ע' 44'8.

2473 Henry, Marie-Louise, Das Tier im religiösen Bewusstsein des alttestamentlichen Menschen. Tübingen, J.C.B. Mohr, 1958. 51, [1] p. 8°. = Sammlung gemeinverständlicher Vorträge und Schriften aus dem Gebiet der Theologie und Religionsgeschichte, 220/221, Bibliography: p. 50-51.

2474 Hieronymus, Saint, ... Hebraicae quaestiones in libro Geneseos; Liber interpretationis Hebraicorum nominum (cura et studio Pauli de Lagarde); Commentarii in Psalmos (cura et studio Germani Morin); Commentarius in Ecclesiasten (cura et studio Marci Adriaen). Turnholt, Brepols, 1959, LXIV, [2], 419, [1] p. 4°. = S. Hieronymi presbyteri opera. Pars I: Opera exegetica, 1. = Corpus Christianorum. Series latina, 72.

הוצאה בקורתית מהודרת ר' לעיל מס' 2445. עם "ביב" ליוגרפיה נבחרת" (ע' 191'194), לוח השמות שפירשם הירי' נימוס (419'399) ועוד. — החיבור הראשון מופיע כאן למי Hieronymi Quaestiones Hebraicae (Lip-Onomastica sacra (Got-siae, 1868) השני למי

תרגום אנגלי: לעיל ע' 322, שם גם תאור קצר והערה על תרגומים ללשונות אחרות.

2467 Fischer, Bonifatius, Die Alkuin-Bibel. Freiburg i. Br., Verlag Herder, (c1957). 19, [1] p., pls. (facsim., part. col.), 2°. = Aus der Geschichte der lateinischen Bibel, 1.

סקירה היסטורית בקורתית על התפתחות גרסת הביבליה המכונה "ביבליאט אלקוין".

2468 Fohrer, Georg, Messiasfrage und Bibelverständnis. Tübingen, J. C. B. Mohr, 1957. 47 p. 8°. = Sammlung gemeinverständlicher Vorträge und Schriften aus dem Gebiet der Theologie und Religionsgeschichte, 213/214.

לדעת המחבר אין להבין את הצפייה למשיח בחו"ך לא מנקודת מבט אחידה של הברית החדשה ולא מרעיון המלוכה של המזרח הקדמון. המשיח אינו חופס במקרא מקום מרכזי, כאשר ה' הוא גואל העם. הרעיון המרכזי של המקרא הוא תביעת שלטונו המוחלט של "מלכות שמים". המחבר נמנה עם אסכולת ה"קריגמה" של בולטמן.

2469 Gemüsch, Georg, Das Rätsel Hiob; gemeinfassliche Gedanken über das Buch Hiob. (Karlsruhe, C. F. Müller), 1958. 1 p. l., 109 p. 8°.

מסקנתו של המחבר דומה לזו של רודולף אוטו בספרו Das Heilige, שאותו הוא מצטט (ע' 63). ביבליוגרפיה: ע' 103'105.

2470 Gese, Hartmut, Lehre und Wirklichkeit in der alten Weisheit; Studien zu den Sprüchen Salomos und zu dem Buche Hiob. Tübingen, J. C. B. Mohr, 1958. VI, 90 p. 8°.

על יחסה של ספרות החכמה המקראית אל זו של המזרח הקדמון. לדעת המחבר ביטלה האמונה המקראית בה' את ההשקפה שמעשי האדם הם הקובעים את גורלו. חסד ה' הוא המכריע את גורל האדם.

2471 Gunneweg, Antonius H. J. Mündliche und schriftliche Tradition der vorexilischen Prophetenbücher als Problem der neueren Prophetenforschung. Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 1959. 128 p. 8°. = Forschungen zur Religion und Literatur des

Dix ans de „תרגום מתוקן ומורחב בהרבה“. המקור, *découvertes etc.* ק"ס ל"ג 455, שם גם בקורת מאת ד. פלוסר.

2479 **Murphy, Roland E[dward]**. Le couvent de la mer Morte et la Bible... Traduit par Paul Passelecq. (Maredsous, Belgique), Editions de Maredsous, (1957), 124 p., 21, 8°. לקהל הרחב. על משמעות המגלות לנוסח המקרא ועל המקבילות בין כתבי קומראן לברית החדשה.

2480 **Nelson, Hazel McCurdy**. Bible women come alive. New York, Abingdon Press, (c1958), 144 p. 8°. „מונולוגים דרמטיים של 40 נשים שונות, שכולן היו בעלות השפעה על אחרים“. (מההקדמה). 22 מהדמויות לקוחות מן התנ"ך.

2481 **La regalità sacra; contributi al tema dell' VIII Congresso internazionale di storia delle religioni <Roma, aprile 1955>...** Leiden, E. J. Brill, 1959, XV, [1], 748 p., VIII pls. on 51, 8°. = Studies in the history of religions <supplements to Numen>, IV. עם שער נוסף באנגלית: The sacral king-ship...

Part. cont.: E. O. James: The sacred kingship and the priesthood (p. 63-70).— Section V: Israel (283-365): S. Mowinckel: General Oriental and specific Israelite elements in the Israelite conception of the sacral kingdom. A. S. Kapelrud: King David and the sons of Saul. J. Hempel: Herrschaftsform und Ichbewusstsein. M. Bič: Das erste Buch des Psalters, eine Thronbesteigungsfestliturgie. J. Coppens: Les apports du psaume CX <vulg. CIX> à l'idéologie royale israéliite. M. A. Beek: Hasidic conceptions of kingship in the Maccabean period. H. Ludin-Jansen: The consecration in the eighth chapter of Testamentum Levi.—(437-477): F. C. Grant: The idea of the Kingdom of God in the New Testament. H. Clavier: Théocratie et monarchie selon l'Evangile.

S. Hieronymi Pres-tingae, 1887) השלישי לבי byteri Commentarioli (Maredsoli, 1894) והרבי עי לפי כ"י וירצבורג בעיקר. — את ההקדמה הכללית כתב P. Antin.

2475 **Kaiser, Otto**. Der königliche Knecht; eine traditionsgehistorisch-exegetische Studie über die Ebed-Jahwe-Lieder bei Deuteronomesaja. Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 1959, 146 p. 8°. = Forschungen zur Religion und Literatur des Alten und Neuen Testaments, 70 = N. F., 52.

תרגום, פרוש ונתוח. בהתחשבות עם „הסוגים הספרותיים“, „המקום בחיים“, הקשרים עם המולחן, האידיאליזם על המלך, ובפרט עם השתלשלות מסורות קודמות. המחבר נוטה ליחס את השירים לישעיה השני ולראות ב„עבד“ את עם ישראל הסובל בגולה. ביבליוגרפיה: ע' 146-140.

2476 **Koch, Klaus**. Die Priesterschrift von Exodus 25 bis Leviticus 16; eine überlieferungs-geschichtliche und literarkritische Untersuchung. Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 1959, 108 p. 8°. = Forschungen zur Religion und Literatur des Alten und Neuen Testaments, 71 = N. F., 53.

המחבר משתדל לגלות את צורות המסורות שהתקיימו לפני שהועלו המקורות על הכתב, והוא סבור, כי אוסף של „ריטואלים“ שימש דוגמה לרוב הפרקים. הוא עומד גם על התמורות שחלו בשעת המעבר מן המסורת שבע"פ אל המסורת שבכתב.

2477 **Luther, Martin**. Martin Luthers Psalmen-Auslegung. Hrsg. von Erwin Mülhaupt. Bd. 1: Psalmen 1-25. Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, (c1959), 7, [1], 356 p. 8°.

נוסף התרגום של לותר, אעפ"י שפרושו מבוסס לרוב על החלטה. ע' 350-348: רשימת כתבי לותר ששמשו מקור למחבר וזו.

2478 **Millik, J[ózsef] T[adeusz]**. Ten years of discovery in the Wilderness of Judaea... Translated by J. Strugnell. London, SCM Press, (1959), 160 p., 2 maps (1 fold.), fold, plan, 25 illus. on 8 pls. (incl. facsim.). 8°. = Studies in Biblical theology, 26.

מסקנתו העיקרית היא, שברוב המקרים מסרת אוריגנס לא היתה אלא לקרב את הנוסח שלפניו לנוסח המסורה. דוגמאות לנוסח: ע' 160'187.

2486 Soto Fernández, Ramón. Mitologías y religiones. T. 2: Clave de la Biblia. Madrid, (c 1958). 64 p., illus. 8°.

לקט פרקים בעלי חשיבות מיתולוגית. מן המקרא: ע' 37'7. עם פירוש מיתי של ביטויים.

2487 Thiel, Erich Joseph. Der flammende Wille; das Leben der Propheten Elias und Elisa. Freiburg i. Br., Novalls-Verlag, 1958. 85 p. 8°.

כתוב ברוח האנתרופוסופיה של רודולף שטיינר.

2488 Der Turmbau zu Babel, ein Märchen? Der Bericht der Bibel im Licht moderner Forschung und heilsgeschichtlicher Bedeutung. Paderborn, Verlag Bonifacius-Druckerei, [1958]. 70, [21 p., illus. (part. col.), col. maps (1 fold.), plans. 2°.

הסבר אליגורי של מעשה מגדל בבל. ספרהיהודי. ביבליוגרפיה: ע' 70'71.

2489 Vergote, J[ozef]. Joseph en Egypte; Genèse chap. 37-50 à la lumière des études égyptologiques récentes. Louvain, Publications universitaires, 1959. XI, 219, [1] p., illus. 8°. = Université de Louvain, Institut orientaliste. Orientalia et Biblica Lovaniensia, 3.

לפי תורת התעודות ומסמכים מצריים המחבר קובע, שמעשה יוסף התרחש בימי רעמסס השני ונכתב בידי משה רבנו בעצמו — בנווד לשאר חלקי התורה.

2490 Vischer, Wilhelm. Valeur de l'Ancien Testament; commentaires des livres de Job, Esther, l'Ecclésiaste, le second Esaïe, précédés d'une introduction. Genève, Editions Labor et fides, [1958]. 188, [31 p. 8°.

מיועד לקורא הנוצרי. התייך נתפס ככתיב לצפיה לישו. משיח היהודים (ע' 9).

2491 Wehren, Ernst. Feuerbestattung und Erdbegräbnis im Lichte biblischer Offenbarung. Stuttgart West, Paulus-Verlag K. Geyer, (1958). 24 p. 8°. קבורתו של אברהם: ע' 127.

L. Cerfaux: Le conflit entre Dieu et le souverain divinisé dans l'Apocalypse de Jean. S. G. F. Brandon: The effect of the destruction of Jerusalem in A. D. 70 on primitive Christian soteriology.

2482 Rowley, H[arold] H[enry]. The Dead Sea scrolls from Qumran. (Southampton), University of Southampton, 1958. 24 p. 8°. Montefiore memorial lecture, 1958.

סכום מוצלח ומרובו של תוצאות המחקר, בהתחשבות עם הרעות השונות. מועט המחזיק את המרובה. נוספו קצת הערות. בראש השער: The Montefiore Foundation.

2483 Saarisalo, Aapeli; David Hedegård, ed. Biblisk uppslagsbok; en handbok för bibelläsare... 3. omarbetade uppl. Stockholm, Evangeliska Fosterlands-Stiftelsens Bokförlag, (1958). 5 p. 1., 1250 cols., [1253]-1264 p., illus., facsim., maps (4 col.). 8°.

אנציקלופדיה ביבלית. רוב הערכים קצרים. בסוף הערכים העיקריים ביבליוגרפיה נבחרת.

2484 Sick, Hansjörg. Melanchthon als Ausleger des Alten Testaments. Tübingen, J. C. B. Mohr, 1959. IV, 156 p. 8°. = Beiträge zur Geschichte der biblischen Hermeneutik, 2.

מלנכתון חבר חבורים על בראשית, ישעיה, ירמיה, חגי, זכריה, מלאכי, תהלים, משלי, איכה ודניאל. הם פרי הוראתו באוניברסיטה. מקצתן נדפסו רק אחר מותו. על למודיו והרצאותיו ר' ע' 156'6. הפירושים מוסבים לחלגטה; בנוסח העברי השתמש רק מעט, וכמעט לא עסק בשאלות בקורותיה. עיקר פרשנותו הן בעיות "הרמנויטיות" כלליות ובעית היחס בין המקרא לברית החדשה. ביבליוגרפיה: ע' 156'154.

2485 Soisalon-Soininen, Ilmari. Der Charakter der asterisierten Zusätze in der Septuaginta. Helsinki, (Suomalainen Tiedekatemia), 1959. 200 p. 8°. = Annales Academiae Scientiarum Fennicae, ser. B, tom. 114. המחבר מנתח את התוספות, שהוסיף אוריגנס על נוסח התרגום השבעים שהיה לפניו, ומברר עד כמה הן השפיעו על צורת התרגום מבחינה לשונית ומבחינה השיטה.

[and] E. Munksgaard, Copenhagen, 1959, 52 p. 8°. = Coniectanea neotestamentica, XVIII.

לפי יוהנס נתיקמה, הסעודה האחרונה" בליל י"ד, ולא היתה אפוא סדר פסח רגיל, אלא כדוגמת הסדר מחוץ לירושלים, בלי קרבן, ומכאן דפוס ה"פסחא" הנוצרי, שאין לאכול בו כבש, כי הכבש הוא סמל המלך המשיח.

La regalità sacra... 2481 עיין לעיל מס' 2481.

2499 Robinson, O. Preston, The Dead Sea scrolls and original Christianity. Salt Lake City, Utah, Deseret Book Co., 1958, VI p., 21., 123 p., front. (map), illus., pls. 8°.

לצבור הרחב.

2500 Schoeps, Hans Joachim, Paulus; die Theologie des Apostels im Lichte der jüdischen Religionsgeschichte. Tübingen, J. C. B. Mohr, 1959, XII, 324 p. 8°.

רוב התאולוגיה של פאולוס נתמחתה מתוך חומר יהודי, אמנם חסרים בתורתו מושגים עיקריים יהודיים כגון התשובה ויראת ה', פאולוס העביר השקפות יהודיות משיחיות על ישו ושנה את התפיסה היהודית של הבחירה. לגמרי נעלם ממנו הרעיון המרכזי של ברית-קודש, המתגלמת במצחת התורה, ולכן לא הצליח להבין הבנה נכונה את חוקת התורה, ולפיכך ביטלה תמוה בעיני שפס, שהכנסה הנוצרית קיבלה ממנו תמונה עקומה של היהדות ושמרה עליה לדורות.

2501 Shedd, Russell Philip, Man in community; a study of St Paul's application of Old Testament and early Jewish conceptions of human solidarity. London, Epworth Press. (1958), XIII, 209 p. 8°.

Cont: Pt.1: The conception of human solidarity in the O. T. Early Jewish conceptions of the solidarity of the human race. — 2: The Pauline conception of the solidarity of the race in its relationship to the O. T. and early Judaism. The solidarity of the new humanity in Christ.

2502 Strecker, Georg. Das Judenchristentum in den Pseudoklementinen, Berlin, Akademie-Verlag, 1958, X, 296 p. 8°.

= Texte und Untersuchungen zur Geschichte

2492 Weinrich, Franz Johannes. Die Psalmen; ihre tausendjährige Geschichte und immerwährende Bedeutung. Buxheim/Ilser, Martin Verlag, (1957). 3 p.l., [43] p., front. (facsim.). 8°. הרצאה עם תרגום של דוגמאות רבות.

2493 Whitcomb, John C. Darius the Mede; a study in historical identification. Grand Rapids, Mich., W. B. Eerdmans, (1959). X, 84 p. 8°.

דריוש המדי (דניאל ו' א ועוד), ששלט אחרי הריגת בלשצר (539), הוא גובארו, המכה של בכל, הנוכח בכתבי יתרות. ביבליוגרפיה: ע' 82'80.

2494 Wiesler, Hans. Die Statistik im Altertum. Zürich, 1958. 1 p.l., 70 p., 41., illus. 4°. בשכפול, המעטפת והשער בדפוס.

Part. cont.: Die Statistik in Israel [= in der Bibel] (p. 27-34).

2495 Wright, Sara Margaret. A brief survey of the Bible, New York, Loizeaux Bros., (1958). XII, 241 p. 8°.

לקורא הנוצרי. על התנ"ך: ע' 140'1.

2496 Ярославский, Ем[ельян Емельяно-вич]. Библия для верующих и неверующих. Москва, Гос. издат. политической литературы, 1959. 407, [1] стр. 8°.

"התנ"ך למאמינים וללא מאמינים", מאת אמיליאן ירוס' לבסקי. נדפס לראשונה ב־1922 ככה"ע למלחמה בדת "בוכודניק" והופיע לאחר מכן ב־10 מהדורות. המהדורה החדשה מבוססת על מהדורת 1938 והוכנסו בה שינויי עריכה קלים בלבד. בקורת שלילית על התנ"ך מנקודת ראות קומוניסטית.

ברית חדשה

2497 La Didachè, instructions des Apôtres, par Jean-Paul Audelet. Paris, J. Gabalda, 1958, XVI p., 21., 498, [1] p. 8°. (Etudes bibliques).

המקור היווני ותרגום צרפתי עמוד מול עמוד (ע' 221) — 243. — לסניהם ביבליוגרפיה (xvi'x) ומבוא (219'1) ואחריהם באור (474'245) ומפתחות.

2498 Gärtner, Bertil. John 6 and the Jewish Passover. Lund, C. W. K. Gleerup

ופרט שברשימה. מודגש ההבדל העיני והרעיוני הרב בין הרשימות שבברית החדשה לבין אלה שבספרות היהודית.

תלמוד, מדרש, ספרות רבנית

2506 אדרת, שלמה בן אברהם ן' (רשב"א). ספר שאלות ותשובות הרשב"א, לקדוש ה'... ר' שלמה ן' אדרת... חלק ד' ו'. ניו יורק, י. זאב (Wolf), תשי"ח. [3], 51; [4], 64; 8; [2], 141; 13 דף. 2.
13 הדפים האחרונים: ספר עבודת הקודש שחיבר... הרשב"א, עם שער מיוחד. דפוס צלום לפי הוצאות שונות: ד: סערטקוב תרמ"ג; ה: חילנא תרמ"ד; ו: הארשא תרכ"ח; עבודת הקודש: אסען תקס"א.

2507 אולאלי, חיים יוסף דוד. ספר מחזיק ברכה... מהגאון הקדוש חיד"א. חלק א"ב. ניו יארק, גראסמאן את חאלף, [תשי"ז]. 4. דפוס צלום לפי הוצאת ליחרנו, תקמ"ה, עם השער המקורי ועם חיים וברכה, רשימה ביו"ב בלייגרסית מאת המהדיר, יחיאל צבי קליין [4] ע'.

התכן: חלק א: חידושים על אנוח[ח]נים. [4], 136 דף.
— ב: על או"ח [צ"ל: יורה דעה]. [1], 114 דף.

2508 אטלינגר, יעקב יוקב בן אהרן. שאלות ותשובות בנין ציון. כולל שאלות ותשובות בדיני ארבעה סורים וחקירות בענינים הנהגים גם בזמן הזה... הכנתי... יעקב יוקב בלאמ"ו מ"ה אהרן עטלינגער... Brooklyn, הוצאת ב"צ כהן, [תשי"ז]. 80, [1], 46 דף. 4. דפוס צלום לפי הוצאת אלטונא, תרכ"ח. 46 הדפים האחרונים: שאלות ותשובות בנין ציון החדשות, עם שער מיוחד (דפוס צלום לפי הוצאת חילנא, י"ל מ"ק, תרל"ח ז).

2509 אילנבורג, ישכר בר בן ישראל. ספר באר שבע, והוא תוספות על כל המקומות בש"ס שלא נמצא בהם תוס' הלא המה ב' מסכתות קטנות (הוריות, תמיד)... וחידושים בהרבה הלכות... במס' (כריתות) סוטה ובמס' חולין... ושאלות ותשובות... חברו... מהר" יששכר בער איילנבורג... נדפס... בפעם הג' ניו יורק, י.א. גראסמאן, תשי"ח. [3], 116 דף. 4. דפוס צלום לפי הוצאת הארשא, תר"ן.

2510 [בכרך], יאיר חיים בן משה שמשון. ספר שאלות ותשובות חות יאיר... New York, הרב יעקב זאב רייך, דפוס ספראגרי, [תשי"ח]. [4], 134 דף. 4. דפוס צלום לפי הוצאת לעמבערג, תרנ"ו.

der altchristlichen Literatur, 70. = Reihe 5, Bd. 15.

מוצא הרומן הפסודיקלמנטני הוא לדברי המחבר מחוגי הגנוסטים היהודית-נוצרית בסוריה המזרחית סביב לשנת 200. ביבליוגרפיה: ע' 271-284. יצא גם בצורת דיסרטציה, בון 1955.

2503 Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament; Begründet von Gerhard Kittel... hrsg. von Gerhard Friedrich. Bd. 6, Lfg. 10-13 <Bogen 37-52>: Πορεύομαι-προφήτης. Stuttgart, W. Kohlhammer, 1958, p. 577-832. 4°.

הקודם: ק"ס ל"ג 463, שם גם תאור מפורט. גם בקונ' טרסים שלפנינו יש כמה ערכים חשובים לחקירת היהדות, החורגים ממסגרת מאמר במלון או ממסגרת חקירה בל' שנית גרידא. יש להזכיר את הפרקים המיוחדים על הירדן במקרא ובמסורת (613-608, מאת Rengstorff), על הזקנים בתולדות ישראל (661-655, מאת Bornkamm), על הגר במקרא וביהדות שלאחריו (742-729, מאת Kuhn) ואת שני המאמרים המקיפים על נביא ונבואה במקרא (813-796, מאת Rendtorff) ועל מקום הנבואה בספרות היהודית לאחר המקרא (828-813, מאת [R?] Meyer).

2504 Vögtle, Anton. Das öffentliche Wirken Jesu auf dem Hintergrund der Qumranbewegung. Freiburg i. Br., H.F. Schultz, 1958, 20 p. 8°. = Freiburger Universitätsreden N.F., 27.

ישו בא לפדות את כל ישראל, בשעה שהתנועות האי-חיות, כפי שמתגלה מתוך המגלות הגנוזות, השתללו רק לשמור על שארית המלטה.

2505 Wibbing, Siegfried. Die Tugend- und Lasterkataloge im Neuen Testament und ihre Traditionsgeschichte, unter besonderer Berücksichtigung der Qumran-Texte, Berlin, A. Töpelmann, 1959. XVI, 127 p. 8°. = Beihefte zur Zeitschrift für die Neutestamentliche Wissenschaft, 25.

בע' 76-23 בודק המחבר את רשימת המדות הטובות והמדעות הרעות בספרות האפוקריפית ובסרך היחד, ועומד על הקשרים בין הרשימה שבסרך היחד לבין השקפת העולם הדואליסטית של הכת. הוא מסביר גם כל פרט

גם הפרוש להושענות, הנדפס כאן בע' 163:150. לשם הבנתו הוסיף המהדיר גם את נוסח ההושענות (וזהל ליום א דסוכות „אמת אבאר הלכות סוכה“ ליצחק שניר) כפי שמצאו בשני כ"י של מחזור אבינון באוניברסיטת קולומביה, והוסיף להם פרוש (149:115). רק מקצת המיוססם האלה ידועים ממחזור קרפנטרץ וממחזור ספרד, ואף אלה בנוסח שונה במקצת. לס' מכתם הוסיף המהדיר מנגנון מקיף, ובו הערות על הנוסח ועל הענין וההשאות עם ספרות הראשונים. במבוא מדובר על כה"י ומובאות ידיעות על המחבר.

2514 הורביץ, פנחס בן אברהם זאב. ספר שאלות ותשובות סתתא זוטא... מכבוד הרב... פינחס חיים הלוי הורחץ... דומ"ץ בק"ק גראס-חארדיין וכעת זכיתי לסדרו ולהחיל... שרגא פייחיש שנעצבאלב... חלק א: אר"ת וי"ד, לונדון, (דפוס „החנינוך“), תשי"ז, 8, 132, [4] ע' 2.

2515 וידנפלד, יעקב. ספר שאלות ותשובות כוכב מיעקב. מכבוד הרב... יעקב חיידינמטעלר... ועתה נתוספו תשובות חדשות והערות על משניות סהרות ועל ירושלמי ותולדות המחבר. הובא לביה"ד ע"י בני המחבר. ניו-יארק, הוצאת מ. א. קעמפלער, תשי"ח, [3] 96, [13] דף. 4. דפוס-צילום לפי הוצאת בילגוריא, תרצ"ג. נוספו תולדות המחבר מאת בנו דובעריש וח' תשובות.

2516 זיס, יצחק יעקב. ספר שאלות ותשובות מנחת יצחק... בורורי הלכות העומדות על הפרק... בארבעה חלקי השלחן ערוך, ובתוכו גם ביאורים וחידושים בכמה ענינים וסוגיות הש"ס ופוסקים, אשר חנן ד' אותי... יצחק יעקב חיים... חלק ב. [מנצ'סטר], המחבר: לונדון, (דפוס „החנינוך“), תשי"ח, [4] 276 ע' 2. חלק א: ק"ס ל"ב 163.

2517 ולקין, אהרן. ספר בית אהרן על מסכת גיטין. מאת... ר' אהרן חאלקין... יוצא לאור... על ידי בן המחבר הרב שמואל חאלקין. ניו-יארק, (S. Walkin), תשס"ה, [3] 113 דף. 4.

הספר... נדפס לראשונה בשנת תרצ"ס [בפניסק] ולא הספיק לצאת מבית הדפוס לרגלי המלחמה. דפוס-צילום לפי אותה הוצאה, כולל השער המקורי, עם הקדמה מאת המו"ל יצא מקודם על מסכת בי"מ (פעטרקוב, תרס"ה), כתובות (שם, תרע"א) וב"ק (חילנט, תרס"ג).

2518 לנדא, יחזקאל בן יהודה. ספר נודע ביהודה... שאלות ותשובות בארבעה חלקי שלחן

2511 גולדשמיט, אליעזר. אונים לתורה; קונקורדנציה לתלמוד בבלי לפי נושאים. חברה אליעזר גולדשמיט. ערכה והוציאה לאור רפאל אדלמן. קופנהגן, א. מונקטגורד, תשי"ט. 607, [4] ע' פקסימילים. 4. בראש השער: הספריה המלכותית, אוסף אליעזר גולדשמיט, קופנהגן. עם הקדמה ושער נוסף באנגלית: Subject concordance to the Babylonian Talmud by Lazarus Goldschmidt, Ed. by Rafael Edelman.

לפי התכנית היה צריך ספר זה להיות הכרך העשירי של מהדורתו ותרומתו של התלמוד, ויחד עם זאת ראוי לשמש גם לגבי המהדורות המקובלות. אליעזר גולדשמיט לא זכה להביא לדפוס את אשר הכין, רק אחרי מותו התאפשרה הדפסתו, לאחר שכותב שורות אלו נסל על עצמו להוציא לאור את החומר שגולדשמיט השאיר אחריו. תוך כדי עבודה זו, התגלה חיש, שכתב היד טרם היה מוכן לדפוס. הדבר הצריך עבודת-עריכה מקיפה מבחינות רבות... ממש היה צריך לבדוק מחדש כל ערך וערך וכל פריט ופריט שבכתב היד כולו. (מהקדמתו של ר. אדלמן).

2512 גרוסנס, אריה ליב. ספר שאלות ותשובות לבאריה; כולל ביאור הלכות בענינים שונים הנתוצות למעשה בארבעה חלקי השלחן ערוך... לונדון, (דפוס „החנינוך“), תשי"ח, [7] 161, [2] ע' 4.

2513 דוד בן לוי. המכתם; פירוש על הרי"ף, לדינו דוד ב"ר לוי מנרבונה, על מסכתות סוכה, ביצה, מועד קטן ופסחים. עם פירוש להושענות לרבינו מאיר המעילי מנרבונה... והוספתי... את ההושענות והפיוסטים אשר עליהם מוסב הפירוש הנ"ל. יוצא לאור... ע"פ שני כתיים עם מראה מקומות והערות על ידי אברהם סוסר (Abraham Schreiber). (ניו יורק, דפוס „הדר“), תשי"ט. XXIV, 463, [3] ע' פקסימילים. 8. עם הקדמה ושער נוסף באנגלית.

מספר המכתם נדפסה עד כה מס' מגלה. ע"י מנשה גרוסברג (למברג, תרס"ד). נשתמרו עוד שרידים למס' ברכות, ר"ה ותענית בלנינגרד ומובאות ממסכתות אחרות. ס' המכתם הוא, כפי שמדגיש אברהם סוסר, פרוש לרי"ף, ונתחבר במאה ה"ג. הוא שימש מקור חשוב ל„ארחות חיים“ ולראשונים אחרים, שהביאו ממנו פסקים, לעתים כשמו, לעתים אף בהעלם שמו. ההוצאה מבוססת על שני כ"י, אחד של בית-המדרש לרבינים בני-יורק ואחד של ה„ברישיש מוסיאום“, מהמאה ה"י. בכ"י אחרון זה נמצא

מדע הדת, פילוסופיה יהודית

2522 טייך, מרדכי פנחס. קאנסערוואטיוו האוהין ? >טראנסקריפציע פון א רעדע, געהאלטען אויף ראדיא ... מוצש"ק ט' סיון, תשי"ז <. ניו יארק, "עורה", [תשי"ז]. 15, [1] ע' 8.

הרצאת רב אורתודוכסי נגד הגורם הקונסרבטיבי ביהדות אה"ב.

2523 Adler, Mortimer J[erome]. The idea of freedom; a dialectical examination of the conceptions of freedom... for The Institute for Philosophical Research, Garden City, N. Y., Doubleday, 1958. XXVII, 689 p. 8°.

בין הפילוסופים, שרעיונותיהם על החירות מנותחים כאן, מופיעים פילון האלקסנדרוני, סעדיה גאון, רמב"ם ויהודה הלוי, מלבד הרבה פילוסופים ממוצא יהודי של המאות האחרונות.

2524 Le antiche divinità semitiche. Les divinités sémitiques anciennes. Ancient Semitic deities. Die alten semitischen Gottheiten. Studi...raccolti da Sabatino Moscati Roma, Centro di studi semitici, Istituto di studi orientali, Università, 1958. 147 p. 8° = Studi semitici, 1.

Part. cont. (17-117): J. Bottéro: Les divinités sémitiques anciennes en Mésopotamie. M. J. Dahood: Ancient Semitic deities in Syria and Palestine. W. Caskel: Die alten semitischen Gottheiten in Arabien.

דברי הסבר, הקדמה וסיכום באיטלקית מאת העורך.

Baker, O. H. Human nature under God. עיין לעיל מס' 2446.

2525 Blank, Sheldon H. The relevance of prophecy to modern times. [Glencoe, Ill., 1958], 151. 4°.

בהכפלה. צורה מורחבת של ההרצאה של הרב, of prophetic thought for the American rabbi, שנדפסה בתוך CCAR Yearbook, 1955.

2526 Bouquet, A[lan] C[roates]. The Christian faith and non-Christian religions. (Welwyn, Herts.), J. Nisbet, (1958). X, 430 p. 8°. (The Library of constructive theology).

ערוך. מאת רבינו... יחזקאל סג"ל לנדא. עם הוספה... וזאת ליהודה. (מסדר לדפוס: שמואל אברהם אבא פאלאק). [א"ב]. ניו יורק, הוצאת "הלכה ברורה", תשי"ח. 4°. דפוס צילום לפי הוצאת ורשה, תר"ם, עם השערות המקוריים.

התכן: [א]: מהדורא קמא. [1], 4, 24, 51, 100, 28, 9, [7] דף. — [ב]: מהדורא תנינא. [2], 46, 69, 85, 35, [1], 12, 23, 7, [9] דף.

ואלה הן ההוספות החדשות אשר אנו גותנים... בהוצאה זו: הערות והגהות... דוד [בן מנדל] דייטש... אלעזר מלעקלש... "ליקוטי חבר בן חיים" מהג"מ חוקי פיבל פלוס... "הלכה למשה" להגאון... משה ב"ר דוד גיימאן... "ויאמר שלום" לתה"צ... שלום ממאשאקאחין... "עין חנוך" מהגה"צ... חנוך העניך מיער... "שכר טוב" מהרב... "ישכר בער הלוי ראטענ" בערג" — ההערות של דוד דייטש, אלעזר מלעקלש וחנוך העניך מיער הועתקו משולי סופסם של "גודע ביהודה", "ליקוטי חבר בן חיים" נדפסו ב"רא כרכים" (פרעסבורג, תרל"ח-1893) ו"הלכה למשה" בג' כרכים (וינא ועוד, תרס"ג-תרצ"ה).

2519 סופר, משה. ספר חתם סופר... תשובות שאלות... אשר הביאו אל... מוה"ר משה סופר... יצא לאור מחדש עם תוספות מפתחות ומראה מקומות... [עין] משה"ק שטערן... חלק [א]. ניו יארק, (דפוס גראס אונד חייט), תשי"ח. 2°. דפוס צילום לפי הוצאות שונות של חיצון-פרעסבורג, עם תוספת מפתחות שאינם בהוצאות המקוריות.

התכן: חלק [א]: אורח חיים. 168 ע' — [ב]: יורה דעה. 486-169 ע' — [ג]: אבן העזר. חלק [א]. 198; [199] 375, [9] ע' — [ה]: חושן משפט. 164, [2] ע' — ו: שארית התשובות. 167-242, [22] ע'.

2520 ריוח, אברהם דוד. ספר ויען אברהם... שו"ת ע"ס ד' טורים... אשר פעל ועשה... כמוה"ר אברהם דוד ריוח... המשתתל והמזל... שמעון הכהן... גרבה, דפוס הדא"עידאן'כהן צבאן, תשי"א. [6], 109; 16 דף. 2°. 16 הדפים האחרונים: ספר לאברהם למקנה, והוא קונטרס על הטרפויות, מאותו המחבר, עם שער מיוחד.

2521 Hepner, Elie. Das jüdische Erbrecht; Referat... 16. April 1958. Zürich, Bank Koschland & Hepner AG, [1958]. 11 p. 8°. הרצאה באספה השנתית הכללית של הבנק.

2530 **Friedman, Maurice S. Martin** Buber; the life of dialogue. London, Routledge and K. Paul, (1955). X, 310 p. 8°.

רעיונותיו של בובר מנותחים כאן בפרקים קצרים, המחולקים בששה מדורות: הקדמה, ראשית מחשבתו, דור שיה, טבעו של הרע והנאולה ממנו, בין אדם לחברו, בין אדם למקום. ביבליוגרפיה (יצירות מתורגמות לאנגלית ויצירות בגרמנית, חבורים ומאמרים על בובר, חבורים על דושיח ואניראתה מאת מחברים אחרים); ע' 283-298.

2531 (**Haffkine, [Waldemar Mordechai Wolff]**). La vitalité du peuple juif. (Préface par Henri Baruk). Paris, Fondation Séfer, [195-]. 35, [1] p. 8°.

המקין מגדולי הביולוגים (1860-1930), טוען, כי שמירת מצות התורה היא שהאריכה את חיי עם ישראל. פורסם לראשונה בתוך Menorah journal (ניו יורק, 1916) ואחר כך בצורת חוברת באנגלית בשם On Jewish endurance (לונדון, 1916), בצרפתית (פריז, 1918) ובדולנית בשם De levenskracht van het Joodsche volk (אמסטרדם, 1923).

2532 **Hurwitz, Siegmund**. Die Gestalt des sterbenden Messias; religionspsychologische Aspekte der jüdischen Apokalyptik. . . . Zürich, Rascher Verlag, 1958. 238 p. 8°.

= Studien a. d. C. G. Jung-Institut Zürich, 8. Cont.: Einleitung. Eschatologie und Apokalyptik. Messianische Hoffnungen. Der sterbende Messias im Targum, im aggadischen Schrifttum, in der späteren Literatur. Deutungen: Exegetische Erklärungen. Zeitgeschichtliche Deutungen. Die Gegensatzhypothese Klausners. Die Spaltung des Messiasbildes. Die mythologischen Aspekte. Die archetypischen Hintergründe. Die Wandlung des Gottesbildes.

2533 **Husik, Isaac**. A history of mediaeval Jewish philosophy. New York, Meridian Books, (1958). L, 466 p. 8°.

הדפסה חדשה של מהדורת מילרלטיה, 1941.

2534 **Israeli, Isaac b. Solomon**. Israeli... His works translated with com-

המחבר מצביע על הדמיון בין תורת ישראל ובין הדתות האחרות של אסיה הקדומה, אבל גם על סגולותיה המעלות אותה על וולתה; אולם לדעתו הגיע יתרון זה לשלמותו רק כנצרות, שהיתה לדת אוניברסלית.

2527 **Dublin, Lewis I**. Judaism is the religion of the future; an evaluation of a prophetic faith in an eternal people and their religion. (New York, William-Frederick Press, c 1958). 431. 4°.

בהכסלה, המעטפת והשער בדפוס. — המחבר, פסיקאי שנעשה לפסיכולוג, מבסס את האפולוגיה של היהדות על שיטתו המדעית: vector-psychology.

2528 **Epstein, Isidore**. Judaism; a historical presentation. (Harmondsworth, Middlesex), Penguin Books, (1959). 348, [1] p. 8°.

... עוסק ביהדות כבדרך חיים דתית ואופינית, שאותה הוא מנסה להציג על רקע של 4000 שנות תולדות ישראל מתקופת המקרא עד הקמת מדינת ישראל המודרנית... הספר... עובר לתאור מוצאה, גידולה והתפתחותה הממושכת של היהדות... כמו כן הוא דן בתנועות וההשפעות הרוחניות שסייעו בעיצוב דמותה של הדת היהודית בגלוייה השונים. (מההקדמה). עמדתו של המחבר היא מסורתית, ועובדה זו קבעה במיוחד את הדיון בתקופת המקרא ואת הערכת התנועות השונות ביהדות לתקופותיה. אעפ"י כן ניתנו העובדות באובייקטיביות. הספול בנושא רב ההיקף במסגרת המצומצמת של כרך בסריה של ספרי כיס ראוי לציון.

2529 **Faucett, Lawrence**. Six great teachers of morality: Gotama Buddha and Jesus, Moses and Mohammed, Confucius and Socrates; a classified arrangement in twenty parts for the study and comparison of their teachings... Editors: Itsu Maki and Kin Watanabe. Tokyo, Shinozaki Shorin, 1958. [4], 551 p., 1 l., pls. 8°.

Part. cont.: Hebrew monotheism (p. 269-342).

מגמת המחבר להוכיח, שאפשר לחזור לאחדות בין כל הדתות. לדעתו לקח היהדות הוא, שהלאומיות יכולה להיות אמצעי טוב להבהיר אמיתות בינלאומיות.

Die Religion in Geschichte und Gegenwart.

עיי'ן לעיל מס' 2431.

2537 Suarés, Carlo. Lettre aux juifs, aux chrétiens et aux musulmans. (Bruxelles, Editions "Etre libre"), 1957, 27 p. 8°.

קריאה ליצירת דת צרופה ואוניברסלית.

2538 Waxman, Meyer. Introduction à la vie juive. <Traduit de l'anglais>. Préface du rabbin Elie Munk. Paris, A. Michel, (1958), 283 p., 2 l. 8°. = Spiritualités vivantes, Série Judaïsme, [1].

המקור, A handbook of Judaism: ק"ס כ"ח 59. לפי דף בודד, שהוכנס לתוך הספר, נעשתה הסדרה עצמאית והוחלף שמה בשם: Présences du judaïsme.

קבלת וחסידות

2539 אברהם, צבי יעקב. ספר בית אולפן... המחבר הרב צבי יעקב אברהם... חלק ה: הגדה של סח... צילום מתגדש'ם אגדת מרדכי... להגדה ר' מרדכי הענא... נוסף לזה הפירוש מנחת ש"י, שהוא המשך ספרי "בית אולפן"... ברוקלין, תשי"ט. 32 [צ"ל 29] דף, [39] 157, [3] ע' 8°. עם שער נוסף באנגלית. 32 הע' הראשונים: דפוס צלום של ההגדה אגדת מרדכי, אמסטרדם תקכ"ז. היתר פרוש להגדה ברוח החסידות. הקודמים: ק"ס ל"ג 328.

2540 אלטר, יהודה אריה ליב. ספר שפת אמת ליקוטים על סדר בראשית, שמות, מאת... מרן יהודא אריה ליב מגור. נסדר והובא לביה"ד ע"י ר' אברהם ישכר אלטער מפאביאניץ... הוצאה חדשה. ניו יורק, הוצאת י.י. אלטר ושות'. נ. אלטר, תשי"ז. [1] 82 דף. 4°. דפוס צלום לפי הוצאת פיעטרקוב, תרצ"ד. נוספו "תולדות חיו של דודנו מסדר הספר" (2 ע').

2541 טריביש, נפתלי הירץ. ספר נסתלי, מר' נפתלי הירץ ב"ר אליעזר אשכנזי ממשפחת טרייזש. פירוש על חלק היסוד [צ"ל: הסוד] מספר רבינו בחיי. נדפס עכשיו פעם רביעית, וגלוה עליו ביאור תוספת יום טוב, מרבינו יום טוב ליפמן העליר... בפעם הא' מעצם כתי"ק... ונוסף עליו... הקדמת רבינו בחיי... להבין דברי התו"ט שהוא מוסב עליו. לונדון, "המברק", תשי"ט. [8] 105, [2] ע', ציורים, פקסימילים (אחד מקופל על לוח). 8°. עם פקסימיל של שער מהד' א, שיצאה בשם "סמנים

ments and an outline of his philosophy by A[lexander] Altmann and S[amuel] M[iklos] Stern. (London), Oxford University Press, 1958, XXIII, 226, [1] p., front. (facsim.), 8°. = Institute of Jewish Studies, Manchester. Scripta judaica, 1.

Cont.: S. M. Stern: Biographical note. — Texts with comments: 1. The book of definitions. 2. The book of substances. 3. The book on spirit and soul. 4. The Mantua text. 5. An excerpt from the book on the elements. — A. Altmann; The philosophy of Isaac Israeli.

המאמרים 2, 4 יוצאים לראשונה מתוך כ"י האחרים כבר נדפסו או במקורם הערבי או בתרגומים. מספר היסודות לא הובא אלא קטע בעל חשיבות מיוחדת. המאמרים 3 ו-4 הוכנו בידי שטרן, השאר בידי אלטמן. מכלל מאמר ניתן תרגום ופרוש ענייני מפורט; קודם לו מבוא קצר המכיל את כל הידיעות הביבליוגרפיות הנחוצות על המקורות וההוצאות. במאמר 1 ניתן גם מנגנון של גרסאות המקור והתרגומים. הודות לגלוי הטכסטים החדשים ולחקירה המוגשת כאן ניתן להכיר את תלותו של ישראלי בתורות אליקנדי ובחבור פסידו-אריסטוטלי ניאופלטוני שאבו, ויש לשנות במדה רבה את התאור הניתן בידי יעקב גוטמן בשעתו.

2535 Lehrman, S[imon] M[aurice]. Everyman's Judaism; essays on Jewish life and practice. London, Shapiro, Vallentine & Co., (pref. 1958), 302 p. 8°.

מסות פופולריות על התפלה, המצות המעשיות, ספרי היסוד של היהדות, גדולי המפרשים, הכתוב לרבות את הרפורמה, הבעש"ט, ר' ישראל סלנטר, התחק חיים והרב קוק, על ס' משלי וכו'.

2536 Linn, Louis; Leo W[alder] Schwarz. Psychiatry and religious experience. New York, Random House, (c 1958). XII, 307, [1] p. 8°.

על שתוף-הפעולה בין הדת לבין הרפואה הפסיכיאטרית בהבראת האדם המופרע. המחברים, שהם יהודים, מביאים הרבה דוגמאות מהיהדות (עיי'ן במפתח). הערות עם ביבליוגרפיה: ע' 281-305.

עם פירוש נפש יהודה, לקטו וחברו... מוה"ר משה בן שמעון פרנקפורט... מיט עברי טייטש. חלק א"ב. (New York), יוסף חיים, [תשי"ח], 146; 153, [1] דף. 4°. דפוס-צלוס לפי הוצאת וילנה (פין, ראזענקראנץ ושריפטעטצער, תר"מ? ועוד), עם השער המקורי.

2546 הגדה של פסח עם תרגום ופרוש בצרפתית La Haggada de Pâque avec traduction et commentaires en langue française par David Berdah... Tunis, La Caravelle (הקדמה), 5717, 99 ע', תמונות בצבעים. 2°.

2547 סדר הגדה של פסח. The Haggadah of Passover... with a new translation... by Saadyah Maximon, and a supplement... by rabbi Charles B. Chavel. Illustrated by Siegmund Forst. New York, Shul-singer, (c 1958). 32, [1], 63 p., illus. 2° עברית ואנגלית עמודה מול עמודה. לתוספת שער מיוחד: ...Passover; the timeless story of Israel's oldest festival.

2548 תפילות. סדר התפילות וההודיות ליום הזכרון וליום חג העצמאות. יסודו ותקנוו רבותינו שבארץ ישראל. ניויורק, המחלקה לחינוך ותרבות תורניים בגולה, הסוכנות היהודית לארץ ישראל, [תשי"ח], [7] ע'. 8°. לקט מתוך המהד' הישראלית שיצאה מטעם משרד הדתות; ראה ק"ס ל"ב 121.

2549 Drazin, Nathan. Marriage made in heaven. London, Abelard-Schuman, (1958). 144 p. 8°. (Ram's horn books).

מדריך לצעירים העומדים לפני נשואיהם. מאת רב אורתודוקסי בבליסמור. הספר מכוסס על ההלכה והמסורת היהודית, אך צורת הדיון היא מודרנית.

2550 Lemle, Heinrich. A procura de deus ... 3 sermões por ocasião de Rosh Hashana e Yom Kippur, 5719-1958 [por] Henrique Lemle. (Rio de Janeiro, typ. Gráfica Elite), [1958]. [48] p. 8°.

המחבר הוא רב כריזמטיזציה. 23 ואילך: הורשות בנרמנית, עם שער מיוחד: Auf der Suche nach Gott.

2551 Maitlis, J[acob]. The Ma'aseh in the

על חידושי הבחי" [בחיי בן אשר אבן חלאוה] (הידרום, ש"י), ומהד' ב' שיצאה בשם "נפתלי אלד"ם נפתלי... " (פירארא, ש"י), ועם הצירוף של מהד' ב' את הפרוש של ר' יו"ט ליפמן הלר מצא המהדיר (החותם: משפחת גרינחאלד) בשולי מהד' ג של הנפתלי" בטופס השמור בספריה "בדיליאנה" בארכיון. בסוף (ע' 103-105): "הגהות תוספת יו"ט על אמרי שפר" (פרוש ר' נתן נטע בן שמעון שפירא אבד"ק גרודנו על רש"י לתורה) מתוך כ"י של ה"בריטיש מטיאום". — נפתלי הירץ טרייבש היה חזן בפפד"מ במאה ה"ז ועסק במקצועות רבים, אך בעיקר בקבלה.

2542 שניאורסון, שמואל בן מנחם מנדל. לקו-סי תורה תורת שמואל... מאת כ"ק אדמו"ר... שמואל מליובאוויטש. שער יא"ב. ברוקלין, "אוצר החסידים", תשי"ד-תשי"ט. 8°. = ספר"א אוצר החסידים ליובאוויטש, קובץ שלשלת האור, היכל ו', שער יא"ב. צלום מכ"י של ר' שמואל סופר, "ראש המעתיקים בליובאוויטש במשך שנים רבות"; רק התכן וההקדמה מאת הרב מנחם שניאורסון בראש שני הספרים וענינים שונים בסוף הראשון בדפוס רגיל.

התכן: שער יא: ספר [המאמרים לשנת] תרכ"ח. תשי"ז. [6], 120, [6] ע' — יב: ספר [המאמרים לשנת] תרכ"ט. תשי"ט. [4], 364 ע' — קודמים: ר' ק"ס כ"ג 213/4. ביבליוגרפיה מפורטת בתוך ה"מפתח" מאת הרב מנחם שניאורסון (ק"ס ל"א 183).

2543 Schaya, Léo. L'homme et l'absolu selon la Kabbale. (Paris), Corrêa, (1958). [3]-203, [2] p., 1 l. 8°. (La Barque du soleil). מכא פופילרי לתורת הקבלה. המחבר משתדל להראות שהבנת היהדות דרך התורה האנוסטרית של הקבלה תביא לידי הכרת הזהות המטפיסית של כל הדתות הגדולות.

2544 Scholem, Gershom. Zehn unhistorische Sätze über Kabbala. Zürich, Rhein-Verlag, 1958. 209-215 p. 8°.

"בלתי-היסטורית" היא העמדת הקבלה מול מהלכי מחשבה פילוסופיים והיסטוריים שאינם מעולמה. — תדפיס מתוך: Geist und Werk... zum 75 Geburtstag von Daniel Brody. Zürich, 1958.

תפלה, דרשות, מוסר

2545 אבוהב, יצחק. ספר מנורת המאור...

ה"שבת סופר", בנו עקיבא. תלמידיו. שאר בניו ובנותיו של הכ"ס. ה"מכתב סופר" ומשפחתו. ר' יוסף יוזפא בן הח"ס. היגדל בת הח"ס וצאצאיה. ה"חתן סופר" ותלמידיו. שאר בנותיו של הח"ס. קורות ה"שימשול". מקורות. תמונות (ע' 305'350).

2557 אלוועלטלעכער אידישער קולטור-קאנ-גרעס. פון נאענטן עבר; (מאנאגראפיעס אין מעמארן). באנד 3. ניו-יארק, אלועלטלעכער יידישער קולטור-קאנגרעס, (1957), ווא, 395 ע' 8.
התכן: ב. אייזענשטיין-קשב; יידן אין חאלין 1939-1944.
י. גאר; באפרייע יידן; צו דער געשיכטע פון דער שארית-הפליטה אין דער אמריקאנער זאנע אין דייטשלאנד. ח. ל. פוקס; דאס יידישע ליטערארישע לאדזש. יידישע פרעסע אין חארשע (המשך מכרך 2); ו. ג. קאנטאראזשיט; דאס חארש. וו. מ. פלאקסער; אויזער עכספרעס. — הקודם: ק"ס ל"א 58.

2558 גראנט, אלפרעד [=שמעון צוקערן] (Alfred Grant = Simon Cukier). פאריז א שטאט פון פראנט. פאריז, אויסגאב, 1958, 253, [2] ע', תמונות, מפה. 8.
זכרונותינו מתארים עובדות חיים ממשיות. המקומות והמשתתפים מצוינים בשמם. העובדות מתפתחות על רקע המאורעות, שהחלו בפרוץ המלחמה בספטמבר 1939 ונסתיימו בדיוק חמש שנים לאחר מכן עם שחרור פריז. (מההקדמה). דברים רבים על מצב היהודים בצרפת הכבושה ועל חלקם במחתרת. על דף מודבק: "פארטייט" שויג פון פראנצויזישע אויסדרוקן וואס זענען באנוצט אין בוך.

2559 מאלער, רפאל. יידן אין אמאליקן פוילן אין ליכט פון ציפערן; די דעמאגראפישע און סאציאלע-קאנא-מישע סטרוקטור פון יידן אין קרוין-פוילן אין XVIII יארהונדערט. חארשע, יידיש בוך, 1958, 201, [14] ע' 8.
בראש השער: רפאל מאהלער. מצורף: תוספת של 70 טבלאות.

נתוח של ספרות היהודים במדינת הכתר פוילן (למעט ליטא) שבוצעה בשנת 1764, שנים מספר לפני חלוקתה שהתנה נקודת מפנה ליהודי מזרח אירופה מבחינה מדינית וכלכלית. משום כך חשובה אותה הספירה, הנותנת תמונה דימוגרפית-כלכלית מקיפה של יהדות זו ערב התפוררותה. נוסף על כך היא מראה, לדעת המחבר, חתך עברו של רוב העם היהודי הקיים היום. המחבר מגיע למסקנה שהמספר הכולל של האוכלוסיה היהודית במדינת הכתר הפולנית היה

Yiddish ethical literature. London, Shapiro, Vallentine, 1958, 30 p. 8°.

הוצאה מורחבת של הרצאה במכון ללמודי היהדות במנצ'סטר. הווגמאות לקוחות ברובן מן ה"מעשה-בוך".

2552 Nola, Alfonso Maria di. La preghiera dell'uomo; antologia delle preghiere di tutti i tempi e di tutti i popoli. Premessa, traduzione e commento di Alfonso M. di Nola. (Parma), Guanda, 1957, 684 p., 21, pls. 8°.
= Collezione Fenice, 36.

תפלות מתוך התנ"ך, הסדור והמחזור: ע' 387'437.

2553 Stern, Harry J[oshua]. Entrusted with spiritual leadership... [Cincinnati, 1958]. 12 p. 8°. "Address... at the 74th ordination service, Hebrew Union College... June 7th, 1958".

2554 Tefillot שם טוב Chém Taub; le livre du deuil et de la consolation, par Jean Schwarz. Paris, Fondation Séfer, 1956, 3 p. l., 53 p. 8°.
תפלות עם תרגום, דינים ואגדות.

2555 Weinstein, Jacob J[oseph]. The place of understanding; comments on the portions of the week and the holiday cycle. New York, Bloch Publishing Co., 5719-1959, X, 181 p. 8°.
דרשות על נושאים שונים.

היסטוריה, ביוגרפיה, זכרונות

ראה גם לעיל במדור "קבצים" ולהלן במדור "ציונות, ארץ ישראל, מדינת ישראל".

2556 סופר, אברהם שמואל בנימין. ספר כתב ואת זכרון; כתבים, תמונות, ביוגרפיות וקנינו אדירי תורה. תולדות משפחות איגר — סופר, תלמידיהם ומקצת בני גילם. ונוסף קורות של ק"ק עדת ישראל <שימשול>, חיען. יצא לאור על ידי המאסף אברהם שמואל בנימין סופר שרייבר. ניו יארק, המחבר, (דפוס "Balshon"), אש"ב בן אא"ה משה סופר = תשי"ז. [6], 350, [2] ע', תמונות, איליוסטרס.

התכן: ר' עקיבא איגר. ה"חתם סופר" (להלן ח"ס). תלמידיו ובניגילול. לוח'היחס. ה"כתב סופר" (להלן כ"ס). תלמידיו. ר' יעקב עקיבא בן הכ"ס, בנו משה ואחיו משה.

ספור ביוגרפי על הרופא היהודי הגיריווקי הרמן'הרי לורבר (נולד בדורווינץ בשנת 1879).

2564 **Bing, Gertrud, Aby M. Warburg**; Vortrag...anlässlich der feierlichen Aufstellung von Aby Warburgs Büste in der Hamburger Kunsthalle am 31. Oktober 1958; mit einer vorausgehenden Ansprache von Hans H. Biermann-Ratjen. Hamburg, 1958. 32 p., front. (port.), 8°.

2565 **Borchsenius, Poul**. Brustna länkar; historien om judisk frigörelse. (Översättning från danskan av Carl Gustav Sundén). Örebro, Libris, (1958). 244 p., 11. 8°.

שם המקור: Løste laenker. כבלים מנותקים; ספרים היסטוריים על האמציפציה היהודית. חלק ד' בסריה Den långa vandringen (גורדים ארוכים). החלקים הקודמים על תקופות מוקדמות יותר בתולדות ישראל, במקור הדוני: ק"ס כ"ט 351, ל"א 110, ל"ג 471.

2566 **[Busch, Fritz Otto]**. Was begab sich aber zu der Zeit. Hannover, A. Sponholtz, (1956). 294 p., map, pls., fold. geneal. tab. 8°.

תרגום לאנגלית: לעיל 197, שם גם תאור. בראש השער פסיכונים של המחבר: Peter Cornelissen.

2567 **Daim, Wilfried**. Der Mann, der Hitler die Ideen gab; von den religiösen Verirrungen eines Sektierers zum Rassenwahn des Diktators. (Aus dem Institut für politische Psychologie, Wien). (München), Isar Verlag, (1958). 286 p., illus., facsim., pls. 8°.

על Jörg (Adolf Josef) Lanz von Liebenfels (וינה 1874.7.19 — שם 1954.22.4), שהיה נזיר ציסטריאני בשנות 1893/1899 ויסד בשנת 1900 את מסדר המקדש החדש (Orden des Neuen Tempels ONT). היסלר מוש אותו בשנת 1909 ושאל את עיקר רעיונותיו הגזעניים מפרסומיו הרבים של לאנץ. המחבר מסביר גם את היסודות הרגשיים של תורת הגזע אצל לאנץ ואצל היסלר. — ביבליוגרפיה: ע' 271-286.

2568 **Gasiorowska, Natalia**, ed. Źródła do dziejów rewolucji 1905-1907 w okręgu łódz-

550,000 נפש, בהוסיפו 20% מועלמים למספר 430,000 הניתן במסמכי הספירה. להלן עוסק הנתוח בחלוקת האוכלוסיה היהודית בין עיר לכפר במחוזותיה השונים של המדינה, במבנה המקצועי של האוכלוסיה היהודית בעיר ובכפר ובתנאי הדיור. הטבלאות המפורסות הן חוססת חשובה לספר.

2560 **Alice Salomon** die Begründerin des sozialen Frauenberufs in Deutschland; ihr Leben und ihr Werk. Köln, C. Heymann, 1958. 348 p., pls. 8°. (Schriften des Deutschen Vereins für öffentliche und private Fürsorge).

Cont.: Dora Peyser: Ein Lebensbild. — Aus unveröffentlichten Lebenserinnerungen. — C. L. Krug von Nidda: A. Salomons Beziehungen zum Deutschen Verein für öffentliche und private Fürsorge. — Schriften und Vorträge von A. S. (Auswahl). — C. L. Krug von Nidda: Bibliographie der Schriften, Aufsätze und Vorträge A. Salomons (283-306). Biographisches Personenverzeichnis (307-348). אליסה סלומון (ברלין 1872 — ניו יורק 1948) יסדה את בית-הספר הראשון לעובדות סוציאליות בגרמניה והיתה סגן-נשיאה של ברית הנשים הבינלאומית.

2561 **Allgemeine Wochenzeitung der Juden in Deutschland**, Dokumente über die Behandlung der Juden durch das Dritte Reich. (Düsseldorf), Allgemeine Wochenzeitung der Juden in Deutschland, 1958. 44 p. 8°.

2562 **Barkeley, Richard**. The road to Mayerling, life and death of Crown Prince Rudolph of Austria. London, Macmillan, 1958, XV, 292, [1] p., pls. 8°.

קרבתו של יורש-העצר רוזולף ליהודים ולנסיות הליברליות, שהתפתחו בעיקר בחוגיהם, מוארת בידידותו עם העתונאי הותיק ובעל ההשפעה מוריץ שפט, שפרסם ב"סאטנבלאט" מאמרים של יורש-העצר בעלום-שם.

2563 **Barnett, Adam [= Julius Fast]**. Doctor Harry; the story of Dr. Herman Lorber. New York, T. Y. Crowell, (c1958). 5 p. l., 180 p. 8°.

הזכרונות רשם בשעת מעצרו. נדון למיתה והוצא להורג ע"י בית משפט פולני בשנת 1947. הספר יצא גם בפולנית: Wspomnienia Rudolfa Hoessa. Warszawa, 1956.

2574 **Hofer, Walther**, ed. Der Nationalsozialismus; Dokumente 1933-1945. Hrsg., eingeleitet und dargestellt von Walther Hofer. (Frankfurt a. M.), Fischer, (1957). 384, [1] p. 8°.

Part. cont.: Judenverfolgung und Juden-ausrottung (p. 267-276; Dokumente: 277-312), Quellennachweise (373-385).

2575 **Josephus, Flavius**, De val van Jeruzalem <67-70> uit 'De Joodse oorlog'. Ingeleid door en vertaald onder toezicht van M[artinus] A[drianus] Beek. Amsterdam, J. M. Meulenhoff, (c1958). 190 p. 8°.

לקסיים מתוך „מלחמת היהודים". בראש השער: Flavius Josefus

Josephus, Flavius, The Latin Josephus... by Franz Blatt. I: Introduction and... Antiquities I-V. עיין לעיל ע' 198.

התרגום הלאטיני הקדום של כתבי יוסיפוס חשוב מכמה בחינות. ראשית: כמו כל תרגום, כן התרגום הלאטיני של יוסיפוס מוליך אותנו אל שחזור כתבי היד היחידים, שבהם השתמשו המתרגמים, ולכן נודעת לו חשיבות לקביעת הנוסח המקורי של דברי יוסיפוס היחידים; שנית: המתרגמים חיו בתקופת אבות הכנסיה והתרגום הוא מקור חשוב של הלשון הלאטינית הספרותית של אותם הימים ושל שיטת התרגום בימי אבות הכנסיה; שלישית: יוסיפוס הלאטיני היה נפוץ ביותר בימי הביניים וממנו למדו משכילי הדורות ההם את תולדות ישראל בימי הבית השני; השפעת התרגום הזה על הספרות של ימי הביניים היתה עצומה, ומכאן חשיבותו בשביל תולדות הספרות של ימי הביניים; רביעית: יוסיפוס שימש מסמך מרכזי בפי הנוצרים בימי הביניים לזיכוח הדתי בין ישראל ואומות העולם; מכאן שיש תמיד לעיין בנוסח הלאטיני של יוסיפוס, כשעוסקים בזיכוחים בין היהודים לנוצרים באותם הימים; חמישית: חשיבות מיוחדת נודעת לנוסח הלאטיני בשביל חקר ספר יוסיפון, שהרי הוא מבוסס ברובו על הנוסח הלאטיני של יוסיפוס.

kim. T.1, cz. 2. Warszawa, 'Książka i wiedza', 1958. 869, [1] p., 1 l., fold, plan. 8°.

„תעודות לתולדות המהפכה בשנים 1907-1905 במחוז לודו", בעריכת נסליה גושורובסקה. מכילות חומר על חלקם של הפועלים היהודים ושל ה„בונד" בתנועת השב"ת ותובמהפכה. התעודות הרוסיות עם תרגום לפולנית.

2569 **[Goldberg, Israel]**, Historia del pueblo judío. (Traducción por Aida Aisenso, Luis Fabrikant). Buenos Aires, Editorial Israel, 1959 5719. 743, [1] p., maps. 8°.

= Biblioteca Israel; ediciones judías en castellano, 53.

בראש השער הפסידונים של המחבר: Rufus Learsi המקור: Israel, a history of the Jewish people ק"ס כ"ו 159: תרגום חלקי בהולנדית: ק"ס ל"א 95.

2570 **Gutstein, Morris A[aron]**, To bigotry no sanction; a Jewish shrine in America, 1658-1958. New York, Bloch Pub. Co., 1958. 191 p., pls., facsim., plan. 8°.

תולדות בית הכנסת „טורו" והקהלה היהודית „ישועת ישראל" בניו-יורק (רוד-איי-לנד). שם הספר לקוח מאגרת של ג' ושינגטון אל הקהלה.

2571 **Herzog, Wilhelm**, Die Affäre Dreyfus. (2., von Walter Hilsbecher stark gekürzte u. bearb. Aufl.). Frankfurt a.M., Europäische Verlagsanstalt, (1958). 306, [1] p. 8°.

מהר"א בשם "Kampf einer Republik": ק"ס י"ב 191.

2572 **Herzog, Wilhelm**, Menschen, denen ich begegnete. Bern, Francke, (1959). 494 p., pls., facsim. 8°.

Part. cont.: W. Rathenau, Trotzki, K. Eisner, M. Harden, M. Liebermann, A. Kerr, F. Werfel, J. Pascin, P. Cassirer.

2573 **Hoess, Rudolf**, Kommandant in Auschwitz; autobiographische Aufzeichnungen... Eingeleitet und kommentiert von Martin Broszat. Stuttgart, Deutsche Verlags-Anstalt, 1958. 184 p., facsim. 8°.

= Quellen und Darstellungen zur Zeitgeschichte, 5. לפני היותו באושוויץ פעל הס במחנות אחרים. את

תאריך מדויק יותר של תרגום זה: מחבר ספר יוסיפון העברי מספר כי יוסיפוס „הרבה לספר באיגרות כאלה (איגרות הרומאים אל היהודים) אשר מצאנו מספרו משנת חמש מאות ושמונה שנה לחורבן הבית. ואנחנו כתבנו והעתקנו מן הספר, מספר יוסף בן גוריון הכהן (ו"א יוסיפוס), בשנת שמונה מאות ושמונים וחמשה לחורבן".⁶ התאריך הראשון היה כתוב, לפי כל הנראה, באותו כתב היד הלאטיני שבו השתמש מחבר יוסיפון; היות ואז נהוג היה לקבוע את חורבן הבית בשנת 68 לספ"ה, תאריך זה הוא שנת 576 לספירה. אותו כתב היד הלאטיני שהיה לעיני יוסיפון, כלל, כפי שנראה להלן, ששה עשר הספרים הראשונים של הקדמוניות ואת הגסיפוס. כיון שכך, התאריך ההוא אינו יכול להיות בשום פנים תאריך כתיבתו של כתב היד הלאטיני המורכב הזה, כי אין להניח שבאותה התקופה, שבה בערך תירגמו ללאטינית את הקדמוניות, נכתב גם כתב יד, שבו דילגו על ארבעת הספרים האחרונים של הקדמוניות וצירפו את הגסיפוס. אם כן, התאריך 576 יכול להיות או התאריך בו העתיק סופר אחד טופס של הגסיפוס אשר שימש בסיס לספר שהיה בידיו של יוסיפון, או הוא התאריך של חיבור התרגום הלאטיני של הקדמוניות ליוסיפוס. האפשרות השנייה נראית לי מתקבלת על הדעת יותר: קאסיודורוס נולד בשנת 490 בערך ואת חיבורו De orthographia חיבר בגיל של 93 שנה; בשנת 576 היה איפוא עוד בחיים. ונוסף על כך הוא מזכיר את חיבורו De orthographia באותו חיבור שבו הוא מדבר גם על תרגום הקדמוניות, ומכאן שהמשפט על תרגום יוסיפוס, היוזם עליידה, נכתב אולי אחרי שהגיע לגיל של 93 שנה.⁷ שום דבר אינו מונע אותנו איפוא מלהניח שהתאריך 576, שהיה בכתב ידו של יוסיפון, הוא תאריך תרגום הקדמוניות ללאטינית.

ab amicis nostris, quoniam est subtilis nimis et multiplex, magno labore in libris viginti duobus converti fecimus in Latinum. Qui etiam et alios septem libros captivitatis Iudaicae mirabili nitore conscripsit, quam translationem alii Hieronymo, alii Ambrosio, alii deputant Rufino; quae dum talibus ascribitur, omnino dictionis eximiae merita declarantur (Institutiones 1, 17 p. 55 ed. Mynors).

6 דוד פלוטר, מחבר ספר יוסיפון, דמותו ותקופתו, ציון י"ח, ירושלים תשי"ג, עמ' 114.

7 עין M. Manitius, Geschichte der lat. Lite-ratur des Mittelalters, vol. I (München 1911), p. 37, 44.

מלבד התרגום הלאטיני (או, ליתר דיוק, התרגומים הלאטיניים) קיים גם עיבוד חפשי של ספר המלחמות של יוסיפוס, המכונה Hegesippus, אשר זכה להוצאה מדעית ביקורתית.¹ השם הגסיפוס אינו אלא שיבוש של הצורה Iosippus;² עוד במאה התשיעית היה נקרא הספר הזה, מלבד על שם הגסיפוס, גם על שמו של יוסיפוס.³ הגסיפוס מעבד את דברי מקורו מתוך הגישה הפאטית-הריטורית, בסגנון מקושש ומתוך נימה נוצרית בולטת, כתיביו אחרים מיחסים את החיבור לאביה-הכנסייה אמברוסיוס, ולמרות שהוא לא היה מחברו, הספר נתחבר בימיו — במחצית השנייה של המאה הרביעית. ההשערה המתקבלת ביותר על הדעת היא, לדעתי, שמחברו של הגסיפוס לא היה אלא אותו המחבר האלמוני, שהמחקר המודרני (בעקבות אראסמוס מרוטרדם) מכנה אותו בשם Ambrosiaster, ושלא היה, כנראה, אלא יהודי מומר ושמו יצחק.⁴

אולי באותו פרק הזמן שבו חיבר אותו מחבר אלמוני את החיבור המכונה הגסיפוס, תירגם מתרגם בלתי נודע אחר את ספר המלחמות ללאטינית; על הייחוס של תרגום זה לאביה-הכנסייה רופינוס נעמוד בהמשך הדיון.

קדמוניות היהודים והחיבור „נגד אפיון" תורגמו במאה השישית ביוזמת המלומד המפורסם Cassiodorus, כפי שאנו למדים מדבריו.⁵ נראה לי שאולי אפשר עתה לקבוע

Hegesippi qui dicitur Historiae libri V, 1 recensuit Vincentius Ussani, Vindobonae 1932.
2 כך נקרא יוסיפוס בלאטינית, בעקבות שמו ביוונית שהיה Ἰωσήφ, ועין B. Niese, Flavii Iosephi opera, vol. I, p. V, n. 1. על החומר הלאטיני והיווני שהביא ניוה יש עתה להוסיף את השם ΙΩΣΗΠΟΣ על חותם של אחר מאנשי כת מדבר יהודה, עין (1954) RB, p. 229.

L. Traube, Zum lateinischen Iosephus, 3 München 1920 (Vorlesungen und Abhandlungen von L. Traube, hrsg. v. Boll, Bd. III, p. 83).
E. Schürer, Gesch. d. jüd. Volkes, vol. I עין (1901), p. 96.

B. Blumenkranz, Die Judenpredigt Au-
4 עין gustins, Basel 1946, p. 33-37, 43.
Photiades, Les diatribes cyniques, Museum Hel-
veticum 16 (1959), p. 129-134.

Ut est Iosephus, paene secundus Livius, 5
in libris antiquitatum late diffusus, quem pater Hieronymus scribens ad Lucinum Baeticum propter magnitudinem prolixi operis a se perhibet non potuisse transferri. Hunc tamen

בחודש ספטמבר 1524¹⁴. בשנה זו כבר עבד עם פרובניוס אראסמוס מרוטרדם¹⁵, ובאותה שנה בא לבאזל ההרמאניסט הצ'כי Sigismundus Gelenius (מת בבאזל 1554); הוא התיידד עם אראסמוס וזה השיג בשבילו משרת מגיה בבית הדפוס של פרובניוס ידיו. בשבתו אצל פרובניוס, השתתף גלניוס בהכנת ההוצאה הראשונה של כתבי יוסיפוס ביוונית (באזל 1544). לגלניוס היה תפקיד חשוב בהפצת כתבי יוסיפוס בתרגום לאטיני: את חזי יוסף תירגם לראשונה, את הקדמוניות ונגד אפיון¹⁶ תירגם מחדש, ואילו את התרגום הקדום של המלחמות תיקן בל ב. ד. בדפוסים היותר מאוחרים, שבהם מצויים התרגומים שלו, ממילא נשאר ספר המלחמות הספר היחיד שעוד נשא את שמו של רופינוס! האם עובדה זו היא שגרמה לדעת החוקרים המודרניים שתרגום ספר המלחמות מיוחס לרופינוס? אפשר לשער שייחוס זה מקורו אינו בדברי

עמיתי על בעיות אלה, היות והמהדיר של ההוצאה הביקורתית, שבה אני דן, לא הקדיש להן מקום במבואו. על כן אעמוד כאן גם על בעיות מחברותו המשוערות של תרגום המלחמות לרופינוס, בעיה שהיא קשורה בתולדות הדפוסים של יוסיפוס הלאטיני. כפי שראינו⁸, מדבר קאסיודורוס על תרגום של המלחמות שקדם לימי ואמר שיש המיחסים תרגום זה להירונימוס, אחרים לאמברוסיוס ואחרים לרופינוס. את הייחוס להירונימוס יש לדחות, כי הרי קאסיודורוס עצמו מזכיר את דברי היירונימוס⁹ הטוען שלא תירגם כלל את ספרי יוסיפוס. הייחוס של ספר המלחמות הלאטיני לאמברוסיוס מסתבר היטב, אם נניח שקאסיודורוס לא התכוון לתרגום המלחמות, אלא להגסיפוס¹⁰; הרי כבר ראינו שכמה כתביידי מייחסים את הגסיפוס לאמברוסיוס. אסמכתא נוספת להנחתנו שקאסיודורוס מדבר על הגסיפוס אפשר למצוא בדברי השבח שהוא מעניק לספר המלחמות הלאטיני: הרי שבח

זה נאה לסגנונו הנשגב של הגסיפוס, אך לא לסגנון התרגום הלאטיני של המלחמות¹¹. מכאן מתקבל על הדעת שאף הייחוס השלישי, לרופינוס, כהנחתו לאותו החיבור, הוא הגסיפוס. אין איפוא שום סבב להניח, על סמך דברי קאסיודורוס, שבימינו היתה קיימת המסורת המיחסת לרופינוס את עצם התרגום הלאטיני של המלחמות. נוסף על כך כבר שם לב J. Frobenius¹² לעובדה כי Gennadius, שרשם בדיוק רב את כתבי רופינוס, לא הזכיר ביניהם שום תרגום של יוסיפוס¹³. נראה איפוא כי שם שאין שום בסיס לייחס את תרגום המלחמות לרופינוס. עתה נשאלת השאלה, מהו שגרם למחקר לקבל ייחוס זה? לכאורה דברי קאסיודורוס על בעל התרגום, שהם מכתנים למעשה להגסיפוס. אך הנחת זו אינה בטוחה בשום פנים. הרי המהדירים הראשונים מן המאה ה'15 וה'16 של יוסיפוס הלאטיני ייחסו את כל התרגומים הקדומים של יוסיפוס לרופינוס ודקא: כך למשל בהוצאת ויניציאה 1481¹⁴ ובהוצאת י. פרובניוס, באזל,

rabilem presbyterum Ruffinum Aquiliensem virum doctissimum. רופינוס נזכר גם כמחברגם יוסיפוס בשער הוצאת וירונה 1480, ועיין גם את המהדורה, שבה אנו דגים, עמ' 26.

14 כבר בשער הספר מזכיר המהדיר "הוצאה קודמת", ואומר שהוצאתו הוא עולה עליה בטיב הניסוח. על הוצאה זו מדבר גם פרובניוס במבואו ומבקר אותה; מן המבוא הזה אנו למדים שהוא מתכוון להוצאת קלן Aeditio quam nuper nobis dedit Colonia Agrippina, שהקדימה את ביצוע תכניתו של פרובניוס בערך בחצי שנה, היא ההוצאה שיצאה Coloniam, apud Eucharium Cervicornum, 1524 cal. Febr. באותו חודש, שבו הוציא פרובניוס את יוסיפוס הלאטיני, הוא הוציא לאור גם את חיבורו המפורסם של אראסמוס De libero arbitrio, שבו התפלמט אראסמוס עם לותר אודות חופש הבחירה.

15 בהוצאת פרובניוס, כמו בזו של צרויקורנוס וכלל התרגום של ספר החשמונאים הדי המיוחס לפעמים ליוסיפוס. התרגום נעשה על ידי אראסמוס מרוטרדם וצרויקורנוס הדפיסו כבר קודם לזו. תאריך ההקדשה בהוצאה הראשונה הוא 5 ביוני 1517, ואין איפוא צדק בדברי A. Townshend (בתוך R. H. Charles, The Flavius Josephus, p. 660 (Apocrypha and Pseudoepigrapha II), שיש קשר בין מעשה התרגום על ידי אראסמוס לבין התיזות של לותר שפורסמו, כידוע, רק ב'31 באוקטובר של 1517.

16 פאריס 1535, ועיין Flavius Josephus, Contre l'Apion, ed. Th. Reinach, Paris 1930, p. XII. לצערי ידיעותי על תולדות הדפוסים של התרגומים הלאטיניים של יוסיפוס הן לקויות מאד בגלל חוסר דפוסים ראשונים כאן ואני מקוה שדיוני יעזר עניין ואחרים ישלימו את החסר שבדברי.

- 8 עיין לעיל, הערה 5.
- 9 עיין שיר, לעיל, הערה 3. 10 עיין הערה 3.
- 11 במבואו להוצאת יוסיפוס הלאטיני משנת 1524. Hanc interpretationem non esse Ruffini, 12 aut si est Ruffini, non esse illius cui certamen fuit cum Hieronymo, praesertim cum Gennadius diligenter et cum favore Ruffini scripta recensens, huius translationis nullam omnino faciat mentionem.
- 13 בהוצאה זו נאמר שהתרגום נעשה per vene-

שאפו לסכסס משובה, ולכן תיקנו את כתביהידי שלפניהם בעזרת כתביידי אחרים: בגלל זה נראה לי שמספר כתביידי "ממוזגים" הוא יותר רב מאשר משערים בדרך-כלל. אין זה כלל מקרה שפראנץ בלאט הגיע לידי המסקנה, שאילן היוחסין של כתביהידי שאליו הוא הגיע, כוחו יפה באופן כללי בלבד; לעומת מהדירים של טכסטס אחרים הנוקקים בחלוקתם של כתביידי למשפחות, והעלו לים לטעות בהעלמם מכתביידי "ממוזגים", היה לו למהדיר אמצעי בטוח יותר שאיפשר לו לעמוד ביתר דיוק על השתלשלות המסורת של כתביהידי: הוא המקור היווני. מכאן שרוב המקרים שטענו הכרעה בין גרסאות שונות, היה יכול להכריע בבטחון גמור, בהשוואת את הגרסאות למקור היווני, שהרי הגרסה המתאימה יותר במובנה למקור, היא לשון המתרגם.

אם כי המהדיר בעצמו אינו מאמין בכחו המוחלט של אילן יוחסין של כתביהידי שלו, הוא מצרף בסוף מבואו אילן יוחסין שכזה — ובצדק, כי אפילו כתביידי "ממוזגים" אפשר להסיר במשפחות, אם כי במקרים כאלה החלוקה לא רק אינה מדויקת, אלא לטעמים אף לא בטוחה. מקפוקנו גוגע ביחוד לארבעה כתביידי: (1) כ"י גאפולי (Cod. lat. V, F. 34); (2) כ"י פירנצי (Laur. plut.); (3) כ"י ואטיקאן מס' 1998¹⁷; (4) כ"י פיסה: ארבעתם נכתבו באיטליה והם כוללים קדמוניות, ספרים א"י"ו ואת הגסיפוס. (להם יש להוסיף את כ"י האיסלקי Harleianus 3691, הכולל קדמוניות א—ט"ו, מלחמות א' 552 — ד', וגם הגסיפוס). לקבוצה זו של כתביידי גודעת חשיבות גדולה בשביל תולדות הספרות העברית, היות והספר, שבו השתמש המחבר של יוסיפון, אף הוא איש איטליה, כלל גם הוא את קדמוניות א"י"ו והגסיפוס. הרכב זה מוכן יפה: הגסיפוס מספר בפרטרוס רק את תולדות ישראל החל מימיו האחרונים של הורדוס, והנה ספר ט"ז של הקדמוניות ליוסיפוס מסתים בסיפור על רצח בני הורדוס. מי שעשה את ההרכב, חשב אפוא שמיותר להעתיק את הספרים י"ד, כ' של הקדמוניות, היות והדברים מסופרים גם בהגסיפוס, שנחשב באותם הימים לרבי יוסיפוס (עין לעיל).

היה אפוא טבעי להניח שכל כתביהידי הכוללים קדמוניות א"י"ו וגם הגסיפוס, אינם אלא העתקים של כתביידי אחד, ואם תמצא שחדרו לתוכם גרסאות מקבוצות אחרות של כתביידי, יש להניח שהם נבעו ביסודם מאותו המקור

19 בספר, בעמ' 34, נפלה שגיאה מצרעת ויש לגרוס: *Antiquitates I-XVI, Hegesippus I-V*.

קאסידורוס¹⁷, אלא ביחוס של כל התרגומים של יוסיפוס לרופינוס, ויחוס זה נצטמצם, בגלל תרגומיו של גלניוס, רק לספר המלחמות. ברם, כל העניין צריך עיון והבעיה תיפתר לדעתי רק אם יחקרו את מקומו של יוסיפוס הלאטיני בספרות ימי הביניים, חקירה שלא נעשתה עד כה.

מכל מקום, ההוצאה הטובה ביותר של התרגום הלאטיני של יוסיפוס היא זו של פרובניוס (באול 1524) וההוצאות המאוחרות יותר "תוקנו" על סמך המקור היווני. עד להוצאה, שעליה אני דן במאמר זה, היתה קיימת רק הוצאה ביקורתית של תרגום החיבור "נגד אפיון", היא זו של Ch. Boysen¹⁸. יש אפוא תועלת מרובה בכך, שעתה תימצא בידי הקוראים ההוצאה החדשה של התרגומים הלאטיניים הקדומים של יוסיפוס. שחלקה הראשון, הכולל מבוא והנוסח של חמשת הספרים הראשונים של הקדמוניות, כבר יצא לאור; המהדיר מודיע בהקדמה שהכרך השני יכלול את הספרים י"ב, של הקדמוניות.

המבוא של ההוצאה הנוכחית אינו עוסק הרבה בשיטת העבודה של המתרגמים הלאטיניים הקדומים של יוסיפוס ולא במקום שתפס יוסיפוס הלאטיני בספרות המערב של ימי הביניים. עיקר תוכן המבוא הוא תיאור כתביהידי הלאטיניים המרובים של יוסיפוס; המהדיר מנסה אף לעמוד על הקשר שבין כתביהידי היחידים ומחלק אותם לפי קרבתם ל"משפחות". המהדיר מודה שקביעת הקרבה בין כתביידי אלה היא עבודה קשה, כי כתביהידי השונים תלויים זה בזה. לכן אפילו אם אפשר לזהות משפחות מסוימות, קו החלוקה מבייל בעצם בין חילופי הנוסחאות הבודדים ולא בין כתביהידי בכללותם (עמ' 26). מסקנותיו של המהדיר ביחס למסורת הנוסח הלאטיני של יוסיפוס זהות גם עם נסיוני בעבודתי הפילולוגית, ביחוד בשטח קביעת הנוסח של ספר יוסיפון העברי. במקרה שלנו, כמו ברוב המקרים בפילולוגיה, נראה שאין בחלוקת כתביהידי למשפחות ברורות, בלתי-תלויות זו בזו, שבעקבותיה אפשר להגיע לאילן יוחסין בטוח, וזה לא רק בגלל המקריות ששמרה על כתביידי מסויים בשעה שכ"י אחר אבד; הסיבה העיקרית, שבגללה אי אפשר להגיע במקרים רבים לנוסח המקורי על סמך קביעת היחס בין כתביהידי השונים, נעוצה בכך, שהמעתיקים לא היו כמובן מעוניינים בשמירת "טוהר הנוע" של העתקותיהם, אלא

17 עין לעיל, הערה 5.

Corpus scriptorum ecclesiasticorum latini- 18
norum, Vindobonae 1898.

להגסיפוס, למרות שקיימים גם הבדלים; לדעת המהדיר יכול אפוא להיות, שכ"י ואטיקאן הוא העתק מתוקן של כ"י נאפולי. את כ"י פיסה (המאה ה-13) מייחס המהדיר באילן היוחסין שלו למקום קרוב ביותר לכ"י ואטיקאן ואת כ"י Harleianus הוא מייחס לאותה קבוצה, בה נמצא כ"י נאפולי, אולם במבוא עצמו הוא אינו מבסס הנחה זו אודות שני כתבי-היד האחרונים. ברם, אפילו נניח שהנחותיו של המהדיר הן נכונות, הקשרים ההדדיים שהוא קובע בין ארבעה כתבי-היד, כאמור, אינם עשויים להסביר את הרכבם השדה, היות ובקבוצות, שאלהן מייחס המהדיר כל אחד מהם, נמצאים גם כתבי-יד בעלי הרכב שונה. בכלל נראה לי שאין להאמין באמונה שלמה באילן היוחסין של המהדיר, כי יש גם קצת סתירות בין אילן היוחסין לבין המבוא הקודם לו: הרי באילן היוחסין הוא תולה את כ"י ואטיקאן בקבוצה מרוחקת מזו של כ"י נאפולי, ואילו בגוף המבוא (עמ' 33) הוא משער את ההשערה, שכ"י ואטיקאן יכול היה להיות העתק מכ"י נאפולי. ועוד: המהדיר אמנם מניח, שכ"י נאפולי תוקן, כפי שאמרנו, על סמך כתבי-יד ממשפחת כ"י פירנצי, אך יחד עם זאת קובע את מקומם של שני כתבי-היד הנ"ל במקומות מרוחקים של אילן היוחסין שלו. נוסף עליה, הדוגמאות של שני כתבי-היד הנ"ל שהגיעו לידי הוכיחו קרבה גדולה מאד בין נוסח שניהם²³. כן גלית שתי גרסאות המשותפות לשני כתבי-היד הנ"ל ולכתבי-היד הלאטיני שהשתמש בו מחבר יוסיפון; והן: בקדמוניות י"א 259: Mallius במקום Manlius, ובהגסיפוס ה' 1, 22 (הוצאת Ussani עמ' 349): cithara במקום cera²⁴. מן האמור²⁵ ברי, שאין לסמוך בבטחון על אילן היוחסין של המהדיר — והרי אף הוא בעצמו אינו מיהס לחלוקתו

23 משתי הספריות, מזו של פירנצי ומזו של נאפולי קיבלתי את הנוסח של קדמוניות י"א 338-313 ונתברר שנוסח הקטע בשני כתבי היד הנ"ל הוא למעשה זהה (חוץ מפליטות קילמוס). כמוכן השוואה של קטע זה אינה יכולה להביא לידי מסקנות בטוחות, היות ואין בידי חילופי גרסאות של שאר כתבי-היד. אביא כאן רק חילופי גרסאות הנראות לי קובעות: י"א 313 מחסירים בטעות שני כתבי היד את המלה exercitum; 316 דפוס: uxore, שני כתבי היד: uxore simul; 318 דפוס: ut nequaquam, שני כ"י: volebat; 320 הדפוס נכון: genti (ἐθνοῦς), שני כ"י: gentibus.

24 כן "תוקנה" המלה cera ל־cithara ביד שלישית

בכ"י M (אמברוסיאנוס) של הגסיפוס.

25 עיין במיוחד לעיל, הערה 21.

שהוא משותף לכל כתבי-היד בעלי אותו הרכב. הנחתנו מתחזקת עליידי העובדה שלא נמצא שום כתבי-יד הכולל את כל ספר הקדמוניות ואת הגסיפוס²⁶. היות וכל כתבי-יד בעלי אותו הרכב הם כתבי-יד איטלקיים, יש להניח שהמקור שלהם נכתב עליידי סופר איטלקי שחי לפני שנת 953, שבה חיבר המחבר העברי האלמוני את ספר יוסיפון בהשתמשו בכתבי-יד לאטיני בעל הרכב זה.

והנה באילן היוחסין של המהדיר נסדרו כתבי-היד הנ"ל זה מזה: כתבי-יד נאפולי (ו־Harleianus) נבע ממקור אחר, כתבי-יד פירנצי ממקור שני, וכ"י ואטיקאן ופיסה ממקור שלישי! המהדיר קובע אמנם כמה קשרים בין כתבי-היד הללו: כ"י נאפולי (מן המאה העשירית) תוקן עליידי סופר אחר על-סמך כתבי-יד מקבוצתו של כ"י פירנצי (מן המאה ה-12). כ"י פירנצי עצמו הוא, לדעת המהדיר, העתקה של כ"י מונטיקאסינו (המאה ה-10), שהרי חסר בו בדיוק הטכסט של 8 דפים שלמים רצופים של כ"י מונטיקאסינו²⁷. ברם כ"י מונטיקאסינו²⁸ כולל את כל הקדמוניות ואין בו הגסיפוס. בקשר לכ"י ואטיקאן (המאה ה-11) כבר קבעו התוקרים שקיימת קרבה בינו לבין כ"י נאפולי, הן בנוגע לקדמוניות והן בנוגע

20 עיין את ההערה הקודמת.
21 ברם, לי נראה שאין לקבל את דעת המהדיר (עמ' 32) שהלאקונה הגדולה שבכ"י פירנצי, המקיפה קדמוניות י"א 338-198 והמתאימה בדיוק לשמנת דפים של כ"י מונטיקאסינו, נגרמה על ידי דילוג מקרי של המעתיק. לפי מה שכתבה לי הגב' Teresa Lodi, ספרנית בלאור רנציאנה, נגרמה הלאקונה על ידי כך, שאבד חלק פנימי של קונטרס מכ"י פירנצי (una lunga lacuna, man- cando un intero quaderno XXIV, di otto carte). אני נוטה לקבל את תוצאות הסתכלותה של הספרנית המלומדת, ואין אפוא הוכחה מכאן, שכ"י פירנצי הוא העתק ישיר של כ"י מונטיקאסינו. ההתאמה המקרית שביניהם מסתברת כוח שדפי שניהם שחיים בגודלם.

22 כתבי-יד זה הוא לפי המשוער, אותו כתבי-יד שצויח להתקינו ויהנס ווו, דוכס נאפולי, לעילוי נשמת אשתו; על כך עיין דוד פלוס, מחבר ספר יוסיפון, ציון י"ח (תשי"ג), עמ' 122. במקרה שיצדקו המשערים שכתבי-יד זה הוא כתבי-יד של הדוכס, הרי אין מקום לדברי במאמר הנ"ל, הערה 14 "שמחבר יוסיפון, שהיה בן זמנו ובן ארצו של הדוכס, וכנראה אף ביקר בנאפולי, ראה לפניו את כתבי-יד זה של הדוכס או אחד מהעתקי הראשונים", היות והרכב כ"י מונטיקאסינו הוא שונה מזה של יוסיפון. ברם, אין שום בטחון שכ"י מונטיקאסינו נעשה באמת בשביל הדוכס, כי הרי הדוכס התקין כתבי-יד בשביל ספריתו הוא, ואילו כ"י מונטיקאסינו הועתק כשביל ספרית המנזר.

2576 (Katz, Eliaš). Chatam Sofer, hlavný rabín Bratislavský — Pozsony főrabbi — Pressburger Oberrabbiner, 1806-1839. (Bratislava, Ústredný sväz židovských náboženských obcí na Slovensku), [1956]. IV, 15 14, 171, 4°.

טלובקית, היוגראפיה וגרמנית, עם פתיחה עברית בחזרות
במקום הקדמה. בשכפול. הקדמה: חשי"ו.

2577 Kellenbenz, Hermann. Sephardim an der unteren Elbe; ihre wirtschaftliche und politische Bedeutung vom Ende des 16. bis zum Beginn des 18. Jahrhunderts. Wiesbaden, F. Steiner, 1958. XII, 606 p., 2 maps, geneal. tabs. 8°. = Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte. Beiheft 40.

חלק א' (95'52) הוא היסטורי כללי. מתוארים: התיישבותם של יהודים ספרדים ושל אנוסים בהמבורג, תולדות העדה הפורטוגזית בתקופה הנורונה, נסינות התיישבות בערי הסביבה ובארצות סקנדינביות. את הגורמים להגירות אלה רואה המחבר בסובלנות ובאפשרויות כלכליות. חלק ב' (319'99) מוקדש לפעילות הכלכלית של הספרדים. כאן בעיקר שאב המחבר בשפע ובחריצות חומר עצום בלתי נודע מתוך ארכיונים רבים. ה"פורטוגזים" נהנו ממעמד משפטי-סוציאלי מיוחד, והוא שהיה בסיס לפעילותם. פעילותם השתרעה על כל שטחי המסחר והכלכלה. עד לאמצע המאה ה-17 עסקו בעיקר ביבוא סחורות; הודות לקשריהם האישיים הקימו יחסי מסחר עם מושבות ספרד ופורטוגל. לאט לאט הועתק מרכז הפעולה לענפים השונים של הבנקאות, וגם בתעשייה. במלאכה ובעיקר בסביעת מטבעות שלחו ידם. חלק ג' (446'323) מבליט את הקשרים ההדוקים של בתי המסחר הגדולים לחצרות הנסיכים. חלקם של הפורטוגזים רב היה בעסקי תיחוף בין הממשלות ובמתן מלחם לנסיכים, אך הטיפוס האשכנזי של "יהודי החצר" לא היה מצוי ביניהם. גם תולדות בתי-האב הנכבדים זוכות לתאור כאן. הפרק המסכם של חלק זה (447'473) הוא סוציולוגי לפי תכנון ולפי גישתו. נסקרים ההגיי, המצב התרבותי והדתי בעדה, חשיבותה הכלכלית, הצורות של בתי המסחר והבנקים ושיטות עבודתם. לאלה מיחס המחבר משמעות מיוחדת במסגרת ההתפתחות הכלכלית-אירופית לקראת הקפיטליזם הקדום. כן ניתן סיכום של היחסים לעדה האשכנזית ולסביבה הנוצרית. החבור כולו כתוב ביסודיות רבה; בכל פרט שהובא נרמז למקורות

של כתבי-יד למשפחות כח אבסולוטי. גם משום כך מותרת ההשערה שכל כה"י הכוללים את קדמוניות א"ט"ו ואת הגסיפוס, נבעו מכתב-יד אחד. אך הבעיה תתברר רק לאחר שנשמה גם את נוסח הקדמוניות וגם את נוסח הגסיפוס שבכתבי-יד הללו. מכל מקום מעניין לציין שבזכות המהדורה שלפנינו אנו יודעים עתה שנשתמרו ארבעה כתבי-יד מאיטליה השחים בהרכבם לכתב-יד הלאטיני ששימש מקור עקרי למחבר יוסיפון העברי.

אולם, כל הבעיות של השתלשלות הנוסחאות אינה כה חשובה בשביל קביעת הנוסח המקורי של יוסיפוס הלאטיני, היות והמהדור, כפי שאמרנו, היה יכול לבחור בין הגרסאות שלפניו על-סמך הטקסט היווני של יוסיפוס²⁶. כל המשתמש במהדורה המדעית שלפנינו, יחזיק טובה למהדיר גם על כך שציין במקומות רבים מאי את יחס התרגום למקור היווני ואף ציין את המקומות שבהם אפשר להסיק מסקנות אודות נוסח כתב-היד היווני שממנו תירגם המתרגם. המהדיר אינו מביא את כל חילופי הגרסאות של כתב-היד שבהם הוא השתמש; דבר זה ייראה אולי כפגם בעיני מי שלא עמד בעצמו לפני בעיית הכנת הוצאה ביקורתית. אבל יש לומר שבמקרים רבים אין אפילו אפשרות סבירה להביא את כל חילופי הגרסאות, שאילו כך, הם היו תופסים את רוב העמוד של ההוצאה. נוסף על כך הבאה שלמה של חילופי נוסחאות אינה מבדילה בין גרסאות חשובות לבלתי-חשובות. תפקידה של הוצאה ביקורתית הוא לסייע בידי הקורא להכריע במקרים מסוימים נגד נוסח המהדיר. רשימת חילופי הגרסאות אינה יכולה להעמיד את הקורא על כל שלבי התפתחות הנוסח והתענפותו. הרוצה, למשל, להכיר את הנוסח הלאטיני שהיה לפני מחבר יוסיפון, יצטרך לפנות בעיקר לאותם כתבי-יד עצמם המשקפים, לדעתנו, את הנוסח הנ"ל. וכיום, אם מישורו מעניין לא כל כך בטקסט המקורי של חיבור, אלא במשפחה מסוימת של כתבי-יד, יוכל להשיג את צילומי כתב-היד במיקרופילמים, ואין צורך להרחיב למענו את מנגנון הגרסאות מעבר לכל גבול. מכל מקום, אין ספק שהמהדורה שלפנינו תמלא חסרון גדול ביידיעותינו, ויש לבקר את המהדיר על ההוצאה ולקחת שיעזיח להשלימה בקרוב.

26 המהדיר הסתמך ביחוד על כתב-יד לאטיני (Ambrosianus), הקדום (המאה ה-6 או ה-7), הקרוב במיוחד לנוסח היווני של יוסיפוס, בו נשתמרו רק קדמוניות ה' 334 ו' 204. מלבד זה הוא הסתמך ביחוד על כתבי-יד איטלקיים אחרים.

H. Michel: L'état d'esprit en France à l'égard des événements de l'époque hitlérienne. S. W. Baron: En lisant Maïmonide. F. Shneerson: De la résistance mentale des rescapés des camps d'extermination allemands. J. Lestchinsky: Migration et démographie (1945-1955). W. v. Weisl: Eretz Israël 1945-1955. A. Tartakover: Le peuple juif avant et après la catastrophe. A. Safran: Pays d'Israël et dispersion d'Israël. C. Roth: La leçon non apprise. J. M. Machover: Les protocoles des Sages de Sion. E. Vermeil: Aperçus sur l'antisémitisme allemand d'hier et d'aujourd'hui. I. Goldstein: L'antisémitisme aux Etats-Unis (1945-1955). R. M. W. Kempner: Indemnisation des victimes du nazisme par la République Fédérale Allemande. H. Monneray: La justice organisée. E. Aroneanu: Où en est la répression des crimes contre l'humanité. Ph. Friedman: Les recherches sur la catastrophe du judaïsme européen. J. Leftwich: La littérature du Hourbane.

2584 Münz, Max. Die Verantwortlichkeit für die Judenverfolgungen im Ausland während der nationalsozialistischen Herrschaft... [Frankfurt a. M.], 1958, 251 p., facsim. 8°.

על סמך עיונים היסטוריים ושיקולים משפטיים מחייב המחבר את השאלה השנויה במחלוקת, אם המושג Veranlassung שבחוק הפצויים הגרמני משנת 1956 חל על רדיפת היהודים שבוצעו בארצות הגרורים, בעיקר בבולגריה, הונגריה ורומניה, בהשפעת המשטר הנאצי. דיסרטיציה במקלות למשפטים של אוברסוסט פרנקפורט.

2585 Pesotta, Rose. Days of our lives. Boston, Mass., Excelsior Publishers, (c1958). 9 p. l., 262 p., 1 l. 8°.

מחברת הזכרונות באה בשנת 1914 מאוקראינה לאה"ב ועשתה את דרכה מפועלת פשוטה בתעשיית ההלבשה עד לעמדת מנהיגות בתנועת הפועלים באה"ב ובאגוד הבינלאומי לפועלי הלבשת נשים. כרך זה מכיל את זכרונות הילדות והנעורים שלה על הרקע הרחב של תאור חי היהודים במחוז הולדתה על כל צדדיהם עד לבואה לאה"ב.

שמהם נשאבו הידיעות. על מירת העבודה שהושקעה בספר מעידים היקף רשימת המקורות הבלתי מודפסים (495-502), הביבליוגרפיה העשירה (502-535) והמפתחות (537-606).

2578 Kentridge, Morris, I recall; memoirs. Johannesburg, The Free Press, 1959. XI, 431 p., ports. 8°.

מורים קנטריג' (קנטורוביץ'), שנולד בליטא (3.2.1881) וחי בדרום-אפריקה משנת 1902, היה חבר הפרלמנט (ממס' לגת העבודה) בשנות 1914-1958. הוא היה גם פעיל בתנועה הציונית ובכל עניני היהדות, אף בקשרי דרום-אפריקה עם מדינת ישראל.

2579 Köhler, Hans. Wurzeln des Antisemitismus. (Helmstedt, Niedersächsische Landeszentrale für Heimatdienst, 1958). 32 p. 8°. = Schriftenreihe der Landeszentrale für Heimatdienst in Niedersachsen. Reihe A, Heft 8.

2580 Kohn, Hans, Heinrich Heine; the man and the myth. New York, Leo Baeck Institute, 1959. 24 p. 8°. = Leo Baeck memorial lectures, 2.

2581 Lisitzky, Ephraim E. In the grip of cross-currents... Translated... by Moshe Kohn and Jacob Sloan and revised by the author. New York, Bloch Publishing Co., (c1959). XIII, [1], 305 p., front. (port.). 8°.

המקור, „אלה תולדות אדם": ק"ס כ"ז 13, שם גם תאור. כאן נוסף מבוא מאת הלל בבלי.

2582 McCloy, Shelby T[homas]. The humanitarian movement in eighteenth-century France. [Lexington], University of Kentucky Press, (c1957). 5 p. l., 274 p., 1 l. 8°.

Part. cont.: The Jewish question (p. 51-81).

2583 Machover, J[onah] M., ed. Dix ans après la chute de Hitler, 1945-1955... Préface de René Cassin. Paris, Editions du Centre, 1957. 306, [4] p., 1 l. 8°. = Centre de documentation juive contemporaine. Publications, 31.

Cont.: M. Beloff: Le monde après 1945.

Morais והוצגו ... 1955 ... בניו יורק. (מההקדמה).
הספר מכיל קצור תולדות היהודים בארצות-הברית עם
287 תמונות מכל הסוגים. ביבליוגרפיה בהערות (ע' 291).
The Citadel — ספר-הידור. יצא גם בציון המו"ל: The Citadel
Press.

2591 Schnabel, Ernst, La tragica verità
su Anna Frank. (Traduzione ... di Giuseppe
Bianchetti). (Verona), A. Mondadori,
(1958), 174 p., 1 l., 8°.

המקור, Spur eines Kindes: ק"ס ל"ג 474, שם גם
תאור. ר' גם בערך הבא.

2592 Schnabel, Ernst, Vem var Anne
Frank? En bok om flickan som blev en
legend... (Översättare: Ella Wilcke), Stock-
holm, L. Hökerberg, [1958], 190 p., 1 l., pls.,
facsim., 8°. המקור ר' הערה לערך הקודם.

2593 Schwarzbart, Isaac I[gnacy], The
burning dream of the Jewish state in the
burning ghetto of Warsaw; survey on the
occasion of the 15th anniversary of the War-
saw ghetto uprising... New York, N. Y.,
World Jewish Congress, 1958, 1 p.l., 19 l., 4°.

בשכפול.

2594 Shilstone, E[ustace] M. Monumental
inscriptions in the burial ground of the Jew-
ish Synagogue at Bridgetown, Barbados.
Transcribed with an introduction. London,
Jewish Historical Society of England, Uni-
versity College, (foreword 1956). 2 p.l.,
XXXIII, 205 p., illus., 8°.

זהה לתוצאה האמריקאית: לעיל ע' 335, שם גם תאור
קצר.

2595 Stern, Selma, Josef von Rosheim,
Befehlshaber der Judenschaft im Heiligen
Römischen Reich-Deutscher Nation. Stutt-
gart, Deutsche Verlags-Anstalt, (c1959), 277,
[1] p., 1 l., 8°. (Veröffentlichung des Leo-
Baeck-Instituts).

על הרקע החברתי של יהדות גרמניה בימי הריסוס
והטרורמה מתארת המחברת את האישיות הרבנית של
יוסף מרוסהיים. אחרי ספור עלייתו לגולה בשלושה
ספרים (ראשית דרכו, מנהיג יהדות הארץ, "המיוספה-כוח"),

2586 Rengstorf, Karl Heinrich, Leo Baeck;
eine geistige Gestalt unserer Zeit. (Düssel-
dorf-Benrath, Staatsbürgerliche Bildungsstel-
le des Landes Nordrhein-Westfalen, 1959).
20 p., ports., facsim., 8°.

לפי הרצאה בבית הספר הגבוה לעם בברלין.

2587 Roth, Cecil, The historical back-
ground of the Dead Sea scrolls. Oxford, B.
Blackwell, 1958, VIII, 87 p., 8°.

המחבר מחזיק בדעתו שכת מרבר יהודה וזה עם הקר-
אים, אך בנגוד לדעתו הקודמת שהביע בספרו העברי על
הנושא (לעיל ע' 3) הוא סבור עכשיו ש"מורה הצדק"
אינו מנחם בן יהודה אלא אלעזר בן יאיר.

2588 Sachar, Howard M[arley], The course
of modern Jewish history. London, Weiden-
feld and Nicolson, (c1958), 617 p., 1 l., 3
maps, 8°.

קצור תולדות היהודים מן המהפכה הצרפתית עד שנת
העשור למדינת ישראל. המחבר משתדל להקיף את חיי
היהודים מכל בחינותיהם במסגרת של כרך אחד. ביבליו-
גרפיה (הוכנה ע"י David B[ernard] Sachar): ע'
607569.

2589 Schaeffer, Albrecht, Mythos; Ab-
handlungen über die kulturellen Grundlagen
der Menschheit. Hrsg. und mit einem Nach-
wort versehen von Walter Ehlers. Hei-
delberg, L. Schneider, 1958, 453 p., port., 8°.

= Veröffentlichungen der Deutschen Aka-
demie f. Sprache u. Dichtung, Darmstadt, 15.
למנינו חלק ד' של סדרה מדעית-פיוטית-הגותית, תולדות
יצירת האדם, שג' חלקיה הראשונים עדיין בכתובים.
הספרים האחרונים ("העם", ע' 430-319) מוקדשים לדברי
ימי ישראל מכראשית עד ישר.

2590 Schappes, Morris U[rman], The
Jews in the United States; a pictorial his-
tory, 1654 to the present. (New York), The
Tercentenary Book Committee, (c1958), XVI,
3-321 p., illus., facsim., 4°.

היוזמה [לכתוב את הספר] צמחה בקשר עם תערוכת
הענקות של תעודות, דפוסים ותצלומים היסטוריים, בחסות
הועד לחגיגת יום השנה השלוש מאות לתחישובות יהודית
בארצות-הברית, שנאספו בידי ההיסטוריון Herbert M.

אלה לא היטיבו הארצות האחרות לעשות משוייץ, ופשע רבים חצי הצדקה". גם יהודי שוייץ, שתמכו באופן מופתי באחיהם הגרמנים, לא הפעילו הרבה לחץ למען שווייטסי של המדיניות הרשמית.

החקירה מבוססת על התעודות הממשלתיות, אך נעזרה גם בעדויות בכתב ובעל־פה ובספרים (ר' הציונים הביבי־ליוגרפיים בהערות), במיוחד כדי לתאר את המאורעות, שלפיהם עיצבו שלטונות שוייץ את מדיניותם לגבי הפליטים. בסוף (ע' 401-378) באה תשובת E. v. Steiger, שר הפנים בשנות 1941-1951, שהיא יבשה ובלתי־משכנעת. שני המסמכים הנספחים „עקרונות להענקת זכות־המקלט בזמן מתיחות בינלאומית מוגברת ומלחמה" ו„נוהג המק" לט בשוייץ בזמן האחרון", שנוסחו עליידי הממשלה בשנת 1957, מוכיחים על רצונה ללמוד לקח להבא. מ"ק.

2597 Weltsch, Felix, Religion und Humor im Leben und Werk Franz Kafkas. Berlin-Grunewald, F. A. Herbig, (c1957). 95, [1] p. 8°.

בנתוח תמציתי זה של אישיות קפקא עליידי אחד ממקורביו מופיעים לרוב הצדדים היהודיים שבה, בעיקר בפרק „היהדות" (ע' 39-35).

2598 Wulf, Józef, Vom Leben, Kampf und Tod im Ghetto Warschau, (Bonn), Bundeszentrale für Heimatdienst, (1958). 104 p., plan. 8°. = Schriftenreihe der Bundeszentrale für Heimatdienst, 32.

לקט מקורות ודוקומנטריים מתוך אספים יותר מקיפים הרשומים בבibliוגרפיה ע' 104-103. בראש השער: Josef Wulf.

2599 Лев, Мих[аил Андреевич]. Партизанские тропы; повесть. Перев. с еврейского И. Гуревича. Москва, Советский писатель, 1958. 270, [2] стр. 8°.

„שבילי פרטיזנים"; זכרונות אוטוביוגרפיים מתקופת מלחמת העולם השנייה מאת מיכאל לב. התרגום מיוונית מאת מ. גורביץ'.

2600 Мешерский, Н. А. Значение древнеславянских переводов для восстановления их архетипов. <На материале древнерусского перевода Истории Иудейской войны Иосифа Флавия>. Москва, 1958. 41, [1] стр., табл. 8°.

נבחנות סגולותיו אחת אחת: המבקר והמתקן של החברה, המתחנך והמשחרר, המנחם, המגן על ערכי היהדות, ההיסטוריון, הפילוסוף והמחנך, הפרקליט של יהדות גרמניה, אחרית דרכו. המחקר מבוסס על חומר ארכיוני מאלום ומגרמניה (בעיקר מזינזה), שחלקו לא נוצל עדיין. ביבי־ליוגרפיה עשירה בהערות (ע' 267-225).

2596 Switzerland, Bundesrat. Die Flüchtlingspolitik der Schweiz seit 1933 bis zur Gegenwart. (Bericht an den Bundesrat zuhanden der eidgenössischen Räte von Carl Ludwig); Beilage zum Bericht des Bundesrates an die Bundesversammlung... (Bern, 1957). 1 p.l., 416 p., tabs. 8°. = Zu 7347.

דין־וחשבון מפורט וכן זה בא לענות על הטענות נגד שלטונות שוייץ, כי לא עשו כל מה שהיה לאל ידם לקלוט פליטים — בעיקר יהודים — מהתופת הנאצית. פרוס' לודוויג מסביר את הרקע למדיניות הממשלה מתחילת הדיפנות בגרמניה, בראש וראשונה את החשש מפני גידול האחוז של היהודים הנחשבים ליסוד זר ובלתי־מסוגל להתאזרח בקרב האוכלוסיה (אף שלא עלה מעולם אחוז זה על 5 לאלף), ומפני תפיסת מקומות העבודה של ילידי הארץ (למרות הבקוש לידיים עובדות בחקלאות). הוא מציין גם כן, שהגרורשים בוצעו לרוב בזמן של זרימה המונית של פליטים, כך שאילו נשארה או הדלת פתוחה לרחוקה, היה מקום לפתח, שתתמוסס מדינה קטנה זו, ששמרה בגבולותיה על השלום, השובע והחופש. המגמה היתה לרכז את אכזריות הגורש, ובדרך כלל נהגו השוטרים והמפקידים ברחמנות במסגרת הוראותיהם.

אולם לודוויג מטית גם דברי בקורת קשים על האדמיניסטרציה השווייצית חסרת המעוף וצרת העין, וביחוד על מנהלי מחנות מסוימים, שלא היו מוכשרים לתפקידם, ומהם סבלו הפליטים הרגישים סבל רב. הוא מספר כיצד רצו השווייצים כבר לפני המלחמה להניע את הגרמנים להנהגת דרכונים מיוחדים בשביל היהודים, כדי שיוכלו הם להסלותם לרעה מבלי לפגוע כביכול בחוקת הליברלית של ארצם. הוא מוכיח, שתמיד העדיפו השלטונות את האינטרס המדיני של עמם על חובת האנושיות; אך אלה טענו, שקליטת מספר רב של יהודים תעורר אנטישמיות בשוייץ ותעודד את הנאצים לגרש את הנשארים. לדעתם היה האיסור, שהוטל על כל פרטום של זועות השואה, סן ישתבשו יחסי מדינתם עם גרמניה, גם הוא לטובת המדוכאים. אבל המחקר מוצא צד זכות בזאת, שבכל

and Employment Center, (1957). [III]-V 1, 139 p., tabs. 4°. = Jewish Vocational Service monographs, 1.

בהכפלה, המעטפת בופוס. "המרכז לשירות מקצועי" של ארגוני היהדות בשקאנו נוסד בשנת 1951, ולפניו דו"ח על פעולותיו עד סוף 1954. המוסד טיפל ב-138 נכים ומפועלים והשיג שירות מלא או חלקי ב-86 מקרים.

2606 Lerner, Max. America as a civilization; life and thought in the United States today. New York, Simon and Schuster, 1957. XIII, 1036, [1] p. 8°.

דברים אחרים על תרומת היהודים לתרבות ארצות הברית ועל האנטישמיות. המחבר פרוטסטנט במכללת ברנדייס.

2607 Levinthal, Israel H[erbert]. Points of view; an analysis of American Judaism. London, Abelard-Schuman, (c1958), 112 p. 8°.

מכיל פרקי סקירה ונתוח של הזרמים השונים ביהדות אה"ב. הספר מבוסס על הרצאות המחבר, רב קונטרסטיבי בקהלתו, המרכז היהודי בברוקלין.

2608 Robinson, Nehemiah, Dictionary of Jewish public affairs and related matters... in collaboration with Gerhard Jacoby, Oscar Karbach, Saul Sokal. New York, Institute of Jewish Affairs, World Jewish Congress, 1958, 231, [1] p. 8°.

"מובנו של המונח public affairs הוא כאן רחב יותר וכולל... נושאים מתחום המדיניות והארגון הבינלאומיים והפנימיים שיש בהם משום השפעה ישירה או עקיפה על מצב היהודים בתור שכאלה... מבחר הנושאים... נעשה ביטרו מתוך שקולים מעשיים." (מהקדמה).

2609 Sherman, Bezalel Charles. Bund, Galuth nationalism, Yiddishism, by C. Bezalel Sherman. New York, (Theodor Herzl Foundation), 1958, 28 p., 1 l, 8°. = Herzl Institute pamphlets, 6.

סקירה תמציתית על זרמי הלאומיות היהודית הלא-ציונית.

2610 Strasbourg. Communauté israélite. La Synagogue de la paix. Strasbourg, 1958, (Strasbourg, Imprimerie des Dernières nouvelles, 1959), 109 p., 1 l., illus. 4°.

משמעותם של תרגומים סלביים עתיקים לקביעת טפוסי הנוסחים הראשונים. מבוסס על החומר של תרגום רוסי קדום של מלחמת היהודים ליוסף בן מתתיהו. מאת נ. א. משצ'רסקי. הרצאה בקונגרס הבינלאומי ה-4 של הסלביסטים. בהוצאת האקדמיה למדעים של ברית המועצות. בראש השער: Академия наук СССР. Советский комитет славистов.

עם ישראל בזהו

2601 סאקאל, שאול. ארגונטינו; די אנטרפרנאנס-טישע רעזאלוציע. אירע יידישע אסטעקטן... איבערזעצט אויף יידיש טון בתיה פופקא. ניו יארק, אינסטיטוט פאר יידישע ענינים, יידישער העלטיקאנגרעס, 1957, [2], 26 דף. 4°. בשכפול.

שעפנער, ב. א בליק אויף ישראל און אויף דער העלט. עין להלן מס' 2615.

2602 Congress for Jewish Culture. A decade of destruction; Jewish culture in the USSR 1948-1958. New York, Congress for Jewish Culture, [1958], 37, [3] p. 8°.

נאומים באספה לזכר חטול התרבות היהודית בברית המועצות.

2603 Delegación de asociaciones israelitas argentinas. Informe de la labor cumplida por el Consejo directivo de la Delegación de asociaciones israelitas argentinas <DAIA> durante el ejercicio comprendido desde el 25 de junio de 1956 hasta el 25 de agosto de 1957. Buenos Aires, 1957, 1 p.l., 60, [2] l. 4°.

2604 The Jewish Journal of Sociology... publ. twice yearly on behalf of the World Jewish Congress... London, W. Heinemann, 1959, 8°.

העורך: Morris Ginsberg. חוב' 1: אמריל. 151, [1] ע'. עם תמצית המאמרים בצרפתית ובעברית. התכן ר' להלן ע' 488.

2605 Jewish Vocational Service, Chicago. Adjusting people to work; the operations and results of the Vocational Adjustment Center... (by William Gellman [a.o.]). 2nd. ed. Chicago, Jewish Vocational Service

בשנת 1938 יצא כבר במכסיקו ירחון בשם "Tribuna slonista" ("ק"ס ט"ז 59).

2615 **שעפנער, ב[רוך]**. א בליק אויף ישראל און אויף דער העלס. בוענאס-אירעס, "יידבוך" ביי דער געזעל-שאפט פאר יידיש-העלסלעכע שולן אין ארגענטינע, 1958. 334, [10] ע', 8°. "בוך 30". עס שערס נוספים בספר-דית ובאנגלית.

יהודי בעל הכרה לאומית הגר באמריקה מנחה את בעיות המדינה והחברה הישראלית מנקודת מבטו מתוך הבנה ושיקול דעת. החלק השני מכיל תאור מסעו בארצות אירופה, יסן, מכסיקו וקובה, ובו הוא מרחיב את הדבור על ענינים יהודיים.

2616 (Ambrose). The third crusade; an eye witness account of the campaigns of Richard Coeur-de-Lion in Cyprus and the Holy Land, Ed. with an introduction by Kenneth F e n w i c k. Engravings by Raymond Hawthorn. London, Folio Society, 1958. 164 p., col. pls. 8°.

המקור הלטיני, Itinerarium peregrinorum et gesta regis Ricardi אינו אלא תרגום בפרוזה של Carmen Ambrosii המיוחס לטרובדור נורמני-צרפתי. שיר זה נתפרסם ע"י Gaston Paris בשם L'estoire de la guerre sainte... Paris 1897. נו מבוסס על תרגום אנגלי אנונימי של הנוסח הלטיני. שיצא בשנת 1848 ב־ Bond's Antiquarian Library. על הוצאות אחרות ר' ע' 16/7 של הספר.

2617 **American Jewish League for Israel.** The ZOA and Israeli politics; a statement... (New York, American Jewish League for Israel), 1957, 7, [1] p. 8°. כתב פולמוס.

2618 **Ami, Raoul.** Quand David retrouve Goliath. Avant-propos de Georges Duhamel. Préface de Pierre-Bloch. Paris, Editions S. I. P. E. P., (1957). 372 p., 1 l., fold, map. 8°.

דברי ימי מלחמת השחרור לפי העתונות היומית. הספור מתחיל בקצור תולדות ארץ-ישראל מבריאת העולם. הדגש מושם על המאורעות בירושלים, שם גר המחבר.

2619 **Amouroux, Henri.** J'ai vu vivre Israël. Paris, A. Fayard, (1958). 279 p., 3 l. 8°. רשמי נטיעות (בשנות 1951, 1955, 1957, 1958)

Part. cont. (p. 13-26): Hans Haug: De la première synagogue à la synagogue de la paix. Felix Lévy: La genèse de la construction. שאר הספר נאומים ודברי ברכה.

2611 **White Plains, N. Y. Temple Israel Center.** Golden jubilee, 1907/08-1957/58. [White Plains, N. Y., 1958], 72, [3] p., illus., facsim. 4°.

Part. cont.: Oskar K. Rabinowicz: A half century survey (p. 11-47).

הפרסום כולל מלכוד נאום דברי ברכה, סקירות קצרות על מוסדות הקהילה, ורשימת החברים. בראש השער: Temple Israel Center

2612 **World Jewish Congress. Executive Committee.** Problèmes juifs actuels. Alger, Congrès juif mondial, 1958. 37 p., 1 l., illus. 8°. Session plénière de l'Exécutif: בראש השער: du Congrès juif mondial, Genève, 23-27 juil.-let 1958

Cont.: N. Goldman: Situation générale du judaïsme. E. Fleg: La survivance juive dans la dispersion. I. Sieff: Les problèmes de la Diaspora.

צינונות, ארץ ישראל, מדינת ישראל

ראה גם לעיל במדור "קבצים" ובמדור "היסטוריה, ביוגרפיה, זכרונות".

2613 **פיאנערן פרויען ארגאניזאציע.** ארגענטינע. אויסגאבע פון דער פיאנערן פרויען-ארגאניזאציע אין ארגענטינע. [בוענאס-אירעס], (פיאנערן פרויען-ארגאניזאציע אין ארגענטינע). 4°. תכניות ההופעה לא נזכרה. העורכות: האדע שאר, אסתר ניימאן. חוב' 7/6: [אקטובר? 1958]. 14. 14 ע', תמונות 14 הע' האחרונים בספרדית, עם שער נוסף: Publicación de Pionern Froien Or-ganizatzie, Argentina

2614 **צייוניסטישע טריבונע** Tribuna slonista; ארגאן פון דער העלס-פעדעראציע פון אלגעמיינע ציוניסטן פאר מעקסיקע, צענטראל-אמעריקע און די קאריביאישע אינדולען, מעקסיקע. 2°. ירחון. העורך: צמח פורטנוי. גל' 2: סבת תשי"ט. 11, [1] ע' 6 הע' האחרונים בספרדית.

2627 **Children and Youth Aliyah Committee for Great Britain**. 25 years of Youth Aliyah. (Designed and edited... by George Him). London, Children and Youth Aliyah Committee for Gt. Britain, 1959. [64] p., illus., diags., maps. 8°. ספר תעמולה.

2628 **Dauphin-Meunier, Achille**. Les Etats-Unis et Israël. (Paris), Etudes américaines, [1958]. 28 p. 4°. = Les Etudes américaines, 13e année, cahier 64.

Cont.: Le problème de la Palestine devant les Nations Unies. De la guerre israélo-arabe à l'expédition de Suez. La "doctrine Eisenhower" et Israël. Les Juifs américains et Israël.

2629 **Dränger, Jacob**. Nahum Goldmann; ein Leben für Israel. Bd. 1-2. (Frankfurt a. M.), Europäische Verlagsanstalt, (c1959), 272, [61]; 271, [7] p., ports. 8°.

הספר הופיע בראשונה בצרפתית (פרס 1956). המחבר, המכיר את גולדמן מאז ילדותו, פעיל בעצמו בתנועה הציונית מאז סוף מלחמת העולם הראשונה. הכרך הראשון מתאר את נעוריו של ג. על רקע החיים היהודיים לכל זמניהם השונים בגרמניה בכלל ובעיר מגוריו פרנקפורט ע"י מין בפרט בזמן שלפני מלחמת העולם הראשונה ונס יונתיו הראשונים במלחמת הציונות נגד ההתבוללות היהודית. להלן בא תאור עבודתו המדעית (בעריכת ה-Encyclopædia Judaica יחד עם קלצקין) והציונות ארגונית בתקופה שלאחרי המלחמה הראשונה. הכרך השני מתאר את דרכו של ג. בתנועה הציונית על רקע המאבק על הרחבת הסוכנות היהודית וחלוקי דעות אחרים בתוך התנועה הציונית. עם עליית הנאצים לשלטון מתחשפים לו תפקידים חדשים, ביניהם בעיקר פעילותו למען כנון "הקוני" גרס היהודי העולמי. מקום נרחב ניתן לתאור הקשיים בהגירת יהודים מגרמניה לארצות מעבר-ים ולהתפתחותה של א"י, שתי זירות פעולתו של ג. בשנים ההן. עם כנוס הקונגרס היהודי העולמי הראשון באוגוסט 1936 מסתיים הכרך. כרך שלישי ישלים את הביוגרפיה עד הקמת מדינת ישראל. ראוי לציון האזון בין התאור הביוגרפי האישי ובין הרצאת ההתפתחות הכללית בציונות ובתולדות העם היהודי בכלל.

2630 **Farband—Labor Zionist Order**. Pro-

וכתבות עתונאי. מלבד רפורטזיות רבות בעתונות הצרפתית, פרסם המחבר גם רומן על ישראל (ק"ס ל"ג 345).

2620 **Assassa, Sami**. Der Schlüssel der Alten Welt. Pähl <Oberbayern>, Hohe Warte, 1958. 144 p., maps. 8°. תעמולה אנטי-ישראלית.

2621 **Benedictine Foundation of Vermont**. The Church of the Dormition Abbey, Jerusalem. Mt. Sion, Jerusalem. (Weston, Vt., Benedictine Foundation of Vermont), [1955?]. 1 p.l., 18 p., illus., plans. 8°.

תאור כנסיית דורמיציו על הר ציון, לצלילים.

2622 **Benedikt, Johannes**. Das Heilige Land; ein Pilgertagebuch. (München, Verlag Ars Sacra, 1958). 188, [4] p. 8°.

חיות דתיות של צלין במקומות הקדושים ובנוף הארץ.

2623 **Berlin, Isaiah**. Chaim Weizmann. New York, [The Herzl Press], 1958. 2 p.l., 60 p. 8°. = Herzl Institute pamphlets, 8. "Herbert Samuel lecture, 1957".

נדפס באנגליה. הוצאה אנגלית: לעיל ע' 201.

2624 **Boca, Angelo del**. Israele anno dieci. (Torino), Lattes, 1958. [4], 183, [1] p., map. 8°. = Questioni, 2.

רשמי נסיעה ודברי מחשבה של עתונאי לא-יהודי, דרך הרצאתו מקורית ונאה. הפרטים הסטטיסטיים וכו' בהערות שבסוף הספר (ע' 137-181).

2625 **Braunthal, Julius**, ed. Sozialistische Weltstimmen; Einführung und Zusammenstellung. Berlin, J. H. W. Dietz, (1958). 311 p. 8°.

Part. cont.: J. Braunthal: Die Bedeutung des israelischen Sozialismus (p. 154-160).

2626 **Champdor, Albert**. Les civilisations de la mer Morte. 79 photographies et 2 cartes. Paris, A. Guillot, (1958). 169, [3] p. 8°. = Les Hauts lieux de l'histoire, 11.

תאור העתיקות של סלע-אדום ושל תרבות הנבטים. כתוב בצורת ספר מסע, וניתן בו ביטוי להתפעלות הרבה של המחבר מתרבות העמים הקדומים בעבר הירדן ובסביבת ים המלח. תצלומי העתיקות והנוף הנאים הם חלק עיקרי של הספר.

2635 **Hagner, Johan**. Nasta år i Jerusaleml! Boken om Israel som stat och löfte. [Stockholm], Fosterlands-Stiftelsen, (1958). 106 p. 8°.

"לשנה הבאה בירושלים, ספר על ישראל כמדינה וכהבטחה".

2636 **Hamilton, R[obert] W[illiam]**. Khirbat al Mafjar; an Arabic mansion in the Jordan valley... With a contribution by Oleg Grabar, Oxford, Clarendon Press, 1959. XXVI p., 1 l., 352 p., front., illus., map, CIX pls. on 54 l. 2°.

על ארמון מהמאה הח' צפונה ליריחו. בראש השער: Palestine Archaeological Museum.

2637 **[Hellas—Israel]**. 'Ελλάς—Ἰσραήλ; μνημιά ἐλληνο-ισραηλινῇ ἐπιθεώρησις. ('Αθήναι, "Ὀρξων"), 1959. 8°.

חוב' 1: פברואר. 30, [2] ע', תמונות. השם גם בצרפתית: Grèce-Israël; revue mensuelle gréco-israélienne. (Athens, "Horizon"). Rédacteur en chef: Ger. Apostolatos.

2638 **Hirdman, Arne**. Landet som är en gräns; en Israelstudie. Stockholm, Tiden, (1958). 135, [1] p., pls. 8°.

"הארץ שהיא גבול". רפורטז'ה על ישראל, כתובה מתוך אהדה והבנה מעמיקה לבעיותיה החברתיות, התרבותיות והדתיות. מבחר הצלומים הוא מעל לשגרה הרגילה בספרים מעין זה.

2639 **Huigens, Petrus**. Israel, Land der Bibel und der Zukunft. Gedanken und Gespräche einer Reise; Prophetie und Wirklichkeit im neuen Staat. Kassel, J.G. Oncken, (1959). 196 p., front. (maps), pls. 8°.

תאור מסע, תוך גישה דתית והתענינות בבעיות הרתיות ע' 189:183; לוח תאריכים.

2640 **International Co-operative Alliance**. Transport co-operative societies and transport auxiliary co-operatives, in France, Israel, Italy, Western Germany, Rome, International Co-operative Alliance, Auxiliary Committee of Workers' Co-operative Productive and Artisanal Societies, 1957. [30] l. 4°.

gram material for Israel Independence Day. New York, 1958. 20, [4] p., illus., music. 4°.

בהכפלה, המעטת בדפוס.

2631 **Glueck, Nelson**. Rivers in the desert; a history of the Negev. (New York), Jewish Publication Society of America, 5719 1959. XV, 302 p., maps, pls. 8°.

דברי ימי הנגב מתחילים בחלקת האחרון של התקופה הכלקוליתית; אחריה בא פער ארוך הנמשך כמעט כל האלף השלישי לפני הספירה. אחר כך הופיעה ציביליזציה חדשה, אשר ניתן לכנותה ע"פ שרידי הקרמיקה בודאות גמורה בשם תקופת אברהם (המאה ה-21 עד המאה ה-19). תרבות זו, המושפעת ע"י השלום המתמיד ששרר באזור (הערבים לא היו מכוזרות!) ואשר המחבר מכנה אותה בשם Pax Abrahamitica, נחרבה ע"י התפרצות כוב' שים חדשים שנסתיימה בכבוש מצרים ע"י ההיקסוסים. בתקופת המלוכה בישראל היו שוב כל חלקי הנגב מיושבים. בעיקר זכו תקופת שלמה והשרידים הארכיאולוגיים מתוכה לתאור רחב ולהערכה מפורטת, מתוך שלוב המסור פר במקרא. תקופת התיישבות הקבע האינטנסיבית ביותר של הנגב הייתה התקופה הנבטית-רומית-ביזנטית, שנמשכה כ-800 שנה. בה "עבדו כל שעל אדמה וחפשו כל טפת מי גשמים" (ע' xii). יתכן שכ-100 אלף תושבים היו אז באזור. לדעת המחבר לא שנויים אקלימיים גרמו לעליית ולירידות ביישוב האזור אלא גורמים שבתחום שליטת האדם. 55 הצלומים משווים לספר ערך נוסף.

2632 **Gollwitzer, Helmut**. Israel und wir. Berlin, Lettner-Verlag, (1958). 28 p., XX pls. on 10 l. 8°.

נאום בחגיגת העשור של מדינת ישראל באוניברסיטה החמשית בברלין.

2633 **Grossmann, Kurt R[ichard]**. Germany and Israel; six years Luxemburg agreement. New York, (The Herzl Press), 1958. 31 p. 8°. = Herzl Institute pamphlets, 11.

2634 **Haan, M[artin] R[alph] de**. Who owns Palestine? Five messages delivered... over the coast-to-coast Mutual and ABC Radio Networks. (Grand Rapids, Mich., Radio Bible Class), [1959?]. 30 p. 8°.

ע"י הקמת מדינת ישראל נתקיימו נבואות המקרא.

הכומר ל. שולר (1858-1953), בנו של מיסד בית היתר-
מים הסורי בירושלים, נולד בירושלים והיה בחור-ל במשך
שנים רבות ראש הועד של אותו מוסד. הביוגרפיה משקפת
את תולדות המוסד.

2646 Lannoy, Richard, Israel, Text und
Photographien von Richard Lannoy. Köln,
M. DuMont Schauberg, (1958). 24 p., 131, [1]
illus. on [64] pls., 1 l., 155-183 p. 4°.

Cont.: Textteil: Der Kibbuz, Die Städte.
Das Land und seine Geschichte. — Tafelteil:
Steinerne Denkmäler, Menschen und Orte
im heutigen Israel, Überlieferung, Der Kib-
buz, Arabische und drusische Gemeinden, Der
Negeb. — Bilderläuterungen.

2647 Leibenson, A[rie]. The murder of
Dr. Arlosoroff, (London, typ. Doran Press),
(1957?). 15, [1] p., facsim. 8°.

לדעת המחבר רוצח ארלוזורוב היה הרביוניסט מרדכי
אנגל. ר' גם ספרו "הרצח הפחדני" (קס"ב ל"ב).

2648 Lüpsen, Focko. Palestina; bilder från
en resa. (Fotografierna äro tagna av Vincent
Böckstiegel och Focko Lüpsen). [Stockholm],
Fosterlands-Stiftelsen, [1958]. 134 p. 4°.

אלבום תצלומים. המקור: קס"א ל"א 102.

2649 Margalith, Israël, Le baron Edmond
de Rothschild et la colonisation juive
en Palestine, 1882-1889... Introduction de
G(eorges) Bourgin. Paris, M. Rivière, 1957.
238 p., maps, tabs. 8°. (Bibliothèque d'his-
toire économique et sociale).

דיסטציה, אוניברסיטת פריז. — המחבר השתמש במכ-
תבים הגנוזים במשרד התנ"ך הצרפתי (הובאו במלואם בע'
203-185) ובארכיון מקה"ישראל (209-204) ובעיקר בחומר
המופזם (זכרונות וכדומה). בשני הפרקים הראשונים ספור
ראשית ההתיישבות של חובבי-ציון לפני התערבותו של
הגויב. פרק 1 דן בהשפעות (ביניהן השפעת אלכסנדר
דימה הבן), שהביאו את רותשילד להתעניין בתחית ארץ-
ישראל. פרקים 2 ו-3 מתארים את התפתחות מפעל העזרה
לישובים, שהקים הכרוז, מן היום שפנה אליו הרב מוהר
לבר (28.IX.1882) עד שהעביר את האחריות לחברת איק"א
(13.VIII.1889). בשני הפרקים האחרונים מתוארות החברה

בשכפול. פגינציות שונות. על הקואופרטיבים בישראל:
11 ע'.

2641 Israel, Misrad ha-ozar, Personal im-
port and export guide. (New York, Economic
Section, Consulate General of Israel, 1958).
2 p.l., 101 p. 4°.

בהכמלה. בראש השער: State of Israel. Ministry
of Finance, Department of Customs and Ex-
-cise: Standing order no. 15
294 מ' 1470.

2642 Israel; the first decade and the next,
[by] David Ben-Gurion [and] Nahum
Goldmann. New York, [The Herzl Press],
1958. 30 p. 8°. = Herzl Institute pamphlets, 7.

Cont.: D. Ben-Gurion: Israel's first decade
and the future. N. Goldmann: Israel; the
next decade.

המאמר הראשון נדפס תחלה ב־
Magazine; השני הוא "הרצאת חיים ויצמן השנתית"
במכון הישראלי של בית המדרש לרבנים בניו-יורק.

2643 Jerusalem, city holy & eternal, Pub-
lished in commemoration of the trimillennial
anniversary of the city of Jerusalem. (Intro-
ductory essay by Salo W. Baron). New
York, Hemisphere Publications, 1954. 32 p.,
illus., LXIII pls. on 32 l. 4°.

עם שער נוסף בעברית. — התמונות המלכת את הסקירה
של בארון הן מחומר ארכיאולוגי. על הלוחות המונות נוף
והחי, רובן מהעיר העתיקה ומחשוב הישן.

2644 Jewish War Veterans of the United
States. Smokescreen of cowardice and deceit;
a white paper on the operations of the Brit-
ish American Tobacco Company. Washing-
ton, D. C., Foreign Affairs Committee, Jewish
War Veterans of the U. S. A., (1958). 11, [1]
p. 8°. על פעולת האגוד הנ"ל נגד הבויקוס הערבי.

2645 Katterfeld, Anna. D. Ludwig Schnel-
ler; ein Vater der Waisen und Kunder des
Heiligen Landes. Lahr-Dinglingen, <Ba-
den>, C. Schweickhardt, (1958). 167, [1] p.,
front. (port.). 8°.

ses]. B. Litvinoff: History through a magnifying glass. H. Sacher: England and Israel.

2656 **This is Israel**; 86 photographs by Boris Kowadlo, text by T. R. Fyvel [= Raphael Joseph Feiwell]. Oxford, B. Cassirer; Tevel Publ. Co., Tel Aviv, [1958], 91, [91] p., 1 l. 8°. (Contact photo books of the world).

אלבום צלומים עם הסברים קצרים. עם תכן ושער נוסף בעברית: זאת היא ישראל. — נדפס בהולנד.

2657 **United Nations, Department of Economic and Social Affairs**. The development of manufacturing industry in Egypt, Israel and Turkey. New York, 1958. XIV, 131 p., tabs. 4°. = United Nations publication E/3111, ST/ECA/54. Sales no.: 58. II. B. 4. ההרצאה מקיפה את שלוש הארצות, ואין הפרדה בין הנתונים על כל אחת מהן אלא בתוך הסעיפים והטבלאות.

2658 **United Nations, Relief and Works Agency for Palestine Refugees in the Near East**. Données statistiques, juin 1958. Beyrouth, [1958]. 10 p., tabs. 4°.

בראש השער: U. N. R. W. A. Office de secours et de travaux des Nations Unies pour les réfugiés de Palestine dans le Proche-Orient

אתנוגרפיה, פולקלור, אמנות

2659 סאטט, בערל. א יידיש שטעטל אין האלץ סקולפטור. צהייטע פארגרעסערטע אויסגאבע. לאס אנג'לס, בערל סאטט אלבום קאמיטעט, 1958. 20, [2] ע', 42 לוחות-תמונות, וואא, [1] ע', 4°. יודית ואנגליה עם שער נוסף באנגלית: A Jewish town in wood. sculptur, by Berel Satt

רפרווקציות של פסלי עץ ותבליטי עץ, שנושאם דמויות מהעירה היהודית, עם הסבר ללוחות, ביוגרפיה והערות מאת מחברים שונים (ר' מהד' א: ק"ט כ"ה 290).

2660 **Chagall, Marc**. Ma vie. (Traduction de Bella Chagall. Avec 31 dessins de jeunesse et 14 reproductions d'eaux-fortes de l'auteur). [Paris], (Stock, 1957). 249, [10] p., illus.

והתרבות בישובים וראשית תנועת הפועלים בהם. ב"ב ליוגרפיה: ע' 213-224. מפתח: 228-233.

התמונה מגלה כי עם כל עמדתו האבהית לגבי המת-ישובים, שהיו בעיניו כילדים פונויים ולפעמים שובבים, הגה אדמון דה רותשילד חזון איתן של שגשוג ארץ הקודש בכוח העם העברי המתחדש. חזון זה נחקל גם בקשיים ענייניים, גם באופי הגאה של המתיישבים, גם בקטגוריות של פקדי הברון. אולם כבר בשנת 1889 מופיעים סימנים מעוררים לקראת העתיד. — המקורות מובאים ללא הסברים והערות. החומר העברי מצוטט בתרגום.

2650 **Martin, Edward Trueblood**. I flew them home; a pilot's story of the Yemenite airlift. New York, (The Herzl Press), 1958. 63 p., map. 8°. = Herzl Institute pamphlets, 9.

2651 **More, Jasper**. The Mediterranean. London, B. T. Batsford, (1956). 336 p., 2 maps, pls. 8°. רשמיתעק. על ארץ-ישראל: ע' 280-291.

2652 **Musard, François**. Israël, miracle du XXe siècle. 2e éd. Paris, P. Téqui, [1958]. 3 p.l., 176 p., map, pls. 8°.

רשמיתעק וידועות כלליות מאת עיתונאי ממוצא יהודי.

2653 **Sommeliuss, Torgny**. Bort genom Asien. (Stockholm), Bonniers, (c1957). 262 p., 1 l., map, pls. 8°.

"כדרך לאסיה". רשמי מסע של צלם שוודי עד מעבר קייבר בגבולות הודו. על ארץ-ישראל (תחת שלטון ירדני): ע' 114-122.

2654 **Souchy, Augustin**. El nuevo Israel. (2a ed.). Buenos Aires, Editorial Reconstruir, (1958). 156, [1] p., 1 l., pls. 8°.

על ההתיישבות הקולקטיבית. בצורת ספר מסע.

2655 **Tenth Anniversary Committee. Great Britain**. 1948/58; a celebration of independence. Souvenir programme of Israel's 10th anniversary commemoration at the Royal Albert Hall, London, on Thursday April 24th, 1958. (Edited by Barnet Litvinoff). [London], (the Tenth Anniversary Committee, typ. Nardod Press), [1958]. [24] p., illus., music. 4°.

Part. cont.: Earl of Balfour, H. Morrison, Lady M. Lloyd George, Yigal Allon: [Adres-

תמונות של תשמישי-קדושה יהודיים, עם דברי הסבר.
מהר' א: ק"ס ל"א 341. ע' 78' הם הדפסה חדשה של
מהר' א: ונוספו שני פרקים.

2665 Steffen, Albert. Sinngebung der menschlichen Existenz durch die Kunst. (Ansprache zur Eröffnung der Ausstellung Stanislas Stieckgold im Städtischen Museum in Wiesbaden, 24. August 1958). (Mainz, P. von Zabern, 1958). 30, [1] p. 8°.

שטיקגולד (נולד בפולין הרוסית ומת בגיל צעיר בשנת
1933) צייר בין השאר דמויות תנכיות ואישים יהודיים.

2666 Каплан, А[натолий Львович]. Заколдованный портной; автолитографии... [Ленинград], Ленинградское отделение Художественного фонда СССР. (1959). 27 л. (включ. 25 иллюстр. вне текста в красках) в папке. 2°.

בראש השער: Шолом-Алейхем. החלק הידני של
השער: "שאלעמ'אלייכעם: דער פארקישעפטער שניי-
דער. קינסטלער טאנכום בען להווייצנאק[?]] קאפלאן
סון ראגאטשאח". 25 ליתוגרפיות בצבעים. ההסברים על
הלוחות ביידיש. בשער: 1957.

2667 Ремизов, Алексей [Михайлович]. Круг счастья; легенды о царе Соломоне... [Париж], Оплешник, 1957. 74, [6] стр. 8°.
"מעגל האושר"; אגדות על שלמה המלך, מאת אלכסיי
מיכאילוביץ רמיוב.

בלשנות

2668 Cohen, Marcel. La grande invention de l'écriture et son évolution. [T. 1-3]. Paris, Imprimerie nationale, 1958. 4°.

[T. 1]: Texte. XII, 471 p., 1 l., illus., maps.—
[2]: Documentation et index. [5], 226, 3 p.—
[3]: Planches. 1 fold. col. map and 95 pls. (part. col., incl. facsim., music) in portfolio.

Part. cont.: VI: L'écriture idéographique et syllabique et la notation numérique en Mésopotamie, VII: Ecritures hiéroglyphiques et syllabiques du bassin oriental de la Méditerranée, VIII: L'alphabet consonantique

(part. on lining papers), pls. 8°. = Sélection Stock reliée, 9.

עשר שנים עברו בין כתיבת ח"י ובין הופעתו בחנות
ספרים... מו"ל מברלין יום מהדורה נהדרת עם הרבה
תחריטים מאת המחבר; אך ספר זה לא הופיע מעולם,
וקסירר הסתפק בפרסום אלבום של עשרים מתחריטים
אלה בשם Mein Leben. אשר לציורי ההכנה, שמחנו
להביאם ביכורים לצבור הצרפתי ביחד עם הספור מתורגם
בידי בלה שגל [1931; ק"ס ט' 196]. אנו מוציאים את
הספר לאור שנית עם התחריטים והתחריטים היבשים,
שנתפרסמו בברלין בשנת 1923... (מתוך ההקדמה
מאת Georges Charensol).

2661. George, Waldemar [= Waldemar George Jarocinski]. Les artistes juifs et l'Ecole de Paris, suivi de Six coryphées juifs de l'Ecole de Paris et deux jeunes animateurs de l'art contemporain. Alger, Congrès juif mondial, (1959). 40 p., 1 l., pls. 8°.

Cont.: [Introduction], Modigliani, Soutine. Marc Chagall, Pascin, Jacques Lipschitz, Segal, Atlan, Maryan.

2662 Lerski, Helmar. Der Mensch, mein Bruder; Lichtbilder... Text von Louis Fürberg, Berthold Viertel und Arnold Zweig. Hrsg. von Anneliese Lerski. Dresden, Verlag der Kunst, (1958), 121 p. (chiefly pls.), front. (mounted port.). 2°.

צלומי-פורטרטים שנעשו בא"י בשנים 1931-1938: לוחות
62'27

2663 New York, Jewish Theological Seminary of America, Jewish Museum. Paintings by Arthur Kaufmann; anniversary exhibit on the occasion of the 70th birthday of the artist, February-March 1958. The Jewish Museum of the Jewish Theological Seminary of America. New York, [1958]. 16 p. incl. illus. 8°.

2664 Rubenovitz, Mignon (Levine). Altars of my fathers, by Mignon L. Rubenovitz. (Rev. 2nd ed.). New York, National Women's League of the United Synagogue of America, (c1957). 92 p., illus. 4°.

ספרות יפה לועזית על נושאים יהודיים

2674 Adler, Peter, Die Vergessenen; drei Stücke zur jüdischen Zeitgeschichte, München, Ner-Tamid-Verlag, 1959. 105 p. 8°.

Cont.: Die Totenmauer; dem Gedächtnis der Juden von Warschau. Die Vergessenen; Aufzeichnungen über das Leben deutscher Juden in Paris. Das Land der Verheissung; aus der Chronik der Heimkehr Israels.

תסכית ששוריו ברזי הררסגרמני ובטלויזיה.

2675 Bassani, Giorgio, Gli occhiali d'oro. (Torino). Einaudi, 1958. 147 p., 1 l. 8°.
= I coralli, 92.

רומן על התקופה של הכנסת התחייה הגזעית באיטליה.

גבור הספור יהודי.

2676 Bialik, Chaim Nachman, Yildizlar yanar söner. Çeviren Said Maden, Istanbul, Yenilik Yayinlari, (1959). 46 p., 1 l. 8°.
= Yenilik yayinlari, 26.

"כוכבים מצצים וכבים". 15 שירים ופזמונים של ביאליק בתרגום תורכי. בראש השער: Hayim-Nahman Bialik.

2677 Claude [= Claude Marie Fordel]. A chair for the prophet. London, Faber and Faber, (1959). 223 p. 8°.

רומן על רקע החיים במדינת ישראל.

2678 Elman, Richard M. A coat for the Tsar... Drawings by Bubi Jessen. [Austin], University of Texas Press, (c1958). [5], 67, [1] p., illus. 4°.

ספור מקי היהודים בתחום המושב הרוסי בזמן מלחמת רוסיה-יפן.

2679 [Featheridge, Jane Alice]. The Passover, poems by Jalice [pseud.]. Ilfracombe, A. Stockwell, [1958]. 13 p. 8°.

אין בספר שירים על נושאים יהודיים חוץ מאחד.

2680 Fiedler, Leslie A. The Jew in the American novel. New York, (The Herzl Press), 1959. 62 p. 8°.
= Herzl Institute pamphlets, 10.

2681 Fisch, Harold. The dual image; a

de Syrie-Palestine. IX: La propagation des écritures et les mouvements de civilisation; 6: Ecritures juives (p. 186-188, pls. 59-65). X: Ecritures et langues — les orthographes; 1: Ecritures sémitiques. XI: Les tracés; 1: Ecritures sémitiques... XII: Les notations numériques (hébreu: 376-377).

2669 London, University College. Communication Research Centre. Aspects of translation... London, Secker and Warburg, 1958. VIII, 145 p. 8°.
= Studies in communication, 2.

Part. cont.: C. Rablin: The Linguistics of translation (p. 123-145).

ה. רבין מביא בדבריו הרבה דוגמאות מהעברית העתיקה והחדשה.

ספרות עברית בימי הביניים

דוד בן לוי. המכתם... עם פירוש להושענות לרבנו מאיר המעלי. [עם הפנים]. עיין לעיל מס' 2513.

ספרות יפה עברית חדשה

2670 המצליח; עתון התולדי. בהוצאת "השבוע העברי" שליד ההסתדרות העברית באמריקה וסניף אוסישקין של אפע"ל פארבאנז. היילאנד מילס. נ. י. אוונער קעמפ, תשי"ח. הוצאה חד פעמית(?) א באב. 9 דף. כשכפול.

ספרות יפה יודית

2671 דא!; חודש-שיריפס פאר ליטעראטור און קולטור געזעלשאפטלעכע פראבלעמען. מאנטעוויצא. 4°. העורכים: עליע הערבאון, שמאי גרינבערג. שנה 2, חוב' 1 <5>; שבע תשי"ס. 11, [1] ע', פורטרט. עם כותרת נוספת בספרדית.

2672 לאנדאנער יידישע שריפטן; פאר ליטעראטור, קונסט און געזעלשאפטלעכע פראבלעמען. לאנדאן. 4°. תכניות ההופעה לא נזכרה. העורך: י. ה. קלינגער. חוב' ג: ינואר 1956. 15, [1] ע', תמונות.

2673 מעצקער, יצחק. גאטס באשעפענישן... [ציורים]; חיים גראס. ניו יארק, תמונות, (1958). 207 ע', תמונות. 8°. סטורים, רובם ספורי טבע וחיות.

York, Appleton-Century-Crofts, (c1959). 4 p.l., 375 p. 8°.

ספור. חוקר אמריקאי בשם אולמן מאשים תלמידו לשעבר לוצאטו בנכונת המצאה חשובה, שלפי דבריו הוא המציאה.

2689 Mark, Fritz, The endless peril. London, Regency Press, [1958]. 152 p. 8°.

רומן על קורות אשה יהודית בוינה בתקופת שבין שתי המלחמות. יש בו הערות ועיונים רבים על בעית קיום יהודי בקרב העמים.

2690 Miragres de Santiago. Edición y estudio crítico por José L. Pensado. Madrid, Consejo superior de investigaciones científicas, Patronato "Menendez y Pelayo", Instituto "Miguel de Cervantes", 1958. CLX, [1], 360 p., 3 l., VIII pls. (facsim.) on 4 l. 4°.

=Revista de filología española, anejo LXVIII.

"הנסיים של יעקב הקדוש; הוצאה לאור וסקירה בקור-תית". לפי כ"י מס' 7455 של הספרייה הלאומית במדריד (מתחילת המאה ה-15). כולל בין השאר ספור על "חורבן ירושלים", עם מקורות אחרים, ביבליוגרפיה ומלון.

2691 Neagoe, Peter. No time for tears. New York, Kamin, (c1958). 2 p.l., 284 p. 8°.

ספור על יהודים מוילנה שהיגרו לארצות-הברית.

2692 Nemes, László. Elűnt Európa; regény. [Budapest], Szépirodalmi könyvkiadó, 1958. 639, [1] p. 8°.

"אירופה נעלמה; רומן". גבור הספר הוא פליט יהודי, שהגיע בימי מלחמת העולם השנייה לארץ-ישראל, שרת בצבא הבריטי, ואחרי נדודים רבים חזר להונגריה.

2693 Netter, Nathan. Le roi Saül, tragédie biblique. Paris, Librairie Durlacher, 1955. 3 p.l., 95 p., ill. 8°.

2694 O'Neal, Cothburn. Hagar. New York, Crown Publishers, (c1958). 3 p.l., 245 p. 8°.

רומן מקראי.

2695 [Peploe, Anne (Molyneux)]. Naomi, die letzten Tage von Jerusalem. Einer Geschichte von D. Webb nacherzählt. Konstanz, Christliche Verlagsanstalt, (1958). 88 p., illus. 8°.

= Konstanzer Volksbücher, 7.

study of the figure of the Jew in English literature. (London), Pub. for the World Jewish Congress, British Section, by Lincolns-Prager, (1959). 86 p., 1 l. 8°. (Popular Jewish library).

בציור הומיות היהודיות ניתן להבחין שני קחים: "היהודי הנצחי" המיתי והדימוי, והיהודי שבמציאות. ביבליוגרפיה: ע' 87.

2682 Hakel, Hermann, ed. Die Bibel im deutschen Gedicht des 20. Jahrhunderts; Auswahl und Nachwort. Basel, B. Schwabe, (c1958). 163 p. 8°. (Sammlung Klosterberg, N. F.).

ע' 75:5 שירים על נושאים מקראיים, היתר על אורות הברית החדשה.

2683 Heller, Maria [= Cordelia Edvardson]. Sa kom jag till Kartago. Stockholm, Tidens Förlag, (1958). 75, [1] p. 8°.

"כך באתי לקרתגו". ספורים ושירים, ובהם זכרונות ממחנות ההשמדה באושוויץ ובבירקנאו.

2684 Hoffmann, Poul. Das ewige Feuer; Roman. (Aus dem Dänischen übersetzt von Werner Morf). Zürich, Flamberg, (1958). 432 p. 8°.

= Moses-Roman, T. 2.

חלק ב (ציאת מצרים ומתן תורה) של רומן על משה רבנו בג' חלקים. שם המקור: Den evige ild. חלק א, Der brennende Dornbusch: ק"ס ל"ג 346.

2685 Isidore, Sidney. The dowry. (Thorpe Bay, Essex, "Unknown author"), [1959?]. 3 p. l., 215 p. 8°.

רומן על רקע חייה היהודים בלונדון בימינו.

2686 Kolb, Leon. Moses, the Near Easter-ner; a novel. San Francisco, Genuart, (c1956). 318 p., maps on lining papers. 8°.

נוסח מקוצר של הרומן: ק"ס ל"א 348.

2687 Lieferant, Sylvia (Saltzberg); Henry Lieferant. The gentile, by Sylvia and Henry Lieferant; a novel. Philadelphia, Muhlenberg Press, (c1958). 3 p.l., 279 p. 8°.

רומן על רקע היחסים בין יהודים ללא-יהודים באה"ב.

2688 Lipsky, Eleazar. The scientists. New

השניה. דברי מבוא על המשורר מאת א. קושנירוב. החרי גומים מיוזית מאת מתרגמים שונים. בראש השער: С. Самуил Росин.

2702 Сито, Файвл [Соломонович]. Начи-
налась жизнь; повести и рассказы. Перев.
с еврейского. Москва, Советский писатель,
1958. 249, [1] стр., 1 л., портр. 8°.

„החיים התחילו“; ספורים מאת מייכל סיטו (1909-1945).
בחלק מן הספורים מתוארים חיי ילדים בפנימיות לנוער
עזוב. התרגום מיוזית מאת מתרגמים שונים. סקירה ביו-
גרפית-בקורתית מאת א. גונטר.

2703 Уткин, Иосиф [Павлович]. Стихо-
творения и поэмы. Москва, Гос. издат. ху-
дожественной литературы, 1958. 221, [2]
стр., портр. 8°.

„שירים ופואמות“, מאת יוסף אוטקיין, 1903-1944 (נהרג
במלחמת העולם השנייה). רק הפואמה „ספור על מוטלה
אדום השער“ (ע' 182-218) היא על נושא יהודי. דברי
מבוא על המשורר ושירתו מאת מ. סחטלוב.

2704 Фефер, Ицик. Стихи и поэмы; пе-
рев. с еврейского. Москва, Гос. издат. ху-
дожественной литературы, 1958. 318, [2]
стр., портр. 8°.

„שירים ופואמות“, מאת איציק פפר (1900-1952). תור-
גמו מיוזית ע"י מתרגמים שונים. המבחר נעשה ע"י ר.
פפר-קליש, א. ורגליס וא. גונטר. בסוף הספר סקירה ביו-
גרפית.

2705 Фининберг, Эзра. Избранное; сти-
хи и поэмы. Перев. с еврейского. Москва,
Советский писатель, 1957. 222, [2] стр.,
портр. 8°.

„שירים נבחרים“ (שירים ופואמות), מאת עזרא פינינ-
ברג, 1900-1947. התרגום מיוזית מאת מתרגמים שונים.
דברי מבוא על המשורר מאת ש. לינקין.

ספרות הנוער

2706 Abrahams, Robert D[avid]. The
uncommon soldier: Major Alfred Morde-
cai... Illustrated by Morton Garchik. [New
York], Farrar, Straus & Cudahy, (1959). 3
p.l., 178 p. 8°. (Covenant books).

ספור אנגלי שהופיע בשנת 1841, בעבודו ותרגומו של
Friedrich-Wilhelm Gerhard; שמו בראש
השער.

2696 Roth, Joseph. Nikolaus Tarabas, en
gäst på denna jord. (Översättning av Irma
Nordvang. Inledning av Johannes Edfelt).
Stockholm, Tidens Förlag, (1958). 200, [1] p.
8°. = Tidens tyska klassiker, 21.

רומן על מנהיג אוקראיני שארגן פוגרומים נגד היהודים.
שם המקור: Nikolaus Tarabas, ein Gast auf
dieser Erde, ע' 107: קורות חיי המחבר (1894-1939).

2697 Sattley, Helen R. Shadow across the
campus. New York, Dodd, Mead & Co., 1958.
4 p.l., 245, [1] p., 1 l. 8°.

ספור על צעירה יהודיה הלומדת באוניברסיטה אמריקנית
עם שתי חברותיה ונתקלת באנטישמיות. הספר מתאר
בעיקר את מאמצי אחת החברות הנוצריות לבטל את ההגב-
לות הגזעניות במועדוני הסטודנטים.

2698 Shalom Aleichem. Die Geschichten
Tewjes des Milchhändlers. (Deutsch von
Alexander Eliasberg). Berlin, Verlag Volk
und Welt, 1955. 188, [1] p., 1 l., illus. 8°.

עם הדפסי אבן מאת הרמן שטרוק. בראש השער:
Scholem Alechem. הוצאה קודמת: ברלין 1922. שם
המקור: שלום עליכם: טוביה דער מילכיקער.

2699 Shapiro, Karl [Jay]. Poems, 1940-
1953. New York, Random House, (c1953).
5 p.l., 161 p. 8°.

רוב השירים יצאו כבר בכתב-יד וגם כילקוטי שירים
של המחבר. באחדים מהם יש ענין יהודי.

2700 Tholl, Edvard. Halina; eine Geschich-
te aus dem Ghetto in Jadow. Frankfurt a. M.,
Röderberg-Verlag, 1958. 80 p. 8°.

ספור על ימי האחרונים של אחד הגיטאות בפולין ועל
חסולו. המחבר עבד כפקיד חיל-האוויר הגרמני בסביבת
גיטו זה.

2701 Росин, Шмуэль. Избранное; стихи.
Перев. с еврейского. Москва, Советский
писатель, 1958. 132, [3] стр., портр. 8°.

„שירים נבחרים“, מאת שמואל רוסיין, מבני תור הותיק
של סופרי יודית בברית המועצות. נפל במלחמת העולם

литературы Министерства просвещения РСФСР, 1958. 78; [2] стр., иллюстр. 8°.

"ידידות" שירים ומשלים בחרוזים לילדים, מאת איציק פפר. דברי מבוא על השירים והמשלים מאת אהרן ורגלים. בתרגום מיוונית ע"י מתרגמים שונים.

2714 Штейнбаг, Елизер. Фабуле; дин еврееште де Емил Дориан... Кишинэу, Шкоала советикэ, 1958. 109, [3] стр., портр. 8°. (Библиотека школарулуй).

"משלים", מאת אליעזר שטיינברג. התרגום מיוונית למול דבית מאת אמיל דוריאן. נועד לתלמידי בתי-ספר.

חנוך ותוראה

2715 American Jewish Committee. Library of Jewish Information. The organization and control of Jewish education. [New York], 1959. 33 p., tab. 4°. = Trends; reports on Jewish communal developments, 4.

בשתיים-עשרה ערים גדולות בארצות-הברית לומדים יותר מ-250,000 תלמידים בתי-ספר יהודיים (שלמים או חלקיים) ומהם 237,650 תחת פקוח השלכות המרכזיות לחינוך. — בשכפול.

2716 Besdin, Abraham R. Life-long Jewish education; a case history of an adult education program. New York, Yeshiva University, Department of Adult Education, Community Service Division, 1957 5718. 1 p.l., 9 numb. l. 4°. דו"ח על תכנית השכלה יהודית למבוגרים שתוכננה ע"י "ישיבה אוניברסיטה" ובוצעה באחד המרכזים הקהילתיים היהודיים בניו-יורק.

2717 Cincinnati. Congregation Bene Israel. My ethical will; teenagers' testaments. Written by the members of the Confirmation Class... 1958 of the Rockdale Avenue Temple, Congregation Bene Israel, Cincinnati, Ohio. [Cincinnati, 1958]. 64 p. 8°.

ילדי בית-כנסת ריפורמי קראו את ספרו של אברהם מצאצאי גאוני ישראל ונתבקשו לכתוב את צאצאיהם. הם מהן מוכיחות בעליל את האידיאליזם ואת האמונה הדתית של הדור הבא. (מההקדמה).

2718 Friends of the Hebrew University of Jerusalem, Switzerland, Universitas He-

קורות א. מ. (1920'1840), קצין יהודי בצבא אה"ב. לבני הנוער.

2707 Mindel, Nissan. Complete story of Chanuka. 9th ed. Brooklyn, Merkos l'inyonei chinuch, 1957 תשי"ח 31, [11 p., illus. 8°.

2708 Neff, Ethel Maxine. The Bible Zoo... Illustrated by Howard Larkin. Mountain View, Calif., Pacific Press, (c1958). 3 p.l., 83 p., col. illus. 8°.

2709 Reh, Philippe. La vigne de Naboth; drame biblique en 3 actes et un épilogue. Fête de fin d'année... 26.6.58. [Strasbourg], Ecole Aquiba, [1958]. 11 p., illus. 8°.

בהכפלה המחזה והצגות מעשי ידי תלמידים.

2710 Ryder, Lilian. A child's Bible stories in living pictures. Stories by Lilian Ryder; pictures by David Walsh. London, World Distributors, [1958]. [161 l. 8°.

התמונות בצבעים. כשהספר נפתח, הרמויות הגזרות למחצה מן הדף מתרוממות ועומדות.

2711 Tikwatenoe. Feest klanken; een bundel verhalen en liederen uit de "Iton Tikwatenoe" orgaan van "Tikwatenoe", de jeugdafdeling van de Nederl. Israel. Hoofdsynagoge te Amsterdam. [Amsterdam], 1958. 99 p., illus., music. 8°.

לקט ספרים ושירים בשביל ילדים מגיל 6 עד 12 מתוך עיתון תקותנו.

2712 Vries, Anne de. Grosses Erzählbuch der biblischen Geschichte. Bd. 1: Altes Testament. (Von Bruno Loets ... übertragen). Konstanz, F. Bahn, (1957). 368 p., illus., maps. 8°.

פרפרה ספרות לצעירים. שם המקור: Groot vertelboek voor de bijbelse geschiedenis.

2713 Фефер, И[аков]. Дружба; стихи и сказки. Перев. с еврейского. (Составители: Р. Г. Калиш и А. Ю. Гонтарь. Ред. А. А. Вепрелица). Москва, Гос. издат. детской

סר ע"י יוסף שינהייט. שיקגו, ועד החנוך החרדי, תשי"ח.
[2] 28 דף. 4°. בשכפול. הסבר המלים בלשון עברית
משוטה.

2725 Barzel, Aviva. Pilgrimage Hebrew;
a handbook of tourist Hebrew, Ed. by Rhoda
L. Cohen. Illus. by Juliette Wechsler. New
York, Education Department, Hadassah,
(c1958). IX, [11], 46 p. 8°. (Hadassah edu-
cation series).

עם תעתיק לועזי של הביטויים העבריים. מלון עברי-
אנגלי: ע' 46'36.

2726 Cohen, Rhoda [L.]. Talk, watch &
listen to Hebrew. New York, Hadassah Edu-
cation Department, [1958?]. 1 p.l., 9 numb.
1. 4°. בהכפלה. מלון לסרט "לילה פלא".

2727 Deutsch, A[braham]. Manuel d'in-
struction religieuse israélite. (2e éd.). T. 1.
Paris, La Coopérative israélite, (1958). VIII,
142 p. 8°.

דפוסי-צולם. בכריכה: Paris, Fondation Séfer.
מהר' קודמת: ק"ס י"ז 392.

2728 Evans, Beti Lloyd; Trebor Lloyd
Evans. Cymeriadau'r Beibl. Rhif II. Llandy-
sul, Gwasg Gomer, 1958. 90, [4] p., illus.,
map. 8°. = Cyfres darllen a thrafod, 2.
דמויות הביבליה, כרך ב'. על עמוס, הושע, ישעיה,
מיכה, ירמיה, יחזקאל, ישעיה ב', חגי, נחמיה, עזרא, דניאל,
יונה, איוב, ועמק, מפיבשת, אסתר, ובל, ברזלי. אחרי כל
פרק מלון אייריאנגלי ושאלון. [4] הע' האחרונים כוללים
מלון מסכם לכרך א.

2729 Pearl, Chaim; Reuben S[olomon]
Brookes. A guide to Jewish knowledge...
With a foreword by Isidore Epstein. (2nd
ed., <rev.>). London, Jewish Chronicle pub-
lications, (1958). 5 p.l., 118 p. 8°.

מהר' א': ק"ס ל"ג 92, שם גם תאור.

2730 Sarlin, Naomi. Know your aleph bet;
a Hebrew reading primer. New York, Hadas-
sah National Education Department, [1958?].
14 numb. 1. 4°. בהכפלה.

braica. (Zürich), Schweizerischer Verband der
Freunde der Hebräischen Universität Jeru-
salem, 1958. 19, [1] p., illus. 8°.

2719 [Melbourne]. Mount Scopus War
Memorial College. Prospectus. [Melbourne,
1958?]. 40 l., pls. 20:26.

בית הספר יהר הצופים' לזכר חללי המלחמה נוסד בשנת
1948 ע"י "ועד שליחי הקהלות בויקטוריה" ומקיף בית
ספר יסודי ובית ספר תיכון.

2720 New York, University. The New York
University program in Israel. 1st semi-annual
progress report, December 10, 1957 — June
10, 1958, under the terms of a contract be-
tween the United States International Coope-
ration Administration and New York Uni-
versity. Part 1-2. [New York, 1958]. [7], 47;
[2], 127 l. 4°.

בהכפלה. המעטפת בדפוס. על שער החלק השני:
The New York University program in Israel.
Exhibits for 1st semi-annual progress re-
port... — המדובר בשתוף פעולה עם האוניברסיטה
העברית בירושלים והסכנין בחיפה בתחום ההשתלמות
בנהול עסקים.

2721 Projet de Centre universitaire juif
à Strasbourg. [Strasbourg, 1958]. [6] p. 8°.
בהכפלה. המעטפת בדפוס.

2722 Siegel, Seymour. Study guide for
Evelyn Garfiel's The service of the
heart... [New York], National Academy for
Adult Jewish Studies [of] the United Syna-
gogue of America, (c1958). 26, [2] p. 8°.

תורין מחורי וביבליוגרפי ללמוד התפלה בהשלמה
לספרה של א. גרפיל (לעיל ע' 195).

ספרי למוד

2723 בכרך, קלמן; יקותיאל חיים אקסלרוד.
כתיב ונוי... ספר ללמוד כתיב, ודקוק וחבור בבתי
ספר יומים... חלק ב'. ניו יורק, (קלמן בכרך) תשי"ח.
[2] ע' 4°. בהכפלה. הקודם: ק"ס ל"ג 210.

2724 שינהייט, יוסף. עזר לילד. בראשית.

שונות

2732 Les "Protocoles" des Sages de Sion. n. p., [195-]. XXII, 103 p. 8°.

בספירה הראשונה הקדמה על תולדות הפרוטוקולים עם פרק על משפט ברן ו"הוכחות" על אמיתותם. ההקדמה נכתבה אחרי 1941. — נדפס במצרים.

2731 Warschawski, Max; Mireille Warschawski [(Metzger)]. Ma Bible illustrée. 1ère ptie: De la Création à Moïse, (Paris, Comptoir du livre du Keren haséfer), [1959]. 77, [3] p., illus. 8°.

ספר-למוד לכתה א' וב' של בתיהספר היהודים.

בתוך כתבי עת

במדור זה ירשם תכן כתבי-עת במדעי היהדות בעברית ובלועזית, וגם מאמרים בודדים מענייני-יהדות מתוך כתבי-עת כלליים. יכללו כאן מחקרים בלבד ולא ספרות יפה ואף לא עיונים בבעיות ימינו. עתונים חדשים נרשמים לעיל במדור "עתונים".

יח תמוז 24.vii. — י. רצהבי: עקבות שירת ספרד ביצירתו של ביאליק (10).

כ תמוז 26.vii. — ל. ברמן-פיטלוביץ: הפלשים (2).

בית מקרא, ד, א"ב <זח>. ירושלם, ניסן תשיט. — ג. אלוני: השרשר במקרא (13'3). — ז. ביילין: יין ישן ושמן רחץ <בעקבות חרסי שומרון> (21'14). — א. ביליק: הדורר (27'22). — א. גאבר: מניין מלכי אפרים מנבד עד אחזיה (31'28). — י. הלר: אחרית עשרת השבטים ע"פ המקרא (37'32). — ב"צ לוריא: שמו העברי של הקס"ט סל (42'38). — מ. נאור: ממקום שהוא מאוחר בענין <כתובים שהם קשים במקומם וקלים במקום אחר> (43'54). — א. פרייס: מחקרים באברהם אבן עזרא (69'55). — י. קומלוש: שני ביאורים בתרגומים בענין הגמול (70'71). — ג. רבן: "לדורותיכם" ככל מושבותיכם <לשאלת ייחוד הפולחן> (74'72). — ד. נוי: בכתבי-עת לועזיים חדשים: [כיבילוגרפית] (90'75). — א. מ. הברמן: כיבילוגרפיה לחקר מגילות מדבר יהודה (95'91). — בחברה לחקר המקרא (112'99).

בצרן, מ, ו <209>. ניו-יורק, אייר-סיון תשיט. — מימי היסוד למדינת ישראל; מכתבי חבר אגודת ביל"ו, תרגם מרוסית ל. שפאל (99'90).

הבקר, תלאביב, ל ניסן תשיט 8.v.1959. — י. נדבה: הטרגדיה של בית הרצל (4: ז אייר; 4: יד אייר; 4: כא אייר; 4: כח אייר; 7, 9: ה סיון; 10: יג סיון; 4: כ סיון; 4: כז סיון; 4: ד תמוז; 4: יח תמוז; 4).

ברקאי, כו, רכו. יוהנסיבורג, ניסן תשיט. — ש. רמ'

אוצר יהודי ספרד, ב. ירושלים, תשיט. — י. בן-צבי: נסיעותיו של ר' יעקב יצחקי מדרבנד לירושלים (13'7). — א. מ. הברמן: שיר יין ספרדי [„אשישות דם ענבים"] (14'15). — ג. אלוני: „נוסח איה" בשירת ספרד (28'16). — י. מ. טולידאנו: על משפחת טולידאנו ופאסי (30'29). — י. ר. מלכו: קהילת שאלוניקי במאה השבע-עשרה (42'31). — ג. בן-מנחם: פירוש ר' אברהם אבן-עזרא על בראשית א, א"ב (54'43). — ש. מרכוס: לתולדות היהודים ברודוס בימי שלטון מסדר אכירי יוחנן הקדוש (68'55). — י. נדב: האסכטולוגיה של ר' משה די ליאון בס' משכן העדות (76'69). — מ. בניהו: שלוחיה של צפת בזמן שקיעתה (77'81). — ד. תמר: על הדפסת הוהר (83'82). — י. רצהבי: ר' יוסף קארו ויהודי תימן (88'84). — שני כתבי-יד מבית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי: י. ר. מלכו: פנקס קהילת-שאלוניקי מלפני השואה (90'89). — י. מ. טולידאנו: איגרת ר' גדליה בן דוד יחיא לזון יצחק אברבנאל (92'91). — י. ר. מלכו: יהדות יוון בעבר (95'93). — ילקוט תעודות לחקר ימי השואה בקהילות יוון ומאמצי ההצלה (102'96). — מכתבי-היד שבספריית הרב יהודה בן שמואל ביבאס (116'97). — י. קלוזנר: על תאריך מסירתו של רבי יהודה ביבאס (117'117). — ג. אלוני: לחקר שירת ספרד וכינוסה (127'118). — ד. תמר: הארץ, תלאביב, כד אייר תשיט 1.vi.1959. — ד. תמר: היולול דרשבי (2).

ה סיון 11.vi. — י. רצהבי: חג השבועות במסורת יהודי תימן (12). — א. מ. הברמן: אוסף לשבועות מר' דוד ב"ר גדליה: מרכב תפארתו רעש בהגלותו בטיג' (12).

יא תמוז 17.vii. — א. סלמטר: בקור אצל הפלשים (3).

- סורט: תרגום השבעים וההגדה של פסח (8). — י. ח. לוין: מאי אפיקומן? (11). — י. קמלמן: שבת הגדול על שום מה? (16'15).
- בשער. ב. 6 <18>. תל-אביב, יוני 1959. — ר. מאהר, א. קובנר: לקח השואה והמרד (20'11).
- גזית. טו. יאיב <צאקצב>. תל-אביב, ניסן-אייר תש"ט. — ז. וילנאי: ערי ארץ-ישראל בציור (42'44): יו. איב <צגקצקד>: (36'34).
- גשר. 5, 1 <18>. תל-אביב, אור ב תש"ט. — ס. דייקן: נישואי תערוכת וגרות (66'50). — ע. מרגלית: סוגי הדם ABO אצל עדות שונות בישראל (71'67). — מ. דבורוצקי: הסוציולוגיה של הרעב בימינו (119'114). — נ. שפירא: היהודים בפיתוח ענף הנפט בעולם (129'122).
- מ. ש. גשורי: מגמות בחקר הנגינת ההסדית (129'138). — א. מאהר: סופרי סת"ם (144'138) [תנאי העבודה שלהם]. — ש. שחרית: 40 שנות היסטוריה יהודית (158'147).
- 2 <19>. סיון. — מ. קוכנסקי: העדה היהודית האמריקאית (30'17). — י. פרינץ: השגות על העדה היהודית באמריקה (41'31). — א. רייס: תנועת הפועלים היהודית בארצ"ב והציונות (55'44). — ב. זאנר: חיי הקהילה היהודית באנגליה (72'64). — ה. סלובס: התרבות היהודית בברית המועצות (93'73). — צ. רוזי: היהודים באתנוגרפיה הסובייטית (101'94). — ב. צוקרמן: הטבח בפונסק <פרק של מרטידולוגיה יהודית מלפני ארבעים שנה> (110'102).
- ר. קשאני: יהדות אפגאניסטאן מחסלת את גלותה (110'120). — י. קרמיש: עתונות המחתרת בפולין הכבושה (134'121).
- דבר. תל-אביב, כד אב תשי"ט 28.viii.1959. — מ. בידר: מן: שנות ילדותי בגיטו וארשה [מיסמך. השופך אור חדש על חייהם ומאבקהם של 600 אלף היהודים, שרובו בין חומות גיטו וארשה... יפורסם ב"דבר" בהמשכים] (3).
- הדרום. ח"ט. ניו-יורק, ניסן תשי"ט. — י. רובינשטיין: תשובות מגאוני וגדולי ישראל (14'4). — א. ש. הלוי: אגרת שליחות בעד מרן הר"ר חיי"א זצ"ל (22'15). — מ. הרשקו: ביץ: הציצו ולא נסגרו [על ר' שלמה סלענער ור' צבי בנימין אויערבאך] (173'140). — ח. ד. שעזעל: קיום למשינתו של רבי עקיבא איגר בגליון הש"ס (179'174).
- הד ההגנה. 7. תל-אביב, אייר תשי"ט. [גליון יובל תל-אביב] (60' ע').
- הדים לשאלות החברה הקיבוצית. כד. 61. מרחביה, ניסן תשי"ט. — מ. אלביני: עשר שנים לחיסול תנועת
- השומר הצעיר ברומניה (20'17). — י. וייס: בצאת השארית מפולין (42'25).
- חרות. תל-אביב, כח אייר תשי"ט 5.vi.1959. — ה. זיידמן: גיסו היהודי של דאלס [דוד שמעון בלונדהיים] — מגדולי החוקרים של רש"י (4). — היהודים באיי הואי — מדינתה ה-50 של אמריקה (4).
- כה תמוז 31.vii. — מוסף לזכר זאב ז'בוטינסקי (12' ע').
- ה אב 9.viii. — מוסף כלכלי (44' ע').
- טבע וארץ. א. ו. תל-אביב, אייר תשי"ט. — י. ברסלבי: הבדלים תכלאיים בגליל בספרות העתיקה (226'219).
- יד ושם. ב. ירושלים, תשי"ט. — ע. שוחט: ראשיתה של האנטישמיות בליטא העצמאית (44'7). — י. טננבוים: 1938 — השנה הגורלית (70'45). — ש. אש: בין הפליה להשמדה (83'71). — פ. פרידמאן: בעיות מוקדמות ומיתודולוגיות בחקר תקופת השואה (114'85). — ז. שייקובסקי: לחקר קורות יהודי צרפת בימי הכיבוש הנאצי (140'115). — ק"י באל-כדורי: הנציגות הארצית <Reichsvertretung> של יהודי גרמניה: הלבטים שבייסודת והישיגה (161'143).
- א. מארקוס: מיניסטריון-החוץ הגרמני ובעיית ארץ-ישראל בשנים 1933-1939 (187'163). — א. פרינץ: הגיסטא-פו — אויב ואוהד כאחד להגירת היהודים (202'189). — מ. טייך: המינהל היהודי האוטונומי בגיטו שארורוד <טראנסיסטריה> (235'203). — ג. עק: מצעד-הייסורים מסרביה להונגריה והטבח בצ'רנוקה <ספטמבר 1944> (272'237). — ב. קליבנסקי: ארכיון המחתרת בגיטו ביאליסטוק מיסודם של מרסיק וטננבוים (295'273).
- ג. תשי"ט. — א. ביין: האנטישמיות המודרנית ומשמעותה לשאלת היהודים (14'7). — ג. ה. א. פריד: קידום האנטי-שמיות תוך שימוש-לרעה במושגי דימוקרטיות וסוציאליזם (22'15). — פ. פרידמאן: פני חקר ההיסטוריה של תקופת השואה ובעיותיו (35'23). — ב. מארק: בעיות בחקר תנועת המרי היהודית במלחמת-העולם השנייה (60'37). — ט. ברנשטיין: אספית-עודות בפולין — בסיס לחקר קורות היהודים בימי-הכיבוש הנאצי (70'61). — מקומה של גביית עדויות בחקר תקופת השואה: שלושה מאמרים. ק. י. באל-כדורי: ערכה של גביית-עדות וגבולותיה (85'73). — צ. בראון, ד. לוין: בעיות השאלון לחקר השואה (108'87). — מ. קוזין: בעיות בחקר קורותיהם של הפליטים היהודים בברית-המועצות בימי מלחמת-העולם השנייה (127'109). — י. טננבוים: תנועת החרם האנטינאצי בארצות-הברית (129'129).

- 146). — ש. קולודנר: החינוך היהודי בגרמניה הנאצית (171-147). — ז. שייקובסקי: הקונסיסטוריה היהודית המרכזית בצרפת בימי מלחמת העולם השנייה (186-173). — א. מאטקובסקי: שואת יהודי מקדוניה בשנת 1943 (187-236). — ק. י. באלכדורי: הארגונים היהודיים המרכזיים בבולין בימי פרעות נובמבר 1938 (259-239). — מ. לנסקי: לבעיית התחלואה בגיטו וארשה (271-261). — ג. ס. ואסי לבת: זכרונות משואת יהודי תראקיה (281-273). — א. בינגל: השמדת שתי קהילות באוקראינה; עדותו של קצין גרמני (299-283).
- יד לקורא. ה. ד. ירושלים, כסלו/אדר ב תשיט. — א. מ. הברמן: דובער <ברנהארד> האכשטיין — ביבליוגרף וחוקר (165-163). — ל. גורפינקל: שוד הספרים היהודיים בגיטו קובנו עלידי הנאצים (180-179). — א. שייבר: שיריו העבריים של בנימין זאב בכר (185-184). — ב. ירון: לקט ספרים לשנת העשור (202-193). — צ. הרבכי: בספריות היהודיות הגדולות בעולם (204-203). — ש. פורת: ספרית משרד החוץ (207-205).
- למרחב. משא. 35. תל-אביב, כד אב תשיט 1959. VIII. 28. — ג. ה. טורסיני: מבעיות תרגום השבעים למקרא; הצעה להוצאת תרגום עברי למפעל השבעים (2, 1).
- לשונונו לעם. י. ד. <צו>. ירושלים, אדר א וב תשיט. — א. בנודי: כתיב מלא החל מכיתה א' (128-99). — ה. <צדצח>. ניסן-אייר. — אפרים פורת ז"ל (131-133). — י"א זיידמן: מקומו של אליעזר בןיהודה בתחיית הלשון (139-134). — א. י. ברור: מפרץ; לבירורו של מונח ביאוגרפי (145-139). — ר. סיחון-סילמן: דע את עצמן <עם המילון למונחי האנטומיה של האקדמיה ללשון העברית> (148-145). — ד. סדן: מפנים תחיבה [על: ג. אלתרמן, תחיבה המזמרת] (156-149; ז: 204-195). — ש. תודר: מפתגמי שלום עליכם <מתוך> מנחם מנדל בעל החלומות > (159-157). — א. דרור: <של> עצמאי כנגד <של> לבד (175-160).
- ז <צט>. סיון. — ח. ילון: מאי <לכאורה> (181-179). — י. פליקס: על שמות בעלי חיים (189-181). — ד. ירדן: פסח ודרש במטבעות לשון (195-189).
- מאזנים. ח. ה. <לא קפא קפב>. תל-אביב, ניסן-אייר תשיט. — מ. אוגנרפלד: י"א מכתבים מאת ז. שניאור אל ח. נ. ביאליק (397-391).
- ט, א <לב, קפג>. תל-אביב, סיון תשיט. — י. בראנוד: הערות על חכמת ישראל במדינת ישראל; עם הקמת המור
- עצה החדשה למדעים (36-31). — א. א. הלוי: על האקטור אליוציה באגדה (64-61).
- ב <קסר>. תמוז. <כ"ה> שנים לפטירתו של ח. נ. ב. י"א ל י ק <153-82>.
- מדע. ג. 43. ירושלים, ניסן תשיט. — א. וינר: בעיית המים בישראל (29-26). — ר. ענבר: מעולם החי והצומח בארץ; השרקרק הירוק (46).
- המודיע. ירושלים, ה סיון תשיט 1959. VI. 11. — ב. לנדוי: העליה לרגל לירושלם [אחרי חורבן הבית] (7, 5).
- ש. סופר: הגאון רבי ישראל משקלוב; מאה ועשרים שנה לפטירתו — <קצ"ט-תשיט> (6; ס סיון: 3).
- יז אב. 21. VIII. — י. גליס: שבעים שנה בירושלם; רבה של ירושלם הגאון רבי שמואל ס ל נ ט זצ"ל — חמשים שנה לפטירתו <מנ"א תרס"ט-תשיט> (3; כא אב: 3; כב אב: 3; כד אב: 5; כז אב: 3; כח אב: 3; כס אב: 3; א אלול: 5).
- מולד. יז, 130-129. ירושלים, אייר-סיון תשיט. — ס. פנימי: דיוקנת של העליית היהודית-סוביטית (133-127). — ב"צ לוריא: לדמותו של ינאי המלך (204-187).
131. תמוז. — א. א. אורבך: ביאליק ואגדת חז"ל; ההערך כה וההשראה (274-266). — ח. נ. ביאליק: ר' משה חיים לוצאטו, 1747-1707. מאמר המתפרסם כפעם הראשונה (277-275). — א. שביד: גלות וגאולה ביצירת ביאליק (287-299).
- מחניים. לט. מסכת לחייל לחג השבועות. צה"ל, ערב חג השבועות תשיט. — מ. הכהן: יחודו של ישראל בחז"ל (29-19). — ש. ספראי: חג השבועות בימי בית שני (72-67). — ד. סדן: לזרכו של מנהג שבועות; השושנתות (80-73). — י. רצהבי: פיוס לשבועות ממחזור תימן [אשר נגלה למשה בסיני, להנחיל תורת אלהים חיים] (96-93). — א. יערי: יהודי תימן בארץ-ישראל; במלאת עשר שנים לעליית גולי תימן על כנפי נשרים (122-109).
- מנורה. ז, 3. ירושלים, ניסן תשיט. — י. קלויזנר: אגרות אלעזר רוקח אל חברת ביליו (4-3).
- מערכות. לג <קח-קיס>. יפו, ניסן תשיט. — ד. בך גוריון: יומן-מלחמה; קטעים מתוך פנקס-רשימות, מרס-אבנוס 1948 (24, 171-157). — א. אורן: על מלחמות מעטים-גנדרים בתולדות ישראל (104-93).
- לה, א <קב>. סיון. — י. ואלאן: מסע נפוליון בא"י, ב: מצורעכו ומערכת-תבור (38-23).

- משפט וכלכלה. ה. ר. תלאביב, אייר תשי"ט. — ש. אינושטרט: מצבה המשפטית של האשה האוגרית (203'200). סיני, מה, טי <רעאדעב>. ירושלים, אייר-סיון תשי"ט. — יהודה ב"ר קלנימוס משפירא: יחסי תנאים ואמוראים, י"ל ע"י י. ל. מימון (72'66); יא: 196'193; יב: 262'258. — י. ל. מימון: מדי חודש בחודשו <חודש... בתולדות ישראל> (97'73); יא: 204'196; יב: 275'263. — י. מ. גינצבורג: "יום טובות" <לחג השבועות החל השתא ביום ערב שבת> (118'106). — י. רפאל: פרקי הלל לר"א פלקלש (139'119). — ש. ורטהייט: הסמיכה בזמן התלמוד (176'140). — י. אבידע: מי שברך... הוא יברך <תוספת למאמרי "רפואה שלימה" בחוברת הקודמת> (192'191). — יא <רעג>. תמוז. — ח. אלבק: לטיב פירושי לששה סדרי משנה (212'204). — י. קומלוש: נוסח התרגום על קריעת ים-סוף (228'223). — ד. הלבני: מי חיבר את התוס' ליבמות פרק יב? (233'228). — י"מ קוסובסקי: המתורגמן בדרשה הצבורית <פרקא> בבית הכנסת (243'233). — מ. צ. קרדי: מעובדו הבלשני של הרב יוסף נאסאנעק (243'252). — ט. מרשל: לכיור שנת הפטירה של רבי יהודה ביבאס (255'254). — י. רפאל: באותו ענין (255).
- יב <רעג>. מנחם-אב. — צ. קפלן: ישעיהו נביא-האחר רית (283'294). — ז. פלך: מוצאן של שתי הלכות: א. זקיפה במלוה; ב. הפקר (302'298). — מ. ולנשטיין: על שניים מקטעי גניזת קהיר שב"ספריית ריילנדו", מנחם-סטר (314'302).
- ספר השנה של העתונאים תשי"ט. תלאביב, 1959. — מהכנסת השלישית לכנסת הרביעית (32'7). — תלאביב מאז עד עתה, תרס"ט-תשי"ט (56'33). — חבלי עליה וקלי-טה (73'57). — התנחלות ובטחון (94'74). — ספרות, חנוך, אמנות (110'95). — העתונאי וקולמוסו: עיני כלכלה ודרך תיאורם (190'183). המוסף הספרותי בעיני עורכיו (191'197). ירע'עיתונות (276'198). נעדרים (279'277). — במערי-כות עולם (298'281).
- עולם הדפוס, 3, 10 <22>. תלאביב, אדר ב תשי"ט. מוקדש לזיכרון ה'70 של סעדיה שושני" (160'137).
- עומר, 5. תלאביב, סיון תשי"ט. — מ. ש. גשורי: גנון קול-תורה (52'44).
- עלון הדייגים, 19. חיטה, אדר ב תשי"ט. — מ. גון: פרשיות בתולדות הדיג העברי בכנרת (6'4). — א. בן-טוביה: דע את דגך <מצוי דגי ים התיכון של ישראל והצעה לשמות עבריים> (17'16).
- פרקים, ב, יאיב. חיפה, סיון-תמוז תשי"ט. — א. שמר-אלי: ויכוחים דתיים <סקירה היסטורית> (79'77). — א. ל. גרייבסקי: הפלגשות <בתנ"ך ובחלכה> (82'80).
- הצופה, תלאביב, ה סיון תשי"ט 11.VI.1959. — צ. מלאכי: גרצק בעבר (4, 8). [עזי גיור בתוך כתבייד מהמאה ה"ח].
- ג מנחם-אב, VII.7. — ח. לשם: הערה לשונית בתחום הבנקאות (6).
- י מנחם-אב, 14.VIII. — א. ביליק: הראם (4). — מ. זהרי: גורל ישראל בשירת אבן עזרא (6,5).
- יו מנחם-אב, 21.VIII. — י. שכטר: יהדות אירלנד ומוס' דותיה (6).
- ציון, כ"ב, אב. ירושלים, תשי"ח-תשי"ט. — י. בער: לבירורה של תורת אחרית הימים בימי הבית השני (34'3). — ש. אפלכאום: היהודים בארץ-ישראל לאור מדיניות הסי-ברים בפרינקיפיות (45'35). — ב. מבורך: עקבותיה של עלילת דמשק בהתפתחותה של העתונות היהודית בשנים 1840-1846 (65'46). — י. ליפשיץ: הפוגרומים בפולין בש-נים 1918-1919, ועדת מורגנטאו ומשרד החוץ האמריקאני (97'66). — ש. סימנוסון: חזית-דעת של הסורבון בדבר יישוב היהודים בצרפת (1633'101'98). — כתבי בן-ציון דינור: תשט"ר-תשי"ח (108'102).
- קורות, ב, ג'ד. ירושלים, שבט תשי"ט. — י. ליבוביץ: השטה העברית בהשכלה האירופית הקדומה (119'116). — ד. מרגלית: הרפואה במקורות העבריים ויסודותיה המו-סריים (138'133). — נ. שמירא: פרק על חלק היהודים בענף הסוכר (144'139). — נ. קורן: הערכת החיים והבריאות מנקודת ראות ההלכה היהודית (148'145). — י. ליבוביץ: הרופאים בני משפחת קוניליאנו (151'149). — א. גולד-שטיין: הרפואה וההלכה (154'152). — י. יוקל: יוליוס הירשברג האופתלמולוג (156'155). — י. פכטר: ד"ר לוי אלעזר זמנהוף, יוצר אספרנסו (159'157).
- הרופא העברי, 31, ב. ניו-יורק, 1958. — מ. יואלי, י. טוריאנו: בעיות רפואיות וחברתיות בין עולי הורו ביש-ראל (75'57). — מ. בוכמן: השגרון <רובמאטיסמוס> בישראל (82'76). — וו. מנקר, א. מנקר: התקופות היר-חית או הירת היהודי בפריה ורביה האנושית כיחידה אפשרית של העונה הביולוגית (91'83). — נ. שמירא: השי-מוש בבשמים אצל היהודים הקדמונים (106'92). — ד. מרגלית: הטסיכולוגיה <תורת הנפש> ומקומה בחסידות תב"ד (113'107). — א. גולדשטיין: הרפואה וההלכה (114'113).

ש. אלבק: פשיעה ו-גרמא בנוזקין" (278-270). — ז. מ. רבינוביץ: הקרובה של ימי לויקרא טו, א <מקורות ומי רש"י> (302-279). — ש. ז. ל. סקור: מפירושו ואורן של רב סעדיה גאון על בראשית כב, כ — כג, יח; כה, כא-כו (324-303). — י. אפרת: גישת השכל אל המוסר לפי רב סעדיה גאון והרמב"ם (329-325). — ה. שירמן: משורר שקם לתחייה <לקורות הדיואן של יצחק אבן-כלפון> (342-330). — ש. ד. גויטיין: מכתב אל רבנו יהודה הלוי על אסיפת שיריו והביקורת שנמתחה עליהם (361-343). — י. בלאו: על אופייה של הערבית הבינית שבטקסטים יהודיים מימי הביניים, המכונה "הערבית-היהודית" (374-362). — ש. סימנוסון: שערורית הגס תמריונטורצו (392-375). — ש. א. ליוונסון: הערה למאמרו של בנימין אופנהיימר "לשאלת ריכוז הפולחן בישראל" (393). — א. דותן: הערה למאמרו של י. מ. גרינץ, "משלי עלוקה" (394). — ש. אבי-רמסון: ר' אלעזר <לעזר> בר חנינה (396-395). — ד. גויטיין: על פרסום תעודות חדשות מן הגניזות (396). — ד. צמח: לקט בשוה השירה העברית בספרד (401-397). — ח. שירמן: התחלתו של השיר לכבוד אברהם הכהן (402-403). — י. רצהבי: הערות לשיר הידירות של המשורר דניאל (406-404). — ד. תמר: מילואים ותיקונים <למאמרי "עוללות צמח"> (408-407). — ר. י. צ. ורבלובסקי: "תולדות האמונה הישראלית", ח. לקויממן (417-409). — ש. אפלברום: "אוצר הפפירוסים היהודיים", א (427-418).

אונזער צייט, 54 <211-210>. ניו-יארק, אפר-מאי 1959. — י. טרונק: דער באוואפנטער און נישט-באחאפנטער חידעשטאנד פון הארשעזער געטא (33-31). — פון דער אונטערערדישער בונדישער פרעסע אין געטא (34-35). — א געהימער דאקומענט העגן רומענישע יידן (37-38). — 100 יאר שלום-עליכם (64-54).

אידישער קעמפער, 40, 1305. ניו-יארק, 8 ניסן תשי"ט. — ב. שערמאן: 100 יאר קאמף פאר דעמאקראטיע אין אמעריקאנער אידיש לעבן (44-39). — א. קורא: טאג בוך פון א אידישער קהילה [בוענאס איירעס] (49-46).

איקוף, 20, 144. בוענאס איירעס, יאנואר. 1959. "אלחעלעלעכער שאלעם אלייכם יאר" (26-3).

דרום אפריקע, 12, 3 <127>. יאטאנסבורג, מערץ 1959. — שלום-עליכם 100 יאר (13-1).

יידישע קולטור, 21, 4. ניו-יארק, אפר. 1959. — שלום-עליכם 100סטן געבוירטאג (28-15).

117. — י. רבין: עניני רפואה בספרי בעלי התוספות (118-124). — א. א. גולדין: לבעיה של קביעת מונחים רפואיים בעברית (132-125). — מ. בן-עמי: א. גולדשטיין: פרשת התוספות (148-133). — א. 1959. — ס. צ'רניאק: הרפואה הגרעינית בישראל (80-70). — ח. ש. הלוי: התכונות הדימוגרפיות של ציבור הרופאים בישראל (89-81). — י. יעקובוביץ: ערך יסורי האדם בהלכה (97-90). — ז. מינסנר: הריניסאנס <התחיית> של מדעי הטבע והרפואה נוכח השמדת הגניזים היהודיים באותה תקופה [באנגלית] (160-143). — מ. איינהורן: ישראל במספרים ודיאגרמות [באנגלית] (196-168).

שבט ועם, ד. ירושלים, אייר תשי"ט. — ל. לוי: לקראת חשיפת הגניזות הגנוזות (57-50). — ד. אבישר: חדושי מקרא לאור השפה הערבית (74-69). — ג. שלם: תולדות מוס הרצנטי בארץ ישראל ומעמד הר סיני (83-74). — צ. הרעבי: נתגלתה מצבת רבי אמיקוש מלוסינא בספרד (84-85). — מ. אטיאש: שלושה שירי ציון בלאדינו וכתב-יד של ר' דוד בכר משה הכהן משאראי-בושנה (104-92). — ג. סעדיה: קהילות ישראל כחקון שעל חופי הים הכספי (108-104). — ר. קשאני: מנהגי יהודי אפגאניסטאן בחג הפסח (114-109). — י. אבישלמה: כנויי משפחה בין יהודי פלובדיק (119-117).

שבילי החנוך, 19, 2. ניו-יורק, חורף תשי"ט. — ב. מ. לבנסון, מ. מ. בריאר: מחקר השוואתי על האינסליגנציה של בנים ובנות אורתודוקסים בגיל שלפני בית הספר (39-32).

3. אביב. — ח. ז. רייניס: השכלת האשה בישראל בזמן העתיק (92-85).

שערים. תל-אביב, באייר תשי"ט 29.v.1959. — מ. בן-חיים: עשר גלויות גלתה סנהדרין <מחקר מדעי היסטורי> (4, 5, כח איר: 4). — ק. כהנא: הערות בענין קביעת המועדים ומניין השנים והחדשים (5). — כח איר. 5.vi. — ל. רוכמן: כך חיים יהודי הודו (4). — ה. סיון. 11.vi. — י. פרגל: מאה שנה למלכות גור (6-4).

תרבות, יג. ד. לונדון, ניסן-אייר תשי"ט. — מ. גרטנר: מדרש ואגדה בסיפוריו של עגנון (15-2).

תרביץ, כה. גיר. ירושלים, ניסן-תמוז תשי"ט. — ז. סלק: אמנים ואמונה (253-251). — ג. בן-עמי צרפתי: הערות על "המגילה החיצונית לבראשית" (259-254). — א. גולדברג: דרכו של ר' יהודה הנשיא בסידור המשנה (269-260).

- 4-5. July-Oct. — G. Buccellati: *Da Saul a David; le origini della monarchia israelitica alla luce della storiografia contemporanea* (99-128). — G. Rinaldi: *L'ascesa di Gerusalemme* (129-132). — M. Cassuto Salzmänn: *Ricerche in Israele* (139-142).
- **Bible et Vie Chrétienne*. Paris, Nov. 1957. — A. Gelin: *La sainteté de l'homme selon l'A.T.* (35-48).
- The Biblical Archaeologist*, 22, 2. New Haven, May 1959. — R. B. Y. Scott: *Weights and measures of the Bible* (22-40). — Ph. C. Hammond: *The Nabataean bitumen industry at the Dead Sea* (40-48). — F. V. Filson: *The Bodmer Papyri* (48-51).
- Bibliotheca Orientalis*, 16, 1-2. Leiden, Jan.-March 1959. — Y. Yadin: *Three years of excavations at Hazor <1955-1957>* (2-11).
- 3-4, May-July. — J. J. Rabinowitz: *Sections 15-16 of the Laws of Eshnunna and section 7 of the Code of Hammurabi* בהשוואה למשפטן [החלמוד] (97).
- Biblische Zeitschrift*, N. F. 3, 2. Paderborn, July 1959. — J. Schmid: *Die alttestamentlichen Zitate bei Paulus und die Theorie vom sensus plenior* (161-173). — H. Haag: *Ebed Jahwe-Forschung 1948-1958* (174-204). — F. Nötscher: *Schicksalsglaube in Qumrân und Umwelt* (205-234). — W. Beilner: *Der Ursprung des Pharisäismus* (235-251). — O. Loretz: *Weitere ugaritisch-hebräische Parallelen* (290-294).
- Biblos*, 8, 2. Wien, 1959. — E. Róth: *Interessante hebräische Handschriften der Österreichischen Nationalbibliothek <Cod. hebr. 221-224>* (83-88).
- Bijdragen*, 20, 2. Nijmegen, 1959. — R. McL. Wilson: *Genesis 1₂₆ and the N. T.* (117-125).
- **Boletim de Filologia*, 16. Lisboa, 1956. — E. Glasser: *The statio solis <Joshua 10, 12-13>* (127-130).
- ידישע שפראך. 19, 1. ניו-יארק, אפר. 1959. — מארק: אין פארטיידיקונג פון דעם שטומען אלף (16'1). — א. ראבנאק: הערות צו דער אנקעטע פון הערטערבון (21'16). — מ. ח. בערנשטיין: א ביטל הערטער פון קלעני מערלשון (25'22). — ג. בלומענטאל: הערטער און הער טלעך פון דער חורבן-תקופה (27'25). — ב. ראבנאק: שפריכי הערטער פון סאנוק און אומגענוגט (28). — ב. ריימאן: הוספות צו חייבערשע פרנסות (29'28).
- פאריזער צייטשריפט. 7, 23'22. פאריז, יאנואר-פברואר 1959. — ח. א. גאלדשטיין: אין א בונקער אינסער די חורבנות פון הארשענער געטא (11'99).
- Acta Orientalia*, 9, 1. Budapest, 1959. — A. Scheiber, S. Hahn: *Further chapters from Saadia's Kitâb al-Sarâi' from the Kaufmann Geniza* (97-107).
- American Jewish Archives*, 11, 1. Cincinnati, Apr. 1959. — A. Cronbach: *Autobiography* (3-81). — I. L. Goldberg: *The changing Jewish community of Dallas* (82-97).
- The American Journal of Comparative Law*, 8, 2. Baltimore, Spring 1959. — A. M. Hirsch: *Water legislation in the Middle East* [גם לסי החלמוד] (168-186).
- Archaeology*, 12, 1. Brattleboro, Vt., March 1959. — J. Perrot: *The dawn of history in southern Palestine* (8-15).
- Architectural Forum*, 110, 5. New York, May 1959. — Vigorous art in the temple... Architect Percival Goodman has introduced new light and color to the Jewish faith (140-145).
- Bibbia e Oriente*, 1, 1. Milano, Jan.-Feb. 1959. — J. de Fraine: *Teocrazia e monarchia in Israele* (4-11).
- 2, March-Apr. — E. Testa: *Nazaret al tempo di Cristo e la casa della Madonna* (41-44). — Id.: *La "Gerusalemme celeste"; dall'Antico Oriente alla Bibbia e alla liturgia* (47-50).
- 3, May-June. — A. Barucq: *La lode divina nei Salmi* (66-77). — E. Testa: *Betlemme e la grotta della Natività* (78-81).

N. Tebble: On a collection of Polychaetes from the Mediterranean coast of Israel (9-30). — E. Wagner: Notes on two species of Heteroptera from Israel (35-38).

2. June. — H. Steinitz: Dr. H. Lissner's study of the biology of *Acanthobrama terrae-sanctae* in Lake Tiberias (43-64). — B. Komarovskiy: The plankton of Lake Tiberias (65-96).

Bulletin of the Research Council of Israel, D. Botany, 7, 1, Jerusalem, Jan. 1959. — U. Nur, D. Zohary: Distribution patterns of diploid and tetraploid forms of *Dactylis glomerata* L. in Israel (13-22).

Bulletin of the United Bible Societies, 38, London, 1959. "Special number on Bible illustration" (49-104).

Cahiers d'Histoire Mondiale, 4, 4, Neuchâtel, 1958. — J. Katz: Jewry and Judaism in the nineteenth century (881-900).

The Catholic Biblical Quarterly, 21, 2, Washington, Apr. 1959. — R. M. Frank: The Jeremias of Pethion Ibn Ayyûb al-Sahhâr (136-170). 6 הפרקים הראשונים של ספר ירמיהו בחר. גום ערבי-נוצרי מאמצע המאה ה-9.

The Chicago Jewish Forum, 17, 3, Chicago, Spring 1959. — J. K. Javits: The Jew in the Soviet Union (137-140). — N. Kravitz: The Judaism of Samuel David Luzzato (141-145).

The Church Quarterly Review, 160, 336, London, July-Sept. 1959. — L. W. Barnard: Judaism in Egypt, A. D. 70-135 (320-334). — B. Lindars: Qumran and the Christian ministry (335-344).

La Ciudad de Dios, 172, 1, El Escorial, Jan.-March 1959. — J. Llamas: Muestrario inédito de prosa bíblica, en romance castellano. Nueva Biblia judía medieval romanceada (134-144). — A. C. Vega: Un autógrafo del "Cantar de los Cantares" de fray Luis de León olvidado (166-177).

14> es a theme in Iberian letters of the golden age (14-49).

Bulletin de la Faculté des Lettres de Strasbourg, 37, 4, Strasbourg, Jan. 1959. — A. Neher: Le problème du judaïsme dans l'Allemagne actuelle (215-231).

Bulletin de nos Communautés, 15, 10, Strasbourg, 22.V.1959. — P. Bauer: Histoire des juifs de France (10; 11: 8; 12: 8; 13: 10).

Bulletin für die Mitglieder der Gesellschaft der Freunde des Leo Baeck Institute, 7, Tel-Aviv, June 1959. — H. Riegner: Hermann Cohen — der Mensch (113-134). — Aus den Arbeiten des Jahrbuch III; E. Feder: Das Lebenswerk Paul Nathans (135-145). — H. Schwab: Hirsch Hildesheimer und der Hilfsverein (145-146). — F. Strauss: Die Entwicklung zur Austrittsgemeinde (146-147). — G. Weil: Das Zunz-Archiv (148-161). — Briefe an Else Lasker-Schüler, mit einer Einführung von M. Sturmann (162-166).

Bulletin of the American Schools of Oriental Research, 153, New Haven, Feb. 1959. — Ph. Mayerson: Ancient agricultural remains in the Central Negeb; the "teleilat el-'anab" (19-31). — R. B. Y. Scott: The shekel sign on stone weights (32-35). — N. Glueck: A seal weight from Nebi Rubin (35-38).

Bulletin of the John Rylands Library, 41, 2, Manchester, March 1959. — M. Black: The patristic accounts of Jewish sectarianism (285-303). — M. Wallenstein: A unique Kol-Nidre piyyut from the Cairo Geniza in the Gaster Collection in the John Rylands Library (488-500).

Bulletin of the New York Public Library, 63, 5, New York, May 1959. — A. Yarmolinsky: The Khazars; a bibliography: 1940-1958 (237-241).

Bulletin of the Research Council of Israel, B. Zoology, 8, 1, Jerusalem, March 1959. —

11. Nov. — U.K. Mayer: Das Leo Baeck Institute of German Jews (1018-1024).

85, 2. Feb. 1959. — R. Pechel: Gegen den Antisemitismus (105-108).

Discovery, 20, 5. Norwich, May 1959. — The progress of science in Israel (183-197).

Domaine Yidich, 3-4. Paris, Spring 1959. "Centenaire de la naissance de Cholem Aleikhem 1859-1959" (118 p.).

Eranos-Jahrbuch, 27. Zürich, 1959. — G. Scholem: Die Lehre vom "Gerechten" in der jüdischen Mystik (237-297).

Estudios Bíblicos, 17, 4. Madrid, Oct.-Dec. 1958. — A. Díez Macho, T. de J. Martínez: Ms. 4065 pp. 81-82 de la Biblioteca Universitaria de Estrasburgo <Nuevo fragmento babilónico del Exodo> (429-436).

***Etudes**, Paris, May 1957. — J. Daniélou: Eglise primitive et communautés de Qumran (216-235).

Evangelische Theologie, 19, 6. München, June 1959. — R. Pfisterer: Antisemitismus und Eschatologie (266-288).

Evidences, 11, 77. Paris, Apr.-May 1959. — Ch. Roland: Les revenants [des communautés juives dans plusieurs des grandes villes de l'Allemagne de l'Ouest] (19-25). — E. Thomas: Les décrets de 1808 [relatifs à la situation des Juifs de France] (27-32). — M. Astour: Métamorphose de Baal; les rivalités commerciales au IXe siècle [av. J.-C.] (54-58).

Finis Terrae, 5, 19. Santiago de Chile, 1958. — Th. Eyllish: Los manuscritos del Mar Muerto y la crítica textual (56-62).

Folklore, 70. London, March 1959. — M. D. W. Jeffreys: Brahma alias Abraham; a study in diffusion (323-333). האגדה על אברהם שובר הפסילים אצל שבט ירורב בניגריה.

Forschungen und Fortschritte, 33, 4. Berlin, Apr. 1959. — O. Eissfeldt: Alexander von

Comentario, 6, 21. Buenos Aires, Oct.-Dec. 1958. — B. Philipson: Mi experiencia con los judíos de Rusia (31-40).

Commentary, 27, 6. New York, June 1959. — D. Wakefield: New York's Lower East Side today (461-471). — C. Roth: The Jewish revolt against Rome; the war of 66-70 C. E. (513-522).

28, 1. July. — M. Freedman: The Jews of Albuquerque; a Southwestern community (55-62).

Communio Viatorum, 1, 4. Prague, Winter 1958. — S. Segert: Die Methoden der althebräischen Metrik (233-241). — Id.: Die Gemeinschaft von Qumran und das Urchristentum <Überschau neuer Bücher über die Handschriftenfunde u. d. N. T.> (275-285).

Convivium, N. S. 27, 2. Torino, March-Apr. 1959. — R. Bertacchini: Appunti sul semitismo di Bassani (179-192). על בטי והיהודים.

Cultura Bíblica, 15, 161-162. Segovia, July-Oct. 1958. — J. Caubet Iturbe: Los maravillosos manuscritos de Qumrán, junto al Mar Muerto (193-320).

16, 164. Jan.-Feb. 1959. — A. Blanco: El A. y N. T. ante la crítica contemporánea (1-9). — D. Gonzalo Maeso: Cuestiones y problemas de la onomástica bíblica (18-28). — B. Martín Sánchez: Canon del A. y del N. T. entre los cristianos. Cómo pasó el canon judío al uso cristiano? (29-32). — B. Celada: Lucha de especialistas por una palabra <Jueces, 9, 31> [בחרמה] (44-46).

165. March-Apr. — J. Salguero: Los estudios bíblicos y la Iglesia (76-92).

Davar, 81. Buenos Aires, March-May 1959. J. L. Teicher: Por qué fue excomulgado Spinoza? (55-76).

Deutsche Rundschau, 84, 3. Baden-Baden, March 1958. — I. Blumenthal-Weiss: Rainer Maria Rilke und das Judentum (268-279).

History Today, 9, 6. London, June 1959. — E. Badlan: Antiochus Epiphanes and the rebirth of Judaea (415-423).

The Holy Land Philatelist, 5, 56-57. Tel Aviv, June-July 1959. — E. G. Jungwirth: More about postal services in besieged Jerusalem (1178-1179). — S. Lachmann: The post offices of the Mandated Territory of Palestine (1188-1193).

Interpretation, 13, 3. Richmond, Va., July 1959. — J. L. Mays: Words about the words of Amos; recent study of the Book of Amos (259-272).

Israel Exploration Journal, 9, 2. Jerusalem, 1959. — D. Ferembach: Note sur un crâne brachycéphale et deux mandibules du mésolithique d'Israël (65-73). — Y. Yadin: Excavations at Hazor, 1958; preliminary communiqué (74-88). — M. Haran: The ark and the cherubim: their symbolic significance in biblical ritual (89-94). — Y. Yadin: A Midrash on 2 Sam. 7 and Ps. 1-2 <4Q Florilegium> (95-98). — D. Flusser: Two notes on the Midrash on 2 Sam. 7 (99-109). — Y. Aharoni: Zephath of Thutmose (110-122). — D. H. K. Amiran, N. Kadmon: Atlas of Israel (123-129). — N. Avigad: Some notes on the Hebrew inscriptions from Gibeon [by: J. B. Pritchard, Hebrew inscriptions and stamps from Gibeon] (130-133). — J. Kaplan: The connections of the Palestinian Chalcolithic culture with prehistoric Egypt (134-136). — L. Kadman: When was Aelia Capitolina named "Commodiana" and by whom? (137-140). — Professor L. A. Mayer, 1895-1959; in memoriam (147-148).

Jedioth Chadashoth, Tel-Aviv, 11.VI.1959. — J. E. Palmon: Juden in der Ostdeutschen Republik. Interview mit dem Rabbiner von Ostberlin (7, 8).

Jewish Affairs, 14, 4. Johannesburg, Apr.

Humboldts "Kosmos" und der 104. Psalm (113-117).

Forum, 4. Jerusalem, Spring 1959, "Proceedings of the Jerusalem Ideological Conference". — Judaism and Jewry in the clash of world forces [15 papers] (17-105). — The State and the Diaspora [16 papers] (107-233). — The Diaspora struggle for survival [17 papers] (235-342). — The individual Jew and his obligations [6 papers] (343-385). — Appraising the conference [3 papers] (387-398).

Frankfurter Hefte, 14, 4. Frankfurt a. M., Apr. 1959. — H. van Oyen: Die geistige Bedeutung des Judentums (239-245). — E. Hurwicz: Christus-Passion und Judenhass (245-248).

Free University Quarterly, 6, 2. Amsterdam, May 1959. — D. van der Meulen: The Jews in Arabia Intacta [San'a 1931, 1943] (128-140).

Geschichte in Wissenschaft und Unterricht, 10, 7. Stuttgart, July 1959. — B. S. Beykal: Die Frage der Heiligen Stätten im Gelobten Lande und die Hohe Pforte (407-416).

Das Heilige Land, 91, 1-2. Köln, 1959. — H. Elsing: Sprechende Ortsnamen im A. T. (9-12). — B. Kötting: Bedeutende Heiligland-Pilger und ihre Berichte aus der Zeit vor den Kreuzzügen (13-16). — C. Kopp: Der Tempelplatz unter Julian (17-24). — J. Murböck: In der Omarmoschee vor 100 Jahren (24-26).

Historia Judaica, 21, 1. New York, Apr. 1959. — G. Kisch: Historia Judaica — on entering the third decade of publication (3-6). — Z. Szajkowski: The demographic aspects of Jewish emancipation in France during the French Revolution (7-36). — J. L. Shneidman: Jews in the royal administration of 13th century Aragon (37-52).

of Israel on the American Jewish community. First session: The impact of Israel on Jewish education and cultural activities in the U. S. (5-24). Second session: ... on self-identification and communal activities (25-61). Third session: ... on Jewish ideologies in the U. S. (62-88).

2. Apr. — J. Pilch: Changing patterns in Jewish education (91-117). — A. Yaari: Ner tamid societies in Poland and Lithuania (118-131). — H. Lamm: Note on the number of Jewish victims of National Socialism (132-134).

Journal Asiatique, 246, 3, Paris, 1958. — E. Cassin: Nouveaux documents sur les Habiru (225-236).

The Journal of Bible and Religion, 27, 2, Boston, Apr. 1959. — H. N. Richardson: A decade of archaeology in Palestine (91-101). — C. U. Wolf: Moses in Christian and Islamic tradition (102-108). — E. Perry: [Time and eternity—] The biblical viewpoint (127-132).

3. July. — J. C. Walker: The axiology of the Books of Kings (218-222).

Journal of Biblical Literature, 78, 1, Philadelphia, March 1959. — Qumran and the present state of O. T. text studies: P. W. Skehan: The Masoretic text (21-25). H. M. Orlinsky: The Septuagint text (26-33). — J. Ziegler: Die Vorlage der Isaias-Septuaginta und die erste Isaias-Rolle von Qumran <1QIsa> (34-59). — J. A. Fitzmyer: The Aramaic Qorban inscription from Jebel Hallet et-Tûri and Mark 7₁₁/Matt 15₅ (60-65). — M. Smith: What is implied by the variety of messianic figures? (66-72).

2. June. — M. Greenberg: The biblical conception of asylum (125-132). — J. M. Allegro: A recently discovered fragment of a commentary on Hosea from Qumran's fourth cave (142-147). — S. Zeitlin: The beginning of the day in the Calendar of Jubilees (153-

1959. — L. I. Rabinowitz: Sixty years ago: The Jewish Ambulance Unit [during the Anglo-Boer War] (24-30).

The Jewish Forum, 42, 2, New York, Feb. 1959. — H. A. Savitz: Dr. Solomon Ettinger; physician, Yiddish poet and fabulist <1801-1856> (24-25).

The Jewish Journal of Sociology, 1, 1, London, Apr. 1959. — J. Katz: Family, kinship, and marriage among Ashkenazim in the 16th to 18th centuries (4-22). — F. Zweig: The Jewish trade union movement in Israel (23-42). — S. Strizower: Jews as an Indian caste (43-57). — A. Chouraqui: North African Jewry today (58-68). — Sh. Polier: Observations on church-state problems in America and the interest of the American Jewish community (69-79). — V. D. Lipman: Synagogal organization in Anglo-Jewry (80-93). — H. Brotz: The position of the Jews in English society (94-113). — M. Ginsberg: On prejudice (114-126). — S. J. Prais: Statistical publications on the Jewish population of Great Britain; a bibliography (136-138). — Hebrew summaries (151-148).

The Jewish Quarterly Review, 49, 4, Philadelphia, Apr. 1959. — S. Zeitlin: Who is a Jew? (241-270). — S. B. Hoenig: The duration of the festival of Matzot (271-277). — Z. Szajkowski: An auto-da-fé against the Jews of Toulouse in 1685 (278-281). — Sh. Eidelberg: The Solomon bar Simson chronicle as a source of the history of the First Crusade (282-287). — E. Werner: The cantillation of the Bible (287-292). — S. Zeitlin: The account of the Essenes in Josephus and the Philosophumena (292-300). — E. Subar: Medieval Jewish tombstones from Aden (301-309).

Jewish Social Studies, 21, 1, New York, Jan. 1959. — Joint conference on the impact

Sutcliffe: The first fifteen members of the Qumran community: a note on 1QS 8, 1 ff (134-138).

Journal of the History of Ideas, 20, 2. Lancaster, Pa., Apr. 1959. — M. A. Christensen: Taylor of Norwich and the [biblical] higher criticism (179-194). — J. W. Johnson: The Scythian; his rise and fall (250-257).

גם על זהו הסקיתים למנוג.

The Journal of Theological Studies, 10, 1. Oxford, Apr. 1959. — T. F. Glasson: The "Passover", a misnomer; the meaning of the verb pasach (79-84). — H. W. F. Saggs: A lexical consideration for the date of Deutero-Isaiah (84-87). — C. Roth: Were the Qumran Sectaries Essenes? A re-examination of some evidences (87-93).

Judaica, 15, 2. Zürich, June 1959. — C. Muller-Duvernoy: L'apôtre Paul et le problème juif (65-91). — H. Kosmala: Ein kryptischer Spruch Hillels [Aboth 1, 14] (92-96). — G. Salus: Elne Frau erzählt; Theresienstadt (104-115).

Judaism, 8, 2. New York, Spring 1959. — M. Harris: The bifurcated life; a Jewish critique of Christian thinking (99-111). — E. Isaac, R. J. Isaac: Failure of a mission; a study of Judaism in Africa (121-131). [למה לא התפשטה היהדות בין שבטי אפריקה. חרץ מאצל]. — J. J. Petuchowski: The grip of the past; a study in the dynamics of religion (132-141). — Z. E. Kurzweil: The educational philosophy of Mussar (152-159).

3. Summer. — H. Rabinowicz: Music and dance in Hassidism (252-257).

Le Judaïsme Sephardi, N. S., 18. London, Apr. 1959. — A. Hemsí: Sur le folklore séfardi (794-795). — Las Complas de las Flores, recueillies par B. Uziel (796-799). — I. Matarasso: Salonique sous l'occupation allemande (809-814). — G. Camhy: El arte culinario de

156). J. M. Baumgarten: Reply (157). — L. H. Silberman: A note on 4Q Florilegium (158-159). — F. Ch. Fensham: New light on Exodus 21₆ and 22, from the Laws of Eshnunna (160-161).

Journal of Central European Affairs, 19, 1. Boulder, Col., Apr. 1959. — J. F. Triska: "Work redeems": Concentration camp labor and Nazi German economy (3-22).

The Journal of Jewish Studies, 9, 1-2. London, 1958. — E. I. J. Rosenthal: Some aspects of the Hebrew monarchy (1-18). — S. Lowy: The motivation of fasting in talmudic literature (19-38). — S. Lauer: Philo's concept of time (39-46). — P. F. Ganz: Dukus Horant; an early Yiddish poem from the Cairo Geniza (47-62). — R. Loewe: Latin superscriptio mss on portions of the Hebrew Bible other than the Psalter (63-71). — A. Altmann: The motif of the "shells" <qellipoth> in 'Azriel of Gerona (73-80). — J. G. Weiss: Is the hasidic book "Kethoneth Passim" a literary forgery? (81-82).

The Journal of Juristic Papyrology, 11-12. Warszawa, 1957-58. — J. Sedláková: Bibliographisches zum hebräischen Recht 1 (263-292).

Journal of Near Eastern Studies, 18, 2. Chicago, Apr. 1959. — H. L. Ginsberg: Notes on some old Aramaic texts (143-149). — J. R. Towers: The Red Sea (150-153). — I. Rabinowitz: Another Aramaic record of the North-Arabian goddess han-'Ilat (154-155). — A. Ehrman: A note on ישח in Mic. 6, 14 (156).

Journal of Semitic Studies, 4, 2. Manchester, Apr. 1959. — G. von Rad: The origin of the concept of the Day of Yahweh (97-108). — G. Zuntz: Aristeeas studies II: Aristeeas on the translation of the Torah (109-126). — A. Rubinstein: A Kethib-Qere problem in the light of the Isaiah scroll (127-133). — E. F.

K. Harpprecht: Im Keller der Gefühle. Gibt es noch einen deutschen Antisemitismus? (13-20).

130. July. — M. Sperber: Israelisches Tagebuch (47-56).

Le Moyen Age, 65, 1-2. Bruxelles, 1959. — J. Prawer: La noblesse et le régime féodal du royaume latin de Jérusalem (41-74).

Le Muséon, 72, 1-2. Louvain, 1959. — J. Schreiden: Les caractéristiques linguistiques de l'hébreu qumranien et leur inférence sur le problème historique (153-157).

The Muslim World, 49, 3. Hartford, Conn., July 1959. — S. D. Goitein: The origin and nature of the Muslim Friday worship (183-195).

Muttersprache, 69, 7-8. Lüneburg, July-Aug. 1959. — M. Fraenkel: Schnorrer (240-241). חרשים

Names, 6, 3. Berkeley, Calif., Sept. 1958. — E. Maass: Integration and name changing among Jewish refugees from Central Europe in the United States (129-171).

New Testament Studies, 5, 3. London, Apr. 1959. — O. Cullmann: L'opposition contre le Temple de Jérusalem, motif commun de la théologie johannique et du monde ambiant (157-173). — D. Daube: The earliest structure of the Gospels (174-187). "It can be shown that the Passover eve expositions of the exodus current at the time exercised a decisive influence". — M. Smith: "God's begetting he Messiah" in 1QS^a (218-224).

Onomastica, 4, 2. Wrocław, 1958. — T. Lewicki: Dwie fińskie nazwy plemienne we wczesnośredniowiecznym dokumencie hebrajskim (311-325). — M. Altbauer: Od typu metronimicznego do "pajdonimicznego" <Przyczynki do onomastyki jidyszowej i nowohebrajskiej> (355-364).

שני שמות של שבטים פינים בתעודה עברית מימי

los Sephardim de Bosnia (821). — H. V. Besso: Sephardim proverbs — a bibliography (822-827).

Jüdische Illustrierte, 8, 6. Düsseldorf, Feb.-March 1959. — Hort des Geistes; Israels neue Alma Mater [9-131].

The Lancet, 7071. London, 7.III.1959. — H. Symonds: Israel; the evolution of an idea (511-513; 7072: 571-574).

Lantern, 6, 1. Pretoria, Sept. 1956. — The people of the Bible (2-40). — Land of the Bible (41-93).

Libri, 9, 1. Copenhagen, 1959. — P. H. Vogel: Slavische, baskische, kymrische und ungarische Bibeldrucke des 15. und 16. Jahrhunderts (31-37).

Libyca, 5, 2. Alger, 1957. — J. Lassus: Cherchel: trois reliefs; 3. Jonas (302-305).

Lumière et Vie, 7, 37. Lyon, May 1958. "Israel". — E. Touati: Panorama du judaïsme contemporain (7-29). — A. Chouraqui: Le Messie d'Israël (49-70). — P. Démann: Juifs et chrétiens à travers les siècles (91-110).

*38. July. — A. M. Brunet: La guerre dans la Bible (31-47).

Mens en Maatschappij, 34, 3. Amsterdam, May-June 1959. — F. Grewel: De Joden van Amsterdam. 3. Sociologisch-psychologische aspecten (145-154).

Midstream, 5, 2. New York, Spring 1959. — R. Ainsztein: The fate of Soviet Jewry (5-18). — G. Lichtheim: Winston Churchill and Zionism (19-29).

Mitteilungen aus dem Arbeitskreis für Jiddistik, 9. Butzbach, Jan. 1959. — F. J. Beranek: Die Rabbinerin; eine wortgeschichtliche Untersuchung (127-131). — S. A. Wolf: Vokabular des Jenischen [= Rotwelsch] von Schopfloch [Bayern] (131-134).

Der Monat, 11, 128. Berlin, May 1959. —

La Rassegna Mensile di Israel, 25, 3-4. Roma, March-Apr. 1959. — U. Nahon: Angoli dell'Italia ebraica in terra d'Israele <con 16 illustrazioni> (99-109). — M. Metzger: La Haggadà; libro del "racconto" e libro "dell'immagine" (110-117). — J. Revah: Chi sono i Marrani (132-140). — S. Foa: Gli Ebrei in Alessandria (141-146; 6: 225-231).

6. June. — M. Romano Schreiber: Un famoso codice ebraico del Rinascimento italiano ["Ms. Rothschild"] (211-214).

*Revista de Dialectologia y Tradiciones Populares, 14. Madrid, 1958. — J. M. Estrugo: Reminiscencias de la judería sefardi del Cercano Oriente (70-77).

Revista Médica de Córdoba, 43, 3. Córdoba, March 1955. "Número dedicado a la Medicina en Israel" (65-107).

Revue Biblique, 66, 2. Paris, Apr. 1959. — R. Tournay: Recherches sur la chronologie des Psaumes (161-190). — R. Bourke: Le jour de Yahvé dans Joël (191-212). — R. de Vaux: Fouilles de Feshkha; rapport préliminaire (225-255). — Bulletin: Théologie biblique (280-288). Qumrân (288-290). Archéologie palestinienne (290-304). Palestine (304-308). Assyriologie (308-311). Judaïsme (318-319).

Revue d'Assyriologie et d'Archéologie Orientale, 53, 2. Paris, 1959. — M. Astour: Les étrangers à Ugarit et le statut juridique des Habiru (70-76).

Revue d'Histoire de la Médecine Hébraïque, 12, 1 <43>. Paris, March 1959. — I. Simon: La biographie de Sigmund Freud <1856-1939> (7-26). — H. Baruk: Freud et le judaïsme (29-49). — M. Schachter: Psychanalyse et interprétations de rêves dans le Talmud (57-60).

Revue d'Histoire et de Philosophie Religieuses, 39, 1. Paris, 1959. — M. Philonenko:

הבינים הקדומים. — מן הטיפוס המסורוני ל"מאיונימי" <עיונים באנומסטיקה היודית והעברית החדשה>.

Orientalia Suecana, 7. Uppsala, 1959. — C. O. Nordström: The water miracles of Moses in Jewish legend and Byzantine art (78-109).

La Parola del Passato, 65. Napoli, 1959. — P. Sacchi: Per una storia di Aram: 1. I re di Soba; 2. Gli Ahlamu nel sec. XI a. C. (124-134).

Phoenix, 4, 2. Leiden, Dec. 1958. — J. Naveh: The archaeological survey of Ein Gedi (56-66).

5, 1. May 1959. — H. J. Franken: De Sichemcollectie in het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden (101-115).

Political Science Quarterly, 74, 2. New York, June 1959. — A. Etzioni: Alternative ways to democracy: the example of Israel (196-214).

Praxis der Kinderpsychologie und Kinderpsychiatrie, 7, 11-12. Göttingen, Nov.-Dec. 1958. — N. Wolffheim: Kinder aus Konzentrationslagern; Mitteilungen über die Nachwirkungen des KZ-Aufenthaltes auf Kinder und Jugendliche (302-312; 8, 1: 20-27; 2: 59-71).

*Protestantesimo, 14, 2. Torino, 1959. — B. Corsani: La fede nel Dio Creatore secondo l'A.T. (80-94).

Psychiatry, 22, 2. Baltimore, May 1959. — Sh. Golan: Collective education in the Kibbutz (167-177).

Publication of the American Jewish Historical Society, 48, 3. Philadelphia, March 1959. — J. R. Marcus: The theme in American Jewish history (141-146). — S. L. Falk: Divided loyalties in 1861; the decision of Major Alfred Mordecai (147-169). — F. O. Braynard: Copper for the "Savannah" of 1818 (170-176). — A. Hecht: Abraham Cohen; deputy postmaster at Georgetown, South Carolina <1789-1800> (177-193).

Rivista degli Studi Orientali, 34, 1-2, Roma, June 1959. — G. Garbini: Nuovo materiale per la grammatica dell'aramaico antico (41-54).

Schweizer Monatshefte, 39, 2, Zürich, May 1959. — E. Dinkler: Die Handschriftenfunde vom Toten Meer. Zum Forschungsstand (135-142).

Schweizer Rundschau, 59, 2, Zürich, May 1959. — A. Kahane: Israel und die Vorgänge in Arabien (80-87).

*Sciences Ecclésiastiques, Montréal, May 1958. — J. Harvey: Collectivisme et individualisme Ez. 18_{1,32} et Jér. 31₂₀ (167-202).

*Scottish Journal of Theology, 12, 1, Edinburgh, 1959. — R. Dobbie: Deuteronomy and the prophetic attitude to sacrifice (68-82).

Scripta Minora, 1957-58, 4, Lund, 1958. — J. Lindblom: A study on the Immanuel section in Isaiah; Isa. 7_{1,9} (57 p.).

Sefarad, 19, 1, Madrid, 1959. — F. Cantera: Nueva serie de manuscritos hebreos de Madrid (3-47). — F. Secret: Pedro Ciruelo; critique de la kabbale et de son usage par les Chrétiens (48-77). — J. M. de Navascués: El Rebbi Jacob, hijo del Rebbi Senior (78-91). — A. López de Meneses: Una consecuencia de la peste negra en Cataluña: el pogrom de 1348 (92-131). — J. R. Díaz: Dos notas sobre el Targum palestinese (133-136). — F. Cantera: Lápida hebraica opistógrafa de Lucena (137-142). — J. M. Millás Vallicrosa: Emigración masiva de conversos por la frontera catalano-francesa en el año 1608 (142-144).

Språkliga Bidrag, 3, 11, Lund, 1958. — G. Vitestam: Till diskussionen kring Hesekiels språkliga relationer till Pentatevken (45-53).

Studies in Bibliography and Booklore, 4, 1, Cincinnati, June 1959. — H. C. Zafren: Arranging your [Hebrew] books (3-20). — Z. Szaj-

Les interpolations chrétiennes des Testaments des Douze Patriarches et les manuscrits de Qoumrân (14-38).

Revue de l'Histoire des Religions, 155, 1, Paris, Jan.-March 1959. — A. Caquot: Sur une désignation vétéro-testamentaire de "l'insensé" (1-16).

*Revue de l'Université d'Ottawa, Ottawa, July-Sept. 1957. — A. Strobel: Chronique biblique: La composition des livres de l'A.T., spécialement du Pentateuque (189-200).

Revue des Etudes Coopératives, 31, 115, Paris, Jan.-March 1959. — H. Desroche: Impressions d'Israël: démocratie économique, secteur coopératif et réseaux communautaires (31-43).

Revue des Sciences Religieuses, 33, 3, Strasbourg, July 1959. — H. Sérouya: L'œuvre mystique de Saint Jean de la Croix en son rapport avec la pensée juive (269-284).

Rivista Biblica, 6, 4, Roma, Oct.-Dec. 1958. — A. Rolla: Profetismo biblico e semitico (323-337). — G. Vittonatto: Il pensiero messianico di Geremia nello sviluppo storico del Messianismo (338-352). — F. Vattioni: Malachia 3, 20 e l'origine della giustizia in Oriente (353-360). — N. M. Loss: A proposito di Lev. 19, 19b e di Deut. 22, 10 (361-364). — A. Ravenna: Osservazioni sul testo di Isaia (365-366). — F. Vattioni: Usi commerciali antichi e moderni (366-367). — Id.: 1. La caduta di Samaria; 2. Daniele 3₈; 6₂₅ e i testi di Mari (368-371).

7, 1, Jan.-March 1959. — L. Moraldi: La paternità di Dio nell'A.T. (44-56). — M. Adinolfi: San Giuseppe e Isaia 62, 5a (57-60). — A. Ravenna: Il caso Giobbe e la tradizione talmudica (61-63). — F. Vattioni: 1. Niente di nuovo sotto il sole; 2. Il velo del tempio e i Cherubini; 3. Il "grande peccato" nei contratti matrimoniali egiziani (64-69).

titiae, quae in V. T. et apud S. Paulum habetur, dilucidata (96-105).

3. — H. Kruse: Compositio Libri Daniells et idea Filii Hominis (147-161). — P. Nöber: Ad inscriptionem aramaicam Arpadensem (171-175).

Vetus Testamentum, 9, 2, Leiden, Apr. 1959. — E. Auerbach: Der Wechsel des Jahres-Anfangs in Juda im Lichte der neugefundenen babylonischen Chronik (113-121). — S. A. Birnbaum: A sheet of an eighth century synagogue scroll (122-129). — J. Blau: Adverbia als psychologische und grammatische Subjekte/Praedikate im Bibelhebraeisch (130-137). — J. H. Eaton: The origin of the Book of Isaiah (138-157). — A. Murtonen: The use and meaning of the words lebārek and berākāh in the Old Testament (158-177). — E. R. Rowlands: The Targum and the Peshitta version of the Book of Isaiah (178-191). — K. D. Schunck: Drei Seleukiden im Buche Kohelet? (192-201). — R. Davidson: The interpretation of Jeremiah 17, 5-8 (202-205). — H. Michaud: Resserrement ou animation? (205-209). — J. J. Rabinowitz: An additional note on בראש (209-210).

3. July. — Y. Aharoni: The province-list of Judah (225-246). — L. Kopf: Arabische Etymologien und Parallelen zum Bibelwörterbuch (247-287). — R. Tournay: Les charlots d'Aminadab < Cant. 6₁₂ >: Isra'ël, peuple théophile (288-309). — F. C. Fensham: The stem htl in biblical Hebrew (310-311). — L. Grollenberg: Post-biblical חרות in Ps. 84₁₁? (311-312). — J. Hoftijzer: Notae Aramaicae (312-318). — I. Lewy: The story of the golden calf reanalysed (318-322). — Š. Porúbčan: Psalm 130₅₋₆ (322-323). — S. Rin: The נח of grandeur (324-325). — C. F. Whitley: The "thirtieth" year in Ezekiel 1₁ (326-330).

Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte, 7, 3.

kowski: The emancipation of Jews during the French Revolution; a bibliography of books, pamphlets and printed documents, 1789-1800 (21-48).

Svensk Exegetisk Årsbok, 24, Lund, 1959. — J. H. Grönbæk: Zur Frage der Eschatologie in der Verkündigung der Gerichtspropheten (5-21). — Y. Yadin: The fourth season of excavations at Hazor (22-40). — H. Ringgren: Gnosis i Qumrantexterna (41-53). — L. Cervall: Un lectionnaire [grec] de l'A.T. (89-96).

Les Temps Modernes, 14, 158, Paris, Apr. 1959. — U. Avnery: Sionisme ou sémitisme? (1599-1614).

Theologische Rundschau, 25, 2, Tübingen, May 1959. — W. Baumgartner: Eine alttestamentliche Forschungsgeschichte [H. J. Kraus, Geschichte der historisch-kritischen Erforschung des A.T.] (93-110).

Theologische Zeitschrift, 15, 2, Basel, March-Apr. 1959. — H. W. Huppenbauer: Belial in den Qumrantexten (81-89).

3. May-June. — H. Reventlow: Das Amt des Mazkir; zur Rechtsstruktur des öffentlichen Lebens in Israel (161-175).

Tierra Santa, 34, 362-63, Jerusalén, March-Apr. 1959. — A. Arce: Itinerarios de Tierra Santa; Michel Nau, 1667-8, 1674 (69-77).

364, May. — Id.: Id.; Fray Eugenio de San Francisco, 1682-1683 (114-123).

Tradition, 1, 2, New York, Spring 1959. — J. M. Baumgarten: The Dead Sea scrolls: a threat to halakhah? (209-221). — S. B. Hoenig: Scroll idolization (222-226).

The Twentieth Century, 165, 988, London, June 1959. — G. L. Cohen: Israel notebook (583-588).

Verbum Domini, 37, 2, Roma, 1959. — S. Schmidt: S. Pauli "iustitia Dei" notione ius-

ten und die Messiasvorstellung in der rabbinischen Literatur (200-208). — F. Rundgren: Über einen juristischen Terminus bei Esra 6₉ (209-215). — W. Herrmann: Das Aufgebot aller Kräfte; zur Interpretation von 1K2₉₆₋₁₀₃ = 4₁₈₄₋₁₉₁ und Dtn 20₅₋₇ (215-220). — M. Burrows: The conduit of the upper pool (221-227). — S. Lehming: Zur Überlieferungs-geschichte von Gen 34 (228-254). — F. D. Esteban: The Sefer Oklah w'Oklah as a source of not registered Bible textual variants (250-253). — M. Fraenkel: Medina <מדינה> = Stadt, Bezirk, Staat (253-254). — K. Jaritz: Wer ist Amraphel in Genesis 14? (255-256). — J. L. Teicher: A spurious version of the War scroll (257-258). — P. Winter: Genesis 1₂₇ and Jesus' saying on divorce (260-261). — N. Walker: Yahwism and the divine name "Yhwh" (262-265). — N. Krieger: Zu Gen 1 und Gen 2-3 בְּלִמָּה אֱלֹהִים (265-269).

Zeitschrift für die Neutestamentliche Wissenschaft. 50, 1-2, Berlin, 1959. — P. Winter: Marginal notes on the trial of Jesus (14-33). — H. W. Kuhn: Das Reittier Jesu in der Einzugsgeschichte des Markusevangeliums (82-91).

Zeitschrift für Romanische Philologie. 74, 5-6, Tübingen, 1958. — L. Spitzer, J. Knobloch, L. Spitzer: Nochmals "König David und der Diebsschlüssel" (423-429).

Zeitschrift für Theologie und Kirche. 55, 3, Tübingen, Apr. 1959. — E. Würthwein: Der Sinn des Gesetzes im A.T. (255-270).

56, 1, July 1959. — H. Braun: Römer 7₇₋₂₅ und das Selbstverständnis des Qumran-Frommen (1-18).

Stuttgart, July 1959. — Zur "Umsiedlung" der Juden im Generalgouvernement (333-336).

Vox Romanica. 17, 2, Bern, July-Dec. 1958. — G. Hilty: Zur judenportugiesischen Übersetzung des Libro conplido (220-259).

Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes. 55, Wien, 1959. — W. Vycichl: Das U-Passivum im Maurisch-Arabischen am Senegal; zum Ursprung des inneren Passivs in den semitischen Sprachen (77-83).

World Politics. 11, 3, Princeton, N.J., Apr. 1959. — M. H. Bernstein: Israel's capacity to govern (399-417).

Wort und Wahrheit. 14, 5, Freiburg im Breisgau, May 1959. — A. Böhm: Das grosse schwarze Gesetz; Notizen zu Joseph Roths Gesamtwerk (345-358).

Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft. 109, 1, Wiesbaden, 1959. — G. Fohrer: Form und Funktion in der Hiobdichtung (31-49).

Zeitschrift des Deutschen Palästina-Vereins. 74, 2, Wiesbaden, 1958. — A. Kuschke: Beiträge zur Siedlungsgeschichte der Bikā' (81-120). — R. Borger: Das Problem der 'apiru <"Habiru"> (121-132). — M. Noth: Die Einnahme von Jerusalem im Jahre 597 v. Chr. (133-157). — O. Plöger: Die Feldzüge der Seleukiden gegen den Makkabäer Judas (158-188).

Zeitschrift für die Alttestamentliche Wissenschaft. 70, 3-4, Berlin, 1958. — F. Mand: Die Eigenständigkeit der Danklieder des Psalters als Bekenntnislieder (185-199). — H. W. Kuhn: Die beiden Messias in den Qumrantext-

הס' טהרות הקודש — מי חיברו ואימתי ?

מאת

ישראל היילפרין

במאמרו הנודע „ראשיתה של החסידות ויסודותיה הסוציאליים והמשיחיים“ התריע ב. דינור כנגד „ההזנחה בעיון ובבדיקה בספרות המוסר והדרוש של הדור“, וכן הוסיף שם וציין — מתוך „ספרות עשירה זו, שהחקירה המדעית, הספרותית, ובמידה ידועה אף הביבליוגרפית עוד לא טיפלה בה כמעט“ — כמה וכמה ספרים הראויים לדעתו לתשומת לב בקשר לנושא חקירתו. אחד הספרים האלה הוא טהרות הקודש לר' בנימין וולף בר' מתתיהו, שנדפס באמסטרדם בשנת תצ"ג.¹

בדומה לדינור, הניחו גם חכמים אחרים לפניו ואחריו — ביבליוגרפים כגון בן יעקב ופרידברג ושאינם ביבליוגרפים — כי הספר טהרות הקודש הוא פרי רוחו של ר' בנימין וולף הנ"ל. והדבר תמוה למדי, שכן צויין בשער כי הספר נדפס „במצות האלוף התורני מוהר"ר בנימין וואלף בלא"א מהר"ר מתת' ממדינת פולין קטן“, ואילו על אודות המחבר לא נאמרו בו בשער אלא דברים סתומים בלבד: „ראו זה דבר חדש שלא היה לעולם“, על פי אדם אחד נאמרים. מקצת הלוט הסיר ר' יעקב בר' בנימין כ"ץ פוּפֶרש מפראג, בהסכמתו לספר שניתנה בשנת תע"א. בהיותו עוד רב בקובלנץ (אחרי כן בפפד"מ). הוא כותב: „אחרי רואי... כתבי הקודש ביד האלוף התורני מהור"ר בנימין וואלף... והוא ספר נכבד המכונה בשם הנהגות הקדושות, והמחבר איש קדוש אשר מרוב ענוותנותו... העל [י] שמו... נשמתו תחי' צרורה בצרור החיים... אך כאשר הספר (ה) גדול הכמות... ואין (ב)יד התורני מוהר"ר בנימין וואלף הנ"ל משגת להביא כולו או רובו למלאכת הדפוס. (ו)בגלל כן בנימין זא"ב יטרוף טרף שמץ מיני'... ובריר... דבר השוה לכל אדם... חולין הנעשה על טהר"ת הקודש“. היוצא מדבריו, כי היה בידי ר' בנימין וולף כתב יד אנונימי בשם „הנהגות הקדושות“ והוא בחר והדפיס מתוכו, בשם „טהרות הקודש“, מקצת דברים שנראו לו שוים לכל נפש.

בזמן שניתנה ההסכמה הנ"ל או בסמוך לכך ישב ר' בנימין וולף באמסטרדם ושם ראה אצלו את כתב היד גם ר' אריה לייב בר' שאול מקראקא, חתנו של החכם צבי. לימים הזכיר ר' אריה לייב את הדבר בהסכמתו הוא לספר, שניתנה בשנת תפ"ד, ברישא: „...ונזכרתי שעוד [ב]היותי כק"ק אמשטרדם היה זה האיש אחד מיושבי ההסגר שבבית מדרשנו, ומאו היה רשום בזכרוננו גודל מעלת הספר הלוהי. ההסגר הוא הישיבה ללומדי תורה, שהתקין החכם צבי בביתו, משבא לאמסטרדם בשנת ת"ע לשמש שם רב אב"ד דק"ק האשכנזים. ר' אריה לייב היה אז סמוך על שולחן חותנו, עד שיצא הלה את העיר, עם כל משפחתו, בשנת תע"ד.²

שמו המקורי של החיבור נזכר גם בהקדמת המחבר עצמו: „ואתם בני, אחי ורעי, תראו להתנהג בלי שום בושות באלה הנהגות הקדושות“. המחבר אף טרח והסביר שם על שום מה ראה להעלים את שמו. לפי דבריו לא כתב את החיבור להתנאות בו, כי אם „לקיים כבוד אלוהים הסתר דבר וגם והצנע לכת“, וכמאה עדים דמי לעיני ההמון העלמת חתימתו. אמנם כדי לקיים גם דברי רז"ל, ש„התירו אף לחתום שמו בדבר הניתן במתנה לבה"כ וכיוצא בזה“, לא הסתיר את שמו לחלוטין. „רמותי את שמי — הוא כותב — בהתפלה והשבח שסידרתי עשר ספירות

1 ב. דינור, במסגרת הדורות, ירושלים תש"ו, עמ' 87.

2 ר' יעקב עמדין, מגלת ספר, הוצ' ד. כהנא, וארשה תרנ"ו, עמ' 25—28, 37.

לכבוד השבת לזמרה... וגם רמזות בקצת מקומות מהספר פועל ידי ואומנת' שזה היתה פרנסתו... והמשכיל יבין וידום ולא יגלה לשום אדם. עם זאת נראה שהיה לו למחבר טעם נוסף להעלמת שמו. המחבר מוקיע בהקדמתו (וכן בגוף הספר) בחריפות יתירה את פשעי הדור והוא מיצר ביותר שהרבנים, המנהיגים ושאר תלמידי חכמים אינם מוחים בידי הרשעים, אם "מרב אימה ופחד" ואם משום "הנאות שיש להם לפעמים" מאותם הרשעים. ואילו המוכיחים הסובבים מתוך התעוררות לבם ממקום למקום לתקן המעוות, "רוב העולם" אין אוהבים אותם, באומרים "מי שמים לשרים ושופטים עלינו להוכיחנו". ובראותי כן — מוסיף המחבר — אמרתי מוטב שאומר עם הספר את אשר עם לבבי, ואשרי יושבי בביתי, ואחר אשר אכתוב את כל, אשמיע את קול, על פי הספר ההוא. נדמה לי, כי הפסוק "אשרי יושבי ביתך" כבר משמש כאן באותו מובן בו הוא משמש כפתגם בפי העם עד היום הזה, דהיינו: אשרי היושב בביתו ומונע עצמו מטלטולי דרכים וסכנותיהם ומשאר סכנות³. אכן בין כך ובין כך, יותר משגילה המחבר דרך רמו — הסתיר, ולא את שמו בלבד הסתיר אלא אף את שמות רבותיו שקיבל תורה מפיהם. בח"ב דף כ"ב ע"א הוא מתנצל על כך: "ואל תתמה, אתה הקורא, שכמה פעמים הנני זוכר חכם א' חסידא ושמו פלאי, כי כל זה הוא נאמר, שלא רציתי לגלות את עצמי, כאשר הודעתך בהקדמה, ע"כ הוכרחתי להעלים גם את שם זולתי, כי כן ישאלו את פיהם מי שימש אתכם. ויגלו הדבר".

מתוך דברים שונים האמורים בספר, לפי תומם או דרך רמו, ניתן ללמוד כמה פרטים על מוצאו של המחבר ומעמדו. הוא היה ממדינת פולין; לא אחת הוא מציין בספרו מנהגם של ישראל "במדינתנו פולין, ליטא וריסין", לעומת מנהגיהם של הספרדים⁴. פה ושם הביא מלים באידית, פעם אף הוסיף והביא מלה אחת גם ב"לשון רוסיא": "מענינות... הנקראים בל"א קוואל" וב"לשון רוסיא" קריניצא⁵. החומר הלשוני אינו נראה לי מספיק כדי לקבוע את הדיאלקט האידי שהיה בפי המחבר, אך הבאתו מלשון רוסיא מעידה על מוצאו מפולין המזרחית, מתחום הלשון האוקראינית או הביילורוסית⁶.

בזמן שכתב את ספרו היה עדיין המחבר איש די צעיר, שריו עודו בלא בנים אך מקוה לזכות לבנים⁷. בשעתו ראה איזה קהילות גדולות, והוא מספר ממראה עיניו בהן⁸. מעמדו החומרי והחברתי היה כנראה עלוב למדי. לפי דברי עצמו היה איש עני⁹ וכפי הנראה ללא "התמנות" תורנית¹⁰. לא הוברר לי מה היה משלח ידו, יתכן שאותו חלק או חלקים שבהם רמז על כך לא

3 השוה לשימושו של פסוק פתגם זה גם י. ל. זלוטניק, מדרש המליצה העברית; אמרי חכמה ואמרי אנשי, ירושלים תרצ"ח, עמ' 69.

4 ח"א ד' ע"ב, וכיו"ב גם ט"ו ע"א, י"ח ע"א, ח"ב ד' ע"ב.

5 ח"א כ"ז ע"ב. — שאר מלים באידית ח"א ג' ע"א: "הו"ך גבראניר, דער כרמיגר"; ט' ע"ב: "והמתפלל צריך להניח שתי זרועותיו על לבו לדמות (שקורין בל"א ארו"ס ביקס"ל) שהחזק יהיה הלשון"; י"ב ע"א: "ללעוס לאקרי"ץ", "העשב חמר שקורין בל"א טוטרין"; כ' ע"ב: "להקיף עם (הפושקא) היינו קופת של צדקה"; כ"ז ע"א: "צריך האדם לזהר במאוד שלא ישנה בתינוקות שקורין בל"א סינסל", כי מכח התנועה נשתנת התיבה לענין אחר"; ח"ב ב' ע"ב: "חורגים שקוראים בל"א שטי"ף קינדר"; ט' ע"ב: "המשרתים הנקראים סך"קנת על החתונה"; י"ב ע"א: "ואסדר אותה של חמש חמש תיבות כל ג'קעץ נד חמשה תומשי תורה"; י"ח ע"א: "רהטני הנקראים מעקליר"ש בל"א".

6 דינור הניח שהשם קריניצא הוא אוקראיני דוקא, והטיק מכאן שהמחבר היה כנראה מאוקראינה או מגאליציה המזרחית. ע"י במסגרת הדורות, שם, הע' 13. אולם המלה מצויה גם בביילורוסית, כשם שהיא מצויה אגב גם ברוסית ובפולנית. — השערה זו של דינור היא, אגב, בניגוד להנחת שר' בנימין חלף הוא מחבר הספר, שהרי הלה היה מפולין קטן, כפי שכתוב בשער.

7 בהקדמה: "בהיות לאל ידך לעשות בכחך עשה, עד לא יבואו ימי הרעה שהם ימי הוקנה"; וגם את בני אם אוכה להם לגדלם. השוה גם ח"א י"ד ע"א.

8 בהקדמה: "כי לא זכיתי לקנות ספרים הרבה מהוני... כי היתני איש עני. ועיי"ש גם ח' ע"א.

10 בהקדמה: "ע"כ באתי אני הקטן והשפל תולעת ולא איש, חרפת אדם ובזוי עם, שכל רואי ילעגו לי... בדברי מוסר ותוכחה, אף בלי התמנות ביד כ"א ברשות הקב"ה, שממנו נצטוינו כולנו בהוכח תוכיח וגו'".

נכללו בטהרות הקודש, ואולי לא השגחתי ברמיונותיו של המחבר, כשם שלא נתחוויר לי שמו, הרמוז לפי דבריו בשירו לכבוד השבת. שיר זה, שבו נתכוון המחבר לכלול „כלל כל חכמת הקבלה וענין תוכנות (!) של הספירות, שיהי' בפי כל מורגל גי'„ נדפס בטהרות הקודש ח"א דף ל"ח. וגם בהקדמתו המיוחדת לשיר עצמו מוסיף המחבר ומציין: „... וגם נזכר בכל ספירה וספירה מעין השבת... ובו נעלם גם שם המחבר“. נדמה לי כי אכן בתיבה שבת, הנשנית מסומנת בכל בית ובית, רמוז שמו של המחבר בר"ת: ש' בן ת' או כפשוטו: שבת=שבת. אך חוץ אני אם אמנם ירדתי לסוף דעתו של המחבר, ובוודאי ישכילו ממני חכמי ח"ן לגלות את סודו של השם, אם על פי השיר עצמו ואם על סמך הבאותיו של המחבר מפי חכמי דורו ומתוך ספרי קבלה שבדפוס ושבת יד.

ענין החשוב כשלעצמו וגם לזיהויו של המחבר הוא זמן חיבורו של הספר. חכמים שהניחו כי ר' בנימין וולף, אשר „במצותו“ נדפס הספר, הוא המחבר, הניחו ממילא שהספר נתחבר בסמוך לזמן הדפסתו. דינור במאמרו הנ"ל הביא את הספר ברשימתו, העשויה בסדר כרונולוגי, בין הס' יסוד יוסף לר' יוסף מדובנא, שנתחבר בסוף המאה ה"ז, לבין הס' זרע בירך שלישי לר' ברכיה בירך מקלימנטוב, שנדפס כנראה בפפד"א חצ"א. ג. שלום, שנזקק אף הוא לטהרות הקודש בקשר לראשיתה של תחסינות, פסק כי הספר נתחבר „סמוך לשנים 1715—1720“¹², הוא לא פירש מאין ועל שום מה נקט שנים אלה דוקא, ודבריו נראים תמוהים למדי. שהרי לפי דברי ר' יעקב פופרש ראו את הספר ותסכימו לו חכמים אחרים לפניו¹³ והוא עצמו כבר ראה את הספר כאמור בניסן תע"א ואותה שעה כבר לא היה לפי דבריו המחבר בחיים. אכן בספר גופו נמצאים פה ושם כמה דברים וזכרי דברים שניתן ללמוד מהם בעקיפין על זמן חיבורו. הרי דברים הנוגעים לכך, אחד אחד.

1. בח"א דף ל"ז ע"ב: „וטוב לכוין עכ"פ פירוש של האלוף מוהר"ר יעקב בר רפאל סג"ל, איש קדוש א' מחכמי ק"ק פוזנא, הנדפס מקרוב שנת ויחזיר העטרה ליושנ"ה לפ"ק“. הכוונה היא לס' תיקוני שבת עפ"י סדר האר"י עם הפי' מנחת יעקב לר' יעקב בר' רפאל הלוי. עם הפירוש הנ"ל נדפסו תיקוני שבת לראשונה בפראג, כנראה בשנת ת"א; אחרי כן בשנים ת"ג, תכ"ב, ת"ן ועוד. שנת ההדפסה חסרה במהדורה הראשונה ורק בסוף ההקדמה בא הפרט ליושנ"ה¹⁴, המופיע שם כמובן גם במהדורות המאוחרות, אשר בהן פורשה שנת ההדפסה בשער הספר. לפי פשוטם של דברים, נראה שהמחבר נתכוון למהדורה הראשונה. אף אם נניח שהמחבר טעה ונתן עיגו משום מה בשנת ההקדמה דוקא ולא בשנת ההדפסה, לא יכול להתכוון אלא למהדורת ת"ג. שהרי ודאי ברורה היתה לו למחבר משמעותה הכרונולוגית של התיבה ליושנ"ה, ואין הדעת נותנת שייחס לשנת ת"א מהדורה אשר נדפסה יותר מעשרים שנה לאחר מכן.

2. ח"ב י"ב ע"א: „כאשר ראיתי מהרבה בעלי לשון מדבר גדולות, שמזמן חמשת אלפים ת"ח למספרינו ולמדו (!) לשונינו לדבר קינות“.

3. ברובו של ח"א (פרט לדפים ל"ו—נ"ב) ובח"ב כולו מרבה המחבר להביא, תוך ציון הדף, מדברי השל"ה, שכידוע נדפס לראשונה באמסטרדם בשנת ת"ח. ועוד הוא מעיר בח"א י"ו ע"א, ש„בעיר אחת גדולה של חכמים וסופרים“ ראה שאומרים את המזמורים דפורעניות ודתשובה ודנחמה לא רק ביחידות אלא „אף בציבור, מיום שהאיר לארץ אור ספר שני לוחות הברית“.

11 ח"ב י"ב ע"א.

12 תרכ"ז תש"י, 234, במאמרו „שתי העדויות הראשונות על חבורות החסידים והבעש"ט“.

13 בהסכתו שכבר נזכרה לעיל: „אמרת אהי' למסעד ומצרף לכת"ב של החכמים הגאונים המסכימים“.

14 השוה אוצרת לבן יעקב, בערכו.

4. ח"א ד' ע"ב: "אחר סיום הברכות יאמר תיקון סדר חצות... כאשר נמצא כל הסדר בספר זאת חקת התורה... גם בשערי ציון הגדפס מקרוב". והרי הכוונה לס' שערי ציון של ר' נתן נטע הנובר, שגדפס לראשונה בפראג תכ"ב.

5. ח"א כ"ט ע"ב: "והיה בידי גירסא נכונה, שהועתקה מסידור המנוח מוהר"ר יעקב אשכנזי תעמרלש, אשר הניח אחריו ברכה ושבק חיים לכל חי ולכל ישראל בק"ק ווינא". ר' יעקב תעמרלש נפטר בשנת תכ"ו¹⁵.

6. בח"ב מ"א ע"א מדבר המחבר נגד שנאת חנם "וביותר השנאה הגדולה להגרים שבזמן הזה המה מגורשים מארץ רחוקה כגון מארץ אוקריינ"א וכיוצא בהם... ויצאו מעירם ומארצם אל ארץ נכריה מפני מנוסת החרב האויב... והלכו לגור באשר ימצאו... הנה העשירים קנין כספם מועילים להם להיותם נקראים מיד בשם בעלי עירם, והשפילים הדלים במאוד מתקבלים לחוטבי עצים ושואבי מים, והבינונים תלויים ועומדים בבושה וכלימה בפניהם ואין מי שיחמול עליהם". הדברים אמורים כמובן בגורלם של פליטי גזירות ת"ח ות"ט והן היו אפוא בזמנו של המחבר ("בזמן הזה"). ואם אמנם דברי תוכחתו בוודאי יפים היו לא רק לשעת הגזירות ממש אלא עוד שנים לאחריהן, הרי על כל פנים לא שנים מרובות ביותר.

גדמה לי שיש בהבאות אלו כדי להוכיח, שמקצת דברים שבספר כבר נכתבו כנראה, אולי כתיבה ראשונה, לפני גזירות ת"ח (ס' 1), ואילו כתיבת רובו של הספר או גמר כתיבתו חלה אחריהן ונמשכה בשנות הששים והשבעים של המאה הי"ז. מכאן שבמידה והספר משקף אמונות ודיעות בדור מסויים ומציאות של דור מסויים, הרי אין זה דורו של הבעש"ט כי אם דורו של שבתי צבי, בעיקר הדור שלאחר גזירות ת"ח ות"ט.

הספריה הלאומית
ירושלים

הדפוס העברי בטרנסילבניה

ב': סאטמאר *

מאת

י. יוסף כהן

העיר סאטמאר (ברומנית Satu Mare, בהונגרית Szatmárnémeti ובפי היהודים גם סאקמיר), שוכנת בחלקה הצפוני-מערבי של טרנסילבניה, בקרבת הגבול ההונגרי. עיר זו היתה "עיר ואם בישראל" עד לחורבנה בקיץ שנת תש"ד. על אף חשיבותה הרבה של קהלת סאטמאר, אחת הקהלות הגדולות של טרנסילבניה, טרם זכתה להצבת יד ושם לזכרה; בתוך הספרות העניפה שהוקדשה לזכרון הקהלות הקדושות שנגדעו באירופה, לא יזכר ולא יפקד שמה של סאטמאר. לא יהיה איפוא מיותר להקדיש מספר שורות לציונים היסטוריים לתולדות יהודי סאטמאר, לפני שנעבור לתולדות הדפוס העברי בה. נצטמצם אך ורק בכמה תחנות היסטוריות חשובות, שיש בהן משום תיאור קצר לשלבי התקדמותה של יהדות סאטמאר, עד הגיעה לשיא מעמדה, כאשר האוכלוסיה היהודית גדלה עד רבבה ומחצה. כמעט כל הנתונים ההיסטוריים הניתנים כאן מבוססים על ספרו ההונגרי של העורך-דין היהודי מתושבי סאטמאר, משה שטרן, "דרכה ההיסטורית של יהדות סאטמאר", שהופיע בשנת 1931.¹

התאריך המוקדם ביותר שבו אנו מוצאים יהודי בסאטמאר היא שנת תצ"ה. בשנה זו חיו בסאטמאר רק אחד עשר יהודים.² אך יהודים בודדים אלה לא זכו להוות את יסודות הקהלה הגדולה שנתפתחה לאחר מכן, כי גם יהודים מתי-מספר אלה היו לצנינים בעיני האוכלוסיה הלא-יהודית, ובעיקר בעיני הסוחרים ובעלי המלאכה, אשר חששו מפעילותם המסחרית והתחרותם הכלכלית. חוגים אלה הצליחו, באמצעות אירגוני הצכים שלהם, להשפיע על שלטונות העיר לגרש את היהודים היחידים הללו. במשך עשרות שנים, מאמצע המאה ה-18 עד ראשית המאה ה-19, לא היה גר אף יהודי אחד בעיר.³ אמנם בכפרים שבמחוז סאטמאר ואף בעיר קראלי (Nagykároly, Carei Mare) הסמוכה, היו פזורים כמה עשרות יהודים. יהודים אלה הורשו להביא פעם בשבוע, ביום השוק, את מרכולתם לסאטמאר, אך ללון בעיר אסור היה להם בתכלית האיסור. מפקחים מיוחדים פקחו על ביצוע גזירה זו ושום יהודי לא היה נשאר בעיר לאחר גמר מכירת הסחורה או לאחר שעה מסוימת.⁴

בשנת תקע"ח קבל היהודי הראשון, יעקב סלומון, זכות-התישבות זמנית, לחצי שנה. יהודי זה היה צורף-זהב לפי מקצועו וכפי הנראה לא היה בסאטמאר צורף אחר.⁵ רק 23 שנים לאחר מכן, בשנת תר"א, זכו כמה יהודים להשיג רשיונות מיוחדים מאת מועצת העיריה להתישב בה ושיבת קבע.⁶ יהודים בודדים אלה היוו את הגרעין לקהלה בעתיד. שנה לאחריה נבחר היהודי יוסף לייכטמן, ביזמת מועצת העיר, ל-שופט יהודי, שתפקידו היה, בין השאר, לגבות את המסים שהוטלו על היהודים ולשמש כנציג היהודים כלפי שלטונות העיר.⁷ באותה שנה הביאו היהודים גם שוחט, ר' דוד פרקש.

* חלק א': רופי טעאני ראה קיס ל-383:403.

- 1 (1931) Satu Mare, Szatmári zsidók utja. Stern Mór, להלן: שטרן. חובה נעימה לי להביע בזה את תודתי לדי"ר י. מרטון, משרות השידור, על שהעמיד לרשותי, ברוב אדיבותו, את הספר הזה. 2 שם, ע' 8.
- 3 שם, שם. 4 שם, ע' 9. 5 שם, ע' 16. 6 שם, ע' 23. 7 שם, ע' 30.

בשנה שלאחריה, בשנת תר"ג, נתקבל הרב הראשון בסאטמאר, ר' בנימין זאב מנדלבוים. נולד בשנת תקע"ה בעיר בוניחד (Bonyhád), הונגריה. ר' בנימין זאב היה תלמיד חכם מובהק, תלמידו של ר' משה סופר בעל ה"חתם סופר".⁸ בשנת ב'אז לא מנתה הקהלה אלא 15-16 משפחות. בשנים הראשונות, עד התבססות הקהלה, כהן ר' בנימין זאב מנדלבוים ברבנות שלא על מנת לקבל פרס ופרנסתו סופקה לו על ידי חותנו, בעל אחוזה אמיד בכפר סמוך לסאטמאר.⁹ אף על פי שהקהלה הקטנה בסאטמאר זכתה כבר לרב ולשושן והיתה כבר קיימת מסגרת מתאימה לקבולת קהלה של ממש, התפתחה הקהלה באיטיות יתירה. הקהלה השתדלה אצל הרשות להרשות ליהודים נוספים להתישב בעיר והצביעה על הטובה הכלכלית שתצמח לעיר מרבוי יהודים, אך השלטונות לא שינו את מדיניותם העוינת ודחו כמעט את כל הבקשות שהוגשו מאת יהודים, אף על פי שגלוו אליהן המלצותיהם החמות של יהודי המקום, בגלל דעת-הקהל הלא-יהודית. הלחץ על שלטונות העיר הופעל בעיקר מצד תאומנים ובעלי המלאכה הלא-יהודים שהוסיפו לשים מכשולים בדרך היהודים שחפצו להתישב בסאטמאר. ברם קרו גם מקרים של הסתננות יהודים לעיר באורח בלתי חוקי. ואכן בשנת תרי"א ערכו שלטונות העיר מפקד היהודים ונתברר שמתוך 87 יהודים גרו בסאטמאר 21 ללא רשיון.¹⁰

רק ממחצית השניה של שנות החמישים של המאה ה-19, עם ביטול ההגבלות על התישבות היהודים בסאטמאר, הלכה והתפתחה הקהלה בקצב מהיר. זרם גדול למדי של יהודים, מהסביבה הכפרית וכן ממקומות רחוקים יותר, התחיל לזרום לעיר. בשנת תרי"ח נעשה בית-התפלה, שהיה בדירה שכורה, צר מהכיל את כל אנשי הקהלה, ובאותה שנה ניגשו לבנות בסאטמאר את בית הכנסת הראשון; בשנת תרכ"ד יסדה הקהלה את בית הספר היסודי לבנים.¹¹ (תלמוד תורה נוסד כבר קודם לכן).

קהלת סאטמאר היתה בראשית דרכה מורכבת מיהודים שומרי תורה ומצוות בנוסח ה"אשכנזי"-הונגרי, החסידות היתה שם בבל יראה ובל ימצא בעשרות השנים הראשונות של הקהלה. בניגוד לכמה קהלות אחרות בהונגריה ובטרנסילבניה, שבהן היתה לחסידות דריסת-רגל כבר בתקופה ההיא,¹² עם התפלגות היהדות ההונגרית בשנת תרכ"ט הצטרפה קהלת סאטמאר לזרם האורתודוקסי.¹³ רבה של סאטמאר, ר' בנימין זאב מנדלבוים, היה פעיל מאד בענין הפילוג ונאמן לשיטת רבו בעל ה"חתם סופר"; הוא חתם על פסק דין האוסר נשיאת נאומים בבית הכנסת בלועזית, עריכת טכס חופה וקידושי בתוך בית הכנסת (לא תחת כפת השמים), והשמעת עוגג בבית הכנסת וכדומה, שהם מסמני הריפורמה.¹⁴

ר' בנימין זאב מנדלבוים שמש ברבנות בסאטמאר יותר מחמישים שנה. הוא נפטר זקן ושבע ימים ביום ח' תשרי תרנ"ו.¹⁵ בימי כהונתו הארוכים גדלה הקהלה והצטרפו אליה גם אנשים בעלי השקפות ליברליות, שרצו ליסד קהלה ליברלית, כדוגמת קהלות אחרות בהונגריה וטרנסילבניה. אבל מחמת רגשי-כבוד כלפי הרב חזקו וכדי שלא לגרום צער לרבם הישיש ציפו להזדמנות

8 שם, ע' 53. ז. שחאראן ב"שם הגדולים מארץ הגר" בערכו (דף כה, ב) אינו מזכיר פרס זה. ר' בנימין זאב אינו נזכר ברשימת תלמידי ה"חתם סופר" שנתפרסמה בספר "אגרות סופרים", מאת שלמה סופר (חי' תרפ"ח), ע' 95-98, 9 שטרן, ע' 51-50.

10 שם, ע' 40. 11 שם, ע' 53 ואילך.

12 כידוע פעלו בהונגריה האדמו"רים מקאלוב, אויהלי, ליסקא ועוד. בטרנסילבניה היו האדמו"רים מסינעט, דעש ועוד. לאדמו"רים הללו היתה השפעה רחבה וקהל-חסידים לא מבוטל בהרבה ממחוזות הונגריה ובכל טרנסילבניה ומרמורוש. גם לאדמו"רים מוינצ'ה, זידיטשוב, בעלז, סאנז ועוד, ששכנו בגליציה, היתה השפעה גדולה על חוגים מרובים מיהודי טרנסילבניה.

13 שטרן, ע' 73.

14 ראה למשל ה"פסק בית דין" עם חתימת הרבנים, שניתן בעיר מיהלביץ בשנת תרכ"ו, שנדפס בסוף ספר "שירת משה" לר' משה סופר (סאטמאר, תרס"ח).

15 ז. י. אבראתאם, לקורות היהדות בטרנסילבניה, חלק א, ע' 91; ז. שחאראן, שם הגדולים מארץ הגר,

חלק א, דף כה, ב.

מתאימה. ואמנם באה הזדמנות כזאת עם פטירתו של הרב ר' בנימין זאב. מיד לאחר פטירתו נתפלגה הקהלה לשנים. הרוב האורתודוקסי בחר את ר' יהודה גרינוולד כרב הקהלה בשנת תרנ"ח.¹⁶ ר' יהודה גרינוולד היה למדן מפורסם ועד מהרה נודע שמו במדינה כולה ונעשה לאחד מראשי המדברים בין הרבנים האורתודוקסיים בהונגריה ובסרנסילבניה. מכל קצווי המדינה פנו אליו בשאלות הלכה ובענינים שעמדו על הפרק; חיבר כמה ספרים בהלכה ודרוש.¹⁷ החוגים הליברליים אשר חפצו כרב נאור בעל השכלה כללית ובוגר בית מדרש לרבנים, בחרו בד"ר שמואל זנוויל יורדן בשנת תרס"ג. הם הכריזו על קהלתם כעל קהלת "סטטוס-קוו". ד"ר יורדן מלבד שהיה בעל השכלה כללית רחבה, היה גם תלמיד חכם; הוא פרסם בשפה הגרמנית מונוגרפיה מקיפה על ר' יוחנן בר נפחא.¹⁸ מראשוני האמוראים בארץ-ישראל. בצד הד"ר יורדן כהן בקהלה זו, כדיין ומורה-הוראה, ר' יצחק קליין, תלמיד חכם נודע שערך כמה כתבי-עת תורניים בסרנסילבניה.¹⁹ בשנות תרס"ד-תרס"ה הקימה קהלת "סטטוס-קוו" בית-כנסת גדול ומפואר ביותר.²⁰ הפילוג בין שתי הקהלות היה כרוך כמובן במחלוקת וריב-דברים. לאחר הפילוג לא היה קיים כמעט כל מגע בין שתי הקהלות.

לאחר פטירתו של ר' יהודה גרינוולד, ביום י"ט אדר תר"ף²¹, נבחר כממלא מקומו ר' אליעזר דוד גרינוולד (אין כל קרבה משפחתית בין שניהם), שהיה רבה של העיירה אויבר-רוזישא במרמורוש. גם הוא היה תלמיד חכם ולמדן מוכר במדינה ומחוצה לה; הרבין תורה לאלפי תלמידים בישיבה שנהל בכל המקומות שכהן בהם כרב; פרסם מספר ספרים בהלכה ודרוש.²² ר' אליעזר דוד לא האריך ימים בכהונתו כסאטמאר ונפטר ב"ח סיון תרפ"ח.²³

פטירתו של ר' אליעזר דוד גרינוולד גררה אחריה מריבה קשה שפרצה בקהלה האורתודוקסית. המחלוקת פרצה בענין בחירת רב חדש לקהלה. בין החוגים ה"אשכנזים" לבין חלק מן החסידים. ה"אשכנזים", שהיו רוב בקהלה, חפצו כרב מסורתי מן הדור הישן, אך לא-חסיד. לעומתם רצו חלק מן החסידים בר' יואל טייטלבוים, הרב מקראלי. החסידים האחרים, שלא נמנו עם חסידי הרב טייטלבוים, תמכו גם הם בחוגים ה"אשכנזים". מחלוקת זו נמשכה מספר שנים, משנת תרפ"ח עד שנת תרצ"ד. חסידי הרב טייטלבוים שהיו תקיפים יותר ובלתי פשרניים לא בררו באמצעם במאבקם. הם נזקקו גם לרשות הרומנית, שלא היתה נקייית-כפיים ולא בחלה בשלמונים ובשוחד. כתוצאה מאמצעים בלתי מרוסנים שחסידי נקטו במריבה נבחר בשנת תרצ"ד הרב טייטלבוים לרבה של סאטמאר.²⁴ לאחר פטירת ד"ר יורדן, רבה של קהלת "סטטוס-קוו", נבחר במקומו בשנת תרצ"ג הד"ר יוסף יקותיאל פרידמן, הרב הניאולוגי של קהלת הוש (Heves), בהונגריה.

16 שטרן, ע' 81 ואילך; שחרץ כ"שם הגדולים מארץ הגר" כותב בסעות שר' יהודה גרינוולד נבחר לרב כסאטמאר בשנת תרס"ב. ר' גם לקורות היהדות בסרנסילבניה, ע' 91.

17 ספריו: שו"ת זכרון יהודה, שני חלקים. בודאפעשט—ש.א. אוהעלי, תרפ"ג-תרפ"ח; שבת מיהודה על התורה, סעאיני תרפ"ב; חסדי אבות על פרקי אבות, סעאיני תרפ"ה; עוללות יהודה על תהלים, סאטמאר תרפ"ז; שארית יהודה על התורה, מונקאטש, תרצ"ח.

18 Jordan, S. A., Rabbi Jochanan bar Nappacha . . . Budapest 1895. בקורת (חיובית למדי) על הספר מורטמה ב' ZfHB, כרך א, 1896/97, ע' 31-32.

19 ראה להלן ברשימת הספרים, מס' 1, 24, 28, 45. ר' יצחק קליין שמש גם כעוזר לספרים עבריים. לאחר פטירתו של ר' יצחק קליין, נודע שערך כמה כתבי-עת תורניים בסרנסילבניה. נהגו צנוורה על הפירסומים הנפוצים.

20 שטרן, ע' 83.

21 לקורות היהדות בסרנסילבניה, ע' 144.

22 את ספריו ראה ברשימת הספרים, מס' 56, 68, 70, 93, 142.

23 לקורות היהדות בסרנסילבניה, ע' 145.

24 על הריבות בעיר סאטמאר הופיעו גם שני ספרים, שניהם באותה שנה, תרפ"ט. בעד בחירת ר' יואל טייטלבוים יצא "ספר מלחמת מצוה החדש" (ר' להלן מס' 54); נגד בחירתו הופיע "ספר שפת אמת" (מס' 57).

בשנים האחרונות שלפני חורבנה הגיעה האוכלוסיה היהודית בסאטמאר ל־15,000 בערך.²⁵ קהלות סאטמאר (האורתודוכסית וקהלת סטטוס־קוו) היו מאורגנות היטב. הרבה מוסדות צדקה וחסד נוסדו בקהלות אלה. בקהלה האורתודוכסית התנהלו במיוחד חיים יהודיים צרים ותוססים. מלבד הרב דמתא פקחו על החיים הדתיים בקהלה דיינים ומורי־הוראה, מגידי־מישרים ומגידי־שיעור, שפעלו כמעט בכל שכונה משכונות העיר; התגוררו בסאטמאר כמה וכמה אדמו"רים וסתם תלמידי חכמים ובני־טובים שפרנסתם היתה על העיר; בתי־כנסת וחדרי תפלה לעשרות היו פתוחים לאלפי מתפללים יהודים; ילדי הקהלה קנו תורה ודעת בתלמודי־תורה ובתי־ספר כלליים; בארבע ישיבות הרביצו תורה למאות תלמידים²⁶ מבני המקום וממקומות קרובים ורחוקים ואף מחוץ למדינה; בית חולים יהודי מפואר מצוייד במיטב הצידוד הוקם בסאטמאר בשנת 1927.²⁷ מיותר לפרט את כל ה"חברות" המסורתיות שפעלו בסאטמאר כגון: חברה ש"ס, חברה משניות, חברה ביקור חולים, חברה קדישא ועוד ועוד.

מגיטו סאטמאר, אשר בו רוכזו גם יהודי המחוז, הוגלו בקיץ תש"ד כ־25,000 נפשות למחנות ההשמדה.²⁸ השרידים אשר הצליחו להמלט ולהשאר בחיים וחזרו לסאטמאר, יחד עם יהודים ממקומות אחרים בטרנסילבניה ורומניה, הקימו את הקהלה מחדש. אך רובם עזבו את העיר בדרכם לישראל וארצות אחרות. קהלת סאטמאר בהווה היא, כמובן, רק בבואה חלשה בכמות ובאיכות מתפארתה לפנים. גורלם של יהודי סאטמאר כיום כגורל היהודים האחרים הנמצאים ברומניה ובשאר הארצות של חלק זה באירופה.

הדפוס העברי בסאטמאר

הדפוס העברי הראשון בסאטמאר נוסד בשנת תרס"ג. ראשון המדפיסים היה ישראל קליין, שהדפיס את הירחון התורני "אהל יצחק" בעריכת בנו ר' יצחק קליין (הנ"ל).²⁹ אולם דפוס זה לא האריך ימים; רק כרך ראשון מהירחון הנזכר נדפס בדפוס ר' ישראל קליין. ספרים אחרים לא נדפסו כנראה בבית־דפוס זה. יש להניח שבעלי האמיתיים של הדפוס היה ר' יצחק קליין עצמו, אלא מפאת משרתו הציבורית כדין ומורי־הוראה בסאטמאר לא רצה. או לא היה באפשרותו. ליחס שמו על הדפוס. בשנת תרס"ד רכשו את הדפוס השותפים אברהם באראש ונתן מנחם איסטרייכער.³⁰ בדפוס זה נדפסו ספרים עבריים במשך חמש שנים, עד שנת תרס"ה. הסדרים והפועלים, העוסקים במלאכת הקודש בדפוס באראש ואיסטרייכער היו: בנימין זאב ווייס, שלמה קליין, ראובן יצחק ווידער, מאיר קלויזנער, יצחק משה לעווי. בשנת תרס"ה יסד זאב שווארץ דפוס עברי נוסף בסאטמאר. שנה לאחר מכן הצטרף הסדר מדפוס באראש־איסטרייכער, מאיר קלויזנער, כשותף למיסד הדפוס, זאב שווארץ. משנת תר"ע ואילך היה קלויזנער בעלי הבלעדיים של הדפוס. בבית־דפוס שווארץ־קלויזנער עבדו הסדרים והפועלים: אלכסנדר פאפפער, יהושע ווייס, בנימין שפיץ.

25 מספר זה קבלתי מכמה אנשים מיוצאי סאטמאר, ביניהם מר נפתלי שטרן מצפת, שהיה פקיד בקהלת סאטמאר. י.י. גרינחאלד, טיינט יאר אידיש לעבן אין אונגארן, ע' 194, מפתח את המספר ל־12,000; שטרן בספרו ההונגרי הנזכר (בהקדמה) מגדיל את המספר ל־18,000.

26 גרינחאלד, שם, כותב שמספר התלמידים בישיבות סאטמאר הגיע לחמש מאות בערך.

27 Ujvári Péter, Magyar Zsidó Lexikon, ע' 827.

28 לקורות היהדות בטרנסילבניה, ע' 210.

29 Freimann, A., A Gazetteer of Hebrew Printing, ע' 69.

30 בחלק מהספרים שנדפסו בבית־דפוס זה מופיע על השער בעברית איסטרייכער ובלועזית באראש. מכאן שהרשיון על הדפוס היה על שמו של האחרון. במקצת מן הספרים: "בדפוס אברהם באראש והמנהיג למלאכת הדפוס נתן מנחם איסטרייכער".

כל המדפיסים הנזכרים פעלו בקנה-מדה קטן. הדפוסים שלהם לא הצטיינו באותיות יפות; גם המכונות לא היו משוכללות. אמצעייהם הכספיים היו כנראה מוגבלים מאד ולא היו יכולים לעמוד בהתחרות עם בתי דפוס עבריים אחרים שהדפיסו בטרנסילבניה (פיגט, סעאיני) ובהונגריה (מונקאטש, פרעסבורג, וויטצען ועוד) בתקופה ההיא; מחברים ומדפיסים מהונגריה וטרנסילבניה הדפיסו ספרים גם בבתי הדפוס הגדולים שבגליציה (למברג, קראקא ועוד), שהיתה שייכת אף היא לקיסרות האוסטרית-הונגרית. יש גם להזכיר שמלחמת-העולם הראשונה השביתה כמעט לגמרי הדפסת ספרים עבריים. אין ספק שהמלחמה היתה במדה מרובה בעוכרי המדפיסים העבריים בסאטמאר. מכל מקום מדפיסי סאטמאר הראשונים לא החזיקו מעמד. באראש עבר להדפסת ספרים לועזיים בלבד, ואילו שאר המדפיסים נטשו את המקצוע ומצאו לעצמם עיסוקים אחרים.³¹ הדפסת ספרים עבריים בסאטמאר בקנה-מדה גדול החלה משנת תרפ"ה ואילך. בשנה זו הקים מאיר ליב הירש³² בסאטמאר בית דפוס גדול ומשוכלל, מצויד בחידושי הטכניקה האחרונים. ואכן הגדיל לעשות הירש בשטח הדפוס העברי בסאטמאר; במשך עשרים השנה, תרפ"ה-תש"ד, נדפסו בבית דפוסו של מאיר ליב הירש כמאה וארבעים ספרים עבריים, ביניהם לא מעט ספרים גדולים המכילים מאות עמודים ובתבנית גדולה. דפוס הירש בסאטמאר היה איפוא הדפוס העברי הפורה ביותר בטרנסילבניה, אשר הדפיס שבעה ספרים עבריים לשנה בממוצע. הישג שאין ליחס לשום דפוס עברי אחר בטרנסילבניה.³³ גם אותיותיו של דפוס הירש מצטיינות ביופן.

צוותות הסדרים והפועלים בבית דפוס של מאיר ליב הירש היו:³⁴

יחיאל יצחק פישמאנן (תרפ"ה-תרצ"ב)	שלמה לאנדא (תר"ץ-תרצ"ו)
יוסף מאיר מערמלשטיין (תרפ"ז-תרצ"ב)	יוסף האבער (תרצ"ב-תרצ"ח)
משה זאב גראס (תרפ"ז-תרצ"ג)	יהודה אריה שאלאמאן (תרצ"ד-תרצ"ז)
שמואל אריה ווייס (תרפ"ט-תרצ"ד)	דוב נייעדערמאן (תרצ"ה-תרצ"ח)
משה אשר כ"ץ (תרפ"ט-תרצ"ה)	חיים בערקאוויטש (תרצ"ו-תרצ"ח)
משה מענדעל (תרפ"ט-תרצ"ו)	אברהם לייב שטיין (תרצ"ח-תש"ב)
חנניה יום טוב ליפא שאלאמאן (תרפ"ט-תרצ"ח)	אברהם יואל יאסטרויב (תרצ"ח-תש"ג)
אפרים זאנוויל לאנדא (תר"ץ-תרצ"א)	דוד ווייס (תש"ב-תש"ג)
יעקב גאלדבערגער (תר"ץ-תרצ"ה)	משה מרדכי אונגאר (תש"ב-תש"ד)
ברוך זאלדאן (תר"ץ-תרצ"ה)	יונה זעליג (תש"ב-תש"ד) ³⁵
יחזקאל סג"ל מערמלשטיין (תר"ץ-תרצ"ה)	

31 רק מאיר קלויזנער המשיך במקצוע הדפוס, אך לא בסאטמאר. בשנת תרע"ב העביר את הדפוס לעיירה טיסאסאספאלא (Tiszasszászfalu).

32 כדאי להעיר שגם אחיו של מאיר ליב הירש, יוסף אהרן הירש, אחז במשלוחיד של הדפסת ספרים עבריים בעיירה אחרת בטרנסילבניה, בעטלען (Beclean).

33 לשם הדגמה נביא כמה מספרים מכת"דפוס גדולים אחרים בטרנסילבניה. דפוס חידער בסעאיני הדפיס כ-130 ספרים עבריים במשך 40 שנה לערך, תרס"ה-תש"ג (ראה ק"ס ל"ג, 389:401); דפוס קויפמאן בסיגט, שהיה הדפוס הגדול ביותר שם, הדפיס 85 ספרים בפרק זמן כזה בערך, תרס"ב-תש"א (ר' נ. בן-מנחם, מספרות ישראל באונגאריה, ע' 261); דפוס רובינשטיין בגראסאדורדין הדפיס כ-45 ספר במשך 17 שנה, תרפ"ח-תש"ד; בדפוס ויינשטיין פריעדמאן בקלויזנבורג נדפסו 90 ספרים עבריים במשך 45 שנה, תר"ע-תש"ד.

34 בציון שמם של הסדרים שבספרים מודקרת עובדה מעניינת. כל הסדרים חותמים בציון "ה"ב, כלומר שהיו רחוקים, פרט לסדר חנניה יו"ט ליפא שאלאמאן, שהוא התחיל את התעסקותו זו כרוק והמשיך בה גם לאחר נשואיו. מכאן שהסדרות לא היתה מקצוע יציב ומכניס שאפשר היה לבסס עליו קיום של הכנסה קבועה. עם נשואיהם נטשו הסדרים את המקצוע. כנראה העבודה בבית הדפוס — גם בבית דפוס גדול כזה של הירש — שמשה רק כהכנסה צדדית לתקופת הלימודים בישיבה. הכינוי הנפוץ "הבחור הועצער" קבל כאן משמעות מילולית.

על הדפוס העברי מנקודת-מבט מקצועית וכלכלית ר' מ. הנול, מלאכה ובעלי מלאכה בעם ישראל, ע' 210-155. 35 כל הנקובים כאן עסקו במלאכת הדפוס ממש. מניהם קבועים לא הועסקו בדפוס הירש. התנהגו ועשתה

בד בבד עם בית-הדפוס הגדול של מאיר ליב הירש, פעל בסאטמאר גם בית-דפוס קטן בשנים תרפ"ו-תר"ץ, שהיה שייך לשותפים קליינמאן והיימליך.³⁶ בבית דפוס זה נדפסו רק ששה ספרים עבריים, כולם קונטרסים קטנים (אף ספר מאלת שנדפסו בדפוס זה אינו מכיל מאה עמודים).³⁷ על הספרים שנדפסו בדפוס קליינמאן-היימליך לא צוינו שמות הסדרים והעוסקים במלאכת הדפוס. ניתן להניח שהמדפיסים עצמם היו גם הסדרים.

כדי להבדיל בין המדפיסים השונים שהדפיסו לפעמים ספרים עבריים בשנים חופפות, ראיתי צורך לציין, ברשימת הספרים הניתנת להלן, את שמות המדפיסים בקיצור. אולם בספרים שנדפסו משנת תרצ"א ואילך, הושמט שם המדפיס. לאחר שנת תרצ"א היה מאיר ליב הירש המדפיס העברי היחידי בסאטמאר.

רובם המכריע של הספרים הרשומים להלן היו למראה עיני, בבית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי בירושלים; כשנרשמו ספרים מאוספים אחרים, או על יסוד מקורות שבכתב, צוין הדבר בסוף רישום הספר.

להלן קיצורם של מקורות ביבליוגרפיים החוזרים ונשנים ברשימת הספרים:

בן-מנחם = נפתלי בן-מנחם: מספרות ישראל באונגאריה, ירושלים תשי"ה.

כהן = י. יוסף כהן: שבעים שנה כתבי-עת תורניים בטרנסילוואניה (בתוך: ארשת, ספר לחקר הספר העברי, א' תשי"ט).

ת ר ס ג

1 ספר אהל יצחק; יכול בקרבו אמרות סהורות... בפלפול והלכה, אגדה וחקירה, מאורי הלבנון אדירי התורה... עם תוספת נופך משלי... מאשר יביא עולת חודש בחודשו... ערוך מאתי יצחק ה"ק ק ל י י... ירחון רבני.

[החוברת הראשונה הופיעה בחודש ניסן שנת יבנ"ה ירושלים = תרס"ג. החוב' או שנה ראשונה נדפסו בדפוס ישראל קליין; חוב' אב שנה שניה תרס"ד נדפסו בעיר שאמלווא; מכאן ואילך עד שנה ז', תרס"ט, חוב' א"ג, בדפוס באראשאיסטרייכער; מחוב' ד של שנה ז עד שנה י תרע"ב, בדפוס שווארץ קלויזנער; שנה יא תרע"ד (בשנת תרע"ג לא הופיע), נדפס בסעאיני. ראת גם ק"ס ל"ג 391, מס' 19; כהן, ע' 310. סרידברג, בית עקד ספרים, ע' 33 מס' 785, כותב בטעות: תרס"ב-תרס"ח].

ת ר ס ד

אהל יצחק [ראה מס' 1].

2 ספר דמעות ישראל עם דרושים נפלאים במאמר הר קשה כו', והוא מספר קינה... על הלך... רבנו דוד משה מטשארטקוב... [מאת] ישראל הארניק... [יוצא לאור] ע"י... מו"ה יצחק ק ל י י... דפוס איסטרייכער-באראש. 4] פ ע' 8.

3 שאלות ותשובות מהר"ם שיק; כולל שלוש מאות וארבעים וחמשה תשובות... רובן על שלחן ערוך אורח חיים... אשר הביאו אל... מו"ה משה שיק... נדפס פעם ראשונה בשנת תמ"ר... ועתה יצא לאור טעם הב'... ע"י... מו"ה אביגדור גרין ואלד... דפוס איסטרייכער-באראש. 1] קי [צ"ל קטן] 1] דף. 2- [פ.ו. שווארץ בשם הגדולים מארץ הגר" חלק ג, ע' 44, לא דק בשתיים בכתבו: "חאו"ה נדפס ראשונה

על פי רוב בידי המחברים או המהדירים עצמם, או שמסרו את ההגה בידי בחורי ישיבה תמורת שכר מועט. ואכן משתקפת עובדה זו היטב בספרים שנדפסו אצל הירש, המלאים שיבושים ושינויות. למרבית הספרים צורך "לוח הטעות והתקון", המשתרע לעתים על כמה וכמה דפים.

36 אחיו של היימליך מסאטמאר, שלמה הלוי היימליך, היה אף הוא בעל בית דפוס עברי בעיר אחרת בטרנסיל-
בניה, שאמלווא (ברומניה Sîmléul Silvaniei ובהונגריה Szilágyosmily).

37 ראה המספרים 29, 39, 40, 48, 58, 67.

במונקאטש תרמ"ד, שנית סאטמאר תרס"ב. הנכון: הוצאה ראשונה: מונקאטש תר"מ, הוצאה שניה: סאטמאר תרס"ד].

ת ר ס " ה

אהל יצחק [ראה מס' 1].

4 ספר בית ישראל ח"א, כולל דברי אגדה לספר בראשית ולרגלים... ונלוו עליהם מכתבים מגאוני זמנינו... [מאת] ישראל חיים ברוין... נדפס בפעם שנית. דפוס איסטרייכער-באראש. מ דף. 8°.
[בהוצאה זו לא יצא אלא על ספר בראשית. פעם ראשונה נדפס חלק א"ג, בראשית-ויקרא, בפקאש תר"ס-תרס"ד].

5 ספר חקרי לב; סדר דורות התנאים והאמוראים, מעשיהם וקורותיהם, שיטותיהם ובעיותיהם... ומלחמות אשר שלטו בזמניהם ובנות מדברותיהם יופיעו חדושים והגהות בש"ס בבלי ירושלמי ומדרשים... ממני יהודה ליב לאנדעס בערג בהגאון איצק אהרן. חלק א"ב. דפוס איסטרייכער-באראש. 119, [1] 135 ע' 8°.
[חלקים ב"ג נדפסו בשנת תרס"ט. ראה לקמן מס' 18].

6 ספר ילקוט ישראל, ובו שלשה ספרים נפתחים... לשון ישראל, כולל עניני קדושת שמירת ברית הלשון ויחולק לשלשה חלקים... ברית ישראל, כולל עניני קדושת שמירת אות ברית קודש... ממון ישראל, כולל עניני קדושת שמירה... בדבר שבממון... אשר אספתי ולקטתי... זה שמי לעלם [ישראל ברגר]... דפוס איסטרייכער-באראש. 8°.

[לא ראיתי אלא קונטרס "לשון ישראל", המכיל יב דף. מסופקני אם הופיעו גם שאר הקונטרסים בהוצאה זו].

7 ספר מגיד דבריו ליעקב, והוא לקוטי אמרים, אמרי... מוה"ר דוב בער דק"ק מעזריטש... דפוס איסטרייכער-באראש. מא דף. 8°.

8 ספר קרניים, אשר חברו... מוה"ר אהרן [הזקן מקרדינא] בעל מחבר ספר אגרת הטעמים ובהיות שהספר... סתום וחתום... העיר ה' את רוח הרב... מו"ה שמשון מאוסטרפאלי ועיטר הספר... עם פירושו ד"ן ידין... יצא לאור שנית [1]... דפוס איסטרייכער-באראש. 8° דף. 8°.

9 ספר שאלות ותשובות רשב"ן על אבן העזר, מהרב ר' שלמה צבי שיק, רב בק"ק קארצאג... דפוס איסטרייכער-באראש. רנב דף. 8°.

[על אורח חיים נדפס במונקאטש בשנת תר"ט. הדפים קצורילו מכילים: "בצאתי לירושלים", תיאור מסע לארץ-ישראל בחברת 150 איש בשנת תרס"ה. רשימת האנשים, קורות הנסיעה, ורשמיו מהארץ באריכות].

ת ר ס " ז

אהל יצחק [ראה מס' 1].

10 שלשה ספרים נפתחים בו... ספר מעשה יחיאל, חדושים על חמשה חומשי תורה... מיכל המים, על תהלים... מיכלא דאסותא, הערות יקרות... בפלפול ובסברות ישרות ולהלכה ולמעשה... ממני... יחיאל מיכל היבנער האבד"ק ניונאב... דפוס איסטרייכער-באראש. [2] נב, יב, מ דף. 2°.
[יב ומ הדפים האחרונים מכילים "מיכל המים" ו"מיכלא דאסותא". פרידברג (ע' 653 מס' 3037) רושם בסעות: תרס"ג].

ת ר ס " ח

אהל יצחק [ראה מס' 1].

11 ספר תשובות בית הלל, חלק ראשון מס' הלכות קטנות. מאת הרב... הילל ל"ש [=ליכטנשטיין]... אב"ד דק"ק קאלאמא... כולם נקבצו... ע"י נכדו חיים יעקב ליכטנשטיין... דפוס שווארץ. נח דף. 8°.

12 חידושי חתם סופר על מסכת כתובות... מהר"ת ומהדורא תליתאי מסוף יומא, ונלוו אליו ב' תשובות שלא יצאו לאור עד כה וקונטרס על י"ד מצות מאת... מוה"ר משה סופר... והוצאתו לאור... אברהם

חנוך בלא"מ צבי יודא (סרידמן). דפוס איסטרייכער-באראש. [2], 1 דף. 2°. [פ.ז. שחארץ רושם בטעות: תרס"ט].

13 פרדס; הגדה של סטח ותפלת השנה השלמה ומפרש לספר אבודרהם.

[לפי ח. י. ארנר, "להשיב את הספרים", בתוך ירחון אוצר החיים, שנה י"ב תרצ"ו, חוב' א"ב, בחלק "בנתי בספרים", ע' 13].

14 שירת משה, אשר חיבר... מו"ה משה סופר בעהמ"ח ס' שו"ת חת"ם סופר ונוסף עליו צחאת החת"ם... ומתורגם בשפת אשכנזי הרגיל אצל אחב"י במדינתו. וגם מנהגי חת"ם כפי מה שסידרם תלמידו [ר' חזקיה פיבל פלוט] בעהמ"ח ס' חב"ח [=חבר בן חיים]. דפוס איסטרייכער-באראש. [10], ג'נו, [12] ע' 8°. [פ.ז. שחארץ רושם בטעות: תרס"ט].

ת ר ס "ט

אהל יצחק [ראה מס' 1].

15 אורח מישור. אמר הצעיר יעקב חאגיז בן... שמואל, אחרי אשר זכני ה'... להשלים ספר תהלת חכמה... ראיתי... להוסיף קונטרס... לתלמידים, להדריכם באורח מישור... דפוס שחארץ. [2], יב, [2] ע' 8°. [2] הע' האחרונים: אגרת שבת המיוחסת להרב אברהם אבן עזרא].

16 דיא געשיכטע פון ישו הנוצרי. הופסערלאג אונו אייגענטימער: Schvarcz Farkas... [דפוס שחארץ], 1908- (תרס"ט), [2], 44 ע' 8°. [מספריתו של מר נ. בן-מנחם].

17 ספר זכרון לראשונים; כולל תולדות וקורות הגאונים אשר... בעיר סיגט, ונלוה עמהם... תולדות שאר גאונים מצוינים עם הערות... מאת יקותיאל יהודה גרינוואלד. דפוס שחארץ-קלויזנער. 52 ע' 8°.

18 ספר חקרי לב; סדר דורות התנאים ואמוראים... ממני יהודה ליב לאנדעסבערג... חלק ב"ג. דפוס שחארץ, תרס"ט 1908. 158; 194 ע' 8°. [חלק א"ב ראה מס' 5].

19 ספר שאלות ותשובות יד יצחק... מאתי... אברהם יצחק גליק... חלק ג. דפוס שחארץ, תרס"ט 1908. [חלק א נדפס בערמיהאליפאלחא תרס"ב, ח"ב: ס' האראהל תרס"ה].

20 ספר עת לעשות; אלה הדברים שאלות ותשובות... להורות לעם ד' דרך ילכו בה ומעשה אשר יעשון. חברתי... הילל ל"ש [=ליכטע שיינ]... הובא לבית הדפוס ע"י נכדו חיים יעקב ליכטענ-שטיין. פיערסע פארבעסערטע אויפלאגע. [חלק א]. דפוס שחארץ. [8], ב'קעט, [1] דף. 8°. [כל הטכסט באידיש. חלק שני: סעאיני תרפ"ה].

21 ספר תורה שלמה; ביאור ופירוש על חמשה תומשי תורה... בראיות ברורות... שהתורה מן השמים ושהנקודות והטעמים מסיני באו לידינו. מאת... מו"ה שלמה צבי שיק... חלק א"ד. דפוס שחארץ. [78], ט'קט; קמז; קעא דף. 8°. [לשמות'זיקרא, במדבר, דברים שער'ם מיוחדים].

ת ר "ע

אהל יצחק [ראה מס' 1].

22 ספר גילוי דעת; ביאורים על שלחן ערוך יורה דעה (סימנים ס"סט). [מאת ר' שלום מרדכי הכהן שברון]. דפוס קלויזנער. 14 דף. 2°.

[לפי ZfHB כרך 15 (1911), ע' 3; בועז כהן, קונטרס התשובות, ע' 114 מס' 1353. ר' גם להלן מס' 26].

23 ספר שאלות ותשובות מהרש"ם חלק שלישי, והוא מהדורא תליתאה מתשעה מהדורות... העולים בערך שני אלפים ושלוש מאות תשובות, אשר השבתי לשואלי דבר ד' זו הלכה. אני... שלום מרדכי הכהן [שברון]... יצא לאור ע"י... משה ישראל פלדמאן... דפוס שחארץ. [1], שכו, [2] דף. 2°. [חלק א: הארשא תרס"ב, ח"ב: פיעטרקוב תרס"ה, ח"ד: לעמבערג תרע"ג, ח"ה: סעאיני תרפ"ו, ח"ו: ירושלים תש"ן].

24 עונג שבת. יוצא לאור פעמים בחודש. בראשון וחמשה עשר בו. עתון לתורה ולחכמה, כולל ביאורים ופירושים בלשה"ק ובלשון אשכנז על סדר פרשיות התורה... תעודתו להרים קרן התורה, הדת והאמונה... יו"ל תחת הערכתי... יצחק קליין...

[הגליון הראשון יצא ברי"ח מרחשון תר"ע. גליון ט"ו (האחרון ז) הופיע בחודש אייר תר"ע. ר' אברהם שישא מלצ'הרת, אנגליה, העתיק למעני את הסרטים של עתון תורני נדיר זה. תודתי נתונה לו בזה. ראה גם "אהל יצחק" שנה ה, תר"ע, בו מתפרסמות מודעות ברוב הגליונות על ה"עונג שבת".

24א ספר שיערי שלום; מאסף בדרך שו"ת חידות ופירושים בד' חלקי שו"ע. ערוך ויו"ל מאת שלום הכהן שיינ, הרב דמה ריגא פלך בסרביא. דפוס שחאדק. [16] ע"י. 8°.
[בספריית ר' אברהם שישא הנ"ל. חסר בסוף ז].

תרע"ב

אהל יצחק נראה מס' 1.

25 ספר זכרון לישראל. יפרד לשלשה ראשים: א: דמעות ישראל, כולל הספד... [על] אבא מארי ישראל בן גיטל. ב: שם ישראל... תשובות אשר פלפלתי עם גאוני וחכמי הדור ולקוטי אגדה על תמינא אפי ע"ס אותיות שמו. ג: נחמות ישראל, כולל מעט מהרבה מכתבי־תנחומין אשר נתכבדתי במו... יצחק קליין... דפוס קלויזנער. [1] כח דף. 8°.

תר"ף

26 ספר גילוי דעת על יו"ד <מן סי' ט"א עד סי' ט"ט>... חידושי דינים... ופלפולים... כ"ז חברתי... שלום מרדכי הכהן [ש ב ד ר ו] אבד"ק ברעזאן... נדפס בהוצאות והשתדלות... מו"ה משה ישראל פסלדמן... דפוס שחאדק, חר"תינו. [1], יא, [1] דף. 4°.
[יתכן שספר זה וזה עם הרשום למעלה מס' 22. אין ספק שבשנת תר"ע הופיע ספר זה, כי הוא נרשם ב־ZfHB, של שנת 1911. יתכן שיש לקרוא חר"תינו ביוז קסנה=תר"ע, ולא כמו שנדפס על השער. אבל גם יתכן שנדפס שוב בשנת תר"ף.]

תרפ"ג

27 ורשות מנחם ציון; דברים בעתם אשר דרשתי... בכיה"מ ארטה' אשר לחברת מורחים פה ק"ק סאטמאר. מנחם מענדיל קליין בן... ר' יצחק קליין. יצא לאור בעזרת ידידי חובבי ציון סאטמאר... [הדפוס אינו נזכר]. 32 ע"י. 8°.
[רק השער בעברית. החוברת כולה בגרמנית. מספריית מר ג. בן־מנחם].

תרפ"ה

28 מגד ירחים. יוצא לאור פעם אחת בחודש; כולל מגדים חדשים גם ישנים, ביאורים ופירושים בדעת קדושים... דרושים על פרשיות התורה... דפוס הירש. 8°.
[העורכים: יצחק קליין, יוסף חיים הכהן ווייס. העורך בפועל היה יצחק קליין, עד שנת תרפ"ו. בשנת תרפ"ח פרש ר' יצחק קליין מהעריכה ויסד את "המגיד" (ראה לקמן מס' 45). החוברת הראשונה הופיעה ברי"ח תמוז תרפ"ה, האחרונה (?) תשרי־חשון תרצ"א. פרידברג רושם בטעות (ע' 544 מס' 425): תרפ"ו. ראה גם בן־מנחם, ע' 348 הערת 77; כהן, ע' 315.]

תרפ"ו

29 ספר אגרת מוסר ששלח הרב... שלמה אלעמי לתלמידו מפורטוגאל... דפוס קליינמאן־הימליך. [1], כ דף. 8°.
[תרס"ו היא שנת ההסכמות].

30 אוצר הכבוד... פירוש וביאור עמוק... על אגדות הש"ס מסדר זרעים ומועד על דרך חכמה האמיתית... [מאת ר' סודרוס בן יוסף הלוי אבולעפיא]. נדפס בפעם הראשונה בשנת תקס"ח ועתה... שנית... דפוס הירש. 3, סב דף. 8°.

- 31 ספר דרך הטובה והישרה; ילקט הנהגות ועצות הנמצאים אחת הנה ואתה הנה בספרי גדולי תלמודי [1] הבעש"ט... [המלקט:] שלום יוסף ק ל י ין). [חלק א. דפוס הירש. 180 ע"י. 8°.
[חלק ב: זענטא תרפ"ט. שני החלקים צולמו בגרמניה בשנת תש"ח לערך].
- 32 ספר ובחרת בחיים; מיוסד על מ"ע של לימוד התורה ובו מובא כמה מצות מקיימים בשעת לימוד התורה... וגם... דברי התחזקות להתמדת התורה... ועוד הרבה ענינים... לקטתי... חיים יצחק מאל"ק... דפוס הירש. ל דף. 8°.
- [הפרט ובחרת בחיים מודפס על השער בטעות; צ"ל: ובחרת בחיים].
- מגד ירחים [ראה מס' 28].
- 33 ספר שאלות ותשובות ערגת הבהם... אשר השאיר אחריו... מרן משה בן... עמרם גרינוואלד. חלק יו"ד סימן קי"דרג"ה. דפוס הירש. קבג, [8] דף. 2°.
- [חלק או"ח: סחאלומע תרע"ב; חלק יו"ד, סימן א"קיג: שאמלוא תרפ"ו].
- 34 ספר תהלים ע"פ יוסף תהלות ע"ד פרד"ס ממרן... חיים יוסף דוד אזולאי... הבאתי לביה"פ... דוד בלאמ"ר זאב ואלף הלוי... דפוס הירש. קסט, [10] דף. 8°.
- 35 ספר תולדות יהודא, מהרה"ג מו"ה משה אהרן בן יהודה סאבנצ'ין... "בית ועד לחכמים". סג, [1] דף. 8° [שאלות ותשובות].

תרפ"ז

- 36 ספר לקוטי שושנים חלק ראשון... על פרשיות התורה ומדרשים תמוהים מאת רבותינו... אשר אסף... כמ"ה אברהם פריעדמאן. סדרתי... חיים פריעדמאן ממיקאלא. דפוס הירש. יד דף. 8°.
- [רק על ספר בראשית. לא יצא יותר].
- 37 ספר מאמר מרדכי עה"ת... מאמרים קדושים... שיצאו מפי... מרן מרדכי [לייפער] מנדבורנא... וגלוה לזה סתרי תורה... מאת אביו הרב... ישכר בער מנדבורנא... הובא לבית הדפוס ע"י הוצאת נכד המחבר... אהרן משה לייפער... דפוס הירש, ית"ן ברכ"ת. [6], ל, [4] דף. 8°.
- מגד ירחים [ראה מס' 28].
- 38 מפתח העולמות, מאת ה"ר רפאל עמנואל חיריקי, פרק מספר משנת חסידים, עם פירוש מגיד שני, מאת ה"ר יעקב אריה פריעדמאן. 51 דף. 8° [לפי פרידברג ע' 661 מס' 3229. חלק שני ראה להלן מס' 67].
- 39 ספר עולם קטן, מבעל משנת חסידים [ר' רפאל עמנואל חיריקי]... והוא תחלת מעשה אצבעותיו בהקדמתו לספרו הקדוש משנת חסידים... נדפס פעם שנית עם הפירוש [1] מגיד שני [נמאת] יעקב יהודא ארי' פריעדמאן. דפוס קליינמאן-היימליך. [2], סו דף. 8°.
- 40 ספר שבט אפרים... ויפרד לשלשה... חלקים... בראשית... שמות ויקרא, והבית השלישי... על ספר במדבר דברים והפטורות וחמש מגילות ומועדים ותהלים... ממני... אפרים וואלד מק"ק סאטמאר. דפוס קליינמאן-היימליך. [2], מב דף. 8° [רק על ספר בראשית. על ספר שמות ויקרא ראה להלן מס' 174].
- 41 ספר תהלים עם פ"ר ש"י וביאור מצוות ציון ופ"י עוללות יהודה, שחיבר... מרן יהודה גרינוואלד... יצא לאור... על ידי תלמידו חיים צבי צימנד. דפוס הירש, [4], רגו, [4] דף. 8°.

תרפ"ח

- 42 בית ועד לחכמים. יו"ל פעמיים בחודש... עורך מאתי יוסף שמעון פאלאק. דפוס הירש. 8° [התחיל להופיע בשנת תרפ"ב. רוב כתביהעת נדפסו בסאטמאר. נדפסו: חוברת יא"ב תרפ"ח עד חוב' זח תרפ"ט. ראה ק"ס ל"ג 391, מס' 22; כהן, ע' 312].
- 43 דרך הנשר ותורת אמת; תולדות קורות והתנהגות, חידושים עה"ת ופסולים, בהלכה ואגדה יחידי

מצומדים... [מאת] מרן נתן אדלר... נערך ונקרב אל... הדפוס עם הערות מראה כהן ע"י הרב אברהם יהודה הכהן שווארץ... דפוס הירש. [4], סח ע"י. 8°.

[הספר "תורת אמת" עם שער מיוחד, נדפס בגאלאנטא. לפי ג' בן־מנחם ("סיני", כרך ל' ע' קנד), נדפס בדעזא־גאלאנטא. ואמנם נמצא בספריית מר בן־מנחם טופס שער שער נדפס: דעזא, דפוס מארקאויטש עט פריעדמאן, אם כי בספר עצמו אין כל שינוי טיפוגרפי. נראה שבחלק מן הפסטים הודבקו שערים שנדפסו בדעזא. ראה גם "אוצר החיים" שנה ה' תרפ"ט, ע' 102-103].

44 הלבנון, קובץ שני; קובץ לדרשות שלימות ומאמרים קצרים, ביאורים ופירושים בפסוקי תנ"ך ומאמרי חז"ל בגמרא ובמדרש. יוצא לאור בעזרת כל הרבנים הגדולים ע"י העורך אליעזר ליפא ווייס בלוס, רב בניארק... דפוס הירש. 60 ע"י. 8°.

[הקובץ הראשון נדפס בסיגעט בשנת תרפ"ו. ראה בן־מנחם, ע' 205 מס' 146; כהן, ע' 315 מס' 15]. מגד ירחים [ראה מס' 28].

45 המגיד, יצא לאור מדי חודש בחודשו... מאסף דרשות לכל שבתות השנה ודברים בעתם למועדים, לנשואין, לבית מילה והספד ולכל מאורעות החיים... נאסף ונסדר ע"י הרב יצחק קליין... דפוס הירש. 8°.

[התחיל להופיע בחודש תשרי תרפ"ה. העורך מונה את שנות ההופעה משנת תרפ"ה, בה הופיע הירחון "מגד ירחים" (ראה מס' 28). הוא חושב איפוא את "המגיד" להמשכו של "מגד ירחים", ומשום כך נדפס על חלק מן הגליונות של שנת תרפ"ח: "שנה רביעית" ומשנת תרפ"ט ואילך, "שנה חמישית" וכו'. הופיע עד שנת תרצ"ט (לפי בן־מנחם, ע' 349 הערה 85). החוברות של שנות תרצ"ב־תרצ"ג נדפסו במארגיטא. ראה גם כהן, ע' 317].

46 ספר עמק הברכה, מאת... הר"ר מרדכי דוב [טברסקי] מ"מ דק"ק הארנאטסיפאלע... מעשהו לבאר דקדוקי מקראות... ע"ם דברי חכז"ל... עתה נדפס שנית ע"י נכד המחבר... חיים הלברשטאם... דפוס הירש. [4], עט, [1] דף. 8°.

47 פרד"ס; הגדה של פסח ותפלת השנה, השלמה ומפרש לספר אבודרהם. חלק א' על הגדה [ו]תוספת חידושים היוצא מש"ס ומפרשיו... חלק ב' מפרש טעם הגמרא בקריאת ההלל בליל פסח ומצות הנהגות בשלש רגלים... חלק ג' טעם נוסח התפלה של כל השנה ושל ימים נוראים... [מאת] דוד אהרן שטיינער. דפוס הירש. [4], לו דף. 8°.

[שם המחבר לפי ההסכמה].

48 ספר שארית אפרים קונטרס הראשון. חידושי אגדה... במקראי קודש מועדי ה' על שם אבי... מו"ה אפרים פישל מבית לוי... חובר מאת... אהרן סג"ל עפ"י שטיינ... דפוס קליינמאן־היימליך. [2], הי"ז, [1] ע"י. 8°.

ת ר פ ט

49 ספר שאלות ותשובות בית אב קמא, חלק חיי אברהם על אורח חיים. כולל תשובות להלכה וביאורים לכמה סוגיות עמוקות בבבלי וירושלמי, והרכה חידושי שיטות ודינים על פי יסודות רבותינו הראשונים... [מאת] אברהם אהרן... יודע לאו"ץ... הובא לביה"ד בהוצאה שניה על ידי הרב מרדכי זעליג הירש. דפוס הירש. קכז דף. 2°.

[בהוצאה זו לא הופיע יותר. ההוצאה הראשונה של בית אב קמא: הארשא תרנ"ו. הוצאת סאטמאר לא נרשמה על ידי בועז כהן ב"קונטרס התשובות" וגם לא נרשמה ב"בית עקד ספרים" של פרידברג].

בית ועד לחכמים [ראה מס' 42].

50 ספר דברי שלום, יכלכל הערה בעניני נסים ושביב אור באגדה. ערך וי"ל מאתי שלום הכהן שייך, הרב דפה רינה סלך בסרביה. (דפוס הירש). 12 ע"י. 8°.

51 הישיבה; ירחון לכל עניני הישיבה החרדית ולחידושי תורה בהלכה ואגדה. עתונו הרשמי של מוסד

„תומכי ישיבות“ ברומניא וכלימבטאה של „התאחדות הישיבות“ בטרנסילבניה. העורכים: משה יהודה פאללאק — משה ליצבסקי. דפוס הירש. 8°.

[קובץ (= חוברת) א הופיע בחשון תרפ"ט; חוב' ד (האחרונה ז): שבט תרפ"ט. ראת' כהן, ע' 316].

52 ספר כנסת ישראל על סרקי אבות, עם פי' מאורן של ישראל רש"י ז"ל, ונלוה אליו ספר מדרש שמואל, מהגאון... מו"ה שמואל אוזרוב... כל אלת חברו... מאתי... ישראל גאלדמאן... סרק חמישי. דפוס הירש. [2] קלה, דף. 4°.

[סרקים איב נופסו בסעאיני תרפ"ד תרפ"ה, סרקים גיד: טארנא תרפ"ד תרפ"ה, פרק ו: ראה להלן מס' 64. ראה גם ק"ס ל"ג 392 מס' 34].

53 כנסת ישראל; דרושים... על חגים וזמנים, מאורעות והדמנות [1] שונים... בלשון אשכנז... מאתי... ישראל גאלדמאן בן אהרן יצחק... חלק א. דפוס הירש. לח דף. 8°.

מגד ירושים [ראה מס' 28].

המגיד [ראה מס' 45].

54 ספר מלחמת מצות החדש; להודיע את התלאה אשר מצאתנו... כת היראים דק"ק ארטהאדאקסען סאטמאר. דפוס הירש. [2] כה, ט, יב דף. 8°.

[בענין המחלוקת על בחירת הרב בטאטמאר. בעד בחירת ר' יואל טייטלבוים].

55 ספר מנחת שבת; תוכו רצוף... ברכי נפשי וט"ו שיר המעלות הנהוג לאמרו בכל תפוצות ישראל בימות החורף ביום השבת לעת מנחת ערב... וסביביו... רשומי דברים ורמזי מילין בביאורי הענינים... בשם חלת אהרן. חובר מאתי... אהרן סג"ל עפ"י ט"ו מורה הנורא ותופ"ס ישיבה בק"ק בעלעניעש... דפוס הירש. [2] ל ע', 8°.

[תרפ"ס היא שנת ההסכמה].

56 ספר קרן לדוד; שאלות ותשובות חלק אורח חיים. זה ספר תולדות... מרן אליעזר דוד בן... מו"ה עמרם גרינוואלד... כולל קצ"ב תשובות... דפוס הירש. [4] קפ, [13] דף. 4°.

57 ספר שפת אמת... בו יסופר... חורבן העיר... סאטמאר... ע"י גירוי ותסתה... עם הפירוש מגן גבורים... על הפסק דין ע"ד הרבנות [בעיר סאטמאר]... יצא לאור ע"י קהל עדת ישרוין [1] אויט. ארטה. דק"ק סאטמאר. דפוס הירש. [9] ביעו, [8] דף. 8°.

[נגד בחירתו של ר' יואל טייטלבוים לרב].

58 זה ספר תקון הברית; בו יבואר חומר העון של פגם הברית קודש מספרי הקדמונים... גם כן התיקון והתשובה... הובא לבית הדפוס מחדש ונתקן... על ידי יקותיאל זלמן מענשענסריינג... דפוס קליינמאן היימליך. [9] דף. 8°.

[מספר זה יש טפסים שהודבק להם שער אחר: הובא לבית הדפוס... על ידי משה זאב רייצער... קלוזש, דפוס עמרון].

תר"ץ

59 קונטרס אמרות טהורות... להרב... מוה"ר אברהם דוד אבד"ק בוסשאטש... הובא לבית הדפוס... ע"י מוה"ר שמואל מרדכי דרעזנער... דפוס הירש. כת דף. 8°.

60 ספר אמרי יצחק חלק א... דרושים נעימים... על מועדי ה'... מחברת ראשון, דרשות על ה' פרשיות זו' אדר ופורים ודרשות לשבת הגדול ומילי דפסחא ודרושי שבועות וראש השנה... ממנ'... יצחק מאיר הכהן (שווארץ)... דפוס הירש. [1] לד דף. 8°.

61 ספר אמרי יצחק... חלק ב... ונספח כאן קונטרס „אמרי יאה“... מבני הרב... אברהם יהודה (שווארץ)... [מאת] יצחק מאיר הכהן שווארץ... דפוס הירש. לא דף. 8°.

[התוכן: דרשות לראש השנה, שבת תשובה, יום כפור, סוכות, תנוכה].

62 ספר זכור לאברהם; דרושים נחמדים מהגאון... ר' אברהם קורלענדער, שהיה אבד"ק אבא

- וסענטאנדראש... שהוציא לאור נכדו... מו"ה חיים פנחס קורלענדער... (דפוס הירש), [קלון-קמת, [2] דף. 4°.] [מצורף לספר כנסת ישראל... פרק ששי, הרשום לחלן מס' 64].
- 63 ספר יסוד יוסף, אשר חברו... כמתו יוסף אביד דק"ק זובנא בן... כמתו יהודה יודל... והוא ספר מלא הנהגות קדושות ומוסרים נפלאים... דפוס הירש, [2] דף. 8°.] [מהדורה זו צולמה בניו יארק בשנת תשי"ד ע"י משה היללער].
- 64 ספר כנסת ישראל על פרקי אבות, עם פי' מאורן של ישראל רש"י ז"ל, ונלוה אליו ספר מדרש שמואל... מהגאון... מו"ה שמואל אונזיד... כל אלה חברו... מאתי ישראל גאלדמאנן... פרק ששי, דפוס הירש, [2] דף. 4°.] [קמת, [2] דף. 4°.]
- [מדף [קלון] ואילך: ספר זכור לאברהם... עם שער מיוחד, הרשום למעלה מס' 62. פרק ה, ראה למעלה מס' 52].
- 65 ספר כנסת ישראל; דרושים על חנים וזמנים, מאורעות והזדמנויות [1] שונים... בלשון אשכנז... חלק א... מאתי... ישראל גאלדמאנן... דפוס הירש, [2] דף. 8°.]
- [דפוס סטיראוטיפי של הוצאת תרפ"ט (מס' 53), אלא שבהוצאה זו נוספו בסוף כמה דרשות שאין בהוצאה המקורית].
- מגד ירחים [ראה מס' 28].
- המגיד [ראה מס' 45].
- 66 ספר מטח יששכר; כולל דרושים ובאורים במקראי קודש ומדרשי חז"ל בספר בראשית ושמות, ודברים בעתם לנשואין, לברית מילה והספדים ואיזה גרברים לפרקי אבות... >נספת אליו ג"כ איזה תשובות מגדולי הדור<, אשר חנני אלקים... ישכר דוב במו"ה נח יו"ט פריעדמאנן... דפוס הירש, [3] דף. 8°.] [יב ע"י. 8°.] [יב העי' האחרונים מכילים ספר מגלת איבה לר' יום טוב ליפמן הלר, בעל התיי"ט].
- 67 ספר משנת חסידים חלק שני אשר קראו המת[בר] הקדוש מפתח הנשמות ויחודו לסדר נשים... עם פירש [1] מגיד שני. נדפס פעם שנית על ידי המחבר פירש [1] מגיד שני עצמו [ר' יעקב אריה ליב פראנקל]. דפוס קליינמאן-היימליך, מס, [1] דף. 8°.]
- [מחבר ספר "משנת חסידים" הוא ר' רפאל עמנואל חיריקי. חלק א ראה למעלה מס' 38].
- 68 ספר קרן לדוד; חידושי אגדה על התורה, אשר השאיר אחריי... הרב... אליעזר דוד בן... מו"ה עמרם גרינוואלד... חלק ראשון [בראשית], דפוס הירש, ה' קלב דף. 4°.] [חלק ב ראה לקמן מס' 142].
- ת ר צ " א**
- 69 ספר שאלות ותשובות אבני זכרון, אשר ספחתי... אלטר שאול פפערסער רב... סה... נוא יארק... חלק שני... בסופו קונטרס אבנים שלמות, והוא מילואים לחלק ראשון... כל הברכות בו. [2] קלו דף. 2°.] [חלק א סביעט 1923, חלק ג: ניו-יורק [תרצ"ט]].
- 70 סדר הגדה של פסח עם פירוש... חסדי דוד מכ"ק הרב... אליעזר דוד בהר"ג... עמרם גרינוואלד... ולמאמר חד גדיא הוצג פי' מהה"ק מהר"מ מטשערנאבל. "ויקרב משיחא". [1] דף. 8°.] [יב ע"י. 8°.]
- מגד ירחים [ראה מס' 28].
- המגיד [ראה מס' 45].
- 71 פקודת אלעזר על סוגיות הש"ס ושו"ת, מכבוד... מרן אלעזר זצ"ל... בן... מו"ה ירמיהו... פקודת אלעזר. [10] דף. 2°.]
- 72 קבוצת התוארים, שלקטתי וקבצתי... לכל כותבי ומחליפי מכתבים... [מאת] אי"ה [= אברהם יהושע השל] גרין. מ"ע. 8°.] [תרצ"א היא שנת תתימת ההקדמה].

- 73 ספר קהלת ברוך... דרושים על פרשיות התורה... נאסף מספרים וסופרים ודרשנים... ע"י ברוך רייז... [4], כח ע' 8°. [תרצ"א היא שנת חתימת ההקדמה].
- 74 תולדות וזכרונות; כתב זאת לזכרון תולדות האדם הגדול... רבינו הילל ל"ש... מאת נכדו... חיים יעקב ליכטנשטיין... גו ע' 8°.

ת ר צ " ב

- 75 ספר גבורת אריה על התורה... אשר מתוכם יתפרש... רמזי הרמב"ן... עפ"י סוד על כמה מצות בשרשם בזה... וכתבי האר"י... נדפס פעם שנית ע"י המחבר עצמו (יעקב לייב פרענקעל). [8], קצו דף, ח ע' 8°.
- [הוצאה ראשונה: סילאדישאמלוי תרע"ו 1915. ח הע' האחרונים מכילים: לקוטי מהרי"ל].
- 76 ספר הגהות מהרש"ם על הש"ס... מכ"ק רבינו... שלום מרדכי הכהן [ש ב ד ר ו ן] האבד"ק ברעזאן... וספחתי... אשר חדשתי... בעת סידור הכת"י לדפוס ונרשם בחצי עיגול... משה ישראל פלד' מאן... [4], פו דף. 4°.
- 77 ספר לקוטי מהרי"ח חלק ראשון על סדר התפלה והתנהגות האדם דבר יום ביומו... אשר לקטתי... ישראל חיים פרידמאן... נדפס... מחדש... בהוספות רבות מכ"ק... המחבר, וגם איזה הערות והגהות הנקובים בשם זכרון מנחם, מאתי... יעקב צבי קריימאן... [14], ריג, [1] דף. 8°.
- [בהוצאה זו לא הופיע כפה"ג יותר. מהדורה קודמת, חלק א"ג: סיגנט תר"ס-תרע"א].
- 78 ספר שו"ת מהרא"ל, הוא שו"ת בדי חלק שו"ע. הכינו... מו"ה ארי' ליב צינק... מפלאצק... הובא לבית הדפוס בהשתדלות מו"ה אליעזר בן לאה [פיש] מביקסאד. תרצ"ב 1931. [1], קא דף. 4°.
- 79 המטיף; יסיף נופת צופים... מדי חדש בחדשו... דרושים נחמדים למוצאי דעת ומבקשי אגדה אמיתית. ערוך מאת הרב חנני' יו"ט ליסא גאלדמאן... חוברת א. ח דף. 8°.
- [חוברת א הופיעה בתשרי מרחשון תרצ"ב. כפה"ג לא יצא יותר. ראה כהן, ע' 319. מספריית ר' צבי מושקוביץ, בירושלים].
- 80 ספר שפתי חכמים; כולל פתגמים מחוכמים, שיחתן של תלמידי חכמים... מפנינים יקרים... מחברת ראשון, לב ע' 8°. [כפה"ג לא הופיע יותר].

מחזור ק"ק וורמייזא

מאת

דניאל גולדשמידט

(המשך)

כרך ב

דף 601: ראש השנה

דף 601: שחרית ליום א': המלך היושב. יוצר: מלך אזור. אופן: כבודו אהל. קרובה: את חיל יום פקודה כמו שנרפסה במחזורים לפי מנהג אשכנז (אין רשות, ובכרוג' למחיה הנוסח "מלך בדין עלות בתרועה") בשינויים אלה: א) "אתה הוא אלהינו" ליתא. ב) הפסוקים בקרובה נשמרו בשלמות. ג) אין זכר למנהג להפוך את הסדר בשבת. אחרי הקדושה בא גוסת תפלת שבע וגוסת אבינו מלכנו. 11ב: ספר תורה. ותוקעין קשר"ק I IIII קשר"ק I IIII קר"ק I I אשרי העם... אשרי יושבי... מוסף ליום א': ברוך... וכתוב שם: והקהל אומ' בקול רם אופד מאז... כמו שנרפס במחזורי מנהג אשכנז, ואין "תשנב לבדך" ואין הפיוט "ויאתיו". גוסת התפלה ניתן בשלמות, ומקום הפיוטים במלכיות זכרונות ושופרות (לפני הפסוקים) מתאים למנהג אשכנז, וכן סדר התקיעות: על סדר המלכיות קשר"ק, על סדר הזכרונות קשר"ק ועל סדר השופרות קר"ק (ע"י רוקח סי' רד). ב"ארשת שפתינו" הנוסח במלכיות "לקול תרועתנו", בזכרונות ובשופרות "לקול תרועתנו" (וכ"ה במחזורי הרו"ה). בפיוט "היום תאמצנו" הנוסח: תאמצנו... תברכנו... תגדלנו... תדרשנו לטובה... תדרוש דם עבדיך השפוך⁸ (תוסף ביד אחרת: תחדש עלינו שנה טובה)... תשמע שועתנו... תקבל ברחמים...

30א: שחרית ליום ב'. יוצר: מלך אמון. אופן: כבודו איהל. קרובה: אתיחי לחננך (ע"י הברמן, פיוטי רבי שמעון ב"ר יצחק ע' קו). הנוסח מתאים למחזורי אשכנז, רק שהפיוטים "מלך עליון" ו"ה' מלך" החליפו את מקומם. בפיוט "מלך עליון" חסרים הבתים "מלך אביון" כרגיל. [אין "אתה הוא אלהינו" ו"לאל עורך דין" שאינם מן הקרובה].

46א: מוסף ליום ב': ונתנה תקף וכו', הכל לפי מנהג אשכנז.

דף 61-168: יום כפור

61א: כל נדרי (הנוסח מתאים למנהג אשכנז; בסוף: "נדרג לא גורי ושבועתא לא שבועות"). ונסלת. שהחיינו. ברכו עד העמידה, ואין כאן גוסת התפלה בלחש.

63א: שומע תפלה (הפיוט "יעלה תחנונו" חסר). הסליחות כפי מנהג אשכנז, רק במקום "אותך אורש" בא חטאנו אדברה תחנונים⁹, ואחרי הפסוקים "אתה תענה אדני אלהינו" בא, בהשמטת שאר הפסקאות, תיכף הידידי או"א תבא לפניך תפלתנו. אין הפיוט "אתה מבין תעלומות לב", וגמצא רק הסוף "שמך מעולם" (בהתאם למנהג רוב ק"ק אשכנז). אחרי "הרחמים והסליחות" גרסם: "ע"כ בשבת".

8 כ"ה גם במחזור אפי"ם (ע"י קרית ספר ל' ע' 127) גם בכ"י מחזורי אשכנז אחרים (ע"י רות ע' 45).

9 ע"י "מערכות" דף מ"ה א' ו"סליחות" דף מ"ט א'.

372 ב: שחרית. בברכת יוצר הנוסח: הפותח לנו שערי רחמים ומאיר עיני המחכים לו. יוצר: אז ביום כפור. אופן: ברוך שם כבוד מלכותו. קרובה: אימך נשאתי. אמצת עשור בהתאם למנהג אשכנז, ואין כאן הפיוט "היום יכתב... איומה בחר" הנהוג בקצת קהלות, ואין הפיוט "לאל עורך דין". הקדושה היא קדושה רבה, והיא כתובה בשלמות, אבל חסרים כל הפיוטים שבאמצע הקדושה, חוץ מהפסיקא "אליך תלווית עינינו" שבסופה. נראה לעין שהקדושה, לרבות את הפיוט, כתובה ביד אחרת על מקום כתב מחוק, כדי לבטל המנהג הקדום שלא לומר קדושה רבה אלא במוסף ובנעילה¹⁰. הרהיטין שאחרי הקדושה נמצאים בשלמות, לרבות הפסקאות "הגויים" ראשון ושני ו"מלכותם" (93א)¹¹. תושגב לבדך (102א).

הסליחות הן: אנא הואל סלוח לעבדיך. תעלה תפלתנו למען שמך. אל במתח דין. אדון בשפטך. אל באפך. אך כך לדל מעות. ה' אלקי רבת צררוני מנעורי. שופט כל הארץ (ואין כאן הפזמון "שרי קדש" ליו"כ שחל בשבת). פזמון: ה' ה'. אלהים אל דמי לדמי. אמונת אומן. חסאנו: אותך אדרוש. זכר לנו ברית אבות עד "וסלחת לעוננו כי רב הוא". או"א מחל וסלח לעונותינו ביום הכפורים הזה בנוסח המיוחד של ק"ק פפדי"מ וקצת קהלות הנופס במחזור הרו"ה מתחת לקו ("אנו עוי פנים" משולב כאן והושמט להלן). וידוי עד "ואין נסתר מגני עיניך". אתה מבין (בשלמותו) יד מאוחרת כתבה על ידו "אין אומרים" ועל יד "שמך מעולם": "כאן מתחיל". ובכן יה"ר. על חטא. ועל חטאים. או"א השיבנו אליך ונשובה. או"א אמרתי לפושעים (בסדר זה, ויש בו השורות אד, שהן כפי שנדפס במחזור הרו"ה). ומאהבתך. יום אשר אשמנה. אהללך (בשלמותו). או"א עד סוף התפלה. אבינו מלכנו.

120א: מוסף. קרובה: שושן עמק אוימה לפי מנהג אשכנז, עד "אך חגון אתה ורחום לכל פעל. אך אין לנו". אחריו בא פיוט זה:

סימן: א"ב.

אתה ברחמיך הרבים רחם עלינו	כי אנחנו עבדיך
ברצון פניך תראה לנו	ותאיר עינינו
גבורות רחמיך הקם היום	מְכִי' שְׁגִיאוֹת
דלים תלין תחת צל כנפיק	ובל תִּקָּאס
5 הלא אתה מקדם מחסה לנו	מחריש על חטא
וכשלון לא יקשה בעיניך	לשלחו ממנו
זרה נא שגגותינו	כמוץ לפני רוח
תן וחסד נמצא לפניך	וטהרנו מחטא
טורח מסה ומריבה אל תזכור	למען תאנה בנו
10 ידך אל תרף מעם קניית	מהרה תענם
כלה כעסך ושוב נא למענך	וכפר זדון
לא לנו תעשה למענך תִּכְבֵּד	ולא בעבורנו
מתקו חכינו מדבש מתוק	זכרך מאדירים
נודדנו כצפור נודדת מקן	מרוב עונינו
15 סולפנו ברשענו ואתאנו עדיך	כי אתה אלהינו
עולפנו בעול צוראנו ואל תזניחנו	כי אתה גואלנו
פשע ועון אל תזכור לנו	חנם עשה עמנו

10 כנראה מבוסס המנהג על הרוקת סי' רט"ז (דף מ"ג א' דפוס ורשה), ועי' מה שכתבתי לענין זה בקריית ספר ל' ע' 266 הערה 95.

11 הנוסח השלם של פסקאות אלה נדפס בקריית ספר ל"א (תשט"ז) ע' 146-151, וכה"י שלפנינו הוא אחד המקורות של הטכסט.

צום הכפורים הוא לענות נפש כל יציר למענך תפר אף
 קמינו הרוס שפלים רומם למענך יגדל כח
 20 רחם עלינו כאב על בנים ביום תעניתנו
 שבנו אליך בכל לב רצה תשובתנו
 תפטר לנו ביום הזה ותתרחם לקול שועתנו

ובכן לנורא... אשר אימתך. סלוק: מי יערך לך. קדושה (בלי פיוטים). רהיטין. תושגב. סדר עבודה (עם הפסוקים). כאהל הנמתח (רק השורות אה, ש-ת). כל אלה בהיות ההיכל על מכוניתיו. ובא כאן הפיוט בהיות ארון בבית קדש הקדשים. שנדפס בשלמות במחזור הרהי"ה מנהג פולין דף ל"ה, וכאן רק שורות אה, ל, קית. אשרי עין ראתה אהלנו... גילנו... המשוררים וכל מיני שירים... שני המלובן... תפארתנו בעיר מכלל יופי (השאר חסר). [אין הפסקה "אבל עונות" ואין "ומרוב עונינו אין לנו לא אשים". הפסקה הבאה אחריה, שנדפסה אצל הרהי"ה רק בחלקה, שלמה היא לפנינו והרי גוססה:

1137: ובעת ובעונה הזאת גלוי וידוע לפני כסא כבודך שאין לנו כימים ראשונים

(סימן: א"ב)

לא ארמון על משפטו	לא ברית כהנים להבדיל
לא גזית לביקור כהנים	לא דביר לכהן עבודה
לא הדר מלומדי שחיטה	לא וידוי לסמיכת יד
לא זקן משיב עת	לא חדר רוקחי מרקחת
5 לא טורי מלואי אבן	לא יודע להיזכר מפורש
לא כיתי מעוררים שינה	לא לשכת ריצפת להלוך
לא מפייסים לחלוק בעיטור	לא נוגנים מכים באצבע
לא סודרי וידוי שבטו	לא עורך וידוי מפורש
לא פר ושעיר לקרץ דם	לא צליפת דמים פנימה
10 לא קטורת דקה לפשן	לא רחיצת חמש לטקח
לא שלום קידוש עשירי	לא תפארת שלוחי בטוב לב

וממשיך: ובעת ובעונה הזאת גלוי וידוע לפני כסא כבודך שאין לנו כימים הראשונים לא כהן גדול להקריב קרבן וכו' עד "וירד מעשות החטאת והעולה והשלמים". ואח"כ הוא מביא את כל הפסקאות כמו שנדפסו במחזורי הרהי"ה מנהג אשכנז ופולין בשלמות (ורק יד מאוחרת נתנה סימנים לקצר בהתאם למה שסימן הרהי"ה במנהג אשכנז).

141: סדר הסליחות. מתחיל אל מלך יושב, ואלה הן הסליחות הנמצאות: אמנם אנחנו חטאנו והעווננו. איך אשא ראש. אבל אנחנו חטאים ואשמים. אנא השם הנכבד והנורא. אהבת עזו ותוקף חבה. פומון: רועה ישראל האזינה. חטאנו: אלה אזכרה. אחר הסליחות: אורי סלח לעונותינו ביום הזה והעתר לנו (בנוסף ק"ק פסד"מ וקצת קהלות, כמו בשחרית). כי אנו עמך. וידוי. (הפיוט "אתה מבין חסר, והסוף "שמן מעולם כתוב רק בשולי הדף). על חטא עד סוף התפלה.

153: מנחה. קרובה: איתן הכיר. (אין "אמונת אום נוסרת", ואחר "ימלך" מתחיל ובכן שרפים עומדים ממעל לו. מיכאל...). הקדושה (קדושה רבה) נכתבה בשלמות ביד אחרת על מקום כתב מחוק כמו בשחרית, עיין שם.

סדר הסליחות מתחיל: סלח לנו אבינו... אל ארך אפים... ואלו הן: אפס מזיח. תיפן בעניו ודוחק (נופס "מערבות" דף ל' ו"סליחות" דף ס"א ב'). אמונים בני מאמינים. פומון: ה' שמעה ה' סלחה. לשבת: שרי קדש. חטאנו: אז קשתי וחרבי. זכור לנו ברית אבות עד "אתה תענה

ה' אלהינו" [נושט מה שנמצא במחזור אשכנז : "ארא אל תעזובו... ארא סלח ומחל... כי אנו עמד"] ובא תיכף הוידי וסדר על חטא בלי הפסק, ודוד עבדך נד "אטרה אתכם".
הבט ממרוםך, ורחם עולמך. וחוסה על עמך.
ארא השיבנו אליך עד "ולכפרת פשע" [חסר : יום אשר הוחק]. ארא מחל לעוונותינו עד גמר התפלה.

163A : נעילה. קרובה : אב ידעך. קדושה רבה בלי פיוט, חורת הש"ץ בהתאם למנהג אשכנז. פתח לנו שער, ואין שום סליחה, רק כותרות הפזמונים לך ה' הצדקה, רועה ישראל, אדוני האדונים, אנקת מסלדיך, כי הגה כחומר, ישראל גושע. אח"כ דוסוק שמע ישראל, המבדיל (לשבת). זכר לנו ברית אבות. זכור ברית אברהם (רק גואל חזק עד סופו). זכר לנו ברית ראשונים עד "אתה תענה ה' אלהינו". ארא תבא לפניך. אשמנו. מה נאמר. אתה גותן יד. ארא מחל. היום תאמצנו עד גמר התפלה. אבינו מלכנו. ה' הוא האלהים (ז"פ). תקיעה.

דף 169-205 : סוכות ושמיני עצרת

169A : שחרית ליום א', יוצר : אכתיר זר תהלה. אופן : אאמיר. זולת : אנא הושיעה נא. קרובה : ארחץ בנקיון כפות. קדושה למוסף עם הפיוט : וחיות ארבע אשר כס עומסות (נדפס ב"מערכות" דף ח' א' וב"סליחות" דף ס"ט א').

176A : שחרית ליום ב', יוצר : אאמיץ לגורא ואיום. אופן : אאמיר. קרובה : אוימתי בזחיל כפור (חסרה בה הפיסקה : "אז היתה חנית סוכר", והפיסקה "אל נא לעולם תוערץ" כתובה לפני "אנובב").

180A : יוצר לשבת חוה"מ : את השם הנכבד. (אין אופן). זולת : אזכרה מקדם.

182A : שחרית לשמיני עצרת. יוצר : אום כאישון נגצרת. אופן קצר (ושונה ממנהג אשכנז) כדלקמן :

כבודו יגלה על עמותים / אשר בכל יום עליו מומתים
באותות ובמופתים / כחיות ואופנים אשר במ עמותים.

זולת : אמונים אשר נאספו. קרובה : אחות אשר לך כספת שנדפסה ב"מערכות" דף י' וב"סליחות" דף ע' ב' ובנוסח שונה במקצת (מתוך כ"י של הגניזה אדלר 3078) אצל יוסף מרקוס, גנוי שירה ופיוט, ניוירוק תרצ"ג, ע' 32. הסכסס כולל מגן מחיה ומשלש עד "נורא ומרומ וקדוש", את הפיסקה אדורי משבעים (עם הכותרת : חקוקי באות שמיני) ואת הפיסקה אצורי מקדם יערי חיות (עם הכותרת : ביום שמיני עצרת תת לך עצרת) [ב"מערכות" וב"סליחות" חסרה הפיסקה ונשארה הכותרת בלבד] ואחריה פיסקה כדלקמן (לקוחה מקרובה אחרת ז) :

אחות קטנה הנחלת יום שביעי לאדרת

בבית שמיני תתומה היות נכרת

גם נכרת משבעים בשם לך נבחרת

תברך כבשמיני שלח את העם לתהלה ולשם ולתפארת.

אח"כ בא הסילוק. [הפיסקאות והפסוקים שנשמטו בדפוסים מסוימים ביד מאוחרת בסיומן א"א].

187A : מוסף לשמיני עצרת (תפלת גשם) : אף ברי עם הפסוקים (אלה שנדפסו אצל הר"ה ואלה שלא נדפסו אלא במחזורים עתיקים).

195A : שחרית לשמחת תורה. יוצר : אשרי העם שלו ככה. אופן : אשריך אום קדוש. זולת : אז בקשוב.

197A : אתה הראתה. הפסוקים בסדר הנהוג במנהג אשכנז. אנא ה' הושיעה נא. אלהי הרוחות (שאר השורות חסרות).

רשויות לחתן תורה ולחתן בראשית לפי מנהג אשכנז : מרשות האל הגדול. מרשות אלהי האלהים ואדוני האדונים. אשר בגלל אבות בנים גדל.

199ב: הושענות בסדר דלקמן: הושע גא. למען אמתך. אדון המושיע. אום אני חומה. אבן שתיה. אדם ובהמה. אדמה מארר. אעררך שועי. אל למושעות. אום נצורה. למען איתן. תתננו. כהושעת אליים. כהושעת אב המון. אנא אזון. אל נא תעינו. למען תמים. תענה אמונים. רחם נא קהל. אז כעיני. קול מבשר.

דף 219-206: מגלות

206ב: שיר השירים.

209ב: רות.

213א: קהלת.

נסתיים דף 219ב.

2. על נוסח תפלות הקבע שבמחזור וורמיזא

המחזור שלפנינו אינו מכיל את נוסח התפלה בשלמות; רק במקומות מסוימים העתיק הכותב בקשר לפיוטים גם את תפלת הקבע. ייתכן שהיתה בדעת הכותב או איזה איש מבעלי הספר להשלים אותו גם מבחינה זו: כמו שנרשם לעיל, מתחיל כרך א' בברכות השחר, אבל לא נשמר יותר מעמוד אחד. בתפלות שבתות וחגים לא תמיד נמצא נוסח התפלה, ויש מקומות של ספקות וסתירות בין נוסחאות שונות. אף על פי כן נותן לנו הספר ידיעות צנועות על גירסאות שונות, והעוסק בנוסח התפלה לפי מנהג אשכנז לא יוכל להזניח אותו.

לכן יבאו כאן שנויי הספר כלפי הנוסח הרגיל אצלנו. גירסאות כה"י נמצאות גם במקורות אחרים, ואני מעיר על זה עד כמה שידיעתי מגעת.

גם שינויי הנוסחאות ש ב פ י ו ט י המחזור ראויים לחקירה מדויקת. אבל חקירה כזאת יוצאת את מסגרת המאמר הנוכחי, ואני צריך לדחות אותה כעת.

נוסח כה"י	הנוסח הרגיל
ברכות השחר	
אשר... יצר חלולים חלולים או יסתם אי	אשר... יצר חלולים חלולים או יסתם אי
אפשר להתקיים ולעמוד לפניך בא"י רופא	אפשר להתקיים ולעמוד לפניך בא"י רופא
כל בשר	כל בשר
אלהי נשמה... אתה בראתה אתה יצרת	אלהי נשמה... אתה בראתה אתה יצרת
אתה משמרה בקרבי ואתה עתיד כל זמן	אתה משמרה בקרבי ואתה עתיד כל זמן
שהנשמה בקרבי	שהנשמה בקרבי
שלא עשני גוי... עבד... אשה... (כאן נפסק)	שלא עשני גוי... עבד... אשה

פסוקי דזמרא

[גבורת שאמר ופסוקי דזמרא אין.]

קונה ברחמי שמים וארץ *

[ב. ישתבח"א אין שינויים.]

נשמת... (בסוף) קונה שמים וארץ

- 1 כן הכתיב בסדור רס"ג (ע' פח, ועי"ש הערה 3) ובתכלאל של התימנים.
- 2 "אפילו שעה אחת", כ"ה ברוב המנהגים (כגון ספרד, רומא, רומניא), וכ"ה במח' ויטרי ובסדר ר' עמרם גאון, וכ"ה גם במנהג פולין הישן, עי' צונץ, ריסוס ע' 73.
- 3 כ"ה ברס"ג ובמח' ויטרי כ"י אוקספורד, ועי' ש"ע או"ח סי' ר' א. ועי' פרומקין, מקור הברכות (בסדר רע"ג השלם) ע' כ"ז.
- 4 כ"ה בסרע"ג (השלם) דף כ"ח.
- 5 כ"ה במח' ויטרי.
- 6 כ"ה בסדור רס"ג ובמנהג ספרד ותימן בברכת מעין שבע.

הנוסח הרגיל

נוסח כה"י

ברכות קריאת שמע

[ברכת יוצר אור לחול יש. לשבת הוא מתחיל על פי רוב "שבת נותנים לו"].

בקדושתו

שרפים ואופני קדש⁷ | ביום השביעי נתעלה⁸ |
מזמור שיר ליום השבת⁹ | זכרך | וכלם עושים
באימה רצון קוניהם¹⁰ | ומברכין ומשבחין...
וממליכין | תושבחות ישמיעו | ונזכה כולנו
במהרה לאורו

והמרחם | והאר עינינו במצותיך ודבק לבנו
בתורתך¹¹ | הגבור חסר (תוסף בשולים)¹²

[אמת ויציב] נמצא רק בנוסח הקצר המיוחד לימים
שיש בהם זולתן ויפה ליתא | ועל בנינו | כגאלת
את אבותינו¹³ | אין לנו אלהים זולתך¹⁴
מגן ליתא | וזדים טבעת ליתא | ורוממו לאל.
נתנו | ומוציא אסירים | לעזרת ישראל | ברוך
התפלות ליתא כל הפסוק¹⁵, ובאחדות : וגואלנו...

המאיר לארץ... מספרים כבוד אל וקדושתו
שבת נותנים לו... שרפים ואופנים וחיות
הקדש | ביום השביעי התעלה | מזמור שיר
ליום השבת (טוב להודות לה) | וזכרך | וכלם
עושים באימה וביראה רצון קונם | ומברכים
ומשבחים... וממליכים | ותשבחות ישמיעו |
ונזכה כולנו מהרה לאורו

אהבה רבה... אבינו אב הרחמן המרחם |
והאר עינינו בתורתך ודבק לבנו במצותיך |
הגדול הגבור והנורא

אמת ויציב... וטוב ויפה | על בנינו | כאשר
גאלת את אבותינו | אין אלהים זולתך
עזרת... מגן ומושיע | ויום סוף בקעת וזדים
טבעת | ורוממו אל. ונתנו | מוציא אסירים |
צור ישראל קומה בעזרת ישראל | גואלנו
ה'... קדוש ישראל

תפלת י"ח לחול [נמצאת בקרובות לפורים ולחשעה באב]

חננו מאתך דעה בינה והשכל | חננו מאתך בינה דעה והשכל¹⁶

רפאנו ה' ונרפא | רפאנו ה' אלהינו (!) ונרפא

ואת כל מיני תבואתה | ושבענו מטובך וברך
שנתנו

ולמלשינים אל תהי תקוה וכל עושי רשעה
כרגע יאבדו וכלם (!) מהרה יכרתו והזדים
מהרה תעקר ותשבר ותמגר ותכניע במהרה
בימינו

7 במח' ויטרי הגירסא "שרפים וחיות עם אופני הקדוש", ובמנהג ספרד יש גורסין "שרפים וחיות ואופני
הקדש".

8 כ"ה בסדור רס"ג ובמח' ויטרי ובמ' ספרד ועוד.
9 כ"ה בסדור רס"ג ובמח' ויטרי, וברור שהמלים "טוב להודות לה" נכנסו בטעות לטכסט, כי הוא רומז כאן
לברייתא סוף מס' תמיד "בשבת היו אומרים מזמור שיר ליום השבת" (על שיר דומה ליום חמישי מתוך הגניזה ע"י
אלבוגן, Studien z. Gesch. d. jüd. Gottesdienstes, 24).

10 כ"ה בכל המקורות העתיקים, וגם במנהג ספרד, רומא, רומניא, תימן.

11 נוסח דומה במח' רומניא ובתימן (= רמב"ם).

12 ע"י מהר"ל בתפלת ראש השנה (ע' קד בהוצ' [קניגסברג] תר"ח).

13 כ"ה במח' רומניא שממנו לקוח הנוסח הקצר.

14 כ"ה בספר רומניא תימן : אין לנו עוד אלהים (או אלהים עוד) זולתך סלה.

15 הפסוק גואלנו וכו' חסר גם בכ"י אחרים ובדפוסים ישנים של מנהג אשכנז, וגם בק"ק ספרד אין אומרים
אותו, ע"י סדור עבודת ישראל ע' 86.

16 כל הנוסח מובא מתוך שני כ"י ומחזור שאלוניק אצל בער, סדור עבודת ישראל ע' 93. וקרוב לזה נוסח
הרמב"ם ומנהג תימן.

הנוסח הרגיל

ושים חלקנו עמהם לעולם. ולא נבוש
 ובנה אותה... בנין עולם. וכסא דוד מהרה
 לתוכה תכין
 וקרנו תרום
 כי אל שומע תפלות ותחנונים אתה | כי אתה
 שומע תפלת עמך ישראל
 והשב את העבודה
 צור חיינו מגן ישענו | כי לא תמו חסדיך
 על הנסים (לפורים)... בימים ההם בזמן הזה |
 בקש להשמיד להרוג ולאבד | ותלו אותו ואת
 בניו על העץ
 שים שלום... חן וחסד ורחמים | כי באור
 פניך | ואהבת חסד

תפלת שחרית לשבת

בכל הקרובות לשבת וי"ס (חוץ מר"ה וי"ב):
 אל עליון קונה ברחמי שמים וארץ¹⁹
 רופא... מתיר... מי דומה
 ככתוב וקרא | קול ליתא | כמחכים אנחנו
 לא נתתו | ...נצטק באהבה | וישמחו בך
 ישראל אוהבי שמך²⁰

תפלת מוסף לשבת

נעריצך ונקדישך | הוא מלכנו הוא מושיענו |
 ושבחך
 האוהבים דבריה | תמידים כסדרם ומוספים
 כהלכתם. ואת

מוסף לשבת ור"ח

אתה יצרת... ושמים בית מקדשנו | ואין אנחנו
 יכולים | וחדש עלינו ביום השבת הזה את
 החדש הזה | כי בעמך ישראל בחרת מכל
 האמות ושבת קדשך להם הודעת וחקי ראשי
 חדשים להם קבעת

17 כ"ה בכ"י אחרים ובדפוסים ישנים של מנהג אשכנז, ע"י סדור עבודת ישראל ע' 95, וכ"ה במנהג ספרד ובמח' רומא. 18 לה"כ איכה ב כב.

19 הוספה זו נמצאת בסדר רב עמרם גאון ובסדר רמב"ם (= מנהג תימן) בקצת שינויים, ובמח' רומא מלה במלה כמו בכ"י שלפנינו.

20 כ"ה במחזור רומא בקרובות של יו"ה, ובנוגע לנוסח "ברחמי" ראה לעיל הערה 6.

21 כ"ה בסדר רע"ג, וכ"ה בכ"י ובדפוסים ישנים של מנהג אשכנז, וכ"ה מנהג ספר"מ, וע"י סדור עבודת ישראל ע' 22 מה שכתבתי על ניקוד זה בקים ל' ע' 123 הערה 20.

ע' 188.

נוסח כה"י

ושים חלקנו עמהם. ולעולם לא נבוש¹⁷
 ובנה אותה... בבנין עולם. וכסא דוד מהרה
 לתוכה יכון
 קרנו תרום
 כי אל שומע תפלתנו ותחנונו אתה | ... תפלת
 ישראל
 והשב העבודה
 צור חיינו ומגן ישענו | פעם אחת: כי לא
 תמנו¹⁸. בשאר תפלות: תמו
 ... ובזמן הזה | בקש להרוג ולהשמיד ולאבד (י)
 ותלו... על העץ. כשם שעשית להם נס וגבורה
 בימים ההם ובזמן הזה כן עשה עמנו ה' אלהינו
 פלא ונסים בעת הזאת¹⁹
 (חן ליתא) חסד ורחמים | כי במאור פניך |
 אהבת חסד

הנוסח הרגיל

נוסח כה"י

תפלת ערבית

ברוך... ומחליף את הזמנים

ואהבתך אל תסיר ממנו

מחליף

ואהבתך אל תסור²³ (המנקד ניקד תסיר; כ"י כ:

אל תסיר)

קים עלינו | הגואלנו מלכנו

והושיענו למען שמך ליתא | כי שומרנו ומצילנו

אתה

אמת ואמונה... וקים עלינו | מלכנו הגואלנו

השכיבנו... והושיענו למען שמך | כי אל

שומרנו ומצילנו אתה

תפלת שבע לג' רגלים

ותתן לנו... (שבתות למנוחה ו)מועדים לשמחה

חגים וזמנים לששון | והשיאנו... לחיים

ולשלום לשמחה ולששון | וישמחו בך ישראל

מקדשי שמך

קריאת ההלל

בא"י אמ"ה אקב"ו לקרא את ההלל

בימים שגומרים בהם את ההלל מברכין... לגמור

את ההלל וכשאינן גומרים לקרוא את ההלל²⁴יהללך... כל מעשיך^{24*}... כל עמך ברנה

יודו... ולשמך נעים לזמרה. מעולם...

מעולם

תפלת מוסף לג' רגלים

ומפני חטאינו... ואין אנחנו יכולים לעלות

ולראות | וכונן מקדשך | ולוים לשירים ולזמרים

בשלוש פעמי רגלנו

המוספין (חוץ של שבת) אין אומרים | וכונן את

מקדשך | ולוים לשירן לזמרה | בשילוש פעמי

רגלינו

ותערב עליך | השב שכינתך לציון | או"א

כהנים, ואם אין שם כהן אומר או"א²⁵

ברכנו...

תפלת שבע לר"ה

ובכן תן... שהשלטן לפניך | ובכן צדיקים

ואין אלוה מבלעדיך ככתוב

יעלה ויבא ויגיע ויראה וירצה וישמע ויפקד |

וזכרון משיח | ביום הזכרון הזה | ובדבר

ישועה

ויאמר כל אשר נשמה באפו | ומלכותו | ובדרך

אמת וקיים לעד

וקיים לעד

שהשלטן ניקד שהשלטן לפניך | ואין

צדיקים²⁷ | ואין אלוה מבלעדיך וגאמר

יעלה ויבא ויגיע ויראה וירצה וישמע ויפקד |

וזכרון משיח | ביום (השבת הזה וביום) הזכרון

הזה | בדבר ישועה

ויאמרו... | מלכותו | ובדרך מלכנו²⁸ אמת

וקיים לעד

23 בסדר רע"ג ובסדור רס"ג ובסדר הרמב"ם ובמנהג ספרד ותימן : לא תסור ; במח' רומא אל תסיר.

24 ביטול מנהג זה בא על פי פסקי מהר"ם מרוטנבורג, ע"י מהר"ם מרוטנבורג, תשובות פסקים ומנהגים, הוצ' כהנא, סי' תס"ד.

24* בהתאם לנוסח העתיק, ראה סדור עבודת ישראל ע' 332.

25 ברור שזהו המנהג העתיק, ע"י אלבוין, Der jüd. Gottesdienst, ע' 71, 523, וכן גוהיין בא"י.

26 כ"ה בכל המקורות העתיקים ובכל המנהגים (ספרד, רומא, רומניא, תימן) וגם ברוב כ"י אשכנז ובכמה

רפוסים ישנים ובכ"י מחזור אש"ם. והניקוד שהשלטן ע"פ מהר"ל, ע"י סדור עבודת ישראל ע' 385 [בהוצ' קניגס-ברג] תרי"ח לא מצאתי.

27 ע"י מה שכתבתי על שינוי זה בקריית ספר ל' ע' 124 הערה 24.

28 כ"ה במנהג ספרד.

הנוסח הרגיל

וכתוב לחיים טובים כל בני בריתך
בספר חיים... אנחנו וכל עמך בית ישראל
לחיים טובים ולשלום

נוסח כה"י

וכתוב לחיים²⁹ כל בני בריתך
אנו וכל עמך ישראל לחיים ולשלום³⁰

סדר אבינו מלכנו

... חטאנו ... אין לנו ... עשה ... חדש ...
... בטל ... הפר ... כלה ... (סתום ליתא)
... כלה ... החזירנו ... סלח ... מחה ... מנקה ...
... קרע ... שלח רפואה ... זכור ... זכרנו ...
... כתבנו בס' חיים ... זכויות ... מחילה וסליחה ...
... פרנסה ... גאולה ... הצמח ... הרם ... והרם
... (מלא ... מלא ... ליתא) שמע ... קבל ...
... (פתח ... ליתא) אל תשיבנו (נא ליתא) ... (תהי
... חמול ... ליתא) עשה עד הסוף³¹

... חטאנו ... אין לנו ... עשה ... חדש ...
... בטל ... הפר ... כלה ... (סתום)
... כלה ... מנע ... שלח רפואה ... החזירנו ...
... סלח ... מחה ... קרע ... מחוק ... זכור ...
... זכרנו ... כתבנו בספר חיים ... זכויות ...
... פרנסה ... גאולה ... סליחה ... הצמח ...
... הרם ... הרם ... (מלא ... מלא ...) שמע ...
... קבל ... (פתח) ... נא אל תשיבנו ... (תהי
... חמול ...) עשה ... עד הסוף

תפלת מוסף לר"ה [פסוקי המוספין הוספו בשולים ביד מאוחרת]

ושעיר לכפר מלבד עולת החדש ומנחתה ושני
תמידין כהלכתן (יד שניה ביטלה המלים ושעיר
לכפר והוסיפה אחר "מלבד עולת החדש ומנחתה":
ושני שעירים לכפר). ע"כ³².

המונח. שהם משתחווים להבל וריק ומתפללים
ללא [במחיקה, והיה שם: לאל (לא) יושיע³³,
ואנחנו | הוא אלהינו אין אחר³⁴

והמונח פְּרִיּוֹת | כן יכבשו רחמיך את כעסך
מעלינו ויגולו רחמיך על מדותיך ותתנהג עם
בניך כמדת רחמנותך³⁵ ובטובך הגדול תשיב
חרון אפך | ועקדת יצחק לזרעו ישראל (במקום
מחיקה)³⁶ היום

יְדָרֹת קדשך | ושם נעשה לפניך כמצָנָה
עלינו³⁷

ומנחתם... ושני שעירים לכפר ושני תמידים
כהלכתם. מלבד עולת החדש וכו'

עלינו לשבח... ככל המונח. ואנחנו | הוא
אלהינו אין עוד

אתה זוכר... והמונח פְּרִיּוֹת | כן יכבשו רחמיך
את כעסך מעלינו ובטובך הגדול ישוב חרון
אפך | ועקדת יצחק לזרעו [של יעקב] היום

אתה נגלית... יְדָרֹת קדשך | ושם נעשה
לפניך את קרבנות חובותינו כמצוה עלינו

29 כ"ה בכמה כ"י ובדפוסים ישנים, וכ"ה ברס"ג וברמב"ם ובמהר"ל ועוד.

30 כ"ה ברמב"ם (רס"ג גורס "אנו וכל עמך ישראל לחיים ברחמים") ובמה"ר רומא.

31 סדר אבינו מלכנו שונה בק"ק, ולכן נדפס לפעמים בתחלת ספרי סליחות (כגון סליחות גירבורביוודא.
שחאבן שוויץ). הסדר שלפנינו נדפס ב"סליחות" הנוכחות לעיל, דף [2] א.

32 פסוקי המוספים נאמרים בחרמיזא רק כשהל' יר"ס בשבת לפי מנהג הרוקח (ע"י ג"כ מהר"ל). ועל הקושי
הקשור בנוסח, ומנחתם ברי"ה עמודי בק"ס ל' ע' 126 הערה 39.

33 הנוסח ידוע מכל המנהגים, ובאשכנז השמיטו ברוב הקהלות את המלים "שהם משתחווים וכו'" בלחץ
הצנזורה. — על מחיקה דומה במלים "לאל לא יושיע" בכ"י אחר ע"י רות (במאמר הנזכר לעיל הערה 2) ע' 47.

34 כ"ה בכ"י, ע"י סדור עבודת ישראל ע' 131.

35 כ"ה נוסח הרמב"ם, וחלק מתוספת זו ("ויגולו רחמיך על מדותיך") נמצא גם בסדר רע"ג ובמנהג ספרד.

36 גירסא זו מובאת משני סדורים מודפסים (רפ"ה ורפ"ו) בסדור עבודת ישראל ע' 402. וע"י ברכות דף ו' א.

37 המלים "את קרבנות חובותינו" (שנפלו בטעות לתוך תפלה זו) חסרות גם בנוסח הרמב"ם (= מנהג תימן).

וע"י סדור עבודת ישראל ע' 404 וקריית ספר ל' ע' 137 הערה 50.

הנוסח הרגיל

נוסח כה"י

תפלת שבע ליום כפור

ולסליחה ולמחילה ולכפרה ולמחל בו את כל
עונותינו (מקרא קדש ליתא) ³⁸ | כי אתה סלחן
... ישרון בכל דור ודור (ליתא) ³⁹ ומבלעדיך
אין לנו מלך מוחל וסולח אלא אתה | ולעונות
עמו ישראל ומעביר אשמתנו
ומורים ליתא | בנשך ותרבות | בעזות מצח...
בעינים רמות | בךקל (בשחרית ברכילות) |
בתמהון לב
עולה... חטאת... אשם... קרבן עולה ויורד
... כרת... מיתה בידי שמים... מלקות אר-
בעים... ארבע מיתות בית דין ⁴⁰ | על עשה
ועל לא תעשה. את שיש בו קום עשה ואת
שאינו בו קום עשה | את שגלויים לנו כבר
אמרנו לפניך (והודינו לך עליהם ליתא). ואת
שאיננו גלויים לנו כולם (מלה זו לא כתובה בכל
התפלות) לפניך

ותתן לנו... למחילה ולסליחה ולכפרה ולמחל
בו את כל עונותינו מקרא קדש | כי אתה
סלחן... ישרון בכל דור ודור ומבלעדיך אין
לנו מלך מוחל וסולח | ולעונות עמו בית ישראל
ומעביר אשמותינו
על חטא... בזלזול הורים ומורים | בנשך
ובמרבות | בעינים רמות... בעזות מצח |
ברכילות | בתמהון לבב
ועל חטאים... עולה... חטאת... קרבן עולה
ויורד... אשם ודי ותלוי... מכת מרדות...
מלקות ארבעים... מיתה בידי שמים... כרת
וערירות... ארבע מיתות בית דין | על מצות
עשה ועל מצות לא תעשה. בין שיש בה קום
עשה ובין שאין בה קום עשה | את הגלויים לנו
כבר אמרנו לפניך והודינו לך עליהם. ואת
שאיננו גלויים לנו לפניך

תפלת מוסף ליום כפור

ושעיר לכפר מלבד חטאת הכפורים ושני תמי-
דין כהלכתן ⁴¹

ושני שעירים לכפר ושני תמידים כהלכתם

תפלת נעילה ליום כפור

(למען נחדל מעשך ידינו כאן ליתא) ⁴² תקבלנו |
למען דבריד ואמרי פיד ובעבור אשר אין קץ
(יד מאוחרת תיקנה את הנוסח לרגיל) | אתה יודע
כי אחרינו | מה צדקנו (מה ישענו ליתא) מה
כחנו | ומה נאמר
קץ ומחילה (וסליחה הוסיף מאוחרת) לכל עוננו-
תנו למען נחדל מעשך ידינו ונשוב (אליך
ליתא) לעשות חקי רצונך | בהשחתת עולם.
כדבר שנאמר | בהיותו קרוב. יעזוב | ורוצה
אתה בתשובתן של רשעים ואין אתה חפץ
במיתתן. כדבר שנאמר אמור עליהם | (כי
אתה... וסולח ליתא)

אתה נותן יד... למען נחדל מעשך ידינו
ותקבלנו | למען דבריד אשר אמרת. אין קץ |
ואתה יודע שאחרינו | מה צדקנו מה ישענו
מה כחנו | מה נאמר

אתה חבדלת... קץ ומחילה וסליחה על כל
עונותינו למען נחדל מעשך ידינו ונשוב אליך
לעשות חקי רצונך | בהשחתת עולם. שנאמר |
בהיותו קרוב. ונאמר. יעזוב | ורוצה אתה
בתשובת רשעים ואין אתה חפץ במיתתם.
שנאמר אמר אליהם | כי אתה סלחן... מוחל
וסולח

38 השמטת המלים "מקרא קדש" בתפלות יו"כ היא ע"פ מנהג צרפת. ע"י מח' ויטרי ע' 390 וקריית ספר ל' ע' 267 הערה 98. 39 כ"ה במח' ויטרי ע' 391 בסוף הוידוי. 40 כנראה אין סדר קבוע ל"ועל חטאים" בכל המנהגים, וגם במנהג אשכנז היה המנהג רופף (ועי' בי"ב קרית ספר ל"א ע' 146).
41 כ"ה במח' רומניא ובקצת כ"י אשכנז, וכ"ה גירסת מהר"ל (הלכות ר"ה, ע' קי"א בהוצ' קניגסברג תרי"ח).
42 המלים "נחדל מעשך ידינו", הלקוחות מהפסוק הבאה, חסרות בכ"י מנהג אשכנז ובדפוסים ישנים (ע"י סודר עבודת ישראל ע' 436) ובמחזור רומא ורומניא ובמחזור האשכנזים שבאיטליה (וינה 1823), וכ"ה בסדר רע"ג. ובמחזור אפי"ם חסרות המלים בפסקה השניה נלפי זה יש לתקן ק"ס ל' ע' 277 הערה 121. ובסדר רס"ג ורמב"ם ובמנהג ספרד ותימן פסקה זו אינה נמצאת אלא בחלקה.

הערות אחדות ל"ספרות יהודי תימן"

(ק"ס כ"ח 278'255, 406'394, ל"ג 111'111)

א

למס' 115 (כ"ח 273): רסאלה בסתאן אלאזהאר. שמו של המחבר הוא ר' יוסי בירב יהודה. כך מוזכרו ר' אברהם בן שלמה בפירושו למלכים א יז (מס' 61 של הרשימה, שם ע' 267).

לזה לשונו: "קאל ר' יוסי בירב יהודה פי רסאלה בסתאן אלאזהאר, וגדנא פי אסם אליה מרכב אסמין מן אסמא אללה אליה, ואלסכב אנה למא כאן מברא מן עלאיק אלגסד כלהא, וכאנה נפסה אלבהימיה תחת סלסאן אלנאסקה מנקאדה להא, וכמלת נפסה אלנאסקה באן צארת מעקולאמה מעקולאמה באלפעל, מטגניה ען אלאלמה, לא תחתאג אלי אתרכיב, רכב אסמה ז"ל מן אסמא רבה, רמז לנא פי וקת תסמיתה בהדיא אלאסם באנה טוף יכמל בהדיא אלכמאל אלאעצם, ויסעד אלסעאדה אלאימה באמצאלה בבאריה, וכעל אלעלאיק אלקאטעה ענה, אמא פי אלמאכול ואלמשרוב פקר קיל ענה ויבס והנה מראשותיו וגו' ויקם ויאכל וישתה וילך בכח האכילה ההיא ארבעים יום וארבעים לילה וגו', ואמא פי אלמלכוס פקיל סיה איש בעל שער ואזור עור אזור במתניו. ואלמנכח לס נגד דכר פי אנה אתכיד זוגה, וכאן אלטיאהר מן אחואלה אלעולה ואלאנפראד ען אלגמחור למא לס יגד מעינא לה עלי אנראצה אלסאצלה, חסב מא הו משהר פי קצתה מע אחאב ואבנה. אלא תרי תשיביה לכאריה פי קולה קנא קנאתי לה' אלהי צבאות, תשכא מן כילעהם אלסאעה פכאן אלגואב מנה תעאלא לה, אמא מא דכרתה מן כלע ישראל אלסאעה פאנמא דיאלך מן גל אלמלך, פאכילעה חלי אכר מכאנה, וסאעאקבתם איצא עלי מא צור מנהם בתולית מלך על ארם יתלהם ויכרב בלאדהם. ואנת איצא לא תצלח לאלתמדין ותעלים אלגמחור, פולי מכאנך נביא יעלמהם. והנה אלחלאתה מעאני גמעהא פי פסוקין והו קולה לך שוב לדרךך מדברה דמשק ואת יהוא בן נמשי תמשח למלך על ישראל ואת אלישע בן שפט וגו'. אלי הנה כלאמה ז"ל."

והנה תרגום הקטע: "אמר ר' יוסי בירב יהודה בספר [רסאלה בסתאן אלאזהאר] (מאמר גן השושנים): מצאנו כי שם אליה מורכב משני שמות משמותיו של הקב"ה א ל י ה, והסעם לפי שהיה משולל [כמעט] מכל צרכי הגופות, והיתה הנפש הבהמית שבו תחת שלטון [הנפש] העיונית ונכנעה לה, והשיגה נפשו העיונית את השלמות כך שנגעו כל מושכליו מושכלים בפועל, עד שאין לה צורך בכלים הגופניים ואינה זקוקה להרכבה, לפיכך הורכב שמו ז"ל משמות אלוהו, נרמז בכך בעת שנקרא בשם זה כי סופו להגיע לאותה השלמות הגדולה, ולהיות מאושר באותו האושר התמידי בדבקתו בכוראו. ונתק את כל המסכים המבדילים בינו [לבין בוראו]. במאכל ובמשתה הוא מה שנאמר בו ויבס והנה מראשותיו... ויקם ויאכל וישתה וילך בכח האכילה ההיא ארבעים יום וארבעים לילה וגו' (מלכים א יט, ח). ובמלכוש הרי נאמר בו איש בעל שער ואזור עור אזור במתניו (מלכים ב א, ח). ובתשמיש כיון שלא מצאנו שנשא אשה, והראה מדרכיו שהיה נוהג בהתנזרות ופרישות מן ההמון לפי שלא מצא בהם לעצמו סיוע ועזר למטרותיו הנעלות, כפי שמפורט מעניניו עם אחאב ובנו, הלא תראה קנאותו לבוראו באמרו קנא קנאתי לה' צבאות (מלכים א יט, י). התלונן על התנתקותם מעבודת ה', והייתה תשובתו 'תעלה כך: מה שאמרת על נתוק ישראל מעבודת ה' הרי זה בגלל המלך ולכן סלק אותו ומנה אחר במקומו, ואני גם אנישם על מעשיהם בזה שאעמיד מלך על ארם שילחם בהם ויחריב את ארצם. וגם אתה אינך ראוי להנחת ולמוד העם ולכן מנה במקומך נביא שילמדם. וכל שלשת הענינים הללו כלם בשני פסוקים והוא אמרו לו לך שוב לדרךך מדברה דמשק ואת יהוא בן נמשי תמשח למלך על ישראל ואת אלישע בן שפט וכו' (מלכים א יט, טו). עד כאן דבריו ז"ל."

על "רסאלה בסתאן אלאזהאר" כותב מר רצהבי: "חבור בהלכה (ואולי בעניני תפלה)". ברור לי, שאין השערה זו נכונה. כנראה היה זה חבור כולל גם עניני הלכה ומנהגים שונים וגם פרשנות ומחשבה.

ב

למס' 203 (ל"ג 114): מר גרידי כותב, כי הספרים "מעאריג אלפכר" ו"אלויג אלמצ'פרי" וגם פירושו של ר' אלואל בן ישע עליהם, לא ידוע היכן הם, ושם בע' 116 מס' [ח] הוא רוצה לספק את הספר "אלויג אלמצ'פרי"

לרשימת חבורי חכמי תימן, ומוסיף כי "מחברו לא ידוע". על כך רצוני להעיר: 1. הספר מצוי בידי בכתב יד עברי עתיק, שנכתב לדעתי במאה השלישית לאלף הששי. 2. אין לכלול ברשימת חבורי חכמי יהודי תימן, כי מחברו ערבי מוסלמי, מחמד אבן אבי בכר אלפארסי, בשנת תר"ס הגרייה. שמו המלא של החבור הוא "אלויג אלממתחן אלמצפרי". קראו בשם זה מפני שעשאו לבקשת המלך אלמנצור דאוד אלמצפרי אבן אלמנצור יוסף אבן עמר כיליל אמיר אלמומנין. הספר כולל ארבעים פרקים ועשרות לוחות בתורת האסטרונומיה והאסטרוטלוגיה.

גם את הספר "מעאריג אלפכר" (כ"ח 399 מס' 203 ול"ג 117 מס' [יד]) חבר אותו מחמד אבן אבי בכר אלפארסי. שמו המלא של הספר הוא "מעאריג אלפכר אלוהיג". בספר זה מתרץ ומפרק המחבר בעיות קשות ומסובכות שבחכמת התכונה בלחי שרטוטים להדגמת מהלכי הכוכבים השונים במסלותיהם, וכן שמות כ"ח מחנות הלהנה וצורותיהן ועוד. אני הכרתי את הספר, אלא שאיני יודע לאן נעלם. בשני הספרים הללו למדתי בצעירותי, תחלה לפני סבי ז"ל, ואחרי פטירתו לפני מורה ערבי זקן ושמו "לטף חמוזה", שהוא עצמו למד חכמה זו אצל סבי, וכגמול טוב מצדו קבלתי בספר פנים יפות ונהג כלפי בסבלנות שלא כמקובל בתימן. וכל אלה שכתבו שהוא חבור יהודי לא הכירו את הספר ורק את שמעו שמעו מפי סבי.

פירושו של ר' אלואל בן ישע לשני הספרים הנ"ל לא נכתבו בספר מיוחד, אלא כתבם המחבר בצורת הערות בשולי העמודים. והנה הפירוש לספר "אלויג אלמצפרי" מצוי בידי בשולי עמודי הספר הנ"ל. וכך היו גם פירושו ל"מעאריג אלפכר". פירושו של ר' אלואל בתורת התכונה חשובים מאד, וגם מורי "לטף חמוזה", כשהייתי קורא אותם בפניו, נהנה בהם והללם. ר' אלואל בן ישע חבר גם פירוש על הלכות קדוש החודש להרמב"ם. את פירושו זה לא ראיתי, אבל שמעתי זאת מסבי, שהכיר את הפירוש, וכך כתב באגרתו "דברי צדיקים וזכרונם בתימן". והדברים שכתב מר רצהבי, ש"מעריג אלפכר" הוא "ספר תכונה לר' אלואל בן ישע" והוא "פירוש על הלכות קידוש החדש להרמב"ם" הם טעות, שבאה לו בעקבות הספרים "שרידי תימן" ו"סערת תימן".

ג

למס' 233 (כ"ח 402): "אלויג" לר' זכריה הרופא. הספר בשלמותו מצוי ברשותי והוא בן שלשה חלקים. בחלק הראשון תיאור גוף האדם ומחלות העולות לפגוע באבר זה או אחר; בחלק השני שמות העשבים הרפואיים והרכבי הרפואות השונות, וכן תחליפי מה שלא ימצא מן העשבים והצמחים השונים, והשמות השונים של כל עשב ועשב שיש לו כמה שמות; בחלק השלישי רפואות כל מחלה ומחלה וכל אבר ואבר. בתוך הרפואות הטבעיות מכיל הספר גם סגולות ואפילו קמיע אחד או שנים לרפואה.

י ו ס ף ק א פ ח

עוד על ישראל איסרל בן אליקים געץ

ב"ציון" כ"ב ר' הביא הפרופ' ישעיהו זנה נימוקים נגד השערתו בענין העיר שטראסבורג, שבה כיהן ר' ישראל איסרל בן אליקים געץ, מנקד המשניות שנרפסו בויניצ'יה בשנת תס"ז. אני רואה לנכון להשיב על כמה מקביעותיו. א. לא רק מתוך "ספרי חוקים ותקנות" ברור, שלא הייתה קהילת יהודים בשטראסבורג שבאלזס מסביב לשנת ת"ס, אלא גם מתוך כל הספרות על יהודי אלזס, הכוללת פרטים מדויקים על היהודים בכל יישובי התבל, ובעיקר על אלה ששהו בשטראסבורג באופן יוצא מהכלל¹. הפסקה, שהביא הפרופ' זנה מה"גיואיש אנציקלופידיה"²

P. Scheid. Histoire des juifs d'Alsace. Paris, 1887. IIe partie, chap. III, p. 167-179; 1 C.Th. Weiss. Geschichte und rechtliche Stellung der Juden im Fürstbistum Strassburg... Bonn, s.a. p. 41-42 & passim; Isidore Loeb. Les Juifs à Strasbourg depuis 1349 jusqu' à la Révolution, in: Annuaire de la Société des Etudes juives, II (1882/3), p. 139-198; M. Ginsburger. Strasbourg et les juifs <1590-1781>, in: REJ LXXIX-LXXX (1924/5)

"In 1657 Louis XIV took the Jews of Alsace under his royal protection, greatly to the dissatisfaction of the smaller communes, which, faithful to old traditions, considered

משפטה הראשון אינו מתייחס כלל וכלל לשטראסבורג, אלא ליהודי אלזס באופן כללי, למעט את שטראסבורג, מאחר שלפני 1681 לא הייתה שטראסבורג תחת שלטונו של מלך צרפת. משפטה השני אינו מדבר על „חידוש“ תוקף החוקים נגד היהודים, אלא להיפך על קיומו המתמיד. אשר למשפט השלישי: כניסת היהודים בשטראסבורג הייתה מוגבלת ביותר. הם היו רשאים ללון רק בבית-מלון אחד („הקרפיון הקשור“⁸). אפילו אלה שקיבלו רשיון מיוחד לשהות בעיר לזמן יתר ארוך היו בליכך מצומצמים בהליכותיהם, שאין לדבר על ייסוד קהילה¹.

ב. אמנם בתקופה הזאת היה רב ממונה על האחריות של התגמון משטראסבורג, אבל הוא יושב במוציג ואחר-כך בנייראנהיים⁴. ולא ייתכן, שקראו לו (או שקרא לעצמו) „אב“ד ומורה צדק בשטראסבורג והמדינה.

ג. אשר לסענה „שרוב הרבנים המפורסמים במערב אירופה מסוף המאה הי"ז עד סוף המאה הי"ח באו מן המזרח“, הדבר נכון לגבי קהילת מיץ. אבל לא לגבי קהילות אלזס, שהיו קטנות, ורובן ככולן של עמי הארץ היו; לכן היו מסתפקות כמעט תמיד ברבנים שלהן, או ממקומות קרובים, כפי שקל לראות בכל רשימה של רבנים מאלזס דאז¹.

ד. אף הביא הפרופ' זנה הקדמה מעניינת של ר' ישראל איסרל ל„סדר תפילות“ (ויניציאה, תס"ג). והוא קובע ש„כל הסימנים מורים לשטראסבורג שבאלזס“. אבל לא הסביר אילו סימנים. ודעתי הפוכה. קשה להאמין למשל, אילו היה ר' ישראל איסרל בעל המכס בבירת אלזס, שנעלם שמו מעיני כל החוקרים בתולדות יהודי שטראסבורג. אותו דבר נאמר לגבי הקנוניה, שעשו יהודים אחרים נגדו, ואילצוהו לברוח לאיטליה.

ה. אודה על האמת, שלא מצאתי הוכחה חותכת לכך, שר' ישראל איסרל לא כיהן בשטראסבורג שבאלזס. ואמנם קשה להוכיח על מעשה, שלא היה.

אולם מהתעודה שאביא להלן קטע ממנה, מסתבר שבתקופה הנדונה לא כיהן ר' ישראל איסרל באופן רשמי, כפי שנראה מהקדמת הסידור, באלזס. תעודה זו היא בקשה, שהגיש הרב שמואל לוי בשנת 1703 לועד העליון של אלזס, כדי להגן על זכותו להיות רב המדינה. הנה הקטע בתרגום עברי (המקור בהערה 5): „לאנשי מחוז אלזס ניתנה גם הרשות למנות עליהם רבנים ולסדר את ענייניהם כדוגמת הנהוג בעיר מיץ. אהרן חרמס, שהיה [הרב] הראשון, קיבל ביום 21 למאי 1681 את הרשיון, לפיו שימש בקדוש ללא הפרעה, אבל, מכיון שפרש לעיר מיץ [בשנת 1684], נשארו היהודים במשך שנים מספר בלי רב בעל רשיון וסמכות מספיקה עד יום 16 בנובמבר 1700, כשנאספה קהילתם והחליטו ביניהם החלטה, אשר בה בין השאר בחרו את המבקש להיות רב עליהם והעניקו לו אותה סמכות ואותו שיפוט, שיש לכל שאר הרבנים, בין בגרמניה, בין באיטליה“⁶.

מ ש ה ק ס נ

them as interlopers and dangerous parasites. But after the capitulation of 1681 the city of Strasburg succeeded in maintaining in force the old statutes against the Jews. Nevertheless, qualified permits of entry and residence within the city continued to be issued to the Jews” (Jewish Encyclopedia XI, p. 564, v^o Strasburg)

„La Carpe bridée” 3

Mutzig (Moutzig), Niederehnheim (Niedernai) 4

„Ceux de la province d'Alsace ont aussi obtenu la liberté de se faire des Rabins et de se regler a l'exemple de ce qui se pratique dans la ville de Metz, Aaron Worms qui a été le p^{er} en a eu des patentes le 21e may 1681 en consequence desquelles il a exercé les fonctions sans troubles, mais s'estant retiré dans la ville de Metz les juifs furent pendant quelques années sans avoir un Rabin qui eut des patentes et eut un pouvoir suffisant jusqu'au 16e 9bre 1700 que leur communauté estant assemblée il y eut resultat entre eux par lequel entre autre chose apres avoir choisy le produisant pour leur Rabin ils luy attribuerent le meme pouvoir et juridiction qu'ont tous les autres Rabins tant en Allemagne qu'en Italie”

M. Ginsburger. Samuel Levy, מרבא בתוך: Archives départementales de Colmar E 1627 6

.rabbin et financier, in: REJ LXVI (1913), p. 278

למאמר "ר' משה בן יצחק אדרעי וספריו"

(ק"ס ל"ג 528)

חסר של אמת גמל אברהם יערי עם ר' משה אדרעי, אישיות מגוונת ובלתי רגילה. למען השלמות מן הראוי לציין בשולי המאמר של יערי:

(א) מאמר מקיף על ר' משה אדרעי פירסם לפני כיוכל שנים נחום סלושן בצרפתית במאסף Revue du monde musulman כרך ד' (1909), ע' 68-53.

בפתח מאמרו פירסם שם סלושן את תמונתו הנאה של אדרעי — התמונה שנדפסה גם בראש ספרו האנגלי של אדרעי "An Historical account of the ten tribes" (לונדון 1836). הכתובת שמתחת לתמונה היא: Dr. M. Edrehi (a Native of Morocco) Professor of Modern & Oriental Languages. וממנו מתוך מכתביההסכמה המרובים מאת אנשי-שם, סופרים, מלומדים, ואישי כהונה מהולאנד, צרפת ואנגליה, הבאים בראש הספר, אנו שומעים על ידיעותיו הרחבות של ר' משה אדרעי באנגליה, צרפתית וספרדית. גם במכתבים אלה חומר בלתי מבוטל לתולדותיו.

בעמוד VII אחר ה' dedication באה הודעה לציבור לבל לקנות אכזמפלרים מהספר, שאין בהם חתימת המחבר בעברית ובערבית. ואמנם באכזמפלרים שנודמנו לידי מצאתי את החתימות מתחת להודעה.

(ב) ברע לו, בימי שבתו באמסטרדאם, סמוך להדפסת ספרו "יד משה" (תקס"ט) פירסם ר' משה קריאה לעזרת נדיבים, הכתובה עברית משולבת ביהודית-אשכנזית. בקולקורא זה הנמצא בספריית הסמינאר התיאולוגי ע"ש שכטר בניירורק¹ נאמרו:

ארזי הלבנון הרמים והנשאים עדת אבירים. עמודי התוך אשר בית ישראל נכון עליהם ונוגה להם. מאירים כספירים. אנשי השם לתפארת ולתהלה. המהדרים מן המהדרים. הלא המה ראשי אלפי ישראל הרבנים. גאוני. פרושים. ממונים. קצינים. רוזנים. גוברים ואמרכלים. וכל העוסקים בצרכי צבור לשם שמים. די בכל אתר ואתר. השומר אמת ישמרם ויגמלם וינשאם כל ימי עולם לדור דורים אכיר נסו²:

ראשונה יסעו. צוא ערשטן לאס איך מיין זעגן וואונש פאר אב געהן, אונד מיין גבעט. חיא עז מיין פליכט איזט. פיר ישראל אונד אללע גלעהרטע. דאס זיא לאנג מעגן לעבן אין האהל זיין. אונד אין רייכטהום אונד עהרע פיהל גוטעס אן איהרע קינדער אונד קינדס קינדער זעהן מעגן. דאס זיא ענדליך דאס גליק מעגן גניסן אום אונזער ערלעזונג אונד כפריאונג סהילהאפט צו חערדן. והכהן המשיח מלך ביפיו תחזינה עינינו בשמחה ובשירים כיר"א.

אות זה מדבר בצדקה. דיוקס שרייבן דיהנט פערנר. אום מיין רעכטמעסיג פרדרוס אונד עלענדע בקאנד צו מאכן. אונד דיא בארמהערציגקייט אונד טהיילנעמונג איין צו רופן. לפני מלכי ארץ אר"ש חפץ וע"פ לחננה³. עלי אנכי עבד ישראל משה בלא יצחק אדרעי ס"ט מיין היימאט איזט איין ארט חא אללע היינזע אונד גלעהרטע זינד. עיר חכמים וסופרים.

ממערב הפנימי. אין חעלכן ארט איפמער דיא הייליגע תורה גלערנט אונד פארט געפלאנצט חירר. חיא בקאנד איזט דאס אללוד זעהר פילע גלערטע. עמודי עולם איתנים מוסדי ארץ. אב שאהן זיא אים לאנדע איהרר פינדע זיך בפנין אונד דורך איין אונבארמהערציג אונד אונבעהמט פאלק גפיניגט אונד גפלאגט חערדן. עכן האהל טאג אונד נאכט דיא תורה לערנן אונד אונטרוזוכן במ"ט פנים. יא זיא זינד עז האהרליך חעלכע דיא תורה אין [צ"ל: אין] ארמיהוט אונט עלעזע [צ"ל: עלענדע] אונטרהאלטן. דא זיא נאך טעגליך מעהר אונד מעהר גפלאגט חערדן. דאס זא פילע מענשן אום עז לעבן גבראכט חערדן. בקום עליו לאורב הצר הצורר צר ואויב אשר הרגו שרפו ושבו כמה וכמה נפשות מאחינו בני בריחנו. דא גאטטי [!] מיר נון אין זין גגעבן האט אום פאן היר

¹ אני מעתיק מתוך הצילום, הנמצא במכון בן-צבי שליד האוניברסיטה העברית.

² ארץ חפץ — מלאכי ג. יב. ו. אר"ש" אינו ראשי-תיבות אלא מליצה — ארץ אר"ש חפץ, הארץ שנארשת ברצון. והמליצה מקובלת בייחוד בכתבי השדר"ם. עיין למשל: ארשת, עמ' 405. וע"פ לחננה — וודאי טעות-דפוס כאן וצריך לומר: ועת לחננה, עלי' תהלים קב, יד.

צו פריהעצן אשר נכספה וגם כלתה נפשי לעלות ולראות את פני ה' צבאות השוכן בציון ובירושלים תוב"בא. דאס איך דא זאל קענן תורה לערנן ביא דא גלעהרסע דעס לאנדס וואס מיין גאנהייט וואס פאן מיין יוגנד אב. זא אלו גצייגן קענען דא שריפטן וועלכע איך האב פאן דא רבנים אלעזר ערטער וואס איך דורך גרייט בין. אלזא מוז איך ביא דיווען דא הילף אין רוטן פאן אחינו בני ישראל רחמנים בני רחמנים גומלי חסדים טובים. דאס זיא מיך מיט איהרע מילדע האנד אונטערשטיצן זאלן. אונד מיך ביא צו שטעהן. דאס איך דיוועס מיין פארנעהמן זאל קענן אויז פיהרן למצוה רבא ויקירא כזאת. מעגליך העלפט מיך גאטס דאס איך דא דורך דאז נעטיגע צו מיין לעבנס אונטרהאלט הערדע קענען ביא אזאמן ברינגן. אונד איזט זאלכעס ניכט צו רייכענע. כי אין הקומץ משיבע את הארי. ואין הבור מתמלא מחוליתו. האפפע איך עכן וואהל דאס גאטס. דער מיך פאן מיין יוגנד ביא שטאנדן אונד בשפייזט האט. מיך יעצט ניכט פראלאסן חירד. דען מיין פראלאנגן אונד אלל מיין שטרעבן איזט נאך זיינע הייליגע תורה. אונד אונזרע חכמים זאגן אס בקשת לעשות צדקה עשה עם עמילי תורה. שוהט עז אויך אום אונזר הייליגע שטאדט ירושלים וועלכע איך צו מיין פרבלייב געהעלט האבע. אלו גאטס מיך לעבן לאסט. ונאמן בעל הגמול לשלם שכר פעולתכם החיים והשלום העושר והכבוד יהיו במלואותם בחצריכם ובשירותכם ואור במושבותכם. כיש את נפשכם הרמה והנשאה. וכנפש עבדכם המתפלל בעדכם לבעל הטוב והמטיב עד שיבלו שפתותיכם מלומר די. ויוסיף ה' שנית ידו לקנות את שאר עמו כבראשונה. ויחד יבואו גאולים לציון ברגה. ואז ימלא שחוק פינו ולשוננו רנה. ונודה בגוים ולשמו נמר. ואל חי חלקנו צורנו ימהר יחיש לנו ישענו מלכנו צדיק ונושע. ויניח לנו מרגזנו ומעצבנו בע"ג ובו"ק כיר"א.

נאם המתפלל בעדכם לילה כיום: החותם פה אמשטרדם יע"א כס' אל תאחרו אותי וה' הצליח דרכי.²

שנת ה'בא ליטרהר מסייעין³ אותו לפ"ק

ע"ה כ"ה משה בלא' יצחק אדרעי ס"ט כיר"א

ג) בקובץ "שרידי ופליט" (תל"אביב חש"ד) כותב הרב טולידאנו (ע' 80): "וזכורני שבש' חלקת מחזקק רשימת הקברים שבירושלים נזכרה המצבה שלו ואין בידי כעת הס' ח"מ הנז'". לעצרי לא מצאתי את המצבה ב"חלקת מחזקק" של אשר ליב בריסק ותאריך פטירתו של רבי משה הוא לעת"עתה בלתי ידוע.

ד) במאמרו לא הזכיר מר יערי את דברי הרב יעקב משה טולידאנו בקובץ "שרידי ופליט" על "שפה ברורה" — הוא דקדוק לשון צרפת ולשון אינגליז מתורגמים בלשון איספניול... נתקן ונעשה ברוב עיון הדקדוק כמשפט הלשון צח וזך וגקי מכמה ספרי דקדוק הלשון הנדפסים ונעשים בערי אירופה והוא ספר חדש אשר לא היה לעולמים ע"י איש בקי במלאכתו ויודע כמה לשונות אשר למד ולימד לתועלת הרבים ולזכותם... משה בלא"א יצחק אדרעי". ספר זה שעמד להידפס בשנת תר"א נשאר בכתב"ד. הרב טולידאנו מעתיק שם (ע' 8079) מתוך הכתב"ד שבדיו את הקדמת המחבר בה נאמר בראשיתה: "אנכי הצעיר וזעיר מילדי העברים אשר במערב הפנימי מרויקס יע"א עיר של חכמים ושל סופרים וכו'". לסי זה מסתבר, כי רבי משה נולד במאראקיש ולא במאגאדור כפי שרשמו כותבי תולדותיו ובתוכם הרב טולידאנו בספרו "גור המערב" (ירושלים תרע"א) ע' 201 או באגאדיר כפי שסבור מר יערי.

על דפוס האלמנה והאחים ראם

ב"קרית ספר" כרך ל"ד ע' 136 תמה צבי הרכבי שמצא רשומים ברשימת ספרי א. מ. דיק של א. יערי ספרים שנדפסו בשנות תרכ"ח-תרל"א בדפוסו של יוסף ראובן ראם בחילנא, והלא יוסף ראובן ראם מת בשנת תרי"ח, ומשנת תרכ"ג ואלך נקרא הדפוס על שם "האלמנה והאחים ראם". גם ח. ד. פרידברג כותב: "משנת תרכ"ג והלאה נהלו את הדפוס על שם "האלמנה והאחים ראם", ותחת הפירמא הזאת נגמרה בשנת תרכ"ו הדפסת הש"ס ברוב

2 בראשית כד, נו.

3 סיכום האותיות המודגשות עולה תע"א. אולם יש כאן טעות והכוונה היא כנראה לתקע"א.

פאר והדר" (תולדות הדפוס העברי בפולניא, הוצאה שניה, ע' 129). וכן האנציקלופדיות היהודיות בערך "ראם" רושמות את שנת תרכ"ג כשנת הראשונה של דפוס "האלמנה והאחים ראם". דברים אלו דברי טעות המה; אף על פי שיוסף ראובן ראם מת בשנת תרי"ח נשאר הדפוס על שמו עד שנת תרל"א, וכל הספרים שנדפסו בדפוס זה, לרבות הש"ס הנ"ל, משנת תרי"ח עד שנת תרל"א — ומקצת שנת תרל"א בכלל — כתוב על שעריהם: "בדפוס יוסף ראובן ראם", חוץ מספרים שנדפסו עם תרגום רוסי (כגון הגדות של פסח, סידורי תפלה וכדומה), שעל שעריהם כתוב: "בדפוס מנחם מן בר' יוסף ראובן", שכן בחלוקת הירושה נפלה בחלקו המחלקה הרוסית של דפוס יוסף ראובן ולאלמנה והאחים לא היה חלק בה, רק מאמצע שנת תרל"א ואילך נקרא הדפוס על שם האלמנה והאחים ראם. אחד הספרים הראשונים — ואולי הספר הראשון — שנדפס בדפוס "האלמנה והאחים ראם" הוא ספר "אור לישרים" של יהושע שטיינבערג, הוצאה שניה עם הוספות.

הטעה את כולם, כנראה, שפ"ן הסופר ב"אחרית דבר" לש"ס הוילנאי הגדול. אגב אורחא, הגוי להביא כאן, בתור קוריוז, פירוש אנטישמי ל"דפוס ראם", שנדפס בהקדמה לחוברת אנטישמית שהיא תרגום גרמני של ספר "חסרונות הש"ס": "Auf allen Talmud-Ausgaben, welche erhältlich sind, finden wir aufgedruckt: "Rom und Wilna". Die Juden wollen damit jene Lüge bekräftigen, wonach dieser Text Roms christliche Approbation erhalten hätte" שם החוברת הוא: CHESRONOTH haschische sedarim. Ausgelassenes aus den sechs Traktaten des TALMUD. Die päpstlich zensurierten Ungeheuerlichkeiten des Talmud und seiner Erklärungen. Herausgegeben von Dr. A[lfons] Luzsénszky. Leipzig, Bruno Hartwig, n.d. ליונסקי היה מחבר כתבים אנטישמיים בשנות העשרים והשלושים של מאה זו.

ח. ליברמן

מפתח שמות האנשים, החברות והמוסדות בעברית וביודית

כוכב (*) על יד המספר מראה, כי באותו עמוד נזכר השם יותר מפעם אחת.

אברהם, יצחק 455	אומנוף צ"ל אומנוף 179	אינהורן, ש. 421
אבי גיל, ש. 27, 30, 304, 310, 311	אוניברסיטה בר אילן, רמת גן 176	אינסטיטוט פאר אידישע ענינים 65
אביב, ש. 23	האוניברסיטה העברית ר' ירושלים. 433, 427]	איסליין, ישראל בן טתחיה 191
אבידור, מ. 307	האוניברסיטה העברית	אירגר, י. ד. 301
אבירן, ד. 32	אוסטרובסקי, א. נ. 23	איתמרי, ש. 433
אביעז, י. 10	אופיר, ש. 312	איתן, ר. 14
אבינעם, ר. 23	אופק, א. 304, 173, 174	אלכערס, י. 331
אביעד, י. 281	אוקה, ש. 423	אלבק, ח. 146, 274, 408
אביצור, ש. 417	אורבך ר' גם אורבך	אלג'ברתי, עבדאלרחמאן 439
אבן, א. 309	אורבך, א. א. 272	אלדד, י. 159, 282
אבן, ד. 437	אורבך, ח. 177	אלועלסלעכער אידישער קולטור קאני
אבן זהב, א. 304, 423	אורבך, צ. 304, 439	אלון, ז. 403 [גרעס 456]
אבן חן, י. 170	אורגז, ביצ 300	אלון, מנחם 405
אבנון, י. 173, 174, 304	אורדן, ל. 317	אלון, משה 206
אבנור, ח. 17	אוריון, מ. 14	אלון, ע. 160
אברבנאל, יצחק בן יהודה 409	אורלב, א. 423	אלוני, א. 312
אברהם אבן עזרא 271	אורן, ד. 425	אלוני, י. 291
אברהם בן יצחק 26	אורן, י. 23	אלוני, ש. 291
אברהם, צ. י. 454	אורן, מ. 283	אלטר, יצחק אריה ליב 454
אברמסון, ש. 327	אורן, ר. 179	אלטר, יצחק מאיר מגור 405
אברמסקי, י. 177	אורשטיין, א. 405	אלטשולר, א. 31
אברמסקי, ש. 177	אולאלי, חיים יוסף דוד 450	אליאש, מ. 312
אגד (קבוצה קואופרטיבית) 14	אומנוף חשמונאי, מ. 179	אליגארי, נגה 34
אגדה ישראלית לגנטיקה שמושית 178	אוקרי, אלעזר 8	אליהו בן שלמה זלמן (הגר"א) 3, 4, 144]
— — למדעי המדינה 14, 291, 414	אחד העם 413	אליצקי, ל. 206
— — לקרימינולוגיה 34	אחיה, ב. 432, 431	אלכסנדר זוסלין כהן 50
אגדת חסידי ספינקא 147	אסון, ד. 17	אלמי, א. ח. 331
אגדת ישראל יון 401	אסינגר, ש. 34	אלסברג, ס. א. 159
אגדת ישראל'יפן 137	אסינגר, ש. 309	אלסברג, ר. 164
אגדת הצירים והפסלים בישראל 168	אטלינגר, יעקב יוקב 450	אלעד, פ. 23
האגוד הארכיוני בישראל 139	אטלס, ח. 138	אלפריין, ז. 309
אגוד תלמידי ישיבות יוצאי תימן ב"ש	איונס, א. י. 85	אלקושי, ג. 138, 433
ראל 408	איגנאטאוו, ד. 206	אלרואי, ש. 173
אגמתי, זכריה בן יהודה 144	אידיש ... ר' יידיש ...	אלתר ר' אלטר
אדלמן, ר. 451	אידלסון, ד. 307	אלתרמן, נ. 173, 423
אדור, שלמה בן אברהם (רשב"א)	איונשטט, מ. צ. 320	אמדי, ד. 301
144, 272, 450	איוקס, ס. ס. 179	אמות מאוחדות 439
אהרונים, י. 417	אייזיקאויטש, א. 426	אמיר, י. 31
אהרן הלוי מברצלונה 3	איינבערער, ג. 344	אמנה (חוב לברור התורעה ...) 8
אהרן הלוי מברצלונה (מיוחס לו) 3, 50	איל, ביצ 439	אמנונג, א. ון 182
אהרנביץ, ח. 14	אילון, א. 402	אמתי, ג. 27
אויסקר, ע. 266	אילון, ד. 173, 439	אנגלי, ש. 327
אויירבך ר' גם אורבך	אילון, מ. 308, 178, 308	אנגלמאיר, י. 2
אויירבך, י. מ. 327, 169	אילון ברניקי, ביצ ח. 12	אנגלס, ס. 312, 433
אויירבך, מ. 29	אילן, מ. 304	אנוך, ח. 309
אויכמני, ע. 24	אילנבורג, ישכר בר 450	אסף הרופא 423
אולמוצקי, א. 178	אילת, שרותי הנמל 166	אסף, ש. 405
אוימנסקי, ו. 427	אינדלמן, א. 209	אסלסון 434

אפק, א. 28, 173, 304	בוכנר, א. 27*	בן נון, א. 27
אפרת, א. 143	בול, ס. 302	בן עזרה, ד. 30
אפשטין, א. ל. 405	בונדי, א. א. 434	בן צבי, ח. י. 177, 431
אפשטין, מ. מ. 145, 4	בוק, פ. 23, 427*	בן צבי, י. 142
האקדמיה ללשון העברית 170	בוקסר, ב"צ 331	בן שאול, מ. 427
אקסלרוד, י. ח. 479	בורוכוב, ב. 160	בן שם, ד. 144
אקצין, ב. 179, 415	בורלא, י. 302	בן ששון, ח. ה. 151, 284*
ארבל, ז. 164	בורנה, א. 23	בנאי, י. 15
ארבעטער רינג 206, 66	בורנשטיין, שמואל 8	בנאי, מ. 174, 305
ארגון יוצאי ברנוביץ בישראל 411	בורנשטיין, שמעון 32	בנחין, י. 138
ארגון מגדלי פירות 434	בורנשטיין, ת. 305	בנסי, ר. 174
ארד, א. 166	בויוזה, ח. 179	בנטון, ר. ה. 179
ארדון, מ. 179	בחיי בן אשר, ח' חלאוה 454	בגי ברק, ישיבת פוניבז' 308
ארזי, ר. 291	ביאלאסטאצקי, ב. י. 344	בני עקיבא (ארגון נוער) 292, 305*
אריאל, ז. 427	ביאליק, ח. נ. 481	בנשלום, ב. 425
אריאל, י. 423	ביאנקי, ה. ו. 174	בס, צ. 177
אריה ליב בן אשר ממ"ץ 327	בידרמן, י. מ. 266	בס, שבת, 2
אריכא, י. 301	בינו, א. 305, 429	בסו, ה. 24
אריכא, ע. 423	בינרט, ח. 151, 284, 411*	בסוק, מ. 300
ארלוזורוב, ח. 283	בירב, יעקב 6	בעזאחיק, מ. 344
ארן, ז. 159	בירגר, ג. א. 306	בענעק, ק. 344
ארנה, מ. 8	בירנה, א. 23	בערלינסקי, ש. 26
ארנון, מ. 176	בית דין צדק, לונדון והמדינה 192	בערנשטיין, מ. ח. 38
ארגי, א. 161, 176	בית השיטה [קבוצה] 402	בערנשטיין, ט. 332
ארצות הברית. שרות והסברה 179, 182]	בברך, יאיר חיים 450	בצלאל, בית הנכחת הלאומי, ירושלים
אש, ש. 23, 426	בברך, יהושע 8	בק, י. 427
אשכול, ל. 160, 414	בברך, ק. 478	בק, ס. 23, 427*
אשכנזי, א. ז. 403	בלוי, מ. י. 192	בק, ר. 313
אשכנזי, א. 4	בלוך, י. ל. 405	בק, א. ה. 160
אשכנזי, ס. 403	בלוך, מ. 312	בק, ד. 313
אשל, ש. 312	בלום, מ. 309	בק, י. 414
אשמן, י. 429	בלזר, י. 410	בק, צ. ע. 179, 32
אשר בן יחיאל 4	בלנק, ת. 160	בר, יעקב 166
אשתורי, א. 152, 179, 312	בלס, ש. 292	בר, ישראל 166
ב. עפעלבויס ליעדן קרייז 440	בלעכמאן, י. 200	בר, ע. 305
באב"ד, יוסף בן משה 50	במברגר, י. ד. 284	בר דוד, י. 142
באטשאנסקי, י. 195	במברגר, ש. 284	בר דרומא, ח. 15
באקאטשוק פעלין, מ. 332	בן אליהו, ג. 4	בר דרומא, מ. 164
באר יעקב 291	בן אמתי, ל. 23	בר יוסף, י. 24, 423
בארדא ריחקין, מ. 345	בן גוריון, ד. 14, 20, 414	בר ניב, ז. 292, 15
בארי, י. 404	בן גוריון, מ. י. 153	בר ניב, צ. ר' בר ניב צ.
בארי, ש. 58	בן גוריון, ע. 313	בר עס, מ. 160
בבלי, ה. 301	בן גרא, ר. 289	ברגמן, ד. 283
בגין, מ. 414, 291	בן חיים, י. 304	ברג, י. 282
בהרל, א. 414	בן יהודה, ב. 175, 176	ברגשטיין, א. 266
בובאר, ס. דה 171	בן יהודה, י. 310	ברד, ר. א. 434
בובר, מ. מ. 282	בן יעקב, א. 160	ברדיצבסקי, מ. י. 153
בוגלה, י. 58	בן מאיר, ד. 294	ברודצקי, א. 182
בודנזימר, ו. 179	בן מאיר, ח. 431	ברויאר, מ. 271, 404
בודנזימר, ש. ש. 313	בן מאיר, מ. ש. 423	ברויטס, א. 24, 27
	בן מנחם, נ. 412, 139*	ברומברג, א. י. 8, 411

שמות המתברים

בוקר, ה. 179	גוספריד, מ. 171, *411, 413, 424	בפני, א. 19
ברורמן, ש. 308, 178, 308	גושטשטין, מ. 310	בפני, ב. 16
ברטוב, מ. 305	גויטין, ש. ד. 308	גרי, מ. 266
ברייסקין, י. 410	גולד, ז. 410	גראנאטשטין, ס. 426
ברית טקוח לקאופרציה החקלאית	גולדברג, א. 422	גראנס, א. 456
העובדת 16	גולדברג, ה. 31	גרבל, א. 301
ברית הקאופרציה הצרפתית 292, 297	גולדברג, ל. 313	גרדה, ח. 171
ברכיה, מ. 180	גולדלמן, ש. 13	גרס, ב. מ. 434
ברבל, י. 424	גולדציה, י. י. 139	גרס, י. י. 145
ברלין, ש. 308	גולדשטין, א. 313	גרס, ש. 2
ברלין, ג. צ. י. 406	גולדשטיג, י. 296	גרסברג, ח. ז. *406
ברלינגר, ז. 18	גולדשטיט, אליעזר 451	גרסברג, מ. 272
ברק, א. ה. 313	גולדשטיט, אלישבע 313	גרסוס, א. ל. 451
ברנבלום, י. 434	גולד, ס. 434	גרי, ד. 314
ברנדויק, ח. 171	גונדלמן, א. 310	גריס, האחים 305
ברנדויק, י. 9	גונס, ג. 424	גריין, ג. 171
ברנדס, ג. 313	גונצירוב, א. א. 424	גרינבאום, ר. 10
ברנזון, צ. 180	גונקל, ה. 3	גרינמן, ח. ש. 406
ברנס, פ. 305	גור, אסף 313	גריניץ, י. מ. 266, 24
ברנקי, ח. 422	גור, אריה 32	גרמי, י. 313
ברנה, ב. 431, 310	גור, י. 169	גרין, ג. 302
ברנשטין, מ. 422	גור אריה, י. 30	גרנשטין, י. 424
ברנשטין, ש. 318	גוריצנסקי, י. 58	גרסה לורקה, פ. 302
ברקוביץ, י. ד. 424	גורני, ה. ק. 439	גרעין, מ. 177, *427
ברקלי, ש. 310, 22	גורשין, ר. 305	גרפונקל, ל. 411
ברש, א. 427	גוריק, ג. 424	גרין, ג. 435
ברתנא, מ. 177, 16	גוית, ד. 311	גרשטנקורן, י. 143, 266
בשירי, י. 22	גיל, ב. צ. 435, 160	גרשטני, ג. 407
בת שאול, ג. 424	גינסברג, ג. 160	גרש [קבוץ] 16
	גל, ב. 305	
באטענבערג, מ. 210	גלאזער, מ. 80	האר [מ'יל] 340
גביוון, י. 32	גלאי, ב. 302	דבוריצקי, מ. 289, *412
גבירול, שלמה בן יהודה ד' 351	גלבר, ג. מ. 292	דבורין, ל. 35
גבעת ברנר [קבוץ] 138	גלזר, י. 2	דבורצקי, א. 180
גבריאלי, א. 406	גליס, י. 145	דבליצקי, ש. 406
גבריאלי, ג. 433, *310, 310	גליק, י. 177	דבש, א. 30
גבתי, ח. 164	גליקמן, ב. 174	דגיה, א. בית גורדון 161
גה, ח. י. א. 320	גלמן, א. ל. 409, 302	דובנוב, ש. 11, 152, 289, 412
גד חביבי, ל. ל. 160	גלדקי, י. 414	דובניקוב, א. 433, 32
גדעון, ר. 161, 17	גלדקי, ד. 174	דובשני, מ. 30, 431
גדעוני, ח. 431	גלזר, ד. 265	דוד, בן לוי 451
גובה, א. 152	גלונטר, ט. 176	דודגיסון, צ. ל. 27
גובה, צ. 152	גמזו, י. 424	דודון, א. 422
גוגול, ג. ו. 24	גן צבי, י. ל. 160	דודון, ח. 411
גוטהלף, י. 434	גנוסר, ש. 180, 160, 32	דוידית, ר. 305, 27
גוטיורס, ע. 313	גונס, א. ה. 314	דורין, ק. 16
גוטמאן, ח. 80	גונצוויר, שלמה בן יוסף 191, 8	דורסט, א. 33
גוטמן, יהושע 284	גנדה, ג. 434	דושינסקי, י. מ. 150
גוטמן, יעקב 432, 32	גנערקשאפטן קאמפין טאר ארבע' דחף (חברת פרסים) 317	
גושמן, ע. 27	סענזן איי. גרעטער רינג וויחזיץ זי וזכ, א. 174	
גוסמל, צ. 434	געלכאט, מ. 206	דיאמנט, י. 180

דיוואי, ב. 142	הלפרין, ח. 180	חל, ר. 305*
דיומא, א. (האב) ר' דימה, א. (האב)	הלפין, ש. 171	חלמן, מ. 170
דים, ש. 267	הלר, יום טוב ליפמן 454	חלף, ז. 320
דימה, א. (האב) 174, 426	הלר, ר. 174	חלף, ב. 143
דימה, ב. 316	הלשטיק, מ. י. 147	חלף, ש. 10
דן, י. 161	המאירי, א. 424	חלפסברג, י. 281
דינור, ב"צ 11, 29, 289	המאירי, מנחם ר' מאירי, מנחם	חלק, צ. ה. 7
דינקלס, ח. י. 409	הנגבי, י. 427	חלעזער, פ. 344
דיקן, ס. 434	הנדל, י. 424	חערביצקי, ג. 195
דלושנאוסקי, מ. 344	הנה, מרדכי בן יוסא 454	חרטמן, מ. 58
דמיאל, י. 8	הניק 422	חטון, ג. 305
דמשק, ש. 80	הס, ג. 179	ידנפלה, י. 451
דנון, א. 314	ההסתדרות הכללית של העובדים 161	יזור, א. 144
דנסה אליגארי 24	— בית הספר לפעילי ההסתדרות 429	יוסדה, א. ג. 30
דני, ל. 425	— ההסתדרות המקידיים. סניף ירושלם ויל, ש. 301	
דנין, צ. 177	— מבטחים 16	[161] וילנאי, ז. 161, 300
דניתי, צ. 310	— המרכז לתרבות ולחנוך 24, 161*	וילנסקי, מ. 28, 306
דקל, א. 317, 289	— הנער העובד 14, 29*	[169] ויכר, א. 9
דרוזוב, ג. 413	ההסתדרות המורים בישראל 412	וינברג, צ. ז. 30
דרום יהודה (אגודת נהגים) 16	ההסתדרות העובדים הלאומית 415	וינוגרד, א. 161
דרור, י. 434, 292, 415	ההסתדרות הצופים העבריים 29	וינוגרד, י. 12
דשא, מ. 171	ההסתדרות הציונים הכלליים 30	וינוגרד, י. ז. 145
	ההסתדרות הציונית. הועד הפועל 161	וינס, י. 295
האזרחי, י. 302	415	וינסוסקי, ה. 179
הברמן, א. מ. 403, 142	— המחלקה לארגון המזון לחקר	וינרב, א. 180
הגר, א. 282	התפוצות 159	וינרב, ג. ז. 24
הגרד, ה. ר. 174	— המחלקה לחנוך ותרבות בגולה 176	וינשטיין, א. 272
הראיה, ע. 145	— המחלקה לענייני הנער והחלוצ 293*	ויס, א. 51
הדני, ע. 175, 162	429, 308	ויס, י. א. 147
הוארת, ד. 171	ההסתדרות הציונית. ברזיל 210	ויס, י. י. 451
הוברמן, ג. 152	הערצל, ס. ר' הרצל, ב. ז.	ויסוסקי, ח. 33
הודניסון, פ. 305	העשעלעס, י. 80	ויסמן, א. 302*
הוכמן, ז. 80	הסט, י. 424	ויסמן, י. 33, 315
הוכמן, מ. 416, 17	הקנר, א. 32	ויין, י. 161
הולצברג, י. ר. 432	הקר, א. 24	ויין, ר. 293, 415*
הורביץ, א. ל. 4	הראובני, ג. 12, 163	ויצמן, ח. 304
הורביץ, ס. 451	הראל, י. 293	וירגין, י. 314
הורוביץ, ד. 16	הרטוב, י. 3	ויתקון, א. 293
הזן, ח. 24	הרטום, א. ש. 267	ויתרינב, א. פ. 27
היד, א. 435	הרכבי, א. א. 80	וכסל, ל. 169
הירש, ש. ר. 429	הרכבי, צ. 302	וכסלר, א. 313
הירשהורן, א. 152	הרון, מ. 267	וכסלר, ב. 31, 431
הכהן, י. 169	הרנון, א. 32, 180	וכסלר, ר. 209
הלברשטם, חיים, מצנץ 191	הרפז, מ. 431	ול, ל. 36
הלברשטם, י. 409	הרצל, ב. ז. 161, 80	ולנסין, א. 171
הלברשטם, מ. מ. 9	התאחדות לכדורגל בישראל 439	ולנרוד, ר. 314
הלוי, א. א. 273		ולנשטיין, ג. 16
הלוי, א. ח. 180	ח, א. 171	ולס, ה. ג. 33
הלוי, י. 27	הארשאוסקי, ד. ב. 59	ולק ר' חלק
הלוי, מ. 177, 175	הארשאוסקי, מ. מ. 204	ולקין, א. 451
הלוי, ג. 19	היינפער, ז. 80	ולן אמרינגן, א. 182

טלושקין, ג. 58	החברה לחקר המקרא 267	ונטורה, מ. 177
טלמון, ש. 143	חברת כל ישראל חברים 349	וסרמון, י. ז. 298
סמס, ג. 31	חדש, י. 426	ועד הצלה, ניו יארק 59
טנא, ד. 424	חוגים להתחדשות החיים הדתיים 283	העידה העולמית של הגער היהודי 429
סטסקי, ה. 302	חומר ישי א. 293	ועקניק, ש. 145
טרוילום, א. 171	חולדה [קבוץ] 171	וקשטין, ד. 138
טרונק, י. 327	חורגין, ג. א. 318	ורדפטיג, ז. 406
טרוס, ע. מ. 162	חורגין, י. 302, 305	ורלינסקי, ג. 16
טרוס, ג. 5	חזון, י. 330	ורמלי, ג. 175
טריביש, נפתלי הירץ 454	חזן, ב"צ מ. 10	ורן, ד. 174
טרוני, יוסף בן משה די 407	חזן, ל. 171	ורנר, א. 301
טרוני, ישעיה בן מלי (הזקן) די 5	חיות, צ. ה. 5	ורנר, א. ז. 4
טרוני, משה בן יוסף (הזקן) די 6	חיפה, הטכניון העברי, המוסד למחקר	ורנר, ג. 305
טרוסי, א. 303	ופתוח 435, 415	ורנר, ש. ב. 273
טרעפליין, ש. 318	— תחנה לחקר הבניה 33	ורסס, ש. 403
טשרני, כ. 25, 172	— מוזאון לאמנות חדשה *422	
	— המכון לדוקומנטציה היסטורית 12	
יאיר בן שבתי מקוריו 409	— עיריה 162, 415	זאק, א. 332
יאנאסאמיש, י. 195	חלושביץ, א. 2	זאקאליק, ד. 173
יאסני, א. ה. 60	חלסקי, מ. 302	ז'בוטנינסקי, ז. 480, 415, 302
יאסע, י. א. 79	חלפי, א. 424	ז'בוטנינסקי, ע. 313
יגול, י. 162	חן, א. 409	זבלודובסקי, א. 31
יד ושם 163	חנוך, ג. 19	זהרי, צ. 162
ידיו, א. 16	חנוך, נ. י. א. 9	זוין, ש. י. 4, 406
ידיו, י. 162	חנוך, ש. 427	זולת, א. 24
ידלין, ג. 310	חנני, י. 27	זוניה, א. 26
ידלר, י. ז. 6	חסידה, י. י. 406	זוסמן, ב. *439
יהונתן בן דוד הכהן מלוניל 192	חסן, י. 289	זידמן, ג. 31
יהושע, ח. ג. 406	חפרי, ב. 435	זיו, א. 162
יואל, י. 142	חריזמן, מ. 293	זיו, מ. 177
יואלי, מ. 310	חשין, ש. ז. 435	זיו, ש. ז. 330
יואן, ד. 437		זיו אבי, י. 162
יום טוב בן אברהם מאשבילי *407	סאבאקמאן, י. 13	זילביגר, צ. 295
יום הישיבה (מפעל) 176	סברסקי, יהושע 310	זילבר, ב. י. 5
יונה, ק. ג. 308	סברסקי, יוחנן 24	זילבר, ק. 28, 306
יונה בן אברהם בירונדי 410	סכת, ש. 415	זילברשטין, צ. 18
יוסט, י. 435	טרסקי, ג. 180, 293, 415	זינגר, א. 5
יוסטמן, פ. מ. א. 282	טובים, י. 27	זיסה, א. ל. 272
יוסף חיים בן אליהו מבגדד 10	טובוהויו, א. 305	זלסקין, מ. מ. 2
יוהר, ס. 25, 306, 425	טוחמן, ז. 31, 431	זליגמן, ג. ה. 181
יורעאל [קבוץ] 303	טוין, מ. 427	זליגסון, א. 314
יורעאלי, ש. 28	טוכמן, ז. 31, 431	זליקוביץ, ר. 301
ידישע אגענץ פאר ישראל, קליטה אפי	טולסטוי, ל. נ. 25	זמבא, מ. 272
טיילונג 419	טוקצ'נסקי, י. מ. 145	זמיר, ש. 314
ידישער חיסנשאפטלעכער אינסטיטוט	טור סיני, ג. ה. 422	זסלנסקי, א. י. 145
ילון, ח. 146, 274	טורין, ל. 27	זעירא, ש. 314
ילן שטקלים, מ. 28, 306	טורין, מ. 27	זק"ש, ג. 5
יסורדיאן, ס. 435	טיטלבוט, ר. 432	זר כבוד, מ. 405
יעבץ, צ. 33	טייך, מ. פ. 452	זרובבל, מ. 427
יעקב בן אשר 272	טיכו, י. 313	
יעקב בן יעקב משה מליסא *5	הטכניון העברי, ר' חיפה, הטכניון	חברה להנדסה הקלאית *439
		החברה לחקירת איי 348, 88

- יעקב ממרויש 5
 יעקב יושע בן צבי הירש 273, 145
 יעקבסון, ב. ז. 10
 יעקבסון, י. 404
 יערי פולסקין, י. 16
 יפה, א. ב. 180
 יפה, בלהה 428
 יפה, ברנרד 310
 יפה, מ. 426
 יפה, ע. 31
 יפתח [קבוץ] 293
 יצחק בן אהרן מקרלין 407, 273
 יצחק בן משה מוינה 273
 יקותיאל, י. 182
 ירון, ר. 180
 ירושלים, האוניברסיטה העברית 175
 314, 289
 — בית הספר לחנוך 176, 403, 429*
 — בית הספר לרפואה 314
 — בית ספר קפלן 19, 293
 — הסתדרות הסטודנטים, מפעל
 השכפול 403
 — הפקולטה לחקלאות 430
 — הפקולטה למדעי הרוח 314, 289
 — הפקולטה למשפטים 180
 — בית הנכאת לאומי בצלאל 11
 — הגמנסיה העברית 430
 — ישיבת אמת ושלום 10
 — ספרית הפועלים 403
 — עריה 162
 — ירושלמי, א. 12
 — ישרון, א. 174
 — ישרון, י. 344, 441
 — ישיבת אמת ושלום, ירושלים 10
 — ישיבת פוניבז', בני ברק 308
 — ישכר בר בן תנחום 4
 — ישר, ב. 407
 — ישראל בן אליעזר (בעש"ט) 282
 — ישראל בן שמואל משקלוב 273
 — ישראל, בנק ישראל 17, 162
 — חקים 17, 162, 293, 294, 416*
 — הכנסת 416
 — הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה 163, 164, 294, 416*
 — המוסד לבטוח לאומי 163, 416
 — מחלקת המדינות ר' ישראל, משרד
 העבודה, מחלקת המדינות
 מנהל ההסברה ר' ישראל, משרד
 החנוך...מנהל ההסברה
 מנהל המים ר' ישראל, משרד החק'
 לאות, מנהל המים
- ישראל, משרדה 416
 — מחוז ירושלים 17
 — משרד האוצר 163, 294, 416
 — אגף המכס והבלו 294
 — אגף הנכסים 416
 — המפקח על הבטוח 294
 — משרד הבריאות 435
 — משרד הדאר 416
 — ביה"ס המקצועי לטכנאי בזק
 315*
 — משרד החנוך והתרבות, אגף חזמ"ר
 קות 17
 — המזכירות הסטודנטית 142, 308
 430*
 — המחלקה לתרבות תורנית 172
 כל ישראל חברים 349
 כלטוב, י. א. 163
 הכנוס לשאלת התודעה... 164
 כנען, ה. 418
 כספי, ר. 174
 כסרי, א. 36
 — המחלקה להגנת הצומח 181
 כסר הס [מושב] 138
 — מנהל המים, השרות והחידושי
 כסר סולד [קבוץ] 172
 כסרי, י. 303
 — התחנה לחקר החקלאות 32, 166
 כץ, א. 428
 — משרד מבקר המדינה 163, 295, 417
 כץ, ב"צ 152
 — משרד המסחר והתעשייה 163, 295
 כץ, י. 412*
 — חטיבת סחר חוץ 417
 כץ, שבתי בן מאיר (ש"ך) 407
 כצנשטיין, ר. 311
 — משרד הסעד 295
 — המחלקה למוסדות צבוריים 17
 כרמי, ט. 172, 25
 — המחלקה למחקר ולתכנון 17
 כרמלי, מ. 418
 — המחלקה למחקר עובדים סוציאלי
 כרמלי, א. 174, 30, 163, 430
 — המכון להכשרת עובדים סוציאלי
 כרמלי, י. 152
 — משרד העבודה 308
 כשר, מ. ש. 284
 — אגף השכונן 417
 — מחלקת המדינות 17, 315, 295*
 לאוני צופרפיין, א. 13
 — משרד הפתוח 417
 [לאסאחיין, ל. 344
 — משרד התחבורה, השרות המטאורי, לב, ע. 295
 לב, ש. 315
 — נציבות שרות המדינה 36
 לבון, פ. 164, 418
 — השרות להדרכה ולהשכלה 295
 לבונטין, א. 18, 33, 315
 לבנה, ז. 310
 — חיל האויר 435
 לבנה, צ. 18, 306*
 לבנון, י. 28
 — קצין חנוך ראשי, ענף הסב' לבנון, מ. י. 310
 לבנטובסקי, י. א. 435
 — ענף השכלה 12, 152, 163
 לבני, צ. 174
 לגרוקיסט, פ. 172
 לדינסקי, י. 31
 לובה, מ. 328
 לובין צפרוני, א. 143
 לוי יצחק בן מאיר מברדיטשוב 9

מסליוס, ג. 25	ליפשיץ, א. 164	לוי, אברהם 166
מטראני, ר' סרני 410	ליפשיץ, ח. 410	לוי, אליעזר 145, 10, 6
מיזלש, מ. 340	ליפשיץ, ש. ז. 411	לוי, ב. 18
מיזשעריצקי, ג. 206	ליפשיץ הברשטס, י. ש. 407	לוי, א. 303
מיכלי, ב. י. 30	ליצמן, ג. 418	לוי, ד. 412
מיכרובסקי, י. 422, 169, 22	ליש [=שלמה ליכוביץ] 422	לוי, ח. ה. 8
מילן, א. א. 28	לנגה, י. ש. 407, 273	לוי, מ. י. 181
מילנה, א. 210	לנדא, יחזקאל בן יהודה 451	לוינון, י. 417, 413*
מילס, צ. ר. 315	לנדאו, מ. 164	לוינסון, ח. 430, 177
מימון, י. ל. 2, 407	לנדר, פ. 23	לוינסון, י. 177
מימון, ע. 19	לנץ, ר. 33	לוינסון, א. 424
מינק, י. 436, 316*	לענעמאן, ל. 332	לויצקי, י. 436, 181
מינק, ס. 332	לעצסע ניעס [מ"ל] 298	לוז, ה. ו. ון 315*
מינקאטש, ג. 60	לרנר, ח. א. 410	לונגק, צ. ס. 436
מיצני, ג. א. 25	לשכה מסחרית אנגלו-ישראלית 418	לונדון, בית דין צדק 192
מיצקביץ, א. 425	לשכת העבודה הכללית לפועלי ירו' 164	לוס, ב"צ 439
מירון, י. 422, 169, 22	לשם, ח. 432	לוטסו, מ. ח. 150*
מירסקי, א. 423		לוצקי, ד. 18, 295
מירסקי, ש. ק. 318	מאיר בן יצחק ש"ץ 10	לוריא, א. 422
מירקין, מ. א. 6, 146	מאיר בן לוי יצחק 327	לוריא, ב"צ 436
מישינסקי, י. 432, 177	מאיר המעילי מנרבוניה 451	לוריא, ר. 317
מכון ויצמן ר' רחובות. מכון ויצמן	מאיר, א. 297, 294	לוריא, שלמה בן יחיאל 527, 272
המכון לדוקומנטציה היסטורית ב"ש	מאיר, מאיר 331, 327	לורך, ג. 296
ראל, חיפה 12	מאיר, מנחם בן שלמה 320, 273*	לורך, ק. 28, 306
מכון לחקר גופני ע"ש ... וינגיס 308	מאיר, א. 297, 294	לורנץ, ק. צ. 436
המכון לחקר הבניה והטכניקה 314	מאלער, ר. 456	לור, ד. 33
המכון לחקר השירה העברית 212	מאן, מ. 26*	לור, מ. מ. 5
המכון לפריון העבודה והיצור, 296	מגד, א. 172	לור, ליטאי, ח. 296
316, 418*	מגד, מ. 15	לחובר, פ. 147
מלומד, ג. 309	מגל [קבוץ] 296	ליאון המדפיס 296
מלכו ר' מולכו	מהרם, פ. 266	ליאפונוב, ב. ו. 315
מלמה, א. 166	מהרשק, ש. 310, 311*	ליאשסקי, י. 31
מלמה, אהרן 437	מראב, ר. 315	ליבוביץ, ישעיה 436
מלמט, א. 152	מוטילוב, ב. 18	ליבוביץ, ש. 422
מלצר, א. ז. 6	מולכו, י. ר. 138, 152	ליבר, ש. 436
מלר, ל. 172	מולכו, מ. ש. 184	ליברמן, ח. 306
מן, י. 303	מונטנר, ז. 42	ליברמן, צ. 18
מן, ח. 303	מונטפיורי, משה 178	ליגה ליהדות ישראל צ'כוסלובקיה 1
מנדל, ק. 182	מונק, מ. 150	ליור, י. 404
מנדל, ש. 166	מוסגוין, י. 172, 306*	ליטאי, ח. 296
מנדלבאום, א. א. 182	המועדון הימי והכלכלי, חיפה 296	ליטוין, י. 58
מנדלזון, י. ל. 408	המועדון העולמי לספריות עבריות 142	ליטר, מ. 50
מנהים, ק. 316	המועצה...לעניני סצויים אשיים מחו"ל 159]	לייחק, ה. 351, 352
מנור, א. 296	מוסקוביץ, צ. 146	ליכט, י. 267
מנור, ר. 311	מזא"ה, י. 290	ליכטנבוים, י. 25*, 33, 306, 428*
מני, א. ס. א. 19, 22	מזא"ה, י. ח. 11	לינדמן, מ. 178
מנצור בן שמעון 150	מזל, י. 15	לינדבאום, א. 439
מנש, י. 25	מזר, ב. 86, 177	ליסצקי, א. א. 25
מנשה, מ. 283	מזרחי, אליהו בן אברהם 267, 143	ליססון, מ. 283
מס, ד. 15	המזרחי 296	ליפקין, ישראל בן זאב חלף 410
מסקין, א. 22, 300	מזרע [קבוץ] 2	ליפ, י. 282

מעברות [קבוץ] 138	נחשון, ח. 164	סיקרון, מ. 416
מעלי, מאיר, מנחם 451	נסר, י. 25	סיריליאו, שלמה בן יוסף 8, 409
מעצקער, י. 474	ניברג, א. 12	סלומון, י. 2
מעקסיקע, אשכנזישע קהילה נדחי יש' 351	ניגער, ש. 351	סלנט, ש. 481
מל, חינוך דעפארטאמענט 210	ניו יארק, אינסטיטוט פאר אידישע ענ' 410	סלנטר, ישראל 410
המסלגה הקומוניסטית בישראל 19,	נימן, ש. ב. 58	סלע, י. 25, 428
418	ניסבוים, מ. 151	סלעם קמנצקי, צ. 153
מסלגת סועלי ארץ ישראל, תא בית	ניצן, ש. 174, 175	סמאל, א. 317
החרשת נשר 19	ניר, א. 166, 181	סמוטריק, י. 34
מפלגת הפועלים המאוחדת 414	נמליך, ח. 311	סמט, ד. 316
מפעל יום הטיבה 176	נמרי, ש. 436	סמילנסקי, ד. 289
מקורות (חברת מים) 266	נסים בן ראובן גירונדי 146, 281	סמילנסקי, י. 5, 306, 425
מקלין, א. 425	נעמיראדסקי, ש. 332	סמיש, ז. 164
מקפוטלונד, ג. 172	נען [קבוץ] 266	סמית, א. ד. ה. 428
מר, י. 25	הנער המוסיקלי בישראל 22	סנד, א. 425
מראני, א. 181	נצר סרני [קבוץ] 297	סנד, י. 425
מרגולין, י. 296	נרקיס, מ. 11	סנה, מ. 165
מרגליות, מ. 405	נשמית, ש. 28	סנש, ח. 172
מרימה, מ. 425	נחנס, א. ד. 178	סענטער, ב. ב. 206
מרכז התנועה העצמאית בישראל 176		ספארד, ד. 81
המרכז המשותף להדרכה חקלאית	סאטער, ק. 34	ספורטה, ר. 175, 427
164, 296	סאטט, ב. 472	ספיר, ח. 284
— המחלקה לגדולי תעשיה 436	סאפאזשניקאוו, ג. 344	ספרא, י. 306
מרכז סלק למחקר כלכלי בישראל 19	סאקאל, ש. 467	ספרין, י. י. א. 328
מרמרי, ש. 2	סאריין, ב. 84	ספרינג, ה. 25
מרק, י. 153	סגיר, ס. דה 306	סקלי, א. ב. 317
מרקוס, א. 5	סגל, מ. צ. 143	סקלי, ס. 28
מרקוס, פ. 303	סדן, ד. 89	סקלר, א. ש. 4
המשביר המרכזי 297	סהר, י. 17	סרויאן, ר. 303
משה בן מימון 6, 146, 192, 273, 408	סובל, ח. 436	סרונטס, מ. דה 303
משה בן מימון (מיוחס לו) 6		סרגא, י. 150
משה בן נחמן 8, 320, 408	הסוכנות היהודית לא"י, המחלקה לח' 66	סחוי, מ. 23
משמר הים [קבוץ] 2	נוך ולתרבות תורניים בגולה 66	
משמר הנגב [קבוץ] 138, 303	— מחלקת העליה 289	
משמרות [קבוץ] 2	סוכנות לספרות בר דוד 142	עבר הדני 162, 175
	סולה, מ. ז. 8	עגנון, ש. י. 89, 402, 413
	סולוביצקי, ח. 6	עד, מ. 290
נאה, נ. ה. 303	סולצברגר, ס. ל. 34	עדלבוים, מ. 60
נאמן, א. י. 297	סוסר, א. 273, 451	עובדיה, י. ש. ח. 328
נבון, א. 19	סופר, א. ש. ב. 456	עונג, ל. 297
נגבה [קבוץ] 164	סופר, משה [חתם סופר] 11, 452	עזרא, אברהם בן מאיר נ' 271
נגבי, ז. 297	סוקולוב, מ. ב. 172	עסינגר, ש. 206
נגינה, ס. 303	סוקולובסקי, מ. 29	עטר, חיים בן משה נ' 271
נדביה, ד. 297	סוקניק, ש. 437	עידן, י. 28
נדל, י. 425	סורוצקין, ז. 144	עינו, ב. 34
נהיר, ש. 177	סוזרוב, י. מ. מ. 3	עינת [קבוץ] 266*
נוי, ד. 407, 422, 436	סטאלניץ, ג. 343	עמידר 265
נוי, מ. 297	סטבסקי, מ. 23	עמיר, א. 28*
נוימן, י. 12	סטולמן, י. 58	עמנואל, י. מ. 31
נון, י. 305	סיון, ר. 317, 428	עמנואל, מ. 422
נון, מ. 417*	סילבר, א. ה. 12	עמק הירדן (מועצה אזורית) 418
נחמיאס, ד. 316	סימנסון, ש. 432	עמר אלכיאם 425

צוקה, א. 151	מלג, י. 166	ענברי, י. 19
צוקה, י. 170	פלדמן, א. 162, 175	ענפי, י. 28
צומר, י. 332	פלדסקין, גליליה 165, 419	עפעלבוים, ב. 440
צויג, ס. 303, 316	פלדסקין, גרשון 419	עציון, י. ר. 432, 175, 84
צונציגר, מ. 34	פלדסר, ד. 182	עתי, א. 165
צוער, ש. 430	פלינקר, מ. ז. 13	
צוקער, ש. 456	פליקס, י. 268	פאלאסניק, ר. 81
צוראל, מ. 304	פלישמן, י. 316	פאליאקעזיטש, ש. 158
צורק, א. 307, 413	פמברטון, ל. 34	פאנער, י. 426
צידון, א. 165, 316	פן, א. 172	פאפיערניקאח, י. 13
ציוניסטישע ארגאניזאציע 166	פנדלסון, ל. ב. 307	פבנור, י. 23
צטליק, ש. ז. 272	פניאל, נ. 172	פדואה, מ. 182
צטרוק, צ. 19	פניכל, א. 300	פדרוש, ש. 403
ציילד, ו. ג. 35	פניקר, ק. מ. 34	פוברסקי, י. ד. 408
צימרמן, א. 34	פסטרניק, ב. 303	פוגל, ר. 31
צינברג, י. 173	פערלשטיין, י. 304, 426	פונר, ע. ב. 290
צירקין, ד. 182	פטריש, י. 178, 311, 432	פויירשטיין, א. 181
צכוביק, י. ז. 51	פפיש, ס. 308	פולט, מ. ס. 34
צלמון, א. 311	פצ'ניק, צ. 439	פולטורק, ח. 430
צמח, א. 299	פסקה, י. 315*	פולק, א. נ. 12, 163, 402*
צעטינסקי, ק. 27	פראנק, ש. 332	הפועל המזרחי, אגוד המושבים 419
צפורי, ד. 307	פרבלי, מ. 28	— מועצת הפועלות הארצית 419
צפירי, ז. 138	פרג, מ. 297	פורת, ש. 316
ציריקובר, א. 153, 402	פרהרסט, ס. ס. 179	פושטר, א. 181
צירנובסקי, י. 28	פרויד, ז. 316	פטינקין, ד. 181, 437
צירניבסקי, ז. 307, 428	פרוינד, ח. 432	פטקין, א. 432
צרעה [קברן] 25	פרוינדליך, האחים 31	פיאמנטה, מ. 181*
צירציל, ו. ל. ס. 316, 437	פרום, א. 34	פיאנערן טרייען ארגאניזאציע, ארגענ
	פרומן, ס. 182	ניסע 468
קאנאנאטסקי, א. 206	פרחי, ז. 175	פיאברג, מ. ז. 25, 172
קאסאטער, מ. 344	פריבר, א. 300	פיטלסון, י. 181
קאפח, י. 273, 407	פרידברג, א. ש. 307	פיכמן, י. 425, 428
קבילי, ש. 314	פרידלנדר, צ. 19	פימשיין, ח. 281
קנזוביק, נ. 316	פרידמאן, ס. 60	פינו, כ. 428
קדמי, י. 165	פרידמן ויטקובר, א. 430	פינס, ד. 301, 430
קדתי, פ. 311	פריי, א. ל. 281	פינס, ק. 437
קדאסאקאדסקא, ר. 27	פרישברג, י. ז. 183	פינקרפלד, א. 28*
קוונעץ, ח. 81	פרמן, י. 266	פינקרפלד, י. 138
קוטסחדת, א. ב. 307	פרנק, ל. ק. 308	פינשטיין, א. 303
קולב, א. 437	פרנק, מ. 308	פיקס, פ. 171
קולודני, י. 404	פרנק, צ. פ. 273	פיקר, ש. 178
קולידצקי, י. 7	פרנקל, איסר 7, 153	פירנקו, מ. 166
קוליק, י. 7	פרנקל, ו. 34, 176	פירר, ב"צ 25
קולט, ו. 437	פרנקל, ק. א. 408	פיש, ש. 51
קוסטו, ו. א. 316	פרסיץ, ר. 182	פיש, ת. 432
קופרשטיק, י. נ. 7	פרסקי, ד. 85*	פישמאן, י. ה. 206
קוצר, א. 291	פרסקי, נ. 16, 309	פישמן, י. 175
קורדמסקי, ב. א. 317	פרר, ק. 425	פישמן, ע. 19
קוריכמן, ש. 266		פישקין, מ. 307
קורין, י. 20	צאנין, מ. 26	פכטר, ח. 164
קורצויל, ב. 402	צבאלי, ב. 175	טל, ח. 294

- קורצק, י. 30
קושליץ, ש. 51
קטן, מ. 153
קידנבר, צ. ה. 331
קינגסלי, צ. 29
קינדלר, א. 165
קיסר, גיוס יוליוס 317
קיפלינג, ר. 29
קיפניס, י. פ. 410
קיפניס, ל. 29, 307, 428
קירי, א. 35
קירי, מ. 35
קירשנבאום, ש. ל. 177
קלוזנר, יוסף 347
קלוזנר, ישראל 297, 304
קליבנסקי, י. 182
קליבנסקי, מ. 294
קליגער, ק. 344
קליין, י. צ. 450
קלינגהופר, ה. 35, 165*
קלינוב, רנח 304
קלינוב-מלול, ר. 19
קלינמן, מ. ח. 9
קלינמן, ע. 402
קליר, א. 173
קלנר, ג. 294
קלעי, ש. פ. 31*
קלקשטין, ח. 408
קמזון, י. ד. 412
קמחי, דב 271
קמחי, דוד בן יוסף 271
קמלה, י. א. 6
קמנצקי, צ. 153
קנאפהיים, מ. א. 206
קניאל, א. 311
קניבסקי, י. 283
קניבסקי, ש. י. ח. 6
קניוק, ש. 178, 308
קנמוץ, א. 138
קסובסקי, ח. י. 146, 281
קסוטו, מ. ד. 413
קסטנר, א. 307*
קסלר, א. 19
קענעדער אדלער [מו"ל] 318
קטליוק, מ. 173
קפלן, א. א. 7
קפלן, ג. 317
קפלן, ש. 169
קרא, צ. 22
קרבי, א. 166
קרו, יוסף בן אפרים 146
- קרוא, ב. 427
קרול, ל. 27
קרוס, מ. 437
קריב, י. 22, 169, 422
קרמקן, מ. 308, 178
קרליץ, א. י. 7, 146, 408
קרמוץ, י. 417
קרן, י. 423
הקרן הקימת לישראל 165, 428
קרניץ, יעקב 151, 283
קריסיק, ד. ב. 281
קשב, ש. ט. 317
קשת, י. 153, 425
ראגאף, ה. 441
ראחיש, מ. 344
ראטנער לאנדסלייט סאריינען 195
ראק, א. 332
רבירוביץ, ש. 328
רביץ, ח. 138, 265, 401, 423
רבינוביץ, א. מ. 9
רבינוביץ, ד. 173*
רבינוביץ, מ. י. א. 408
רבינוביץ תאומים, א. ד. 273
רבינר, ז. א. 290
רביקוביץ, ד. 428
הרבנות הראשית בישראל 419
רגק, נ. 430
רדאי, י. 178, 311
רובין, ה. 81
רובין, ר. 301
רובינשטיין, י. 50
רובינשטיין, ש. י. 59
רוגק, ג. 430
רוזי, צ. 35
רוזין, ד. 175
רוחק, ג. 430
רוזין, יוסף 272, 284
רוזן, אברהם 31, 431
רוזן, אהרן 311
רוזן, חיים ברוך 23
רוזן, חנה 312
רוזנבוים, א. 7, 409
רוזנבלום, צ. 16
רוזנברג, י. י. 146
רוזנטל, א. 35
רוזנטל, י. 409
רוט, י. 417, 419
רוטנברג, ב. 35, 298
רוטנברג, ש. ש. 298
רוטנשטריך, ג. 317, 413
- רוטר, י. 9
רוטשילד, ד. דה 20
רוטשילד, י. 176, 430
רומעניץ, אונטערריכטס מיניסטעריום
רוז'פולני, י. 307 [210*]
רוטנפציץ, ט. 306
רות, ב. ס. 3, 13, 421
רות, י. 417, 419
רוטנברג, ב. 35, 298
רוזין, צ. 346
רחובות, מכון ויצמן למדע, מרכז
להדרכה ברדיואיווטופים 308
--- תחנה לחקר החקלאות 91, 165
רחמן, ג. 432*
רחמני, ד. 178
ריבלין, ג. 14
ריכנר, ט. 162
ריבס, מ. 182
ריגר, א. 176
ריד, א. 29
ריחקין, מ. 345
רוזות, א. ד. 452
רייזען, א. 81
ריין, ק. 179
ריס, י. 437
רייניץ, ר. צ. 35
רישר, מ. 151
רכב, ש. 166
רכבי, ב. 31, 432
רכבי, מ. 31, 432
רמון, י. 298
רמת גן, אוניברסיטה בר אילן 176
רטלר, ב. 304
רעכטמאן, א. 343
רפאל, י. 139
רפופורט, א. 192
רפופורט, ג. 22
רפופורט, ד. 146
רצהבי, י. 13
רציקו, ג. 424
רקנטי, א. ש. 137
רשפים [קבוץ] 20
שאצקי, י. 60
שבא, ש. 428
שבתי, ק. 317
שבט, מ. 29
שדה, פ. 425
שדה אליהו [קבוץ] 2
ש, א. 25
שוארצבארט, י. 60

שפירא, נתן נטע בן שלמה 330	שלום עליכם 351, 483*	שוחט, ע. 152, 432
שפירא, צבי אלימלך מדינוב 10	שלון, ר. 33, 35	שָׁנָל, ח. ד. 50, 408
שפירא, ש. י. 173	שלונסקי, ס. 143	שולוחוב, מ. 26
שסן, ש. 23, 310	שלוזינגר, ק. 407	שולמן, ס. א. 192
שפעסמאן, י. 59	שליט, ש. 318, 439	שולץ, ג. י. 175
שק, א. 182	שליכטר, ב. 407	שונמי, ש. 142
שצירנסקי, מ. 281, 282	שלין, מ. 428	שורין, י. ל. 170
שקי, א. ת. 437	שלמה אבן גבירול 351	שורין, ס. ז. 441
שקססיר, ו. 26	שלמן, א. 307*, 311, 312, 429*	שורצמן, מ. 175
שר, ע. 266	שלעחין, ב. 345	שושני, ס. 482
שרגאי, ר. 138	שם אור, א. 29	שושקס, ת. 413
שרגאי, ש. ז. 298	שמואל בן יוסף הנגיד 80	שחם, נ. 172
שרותי נמל אילת 166	שמואל בן מאיר (רשב"ם) 271	שטין, א. ש. 411
שרטר, ז. 170	שמואל הכהן הקראי 147	שטינברג, מ. 409
שריאר, א. 182	שמואלי, א. 437	שטינמן, א. ג. 150, 26, 9
שריבר ר' סופר	שמחה בונם בן צבי הירש מפרשיסחא	שטענצעל, א. ג. 206
שרפשטין, צ. 158	שמי, מ. 300	שטערן, י. 206
שרשבסקי, ב. 298	שמיר, א. 2	שטראוס, א. ל. 425
שרת, מ. 20, 35	שמיר, מ. 172, 426*	שטרולי, י. 11
	שמעוני, ש. 142	שטרן, י. ג. 11
תדמור, ח. 317	שניאור זלמן בן ברוך 330	שטרן, מ. 6, 327
תדמור, מ. 417	שניאור, ז. 26*, 172, 304*, 426	שטרן, פ. 170
תת"ל 166	שניאורסון, י. י. 58, 330	שטרנבוך, מ. 281
תוחמז, ז. 31, 431	שניאורסון, ס. 26	שטרנברג, י. 30
תכנון המים לישראל 166	שניאורסון, ש. 455	שטרנברג, ש. 437
תל-אביב, האוניברסיטה 431*	שניידר, ח. מ. י. 328	שיחור, ש. 304
— בית הכנסת תחכמוני 419	שנקר הרץ, נ. 2	שינהיט, י. 479
תל-אביב-יפו, עיריה 419	שעליובסקי, מ. י. 81	שיפמן, ד. 178, 311
— המדור ליחסי צבור של שרותי	שענדוריי, מ. 196	שיר, ד. 170
הבריאות 20	שעפנער, ב. 468	שיר, מ. 170
— המחלקה ליעל ולהדרכה 36	שער העמקים [קבוץ] 403	שירמן, ח. 301
תלמי, א. 419	שערי, י. 419	שכטר, י. 410
תלמי, מ. 20	שטיגלבלאט, א. 210	שכנוביץ, ז. 426
תמרי, י. 298	שפירא, א. 413	של, צ. 178
תנובה 437	שפירא, א. ד. 405	שלו, י. 311
תשבי, י. 147	שפירא, י. 298	שלוהות [קבוץ] 2
	שפירא, נתן בן שמשון 272	שלום, ש. 173

מפתח שמות כל הספרים בעברית והספרים האנונימיים ביווית

אהבה בתענוגים 143	אגדות הצרכנים 292	א. יאסע"בון 79
אהבה היא הגשר 419	אגדות קיקויות 306	אבא הלל סילבר 12
אהבת חיים 283	אגדת החצב 305	אבות 10, 150
אהבה ואפתור 317	ס' האגודה 50	אביב בארץ 428
אהובה חלופוביץ 2	אגרות הרצל 161	אביר החירות 436
אהרן מסקין 300	אגרת לנבוכים 145	אבן האול 6
אובלומוב 424	האדם והחברה 303	אברהם העברי 137
אוהב האדם והאדמה 266	אדם עם עצמו 35	אגד בונה תחנה 14
אויסן חעג 440	האדם צבת ראשונה 35	אגדות ארץ ישראל 300
האוכלוסיה היהודית 163	אורא 282	אגדות מליה 428

אנשי בית רימון 24	איֶקוֹף 483	אֶלְיִנָּה 423
אנשי מדות 25	אִירוּסָה 311*	אומרים יש בעולם 173
אנשי שקלוב 304	אִירוּסָה ללא ילדים 289	אונדנער אייניקייט 206
האסוף המבני 164	אִישׁ הָרוּחַ 413	אונדנער חזק 214
האסופי 28	אִישִׁים מִן הַמִּקְרָא 404	אונדנער צייט 91, 483
אסיה 311	אל המזרח 1	האוניברסיטה העברית בירושלים 314
אסיה ושלטון המערב 34	אל עולמות רחוקים 427	האוניברסיטה של תל־אביב 431*
אסיף 425	אלבום העשור 14	אוצר יהודי ספרד 479, 138
אסף בחינות פרס [האוניברסיטה העב' רית] 175	אלגברה [י. לויצקי] 181, 436	אוצר לשון המשנה 281
אסף חקי ישראל 17, 416	אלגברה [ש. מהרשק] 310	אוצר לשון התלמוד 146
אסף ספורים מחזורים 301	אלגברה [קלעי — טוחמן] 31	אוצר מאמרי הלכה 406
אסף התקנות 416	אלגברה [נ. רחמן] 432	אוצר מטבעות ארץ ישראל 165
אף־על־פי 296	אלי עשור 296	אוצר עמי 306
אפונה ושעועית לימה 164	אליים ודחות 427	אוצר הפוסקים 144
אפקים 347	אלן קוטרמין 174	אוצר פתגמים וניבים 433
אפקים חדשים 422	אלף לילת ולילה 301	אוצר תהלות ישראל 3
אקדמות לתת השבועות 10	אלף מלים ועוד רבבה 311	אוצרות טבע... בישראל 417
אקרא בשמם 424	אמונת אמן 11	אור באפלה 304
ארבע כתות 410	אמונת זרעים 408	אור זרוע 273
ארבע תעניות 11	אמונת יוסף 409	אור החיים 271
ארבעה ספורים 425	אמוץ 413	אור הישר 151
ארבעה פרושים [לפי רש"י] 143, 267	האמנויות 315	אור ישראל 410
ארבעת המינים 163	אמנות דורנו 182	אור ישרים 9
ארגענטינער יחא שריפטן 91	אמנות ותאטרון 182	אור ממערב 426
ארועים במנהל צבורי 293	האמנות היהודית 421	אור תורה 147
ארחות חיים 4	אמנות המלחמה 313	אורות מאפל 424
ארץ ימים 281	אמרי חיים 410	אורח לחג 428
ארכיב ותיוק 316	אמריקה 311	אורי, דפים לזכור 138
הארכיונים בישראל 139	האמריקני השקט 171	אזמל 265
הארץ 86, 211, 347, 479	אמשול לך משל 283	אזנים לתורה [א. גולדשמידט] 451
הארץ היפה 305	האמת כיסוד לקיומנו הלאומי 160	אזנים לתורה [י. טורוצקי] 144
ארץ ישראל [י. פטורי] 178	אמת מידה 317	אורה ומדינות 291
ארץ ישראל: מחקרים בידיעת הארץ	אנגלית ב־25 שעות למוד 431	אהר העם 413
ארץ ישראל במפות עתיקות 159, 86]	אנדרטות ופסילים 22	אחדים באו במרוצה 424
ארץ ישראל על פי רמב"ן 8	אנו לומדים חשבון 432	אחות ואחות 428
ארץ פירות הזהב 301	אנו מונים 178	אחותה של מלכה־לה 206
ארשת 139, 211	אנחנו ודורנו 303	ס' האחים 152
אש בעמקים 423	אנטי דיזינג 312	האחרונים 12
אשקלון 417	אני בן עשר 19	אטלס ישראל 14, 414
אשרי הגפרור 424	אני עובד בכתה א' 30	אטלס לתקופת התנ"ך 177
אתה ובנך ובתך 429	אני קורא 31	אי בשמש 171
אתיקה מקצועית 437	אנציקלופדיה גאוגרפית 434	אי הילדים 428
אתם נער אתם ? ! 424	— דעת 173	אידיש... ר' גם יידיש...
	— כללית מסדה 138, 265, 401	אידישע געשיכטע 433
	— לבר מצוה 408	אידישער קעמטער 91, 351, 483
	— לתארי כבוד בישראל 405	איך להזוין 314
	— מעין 173, 427	איל בן חיל 29
	— נעורים 174	אילן הבעל שם טוב 282
	האנציקלופדיה העברית 1, 401	אין פרחים שחורים 172
	האנציקלופדיה של גדולי המוסיקה 437	האינסטלציה הפניטרית בבנין 32
	— תלמודית 4	האינקוויזיציה 432

- גאוגרפיה כללית 178
 גאוגרפיה לכתה ה' 432
 גאולים 177
 הגאון והרב 426
 הגאון הרוגצ'ובי ותלמידו 284
 גאוני ישראל 305
 די גאלדענע קייס 351, 91
 גבול שביתת הנשק 417
 גבורות ארי 327
 גבורי קדם 29
 גבורת נערים 27
 גבעת פנחס 441
 הגדוד הלומד 423
 גדול צאן 313
 גדולי ישראל 411
 גדולי המוסיקה 179
 גדולי תעשיה 181
 גדר עולם 5
 גידול היהדות בברית המועצות 13
 גזית 480, 348, 87
 גזר 417
 גימלאות 414
 הג'ישה 302
 גלגלים 306
 גלוי העולם 315
 גלויות מן המולדת 419
 גליונות ביבליוגרפיים 142
 הגליל במלחמת היהודים ברומאים 413
 הגליל העליון 417
 הגליל 172
 גמד הצבעונים 305
 הגמדים האדמים 306
 גמלאות 414
 גמרא לתלמיד 312
 הגן ללא אדמה 34
 גנטיקה כללית 313
 גנת העשור 176
 גרויס מעזשירישש 12
 גרפולוגיה 312
 גשר 480, 211, 480
 הגשר על נהר קחאי 302
 דא ! 474
 דאר 348, 211, 88
 דאר ישראל 416
 הדכה ירקת הכפות 328
 דבר 480, 348, 211, 88
 דבר יהוה 272
 דברי כן שלמה 10
 דברי הגות ומסה 424
 דברי הסבר להצעת התקציב 416
 בנין ציון החדשות 450
 בנינו לשיבות 176
 בנערנו ובקנינו 4
 בנפול כוכב 304
 בנתיב הפלמח 15
 בנתיבי הבריחה 289
 בעולם ששקע 289
 בעיות בזק 315
 בעיות ההספקה החקלאית והשיח 16
 בעיות כלליות בחנוך הישראלי 430
 בעינינו ראינו 307
 בעלי התוספות 272
 בעניני המושב 414
 בעקבות האוצר 174
 בעקבי הדור 332
 בערב. הקמיע 172
 בערף 137
 ס' הבעש"ט 9
 בצאת הבריסים 418
 בצל המות 12
 בצרון 479, 347, 211, 87
 בקבוק הפלאים 174
 בקום ישראל 24
 בקעת גניסר 417
 בקצור : ישראל 170
 הבקר 479, 347, 211, 87
 בראשית ובעשור למדינת ישראל 297
 ברון כוכבי ערב 424
 הבריאה 171
 בריאותנו 313
 ברית הקואופרציה הצרכנית 297
 ברכת אריאל 281
 ברכת שלום 320
 ברנוביץ 411
 ברקאי 479, 348, 87
 ברקסה אל הירח 27
 ברשד, בצל עירה 152
 בשביל הדעת 173
 בשבילי המקרא 28
 בשבילי התודעה היהודית 8
 בשדה וכמשק 414
 הבשורה האטיית 317
 בשער 480, 87
 בשער האומות 20
 כשרות המדינה 292
 בתוך רוסיה כיום 434
 בתי הספר וגני הילדים 295
 בתפוצות הגולה 159
 גאוגרפיה [ה. ון לון] 315
 גאוגרפיה [י. פטוריש] 178
 הבבלים 24
 בבקעת כנרות 417
 בדר 434
 בדרך לירושלים 417
 בדרכי הספרות 425
 בהלחם ישראל 14
 בוטניקה כללית 177
 כולי ישראל [ג. ליצמן] 418
 כולי ישראל [ש. שליט] 439
 בורסה וגירות ערך 181
 בחבלי התנחלות 414
 בחירת עובדים בעזרת הראיון... 437
 בחצרות היכל 423
 בחצרות ירושלים 171
 כסבסע 312
 כטרם 87
 ביבליוגרפיה על מצרים 315
 בימות החפש 429
 בימים של הורדת דגל ישראל 291
 בין הבתרים 412
 בין חיות אדם 305
 בין היצור לצרכן 164
 בין ישראל לעמים 14
 בינה במקרא 3
 בית אברהם 9
 בית אהרן על מסי' גיטין 451
 בית אולפנא 454
 בית הבחירה 273, 407*
 בית גורדון 161
 בית יעקב [י. בירב] 6
 בית יעקב [יעקב מליסא] 5
 בית מקרא 479
 בלון 284
 כלעטער פאר געשיכסע 351
 הבלשים הצעירים... 174, 28, 174
 במות עולם 428
 במחבואים 306
 במחיצתם של גדולי הדור 153
 במחתרת 414
 במלכות היהדות 409
 במסגרת 422
 במעגל הסתרים 28
 במערכות פועל המתכת 414
 בן האולימפוס 24
 בן יער הכראשית 28
 בן המלך והעני 427
 בן שבט ד'נחמים 175
 בן השיך 305
 בנות צחוק 302
 ס' בני עקיבא 292
 בנין ציון 450

- דברי התעוררות וחירושי תורה 150 דיני בתים משותפים 17
 דברי חיים 191 דיני משפחה 298
 דברי יחזקאל על התורה ומועדים דיני נזיקין 180
 דברי יחזקאל שרגא 407 [409] דיני עבודה 180
 דברי ימי ישראל 85 דיני ענישין 434
 דברי ימי העולם [ג'. וטסון] 305 דיני קנין 315, 33
 דברי ימי העולם [ה. ג'. ולס] 33 דיני ראיות 32
 דברי ימי עם עולם 11, 152, 289, 412 דירה על הגג 171
 דברי הימים [זבולודובסקי — עמנואל] הרם הקדוש 265
 31 דמויות 422
 דברי הימים [זירקירשנבאום] 177 דמויות יהודיות 422
 דברי מנחם 9 הדמוקרטיה הגדולה 437
 דברי עיון... למ. מ. בובר 282 דמשק אליעזר 282
 דברי הערכה [לי. סרמן] 266 די וקשטין 138
 דברי תורה 58 דע את משחק הכדורגל 182
 דברי תלמוד 7 דע את העולם 304
 דברים לכבוד אהרן מסקין 22 דעות 211, 348
 דברים לעיון [מחלקת הנוער] 293 דעת מרדכי 408
 דברים נחמדים 10 דף למגשים 415
 דג הדקדון 427 דפי זכרון לגמור שנקר'הרץ 2
 דגניות 23 דפי זכרונות 16
 דגניות בין השבלים 307 דפי העובד הלאומי 1
 דו שיח צרפתי 180 דפים [מכון לחקר הבניה] 314
 דוגמאות ותרגילים [למתודולוגיה סט' דפים למדריך 29
 טיסית"] 313 דפים לעבודה עצמית [בתנ"ך] 31, 431
 דוד אלרואי 12 דפים לרבי צמחים 182
 דוח ראשון על הגאיהידרולוגיה... דפים לתלמוד 30
 דחקא 214, 351 [166] דפים ראשונים 161
 ד"ח ר' גם דין וחשבון דפים פראיים 88, 348
 ד"ח הועדה לחקר עקרונות וסגנון דפנה ודיאון 175
 דון קיחוטה 303 הדקדוק העברי השמושי 310
 הדון השקט 26 דראהיטשין 59
 דונוביץ 158 הדרוזים 160
 דוקטור זיגו 303 הדרום 88, 480
 דור בארץ 24 דרום אפריקע 483
 דיון אזרחי 32 דרך סלולה לאנגלית 312
 דיון פילי 160, 180 דרכה של דמוקרטיה 316
 דיוקנה של מולדת 298 דיכה של תנועת המושבים 20
 ס' דים 267 דרכי אהרן 272
 דין וחשבון ר' גם ד"ח דרכי אישות ומנהגיה 405
 דין וחשבון [בנק ישראל] 17 דרכי הבקורת 14
 — [טכניון] מוסד למחקר ופתוח 415 דרכי הוראה בפסנתר 308
 — [על יד ושמ] 163 דרכים בהוראת השברים העשרוניים
 — [על הכנוס לשאלת התודעה] 164 דרכו בחקלאות ובהתישבות 415
 — [על הכנסות המדינה] 163 דרשה לבר מצוה 10
 — [על רשום תלמידים] 295
 — [תחנה לחקר החקלאות] 165 האהאנער לעבן 183
 דין וחשבון כספי [עיריית חיפה] 162 הבלים ברכוזי טריטיום 181
 — [עיריית חיפה] 419 הגדה של פסח 10, 71, 150, 454, 455
 דין וחשבון שנתי [מבקר המדינה] 417 — [לקוטי ספרות] 25, 171, 303
 דיני בורות 180 הגדת העצמאות 283
- הגדת קייסמן 71
 הגיונות מקרא 282
 הגיוני קדם 404
 ההר 161
 הר הכירה 415
 הר ההגנה 480
 הר המשפט 88
 ההר העברי 440
 הדים לשאלות התחברה הקבוצית 211, 480
 הדר הכרמל 14
 הדרכה ביבליוגרפיה 403
 הדרת זקנים 282
 הוגים ובעיותיהם 35
 הוראות למידת מרחקים 315
 הוראת האנגלית 430
 הוראת החלק ההלכית שבתורה 84
 הוראת יצירות שונות מן הספרות העברית 176
 הוראת הנושא "כבוש ההר" 428
 הוראת העברית 308
 הוראת הקריאה 308
 היד, ספרון לי 31
 ההידלגו החריף דון קיחוטה 303
 היכל שלמה... תנוכת הבית 419
 היסטוריה חדשה 34
 היסטוריה של העמים דוברי אנגלית 316, 437
 ההכרת המספיו 171
 הליכות 161
 הליכות ישראל 310
 הלכה כלכלית 16
 הלכות 161
 הלכות שמיטה 145
 הלל הגדול 410
 הגות המרחב 431
 הגה הם באים 304
 הגות חשבונות 316
 הסתדרות וזורנאל 66
 הסתדרות הפקידים בירושלים 161
 הערות לבעיות תפקידי השלטון המ' 10
 הפסדה מפורשת 434 [קומי] 34
 ההפסדה הגדולה 34
 הצעת תקציב 416
 הר יהודה 417
 הנה לנהלה 428
 הרחוקים בטילוסופיה של ההיסטוריה
 הרי בשמים 4
 הרצאה על תקציב משרד החנוך 159
 הרצאות [כנוס האגודה לגנטיקה] 178
 השפעת גובה התדרים 33
 השפעת דרך ההרבקה... 179

- השקעות בתעשייה 19
ההתיישבות החקלאית בעשור הראשון — הרי"מ 405
התפלת מים באילת 166 [293] — הרמב"ם [קמלהר] 6
התפתחות עבודות ארגון... 165 — הר"ן 146, 281
— הרשב"א 144
ואלה תולדות הרבי הראשון מגור 175
די חאך 401
די חעלט 1
וזאת ליהודה 452
וזה גבול הארץ 15
וען אברהם 452
ונתן לכהן 407
הועידה העולמית הראשונה של ה' נער היהודי 429
הועידה ה' 13 [מק"י] 19
זאת היא ישראל 472
זה השלחן 406
הזהב משורטו בלו 428
זהר 9
— [לקוסים] 147, 410
ס' הזהר [גוטפריד] 424
תורעים במדבר 18
זיומה אלון 403
זכור, דברים על השואה 11
זכור לאברהם 151
זכור למרים 283
זכר י"ד 284
ס' זכרון [גולדציתר] 139
— [י. ז. טרישברג] 183
— [י. שניידר] 328
ס' הזכרונות [י. י. שניאורסון] 330
זכרונות בן דורי 415
זכרונות לבית דוד 307
זכרונותיו של חמור 306
זמירות 422, 169
זמירות בשבת משה בן עמרם 151
זמן חיינו 26
זר תורה 406
ז'רבו 24
זרע הכלנית 303
חבל החר 417
החברה הישראלית על מרשת דרכים חבת ציון ברומניה 297
חג ומולדת 175
חג הסוכות 176
חגורת מולות 24
חגי ישראל 58
חדושי אהרן הלוי 3
— [הגר"א] 3
— הגר"ש [ניסטרופ] 5
חדושי הריטב"א 407
— הרי"מ 405
— הרמב"ם [קמלהר] 6
— הר"ן 146, 281
— הרשב"א 144
חדושי הלכות על שבת [הגר"א] 3
חדושים ובאורים [ח. ש. גרינמאן] 406
חדשות עמידר 265
החבורות הכחולות 171
חבורת היובל לבית הבנסת תחבמוני חוברת למורה 176 [419]
חוברת מבחנים בחשבון 431
חוברת מקורות במשטר מדינת ישראל חוברת העשור לנצח סרגי 297 [415]
חודה תנ"ך 174
זחית יאיר 450
חזון מדינת ישראל 307
החוס המשולש 426
החזקה בעבר ובהווה 417
החוסה בקבוצתו 430
חורב 348
חזון איש [על אה"ע] 7
— [על אריח הלכות עירובין] 7
— [על זרעים] 408
— [על הרמב"ם] 146
חזון ארבע הגאולות 172
חזון יחזקאל 147
חזון המדינה בתקופת החשמונאים חזק חמרים 316 [402]
חידון תנכ"י [א. אבן] 309
החידון התנכ"י [שבועון] 429
חידות ושעשועים 27
חיי צולם 283
החיים הגנויים 425
החיים החדשים 24
חיימיקה אטלס 138
חיל הים 417
חילים אלמונים 15
חכמה ומוסר 330
חכמת ישראל במערב אירופה 403
חליפת מכתבים [גב' דה רושילד — בן גוריון] 20
חלקו של עובד המדינה בחקיקה 15
חמר הדרכה בנושאים של התודעה היהודית 430
חמרים להגנת הצומח 181
500 שאלות בתנ"ך 311
15 שנה בתוכנו 172
חמשה חומשי תורה 405
חמשים אמנים 168
חמשים שנות תל-אביב 415
חמשים שנות תנועת הפועלות 19
הנהגה ושבעת בניה 306
הנהגה טנש 172
ס' החנוך 3, 50
חנוך ותנועה 430
החנוך המקצועי בישראל 308
החנוך העצמאי 176
חנוכה [מחלקה לתרבות תורנית] 176
חנוכה [ציונים כלליים] 30
חנוכת הארון 150
חנוכת הבית [היכל שלמה] 419
חסידות ספינקא ואדמו"רה 147
חסמבה במסמרי ניו-יורק 306
חסמבה בקרבות רחוב בעזה 306
חסרי חוליות 437
חפץ חיים על גביאים וכתובים 404
חצור 162
חק הבטוח הלאומי [צ. ברייב] 292
חק הבטוח הלאומי [מוסד לבטוח לאומי] 163
חק בתים משותפים 297
חק דמי המפתח תשי"ח 293
חק שרות מלואים 416
חקוקי מדינת ישראל 17
חקי מדינת ישראל 17, 162
חקי עבודה בישראל 414
החקיקה בבנסת השלישית 416
חקירות על הויטמינים 180
חקלאות והתיישבות בישראל 162
חקר החלל 179
חוב מפיזות 409
ס' החרדים 8
החרוב 313
חרות 88, 211, 348, 480
חרצית הבר הקטנה 305
חשב ופתור 31
חשבון [רבעון יורין] 351
חשבון דיפרנציאלי 31
חשבון הלוח העברי 176
החשבון לשנת הלוויים ה' 309
חשובים סכנים 34
חתם סופר ; תשובות 452
חתם סופר על התורה 11
סבץ וארץ 212, 314, 480
טבעת המלך שלמה 436
טכריה 417
טור 272
טכניקה לנער 305
טעמי תורה ע"פ רמב"ן 8
הטטול במשפחות נודדות 160

ישיבת פוניבז' 308	ידיש לעבן 183	טפול בעליה חדשה 17
ישיבת פוניבז' 145	ידישע קולטור 91, 351, 483	טפסים — הכנון ופוקה 182
ישמח ישראל 58	ידישע שטימע 183	טרינומטריה 432
ישמח לבב 328	ידישע שפראך [ספרי למוד] *210	הטרקטוראי הקטן 305
ישראל [י. אבנן] 173	ידישע שפראך [כ"ע] 91, 351, 484	
ישראל [ירחון לחרשות ישראל] 66	ידיה בלעסער 351	יר ושם 480
ישראל [מפות] 417, 295, 176	ילך חדש הגיע 30	יר לקורא 481, 88
ישראל וההסכם הכללי על מכס ומסחר	ילדות, נעורים, עלומים 25	ירות נדרים 146
ישראל וסיני 419	ילדות עשוקה 303	יירות בערבה 175
ישראל ליהודו 8	ילדים מרחוב מפו 28	ידיעון לעוני הדרוים בישראל 265
ישראל מדן ועד אילת 417	ילקוט דרך ארץ 410	ידיעות [אגודת ישראל—יון] 401
ישראל פנים ועורף 296	ילקוט דרכים 26	ידיעות אגוד המושבים של הפועל
ישראל שכלם 303	ילקוט לשבועות 150	המזרחי 419
	ילקוט משלים 150	ידיעות בית לוחמי הגיטאות 348
	ילקוט הפיוטים 423	ידיעות החברה להקצרת א"י 348, 88
	ילקוט שמעוני 58	ידיעות לבולאים 137
כאגמונים בסער 290	הים האחרון 25	ידיעות לתלמידים [אניברסיטה בר
כאלמונים בגשם 424	ימי גשר 16	אילן] 176
הכבאות 317		ידיעות המכון לחקר השירה העברית
כבוד במגע הבין-אישי 178	ימי עיון של המורים... בריו דה ז'גירו	ידיעות רמלה 401
כובשי ההר 428	[210]	ידיעות ותכניות 308
כוכב הדרום 174	ימי קציר ובכורים 12	ידע עם 349
כוכב מיעקב 451	ימיהם הפרוצים לרוח 425	ידע מעריב 212
כוסו של אליהו הנביא 10	יסודות האגליה הסטטיסטית 315	יהדות איטליה 413
כחות הבטחון של פחות יהודה 402	יסודות במיון ובהתפתחות צמחים	היהדות וזכויות היהודים 413
כחלום יעוף 303	[311]	יהדות ליטא 412
כחמר ביד היצר 314	יסודות החנוך 429	יהדות מערב אירופה 412
כי יקומו השליחים 418	יסודות החשבונאות 297	יהדות תימן 13
כי עירום אתה 426	יסודות הספרנות 314	היהודים בדורותינו 291
כימיה אורגנית וביוכימיה 436	יסודות הצלום 435	ס' היובל [באר יעקב] 291
כימיה פיסיקלית 181	יסורי הסטטיסטיקה 34	— [ש. ק. מירסקי] 318
כיצד אכתוב חבור ? 177	יעקב ובניו 25	יובל בוך [קענעדער אדלער] 318
כיצד לא — בישראל 317	יעקב ושמואל 2	יובל שי 402
כיצד להבין מגרש... 294	יעקב זיק בנחיון 138	יובל ובראות 435
כיצד תעזרי לילדך 308	יעקב פינקרפלד 138	יודאיקה, יהודים על בולים 439
כיצד תתנהג בחברה 435	יעקב שאצקי צום אנדענק 60	יוליוס קיסר 26
כל ספרי [א. ה. חיות] 5	היצר השאנן 305	יום האו"ם 1958 439
כללים ודוגמאות לתורת ההגה 423	יפין בדרך 317	יום כפור 176
כלנו קוראים 309	יפעת 22	יום העצמאות ה' 66
הכנור המנגן מאליו 171	יצוא או אבטלה 160	יום הצנחן 295
כנס הבניה בישראל 418	יצור שמורי פלחי אשכוליות 418	היום השמיני בשבוע 302
כנס התעשיה בישראל 418	יראה עם ישראל וישפטו 296	יומנו של גדעון 175
הכנסת בעבודתה 165	ירושלם [מטכ"ל] 417	יוסף במצרים 303
כנרת 418	ירושלם ב"מ החשמונאים 402	יוסף ואחיו 303
כפי אהרן 145	ירושלם העתיקה 298	יורדיים 29
כפרי אריות 25	ירחון הנער המסיקלי בישראל 22	יזכור [י. חסן, ר. בן-גוראן] 289
כפלי גרסה 143	ירידת כושר הולכת המים 166	יזכר בוך [זליכוב] 60
כפר קאסם 418	יש חדש תחת השמש 428	יזכר בוך ראטנע 195
כרמלית 88	ישו הנצרי 272	יחסי סגולה 153
כרמן 425	הישוב שלנו 176	יחסי העבודה 291
כת מדבר יהודה 267	ישועות מלכו 327	ידיש... ר' גם אידיש...
כתב וספר בתרבות העברית 142	ישועות דוד 408	

- כתב זאת וזכרון 456
 כתבי אהרן ואב אשכולי 403
 כתבי זכויות כלליות של
 אירופה 411
 כתבי יצחק בן צבי 142
 כתבים [ב. בורוכוב] 160
 כתבים [מ. גורקין] 424
 כתבים [ז. ז'בוטינסקי] 302, 415
 כתבים [מ. ז. פיארברג] 25
 כתבים [תחנה לחקר החקלאות] 91, 349
 כתובים אחרונים 267
 הכתיב 176
 כתיבני 478
 כתיבת הארץ 309
 כתר כהנה 7
 כתר ראש 4
 כתר שם טוב 282
 כתר תורה 327
 לא החסידה 34
 לאברהם למקנה 452
 לאן ? 25
 לאן נוסעות הרכבות 427
 לאנדאנער יידישע שריפטן 474
 לארץ הדרך 172
 לב אריה 451
 הלב מאחורי הדיסקית 295
 לבו ימות האדם 171
 לבוש מרדכי 4, 145
 לבעית הגמול במקרא 404
 לוח 200
 לוח אלגברי 152
 לוח הפעלים השלם 22
 לוח הקאופרציה של מדינת ישראל 424
 הלול 32
 הלורד הקטן 305
 לזכר הנפלים 2
 לזכרו של ראובן שרגאי 138
 לומר עם 169
 לי ספר 31
 ליד האבנים 303
 ליום העצמאות 294
 לילדי הכביב 27
 לכיש 417
 לכלוכית 305
 למדינת ישראל 209
 למדריך 29
 למה מקופחת האינטיגנציה העובדת
 ס' למוד לחשבון ולהגדסה 31
 למורה בצה"ל 423
 למרחב 349, 88
 למרחב. משא 481
 לנצרכים ביותר 161
 לסכים שנת סעולה [נמל אילת] 166
 לעגנון שי 402
 לעם ישראל 150
 לקוט פתגמים 9
 לקוטי אמרים תניא 330
 לקוטי תורה תורת שמואל 455
 לקורות קהלת גניזן 290
 לקט הרצאות מהסמינר לבעיות מספק
 האוכלוסין... 435
 לקט שמואל 410
 לשון שמשית 311
 לשוננו 88, 349
 לשוננו לעם 89, 212, 481
 לשכוי בינה 25
 לתולדות ר' שמואל הנגיד 80
 מ. י. ברדיצ'בסקי 153
 מאבדן אלי פדות 297
 המאבק לקיום ולבריאות בימי השואה
 מאגדות לוד 172
 מאה בנים 174
 מאה ספורים נפלאים 174
 מלכודות בסתיחות 182
 מאור יעקב 266
 מאורות נתן 7
 מאורעות יום וריק 428
 מאורעות מוזרים על פני תבל 1
 מאורעותיו של וסלי ג'קסון 303
 מאזן התשלומים של ישראל 294
 מאזנים 89, 212, 481
 מאיר גר 266
 מאמר מרדכי 424
 מאמרים באנגלית 432, 349
 מאסף טורים 331
 מאתים ואלף 304
 מבוא לביכומיה 434
 מבוא לגאולוגיה 182
 מבוא לדיני המסים 293
 מבוא לחלל החיצון 179
 מבוא לכלכלה 181, 437
 מבוא למחשבת ישראל 177
 מבוא למשפט העברי 405
 מבוא לסדר 410
 מבוא לספר אסף הרוסא 423
 מבוא לספר בראשית 3
 מבוא לקומדיה האלוהית 313
 מבוא לתורת ההסתברות 180
 מבוא לתורת המשפט 180
 מבוא המקרא 143
 מבחני סלק סוכר 436
 מבחנים במתימטיקה 313
 מבחר אגדות העמים 28, 306
 מבחר חקים 165
 מבחר כתבים [ח. ארלוזורוב] 283
 מבחר הספור הארופאי 425
 מבחר ספורי גוגול 24
 מבחר הספרות המצרית העתיקה 24
 מבחר ספרים במדעי היהדות 403
 מבחר שאלות במבוא לכלכלה 430
 מבחר שירים [גרסיה לורקה] 302
 מבחר תכניות למודים 429
 המבטא העברי 301
 מבנה השלטון 316
 מבניות ארגון ההוראה בבתי ספר 308
 מבפנים 89, 212
 המבצר 137
 מבקר עד בקר 162
 מבשרי הסתו והאביב 296
 המבשרים בסבץ 307
 מגדולי החסידות 411
 מגדולי התורה והחסידות 8, 412
 מגי חיים 281
 מגדני אשר 409
 מגלה עמוקות 330
 מגלת חג ליום העצמאות 138
 מגמות 349
 מדברי ראשונים 8
 מדי חדש בחדשו 407
 המדינה והאזרח 310
 המדינה והיהדות הדתית 409
 מדינות ערב 173
 מדיניות אגריט 180
 מדיניות ההנהלה הציונית 159
 מדינת ישראל בת עשר 209
 מדינת ישראל ראש גשר... 159
 מדם קירי 35
 המדעים 1
 מדע 89, 212, 481
 מדריך [משטרה] מחוז ירושלים 17
 מדריך ביבליוגרפי לתולדות ישראל...
 המדריך הכחול 18, 289
 מדריך לאינזיני 34
 המדריך לישראל הרחית 160
 מדריך למעבדה בכימיה 432
 מדריך למעבדה במורפולוגיה 436
 מדריך לסיור עממי באירופה 439
 מדריך לעניני השלטון המקומי 18
 מדריך מעבדה בפזיולוגיה 315
 מדריך מתודי לשירי מקהלה 300
 מדריך שמושי בתזונה 314

- מדרש הגדול 51
מדרש רבה 6*, 146, 192, 273, 407
מדרשי הזהר לקט שמואל 410
מה אנו יכולים ללמוד על מינהל 434
מה אקרא ? 142
מה ומי בעולם 437
מה מליל 423
מהגליל התחתון לעמק הירדן 417
מהקדמלין עד הסירמדות 413
המודיע 481, 89
מולד 89, 349, 489
מולדת וסבע 312
מולדתי ישראל 178
מולדתו 176
מונטה קריסטו 174
מוסר ישמח לב 150
מועדים 22
מועדים וזמנים 281
המועצה התקלאית 19
מועצת עובדי ירושלים 25 שנה 415
מוצרי עגבניות 164
מורזוק חלדת הבר 174
מורי האוניברסיטה בעלי פריישראל 289
מורפולוגיה 179
מושב הועד הסועל הציוני 161
מושגים ומנהלים בהידרולוגיה... 166
מוזיריטש גדול 12
המורח החדש 89
המורח הקרוב [ב"צ לוריא] 436
המזרח הקרוב [נ. שיפמן] 311
מורח שמש 23
המזרח התיכון 315
מזרעות תירס 439
מחברת [בטאון חברת כ"ח] 349
מחדש לחדש 296
מחולות הים לעמק אילון 417
מחזור 150, 151
מחזות מהרי ימינו 172
מחזיק ברכה 450
מחיר הדולר במשק הישראלי 414
מתנים 89, 212, 350, 481
מחקר ונסויים באגוזי ארמה 296
המחקר המדעי של ספר יחזקאל 267
מחקר על שנוי המסים המוניציפליים 455
מחקרים במשפט ארצנו 415 [164]
מחקרים במשפטנו הפרטי 293
מחקרים במשק המים של הסיפן 180
מחקרים בסוציולוגיה 19
מחקרים סיסטמטיים... 182
מסאורולוגיה לטיסים 435
משבעות לשון 4
- מטעמי אשר 7
מטרות החנוך 30
מי אוהב מה 27
מיכ"ל לבתי ספר 310
מינכהויון 306
מיצי וגוריה 307
מכון לחנוך גופני... וינגיט 308
המכון לפריון העבודה והיצור 296
מכונית קסמים 428
מכלל 174
מכפר נחום עד טבחה 417
מכשירי המטוס 435
מכשפים 318
מכתב מאקין 23
מכתבים [נ'בוטינסקין] 415
המכתם 451
מלאך הצחוק 29
המלאכה 164
מלאכת שעשועים 305
מלך השירות הצעיר 427
מלון למונחי האנטומיה 170
מלון עברי סולני 170
מלון עברי רומני 422
מלון עברי רוסי 23
מלון עממי לועזי עברי 301
מלון רוסי עברי 422
המלון שלי 85
מלחמה במזיקים ביתיים 435
המלחמה על הגבול 304
מלחמת האדם בטרסן 434
מלחמת גליה 317
מלחמת סיני 16
מלחמת השחרור ומערכת סיני 161
מן העבודה במלון ההיסטורי של הל' 422
שון העברית 422
המנגנון הכימי של הפעולה הטוקסית של אתילן דיברומיד 178
המגדירים 171
הקנהל הדינמי 34
מנוס מחופש 34
מנוע [מפעל ושר ועובדיו] 19
מנורה 265, 481
המנורה שהביקה 23
מנורת המאור 455
מנחה ומעריב 11* [164]
מנחם שמי 300
מנחת אליהו 7
מנחת הנוף 50
מנחת יצחק [י. י. ויס] 451
מנחת יצחק [י. סטולמן] 58
ס' מסבות 28
- מסבות לערבי שבת ומועד 175
מסורת ומשבר 412
מסות בנימין החמישי 23
המסילה 408
המסך עולה 423
מסכת ל" 296
המסלה 408
מסלת ישרים 150
מסע אל אבא תחיל 173
מסע במזרח הרחוק 173
המסע ברכבת 304
מסע לארץ אבוקדי 33
מסעות התיר הצעיר בצרפת 29
מספרות ישראל באונגריה 139
מספרי אמריקה 314
מספרי העולם 33
מסרת ומשבר 412
מעבר אגרגיה 180
מעבר אפק 417
מעבר להרים 170
המעבר מהשפלה להר 417
מעם קרנות המזבח 302
המערכה נגד מצרים בתש"ח 402
מערכות 89, 212, 481
מערכות הידרוליות במטוסים 435
מערכת סיני 417
מערכת הפלאים 27
מעשה בחתול 307
מעשה רב 4
מעשי אבות... ע"פ רמב"ן 9
מעשיות ומהתליות 428
מעשיות עם בידיש 422
המעשר והתרומה 406
מפות סתומות 311
מפחד היקום והארם 171
המפלגות בישראל 166
מפעל הארות 311
מפעל הפיס 164
מסקד משקי העובדים 16
מסקד הרפאים 437
מסת ישראל [מחלקת המידות] 295
מסת ישראל [פלוסקין] 165
מסת תל אביב — יפו 19
ס' המסתח 430
מצבו של המעמד העובד באנגליה 433
ס' המצחת 273
המצליף 474
מקדש דוד 146
מקדש מעט 442
מקור הלכה 5
מקורות הלכה 406

- מקורות לתולדות הבקורת העברית 419
מתמטיקה לסיס 435
171
— — — היהודים בימי הביניים 284
— — — ישראל בתקופת המקרא 152
מקרא לילד 30
מקרא לנער 310
מקראות בסדרי שלטון ומשפט 295
מקראות גדולות 3, 271
מקראי חג העצמאות 139
מקראי ראש השנה 303
מקראי תשובה 410
מראות בישראל 170
מראות העולם 25
המרד של שנת 614 402
מרדכי נרקיס 11
מרה בת בבל 27
מרובעים 425
מרומי שדה 406
מרחיבי תבל 26
ס' המשבר המרכזי 297
משה מונטיפיורי 178
משום באסיה 35
המשטר באנגליה 312
המשטרה בעשור 416
משיחות ערב 427
משך ערוב הבטון 35
משל וגמשל 10
משלי יעקב 151
משלי עם בידוי 421
משנה מפורשת 6
משנה תורה 6, 146, 408
משניות 6, 146, 247*, 328, 408
משנת הוהר 147
משנת הקפיטליזם המושלם 314
משנתו של דוד בן גוריון 414
משפט בינלאומי 33
משפט וכלכלה 482
משפט ימי 316, 436*
המשפט מבחינת המינהל הצבורי 434
משפט מנהלי 35, 165
משפט מסחרי [א. ידן] 16
משפט מסחרי [א. רוזנטל] 35
משפט עברי 406
משפט קונסטנטינופולי 165
משפט רומי 180
משק חמשי 418
המשק הכספי 298
משק משולב 415
משרדי הממשלה 17
משרה ושכרה בצדה 23
מתודולוגיה סטטיסטית 313
- סדר התפלות... ליום הזכרון 11, 455
— התפלות... של חג העצמאות 411
סדרת מאמרי מחקר [מרכז פלך] 19
סדרת מועדים 176
סדרת סקירות כלכליות על ארצות חוץ
סהר צעיר 172 [163]
סוגיות נבחרות במשפט 316
סוד ההיים 181
סודי עם אחי הגדול 28
סולם העבודה העצמית 175
סוסיתא ועין גב 417
סופרים וספרים 406
סוציאליזם דמוקרטי מול דיקטטורה
סוקרטס ומשנתו 434 [434]
סורא 89
סחר החוץ 163
סחר ישראל בריסניה 418
סטטיסטיקה שלילית 294
סיוגה 25
סיוור חברי הוועד הפועל הציוני 415
סיוור למודי... במחלבות הולנד 437
סיני 90, 212, 350, 482
סיני [מפת] 17
סינס פיקשן 172
סינתזה של תולדות פתמימנים 182
סיסי 23
הסקירת יוליסס 425
הסכרת 437
סכת שלום 423
סלוף אידאה 439
סליחות 11
סמדיה בן הגלב 305
הסמל מאיר לוין 175
הסנגור הגדול 25
סנחריב ביהודה 301
הסער וההגה 24
ספוגות 213
הספור העברי בהתפתחותו 424
ספור על הליוונים 436
ספורי הכנה 27
ספר... ר' לפי המלה שאחרי "ספר"
ספרות הגאונים 327
הספרות היהודית-ההלניסטית 284
קפירות מספרות 432
ספרותה של תקופת החשמונאים 163
ספרי 7
הספרים החדשונים 267
ספרים עבריים עתיקים 184
ספרית ארמה 428
סקירה ביבליוגרפית 403 [295]
סקירה על משרד המסחר והתעשיה
- נאה דורש 145
נביאים ראשונים לילד 433
נברשת הילנה 143
נודע ביהודה 451
הנוסח המקורי של ספר תהלים 405
נופים גנויים 172
נויקים אורחיים 17
נור ישראל 327
נחלת צבי 304
נחשוני החולה 293
גיב אשקלון 306
גיב המועדון 418
גיב המורה 30
גיב הפועל החקלאי 137
גיב הקבוצה 212
גיב הרופא 89
גיבי זהב 410
א נייע הגדה של פסח 206
נסוח ופרוש מטמכים 32, 179
נסוי בקדוחי טירלי 166
הנסיך אמיץ הלב 174
נסחם לדין וחשבון [בנק ישראל] 162
נעורים 25
נעים זמירות ישראל 266
נעם 408
נען 298
לער מלצר ארמה 165
הנער משה 13
ס' נפתלי 454
נצח האומה 302
נקודות חן 152
נקמה יהודית 26
ס' הנר 144
נשים 302
נחונים לתחשיב... 434
נתיבו של יחיד 266
נתיבות שמואל 51
נתן גרין 302
טאן פאולער לוח 200
סבות מות 294, 416
סביב כדור הארץ 27, 304, 427
סבולה מכי ישן 10
סגנון חייו החדש 36
הסדור לחול 331
סדר ברכות 283
סדר הדיון 51
סדר שובבים ת"ת 146

- סקר יצור פלחי אשכוליות 32
 סקרי כח האדם 416
 סתרי היסי 424
 עבודה מעשית 177
 עבודה עצמית בחשבון 310, 431
 עבודה עצמית בחשבון ובהנחה 432
 עבודות במשפט מסחרי 181
 עבודות מתכת 429
 עבודות עץ במטוסים 435
 עבודת ההכנה [כביש גתיה'חדרה] 297
 עבודת ישראל 151
 עבודת הקדש [רשב"א] 450
 עברית טובה 23
 העברית לאור הערבית בתלמוד 22
 עברית לכל איש 310
 עד מחר 423
 עדה ואילנה 266
 עדות חיה 422
 העובד השכיר 160
 עובדות ומעשים 164
 עוד יוסף חי 10
 העולם הגדול בו אנו חיים 175
 עולם הרממה 316
 עולם הדפוס 482
 עולם הכימיה 310
 עולם הספורט 137
 עולם הצומח המקראי 268
 עולמות סמירים 303
 עולמם של ימי הביניים 182
 עולות ימים האדמה 171
 עונות השנה 295
 עור לילד 478
 עזרת נשים 327
 עטרת שלמה 406
 עיון 90
 עיונים בשבילי התנ"ך וההיסטוריה
 העיר : ילקוט ירושלמי 162 [143]
 העירה 23
 העירה היהודית בסולין 172
 על הדינמיקה של תורחן 435
 על חוף התחמים 302
 על חפירות מצר 161
 על כלי חרס ארצי-ישראליים 17
 על מבנהו ותפקידיו של המכס 19
 על מעצרים של ... פושעים נאציים
 על המשמר 90, 213, 350 [12]
 על נשואין וגרושין מחוץ למדינה 18
 על ספר משלי 266
 על מני סיני 160
 על מרופ' אביגדור צריקובר ז"ל 153
 על סתם ביתי 304
 על הראשונים 412
 עליו הנשמות 11
 עלון [אגודת ישראל יפן] 137
 עלון האגודה... לקרימינולוגיה 34
 עלון ביבליוגרפי לספרות חנוכית 403
 עלון הדיגים 350, 482
 עלון החוגים [להתחדשות דתית] 297
 עלון יידידות ישראל-צ'כוסלובקיה 1
 עלון היצוא — שנתון 417
 עלון המתכת 1
 עלון הסטודנט החקלאי 176
 עלון רשפים 20
 עלי עשור [ברתנא — לוינסון] 177
 עלי עשור [מוסד הרב קוק] 2
 עלי עשור [י. שפירא] 298
 עלי שיר 303
 עליון 179
 עליזה בארץ הפלאות 27
 עלילות הברון מינכהויון 306
 עלילות חומית 306
 עלים מעץ החיים 26
 העלית השלטת 315
 עם בני ארצי ועירי 289
 עם יובל הגמנסיה העברית בירושלם
 עם שחר 302 [302]
 עמידר נייעס 265
 עמנואל 402
 עמר 482
 ענין השחיטה לעדת... הקראים 147
 עסקי הבטוח בישראל 284
 עץ האשור 427
 עץ ויער 428
 עץ שתלתי 23
 עצמאות ישראל 175
 עצרת החיות 307
 עקספרעס 1
 עקרונות להתנהגותם של עובדי צבור
 ערכי הלכה 4 [292]
 ערכים ודרכים 29
 ס' העשור [שרות מטאורולוגי] 18
 עשור בחרוזים 425
 עשור ליפתה 293
 עשור לישראל 163
 עשור למבצעי צה"ל 296
 עשור למערכה על נגבה 164
 ס' העשור של תדאר 340
 עשית עשר ולא במשפט 435
 עשר פרושות 306
 עשר שנות חנוך 307
 עשר שנים לשרות המבחן לנוער 163
 עשר השנים הראשונות 162
 28 שירים ופזמונים סופילריים 172
 20 ציורי מופת 437
 העתון בבית הספר 30
 העתון המוקרטי 137
 עתיקות 213
 טאלקסבלאט 137
 פאת השלחן 273
 פבלו פיקסו 171
 פו הדב 28
 פון נאענטן עבר 456
 פורים 430
 פורשה 316
 פוזורי ישראל 12
 פיזיקה ר' מיסיקה
 פיסון פליס 25
 הפילוסופיה במאה העשרים 316
 פיסיקה 178
 פיסיקה כללית 314
 פיסיקה לטים 435
 פלאי פלאים 27
 פלקט כאמנות 422
 פלגנה 428
 פנורי הגבור 26, 304
 פנתס מהרם 266
 פני יהושע 145, 273
 פנקס למדריך 29
 פנקס שבלי 12
 פסוק פעמים שבמקרא 404
 פסיכולוגיה 180
 פסיכולוגיה אנליטית וחנוך 308
 הפסיכולוגיה של הלמידה 346
 פסלים 300
 פסקי הגר"א 4
 הפעל האכדי 317
 פעוים אישיים 159
 פעפנת ואנסון 307
 פקודת האויר האסטרטגי 182
 פקודת הלוים 192
 פקודת מס הרכוש 416
 הפקולטה לחקלאות 430
 הפרופלר 435
 פרוש המאירי על התורה 320
 — ר' יהונתן הכהן על הרי"ף, ברכות
 — הרמב"ם על ר"ה 6, 192 [192]
 — הרמב"ן על התורה 320, 408
 פרח הדבש 28
 פרחי זיו 175
 פרחי הכרמל 18
 פרחים עונתיים 164

- קרן אורה 273, 407
 הקרן הקימת לישראל 291
 קרקס עליו 174
 הקשרית האמיצה 429
 קשת 90
 ראה ועשה 427
 ראובן 301
 ראה תקינה ללא משקפים 34
 ראש אמונה 409
 ראש פומפיי 24
 ראש השנה 176
 ראש השנה בעדות ישראל 402
 ראשוני הרבנים בורשה 411
 ראשי הרמנים 313
 ראשי פרקים וביבליוגרפיות ללמודי החוג "חנוך" 429
 — — — ללמודי המחלקה להכשרת מורים 429
 ראשית בכורי הביבליוגרפיה העברית הרב יעקב מזהא 290
 הרבוי הטבעי במדינה 160
 זבנות חסידות, השכלה 152
 רבעון לכלכלה 213
 רוחות נפגשות 301
 הרופא העברי 482
 הרוקח העברי 91
 רחוב המדרגות 424
 ריחוער 195
 רני כבר גדול 306
 הרסואה 91, 350
 רסואה וטרינרית 213, 350
 הרפוי במים 436
 רק אתמול 293
 הרקע ההיסטורי של המגלות הגנוזות רשום דברים 36
 רשימה... י. י. שניאורסון 58
 רשימות אסיר פרי 283
 רשימות חוברות [מפעל השכפול] 403
 רשימות עורך דין 19
 רשימת המוסדות המוכרים 17 [403]
 רשימת ספרי קריאה [ספרית הסועלים] רשימת ספרים לספריות עבריות 142
 רשת קדוחי התצפית 166
 שאו זמרה 174
 שאלה ותשובה בענין כתובה 192
 שאלון גאומטרי 311
 שאלון מתמטי 311
 שאלות וחידות במקרא 431
 שאלות ונושאים בתנ"ך 30
 צפון מורח הכנרת 417
 צפונות הרוג'צ'בי 272
 צירור הומור 302
 צירור מכתבים [צ. סלעמ'קמנצקי] 153
 צרכנות שתופית 419
 קב הישר 331
 קבלת שבת 11
 קבץ דיני המסים 294
 קבץ הרצאות [מכון לפיריון עבודה] קבץ הרצאות בעניני מקרקעין 416
 קבץ לזכרו של אליעזר שמיר 2
 קדושת לוי השלם 9
 הקדילק יורד דרומה 427
 קהלה און פאלק 65
 קהלת יעקב 5
 קובל 13
 קובנה היהודית בחורבנה 411
 קובץ על יד 145
 קוי יסוד בתולדות היהודים ביה"ב 151
 קוים למעגל 25
 קול מהרים 428
 קול החסיבה 19
 קומבין ממנוע 439
 קונטרס האש"ל 443
 קונטרס שומרי ישראל אחרון 169
 קונטרסים ללמוד המשנה היומית 311
 קונרד ולנרוד 425
 קוסמוס 25
 קוין הארגמן 427
 קורות 482
 קורות מלחמת העצמאות 296
 קחו אנשים אלה 434
 קטלוג בר דור 142
 קטלוג גרשון 418
 קטלוג לבולי דאר או"ם 318
 קטלוג המחקרים של הסכניון 435
 קינות 151
 קינטיקה של ראקציות חמצון 179
 קין חילות 307
 קסת הסופר 191
 קפוחו וסבלו של עובד חברת החשמל קצור שלחן ערוך 8
 קצור תולדות עם ישראל 13
 קצת יוסף הצדיק 22
 הקרב 425
 קריאי מועד 823
 הקריקסורה בפרסום 317
 קרית מלך 6
 קרית ספר 6
 קרית הפלדה 295
 ס' הפרסיונים היהודים 290
 פרייון עובדים ומכונות 19
 פרסומי הרכה [חיל האויר] 435
 פרקי אבות 150, 10
 פרקי אורטוריה 169
 פרקי דינים 432
 פרקי טבע 177
 פרקי טבע ולשון 23
 פרקי מקרא, הלכה ואגדה 176
 פרקי מקרא וזמר 419
 פרקי העליה השלישית 18
 פרקי עשור 24
 פרקי קריאה בכלכלה 436
 פרקים 90, 213, 482
 פרקים בהתפתחות שרותי הבריאות העירוניים 20
 פרקים בחשבונאות 33
 פרקים במלחמת העצמאות 293
 פרקים בתולדות היהודים ביה"ב 284
 הפרקליט 213
 פרקציונציה 179
 פרשה מקורות הישוב 163
 פרשת בראשית למתחילים 210
 פרשת המים בישראל 292
 פרשת "גילי" 196
 פרשת צו. וינברג במחלקת החנוך 30
 פרט משה רבנו 428
 פשוטי העם ברומי 33
 פשר החלומות 316
 פתוח התקלאות בישראל כיצד ? 164
 פתוח שטות מחקר הידרולוגי 166
 פתולוגיה 33
 פתחא זוטא 451
 הפתיחות למדרש איכה רבה 407
 צא ולמד 145
 הצצע בבנין 317
 הצופה 90, 350, 482
 די ציקונסט 214, 352
 צידים מספרים 427
 ציון 90, 482
 ציוניסטישע טריבונע 468
 ציור נוף 170
 צליל ואמר 22
 צליל וצל 423
 צמאון התהלה 25
 צמחי הורעים 30
 צמיחה שכלית של ילדים קטנים 179
 צעד צעד 311
 הצעד הראשון 178
 צעדים ראשונים 307

- שאלות ותשובות מהר"ס 407
 שו"ת מהר"ש [ש. אנגל] 327
 שאלות ותשובות מהרש"ל 327
 שאלות ותשובות הריטב"א 407
 שאלות ותשובות הרמב"ם ובנו אב-
 רהם 6
 שאלות ותשובות הרשב"א 450, 272
 שאלות ותשובות מן השמים 5
 שארות האגס עם כנת' החבוש 32
 שארית ישראל 58
 שארית מנחם 59
 שבחי צדיקים 169
 שבט ועץ 213, 483
 שביל קלפות התפוחים 27
 שבילי הורכה ; מחנאות 305
 שבילי הורכה לישו"ב עולים 305
 שבילי החנוך 483
 שבע שמחות 5
 שבעה סופרי מופת 181
 שברי לוחות שחוקים 165
 שבתותיה של אמצא 171
 שד 2 יוצא לגבול 427
 השדה 350
 שועליו של שמשון 305
 שושן ושושנה 307
 שחוק לישראל 422
 שטות הורכה 316
 השטות החדישות ביצור הבטון 166
 ש"י ענגון 413
 שיחות למעצת מדריכים 29
 שיחת המתנות 428
 שירי קוממיות ישראל 173
 שירי שמחות 151
 שירים [י. ד. אירגן] 301
 שירים [ז. שניאור] 26, 172
 שירים ליריים ובחרים [ה. ריון] 312
 שירים ומערכונים 172
 שירים וספורים [ילן' שטקליס] 28
 שירת הים 28
 שירת מלחמה ובגוריה 23
 שכון ותיקים 172
 שכון עירוני בישראל 417
 שלום חיות 428
 שלחן ערוך 146
 השלטון המקומי בישראל 295
 שלנו עד עולם 162
 300 משחקים לבתי ספר 317
 34 שירים 169
 שלשת הלבלרים 171
 שם הגדולים לגדולי הונגריה 441
 שם שמואל 8
- שמואל מרמרי 2
 השמוש בשטות באופיסיות ... 166
 שמוש הומנים בלהג הערבי... 181
 שמושי יפעל בלהג הערבי הירושלמי
 שמות רבה 273
 שמחת ישראל 282
 שמטה [ז. אדמנית] 281
 השמטה [י. מ. טוקצ'נסקי] 145
 שמירת הגפס 169
 ס' השנה של העתונאים 90, 482
 שניים בשכון ההסתדרותי 161
 שנת בראשית לישראל 29
 שנת השבע 273
 שנתון [התאחדות לכדורגל בישראל]
 שנתון הידרולוגי לישראל 416
 שנתון הממשלה 91
 שנתון סטטיסטי לישראל 163
 שעורי הגר"ח 6
 שעורי הלכה 405
 שעות הרות גורל 303
 שער קריאת התורה 281
 שערי אגדה 310
 שערי אריה 9
 שערי דעת 28
 שערי זיו 145
 שערים 91, 213, 350, 483
 שפה לנו 310
 השפלה ועמק החוף הדרומי 417
 שפת אמת 454
 שסתי צדיק 282
 שפתי רננות 151
 שרות המבחן לנוער 295
 שריפטן 91
 שתוף בעברה ושתוף באחריות 434
 שתוף פועלים 162
 שתילים 27
 תאונות דרכים [מ. אוריון] 14
 תאונות דרכים [י. הראל] 293
 תאונות דרכים בישראל 294
 התאטרון העברי 169
 התבה המזמרת 173
 תבל ויושביה 432
 תודריך לעבודת הארכיב 36
 תהליכי התמורה והגאולה 298
 תהליכים ונהלים משרדיים 436
 תהלת ה' 331
 תו יהושע 410
 תו הספר 404
 ס' החודעה 147
 תולדות בית דוד 404
- תולדות יהדות מצרים 152
 תולדות היהודים ממלחמת העולם הרא-
 שונה ועד ימינו 153
 תולדות ישראל 309
 תולדות הנצרות 179
 תולדות ספרות ישראל 173
 תולדות העולם המוסלמי 179, 312
 תולדות העולם העתיק 30
 תולדות עם ישראל 431
 תולדות צה"ל 166
 תולדות הרבי הראשון מגור 175
 תולדות התנועה הציונית בגליציה 292
 תולדות התעושה בעולם 313
 תוספות הרא"ש 4
 תוספות ר"ד 5
 תוספתא 147
 תוצאות חיים 272
 התור 440
 התורה והעולם 58
 תורה לילד 310
 תורכיה 313
 תורת האגדה 331
 תורת האורחות 309
 תורת גיטין 5
 תורת חיים 407
 תורת החנוך 29
 תורת התשמל 315
 תורת הטור 409
 תורת ירוחם 50
 תורת ישראל לדורותיה 402
 תורת הכדורגל 35
 תורת הכתיב 311
 תורת המנא 315
 תורת המשטרים 179
 תורת הנביאים 5
 תורת הנקוד 170
 תורת שמואל 455
 תורת השמטה 406
 התחבורה בישראל 418
 תחביר עברי 310
 תחזית האוכלוסיה של ישראל 160
 תחרות אמנים בשחמט 182
 תכן ישן וכלים חדשים 164
 תכנון תחנת אם וילד 162
 תכניות הלימודים [ביה"ס תחקלאן] 30
 תל החלומות 172
 תלמוד בבלי 7
 תלמוד בבלי (לקוטים) 312
 תלמוד ירושלמי 7, 8, 409
 תלמידי ישראל כותבים 304
 תמותה פרינטלית 294

תקומה 25	תעודות לתולדות היהודים בספרד 411	תמצית הרצאות [כנוסי אמנה] 8	תמצית ההרצאות כקורס כלכלה מדי-
תקומת ישראל 16	תעודות ישראל 439	תמרוכים 430	תמרוכים 430
תקון ליל שבועות 151	תעופה 312	תנועות נוער 308	תנועות נוער 308
תקון סופרים 144	תעלולי עין אחת עקשת 28	תנ"ך 39, 271*	תנ"ך 39, 271*
תקונים 283	תעריף מרוכז 294	— (לקוסים) 432, 31	— (לקוסים) 432, 31
תקונים ותוספות 314	תעשייה [כ"ע] 214	— תורה 143, 144*	— תורה 143, 144*
תקונים חדשים 150	ס' התעשייה [קבץ] 165	— נ"ך 3	— נ"ך 3
תקופת הבית השני 432	תעשייה ומסחר 419	— נביאים ראשונים (לקוסים) 433	— נביאים ראשונים (לקוסים) 433
תקופת הגאונים וספרותה 405	תפארת אהרן 5	— נביאים אחרונים 271	— נביאים אחרונים 271
תקנות קרן פנסיה מקיפה 16	תפארת מהר"ם 282	— הושע 3	— הושע 3
תקפו כהן 407	תפארת ציון 6	— חגי, זכריה, מלאכי 405	— חגי, זכריה, מלאכי 405
תקציר המיון העשרוני 142	תפוצות הגולה בימינו 14	— תהלים 144, 282, 442	— תהלים 144, 282, 442
— המפתח לספוקי המעשיות 436	תפלה שלמה 151	— משלי 144	— משלי 144
תרבות 483	תפלות 151, 194, 283, 410, 411, 455	— שיר השירים 301	— שיר השירים 301
תרביץ 91, 214, 483	— סדור 11, 151, 331*	— אסתר 3	— אסתר 3
תרגום המלים 145	התפלין 7	— תנ"ך ישראל 271	— תנ"ך ישראל 271
תרגיל לשעור "מבוא לכלכלה" 437	תפלת הודיה לחג העשור ... 194	— לבית הספר 432	— לבית הספר 432
תרומת הדשן 191	תפלת ישראל 151		

מפתח שמות המחברים והספרים בערבית

الكتاب، ش. 440	الدورة الدراسية... 299	احمد وياقة 440
کتب، ر. 440	الرائد، مجلة دينية... 265	الارض 440
ليفنتون، ح. 912	سيمح، ا. 299	اسرائيل، المحكمة العليا 299
مجلة الاخبار الدروزية 265	شرح قانون 299	— وزارة الداخلية 299*
مذكرات رحلة 440	المرقاوي، عبد الرحمن 440	— وزارة الشؤون الدينية 265
مذكرات لاجئ 800	صالح، ا. ز. 809	— وزارة المعارف 299, 809
مراد، م. 488	الصالح، ر. 812	اعمال السلطات المحلية العربية 299
مطالعات اسرائيلية 488	صواربخ 489	الانغني الجديدة 489
مع العاملين... 299	صراع انسان 804	اغنيات من الجليل 440
معمرو، ت. 800	ظواهر، في الطبيعة 912	انا مواطن اسرائيل 488
منهج الدراسة 809	عبد العزيز، ص. 809	اهرون، ز. 488
مواكب الشمس 440	عجائب الآثار... 489	بن حبروت، ز. 299
موجز مقررات 299	غرفونكل، ل. י. 299	بورلا، י. 804
النور 401	فناة من هبروشيا 440	التأهين الاجتماعی 299
هنة قريتي 265	فرح، ن. ق. 440	الجبرتي، عبد الرحمن 489
الاستدروت... 800	فصول متخبة... 809*	جرجورة، ف. ا. 489
وشوشات الفجر 440	القاسم، س. 440	الجريدة الديمقراطية 401
وانتر، ی. 440	القطن وزراعته 299	حسين، ر. 489
يمري، م. 800	قمواردج. 440	حول السلام 800

- Wissenschaftliche Zeitschrift d. Martin-Luther-Universität 99, 362
 Wölfel, E. 326
 Wolf, H. H. 326
 Wolff-Windegg, P. 190
 Women and Technical Assistance 204
 Woolley, C. L. 343
 Woord als Wapen 65
 Worbs, H. C. 335
 Word 362
 World Club for Hebrew Libraries 142
 World Jewish Congress. Executive Committee 468
 World Jewish Youth Convention 429
 World Politics 494
 World Today 221
 World Union for Progressive Judaism 85
 Worm, P. 346
 Wort und Wahrheit 494
 Woude, A. S. van der 55
 Wouk, H. 345
 Wright, S. M. 449
 Wulf, J. 466
 Yaari, A. 421
 Yad Washem Studies 362
 Yadin, Y. 20
 Yale Conservation Studies 362
 Year Book of Agricultural Cooperation 362
 — of Education 99
 — of the L. Baeck Institute 218
 Yevnin, A. 166
 Yinger, J. M. 194
 Young, E. J. 326
 Young Judaea 85
 Zacharias, A. 346
 Zador, H. 346
 Zafran, A. 71
 Zaunmüller, W. 320
 Zehren, E. 49
 Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft 494
 — des Deutschen Palästina-Vereins 221, 494
 — für die Alttestamentliche Wissenschaft 494
 — für die Neutestamentliche Wissenschaft 99, 221, 494
 — für katholische Theologie 362
 — für Religions- und Geistesgeschichte 100, 362
 — für Romanische Philologie 100, 494
 — für Theologie und Kirche 100, 221, 362, 494
 — für Vergleichende Sprachforschung 100
 Zelkowitz, H. 66
 Zetynsky, K. 83
 Zidon, A. 316
 Ziegler, J. 96
 Zimmels, H. J. 336
 Zimmerli, W. 185
 Zimmermann, F. 44 [183
 Zionist Association, Bombay
 Zionist Organization, America. Department of Hebrew Education and Culture 85
 — Argentine 204
 — Uruguay 343
 Zohar, Z. 162
 Zohar, 194
 Zolli, E. 192
 Zunz, A. 199, 336
 Zunz, L. 199, 336
 Zwierzynski, C. 339
 Żywulska, K. 200*

- Академия Наук. Институт этнографии. 204
 Баумволь, Р.Л. 208
 Бергельсон, Д.Р. 83
 Вендров, З. 208
 Вестник Израиля 401
 Галин, Н. 22
 Галкин, С.З. 208
 Гарцман, М. 208
 Гольдштейн, М. 208
 Гордон, И.З. 208
 Гофштейн, Д.Н. 208
 Грубиян, М.М. 208
 Евреи загинали в антифашистската борба 200
 Зиман, И. 421
 Иванов, К.П. 204
 Иосиф Флавий 339
 Каждан, А.П. 194
 Каплан, А.Л. 473
 Квитко, Л. 83*, 84
 Керен, И. 423
 Керлер, И.Б. 83
 Кушников, А.Д. 83
 Лев, М.А. 466
 Лурье, Н. 209
 Лурье, Н.Г. 83
 Марголин, Ю.Б. 21
 Маркиш, П. 209
 Мешерский, Н.А. 339, 466
 Певзнер, Я. 23
 Персов, С.Д. 209
 Рабин, И.И. 209
 Ремизов, А.М. 473
 Росин, Ш. 476
 Свободен Народ 401
 Сито, Ф.С. 476
 Тейф, М.С. 83
 Телесин, З.Л. 209
 Уткин, И.П. 476
 Фефер, И. 83, 476, 477
 Фининберг, Э.И. 476
 Харик, И. 84
 Шейнис, З.С. 204
 Шолом-Алейхем 84*, 473
 Штейнберг, Е. 477
 Штурман, М.М. 209
 Ярославский, Е.Е. 449

- Theologische Zeitschrift 221, 361, 493
 Theologisches Wörterbuch zum N. T. 450
 Thesaurus Proverbiorum Latinorum 433
 Thiel, E. J. 448
 Third Crusade 468
 This is Israel 472
 Tholl, E. 476
 Thomas, D. W. 44, 326
 Thompson, C. A. 168
 Thompson, J. A. 190
 Thomson, L. 190
 Ticho, I. 313
 Tierra Santa 493
 Tikwatenoe 477
 Tobit 44
 Tosefta 192
 Toynbee, A. J. 203
 Traditio 361
 Tradition 329, 361, 493
 Tradition und Erneuerung 221
 Trait d'Union 361
 Trends 477
 Tresmontant, C. 44
 Tribuna Sionista 468
 Tross, E. M. 162
 Tucholsky, K. 64
 Tufnell, O. 204
 Turmbau zu Babel 448
 Twentieth Century 493
 25 Years of Youth Aliyah 469
 UNESCO 210
 Unger, M. F. 44
 Ungern-Sternberg, R. V. 445
 United Israel Appeal 342
 United Nations. Department of Economic and Social Affairs 342, 472
 — Security Council 221
 United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization 210
 — Relief and Works Agency for Palestine Refugees in the Near East 472
 United Zionists Revisionists of America 342
 Universidad 361
 University Museum Bulletin 98
 UNRWA 472
 Unsere jüdischen Mitbürger 442
 Unterkircher, F. 442
 Utley, F. 204*
 Vaad hatzalah 59
 Vallentin, A. 65
 Vajda, G. 52
 Vatican. Biblioteca Vaticana 442
 Vaux, R. de 45
 Venard, J. 326
 Verbum Domini 98, 221, 493
 Verdad y Vida 221
 Vergote, J. 448
 Vetus Testamentum 99, 361, 493
 Victorian Studies 361
 Vida Habanera 183
 Vienna. Israelitische Kultusgemeinde 183
 — Nationalbibliothek 442
 Viertel, J. 83
 Vierteljahrschrift für Sozial- u. Wirtschaftsgeschichte 221
 Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte 220, 493
 Vigiliae Christianae 99
 Vilensky, N. 421
 Vilnay, Z. 168
 Vincent, A. 444
 Vinograd, I. 12
 Vischer, W. 448
 Vision och Gestalt 319
 Vögtle, A. 450
 Vox Romanica 221, 494
 Vox Theologica 99
 Voz Hebrea 183
 Vries, A. de 477
 Vries, L. de 346
 Vriezen, Th. Ch. 71
 Vromen, S. 182
 Wa'ad hazalah 59
 Wagenbach, K. 335
 Wagley, C. 339
 Wallenstein, M. 40
 Warburg, A. M. 457
 Warburg, M. M. 221
 Ward, J. M. 326
 Warfield, B. B. 190
 Warschawski, Max 479
 Warschawski, Mireille 479
 Wartenweiler, F. 71
 [339] Washington Jewish Digest 440
 Water Planning for Israel 166
 Watts, J. D. W. 190
 Waxman, M. 454
 Wegener, G. S. 326
 Wehren, E. 448
 Weidman, J. 208
 Weil, S. 301
 Weill, D. 85
 Weinfeld, E. 441
 Weingreen, J. 344
 Weinreb, A. 180
 Weinrich, F. J. 345, 449
 Weinstein, A. 342
 Weinstein, J. J. 456
 Weiser, A. 185
 Weissberg, A. 335
 Weissenstein, E. 44
 Weizmann, Ch. 201, 469
 Weizmann Institute . . . see Rehovot, Weizmann Institute
 Wellcome-Marston Archaeological Research Expedition to the Near East 204
 Wellhausen, J. 199
 Weltsch, F. 466
 Werner, A. 301
 Westdeutsche Bibliothek 362
 Whitcomb, J. C. 449
 White, J. D. 345
 White, K. O. 190
 White Plains. Temple Israel Center 468
 Wibbing, S. 450
 Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes 494
 Wiesler, H. 449
 Wigoder, G. 403
 Wilde, O. 32
 Williams, D. 204
 Wilson, R. M. 329
 Wingate Physical Education Institute 308
 Wisdom of Solomon 187
 Wiseman, D. J. 326
 Wishner, Z. 347
 Wissenschaftliche Zeitschrift d. Humboldt-Univers. 362

- Schwarzbart, I. I. 465
 Schwarzfuchs, S. 64
 Schweizer Monatshefte 98, 492
 Schweizer Rundschau 492
 Schwerin, L. 170
 Science 360
 Sciences Ecclésiastiques 492
 Scottish Journal of Theology 492
 Scripta Hierosolymitana 98
 Scripta Minora 492
 Secret, F. 330
 Sefarad 360, 492
 Segal, A. 210
 Segal, M. H. 205
 Segert, S. 80
 Seip, D. A. 321
 Selected Jewish Books... 442
 Semah, E. 299
 Seminary Beacon 210
 Semitica 98
 Service d'Etudes et Liaisons 70
 Servicios de Ingenieria de Israel... 166
 Serwański, E. 197
 Sessions, W. 190
 Shalit, S. 318
 Shalom Aleichem 82, 345*, 476, 486
 Shalom, R. 33, 35
 Shankman, S. 335
 Shapiro, K. J. 208, 476
 Shedd, R. P. 449
 Shemi, M. 300
 Sherman, B. C. 70, 467
 Shikmoni, G. H. 168
 Shilstone, E. M. 335, 465
 Sick, H. 448
 Siegel, S. 478
 Siegen, J. 52
 Siegfried, A. 52
 Silberner, E. 185
 Silver, A. H. 12
 Silverman, A. O. 84
 Silverman, W. B. 51
 Simmel, G. 197
 Simon, U. E. 194
 Simons, J. B. 335
 Sims, A. E. 43
 Singer, J. I. 195
 Singleton, D. 64
 Sinn und Form 98
 Sitwell, S. 71
 Skulsky, S. 307
 Slaughter, G. E. 71
 Slonimski, A. 64
 Smith, C. 43
 Smith, C. R. 325
 Smith, W. A. 346
 Smith, W. M. 44
 Snell, H. C. 325
 Snow, C. P. 82
 Snyder, C. R. 344
 Social Forces 360
 Sofer, M. [חכם סופר] 463
 Soisalon-Soininen, I. 448
 Sommeliuss, T. 472
 Somogyi, J. 139
 Sonne, A. 26
 Soproni Szemle 220
 Soto Fernández, R. 448
 Souchy, A. 472
 South African Jewish Board of Deputies 86*
 ——— Yearbook 319
 Southern African Jewish Times 98, 360
 Soviet Literature 360
 Special Libraries 361
 Speyr, A. von 321
 Spiegel, S. 325
 Spiro, M. E. 203
 Sprakliga Bidrag 492
 Stachowiak, L. R. 325
 Stamm, J. J. 71
 Standard Jewish Encyclopedia 403
 Stauffer, E. 50
 Steffen, A. 473
 Steinberg, M. 194
 Steinmann, J. 191
 Stenlund, J. 82
 Stern, F. 21, 170
 Stern, G. 203
 Stern, H. J. 456
 Stern, S. 465
 Stern, S. M. 454
 Stilson, M. 84
 Stolnitz, N. 343
 Strasbourg. Communauté Israélite 467
 Strecker, G. 449
 Strong, K. 82
 Stroop, J. 291, 335
 Strykowski, J. 345
 Stuckenschmidt, H. H. 199
 Studi Romani 361
 Studia Islamica 98
 Studia Patristica 319
 Studia Theologica 361
 Studies in Bibliography and Booklore 361, 492
 Studies of the Research Institute for Poetry 212
 Studii Biblici Franciscani Liberr Annus 220
 Stückgold, S. 473
 Stuttgarter Bibelhefte 44
 Suarés, G. 454
 Suball, L. 44
 Sündermann, H. 200
 Sur le Front d'Israël 71
 Sutcliffe, E. F. 44
 Sutermeister, P. 198
 Svensk Exegetisk Arsbook 493
 Swirski, E. 182
 Switzerland, Bundesrat 466
 Sykes, J. 82
 Symington, N. H. 339
 Syria 361
 Szacki, J. 60
 Szir, D. 170
 Szir, M. 170
 Szner, Z. 159
 Tabachovitz, D. 191
 Tachauer, D. 159
 Täubler, E. 190
 Tahal 166
 Tahal Engineering Services 166
 Talmud 192
 Tapernoux, P. M. 327
 Tauer, F. 40
 Technion see Haifa. Technion
 Tefillot 331, 456
 Temple Law Quarterly 98
 Temps Modernes 493
 Tenth Anniversary Committee. Great Britain 472
 Terrien, S. 325
 Tesoro de los Judios Sefardies
 Thalheimer, S. 199 [138
 Theological Studies 98
 Theologische Rundschau 493

- Reduction ... of the carrying capacity ... 166
 Regalità Sacra 447
 Regards sur Israël 421
 Regards sur l'Alliance France-Israël 70
 Regberg, R. M. 309, 312, 433
 Reh, P. 477
 Rehovot, Ha-tahanah le-heker ha-hakla'ut 357
 — Weizmann Institute of Science 211, 298, 308
 Reinitz, R. C. 35
 Reisch, M. 70
 Religie Świata 194
 Religion in Geschichte und Gegenwart 36, 441
 Renckens, H. 189
 Rendiconti [Istituto Lombardo] 217
 Rengstorf, K. H. 192, 465
 Reuchlin, J. 38
 Revista Bíblica 97, 219
 — de Dialectologia y Tradiciones Populares 491
 — de la Alliance 219
 — de la Universidad [La Plata] 359
 — de la Universidad de Buenos Aires 97
 — Médica de Córdoba 491
 Revue Biblique 97, 359, 491
 — d'Assyriologie et d'Archéologie Orientale 97, 491
 — d'Histoire de la Médecine Hébraïque 219, 491
 — d'Histoire Economique et Sociale 97
 — d'Histoire et de Philosophie Religieuses 358, 491
 Revue de l'Histoire des Religions 219, 492
 — de l'Université d'Ottawa 492
 — de Qumran 220, 359
 — de Théologie et de Philosophie 97
 Revue des Etudes Augustiniennes 220*
 — des Etudes Coopératives 492
 — des Etudes Grecques 220
 — des Etudes Juives 359
 — des Lettres Modernes 220
 — des Nations Unies 97, 220, 359
 — des Sciences Philosophiques et Théologiques 359
 — des Sciences Religieuses 220, 359, 492
 Revue Internationale de Droit Comparé 220
 — des Droits de l'Antiquité 360
 Rhode Island Jewish Historical Notes 360
 Ribner, T. 162
 Ricciotti, G. 43
 Richardson, H. N. 325
 Ridout, S. 43, 189
 Ringelblum, E. 199
 Rivista Biblica 360, 492
 — degli Studi Orientali 492
 — di Archeologia Cristiana 360
 — di Legislazione Scolastica Comparata 98
 Riwwin-Brick, A. 340
 Robert, A. 41
 Robinson, A. 438
 Robinson, N. 467
 Robinson, O. P. 449
 Rogers, V. M. 86
 Rogoff, H. 442
 Romanic Review 360
 Rose, A. M. 70
 Rosen, A. 347, 431
 Rosén, H. 312
 Rosenbaum Zell, M. 159
 Rosenberg, S. H. 41
 Rosenzweig, F. 186, 321, 329
 Roth, C. 43, 403, 465
 Roth, J. 476
 Rothschild, D. de 20
 Rothschild, E. de 471
 Rowley, H. H. 448
 Roy, C. 79
 Royal Institute of International Affairs, London 203
 Rozprawy Československé Akademické Věd 360
 Rubenovitz, M. 473
 Rubin, R. 301
 Rudnicki, A. 82
 Rudolph, W. 445
 Runciman, S. 342
 Runes, D. D. 319
 Russell, E. J. 70
 Ryan, M. P. 325
 Ryder, L. 477
 Rypka, I. 40
 Rywell, M. 334
 S. A. Jewish Times 98, 360
 Saarisalo, A. 448
 Sachar, H. M. 465
 Sachs, N. 208
 Sacral Kingship 447
 Saeculum 98
 Saillens, M. 340
 Sainte Bible 444
 Salomon, A. 457
 Saltzberg, S. 475
 Samaria Sebaste 342
 Santing, G. 299
 Săptămâna 401
 Sarlin, N. 478
 Sattley, H. R. 476
 Sayegh, F. A. 342
 Schaeffer, A. 465
 Schappes, M. U. 465
 Scharbert, J. 189
 Scharfstein, Z. 64
 Schaya, L. 455
 Scheiber, A. 71, 139
 Schellenberg, W. 64
 Schenectady. Bureau of Jewish Education 84
 Schep, J. A. 39
 Schindler, B. 38
 Schlesinger, E. 199
 Schichting, G. 192
 Schnabel, E. 64, 465*
 Schneller, L. 471
 Schoeps, H. J. 449
 Scholastik 98, 360
 Scholem, G. 455
 Scholl, R. 43
 Schreiber, M. [חיים שריבר] 463
 Schreiner, J. 325
 Schubert, K. 43
 Schulin, E. 64
 Schultz, S. J. 190
 Schumacher, H. 190
 Schwarz, J. 84
 Schwarz, L. W. 454

- New York. Jewish Theological Seminary of America, Jewish Museum 472
 — University 478
 New York Folklore Quarterly Newgass, E. 189 [97]
 Newman, J. 195
 News Bulletin [United Zionists Revisionists of America] 342
 Nicolussi, J. 189
 Nir, A. 181
 Noerdlinger, H. S. 189
 Nötscher, F. 189
 Nordisk Exlibris Tidsskrift 357
 Nola, A. M. di 456
 Norsk Teologisk Tidsskrift 385
 Notes and Queries 97
 Noth, M. 63, 185, 324, 444
 Nouvelle Revue Théologique 97
 Nouvelles Culturelles d'Israël — d'Amidar 265 [168]
 — de la Terre de la Bible 265
 Novum Testamentum 358
 Numismatic Circular 358
 Obletz, R. 82
 Od Nowa 1
 Ogrizek, D. 70
 Olomucki, E. 179
 O'Neal, C. 475
 Onoma 219
 Onomastica 490
 Oppenheim, R. 199
 Orde Charles Wingate Physical Education Institute 308
 Oren, R. 179
 Oriens 358
 Orient Syrien 219
 Orientalia Suecana 490
 Orlinsky, H. M. 38, 66
 Orni, E. 421
 Oschwald, P. 189
 Otten, K. 184
 Oulmont, Ch. 82
 Palestine Exploration Quarterly Paracelsus 42 [97, 358]
 Paraf, P. 203
 Paris, E. 199
 Parker of Waddington, H. L.
 Parola del Passato 490 [438]
 Parrot, A. 42, 70
 Partisan Review 219
 Patai, R. 202, 203
 Paul, J. 341
 Pavoncello, N. 335
 Pearl, Ch. 478
 P.E.N. Israel 173
 Pensado, J. L. 475
 Pépin, J. 42
 Péploe, A. 475
 Peretz, D. 342
 Perez, I. L. 207
 Perry, F. T. 43
 Persky, D. 85
 Personalist 219
 Pesotta, R. 464
 Petersham, Maud 209, 346
 Petersham, Miska 209, 346
 Petz-Gebauer, H. 444
 Peyser, D. 457
 Pfeiffer, Ch. F. 43
 Phillips, W. 324
 Philo Judaeus 193
 Philologus 219
 Philosophisches Jahrbuch der Görres-Gesellschaft 219
 Phoenix 490
 Piamenta, M. 181*
 Picard, L. 168
 Pirke Abot 195
 Planeación del Agua... 166
 Playfair, G. 64
 Ploeg, J. van der 445
 PMLA 358
 Po Prostu w Izraelu 137
 Poliakov, L. 64
 Political Science Quarterly 491
 Politische Meinung 358
 Pollack, H. 335
 Polska Akademia Nauk. Komitet Orientalistyczny 38
 Polturak, H. 433
 Ponte 219, 358
 Popma, K. J. 43
 Posen, J. 188
 Posner, A. B. 290
 Posner, M. 433
 Pospieszalski, K. M. 197
 Praxis der Kinderpsychologie und Kinderpsychiatrie 491
 Preuss, H. W. 207
 Preuves 97
 Prevezer, S. 80
 Pritchard, J. B. 324*
 Pritzke, H. 70
 Problems in Wood Chemistry 438
 Proceedings [American Acad. for Jewish Research] 358
 — [Intern. Conf. on Nuclear Structure] 210
 — [Isr. Soc. of Applied Animal Genetics] 178
 Projet de Centre Universitaire Juif à Strasbourg 478
 Protestantesimo 358, 491
 Protocoles des Sages de Sion Przekrój Izraelski 265 [479]
 Psyche 358
 Psychiatry 491
 Psychoanalytic Quarterly 97
 Publication of the American Jewish Historical Society 97, 219, 358, 491
 Publications of the Modern Language Association of America 358
 Quarterly Bulletin of the Benedictine Abbey of the Dormition 421
 Quarterly Review 97
 Queneau, R. 441
 Rabbinical Council of America
 Rabin, Ch. 62, 167 [329]
 Rabinowicz, O. K. 342
 Rabinowitz, J. J. 8
 Rabinowitz, L. I. 331
 Rad, G. von 324
 Rahner, K. 184
 Ramati, A. 345
 Ramati, S. 167
 Rassegna Mensile di Israel 97, Ravenna, A. 329 [358, 491]
 Rayner, J. D. 85
 Reallexikon für Antike und Christentum 441
 Recherches Augustiniennes 220
 Reconstructionist 219, 359
 Reden und Ansprachen im Reuchlinjahr 39

- London. Royal Institute of International Affairs 203
 — University College. Communication Research Centre
 Lorber, H. 457
 Lotan, G. 168
 Louvish, M. 21
 Lubell, H. 21
 Ludwig, C. 466
 Lüpsen, F. 471
 Lüth, E. 69
 Lullus, R. 51
 Lumière et Vie 490
 Lupta 1
 Luther, M. 444, 447
 Luz 357
 Luzzatto, J. 29
 Lyautey, P. 69
- Maassaf Pourim 331
 McCloy, S. T. 464
 McCown, C. C. 198
 Machover, J. M. 464
 Mader, E. 69
 Magidoff, R. 335*
 Magliocco, V. 70, 82
 Magnus, K. 198
 Magnus Allcroft, P. 341
 Mahler, G. 199
 Maier, W. A. 445
 Maitlis, J. 455
 Ha-Makor 216
 Malamud, B. 82, 207, 345
 Man 96
 Manchester. John Rylands Library 185
 Mântuirea 137
 Marburg. Westdeutsche Bibliothek 362
 Marcus, J. R. 333, 335
 Margalith, I. 471
 Margolinsky, J. 198*
 Marie Aline de Sion 168
 Maritime Day 202
 Mark, B. 335
 Mark, F. 475
 Marks, J. H. 86
 Marshall, S. L. A. 341
 Martin, E. T. 472
 Marwick, L. 205
 Maschler, M. 438*
- Maximon, S. 455
 Mazor, M. 63
 Mead, F. S. 185
 Mead, M. 70
 [474 Mediaeval and Renaissance Studies 357
 Medico, H. E. del 42
 Melbourne. Mount Scopus War Memorial College 478
 Memmi, A. 82
 Memories of W. Deedes 202
 Mendelssohn-Bartholdy, F. 198, [335
 Menora 265
 Menorah 96
 Menorah Journal 218
 Mens en Maatschappij 490
 Mensching, G. 42, 52
 Menuhin, Y. 335*
 Merkur 218
 Mero, F. 166
 Merriam, E. 346
 Metzger, M. 479
 Meyer, F. 343
 Meyer, H. 421
 Meyer, L. 210
 Meyerbeer, G. 196
 Michaeli, F. 189
 Midstream 96, 218, 490
 Mikes, G. 203
 Milhaud, J. 203
 Milik, J. T. 324, 447
 Millás Vallicrosa, J. M. 51
 Miller, A. 82
 Millet, Y. 330
 Milska, A. 63
 Minc, R. 84
 Minda, A. G. 59, 195
 Mindel, N. 195, 477
 Miragres de Santiago 475
 Miron, I. 22, 169
 Miscelanea de Estudios Arabes y Hebraicos 218
 Mississippi Valley Historical Review 96
 Mitchell, D. 199
 Mitchell, M. 439
 Mitteilungen aus dem Arbeitskreis für Jiddistik 96, 490
 Mitteilungen der Agudas Israel... 318
 Modigliani, A. 79
- Molho, I. R. 138, 152
 Moll, E. 82
 Molyneux, A. 475
 Monat 96, 490
 Monier, R. 42
 Montgomery, B. L. 202
 Moorehead, W. G. 42
 Mordecai, A. 476
 More, J. 472
 Morin, G. 446
 Morris, J. 341
 Morton, H. V. 189
 Moscati, S. 63, 452
 Moses b. Maimon 205
 Moses b. Nahman 408
 Moubarac, Y. 329
 Mount Scopus War Memorial College, Melbourne 478
 Mowat, R. C. 203
 Moyen Age 490
 Münz, M. 464
 Munich. Institut für Zeitgeschichte 63
 Murphy, R. E. 447
 Musard, F. 472
 Muséon 490
 Muslim World 357, 490
 Muttersprache 490
- Nachrichten der Akad. der Wissensch. in Göttingen 96
 Names 490
 National Committee for Labor Israel. Warkmen's Circle Division 66 [218, 357
 National Geographic Magazine
 National Jewish Music Council
 Navon, A. 19 [343
 Neagoe, P. 475
 Nederlands Theologisch Tijdschrift 218
 Neff, E. M. 477
 Nelson, H. M. 447
 Nemes, L. 475
 Netanyahu, E. 438
 Netter, N. 475
 Neuberger, F. J. 189
 Neues Göttinger Bibelwerk 185
 New Outlook 96, 219
 New Testament Studies 96, 219, 490

- of Religion 217 Klibanski, M. 294
 — of Semitic Studies 95, 357, 489 Klibansky, Y. 182
 — of Social Psychology 96, 357 Klíma, O. 80
 — of the Economic and Social History of the Orient 96 Knorr von Rosenroth, C. 330
 — of the History of Ideas 357, 489 Koch, K. 447
 — of the Warburg and Court- Kódolányi, J. 207
 auld Institutes 217 Köhler, H. 464
 — of Theological Studies 489 Kohn, H. 464
 Judaica 217, 357, 489 Kol Sepharad 200
 Judaism 217, 357, 489 Kolb, L. 475
 Judaisme Sephardi 96, 489 Koschland, Max 51
 Judisk Tidskrift 96 Koschland, Menki 62
 Judiska Hem 357 Kowadlo, B. 472
 Jüdische Illustrierte 490 Kraus, H. J. 42, 185, 324, 444
 Jung, L. 334 Kraus, O. 62
 Jura 217 Kravi, A. 166
 Kac, A. W. 202 Kroeker, J. 42, 188
 Kafka, F. 38, 61, 335, 466 Krug von Nidda, C. L. 457
 Kaiser, O. 447 Ktavim [Agric. Res. Stat.] 357
 Kallen, H. M. 69 Küster, O. 341
 Kallner, G. 294 Kuhn, L. H. 798
 Kamnitzer, H. 198 Kulka, E. 62
 Kaplan, M. M. 193 Kurzband, T. K. 210
 Kapliwatzky, J. 32 Lachish 204
 Kariv, Y. 22, 169 Laffin, J. 69
 Karsai, E. 333 Lagarde, P. de 446
 Katsh, A. I. 320 Laloup, J. 193
 Katterfeld, A. 471 Lamm, H. 63
 Katz, E. 463 Lamparter, H. 445
 Kaufmann, A. 473 Lancaster, J. C. 185
 Kayser, S. S. 344 Lancet 490
 Kellenbenz, H. 463 Land Economics 218
 Kelly, J. N. D. 191 Landmann, M. 197
 Kentridge, M. 464 Lannoy, I. 471
 Kenworthy, F. 41 Lantern 490
 Kenyon, F. G. 323 Larsen, E. 198
 Keren Kayemeth Leisrael 21, 421 Larsson, E. 341
 Kerygma und Dogma 96 Laqueur, W. Z. 69
 Kessler, A. 20 LaSor, W. S. 442
 Kindler, A. 165 Laurence, W. L. 341
 Kipper, B. 324 Lauterbach, L. 413
 Kirchenblatt für die reformier- Lazarus, E. 346
 te Schweiz 217 Leaney, A. R. C. 188
 Kirshenbaum, D. 200 Lears, R. 458
 Kittel, G. 450 Leber, A. 334
 Klatt, H. G. 69 Lee, L. 344
 Leibowitz, J. 59 Lemle, H. 455
 Leo Baeck Institute 218, 333 Leroy, J. 69
 Leopold, N. F. 334 Lerski, H. 473
 Lerner, M. 467 Levenberg, A. 30
 Lervoy, J. 69 Levi, L. 29
 Lerski, H. 473 Levin, M. 81
 Levenberg, A. 30 Levine, M. 473
 Levi, L. 29 Levinger, E. C. 81
 Levin, M. 81 Levinthal, I. H. 467
 Levine, M. 473 Levintcn, H. 433
 Levinger, E. C. 81 Levitan, T. N. 63
 Levinthal, I. H. 467 Levontin, A. V. 35
 Levintcn, H. 433 Lewisoohn, L. 82
 Levitan, T. N. 63 Lexikon für Theologie und
 Levontin, A. V. 35 Kirche 184
 Lewisoohn, L. 82 Liber, B. 66
 Lexikon für Theologie und Liberia Today 401
 Kirche 184 Library of Congress Quarterly
 Journal of Current Acquisi-
 tions 357
 Libri 96, 218, 490
 Libyca 490
 Lichtman, W. 82
 Liddell Hart, B. H. 69
 Lieferant, H. 475
 Lieferant, S. 475
 Lietzmann, H. 184
 Lindberg, C. 444
 Lindblom, J. 492
 Lindenbaum, A. 439
 Linn, L. 454
 Lipkin, H. J. 211
 Liptzin, S. 66
 Lisitzky, E. E. 464
 List of Recognized Welfare A-
 gencies 17
 Literary Review 218
 Little, T. 341
 Little Library 32
 Litzman, G. G. 418
 Liver, J. 405
 Lockhart, J. G. 61
 Loeb Monats Blatt 218
 Löwenthal, Z. 63
 Löwinger, S. 138
 Loewner, E. 438
 Lohse, E. 192

- International and Comparative Law Quarterly 94
 — Conference on Nuclear Structure, Rehovot 210
 — Co-operative Alliance 470
 — Journal of Psycho-Analysis 356
 — Lawyers Convention in Israel 420, 438
 — Review of Education 216
 — — of Social History 94
 Internationales Jahrbuch für Geschichtsunterricht 94
 Interpretation 356, 487
 Introduction à la Bible 41
 Ireland, G. 343
 Isidore, S. 475
 Israel. Bank of Israel 17
 — Central Bureau of Statistics see Israel. Lishkah merkazit li-statistikah
 — Ha-hevrah ha-memshaltit le-tayarut 21, 167*
 — Konsuliyah, Milan 68
 — Lishkah merkazit li-statistikah 163, 294*, 295, 416*, 420, 435
 — Mahleket ha-medidot 21
 — Misrad ha-'avodah 308, 431
 — — Agaf ha-shikun 417
 — Misrad ha-do'ar 416
 — Misrad ha-hakla'ut. Minhal ha-mayim. Ha-sherut ha-hidrologi 417
 Misrad ha-hinukh we-ha-tarbut
 — Misrad ha-huz 168 [295
 — — Mahleket ha-hasbarah 298
 — Misrad ha-mishar we-ha-ta'asiyah 167, 420*
 — Misrad ha-ozar 294, 471
 — Misrad ha-pituah 417
 — Misrad ha-sa'ad. Ha-mahlah le-mosadot ziburiyim 17
 — Misrad mevaker ha-medinah 167
 Isra'el [Massadah] 167
 — Aujourd'hui 167
 Israel Book Catalog 142
 — British and Commonwealth Trade 418
 Israel de Hoy 167
 — Economic Bulletin 216
 — Economist Annual 217
 — Exploration Journal 94, 356, 487
 — Export Catalogue 420
 — Faits et Chiffres 21
 — Government Year Book 356
 — Institute of Productivity 418
 — Japan Society for Friendship 137
 — Maritime Review 202
 — Numismatic Society 290
 — P.E.N. Centre Bulletin 173
 — Postal Services 416
 — Society of Applied Animal Genetics 178
 — the First Decade... 471
 — Today 167, 420
 — Youth Hostels Association 420
 Israeli, Isaac b. Solomon 453
 Israelitisches Wochenblatt 95
 Isserman, F. M. 334
 Istituto Lombardo 217
 Jacobs, L. 59
 Jacobs, M. 167
 Jacobson, D. 81
 Jahresbericht [Westdeutsche Bibliothek] 362
 Jakimovski, A. 438*
 Jalice [pseud.] 474
 James, E. O. 41
 James, W. 205
 Jarocinski, W. G. 473
 Jedioth Chadashoth 217, 487
 Jeronimo Zurita 356
 Jerusalem. Benedictine Abbey of the Dormition 421
 — Ecole Biblique 444
 — Hebrew University 84, 293, 309
 — — Department of Mathematics 438*
 — — Medical School 176, 431
 — Research Institute for Hebrew Poetry 212
 Jerusalem, City Holy and Eternal 471
 Jerusalem Post 356
 Jeshurin, E. H. 442
 Jewish Affairs 217, 487
 — Apocryphal Literature 44
 — Book Annual 95
 — Chronicle 95, 217, 356
 — Commentary for Bible Readers 321
 — Forum 488
 — Frontier 95
 — Heritage 36
 — Journal of Sociology 467, 488
 — Life 217
 — Quarterly 95, 356
 — Quarterly Review 95, 217, 356, 488
 — Social Studies 95, 217, 488
 — Star 65
 — Vocational Service, Chicago 467
 — War Veterans of the U.S. 471
 Jirku, A. 68
 Jochsberger, T. H. 79
 Jockel, R. 323
 Jocz, J. 193
 Joel, S. 62
 Joel, S. B. 62
 John Rylands Library, Manchester 185
 Johnson, S. E. 191
 Join-Lambert, M. 68 [65
 Joint Distribution Committee
 Joint Extension Centre 297,
 Jones, T. E. 191 [436
 Josel of Rosheim 465
 Joseph, M. 329
 Josephson, R. 319
 Josephus, Flavius 198, 458*
 Journal Asiatique 356, 488
 — de la Société des Africanistes 95
 — of Bible and Religion 95, 357, 488
 — of Biblical Literature 95, 357, 488
 — of Central European Affairs 489
 — of Genetic Psychology 217
 — of Jewish Studies 489
 — of Juristic Papyrology 489
 — of Near Eastern Studies 217, 489

- Golding, L. 207, 335
 Goldman, A. J. 331
 Goldmann, N. 420, 469, 471
 Goldschmidt, M. J. 167
 Goldziher, I. 138
 Gollwitzer, A. 470
 Goodenough, E. R. 343
 Goodrich, F. 345
 Goodspeed, E. J. 86
 Goor, A. 313
 Gordon, G. 197
 Gordon, H. L. 205
 Goussinsky, B. 35
 Grabar, A. 68
 Graf, M. 334
 Graham, J. R. 188
 Gramsch, W. 62
 Grant, R. M. 40
 Grill, S. 323
 Grossmann, K. R. 470
 Gruber, R. 68
 Grüber, H. 61
 Grünbaum, B. 438
 Guiton, W. H. 40
 Gunneweg, A. H. J. 446
 Gur, A. 32
 Gur, I. 22
 Gutbrod, K. 445
 Gutmann, E. E. 341, 434
 Gutstein, M. A. 458

 Haag, H. 40
 Haan, M. R. de 470
 Haas, W. 334
 Hackett, A. 345
 Hadassah 85
 Hadawi, S. 68
 Haffkine, W. M. W. 453
 Haggadah 455*
 Hagner, J. 470
 Hahn, H. 202
 Haifa, Museum of Modern Art 422
 — Technion. Building Research Station 33
 — Technion Research and Development Foundation 415, 435
 Hailperin, H. 62
 Hakel, H. 475
 Hakner, A. 33
 Halevy, A. H. 180
 Halevy, M. 323
 Halkin, S. 206
 Halley, H. H. 188
 Ha-Makor 216
 Hamburg. Deutsches Bibel-Archiv 323
 Hamilton, R. W. 470
 Hammershaimb, E. 347
 Hammerstein, F. von 193
 Hammerton, T. 339
 Handbook of Jewish Words 80
 Handbuch zum Alten Testament 445
 Hanson, R. P. C. 188
 Harman, A. 167
 Harris, H. 341
 Harris, M. 339
 Harvard Library Bulletin 216
 Harvard Theological Review
 Hashajar 318 [94, 216
 Hastoupis, A. P. 188
 Hausmann, M. 39
 Hawkins, C. H. 80
 Hayden, E. W. 41
 Hazon, J. 331
 Hazor 20
 Heaton, E. W. 188
 Hebrew Union College. American Jewish Periodical Center 38 [355
 Hebrew Union College Annual
 Hebrew University see Jerusalem. Hebrew University
 Hedegard, D. 446, 448
 Heichelheim, F. M. 62
 Das Heilige Land 487
 Heine, H. 63, 65, 196, 464
 Hellas Israel 470
 Heller, A. 210
 Heller, M. 475
 Hemmerle, R. 38
 Hempel, J. 96
 Henriques, R. D. Q. 202
 Henry, M. L. 446
 Hephher, B. 435
 Hepner, E. 452
 Herzl, T. 197, 342
 Herzl Year Book 202
 Herzog, W. 458*
 Hess, M. 185
 Heydecker, J. J. 334
 Hibbert, C. 197
 Hieronymus, Saint 446
 Hilton, R. 202
 Hirdman, A. 470
 Hirsch, S. R. 361
 Hispania Sacra 216
 Histadrut. Journal... 66
 Histoire des Littératures 441
 Historia Judaica 94, 216, 487
 Historisches Jahrbuch 94
 History Today 216, 355, 487
 Hobbs, H. H. 41
 Hochman, A. Z. 80
 Höfer, J. 184
 Hoekstra, S. 39
 Hoenig, S. B. 41
 Hoess, R. 458
 Hofer, W. 62, 458
 Hoffmann, P. 475
 Hole, E. C. 197
 Holladay, W. L. 205 [160
 Holy Land in Ancient Maps
 Holy Land Philatelist 94, 355, [487
 Hooke, S. H. 188
 Horovitz, B. 183
 Hortulus 355
 Howie, C. G. 50
 Hoyer, R. 345
 Huigens, P. 470
 Humbaraci, A. 68
 Humbert, P. 323
 Humy, F. E. d' 81
 Hurowitz, B. 85
 Hurwitz, S. 453
 Husik, I. 453
 Hyatt, J. Ph. 41
 Hydrological Year Book of Israel 417
 Hyman, F. C. 209

 Ibn Batūtah
 Ignace Goldziher Memorial Volume 138
 Illustrated London News 355
 Indelman, E. 68
 Index Translationum 216
 Indo-Israel Review 183
 Informations Catholiques Internationales 356
 Institut für Zeitgeschichte, Munich 63

- Erben, W. 79
 Erdős, P. 438
 Eretz Israel 87
 Erlangen.Universitätsbibliothek 444
 Esgesi 444
 Essays in American Jewish History 333
 Estrugo, J. M. 200
 Estudios Bíblicos 94, 486
 Estudios Eclesiásticos 216
 Etteldorf, R. 341
 Etudes 486
 Etudes Méditerranéennes 94
 Evangelische Theologie 355,
 Evans, B. L. 478 [486
 Evans, T. L. 478
 Evidences 94, 355, 486
 Ex Libris 404
 Ex Oriente Lux 355
 Expository Times 94, 216
 Extermination and Resistance
 Eytan, W. 76 [159
 Faber, G. 201
 Fabricant, I. N. 195
 Faerber, M. 167
 Faith and Thought 216
 Falk Project for Economic Research in Israel 19, 420
 FAO. Technical Panel on Wood Chemistry 438
 Farband Labor Zionist Order
 Farrell, J. T. 201 [469
 Fast, H. M. 81
 Fast, J. 457
 Faucett, L. 453
 Featheridge, J. A. 474
 Fédération Séphardite Mondiale 200
 Federbush, S. 413
 Feldberg, L. 319
 Feldhohn, S. 201
 Fenwick, K. 468
 Ferguson, J. 193
 Feuchtwanger, L. 207*
 Feuer, L. S. 197
 Feuillet, A. 41
 Fichtner, J. 44
 Fiedler, L. A. 474
 Fifty Artists 168
 Finis Terrae 486
 Finkelstein, A. D. 413
 Firth, C. B. 84
 Fisch, H. 474
 Fischer, B. 446
 Fischer-Galati, S. A. 65
 Fishman, I. 193
 Flachs, M. 433
 Flesch, K. 62
 Fohrer, G. 446
 Folklore 486
 Food and Agriculture Organization see FAO
 Forde, C. M. 474
 Forderer, M. 40
 Foreign Affairs 355
 Forschungen und Fortschritte
 Forum 487 [94, 486
 Foulkes, F. 40
 Fowler, A. H. 346
 Fraipont, I. 443
 Frank, A. 64, 334, 345, 465*
 Frankfurter Hefte 487
 Free University Quarterly 355,
 Freehof, S. B. 321 [487
 Freud, M. 62
 Freud, S. 62, 330
 Frey, H. 186
 Friedman, M. S. 453
 Friedman, Ph. 60
 Friedmann, T. 159, 291
 Friedrich, G. 450
 Friends of the Hebrew University. Switzerland 477
 Friendship 137
 Fristedt, S. L. 322
 Frye, W. R. 68
 Fuchs, A. 438
 Fürth, M. F. 173
 Fuks, L. 184
 Fuller, M. 209, 346
 Fundamental and Adult Education 216
 Fyvel, T. R. 472
 Gaathon, A. L. 420
 Gaechter, P. 191
 Gärtner, B. 191, 449
 Galbiati, E. 187
 Galling, K. 36, 441
 Gamoran, E. 346
 Gamzu, H. 22
 Gannagé, E. 341
 Garfiel, E. 195, 478
 Garmi, I. 313
 Garrett, E. J. 193
 Gąsiorowska, N. 457
 Gassen, K. 197
 Gaster, M. 38
 Gates of Zion 94
 Gegenwart 355
 Gelbart, D. 20
 Gelin, A. 188, 323
 Gellman, W. 467
 Gemeinde 183
 Gemüsch, G. 446
 George, W. 473
 Gereformeerd Theologisch Tijdschrift 216
 Gerhard, F. W. 476
 Gershon b. Solomon of Arles 107
 Gershon's Catalogue of Israel Stamps 418
 Gertsch, L. 190
 Geschichte in Wissenschaft und Unterricht 355, 487
 Gese, H. 188, 446
 Geve, T. 159
 Gewissen 193
 Geyer, A. 184
 Ghetto Fighter's House 159
 Giegel, P. 340
 Gift, J. L. 50
 Gil, B. Z. 160, 201, 202*, 435
 Gittelsohn, R. B. 68
 Glanville, B. 345
 Glatzer, N. N. 200, 329, 336
 Glick, E. B. 202
 Glueck, N. 470
 Glustrom, S. 84
 Gold, H. 291
 Goldammer, K. 42
 Goldberg, A. 422
 Goldberg, I. 458
 Goldberg, P. S. 195
 Goldberg, S. P. 65
 Golden, H. L. 334
 Goldfarb, R. 62
 Goldin, G. 81
 Goldin, H. E. 81
 Goldin, J. 195

- Calder, R. 201, 420
 Calver, J. 322
 Calvin, J. 39, 326
 Campbell, J. C. 67
 Canadian Journal of Theology 354
 Cantera Ortiz de Urbina, J. 343
 Casper, B. M. 411
 Cassuto, U. 442
 Catholic Biblical Quarterly 93, 215, 354, 485
 Caubet Iturbe, J. 486
 Cercle Ouvert 339
 Chagall, M. 79, 343, 472
 Champdor, A. 469
 Charisteria Orientalia 40
 Chatam Sofer 463
 Chavel, Ch. B. 408, 455
 Chevra Kaddischa, Kobenhavn 334
 Chicago Jewish Forum 93, 485
 Children and Youth Aliyah Committee, Gt. Britain 469
 Childs, B. S. 40
 Chłędowski, K. 197
 Choix de Livres Juifs... 442
 Chojnacki, W. 197
 Chomut, R. 207
 Church Quarterly Review 215,
 Ciencia y Fe 354 [485
 Cincinnati. Congregation Bene Israel 477
 Citron, Z. 20
 Ciudad de Dios 485
 Civiltà Cattolica 215
 Claude [pseud.] 474
 Claudel, P. 445
 Clawson, M. 67
 Cohen, B. 192
 Cohen, J. J. 61
 Cohen, M. 473
 Cohen, M. A. 62
 Cohen, R. L. 478
 Cohn, E. 199
 Colorni, V. 197
 Coltov, J. A. 164
 Colvin, I. G. 61
 Comentario 486
 Commentary 93, 215, 354, 486
 Communauté 442
 Communio Viatorum 216, 486
 Communist Party. Israel 419
 Community 183, 442
 Congrès Mondial de la Ju-
 nesse Juive 429
 Congreso Mundial de la Ju-
 ventud Judía 429
 Congress for Jewish Culture
 Congress Weekly 93 [467
 Congresso Internazionale di
 Storia delle Religioni 447
 Conservative Judaism 93, 354
 Contemplations dedicated to
 M. Buber 282
 Contenau, G. 193
 Convivium 486 [334
 Copenhagen. Hevrah kadishah
 Core of Israel-Arab Relations
 Cornelissen, P. 457 [167
 Creten, J. 201
 Cross, F. L. 319
 Crouchley, A. E. 317
 Cruppi, M. 322
 Cultura Bíblica 93, 216, 486
 Current Notes on International
 Affairs 93
 Cycon, D. 67
 Dabrowski, E. 194
 Daedalus 93
 Dafni, R. 167
 Dagboek Fragmenten 61
 DAIA 467
 Daim, W. 457
 Damascus Covenant 62
 Daniélou, J. 192, 322, 445
 Dappim 314
 Das, A. C. 167
 Dating of Jewish Coins 290
 Dauphin-Meunier, A. 469
 Davar 93, 216, 355, 486
 Davidson, J. 198
 Davies, J. G. 322
 Dayan, Y. 161
 Dead Sea Scrolls 40*, 445
 Dearden, A. 67
 Deedes, W. 202
 Delegación de Asociaciones Is-
 raelitas Argentinas 467
 Denbeaux, F. J. 322
 Dent, G. 43
 Deursen, A. van 322, 445
 Deutsch, A. 478
 Deutsche Rundschau 486
 Diamant, J. 180
 Didachè 449
 Digest po Polsku 401
 Diogenes 94
 Diringer, D. 205
 Discovery 486
 Documents on International
 Affairs 355
 Dodd, C. H. 50, 186*
 Domaine Yidich 486
 Domínguez Casanueva, J.P. 40
 Doresse, J. 194, 197
 Dränger, J. 469
 Drage, C. 62
 Drazin, N. 455
 Dreyfus, A. 197, 199, 458
 Dreyfus, C. 62
 Drijvers, P. 187
 Drioton, E. 193
 Dror, Y. 435
 Droste Hülshoff, A. von 207
 Dublin, L. I. 453
 Du Buit, M. 67
 Duchesne-Guillemin, J. 193
 Duesund, O. 201
 Duker, A. G. 340
 Dvoretzki, A. 438
 East and West 216
 Eban, A. 67
 Eberhard, O. 67
 Ecclesiasticus 187
 Eckart 216
 Edelman, L. 201
 Education Abstracts 94
 Edvardson, C. 475
 Ehlers, W. 465
 Eisenberg, A. 84, 187, 209, 210
 Elath, E. 202
 Elkoshi, G. 433
 Eller, M. F. 187
 Ellison, H. L. 445
 Elman, R. M. 474
 Emmrich, K. 201
 Enciclopedia Filosofica 318
 English, E. L. 81
 Epstein, I. 209, 453
 Epstein, J. 343
 Eranos Jahrbuch 486

- Benvenisti, D. 20
 Benzing, J. 38
 Béraud-Villars, J.M.E. 340
 Bergdolt, J. 44
 Berlin, I. 201, 469
 Bernhardt, O. E. 443
 Bernstein, M. 422
 Bernstein, M. H. 66
 Besdin, A. R. 477
 Between East and West 183
 Beyerlin, W. 39, 443
 Bialik, Ch. N. 474
 Bibbia e Oriente 443, 484
 Bibeln aus zwei Jahrtausenden 444
 Bible and N. T. tr. English 321,
 — tr. French 444 [444*]
 — tr. German 444
 Bible and N. T. Selections 185
 Bible tr. Dutch 39, 444
 — tr. German 185*, 186, 444*
 — tr. Norwegian 321
 Bible. Former Prophets 321
 — Later Prophets 186
 — Isaiah 321
 — Jeremiah 445
 — Nahum 445
 — Hagiographa 321
 — Psalms 345, 445
 — Proverbs 186
 — Job 321, 445
 — Five Scrolls 322
 — Song of Solomon 39, 301
 — Esther 3
 Bible et Terre Sainte 92, 353
 Bible et Vie chrétienne 484
 Biblica 92, 214
 Biblical Archaeologist 92, 353,
 Biblical Research 214 [484]
 Biblická Konkordance 322
 Bibliography of Jewish Vocal
 Music 343
 Bibliotheca Orientalis 353, 484
 Bibliotheca Sacra 214
 Bibliothèque d'Humanisme et
 Renaissance 92
 Biblische Zeitschrift 215, 484
 Biblischer Kommentar 185, 444
 Biblos 484
 Big Golden Book of Bible Stor-
 ies 346
 Bigman, S. K. 65
 Bijbel 39
 Bijdragen 353, 484
 Bindel, E. 194
 Bing, G. 457
 Bishop, E. F. F. 191
 Bishop, J. A. 331
 Biuletyn Żydowskiego Instytutu
 Historycznego 92, 215
 Blair, J. A. 186
 Blank, S. H. 452
 Blatt, F. 198, 458
 Blechman, J. 200
 Bloch, M. 312
 Bloch, P. 67
 Blocher, M. 340
 Blühende Wüste 201
 Boca, A. del 469
 Bodenheimer, F. S. 170, 182
 Bodenheimer, M. I. 201
 Bodor, T. 340
 Böhlig, A. 186
 Boer, P. A. H. de 322
 Bohne, G. 67
 Bokser, B. Z. 331
 Boletim de Filologia 484
 Boletín [Zionist Organization,
 Argentine] 204
 Bolliger, H. 343
 Bondi, A. 60
 Boom, C. ten 61
 Borchsenius, P. 457
 Born, A. van den 444
 Boston Public Library Quarter-
 ly 353
 Botha, F. 86
 Botschaft des Alten Testaments
 186, 444
 Bouisson, M. 205
 Bouquet, A. C. 340, 452
 Boyce, E. R. 346
 Brand, J. 335
 Brasch, R. 343
 Brasillach, R. 345
 Bratina, E. 40
 Braunthal, J. 201, 340, 469
 Brezzi, P. 329
 Brick, A. 340
 Brick, D. 340
 Bridge 92
 Broad, L. 333
 Brod, M. 61
 Brodsky, I. 61, 65
 Brookes, R. S. 478
 Brown, I. M. 61
 Brownlee, W. H. 445
 Bruin, P. 340
 Bruno, A. 321
 Bruyne, D. de 443
 Brzoza, H. 179
 Buber, M. 51, 58, 186, 193,
 282, 321, 445, 453
 Buch des Dankes an G. Simmel
 197
 Building and Techniques Re-
 search Institute 314
 Bulletin de la Classe des Lettres
 ... [Académie de Belgique]
 352
 — de la Faculté des Lettres de
 Strasbourg 485
 — de nos Communautés 93,
 215, 353, 485
 — des Leo Baeck Institute 353,
 485
 — du Musée de Beyrouth 93
 — of Druze Affairs in Israel 265
 Bulletin of the Amer. Schools
 of Oriental Research 93,
 215, 354, 485
 — John Rylands Library 93,
 485
 — New York Public Library
 354, 485
 — Research Council of Israel
 215, 354, 485*
 — United Bible Societies 485
 Bulletin Prátelství Israel-Česko-
 slovensko 1
 Bulley, M. H. 39
 Burrows, M. 186*
 Busch, F. O. 197, 457
 Business Diary 20
 Bustani, E. 67
 Byzantinoslavica 354
 Cadler, R. see Calder, R.
 Cahiers Bernard Lazare 340
 — d'Histoire Mondiale 485
 — de l'Alliance Israélite Uni-
 verselle 93, 215
 — de l'Orient Contemporain 93
 — du Cercle Ernest Renan 354

מפתח שמות המחברים ושמות הספרים האנונימיים בלועזית

- A. J. A. Quarterly 91
Aalders, G. C. 443
Abd-Ru-Shin 443
Abrahams, R. D. 476
Académie Royale de Belgique.
Bulletin... 352
Academy of the Hebrew Lan-
guage 170
Achterberg, E. 196
Acta Orientalia [Budapest] 241,
352, 484
Acta Orientalia [Copenhagen]
Adams, A. W. 323 [352]
Adler, H. G. 196, 332
Adler, M. 328
Adler, M. J. 452
Adler, P. 474
Adriaen, M. 446
Agmon, S. 438
Agudat Israel 318
Aisenstein, B. 166
Aladjemoff, J. M. 419
Aland, K. 319
Alexander, L. 60
Alice Salomon 457
Allgemeine Wochenzeitung der
Juden in Deutschland 91,
457
Almanaque e Guia Israelita-
Paulista 200
Alon, A. 160
Alony-Fainberg, Y. 433
Alsberg, P. A. 159
Alter, G. 360
Altmann, A. 38, 183, 454
Ambroise 468
American Jewish Archives 214,
333, 484
— Committee 200
— Library of Jewish In-
formation 477
— Congress 339
— League for Israel 468
— Periodical Center 38
— Journal of Comparative Law
484
— of Economics and Socio-
logy 91, 214
— of Orthopsychiatry 352
— of Sociology 91, 352
Ami, R. 468
Amouroux, H. 468
An der Stechbahn 61 [320
L'Ancien Testament et l'Orient
Annales; Economies, Sociétés,
Civilisations 352
Annuaire de l'Institut de Philo-
logie et d'Histoire Orientales
et Slaves 214
Antal, G. 333
Anthropologie 29
Antiche Divinità Semitiche 452
Antiquity 352
Antonianum 92, 214, 352
Appelbaum Reading Circle 440
Appleton, L. 343
Arabica 92
Archaeology 214, 484
Arche 92, 352
Architectural Forum 484
Architecture d'Aujourd'hui 92
Archiv Orientální 92, 214
Archivar 92
Archives in Israel 139
Archivio Storico Italiano 92
Ardon, M. 179
Ariss, J. 345
Aronson, D. 192
Arzi, R. 20
Asensio, F. 443
Ash, S. 81, 207
Ashman, A. 427
Aspects of Translation 474
Assassa, S. 469
Assises du Judaïsme Algérien
Astrachan, S. 81 [339
Atlas Biblique 443
Atlas zur Bibel 443
Audet, J. P. 449
Aufbau 92, 353
Augustinus, Saint 443
Australian Biblical Review 353
— Jewish Historical Society
Auzou, G. 93 [353
Avhandlingar... Norske Vi-
denskaps-Akademi 214
Avidor, M. 167
Avisar, S. 207
Avraham b. Yitzhak [Sonne] 26
Avram, B. 66
Baab, O. J. 39
Babani, I. 441
Baeck, L. 61, 192, 196, 328,
329, 465
Bakan, D. 330
Baker, O. H. 443
Baldwin, A. G. 190
Balla, E. 39
Balthasar, H. U. von 51
Bamberger, F. 61
Bamberger, I. D. 312
Bamm, P. 201
Bank of Israel 17
Bar Am, M. 160
Bar David, J. 142
Bar Droma, M. 164
Bardtke, H. 321, 340
Bareuther, G. 442
Barkali, S. 310
Barkeley, R. 457
Barnett, A. 457
Baron, S. W. 196, 471
Barrett, W. 329
Barzel, A. 478
Bassani, G. 474
Bassok, M. 300
Baumbach, G. 327
Bavli, H. 80
Becker, H. 196
Beek, M. A. 458
Beer-Hofmann, R. 81
Beheim-Schwarzbach, M. 443
Beit, A. 61
Belkin, S. 192
Belth, N. C. 339
Ben Gavriel, M. Y. 200
Ben Gurion, D. 20, 471
Ben Israel [pseud ?] 84
Benaroya, B. 437
Benaya, M. 207, 345 [308
Bene Berak. Ponevez Yeshiva
Benedictine Foundation of Ver-
mont 469
Benedikt, J. 469
Benoschofsky, I. 59, 333
Benshalom, B. 426

Liberman, H.: The Prague Edition of Sefer Yezirah	399
Raphael, Y.: To "R. Moses Edrehi; Life and Works" (K.S. XXXIII, 521-528) ...	526
Sonne, I.: R. Isaac Gershon and his Book שלום אסתר (K.S. XXXIII, 377-378)	135
Tamar, D.: Note about R. Meir of Rothenburg's Opinion on Martyrdom (K.S. XXXIII, 376-377)	397
Urbach, E. E.: To my Article "Critical Notes to Rashi's Commentary" etc. (K.S. XXXIV, 101-108)	263

LIST OF ABBREVIATIONS

a. o.: and others	front.: frontispiece	p.: page(s)
Bd.: Band	hrsg.: herausgegeben	p. l.: preliminary leaf(-ves)
c.: copyright	illus.: illustrated	part. cont.: partial contents
col.: coloured	incl.: including	pl.: plate
cont.: contents	l.: leaf(-ves)	port.: portrait
diagr.: diagram	n. d.: no date	pref.: preface
diss.: dissertation	n. p.: no place	T.: Teil
ed.: editor, edition	n. pr.: no printer	tab.: table
facsim.: facsimile	numb. l.: numbered leaf(-ves)	vol.: volume(s)

KIRJATH SEPHER

BIBLIOGRAPHICAL QUARTERLY
OF THE
JEWISH NATIONAL AND UNIVERSITY LIBRARY, JERUSALEM

VOLUME XXXIV

THE HEBREW UNIVERSITY
THE MAGNES PRESS
JERUSALEM 1958—1959